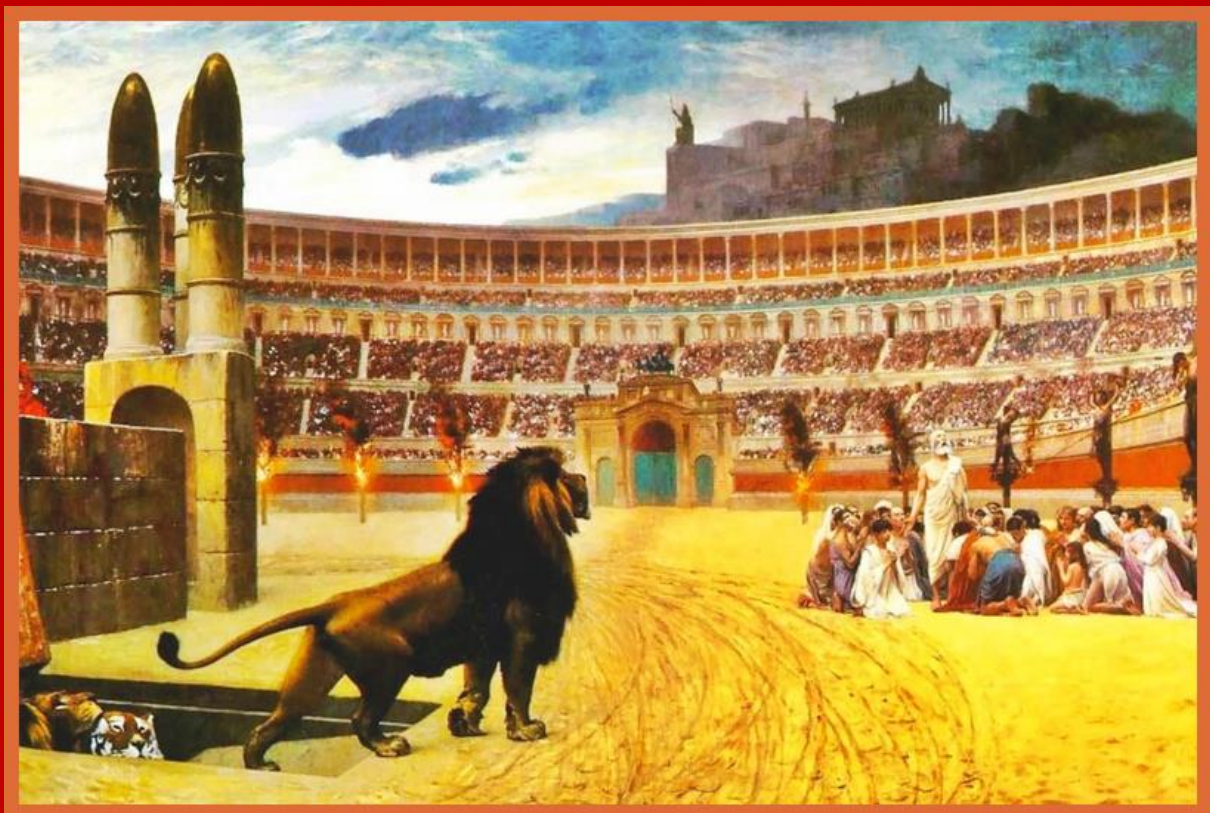
CIRKEVNÉ DEJINY

Dr. Jozef ŠPIRKO

CIRKEVNÉ DEJINY

S osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska

1943

Nihil obstat. Malužina, 5-a Augusti 1940.

Josephus Hohr, parochus, censor dioecesanus.

N. 2229/40.

Imprimatur. Scepusii, 9-a Augusti 1940.

Joannes, Eppu.

Tento prvý svázok CIRKEVNÝCH DEJÍN s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska napísal UNIV. DOC. DR. JOZEF ŠPIRKO, prof. cirk. dejín v Spišskej Kapitule. Vytlačila a vydala svojím nákladom NEOGRAFIA, ÚČ. SPOL. v Turčianskom Svätom Martine roku 1943.

Časť obrazovú, mapovú a obal upravil DR. JOZEF CINCÍK.

Obsah

ZVÄZOK I.

PREDSLOV.

S poníženou a hlbokou povďačnosťou Prozreteľnosti Božej, ktorá mi umožnila aj uprostred veľmi rušných posledných rokov sústrediť a vhĺbiť sa do cirkevnej minulosti, predkladám katolíckej verejnosti slovenskej výsledok svojej práce: *Cirkevné dejiny* so zvláštnym zreteľom na cirkevné dejiny Slovenska. Písal som ich predovšetkým pre poslucháčov teológie. *Cirkevné dejiny* sa u nás po všetkých seminároch prednášajú po slovensky. Poslucháči však nemali slovenskej príručky, čo znamená študovať bez príručky, veľmi dobre vedia sami poslucháči a moji kolegovia profesori teológie. Nedostatok obšírnejších cirkevných dejín v slovenčine sa citlivo dotýkal aj katechétov stredných škôl, duchovných v pastorácii, ba aj laikov, ktorí so záujmom hradia na dejinný zápas svojej duchovnej matky, katolíckej Cirkvi. Moja práca sa zrodila z naliehavej potreby dať všetkým týmto do rúk primerane písanú knihu o cirkevnej minulosti. Úfam sa, že vyhovie aspoň dovtedy, kým povolanejší neposkytnú našej katolíckej verejnosti niečo lepšieho. Moje dielo je predovšetkým učebnica. Ako taká má byť spoľahlivým vodidlom študujúceho teológa na spletitom poli cirkevnej minulosti. Súčasne je autorovým vyznaním a verejným účtovaním jeho učiteľského účinkovania. Kniha má mat kúsok autorovho ducha, no tak. aby sa nejako do popredia netisli jeho individuálne náhľady. Má podať vyčerpávajúci celok bez prílišného drobenia. Týmto požiadavkám som chcel úprimne vyhovieť. Kiež by sa mi bolo podarilo nájsť pre myšlienky vždy primeraný výraz a pri posudkoch vždy uhádnuť to pravé. Čo do metódy v pragmaticko-genetickom postupe so záľubou som sa usiloval o predstavenie cirkevnej minulosti v ideových súvisoch, pričom som sa opieral hlavne o Lortzovo dielo: Geschichte der Kirche in ideengeschichtlicher Betrachtung, Munster 1936. Tento metodický postup som mal na zreteli nielen v úvode k jednotlivým odsekom dejinným, ale vnášal som ho, kde bolo možné, aj do jednotlivých paragrafov. Pri genetickom opise som sa zavše usiloval vystihnúť ideu, ktorá v tej dobe dejinami hýbala. Moja učebnica tým stráca síce na metodickej jednotnosti, no azda práve preto je praktická. Popri exaktnom podaní dejinných udalostí, s ktorými sa má bohoslovec oboznámiť, prednášateľa núti rozhovoriť sa o myšlienke, ktorá sa v dotyčnej dobe vo všetkom prejavovala, a študujúceho teológa zas pobáda uväzovať a hľadať hlbší zmysel dejín. Na konci jednotlivých období, v novom veku na konci každého storočia, zhrnul som stručné dejiny Cirkvi na Slovensku. Pravda, len sucho, chronologicky. Úfam sa, že sa v krátkom čase nájde medzi nami historik, ktorý cirkevné dejiny na Slovensku spracuje obšírnejšie a geneticky. Kto sa dnes podujíma, i keď len vo väčších črtách, napišať všeobecné dejiny, v prevažnej väčšine práce podáva len ustálené mienky, pevné surogáty premnohých pracovníkov na tomto poli. Nik sa už dnes nezmôže celú látku cirkevných dejín študovať zo samých prameňov. Učebnice sú len súhrnom vykryštalizovaných náhľadov celého toho radu historikov, o ktorých mienky sa bezpečne môžeme opierať. Vo svojej práci som sa opieral hlavne o cirkevné dejiny kard. Hergenrdthera (Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, prepracoval J. Peter Kirsch, Freiburg i. Br. 1925, 4 sv.), o dielo Funka-Bihlmeyera (Kirchengeschichte, Paderborn 1932, 3 sv.), J. Marxa (Lehrbuch der Kirchengeschichte, Trier 1935), od ktorého som prevzal zväčša aj podelenie látky. Ďalej o prácu J. P. Kirscha (Kirchengeschichte, Freiburg i. Br. 1940, 4 sv.). Pri životopisoch pápežov som čerpal z knihy Seppeltovej-Lofflerovej (Papstgeschichte in einem Bande, Munchen 1938) a Pastorovej (Geschichte der Papste im Zeitalter der Renaissance, Freiburg i. Br. 1924). Dobre mi poslúžilo najnovšie maďarské dielo Banghu-Ijjasa (A keresztény egyház tdrténete, Budapest 1937-41, 8 sv.), príručka J. Samsoura (Cirkevní dejiny obecné, Praha 1907) a Račka (Cirkevní dejiny v přehledu a obrazech, Praha 1940). Pri opise cirkevných, pomerov na Slovensku som čerpal hlavne z Lanyiho-Knazcza (Magyar egyháztdrténelem, Esztergom 1866, 2 sv.), z Balicsa (A római katholikus egyház tdrténete Magyarországon, Budapest 1885), Karácsonyiho (Magyarország egyháztdrténete fobb vonásaiban 970-tôl 1900-ig, Nagyvárad 1906), pričom som, pravda, použil aj publikácie slovenské, aké sú dnes poruke.

Obrázky zväčša poskytlo nakladateľstvo Kasel-Pustet v Mníchove. V texte poukazovať na pramene som pokladal vo svojej učebnici za zbytočné. Z literatúry po jednotlivých paragrafoch uvádzam podľa možnosti len diela najnovšie, a to nemecké, francúzske, talianske, a pokiaľ ich jesto, aj v práci svojej som sa usiloval o objektivitu. Nech sa preto na ňu nehľadí ako na panegyrik alebo apologetiku. V cirkevných dejinách by to nebolo na mieste. Postačí, keď sa dejiny Cirkvi nadpíšu podľa pravdy (aspoň o to som sa vážne usiloval) — ony sa ospravedlnia a pochvália samy. Za milú povinnosť si pokladám i na tomto mieste poďakovať sa vdpp. profesorom a poslucháčom teológie na Spišskej Kapitule za všetku pomoc, ktorú mi boli poskytli pri zostavovaní tohto diela. Zvlášť ďakujem pánu Dr. Františkovi Hrušovskému, poslancovi riaditeľovi v Kláštore pod Znievom, za cenné pokyny, najmä pri dejinách slovenských, pánu Dr. Jozefovi Cincíkovi za grafickú úpravu a Neografii v Turčianskom Sv. Martine za veľkodušnosť pri vydaní mojej práce. V najväčšom vlnobití súčasnej svetovej vojny, ktorá i pre cirkevné dejiny znamená dobu prelomovú, posielam svoju knihu do verejnosti so želaním, nech s pomocou božou u mladých bohoslovcov a u všetkých, ktorí ju budú upotrebovať, budí a posilní opravdivú, hlbokú a vážnu lásku k Cirkvi, ku kresťanským hodnotám a k trpiacemu človečenstvu.

Na Spišskej Kapitule 15. januára 1943.

Autor.

ÚVOD.

§ 1. POJEM, ZMYSEL A DÔLEŽITOSŤ CIRKEVNÝCH DEJÍN.

1. Len to môže mať dejiny, čo je podrobené časovým zmenám. Cirkev Kristova je spoločnosť božsko-ľudská (societas divino-humana); má teda prvok božský a ľudský. Božským prvkom v Cirkvi je všetko to, čo jej Kristus dal na spasenie človeka a čo jej ustavične dáva Duch sv. Sú to: poklad zjavených právd a milostí, prostriedky milostí (sviatosti), jej Bohom daná ústava, jej neomylnosť a nepremožiteľnosť, čo do božského prvku je Cirkev nemeniteľná a nemá teda ani dejín. Ľudský prvok v nej tvoria ľudia, ktorí k nej patria. Účelom božského prvku v Cirkvi je viesť človeka k nadprirodzenému cieľu, k večnému spaseniu. Ako pôsobí ten božský prvok na slobodného človeka, ako sa zachová slobodný človek a národy v každom čase k tomu božskému zriadeniu, to je v Cirkvi ľudské — meniteľné a meniace sa. Cirkev je mystickým telom Kristovým, horčičným zrnkom, ktoré, podľa slov Ježiša Krista, má vyrásť a rozrásť sa v mohutný strom. Ten vývin, ktorý človečenstvo pod vplyvom božského prvku stále prekonáva, je predmetom cirkevných dejín. Z toho vyplýva, že cirkevné dejiny sú vedou o pôsobení a vývine Cirkvi — Kristom to založenej a Duchom Sv. vedenej ustanovizne na spasenie človeka. Cirkevné dejiny sú súčasne dejinami kresťanského náboženstva. Kresťanstvo — jediné to pravé náboženstvo — má v Cirkvi založenej Kristom svojho nositeľa a svoje vtelenie. A keďže Ježiš Kristus založil len jednu Cirkev a len jednu Cirkev chcel mať — tou je Cirkev rímsko-katolícka preto kresťanstvo žije a vyžíva sa v tejto Cirkvi. Dejiny kresťanstva sú teda podstatne totožné s dejinami Cirkvi rím.-katolíckej, ktoré do seba pojímajú i dejiny od Cirkvi odpadlých kresťansko-náboženských spoločností.

2. Kresťanstvo vidí v dejinách uskutočňovať plán jedného, v sebe nad dejinného Boha — Stvoriteľa a Spasiteľa sveta (kresťanská filozofia dejín). Zmyslom dejín je zjavenie a oslávenie večného Boha uskutočňovaním Jeho kráľovstva v čase na zemi. To je nadprirodzený cieľ dejín a zhrňuje v sebe i druhý, prirodzený cieľ — uskutočňovať šľachetnosť ľudskej veľkosti a kultúry. Jadrom a zmyslom dejín je idea spasenia. Dejiny dostávajú pravý zmysel vlastne len vstupom Syna Božieho do nich, Jeho umučením a zmŕtvychvstaním. Kresťanský náhľad na dejiny ako prvý formuloval sv. Augustín vo svojom diele: De civitate Dei. V ňom hovorí o zápase dobra so zlom, o ríši Božej a diablovej, ktoré stoja v ustavičnom boji proti sebe. Boj sa začal Adamovým pádom, vrcholil spasením a založením kráľovstva Božieho a skončí sa posledným súdom a prechodom času do večnosti, kde sa vyriešia konečnou platnosťou všetky tuzemské problémy. O zmysle dejín toľko je názorov, koľko vedeckých uvažovaní. Skepticizmus (Lessing) nepripisuje dejinám nijakého smyslu; Kant ho vidí v slobode mravného jednotlivca, ktorý sa dobrovoľne podriaďuje zákonitému poriadku. Deterministi popierajú zmysel dejín, nakoľko neuznávajú ľudskú slobodnú vôľu; naturalisti neuznávajú vyššie vedenie ľudského osudu. Podľa Herdera cieľom dejinného vývoja je vytríbiť základné spoločné rysy ľudstva vo všetkom: humanitu, dobrotu, blahovôľu voči sebe a iným. Historický materialismus (Marx, Engels, Bebel, Kautsky) uznáva v dejinách len faktory hmotné: prírodu, rasu, hospodárstvo. (Podľa Filkorna: Dejiny Cirkvi, str. 3.)

3. Dôležitosť cirk. dejín vyplýva z dôležitosti samej Cirkvi ako mystického tela Kristovho. Ono je ale božské telo, preto ľudský rozum ho ťažko chápe a úplne ani nepochopí. Z jeho pôsobenia medzi ľuďmi a z jeho vlastností, ktoré sa pri tom prejavujú, môže však človek uzatvárať na podstatu mystického tela Kristovho, na podstatu Cirkvi. Cirkevné dejiny sú preto jedným z najpodstatnejších prostriedkov poznania Cirkvi samej. Ako pomáhajú cirkevné dejiny k lepšiemu poznaniu samej podstaty Cirkvi a plánov, ktoré má Boh s ňou, vysvitá z tých niekoľkých príkladov: I keď boli Kristovi učeníci Starým zákonom dosť poučení, že Kristus musí trpieť a zomrieť, sa to skutočne stalo, nazdávali sa, že je už všetkému koniec. - Po nanebovstúpení Pána sa nazdávali prví kresťania, že sa Kristus čoskoro vráti ako sudca na posledný súd. - O novozaloženej Cirkvi v Turíčny deň sa nazdávali, že bude pozostávať len z tých ľudí, nad ktorými hriech nebude mať viac už žiadnej moci. - I keď boli apoštolovia poslaní k všetkým národom, sám Peter nechápal, že by i pohania mali miesto v Cirkvi. - Zo svojich omylov vytriezveli všetci len vtedy, keď ich poučili udalosti celkom opačné, ako očakávali. Opravdivý a hlbší zmysel Kristových slov poznali totiž všetci len z neskorších udalostí. Cirkevné dejiny teda učia správne chápať učenie Kristovo a jeho Cirkvi. Cirkevné dejiny nás učia, že nemáme Cirkev chápať len spirituálne, alebo len reálne. Ona je len jedna, a to i božská i ľudská súčasne. Cirkev je svätá a cirkevné dejiny nás poučia, že tá svätosť je objektívna, ktorá nevylučuje hriešnosť jej členov, ani tých najvyšších a najzodpovednejších. Cirkev je nepremožiteľná, čo však neznamená, že nemôže nikde upadnúť. Dejiny ukazujú, že kráľovstvo božie sa od niektorých odníme, i keby tam bolo predtým prekvitalo (napr. kedysi v Kartagu). Ako profánne dejiny sú učiteľkou života (magistra vitae), tak sú i cirkevné dejiny najlepšou učiteľkou pre správne ponímanie Cirkvi, jej podstaty, jej poslania a jej úloh. Ani svetovým dejinám nemožno dobre rozumieť bez dôkladného poznania cirkevných dejín. Cirkev mala na mnohých svetových udalostiach pozitívnu účasť. Celá moderná kultúra spočíva na základoch kresťanských a za svoj rozvoj môže ďakovať Cirkvi. Táto zmenila ideológiu i mravnú základňu národov, zreformovala rodinný život, upravila pomer jednotlivca k štátu. Svojím duchom obrodila a prenikla vedu, literatúru, umenie, ba i politiku a hospodársky život. Dôležité je dôkladné štúdium cirkevných dejín i preto, lebo vypestuje z nás oduševnených, ale pri tom vážnych ochrancov Cirkvi. Len ten môže úspešne obhajovať svoju Cirkev, kto dobre pozná heroickú prácu, ktorú Cirkev behom stároči vykonala, kto pozná nádherné ustanovizne, ktoré Cirkev založila v prospech ľudstva, kto pozná život a dielo jej vynikajúcich reprezentantov, ktorí heroickým žertvovaním seba samých uskutočňovali kráľovstvo božie na zemi. Ba ten vie

správne posúdiť i tie menej radostné a smutné strany, ktoré sa v jej dejinách vyskytujú. Úpadky a poníženia, aké Cirkev zažila, sú pokračovaním krížovej cesty, ktorú začal jej božský zakladateľ, Ježiš Kristus. I Cirkev môže a musí mať tŕnistú cestu. Ba, nakoľko Cirkev je i ľudská, mohla mať a môže mať i nehodných synov a predstaviteľov, ktorí ju blamujú. Nikto nad tým nesmie zúfať, najmä keď vidí z jej dejín aj to, že Cirkev vždy, i v tých najkritickejších časoch, mala dosť vnútornej sily zreformovať seba a svojich členov priviesť na správnu cestu a na patričnú výšku nábožensko-mravného života. V tom sa najzreteľnejšie javí božský prvok v Cirkvi. V štúdiách cirkevných dejín postupujme s láskou, so spravodlivosťou a s oduševnením, ale aj kriticky. S oduševnením, akého si zaslúži ustanovizeň, ktorá zošľachtila ľudstvo, naučila ľudstvo žiť životom človeku primeraným a má poslanie priviesť človeka k jeho večnému cieľu. Ale to oduševnenie nesmie byť povrchné, prázdne a nekritické. S oduševnením paralelne musí pokračovať naša nezlomná vôľa k pravde i vtedy, keby nám to bolo nepríjemné. Nesmie byť našou úlohou chcieť zamlčať prípadné poklesky, ospravedlniť všetky činy tých jej členov a predstaviteľov, ktorí, zneužijúc svojho postavenia, pod rúškom Cirkvi dopustili sa zla. Tým by sme veci Cirkvi neposlúžili; naopak, stratili by sme vierohodnosť a dôveru u jej neprajníkov a indiferentných i v tých prípadoch, kde by sme poukazovali na najpevnejšie pravdy a najskvelejšie činy Cirkvi a jej synov. Majme pred očami známe slová, ktoré opakoval aj Leo XIII. pri otvorení vatikánskych archívov: „Veritas liberabit nos."

§ 2. ROZDELENIE CIRKEVNÝCH DEJÍN.

Cirkevné dejiny môžeme rozdeliť podľa dĺžky a priečne. Dĺžkové rozdelenie dejín nám dáva ich vecné, priečne ich chronologické roztriedenie. Vecným rozdelením cirk. dejín dospejeme k ľahkému prehľadu minulosti Cirkvi na rozličných poliach jej života — tak vnútorného ako i zovnútorného. Tu rozoznávame jej rozšírenie a misijné účinkovanie, vzťah Cirkvi k štátu, cirk. prenasledovania, cirk. ústavu a disciplínu, kult a liturgiu, jej pôsobenie na poli umenia, literatúry a vedy. Vecné rozdelenie dejín Cirkvi môže byť chápané podľa jej vnútorného, alebo zovnútorného života. Vnútorný život Cirkvi tvorí všetko, čo sa v nej deje bez ohradu na svet, na štáty. Sem patrí jej podelenie na klérus a laikov, jej hierarchické stupne a ich právomoc, jej snaha a spôsoby viesť ľudí k večnému spaseniu, rehoľný život v Cirkvi atď. Vonkajší život Cirkvi javí s vo vzťahoch ku svetu, k rozličným mimo nej stojacím spoločnostiam: pomer Cirkvi k židovstvu, pohanstvu, k sektám, k rozličným štátom atď. Vnútorné dejiny Cirkvi dali vznik zvláštnym odvetviam vedeckým, ktoré tvoria dnes špeciálne odbory: patrologia; dejiny dogiem; dejiny kresť. pamätnosti (archeologia christiana); cirkevné umenie (ars christiana); cirkevná hudba (musica ecclesiastica). Vnútorné dejiny Cirkvi dali vznik zvláštnym odvetviam vedeckým, ktoré tvoria dnes špeciálne odbory: patrologia; dejiny dogiem; dejiny kresť. pamätnosti (archeologia christiana); cirkevné umenie (ars christiana); cirkevná hudba (musica ecclesiastica).

Chronologicky sa cirk. dejiny delia na väčšie časové odseky, vytvorené zvláštnymi a charakteristickými udalosťami trvalého rázu. Ako v živote jednotlivca a menších spoločností, tak aj v živote Cirkvi boli udalosti, ktoré pomaly pozmenili jej život, spôsoby a postup. Tie tvoria medzníky v chronologickom podelení cirkevných dejín. Doteraz dve udalosti mali zvlášť veľký význam a vplyv na život Cirkvi, a to sťahovanie národov a humanizmus. A tými sú cirk. dejiny rozdelené na tri veľké odseky — na starovek, stredovek a novovek. Kresťanský starovek, v ktorom Cirkev pôsobila hlavne medzi národmi oboznámenými s anticko-grécko-rímskou kultúrou, siaha od narodenia Ježiša Krista po sťahovanie národov (presnejšie do konca VII. stor., po trulánsky snem r. 692). Rozdeľuje sa na dve periódy - delené r. 313. V prvej perióde musí mladá Cirkev zápasiť s nepriateľským židovstvom a pohanstvom. Je to perióda prenasledovaní a apologetov. Milánskym ediktom r. 313 dostáva Cirkev slobodu - začína sa druhá perióda, v ktorej Cirkev buduje svoju ústavu a prehĺbi, vedecky upraví svoje učenie. Je to perióda koncilov, veľkých cirk. Otcov, perióda dogmatická. V stredoveku východná Európa a Afrika, kde doposiaľ Cirkev prekvitala, prepadnú schizme a ťažisko cirk. dejín sa prenesie hlavne medzi novo obrátené národy germánske a slovanské. Cirkev rímska získa prvenstvo vo verejnom živote, jej idey preniknú do každého odvetvia ľudského žitia a medzi Cirkvou a štátom je najužšia spolupráca. Nastúpením Gregora VII. (1073) a Bonifáca VIII. (1294) na pápežský trón rozdeľuje sa stredovek na tri periódy: tretia perióda - včasný stredovek v ktorom je Cirkev zaujatá obrátením nových národov v Európe. V novo obrátených germánskych a slovanských národoch získa si silnú oporu, ale i nebezpečenstvo, keďže hlavne germánske národy chcú ju dostať do svojho područia. V štvrtej perióde - vrcholnom stredoveku - Cirkev sa zbaví štátnej nadvlády, pápežstvo dosiahne vrcholu svojej moci, ale končí avignonským exilom. Piata perióda - pozdný stredovek - znamená úpadok pápežskej autority, rozštiepenie západnej Cirkvi a vznik tzv. reformných koncilov. V stredoveku vybuduje si Cirkev svoju kresťansko-cirkevnú kultúru, zadováži jej platnosť v celom ľudskom živote a na poli politiky určí presné smernice pre pôsobenie Cirkvi a štátu. V novom veku humanizmus .vedie na poli náboženstva k revolúciám, k tzv. reformácii. Veká časť kresťanstva odpadne od katolíckej Cirkvi. Ale katolícka Cirkev pozbiera svoje sily, tridentským snemom uskutoční opravdivú reformáciu a väčšiu časť odpadlých prinavráti starej viere. Šťastný rozbeh v 17. storočí dá jej dosť sily, aby mohla úspešne bojovať proti moderným proticirkevným, ba aj protikresťanským ideám 18. a 19. storočia. Francúzska revolúcia delí novovek na dve periódy: šiestu, od reformácie po r. 1789 - doba to náboženských revolúcií a siedmu, od francúzskej revolúcie po dnes - dobu štátnych prevratov a protikresťanského ducha. 20. storočie môžeme označovať ako najnovšiu dobu, svetovou vojnou (1914-18) delenú na dve časti.

Rozdelenie histórie na starý vek, stredovek a novovek po prvý raz previedli humanisti pre svetské dejiny a v 19. storočí prijalo sa to i pre cirkevnú históriu. Pravda, tak pre podelenie na veky, ako ešte viac pre podelenie na

periódy, ťažko, ba ani nie je možné nájsť presné medzníky, lebo rozličné okolnosti a príčiny pôsobili nie razom a nie všade rovnako na utvorenie zvláštnych odsekov v dejinách. Predsa pre ľahšiu prehľadnosť a školské pokračovanie treba sa nám pridržiavať pevných medzníkov. Podľa týchto rozdelení cirkevných dejín dostávame tento krátky obraz:

Starovek (od založenia Cirkvi po sťahovanie národov)

I. perióda: od založenia Cirkvi po Milánsky edikt (r. 313). Apoštolskí Otcovia, prenasledovanie.

II. perióda: od 313 po trulánsky snem r. 692. Veľké koncily, veľkí cirk. Otcovia.

Stredovek (od sťahovania národov po humanizmus)

III. perióda: od 692 do 1073. Obrátenie nových národov.

IV. perióda: od 1073 do 1294. Pápežstvo na vrchole svojej moci.

V. perióda: od 1294 do vystúpenia Lutherovho 1517. Úpadok pápežskej autority, reformné koncily.

Novovek (od humanizmu podnes)

VI. perióda: od 1517 po fr. rev. 1789. Reformácia, protireformácia.

VII. perióda: od 1789 do svetovej vojny, doba štátnych a sociálnych revolúcií.

Najnovší vek (20. storočie). Protikresťanský duch, svetová vojna, boľševizmus, fašizmus, nár. socializmus.

Cirkevní historici nie sú jednotní v označovaní hraníc troch vekov. U Dilingera trvá starý vek do VI. snemu (680), u Funka-Bihlmeyera do trulánskej synody (692), u Hefeleho do Karola Veľkého (800) atď. Za hranicu stredoveku jedni označujú humanizmus, druhí vystúpenie Viklefa - Huea, Luthera, objavenie Ameriky, alebo tridentský snem.

§ 3. PRAMENE A POMOCNÉ VEDY CIRKEVNÝCH DEJÍN.

I. Pramene.

Úlohou dejepisca je ustáliť z historických pamiatok pravdivý beh zašlých udalostí. Na napísanie dejín niektorej väčšej a dôležitejšej ustanovizne nestačí jeden človek. Tie sú obyčajne výsledkom spoločnej práce mnohých učencov. Školské učebnice dejín poskytujú nám len hlavnejšie pravdy, historikmi dosiaľ bezpečne zistené. Všetko to, z čoho historik môže čerpať spoľahlivé vývody o zašlých pomeroch a udalostiach, menujeme prameňmi dejín. Pramene cirk. dejín sú mnohé a rôzneho druhu. Delíme ich na božské a ľudské. K božským prameňom patrí sv. Písmo Starého a Nového zákona. Ostatné pramene cirk. dejín sú ľudské, a to alebo pôvodné, alebo odvodené. Pôvodné pochádzajú od očitých svedkov alebo priamo od účastníkov udalostí. Také sú: uznesenia koncilov, úradné rozhodnutia pápežov, pastierske listy biskupov, konkordáty, rehoľné pravidlá, akty o mučeníkoch, správy misionárov, liturgické knihy, svetské zákony atď. K odvodeným prameňom patria správy, ktoré čerpali síce z pôvodných prameňov, ale teraz už úplne alebo čiastočne stratených. Pramene môžeme deliť na úradné či verejné, ktoré pochádzajú od úradných osôb alebo od úradu (pápežské buly, breve, dekréty koncilov, pastierske listy, pravidlá rehôľ, konkordáty atď.), alebo privátne, ktoré podchádzajú od súkromných osôb alebo od úradných, ale mimo ich úradného postavenia (záznamy historikov, životopisy). Podľa formy sú pramene písané (k tým patria i monumentálne stavby, mince, erby, maľby) a nepísané: legendy, ústne podania, povesti. Pramene, ktoré pochádzajú od katolíkov, nazývame domácimi, ktoré od nekatolíkov a nekresťanov, cudzími. Historik, pracujúci s prameňmi, musí sa presvedčiť tak o ich pôvodnosti, autenticite ako i o hodnovernosti pôvodcu, keď ide o písaný prameň. Odborníci kriticky preskúmali pramene cirk. dejín a systematicky poukladali ich do zbierok, aby historikom boli prístupnejšie a ľahšie upotrebovateľné.

Dôležitejšie zbierky prameňov sú:

1. Akty pápežov: C. Cocquelines: Bullarium Romanum, Rím, 1739 až 1744, 14. sv. (po rok 1740; neúplné); pokračovanie (od Benedikta XIV. po Pia VIII.) vyšlo r. 1843-67 v Prato v 10 sv.; ďalej pokračoval v ňom (po Gregora XVI.) Barberi, Spetia a Segreti, Rím, 1835-57, 19. sv. Coustant, Pont. Rom. a s. Clemente usque ad Leonem M. Epistolae genuinae, Paris 1721. - Philippus Jaffé, Regesta Pontif. Rom. ab condita ecclesia ad an. 1198, Berlin 1851. - Kehr, Reg. pont. rom., Berlín 1906. - S. Lowenfeld, Epistolae Roman. Pontif ineditae, Leipzig 1885. - Pflugh-Harttung, Acta Rom. Pont. inedita, 3. sv., Tuibingen 1881. - Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, Budapest 1884. - Acta S. Sedis, Romae 1865. - Acta Apostolicae Sedis, Roma 1909 sq. životopisy pápežov: Liber pontificalio, ed. Duchesne, Paria 1886-- 1892. - Watterich, Vitae pont. Rom. ab ex. saec. IX. usque ad finem s. XIII. 3 t. Lipsiae 1862. - Baluzius, Vitae pap. Avenionensium 2 t. Paris 1693. - Platina, Liber de vita Christi ac de vitis summorum Pontificum Roman. Venet. 1479; multo locuplet. per On. Panvinium, Käln 1562.

2. Zbierky koncilov: Labbé et Cossa., Sacrosancta concilia 17. fol. Paris 1674 sqq. - Mansi, Sacrorum conc. nova et ampl. collectio. Florentiae 1759. - Corpus juris canonici, ed. A. Richter, Leipzig 1833. - Codicis juris canonici fontes cura Petri card. Gasparri editi, Roma 1923-24, 2. sv. - Turner, Ecclesia occidetalis monumenta juris anti-quissima, Oxford 1904. - Chabot, Synodicon orientale ou Recueil de synodes nestoriens, Paris 1902. - Ed. Schwartz, Acta conciliorum oecu-menicorum, Berlm 1922. - Fejér Georgius, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ad civilis, Budae 1829-44. - C. Péterffy, Sacra Concilia E. R. C. in Regno Hungariae celebrata, Posonii 1741.

3. Akty mučeníkov a životopisy svätých. Ruinart, Acta prim. mar-tyrum sincera et selecta, Paris 1689. Le Blant-Narbey, Les actes des martyrs. Supplement aux Acta sincera etc., Paris 1884. - Assemani, Acta ss. martyrum orient. et occid. Romae 1748. - Bedjan, Acta sanctorum et martyrum syriace, Lips. 1890-7. - Martyrologium Hieronym., ed. De Rossi et Duchesne. - Acta Sanctorum ord. S. Benedicti, ed.

Mabillon, Paris 1701. - Delehaye, Les légendes hagiographiques, Brussel 1904. - Leclereq, Les martyrs. Receuil de piéces authentiques sur les martyrs, Paris 1902. - H. Korff, Biographia catholica, 1927. - Ma, tyrologium Romanum, ed. typica Vaticana, Roma 1922.

4. Štátne zákony a konkordáty. Codex Theodosianus cum comm I. Gothofredi, ed. Ritter, Lipsiis 1775. - Corpus juris civilis, ed. Momm-sen, Kr5ger et Sch511, Berlin 1892. - Walter, Fontes juris eccl. antiqui et hodierni, Bonnae 1862. - Schneider, Fontes juris eccl. novissimi, Regensburg 1892. - V. Nussi, Conventiones de rebus eccl. (1122-1862), Mainz 1871 - A. Mercati, Raccolta di concordati in materie ecclesiastiche tra la S. Sede e le autorite civili (1080-1914), Roma 1919. - Perugini, Concordata vigentia, Romae 1934. - Fraknói V., Magyarország egyházi és politikai sszekattetései a római szentszékkel I., II., III., Budapest 1902. - Schneider, Die partikulären Kirchenrecht-quellen in Deutschland und Osterreich, Regensburg 1898. - Dr. Fr. Tománek, Sbírka nejduležitejších predpisu kultových, platných v republice Česko-Slovenské, Praha 1928. - Modus vivendi medzi Sv. Stolicou a Čsl. republikou, 1928.

5. Liturgie: J. Goar, Euchologion s. Rituale Graecorum, Paris 1647. - L. A. Muratori, Liturgia Romana vetus Venet. 1748. - H. Denzinger, Ritus orientalium, 2 sv., 1864. - A. Maltzew, Die Liturgien der russisch-orthod. K., Berlin 1903. - Cabrol et Leclercq, Monumenta ecel. liturgica, Paris 1900. - Magistretti, Monumenta veteris liturgiae ambro-sianae, Milano 1905. - Sacramentarium Fuldense saec. X. ed. Richter et Sch5nfelder, Fulda 1912. - Chevalier, Repertorium hymnologicum, Brux. 1920. - Aigrain, Liturgia. Encyclopédie populaire des conaissances liturgiques, Paris 1930.

6. Rehoľné pravidlá. Codex regularum monast. et canon. ed. Hol-steinius, Romae 1661. - Stellartius, Fundamina et regulae omnium ordinum monasticorum et militarium. Duaci 1626. - Miraeus, Regulae et constitutiones clearicorum in congregatione viventium, Antwerpen 1638. - Albers, Consuetudines monasticae, Montecassino 1903.

7. Symboly. Walch, Bibliotheca symbolica vetus, Lemgo 1770. - Hahn, Bibliothek d. Symbole und Glaubersregeln d. apost. kath. K., Breslau 1842. - Denzinger, Enchiridion symbolorum, definitionum etc., Wiirzburg 1854. - Cavallera, Thesaurus doctrinae catholicae ex docu-mentis magisterii ecclesiastici ordine methodico dispositus, Paris 1920. - Schaff, Bibl. symbolica ecel. máiversalis, New York 1884. - Burn, Fascimiles of the Creeds, London 1909. - Michalcescu, Die Bekennt-niese und wichtigsten Glaubenszeugnisse der griech.-orient. K., 1904. - C. Fabricius, Die Bekenntnisse der Christenheit, 1928.

8. Patristické sbierky. Maxima Bibliotheca Vet. Patrum et scripto-rum eccl., Kiiln 1677. - Gallandi, Bibliotheca vet. Paťrum, 1779. - Migne, Patrologiae cursus completus. Patrologia latina 217 tom. Patro-log. graec. 162 tom. Paris 1866. - Horoy, Medii aevi Bibliotheca patri-stica (pokračovanie Mignea), 1883. Vatasso, Initia patrum aliorumque scriptorum eccl., Romae 1908. - Corpus scriptorum eccl. latin. Ed. Acad. scientif., Wien 1866 a d. 66 sv. - O. Manacorda, Test. Cristiani con versione italiana, Firenze 1931. - Guibert, Documenta eccl. christianae perfectionis studium spectantia, Roma 1932. - Die griech. christl. Schriftsteller der ersten drei Jh., herausgegeb. von d. Berliner Akad. der Wissensch., 1897 (doteraz 36 sv.). Assemini, Bibliotheca Orient. Clementino-Vaticana, Roma 1728. Graf fin-Nau, Patrologia orientalis, Paris 1903. - Chabot-Guidi, Corpus Scriptorum Christian. Orient., Paris 1903. - Sušil, Spisy sv. Otcň apošt., Praha 1874. - Sajdak, Písma Ojców koáciola, Poznaň (doteraz 20 sv.).

9. Nápisy a pomníky. Piper, Einleitung in die monumentale Theo logie, 1867. - BO8i0, Roma sotterranea, Roma 1632. - De Rossi, La Roma sotterranea cristiana, Roma 1877. - Perret, Les catacombes de Rome, Paris 1855. - Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms, Freiburg in Br. 1903. - Wilpert, Die R5mischen Mosaiken und Male-reien der kirch. Bauten vom 4. bis 13. Jh., Freiburg in Br. 1916. - Dehio--Bezold, Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, Stuttgart 1884. - H5bner, Inscriptiones Hispaniae christianae, 1871. - Hiibner, Inscript. Britanie christ., 1876. - De Vogsé, Syrie centrale. Architec- tnre civile et religieuse du I-er au VII-e siécle, Paris 1877. - W. de Bock, Matériaux pour servir š l'archéologie de l'Egypt chrétienne, St. Petersburg 1901. - Hobsch, Die altchristlichen Kirchen nach den Baudenkmalen und älteren Beschreibungen, Karlsruhe 1862.

Na slovenské cirk. dejiny sa vzťahujú: Czobor, Magyarország tiie-téneti emlékei, Budapest 1896. - Császár, A felsmagyarországi renaissance építészete, Budapest 1900. - K. Divald, Magyarország klizép-kori szárnyas oltárai, Budapest 1909. - Wagner, Dejiny výtvarného umenia na Slovensku, Trnava 1930. - Dr. Špirko, Umelecko-hist. pamiatky na Spiši, Sp. Kapitula 1936. - Scharer-Wiese, Deutsche Kunst in der Zips, Brunn-Leipzig 1938. - Dr. J. Cincík, Barokové freská, T. Sv. Martin 1938.

10. Sbierky prameňov partikulárnej histórie. Taliansko: Muratori, Rerum italicarum scriptores, Milano 1723; Muratori, Antiquitates ita-licae medii aevi, Milano 1742. - Španielsko: Collección de documentos inéditos para la historia de Espaňa, Madrid 1893. - Francúzsko: Bouquet, Recueil des historiens des Gaules et de la France, Paris 1738. - Collection des documents inédits sur l'histoire de France. Ed. Bouquet, Paris 1835.
Anglicko: Rerum Britannicarum medii aevi scriptores, London 1893; Theiner, Vetera monumenta Hibernorum atque Scotorum historiam illustrantia, Roma 1864. Nernecko: Monumenta Germaniae historica, inde eI, anno Chr. 500 usque ad a. 1500, Hannover-Berlin 1826-1893. Fontes rerum Austriacarum. Scriptores, Wien 1855; Diplo-mataria et acta, Wien (register sostavil Funk, Wien 1901).
Juhoslávia: Theiner, Vetera monumenta Slavorum meridionaliurn historiarn illustrantia, Roma 1863.

Čechy a Morava: Dobner, Monumenta histo- rica Bohemiae nusquam antehac edita, Praha 1764; Monumenta rerum Bohemo-Moravicarum et Silesiacarum, Brno 1861; Erben-Emler, Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae, Praha 1893.

Poľsko: Theiner, Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium-que finitimarum historiam illustrantia, Roma 1864; Bielowski, Monumenta Poloniae historica, Lwów 1872. - Maďarsko (týka sa i Slovenska): Theiner, Vetera monumenta Hungariam illustrantia, Budapest 1884. - Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Budapest 1844.

Slovenska zvlášť sa týka: Knauz, Monumenta eccle-siae Strigoniensis, Strigonii 1874; Kandra Kabos, Adatok az egri egyhm. tart., Eger 1904. - Východu sa týka: Corpus scriptorum historiae By-zantinae, Bonn 1897; Université St. Joseph, Beyrouth. Mélanges de la Faculté orientale, Beirut 1906.

II. Pomocné vedy.

Rozličné pomocné vedy sú potrebné cirkevnému historikovi, aby správne a prospešne vedel použiť v prameňoch uloženej látky. Predovšetkým je mu potrebná znalosť teologických predmetov, a to hlavne dogmatiky a morálky, bez ktorých by nevedel z cirkevného ohradu správne posúdiť ľudské snahy a činy. Má poznať profánnu históriu, lebo dejiny Cirkvi sa do nej zapletávajú. Musí sa vyznať v zemepise, v dejišti to cirk. dejín. Okrem tých pomocných vied potrebná je mu:

1. Filológia, znalosť rozličných rečí, v ktorých sú písané pramene cirkevných dejín. Glosáre poučujú o význame jednotlivých výrazov a slov v rozličných dobách. Adelung, Glossarium manuale, Halle 1784; Thesaurus lingue latiuae, Leipzig 1900.

2. Diplomatika poučuje o skúmaní a správnom posudzovaní listín (diploma), zvlášť čo sa týka ich hodnovernosti. Rietsch, Handbuch der Urkundenwissenschaft, Berlin 1904. Giry, Manuel de diplomatique, Paris 1925.

3. Paleografia učí čítať staré listiny a určiť dobu ich vzniku. Sickel, Urkundenlehre, Wien 1869; Steffens, Lateinische Paläographie, Trier 1909; Cappelli, Lexicon abbreviaturarum, Leipzig 1901.

4. Epigrafika podáva návod ku čítaniu, porozumeniu a posúdeniu kresťanských nápisov. Marucchi, Epigrafia cristiana, Milano 1910; Kaufmann, Handbuch der altchristlichen Epigraphik, Freiburg t. Be. 1917.

5. Kresťanská archeologia a dejiny umenia sú vedy, ktoré učia rozumieť monumentálnym pamiatkam (na rozdiel od literárnych), ktoré vznikli pod vplyvom kresťanstva. Piper, Einleitung in die monumentale Theologie, Gotha 1867; Sauer, Symbolik des kirchengebäudes und seiner Ausstattung in der christlichen Kunst, Freiburg i. Br. 1928; Kunstle, Ikonographie der christl. Kunst, Freiburg i. Br. 1928; Cabrol, Dictionaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris 1907; Braniš, Katechismus dejín umení, Praha.

6. Numizmatika učí o rozličných minciach a ich význame pre dejiny. Luschin v. Ebengreuth, Grundriss der Munzkunde, Munchen 1918; Schrutter, Worterbuch der Munzkunde, 1930; Muller, Medailon u. Miin-7,C13 im Dienste d. Religion, 1915.

7. Sfragistika vysvetľuje buly a pečate. Pflugk-Harttung, Specimina selecta chartarum Pontificum Romanorum, Stuttgart 1887; Posse, Die Siegel der deutschen Kaiser und Konige, Dresden 1908.

8. Heraldika učí o erboch významných cirkevných a svetských hodnostárov. Bernd, Allgemeine Schriftenkunde der gesamten Wappenwissenschaft, Bonn 1841; Hauptmann, Handbuch der Wappenkunde, Munchen 1914; Gourdon de Genouillac, L'art héraldique, Paris.

9. Geografická štatistika oboznamuje nás s priestorovým prostredím cirk. dejín a prehľadne znázorňuje vývin Cirkvi a jej ustanovizní. Wiggers, Kirchliche Statistik, Regensburg 1868; Streit, Atlas hierarchicus, Paderborn 1929.

10. Chronológia skrytá poučenie o spôsoboch časomiery, obsaženej v prameňoch; učí o rozličných letopočtoch — érach. Významnejšie letopočty (éry) sú: a) rímsky, ktorý počíta roky „ab urbe condita" 753 pr. Kr. V Rímskej ríši počítali roky i podľa konzulov a prokonzulov. b) grécky počítal podľa olympiád, začnúc 778-77 pred Kr.; c) Staro a stredovekí chronisti často počítajú roky podľa panovania kráľov, cisárov a pápežov. Pápežovia počítajú roky podľa svojho pontifikátu i dnes. d) letopočty od Stvorenia sveta, a to byzantský, ktorý kladie počiatok sveta na r. 5509 pred Kr. (Rusi upotrebovali ho do Petra Veľkého — 1700; Gréci, Srbi a Rumuni do 19. storočia); alexandrijský začína rokom 5492 pred Kr.; židovský rokom 3761 pred Kr.; e) kresťanský letopočet ty začína narodením Krista Pána. Uviedol ho Dionýzius Exiguus okolo r. 526. Dionýzska éra pomaly vytlačila na Západe iné leto- počty. Podľa nej rok narodenia Pána padne na 754. od založenia mesta Ríma. V skutočnosti 5-6 rokov skôr. (§ 6.) Začiatok roka počítali rozlične. V Carihrade začínal sa rok prvého septembra, v Rusku 1. marca, niekde na Božie narodenie (25. decembra), na Zvestovanie P. Márie (25. marca), na Veľkú noc, alebo 1. januára (calculus Pisanus). V 16. storočí stalo sa všeobecným zvykom počítať roky od 1. januára. Július Caesar (46 pr. Kr.) uviedol miesto dovtedajšieho tzv. mesačného roku slnečný rok, ktorý podľa neho mal 365 dní (juliánsky rok). Preto každý štvrtý rok bol priestupný a počítal 366 dní. Nakoľko juliánsky rok bol o 11 minút a 12 sekúnd dlhší ako skutočný astronomický rok, javil sa v 16. storočí už 10-dňový rozdiel medzi kalendárnym a astronomickým rokom. Preto Gregor XIII. r. 1582 opravil kalendárny rok tým, že nariadil písať namiesto 5. októbra 15. október. Aby sa v budúcnosti nejavily odchýlky medzi kalendárnym a astronomickým rokom, nariadil, aby v budúcnosti za 400 rokov boli tri nepriestupné roky, ktoré podľa juliánskeho počítania mali by byť priestupnými. Gregorom XIII. opravený tzv. gregoriánsky kalendár protestanti prijali len v 18. storočí; Gréci, Rusi a iné národy náboženstva ortodoxného podržali juliánsky kalendár — dnes už s 13-14-dňovou diferenciou — až do najnovšej doby. Až nedávno prijali gregoriánsky kalendár, a to Rumuni 1901, Bulhari 1916, Rusi 1918, grécka ortodoxná cirkev 1923, Turci 1926. Grécko-katolíci miestami pridržiavajú sa ho v cirkevnom živote i dnes. Najnovšie sa hovorí o reforme kalendára v tom zmysle, že sa má vylúčiť z neho prílišná pohyblivosť veľkonočných sviatkov. Tou myšlienkou sa zapodievala i Spoločnosť národov a Sv. stolica dala tiež svoj súhlas. Pre odpor protestantských cirkví a svetové politické nepokoje plán sa predbežne neuskutočnil.

Lersch, Einleitung in die Chronologie, Freiburg i. Br. 1899; Ginzel, Das Zeitrechnungswessen der Volker, Leipzig 1914; Cavaignac, Chronologie, Paris 1925; Cappelli, Cronologia, Cronografia e Calendario perpetuo, Milano 1930.

§ 4. METÓDA A LITERATÚRA CIRKEVNÝCH DEJÍN.

I.

1. Historik musí hľadať pravdu. Falšovateľ dejín nikomu neosoží, najmenej tomu národu alebo ustanovizni, v prospech ktorej chce falšovať dejiny. No, keď už historik profánnych dejín nesmie prekrúcať skutočnosť, tým menej má to robiť cirkevný historik, ktorý stojí v službe Cirkvi — kráľovstva Kristovho, kráľovstva pravdy. On má mat vždy dosť smelosti povedať zistenú pravdu a nezamlčať, čo vyjaviť je nevyhnutné, i keď" by to bolo skutočne alebo zdanlivo Cirkvi nepríjemné. Jeho náboženské presvedčenie a láska k Cirkvi nesmie ho strhnúť, aby prekrúcal nepríjemné skutočnosti, zbytočne zakrýval prípadné poklesky cirkevných ľudí. Tie sa dotýkajú len ľudského prvku Cirkvi a božský prvok nimi netrpí, ba ešte skvelejšie vynikne. Cirkevný historik musí byť nestranný, objektívny. Objektívnosť znamená nestrannosť a nezlomnú lásku k pravde. Totiž cirkevný historik nesmie a priori apologeticky zasahovať pri opise cirk. udalostí. Pravda, absolútna objektívnosť nie je možná, lebo historický úsudok konečne bude vždy viac-menej podfarbený podľa subjektívneho založenia a svetonáhľadu historika. Novšie sa žiada od historika úplná nepredpojatosť. Áno, i cirkevný historik má byť nepredpojatý, pokiaľ slovo „nepredpojatosť" neznamená bagatelizovanie všetkých i evidentných a inými vedami pevne zistených právd. V takom zmysle slova cirkevný historik nemôže byť „nepredpojatý", lebo to je nezmysel. Ale ani takej „nepredpojatej" vedy niet, lebo každá musí prijať to, čo je zjavné a čo iné vedy bezpečne zistili. Bez takej predpojatosti cirkevný historik nemohol by čerpať látku z historických prameňov. Stačí u historika poctivá snaha po objektivite a neprehrešuje sa proti nej, keď bez predpojatosti skúmaný a zistený skutkový stav nezmenene, bez vedľajších ohľadov opíše; pri tom môže uplatňovať svoje náboženské zásady.

2. Pri spracovaní dejín cirkevný historik má sa pridržiavať metódy, akú dnešná historická veda všeobecne za osvedčenú uznáva. Podľa tej musí cirkevná história postupovať a) na základe prameňov a kriticky. Pramene môžu byť sfalšované, alebo i pravdivé pramene môžu vyprávať o nepravde. Úlohou historika je kriticky skúmať i autentičnosť prameňov i hodnovernosť v nich vyprávajúcich ľudí. Cirkevný dejepis musí byť b) výchovno-poučný či pragmatický. Nestačí totiž povedať kedy, kým a čo sa stalo (to robí dejepis referujúci, chronologický prednesením udalostí v ich priestorovo-časovom poradí; stredoveké anály, kroniky, eposy, polo historické piesne atd.), ale musí odôvodniť, prečo a načo sa c. tak stalo. Len tak bude história učiteľkou života — magistra vitae. ..Tak sa písala história do 18. storočia. Dejepis musí byť c) vývojový či genetický, ktorý skúma priebeh udalostí, z čoho a ako sa udalosti vyvinuli. Historik musí hľadať pohnútky dejstvujúcich osôb, označiť idey, ktoré sa stvárňujú v historických udalostiach (ideovo-historické líčenie). Genetické ponímanie dejín preniká od 18. storočia a vrcholí v 19. storočí. A konečne cirkevná história musí byt d) teologicko-pragmatická. Cirkev nie je len dielom ľudským, ale i božským; je syntézou božského i ľudského. Pri jednotlivých udalostiach nielen ľudia majú svoje ciele, ktoré chcú dosiahnuť, ale i Boh. Jestvuje večný svetový plán Boží. I ten sa musí v histórii odzrkadľovať, a to najmä v cirkevnej histórii. Novšie vznikol v dejepise smer sociologický, materialistický a expresionistický. Sociologické dejiny zaoberajú sa hromadnými zjavmi a stavmi. Stoja na základe širokých spoločenských predpokladov. Podľa materialistického ponímania základom dejín je hospodárske položenie a idey sú len reflexiou ekonomicko-sociálneho snaženia (Marx, Engels). Najnovší smer expresionistický opisuje čisto duchovný obsah udalostí, zbavených všetkej predmetnosti a priestorovej skutočnosti (Lessing, Spengler). Ale to už nie je história, lež historická beletria. Prevažná väčšina súčasných historikov poníma dejiny pragmaticko-geneticky a len toho smeru sa pridržiava i cirkevné dejepisectvo.

II.

Keď vystúpilo kresťanstvo na javisko dejín, svet mal už vysokú kultúru a vzbudený zmysel pre písané dejiny, na ktorý kresťania ľahko mohli nadviazať. Ale doba prenasledovania kresťanstva neskytala možnosti k sústavnému písaniu dejín Cirkvi. Okrem kánonickej literatúry Nového zákona, najmä Skutkov apoštolských, ktoré sú akýmsi úvodom do cirkevných dejín, máme z tej doby len nepatrné záznamy lokálneho významu, aj to len v zlomkoch. Sú to akty mučeníkov, záznamy Papiasove, Pamätnosti od žido-kresťana Hegesippa († 180), kroniky Julia Afrikána a Hippolyta.

1. Otcom cirkevných dejín je Eusebius, cezarejský biskup (§. 45, 1). Okrem Svetovej kroniky, v ktorej podáva krátke dejiny od počiatku sveta až po svoju dobu, napísal Cirkevné dejiny ('Exxoraarr,dioropta) v 10 knihách až po rok 324 — víťazstvo to Konštantínovo nad Licíniom. Jeho história je tým významnejšia, že doslovne uvádza veľa takých listín ktoré sa neskoršie úplne stratili. V 5. storočí pokračovali v ňom Sokrates, Sozomenus a Teodoret Cyrský (§. 45, 11). Až do konca 6. storočia pokračoval v ňom Evagrius z Antiochie. Na Západe preložil do latiny a o 70 rokov doplnil Euzebiove cirkevné dejiny Rufin z Akvileje († 410). Sv. Hieronym preložil do latiny Euzebiovu Chroniku. Sulpicius Severus († okolo 425) zostavil kroniku od počiatku sveta do konca 4. storočia. Dielo je kritické a písané klasickou latinou. Orozius († okolo 417), hispánsky kňaz, a Kasiodor († 575) zostavili tiež kroniky, zväčša výňatky a diel Sokratových, Sozomenových a Teodoretových. Najmä Kasiodorová História tripartita bola celý stredovek učebnicou cirkevných dejín.

2. V stredoveku vzniklo len málo diel, ktoré by sa boli zapodievali všeobecnými dejinami Cirkvi. A aj tie sú zväčša nekritické kompilácie. Nakoľko v stredoveku Cirkev a štát sú veľmi úzko spojené, preto i cirkevné dejiny sa miešajú so svetskými. Bohatší je stredovek na kroniky, ktoré začínajú obyčajne od stvorenia sveta. Vtedy vzniklo veľa partikulárnych kroník (jednotlivých národov, miest, biskupstiev, kláštorov) a análov, v ktorých

autor v jednoduchej forme zaznamenával dôležitejšie udalosti dotyčných ustanovizní. Historická cena kroník a análov záleží v tom, že nahradzujú mnohé stratené dokumenty a historické diela. V neskoršom stredoveku vplyvom oživenej to teologickej vedy a hlavne pričinením sa žobravých rehôľ vznikajú všeobecnejšie diela i na poli cirk. histórie. Na Východe odhliadnuc od mnohých kronikárov o spracovanie všeobecných cirkevných dejín sa pokúsil jediný dejepisec Niceforus Kaliisti († 1341), ktorý na základe Euzebia a iných spisovateľov s veľkou usilovnosťou, ale 8 menšou kritičnosťou napísal Dejiny Cirkvi od Krista po rok 610. Na Západe všeobecné dejiny napísal Haymo, biskup halberstadtský († 853) pod názvom Breviarium historiae eccl. po r. 400. čerpal zväčša z Rufína. Dejiny Cirkvi po svoju dobu napísali: rímsky bibliotekár Anastázius († 879), Ordericus Vitalis († 1142), opát v Normandii, Vincent z Beauvais († 1264; Speculum historiale), Bartholomass z Lucca († 1327) a sv. Anton, biskup florentský († 1459; Summa historialis). Dejiny jednotlivých národov napísali: Izidor Sevilský († 636): história Vizigótov, Vandalov a Svévov; Gregor Tourský († 594) históriu Frankov, Beda Ctihodný († 735) dejiny anglického národa, Paulus Diaconus († 799) históriu Longobardov, Flodoard, opát reimský († 966) napísal dejiny reimskej cirkvi od najstarších časov po svoju dobu; Adam, kanonik z Brém, históriu hamburekobrémskej cirkvi po r. 1072. Anály a kroniky bez vnútornej spojitosti napísali. Regino z Priimu († 915). Herman Contractus († 1054), Sigebert z Gemblours († 1112), Oto z Freisingen († 1158). Z českých kronikárov prvým je Kosmas († 1178), dekan pražskej kapituly, ktorého záznamy sa vzťahujú i na slovenské cirkevné pomery. (§ 90, 5.) Pribík Pulkava z Radenína († 1380) napísal kroniku českej zeme, Aeneáš Silvius (neskorší Pius II. † 1464) napísal pod názvom Historia Bohemica kroniku, ktorá obsahuje veľa záznamov, vzťahujúcich sa na slovenské pomery za husitských dôb.

3. Na začiatku novoveku zbehlo sa viac takých okolností, ktoré boli veľmi prajné dejepisectvu. Humanizmus a renesancia vzbudili všeobecný záujem o štúdium, vniesli do vedy nové metódy a kritického ducha. Historické pramene vynálezom kníhtlačiarstva stali sa učencom prístupnejšie, prehĺbené linguistické štúdiá umožňovali kritickejšie rozoberať texty starých dokumentov. Vtedy podvrátili historicky neobstojné legendy (o pápežke Joanne, §. 77), zistili nepôvodnosť mnohých dokumentov (donatio Constantini, § 73, 3; Izidorove pseudodekretály, § 87, 2) a spisov (Pseudo-Dionýz Aeropagita). Z tejto doby pochádza niekoľko zbierok, prameňov a profánnych histórií s bohatými cirkevnými záznamami. čiastočne i slovenské cirkevné pomery opisujú v tej dobe vzniklé diela: Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum Decades 1598 (Bonfinius, tajomník kráľovnej Beatrix), a Dlugosz (krakovský kanonik v 15. storočí) Historiae Polonicae. Reformácia v 16. storočí neobyčajne prospela cirkevnému dejepisectvu. Protestantizmus totiž tvrdil, že kresťanské náboženstvo bolo katolíckou Cirkvou a zvlášť pápežstvom porušené, a treba ho obnoviť v jeho pôvodnej rýdzosti. Preto protestanti siahli k usilovnému štúdiu dejín aby dokázali, že Luther obnovil pravú vieru Kristovu. V Magdeburgu vzniklo združenie protestantských učencov na čele s odpadlíkom Matejom Flaciom, ktoré v diele. Centurie Magdeburské (13 foliantov z r. 1559-74) podáva históriu kresťanstva. I keď pre použitie mnohých dokumentov nie je bez ceny, predsa je úplne stranícke a plné vášnivej polemiky proti katolíckej Cirkvi a pápežstvu. To vzpružilo katolíkov, aby podvrátili v magdeburských centuriách obsažené ohovárky. Učený oratorián v Ríme a neskorší kardinál Baronius († 1607) 30 rokov pracoval na svojich Annales ecclesiastici (12 foliantov po r. 1198) a použitím nesčíselných dokumentov dôkladne podvrátil protestantské výčitky. Magdeburské Centurie pre protestantov a Baroniovo dielo pre katolíkov ostali skoro 100 rokov jediným arzenálom cirkevno- historických kontroverzií a podkladom historických štúdií. V Baroniovom diele pokračovali viacerí učenci a bolo niekoľko ráz vydané. Pokračovali v ňom biskup Spondanus z Pamiers (2 sv. Paris 1647), dominikán Abrahám Bzovius (Rím 1672, po r. 1572), oratorián Oderich Raynald (Rím 1677, po r. 1565), Augustín Theiner (Rím 1856, po r. 1585). Baronia opravovali a doplňovali francúzski františkáni Anton a František Pagi (Antverpy, 1705). Najlepšie vydanie je od arcibiskupa Mansiho (Lucca, Taliansko, 1759; 38 sv.) a najnovšie vydanie so všetkými dolinkami v Bar-le-Duc a Paris 1864-83 (37 sv.). Po spomínaných významných prácach katolíkov i protestantov nasledovala v cirkevnom dejepisectve dlhšia prestávka. Najmä jezuitami prebudené štúdium filozofie a špekulatívnej teológie zatlačilo na čas cirkevno-historické bádanie. Nový rozbeh historická veda získala len v 17. storočí, a to pričinením hlavne benedektínov, jezuitov a oratoriánov. Najmä vo Francúzsku za Ľudovíta XIV. nastal veľký rozkvet literatúry a na poli cirkevnej histórie vynikal dominikán Natalis Alexander († 1724). Jeho dielo: Selecta historiae eccl. (Paris, 1686), siahajúce až po tridentský koncil, prejavuje dôkladnú znalosť prameňov, kritický talent pôvodcu, ale pre galikánske náhľady bolo na indexe (Roncaglia v Lucca r. 1734 vydal opravené a aj Cirkvou povolené vydanie). Sebast. Le Nain de Tillemont v svojom Mémoires pour servir á l'histoire eccl. (Paris 1693, 16 sv.) zostavil presné dejiny Cirkvi z prvých 6 storočí. Claude Fleury († 1723) napísal: Histoire ecclesiastique (Paris 1720, 20 sv.) po r. 1414. Pokračoval v ňom Cl. Fabre (Paris 1737, 16 sv.). Bossuet, Discours sur l'histoire universelle, Paris 1681 — podáva dejiny po Karola Veľkého. Je to prvý pokus kresťanskej filozofie dejín. Vynikajúcimi francúzskymi cirkevnými historikmi sú ešte Fr. T. de Choisy (Histoire de l'église, Paris 1713 po 17. storočie), Ducreux (Les siécle chrétiens, Paris 1785), Bércrult-Bercastel (Histoire de l'église, Paris, 1790). V 19. storočí vydal obsažnú cirkevnú históriu Rohrbacher (Histoire universelle de réglise catholique, Nancy 1849, 29 sv.). Darras, Bareille, Févre (Histoire générale de l'Église, Paris 1861-1907). V najnovšej dobe významní cirkevní historici vo Francúzsku sú Luis Duchesne († 1922; jeho dielo: Histoire ancienne de l'Église. Paris 1910 pre prílišný kritický postoj dostalo sa na index), Pierre Batiffol († 1929), H. Delehaye S. J. Francúzske príručky cirkevných dejín najnovšie vydali L. Marion a V. Lacombe; Mourret; Jaquin; Dufoureq, A. Boulenger, Ch. Poulet a Fliche-Martin. Anglicky: Ph. Hughes, History of the Church, London 1934. Spomedzi talianskych cirkevných historikov 18. storočia vyniká Augustín Orsi († 1761) svojou Storia ecclesiastica (Roma 1762 po r. 600), v ktorej pokračoval po r. 1587 dominikán Becchetti (Roma 1797). Obsažné, ale menej kritické je dielo od

Gaetana Moroni, Dizionario di erudizione storico — ecclesiastica (Venezia 1878 103 sv.). Najnovšie príručky zostavili: L. Todesco, G. Lucca, G. Pagnini a P. Paschini. V Nemecku v dobe osvietenstva zriadili na univerzitách katedry pre cirkevné dejiny (študijné reformy Márie Terézie!). V tej dobe vzniklé diela sú však zväčša písané v duchu febroniánskom a jozefínskom. Obrat k lepšiemu nastal v 19. storočí. Konvertita Fridrich Leopold Stolberg († 1819) svojím dielom Geschichte der Religion Jesu Christi (po r. 430), uviedol novú historickú metódu. Pokračoval v ňom Fr. Kerz (po r. 1190) a J. N. Brischar (po 1245). Vedecky cennú ale nedokončenú cirkevnú históriu zostavil T. Katerkamp (Munster 1834; po r. 1153). Vynikajúcimi cirkevnými historikmi v 19. storočí v Nemecku sú: J. Adam Muhler († 1838), Karol J. Hefele († 1893), Ignác Dallinger († 1890), kardinál Hergenreither († 1890). Koncom 19. a začiatkom 20. storočia Fr. X. Kraus († 1901), Fr. X. Funk († 1907), H. Denifle, O. Pr. († 1905) a kardinál Fr. Ehrle S. J. († 1934). Menšie príručky cirkevný dejín vydali Kirsch († 1941), J. Schmidt, 1906, Krzäpfler († 1921), Marx, 1903 († 1924), najnovšie J. Lortz 1934 (ideovohistorického smeru). Funkove cirkevné dejiny prepracoval K. Bihlmeyer (1936). Dejiny pápežstva zostavil Fr. X. Seppelt a Lofiler, L. Pastor († 1928) do konca 18. st. a pokračuje v nich J. Schmidlin. Na protestantskej strane vynikajúcejší cirkevní historici v 18. storočí sú: J. L. Mosheim „otec modernej cirkevnej histórie" a jeho žiak M. Schrack. Ich diela sú veľmi objemné, ale príliš stranícke. Objektívnejší sú Planck († 1832), Marcheinecke († 1846) a Neander (†1850). J. S. Semler († 1791) vniesol do dejín prílišný racionalizmus. Neskorší zástanci toho smeru sú: Bauer († 1860), Hilgenfeld, J. Burckhardt († 1897) a hlavne Harnack († 1930). Z novších cirkevných historikov protestantských sú známi Flauck († 1918), K. Holl († 1926), Fr.Loofs († 1928), H. Schubert († 1931). V českej reči všeobecné cirkevné dejiny napísal Fr. Krišdifek (1882, 3 sv.), Dr. J. Samsour (Praha 1907) a B. Ráček S. J. (Praha 1939). Ten istý autor napísal aj Československé dejiny (Praha 1933).

V Poľsku napísal Wl. Krynicki: Dzieje Koáciola Powszechnego. Wloclawek, 1914. Všeobecné cirkevné dejiny v maďarskej reči napísal Imrich Kazaly, Egyetemes egyháztárténelem, Vácz 1879. Chobot, Jézus Krisztus egyházának tárténete, Bpest 1907. Najnovšie Bangha-Ijjas, A keresztény Egyház tarténete, Bpest 1939, 8 sv. V slovenčine doteraz sú len krátke všeobecné dejiny (stredoškolské učebnice) od Truchlého, L. Petráša, Ceizla, Bezáka a Nemca. Filkornove Dejiny cirkvi (Bratislava 1935) sú nedokončené. Obšírne všeobecné cirk. dejiny pre ľud chystá vydať Spolok Sv. Vojtecha v Trnave. Feder, Lehrbuch der geschichtl. Methode. Regeneburg 1924. — Bernheim—Líva, Úvod do štúdiá dejepisu. Praha 1931. — Lacroix, Du rôle de la critique dans l'histoire de l'Église, Paris 1909. — E. Spranger, Der Sinn der Voraussetzungslosigkeit in den Geisteawissenschaften. Berlin 1929.

KRESŤANSKÝ STAROVEK

PRVÁ PERIÓDA. OD NARODENIA JEZIŠA KRISTA PO MILÁNSKY EDIKT.

Všeobecný prehľad. Ježišom Kristom založená Cirkev v Turíčny sviatok vystúpila po prvý raz na verejnosť. Rímsky štát, na území ktorého sa Cirkev zrodila, nevšimol si jej hneď. Kresťanské náboženstvo bolo podkladané za židovské a preto i pre kresťanskú Cirkev platili všetky tie predpisy a zákony, ktoré boli platné pre synagógu. Vonkajšia jednota Cirkvi a synagógy sa rozpadla, keď boli prijatí do Cirkvi aj pohani a v Antiochii bola založená prvá pohansko-kresťanská náboženská obec. Apoštolovia rozšírili čoskoro Cirkev v Malej Ázii, Sýrii a Grécku. Nenávisť židov proti kresťanom obrátila pozornosť Rimanov na rýchle šíriacu sa Cirkev, a tí začnú nemilosrdne prenasledovať tú, dosiaľ za židovskú sektu pokladanú, náboženskú spoločnosť. Skoro 300 rokov trvá prenasledovanie, ale skončí sa víťazstvom kresťanstva, ktoré za Konštantína Veľkého nielen že dostalo slobodu, ale čoskoro stalo sa náboženstvom rímskej ríše. Kresťanské náboženstvo, podávané doposiaľ v najjednoduchšej forme, muselo si v nových pomeroch vedecky prehĺbiť svoje učenie. Tá snaha priviedla mnohých kresťanov do omylu a nastali sekty gnostikov, montanistov antitrinitárov, proti ktorým Cirkev bojovala apologeticky a polemicky. Rýchle šírenie sa cirkvi vyžadovalo vybudovanie cirkevnej hierarchie. Spočiatku správu Cirkvi mali len apoštoli a vypomáhali im v menších veciach diakoni. Keď vzrástol počet cirkevných obcí, potrebné bolo postaviť zástupcov-biskupov a kňazov. Koncom prvej periódy je už hierarchia vo väčších rysoch vybudovaná.

HLAVA I.

§ 5. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ STAV SVETA BEZPROSTREDNE PRED VYSTÚPENÍM KRESŤANSTVA.

Cirkev sa zrodila v Palestíne, na pôde židovskej, ktorá týra časom patrila do svetovej ríše rímskej. Vlastne rímska ríša rozprestierala sa na celom vtedy civilizovanom svete. K nej patrila kotlina Stredozemného mora, kotlina dunajská, Galia, čiastočne Anglicko. V tom veľkom komplexe Palestína tvorila nepatrná časť. Rimania hlboko opovrhovali nenávidenými židmi, ale neodopreli im istú, najmä kultúrnu, samostatnosť. I židovstvo i pohanskí Rimania mali svoje, za dlhé časy vyvinuté a presne zostavené náboženstvá. Kresťanstvo — ako Bohom dané. nadprirodzené náboženstvo, ktoré nie je výslednicou historického vývinu — nebolo pútané na okolitý svet a mohlo začať svoje vznešené pôsobenie bez ohľadu na súčasné nábožensko-mravné pomery. Jednako nábožensko-mravný stav židovstva a pohanstva do určitej miery zapôsobil na postup mladého kresťanstva.

I. Nábožensko-mravný stav u Židov.

Židovstvo malo Bohom dané historické poslanie opatrovať vieru v jediného Boha a pripravovať cestu prisľúbenému Mesiášovi. Ono bolo nositeľkou božieho zjavenia — Boh sám ho učinil o. svojím vyvoleným národom a staral sa, aby nezblúdilo s pravej cesty a neutonulo v modlárstve okolitých národov. Občas-otcovským napomínaním, poučením a ťažkými navštíveniami prinavrátil ho pravej viere, keď ho od nej odlákal zlý príklad susedných národov. Činil to Boh zvlášť skrz prorokov, ktorí boli vodcami a učiteľmi židovského národa. Upozorňovali židovstvo na vôľu božiu. karhali previnenie ľudu, poukazovali na prisľúbeného Spasiteľa, ktorý sa mal zrodiť z lona Židovstva. Židovstvo vo všeobecnosti ostalo verné Zákonu a tradíciám otcov až do babylonského zajatia. R. 198 pr. Kr. dostala sa Palestína pod vládu Seleucidov; sýrski a grécki kolonisti pomiešali sa medzi židovský ľud a ohrozovali čistotu jeho viery. Ba sýrsky kráľ Antiochus Epifanes (175-64) násilne ich chcel pozbaviť otcovskej viery a nanútiť pohanské náboženstvo a mravy. Politickej samostatnosti pozbavený národ práve v tých časoch pokušenia tým vernejšie a kŕčovitejšie sa pridržiaval Zákona a otcovských tradícií, i keď čiastka jeho odpadla a vmiešala sa medzi cudzie národy. Ťažké utrpenie a ponižovanie vyvolalo v národe vodcov Makabejčanov, ktorí v heroickom boji opäť získali národu stratenú samostatnosť (142). Ale za bratovražedných nepokojov neskorších Makabejčanov (Hasmonovci) nastal úpadok teokratického židovstva. R. 63 pr. Kr. zaujal Pompejus Jeruzalem a Judsko stalo sa vazalným štátom rímskej ríše. Cudzia nadvláda nad židovským národom mala ten prajný účinok, že príliš ožilo v ňom národné povedomie, spolupatričnosť a horúca túžba po Spasiteľovi. Ale to bolo pre židovstvo i osudné. Idea Mesiáša-Vykupiteľa z hriechu zmenila sa u Židov na ideu Mesiáša-hrdinu židovského a vysloboditeľa z politickej poroby. Zákona a tradícií sa, pravda, kŕčovite pridržiavali, najmä keď sa stali farizeji vodcami národa, ale to bolo bez vnútorného obsahu a vyžívalo sa úplne len vo vonkajšku. Židovské náboženstvo sa vnútorne rozpadávalo. V národe sa rozšírila nemravnosť. V takom stave židovstvo nebolo už súce byť mostom ku kresťanstvu, a keď Spasiteľ prišiel — práve „svoji ho neprijali". Ale i napriek tomu našli sa ojedinelí Židia „praví Izraeliti", v ktorých nebolo „lži", ktorí očakávali opravdivého Spasiteľa a im bolo dané aj vidieť „spásu Izraela". — Ďalšia nevýhoda cudzej nadvlády bolo rozštiepenie židovstva na strany, ktoré sa navzájom nenávideli a potláčali. Také boli: strana farizejov, saducejov, esenov a v diaspore žijúcich židov-helenistov. Pravda, do istej miery i to slúžilo k dobru, lebo u šľachetnejšie zmýšľajúcich Židov nízke stranícke boje vzbudili hlboký odpor a vrelú túžbu po prisľúbenom Spasiteľovi. Farizeji tvorili

najsilnejšiu stranu v národe. Boli vodcami a učiteľmi ľudu. Rozhodne odmietali každý cudzí vplyv na Židovstvo. Boli presiaknutí židovským nacionalizmom, datujúcim sa ešte z hrdinských bojov Makabejčanov. Vyžívali sa vonkajškom a až smiešne malichernom dodržiavaní židovských predpisov, pri ktorých väčšiu váhu kládli na židovskú tradíciu, pripísanú k textu Zákona (mišna), ako na sám Zákon. Preto sa dostali do ostrej protivy so saducejmi. Mali veľkú presilu nad ostatnými stranami už aj preto, lebo v ich rukách bolo vysoké kňazstvo a vysoká židovská rada (synedrium). Na ich veľkú situ ukazuje i to, že i takého silného ducha, akým bol Pavol, vedeli dlho držať vo svojich službách. Saduceji tvorili stranu aristokratov v židovstve. Pridržiavali sa Zákona, ale si ho ľubovoľne vysvetľovali. Boli liberáli a osvietenci židovstva. Neverili v zmŕtvychvstanie tela ani nesmrteľnosť duše. K nim patrili poprední a bohatí Židia, ktorí sa usilovali vždy o dobrý pomer s panujúcou triedou. Preto boli u más ľudu nepopulárni a nemali naň nijaký vplyv.

Eseni, druh židovských askétov-rehoľníkov. Za časov tvrdého prenasledovania so strany Seleucidov niektorí židia hľadali potešenie v prísnom asketickom živote. Vylúčili sa zo židovskej náboženskej spoločnosti, opovrhli chrámom a krvavými obetami, zriekli sa manželstva a súkromného majetku a na spôsob mníchov žili v pustatinách najmä na západnom brehu Mŕtveho mora (Engaddi). Im podobní boli Therapeuti v Egypte, ktorí žili viac kontemplatívne a v mnohom sa podobali prvým kresťanom. Židia v diaspore. Asýrskym a babylonským zajatím prenikli Židia medzi cudzie národy a ako pohyblivý obchodný národ dostali sa do každého väčšieho mesta vtedy známeho sveta, najmä do obchodných stredísk. Veľa ich žilo v Egypte, ba aj v Ríme už hodne pred Kristom mali svoju židovskú obec. To sú tzv. Židia v diaspore (v roztratení). V nich stále žilo povedomie spolupatričnosti s palestínskymi židmi. Občas putovali do jeruzalemského chrámu, riadne zasielali svoje chrámové príspevky a milodary, mali svoju náboženskú obec a vyhýbali splynutiu s národmi, medzi ktorými žili. Jednako sa nemohli ubrániť vplyvu okolia. Prispôsobili sa helenizmu nielen rečove a v životnom spôsobe, ale grécka náboženská filozofia pôsobila aj na ich náboženské náhľady. Najväčším zástancom toho smeru bol učený žid Filón v Alexandrii, rovesník Ježiša Krista († 40. p. Kr.) Do St. zákona vniesol platonické a novopytagorejské filozofické náhľady, učinil z toho - i keď nie dokonalý - predsa ľahko prijateľný celok. Jeho alegorická exegéza a učenie o Logos ako súhrne ideí božích a prostredníkovi medzi Bohom a svetom - dosť pôsobili i medzi kresťanskými teológmi prvých storočí. Ale nielen helenizmus pôsobil na židovstvo; i židovské náboženstvo malo svoj vplyv na pohanské názory. Vyššia mravnosť židov, ich vznešené bohoslužby, ich čisté pojmy o Bohu učinili na mnohých hlboký dojem. Pravda, len málo sa ich odhodlalo prijať židovské náboženstvo, lebo im hatila veľká nenávisť oproti židovskej rase. I keď len málo ich formálne prestúpilo (prozelyti), viac bolo tichých ctiteľov židovského náboženstva. U tých malo neskoršie kresťanstvo pripravenú pôdu pre prijatie náuky Kristovej. Samaritáni sú zmesou židovstva v Samarii s pohanskými prisťahovalcami. Židia ich nechceli uznať za opravdivých židov a ani nedali sa im zúčastniť budovania chrámu zorobabelského. Preto Samaritáni si postavili zvláštny chrám na Garizim. Zo sv. Písma podržali si len Pentateuch. S kresťanstvom sa ľahko spriatelili a prijali ho.

II. Nábožensko-mravný stav u pohanov.

Keď Židovstvo, tešiace sa zvláštnemu božiemu vedeniu, nemalo uspokojivé nábožensko-mravné pomery v čase príchodu Krista, tým menej ich mohlo mať široké pohanstvo, na seba ponechaný, stratený to syn Boha. Vo vede, umení, štátnickej a hospodárskej vyspelosti pohanstvo dosiahlo vysokého stupňa, ktorý aj dnes obdivujeme, mravne však upadlo tak hlboko, že i pri vysokej civilizácii jeho život už nebol dôstojný človeka. V raji dané prazjavenie čím ďalej, tým viac sa v ňom tratilo a zmenilo sa až do nepoznania. Namiesto pravému Bohu klaňalo sa prírode a Vlastinými rukami učineným modlám. Spotvorila sa v nich prazjavením vštepená idea o jednotnosti, svätosti a duchovosti Boha. Pohan nepoznal vnútornú oddanosť Bohu a spočinutia v Ňom. Nepoznal a necítil voči svojim bohom nijakú vnútornú zodpovednosť. Bohom prinášané obety pohana nezmierili s jeho bohmi, ani vnútorne ho nenapravili a nezmenili, lebo ich zvykove činil bez duševného pohnutia. Následok toho bola úplná mravná spustlosť a otupenosť svedomia. Pravda, kvitli u pohanov niektoré občianske cnosti, ale tie sa neživili z náboženstva, neboli preto ani trvalé, ani isté, boli viac len chvíľkovým a módnym zblĺknutím. U jednoduchého, od prírody nepokazeného človeka javila sa úprimná túžba po zbožnosti, ktorá obyčajne skoro odumrela v skazenom prostredí. I keď niektorí bystrejšieho rozumu, podporovaní prazjavením, došli k poznaniu vyššieho cieľa človeka (Sokrates, Platón), no nemali ani dosť autority, ani dosť sily preniesť svoje myšlienky do širokých a zmyselne žijúcich más. Ľud čím ďalej, tým viac tratil dôveru vo svojich bohov a široké masy prenikla úplná bezbožnosť. V posledných rokoch pred príchodom Spasiteľa usilovali sa cisári Rímskej ríše dať miznúcej zbožnosti určitejší podklad v božskom kulte cisárskej osoby, ale nepodarilo sa im tým zachrániť náboženstvo. V orientálnych náboženstvách a kultoch žily ešte niektoré zrnká pravdy, na ktoré sa kresťanstvo ľahko dalo nadviazať. Tie hovorili o hriechu a vine, o zadosťučinení a znovuzrodení, o nesmrteľnosti a o blaženom pozemskom živote. Tieto zrnká pravdy dostávali sa aj medzi Grékov a Rimanov a vzbudili u nich neurčitú a nejasnú túžbu po voľačom, čo odpomôže a vyslobodí ľudstvo z tejto duševnej poroby. Tá okolnosť dobre pripravila pohanstvo na to, aby, keď príde ten Očakávaný, otvorilo svoje srdce , a Ho prijalo. Pohanstvo vlastne tým, že v nábožensko-mravnom ohrade úplne schudobnelo a stroskotalo, negatívne pripravilo sa na prijatie kresťanstva. Pravda, pri príchode Spasiteľa rímsky štát bol úplne zrastený s pohanským náboženstvom, ba nielen štát, ale aj súkromný život občanov bol v mnohom ohrade závislý od mnohých pohanských zariadení, preto kresťanstvo narazilo na ohromné ťažkosti u väčšiny pohanov, vyvolalo proti sebe neslýchané prenasledovania a len keď tieto premohlo, otvorilo sa mu dokorán pohanské srdce.

1. Pohanské náboženstvá: V Indii najstaršie stopy náboženstva (podľa sv. kníh Vedas) poukazujú na zbožňovanie prírody. Ďalším stupňom je brahmanizmus. Brahma je prapríčinou a hybnou silou sveta - najvyšší boh. Nepredstavovali si ho zosobneného. Z neho ako z najvyššej substancie emanáciou všetko vychádza a po dlhom putovaní k nemu sa chce vrátiť. Božstvo uctievali obetami, ktoré obstarávali kňazi, brahmani. V VI. storočí pr. Kr. nastúpil v Indii budhizmus, pochádzajúci od kráľovského syna Budhu (osvietený). Podľa budhizmu najvyšším cieľom človeka je premôcť trápenie sebazaprením. Nadovšetko sa vyžaduje asketika a mravnosť. Duša oslobodená od trápenia zostúpi do nirvány (nekonečnosť). Budhizmus bol vytlačený z Indie brahmanizmom a zachytil sa v Číne, Tibete a u Tatárov. V Japonsku najstarším náboženstvom je shintoizmus, kult predkov. V Perzii ako najstaršia náboženská forma javí sa služba najmä ohňu. Z toho sa vyvinie parsizmus, ktorého zakladateľom je Zaratustra (asi 500 r. pr. Kr.) Podľa neho je boh dobra, stvoriteľ sveta Ormuzd a boh zla Ahriman. K Ormuzdovi najbližšie stojí Mithra, usporiadateľ sveta, boh sinka, ktorého sviatok uctievali pri zimnom slnovrate. U Sýrčanov, Feničanov a v Kartagu uctievali Baala, boha slnka. Podľa jeho zlých vlastností nazývali ho Molochom a obetovali mu aj živé deti. U Egypťanov hlavnými bohmi boli: Memphis, Isis, bohyňa hmoty a Osiris, princíp plodiaci. Zvieratá pokladali za orgány božstva a jeho síl. Verili v sťahovanie duší, ktoré 3000 rokov majú sa túlať vo zvieratách a vrátiť sa do ľudského tela. Preto mŕtvoly pozorne balzamovali. Gréci, najvzdelanejší antický národ, od cudzích národov prevzatú mytológiu umelecky zdokonalili a bohov spersonifikovali. Zeus na Olympe, boh mrakov a hromov, bol bohom ostatných bohov. Grécka mytológia bola taká fantastická a spletená, že sa často dostala do protirečenia. Sám štát sa musel občas postarať o jej očistu. Nedostatky ľudového náboženstva usilovala sa doplňovať i filozofia. Sokrates, Pindar, Platón vyriekli ostrú kritiku o gréckej mytológii. Platón učil, že boha podľa jeho podstaty nemožno poznať. Najvyšší boh je slobodný, múdry a spravodlivý duch, nie síce stvoriteľ, ale usporiadateľ sveta. Duch boží podľa večných ideí z pralátky organizoval svet. Duša je slobodná, hriech je duševnou chorobou. Duša ľudská jestvovala pred spojením s telom, je večná. Najväčšou starosťou človeka má byť príprava na dobrú smrť. Aristoteles ešte bližšie sa dostal k pravde ako jeho učiteľ Platón. Podľa neho boh je nielen stvoriteľom a usporiadateľom, ale aj konečným cieľom sveta, univerzálnym predmetom túžob a lásky inteligentných bytostí. Duša je formujúcim princípom tela. Pre existenciu a sťahovanie duší voči Platónovi popieral a prízvukoval jej slobodné rozhodovanie. Veril vo večnosť sveta, v božstvo hviezd a popieral prozreteľnosť božiu. Poaristotelské filozofické prúdy - epikureizmus, stoicizmus, skepticizmus - mali vo všeobecnosti pesimistický ráz a učinili človeka v náboženskom ohľade ešte prázdnejším, ako bol. Tá duševná bezradnosť dosiahla svojho vrcholu vtedy, keď prišiel na svet Kristus. U Rimanov vytvorilo sa miešané náboženstvo z mytológii všetkých národov, ktoré tvorili rímsku ríšu. Za bohov všeobecne pokladali spersonifikované prírodné sily a abstrakcie ľudských vlastností. Uctievali Jupitera, Junonu, Minervu, Janusa, Saturna, Marsa, Dianu. Pravda, počet bohov stále rástol, najmä keď Rimania podmanili si iné národy. Vo všeobecnosti bola u Rimanov túžba po neznámych bohoch. Povera a nevera čím ďalej tým viac sa zmocňovala rímskeho ľudu. Úcta bohov, modlitba a obety stali sa prázdnymi obradmi, spojenými s rozličnými krami a zmyselnými výtržnosťami. Pri príchode kresťanstva šíril sa v rímskej ríši kult cisárov. Osobu cisárovu a jeho rodinu zbožňovali (caesar divinus). Bol to všeobecný náboženský chaos. Nadišla „plnosť časov".

2. Úpadok mravný. Všeobecne u všetkých náboženstiev nehol nadostač vyvinutý pojem o svätosti bohov, preto ani u človeka nemohol sa dostatočne vyvinúť cit duševnej zodpovednosti voči takým bohom. I keď sa taká zodpovednosť navonok bola ukazovala, nerozprestierala sa na myšlienky, túžby, žiadosti človeka, na celé jeho duševné usporiadanie, čo je predsa základom mravného žitia. Ba pohanská mytológia priamo povzbudzovala k nemravnosti. Bohoslužby, sochy, obrazy v kostoloch vyzývali ľud k oplzlostiam, k pomste a krivdám voči blížnemu. Následok toho sa javil úplnom mravnom rozklade ľudského života. Najmarkantnejšie sa javil v zriadení otroctva. Prevažná väčšina ľudstva žila v najväčšej nevoľnosti a tento stav bol ešte i takými ľuďmi ako Plato a Aristoteles pokladaný za spravodlivý, ba za postulát prirodzeného práva. Otrok, pozbavený všetkého ľudského práva, bol predmetom v rukách svojho pána, ktorý zaobchádzal s ním podľa ľubovôle, podľa svojich vrtochov rozhodoval nad jeho životom a smrťou. Práca bola jedine jemu rezervovaná, jeho telom kŕmili ryby, aby mali chutnejšie mäso. V jeho mukách a smrteľných zápasoch — gladiátorských hrách — zabával sa Riman. V amfiteátroch, postavených v každom väčšom meste Rímskej ríše, predvádzali na tisíce otrokov, ktorí išli zomrieť, aby inému pôsobili rozkoš. A na to vedel a smel sa dívať nielen mužský, ale aj ženské a deti. Ľudia natoľko otupeli, že mali len dve žiadosti „panem et circenses". Rodinný život bol u pohanov úplne rozvrátený. U orientálnych národov bolo mnohoženstvo a u Grékov a Rimanov, i keď nebolo zákonom uznané, prakticky predsa sa zahniezdilo. Nerozlučiteľnosť manželstva nepoznali. Vznešené rímske panie počítali svoje roky nie podľa konzulov, ale podľa svojich rozvedených mužov. Nepodarené deti, ba i tie, ktoré im neboli príjemné, beztrestne mohli vyložiť. Výchova dietok bola zverená otrokom, ktorí neopovážili sa krotiť nijakú vášeň u dorastajúceho, aby si ho naklonili, keď bude ich pánom. Pohlavné hriechy proti prírode sa neslýchane rozšírili ešte i u tých, ktorých u pohanov by sme pokladali za najrozumnejších a najlepších (Sokrates).

3. Prajné a neprajné okolnosti pre prijatie kresťanstva. Sibylskými orákulami vybičovaná fantázia pohanov snila o príchode voľačoho zvláštneho, veľkého. Pohanstvo žilo v posledných rokoch pred Kristom v stálom očakávaní prevratov a zmien. Sibylské predpovede spomínali narodenie zázračného, božského dieťaťa, s ktorým sa začne zlatá doba ľudstva. Viacerí z panovníkov usilovali sa to aplikovať na svojich synov. Ale rozumnejší neuspokojili sa s tým a čakali ozaj voľačo dokonalejšieho. Mnohí stáli v styku so Židovstvom žijúcim v diasporách. I keď židov nenávideli. zato obdivovali ich vyššiu mravnosť, väčšiu náboženskú vrúcnosť. Počuli o očakávanom

Mesiášovi, čo tiež posilnilo ich neurčité tušenia. A keď prišiel Kristus, tí, ktorým nechýbala pokora, vášňami nezatvrdlo srdce, neboli ďaleko od prijatia Jeho spasiteľnej náuky. Vnútorne neskazeným pohanom zhnusila sa tá neistota a naivnosť, ktorá sa už vtedy v pohanskej mytológii nachádzala. Túžili po voľačom pevnom. Kresťanstvo, i keď jeho mystériám nerozumeli, muselo na nich zapôsobiť tou istotou a rozhodnosťou, ktorou bolo učeníkmi podávané. U Rimanov bola snaha po jednotnej kultúre, ktorú dosiahli v helenisticko-rímskej. I v náboženských veciach to bol ich najvyšší ideál. To dobre kliesnilo cestu jednotnému evanjeliu Ježiša Krista a Jeho pre celý svet určenej jednotnej Cirkvi. U Rimanov žila túžba a povedomie byť činiteľmi histórie celého sveta. Akú pomoc našli v kresťanstve, keď sa stali aj oni kresťanmi! Aký svetový význam získal Rím tým, že sa stal sídlom pápežstva! Ešte treba vziať v úvahu i to, že v tom čase mala Rímska ríša dosť dobré komunikačné prostriedky, jednu reč aspoň u vzdelaných a to grécku, velikánsku ríšu, takže kresťanstvo ľahko sa mohlo dostať veľmi ďaleko. Popri tých prajných okolnostiach boli však mnohé, ktoré veľmi hatili ľahké a rýchle prijatie kresťanstva. Kresťanstvo dalo čistotu na celom poli mravného života. V zmyselnosti topiaci sa človek bol od toho veľmi ďaleko. Kresťanstvo učilo milovať každého, i toho otroka, kdežto u pohanov otrokom pohŕdať bolo cnosťou. Potom otroctvo znamenalo osvedčené hospodárske a sociálne zariadenie u pohanov. Jeho odstránenie vyžadovalo ohromnú obetu u mnohých. Rimania síce boli tolerantní voči rozličným náboženstvám a ľahko prijali nových bohov medzi svojich. Ale to bolo viazané na prijatie so strany rímskeho senátu. I keď by bol senát náklonný dať aj kresťanskému náboženstvu voľnosť, čo to stálo, keď kresťanstvo, ako jedine opravdivé náboženstvo, muselo si nárokovať byt jediným náboženstvom ľudstva. Ďalej protivenie sa kresťanov uznať božskosť cisárov urazilo samých panovníkov a kresťania hneď boli pokladaní za rebelantov. Značná časť ľudí žila z pohanského náboženstva tým, že odpredávala amulety, sošky pohanských bohov. Tí sa museli protiviť kresťanstvu, obávajúc sa o svoje príjmy. Nemalú ťažkosť znamenala pre prijatie kresťanstva u sebavedomých a pyšných Rimanov okolnosť, že kresťanstvo šírili jednoduchí, neučení ľudia; ich symbolom bol kríž, ktorý Rimania , pokladali za voľačo najponižujúcejšie. Muselo teda kresťanstvo veľa pracovať a trpieť, kým odstránilo všetky predsudky a zmohlo všetky prekážky.

E. Scharer, Gesch. des jud. Volkes i. d. Z. J. Chr. Leipzig 1909. — Lagrange, Le messianisme chez les Juifs, Paris 1910. — Lagrange, Le Judaisme avant Jésus-Christ. Paris 1931. — Dennefeld, Histoire d'Israd et de l'ancien Orient, Paris 1935. — A. Jirku, Gesch. des Volkes Israel, 1931. — Robinson—Oesterley, A History of Israel. Oxford 1932. — Ch. F. Jean, Le Milieu biblique avant Jésus.Christ, Paris 1923. — Grupp, Kulturgesch. d. räm. Kaiserzeit 3. v. 1921. — Toutain. Les cultes paiens dans l'empire Romain, Paris 1920. — Reitzenstein, Die hellenist. Mysterienreligionen. 3. v. 1927. — J. Geffcken, Der Ausgang des Heidentums, 2. v. 1929. — K. Latte, Die Religion der Riimer u. der Synkrestismus der Kaiserzeit 2. v. 1927. — G. Kittel, Die Religionsgesch. u. das Urchristentum, 1932. — B. Heigl, Antike Mysterienre. ligionen u. das Christentum, 1932.

HLAVA II.

Počiatok Cirkvi, jej rozšírenie a zápas so židovstvom pohanstvom. Mladá Cirkev hneď na začiatku musela jasne určiť svoje stanovisko voči synagóge, pohanstvu a rímskemu štátu. Vyvolalo to kruté prenasledovania, ktorým by bola musela podľahnúť, keby bola len ľudským dielom. I napriek prenasledovaniu sa šírila veľmi rýchle. Na konci prvého kresťanského storočia malo kresťanstvo založené cirkevné obce v Palestíne, v Malej Ázii, v Sýrii, Perzii, Arábii, na Balkánskom polostrove, v Ríme a viacerých mestách Talianska a Španielska. Ani veľké prenasledovania 2. a 3. storočia nevedeli zaraziť jej postup. Koncom 3. storočia už nebolo v Rímskej ríši provincie, kde by nebolo malo kresťanstvo založené biskupstvá a značná časť obyvateľstva rímskej dŕžavy bola kresťanská.

§ 6. JEŽIŠ KRISTUS, ZAKLADATEĽ CIRKVI.

1. Ježiš svojou osobnosťou, celým svojím účinkovaním položil základ Cirkvi. Čo o Jeho osobe a účinkovaní vieme, všetko patrí vlastne do dejín Cirkvi. život Ježiša Krista je tak veľkolepý, že nie je možné v krátkych cirkevných dejinách podať o Ňom vyčerpávajúci obraz. Tu nám treba vychytiť z Jeho života len tie momenty a slová, ktoré sa vzťahujú na Ním založenú Cirkev. Ježiš sa narodil v Betleheme ako to predpovedal prorok Micheáš (5, 2). Zrodil sa v najväčšej biede a opustenosti (Luk. 2, 7) z panny Márie pochádzajúcej z kmeňa Dávidovho, ktorej snúbenec tesár Jozef sa stal Ježišovým vychovávateľom. Chudobní pastieri a mudrci z Východu boli prví, ktorí sa mu klaňali. Židovský kráľ Herodes chcel ho dať zavraždiť ešte ako nemluvňa, ale Jozef zachránil Dieťa s Matkou útekom do Egypta, skadiaľ sa vrátil do Nazaretu len po Herodesovej smrti. Svoj mladý vek prežil v utiahnutosti v nazaretskom rodičovskom domčeku. Asi 30-ročný vystúpil na verejnosť. Prijal krst od sv. Jána Krstiteľa, aby dal príklad. Odvtedy neprestajne hlásal príchod kráľovstva božieho najprv len v Galilei a potom aj v Judsku. Ľud zďaleka prichádzal Ho počúvať a prinášal k Nemu svojich chorých, aby ich zázračne uzdravoval. Podstatou Jeho učenia bolo hlásanie synovstva božieho a večného života. Kto verí v Neho a zachová prikázania Otca nebeského, "toho prijme Boh za syna a dá mu večný život. Najväčším prikázaním je prikázanie lásky k Bohu a k blížnemu. Máme milovať každého, ešte i nepriateľa, a to nielen slovom a citom, ale aj skutkom. Kto Ježiša nepočúva a neverí v Neho, toho čaká zatratenie. K opravdivej blaženosti nevedie sláva a bohatstvá tohto sveta, ani slinenie telesných žiadostí, ale duševné znovuzrodenie vo viere, milosti a láske. Prvým prostriedkom znovuzrodenia je krst, ktorým sa človek stáva členom Kristom založenej viditeľnej Cirkvi, čakateľom pozemskej blaženosti a večného života. Každý je povolaný k večnému životu a Cirkev má mu pomáhať ho dosiahnuť. Za pokračovateľov vo svojom diele a šíriteľov evanjelia v celom svete vyvolil si Ježiš

dvanásť apoštolov, jednoduchých rybárov, ktorí nevynikali ani učenosťou, ani spoločenským postavením, ba aj v mravnom živote boli slabí, krehkí ľudia. Dal im moc v mene Božom odpúšťať hriechy a opakovať eucharistickú obetu, ktorou Jeho láska našla vhodný spôsob i po smrti a nanebovstúpení ostať v stálom spojení so svojimi. Na čelo svojej Cirkvi postavil apoštola Petra. Apoštolovia a prví Jeho prívrženci len ťažko vedeli pochopiť, že mesiášske kráľovstvo - kráľovstvo božie nebude znamenať svetskú slávu a nebude pozostávať v oslobodení od rímskeho politického jarma, ale vo vykúpení a posvätení duše pre večný život. Preto spočiatku nechápavo pozerali, ako Ho prenasledovali, na Jeho utrpenie, ukrižovanie a pochybovali v Jeho zmŕtvychvstaní. Na svoju moc žiarlivá strana farizejov, s ktorej Ježiš nemilosrdne strhol závoj pokrytectva, spojila sa so stranou bezbožných saduceov, postavila Ježiša pred súd a pod zámienkou, že štve proti zákonom Mojžišovým a nazýva sa Synom božím, odsúdila Ho na smrť. Keďže sama nemohla vykonať smrteľný rozsudok, naviedla rímskeho miestodržiteľa Pontského Piláta, aby Ježiša dal ukrižovať vraj pre poburovanie proti rímskej vláde. Pilát po dlhšom váhaní vyhovel žiadosti farizejov a dal Ho ukrižovať na Golgote pri Jeruzaleme. Vo chvíli Jeho smrti zatriaslo sa nebo i zem. „Ozaj Synom božím bol!" zvolal pohanský stotník, ktorý vykonával ukrižovanie. Mŕtve telo uložili do hrobu. Židia ho dali strážiť, ale Ježiš na tretí deň slávnostne vstal z mŕtvych. Štyridsiaty deň po zmŕtvychvstaní, keď prisľúbil apoštolom zoslanie Ducha svätého a dal im posledné pokyny a rozkaz, aby hlásali evanjelium všetkým národom, vstúpil na nebesá. Každý pokus popierať historickú osobnosť Ježišovu alebo vysvetľovať Jeho dielo prirodzene, sa vždy a všade stroskotal. Niet historickej skutočnosti v svetových dejinách, za ktorú by hovorilo toľko nepodvratiterných dôkazov, ako za historickú osobnosť Kristovu. On je a ostane nielen najvynikajúcejšou a najšľachetnejšou osobnosťou svetových dejín, ale je Bohočlovekom, jednorodeným Synom večného Otca, ktorý prišiel na svet, aby vykúpil človečenstvo, a tak sa vrátil do slávy Otca nebeského.

Haeckel a najnovšie Alfréd Rosenberg („Der Mythus des 20. Jahrhunderts") obnovili blasfémiu Talmudu - prúdiacu z jeho pochopiteľnej nenávisti ku Kristovi, podľa ktorej Ježíš bol nezákonitým synom istého rímskeho kapitána. Rosenbergovi Ježiš Kristus nie je Bohočlovekom, nie je kresťanským Kyriom, ale len hrdinom, mužom, charakterným Árijcom. Nie je Vykupiteľom, len pozemským pánom - Herrenmenschom, ktorý hrdinským spôsobom zomrel na kríži. Úlohou Rosenbergom vzbudeného novopohanského smeru (§ 218, 2. c.) má byť: očistiť charakter Kristov od všetkých nedôstojností, najmä od servilizmu. Kristus musí vraj stáť pred Germánmi ako muž, ktorý všetko strhuje so sebou, za ktorým všetko ide, pretože je človekom hnevu a pomsty, je „nazaretským revolucionárom".

2. Učenie a pôsobenie Ježiša Krista má vždy pred očami: a) dušu jednotlivca a b) Cirkev. a) Ježiš učil človečenstvo pravému náboženstvu a vnútornej zbožnosti. To vrcholí v láske k Bohu a blížnemu. Odstránil z náboženstva tú vonkajškosť, v ktorej i u židov i u pohanov sa zbožnosť vyžívala a urobil náboženstvo vecou svedomia. Súčasne vniesol Kristus univerzalizmus do náboženstva a odstránil to, čo bolo v ňom dosiaľ politické. Jeho náboženstvo nesmie si nik vyvlastniť pre jeden národ, jednu ľudskú triedu; je pre každého človeka. I keď hlásal spásu v prostredí židovskom a jeho prví učeníci boli spomedzi Židov, náboženstvo Ježišovo nie je zúžené pre rámce ľudských rás alebo svetadielov. Ono hľadá u človeka to, čo je nadovšetko, samého človeka a jeho dušu, človeka, kdekoľvek sa narodil a prebýva. b) Pri silnom hodnotení jednotlivca Kristus nemenej zdôrazňoval pospolitosť, združenie ľudské v jednu rodinu, ktorá má jediného otca, ktorej členovia sú medzi sebou bratia, spolu cítia a jeden za druhého pracujú (Otče náš ... chlieb náš každodenný daj nám dnes odpusť nám naše viny). Táto rodina — katolícka Cirkev — nemá byť len voľajakou nábožensko-filozofickou školou, ale životnou pospolitosťou.

3. Ježiš Kristus dokončil svoju vykupiteľskú prácu na kríži. Cirkev však je pokračovaním vykúpenia a má dať každému človekovi možnosti stať sa účastným ovocia vykúpenia. Tuzemské, svetské veci sa priamo nedotýkajú Cirkvi. Nakoľko však človek — o ktorého spásu sa Cirkev stará — v tuzemskom živote prichádza do styku s najrozmanitejšími vecami, preto i Cirkev si musí všímať týchto vecí. Kristus uznáva štát ako potrebné a prirodzené zriadenie pre tuzemský život človeka. Slovami: „Dajte cisárovi, čo je cisárovo" uznal Kristus štát a pozitívny postoj človeka voči štátu nielen schválil, ale aj nariadil. Kristus založil viditeľnú Cirkev, ktorej najdôležitejšou vlastnosťou je jednotnosť. K zaisteniu jednotnosti dal jej jednu hlavu, jedného najvyššieho viditeľného predstaveného, ktorého vystrojil najväčšou právomocou. Každému veriacemu nariadil sa podrobiť tej viditeľnej hlave a tým je zaistená jednota. Dve udalosti sú najdôležitejšie v živote Ježiša Krista, a to: zmŕtvychvstanie Pána a zoslanie Ducha svätého. Zmŕtvychvstaním potvrdil Kristus svoju božskosť a tým aj právo na založenie jedine spasiteľnej Cirkvi. Zoslaný Duch svätý ale pozmenil apoštolov a učinil ich schopnými pokračovať v začatom diele Kristovom. Zmena, ktorú spôsobil v nich Duch svätý, javila sa hneď. Prv bojazliví a neučení apoštoli neohrozene vystupujú pred celým svetom, židom a pohanom hlásajú evanjelium a šíria Cirkev Kristovu na celom svete. Kristom založená a Duchom sv. posilnená Cirkev vystúpila na verejnosť po prvý raz v Turíčny sviatok. Ježiš Kristus vštepil svetu „nový život" podľa slov: Ja som prišiel, aby (ľudia) mali život a hojnejšie ho mali (Ján 10, 10). Idea „života" je výrazom podstaty kresťanstva. Kresťanstvo nie je len zovňajším zjavom, ako sa ono ukazuje vo svojej sústave, vo svojej liturgii, v mravnej praxi a v celej svojej kultúre, nie je len vyznaním, ale nadovšetko vnútorným a nadprirodzeným životom — „novým životom". No, nie novým životom v obyčajnom náboženskom zmysle, ako by sa len prestupovalo zo starého náboženstva na novšie. Ani nie v etickom zmysle, ako keď sa hriešnik odvráti od hriechu a započne novú životosprávu. Ale je to „nový

život" v metafyzicko-náboženskom zmysle, lebo je spojený s reálnou, vnútornou zmenou. Prirodzená duša kresťana dostáva akúsi novú dušu — dušu nadprirodzenú. Toto je najhlbším zmyslom kresťanstva[1].

Rok narodenia Krista. Dionyzius Exiguus, zakladateľ kresťanského letopočtu, urobil chybu, keď za rok narodenia Ježiša Krista bral r. 754. po založení mesta Ríma. Podľa dnešného stavu historickej vedy r. narodenia padol medzi 748-49 a. u. c., t. j. 5-6 rokov pred kresťanským letopočtom. Kristus zomrel 14. Nizana r. (pravdepodobne) 782. od založenia mesta Ríma. Podľa nášho letopočtu 7. apríla r. 29-30.

Novšie životopisy Ježiša Krista od kat. autorov: Papini, Firenze 1922. — Lepin, Paris 1929. — Klug, 1924. — Felder, Jesus Christus, Apologie seiner Messianitlit u. Gottheit. 2. v. 1921. — O. Graber, Der Kampf um Christus, 1926. — Pinard de la Boullaye, Jésus et l'histoire, Parie 1929. — Lebreton, La vie et l'enseignement de Jésus-Christ. Paris 1931. — Dr. Kaezmarczyk-Brenkus, Osobnosť Ježiša Krista, Trnava 1939. — Willam-Debnár, Život Ježišov, Praha 1939. — K chronológii: Holzmeister, Chronologie vitae Christi, Roma 1933. — Od protestantských autorov: G. Pfannmuller, Jesus im Urteil der Jahrhunderte, 1908. — Leipoldt, Vom Jesusbilde der Gegenwart 2. v. 1925. P. Feine, 1930. — M. Goguel, La vie de Jésus, Paris 1932. — Ch. Guignebert, Jésus, Paris 1933.

§ 7. POČIATOČNÁ CIRKEV V JERUZALEME. ŽIDO-KRESŤANIA.

1. Kristom založené kresťanstvo nemalo byt len náboženstvom, ale aj vonkajšou organizáciou. Nechcelo byť len vnútorným, duševným zažívaním, ale aj vonkajším útvarom, nielen teóriou, ale aj fyzickou skutočnosťou, organizovaným životom. Myšlienku životnej spoločnosti svojho náboženstva Kristus stále prízvukoval (Otče náš odpusť nám naše viny ...). Chcel, aby sme všetci boli bratmi, teda rodinou, ktorá spoločne velebí Otca nebeského. Táto rodina však nie je voľajakou filozofickou školou, ale životnou pospolitosťou — katolíckou Cirkvou. A Kristus tú svoju Cirkev aj skutočne založil ako viditeľnú spoločnosť. Svoj úmysel jasne vyslovil Petrovi: „Ty si Peter a na tej skale vybudujem Cirkev svoju ..." (Mat. 16, 18). A uskutočnil ho po zmŕtvychvstaní (Ján 21, 18). To chcel, keď rozoslal apoštolov ako učiteľov a sudcov národov (Mat. 28, 19 n.) a keď ich ustanovil kňazmi Nového zákona (Luk. 22, 19). Viditeľná Cirkev je stelesnením a konkrétnym prejavom kresťanstva. Chcieť zbaviť kresťanstvo cirkevnosti, zúžiť ho na individuálny duševný zážitok, to sa protiví podstate kresťanstva, historickému faktu a vôli samého Zakladateľa.

2. Pri nanebovstúpení Pána mala Cirkev Kristova v celom Judsku a Galilejsku okolo 500 prívržencov, z ktorých 120 — keď už aj apoštolov rátame — žilo v Jeruzaleme. Pod dojmom Petrovej kázne v Turíčny deň dalo sa pokrstiť 3000 a skoro potom ďalších 2000 ľudí. Boli to židokresťania, ktorí tvorili prvú cirkevnú obec v Jeruzaleme. Ňou sa vlastne začínajú dejiny Cirkvi. O jej vnútornom živote a ďalšom rozširovaní podávajú nám úchvatný obraz Skutky Apoštolské: „Množstvo veriacich malo jedno srdce a jednu myseľ, a nikto nepovažoval za svoje niečo z toho, čo mal, ale všetko mali spoločné." (Sk. Ap. 4, 32.) Bol to istý druh komunizmu. pravda, nie nanúteného, ale prúdiaceho z kresťanskej lásky k blížnemu, ktorá nestrpela, aby spolubrat trpel núdzu. Tú spoločnosť viedli apoštolovia na čele s Petrom. Keď počet veriacich rástol, pribrali apoštolovia 7 mužov, spočiatku len preto, aby sa starali o chudobných, ale neskoršie mali títo diakoni zastupovať aj apoštolov v menších veciach. 3. Dôležité pre historické porozumenie je to, že mladá Cirkev spočiatku navonok sa nelíšila od synagógy. Prví kresťania pokladali sa vlastne za židov, ktorí ale lepšie rozumejú židovskému náboženstvu ako ich otcovia a doplňujú ho učením Ježišovým. Zúčastňovali sa na židovských bohoslužbách, ale pre špeciálne kresťanské úkony mali schôdzky, na ktoré priniesli chlieb a na pamiatku Ježišovu slávili „eucharistiu" — poďakovanie. Ale hneď spočiatku javilo sa malé napnutie ohľadom príslušenstva do Cirkvi medzi židmi palestínskymi a židmi z diaspory. Tí sa cítili pri rozdeľovaní darov ukrivdenými a preto pristúpili apoštolovia k voľbe 7 diakonov. Medzi diakonmi pravdepodobne dvaja, Štefan a Filip, boli helenisti (židia z diaspory). Oni, ako helenisti, pozbavení židovských národnostných predsudkov, priniesli do mladej spoločnosti širšie chápanie o príslušenstve do Cirkvi a mladistvý oheň. Štefanovo oduševnené účinkovanie vzbudilo žiarlivosť u farizejov, čo viedlo k jeho ukameňovaniu — prvému to krvavému prenasledovania kresťanov so strany židov. Apoštolovia, hlavne sv. Peter, robili medzi ľudom zázraky, preto mali u ľudí veľkú autoritu, na čo sa židovskí veľkňazi nemohli nečinne dívať. Uväznili Petra a Jána, postavili ich pred vysokú radu a prísne im zakázali ďalej kázať ľudu. Ale apoštolovia držali sa zásady: „Musíme byt viac poslušní Bohu — ako ľudom" a ďalej kázali Ukrižovaného. Po ukameňovaní Štefana židia vystúpili otvorenejšie oproti apoštolom a ich prívržencom. Vyčítali im, čo už predtým Spasiteľovi, že sa rúhajú Bohu a porušujú Zákon. Týmto začalo sa mladé kresťanstvo i navonok rozchádzať so synagógou. Apoštolovia sami neurýchľovali rozchod so synagógou úmyselne vzhľadom na pokrstených židov, ktorí boli zvyknutí na obrady Starého zákona. Nechceli revolučne vystúpiť voči synagóge, ale chceli ju nechať v tichosti odumrieť. Nasledovali príklad Spasiteľa, ktorý tiež šetrne zaobchádzal so synagógou; neprišiel zrušiť zákon, ale ho doplniť a zdokonaliť. Prví kresťania vediac, že sú občanmi židovského štátu, nemohli obchádzať jeho predpisy a tak dodržiavali aj starý ceremoniálny zákon. Ale k rozchodu skôr-neskôr muselo dôjsť a urýchľovali ho sami Ku kresťanstvu pristupovali aj pohani a týchto nebolo možno nútiť, aby okrem kresťanských náboženských predpisov zachovali ešte aj židovské ceremoniálne predpisy. Jeruzalemský apoštolský snem vyhlásil neplatnosť ceremoniálneho zákona pre pohano-kresťanov. Ba právne neboli ním viazaní viac ani žido-kresťania a po zrušení židovského štátu v r. 70. po Kr. boli od neho úplne oslobodení. Židia ťažko chápali, že nie sú viac viazaní na ceremoniálny zákon, že prístup do Cirkvi majú i

[1] Filkorn, Dejiny Cirkvi, str. 213.

pohani. Podľa ich ponímania znamenalo náboženstvo a židovstvo, viera a rasa najužšie spojenie. Kresťanstvu a Cirkvi však od začiatkov išlo o univerzálnosť, preto sa musela oslobodzovať od úzkych nacionálnych rámcov, ktoré jej prekážali, aby sa stala všeobecnou - svetovou Cirkvou. 4. Pre prenasledovanie so strany židov viacerí veriaci zanechali Jeruzalem, rozpŕchli sa po vidieku a šírili evanjelium aj mimo Galileje a Judska. Filip, diakon, kázal v Samarii a tá „prijala slovo Božie" (Sk. Ap. 8, 14). Skoro na to prijal Filip prvého pohana do Cirkvi, komorníka kráľovnej Kandaky (Sk. Ap. 8, 27). Sv. Peter, hlasom Božím zázračne posmelený, prijal pohana stotníka, Kornela (Sk. Ap. 10, 1). V Antiochii, hlavnom meste Sýrska, založili apoštolovia prevažne z pohano-kresťanov pozostávajúcu cirkevnú obec, ktorej vedením poverili levitu Barnabáša (Sk. Ap. 11, 30).

Po prvý raz sú tu nazvaní prívrženci Cirkvi kresťanmi (Sk. Ap. 11, 26). Takto ich menujú pohani, kým židia obyčajne nazývajú ich Galilejčanmi (Sk. Ap. 1, 11) a Nazaretčanmi (Sk. Ap. 24, 5). Medzi sebou sa kresťania nazývali bratmi, svätými, učeníkmi Pána. Nenávisť oproti kresťanom išla tak ďaleko, že židia cítili rozkoš, keď mohli vidieť tiecť kresťanskú krv. Herodes Agripa, aby sa zapáčil židom, dal popraviť v Jeruzaleme Jakuba staršieho, brata apoštola Jána a ten istý osud čakal aj na Petra, ktorý mu vyhol len zázračným spôsobom. To sa stalo r. 42, alebo 43. Potom sa pohli apoštolovia na svoju misijnú cestu a v Jeruzaleme, ako predstavený kresťanskej praobce a kolégia kňazov, ostal Jakub mladší. Sv. Pavol nazýva ho „stipom" Cirkvi a pre asketický život a neochvejné pridržiavanie sa Zákona nazvaný bol spravodlivým. R. 62 alebo 63 stal sa obeťou židovského fanatizmu. Hlavný kňaz Ananus dal ho ukameňovať. Židovskými prenasledovaniami súdržnosť medzi veriacimi len rástla. Kresťanstvo i čo do počtu i čo do mravnej váhy vyrastá nad židovstvo. V súvislosti s prenasledovaním kresťanov stratí židovstvo fanatického nepriateľa kresťanov Šavla a kresťanstvo získa v ňom veľkého apoštola Pavla.

Ehrhard, Urchristentum und Katholizismus, 1926. — J. Lebreton, La vie chrétienne au premier sičele de l'Église, Paris 1927. — E. Peterson, Die Kirche aus Juden u. Heiden, 1933. — Pieper, Jesus u. die Kirche 1932. — G. Bardy. L'Église ii la fin du premier siécle. Paris 1932. — Protestantské: Dobschiitz, Die urchristl. Gemeinden, 1902. — E. de Faye, Étude sur les origines de l'Église de 1'8ge apostolique. Paris 1909. — Ed. Meyer, Ursprung u. Anfänge des Christent. 1923. — G. Kittel, Die Religionsgesch. u. das Urehristentum, 1932. — E. Lohmeyer, Das Urchrietentum I. 1932.

§ 8. ŠÍRENIE KRESŤANSTVA MEDZI POHANMI. SV. PAVOL, APOŠTOL NÁRODOV.

1. Spasiteľ často poukázal apoštolom na to, že Cirkev Jeho nebude vyhradená len jednému národu alebo jednému stavu. Po svojom zmŕtvychvstaní posiela apoštolov k všetkým národom. Evanjelium má sa kázať každému a len ten nebude spasený, kto neuverí a kto sa nedá pokrstiť. A jednako apoštolovia nemohli hneď premôcť v sebe židovsko-národné ponímanie kráľovstva božieho. Nevedeli ihneď pochopiť, že aj pohani môžu byť prijatí do Cirkvi, a to bezprostredne bez toho, aby sa stali najprv židmi a až tak kresťanmi. Sv. Petra muselo poučiť zvláštne videnie (Sk. Ap. 10-1-31) o tom, že i pohani majú miesto v Cirkvi Kristovej. Keď sv. Peter vypráva o tom jeruzalemským žido-kresťanom, dohadujú sa s ním (Sk. Ap. 11, 2): „Ustrnuli veriaci z obriezky že i na pohanov vyliala sa milosť Ducha sv." (Sk. Ap. 10, 45). I napriek všetkým poučeniam odpor židokresťanov oproti prijatiu pohanov do Cirkvi trval ďalej. Bola potrebná úžasná práca nemenšieho človeka ako sv. Pavla, ktorý pretrhol spojenie so židovským zákonom a dokorán otvoril brány pre prijatie pohanov do Cirkvi. On, plnokrvný žid, bol povolaný, aby vyviedol kresťanstvo z úzkych hraníc židovskej materskej pôdy na svetovú arénu grécko-rímskej kultúry a rímskej ríše. Ohromná zmena, ktorá v mladej Cirkvi od r. 33 do 67 je tak zjavná, je vlastne dielom sv. Pavla. Šavol, rímskym prímenom zvaný Pavol, narodil sa v Tarzu zo židovských rodičov rodu Benjamínovho. Už v svojej rodnej zemi oboznámil sa s helenistickou kultúrou a v Jeruzaleme vyučil sa za znalca Zákona. Ako mladík zúčastnil sa kameňovania sv. Štefana, čím si už naznačil cestu, ktorou sa chcel uberať. Na ceste do Damasku, kde chcel prenasledovať kresťanov, zasiahne ho milosť božia a okolo r. 33 stáva sa kresťanom. V púšti 3 roky videním a zvláštnym zjavením božím poučovaný pripravuje sa na svoju apoštolskú prácu. Potom navštevuje v Jeruzaleme Petra a Jakuba ml. a čoskoro sa vyberá do Antiochie, čím 8a začína jeho apoštolská práca (r. 43-44). Sv. Pavol podnikol tri misijné cesty. Na prvej zašiel na Cyprus, kde získal pre kresťanstvo popredného štátneho úradníka Pavla Sergia. Vrátil sa do Jeruzalema, kde sa zúčastnil na apoštolskom koncile (okolo 50). Na druhej ceste (okolo 52-54) vyvolil si za pôsobište Grécko. Vtedy založil cirkevné spoločnosti: filipánsku, tesalonickú, korintskú, kde sa zdržiaval 18 mesiacov a tak sa vrátil do Jeruzalema, resp. do Antiochie. Na tretej misijnej ceste (asi 55-58) účinkuje hlavne v Malej Ázii. Vidíme ho pri Galanťanoch, pri Efezanoch, v Makedonii a Ilyrií, v Cezarei je dva roky zavretý, a keďže ako rímsky občan odvolával sa na cisára, poslali ho do Ríma (r. 60). Po dvojročnom žalárovaní pravdepodobne uskutočnil svoj dávny plán zájsť ďaleko na západ - do Španielska. Okolo roku 66 po druhý raz ho vidíme v rímskom zajatí a 29. júna r. 67 podstúpil mučenícku smrť sťatím.

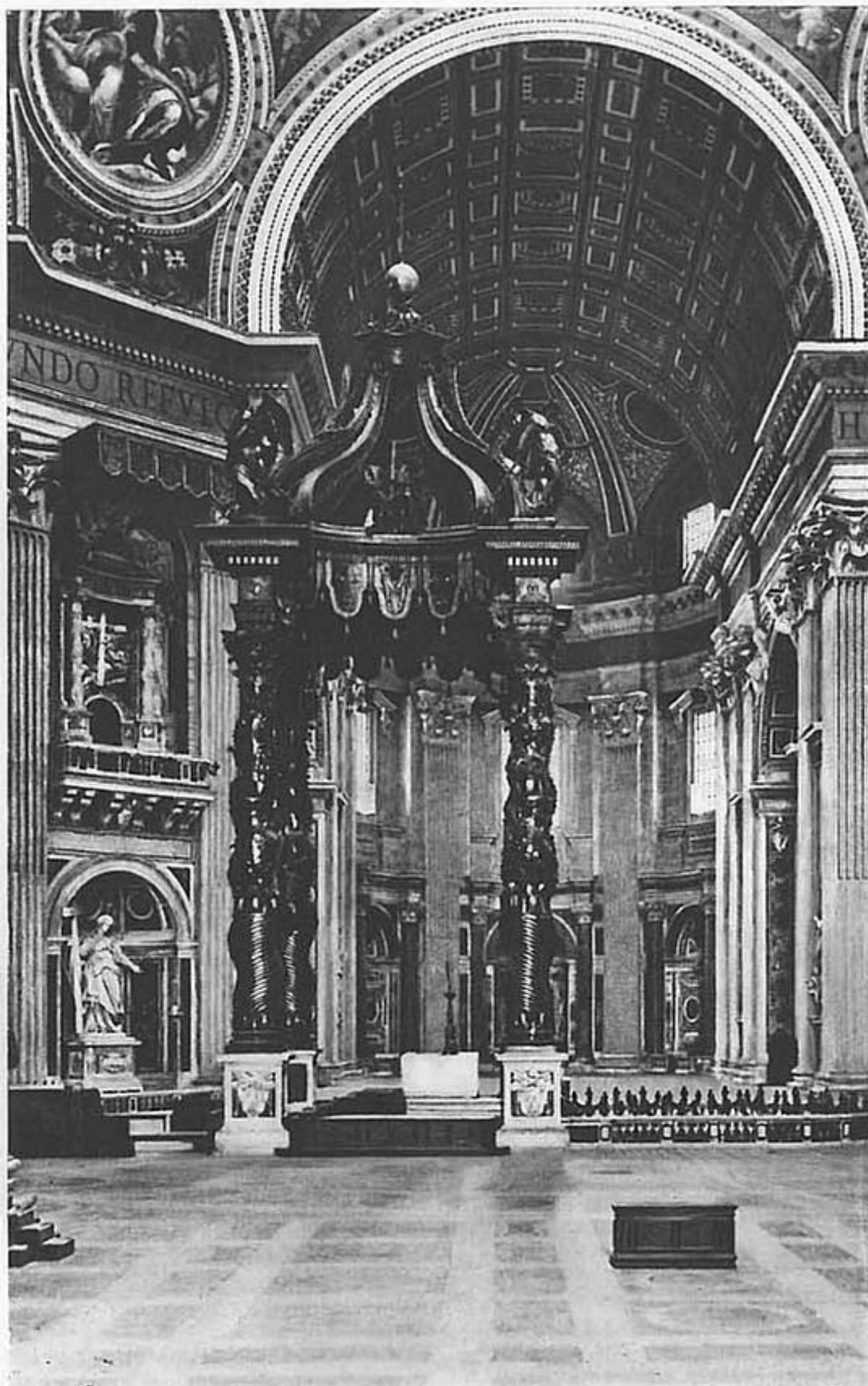
2. Sv. Pavol bol židom, Rimanom a kultúrou helenistom. A kresťanstvo v starom veku práve s týmito troma kultúrami: židovskou, helenistickou a rímskou malo vyriešiť svoje veci. Sv. Pavol bol najpovolanejším na to, aby svojou veľkorysosťou a teologickou prehĺbenosťou kresťanstvu dopomohol k víťazstvu nad všetkými troma. Tým položil základ budúcemu vývinu kresťanskej kultúry. Bol židovským teológom, preto dobre poznal všetky zvraty farizejskej náuky. Doma bol v helenistickej kultúre, preto mohol pôsobiť aj na tých, ktorým náboženské pravdy bolo treba filozoficky podávať. A bol Rimanom — použil preto právnych prostriedkov rímskeho občana

v prospech svoj a v prospech kresťanstva. Stal sa všetkým všetko, bol židom žid, Grékom Grék, pohanom pohan vo zvláštnom zmysle slova. Opravdivý apoštol národov, na ktorom sa po prvý raz a najmarkantnejšie javia kontúry opravdivého katolíckeho človeka. Naplnený bol hrdým sebavedomím, ktoré ale vyvieralo z úlohy, ktorá mu bola uložená. Ináč bol pokorným pre slabosti, ktoré sú človekovi prirodzené. Jeho listy tvoria prvú kresťanskú literatúru. Z nich prúdi nezlomná viera o neodolateľnej pravde kresťanského zjavenia. Keď porovnáme katolícku vierouku s evanjeliom Ježišovým a potom s listami sv. Pavla — píše Herman Schell (Christus, 22) — nevdojak vzniká otázka, či nie Pavol apoštol je pôvodcom tejto vierouky a tiež či nie Pavol dal kresťanstvu cirkevné zriadenie. — Ale otázka je len zdanlivá. Pavlovým životným obsahom bol jedine Ježiš. Či pozeráme jeho život alebo spisy, Pavol bol víchricou, ktorú poháňala jedine sila Kristova. Neučil a nechcel hlásať nič iné ako Krista ukrižovaného (I. Kor. 1, 23; Gal. 5. 11; 6, 12; Rím. 9, 32). Rosenberg (Myth. d. 20. Jh.) vidí v sv. Pavlovi svetového revolucionára, nihilistu (hlásal vraj rasový nihilizmus: Gal. 3, 28) a človeka, ktorý zjudaizoval jednoduchú náuku Kristovu vsunutím dogmy vykúpenia a milosti do evanjelia. Sv. Pavol horlil síce za teokraciu Kristovu, no nikdy nebojoval proti niektorej štátnej forme; nehlásal rasový nihilizmus, ale rovnoprávnosť všetkých pred Kristom. U neho nebolo židovskej straníckosti, pričom stačí poukázať na list Gal. 1, 8-12. E. Moske, Die Bekehrung des hl. Paulus, 1907. — B. Bartmann, Paulus, die Grundzuge a. Lehre, 1914. — K. Pieper, Die Missionspredigt des hl. Paulus, 1921, Paulus u. die Kirche. 1932. — A. Tricot, S. Paul, apôtre des gentila, Paris 1928. — Kuster, Die Idee der Kirche beim hl. Paulus, 1929. — Protestantské: L. Brun u. A. Fridrichsen, Paulus u. die Urgemeinde, 1921. — Mundle, Das religiase Leben des Ap. Paulus, 1923; Der Glaubensbegriff des Paulus 1934; Paulus u. das Judentum, 1935.

§ 9. KRESŤANSTVO V RÍME. SV. PETER.

Kresťanské náboženstvo a katolícka Cirkev od prvého počiatku nosievali na sebe všetky príznaky svetovosti, univerzálnosti. Preto prirodzene museli hneď od počiatku gravitovať na Západ, kde prúdil vtedajší život. Že kresťanstvo nemôže ostať v úzkych rámcoch židovskej krajiny, v ktorej sa zrodilo, cítili to mnohí. No úplne zjavným sa to stalo každému až po spustošení Jeruzalema (§ 10, 2), ktorým sa rozpadla aj tamojšia kresťanská cirkev. Vtedy ale kresťanstvo už malo dosť dobre vyšliapanú cestu, ktorá viedla na Západ, do novej vlasti — nového centra — do Ríma.

Bezprostredne pred narodením Ježiša Krista preložil cisár Augustus († 14. p. Kr.) ťažisko impéria z Východu na Západ a namiesto Alexandrie učinil Rím stredobodom svetovej ríše. I keď Východ mal svoju dávnu tradíciu a skvelú kultúru a Alexandria bola stredobodom svetového obchodu, mala svoje školy, učencov a bohatú bibliotéku, predsa Augustus prednosť dal Západu a hlavným mestom impéria učinil Rím. Bolo to rozhodnutie providenciálne. Nebyť toho, Alexandria a nie Rím by sa bola stala strediskom a východiskom nového duchovného a náboženského hnutia — kresťanstva. Dnes by sme snáď nemali rímsko-katolícku, ale alexandrijsko-grécko-katolícku svetovú Cirkev. Lež prozreteľnosť Božia skrze Augusta vyvolila večné mesto Rím za stredobod impéria a tým aj za centrum cirkevného vývoja, skadiaľ mohlo kresťanstvo ľahšie vnikať medzi vtedajšie a aj budúce národy Európy. O príchode prvých kresťanov do Ríma nemáme pevných správ. Isté je, že za cisára Klaudia (41-54) boli už v Ríme žido-kresťania a spolu s vtedy vyhnanými židmi museli zanechať mesto, keďže sa vtedy ešte nerobil rozdiel medzi židmi a židokresťanmi. Do Ríma, hlavného mesta rímskej ríše, húfne chodievali ľudia z celej ríše v najrozličnejších veciach politických, kultúrnych, hospodárskych a obchodných. Zaiste tak sa dostali do Ríma pohybliví židokresťania už veľmi včas a keďže vtedy každý obrátený kresťan pokladal sa za misionára, i títo vďačne šírili kresťanské zjavenie pri každej príležitosti. Sv. Peter zorganizoval týchto kresťanov v cirkevnú spoločnosť a založil biskupstvo v Ríme (asi 42). O sv. Petrovi máme menej správ ako o sv. Pavlovi, i keď Peter bol skalou, na ktorej vybudoval Kristus svoju Cirkev. O jeho účinkovaní po Turíčnom sviatku v Jeruzaleme a v Palestíne hovoria Sk. Ap. Nevieme však, kam sa Peter obrátil po zázračnom oslobodení zo žalára za Herodesa Agripu okolo r. 42. Tradícia (Origenes a Euzebius) hovorí, že založil biskupstvo v Antiochii. Pravdepodobne stalo sa to na ceste do Ríma. Okolo r. 50 je znovu v Jeruzaleme na apoštolskom koncile. Jeho mučenícka smrť je istá na základe slov u sv. Jána (Ján 21, 18). Kňaz Gaius svedčí, že podstúpil mučenícku smrť v Ríme, podľa Origena pravdepodobne ukrižovaním hlavou dolu. Rok jeho smrti padá medzi r. 64-67. Kresťanský starovek neochvejne pridržiaval sa toho, že sv. Peter založil rímsku cirkev a v Ríme podstúpil mučenícku smrť. V 14. storočí sa vyskytli o tom pochybnosti, a to v súvise bojov o prvenstvo medzi pápežstvom a svetskými panovníkmi. Protestantom z pochopiteľných príčin prišlo vhod popierať to, že sv. Peter založil rímske biskupstvo a dal tým podklad primátu rímskych biskupov. Dnes okrem niektorých predpojatých fanatikov vedecký svet viac nepochybuje o tom, že rímske biskupstvo je Petrom založené, a tiež že sv. Peter v Ríme zomrel.

1. Nad hrobom sv. Petra čnie obrovský bronzový baldachýn Berniniho (z rokov 1626—1634). Na oltári pod ním (Confessio) len pápež slúžieva omšu. (Pohľad zboku.)*

Tradícia od 4. storočia pridržiava sa toho, že Peter 25 rokov bol biskupom v Ríme, totiž od r. 42 do 67. Pravda, nikto nemyslí na neprerušený jeho pobyt v Ríme. Ako historicky úplne isté berie sa len to, že sv. Peter istý čas apoštoloval v hlavnom meste ríše, a že za cisára Neróna podstúpil mučenícku smrť. O tom svedčí aj jeho vlastný list, v ktorom pod „Babylonom" môže sa rozumieť jedine Rím (Pet. 5, 13). Obšírnejšie dokazuje ten fakt

apologetika. Mienka o umučení sv. Petra 29. júna r. 67 sa opiera o poznámku Dionýza Korintského, ktorý tvrdí, že sv. Peter so sv. Pavlom „v jednom čase" zomreli. Historicky sa to však nedá dokázať.

Robertson, Epoebes in the life of Simon Peter, New York 1933. — K. G. Goetz, Petrus als Grunder u. Oberhaupt der Kirche u. Schauer von Geschichten, 1927. L. Voganay, L'Évangile de Pierre, Paris 1930. — H. Lietsmann, Petrus u. Paulus in Rom. 2. v. 1927. — M. Besson, S. Pierre et les origines de la Primauté Romaine. Genf 1929.

§ 10. APOŠTOLSKÝ KONCIL A SPUSTOŠENIE JERUZALEMA.

1. Spočiatku vzhľadom na židokresťanov dodržiaval sa v Cirkvi aj ceremoniálny zákon. Ale keď pristúpili do Cirkvi aj pohani, nebolo žiadneho právneho a teologického podkladu žiadať od pohanokresťanov dodržanie ceremoniálnych predpisov. Kresťania v Antiochii nebrali židovské predpisy v úvahu. Pokrstení židia, zvlášť tí spomedzi farizejov, žiadali však, aby aj pohani sa podrobili obrezaniu prv ako by boli prijatí do Cirkvi, a aby zachovali ceremoniálny zákon, bez ktorého nemožno dosiahnuť spasenia. Proti tomu sa najrozhodnejšie postavili sv. Pavol a Barnabáš. Obaja sa vybrali do Jeruzalema „k apoštolom a starším" (Sk. Ap. 15, 2), aby definitívne vyriešili spornú otázku. Bolo to snemovanie apoštolov v r. 49 alebo 50. Zúčastnili sa na ňom „apoštolovia a starší". Menom výslovne sú spomínaní sv. Peter, sv. Jakub ml., predstavený jeruzalemskej cirkvi, sv. Pavol a Barnabáš a je veľmi pravdepodobné, že aj sv. Ján (Galať. 2, 9). Nie je známe, či aj ostatní z apoštolov boli tam. Vedúcu úlohu na porade mal sv. Peter, ktorý prehovoril najsamprv. Potom zaujali svoje stanovisko sv. Pavol a Barnabáš a nakoniec sv. Jakub. Uznesenie bolo jednomyseľné, a to: od pohanokresťanov netreba žiadať dodržanie ceremoniálneho zákona, ale žiada sa od nich, aby sa zdržiavali „modlárskych poškvŕn, smilstva, zadusenín a od krvi" (Sk. Ap. 15, 20). Pri tejto príležitosti rozvrhli si aj ďalší misijný plán. Dohodli sa, že sv. Pavol so svojím sprievodom bude kázať hlavne pohanom, ostatní prítomní apoštolovia ale venujú sa obráteniu židov (Galať. 2, 7). O výslovnej povinnosti dodržania ceremoniálneho zákona pre židokresťanov na sneme nebola reč. Len mlčky sa dohodli, aby sa ešte trpel. Niektorí protestanti tvrdia, že medzi sv. Petrom a sv. Pavlom bol, značné protivy vo viere, tak že sa môže pôvodná Cirkev deliť na Cirkev Petrovu a Pavlovu. Podnet k tomu rozlišovaniu mal dať ich rozličný postoj k platnosti ceremoniálneho zákona. No taký názor je bez podkladu. Z ich ďalšieho účinkovania vidíme, že postupovali takticky. Sv Pavol pridržiaval sa židovského zákona, keď kázal židom (Sk. Ap. 21. 27) a sv. Peter u Kornela prispôsobil sa zase pohanským spôsobom a nedodržiaval obradný predpis židov.

2. Spustošenie Jeruzalema. Účinkovaním sv. Pavla a tiež ostatných apoštolov, uznesením apoštolského koncilu strácal ceremoniálny zákon svoju oprávnenosť a dôležitosť, ale v každodennom živote hral ešte dosť významnú úlohu. Stáročné tradície nedajú sa ľahko odstrániť. Je to obyčajne voľajaký politický alebo sociálny otras a prevrat, ktorý vládze zmeniť vžité tradície. A taký prevrat odstránil zo života i židovský ceremoniálny zákon. Bolo to spustošenie Jeruzalema. Židovský národ rímskou nadvládou bol urazený v svojich národných citoch a stal sa náklonný k revolúciám. Túžobnejšie ako kedykoľvek očakával toho silného, hrdinského Mesiáša, ktorý ho vymaní spod jarma rímskeho. Utvorila sa strana nadšencov (Zelotov), ktorí šírili medzi židmi náladu k povstaniu. To aj skutočne vypuklo r. 66. Cisár Nero poslal vojvodcu Vespaziána do Judska, aby potlačil povstanie. Bojujúce stránky neboli rovnaké. 40.000 židov stratilo život už pri prvej bitke. Z tejto bitky podarilo sa ujsť Jozefovi Flaviovi, ktorý opísal židovskú vojnu. Galilea bola čoskoro zaujatá a židia utekali do Jeruzalema. Po zvolení Vespaziána za cisára ďalším vedením boja bol poverený jeho syn Titus. V Jeruzaleme bol nedostatok potravín a židov, už medzi sebou bojujúcich, zmocnilo sa zúfalstvo. R. 70 zaujal Titus mesto, jeruzalemský kostol zhorel a podľa Jozefa Flavia viac ako milión židov utratilo život. Kresťania, rozpamätajúc sa na slová Spasiteľove (Mt. 24, 15), zachránili sa útekom do mesta Pely (Zajordánsko). Židovstvo stratilo svoj štát, svoju národnú jednotu. Nejestvoval viac kostol, stredobod to nielen náboženského, ale aj národného života židov. Ceremoniálny zákon, ktorý bol ich náboženským a aj národným spojivom, stratil svoje ohnisko. Židokresťanom bolo teraz zjavné, že nemôže mať pre nich viac žiadnej platnosti. V Jeruzaleme ozaj neostal „kameň na kameni" (Luk. 19, 43). Boli to strašné dni pomsty, odplaty za bohovraždu. Židia pod trestom smrti nesmeli do Jeruzalema vkročiť. Len vo výročný deň zborenia chrámu za poplatok ich pustili do mesta, aby mohli slzami omývať pozostatky chrámového múru a prosiť Boha, aby sa rozpomenul na Sion. Víťazný oblúk, ktorý postavil ľud Títovi v Ríme, upomína i dnes na najväčšiu tragédiu židovského národa. Na troskách Jeruzalema dal postaviť Hadrian nové mesto, zvané Aelia Kapitolina s kostolmi, zasvätenými pohanským bohom. Osem mesiacov pred spustošením jeruzalemského chrámu (19. dec. 69) v občianskej vojne medzi prívržencami Vitelia a Vespaziána zhoreli svätyne Jupitera a Junóny na Kapitole v Ríme. Skoro súčasne ohňom zničené najposvätnejšie miesta i pohanstva i židovstva až symbolicky naznačujú, že pri opravdivej bohoslužbe nemajú viac práva jestvovania. Ešte raz sa pokúsili židia vyvolať povstanie a to pod vedením pseudomesiáša Bara Kochbu r. 132-35. I to povstanie bolo krvavo potlačené. Židov tak r. 70 ako i 135 z veľkej čiastky vzali do zajatia a ostatných rozprášili po celej rímskej ríši. Židia ostali bes vlastného štátu, bez svojho kostola, túlali sa po svete na svoje nešťastie a na nešťastie tých národov, medzi ktoré sa dostali.

P. Six, Dae Aposteldekret. Inusbruck 1912. — K. Bäckenhoff, Das apostol. Speisegesetz in den ersten 5 Jhb. 1903. — Lutgert, Gesetz u. Geist, 1919. — Josephus Flavius, Válka židovská. Brno 1926.

§ 11. SV. JÁN A OSTATNÍ APOŠTOLOVIA.

1. Sv. Ján, miláčik Pána Ježiša, brat Jakuba staršieho, ostal pravdepodobne v Jeruzaleme až do smrti Matky Božej, ktorá bola zverená jeho opatere samým Spasiteľom. Vidíme ho účinkovať v dôležitých úlohách po boku sv. Petra. Ide s Petrom do Samárie, ich dvoch predvolávajú Židia pred synedrium, na apoštolskom koncile s Petrom a Jakubom ml. sú „stĺpmi sv. Cirkvi". Podľa tradície z druhého storočia išiel sv. Ján po apoštolskom koncile do Efezu a bol predstaveným tamojšej cirk. obce. Združil okolo seba mladých učeníkov, z ktorých známi sú Papias a Polykarp. Za prenasledovania Domiciánovho dovliekli ho do Ríma, kde ho údajne vrhli do horúceho oleja. Zázračne vyslobodený išiel do vyhnanstva na Patmos. Tam písal Apokalypsu. Po smrti Domicianovej vrátil sa do Efezu a vo vysokom veku zomrel — jediný apoštolov prirodzenou smrťou okolo r. 100 po Kr. Papias na jednom mieste (Euz. III. 39.) spomína v Efeze Jána presbytera, z čoho usudzoval Euzebius, že v Efeze účinkoval Ján apoštol aj Ján presbyter. Ba moderná protestantská veda usiluje sa popierať vôbec pobyt sv. Jána apoštola v Efeze. Sv. Ján svojím dlhým životom spojil apoštolskú periódu s nasledujúcou. Vo svojom vzletnom Evanjeliu nadviaže sa na „logos-myšlienku", u helenistov tak rozšírenú, dá jej nový a hlboký obsah, čím získa kresťanstvu novú možnosť stať sa svetovým náboženstvom.

2. O ostatných apoštoloch, ktorí iste r. 70. p. Kr. neprežili, nevieme nič určitého. Podľa tradície, čerpanej u Origena (Euz. III. 1), účinkoval sv. Tomáš v Parthii, sv. Ondrej v Skytii. Bartolomej mal zájsť až do Indie (pod ktorou sa má iste rozumieť južná Arábia). Filip účinkoval vo Frygii, Matej v Etiópii, Judáš Tadejský v Sýrii, Matúš kázal prv židom, potom pohanom a o Šimonovi Zelotovi je poznamenané, že účinkoval medzi rozličnými národmi. Apoštoli okrem sv. Jána všeobecne sú uctievaní ako mučeníci, hoci n Klementa Alexandrijského (Strom. 1. 4) je narážka, že Matúš, Matej a Tomáš zomreli prirodzenou smrťou. Spomedzi apoštolských žiakov sv. Marek evanjelista, „tlmočník" sv. Petra, pokladaný je za zakladateľa cirkvi v Alexandrii. Cirkev v Benátkach a v Akvileji tiež od neho by chcela odvádzať svoj pôvod, hoci bezzákladne. Sv. Lukáš, vzdelaný pohanokresťan, povolaním bol lekár. Stále sprevádzal sv. Pavla na misijných cestách. Neskoršie sa o ňom tvrdí, že bol maliarom. Údajne v Achaji podstúpil mučenícku smrť. Titus účinkoval na Kréte, v Dalmácii a zomrel na Kréte. Timotej bol biskupom v Efeze a tam sa stal mučeníkom.

J. Hauszleiter, Johanneische Studien, 1928. — R. Schiitz, Die Offenb. des Joh. u. Kaiser Domitian, 1933. — Larfeld, Die beiden Joh. in Ephesue. Miinchen 1914. — J. Nieszen, Epfesue, die letzte Wohnstätte der hl. Jungfrati Maria. 1931. — F. Haase, Apostel u. Evangelisten in den oriental. eberlieferungen. Breslan 1922.

§ 12. PRENASLEDOVANIE KRESŤANSTVA SO STRANY POHANOV. PRÍČINY A CHARAKTER PRENASLEDOVANIA.

1. Rímske pohanstvo bolo zásadne znášanlivé voči cudzím náboženstvám. Už z politických dôvodov rešpektovali Rimania náboženstvá podmanených národov. Ponechali i židovský monoteizmus, hoci zatracoval modlárstvo a tak aj rímsky kult bohov. Za tento židovský monoteizmus skrývalo sa kresťanstvo, pokladané spočiatku za židovskú sektu. Aj keď sa Rimania dozvedeli o rozdiele medzi židmi a kresťanmi, pokladali kresťanstvo za bláznovstvo a nestarali sa oň. Kresťanstvo bolo „židom na pohoršenie a pohanom hlúposťou" (I. Korint. 1, 23). Rímsky štát si nesmieme predstavovať len ako fanatického alebo zásadného prenasledovateľa kresťanstva. Bol eminentne štátom práva, v ktorom sa nesmeli ľahko diať bezprávia a nezákonitosti voči žiadnemu občanovi. A predsa i pri týchto zásadách zbĺklo v Rímskej ríši to najkrvavejšie prenasledovanie kresťanov, a to nielen za cisára Neróna, ktorý vo svojej osobnej zúrivosti a neľudskosti prestúpil všetky platné zákony, ale i za ináč šľachetne zmýšľajúcich cisárov 2. a 3. storočia. Prečo pristúpil tolerantný štát, štát práva, k takej neprávosti? Najzávažnejšia príčina prenasledovania väzí v radikálnej vnútornej protive, ktorá je medzi kresťanstvom a pohanstvom, stelesneným v rímskom štáte. V starom veku náboženstvo nebolo súkromnou vecou občana, ale predovšetkým vecou štátu. Rodina, spoločnosť a kultúra boli s polyteizmom úplne zrastené. I keď pohanské náboženstvo neposkytovalo už nič človekovi, ktorý by bol chcel žiť životom zbožným, a tak nepriamo pripravovalo cestu kresťanstvu, predsa pohanstvo a kresťanstvo znamenali dva najrozličnejšie svety. Tie nemohli súčasne vedra seba obstáť. Raz muselo dôjsť k zrážke. A keď k nej došlo, vtedy už išlo tým dvom svetom o bytie a nebytie, o život a smrť. V zápase použilo pohanstvo prostriedkov, akých ľahko použiť mohlo: štátnej moci a brutálnosti. Tak povstali prenasledovania. Rímsky štát so svojho stanoviska mohol sa domnievať, že musí činiť to, čo činil. Tým, pravda, nie sú narušené a zmenšované zásluhy kresťanských mučeníkov. Naopak, vo svojej hodnote len získajú. Kresťanskí mučeníci vo svojich mučiteľoch nepremohli len nízko zmýšľajúcich neľudských tvorov, od ktorých sa každý s najväčším odporom ľahko odvráti, ale zvíťazili i nad vysokopostavenými a šľachetnými pohanmi. Premohli a priviedli ku kresťanstvu nie prehnitý, rozpadajúci sa štát, ale rímsky štát, plný ešte sily, panovníckej schopnosti a životnej energie. Zvíťazili nielen nad pohanskými neuveriteľnými bájkami, ale i nad svetonáhľadom, ktorý utvoril a udržiaval jednu svetovú ríšu.

2. Z aktov o mučeníkoch a súdnych protokolov vysvitá, že na prenasledovaní sa zúčastnil aj rímsky ľud, preplnený nenávisťou voči kresťanstvu. Najmä na počiatku prenasledovaní najväčšou vzpruhou mučenia kresťanov bola slepá a neodôvodnená nenávisť. Ale okrem Neróna a málo iných panovníkov, ostatným cisárom pohnútkou prenasledovania bolo previnenie proti platným rímskym zákonom, ktorého sa kresťania buď zdanlivo

dopustili, buď dopustiť museli. (Pravda, prefekti dopustili sa na vlastnú päsť mnohých nezákonitosti.) Prvé prenasledovania sú podstatne inej povahy ako neskoršie. Nerónovi sa podarilo zvaliť vinu podpálenia Ríma na kresťanov. Kresťania sa vraj dopustili podpaľačstva z nenávisti voči ľudstvu, k čomu ich vedie ich náboženstvo. Preto ľud vyriekol nad kresťanmi ortieľ: „non licet vos esse". Nekultúrne ľudové masy rady zvaľujú vinu a zodpovednosť za nejaké nešťastia na určitú osobu alebo triedu. Pre všetky nešťastia, ktoré sa dotkli rímskeho ľudu, vyrieklo sa automaticky: tomu sú na vine kresťania. Rozpustilých Rimanov urážalo i to, že kresťania sa nezúčastňovali e nimi spolu na rozličných výtržnostiach, urážal ich tajuplný a zdržanlivý život kresťanov. Neskoršie prenasledovania už lepšie konkretizujú príčiny: kresťanstvo je ateistické, je protištátne, preto sa musí trestať. Kresťania, súc presvedčení o pravdivosti svojho náboženstva, museli si preň nárokovať výlučnú platnosť. Odmietali a zatracovali modloslužbu a zbožňovanie cisárov. Preto ich pokladali rímske zákony za ateistov. A nakoľko pohanský kult bol úzko spojený so štátom, pokladali kresťanov za protištátnych. Kresťanstvo cítilo v sebe silu a malo aj v svojom programe stať sa svetovým náboženstvom, ktoré nie je viazané na žiadne štátne hranice. V tom videli Rimania, u ktorých náboženstvo a štát znamenalo jedno, protištátnu snahu.

3. Ináč panovníci boli neraz v pomykove pri postupe voči kresťanstvu, najmä tí, ktorým záležalo na právnom poriadku. Kresťania sa totiž všade chovali lojálne ku štátu a ku tým štátnym predpisom a zákonom, ktoré mohli splniť bez urazenia svojho svedomia. Štátne úrady veľmi často zistili a museli priznať, že kresťania sú pokojamilovní, poriadni občania, že sa modlia za cisára a dobro štátu, že dane svoje presnejšie platia ako pohani. Panovníci sa mohli presvedčiť, že kresťania to robia nie z vypočítavosti, ale že to myslia vážne, lebo majú vysokú mravnosť. Postoj kresťanstva voči štátu bol v mnohom ohľade úplne nový, ktorému Rím hneď nerozumel. Traján napr. stanovil tento postup voči kresťanom: Keď sú kresťania obžalovaní a tvrdošijne ostanú pri svojom, majú sa odsúdiť; keď odvolajú, majú byť prepustení na slobodu, ale štátne úrady nesmú na nich číhať. Tu sa teda chce vyhovieť i platným zákonom, ale súčasne sa aj uznáva, že samo kresťanstvo nemá byt trestané z úradu. Dôvody, pre ktoré vznikali prenasledovania, dajú sa zhrnúť takto: Nenávisť židov oproti kresťanom. Židia huckali Rimanov proti kresťanom. Z veľkej čiastky môže sa pripisovať prvé prenasledovanie za Neróna tej príčine. Nenávisť pohanov oproti kresťanom. Túto vybičovali hlavne pohanskí kňazi, ktorí rozvášnili široké masy ľudu, a tieto žiadali „christianos ad leones". Pohanskí kňazi vyčítali kresťanom, že sú ateisti, nemravníci, že majú thyestické obety, sú príčinou pohrôm a nešťastí a nepriatelia ľudského pokolenia. Rímske zákony, proti ktorým sa previnili kresťania, sú: Lex de socrilegio. Previnili sa proti tomu zákonu, keď odopreli obetovať pohanským bohom, porušili božské sochy a obrazy, keď sa o nich nevyslovovali s takou úctou, aká patrí bohom. Trest pre to previnenie nebol zákonom stanovený, ale závisel od ľubovôle sudcu. Lex Julia majestatis trestal smrťou každé povstanie a tajné spolčovanie. Proti kresťanom sa aplikoval tento zákon preto, lebo sa tajne v noci schádzali k svojim bohoslužbám, lebo neboli štátom dovolenou náboženskou spoločnosťou, lebo protivili sa zbožňovaniu cisára. Zákony proti čarodejníctvu, čím sa rozumelo vyháňanie diablov, zázračné uzdravovanie a mágia. Knihy sv. Písma pokladali pohani za magické. Sacrilegium trestalo sa ukrižovaním, spálením, alebo smrťou v amfiteátri.

H. Leclercq, Accusations contre les chrétiens. Dictionaire d'arch. chrét. et de liturgie I.; tamtiež IV. Église et État. — E. Lohmeyer, Christenkult a. Kaiserkult, 1919. — Fr. Sauter, Der rom. Kaiserkult bei Martial u. Statius, 1934. — K. Pieper, Urkirche u. Staat, 1935.

Hlavy sv. apoštolov Petra a Pavla na bronzovej medaile II. storočia. (Vatik. múzeum.)

3. Silvester I. 314—335. Nicejský koncil (325), odsúdenie Ária.

4. Marek I. 336. Podľa orig. z baziliky sv. Pavla, zničenej požiarom r. 1823.

§ 13. PRIEBEH PRENASLEDOVANÍ OD NERÓNA PO MILÁNSKY EDIKT.

Rímski cisári po Neróna (54-68) výslovne neprenasledovali kresťanov. židokresťania viac ráz znášali podobný osud ako prenasledovaní židia, nie však pre svoje kresťanstvo. Kresťania žili pomiešaní medzi ostatnými občanmi štátu, mali zamestnania ako iní občania: remeselníctvo, obchod alebo verejnú službu. Aj neskoršie za prenasledovania neskrývali sa zbabelo, len úzkostlivo bdeli, aby sa nepoškvrnili modlárstvom a nemravnosťou. Keď počtom jednému-druhému hrozilo nebezpečenstvo, hľadel sa zachrániť útekom. To sa pokladalo za dovolené a odsudzovalo sa každé ľahko-myseľné vystavenie sa nebezpečenstvu života. Od Neróna až po r. 313 prenasledovania boli veľmi časté, ale nie neprestajné a tiež nie všeobecné. Boli medzitým dlhé spokojné periódy, v ktorých sa uplatňovala známa rímska zhovievavosť voči cudzím, teda i voči kresťanskému náboženstvu. Poniektorí cisári v druhom storočí cítili odpor pred prenasledovaním, a to preukázali najmä tým, že nepripustili anonymné oznámenia proti kresťanom. Všetky prenasledovania pred 250. rokom boli miestneho rázu a len neskoršie boli všeobecné. O určitom počte prenasledovaní nemôžeme hovoriť. A keď sa o takom hovorí, tak sa rozumejú len tie prenasledovania, ktoré mali úradný ráz, ktoré sa totiž konali buď na priamy rozkaz cisára, buď s jeho povolením. Tieto, aspoň v zásade, mali všeobecný ráz. Takých spomína Laktanc 6, Sulpicius Severus 9 a sv. Augustín = analogicky s 10 pliagami egyptskými — 10. V jednotlivých čiastkach ríše bolo oveľa viac prenasledovaní, vyvolaných ľudom, alebo rímskymi prefektmi.

1. Dlhý rad prenasledovaní začal zlopovestný cisár Nero. Prenasledovanie kresťanov za Neróna súvisí s úžasným požiarom Ríma r. 64, ktorý podľa Tacita ľud pripisoval Nerónovi. (Najnovšia historická kritika odmieta motív podpaľačstva, ktorý Tacitus uvádza, vraj z nenávisti oproti Nerónovi.) Cisár, aby odvrátil podozrenie a dal možnosť rozzúrenému ľudu hnev si vyliať, zohnal veľký počet kresťanov, ktorých ľud pre židovské štvanie aj tak už nenávidel. Pri súdnom pokonávaní vina na požiare Ríma sa im síce nedokázala, ale odsúdení boli sumárne pre „nenávisť voči ľudskému pokoleniu" (odium generis humani). Popravu kresťanov previedli v cisárskych záhradách na obveselenie ľudu, a to najrozličnejším spôsobom (živé fakle, križovanie, pred divou zverou). Prenasledovanie sa obmedzovalo pravdepodobne len na hlavné mesto Rím. Tu potrvalo však až do konca Nerónovho panovania. Medzi obetami sa nachádzali aj apoštolské kniežatá sv. Peter a Pavel. Tým prenasledovaním získal ľud trvalý dojem, že kresťania sú zločinci a meno „kresťan" stalo sa predmetom opovrhnutia a nenávisti.

2. Za panovania cisárov Vespaziána a Tita žili kresťania v pokoji. Nové prenasledovanie vzbĺklo v posledných rokoch cisára Domicióna (81-96). Podnet vrhnúť sa na kresťanov dalo to, že kresťania odopreli božský kult cisárovi (dal sa volať Dominus ac Deus). V porovnaní s predošlým bolo to prenasledovanie oveľa menšie. Kresťanov trestali popravením a vyhnanstvom. Tak bol poslaný sv. Ján do vyhnanstva na Patmos. Medzi obeťami bol aj cisárov príbuzný, bývalý konzul Titus Flavius Klemens; jeho manželku Flaviu Domitillu poslali do vyhnanstva. Z obavy o svoj trón dal priviesť Domicián z Palestíny aj dvoch príbuzných Spasiteľa, ktorých však prepustil na slobodu, keď dosvedčili, že netúžia po židovskej kráľovskej korune.

3. Domiciána zavraždili na popud vlastnej manželky. Po krátkom panovaní cisára Nervu (96-98), za ktorého požívali kresťania pokoj, nasledoval Trajan (98-117). Spočiatku dožičil i on kresťanom pokoja. Neskôr však prenasledoval ich pre vyznávanie zakázaného náboženstva. Pravda, zakázal na nich číhať a trestaní mali byť len keď tvrdošijne zotrvali pri svojom. Nebolo slobodno ich súdiť na základe anonymných oznámení. Za toho prenasledovania podstúpili mučenícku smrť 120-ročný biskup Simeon z Jeruzalema, príbuzný Pána, a sv. Ignác Antiochijský.

4. Dvaja po Trajanovi nasledujúci panovníci, Hadrián (117-138) a Antonius Pius (138-161), boli voči kresťanom dosť zhovievaví. Ba dokonca zastali sa kresťanov v Grécku a v Malej Ázii proti sfanatizovanému obyvateľstvu. Napriek znášanlivosti cisárov boli miestami protikresťanské nepokoje, najmä r. 135 po nezdarenom povstaní židov, keď dal postaviť Hadrián Jupiterovi svätyňu na mieste chrámu jeruzalemského a nad Svätým hrobom umiestil oltár Venušin. Za vladárenia Antonia Pia podstúpili mučenícku smrť Polykarp, biskup smyrnenský a pápež Pius I. Justinove apológie svedčia, že i za panovania týchto panovníkov mnohí kresťania trpeli. K štvrtému väčšiemu prenasledovaniu došlo za panovania Marka Aurelia (161-180). Ten filozof na cisárskom tróne chcel sa síce povýšiť nad „blúznenie" kresťanov, ale nešťastné okolnosti viedli predsa ku krviprelievaniu. Za jeho panovania javil sa v ríši nedostatok potravín, šírili sa nákazlivé choroby a barbari ohrozovali hranice štátu. Všetko to nešťastie pripisoval ľud kresťanom. Sám cisár videl v kresťanskom náboženstve len vzdorovitosť a rojčenie. Odhodlal sa k upevneniu štátnej jednoty posilnením kultu bohov. Nevydal síce výslovný edikt, ktorým by bol nariadil prenasledovanie kresťanstva, ale svojím reskriptom z r. 176 dal možnosť k udávaniu kresťanov, pretože uvádzajú nové náboženstvo. Medzi mučeníkmi tej doby je sv. Justín, apologeta, mnohí biskupi a kňazi (Potinus, Sanktus, Karpus). Spokojnejšie časy pre kresťanov prišli za panovania cisára Komoda (180-192), ktorý údajne na prímluvu svojej kresťanskej manželky (a či konkubíny?) vyslobodil zo žalárov a vyhnanstva mnohých kresťanov.

5. Septimius Severus (193-211) pokračoval v znášanlivej politike svojho predchodcu, ba dokonca ukázal sa osobne blahosklonným voči kresťanstvu. Keď sa však vzmáhal počet kresťanských úradníkov, začal byť cisár nedôverčivý. Vzmáhanie kresťanstva chcel zamedziť tým, že zakázal prestúpenie k inej viere. Prenasledovanie zúrilo najmä v Afrike, Galii a v Egypte. Sv. Perpetua a Felicita, ešte katechumenky, Leonidas, otec Origena, sú najvýznamnejšími mučeníkmi tej doby.

6. Za nasledujúcich troch cisárov sýrskych (Karakalla, Elagabal, Alex. Severus) požívali kresťania dosť pokojné časy. Alexander Severus (222-235) pokladal kresťanstvo za oprávnenú náboženskú formu a obraz Krista spolu s Abrahámovým a Orfeovým mal byť uložený v jeho laráriu. Kresťania už začínali si stavať verejné budovy pre svoje bohoslužby. Mučenícka smrť sv. Cecílie, Agnesy, Sebastiána kladie sa síce , do tej doby, ale novšie nálezy svedčia o skoršej dobe (za Marka, alebo Komoda). Alexandra Severa zavraždil Maximinus Trák (235-38) a tak stal sa cisárom. Bol prvým „barbarom" na cisárskom tróne. Nábožensky síce ľahostajný, ale kresťanov kruto prenasledoval ako verných prívržencov svojho nenávideného predchodcu. Vystúpil najmä proti biskupom a kňazom. Mučeníkmi tejto doby sú pápež Poncián a kňaz Hyppolit. Za cisára Gordiána (238-44) zase kresťanstvo si vydýchlo. Origenes si dopisoval s cisárom Gordiánom, ba do konca sa rozniesol chýr, že cisár je kresťanom.

7. Niekoľkoročného pokoja a prajných okolností využila Cirkev na intenzívnejšie organizovanie. Kresťanstvo sa šírilo a niektorí kresťania dostali sa do významnejších štátnych služieb, kde mohli vplývať na vysokopostavené osoby v prospech svojej Cirkvi. Okolo r. 250 kresťanstvo natoľko zosilnelo, že štát si jasne uvedomil nebezpečenstvo, ktoré mu hrozilo so strany Cirkvi. I keby sa bol Riman znášanlivo choval voči kresťanstvu ako náboženstvu, nemohol to učiniť voči Cirkvi ako vzmáhajúcej sa organizácii. Cítil, že Cirkev chce byť štátom v štáte a odhodlal sa ju vyhubiť. No s vonkajším vzrastom kresťanstva nekráčalo paralelne jeho vnútorné prehlbovanie. V dlhších rokoch pokoja niektorí jeho členovia zmäkli, kňazi a svetskí ľudia oddali sa nečinnosti a svetárstvu. Boh dopustil nové prenasledovanie, aby — ako poznamenáva sv. Cyprián (De lapsis 5.) — skúšal svoju rodinu. Trvalo síce krátko, ale bolo tým prudkejšie a nebezpečnejšie. Bolo to prvé všeobecné prenasledovanie. Decius (249-251), človek surový, ale veľkých koncepcií, rozhodol sa zreštaurovať upadajúcu štátnu autoritu, učiniť ríšu odolnejšou proti vonkajším nepriateľom a vzkriesiť v nej zašlú slávu. Za prvú úlohu si pokladal utvoriť jednotu, späť uviesť jednotné národné náboženstvo. Tomu náboženstvu chcel podrobiť aj všetkých kresťanov, lebo ich pokladal za najnebezpečnejších pre štát. V tom pokračoval plánovite. Nežíznil natoľko po kresťanskej krvi, ale skôr chcel mučením, žalárom a prenasledovaním donútiť kresťanov, aby sa vrátili k pohanstvu. Roku 249 vydal edikt, podľa ktorého každý — ženy i deti — musí obetovať bohom. Najviac mu išlo o to, aby k tomu prinútil biskupov a kňazov. Nakoľko útok prišiel neočakávane, vyvolal u kresťanov rozruch. V Ríme, v Alexandrii, v Smyrne a najmä v Kartágu mnohí odpadli od viery a medzi nimi boli aj niektorí biskupi a kňazi. Mnohí však obstáli v skúške a radšej podstúpili mučenícku smrť, než by zradili vieru. Pápež Fabián stal sa mučeníkom, biskupi Babylas z Antiochie a Alexander Jeruzalemský zomreli vo väzení, Origenes podľahol následkom ukrutných mučení, Cyprián z Kartaga, Dionýz z Alexandrie, Gregor Taumaturg útekom zachránili svoj život. Prenasledovanie prestalo po smrti Deciovej. Mnohí sa vrátili do Cirkvi. Ale proti návratu neverných, najmä v Kar tágu, Cyprián kládol značné ťažkosti, čo vyvolalo škriepky v tejto cirkvi.

8. Deciov nástupca Gallus (251-253) nepokračoval síce v prenasledovaní, ale keď sa rozšíril v rímskej ríši mor a pohani prinášali zmierne obety, kresťania veľa trpeli, pretože sa zdráhali podobne činiť. Pravda, teraz boli už odolnejší. Aj keď sa to prenasledovanie nie veľmi rozšírilo, predsa až dvaja pápeži Kornelius a Lucius — spečatili svoju vieru krvou.

9. Keď nastúpil na trón Valerián (253-260), spočiatku bol pokoj. Viacerí kresťania dostali vynikajúce miesta i na samom cisárskom dvore. Ale Valerián pod vplyvom svojho vojvodcu Makriána čoskoro zmenil svoj postoj voči kresťanom. Valerián postupoval v prenasledovaní veľmi plánovité. Ostrie toho bolo namierené proti cirkevným hodnostárom a cirkevnej organizácii. Strata majetku, vyhnanstvo a smrť po predchádzajúcom trápnom mučení, to boli vtedy obvyklé tresty. Najmä v niektorých provinciách bolo prenasledovanie veľmi krvavé a zmiernilo sa až vtedy, keď sa cisár v perzskej vojne dostal do zajatia. Pápež Sixtus II., diakon Vavrinec, biskup Cyprián v Kartágu sú najvýznamnejšími mučeníkmi tých čias. Po Valeriánovi nasledovala skoro 40-ročná doba pokoja len s menším prerušením za cisára Aureliána (270-275). Kresťanstvo požívalo — i keď nie právnu — predsa skutočnú slobodu. Za tých 40 rokov rozšírilo sa v celej ríši, zaujalo významné pozície v sociálnom a politickom živote. Natoľko zosilnelo, že už ho nemohlo vážne poškodiť ani najväčšie prenasledovanie, ktoré ešte muselo prekonať za Diokleciána.

10. Dioklecián (284--305), panovník veľkej energie a štátnických schopností, na začiatku svojho panovania nechal kresťanstvo na pokoji. Bol zaujatý reorganizáciou ríše. Aby ľahšie zvládol svetovú ríšu, rozdelil ju na východnú a západnú; vymenoval za spolu panovníkov a nástupcov na východe svojho tesťa Galeria a na západe Konštancia Chlora. Cézara Maximiána Herkula poveril vojenským vedením na západe. Svoje sídlo preložil do Nikomedie. Galerine spravoval svoju časť zo Sirmia; Maximián Herkules býval v Miláne a spravoval Taliansko, Španielsko a Afriku. Konštancius Chlorus zvolil si za hlavné mesto Trevír a odtiaľ spravoval Galiu a Veľkú Britániu. Rím ostal pre svoju republikánska tradíciu opustený. Táto okolnosť mala pre vnútorný vývin Cirkvi a pápežstva v Ríme ohromný význam (pápežský štát!). Po reorganizácii ríše navrhoval fanatický a surový cézar Galerius. aby Dioklecián reštauroval starý štátny kult a za jediné náboženstvo vyhlásil kult rímskych bohov. Dioklecián spočiatku váhal (jeho manželka a dcéra vyznávali náuku Kristovu), ale podľahol nahovárania a tak povstalo posledné, najväčšie a najdlhšie prenasledovanie kresťanov. To bolo už rozhodujúcim zápasom medzi kresťanstvom a pohanstvom. Roku 303 vydal Dioklecián tri edikty, v ktorých rozkázal, aby boli zborené kresťanské modlitebne, vydané a zničené všetky sväté knihy, klérus uväznený a nútený obetovať bohom. Roku 304 vydal nový a všeobecný edikt, v ktorom sa ukladalo, aby všetci kresťania obetovali bohom, lebo ináč ich očakáva smrť (krvavý edikt). Tento edikt sa prevádzal vo všetkých provinciách nikdy nevídanou ukrutnosťou. Krv kresťanov, ktorí za posledných pokojných rokov sa veľmi rozmnožili, tiekla v potokoch. Popravy sa prevádzali hromadne, kde-tu od 10 do 100 kresťanov utratilo život denne. Len v tých provinciách, ktoré stály pod správou šľachetnejšie zmýšľajúceho Konštancia Chlora, bolo prenasledovanie kresťanov miernejšie. On sa obmedzil na prevádzanie prvých ediktov, ale nie ediktu krvavého. Roku 305 nemocný Dioklecián, znechutený svojou prácou, zložil cisársku hodnosť. S ním musel odstúpiť aj Maximián Herkules. Augustmi sa stali ukrutný Galerius a Konštancius Chlorus, a za cézarov pridelení boli Severus a Maximinus Daja (Daza). Prenasledovanie i tak pokračovalo. Po smrti Konštancia Chlora zvolilo vojsko za augusta Galie jeho syna Konštantína Veľkého (306), ktorý pokračoval v šľapajach svojho otca a bol voči kresťanom zhovievavý. Nad Panóniou a Norikumom vládol Licinius. Na Východe zúrilo prenasledovanie ďalej, ba tým viac, že tam teraz nikým nehatený Galerius mohol voľne vyliať svoju zlosť na kresťanoch. Ale boj proti kresťanom bol bezvýsledný a pohanstvo muselo konečne kapitulovať. Poddať sa muselo pohanstvo najprv tam, kde najviac zúrilo proti kresťanom — na Východe. Ukrutnou chorobou zachvátený Galerius so svojimi troma spolu panovníkmi vydal roku 311 v Nikomedii tolerančný edikt, v ktorom pri uznaní vykonaných neprávostí dovoľuje sa kresťanom vyznávať ich vieru. Ba dokonca žiadal kresťanov, aby sa modlili za cisára a ríšu. 11. A čoskoro došlo k úplnému zúčtovaniu medzi kresťanstvom a pohanstvom aj na Západe. V Taliansku vystúpil ako Augustus r. 306 syn Maximiána Herkula Maxencius, ktorý ďalej prenasledoval Cirkev. Aj z toho dôvodu rástlo medzi ním a Konštantínom Veľkým napätie, ktoré viedlo k otvorenej vojne. Konštantín Veľký premohol pomerne oveľa silnejšie. vojsko Maxenciovo neďaleko Ríma pri Milvijskom moste (12. okt. 312). Toto víťazstvo pripisoval zdatnosti kresťanských vojakov. Rím otvoril svoje brány pred víťazom, ktorý sa takto stal pánom Západu. Náboženskú otázku veľkodušne riešil z príležitosti schôdzky so svojím švagrom Liciniom v Miláne r. 313. Milánsky edikt priznáva všetkým poddaným ríše, teda i kresťanom, náboženskú slobodu, tiež právo pristúpiť ku kresťanstvu a právo Cirkvi mať majetky. Tým sa stala Cirkev právnou osobou so všetkými následkami toho. Súčasne nariadil Konštantín vrátiť Cirkvi všetky budovy, určené pre bohoslužby a tiež majetky, ktoré pred Diokleciánovým prenasledovaním patrili Cirkvi. (Konštantín daroval pápežovi Miltiadovi lateránsky palác, ktorý bol kedysi majetkom Plaucia Laterána. Palác sa stal sčiastky bazilikou, sčiastky rezidenciou pápežov až do zajatia avignonského.) Milánskym ediktom bolo zásadne zrušené doterajšie exkluzívne spojenie rímskeho štátu s pohanským kultom, nastúpila nová nábožensko-politická éra a epochálny obrat v cirkevných dejinách. Pomaly prešiel edikt do života na Západe, potom aj na Východe a víťazné kresťanstvo radostne kráčalo v ústrety novým časom. Milánsky edikt, lepšie povedané reškript, bol obežníkovým nariadením pre všetkých miestodržiteľov rímskych provincií. Zachoval sa nám len vo forme dekrétu, ktorý poslal Licinius na Východ. Uvádza ho Laktancius (De mort. 48) a Euzebi. (X, 5, 2). Konštantínovu víziu kríža prvý raz spomína Euzebius v životopise Konštantína Veľkého. Pred bitkou vraj postavil Konštantín svoje vojsko pod ochranu Boha kresťanov a prosil o

Jeho pomoc. Na to uvidel s celým vojskom nad popoludňajším slnkom kríž a tie slová: „V tom zvíťazíš". Druhého dňa zjavil sa mu Kristus a rozkázal mu opatriť zástavy znakom kríža (kríž a písmenou P).

Tak vyhotovené zástavy menovali sa laharum. Avšak celé vypravovanie Euzebiovo je veľmi nepravdepodobné už aj preto, lebo Euzebius spomína ho prvý raz r. 337, ale nehovorí o ňom vo svojich dejinách, napísaných v rokoch 314-315, hoci spomínané víťazstvo podrobne opisuje. Tam spomína len sen Konštantínov, ako i sochu, ktoré dal v Ríme vyhotoviť sám Konštantín. Socha v podobe muža drží v ruke kríž s nápisom: V tom znaku oslobodil mesto od tyrana. I Laktancius vo svojom r. 314 napísanom diele (De mortibus persecutorum 44) hovorí len toľko. Labarum, zástava s krížom, ľahko môže súvisieť s vtedy obvyklými symbolmi slnka a života (Henkelkreuz, svastika).

A. Linsenmayer, Die Bekämpfung d. Christentume durch d. riim. Staat bis Julian. 1905. — A. Ehrhard, Die Kirche der Märtyrer, 1932. — G. Hahn, Die Kirche der Martyrer und Katakomben, Freiburg i. Br. 1939. — A. Ma-naresi, L' Impero Romano e il Christianesimo. Torino 1914. P. Allard, Hiatoire des persécutions 3. v. Paris 1908. — Allard, Le christianisme et l'empire Ro-main de Neron á Théodose, 9. v. Paris 1925. — E. Liesering, Untersuchungen zur Christenverfolg. dee K. Decius. 1933. — Schrärs, Konstantins d. Gr. Kreuzerscheinung, 1913.

§ 14. VÝZNAM MUČENÍCTVA A NÁBOŽENSKÁ ÚCTA MARTÝROV.

Učenie o obcovaní svätých je základnou náukou kresťanskej viery. Podľa tohto učenia sú spojení na svete žijúci kresťania v životnú pospolitosť, v ktorej jeden znáša ťarchy druhého a tak vyplňuje zákon Kristov (Galať. 6, 2). Pásky spolupatričnosti a vzájomnej odkázanosti ani smrťou nepominú, ale žijúci ostávajú so zomrelými veriacimi v úzkom styku a navzájom si pomáhajú. Že sa táto základná náuka vžila v širokých masách a formovala každodenný život kresťanov, je zvláštnou zásluhou mučeníkov. Kult mučeníkov je koreňom úcty svätých, ktorá však je najcharakteristickejším prejavom zbožnosti prvých kresťanských storočí. Pohnútky, pre ktoré pohani prenasledovali kresťanov, sú veľmi rozmanité, ale v základe bola to kresťanská viera, ktorú chceli pohani v ľuďoch vyhubiť. Všetci teda, ktorí trpeli od pohanov a najmä tí, ktorí život obetovali, sú najpoprednejšími svedkami opravdivého náboženstva. Kresťania od prvého počiatku si ich veľmi vážili a zasvätili výročné dni ich smrti (martýria, memoriae, confessiones). Pomenovali ich mučeníkmi, martýrmi. Mučeníci sú historickým dôkazom pravdivosti tých faktov, na ktorých sa zakladá kresťanstvo: smrť a zmŕtvychvstanie Spasiteľa. Pre tieto pravdy išli zomrieť, a to nie jeden-dvaja, ale toľkí, koľkí ešte ani za jednu pravdu nezomreli. Oni sú dôkazom toho, že Cirkev je božia, lebo len božská ustanovizeň môže dať toľko sily a odvahy, aby pre ňu milióny ľudí život obetovalo, a to uprostred najväčších mučení. Musela to byt božská ustanovizeň, opatrená božskými silami, ktorá nepodľahla takým prenasledovaniam. Krvavá mučenícka smrť kresťanov vlastne neznamenala ich porážku, ale víťazstvo nad všetkým tým, čo sa protivilo kráľovstvu božiemu. Pozeralo sa na nich ako na zvlášť omilostených ľudí, ktorým Boh zvláštnym spôsobom pomáhal prekonať to najťažšie, a ktorým dal za to patričnú odmenu. Preto si ich kresťania jedinečne vážili a ich pozostatky zvlášť uctievali. Tak sa vyvinul kult mučeníkov. Všeobecné pôsobenie mučeníctva na okolitý svet tiež dokazuje jeho nadprirodzený charakter. Tvrdí rímski vojaci, zaťatí pohanskí sudcovia pohnutí smrťou martýrov, obrátili sa ku kresťanstvu (Justín, Tacián). Márne sa usiluje kresťanstvu nepriateľsky naladený svet význam mučeníctva zľahčovať tým, že ho pripisuje fanatizmu kresťanov, že poukazuje na hrdinské chovanie sa mnohých nekresťanských vojakov v boji a na mučeníctvo niektorých kacírov. Kresťanskí mučeníci neboli fanatici. Mali úplnú slobodu svedomia, nemali ani zlosti ani hnevu na svojich mučiteľov. Smrť nevyhľadávali, ba utekali pred ňou, ale keď jej nemohli vyhnúť, podstúpili ju pre vieru, a to nielen dospelí, ale aj deti a starci, ktorých nemožno porovnať s odvážne bojujúcimi vojakmi. Kanonizácia mučeníkov jestvovala už v najstarších časoch. Len keď sa vyhovelo všetkým stanoveným podmienkam, mohol byt niekto uctievaný ako martýr. Nebol pokladaný za mučeníka ten, kto ľahkomyseľne vyhľadával smrť, alebo zbytočne provokoval pohanov a pri tom utratil život. Od začiatku 3. storočia schádzala sa celá obec na hrobe mučeníka a v deň jeho smrti eucharistickou bohoslužbou uctila jeho pamiatku. Katakomby, riadne cintoríny kresťanov, kde vtedy i mučeníkov pochovávali, stali sa súčasne aj miestami bohoslužieb. Pri bohoslužbách prečítali, akým spôsobom mučeník zomrel, aby sa žijúci povzbudili a tiež posilnili vo viere. Biskupi rozkázali pospisovať pamätné dni mučeníkov a tak povstali kresťanské kalendáre. Nie je možné ani približne udať počet mučeníkov. V stredoveku sa príliš zveličoval, zasa sa veľmi zmenšuje. Podľa Tacita zomrelo za Neróna: ingens multitudo. Cyprián hovorí o „martyrum innumerabilis populus". Vzhľadom na lokálny charakter prvých prenasledovaní a tiež na malý počet kresťanov do r. 250 bolo mučeníkov menej a ich počet značne vzrástol vtedy, keď sa začali všeobecné prenasledovania a hromadné popravy. Zriadenie katakomb (pomenovanie od jedného rímskeho cintorína: ad catacumbas) nesúvisí s prenasledovaním. Spôsob pochovávať mŕtvych do zeme prevzali kresťania od židov a od prvého počiatku pochovávali buď zvrchu do zeme, alebo do stien podzemných chodieb. Tie cintoríny boli verejné, známe každému a rímskymi úradmi povolené. Že tu a tam postavili aj oltár, kde odbavovali bohoslužby, to súvisí s kultom mučeníkov. Za prenasledovania, pravda, mohli kresťania svoje bohoslužby pri oltároch v katakombách pokojnejšie odbavovať. Nijako však nemožno katakomby pokladať za stále bohoslužobné miesta. Tými nemohli byť katakomby už aj pre ich veľmi úzke rozmery. Katakomby sa nachádzajú v okolí Alexandrie, Syrakúz, v mnohých väčších mestách Itálie a najviac je ich v Ríme (54 katakomb v 880 km dĺžke). Po milánskom edikte sa častejšie pochovávalo zvrchu do zeme (sub divo) a od 5. storočia výlučne len tak.

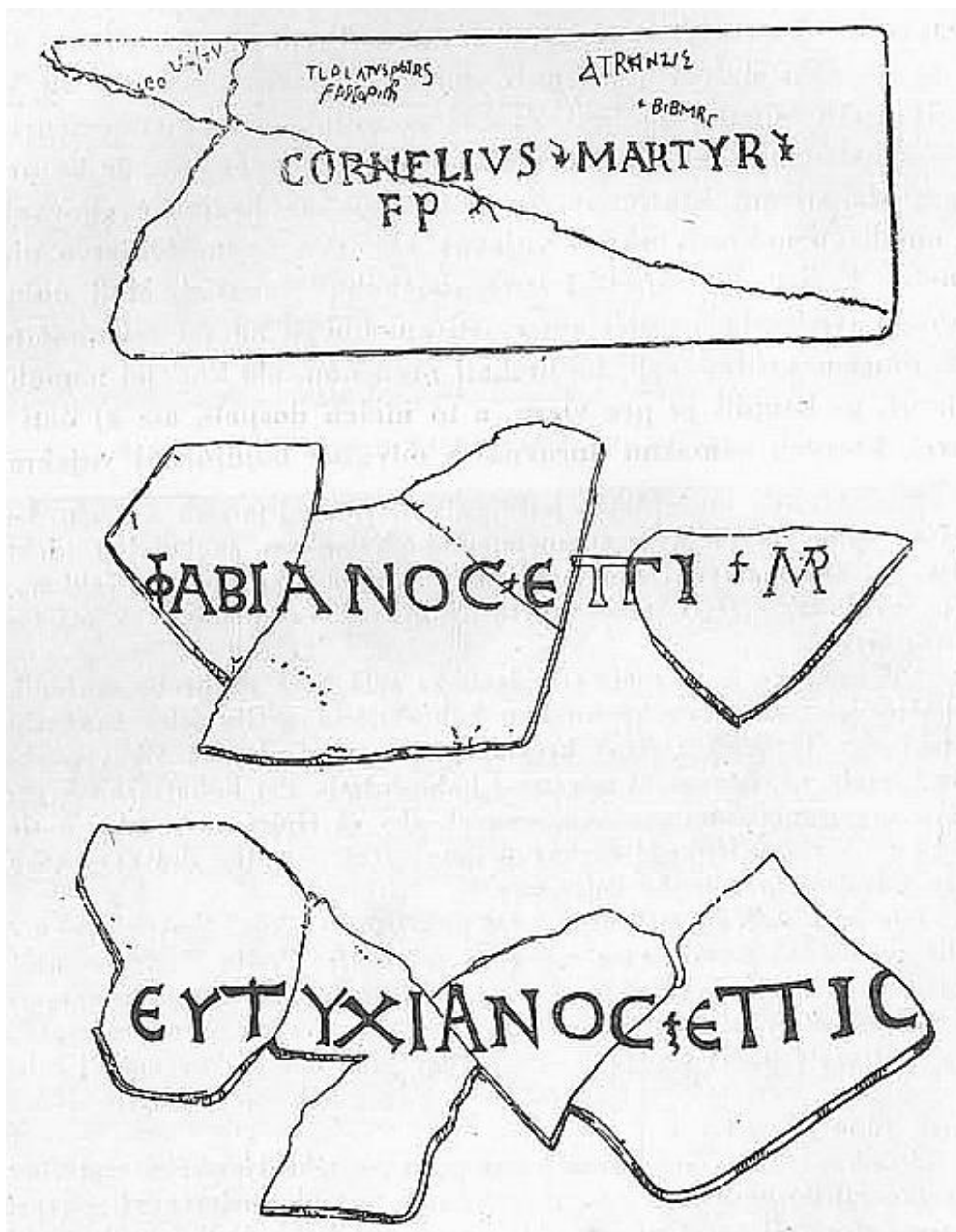
5. Damazus I. 366—384. Podľa orig. z baziliky sv. Pavla.

6. Inocent I. 402—417. Otázka primátu, odsúdenie Pelágia. Podľa orig. z baziliky sv. Pavla.

7. Arkosólium v katakombách sv. Domitily. Z najstarších fresiek, znázorňujúca Krista a apoštolov ako Rimanov, z I. storočia.

<u>*Náhrobné nápisy pápežov Kornelia, Fabiána a Eutychiána v katakombe sv. Kalixta.*</u>

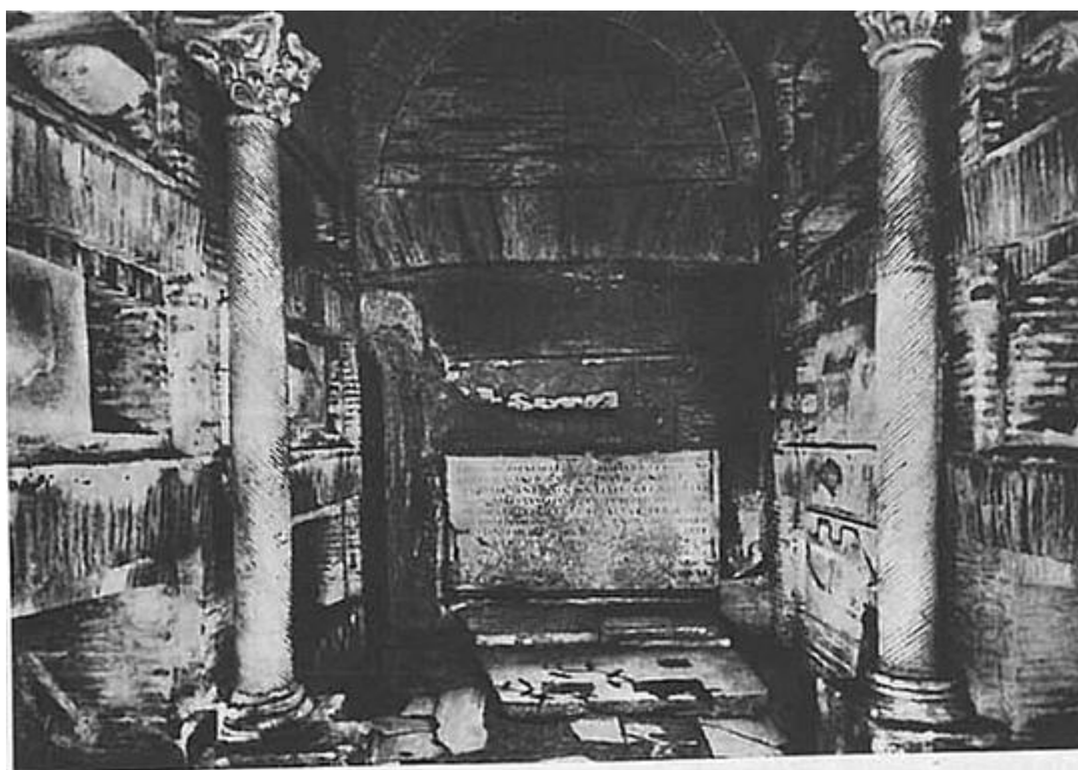
Katakomby ostali pamätnými miestami, kam kresťania neskorších časov často chodievali z úcty k svojim veľa trpiacim predkom. Keď však v 8. a 9. storočí najväčšiu časť relikvií preniesli do rímskych kostolov, aby tak znemožnili krádež pozostatkov, pomaly zabudlo sa na katakomby a tiež otvory do nich vedúce sa pomaly zasypali. Len jedna katakomba bola známa, a to sv. Sebastiána (coemeterium ad catacumbae). V 16. storočí náhodou zosypala sa zem na ceste Salaria a to viedlo k objaveniu katakomb. Odvtedy sú katakomby nielen miestom zvláštnej úcty kresťanského sveta, ale aj miestom štúdia učencov, ktorí nám takto objasnili v mnohom život prvých kresťanov (Bosio, de Rossi, Wilpert). Delahaye, Les origines du culte des martyre, Brux. 1912. Wilpert, Die Malereien d. Kat. Roms. Rom 1903.

§ 15. LITERÁRNY BOJ.

Paralelne s krvavým prenasledovaním kresťanstva sa diali so strany pohanov mnohé pokusy zamedziť jeho rozšírenie, zvlášť medzi vzdelanými vrstvami zosmiešňovaním a znevažujúcimi písomnými úvahami. Od polovice druhého storočia usilovali sa pohanskí spisovatelia dokázať, že kresťanstvo sa nesrovnáva s požiadavkami zdravého rozumu a s blahom rímskej ríše. Lež i spomedzi kresťanov čoskoro sa pokúsili vzdelanejší písomne brániť kresťanské pravdy a vyvracať rozširované pomluvy (apologeti). Tak povstal popri krvavom boji aj ostrý zápas literárny. Pravda, ako bol každodenný život kresťanov usporiadanejší v porovnaní so životom pohanov, tak aj v písomnom boji boli kresťania rozvážnejší a slušnejší ako pohani. Literárny boj pohanov mal dvojaký cieľ: Prvý chcel priamo ochromiť kresťanstvo tým, že podvracal kresťanské pravdy, historické skutočnosti, zosmiešňoval vynikajúce postavy kresťanov a ich bohoslužby. Nepriamy boj javil sa v

tom, že pohanskí učenci sa usilovali pohanstvo zošľachtiť, jeho bohoslužby zdokonaliť. Tak neopytagorizmus ako i neoplatonizmus sa usiloval náuku o pohanských bohoch zdokonaliť a priblížiť k monoteizmu. Kresťanské zjavenia chceli nahradiť výpoveďami orákulí. Neoplatonizmus dal prísnu askézu, pravda, v duchu gnostickom. Kým osobu Kristovu zosmiešňovali, hľadali v pohanstve vynikajúce postavy, aby ich postavili za ideál, nahradzujúci Spasiteľa. Neopytagorizmus je miešaninou Pytagorovho a Platónovho učenia s asketikou esenov. Vznikol v Alexandrii. Usiloval sa uspokojiť túžbu pohanov po obsažnejšom náboženstve. Flavius Philostratus na návod manželky cisára Septimia Severa zostavil románový spis, v ktorom život čarodejníka Apolonia z Tyany postavil do takého svetla, aby úplne nahradzoval pohanom Krista.

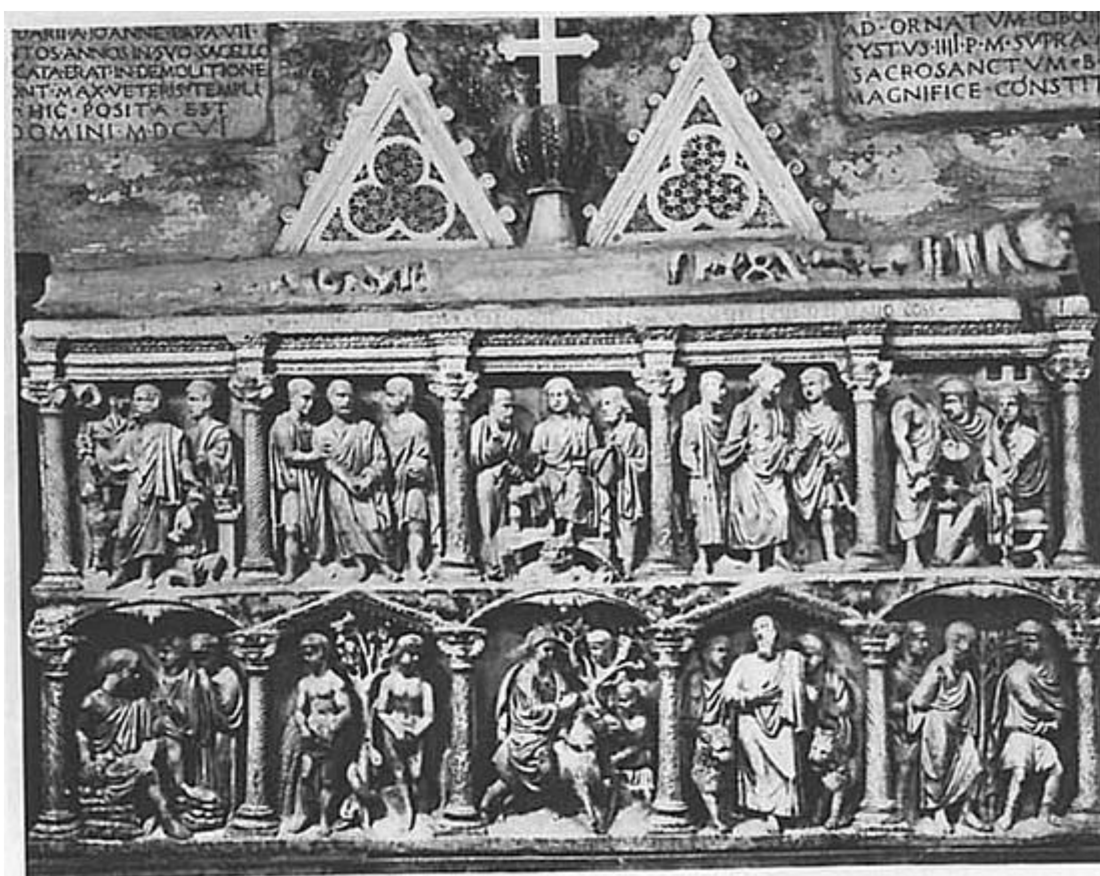
Spomedzi útočných filozofických spisov 2. storočia najnebezpečnejší je spis, ktorý zostavil filozof Celsus. Je to 4 zväzkové dielo známe len z Origenovho proti spisu „Contra Celsum". Celsus ostro kritizuje kresťanstvo zo stanoviska židovského a pohanského, resp. Platónovej filozofie. Dobre pozná Starý zákon, Evanjeliá a všetky dovtedy uverejnené kresťanské spisy. Časť historická v jeho diele je veľmi slabá. Život Ježiša je mu len rozprávkou. Jeho námietky proti Vteleniu, Vykúpeniu sú pozoruhodné tým, že kresťanstvu nepriateľský svet nevzmohol sa na iné až po voľnomyšlienkarov 18. a 19. storočia. Priateľ Celsov, rétor Lucián zo Samosaty, v svojich spisoch posmieva sa viere v zmŕtvychvstanie, kresťanskej láske k blížnemu a hrdinstvu kresťanov, ktorým premáhajú smrteľné úzkosti v prenasledovaní. Pravda, tým nepriamo vystavuje kresťanom najkrajšie svedectvo. V 3. a 4. storočí útočili filozoficky na kresťanstvo neoplatonici. Plotin, Iamblichus, Porphyrius a Proklus sú vynikajúcimi predstaviteľmi neoplatonizmu. Iamblichus a Porphyrius zidealizovali osobu Pytagora, pripisovali mu nepoškvrnenosť života, divotvornú moc a vedomosť skrytých vecí. Tým ho chceli postaviť na úroveň Krista. Porphyrius i priamo napadol kresťanstvo v spise Adyocxavu Xptutwov. Nápadná je u neho dôkladná znalosť kresťanstva, čo by svedčilo o tom, že bol kresťanským odpadlíkom. Úsilie neoplatonikov bolo znevážiť osobnosť Spasiteľovu, dokázať údajné nemožnosti a vnútorné protirečenia v dogmách a mravných zásadách kresťanstva. Neoplatonizmus získal, aj keď nie na dlhý čas, značný význam. Proti kresťanom sa bojovalo nielen písmom, ale aj divadelnými predstaveniami a kresbami. Známa je nedávno objavená kresba, na ktorej je ukrižovaný s oslou hlavou a pod tým nápis: Alexamenos sa klania svojmu Bohu.

8. Krypta pápežov v katakombách sv. Kalixta.

§ 16. ROZŠÍRENIE KRESŤANSTVA NA KONCI PRENASLEDOVANÍ.

Ďalekosiahle misijné cesty sv. Pavla oprávňujú nás tvrdiť, že kresťanstvo už v apoštolských časoch zachytilo sa vo viacerých provinciách rímskej ríše. Boli to predovšetkým židovské diaspóry, na ktoré kresťanstvo nadviazalo a tak sa šírilo. Spočiatku zachytilo len strednú a sociálne nižšie postavenú triedu otrokov, remeselníkov a obchodníkov; a medzi tými v prvom rade zakotvilo , u žien. Ale už od prvých počiatkov Cirkvi — i keď v menšom počte — patrili do nej i vzdelanejšie a vyššie postavené rodiny, ako to vysvitá zo Skut. Ap. a Pavlových listov. V druhom storočí vzrastá počet vysokopostavených a vzdelaných kresťanov. Kresťanstvo má už

prívržencov aj vo vysokej rímskej šľachte, vo vojsku a vysokých štátnych úradníkoch. Tertulián, i keď azda zveličuje, predsa už okolo r. 200 takto píše pohanom o kresťanoch: „... sme včerajší a napĺňujeme už všetky vaše miestnosti, vaše mestá, ostrovy, kaštiele, obce, dvory, tábory, stavy, mestské rady, paláce, súdy, senáty." (Apol. 3.) Okolo r. 250 už je kresťanstvo tak silné, že ani tie všeobecné a ukrutné prenasledovania nevedeli ho zničiť, ba ani len zadržať v jeho víťaznom postupe. Na začiatku 4. storočia mala rímska ríša okolo 50 miliónov obyvateľov, z ktorých 7 miliónov bolo kresťanov, najviac na Východe. Vo väčšom počte žili v Malej Ázii, v Macedónii, v Armenii, Egypte a Sýrii. Sporadicky bývali v strednej a južnej Itálii, v severnej Afrike, v Španielsku a južnej Galii, v Podunají a na európskych brehoch Čierneho mora. Začiatkom 4. storočia už je veľký počet cirkevných obcí, ktoré sa vyvinuli, alebo vyvinúť mali na diecézy. R. 325 dalo sa zistiť 600 biskupských sídiel, a biskupov bolo okolo 800. Kresťanstvo v jednotlivých krajinách: V Ríme už v Nerónovej dobe podľa Tacita (Annal. XV. 44.) malo ich byt: ingens multitudo. Pápež Kornelius († 253) hovorí o množstve kresťanov, ktorých spravuje 46 kňazov, 7 diakonov, asi 100 nižších klerikov; títo majú na starosti len chudobných, na podporu odkázaných 1500 osôb. Na rozšírenie kresťanstva v Itálii poukazuje to, že na synode v Ríme, ktorú zvolal Kornelius, zúčastnilo sa 60 biskupov. V severnej Itálii už pred Konštantínom založené boli biskupstvá v Ravene (120- 170), v Miláne (200), vo Verone a Akvileji (240-60); ďalej v Brescii a v Bologni. V strednej Itálii v Ostii a v Neapoli. Najstaršie dejstvovanie kresťanstva v Galii je príliš legendárne (Lazar, Mária Magdalena, Marta v Provence. Lazar, biskup v Marseille, Dionýz Areopagita, zakladateľ biskupstva v Paríži). Azda tam kázal evanjelium už žiak sv., Pavla, Krescens (II. Tim. 4, 10; Galacia = Galia?). Z druhého storočia už máme isté stopy, že v Lyone (sv. Irenej) a vo Vienne boli prekvitajúce cirkevné obce, ktoré veľa trpeli v prenasledovaní za Marka Aurélia. Koncom 2. a v 3. storočí vznikajú biskupské sídla v Marseille Arelate (Arles), Toulouse, Autun, Vienne, Orange, Ronen, Paris, Bordeaux, Bourges, Reims a na iných menších miestach. Do Španielska zaniesol prvú zvesť kresťanstva už azda sv. Pavol (vid § 8). Legenda to pripisuje sv. Jakubovi st. Pevné správy o španielskom kresťanstve podáva už sv. Irenej (Adv. haer. I. 10) a Tertulián (Adv. Iud. 7). Na synode v Elvire r. 300 bolo prítomných 19 biskupov a 24 kňazov (niektorí boli iste aj z krajín mimo Španielska). O kresťanstve v Germánii hovorí už sv. Irenej (Adv. haer. I. 10). Na synode v Arelate (314) boli prítomní biskupi z Kolína a Trevíru. V 4. storočí už jestvovali biskupstvá v Mohuči, Strassburgu. V podunajských krajinách už pri prenasledovaní za Diokleciána zomrelo viac mučeníkov (Viktorinus, Quirinus). Do Dalmácie poslal už sv. Pavol Tita (II. Tim. 4. 10).

9. Starokresťanský sarkofág Júlia Bassa, prefekta rímskeho, z r. 359 v krypte vatikánskej.

Do Británie dostalo sa kresťanstvo pravdepodobne priamo z Malej Ázie po mori. Spomína ho už Tertulián (Adv. Iud. 7). Na synode v Arelate boli biskupi z Yorku, Londýna a Lincolnu. Do Afriky (prokonzulárnej) prenesené bolo kresťanstvo pravdepodobne z Ríma už koncom prvého storočia. Provincia Kartágo má r. 255 31 biskupských sídel. V 3. storočí javí sa tam veľmi čulý cirkevný život. Synoda v Kartágu, zvolaná Cypriánom

(256), mala 87 členov. R. 325 dalo sa zistiť v Afrike na 125 biskupstiev. Cirkev v Egypte pochádza už z apoštolských časov. Biskupstvo v Alexandrii vraj založil sv. Marek evanjelista. Alexandria bola ohniskom pohanskej vedy a kresťania na konci 2. storočia tam založili svoju chýrnu katechetickú školu. Na konci prenasledovaní mal Egypt okolo 100 biskupov pod viacerými arcibiskupmi na čele s patriarchom alexandrijským. V Grécku z čias sv. Pavla jestvovali cirk. obce v Korinte, v Aténach, Tesalonike, Filipách, Beroi. V Trácii r. 170 zišlo sa 13 tráckych biskupov. V Malej Ázii, kde dlho pôsobil sv. Ján, pokračovalo kresťanstvo pomerne najrýchlejšie v tej dobe. Miestodržiteľ Plinius sa ponosuje, že v Ponte sú pohanské kostoly už skoro prázdne. R. 170 už sa píše o 26 biskupoch tejto malej provincie. Ešte viac ich je na sneme nicejskom (325). Arménia je už na konci 3. storočia úplne kresťanská. V Sýrii sa vlastne začalo šíriť kresťanstvo medzi pohanmi. Antiochia bola metropolou pohanokresťanov. V Edese je kresťanstvo pravdepodobne ešte apoštolského pôvodu. V Mezopotámii okolo polovice 3. storočia je už zriadený cirkevný život. Podobne v Parthii a v Perzii. V Palestíne, kde stála kolíska nového náboženstva, malo kresťanstvo pre nenávisť židov a neskoršie aj pohanov veľké ťažkosti. V Jeruzaleme má kresťanská cirkevná obec a jej biskup len v 3. storočí významnejšiu úlohu. V Arábii sú stopy kresťanstva z najstarších čias a pravdepodobne zaniesol ho ta sv. Bartolomej apoštol. P. de Labriolle, La réaction patenne. Paris 1934. — Geffcken, Das Christentum im Kampf u. Ausgleich mit der griech.-rom. Welt. 3. v. 1920. — Tbeiler, Porphyrius u. Augustin, 1933. — V. Macchioro, Zagreus, Studi intorno al Orfismo, Firenze 1930. — Krakowski, Plotin et le paganisme religieux, Paris 1933.

III. HLAVA.

Vývin kresťanského učenia. Bludné náuky a rozkolníctva.

Božie zjavenie bolo ukončené smrťou Ježiša Krista a posledného apoštola. Apoštolovia podávali veriacim súhrn zjavených právd v jednoduchej forme a v historickom poradí. Pod stálym vedením neomylného učiteľského úradu mali veriaci dôjsť k dôkladnejšiemu porozumeniu jednotlivých právd a aplikovať ich na svoj každodenný život. V takom zmysle možno hovoriť o vývine kresťanskej náuky. Už sv. Pavel, keď kázal na Areopagu (Sk. Ap. 17, 19) slovo božie filozoficky vzdelaným poslucháčom, použil im známych filozofických výrazov a pojmov. Tu sa po prvý raz javí problém spracovania, preniknutia a prebudovania zjavených právd prostriedkami ľudského rozumu, problém viery a rozumu, teológie. Ten problém stále vystupuje, keď treba sprístupniť zjavené pravdy ľuďom vzdelaným. Na uvažovanie a rozmýšľanie zariadený ľudský rozum sa vždy snaží nové pravdy zrovnať a vyrovnať so svojimi zásadami, usiluje sa totiž zjavenie vedecky chápať, pochopiť. Ale pri takom postupe ustavične hrozí nebezpečenstvo racionalizmu, že si totiž ľudský rozum trúfa úplne vniknúť do zjavených tajomství. Cez stáročia mátalo to pokušenie vo vedeckej teológii až po sv. Tomáša Akvinského. Sv. Tomáš — teologický filozof — definitívne zatlačil rozum do jeho hraníc a poukázal na zvláštnosť a svojráznosť zjavenia, čím nastalo medzi obidvoma vyrovnanie (§ 120, 4). Prehĺbenie poznania zjavených právd môže pokračovať dvoma cestami: porovnávaním náboženských právd a učením iných náboženstiev, alebo zrovnávaním zjavených právd medzi sebou. Na jednej i na druhej ceste dostali sa niektorí kresťania do bludu. Porovnávanie s inými náukami viedlo ku judaizmu a gnosticizmu a zrovnávanie zjavených právd medzi sebou viedlo ku kacírstvu antitrinitárskemu. Popri veľkej škode, ktorú herézy zapríčinili mladej Cirkvi, poskytli cirkevným učencom príležitosť vedecky prehĺbiť a v každom bode a odtienku dôkladne odôvodniť kresťanské učenie. Bludné učenia nazývali sa kacírstvom alebo herézou. Heretik chcel ostať v Cirkvi, len niektoré pravdy neprijímal. Rozkolníctvo (schizma) pozostáva v porušení cirkevnej disciplíny a ústavy. Za praheretika pokladajú sv. Otcovia Šimona Mága z Gitty v Samarii. Bol čarodejníkom, dal sa však pokrstiť a ponúkol apoštolom peniaze, aby mu dali moc, akú mali oni (Sk. Ap. 8, 19). To však sv. Peter s rozhorčením odmietol a zahriakol ho, že „si zamýšľal dar boží nadobudnúť za peniaze" (simonia).

H. Schumacher, Kraft d. Urkirche. 1934. — Sdralek, Uber die Ursachen, weiche den Sieg d. Christent. im ram. Reiche erkliiren, 1906. — Duchesne, Fastes épiecopaux de l'ancienne Gaule. Paris 1910. — Weber, Die Kath. Kirche in Armenien. Frbg. 1903. — Leclerq, L' Afrique chrétienne. Paris 1904.

§ 17. JUDAIZMUS.

Židokresťania Chceli popri kresťanskej náuke podržať aj predpisy Zákona. Jedni ponechávali túto povinnosť len pre židokresťanov, druhí však žiadali, aby aj pohanokresťania boli nútení dodržať ceremoniálny zákon. Apoštolský koncil rozhodol o tomto nedorozumení, ale niektorí židokresťania nepodrobili sa jeho uzneseniu. Boli medzi nimi dva smery: „petrini" a „judaisantes". Poslední po smrti Jakuba ml. nepodrobili sa právoplatne zvolenému biskupovi Simeonovi, ale postavili v osobe Thebutisa protibiskupa (prvá schizma). Pred spustošením Jeruzalema (r. 70) presťahovali sa na druhý breh Jordána (Pentapolis, Pella) a tam sa koncom 2. stor. rozštiepili na dve sekty: ebionitov a nazarejcov. Ebioniti, tak pomenovaní pre svoju chudobu, zvlášť opovrhovali sv. Pavlom, ktorého pokladali za apostatu a nepriateľa mojžišovského zákona. Nazarejci boli miernejší. Obe sekty popierali božskosť Kristovu, Nazarejci však uznali nadprirodzené zrodenie Ježišovo z Panny Márie. Obe sekty uznávali jedine Evangelium secundum Hebraeos, ktoré bolo tendenčne prepracované a rozšírené Evanjelium sv. Matúša. Zo St. zákona podržali len 5 kníh Mojžišových. Trosky oboch siekt vyskytli sa ešte i v 5. storočí. Na konci prvého storočia židokresťan Kerint pridával ku kresťanskej náuke okrem židovských prvkov už i gnostické

učenie. Stvoriteľom sveta podľa neho nie je Boh, ale anjel (demiurg); Ježiš mu je jednoduchý človek. Podľa Ireneja (III, 11) sv. Ján napísal svoje Evanjelium na podvrátenie učenia Kerintovho. Miešaninou židovstva, kresťanstva a pohanstva bola i sekta elkasaitov (pôvodca Elchasai v 2. stor.). Učili, že Adam bol viac ráz inkarnovaný, naposledy v Kristovi. Kristus je vyšší eón. Podržali celý Starý zákon okrem obetí. Dôležitá bola u nich astrológia a mágia. Mali osobitný krst a časté umývanie. Im podobná je i sekta mandeov (manda = poznanie). I v pseudoklementinách nachádzame stopy judaizmu. Podľa týchto pra-zjavenie bolo hriechom zakalené, ale opravdiví proroci vždy ho očistili a obnovili. Takí boli Adam, Mojžiš a naposledy Ježiš. Ježiš podľa klementín je len človekom.

Dozvukom judaizmu je vlastne i chiliazmus. Medzi židmi žilo presvedčenie, že Kristus založí tuzemské kráľovstvo slávy, v ktorom bude panovať s vyvolenými. Niektoré zle vysvetľované slová Krista a apoštolov (Apok. 20, 1) dali podnet aj kresťanom k očakávaniu tuzemského kráľovstva Kristovho, ktoré malo trvať 1000 rokov. Chiliazmus živili počas prenasledovaní ťažké trápenia. I medzi biskupmi malo to presvedčenie niekoľkých prívržencov (bisk. Nepos). Na konci prenasledovaní skoro úplne bolo odstránené; v stredoveku znovu ožilo, ba úplne nevymizlo ani dnes.

G. Hoennicke, Das Judenchristent. im 1. u. 2. Jh. 1908. — Lutgert, Die Irrlehrer der Pastoralbriefe, 1909. — J. Elbogen, Gesch. d. Juden seit d. Untergang d. jud. Staates, 1919. — Harnack, Judentum u. Judenchristent. in Justins Dialog, 1913.

§ 18. GNOSTICIZMUS.

1. Už pred Kristom, ale najmä v prvých časoch kresťanstva, javí sa veľká snaha vo vtedy vzdelanom svete po náboženskom synkretizme orientálnych náboženstiev s helenistickou mystikou. Jedným jeho druhom je pohanský gnosticizmus, s ktorým po vystúpení kresťanstva spolu kráča kresťanský heretický gnosticizmus. Pre mladú Cirkev Kristovu znamenal najväčšie nebezpečenstvo v starom veku, väčšie, ako bol jej krvavý zápas s rímskou štátnou mocou. Víťazstvo nad ním ešte skvelejšie dokazuje božský pôvod kresťanstva ako víťazstvo nad silným pohanským štátom. Gnoxis doslovne znamená poznanie. 0 hlbšie náboženské poznanie — epignozis — usiloval sa už 8V. Pavol (Sk. Ap. 17), keď vysvetľoval kresťanské pravdy filozofickými pojmami. I to je vlastne gnozis, dovolená a prípustná každému kresťanovi. Ale nie o to išlo. V druhom storočí skrsol medzi kresťanmi prúd, podľa ktorého je isté vyššie poznanie nie každému prístupné, ale dané len niektorým chápateľom, gnostikom. To vyššie poznanie sa podstatne líši od jednoduchej viery (pistis). Kresťanstvo vstúpilo do sveta, ktorý mal vyvinuté svoje náboženské náhľady. Tie boli obsažené v židovskom náboženstve a v rozličných náboženských systémoch pohanského sveta. Kresťanstvo sa nepostavilo na príkre negatívne stanovisko voči nim, ale to, čo sa dalo zrovnať so zjazvenými pravdami kresťanskými, prijalo a uvažovalo o ňom (kresťanská gnozis). Niektorí kresťania ale pridržiavali sa metódy náboženských systémov a ňou chceli vysvetľovať všetky náboženské pravdy, resp. im ich prispôsobiť. Tak vznikol heretický gnosticizmus. Podľa toho, aký náboženský systém sledovali (systémov bolo asi 30), rozoznávalo sa medzi gréckym, egyptským, ofitským, perzským (manicheizmus) gnosticizmom. Medzi kresťanmi v úvahu prichádzal najviac grécky gnosticizmus a manicheizmus. Všetky náboženské systémy zapodievali sa hlavne dvoma základnými otázkami, odkiaľ je zlo vo svete a ako sa ho môžeme zbaviť? Gnosticizmus odpovedá na prvú otázku dualisticky. Hovorí totiž, že jestvuje jeden večný dobrý princíp — Boh, ktorý je nemeniteľný, nepochopiteľný, ktorému jedine patrí byť. A naproti tomu božskému prvku stojí iný, tiež večný, ale zlý prvok — večná hmota. Boh je žriedlom všetkej dokonalosti. Z neho emanáciou vychádzajú eóni, ktorých súhrn (je ich 365) sa nazýva *pleroma* a tvorí ríšu svetla. Čím bližšie stojí eón k svojmu žriedlu, Bohu, tým je dokonalejší. Jeden alebo niekoľko z menej dokonalých eónov dostalo sa do styku s neurčitou a neformovanou hmotou, čím sa táto stala súcou, aby bola látkou tvoriacou svet. Je v nej okrem zlej hmoty aj iskierka z prvku dobrého. Svet vytvoril eón demiurg, a to proti vôli Boha, ktorý s hmotou ako prvkom zlým nemohol mať nič dočinenia. Demiurg je totožný s prísnym, hnevajúcim sa Jahve — zákonodarcom v Starom zákone. Aby sa iskierka dobra vyslobodila zo zlej hmoty, šiel vyšší eón Logoe, Kristus, ktorý naučil poznať dosiaľ neznámeho Boha a jeho svet svetla, a naučil človeka premôcť v sebe hmotu, aby sa iskierka dobra mohla vrátiť do pleromy. To je Vykúpenie. Kristus je ponímaný buď tak, že Logos vzal na seba len zdanlivé telo (doketizmus), alebo zostúpil pri krste v Jordáne na človeka Ježiša a prebýval v ňom až po jeho umučenie. Ľudia — zloženina hmoty a božskej iskierky — nie sú rovnakí. U jedných božská iskra má prevahu nad hmotou; to sú pneumatici, gnostici. U iných je rovnováha; to sú jednoduchí veriaci psychici, pistici — katolíci. U tretích má prevahu zlá hmota. To sú hylici — pohani. Nie všetci ľudia sú účastní Vykúpenia, len tí dokonalejší — pneumatici-gnostici. Psychici môžu dosiahnuť len podradnejšiu blaženosť. Ale konečným cieľom všetkého jestvujúceho je návrat na zodpovedné miesto.

2. Gnosticizmus znížil náboženské zjavenie na úroveň filozofie; je vlastne zhelenizovaným kresťanstvom. Nakoľko v najťažších otázkach sľuboval podať ľudskému rozumu uspokojujúce vysvetlenie a mohutne pôsobil na ľudskú fantáziu, rozšíril sa veľmi nebezpečne. Aby ho Cirkev premohla a zachránila čistotu viery pre svojich veriacich, musela napnúť všetky svoje sily a zapriahnuť do práce najvzdelanejších svojich synov. Neomylný učiteľský úrad Cirkvi ruka v ruke pracoval s cirkevnými spisovateľmi a apologetmi a tak premohol gnosticizmus. Tento zápas vytvoril na kresťanskej strane mohutnú kresťanskú literatúru a na strane gnostikov literatúru apokryfnú. Gnostici totiž, keď sa im voľačo nevidelo vo Sv. Písme, jednoducho popreli jeho inšpiráciu a vytvorili si iné písma, zodpovedné svojmu ponímaniu. Tak skrsli rozličné apokryfy apoštolov. Cirkev však,

aby sa nikto nemohol odvolávať na tajné tradície, zostavila presný „kánon" inšpirovaných kníh, v ktorých boli jasne podané neporušené zjavené pravdy.

Liechtenhan, Die Offenbarung im Gnostizismus. Giittingen 1901. — Bischoff, Im Reiche der Gnosis. Leipzig 1906. — J. P. Steffes. Das Wesen dea Gnostizismus u. sein Verhältnis zum kath. Dogma. Paderborn 1922. — H. Leisegang, Die Gnosis. Leipzig 1924. — E. de Faye, Gnostiques et Gnosticizme. 2. v. Paris 1925.

§ 19. HLAVNÍ ZÁSTANCOVIA GNOSTICIZMU.

Za predchodcu gnosticizmu možno pokladať Šimona Mága, kúzelníka (viď § 16), ktorého sv. Otcovia nazývajú praotcom všetkých heretikov. Učil, že z Boha vychádza ennoia a z tej ostatní duchovia. Títo zavliekli ennoiu do hmoty. Niet rozdielu medzi dobrom a zlom; spôsobili ho len demiurgovia, ktorí oklamali človečenstvo, aby si ho podmanili (antinomizmus). Šimon Magus je gnostikom. Jeho žiakom je Menander v Samarii. Najvynikajúcejší zástancovia gréckeho, resp. egyptského gnosticizmu sú: Basilides v Alexandrii a Valentinus, ktorý účinkoval v Ríme až do r. 160. Jeho náuka obsahuje vyvinuté učenie o eónoch a miernejší platonický dualizmus. Bezuzdných nemravností sa dopustili sekty, nazývané spoločným menom ofiti (ofit = had), ktorí sa klaňali hadovi ako prvému sprostredkovateľovi múdrosti, vyššieho to poznania v raji. K nim patrili Setiti, ktorí pokladali Seta za praotca pneumatikov, tak ako Kain bol pokladaný za praotca hylikov, bezbožníkov. Z cirkevného učenia najviac absorbovala gnostická sekta Marcionova, preto bola aj Cirkvi najviac nebezpečná. Marcion pochádzal zo Sinope (pri čiernom mori), kde bol jeho otec biskupom. Pre výstredný život vlastný otec ho musel vyobcovať z Cirkvi. Ako bohatý obchodník veľa cestoval, oboznámil sa s gnosticizmom a v Ríme založil vlastnú cirkev (146). Robí ostrý rozdiel medzi Starým a Novým zákonom, ba vidí v nich úplnú protivu. Naproti Bohu Starého zákona, Bohu neúprosnej a nemilosrdnej spravodlivosti a zákona, stojí Boh Nového zákona, Boh dobroty a lásky, ktorý sa zjavil v Ježišovi. Marcion zavrhol Starý zákon úplne a z Nového podržal len Evanjelium Lukáša — pravda, veľmi skreslené — a listy apoštola Pavla. Podľa Marciona apoštoli sfalšovali učenie Spasiteľa, ktoré jedine sv. Pavol správne chápal a uviedol do pôvodnej čistoty. Vtelenie a smrť Kristova bola len zdanlivá. Zavrhol manželstvo, lebo plodenie rozmnožuje ríšu zlého boha; žiadal bezženstvo, prísny život, zdržanlivosť od mäsitých jedál. Jeho sekta ako organizovaná cirkev zachovala sa až do 6. storočia. S gnosticizmom úzko súvisí perzské synkretické náboženstvo — manicheizmus. Jeho zakladateľ Mani, r. 276 v Perzii ukrižovaný, pokladal sa za parakleta Ježiša Krista a posledné zjavenie božie. Manicheizmus je miešaninou parsizmu, budhizmu a kresťanstva. V ňom javí sa dualizmus v najvyvinutejšej forme. Dva svety si stoja zoči-voči, svet svetla, sily, dobra a svet hmoty. Hmota je zlá, preto sa má človek zdržiavať telesnej práce, mäsitých jedál, vína a plodenia (manželstva, nie pohlavného obcovania). Premožením týchto sa človek vykúpi a zamedzí rozmnožovanie zla. Manicheizmus, čo i silne prenasledovaný so strany rímskeho štátu, sa šíril i na Západe a svojím ezoterickým (pre zasvätených) učením, zdanlivou askézou a zmyselnosťou podfarbenými bohoslužbami prilákal i takých duchov, ako bol Augustín. Mani zavrhol všetky knihy Starého zákona, väčšiu časť aj z Nového zákona a nahradil ich apokryfmi. Učenie manicheizmu pod rozličnými menami zachovalo sa až do stredoveku (katari).

P. Hendrix, De alexandrijsche haeresiarch Basilides. Dordrecht 1926. — E. Bosshardt, Essai sur et la probité de Tertullien dans son traité contre Marcion. Lausanne, 1921. — W. Schepelena, Der Montanismus und die phrygischen Kulte. Tiibingen 1929.

§ 20. MONARCHIÁNI.

Porovnávaním jednotlivých zjavených právd medzi sebou dospeli niektorí kresťania k bludným výkladom, a to najmä ohľadom učenia o sv. Trojici a Vtelení. Stredobodom kresťanskej náuky je viera v jedného Boha v troch osobách. Od prvého počiatku kresťania správne verili, že je len jeden Boh, že Otec Stvoriteľ je Boh, Vykupiteľ Syn je Boh a Duch sv. je Boh. Verili v tie pravdy bez toho, aby boli uvažovali o vzájomnom vzťahu troch božských osôb medzi sebou. Vierou v jedného Boha líšili sa kresťania a židia od pohanov a vierou v Syna líšili sa kresťania od židov. Teologicky dôkladnejšie začalo sa o tom uvažovať len v 2. storočí a vtedy sa muselo vysvetliť i zdanlivé protirečenie. Trojjedinosť v doxologii, užívanej od prvého počiatku i v krstnom symbole, bola jasne vyslovená; teraz bolo treba bližšie vysvetliť podstatnú jednotnosť a osobnú odlišnosť božských osôb. Kresťania, aby nijako neupadli do polyteizmu gnostikov, rozhodne prízvukovali zásadu: monarchiam tenemus. Niektorí však rozumeli tu absolútnu jednotnosť s vylúčením každej, teda i osobnej viacerosti. A aplikujúc tú zásadu na božstvo Kristovo, jedni tvrdili, že Kristus nie je Bohom, ale že je v ňom len božia sila zvláštnym spôsobom. Tí sú dynamickí monarchiáni. Druhí pripúšťali, že Kristus je Bohom, ale popierali, že by bol osobne iným ako Boh Otec. Jediná božská osoba ako Stvoriteľ menuje sa Otcom, ako Vykupiteľ Synom. Odlišnosť je len v spôsobe jestvovania jedinej božskej osoby pred a po Vtelení. Tí sa menujú patripasiáni. O osobe Ducha sv. spočiatku sa málo hovorilo. Sabelius z Líbye tým istým myšlienkovým postupom rozprestrel to učenie i na tretiu božskú osobu. Všetky tie bludy spoločným menom sa nazývajú monarchiánske bludy. Zakladateľom dynamického monarchianizmu je Teodot, obchodník kožou z Byzancie. Podľa neho je Kristus len človekom, ktorého však pri krste naplnila božia sila. R. 190 zaniesol svoje učenie do Ríma, kde bo pápež Viktor I. vyobcoval z Cirkvi. Blud získal v 3. storočí mocného zástancu v osobe Pavla zo Samosaty, biskupa v Antiochii. Učil, že Panna Mária porodila človeka Ježiša, v ktorom však neosobný boží Logos (múdrosť) prebýval ako v kostole. V jeho šľapajach kráčal bludár Nestorius (§ 37). Prvým hlásateľom patripasianizmu bol Noetus zo Smyrny. Učil, že Otec a Syn sú jedna osoba, v Synovi trpel aj Otec (preto patripa-sianizmus). Do Ríma zaniesol

bludné učenie patripasianizmu Praxeas, ktorého tam sympaticky prijali, nakoľko ostro vystupoval proti montanistom (§ 21). Ale čoskoro zistili uňho blud a musel ho odvolať. Sabelius z Líbye dostal sa do Ríma za pápeža Zefirína. Učil, že Boh je v podstate Monas a navonok sa prejavuje ako Trias svojím účinkovaním. Ako Stvoriteľ sveta je Otec, ako Vykupiteľ Syn, a ako Posvätiteľ Duch sv. To sú len tri sily, tri zovňajšie prejavy, ako vraj svetlo, teplo a okrúhly tvar u jedného a toho istého slnka. Podľa neho je pomenovaný tento blud sabelianizmom.

Macchioro, L'eresia Noetiana. Napoli 1921. — G. Eeser, Wer war Praxe.. Bonn 1910. — J. Hauszleiter, Trinitariecher Glaube u. Christusbekenntnis in der alten Kirche. Giitersloh 1920.

§ 21. ROZKOLNÍCTVO.

Bludárstvo (heréza) znamená nepodrobiť sa neomylnému učiteľskému úradu v Cirkvi, rozkolníctvo (schizma) je zasa namierené proti jej disciplíne. Heréza podkopáva náukovú jednotu Cirkvi, rozkolníctvo jej jednotu organizačnú. Je to odklon od pospolitosti Cirkvi. I rozkolníctvo javilo sa v starej Cirkvi. Nedorozumenie vzniklo hlavne pre pokánie. Za prenasledovania totiž pri verkom počte mučeníkov, ktorí životom spečatili svoju vernosť k Cirkvi a okrem mnohých neohrozených vyznávačov pravej viery boli i slabí, ktorí upadli v pokušení a odpadli od Cirkvi (lapsi). Keď sa nebezpečenstvo pominulo, odpadlíci žiadali o znovu prijatie do Cirkvi. Prepiata prísnosť alebo povoľnosť, akú javili niektorí znovu prijatí padlých, viedla až k neposlušnosti voči úradnej Cirkvi a k dlhotrvajúcej schizme. Už za pápeža Kalixta boli v Cirkvi nedorozumenia pre pokánie. Keď po smrti pápeža Fabiána († 250) zvolený bol Kornelius (251-53), ktorý pri znovu prijatí padlých bol rozvážne zhovievavým, postavili niektorí nespokojenci protipápeža v osobe učeného, ale ctibažného kňaza Novaciána. Ten žiadal vrátiť sa v Cirkvi k pôvodnej prísnosti a nedovolil znovu prijať padlých ani na smrteľnej posteli. So svojimi prívržencami chcel mať Cirkev „svätých", „čistých" (xalTapoí — preto sa menujú neskoršie na Východe katari). O uznanie za pápeža uchádzal sa i u afrických biskupov Dionýza a Cypriána, ale tí ho odmietli. Zastávali správny náhľad, že Cirkev musí rátať s Ľudskou krehkosťou a slabosťou, a preto nemá znemožniť kajúcnym návrat. Novaciáni rozšírili svoju prísnosť nielen na upadlých za prenasledovaní, ale aj na tých, ktorí upadli do tzv. kapitálnych hriechov, ba dokonca tvrdili, že Cirkev nemá moci odpustiť tým, ktorí po krste upadli do ťažkého hriechu. Novaciáni udržali sa najmä na Východe až do 7. storočia. Novaciáni žiadali väčšiu prísnosť oproti padlým. V Kartágu však povstala schizma preto, lebo niektorí kňazi Cypriánove pokračovanie oproti padlým pokladali za príliš prísne, i keď — ako to bolo vidieť jeho chovaní voči Novaciánovi — stál na správnom stanovisku. Diakon Felicissimus odoprel Cypriánovi poslušnosť v spravovaní cirkevného majetku. To dalo podnet k nespokojnosti s osobou Cypriánovou a jeho protivníci postavili mu protibiskupa. Vyčítali mu medzi iným i jeho údajnú prísnosť oproti padlým. Cypriánovi sa podarilo premôcť schizmu Felicissimovu. Začiatkom 4. storočia vznikla i v Egypte schizma, ktorej pôvodcom bol biskup lykopolský Melecius. Vznikla pre disciplínu ohľadom pokánia a tiež pre neoprávnené zasahovanie do práv iných biskupov. Melecius totiž vysviacal kňazov cudzích diecéz, kým ich biskupi boli za prenasledovania žalárovaní. Keď ho preto egyptská synoda odsúdila, odlúčil sa od svojho arcibiskupa a neskoršie pripojil sa k Áriovi. Rozkolníctvom a herézou spolu je aj montanizmus. Zrodil sa z extrémneho protivenia sa gnosticizmu. Gnozis má totiž absolútne pozitívny postoj voči svetu. Montanus z Frygie (okolo r. 160) vo svojej prepiatej prísnosti žiadal úplné zrieknutie sa a negovanie sveta. Hlásal blízky príchod Ducha sv. (Paraklet); ktorého je on prorokom. Starý zákon patrí Bohu Otcu, Nový Bohu Synovi a teraz prichádza tretia perióda: Ducha svätého. Vyzval kresťanov, aby všetko zanechali, zhromaždili sa vo Frygii a tam dočkali príchod novej doby. Extázy a proroctvá podobné Montanovým súčasne začali aj dve ženy Priska a Maximilla. Ich vystúpenie vyvolalo na Východe hlboký dojem, ale našlo prívržencov i na Západe (Tertulián). Vierouka montanistov sa takmer zhodovala s katolíckou. Nárokovali si iba pre svoje proroctvá tú istú vieru ako pre náuky, hlásané apoštolmi. Montanizmus má priviesť človečenstvo k úplnej náboženskej vyspelosti podľa pokynov, daných Montanovými proroctvami. Učiteľský úrad v Cirkvi je pri takom ponímaní zbytočný. Prívrženci Montanovi pomenovali sa pneumatikmi. Vlažných katolíkov nazývali psychikmi. Pneumatici majú vysoko stáť nad psychikmi i v každodennom živote, preto sa prísne postili, nebola im dovolená druhá ženba a vojenčina, pohŕdali umením, divadlami, ženy sa nesmeli okrášľovať atď. Montanizmus je charakterizovaný náboženským entuziazmom a rigoróznom životosprávou. Je to nezdravé náboženské rojčenie, ktoré vtedy, keď kresťanstvo malo preniknúť každé odvetvie ľudského života, kázalo ľudstvu utekať od sveta. Tertulián svojím pristúpením k učeniu veľmi ho posilnil a Cirkev musela podniknúť tvrdý boj, aby ho premohla. úplne vymizol montanizmus len v 7. storočí.

Labriolle, Le polémique antimontaniste contre la prophétie extatique; La erise montaniste. Parie 1913. — A. d' Aléa, Novatien, Paris 1925. — F. Alcanis S. J., Ecclesia patristica et Millenarismus, Granada 1933. — F. Till-aaann, Die Wiederkunft Christi nach d. panlin. Briefen. 1909.

§ 22. CIRKEVNÁ VEDA A LITERATÚRA.

(Obšírnejšie spracované vo zvláštnej knihe, patrologii.) V prvom storočí pre zvláštne pomery nemožno očakávať literárne účinkovanie kresťanov. Na konci toho storočia objavia sa predsa spisy, pochádzajúce od žiakov apoštolov. Preto sa prví spisovatelia nazývajú apoštolskými Otcami. Títo nadväzujú na spisy Nového zákona, najmä na listy sv. Pavla a podávajú kresťanskú náuku jednoducho a vo forme listov. Sem patrí Didache — náuka

dvanástich apoštolov, list Barnabáša, dva listy ku Korinťanom od Klementa Rímskeho, listy Ignáca Antiochijského, najvýznamnejšieho medzi apoštolskými Otcami, listy Polykarpa, Papin a konečne Hermasov Pastier. Od r. 125 začína sa nový spôsob kresťanskej spisby: apologetický a polemický. Mladé kresťanstvo muselo sa aj literárne brániť proti útokom, pochádzajúcim so strany židov, ako aj so strany pohanov. Ba museli polemizovať a početnými spisovateľmi gnostickými a schizmatickými. V 2. storočí najvýznamnejší apologeti sú: sv. Justín mučeník, Tacián a Atenagoras, ktorí písali grécky. Latinsky písal Minucius Felix. Na poli polemiky najvýznamnejší je sv. Irenej, biskup z Lyonu. V 3. storočí nachádzame už na Východe veľavýznamné vedecké školy, a to v Alexandrii a v Antiochii. Alexandrijská katechétska škola uskutočňuje v istom zmysle pokresťančenie helenistickej kultúry. Vrcholu svojej slávy dosiahla za Klementa Alexandrijského a jeho žiaka Origena. Na tejto škole účinkoval aj Dionýz Veľký. Palestínski žiaci alexandrijskej školy sú: Július Sextus Africanus, Lucián a Parnphilus, z Malej Ázie Gregor Taumaturg a Methodius. Na Západe chýrny polemik je Tertulián, Laktanc, Hipolyt, v Kartágu Cyprián. V Ríme súčasne s Cypriánom vyvíja literárnu činnosť Novacián, neskorší schizmatik. Spomedzi kresťanských básnikov tej doby vyniká Komodián, Viktorín a Arnobius st. Zásluhou týchto mužov mala kresťanská Cirkev na konci prvej periódy pozoruhodnú literatúru vo vede biblickej (biblické komentáre), apologetiky proti pohanom, židom a heretikom. Kresťanstvo malo viero- a mravoučné úvahy, zbierky zákonov, historické práce, akty o mučeníkoch, hymny atď. V cirkevnej vede muselo mladé kresťanstvo ponajprv odlíšiť pravdu od bludu. Skúšobným kameňom pravdy bolo im apoštolské vierovyznanie. Sv. Irenej, Cyprián a Tertulián vyslovujú zásadu, že len tá náuka môže byť pravdivá, ktorá súhlasí s učením apoštolskej Cirkvi, matky všetkých cirkví, lebo tá prijala učenie od apoštolov, apoštoli od Krista a Kristus od Boha. Za jej neporušenosť ručí ustavičná prítomnosť Ducha sv. a apoštolská sukcesia biskupov. Nesmie byť a nemôže byť v Cirkvi nejaká tajná náuka, o ktorej hovoria gnostici. Viera biskupov musí súhlasiť s vierou prvého biskupa rímskeho (primát!). Sv. Písmo je majetkom Cirkvi a nemôže byť ináč vykladané, ako v zmysle učiteľského úradu Cirkvi. Čo sa týka jednotlivých právd, kresťanská veda tejto periódy ohľadom sv. Trojice pevne pridržiava sa podstatnej jednotnosti a osobnej odlišnosti, i keď ešte nemá pre všetky pojmy zodpovedné výrazy. Preto mohol o prvej perióde sv. Augustín povedať: Non perfecte tractatum est de Trinitate. V učení o Vtelení táto perióda premohla síce doketizmus, ale a hlbšie vysvetlenie čakalo na vedu v druhej perióde. Náuka o stvorení sa dostatočne objasnila v zápase s gnostikmi. Stvorenie sveta z ničoho sa pripisovalo jedine Bohu. Filozofia má podporovať vysvetlenie vieroučných právd. Nie je a nemôže byť podstatného rozdielu medzi vyšším, vedeckým a jednoduchým poznaním viery, aký hlásali gnostici. Ohľadom presného kánonu novozákonných kníh v prvej perióde vidíme ešte neurčitosť. V 2. storočí všeobecne sa uznávali len 4 evanjeliá, Sk. Apoštolské, Apokalypsa, trinásť listov sv. Pavla (list k židom nie), list sv. Petra, Jána a Judu. Druhý list sv. Petra, druhý a tretí list sv. Jána pre jeho menej významný obsah neupotreboval pri bohoslužbe tej periódy. List sv. Pavla k židom a list sv. Jakuba viaceré cirkevné obce neuznávali. Naproti tomu priratúvalo sa k sv. Písmu Nového zákona veľa apokryfov. Cirkev v tejto perióde pomerne ľahko odstránila hermetické apokryfy. S katolíckymi apokryfmi, ktoré nosili mená významných apoštolov, mala Cirkev veľa ťažkostí a len v 3. storočí podarilo sa jej dosiahnuť v tom ohľade jednoty.

O. Bardenhewer. Geschichte der Altkirch. Literatur. 5. sv. Freiburg i Br. 1932. — Rauschen-Altaner, Patrologie, Frbrg. 1931. — F. Cayré, Précis de Patrologie et d'Histoire de la Théologie 2. v. Paris 1932. — B. Steidle, Patro-logia seu Historia antiquae Lit. eccl. Frbrg. 1938. — Ubaldo Mannucci, Istitn-zioni di Patrologia, Roma 1937. — Dr. Špirko, Patrologia. Zivot, spisy a učenie sv. Otcov. Praha 1939.

IV. HLAVA.

Vybudovanie cirkevnej ústavy. Bohoslužby, disciplína, mravnosť.

§ 23. KLÉRUS A JEHO HIERARCHICKÉ ROZČLENENIE.

Formou každej spoločnosti je autorita, ktorej nositeľom je predstavenstvo. Je to už životným zákonom každej vyššej spoločnosti, že postupom času jej vonkajšia forma dostáva vždy určitejšie línie, dokonalejší ráz.

1. Cirkev Kristova od prvého počiatku bola opravdivou spoločnosťou, ktorej členov spájali v morálny celok tri zväzky; tieto tri zväzky sú: jednota symbolická, jednota liturgická a sociálna. Správa Cirkvi spočiatku bola jedine v rukách apoštolov, ktorí boli predstavenými a nositeľmi autority. Boli si vedomí svojej autority, ako vysvitá z ich počínania v prvý Turíčny deň a vždy neskoršie (I. Korint. 12, 28), keď iným ukladajú povinnosti, rozkazujú, slovom, keď úradujú. Súčasne vidieť, že apoštoli v rozličných obciach vkladaním rúk (ordinácia) ustanovili si svojich zástupcov, ktorých vystrojili takou autoritou, akú sami mali. Teda od počiatku prednášala sa úradná moc, ktorú apoštoli dostali od Ježiša Krista (Mat. 28, 19), na iné osoby a ten živý úrad od počiatku bol pokladaný sa podstatný prvok Cirkvi božej (jednota symbolická a Ale cirkevné obce aj medzi sebou boli pospájané vo veľký celok. Apoštoli a biskupi účinkovali tiež v takých cirk. obciach, ktoré sami nezaložili. Sv. Peter účinkuje v Korinte, Pavol v Ríme. Posielajú listy obciam, ktoré ešte ani nenavštívili; tak sv. Pavol Kolosanom, sv. Jakub všetkým židokresťanom, žijúcim v diaspóre. Okrem toho podnikajú cesty, aby sa presvedčili o jednote viery. To je jednota viery. A sociálna jednota javí sa vo vylučovaní tých osôb z cirk. zväzku, ktoré sa nechceli podrobiť cirkevnej autorite. Javí sa to aj v listoch odporučujúcich (litterae formatoriae,

commendatitiae), bez ktorých nemohol cudzí klerik vykonávať nejaké cirk. funkcie, alebo laik nemohol byť pripustený k sv. prijímaniu.

2. Aj keď spočiatku pre charizmy nie je veľmi zjavný rozdiel medzi klérom a laikmi a plastickejšie javí sa až v druhom storočí, keď tieto pominuli, predsa zásadná nerovnosť údov Cirkvi bola od prvého počiatku. Už sv. Pavol hovorí o „stáde" a o biskupoch. ustanovených Duchom svätým, aby spravovali Cirkev božiu (Sk. Ap. 20, 28). Klement Rímsky stavia laika, ktorého viažu len zákony dané laikom, oproti kléru a učí, že apoštoli ustanovili biskupov a diakonov nad veriacimi podľa nariadenia božieho (I. ad Cor. 43). Tertulián karhá heretikov svojej doby, že odstraňujú rozdiel medzi klérom a laikmi a tiež medzi jednotlivými stupňami kléru (De prescr. haer. 4, 1).

3. Riadenie jednotlivých cirkevných obcí spočiatku spočívalo v rukách apoštolov. Pri vyučovaní veriacich pomáhali im charizmami obdarení proroci a učitelia (Sk. Ap. 13, 1). Ale už z listu sv. Pavla k Filipanom (1, 1) vysvitá, že apoštoli postavili na čelo nimi založených cirkevných obcí predstavených — biskupov, ktorých úlohou bolo viesť cirk. obec. Úrad biskupov viazal sa k určitému miestu. V prvom storočí predstavení sa menujú niekde biskupi (ozoroc = dozorci) inde zas presbyteri (Tpeabiireoot. = starší), ale už na sklonku prvého storočia vidíme, že sa úrad biskupov odlišuje od úradu kňazov (Ignác 12, 3, Polykarp). Úrad vedenia cirk. obce pripadá biskupom a kňazi sú označení ako ich pomocníci. V najstarších kresťanských časoch každá cirk. obec mala svojho biskupa a jemu podliehal celý, život cirk. obce (bohoslužby, krst, pokánie, prijímanie do Cirkvi a vylúčenie). Farnosti. vedené len kňazmi, vystupujú až v 4. storočí. Biskupov ustanovovali spočiatku prirodzene len apoštoli. Po apoštolskej dobe volili biskupov tak, že sa zišli susední biskupi tej obce, kde mal byt ustanovený nový biskup a so súhlasom spomenutej cirk. obce postavil klérus nového biskupa. Zvyklosť, že k ordinácii biskupa sa žiadala prítomnosť viacerých (troch) biskupov, dostáva zákonitý podklad na prvom všeobecnom sneme nicejskom (325). Ustanovenie diakonov vidíme hneď po založení Cirkvi (Sk. Ap. 6, 1). Podľa sv. Ignáca a Klementa Rímskeho stalo sa to na výslovné nariadenie božie. Ich úrad bol posluhovať pri agapách a starať sa o chudobných. Čoskoro zverili im biskupi aj iné funkcie Cirkvi (krst). Obsluha žien zverená bola diakonisám. Od r. 250 až je zriadený aj úrad subdiakonov a postupne sa zriaďujú aj nižšie rády. Spočiatku vidíme ich len v Ríme, ale neskôr prevzal ich aj Východ. Nižšie stupne kléru vznikli po časoch apoštolských praktickej potreby. Exorcisti spoluúčinkovali pri príprave na krst a pri jeho udeľovaní. Lektori zdajú sa byť nástupci evanjelistov, horlivých to kresťanov prvých časov, ktorí po prijatí viery usilovali sa ďalej ju šíriť. Ich úlohou bolo starať sa o Písmo sv. a tiež kázať. V 3. storočí sú už známi na Západe aj akolyti — tých Východ nepoznal — a ostiari, ktorí boli vrátnikmi pri cirk. budovách a pri zhromaždeniach mali dozor na vstupujúcich.

4. Apoštoli — okrem sv. Pavla — nemali vedeckého vzdelania. Na svoj úrad boli pripravení samým Spasiteľom a obdarení boli mimoriadnymi charizmami. Zhromažďovali okolo seba žiakov podobne ako Spasiteľ a pripravovali ich pre cirkevnú službu. Tým, že hierarchia bola podelená na stupne, nižší stupeň slúžil ako príprava pre vyšší. Vždy bolo zásadou, že nikto sa nemá dostať na vyšší stupeň, kým sa dostatočne neosvedčil v nižšom stupni. Vedecké vzdelanie kléru podporovali aj katechétske školy, zriadené y Alexandrii, Cezarei a v Antiochii. Úlohou týchto bolo nielen pripravovať katechumenov, ale vôbec starať sa o vzdelanosť kresťanov a teda aj kňazov. Neboli pripustení k sväteniu irregulárni, za akých boli pokladaní bigami (postupne dvakrát ženatí), neofyti, v nemoci pokrstení (klinici), tí, ktorí sa sami zmrzačili (Origenes), verejné pokánie činiaci, tí, ktorí sa po krste dopustili zločinu, aj keď už činili pokánie, heretici, schizmatici, vojaci, otroci a štátni úradníci.

5. Duchovenstvo sa živilo spočiatku z vlastného majetku a práce svojich rúk podľa príkladu sv. Pavla (Sk. Ap. 20, 34). A aj neskoršie — najmä v menších obciach — museli sa biskupi a ostatné kňazstvo o svoju výživu sami starať. Všeobecne však dostával klérus podpory a milodary od veriacich, ktorí pochopili, že služobníci oltára majú mat podiel z oltára (I. Kor. 9, 13). Často usporiadané zbierky — kolekty prvotiny podľa vzoru Starého zákona a tu i tam aj desatiny slúžili aj k výžive kléru. Cirkev po Konštantína Veľkého nemohla mat síce ešte svojho majetku, lebo nebola uznaná za právnu osobu, ale mohli mať majetok tzv. pohrebné spolky (collegia funeraticia), ktorých majetok spravoval biskup a čiastočne ho mohol použiť aj pre výživu kňazov.

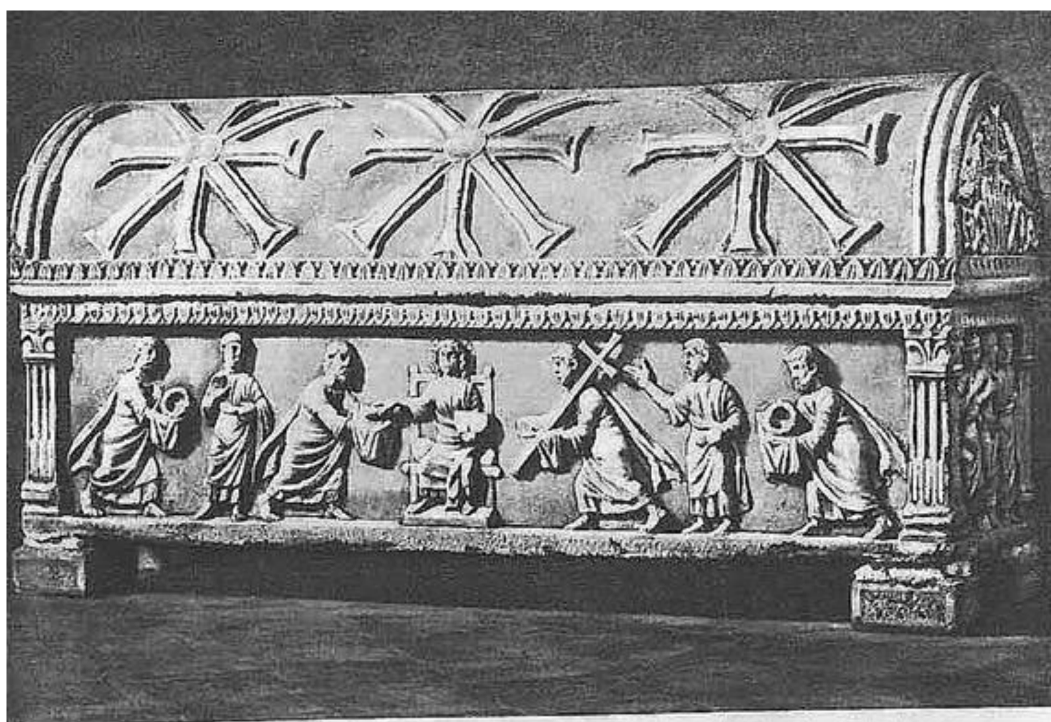
6. Bezženstvo nebolo uložené kňazstvu ako povinnosť. V prvých troch storočiach nejestvoval v tom ohľade nijaký cirkevný zákon, tým menej apoštolské nariadenie. Kto bol ženatý a vstúpil do kňazského stavu, mohol aj naďalej žiť manželským životom. Táto sloboda vzťahovala sa však len na manželstvá uzavreté pred prijatím ordinácie. Podľa najstaršieho zvyku v Cirkvi po svätení nemali vstúpiť do manželstva vyšší klerici: biskupi, kňazi a diakoni. Keď tak učinili, manželstvo uzavreté bolo platné, ale mali sa zriecť svojho úradu. Nakoľko však podľa jasných slov Spasiteľa (Mat. 19, 12), sv. Pavla (I. Kor. 7, 7, 25) panenstvo stojí mravne vyššie ako manželstvo a lepšie umožňuje službu božiu, preto mnohí klerici od počiatku dobrovoľne žili v bezženstve. Celibát sa uzákonil po prvý raz v Španielsku na elvírskej synode (300), ktorá zakázala ženbu oltárnu službu konajúcim klerikom (od diakona hore) pod ťarchou straty úradu. Čoskoro rozšírila sa platnosť tohto nariadenia na celý Západ.

7. Nakoľko apoštoli obyčajne volili za miesto svojho pôsobenia väčšie mestá, z ktorých sa kresťanstvo ľahšie šírilo na vidiek, preto prvé cirkevné obce vznikli v mestách. Nazývali sa parochie (,Tagotxíctl, = spolubývanie) a na ich čele stál biskup. Biskupský chrám bol spočiatku jediným chrámom cirk. obce, v ktorom sa odbavovali

biskupom konané bohoslužby a všetky cirkevné funkcie. Rovnobežne so vzrastom počtu veriacich zriadili v jednej cirkevnej obci aj viac chrámov, v ktorých bohoslužby konali kňazi a diakoni biskupského chrámu. Tieto kostoly v Ríme sa nazývali titulmi (titulus znamenal najprv nápis majiteľa, neskoršie význačnejšieho mučeníka alebo svätého). Počnúc 3. storočím objavili sa už fary aj na vidieku, ktoré patrili k biskupstvu mesta. Parochie jedného vidieku tvorili celok, provinciu, ktorej hranice obyčajne zhodovali sa a hranicami politických provincií rímskych. Na čele provincie stál metropolita, obyčajne biskup provinciálnej metropoly. Metropola spájala najviac tie biskupstvá, ktoré boli ňou založené. Je prirodzené, že tieto ostali od metropoly v istej odvislosti. Súdržnosť parochií jednej provincie javila sa v schôdzkach biskupov (synody, koncily), kde boli pretriasané otázky všeobecného rázu. Provinciálne synody objavujú sa už v 2. storočí a od r. 250 už bývajú pravidelne. Aj viac provincií tvorilo celok. Už na sneme nicejskom spomínajú sa biskupi, ktorí majú vrchnú moc nad niekoľkými provinciami. Sú to začiatky neskoršie vyvinutého zväzku patriarchálneho. Biskup rímsky vykonával právomoc najmä nad celým Západom, alexandrijský nad provinciami v Egypte, Líbyi a Pentapoli a biskup antiochijský v provinciách východných. I biskupi v Cezareji kapadockej a v Efeze mali istú právomoc nad susednými metropolitami.

8. Snaha po zjednocovaní cirkevných obcí dostáva svoju najvyššiu a konečnú jednotu v rímskom primáte. Ale tá už nie je len výsledkom snahy po zjednotení, ako to vidíme napr. pri metropolách, ale jej základy položil sám Ježiš Kristus, ktorý zveril sv. Petrovi vedenie a riadenie celej Cirkvi (Mat. 16, 18; Ján 1, 42; Luk. 22, 31). Preto sv. Peter je najvyššou hlavou Cirkvi. Táto primiciálna moc nemohla sa však obmedzovať len na dobu apoštolskú, ale s Petra prešla na jeho nástupcov. Nakoľko sv. Peter zomrel ako rímsky biskup, jeho nástupci vždy chránili prvenstvo Ríma v celej Cirkvi. Pravda, vzhľadom na zvláštne okolnosti prvého kresťanstva, primát rímskeho biskupa nemal dosť príležitosti sa javiť vždy plasticky. Kde sa však javí, svedčí o tom, že nie je časovým výplodom osobného úsilia rímskych biskupov, ale že si ho nárokovali rímski biskupi na základe božieho nariadenia, ktorého si boli vedomí. Uznávali to aj iní biskupi. Tak Klement Rímsky sa cíti oprávneným zasiahnuť do náboženských hádok v Korinte (r. 96) a pápež Viktor rieši spor o veľkonočné sviatky. Z výpovedí sv. Otcov tiež vysvitá, že biskupi v rímskej stolici videli a uznávali najvyššie právne fórum. Sv. Irenej, biskup lyonský, píše na konci 2. storočia, že s rímskou Cirkvou pre jej vynikajúce postavenie musia súhlasiť veriaci celého sveta. (Adv. haer. III. 3. 2.) Tertuliánovi je rímsky biskup „episcopus episcoporum". Aj Cyprián, hoci bol aj istý čas v spore s rímskou Cirkvou, uznáva ju za „radix et matrix Ecclesiae" (Ep. 48, 3). Pri veľkej samostatnosti, akú požívali jednotlivé cirkvi v tejto dobe, podobný zásah so strany rímskeho biskupa bol by vôbec nevysvetliteľný, ba dokonca veľmi nebezpečný, keby rímsky biskup nebol si skalopevne vedomý svojho o božie nariadenie sa opierajúceho práva a keby ostatní biskupi neboli cítili povinnosť podrobiť sa rímskej stolici.

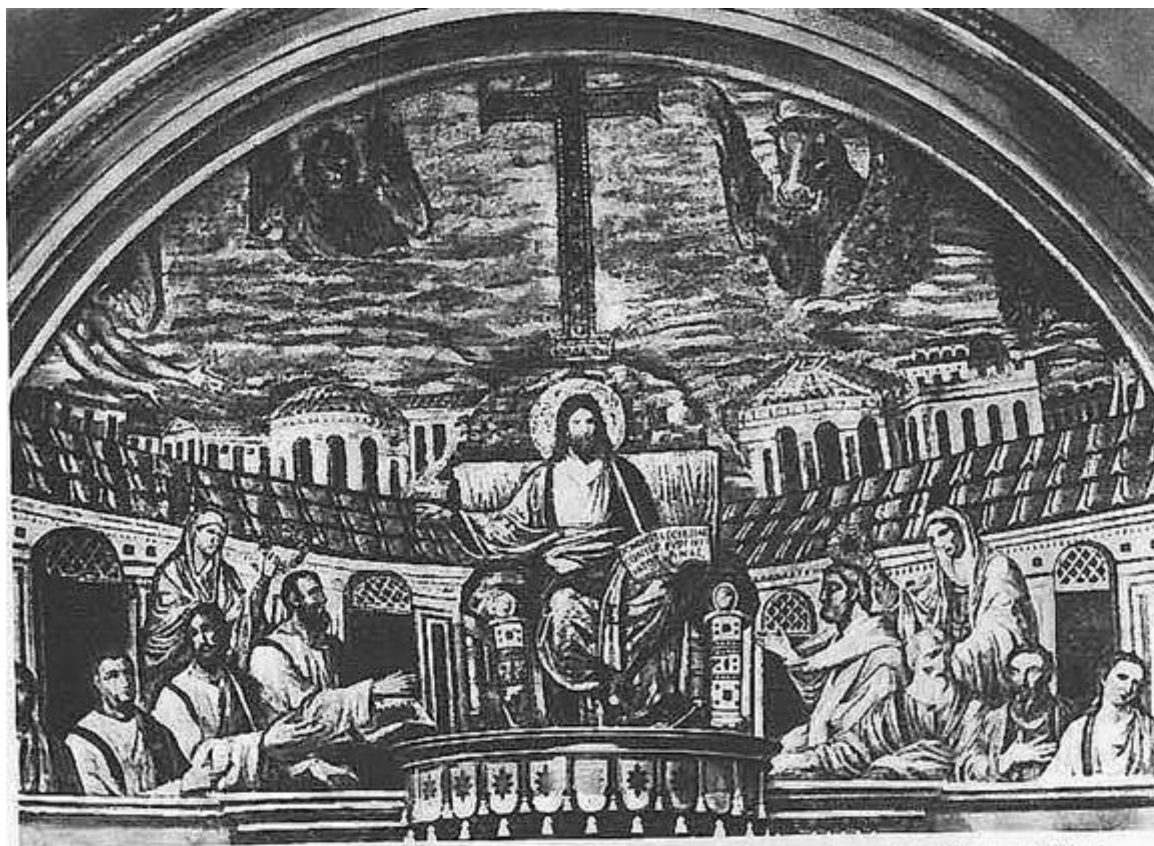
J. Coppens, L'imposition dee mains et lea rites connexes dana le Nouvean Teat. et dans Égliee ancienne. Wetteren 1925. — Dunin-Borkowski, Die meneren Forsch. äber die Anfänge d. Episkopats, 1900. — Bruders, Die Ver-famung d. Kirche bis 175. 1904. — O. Linton, Das Problem der Urkirche in Iker neuesten Forschung. (dissert.) Uppsala 1932. — A. J. Maclean, The position of Clergy and Laity in the early Chureh. London 1930. — Kalsbach, Die altkirchl. Einrichtung der Diakonissen bis sa ihrem Erhischen. Frbrg. 1926. — Rauschen, Textus anteuiceni ad Primaturn Romanum spectantes. Bonn 1914.

11. Sarkofág s Kristom medzi apoštolmi z baziliky S. Apollinare in Classe, Ravena.

§ 24. BOHOSLUŽBA.

1. Apoštoli i po turíčnom sviatku zúčastňovali sa riadne židovských bohoslužieb v jeruzalemskom chráme (modlitby tri razy denne. Sk. Ap. 3, 1) a okrem týchto mali svoje kresťanské bohoslužby v súkromných domoch, kde „lámali chlieb a prijímali pokrm s veselým a úprimným srdcom" (Sk. Ap. 2, 46). Stredom kresťanskej bohoslužby bola teda obeť eucharistická, ktorú ustanovil Spasiteľ pri poslednej večeri a prikázal ju obnovovať na pamiatku svojho utrpenia. Spočiatku sa konala veľmi podobne ako posledná večera, ale už na konci apoštolskej doby, alebo celkom určite na začiatku 2. storočia, bola odlúčená od agáp a odbavovala sa ráno. Podnet k tejto zmene dali pravdepodobne neporiadky, o ktorých hovorí sv. Pavol (I. Kor. 11, 21). Liturgia eucharistickej bohoslužby pozostávala z dvoch čiastok. Prvá časť bola podobná židovským bohoslužbám a skladala sa zo spevu žalmov, z čítania niektorých častí sv. Písma a ich výkladu (homília); nasledovala modlitba a ukončená bola „bozkom pokoja" (osculum pacis). Nakoľko na tejto časti bohoslužby prítomní mohli byť aj katechumeni a kajúcnici, pomenovaná bola aj „omšou katechumenov". Potom priniesli chlieb a nádobu, naplnenú vínom a vodou, nad ktorými sa biskup modlil (premenenie) a odriekal slová poďakovania(cťspo,co-ría — odtiaľ pomenovanie). Prítomní veriaci odpovedali „Amen". Po premenení diakoni rozdelili konsekrovaný chlieb a víno prítomným a neprítomným zaniesli domov. Táto eucharistická časť bohoslužby sa menovala „omšou veriacich". V hlavných čiastkach — totiž v speve žalmov, čítaní Písma sv. a jeho výklade, tiež eucharistickej časti — bola zachovaná všade jednota, ale v sprevádzajúcich modlitbách sa tu a tam javila odlišnosť, čím vznikli rozličné liturgie, s akými sa stretávame v 4. storočí. Ako naznačujú Skutky apoštolské (2. 46), schádzali sa veriaci denne na lámanie chleba. O každodennej obeti hovorí aj Cyprián (Ep. 57, 3); Tertulián spomína i tzv. polo pôstne dni (stationes), ale neskoršie riadnym dňom eucharistickej obeti bola nedeľa. Bohoslužbu vykonával biskup za asistencie všetkého miestneho kňazstva, a keď bolo v cirk. obci viac kostolov, zaniesli z biskupského kostola aj ta sviatosť Oltárnu. Veriaci obyčajne vždy prijímali pri bohoslužbe, a to pod dvoma spôsobmi. Okrem toho dali veriacim Eucharistiu pod spôsobom chleba aj domov, aby ju mohli prijať každodenne alebo v čas nebezpečenstva. Krájaný chlieb dávali nemocným. Tu sa stretávame s prijímaním pod jedným spôsobom. Obyčaj prijímať na lačný žalúdok vznikla vtedy, keď vznikol zvyk ráno sláviť eucharistickú obeť. Chlieb podávali prijímajúcim na dlaň, kalich bol spoločný. Sv. prijímanie sa udeľovalo len pokrsteným, katechumenom nie. Tí mohli byť prítomní len pri prvej časti bohoslužby, s druhej však sa museli vzdialiť spolu s kajúcimi a s energumenmi (diablom posadlí). Pre nich bola eucharistia ešte tajomstvom ako aj krst a vierovyznanie (učenie o Trojici). Totiž jestvovala v starokresťanskej Cirkvi tzv. arkanná disciplína (disciplína arcani), ktorej stopy môžeme sledovať až do 2. storočia. Opierala sa buď o slová Spasiteľove (Mat. 7, 6) — aby sväté veci nevyjavovali hocikomu buď, čo je ešte pravdepodobnejšie, malo to pedagogický význam a katechumeni len postupne mali byt uvedení do tajomstiev kresť. náboženstva a Cirkvi. 3.

12. Sv. Pundenciána, mozaiková apsida. Pokladá sa za najkrajšiu v Ríme. Z r. 410—417. Kristus a apoštoli sú v senátorských tógach.

V 5. storočí arkanná disciplína zmizla spolu s katechumenátom. Eucharistickým bohoslužbám bezprostredne predchádzali agapé (hostiny lásky). Pochádzajú z apoštolskej doby a sú zrejme napodobňovaním poslednej večere. Keď však eucharistická obeť bola preložená na ráno, agapy ostali večer a boli výrazom jednoty a účinnej lásky. Bohatší veriaci poznášali jedlá a podporovali chudobnejších, najmä siroty a vdovy. Najmä sociálno-charitatívny ráz agáp je zjavný v neskorších časoch. Začínali a končili sa modlitbou; počas hostiny spievali žalmy a prečítala sa časť Písma sv. Odbavovali sa obyčajne v kostoloch pod vedením diakonov. Na agapách požehnaný chlieb sa volal eulogia na rozdiel od konsekrovaného chleba — Eucharistie. Cirkev v 5. a 6. storočí ich vytlačila z kostola pre zneužitia, na ktoré sa už aj sv. Pavol žaluje (I. Kor. 11, 20). Výslovne ich zakázal trulánsky snem (692). Zachovali sa čiastočne až dodnes v grécko-orientálnej cirkvi. Kresťanské služby božie sa odbavovali spočiatku v súkromných domoch zámožnejších kresťanov. Najmä na to zodpovedná bola veká sieň (atrium). Ale už od počiatku 2. storočia stavali i zvláštne bohoslužobné budovy. (R. 1932 objavili pozostatky kresť. chrámu zo začiatku 3. storočia pri Eufrate v Dura-Europos.) Vo výročité dni smrti mučeníkov konali sa bohoslužby nad ich hrobmi. Kresťania v každej dobe mohli postaviť nad hrobmi mučeníkov kostolíky (memoriae, cellae). Cintoríny boli rímskym zákonom chránené. Mimo cintorínov postavené bohoslužobné stavby pohani za prenasledovania často zničili. Kresťania v najväčšej núdzi utiahli sa aj do katakomb a tam odbavovali svoje pobožnosti. Kostoly ozdobovali maľbami, ktoré boli spočiatku symbolické (ryba, kotva, loď, kohút, palma, lev), neskoršie alegorické (dobrý pastier, múdre panny) a biblické (obeť Abrahámova. Daniel v levovej jame, Jonáš). Kresťania neupotrebovali sôch z ohradu na nebezpečenstvo pohanských modloslužieb.

J. de Puniet. La liturgie de la Messe. Ses origines et son histoire. Avignon 1928. — J. Brinktrine, Der Messopferbegriff in den ersten zwei Jahrh. Frbrg. 1918. — F. Cabrol, Les or ginee du culte catholique. Paris 1906. — E. Goltz, Das Gebet in der ältesten Christenheit. Leipzig 1901. — Baumstark, Da. eucharistische Hochgebet und die Literatur des nachexil. Judentums. Theologic u. Glaube 1910.

§ 25. KRST, POKÁNIE A OSTATNÉ SVIATOSTI.

l. V dobe charizmát krst sa udeľoval hneď, keď sa voľakto prihlásil ku kresťanskej viere. Dôkladnejšie vyučovanie vo viere nasledovalo po krste. Začnúc 2. storočím tí, ktorí žiadali krst, museli sa dlhší čas naň pripravovať, niekedy až tri roky. Zriadený bol totiž katechumenát a kandidáti sa nazývali katechumeni. Krst sa udeľoval — vyjmúc nevyhnutných prípadov — dva razy do roka: na Veľkú noc a Turíce, resp. v ich vigílie. Udeľovali ho úplným ponorením do vody v potokoch, jazerách a mori. Nemocných krstili pokropením alebo trojnásobným poliatím. Už v apoštolských časoch krstili aj deti a v 3. storočí krst dietok je už všeobecný. Neskoršie budovali osobitné baptistéria pre udeľovanie krstu. Krstil sám biskup alebo z jeho poverenia kňaz a diakon, ale v nevyhnutnom prípade mohol krstiť aj laik. Písmo sv. a Didaché spomínajú len krstnú formulu a upotrebenie vody pri krste, ale už v 3. storočí vidíme pri krste bohaté ceremónie ako pred udelením tak aj po udelení krstu. Tertulián a Hippolyt spomínajú označenie krížom, odriekanie sa satanáša, exorcizmus, mazanie olejom, zasľúbenie sa Kristovi, slávnostné vierovyznanie a vyznávanie hriechov. Krstných rodičov — kmotrov — pri krste spomína už Tertulián (De bapt. c. 18). Niektorí z katechumenov odkladali krst až na smrteľnú posteľ, ale Cirkev nikdy to neschvaľovala. Ostro vystúpila aj proti tzv. krstu za mŕtvych, ktorý spomína aj sv. Pavol (I. Kor. 15, 29). Bol totiž zvyk krstiť živých s úmyslom osožiť tak mŕtvym, ktorí prejavili úmysel prijať krst, ale pred ním zomreli. Prví kresťania poznali aj krst žiadosti a krvi. V 3. storočí vznikol spor o platnosť krstu, udeleného kacírmi. Keď sa totiž šírili bludy a rozkolníctva a vyskytli sa prípady, že už hereticky pokrstení chceli sa vrátiť do Cirkvi, vynorila sa otázka, či heretici — a vôbec mimo Cirkvi stojaci — platne krstia. Tertulián vyslovil sa proti platnosti krstu, udeleného kacírmi. Pre jeho veľkú autoritu podobného náhľadu boli aj niektoré synody a žiadali takých znova krstiť. Cyprián vydržiaval dve synody v Kartágu, ktoré sa vyslovili proti platnosti. Keď sa však dozvedel o tom pápež Štefan, zakázal africkým biskupom pod trestom vylúčenia z Cirkvi opätovanie krstu a nariadil, aby sa im len pokuta uložila. (Si qui ergo a quacumque haeresi venient ad vos, nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illis imponatur in poenitentiam. Cypr. Ep. 74, 1.) A keď biskupi (pravda, nevieme, či už mali v rukách rozhodnutie Štefanovo) vytrvali na svojom, prerušil Štefan r. 256 s nimi spojenie. To vyvolalo na oboch stranách veľké rozhorčenie. Nevedieť, ako pokračoval spor, lebo za valeriánskeho prenasledovania zomrel i Štefan i Cyprián, toľko je známo, že Štefanov nástupca Sixtus II. obnovil spojenie s africkými biskupmi. Synoda v Arelate (314) síce trpí znovu krstenie (propria lege sua utuntur, ut rebaptieent), ale činí rozdiel medzi heretikom a heretikom. Otázku vedecky rozobral sv. Augustín v spore s donatistami, keď postavil princíp objektívnej pôsobivosti sviatosti.

2. Po krste sa spravidla hneď udeľovala sviatosť birmovania (oepgayl, perfectio, confirmatio). Vysluhoval ju biskup položením rúk, pri čom sa modlil a mazal olejom.

3. Hoci pre nedostatočné pramene ťažko ustáliť presný obraz pokánia, predsa toľko je isté, že v starej Cirkvi holo dvojaké pokánie, verejné a tajné. Ohľadom prísnosti, vidíme veľké odchylnosti jednej provincie od druhej. Všeobecne bolo pokánie v Afrike prísnejšie ako v Ríme. Tajnému pokániu podliehali všetky ťažké hriechy a keď spovedník nežiadal verejné pokánie, tak udelil rozhrešenie hneď po vyznaní. Verejnému pokániu spravidla podliehali len tri tzv. kánonické, kapitálne hriechy, a to modloslužba, alebo apostázia, vražda a cudzoložstvo; aj tie, aspoň spočiatku, len vtedy, keď boli verejne spáchané. Z tajne spáchaných kapitálnych hriechov mohol sa hriešnik verejne spovedať, keď mu spovedník dovolil. Nie je však isté, či spovedník nútil k verejnému pokániu pre tajné kapitálne hriechy. Páchatelia kapitálnych hriechov boli vyobcovaní z cirk. spoločenstva

(exkomunikácia) a mohli len po verejnom pokání byt spať prijatí. Trvanie pokánia bolo kratšie alebo dlhšie podľa miesta a kolísalo medzi dvoma týždňami a desiatimi rokmi. Mohlo byť však aj doživotné. Kanonické hriechy mohli byť považované za rezervované biskupovi. Obyčajne len raz bolo dovolené konať verejné pokánie. Bolo však všeobecné presvedčenie, že aj privátnym pokáním možno dosiahnuť u Boha odpustenia kapitálnych hriechov. Od 3. storočia boli zadelení kajúcnici, konajúci verejné pokánie, do štyroch tried. To bolo najmä na Východe. Do prvej triedy patrili plačúci, ktorí cez bohoslužby stáli pri kostolných dverách a vchádzajúceho so slzami v očiach žiadali o prímluvu. Do druhej triedy patrili počúvajúci, ktorým bolo dovolené účastniť sa na didaktickej časti bohoslužby. Do tretej prináležali kľačiaci, ktorí mohli byť v kostole cez celé bohoslužby, ale museli kľačať; štvrtú triedu tvorili stojaci, ktorí mohli byt v kostole ako ostatní veriaci, ale nesmeli pristúpiť k sv. prijímaniu. Na prímluvu mučeníkov a vyznávačov, alebo keď dostali tzv. libellus pacis, mohol im byť trest skrátený, alebo úplne odpustený, po čom nasledovala rekonciliácia. Odpustenie ťažkých, ale nie kapitálnych hriechov mohlo sa udeľovať častejšie a menšie hriechy mohli byť odpustené aj mimo pokánia — najmä skutkami milosrdenstva. Od 3. storočia zavádzala sa všeobecne väčšia miernosť, v čom vidieť väčší zásah rímskeho ponímania, ktoré v pokání bolo vždy miernejšie. Riadnym vysluhovateľom pokánia bol biskup. Jemu patrilo ukladanie verejného pokánia. Neskoršie priberali aj kňazov — poenitentiarii. Rozhrešenie udeľovalo sa položením rúk na kajúcnika v prítomnosti celej cirk. obce.

4. O sviatosti posledného pomazania okrem nariadenia sv. Jakuba (5, 14) máme z tej doby len málo správ. Patrila do tajnej disciplíny a nebola predmetom sporov ani napádania so strany pohanov a heretikov. Origenes hovorí o nej v súvislosti so sviatosťou pokánia. Bola v podobnom vzťahu k sviatosti pokánia, ako birmovanie k sviatosti krstu. 5. Manželstvo, ktoré Kristus povýšil na hodnosť sviatosti (Mt. 19, 4), malo sa uzavierať hneď od počiatku pred tvárou Cirkvi, Cirkev vždy sa pridržiavala jednoty manželstva a zavrhovala nielen simultánnu polygamiu, ale aj druhé manželstvo — aj keď jeho platnosť uznala a proti montanistom bránila. Pokladala ho však za voľačo nedokonalého. Sv. Otcovia odrádzali kresťanov od uzavierania manželstva s pohanmi. Ale pohanské manželstvo bolo ponechané v platnosti, keď jeden z manželov pristúpil ku kresťanstvu a nepokrstená stránka bola náklonná spolu žiť s pokrstenou bez ohrozovania spásy kresťanskej stránky. Ináč bolo veriacej stránke dovolené uzavrieť nové manželstvo (Kor. 7, 15).

Seeberg, Der Katechismus der Urchristenheit, Leipzig 1903. — Kunze, Die Obergabe der Evangelien bei Taufunterricht. Leipzig 1909. — Rauschen, Eucharistie und Buszsakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche. Frbrg. 1910 — Vanbeck, La pénitence dans les écrits des premiéres générations chrétiennes: Revue d'hist. et de littér. relig. 1910. — A. d' Alés, Étude sur les origines de la pénitence chrétienne. Paris 1914.

§ 26. CIRKEVNÉ SVIATKY A PÔSTY. SPOR O VEĽKONOČNÉ SVIATKY.

1. Ohľadom sviatočných a pôstnych dní kresťania napodobňovali židov. Ako židia zasvätili Bohu jeden deň v týždni a niektoré dni v roku, tak aj kresťania. Lenže namiesto soboty zasvätili nedeľu — deň zmŕtvychvstania Pána. Menovali ju dňom Pána (dies dominica) a slávila sa už za apoštolských čias (I. Kor. 16, 2). Veriaci odbavovali svoje modlitby v nedeľu stojačky. židokresťania popri nedeli, pravda, zasvätili aj sobotu. Pobožní židia postili sa dva razy do týždňa: v pondelok a štvrtok. Aj kresťania sa postili dva razy do týždňa, ale v stredu a piatok. Boli to vlastne len polopôstne dni, lebo sa postilo len do 9. hodiny. Pôstne dni boli pomenované na Západe strážne dni (dies stationis) a vtedy odbavovala sa aspoň didaktická časť bohoslužieb. Na Západe okrem spomínaných dvoch pôstnych dní vyskytuje sa aj sobota, Východ to však neprijal, ba dokonca zakázal sa postiť v tento deň (sobota — ako deň dokončenia stvorenia — bola dňom radosti).

2. Židia slávili dva výročné sviatky: veľkonočné na pamiatku vyslobodenia z Egypta a turíčne ako sviatky poďakovania za žatvu. Kresťania tieto sviatky prevzali. Vo veľkonočné sviatky slávili pamiatku utrpenia a zmŕtvychvstania Pána, v turíčne pamiatku zoslania Ducha sv. Tertulián a Origenes spomínajú už obidva sviatky. Na Východe od začiatku 3. storočia slávili 6. januára na pamiatku narodenia Pána aj sviatok Epifanie, zjavenie to božstva Ježišovho, jeho krstu v Jordáne a prvého zázraku v Káne. (Uvedením sviatku Epifanie chceli vytlačiť pohanský sviatok; totiž v tento deň v Alexandrii slávili pohania narodenie boha Aiona.) Okrem tých sviatkov slávili kresťania — spočiatku len miestami, neskoršie všeobecne — aj sviatky mučeníkov. Deň ich smrti oslavovali tak, že sa zhromažďovali na ich hroboch, kde sa konali bohoslužby a agapy.

3. Veľkonočné sviatky neslávili všade v jeden a ten istý deň. Snaha uviesť v tom ohľade jednotu vyvolala dlhotrvajúci spor (spor o veľkonočné sviatky). Kresťania v Malej Ázii, odvolávajúc sa na príklad apoštola Jána a Filipa, slávili deň smrti Pána 14. Nizana (preto quartodecimáni) a o dva dni neskoršie deň vzkriesenia, aj keď nepadol na nedeľu. Rím a celý Západ, ba väčšia časť Cirkvi, slávil vzkriesenie v nedeľu, ktorá nasledovala po 14. Nizane židov a v predchádzajúci piatok pamiatku umučenia. Vzhľadom na dôležitosť sviatku táto nerovnosť v jeho svätení pôsobila veľmi rušivo v Cirkvi, preto boli často pokusy uviesť i v tom ohľade jednotu. Polykarp, biskup amyrnenský, r. 155 rokoval s pápežom Anicetom, ale, nakoľko ani jeden nechcel upustiť od svojho, rozišli sa bez toho, že by spor vyriešili. Pápež Viktor (189 - 198) vystúpil ráznejšie a nariadil usporiadať pre riešenie spornej otázky synody na Východe i na Západe. Všetky provincie vyslovili sa za rímsky spôsob, len Maloázijčania i naďalej tvrdošijne pridržiavali sa quartodecimanizmu. Viktor vyobcoval Maloázijčanov a len na

zákrok lyonského biskupa Ireneja — ktorý podkladal exkomunikáciu za príliš veľký trest — bol pokoj obnovený. Pomaly pristupovali cirkevné obce na spôsob rímsky a cirkevný snem Nicejský (325) uzniesol sa s platnosťou pre celú Cirkev na tom: 1. Veľká noc má byť slávená vždy v nedeľu. 2. Tá nedeľa má byt prvá po jarnom plnom mesiaci (prvý plný mesiac po jarnej rovnodennosti). Keď padne plný mesiac na nedeľu, má sa sláviť Veľká noc v nasledujúcu nedeľu. Ale nikdy nie v jeden deň so židmi. Presným vypočítaním dňa bol poverený biskup alexandrijský, ktorý to potom oznámil Rímu a pápež nariadil ostatným cirkvám. Egyptským biskupom oznamoval veľkonočné dátum sám biskup alexandrijský v osobitných listoch, z čoho vznikol zvyk veľkonočných okružných listov, v ktorých okrem označeného dáta boli dané i niektoré mravné pokyny. Ale ani uznesením Nicejského snemu nebola docielená jednota v zasvätení veľkonočných sviatkov. Kým totiž Alexandrijčania astronomicky presne vypočítali rovnodennosť a podľa toho sa riadili, niektorí pokračovali podľa židovského výpočtu, ktorý bol mylný. Preto východná cirkev mala 19-ročný cyklus s 21. marcom ako dňom rovnodennosti, rímska cirkev zase pridržiavala sa 84-ročného cyklu s 18. marcom ako dňom rovnodennosti. Tá rôznosť trvala až do Dionýza Exigua, ktorý rímsky kalendár opravil a zrovnal ho s alexandrijským. Na konci 8. storočia slávili sa už veľkonočné sviatky všade v jeden deň.

4. Už v apoštolskej dobe zachovávali pred veľkonočným sviatkom prísny pôst; ale ohľadom trvania bola v jednotlivých cirk. obciach veľká rozličnosť. Všeobecne v prvej perióde pôst trval len niekoľko dní; podľa Ireneja jeden deň, Tertulián hovorí o troch dňoch (in quibus ablatus est sponsue, od dňa smrti po vzkriesenie). V cirkvi alexandrijskej postili sa šesť dní, a to tak, že v piatok a sobotu nič nejedli, a v predošlé dni boli len o chlebe, vode a soli. O čo bol pôst v starokrest. Cirkvi kratší, o to bol prísnejší. 40-dňový pôst pred Veľkou nocou bol uvedený len v 4. storočí.

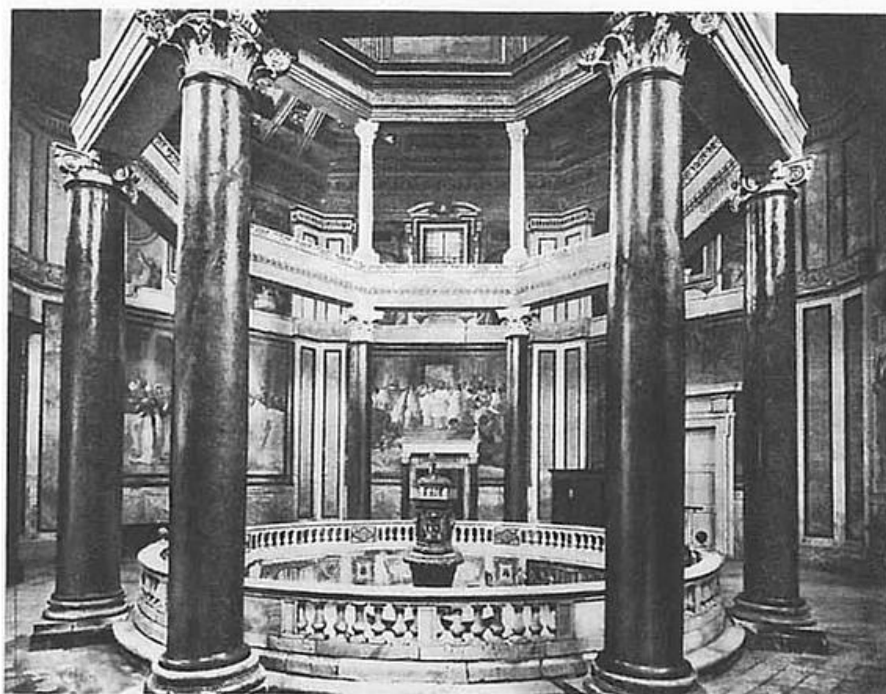
Kellner, Heortologie, oder das Kirchenjahr und die Heiligenfeste ii ihrer geschichtl. Entwicklung. 3. v. Frbrg. 1911. — Meinhold, Sabbat and Sonntag. Berlin 1909. — K. BihImeyer, Der Besuch Polykarps bei Anicet and der Osterfestatreit. Katholik 1902. — Linsenmayer, Entwicklung der kirefal Fastendisciplin. Miinchen. 1877. — F. X. Funk, Die Entwicklung des Oster-fastens. Kirchen geschichtl. Abhand.I.

§ 27. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT KRESŤANOV.

Každodenný život starokresťanov opisuje pôvodca listu ku Diognetovi a Tertulián (Apol. 42). Obidvaja poznamenávajú, že kresťania — nakoľko žili s pohanmi a židmi v rovnakých štátnych a sociálnych pomeroch ohľadom príbytku, jedla, reči a iných životných spôsobov — nelíšili sa od okolia. I keď nové náboženstvo nepozmenilo u kresťanov prirodzené životné podmienky, predsa v nábožensko-mravnom živote bol tým zjavnejší rozdiel. „Kresťania žijú síce v tele, ale nie podľa tela, bývajú síce na zemi, ale ich obcovanie je v nebi, milujú každého a sú prenasledovaní od každého, svet ich nepozná, ale ich odsudzuje, činia dobro a predsa ich trestajú ako zločincov, sú chudobní a obohacujú mnohých, trpia nedostatkom a majú všetkého nadostač — čím je duša telu, tým sú kresťania svetu." (List ku Diog. 5.) Medzi životom kresťanov a pohanov bol veľký rozdiel. Kresťania sa rovnali svojmu okoliu vo všetkých veciach: v životospráve, v zábavách, v zamestnaniach, ktoré nestály v rozopre ich nábožensko-mravnými zásadami a neznamenali pre nich príležitosť a pokušenie ku hriechu. Preto sa zdržiavali tých zamestnaní, remesiel a umení, ktoré súviseli s pohanskou modloslužbou, alebo boli samy v sebe hriešne. Vyhýbali hriešnym zábavám, ku ktorým patrili neslušné tance, verejné slávnosti, spojené s výtržnosťami, divadlá, ktoré boli hniezdami hriechu atď. Ešte viac sa stránili gladiátorských zápasov pre tie ukrutnosti, s ktorými boli spojené. Ale nezdráhali sa zadosťučiniť vojenským povinnostiam a len niektorí rigoristi (montanisti) zásadne sa protivili vojne. Denná práca kresťanov bola posvätená modlitbou. Modlili sa ráno, po práci, pred jedlom a po ňom a okrem toho v určité hodiny trikrát denne. Tertulián spomína, že kresťania mali obyčaj pri každom zamestnaní označiť čelo znakom kríža. (De cor. 3.) Blahodarný účinok kresťanstva sa najmä javil v rodinnom živote. Vzájomný pomer medzi manželmi a deťmi bol posvätený láskou. Žena bola pokladaná za rovnocennú družku mužovu; neobmedzená otcovská moc nad deťmi prestala. U kresťanov sa nevyskytlo vyhnanie plodu, alebo vykladanie dietok. Jednotnosť a nerozlučiteľnosť manželstva si tak vážili, že i druhé manželstvo po odumretí jednej stránky pokladali, i keď za dovolené, predsa za nedokonalé. Atenagoras pokladá ho „za dobre zastrené cudzoložstvo". Láska k blížnemu bola u kresťanov tak živá, že napadla aj pohanom, ktorí poznamenali: „Hľa, ako sa milujú a sú ochotní zomrieť jeden za druhého." Tertulián si je natoľko istý kresťanskej bratskej lásky, že sarkasticky poznamenáva pohanom: „Sme bratia i vtedy, keď ide o majetok rodinný, kdežto u vás tam pravidelne prestáva bratstvo. Všetko je u nás spoločné až na ženy, kým u vás nič nie je spoločné, len ženy." (Apol. 39.) A kresťanská láska k blížnemu nerozprestierala sa len na spoluveriacich, ale jej blahodarné účinky požívali aj pohani, najmä za veľkých nešťastí a navštívení. Počas moru v Kartágu (252) opatrovali kresťania chudobných, opustených a chorých pohanov tak ako svojich. Očakávanie blízkej parúzie dodávalo veľkej prísnosti ich náhľadom na tuzemské dobrá a ich asketike. Ich zásadou bolo zbierať si poklady pre nebesá, preto ľahko a veľkodušne rozdeľovali svoje nadbytočné majetky medzi trpiacimi núdzu. Ochotne sa zaujali cudzích, pocestných; starali sa o nich a usilovali sa zadovážiť možnosť zárobku. (Did. 12.) Pôžičku poskytovali bez úroku. Elvirská synoda pohrozila exkomunikáciou tým, ktorí by brali úroky, synoda nicejská však len klerikom zakazovala brať úroky. Ozdobami nepohŕdali, ako svedčia nálezy v katakombách. Nosievali vzácne látky, — ženy perly, náušnice, náramky, — ale pritom chránili sa výstredností. Kresťanskí spisovatelia stáli na stráži, aby kresťania neupadli do takých zvykov, aké mali pohani. Ostro odsudzovali u kresťanov maľovanie očí a tvári, farbenie vlasov, nosenie cudzích vlasov. (Tertulián: De cultu fem.) V okrášľujúcich predmetoch spisovatelia videli výčitku Stvoriteľovi, ako by nebol opatril človeka

dostatočnou krásou. Kresťania milovali kvety, ale hlavy nezdobili si vencami, ani hroby svojich zomrelých, aby nenapodobňovali v tom ohľade pohanov. Kresťania presne konali svoje občianske povinnosti k štátu. To im mnohokrát museli uznať aj pohanskí úradníci. (Tert. Apol. 32.) Platili daň, konali vojenskú službu, modlili sa za panovníka, zachovali všade poriadok a pokoj. Vyhoveli všetkým pokynom a žiadostiam vrchnosti, pravda, len dotiaľ, dokiaľ nežiadala voľačo, čo sa protivilo ich svedomiu a náboženstvu. V takom prípade chceli viac poslúchať Boha ako ľudí a radšej podstúpili smrť, ako by boli urazili Boha. Pohreby kresťanov líšili sa podstatne od pohanských. Pohani mŕtvoly pálili, kresťania pochovávali do zeme. Videli v mŕtvom tele bývalý chrám Ducha sv., ktorý je určený pre to, aby zas zmŕtvychvstal. Nezriedka pomazali mŕtvolu voňavými masťami a obliekli ju do skvostného rúcha. Pri pohrebnom sprievode spievali hymny a žalmy a nosievali svetlá, čím chceli dať výraz radosti, že zosnulý šťastne prekonal smrť a nastúpil lepší život. Preto pri kresťanských pohreboch nemali miesta pohanské náreky, lebo v očiach kresťanov smrť stratila svoju hrôzu. Smrť pokladali za spánok, odpočinok, a preto aj miesta, kde ukladali mŕtvoly, nazvali miestami pokoja. Hroby ozdobovali symbolickými obrazmi a nápismi, vyjadrujúcimi nádej v budúce zmŕtvychvstanie.

O. Schsihog. Reichtum und Eigentum in der ahkirchlichen Literatur. Frbrg. 1908. — Bigelmaier, Die Beteiligung der Christen am iiffent. Leben in vorkonstantinischer Zeit. Munchen 1902. — Biickenhoff, Die apostolischen Speisegesetze in den ersten Jahrhund. Paderborn 1903. F. Martinez, Lasctisme chretien pendaut les trois premiers si.ecles de l'Église. Paris 1913. — Hauck, Die Stellung des Urchristentums zu Arbeit u. Geld. 1921. — II. Preisker, Christentum und Ehe in den ersten drei Jahrh. 1927.

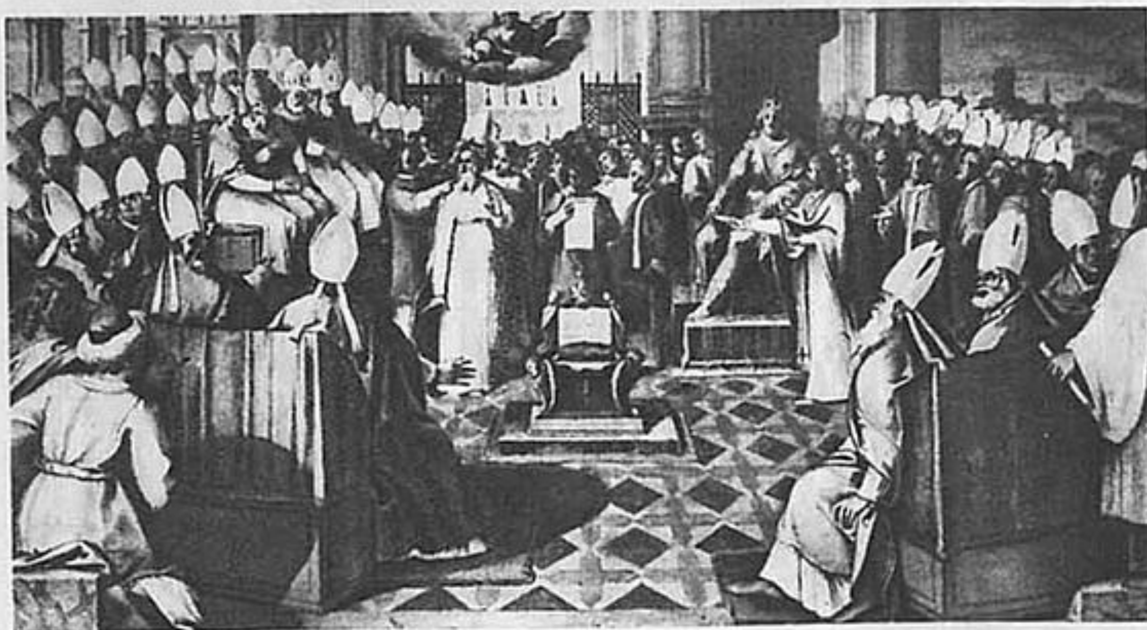
13. Vnutro najstaršieho baptistéria v Rime (Lateran), v ktorom sa krstilo ponorením.

14. Sv. Sabina — vnútro. Bazilika z V. stor. v povodnej podobe.

15. Sv. Konštancia — vnútro. Vybudovaná pôvodne ako hrobka. Kruhová stavba s 24 dvojitými granitovými stĺpmi.

16. Chalcedónsky koncil (451). Freska vo vatikánskej bibliotéke.

DRUHÁ PERIÓDA.

Od milánskeho ediktu po trulánsky snem (313-692). Všeobecný prehľad. Posledný pokus Diokleciánov vyhubiť Cirkev ako štátu nebezpečnú sektu nielen že sa nepodaril, ale naopak dal príležitosť, aby Cirkev skvele dokázala svoju silu a svoj svetový význam. Konštantín Veľký oslobodil Cirkev, zbavil ju storočného tlaku a postavil ju v Rímskej ríši spočiatku spolu s pohanstvom za úradne uznanú náboženskú spoločnosť. Od Teodoria stalo sa kresťanstvo štátnym náboženstvom Rímskej ríše. Novým postavením sa Cirkvi naskytajú nové možnosti a prostriedky, aby mohla vykonávať svoju svetovú misiu. Dostáva sa do priateľského a najužšieho styku so štátom a udelené sú jej rozličné privilégiá. Duchovenstvo, oslobodené od verejných tiarch a ťažkých robôt, môže sa venovať výlučne svojmu povolaniu. Voľne sa pohybuje v celej ríši, ba šíri evanjelium aj za hranicami, takže biskup Niketa z Remeziany už začiatkom 5. storočia mohol o Cirkvi napísať: „Te per orbem terrarum sancta confitetur Ecclesia." Ďalekosiahly význam tak pre nasledujúcu periódu ako aj pre stredovek malo preloženie cisárskeho sídla z Ríma do Carihradu r. 330. Rím a pápežstvo zbavili sa tým škodlivého vplyvu cisárskeho dvora, opanovaného pohanskými tradíciami, ale na druhej strane preložením sídla bol daný popud k mnohým sporom medzi pápežmi a patriarchami carihradskými. Cirkev mimovoľne delí sa na východnú a západnú. Rímska ríša rozdelená na východné a západné cisárstvo, v oboch čiastkach sa oslabuje a vystupujú do popredia cudzie, pohanské a heretické národy. Pohanstvo je v tej perióde úplne potlačené a odstránené rímskeho štátu. Pohani húfne pristupujú k Cirkvi. Kresťanstvo je zbavené svojho veľkého nepriateľa a nemusí už viesť boj o existenciu. Svoje sily môže teraz venovať premoženiu vnútorných sporov, ktoré vznikli najmä v orientálnej cirkvi ohľadom dogmatických otázok. Išlo tu hlavne o vyjasnenie učenia o Trojici, o sviatostiach, o kristologii a náuke o milosti. Boj Cirkvi s bludmi ariánizmu, nestorianizmu, monofyzitizmu, monoteletizmu, donatizmu, pelagianizmu mnoho ráz bol veľmi preťahovaný zásahom štátu. Skončil sa na všeobecných cirkevných snemoch; na ktorých sa presne určila kresťanská náuka ohľadom sporných otázok a tak sa položili pevné základy kresťanskej teológie. Táto perióda zrodila veľkých cirkevných Otcov; na Východe sv. Atanáza, Bazila, Jána Zlatoústeho; na Západe Ambróza, Hieronyma a — spomedzi všetkých najväčšieho — sv. Augustína. V mníšstve získava Cirkev bohatý prameň zbožnosti a odhodlaných ochrancov. No zažila v tej perióde aj smútok, lebo v dogmatických sporoch navždy odtrhli sa od jej tela celé krajiny — Sýria, Perzia, Egypt, Abesínia, Arménsko — a na konci periódy vystupuje veľký nepriateľ kresťanstva — islam. S dogmatickým vývinom rovnobežne kráča ďalej v tejto perióde ústavné dobudovanie Cirkvi.

HLAVA I.

Šírenie sa kresťanstva. Zovnútorné dejiny Cirkvi.

§ 28. KONŠTANTÍN VEĽKÝ A JEHO NÁSTUPCOVIA. ZOSLABENIE A ZÁNIK POHANSTVA.

1. Konštantín pripisoval víťazstvo pri Milvijskom moste (§ 13, 11) zvláštnej pomoci Boha kresťanov. Vtedy sa stal vnútorne kresťanom. Ináč už bol pripravovaný k tomu vo svojom rodičovskom dome. Jeho otec neprenasledoval kresťanov a matka — sv. Helena — iste tiež vplývala na tvrdú vojenskú dušu svojho syna. Milánsky edikt z r. 313 bol povinnou splátkou vďačnosti, ktorú Konštantín bol dlžný kresťanskému náboženstvu, ako to aj sám cítil. Bolo prirodzeným následkom milánskeho ediktu, že Cirkev vstúpila do užívania všetkých práv a výsad, ktoré predtým boli vyhradené pohanskému náboženstvu. Stala sa zákonom uznanou náboženskou spoločnosťou, mohla mať majetky, mohla dediť majetky po svojich členoch, duchovenstvo požívalo imunitu, bolo oslobodené od verejných bremien, od naturálnych dávok a štátnych úradov. Štát uznaním Cirkvi za právnu osobu uznal popri sebe ešte jednu samostatnú a na celý svet sa rozprestierajúcu spoločnosť. Bolo to v staroveku neslýchané delenie ľudského života na dve sféry — politiku a náboženstvo štát a Cirkev, čo dovtedy tvorilo jedno i v židovstve i v pohanstve. Tu sa vlastne splnil ideál Spasiteľa: „Dajte cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je božie" (Luk. 20, 25). Milánsky edikt bol súčasne úradným potvrdením slobody svedomia. Každý mal voľnosť pripojiť sa k tomu náboženstvu, ktoré nasledovať pokladal si za povinnosť svojho svedomia. Aj keď mal Konštantín od počiatku úmysel urobiť kresťanské náboženstvo jediným v ríši, predsa neprenasledoval pohanské náboženstvo. Pohanský kult zakázal len natoľko, nakoľko bol nemravný a pohoršlivý. Ináč panovala všade náboženská znášanlivosť.

2. Pozitívnejšie vystúpil Konštantín proti pohanstvu až po premožení svojho švagra Licinia, v ktorom pohanstvo ešte vždy malo svoju oporu. Medzi cisárom Východu — Liciniom a Konštantínom boli politické nezrovnalosti, ktoré viedli r. 314 k vojne. Po nej sa nepriateľstvo len zväčšovalo a priostrilo sa najmä tým, že Licinius proti milánskemu ediktu, ktorý aj sám podpísal a neodvolal, začal prenasledovať kresťanov a pohanstvo nápadne podporovať. Odstránil kresťanov z úradov, zo svojho dvora a vojska; kresťanským bohoslužbám robil prekážky, zakázal synody, pozbavil mnohých kresťanov majetku a mnohých dal aj zavraždiť (mučeníctvo 40 vojakov v Arménii). Politická napätosť, zväčšená prenasledovaním kresťanstva, viedla k novému boju medzi Konštantínom Veľkým a Liciniom r. 324, v ktorom Licinius utratil svoju ríšu i život. Konštantín ho dal popraviť r. 325. Po odstránení Licinia stal sa Konštantín samovládcom a ako taký ľahšie mohol uskutočniť svoj dávny plán, aby z

kresťanstva urobil jediné náboženstvo v ríši. Životnú silu kresťanstva, o ktorej sa mal možnosť presvedčiť ešte za prenasledovaní, chcel teraz späť do svojej štátotvornej práce a kresťanskú Cirkev použiť za silný pilier svojej ríše. Pre novozískanú východnú ríšu vydal r. 324 manifest, v ktorom žiadal, aby každý zanechal pohanské „kostoly klamstva" a vstúpil do „skvelého stanu pravdy". Najvyššie štátne úrady obsadil kresťanmi, dal postaviť skvelé kresťanské chrámy, pohanské chrámy nechal spustnúť, ba tie, čo slúžili nemravnému kultu Venuše, dal aj zboriť. Zakázal súkromné pohanské obety, najmä také, kde by pohanskí kňazi mali možnosť ľud vydierať; nedovolil štátnym úradníkom zúčastniť sa na verejných pohanských obetiach. Mala byť zasvätená nedeľa, pamätný deň slávneho zmŕtvychvstania Pána. Manželstvo, rodinný život zákonom upravil v zmysle kresťanského svetonáhľadu. Pravda, ani tu sa nechcel spreneveriť svojmu jemnému rímskemu ponímaniu práva a zakázal, aby bol niekto prenasledovaný, keď má iné náboženské presvedčenie. R. 330 preložil svoje sídlo z Ríma do Byzancie, Carihradu (Konstantinopolis). Carihrad — Nový Rím od samého počiatku dostal silný kresťanský ráz oproti Starému Rímu, na ktorom pohanská minulosť a pohanské tradície boli ešte vždy veľmi zjavné. Svoje nové sídlo veľkolepo vyzdobil, pri čom použil drahého materiálu roztopených pohanských sôch. V Carihrade postavil baziliku Svätej Múdrosti (zhorela r. 532 a na jej mieste postavil Justinián krajšiu Hagiu Sofiu), v Jeruzaleme baziliku sv. Hrobu, v Ríme baziliku sv. Petra, ktorá stála až do začiatku XVI. storočia. V tom svojom počínaní Konštantín nechcel byt len štedrým mecénom Cirkvi, ale aj ostentatívne chcel dokázať, že Cirkev je verejná a slobodná. Vo verejnej oslave mučeníkov chcel dať Cirkvi zadosťučinenie za ukrutnosti bývalého režimu. Pápežovi daroval lateránsky palác, aby zväčšil jeho autoritu a zdôraznil víťazstvo pápeža nad prenasledujúcim štátom. Veľká štátnická múdrosť Konštantínova previedla úplnú rozluku medzi rímskym štátom a pohanským náboženstvom. A čo je pritom najpodivnejšie, stalo sa to všetko bez väčšieho otrasu štátneho telesa. Kresťanské idey prenikli celý verejný život. Konštantín stál na rozhraní dvoch svetov. Ako obozretný štátnik zbadal tvorivé, ba štátotvorné sily kresťanstva a videl aj tú vnútornú trhlinu, pre ktorú vo svojej štruktúre trpel pohanský štát. Mal voliť medzi tými dvoma svetmi. A Konštantín bez váhania aj proti silným tradíciám rozhodne sa postavil na stranu toho, čomu patrila budúcnosť. To je veľká zásluha Konštantínova v Cirkvi a v dejinách vôbec. Poctili ho menom „Veľký", ktoré si zaslúžil ako nikto iný. Je isté, že činil to aj zo štátnickej vypočítavosti, ale nemožno mu pritom popierať aj náboženskú pohnútku. Je pravda, že spočiatku cenil si kresťanstvo len natoľko, nakoľko mu bolo osožné, ale celý jeho ďalší vývin svedčí, že postupne hlbšie a hlbšie vrastal a vžíval sa do kresťanského myšlienkového sveta, a úprimne sa tešil z jeho mravných hodnôt. Veril, že má Bohom kresťanov naložené zvláštne poslanie uviesť štát a Cirkev do harmonického súladu. Jeho postoj k Cirkvi bol aj pri všetkej jeho dobroprajnosti mnoho ráz až nepríjemne imperatívny. To činil podľa príkladu svojich pohanských predkov, ktorí boli cisármi a najvyššími mi (pontifex maximus). Do istej miery aj on sa pokladal za „biskupa Cirkvi vo veciach vonkajších" (Euzeb. Vita Const. IV. 24). V prílišnej snahe hájiť Cirkev proti herézam a schizmám mnoho ráz zasiahol opovážlive aj do jej vnútorného života. Na ukončenie a premoženie bludov zvolával synody, ale odvážil sa aj vplývať na ich beh a rozhodnutie. Do vyhnanstva poslal kacíra Aria, ale aj ortodoxného Atanáza. On položil základy kresťanskému štátu, ale aj štátnemu cirkevníctvu — t.j. cezaropapizmu. Nesprávny je posudok Burckhardtov („Die Zeit Konstantins des Gr."), podľa ktorého Konštantín len čisto z politických dôvodov bol kresťanom, vnútorne však ostal pohanom. Jeho manifesty, vydané o kresťanstve, rozptýlia každú pochybnosť. Ukrutností, akých sa dopustil na Liciniovi a jeho rodine, mohol sa dopustiť i pri svojom kresťanskom presvedčení. Bol tvrdým a prchkým vojakom. Pritom švagor Licinius tiež nebol nevinný. Ani pohanský názov „Pontifex Maximus", ktorý si ponechal, nedokazuje, že bol presvedčeným pohanom. Tento titul bol viac jeho politickým právom. Konštantín potreboval ho aj preto, aby mohol dozerať na verejné obety. Krst prijal len na smrteľnej posteli († 22. mája 337), a to z rúk Euzebia, biskupa v Nikomedii. Odsunul sv. krst až na koniec života z ohľadu na svojich mnohých pohanských poddaných, a aj preto, lebo to bolo v tej dobe Cirkvou neschvaľovaným - jednako veľmi rozšíreným zvykom. Ľudia odkladali krst na koniec života z obavy pred novým úpadkom do ťažkého hriechu (klinici). Mienka, že by bol Konštantín pokrstený pápežom Silvestrom r. 325 v Ríme a tým očistený od malomocenstva, ako sa to dlho verilo, nemá historického podkladu (§ 73, 3). Grécka cirkev uctieva ho spolu s matkou Helenou ako svätého, ba ako trinásteho apoštola. Západná cirkev mu dala meno Veľký.

3. Synovia Konštantína Veľkého pokračovali v diele svojho otca v pokresťančení štátu, ale ani zďaleka nedosiahli múdrosti, obozretnosti a opatrnosti svojho otca. Konštantín Veľký si úprimne prial pokresťančenie rímskeho štátu, ale nedovolil, aby sa to dialo násilne. Preto dosiahol veľkých výsledkov. Jeho synovia chceli uviesť kresťanstvo razom, násilne a netrpezlive, ale dosiahli práve opačného výsledku, totiž, že pohanstvo — i keď len na kratší čas — znova sa ujalo. Konštantín Veľký rozdelil ríšu medzi troch synov tak, že najstarší Konštantín II. (337-341) dostal Západ, Konštancius (337 až 361) provincie ázijské s Egyptom a Konštans (337-350) dostal Východ. Po predčasnej smrti Konštantína II. zakázal Konštancius r. 341 všetky pohanské obety, odvolávajúc sa na nejestvujúce R. otcovo nariadenie. R. 346 spolu s cisárom Východu Konštansom zakázali pod trestom smrti a zhabania majetku pohanský kult a dali pozatvárať všetky pohanské kostoly. Po zavraždení Konstansa Magneciom (351) stal sa Konštancius jediným panovníkom a tak mohol bezohľadne pokračovať v násilenstve. Bol presvedčeným kresťanom (krst prijal len na smrteľnej posteli od ariánskeho kupca) — ale favorizoval ariánizmus — a typickým predstaviteľom štáto-cirkevníctva. Jeho vôľa mala byť vo všetkom zákonom. Násilným a straníckym chránením ariánizmu a častým prenasledovaním prívržencov ortodoxnej viery ťažko poškodil záujmy Cirkvi a svojím surovým pokračovaním oproti pohanom vyvolal odpor. Mnohé staro pohanské rodiny pokladali si za vec cti vzdorovať násilníkovi. A to, čo sa v srdciach mnohých skrývalo, mohutne vybúšilo za cisára Juliána Apostatu.

N. Sesan, Die Religionspolitik der christl. Kaiser von Konstantin d. Gr. bis Theodosius d. Gr. Czernowitz 1911. -- Boissier, La fin du paganisme. 6. v. Paris 1909. — M. Vogelstein, Kaiseridee•Romidee u. das Verhältnis von Staat u. Kirche seit Konstantin. 1930. — W. Rehm, Der Untergang Roms im abendländ. Denken. 1930. — H. Schriirs, Die Bekehrung Konstant. d. Gr. in der Uberlieferung: Zeitschrift f. Kat. Theolog. XL. — Pichon. Étude sur le mouvement philosophique et religieux sous len réque de Constantin. Paris 1901.

§ 29. JULIÁN ODPADLÍK.

1. Múdrym počínaním Konštantína Veľkého kresťanstvo zapustilo hlboké korene, a v akej miere ono mohutnelo, v takej miere pohanstvo upadalo. Bezohľadné nariadenia synov Konštantínových ešte viac ho zatlačili do úzadia. No, týmto pohanstvo ešte nebolo úplne premožené. Staré tradície ľudského zmýšľania, storočiami vžité zvyky v štátnom, spoločenskom, kultúrnom a každodennom živote len veľmi pomaly ustupujú, najmä keď ich oživujú také ohniská, v akých sa udržiavala pohanská tradícia. Boli to najpoprednejšie a staré šľachtické rodiny, ktoré videli tak svoju slávu ako aj najväčší rozkvet Rímskej ríše v tej dobe, keď pohanstvo bolo na vrchole. Za Konštantína a jeho synov pokresťančený štát urobil veľkú chybu, že nevenoval dostatočnej pozornosti vyšším vedeckým školám. Filozofická škola v Aténach ešte v 6. storočí bola v pohanských rukách. Prednášateľom, vysokým kňazom pohanským, ktorí ešte neboli odstránení, a umelcom išlo o existenciu. Tí poukazovali stále na vysokú vedu a na umelecké produkty, zrodené v pohanstve; a to pochopiteľne malo svoju príťažlivosť. Na kresťanskej strane sa zase vyskytli skoro po oslobodení Cirkvi vnútorné boje, teologické hádky, ktoré autoritu kresťanstva podkopávali. Aj kňazstvo, štátom teraz chránené a privilegované, z veľkej časti spohodlnelo a upadlo do tých chýb, do ktorých prirodzene upadajú ľudia ľahšieho života. Pohanstvo však v 4. storočí obrodilo sa novoplatonizmom. Zanechalo, čo bolo v ňom odpudzujúce a vnútornou premenou získavalo na príťažlivosti. Novoplatonizmus bol filozofickým náboženstvom, posledným vzbĺknutím gréckeho génia, ktorý zapadajúcemu pohanstvu ešte raz dal vnútornú posilu a vonkajšiu autoritu. Čo už bolo v duchu pripravené, pokúsil sa do života presadiť cisár Julián (361-363). Flavius Klaudius Julián bol synom Júlia Konštancia, nevlastného brata Konštantína Veľkého. Konštantín Veľký postaral sa pri svojej smrti nielen o svojich synov, ktorých učinil cisármi, ale dal aj ostatným príbuzným menšie čiastky ríše. Avšak vojaci zavraždili Juliánovho otca s viacerými členmi rodiny, z ktorej ostal pri živote len 7-ročný Julián a jeho nemocný brat Gallus. Vraždu spáchali so súhlasom cisára Konštancia. Aby v pozostalých neskrsla snaha po pomste, dal ich Konštancius vychovať prísne mníšsky, v úplnej odlúčenosti od sveta, kresťansky, ale v duchu ariánskom. (R. 354.) Neskoršie Galla dal popraviť. Julián unikol podobnému osudu len na prímluvu cisárovnej. Tie utrpenia naplnili ho pochopiteľnou nenávisťou oproti strýcovi Konštanciovi, ktorá sa vzťahovala nielen na jeho osobu, ale aj na kresťanstvo, ktoré Konštancius reprezentoval. Nedôstojné počínanie ariánskych biskupov na cisárskom dvore a ustavičné hádky medzi kresťanmi ho len posilňovali v nepriateľskej nálade oproti kresťanstvu. Jeho pohanskí učitelia v Carihrade, Nikomedii a v Aténach ho priamo lákali k pohanstvu. Najmä rétor Libanius v Nikomedii a novoplatonik Maximus vedeli v ňom vzbudiť oduševnenie a lásku pre klasickú literatúru a modloslužbu. Bol však obozretný, starostlivo skrýval svoje sympatie k pohanstvu a vystupoval navonok ako horlivý kresťan. Natoľko vedel odvrátiť svojím pokrytectvom Konštanciovu nedôveru, že ho r. 355 menoval cézarom v Galii. Získal si svojou smelosťou a rozhodne ľudským a spravodlivým počínaním priazeň vojska, ktoré ho r. 360 vyhlásilo za augusta. Keď to Konštancius odoprel uznať, Julián sa hneď chystal do vojny proti strýcovi, ktorý však zomrel ešte pred jej vypuknutím (361). Julián bol všeobecne uznaný za cisára. Ako samovládca zhodil so seba kresťanskú masku a verejne sa pridal k starému pohanskému náboženstvu. Tauroboliom sa zbavil „škvrny krstu", zasvätil sa úcte slnka, teozofii a mágii a znova zaviedol pohanské obety. Kresťanstvo systematicky a úlisne zovšade vytlačoval, ale jeho pekelný plán sa nepodaril. Už r. 363 zomrel vo vojne proti Peržanom, zasiahnutý nepriateľským šípom.

2. Julián reštauroval pohanstvo na celej čiare. Vrátil mu všetky práva, ktoré voľakedy požívalo, a aby aj náročnejším vyhovovalo, obrodil a zreformoval ho novoplatonizmom. Dobre poznal príťažlivosť kresťanských bohoslužieb, preto sa usiloval dať i pohanstvu lákavé obrady napodobňovaním kresťanstva. Utvoril isté pokresťančené pohanstvo. Bola v ňom hierarchia, prísne rozdelenie na klérus a laikov, predpísané kňazské štúdiá, prísny kňazský život. Pohanskí kňazi nesmeli navštevovať divadlá, hostince, mali odbavovať aj súkromné bohoslužby a chórové modlitby. Verejné bohoslužby boli veľmi okázalé a spojené s kázňou. Sám ako „Pontifex Maximus" dobrým príkladom predchádzal všetkým. Keďže vedel, že kresťanstvo veľmi pôsobí na svet svojou dobročinnosťou a láskou k blížnemu, založil pohanské dobročinné ústavy a nemocnice, na udržiavanie ktorých sám značne prispieval a povzbudzoval pohanov k podobným činom. Sám povedal: „Zahanbuje nás, že zo židov nik nejde žobrať a bezbožní Galilejčania (kresťania) opatrujú popri svojich chudobných aj našich, ktorých my ponechávame na seba." Julián sa usiloval nielen o pozdvihnutie pohanstva, ale súčasne aj o potlačenie kresťanstva, a to priamo a nepriamo. Priamo ho napadol tým, že pozbavil Cirkev všetkých výsad, udelených jeho predkami. Kresťania museli vrátiť všetky časom im odovzdané kostoly. Taktiež zastavil cirkevné príjmy. Galilejčanov — ako potupne nazýval kresťanov — nepripustil do verejných služieb. Na kresťanských školách zakázal prednášať klasikov, aby tak kresťanom bol znemožnený postup do vyšších škôl. Pohanskí filozofi nesmeli učiť kresťana profánnej vede, aby ako uštipačne poznamenal, „kresťan neodpadol od svojej viery". Julián bol múdry vo svojej veci a nedovolil krvavé prenasledovania kresťanov, lebo vedel, že mučeníctvo by pomohlo kresťanstvu. Keď tu a tam predsa došlo k popravám kresťanov, činili to niektorí úradníci na vlastnú Sám len zriedka sa dal strhnúť v hneve ku krvavým opatreniam oproti kresťanom. Nepriamo prenasledoval

kresťanstvo tým, že podporoval a umele udržiaval v ňom rozbroje. Vyhlásil náboženskú slobodu, aby sa mohli vrátiť všetci ariánski biskupi. Huckal ariánov proti pravoverným a naopak. Vedel, že židia sú úhlavnými nepriateľmi kresťanov, preto ich chcel posilniť. Dovolil im, ba aj sám napomáhal ich, aby znovu postavili jeruzalemský kostol. Ale nedosiahol svojho cieľa, lebo pri kopaní základov vyšľahujúce plamene celkom splnili slová Spasiteľa: „ nebude tu ponechaný kameň na kameni, ktorý by nebol zborený" (Mt. 24, 2). Juliánovo počínanie je len krátkou, ale strašnou epizódou, ktorá je poučná pre dokonalé porozumenie položenia kresťanstva v tej dobe. Vidíme, že pohanstvo ešte nebolo úplne premožené a skrývalo ešte veľké nebezpečenstvá pre kresťanský svet. Na druhej strane však to, že kresťanstvo vedelo zdolať i rafinovaný nápor Juliánov, ešte skvelejšie dokazuje jeho božský pôvod, ako keď zdolalo krvavé prenasledovanie Nerónovo. Pohanská tma už nebola viac schopná života a kresťanské svetlo už natoľko sa zachytilo, že už ho nič nemohlo vyhasiť. Pohanstvo sa blížilo k svojej smrti. Slová „Zvíťazil si, Galilejský!", ktoré sa kladú do úst umierajúceho Juliána, sú podľa všetkého len kresťanským vynálezom. Kresťanskí spisovatelia (Teodoret H. E. III. 25) výstižne a krátko charakterizovali nimi Juliánovo účinkovanie. Julián aj literárne bojoval proti kresťanstvu. Napísal v duchu novoplatonickom 3 knihy — Adversus Christianos, dalej Caesares, v ktorom sa posmieva hlavne Konštantínovi a Miso-pogon. Z nich sa zachovaly len zIonlky u Cyrila Alexandrijského a iných cirk. spisovateľov.

J. Bidez, L'empereur Julien. Tours 1924. — Aamus, Julians Galiläersehrift Zusammenhang mit seinen iibrigen Werken. Frbrg. 1904. — Mereshkowski, Julian the Apostate. Philadelphia 1900 (i slovenský preklad). — H. Gollanez, Julian the Apostate. Oxford 1928. — B. K. Weis, D. Restitutionsedikt K. Julians. Diss. 1933.

§ 30. NÁSTUPCI JULIÁNOVI. KRESŤANSTVO RÍŠSKYM NÁBOŽENSTVOM.

1. Konštantín Veľký uvoľnil kresťanstvu cestu do verejného života a dal mu tým možnosť byt nielen voľným náboženstvom, ako bolo pohanstvo, ale aj nastúpiť na miesto pohanstva a stať sa náboženstvom Rímskej ríše. Kresťanstvo pevne kráčalo po tej ceste a nevedelo ho od nej odvrátiť ani Juliánovo počínanie. Po Juliánovej smrti nasledujúci panovníci, hoci presvedčení kresťania, jednako ešte boli dosť zhovievaví k pohanstvu. Jovián (363-364) navrátil Cirkvi práva a výsady, odňaté za Juliána. Zbavil pohanstvo privilegovaného postavenia, ale dal mu náboženskú slobodu. Podobne pokračovali aj Valentinián I. (364-375), cisár Západu a na Východe jeho brat Valent (364-378), ktorý bol oddaný ariánizmu. Zakázali nočné a krvavé obety pohanským bohom a dovolili len kadidlo. Pohanstvo však i pri tom miernom postupovaní sa pomaly tratilo. Od polovice 4. storočia už sa vyskytuje len na vidieku, prečo aj pomenovanie „paganus" — vidiečan rezervuje sa pre modlárov. Nasledujúci panovníci energickejšie vystúpili proti pohanstvu. Gracián (375-383), cisár Západu, zložil titul a rúcho najvyššieho kňaza (Pontifex Maximus), odňal pohanským kňazom štátnu podporu, zrušil ich imunitu a zo senátu odstránil sochu bohyne Viktórie. To vyvolalo veľké vzrušenie medzi poprednými pohanmi, ktorí vyslali pod vedením senátora Symacha deputáciu k cisárovi do Milána, ale Gracián ju ani k audiencii nepripustil. Keď uzurpátor Maximus zavraždil Graciána v Lyone, pohani sa pokúsili písomne pohnúť nástupcu, 13-ročného brata Valentiniána II. (383-392), aby bola socha postavená späť, ale na vážny zákrok milánskeho biskupa Ambróza nič nedocielili. Senát bol už vtedy i tak z väčšej čiastky kresťanský. Podobne nedarilo sa pohanstvu ani na Východe. Po Valentovi vymenoval Gracián za cisára Východu charakterného a húževnatého Teodozia I. Veľkého (379-395). Po Valentiniánovi II. (392) stal sa Teodozius cisárom i na Západe, a bol posledným samovládcom Rímskej ríše, hoci len kratší čas. Teodozius Veľký bol úprimne. oddaný kresťanstvu a vynaložil všetky sily, aby dovŕšil víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom. R. 380 predpísal všetkým svojim poddaným Nicejské vierovyznanie ako jedinú v jeho štáte uznanú náboženskú formu a tým sa stalo kresťanstvo jediným verejným náboženstvom Rímskej ríše. Odpadlíctvo k pohanstvu zakázal pod trestom majetkovej konfiškácie a straty občianskych práv. Rázne vystúpil proti pohanstvu. Od r. 388 boli zatvorené mnohé pohanské kostoly a reakcie pohanov na niektorých miestach boli rázne potlačené. Miestami boli pohanské chrámy i cisárom, i rozhorčeným kresťanským ľudom zborené, alebo premenené na kresťanské kostoly. R. 391 vydal spolu s Valentiniánom II. rozkaz, podľa ktorého sa zakazuje modloslužba a návšteva pohanských chrámov pod trestom, stanoveným za urážku veličenstva. Tu bol položený základ všeobecného stredovekého ponímania, že len katolík je opravdivým občanom štátu, a každý útok na vieru a Cirkev pokladá sa aj za útok na panovníka a štát.

2. Na Východe bolo pohanstvo definitívne odbavené. Na Západe však ešte raz zaleskla sa na krátky čas jeho hviezda, aby potom konečne zhasla. Vojvodca Galie pohanský Arbogast zavraždil Valentiniána II. a dopomohol k trónu poprednému Rimanovi Eugeniovi (392-394), ktorý bol síce kresťanom, ale aby si získal popredné rímske rodiny, čiastočne povolil pohanstvo. Proti varovaniu sv. Ambróza bol v senáte znovu postavený oltár Viktórie a pohanským kňazom vrátili štátne podpory a výsady. Pohani si už robili smelé nádeje, ktorým však Teodozius čoskoro urobil koniec. Porazil r. 394 v bitke pri Akvileji Eugénia, ktorý aj sám padol v boji; a Teodozius stal sa samovládcom. Po smrti Teodozia Veľkého nastúpili na trón jeho synovia Arkadius (395-408) na Východe a Ilonorius (395-423) na Západe. Arkadius odňal pohanským kňazom posledné zbytky ich výsad a dal zbúrať pohanské kostoly aj na vidieku. Podobne pokračoval aj jeho syn Teodozius II. (408-450). Za jeho panovania sa počet pohanov na Východe natoľko zmenšil, že cisár mohol vyhlásiť pohanstvo za mŕtve. Posledné zbytky pohanstva na Východe zničil Justinián I. (527-565) ktorý zatvoril v Aténach pohanskú filozofickú školu (529) a vyhlásil pohanstvo za neschopné mat majetok a disponovať ním. Honorius na Západe pozatváral posledné pohanské kostoly. Na vidieku ich dal zbúrať, v Ríme však ich ponechal — nie pre pohanské bohoslužby, ale aby

boli staviteľskými okrasami mesta. Pohanstvo živorilo už len na Korzike a Sardínii, ale i odtiaľ ho odstránili za Gregora Veľkého (590-604). Štát teda svojimi politickými prostriedkami pomáhal kresťanstvu a odstraňoval posledné zvyšky pohanského sveta. Do štátneho zákonodarstva vnikol kresťanský duch. Niektoré nemravnosti sa trestali aj štátnymi zákonmi; vykladanie detí bolo zakázané, križovanie ako trest odstránené a od r. 403 už nebývali gladiátorské hry. Cirkev však sa usilovala z pohanov, ktorí k nej pristúpili bez vnútorného presvedčenia, vychovať opravdivých kresťanov. Pravda, nepodarilo sa to skoro a nie všade v rovnakej miere. I pri jej usilovnej práci ostalo vo verejnom živote ešte veľa pohanských zvykov a nemravností. To je príčinou toho, že mravný stav ľudí v tejto perióde i pri verkom počte svätcov nebol dosť vysoký. A potom, hoci štát bol kresťanský, predsa ešte nebol preniknutý kresťanským duchom do základov. Cisári boli síce kresťanmi, ale cisárstvo ostalo ešte pohanským. Bolo i ďalej despotické voči jednotlivcom, i voči spoločnosti a Cirkvi. Márne, rímsky štát sa zrodil v pohanstve a pohanstvo v sebe úplne nikdy neprekonal. Jemu bolo kresťanstvo prínosom — prílepkom. Úplne presiakli kresťanským duchom tie štáty, ktoré sa zrodili už v kresťanskom ovzduší po sťahovaní národov, totiž štáty germánske a slovanské. Privilégia, ktoré Cirkev mala už v rímskom štáte, sú hlavne tieto: 1. Imunita, t. j. oslobodenie Cirkvi od verejných tiarch a dávok. Vzhľadom na malé príjmy Cirkvi, oslobodil ju Konštantín Veľký od všetkých bremien. Ale počnúc Konštanciom boli Cirkev a klérus oslobodení len od veľkých tiarch (munera sordida), ako: dávať povozy vojsku, ubytovať vojakov, opravovať cesty a podobne. Riadne dane však museli platiť aj duchovní a cirkevné majetky. - 2. Privilegium fori, podľa ktorého všetky trestné veci klerikov nepatrili pred štátny súd, ale pred súd biskupa resp. synody. Ba spočiatku sa zazlievalo i laikom, keď brali na zodpovednosť kresťana pred svetský súd. Konštantín nariadil štátnym úradom, aby exekvovali Cirkvou vynesený rozsudok. Chalcedonský snem určil pre klerikov len cirkevný súd a Justinián I. nariadil, že klerikov a rehoľníkov možno žalovať len pred cirkevným súdom. Pri verkom zločine bol klerik po cirkevnom odsúdení pozbavený cirkevnej hodnosti a vydaný svetskej moci na potrestanie. — 3. Azylné právo pozostávalo tom, že ten, kto sa utiekol pod ochranu Cirkvi, alebo svätého miesta (kostol, kláštor, byt biskupa, cintoríny), nesmel byt odtiaľ násilne odstránený, ani ináč trestaný. Nemali moci proti takému ani štátne úrady. Predstavený Cirkvi bol povinný vydať chránenca len v tom prípade, keď sa prisľúbilo, že nebude trestaný smrťou. Keďže sa toto právo často zneužívalo, boli neskoršie vyňatí spod azylného práva vrahovia, cudzoložníci a iní zločinci. Utiekajúci sa pod ochranu Cirkvi neostali bez trestu, lebo museli sa podrobiť verejnému pokániu. Athanasiades, Die Begrundung des orthodoxen Staates durch Kaiser Theodosius d. Gr. Leipzig 1902. — Stuffken, Dissertatio de Theodos. M. in rem christ. meritie. Leiden 1828. — J. R. Palanque, S. Ambroise et l'Empire romain. Paris 1933.

HLAVA II.

Vývin teologickej vedy. Bludy, rozkoly a koncily.

Ježiš Kristus nám podal božie zjavenie — pravdy, na ktoré by judský rozum od seba nebol prišiel — v reči jednoduchej, vo forme nie vedeckej, ale prostej, prorockej. Už v prvej perióde sa usilovali sv. Pavol a ešte viac Klement Alexandrijský a Origenes o to, aby zjavené pravdy podali systematicky a vedecky. Pravda, prvá perióda, v ktorej Cirkev musela zápasiť so štátnou mocou, brániť sa pred útokmi na svoju existenciu, nebola vhodná pre vedeckú prácu. Najlepšie sily kresťanstva boli zaujaté obranou Cirkvi pred vonkajším nepriateľom a vnútorným — gnosticizmom. Len v pokojnejšej druhej perióde mohla Cirkev pomýšľať aj na vedecké prehĺbenie a spracovanie obsahu viery. Teologické prehĺbenie obsahu viery dialo sa — ako každý vedecký vývin na akomkoľvek poli — v zápase rozličných mienok a náhľadov. A ako vo vedeckých hádkach sa usilujú dospieť k spoločnému úsudku, ktorý postavia do víru mienok ako pravdu, to isté robí Cirkev, keď uprostred rozličných náhľadov definuje dogmu. Definovanie dogmy je síce od okolností a prostredia nezávislou prácou učiteľského úradu v Cirkvi, stojaceho pod ustavičným vedením Ducha svätého, ale ako milosť božia účinkuje u človeka tak, že ráta s prirodzenými danosťami, tak aj definovanie dogiem buduje na vedeckej — dogmotvoriacej práci teológie.

Teologické spory druhej periódy, v ktorých sa kryštalizovala teologická veda, majú tú vlastnosť, že sa ich zúčastnilo celé kresťanstvo. Zasiahol do nich aj štát — teraz už kresťanský. Pričinením panovníkov zišiel sa celý rad snemov — koncilov, na ktorých sa prerokovali a objasnili najdôležitejšie otázky viery. Podľa obsahu sa delia teologické kontroverzie na tri triedy: a) Učenie o najsv. Trojici nebolo v prvej perióde úplne vypracované. V druhej perióde objavuje sa otázka o pomere Syna k Otcovi (spor ariánsky), resp. o vzťahu Ducha sv. k Otcovi (macedonianizmus). Prvú otázku rozriešil všeobecný snem Nicejský (325) vyhlásením, že Syn je jednej podstaty a Otcom, a carihradský I. (381) to isté ustálil ohľadom Ducha sv. b) Do druhej triedy patria spory kristologické. Apolinarizmus popieral v Kristovi ľudskú dušu, nestorianizmus dve prirodzenosti v Kristovi natoľko od seba oddeľuje, že vznikajú dve osoby. Snem efezský (431) vyslovil, že v Kristu je len jedna, a to božská osoba, s prirodzenosťou božskou a ľudskou. Monofyzitizmus upadol do druhej protivy a hovoril, že nielen jedna osoba je v Kristovi, ale tiež len jedna prirodzenosť. Chalcedonský snem (451) vypovedal pravé učenie ohľadom únie hypostatickej. Monoteletizmus chce v Kristu vidieť aspoň jednu vôľu a jednu činnosť, i keď má Kristus dve prirodzenosti. Ale všeobecný snem carihradský (680-681) i to zavrhol. c) Kým sa špekulatívny Východ zapodieva objasnením podstaty božej a Vtelenia, praktický Západ rieši otázku spasenia. Tu nastávajú spory soteriologické alebo antropologické, ktoré vystúpili v blude — pelagianizme a semipelagianizme. Zavrátil ich

sv. Augustín. Okrem týchto veľkých sporov vyskytli sa v tejto periόde menšie spory: donatistický, origenistický, spor o tri kapitoly a i.

Bludy na Východe.

a) Trojičné bludy.

§ 31. ARIANIZMUS A PRVÝ VŠEOBECNÝ SNEM V NICEJI.

1. Cirkev zavrhla v prvej perióde blud monarchiánov (§ 20), čím zdôraznila vieru v božstvo Syna a Jeho odlišnú osobu od Otca. Ale nebolo autoritatívneho rozhodnutia, v akom pomere je božstvo Syna k božstvu Otca, preto vznikli rozličné náhľady. Najrozšírenejší bol náhľad, ktorý podriaďoval Syna Otcovi, ale bez toho, že by bol popieral jeho božstvo. Splodenie Syna prinášali do súvisu so stvorením sveta, čím bola ohrozená večnosť Jeho osobnej subsistencie, alebo pokladali Ho za menšieho od Otca od ktorého má svoju podstatu. Ale i vtedy nachádzame, najmä v rímskej cirkvi, správny náhľad o rovnosti a podstaty medzi Otcom a Synom. K rozšíreniu a zovšeobecneniu rímskeho učenia dal príležitosť spor ariánsky. Arius, pôvodom z Líbye, nadobudol si vzdelanie v Alexandrii a najmä v Antiochii, kde bol žiakom učeného Luciána, zakladateľa školy antiochijskej. Tu sa zoznámil medzi inými aj s Euzebiom, neskorším biskupom v Nikomedii. Bol mužom bystrého rozumu a veľkého vzdelania, a tiež neobyčajne ctibažný. Už ako diakon porušil cirkevnú disciplínu, keď sa pridal k schizmatikovi Meleciovi (§ 21). Preto bol vyobcovaný, ale r. 312 znovu ho prijali do cirk. spoločnosti a vysvätili za kňaza. Svoje mylné zmýšľanie ohľadom Syna Božieho prejavil až r. 320, keď" mu biskup Alexander vysvetľoval náuku o sv. Trojici obrazom ľudského plodenia. Arius sa verejne postavil proti, obvinil svojho biskupa z bludu sabeliánskeho (§ 20) a naproti tomu rozvinul svoje subordinaciánske učenie. Keď ho jeho biskup odohnal, uchýlil sa vo vtedajšom hlavnom meste ríše Nikomedii, kde získal pre svoj blud Euzebia, Konštanciu, sestru Konštantína Veľkého. Tu napísal tiež svoje hlavné dielo „Thalia". Jeho oddaným prívržencom sa stal aj cezarejský biskup a cirkevný historik Euzebius. Po Nicejskom sneme, kde bola jeho náuka odsúdená, musel Arius odísť do vyhnanstva a čoskoro išiel za ním aj jeho priateľ Euzebius. Euzebius však po troch rokoch sa mohol vrátiť do svojho biskupstva, nakoľko sa aspoň navonok podrobil Nicejskému snemu. Usiloval sa vyslobodiť z vyhnanstva aj Aria a už ho aj mali v Carihrade r. 336 späť prijať do Cirkvi, ale bezprostredne predtým náhle zomrel. Arius si osvojil Pavlom zo Samosaty a jeho žiakom Luciánom hlásaný subordinacianizmus, teologicky ho odôvodnil a staral sa o jeho rozšírenie. V jeho teologickom systéme zjavné sú i prvky gnostické, nakoľko sa pridržiaval dualistického princípu Boha a sveta, medzi ktorými stredná bytosť — Logos — je stvoriteľom sveta.

2. Hlavné body Ariovho učenia sú tieto:

1. Syn nie je Bohom, ale božím tvorom. Je stvorený z ničoho, nepochádza teda z podstaty Otcovej a nie je s Otcom rovnakej podstaty.
2. Stvorený je slobodnou vôľou Otca z ničoho. Je teda tvorom, ale najdokonalejším medzi tvormi. Skrz neho sú stvorené ostatné tvory, celý svet, nakoľko Boh nemôže vstúpiť do bezprostredného styku so svetom.
3. Syn nie je večný ako Otec. Je síce stvorený pred časom, ale Otec predsa má pred ním časovú prioritu. Bol čas, keď Syn nebol.
4. Tak blízko stojí Bohu, že ho Boh prijal za Syna. Nazýva sa Synom, ale len v zmysle morálnom, ako aj ľudia nazývajú sa dietkami božími. Keď sv. Písmo hovorí, že Syn bol „splodený", má sa tu rozumieť „stvorený".

Arius si vedel získať vplyvných priateľov, ba aj sám cisársky dvor a pomocou týchto jeho učenie sa rýchle šírilo. Ariánizmus vylúčil zo svojej teológie ľudským rozumom nepreniknuteľné učenie o sv. Trojici. Táto okolnosť zdala sa lákavou aj mnohým kresťanom preto, lebo mysleli, že tak sa dá ľahšie získať pre kresťanstvo pohanský vzdelaný svet.

3. Konštantín Veľký sa usiloval rozštiepené kresťanstvo zjednotiť. Napomínal Aria i pravoverných biskupov a pokladal celý spor za neužitočnú, slovnú hádku. Keď však nedorozumenie neprestávalo, odhodlal sa cisár po dohode s pápežom Silvestrom I. zvolať všeobecný cirkevný snem do Niceje r. 325. Na Nicejskom sneme zložili Otcovia vierovyznanie, v ktorom proti Ariovmu bludu boli namierené tieto slová: „Verím i v jedného Pána Ježiša Krista, jednorodeného Syna Božieho a zrodeného Otcom pred všetkými vekmi. Boha z Boha, svetlo zo svetla, opravdivého Boha z Boha opravdivého. Splodeného, nie utvoreného, jednej podstaty s Otcom (consubstantialem Patri) skrze ktorého je všetko utvorené ..." Hlavne slovo (consubstantialem) premohlo učenie Áriovo a stalo sa heslom pravoverných v ďalšom boji proti ariánom. V ďalšom zasadaní Otcovia osobitným anatematizmom odsúdili jednotlivé body učenia Ariovho. Jeho spisy boli spálené a on sám bol poslaný do vyhnanstva. Nicejský snem zvolal Konštantín Veľký do svojho letného sídla v Bithynii. Zišlo sa na ňom 318 biskupov zo všetkých končín kresťanského sveta. Najviac ich bolo z Východu. Zo Západu bolo len 7 osôb; medzi nimi dvaja kňazi (Viktor a Vincencius) v zastúpení staručkého Silvestra I. Snemu predsedal pravdepodobne Hozius, biskup z Kordovy (Španielsko) a dvaja rímski legáti. Najvýznamnejší obhajcovia

ortodoxnej viery na sneme boli okrem Hozia Eustatius z Antiochie, Marcellus Ankyry, a hlavne diakon Atanáz z Alexandrie, ktorý sa dostavil na snem ako tajomník svojho biskupa. Prítomný bol aj Arius. Mohol hájiť svoje stanovisko, v čom ho napomáhalo 17 jemu naklonených biskupov. Sám cisár Konštantín otvoril snem slávnostnou rečou. Pravdepodobne Flozius s Atanázom zložili slová vierovyznania, namierené proti ariánizmu. Všetci biskupi okrem dvoch podpísali akty snemu. Podpísali ich aj euzebiáni (Áriovi prívrženci), pravda, len zo strachu. Koncil Nicejský zapodieval sa okrem bludu ariánskeho aj otázkou o svätení veľkonočných sviatkov (§ 26) a vyniesol 20 disciplinárnych kánonov ohľadom späť prijatia kacírov, ohľadom ustanovenia duchovných, o voľbe biskupov, o pokání. o otázke úrokov a p. Konštantín za celého snemovania staral sa nielen o bezpečnosť prítomných členov, ale aj o ich stravovanie. Uznesenia snemu promulgoval ako štátne zákony. Nicejský snem — prvý všeobecný — vždy sa tešil najväčšej úcte. Sv. Atanáz hovorí, že „celý svet súhlasil so snemom".

H. G. Opitz, Untersuchungen zur eberlief. der Schriften des Anthanasins 1935. — P. Snellman, Der Anfang d. arian. Streites. Helsingfors 1904. — V. Grumel, Le Siége de Rom et le concile de Nicée. Convocations et présidence: Echos d'Orient 1925. — F. Daunoy, La question pascale au concile de Nicée. Echos d'Orient. 1925. — G. Bardy, St. Athanase. Paris 1914. R. Leiter, Athanasius Apologia eontra arianos. ihre Entstehung u. Datierung. T5bingen 1932.

§ 32. ARIANI PO SNEME NICEJSKOM.

1. Otázka sporu sa riešila na Nicejskom sneme, ale spor nezanikol, ba vlastne sa len teraz začal. Cirkev musela veľa bojovať. aby bol Nicejský snem všeobecne uznaný. Ariánizmus Nicejským snemom nebol vlastne zlomený, len na čas potlačený. Sám cisár Konštantín Veľký, hoci spočiatku javil veľkú horlivosť, aby uviedol uznesenia Nicejského snemu do života, čoskoro ochladol. Jeho chovanie viedlo k posilneniu ariánizmu. Vplývala naňho i sestra Konštancia, ktorá sa otvorene zastávala Aria. Ba aj za spovedníka mala ariánskeho kňaza. Heslo vzbudilo u niektorých podozrenie sabelianizmu (§ 20). Euzebiovi z Nikomedie, ba aj samému Ariovi sa podarilo vrátiť sa z vyhnanstva. Prívrženci Ariovi dotiaľ pracovali, kým sa im nepodarilo odstrániť najväčších nepriateľov ariánizmu: Eustatia z Antiochie, Marcela z Ankyry a hlavne Atanáza — od r. 328 biskupa v Alexandrii. Najvýbojnejším zástancom ortodoxnej viery, najhorlivejším ochrancom Nicejského snemu a nasledovne u ariánov najnenávidenejším bol sv. Atanáz, preto všetky útoky, namierené proti ortodoxnej viere a uzneseniam snemu Nicejského, sústredili sa vlastne v osobe sv. Atanáza. Nieto doby v cirkevných dejinách, ktorá by bola tak úzko spojená o jednou osobou, ako ponicejská doba s osobou sv. Atanáza. Súhlasiť s Cirkvou znamenalo súhlasiť s Atanázom a naopak. Za cisárov Konštantína Veľkého a Konštancia musel ísť sv. Atanáz päť ráz do vyhnanstva. Obetoval všetko za pravdu a cirkevné záujmy, nikdy sa neutiekal k svetskej moci pre svoju vec a osobu, ako to činili jeho odporcovia. Po smrti Konštantína Veľkého boli ariáni ešte odvážnejší a natoľko si vedeli získať cisára Konštancia, že s jeho pomocou stal sa ariánizmus na Východe skoro štátnym náboženstvom. Sv. Atanáza nielen zosadili s biskupského stolca alexandrijského, ale ho aj obžalovali u pápeža Julia I. (337-352). Pápež však po preskúmaní Atanázovej veci presvedčil sa o jeho nevine a pravovernosti a nariadil r. 341 zasadajúcej synode antiochijskej, aby rehabilitovala Atanáza (pápež jurisdikčne zasahuje v celej Cirkvi!). Táto však Atanáza znovu zosadila, zostavila štyri vieroučné formuláre, ktoré, aj keď neobsahujú nič bludného, jednako nikde nespomínajú slovo ógocréatog, čo budilo podozrenie.

2. Keďže pre roztržky veľa trpela nielen vec Cirkvi, ale aj kresťanstva, dal sa cisár Konštancius pohnúť na naliehanie pápeža Julia I. k zvolaniu cirkevného snemu do Sardiky (Sofia) r. 343 (alebo 342), na ktorom mala byt docielená jednota medzi stranou ortodoxnou a ariánskou. Ani tu nenastal, pravda, túžený pokoj. Na synode bol aj Atanáz, a nakoľko nicejská strana, pozostávajúca asi z 90 biskupov skoro výlučne zo Západu, vyslovila sa za rehabilitáciu Atanázovu, odlúčili sa 80 východní biskupi a vydržiavali osobitnú synodu (ešte v Sardike, nie vo Filipopole, ako niektorí myslia), na ktorej vyobcovali nielen Atanáza, ale aj pápeža Julia I. a odcestovali zo Sardiky. Západní biskupi pod predsedníctvom Hoziovým zase vyobcovali biskupov východných a vyslovili vernosť snemu Nicejskému. Na sneme vyniesli ešte 20 dôležitejších kánonov, z ktorých 3-5 uznáva Rím . najvyššiu apelačnú inštanciu pre celú Cirkev. Niektorí považujú snem v Sardike za všeobecný. Biskupi vyslali zo Sardiky deputáciu k cisárovi Konštanciovi v prospech Atanáza. Cisár vyhovel ich žiadosti. Atanáz sa mohol r. 346 vrátiť na svoj biskupský stolec do Alexandrie. Hoci snem v Sardike zle sa začal, predsa voľačo prispel k pokoju.

3. Boj medzi nicejčanmi a ariánmi znovu vzplanul, keď sa stal Konštancius samovládcom Východu a Západu. Ariáni vydržiavali synodu r. 351 v Sirmiu v Panónii (dnes Mitrovica, Jugoslavia), kde mal vtedy cisár Konštancius svoj dvor. Zosadili tamojšieho biskupa Fotina, obnovili svoje útoky proti Atanázovi, ktorého teraz obviňovali z vlastizrady, ako by bol v spojení s Magnenciom. Na tejto synode zložili tzv. prvú formulu sirmijskú, ktorá mala nahradiť Nicajské vierovyznanie. Preto sa v nej vyhýbali výrazu *ótwovatog*. Pápež Liberius (352-366) žiadal cisára, aby pre obnovenie pokoja zvolal novú synodu, ktorá sa skutočne zišla r. 353 v Arelate (Arles, Francúzsko). Konštancius však donútil hrozbami biskupov, aby podpísali odsúdenie a zosadenie Atanáza. Pápež Liberius zavrhol synodu arelatskú a žiadal nový snem, ktorý sa zišiel r. 355 v Miláne. Konštancius dal násilne doviesť na synodu aj pápeža Liberia, na synode však postupoval tak ako v Arelate. Keď sa proti despotickému vystupovaniu cisárovmu niektorí Otcovia zdráhali podpísať zavrhnutie Atanázovo, poslal cisár starého Hozia z Kordovy, Hilaria z Poitiers, Dionýza z Milána, ba aj samého pápeža Liberia do vyhnanstva. Atanáz sa zachránil len útekom. Liberiova otázka. Keďže pápež Liberius nepodľahol cisárovmu nátlaku vo veci

Atanázovej, poslal ho Konštancius do vyhnanstva do Berčie v Trácii. Po troch rokoch bol mu povolený návrat, podľa niektorých (Tillemont, Baronius, Bossuet) preto, lebo v dlhom zajatí sa zlomil a podpísal jednu z troch tzv. sirmijských formúl. Tým, pravda, bol by sa pápež dopustil bludu, čo by vraj porušilo dogmu o neomylnosti pápežskej. Avšak prípad Liberiov nemá nič spoločného s dogmou o neomylnosti, lebo pápež, akokoľvek sa má vec so sirmijskou formulou, nehovoril „ex cathedra". čo sa týka samých sirmijských formúl, vylúčené je, že by bol podpísal prvé dve, nakoľko dátum údajného podpisu sa nezhoduje s dátom pápežovho návratu do Ríma (august 358). Môže byť reč len o tretej formule, ktorá síce najbližšie stojí Nicejskému vierovyznaniu, ale, keďže neobsahuje heslo ógootiatog, znamenalo by že sa ho pápež zriekol. Podľa Sozomena (H. E. 4, 15) pápež dal síce „súhlas" k formule, ale výslovne odsúdil náuku, že Syn nebol Otcu podstatne podobný. Pravde najpodobnejšie vec sa má tak, že Konštancius povolil Liberiovi návrat do Ríma bez podmienky, lebo si to žiadal rímsky ľud a cisár sa i tak presvedčil, že sa ariánskemu protipápežovi Felixovi nepodarilo zakotviť v Ríme.

4. Ariáni i pri výdatnej pomoci cisárovej, ktorý sa nezdráhal použiť v boji aj násilenstiev, predsa dlho sa neudržali. Ako to obyčajne pri bludároch býva, rozštiepili sa na strany, a to viedlo k postupnému úpadku a konečnému zániku. Jedni tvrdili, že Syn nie je Otcovi podľa podstaty podobný, preto boli nazývaní anomoei alebo exukontiáni, heteruziáni; podľa vodcov Aétia a biskupa Eunomia volali ich aétiánmi, alebo eunomiánmi. Niektorí ariáni chceli sprostredkovať medzi prísnym ariánizmom a koncilom Nicejským a tvrdili, že Syn je podobný Otcovi. Preto ich nazývali homoei. Ba aj tí sa rozštiepili a jedni učili, že Syn je podobný Otcovi len vôľou a činnosťou. Druhí dostali sa už veľmi blízko k vierovyznaniu Nicejskému tvrdiac, že Syn je podobný Otcovi aj podstatou preto homoiuziáni, alebo semiariáni. Strany vášnivo vystupovali jedna proti druhej a navzájom sa potláčali. Vydržiavali viac synod, na ktorých za 14 rokov zostavili nie menej ako 19 formúl vierovyznania. Z týchto sú najvýznamnejšie štyri formuly synod sirmijských, kde tretia bola už v celku ortodoxná, ale ešte vždy odmietala výraz *ógomíatog*. Štvrtú formulu zostavili dvorní biskupi cisárovi, ktorí sa obávali, že mierni semiariáni a Nicejskí pravoverní majú už veľmi blízko jeden k druhému, a že by sa ľahko mohli spojiť na chystanom dvojitom sneme a poraziť tvrdších ariánov anomoejských. Z obozretnosti hovorili v nej, že Syn je vo všetkom podobný Otcovi podľa Písma. Konštanciovi už sa tiež protivili ustavičné spory a hádky, a preto, aby obnovil jednotu, zvolal r. 359 dvojitá synodu, a to pre Západ v Rimini, a pre Východ v Seleucii (Malá Ázia). Prikázal biskupom obidvoch synod, aby prijali štvrtú formulu sirmijskú. Pravda, synoda v Rimini ju neprijala a vo veľkej väčšine vyslovila vernosť snemu Nicejskému. Preto Konštancius, dal v Nicei (Trácia) vymazať z formuly slovíčka — a túto skrátenú formulu (nicenum namiesto nicänum) hrozbami a násilím dal odhlasovať tak v Rimini ako aj v Seleucii. Biskupi pod nátlakom podpísali formulu, len niekoľkí odvážni, medzi nimi pápež Liberius, odopreli podpis. Zvíťazil tu ariánizmus, a to jeho smer homoejský. V takej forme začal sa šíriť aj medzi germánskymi kmeňmi, ktoré práve vtedy pristupovali ku kresťanstvu (Wulfila!). Jednota nebola docielená, ba naopak v Cirkvi nastal najväčší zmätok. Sv. Hieronym charakterizuje vtedajšie položenie slovami: Ingemuit totus orbis et arianum se esse miratus est (adv. Lucif. 19). Pravda, víťazstvo ariánizmu i tak netrvalo dlho. Keď zomrel Konštancius (361), v ktorom mal blud svoju oporu, cisár Julián naspäť povolal vo vyhnanstve žijúcich biskupov — medzi nimi aj Atanáza. Nerobil to z lásky k ortodoxnej viere, ba práve opačne, aby zmätok v Cirkvi ešte zväčšoval. Ale nestalo sa tak, ako si Julián myslel. Atanáz, aby obnovil pokoj, zvolal r. 362 synodu do Alexandrie, ktorá vyslovila vernosť snemu Nicejskému. Sám Atanáz bol povoľným voči bývalým odpadlíkom, aby im uľahčil návrat do Cirkvi. Len Lucifer, biskup z Calaris, chcel byť voči odpadlíkom veľmi rigorózny, preto prerušil jednotu s miernejšími biskupmi, čím sa stal pôvodcom dočasnej schizmy luciferiánskej (§ 34, 1). Nemálo prispela k urovnaniu medzi hádajúcimi sa teraz už lepšie ustálená vedecká terminológia (u nicejčanov substantia, podstata; teraz však osoba).

Za cisára Joviána (363-64) zosilnela ortodoxná viera, avšak vo východnom cisárovi Valentovi (364-78) znova dostal blud do času oddaného zástancu (za jeho panovania zomrel sv. Atanáz r. 373). Ortodoxná viera získala v biskupoch sv. Bazilovi, Gregorovi Naziánskom, Gregorovi Nysenskom, Hilariovi, Ambrózovi neohrozených bojovníkov, ktorých účinkovanie pripravilo ariánizmu cestu k rýchlemu zániku. Panovníci Gracián a najmä Teodozius Veľký (379-395) boli horlivými obhajcami nicejskej viery. Teodoziove prísne edikty proti bludu pozbavili ariánov ich chrámov a ariánskym biskupom nebolo dovolené svätiť klerikov. Na Západe ustupoval ariánizmus rýchlejšie. Keď však prvý všeobecný cirkevný snem v Carihrade (381) znova slávnostne odsúdil blud, bol ariánizmus i na Východe odstránený. Na čas sa ešte zachoval len medzi germánskymi národmi, u ktorých sa mu podarilo stať sa skoro národným náboženstvom. Keď však v 7. storočí i Goti, Vandali a Longobardi vrátili sa do Cirkvi (§ 61), ariánizmus, ktorý Cirkvi zapríčinil toľko bolestí a nepokojov, úplne vymizol.

Hugger, Wie sind die drei Briefe Alexanders vom Alexandrien chronelogisch zu ordnen. Ein Beitrag zur Geschicht. des Arianismus: Tiib. Theol. Quartalschr. 1909. — Bardy, La politique religieuse de Constantin aprés le concile de Nicée. Revue de sciences relig. 1928. — Gummerus, Die homusianische Partei bis zum Tode des Konstantins. Leipzig 1900.

17. S. Maria Maggiore — vnútro. Rímska bazilika zo IV. stor.

18. Teodorich Veľký (zlatá minca), kráľ Ostrogótov (471—526).

19. Cisár Justinián Veľký (527—565, zlatá minca), pôvodným menom Upraada, pochodil zo slovanského sedliackeho rodu.

20. Carihradská synoda (553). Freska vo vatikánskej bibliotéke.

21. Chrám sv. Múdrosti v Carihrade — zvonku. Budovaný v rokoch 533—537.

§ 33. MACEDONIANIZMUS A DRUHÝ VŠEOBECNÝ SNEM. FILIOQUE.

Arius tvrdil, že Syn je tvorom Otca a tvoriteľom všetkého, čo jestvuje mimo Otca. Tým nepriamo povedal, že Duch sv. je tvorom Syna. Z bludu ariánskeho vyplýval logickou dôslednosťou nový blud okolo osoby Ducha sv. Nakoľko však pri vzplanutí bludu ariánskeho všetka pozornosť sa koncentrovala na Logos, otázky Ducha sv. si nevšímali. Keď na milánskom sneme (355) ariánizmus zdanlivo zvíťazil, ihneď postúpila do popredia otázka božstva Ducha sv. Vyvolal ju Macedonius, vodca tráckych semiariánov a dlhší čas biskup carihradský. Učil, že Duch sv. je Otcovi a Synovi podriadenou bytosťou, ich sluhom, tvorom, ktorý je podobný anjelom. Blud je pomenovaný po pôvodcovi macedonianizmus (prívrženci nazývajú sa aj pneumatomachmi; podľa Maratonia, neskoršieho vodcu sekty — maratoniáni). Sekta bola najviac rozšírená v Trácii, kde si získala veľa prívržencov svojou prísnou životosprávou. Pravda, ako výslednica bludu Ariovho spolu s ariánizmom aj zanikla. Hlavným odporcom macedonianizmu, podobne ako ariánizmu, bol sv. Atanáz, ktorý s takou húževnatosťou bránil božstvo Ducha sv. vo svojich listoch biskupovi Serapionovi, ako bránil predtým božstvo Syna oproti Ariovi. Blud zavrhla synoda alexandrijská (362), rímska (369) a konečnou platnosťou všeobecný cirkevný snem v Carihrade (381). Carihradský cirkevný snem zvolal Teodozius Veľký, cisár Východu. Pápež Damazus nebol na ňom zastúpený. Snemu spočiatku predsedal Melecius, biskup z Antiochie, človek svätého života, a po jeho smrti Gregor Naziánsky, biskup carihradský, ktorý bol poverený previesť obnovu ortodoxnej viery v ríši. Vedra 150 pravoverných biskupov — všetkých z Východu — boli prítomní aj 36 macedoniáni, ktorí odišli z Carihradu, keď sa synoda vyslovila proti bludu. Pravoverní biskupi prijali ako synodálne vierovyznanie Epifaniom z Konštancie (na Cypre) odporúčaný krstný symbol s malou zmenou a dodatkami. Symbol v prvých dvoch článkoch hovorí o Otcovi a Synovi; doslovne alebo obsahove uvádza Nicejské vierovyznanie. V treťom článku k slovám „Veríme v Ducha svätého" dodala carihradská synoda proti macedoniánom namierenú vložku: „ Pána a Oživujúceho, ktorý z Otca vychádza, ktorému sa rovnako ako Otcovi a Synovi klaniame a Ho rovnako zvelebujeme, ktorý hovoril skrze prorokov ..." To vierovyznanie — zvané niceno-konštantinopolitanské — dosiahlo všeobecného uznania, keď Východ na chalcedonskom sneme (r. 451) a Západ začiatkom 6. storočia uznal ekumenický ráz prvého snemu carihradského. Po pápežovi Vigilíovi († 555) potvrdil prvý carihradský snem Pelagius II. (†590) a Gregor Veľký († 604). Carihradský snem okrem spomínaného vierovyznania uzniesol sa na 7 kánonoch proti ariánom, sabeliánom, marceliánom, apolinaristom a iným bludárom. 3. kánon však priznáva osobitnú úctu biskupovi carihradskému, keď hovorí: „Biskup carihradský má prednosť úcty hneď po biskupovi rímskom, lebo to mesto (Carihrad) je Novým Rímom." Tu sa po prvý raz javí ctižiadostivosť carihradských patriarchov, ktorá neskoršie narobila Cirkvi veľa ťažkostí a viedla k smutným následkom. Cisár Teodozius potvrdil uznesenie carihradského snemu, Rím však schválil len vierovyznanie, nie 7 kánonov, ba tretí kánon priamo zavrhol. Náukou, že Duch sv. pochádza z Otca, bola zavrhnutá prirodzená konzekvencia ariánizmu ohľadom tretej božskej osoby. Ale pomer Ducha sv. k Trojici nebol tým úplne určený. Mala sa rozriešiť najmä otázka, ako sa má Duch sv. k Synovi. Otázku na Východe a Západe riešili rozlične, avšak bola to rozličnosť viac formálna ako vecná. Cirkev grécka učila, že Duch sv. vychádza Otca skrz Syna, západná cirkev zasa, že vychádza z Otca a Syna.

Filioque do vierovyznania bolo pojaté v Španielsku už v 5. storočí. Toledský snem (589) pojal ho i do niceno-konštantinopolitanského symbolu (... qui ex Patre Filioque procedit ...) a úradne všade ho upotreboval. V neskoršom napnutí medzi Východom a Západom a v dobe východnej schizmy hralo „Filioque" dôležitú rolu (§ 83, 2). „Filioque" bolo poňaté i do symbolu Quicumque, mylne pripisovaného sv. Atanázovi. V skutočnosti pochádza z prvej polovice 5. storočia. Autor je neznámy. Vzniklo v Španielsku alebo vo Francúzsku.

Th. Schermann, Die Gottheit des 111. Geistes nach den griech. Viitera des 4. Jahrh. 1901. — Voisin, La doctrine trinitaire d'Apollinaire de Laodicée: Révue d'histoire ecelés. II. 1901. — Lietzmann, Apollinaris von Laodizea und seine Schule. Texte u. Untersuch. I. Tiibingen 1904. — A. Palmieri, Filioque, Dictionnaire de th. cath. V. 2309.

§ 34. INÉ BLUDY A ROZKOLY V ŠTVRTOM STOROČÍ SÚVISIACE S ARIÁNIZMOM. PRISCILIÁNI.

1. Ariánizmus porušil jednotnosť viery a cirkevnú disciplínu a tým otvoril cestu dlhému radu väčších-menších rozkolov, sporov a bludov. Niektoré bludy vyplývali ako logický dôsledok zo samého ariánizmu (macedonianizmus). Iné vznikli tak, že zlým príkladom povzbudení biskupi a kňazi svojvoľne menili a vysvetľovali si pravdy viery, nevšímajúc si neomylného učiteľského úradu Cirkvi, alebo neposlušnosťou odlúčili sa od cirkevnej jednoty. Hlavnejšie bludy a rozkoly: Schizma meleciánska v Antiochii. Eustatius (§ 32), biskup antiochijský, oduševnený zástanca ortodoxnej viery a Nicejského snemu, musel ísť za Konštantína Veľkého do vyhnanstva. Na jeho miesto bol dosadený ariánsky biskup Eudoxius, ktorému menšia časť veriacich v Antiochii odoprela poslušnosť. Eudoxius bol r. 360 povýšený na biskupa carihradského a ariáni do Antiochie dosadili Melecia, doterajšieho biskupa v Sebaste (Arménia). Hoci bol zvolený ariánmi, vyslovil sa už v prvej kázni ortodoxne, a preto ho ariáni zavrhli. Ale neuznali ho ani prívrženci Eustatiovi, pretože bol zvolený ariánmi. Pápežský legát Lucifer z Calaris chcel urovnať roztržky tak, že ustanovil v Antiochii nového biskupa Paulína. Toho zase neuznali prívrženci Meleciovi. A tak boli v Antiochii traja biskupi, dvaja ortodoxní a jeden ariánsky. Ne- vedelo sa však, ktorý z ortodoxných je legitímny. Západ sa pridržiaval Paulína, Východ ale Melecia. Väčšia

časť schizmatikov spojila sa s Cirkvou r. 415; zvyšky rozkolu boli úplne odstránené len r. 482. Rímska schizma. Keď r. 355 cisár Konštancius poslal pápeža Liberia do vyhnanstva (§ 32), na jeho miesto bol Konštanciovým pričinením zvolený protipápež diakon Felix (ako Felix II.). Zastrašený rímsky klérus z väčšej čiastky pristúpil k Felixovi, ale ľud ostal verný Liberiovi a žiadal u cisára, aby povolal Liberia z vyhnanstva. Keď sa Liberius r. 358 vrátil a ľud ho s veľkým jasotom prijal, musel Felix ustúpiť. Zomrel v utiahnutosti (365). Liberius usiloval sa získať feliciánsky klérus a odstrániť schizmu. To sa mu podarilo, ale po jeho smrti schizma znovu ožila. Väčšina kléru zvolila za pápeža Damaza, menšina však diakona Ursína. Medzi stranami povstali krvavé boje, ktorým cisár Valentinián I. len tak urobil koniec, že Ursína a jeho prívržencov poslal do vyhnanstva do Galie. Pápež Damazus musel však znášať zlé následky cez celý svoj pontifikát. Pôvodcom luciferiánskej schizmy je biskup Lucifer z Calaris (Cagliari, § 32), neohrozený bojovník ortodoxnej viery a zástanca Nicejského snemu. Keď však r. 362 Atanáz na alexandrijskom sneme postupoval dosť mierne proti heretikom, nebol a tým spokojný biskup Lucifer a odlúčil sa od ortodoxných biskupov. Prívržencov našiel v Sardínii a v Španielsku. Po jeho smrti bol vodcom rozkolníkov biskup Gregor z Elvíry. Rozkol za krátky čas zmizol bez stopy. Marcelus z Ankyry († c. 374) natoľko bránil jednotu podstaty Otca a Syna proti ariánom, že popieral osobnú rozdielnosť, čím vlastne upadol do monarchiánskeho bludu sabeliánov (§ 20). Podľa neho božstvo je Monas a len v deji spasenia sa rozvinulo v Trojicu. Logos je sila od večnosti v Bohu prebývajúca, ktorá sa pri stvorení sveta zjavila ako sila pôsobiaca, pri Vtelení stala sa zvláštnou osobou — Synom Božím a v Turíčny sviatok apoštoli prijali tú silu, ktorá vychádza z Boha a Syna ako Ducha sv. Na konci sveta obe sily vrátia sa do Boba, aby v ňom — ako na počiatku — odpočívali. Blud nezískal veľa prívržencov. Proti nemu vystúpili sv. Atanáz a Euzebius Cezarejský. Do monarchianizmu upadol tiež Fotinus zo Sirmia († c. 379) dobne ako Marcelus. Kristus je mu len človekom zázračne zrodeným a silou božou obdareným, ktorého Boh pre zázraky a poslušnosť povýšil na dôstojnosť Syna božieho. Blud ešte kratší čas sa zachoval po smrti Fotinovej, ba v bonoziánoch mal svojich prívržencov až do 7. storočia. Mesaliáni (euchiti, entuziasti, choreuti) vznikli asi pod vplyvom sekty manichejov v 4. storočí a boli rozšírení v Sýrii a Mezopotámii. Sviatosti, pôst, prácu a majetok zavrhovali a živili sa žobraním. Efeský koncil (431) zavrhol ich a aj štát ich prenasledoval. Jednako sa ešte dlho udržali a pravdepodobne ožili v stredovekých pauliciánoch a bogumiloch (§ 80, 2).

Audiáni — tak nazvaní podľa zakladateľa Audia v Mezopotámii. Andias prísne karhal kňazské chyby, prečo mal veľa nepriateľov. Vystúpil z Cirkvi a založil so svojimi prívržencami niekoľko kláštorných obcí. Bohu pripisovali prirodzenosť ľudskú a ľudské telo (antropomorfizmus). Udržali sa až do 6. storočia.

Sv. Epifanius, veľký protiorigenista a bojovník proti všetkým kacírstvam, vystúpil proti dvom rozšíreným menším sektám v Arábii. Proti antidikomarianitom, ktorí popierali panenstvo Matky Božej a proti kolyridiánkam, ktoré preukazovali Panne Márii božskú úctu koláčovými (xvibbiotg) obetami. 2. Priscilianizmus. Istý Markus z Memfidy šíril v Španielsku v prvej polovici 4. storočia gnosticko-manichejské bludy. Nepatrná sekta získala horlivého šíriteľa v Priscilianovi, ktorý pochádzal zo vznešenej a bohatej rodiny. Priscilián si získal svojou vzdelanosťou a najmä výrečnosťou mnoho prívržencov, hlavne medzi ženami. Ba pristúpili k nemu aj dvaja biskupi Salvián a Instancius, ktorí vysvätili Prisciliána na biskupa avilského. Hyginus, biskup Kordovy, prvý upozornil na blud Prisciliánov. Synoda v Saragose r. 380 zavrhla blud. Priscilián a jeho prívrženci museli ísť do vyhnanstva do Trieru. Uzurpátor cisár Maximus dal r. 385 Prisciliána a jeho 6 prívržencov i proti rozhodnému protestovaniu sv. Martina, biskupa tourského, popraviť. Bol to prvý prípad, že heretikov trestali smrťou. Ale prívrženci Prisciliánovi uctievali ho a jeho druhov ako mučeníkov. Blud sa udržal až do 6. storočia. Priscilián nebol úplným manicheistom, ale jeho náuka rozhodne pripomína gnosticko-dualistickú špekuláciu. Je vlastne miešaninou gnosticizmu, sabelianizmu a monofyzitizmu. Stúpenci Prisciliánovi popierali trojosobnosť Boha, stvorenie sveta Bohom, zmŕtvychvstanie, zavrhovali manželstvo a požívanie mäsa. Podľa výpovedi svedkov pri súdnom pokonávaní bludu prisciliáni popri vonkajšej askéze viedli nemravný život a mali sa riadiť zásadou: Iura, peiera, secretum prodere noli.

G. Thoernell, Studia Luciferiana. Uppsala 1934. Babut, Priacillien et le Priscillisnisme. Paria 1909. — Hartberger, Priscillians Verhältniss zur Heiligen Schrift. Bibl. Zeitschr. 1910.

§ 35. ORIGENISTICKÉ SPORY.

Origenes, veľký učenec alexandrijskej školy, v svojej prílišnej snahe spojiť kresťanskú náuku s platonickou a novoplatonickou filozofiou, upadol do mienok v mnohom ohrade od učenia Cirkvi odchýlnych. Ta ho viedlo aj prepiate úsilie alegoricky vykladať Písmo sv., ako sa to robievalo v alexandrijskej škole. Všetky bludy, ktorých sa Origenes dopustil, sú obsažené v jeho hlavnom diele . Sú medzi nimi také, na ktoré sa ľahko mohli odvolávať ariáni; a preto sa často spomínalo v trojičných sporoch meno veľkého alexandrijčana, Origena. Origenes v svojej náuke o Trojici skutočne učil subordinacianimus. I keď nazýva syna Božieho a prízvukuje Jeho večnosť, predsa podľa Origena Kristus má stredné miesto medzi Bohom a stvoreným svetom. Druhý blud, ktorého sa Origenes dopustil, je podľa Platóna ponímaná preexistencia duší. Najvypuklejšia však v jeho náuke je apokatastáza, t. j. konečná blaženosť všetkých rozumných bytostí. Origenove náhľady hneď po jeho smrti vyvolali spory. Hlavným odporcom bol Metodius, biskup z Olympu, kým Pamfilus mučeník a Euzebius Cezarejský sa ho rozhodne zastávali, ba zostavili spoločne Apologiu Origena. Atanáz a Veľkí Kapadočania pilne, študovali jeho spisy, vysoko si vážili kresťanských pokladov, uložených v jeho dielach, pravda, poznali i jeho pomýlenia, nad

ktoré sa však vedeli povzniesť. V tom čase sa všetka pozornosť sústredila okolo bludov ariánskych, preto pre Origenove mylné názory vzniklé spory ustúpili do pozadia. Ale keď sa sami ariáni začali odvolávať na Origenove spisy a hlavne použili jeho mienky o subordinácii vo svoj prospech, povstal nový spor o Origenovu pravovernosť, a to hlavne v Palestíne a Egypte. V Palestíne mal Origenes oduševneného zástancu v jeruzalemskom biskupovi Jánovi a v jeho priateľovi Rufinovi. Spočiatku držal s nimi aj sv. Hieronym, ktorý vtedy žil v Betleheme ako askéta. Keď však prišiel do Jeruzalema salaminský biskup Epifanius, rozhodný odporca Origenov, a kázal proti Origenovi ako kacírovi, ba žiadal aj od Jána, aby ho zavrhol, došlo medzi nimi k sporu. Sv. Hieronym pripojil sa teraz k Epifaniovi, zatiaľ čo Rufinus vytrval s Jánom v Origenovej obrane. Teofilovi z Alexandrie sa ako-tak podarilo urovnať spor medzi stránkami. Avšak spor znovu vzplanul medzi Hieronymom a Rufinom, keď Rufinus išiel do Ríma, kde uverejnil nepresný latinský preklad hlavného diela Origenovho De principiis, v ktorého úvode uvádzal Hieronyma ako Origenovho oslavovateľa. Preto vznikli medzi oboma ostré a nedôstojné hádky, ktoré potrvali do Rufinovej smrti (410). V Egypte ešte prudkejšie zúrili origenovské spory. Biskup Teofil z Alexandrie, hoci predtým aj sám sympatizoval s Origenom, zavrhol egyptských mníchov, oduševnených prívržencov Origenových, ktorí boli obžalovaní pre antropomorfizmus. Teofil cítil voči nim osobnú nenávisť, najmä voči štyrom tzv. „dlhým bratom", vynikajúcim veľkou učenosťou a mimoriadnymi telesnými rozmermi. Z Egypta vypudení mnísi, medzi nimi aj „dlhí bratia", hľadali útočište v Carihrade u sv. Jána Zlatoústeho, ktorý sa ich ujal, ale neprijal ich do cirkevnej spoločnosti. Cisár Arkadius volal na zodpovednosť biskupa Teofila pre jeho postup voči mníchom. Teofil sa mal dostaviť pred sv. Jána Zlatoústeho; avšak odkladal so svojím príchodom do Carihradu, kým sa Ján nedostal do nepríjemného konfliktu s cisárovnou Eudoxiou, pretože verejne kázal proti jej márnivosti. Teofil v tom napnutí poslal do Carihradu biskupa Epifania, známeho odporcu Origenovho, aby tam kázal proti Jánovi Zlatoústemu, Origenovi a proti mníchom-origenistom. Ba sám sa spojil s cisárovnou Eudoxiou a osobne prišiel do Carihradu, nie aby sa zodpovedal pred Zlatoústym, ale aby ho súdil. Na synode „pri dube" (pri Chalcedóne) r. 403, ktorej predsedal sám Teofil, zosadil Zlatoústeho, obvineného medzi iným aj z origenizmu. Ján Zlatoústy musel ísť do vyhnanstva do Bitynie, a keď" sa vrátil na žiadosť ľudu, nastúpil čoskoro nové vyhnanstvo do Arménie, ale zomrel na ceste r. 407. Z prívržencov Zlatoústeho vznikla schizma, zvaná „joaniti", ktorá prestala, až keď Teodozius II. dal slávnostne preniesť pozostatky sv. Jána Zlatoústeho do Carihradu. Okolo r. 520 znovu vzplanul origenovský spor, a to vo Veľkej laure (mníšska osada) pri Jeruzaleme. Trval dlhé roky a viedli ho tak rozhorčene a prudko, že došlo až k vypudeniu origenistických mníchov z Veľkej laury. Do sporu zasiahol cisár Justinián. R. 543 vydal edikt, v ktorom zavrhol 10 viet zo spisov Origenových a žiadal od kandidátov na biskupský stolec, aby pred vysviackou sa osvedčili proti Origenovi. Na žiadosť Justiniánovu biskupi, zhromaždení na 5. vš. synode v Carihrade (553), 15 bodov z učenia Origenovho zavrhli a tým spor konečne prestal.

Bauer, Der hl. Chrysostomus u. seine Zeit. Miinchen 1929. — Holl u. Die Zeitfolge des ersten Origenistenstreites. Zeit. der Preusz. Akad. d. Wiss. 1916. — Brocket, St. Jérôme et ses ennemis. Paris 1906.

b) Kristologické bludy.

§ 36. APOLINARIS Z LAODICEJE.

Ariáni popierali nielen božstvo Syna, ale spotvorili aj jeho človečenstvo tým, že neuznávali v ňom opravdivú ľudskú dušu. Podľa nich prijal Kristus pri Vtelení len bezdušné ľudské telo a to, čo poskytuje človekovi ľudská duša, u Krista mal nahradzovať božský Logos. V podvrátení ariánov získal si veľkých zásluh učený biskup z Laodiceje (Sýria) Apolinaris († 390), ale ani jemu nepodarilo sa úplne vymotať sa z bludu. Apolinaris priklonil sa k Platónovej trichotomii a rozoznával tri časti v človeku: telo, nižšiu dušu, ktorá oživuje ľudské telo a dušu rozumnú, ktorou sa človek odlišuje od ostatných živočíchov. Syn Boží pri Vtelení — hovoril Apolinaris — prijal telo oživené len nižšou dušou a miesto rozumnej duše zastupovalo u neho samo božstvo — Logos. Apolinaris tým spôsobom chcel chrániť v Kristu bezhriešnosť a jeho hypostatistickú jednotu. Podľa neho dve úplné bytosti nikdy sa nedajú spojiť v jednu bytosť, keby Kristus mal úplnú prirodzenosť ľudskú, nebola by u neho vylúčená možnosť hriechu. Tým však by bolo ohrozené Vykúpenie ľudstva. Ak by v Kristu bola úplná ľudská bytosť, nevyhnutne boli by v Kristu dve osoby: osoba prirodzená a osoba adoptovaná (adopcianizmus). Pre veľkú autoritu, ktorú mal biskup Apolinaris, získal si veľa prívržencov, nazvaných po ňom menom „apolinaristi". Ba v Antiochii utvorila sa zvláštna apolinarská cirk. obec pod vedením biskupa Vitala. Hlavným odporcom bludu bol sv. Atanáz, Epifanius, Gregor Naziánsky a Nysenský. Synoda alexandrijská (362), rímska (380) a všeobecný cirk. snem carihradský (381) zavrhli apolinarskú herézu. Blud ešte na čas potrval s príbuzným bludom monofyzitickým a s ním spolu aj zanikol.

Ch. E. Raven, Apollinarhun, Cambr. 1923. — E. Weigl. Untersuchnngen .ur Christologie des hl. Athanasius. 1914. — F. Loofs, Die Christologie der Macedonianer. Leipzig 1916.

§ 37. NESTORIANIZMUS A SNEM EFESKÝ 431.

Ariánizmus dal podnet k tomu, aby bola rozptýlená pochybnosť o božstve Syna. Podvrátením apolinarizmu zdôraznená bola ľudská prirodzenosť Kristova. Tu sa samozrejme objavila ihneď" otázka pomeru božskej a ľudskej prirodzenosti v Kristu. Cirkev vždy verila v úzke spojenie dvoch prirodzeností, ale na to sa vzťahujúce výrazy boli nepresné, ba niekedy i nesprávne. Na otázku, ako sa spájajú v Kristu dve prirodzenosti, ináč odpovedala teologická škola alexandrijská a ináč antiochijská. Alexandrijská škola dôrazne prízvukujúc vnútorné spojenie dvoch prirodzeností, hovorila o zmiešaní týchto. Silne sa pridržiavala Kristovho bohočlovečenstva a učila, že to spojenie je fyzické. Tento náhľad zastupoval hlavne Cyril Alexandrijský. Kriticky založená škola antiochijská videla v alexandrijskom ponímaní ohrozenú neporušenosť dvoch prirodzeností a preto sa ich usilovala v Kristu čo najviac rozlišovať. Antiochijčania tvrdili, že dve prirodzenosti nie sú vnútorne spojené, ale len súvisia — asi tak, ako dva kúsky dreva presne k sebe priložené, pri čom však ostávajú v sebe nedotknuté. Pravda, týmto nesprávnym pochopom ohrozená bola v Kristu podstatná jednotnosť a nasledovne aj Vykúpenie. To bol hlavne náhľad biskupa Teodora a Mopsvestie (†429), ktorý učil, že Loges len prebýval v človekovi Ježišovi ako v kostole. Telo Kristovo bolo síce zázračne utvorené v lone Panny Márie, ale P. Mária predsa neporodila Boha, len človeka. Preto nie je Bohorodičkou, ale len matkou Kristovou. Teodor totiž vyznával s Aristotelom, že substancia (prirodzenosť) bez osobnosti nie je dokonalá a tak prišiel k záveru dvoch osôb v Kristu. A keď sa predsa hovorí o jednej osobe v Kristu, nemá sa tu rozumieť podstatná jednotnosť, ale len relatívna a morálna, aká je napr. v manželstve medzi mužom a ženou, o ktorých sa hovorí, že sú jedno telo. Keďže sú v Kristu dve osoby, nie je prípustná zámena vlastností (communicatio idiomatum), pri čom sa totiž pripisujú božské vlastnosti človekovi a ľudské Bohu. Teodorovo ponímanie ostalo istý čas len vnútorným učením antiochijskej školy. Na verejnosť sa dostalo, keď carihradským patriarchom sa stal mních Nestorius, bývalý žiak Teodora z Mopsvestie. Nestorius, výtečný kazateľ, človek nie bez vynikajúcich citností, ale pri tom neskúsený a nástojčivý, dokazoval v svojich kázňach v Carihrade, že Matke Božej nepatrí pomenovanie Bohorodičky, keďže porodila len Krista — človeka a učenie o Bohu „v plienkach zavinutom, a na kríž pribitom" nazval „pohanskou bájkou". Taký hlas prirodzene vyvolal veľké pohoršenie v Carihrade a na okolí medzi laikmi a klérom. Najprudkejšie vystúpil proti bludu patriarcha Cyril Alexandrijský, ktorý v okružných listoch vyložil ortodoxné učenie Cirkvi; spočiatku bez toho, aby bol Nestoria pomenoval. Ba písal súkromné listy i samému Nestoriovi, v ktorých sa usiloval odvrátiť ho od bludu. Keď podráždený Nestorius sa pyšne pridržiaval svojej mienky, vypukol verejný spor medzi ním a Cyrilom, v ktorom nemalú úlohu hrala dávna rivalita medzi teologickou školou alexandrijskou a antiochijskou a ešte väčšia cirkevno-právna rivalita medzi patriarchátom alexandrijským a carihradským, ktorý si nárokoval prvenstvo od r. 381. Podľa „starého cirkevného zvyku" obidvaja obrátili sa na pápeža Celestína I. (422-32), aby rozriešil spor. Pápež zavrhol učenie Nestoriovo na rímskej synode r. 430 a poveril Cyrila Alexandrijského, aby vyzval Nestoria k odvolaniu bludu. Cyril zostavil na synode alexandrijskej 12 anatematizmov a žiadal, aby Nestorius tieto odprisahal. Ale Nestorius sa nechcel poddať svojim protivníkovi, keďže cítil, že na jeho strane je cisár Teodozius II., učený biskup Teodoret Cyrský a Ján, biskup antiochijský.

Prívrženci Nestoriovi zostavili 12 protianatematizmov, v ktorých obviňovali Cyrila z apolinarizmu a tajného monofyzitizmu. Cyril v trefom anatematizme hovorí podľa spôsobu alexandrijskej školy o úzkom a opravdivom zjednotení dvoch prirodzeností, ale bez zmiešania a premenenia jednej v druhú. V jeho terminológii pojmy ešte nemajú ten vyhranený význam, ktorý im dá neskoršie snem chalcedonský. Cyril ich upotrebuje ešte zámenlive. Raz znamenajú prirodzenosť, raz osobu. Odtiaľ vzniklo podozrenie, že Cyril je monofyzitom. Teodozius II. zvolal r. 43). do Efezu snem, kde chcel medzi východnými patriarchátmi urovnať spor. Je to tretí všeobecný snem. Nestorius sa dostavil do mesta so 16 sufragánnymi biskupmi a s ozbrojeným sprievodom. Prišiel i Cyril so svojimi 50 sufragánmi, ale tretí patriarcha Ján z Antiochie sa nedostavil na stanovený čas. Pápežskí legáti pre zlé námorné cestovanie sa oneskorili. Netrpezlivý Cyril, ktorý predsedal snemu, otvoril ho v mariánskom kostole v Efeze. Nestorius nedostavil sa na zasadanie, cítiac prevahu protivnej stránky. Na prvom zasadnutí boli prednesené patristické dôkazy o tom, že P. Mária je Bohorodička, o zjednotení dvoch prirodzeností v Kristu a Nestorius bol pre svoje „bezbožné kázne" ako „nový Judáš'" vyobcovaný a zosadený. Snem efeský nezložil nové vierovyznanie, ale uspokojil sa s Nicejským symbolom. Keď došiel do Efezu patriarcha Ján z Antiochie so svojimi sýrskymi sufragánmi, nepripojil sa k synode, vedenej Cyrilom, ale zvolal osobitnú synodu, na ktorej vyhlásili Cyrila za zosadeného. Keď však pápežskí legáti došli do Efezu, pripojili sa k synode Cyrilovej, na ktorej vyriekli exkomunikáciu nad Jánom a jeho prívržencami. V Efeze teda zasadali naraz dve nepriateľské synody. Cisár Teodozius váhal a v rozpakoch potvrdil uznesenia obidvoch synod. Usiloval sa byť prostredníkom medzi obidvoma stranami, ale jeho pokusy boli márne. Cyril napnul všetky sily, aby naklonil cisára na svoju stranu (posielal bohaté dary). Konečne sa cisár rozhodol proti Nestoriovi, ponechal ho v antiochijskom väzení, uväzneného Cyrila prepustil a efeský snem rozpustil. Pokoj však medzi biskupmi nenastal. Prívrženci Nestoriovi ťažko znášali odsúdenie svojho vodcu, opätovne obviňovali Cyrila z ariánizmu a apolinarizmu a vyhlásili nad ním kliatbu. Zjednotenie nastalo až r. 433, a to prostredníctvom pápeža Sixta III. a cisára Teodozia II. Ján Antiochijský uznal uznesenie efezského snemu a zosadenie Nestoria, Cyril však uznal antiochijčanmi zostavený symbol (efezské symbolum, pôvodca asi Teodoret Cyrský). Symbol bol bezvadný; Mária je v ňom pomenovaná, ale nakoľko ľudská prirodzenosť Ježiša je v ňom nazývaná chrámom Syna Božieho, niektorým biskupom sa zdalo, že Cyril zradil pravovernosť a použil nestoriánskych výrazov. Neboli však spokojní ani biskupi antiochijskí, ktorí zazlievali Jánovi, že uznal odsúdenie Nestoria. Len ráznym zakročením cisára sa podarilo z

väčšej čiastky pokoj obnoviť tak, že pohrozil zosadením všetkým neposlušným biskupom. Nestorius ostal zatvrdlý, preto ho cisár poslal do vyhnanstva do Egypta, kde krátko pred snemom chalcedonským s Cirkvou nezmierený zomrel (450 alebo 451). Jeho spisy na cisárov rozkaz mali sa spáliť. Najnovšie vznikli nemalé hádky okolo osoby a učenia Nestoriovho. Niektorí učenci (Bethune-Baker, Duchesne) ospravedlňujú Nestoria a spor pripisujú len rivalite, osočovaniu Nestoriovej osoby a nepochopeniu jeho učenia. Ale márne. I keď" sa uzná, že v spore hralo osobničkárstvo nemalú úlohu a berie sa v úvahu dobrý úmysel Nestoriov, ktorý neraz prejavil, jednako jeho učenie nie je korektné, najmä ohľadom Matky Božej a zámeny vlastností v Kristovi (communicatio idiomatum). Keďže spisy Nestoriove nebolo dovolené čítať, skrývali sa Nestoriovi prívrženci za náuku a spisy Diodora z Tarzu a hlavne Teodora z Mopsvestie, ktorý je vlastne pôvodcom nestoriánskeho bludu. Hniezdom skrytého nestorianizmu bola hlavne Edesa. Biskup Rabulas z Edesy upozornil verejnosť na toto nebezpečenstvo, prečo dal cisár Zeno zatvoriť teologickú edesskú školu (489). Edesský kňaz Ibas vo svojom liste biskupovi Hardašinovi sa zastával Nestoria. S tým listom zapodieval sa i V. všeobecný snem carihradský (r. 553, § 39). Tento blud vymizol úplne z rímskej ríše prísnym pokračovaním proti nestorianizmu. Ale uchýlil sa do Perzie, kde sa ešte dlho udržal a kde sa dokonca stal štátnym náboženstvom. Intenzívnym misijným účinkovaním získali si nestoriani časom veľa prívržencov v Ázii, najmä keď pristúpili k nim tzv. Tomášovi kresťania v Prednej Indii (mali by to byť stopy misijnej činnosti apoštola Tomáša). Ba, nestoriánski misionári zašli i do Číny. Začiatkom 14. storočia — kedy boli na vrchole svojho rozkvetu — mali 14 patriarchátov. Úpadok nestorianizmu začal sa v 14. storočí, keď" prestúpili k islamu mongolské kniežatá. Dodnes sa udržali v Kurdistane a v Perzii (počtom asi 100.000). Za svetovej vojny ich rozohnali mohamedáni; a nimi sa zapodievala i Spoločnosť národov (Asyri).

Rehrmann, Die Christologie des hl. Cyrillue v. Alex. Hildesheim 1902. — F. Loofs, Nestorius and hisplace in the history of christian doctrine. Canabridge. 1914. — Glinther Theodoret v. Cyrus und die Klimpfe in der oriental Kirche. Aschaffenburg 1913. — A. Sartori, II concetto di ipostasi e l'enos dogmatica ai concili di Efeso e di Calcedonia. Turin 1927.

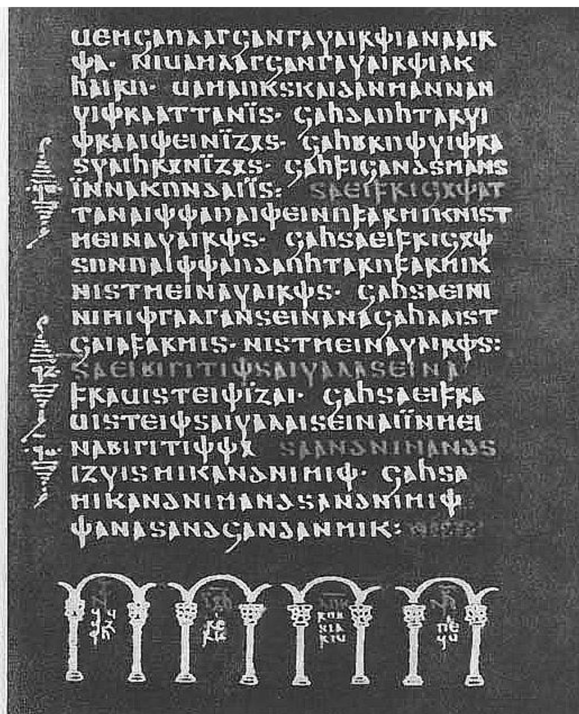
§ 38. BLUDY MONOFYZITICKÉ. SNEM CHALCEDÓNSKY 451.

Kým nestoriani natoľko rozlučovali dve prirodzenosti v Kristu. že porušili jeho osobnú jednotnosť, protivníci Nestoriovi upadli do opačného bludu a v prílišnej horlivosti brániť osobnú jednotu spojili a zmiešali v Kristu dve prirodzenosti v jednu (preto monofyziti). Podľa ich učenia boli v Kristu dve prirodzenosti len pred Vtelením; po Vtelení je v ňom len jedna a to božská prirodzenosť. Preto Kristus nie je ani nám ľuďom podstatne rovný, lebo nemá ľudskej prirodzenosti. Podľa toho dôsledne by boli museli tvrdiť, že Kristus trpel pri Vykúpení podľa božskej prirodzenosti. Keďže to je nemožné, aby zachránili fakt Vykúpenia, tvrdili, že Kristus neprijal také telo, aké máme my ľudia, ale že mal len telo zdanlivé, v nebesiach utvorené (doketizmus), ktoré prešlo cez matku Božiu podivným spôsobom (akoby cez vodovod). Také ponímanie viedlo prirodzene k novým rozporom. Podnet k otvorenému boju dal carihradský archimandrita Eutyches, človek zbožný, ale teologicky neškolený, ktorý prenasledoval niektorých biskupov pre domnelú herézu diofyzitizmu, ale carihradský snem r. 448 pod predsedníctvom patriarchu Flaviána zosadil a exkomunikoval jeho samého. Eutyches obrátil sa so sťažnosťou na pápeža Lea I. (440-61), ktorý spočiatku, nie dosť informovaný o podstate sporu, nebol spokojný s Flaviánovým postupom; ale, keď" mu Flavián zaslal rozhodnutie carihradskej synody, schválil jej uznesenie. V svojom r. 449 písanom chýrnom dogmatickom liste — Epistola dogmatica ad Flavianum — autenticky vyložil katolícku náuku o dvoch prirodzenostiach v Kristu. List pápežov stal sa smernicou v ďalšom boji s monofyzitmi. Pápež svojím listom jasne naznačil, že je úplne opačnej mienky, akú doposiaľ zastupovala škola alexandrijská. Eutyches sa neuspokojil s rozhodnutím pápežovým, a to tým menej, keďže cítil na svojej strane priazeň cisára Teodozia II. Na naliehanie násilného Dioskura z Alexandrie, ktorý bol priateľom Entychovým, zvolal Teodozius II. všeobecnú synodu do Efezu r. 449, hoci pápež ju nepokladal za potrebnú, lebo spornú otázku rozriešil jasne a s konečnou platnosťou vo svojom liste Flaviánovi. Keďže však cisár synodu už bol zvolal, nezdráhal sa pápež vyslať na ňu svojich legátov. Skôr, ako by títo boli došli do Efezu, poveril cisár predsedníctvom synody patriarchu Dioskura a vylúčil nej všetkých protivníkov Eutychových, najmä Teodoreta Cyrského. Týmto bol už výsledok synody vopred určený. Surový patriarcha Dioskur pomocou sfanatizovaných mníchov a vojska prinútil prítomných biskupov, aby dali súhlas, že náuka Eutychova je ortodoxná, a že Flavián a iní ortodoxní biskupi sú zosadení. Flavián hneď" na synode podal protest pápežovi; pre toto ho tak stýrali, že hneď potom zomrel. Keď medzitým došli pápežskí legáti a odopreli podpísať uznesenia synody, rozzúrili proti sebe mníchov a vojakov a len útekom si zachránili životy. Teodozius synodu schválil, pápež však ju najrozhodnejšie zavrhol a sám ju nazval synodou lúpežníckou (latrocinium ephesinum). Pravda, lúpežnícky snem všade zavrhli a biskupi žiadali novú synodu. Teodozius II., o ktorého jedine sa latrocinium opieralo, zomrel a cisárovná, zbožná Pulcheria vzala si za manžela statočného vojvodcu Marciána (450-57). Ten vyhovel všeobecnému volaniu po sneme a zvolal ho do Chalcedonu (pri Carihrade) r. 451. Pápež síce nepokladal za potrebné zvolať snem, ale keď už bol snem zvolaný, dal svoj súhlas, čím sa stal tento snem štvrtým všeobecným. Na sneme sa zišlo viac ako 600 biskupov, takže bol najviac navštíveným snemom v kresťanskom staroveku. Otcovia snemu zavrhli predovšetkým lúpežnícky snem a jeho pôvodcu Dioskura zosadili. Na žiadosť cisárovu zložili vierovyznanie, ktoré presne určilo náuku Cirkvi o dvoch prirodzenostiach v Kristu po Vtelení tak proti Nestoriovi ako i proti Eutychovi. „Veríme všetci jednohlasne, že jeden je Kristus vo dvoch prirodzenostiach kde obidve prirodzenosti sú spojené bez zmiešania a premeny (to proti Eutychovi), bez roztrhania a rozdelenia (proti Nestoriovi). Leov dogmatický list s nadšením prijali slovami: „Tak veríme všetci, tak verili Otcovia a apoštolovia, ústami Leovými prehovoril Peter". Na 15. zasadnutí v neprítomnosti pápežských legátov vyniesli otcovia 28 kánonov, z ktorých posledný

obnovil 3. kánon snemu carihradského (§ 33), podľa ktorého biskup carihradský má hneď" nasledovať po biskupovi Starého Ríma, a rozšírili jeho jurisdikciu na územia, ktoré doposiaľ mu nepatrili. Pápežskí legáti vyslovili hneď" proti tomu protest a pápež neschválil túto časť uznesení snemu chalcedonského, hoci ho o to žiadali tak synoda ako i cisár. Nemohol to schváliť, lebo sa protivilo snemu Nicejskému. I keď bol blud na chalcedonskom sneme podvrátený, žil ešte dlho zvlášť preto, lebo k nemu sa pripojilo veľa mníchov, ktorým sa podarilo dosadiť na významné miesta v Antiochii, Jeruzaleme a Alexandrii monofyziticky zmýšľajúcich patriarchov. Pre spory okolo trónu nemohli cisári zaujať dosť rozhodné stanovisko proti monofyzitom. Cisár Zeno (474-91) na popud carihradského patriarchu Akácia vydal r. 482 zjednocovaciu formulu (Heneticon), ktorou chcel spojiť katolíkov s monofyzitmi, Nakoľko však z taktických dôvodov žiadala, aby sa nehovorilo ani o jednej ani o dvoch prirodzenostiach v Kristu, ale používalo sa len niceno-konštantinopolitánskeho vierovyznania, neuspokojila ani katolíkov ani monofyzitov. V Carihrade utvorila sa schizma akaciánska, ktorá trvala 35 rokov. Ostrejšie vystúpili proti monofyzitom Justín I. (518— 27) a Justinián I. (527-65), pre čo sa začiatkom 6. storočia veká časť monofyzitov prinavrátila do Cirkvi. Ale v Egypte, Abesínii, Sýrii, Armenii a v susedných zemiach zachoval sa blud i naďalej a bol najpopulárnejším v staroveku. Keďže následkom islamu spomínané krajiny boli odlúčené od byzantskej ríše, nadobudol v nich blud rázu národného náboženstva. V Egypte menovali sa monofyziti koptami a tvorili kopticko-egyptskú národnú cirkev, kým gréckych katolíkov nazývali melchitmi (kráľovsky zmýšľajúcimi). V Sýrii a Mezopotámii menovali monofyzitov jakobitmi po Jakubovi Baradajovi, biskupovi v Edese, ktorý preoblečený za žobráka precestoval celú prednú Áziu a zhromažďoval roztratených monofyzitov. Zriadil dodnes jestvujúci monofyzitický patriarchát v Antiochii. I dnes žije asi 900.000 schizmatických koptov popri 30.000 unionovaných a asi 150.000 melchitov. E. Schwartz, Das Nicaenum u. das Constantinopolitanum auf der Synode v. Chalcedon: Zeitschr. fiir neutest. Wiss. 1926. — E. Schwartz, Der Prozesz des Eutyches: Abh. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Miinchen 1929. — Brooke, Vitae virorum apud Monophysitas celeberrimorum. Paris 1907. — Lebon, Le mo-nophysitisme Sévérien. Etud sur la résistance monophysite au concile de Chalcédoine. Liiwen 1909.

22. Pápež Gregor Veľký (590—604) diktuje melódie. Miniatúra z antifonára mnícha Hartkera v kódexe zo St. Gallen.

23. Codex argenteus. Stránka z prekladu sv. Písma do gótskej reči biskupom Wulfilom, okolo roku 500, Upsala, univ. knižnica.

§ 39. PIATY VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM R. 553.

Spor o tri kapitoly.

S origenistickými nepokojmi úzko súvisí spor o tri kapitoly, ktorý je aj dohrou nestoriánskych a monofyzitických bludov. Podnet k sporu dal Teodor Askidas, biskup cezarejský (v Kapadocii), oduševnený origenista, ktorý, aby odvrátil Justiniána I. od ďalšieho prenasledovania origenistov, usiloval sa jeho pozor nosť obrátiť na iný predmet. Keďže poznal cisárove snahy zjednotiť monofyzitov s Cirkvou, nahovoril Justiniánovi, že sa mu zjednotenie podarí, keď budú zavrhnuté pre monofyzitov urážlivé tri kapitoly, a to: 1. spisy a osoba Teodora z Mopsvestie, 2. spisy, ktoré napísal Teodoret Cyrský proti Cyrilovi Alexandrijskému a všeobecnému snemu efezskému, 3. list kňaza Ibasa (§ 37). Cisár neprehliadol pravý úmysel Askidov a dekrétom z r. 543 zavrhol tri kapitoly a ich obhajcov. Tým však vyvolal veľký spor na Východe a ešte viac na Západe, kde sa krok

cisárov pokladal za otvorený útok na chalcedonský snem. Tri kapitoly s katolíckeho stanoviska boli síce chybné, lebo Teodor z Mopsvestie a jeho spisy boli vlastne pôvodcami nestoriánskeho bludu, spisy Teodoreta Cyrského a list Ibasov zasa hájili Nestoria a napádali efezskú synodu. Lenže Západ nepoznal úplne obsah týchto spisov, útočiť na Teodora z Mopsvestie, ktorý zomrel zmierený s Cirkvou, mnohí pokladali za porušenie mŕtvym patriacej piety. Nakoľko snem chalcedonský Teodoreta Cyrského a Ibasa späť prijal do cirkevného zväzku, mnohí mysleli, že útočiť na tieto osoby znamená útočiť na chalcedonský snem. Proti cisárovmu ediktu postavil sa Západ na čele s pápežom Vigiliom (537-555) na odpor. Cisár, aby zlomil odpor proti dekrétu, povolal do Carihradu pápeža Vigilia a žiadal od neho, aby dekrét prijal. Pápež spočiatku nechcel dať súhlas k zavrhnutiu troch kapitol, neskoršie ale podľahol nátlaku a, aby vyhol prípadnému gréckemu rozkolu, vydal svoje „judicatum", v ktorom odsúdil tri kapitoly ale s výhradou, že tým autorita snemu chalcedonského nie je naštrbená. Pápežovým rozhodnutím bol Západ zmätený a pobúrený. Obviňovali ho zo zrady chalcedonského snemu. Mnohí prerušili s ním cirkevné spojenie, ba koncil v Kartágu r. 550 ho aj vyobcoval, kým nebude konať pokánie. Pápež bol vo veľmi chúlostivom položení. Odvolal judicatum a dohodol sa s cisárom, že predostrú celú vec najbližšiemu všeobecnému snemu, dotiaľ však nech sa vo veci nič nepodniká. Ale cisár nedodržal dohodu, r. 551 vydal ešte prísnejší edikt proti trom kapitolám, čím sa spor ešte priostril. Pápež neprijal edikt a stíhal všetkých biskupov, ktorí ho podpísali, najmä pôvodcu celého sporu, biskupa Askida. Cisár chcel dať zajať pápeža, ktorý sa však použitím azylu v kostole sv. Petra zachránil. Neskoršie prešiel do Chalcedonu, kde vydal encykliku k celému kresťanskému svetu, v ktorej sa sťažoval na cisárove násilenstvá. Cisár r. 553 zvolal bez súhlasu a účasti pápeža vš. synodu do Carihradu. Táto zavrhla tri kapitoly a ich prívržencom pohrozila vyhnanstvom a zosadením. Pápež medzitým vydal aktu „Constitutum", v ktorej odsúdil 60 viet zo spisov Teodora z Mopsvestie, ale druhú a tretiu kapitolu zakázal posudzovať. Po tom obvinil cisár pápeža z nestorianizmu a poslal ho do vyhnanstva. V sedemmesačnom vyhnanstve dospel pápež k náhľadu, že ani odsúdením druhej a tretej kapitoly nebude koncil chalcedonský porušený, preto vydal r. 554 druhé „Constitutum", v ktorom zavrhol tri kapitoly a uznal uznesenia carihradského snemu, ktorý sa takto stal piatym všeobecným. Keď cisár dostal takým spôsobom zadosťučinenie, povolil pápežovi návrat do Ríma. Vigilius na ceste v Syrakuzách zomrel r. 555. Nedôstojná ctižiadostivosť a rozvažovanie pápežovo pomstilo sa najviac na jeho vlastnej osobe. Jeho nástupca Pelagius I. (556-61) — i keď ešte ako tajomník Vigilia zastával tri kapitoly, teraz uznal carihradský snem a pomaly ho uznával celý Západ. Milánska a akvilejská cirkevná provincia prešla však do schizmy; prvá obnovila cirkevné spojenie koncom 6. storočia, akvilejská len okolo r. 700 (§ 50, 3).

Savio. 11 papa Vigilio: Cioilta cattol. 1903. — Punkes, Papst Vigilius and der Dreikapitelstret. Miinchen 1864. Grisar, Geschichte Roms und der Piipste I. 574. — L. Duchesne, L'Église au VIe siMe, Paris 1925. — Scott. The eastern Churches and the Papacy. London 1928.

§ 40. MONOTELETIZMUS A ŠIESTY VŠ. SNEM CARIHRADSKÝ R. 680/81. TRULÁNSKY SNEM 692.

Byzantská veľríša prežívala koncom 6. storočia veľmi ťažké časy. Avari a Slovania ohrozovali Carihrad, Peržania Sýriu a Egypt a tlačili sa už aj na Bosporus. Islam zaujal cenné východné provincie. Cisár Heraklius (610-641) bol presvedčený, že len v zjednotenej ríši bude môcť čeliť mnohým nebezpečenstvám, ktoré mu hrozili s každej stránky. Ríša však nebola zjednotená, lebo monofyzitizmus nebol ešte premožený a delil kresťanský svet. Preto Heraklius vítal každý pokus, ktorý mal odstrániť nedorozumenie medzi kresťanmi. Ale nový pokus nebol zdravý; vznikol monoteletizmus — posledný to z kristologických bludov, ktorý narobil na čas ešte väčšieho zmätku, než bol dosiaľ. Keď sa ho však Cirkvi podarilo premôcť, boli kristologické bludy konečne odstránené. Patriarcha carihradský Sergius (610-638) snažil sa nájsť strednú cestu medzi katolíkmi a monofyzitmi tým, že tvrdil, že v Kristu sú síce dve prirodzenosti, ale len jedna, a to božsko-ľudská vôľa a len jedna božsko-ľudská činnosť. Sergius získal pre svoj náhľad niekoľko biskupov, najmä však cisára Heraklia, ktorému sa návrh veľmi páčil, lebo videl v ňom pevný prostriedok k docieleniu dávno žiadanej jednoty. Cisár podnikol všetko možné, aby pre Sergiovu formulu získal čím viac biskupov, čo sa mu spočiatku skutočne darilo. Niektorí biskupi prijali novú formulu a Cyrus, patriarcha alexandrijský zjednotil r. 633 na jej základe mnohých egyptských monofyzitov s katolíckou Cirkvou. Monofyziti videli v novej formule svoje víťazstvo, čo vyjadrili slovami: „Chalcedonský snem prišiel k nám a nie my k nemu." Práve, keď" Cyrus prevádzal úniu v Alexandrii na základe novej formuly, bol tam aj Sofronius, učený mních palestínsky, ktorý zbadal slabosť Sergiovej formuly a dokazoval jej heretický zmysel. Žiadal od Cyra, aby nepublikoval túto formulu, kým Cirkev nezaujme k nej potrebné stanovisko. Cyrus však odkázal ho patriarchovi Sergiovi, o ktorom Sofronius nevedel, že je pôvodcom formuly. Keď Sofronius dokazoval Sergiovi nebezpečenstvá, ktoré hrozia ortodoxnej viere z tejto náuky, navrhol úskočný Sergius, aby sa v budúcnosti nehovorilo ani o jednej ani o dvoch činnostiach. Sofronius sa nazdával, že ako mních urobil svoju povinnosť, a nechal vec. Ale keď sa stal patriarchom jeruzalemským, hneď v prvom svojom obežníku ku všetkým patriarchom podrobne a dobre rozvinul učenie o dvoch vôľach a dvoch činnostiach v Kristu a náhľad o jednej činnosti označoval ako monofyzitický. Sergius cítil, že Sofronius odhalil slabú stránku jeho formuly, a preto sa usiloval získať pre svoj náhľad samého pápeža Honoria I. (625-638). V úlisnom liste predstavil pápežovi pestrými farbami skvelé výsledky tejto formuly na poli zjednocovania monofyzitov s Cirkvou. Sofroniovo počínanie označil za zbytočný spor o slová, ktorý ohrozuje horko-ťažko uskutočnenú úniu s monofyzitmi. Navrhoval Honoriovi, aby sa nepoužívalo sporných výrazov o jednej alebo dvoch činnostiach. V špekulatívnych otázkach nezbehlý a jednostranne informovaný pápež súhlasil so Sergiom a vo dvoch listoch schválil jeho počínanie. Radil ponechať spor o slová gramatikom a žiadal, aby sa neužívalo výrazov o jednej

alebo dvoch činnostiach, ale aby sa jednoducho vyznávala ortodoxná viera, podľa ktorej jeden a ten istý Kristus pôsobil v dvoch prirodzenostiach božsky a ľudsky. Pápež sa pridržiaval svojho stanoviska i vtedy, keď mu Sofronius lepšie vysvetlil spornú otázku. Posmelený Sergius zostavil vierovyznanie (Ekthesis), aby úplne zahriakol ortodoxných, a požiadal cisára Heraklia o jeho uverejnenie vo forme cisárskeho ediktu. V ňom boli výrazy o jednej alebo dvoch činnostiach zakázané a uložené učenie o jednej vôli v Kristu. Východní biskupi prijali dekrét, ale západní na čele s Honoriovými nástupcami (Severín, Ján IV., Teodor I.) ho zavrhli. Nástupca Herakliov Konštans II. (641-668) vidiac, že Sergiom zostavené vierovyznanie zapríčinilo na Západe veľké pobúrenie, odvolal ho a vydal r. 648 patriarchom carihradským Pavlom zostavené nové vierovyznanie (Typus), miernejšie ako Sergiove, a usiloval sa získať pápeža Martina I. (649-653). Ale ten na lateránskej synode v Ríme r. 649 zavrhol i Ekthesis i Typus. Jasne zdôraznil ortodoxnú náuku o dvoch prirodzených vôľach a činnostiach v Kristu a vyobcoval prívržencov monoteletizmu, patriarchov Sergia, Pavla z Carihradu, Cyra z Alexandrie a iných. Tým počínaním rozzúrený cisár siahol k násilenstvám. Nenávidel pápeža Martina už aj preto, lebo sa dal zvoliť bez jeho súhlasu. Cisár dal v Ríme pápeža chytiť a zavliecť do Carihradu, kde ho dal odsúdiť a týrať ako vlastizradcu a konečne ho poslal do vyhnanstva na Cherzones. Tu pápež podľahol svojim utrpeniam (zomrel hladom r. 655, alebo 656). Podobný osud stihol i opáta Maxima, významného teológa gréckeho a jeho dvoch spoločníkov, ktorým vyrezali jazyky a tak ich poslali do vyhnanstva. Cisár Konštantín IV. Pogonatus (668-685) chcel sa s Rímom zmieriť, preto žiadal pápeža Agatona (678-681), aby vyslal svojich zástupcov do Carihradu, kde by sa obnovil mier medzi Starým a Novým Rímom. Pápež nariadil zvolať na Západe synody, ktoré mali zaujať stanovisko k monoteletickej otázke. Roku 679 (680?) zvolal veľkú lateránsku synodu, ktorá presne stanovila učenie o dvoch prirodzených vôľach a činnostiach v Kristu. Výsledok synody zhrnuli do dogmatického listu, ktorý oddal pápež Agato svojim vyslancom, idúcim r. 680 do Carihradu na 6. vš. cirk. snem (tretí carihradský). Snem zasadal v cisárskej kupolovej sieni — preto nazývajú ho aj trulánskym a trval až do nasledujúceho roku. Snem prijal Agatonov dogmatický list, z ktorého takmer doslovne zostavil vierovyznanie: „Vyznávame podľa učenia sv. Otcov dve prirodzené vôle a dve prirodzené činnosti bez rozdelenia a bez premeny, bez rozlúčenia a bez zmiešania, dve vôle, ale nie tak, ako by si odporovali, lež tak, že vôľa ľudská poslúcha božskú a je jej podriadená." Snem stíhal kliatbou patriarchu Makaria z Antiochie, tvrdošijného zástupcu monoteletizmu a vyobcoval i hlavného pôvodcu bludu Sergia, tiež Pavla, bývalých to patriarchov carihradských a Cyra, patriarchu alexandrijského. A podobne vyslovil kliatbu aj nad pápežom Honoriom, pretože sa vo svojich listoch zastával bludu Sergiovho. Pápežskí legáti podpísali uznesenie a cisár s pápežom Leom II. (682-683) ho potvrdili. V Honoriovom prípade o definitívnom a „ex cathedra" rozhodnutí nemôže byť ani reči. Vlastne vôbec nie je isté, že Honorius bol by zmýšľal monoteletisticky. V prvom liste upotrebuje síce výrazu jedna vôľa, ale — ako to z ďalšieho textu jasne vysvitá — to neznačí jednu fyzickú vôľu, ale morálnu. Vylučuje u Krista len hriešnu ľudskú vôľu, ale nie dobrú. Popiera v Kristu hriešnu náklonnosť a žiadostivosť. Honoriova vina nie je natoľko v dogmatickom pomýlení ako skôr v okolnosti, že náležite nevyšetril spornú otázku, že ju zmalicherňoval, nepreukázal dostatočnej snahy potlačiť blud a tým nepriamo ho podporoval. Preto rozsudok carihradskej synody nad Honoriom bol priostrý a pápež Leo potvrdil síce uznesenie snemu, ale ohľadom Honoriovej veci učinil poznámky, ktorými otupil ostrie rozsudku. Preto uznesenia snemu carihradského v časti, v ktorej je Honorius ako heretik odsúdený, v tom zmysle nie sú pápežom Leom potvrdené. Ale aj keby bol koncil skutočne odsúdil Honoria ako heretika, dogma o neomylnosti pápeža ani tým by nebola dotknutá. Keďže dva posledné všeobecné snemy zaoberali sa len vieroučnými otázkami a nevydali na nich disciplinárne dekréty, zvolal Justinián II. (685-695) r. 692 novú synodu do Carihradu, ktorá zasadala tiež v cisárskej sieni trullon (trulánska druhá). Ba, keďže mala doplňovať dve predošlé, je pomenovaná quinisexta. Mienená bola ako všeobecná. Na nej už veľmi zjavne vystupuje odklon Východu od Západu, najmä nenávisť oproti Rímu. Spomedzi 102 kánonov, vynesených na synode, 36 obnovuje prvenstvo patriarchu carihradského po rímskom pápežovi, čo už pápeži toľko ráz zamietli. 13. kánon je namierený proti celibátu kňazov a diakonov, na Západe už zvyklému, a dovoľuje kňazom a diakonom pokračovať v manželstve uzavretom pred vysviackou. Iné kánony zrušujú západné spôsoby pôstu. Trhlina medzi Východom a Západom na tejto synode je už príliš veľká. Pápež Sergius (687-701) nepotvrdil túto synodu, hoci cisár sa všemožne o to usiloval a chcel použiť aj násilia. Východ ju pokladá za všeobecnú trulánsku II., naproti tomu Západ ju pomenoval synodus erratica. Na 6. vš. sneme carihradskom podvrátený monoteletický blud zachoval sa ešte u maronitov, pomenovaných podľa mnícha sv. Marona († 410), a to na Libanone a neskoršie na Cypre. časť vrátila sa do Cirkvi v 12. storočí za križiackych výprav, ostatok r. 1445.

Straubinger, Die Christologie des hl. Maximus Confessor. Bonn 1906. — Straubinger, Die Lehre des Patr. Sophronios v. Jezus. éber die Trinitiit, die Incarnation u. die Person Christi. Katholik. 1907. — G. Zuretti, Sofronio, patriarca di Gerwalemme. Didaskalion 1906. — Crivellucci, La Chiesa di Roma l'Impero nella questione monoteletica: Studi storici 1900. — J. Marié, Pseudo-Dionysii formula de Christi activitate theandrica. Zagreb 1932.

20. Carihradská synoda (553). Freska vo vatikánskej bibliotéke.

21. Chrám sv. Múdrosti v Carihrade — zvonku. Budovaný v rokoch 533—537.

Bludy na Západe.

Ako na Východe otázka Vykúpenia bola stredobodom pozornosti teológov, podobne zaujala popredné miesto v teológii i na Západe. Lenže Západ sa díval s iného stanoviska na centrálnu otázku kresťanstva než Východ. Východ ju osvetlil so stanoviska abstraktne-špekulatívneho. Západ, verný svojim rímskym zásadám, ju rozoberal so stránky praktickej, z ohradu nábožensko-mravného. Pritom došlo k antropologickým alebo soteriologickým sporom. V otázke o pôsobení sviatostí pomýlil sa Donatus a o vlastnostiach milosti božej mylne učil Pelagius.

§ 41. DONATIZMUS.

1. Rigoristické snahy javili sa na Západe, najmä v Afrike už v predošlej perióde a už vtedy prepukli v spor o platnosti heretikmi udeleného krstu (§ 25) a v schizmu novaciánsku (§ 21). Ako by pokračovaním sporu o platnosti heretikmi udeleného krstu boli donatistické nepokoje, ktoré na dlhý čas pozbavili africké kresťanstvo pokoja. Základná otázka, ako pôsobia sviatosti (krst a posvätenie kňazstva), nebola ešte rozriešená. Boli tu dve mienky. Jedna hlásala objektívnu pôsobivosť sviatosti bez ohradu na vysluhovateľa, druhá však tvrdila, že pôsobnosť sviatosti je podmienená subjektívnou dispozíciou vysluhovateľa — závisí od jeho hodnosti a svätosti. Prívrženci druhej mienky videli svätosť Cirkvi vo svätosti jej členov; preto žiadali vylúčenie všetkých verejných hriešnikov Cirkvi a popierali, že by hriešnymi kňazmi udelené sviatosti mohli byť platné. Pod vplyvom Tertuliánových a Cypriánových subjektívne-špiritualistických pojmov o Cirkvi a sviatostiach osvojili si túto mienku Afričania, kým Rím klonil sa k mienke prvej. A neposlednú rolu hrali v dlho trvajúcom boji národné motívy. Zrazil sa tu punský partikularizmus a maurský národný duch s rímskym univerzalizmom. Driemajúcim nesvornostiam k vonkajšiemu prepuknutiu dala podnet voľba biskupa po smrti kartáginského prímasa Mensuria (311). Na návod dvoch ctižiadostivých kňazov (Botrus a Coelestius) nepozvali k voľbe nového prímasa numidských biskupov, hoci tiež patrili k primiciálnej oblasti kartaginakej. Zvolený bol archidiakon Cecilián a vysvätil ho Felix, biskup z Aptungy. S jeho voľbou nebola spokojná časť obce, a to z rozličných príčin. Jedni mu zazlievali, že za Diokleciánovho prenasledovania postavil sa proti blúznivcom, ktorí ľahkomyseľne vyhľadávali mučenícku smrť. Druhí boli proti nemu z osobných dôvodov. Boli to hlavne spomínaní dvaja kňazi, ktorí sami pomýšľali na hodnosť prímasa a dvaja poprední laici cirkevnej obce, u ktorých Mensurius uschoval za prenasledovania cirkevné poklady a ktorých sa teraz prísne dožadoval Cecilián. Hlavne však poburovala proti nemu ľud rojčivá bohatá vdova Lucilla, ktorá zúrila proti nemu preto, lebo jej odoprel pred prijímaním dať bozkať pozostatky cirkevne neuznaného mučeníka. Taká bola nálada proti Ceciliánovi, keď došlo do Kartága 70 numidských biskupov urazených, že voľba bola bez nich vykonaná. Postavili sa ihneď na stranu miestnych nespokojencov. Zvolali do Kartága r. 312 synodu, na ktorej Ceciliána zosadili a jeho vysvätenie vyhlásili za neplatné preto, lebo ho vysvätil nehodný biskup Felix, ktorý za prenasledovania Diokleciánovho bol traditorom. Postavili protibiskupa v osobe Majorína, domáceho priateľa Lucilly, resp. po jeho náhlej smrti Donata Veľkého, ktorý zorganizoval schizmu a preto je pomenovaná po jeho mene.

2. Hlavné body donatistickej náuky sú tieto: 1. Pôsobivosť sviatosti nezávisí len od pravovernosti vysluhovateľa, ale i od jeho mravnej čistoty a svätosti. Preto donatisti znovu krstili každého, kto nebol nimi pokrstený. 2. Opravdivú cirkev tvoria len „synovia mučeníkov" (donatisti), nie však „synovia traditorov" (katolíci). Pravá cirkev nesmie strpieť vo svojom lone hriešnikov. Schizma donatistov sa rýchlo šírila najmä v západnej Afrike. Africké rozštiepenie kresťanstva bolo veľmi nepríjemné Konštantínovi Veľkému, ktorý len nedávno preukázal svoju veľkodušnosť voči Cirkvi a mal s ňou veľké plány. Donatisti obrátili sa naňho so žiadosťou, aby dal vyšetriť spor mimoafrickým biskupom. Cisár oddal vec k posúdeniu pápežovi Melchiadovi (310-314), ktorý r. 313 zvolal synodu do Ríma. Táto uznala Ceciliána za platného biskupa a donatistov zavrhla. Keď sa však donatisti neuspokojili s rozsudkom, zvolal cisár r. 314 generálnu synodu Západu do Arelatu (Arles). Medzitým dal cisár z úradných aktov vyšetriť, či biskup Felix bol skutočne traditorom. Dokázalo sa, že nie. Ba naopak, medzi donatistickými biskupmi boli viacerí traditori. Rozsudok arelétskej synody sa zhodoval s rozsudkom rímskej synody. Ba v 13. kánone vyriekla synoda zásadu, že posvätenie na kňaza je i v tom prípade platné, keď ho skutočne vykonal traditor. Synoda zakázala tiež donatistom znovukrstenie. Donatisti sa neuspokojili ani s tým rozsudkom a podali apeláciu k samému cisárovi. Je to prvý prípad v dejinách, že sa v cirkevnej veci odvolávalo k svetskej moci. Cisár — i keď nerád — prijal apeláciu a r. 316 po dlhšom vyšetrovaní učinil v Miláne rozhodnutie, ktoré však znovu dopadlo proti donatistom. Keď sa však donatisti nepodrobili ani jeho rozsudku, odhodlal sa cisár k prísnejším opatreniam proti nim. Odňal im kostoly a predákov poslal do vyhnanstva. Tieto opatrenia len stupňovali fanatizmus donatistov, a hoci sa len nedávno dovolávali cisárovho rozsudku, teraz otvorene popierali svetskej vrchnosti právo miešať sa do cirkevných vecí (quid est imperatori cum Ecclesia?). A tak cisár r. 321 odvolal svoje edikty a ponechal hnutiu voľný priebeh. Následok toho bolo veľké zosilnenie donatistov. R. 336 mohli v Kartágu vydržiavať vlastnú synodu, na ktorej sa zúčastnilo 270 donatistických biskupov. Cisár Konštanc (337-350) pokúsil sa zjednotiť schizmatikov Cirkvou. Spočiatku chcel ich získať po dobrom; keď sa to nedarilo, upotrebil prísnejšie spôsoby. Odňal im kostoly a pohlavárov poslal do vyhnanstva. To vzbudilo nielen náboženskú nespokojnosť, ale aj sociálnu revolúciu. Spoločensky nižšie postavené triedy, posilnené húfmi otrokov, pripojili sa k nespokojným donatistom, tiahly cez krajinu, odnímali katolíkom kostoly a dopustili sa úžasných zločinov na katolíkoch a na verejnom poriadku vôbec. Vyhýbali práci, popierali vlastníctvo a živili sa zo žobrania a z plienenia. Z náboženského rojčenia a túžby po mučeníctve dopustili sa

mnohí z nich samovraždy. Sami sa nazývali bojovníkmi Kristovými (milites Christi, agonistici), katolíci však ich pomenovali vagabundmi (circumeelliones, quia circum cellas rusticorum vagabantur). Cisár Julián, aby urobil medzi kresťanmi čím väčší zmätok, podporoval donatistov. Valentinián a Gracián vydali proti schizmatikom ostré edikty, ale ani tie nezlomili ich tvrdošijnosť. Až konečne na konci 4. storočia donatisti sa rozštiepili na viaceré sekty, ktoré sa medzi sebou kruto prenasledovali, a to pripravilo ich zánik.

3. Proti donatistom zasadil sa najväčší teológ kresťanského staroveku sv. Augustín, a v mnohých svojich spisoch dokázal nepravdivosť donatistickej náuky. Len na celej zemi sa rozprestierajúca katolícka Cirkev môže byť opravdivá a nie v afrických kútoch skrytá „cirkev donatistov". Jasne vyložil pomer Cirkvi ku hriešnikom a náuku o pôsobivosti sviatostí. Kristus je vlastne vysluhovačom sviatostí, kňaz však len natoľko, nakoľko je Kristovým zástupcom. „Christus est, qui baptizat", preto kňazova nehodnosť nemôže mať vplyvu na platnosť sviatosti. Na trojdňovej konferencii v Kartágu (r. 411) medzi katolíkmi a donatistami, na ktorej sa zúčastnilo 286 katolíckych a 279 donatistických biskupov, pričinením sa sv. Augustína mnohí z donatistov prinavrátili sa do Cirkvi — ale zjednotenie úplne uskutočnené nebolo. Cisár Honorius (395-423) použil proti donatistom prísnych teodoziánskych zákonov, stanovených proti bludárom, podľa ktorých heretikov treba prinútiť vzdať sa bludu, ináč môže sa proti nim použiť trestu smrti. Sám sv. Augustín majúc pred očami slová sv. Písma: „prinúť vojsť" (L. 14, 23), schvaľoval prísne opatrenia štátu voči bludárom — vyjmúc trest smrti. Ale ani to nevládalo blud úplne vykoreniť. Len víchrica sťahovania národov, keď v 7. storočí zaujali Afriku Arabi, urobila koniec bludu. Žiaľbohu, vymizli v tej trme-vrme nielen africkí donatisti, ale aj katolíci.

A. Reul, Die sittlichen Ideale des hl. Angustinue, Paderborn 1928. — Romeis, Das Heil des Christen auszerhalb der wahren Kirche nach der Lehre dee hl. Augustinus. Paderborn 1908. — P. Batiffol, Le catholicieme de St. Augustin. Parie 1920. — Fr. Hoffmann, Der Kirchenbegriff dea hl. Augustinue. 1933. — H. Lesaar, Der hl. Augustin. Kempten 1930.

§ 42. PELAGIANIZMUS.

1. Z bludov sotva ktorý ostal samotný na svojom poli, lebo obyčajne bol príčinou protichodného bludu. Odporci jedného bludu v prílišnej snahe podvrátiť ho a potlačiť skoro vždy upadli do druhého extrému a učiteľskému úradu v Cirkvi dalo veľa práce, kým uviedol svet na strednú cestu, na ktorej obyčajne kráča pravda. Tak bol arianizmu protinožcom nestorianizmus a toho proti-extrémom monofyzitizmus a monoteletizmus. Gnostický manicheizmus však zrodil pelagianizmus. Manicheizmus totiž so svojou náukou o úplnej pokazenosti ľudskej prírody, o jej absolútnej neschopnosti konať voľačo dobrého vyvolal protináhľad, že ľudská príroda vôbec nie je pokazená a schopná je od seba, z vlastných prirodzených síl chrániť sa hriechu a zaslúžiť si nebo. To však je už čistý naturalizmus — nie kresťanstvo. Tým sa už popiera potrebnosť milosti, potrebnosť vykúpenia a vlastne celého kresťanstva. Pôvodcom pelagianizmu je britský mních Pelagius, ktorý začiatkom 5. storočia prišiel do Ríma a nepripojac sa k nijakej kláštornej spoločnosti v Ríme, viedol prísny mníšsky život. Svojím asketickým životom vzbudil u pobožných ľudí veľkú úctu. K nemu sa pridružil laik mních Coelestius, bývalý advokát, a Julián, biskup z Eklana. Pelagia a jeho druhov pobúrila skúsenosť, že mnohí kresťania z manicheistickej náuky o skazenosti ľudskej prírody vyvádzajú praktické životné normy, že bez bojazlivosti a stydlivosti dopúšťajú sa hriechu. Preto Pelagius vo svojich kázňach usiloval sa zahnať ľudskú nedôveru vo vlastné sily a naopak vložil osud ospravedlnenia a vykúpenia výlučne do rúk hriešnika. Katolícka náuka o dedičnom hriechu - hovoril Pelagius - je človekovi len prekážkou v snahe po dokonalosti, preto ju zavrhol a učil, že človek svojimi prirodzenými silami môže splniť všetky prikázania božie a zaslúžiť si večnú blaženosť. I písomne účinkoval Pelagius a svoje náhľady uložil v komentáre k listom sv. Pavla. Jeho priateľ Coelestius túto náuku lepšie rozvinul a určitejšie formuloval. Obaja sa príliš opierali o silu asketikou vypestovanej ľudskej vôle. Tie bludy sa dostali pred širšiu verejnosť až r. 410, keď" ich pôvodcovia sa museli pred Alarichom z Ríma uchýliť do severnej Afriky. Coelestius sa chcel dať vysvätiť za kňaza, ale milánsky diakon Paulinus obvinil ho pred kartáginskou synodou (411) z bludu. Coelestius neodvolal blud, a keď ho synoda odsúdila, odišiel do Efezu, kde ho vysvätili za kňaza. Keď Pelagius videl, že v Kartágu nenachádza porozumenia pre svoje učenie, odišiel do Palestíny, kde ho ostro napadol sv. Hieronym. Dve palestínske synody sa zaoberali jeho učením, ale Pelagius sa vedel tak obratne brániť, že ho synody spod obžaloby oslobodili. Keď sa o tom dozvedeli africkí biskupi, vydržiavali r. 416 dve synody v Kartágu a v Mileve a na obidvoch pelagianizmus odsúdili. Pápež Inocent I. (402-417) na rímskej synode r. 417 schválil rozhodnutie afrických synod. Tým by bol mal byt blud definitívne premožený. Sv. Augustín po výroku Ríma použil v jednej kázni týchto chýrnych slov „causa finita est" (Serm. 131, 10). Želal si, aby vymizol aj blud (utinam aliquando finiatur error!), ale tento ešte začas mátal ďalej. Pelagius a Coelestius po smrti Inocenta sa obrátili na nového pápeža Zosinza (417-418) a obratne zostaveným vierovyznaním sa im podarilo nakloniť pápeža na svoju stranu. Zosimus pokladal pôvodcov bludu za ospravedlnených a africkým biskupom vyčítal prepiatu prísnosť. Africkí biskupi však zasa konali novú synodu v Kartágu (418), na ktorej sa pridržiavali svojho dávnejšieho rozhodnutia a požiadali pápeža, aby vec lepšie vyšetril, aby sa nedal klamať úskokmi bludárov a aby nerušil rozhodnutia svojho predchodcu. Zosimus skutočne zaujal prísnejšie stanovisko oproti bludárom. Pelagia a Coelestia vyobcoval a to rozhodnutie oznámil všetkým biskupom v okružnom liste (epistola tractoria), kde ich vyzval, aby prijali stanovisko afrických biskupov a zavrhli pelagianizmus. Biskupi rozhodnutie prijali s výnimkou 18 talianskych biskupov na čele s Juliánom z Eklana. Preto cisár Honorius poslal týchto do vyhnanstva. Jedna časť vyhnaných prívržencov pelagianizmu hľadala útočište na Východe a našla

svojich oddaných zástancov u Teodora z Mopsvestie a Nestoria. Augustínov priateľ Marius Merkator však ich aj tu prenasledoval. Teodozius II. vyhnal bludárov z Carihradu. Pelagiánskym bludom sa zaoberal aj efezeký snem (431) a osvojil si v tejto otázke rozhodnutie Západu.

2. Hlavné zásady pelagiánskeho bludu sú tieto: 1. Pôvodná spravodlivosť Adama nebola nadprirodzenou milosťou, ale časťou jeho prirodzenosti. 2. Hriech Adamov len jemu samému škodil, nie však jeho potomkom. Niet dedičného hriechu, sú len osobné hriechy. Duša každého novonarodeniatka je v takom stave, v akom bol Adam " pred úpadkom do hriechu. Adam svojím hriechom dal len zlý príklad potomkom. Smrť, utrpenie a zlá žiadostivosť nie sú následkami hriechu, sú človekovi tak prirodzené, ako boli aj Adamovi. Adam podľa tela by bol zomrel i vtedy, keby sa nebol dopustil hriechu. 3. Krst len u dospelých odpúšťa hriechy, a to osobné. U dietok nemá čo odpúšťať a je potrebný len preto, aby sa s ním stal človek členom Cirkvi. Deti dosiahnu večný život, aj keď" nebudú pokrstené. 4. Nakoľko prirodzené sily človeka ostali nedotknuté, človek môže bez milosti božej sám od seba zachovať celý zákon a môže sa varovať všetkých hriechov, smrteľných a všedných. Keď však učiteľský úrad Cirkvi svojou náukou o potrebe božej milosti tlačil na pelagiánov, pripustili milosť, ale pod milosťou rozumeli alebo prirodzené dary a schopnosti človeka, ako rozum a slobodnú vôľu, alebo aj nadprirodzené dary — ale len zovnútorné — príklad Kristov, náuku Cirkvi, zjavenie. Vnútornú milosť Neskoršie pripúšťali prívrženci Pelagiovi i vnútornú milosť, ktorá osvecuje ľudský rozum a uľahčuje človekovi urobiť to, čo vládze vykonať z vlastných síl. Pravda, tým celé Vykúpenie Ježiša Krista stratilo svoj význam a podľa pelagiánov Kristus sa stal naším Spasiteľom len svojím príkladom a učením. Kým synody autoritatívne odsúdili pelagianizmus, sv. Augustín podvrátil ho na poli vedeckom. Nik nebol na túto úlohu tak povolaný ako sv. Augustín — „doctor gratiae", ako ho pomenoval neskorší svet. Nikto z predošlých teológov pred ním nevnikol tak hlboko do tajomstva hriechu a milosti ako on. A práve o to išlo v spore pelagiánskom. Všetky sily svojho velikánskeho ducha a svoje zriedkavo bohaté skúsenosti postavil do služieb boja. Sv. Augustín podvrátil blud svojimi teologickými prácami s kroka na krok, z vety na vetu. Všeobecný obraz o pelagianizme podal v spise: De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum. V ňom podvracia najmä to tvrdenie Pelagiovo, že hriech Adamov prešiel na potomkov len napodobením (imitatione) a nie pôvodom (propagatione). I keby človek, podporovaný milosťou božou, mohol byť bez hriechu, vo skutočnosti predsa — podľa svedectva sv. Písma — každý človek je hriešny, lebo nikto dokonale nesplní zákon. Hriechom prarodičov je človek pozbavený svojej pôvodnej sily a nevinnosti, preto k ospravedlneniu potrebuje milosti božej. To dokazuje sv. Augustín v diele: De natura et gratia. V spise: De spiritu et littera hovorí Augustín, že tá milosť musí byt vnútorná, pozostávajúca v posvätení našej vôle a nie len zovnútorná. Milosť božia však nepozbaví človeka voľného rozhodovania; človek i s milosťou ostáva mravne voľnou bytosťou, ktorá je zodpovedná Bohu za svoje skutku (De gratia et libero arbitrio). Milosť božia je človekovi udeľovaná zdarma a nie podľa jeho zásluh (non meritis sed gratis). Sv. Augustín na sebe skúsil silu hriechu, precítil potrebu vykúpenia a všemohúcnosť milosti, preto v teologickej vede do popredia tlačil náuku o hriechu a milosti. Tieto jeho pokyny sú smerodajné pre stredovekú teológiu.

N. Merlin, Augustin et les dogmes du péché originel et de la gráce. Paris 1931. — A. Guxxo, Agostino contro Pelagio, Torino 1934. — Chapman, Pélage et le texte de S. Paul: Revue d'hist. ecclés. 1922. — K. Kolb. Menschliche Freiheit u. giittliches Vorherwissen nach Augustin Frbrg. 1908. — A. Smith, Pelagius and Augustine. Ionon. of. Theol. Stud. 1929.

§ 43. UČENIE SV. AUGUSTÍNA O PRE DESTINÁCII. SEMIPELAGIANIZMUS.

V náuke sv. Augustína o milosti a o vyvolení pre večný život je badateľný vývin. Svoje dogmatické náhľady časom menil, prepracovával a doplňoval, preto ako hovorí vo svojich neskorších spisoch, často nesúhlasí so svojimi prvšími náhľadmi. Zmena náhľadov bola najzjavnejšia ohľadom predestinácie. Spočiatku (kým ešte nebol biskupom, 396) hlásal, že Boh má všeobecnú vôľu spasiť každého človeka a závisí to len na ľudskej vôli alebo nevôli, či bude človek spasený alebo nie. Keď sa už ako biskup zaoberal otázkou predurčenia, vtedy vystupuje už do popredia viac náuka o absolútnej vôli božej. Vôľa božia spasiť človeka je viac partikulárna a od nej závisí, na nej sa zvrtne, ktorý človek bude spasený a ktorý zatratený. Hriechom Adama — hovorí Augustín — stalo sa pokolenie ľudské „massa perditionis". Ale Boh od večnosti zmiloval sa nad určitou častou ľudí (certi) a bez ohradu na ich zásluhy — čisto z vlastnej záľuby a z nevyspytateľných svojich rozhodnutí — vyvolil ich k spaseniu, ostatných však (ceteri) ponechal zatrateniu. To počínanie božie neprotiví sa jeho spravodlivosti, lebo zatratenému človekovi nedostane sa spasenia, ktoré mu nepatrí, a konečne svoju záhubu si zavinil sám. Milosť božia u vyvolených je natoľko pôsobivá, že ňou posilnená ľudská vôľa je nepremožiteľná v pokušeniach. Táto milosť, doložená zvláštnym darom konečnej vytrvalosti (donum perseverantiae), nezadržateľne a neomylne privedie vyvoleného k spaseniu. Nevyvolení však v nedostatku tak pôsobivej milosti bez záchrany zahynú. Preto, hovorí Augustín, niet všeobecnej spasiteľnej vôle božej, lebo keby takej bolo, museli by všetci ľudia byt spasení. Nakoľko takému ponímaniu sv. Augustína protivili sa jasné slová sv. Pavla: „To je dobré a vzácne u Spasiteľa, Boha nášho, ktorý chce, aby všetci ľudia boli spasení" (I. Tim. 2, 4), preto usiloval sa Augustín umelou exegézou pozbaviť ich významu. Podľa neho tieto slová majú znamenať len to, že Boh chce spasiť ľudí z každej triedy, spomedzi kráľov tak ako spomedzi súkromných, zo šľachticov tak ako z jednoduchých otrokov (Enchir. 103, 27), alebo vykladá ich v tom zmysle, že všetci, ktorí budú spasení, preto budú spasení, lebo to Boh chcel (De corrept. 14, 44). Táto teória sv. Augustína — zvaná augustinizmus — narazila na odpor nielen u

pelagiánov, ale aj u ich odporcov. Videli v nej ohrozenú ľudskú slobodnú vôľu, podkopanú snaživosť k dobru a napomínanie hriešnika zdalo sa zbytočné. Najskôr sa javili spory medzi mníchmi v kláštore Hadmmetum, kde poniektorí mnísi odvodzovali z Augustínovej náuky i také náhľady, že predstavený nemá práva karhať podriadeného, len modliť sa môže zaň, aby mu Pán Boh dal potrebnej milosti. Sv. Augustín, aby poučil mníchov, napísal spis De correptione et gratia, ďalej De gratia et libero arbitrio, v ktorých dokazuje, že milosť neruší slobodnú vôľu, avšak vôľa bez milosti nemôže činiť nič dobrého. Tým sa mnísi z väčšej časti uspokojili. Vážnejší zmätok zavinila náuka sv. Augustína o predestinácii v južnej Galii, najmä medzi mníchmi kláštora marseillského a lerinského. Na čele nového hnutia stál učený opát kláštora sv. Viktora Ján Kasián. Galskí mnísi nesúhlasili s náukou pelagiánskou, ale aj Augustínovu teóriu pokladali za veľmi nebezpečnú pre mravný život. Podľa nich znamená istý druh fatalizmu. Preto sa pokúsili hľadať strednú cestu medzi pelagianizmom a názormi Augustínovými. Ich náhľad bol tento: 1. Boh vyvolil k spaseniu tých, o ktorých predvídal, že budú hodní vyvolenia. Predurčenie je teda podmienečné (praevisis meritis) a nie absolútne. Spasiteľská vôľa božia je všeobecná. 2. Človek môže svojimi prirodzenými silami, bez predchádzajúcej milosti božej dospieť k počiatku viery (initium fidei), t. j. k náklonnosti veriť a túžiť po spáse a na základe toho prosiť o božiu pomoc. človek si teda zasluhuje potrebnú milosť ku konaniu nadprirodzených dobrých skutkov. 3. Keď človek dosiahol ospravedlnenia, nepotrebuje zvláštnej milosti božej, aby v ňom vytrval až do konca; na to stačí jeho slobodná vôľa. Túto bludnú náuku nazývali masiliánskou a od konca 16. storočia (spor tomistov s molinistami) semipelagiánskou. Sv. Augustín odpovedal dvoma spismi: De praedestinatione sanctorum a De dono perseverantiae, v ktorých vyvracia bludy semipelagiátov a súčasne obhajuje svoje učenie o milosti. Náhla smrť (430) nedovolila mu skončiť tento spor. Pokračovali v ňom po smrti veľkého majstra jeho oddaní ctitelia Prosper z Akvitanie a Hilarius, ktorí už doposiaľ podávali sv. Augustínovi správy o odpore galských kláštorov proti jeho náuke. Keď galskí mnísi neustali Augustína napadať ani po jeho smrti, odobral sa Prosper a Hilarius do Ríma k pápežovi Celestínovi I. (422-432) a vymohli u neho list pre galských biskupov, v ktorom pápež vrelými slovami spomína sv. Augustína, ktorého i predošlí pápeži pokladali vždy za „najlepšieho učiteľa". Súčasne pápež rozkázal galským biskupom, aby nedovolili kázať semipelagiánskym kňazom. Napriek tomu spor potrval ešte skoro cez celé storočie. Najmä Prosper horlive ho viedol až do smrti (463) a aby zmiernil niektoré tvrdé výroky svojho majstra pri nevyvolení (reprobatio) kládol väčší dôraz na božie predvídanie a pri predestinácii obmedzoval sa len na vyvolenie. Ešte lepšie to činil neznámy autor (možno Prosper sám — alebo Leo I.?) diela De vocatione gentium, kde je krásne rozvinutá všeobecná spasiteľská vôľa božia. Semipelagiánsky spor bol ukončený len na synode oranžskej (Arausicanum II.) r. 529, ktorá pod predsedníctvom arelátskeho arcibiskupa Cezaria zavrhla blud pelagiánsky a semipelagiánsky a pridružila sa k miernejšej mienke Augustínovej. Pápež Bonifác II. (530-532) potvrdil jej rozhodnutia a tým bol spor v podstate skončený.

O. Bardenhewer, Geschichte der Altkirch. Literatur. 5 sv. Frbrg. 1932. — Rauschen-Altaner, Patrologie, Frbrg. 1931. — M. Mannucci, Istituzioni di Patrologia, Roma 1937. — F. Cayré, Précie de Patrologie et d'Hietoire de la Theologie. 2 s. Paris 1932. — B. Steidle, Patrologia seu Hist. antiquae Lit. ecel. Frbrg. 1938. — Dr. Špirko, Patrologia, Život, spisy a učenie sv. Otcov. Praha 1939.

HLAVA III.

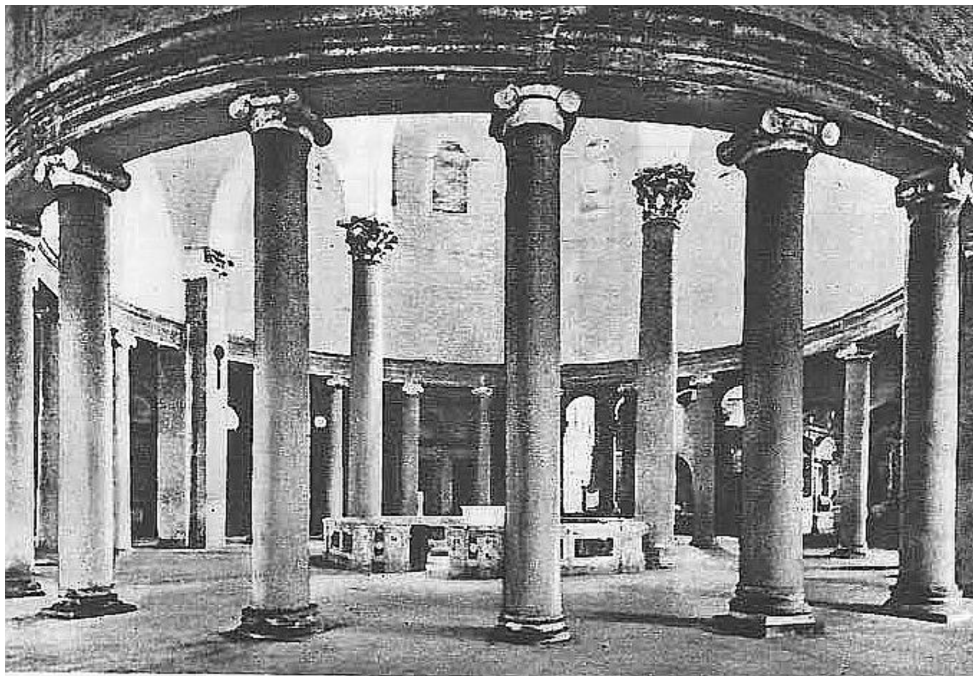
Cirkevná veda a literatúra.

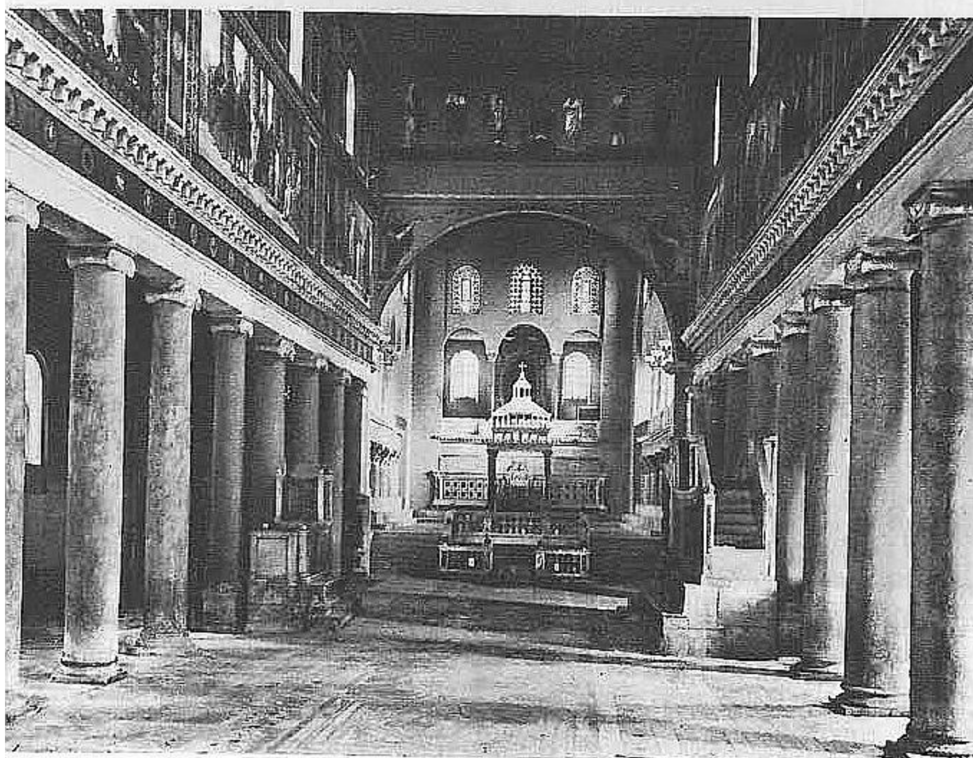
(Obšírnejšie v osobitnej knihe — patrologii.)

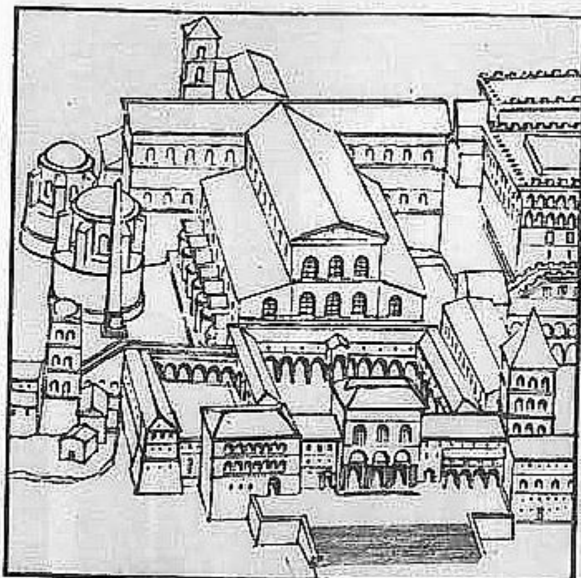
§ 44. VŠEOBECNÝ RÁZ CIRKEVNEJ LITERATÚRY.

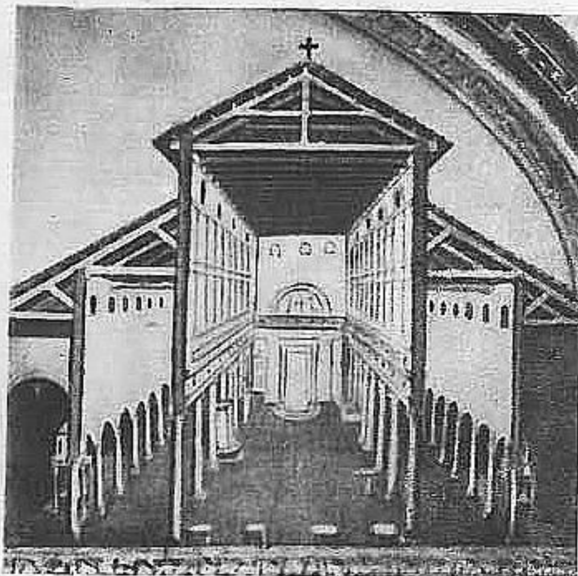
Cirkev síce pracovala na poli vedy a literatúry i za veľkých prenasledovaní, ale nemohla svoje sily celkom uplatniť v tomto ohľade. Keď sa však jej dostalo milánskym ediktom pokoja, naskytla sa jej možnosť slobodného vedeckého rozvoja a Cirkev aj využila úplne túto možnosť. Začala sa perióda literárneho rozkvetu, doba veľkých sv. Otcov. Milánskym ediktom získala Cirkev mier s vonkajším nepriateľom — so štátom a pohanstvom. Ale vo vnútornej Cirkvi nebolo mieru, ba naopak, vznikli tuhé boje okolo základných kresťanských otázok. Ale práve tieto boje natoľko prebudili veľkú duševnú činnosť, že patristická veda dosiahla v tejto perióde svoj vrchol. Do boja zasiahli v tej dobe najvynikajúcejší mužovia, ktorí získali svoje dôkladné vzdelanie na klasicko-pohanských školách. Vytvorili diela obsahom i formou vynikajúce a po všetky časy v Cirkvi smerodajné. Nakoľko cirkevným Otcom bolo treba podvrátiť bludárov, ich diela majú ráz prevažne dogmaticko-polemický. Ale nezanedbali ani ostatné odvetvia cirkevnej vedy. Radostný rozbeh a tvorivá sila v literatúre potrvala až po chalcedonský snem (451). Po ňom nastáva úpadok pre nepokoje, ktoré vznikli sťahovaním národov a pre islam, i keď tu a tam nájdu sa skvelí reprezentanti cirkevnej vedy i v tejto dobe. Cirkevná veda tej periódy uberala sa dvoma smermi, naznačenými dvoma školami, ohniskami to vedeckej činnosti, školou alexandrijskou a antiochijskou. Alexandrijská, resp. novoalexandrijská škola, ktorá dosiahla svoj vrchol v predošlej perióde za Origena, kvitla i v 4. storočí. Vzdala sa, pravda, bludov Origenových, ale ináč podržala smer predošlej periódy. Podradila rozum viere a pestovala špekulatívnu vedu a alegorický výklad sv. Písma, pravda, v zmiernenej forme. Blízko stála k Platónovej filozofii. V škole vynikali v tej perióde sv. Atanáz, traja Kapadočania, totiž sv. Bazil Veľký, Gregor Naziánsky a Gregor Nysenský, neskoršie Cyril Alexandrijský a Didyraus Slepý. Škola antiochijská stála vo filozofickom smere striezlivou rozumovou činnosťou a prísnym vedeckým postupom blízko Aristotelovi. Nazýva sa školou exegetickou, lebo bola činná najviac na poli biblickej

vedy, najmä exegézy a vykladala sv. Písmo podľa jeho historicko-gramatického smyslu. Exegetický smer antiochijskej školy vyšiel z vnútorného života Cirkvi, z časových pomerov sýrskych cirkevných obcí a tvoril protiváhu alegorizujúcej metóde školy alexandrijskej. Hlavní predstavitelia tejto školy boli Diodor Tarzu, Teodor z Mopsvestie, Ján Zlatoústy a Teodoret z Cyru. I v kristologii sa mienky obidvoch škôl úplne rozchádzali. Alexandrijská škola vysvetľovala hlavne spojenie prirodzenosti božskej a ľudskej. Docielila v tom ohľade cenných výsledkov, ale súčasne dala podnet k monofyzitickému bludu. Naproti tomu antiochijská škola usilovala sa pozorne rozlišovať v Kristu božské od ľudského a v tejto snahe zašli niektorí jej prívrženci tak ďaleko, že popierali osobnú jednotnosť Spasiteľa. Vedecký život v tej periόde nebol obmedzený len na tieto dve školy, ale bol rozšírený viac-menej v celej Cirkvi. Pravda, na počiatku tej periódy mal Východ ešte prevahu v teologickej vede, ale čoskoro postavil Západ svojich vedátorov v osobe Hilaria, Ambróza a Hieronyma, ktorí sa vyrovnali východným vedátorom, ba v Augustínovi mal Západ takého teológa, ktorý vysoko prevýšil vedeckú úroveň Východu. Aj Sýria, Mezopotámia a Arménia sa dôstojne zapojili do čulej vedeckej práce Cirkvi.

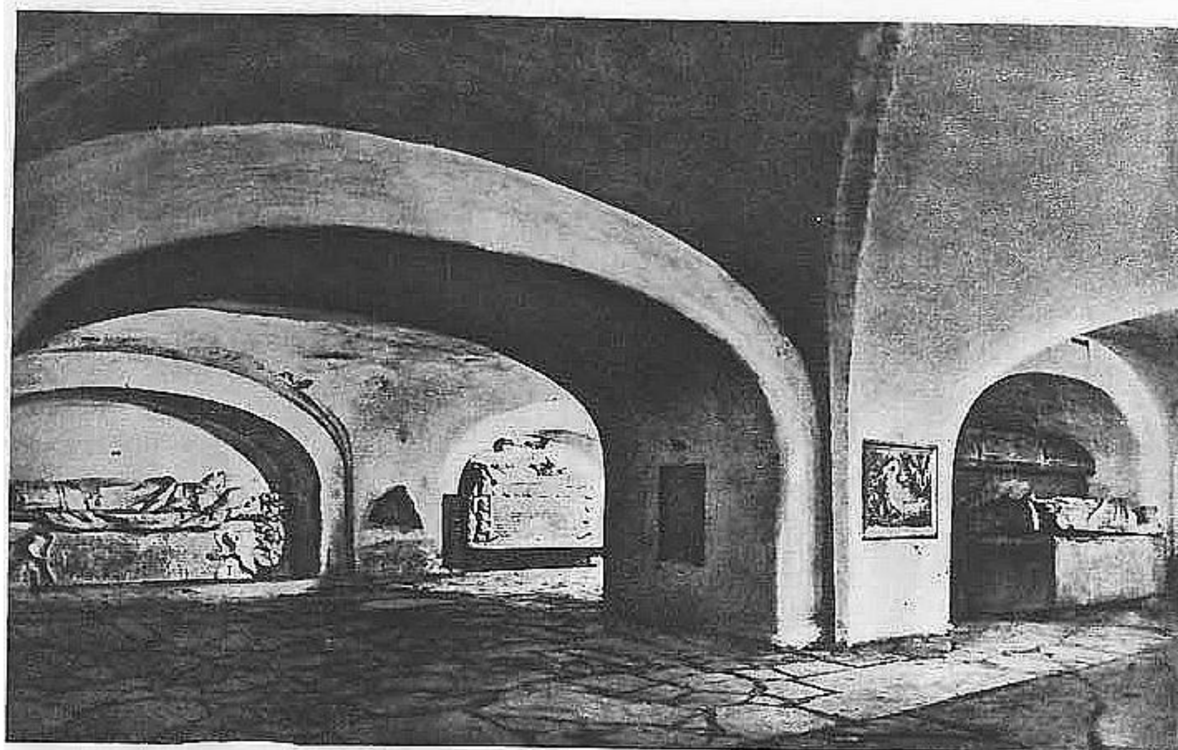

26. Stefano rotondo. Jedna z najstarších a najväčších kruhových stavieb Rima zo IV. stor.

27. Sv. Vavrinec pred múrmi. Jeden z patriarchálnych kostolov Rima zo VI. stor.

28. Niekdajšia Konštantínova stará bazilika sv. Petra, ktorá sa nám nezachovala (314—326). Vľavo schéma baziliky podľa fresky zo XVII. st.

29. Vatikánske krypty. Od čias Konštantína až do IX. stor. vznešené pohrebište pápežov.

§ 45. SPISOVATELIA GRÉCKI, SÝRSKI A ARMÉNSKI V 4. A 5. STOROČÍ.

1. Spomedzi gréckych spisovateľov prvý v časovom poradí je Euzebius Pamfilov, biskup cezarejský, „otec cirkevných dejín" († c. 340). Mal všestranné vzdelanie, ale jeho teologické náhľady neboli bezchybné. Ako exegéta bol veľmi závislý na Origenovi. Nehynúcich zásluh si získal svojimi Cirkevnými dejinami. V apologetike uviedol prísny vedecký postup. V trojičnej náuke klonil sa k arianizmu, i keď kvôli Konštantínovi Veľkému podpísal Nicejské vierovyznanie, predsa ostal priateľom Ariovým a odporcom Nicejčanov, najmä sv.

Atanáza. Konštantín Veľký si ho vysoko vážil. Euzebius napísal aj Konštantínov životopis, ktorý obsahuje veľa cenných dokumentov; avšak ako zvláštny ctiteľ Konštantínov v mnohom ohrade prepínal.

2. Boj arianizmu s Cirkvou sa sústredil okolo osoby sv. Atanáza (§ 32). Už ako diakon vynikol na Nicejskom sneme ako odhodlaný protivník Ariov a vyvinul ešte väčšiu horlivosť proti bludu, keď sa stal r. 328 biskupom alexandrijským. Nazývali ho otcom ortodoxie a stĺpom Cirkvi." Podobne ako jeho život i jeho spisovateľská činnosť smerovala k premoženiu ariánskeho bludu. Učenie o sv. Trojici proti bludárom nielen hájil, ale aj vedecky podoprel. Jeho diela vynikajú nie natoľko vonkajšou formou ako logickou dôslednosťou. Hlavné jeho spisy sú: Tri reči proti ariánom (štvrtá nepochádza od neho), kde dokazuje podstatnú totožnosť a osobnú odlišnosť Otca a Syna. Božstvo Ducha sv. dokazuje v štyroch listoch Serapionovi. V troch apológiách ospravedlňuje svoje chovanie za prenasledovania. Život sv. Antonína a jeho Veľkonočné okružné listy sú asketicko-morálneho smeru. Symbolum Quicumque nepochádza od Atanáza. Zomrel r. 373.

3. Ďalšími stĺpmi ortodoxnej viery boli traja Kapadočania. I títo videli svoju životnú úlohu v boji proti arianizmu a jemu príbuzným bludom. Sv. Bazil Veľký, biskup cezarejský (v Kapadocii), vynikal ako cirkevný politik, organizátor mníšstva a charitatívny činiteľ. Ako spisovateľ vynikal spismi exegetickými a asketickými homíliami. Hlavné jeho spisy sú: 5 kníh proti Eunomiovi, v ktorých dokazuje božstvo Syna a Ducha sv., o Duchu sv. proti macedonizmu sú dôkazom jeho veľkej rečníckej schopnosti, a v mnohých listoch, ktoré po ňom ostali, vidíme jeho biskupskú veľkosť. Dve rehoľné pravidlá (§ 53, 4) sú na Východe i dnes základom rehoľného života. Zomrel r. 379. Druhý z kapadockej trojice bol Gregor Naziánsky († r. 390), najväčší rečník svojej doby. Po dobrej kresťanskej výchove a dôkladných štúdiách v Cezareji, Alexandrii a Aténach vysvätil ho otec biskup v Nazianzu za kňaza proti jeho vôli. Sv. Bazil ho vysvätil za biskupa, ale Gregor Naziánsky sa utiahol do samoty. Zvolili ho i za carihradského patriarchu, ale čoskoro sa zriekol i tejto hodnosti a utiahol sa do svojho rodiska. Zvyšok života venoval štúdiu a askéze Zanechal 45 rečí, z ktorých 5 je o teológii. Týmí si zaslúžil meno teológa, ako ho nazýval neskorší svet. Od neho pochádza veľa kresťanských básní, v ktorých chcel dať kresťanskej mládeži náhradu za zakázané klasické pohanské básne. Tretí Kapadočan je filozof a slávny teológ, Gregor Nysenský, mladší brat Bazila Veľkého. Medzi Kapadočanmi on najviac vyniká špekulatívnym nadaním. Bol ctiteľom Origenovým a prijal od neho apokatastazu a popieranie večnosti pekelných múk. Predsedal vš. snemu carihradskému r. 381. Zomrel r. 395. Najprednejším jeho dielom je Veľká katechetika, v ktorej háji kresťanskú náuku o Trojici, krste a Eucharistii proti bludárom, židom a pohanom. V rozsiahlej práci proti Eunomiovi doplňuje podobné dielo svojho brata Bazila. V dialógu so sestrou Makrinou rozjíma o duši a zmŕtvychvstaní.

4. Najskvelejším predstaviteľom antiochijskej školy bol sv. Ján Zlatoústy, najcharakteristickejšia to osobnosť východnej cirkvi. Bol žiakom chýrneho Libania, pohanského rétora a v teológii učiteľom bol mu Diodor z Tarzu. Spočiatku bol v Antiochii právnym zástupcom, neskoršie kňazom a zastával dlhé roky kazateľský úrad. R. 397 stal sa patriarchom carihradským. Jeho biskupský život pre intrigy cisárskeho dvora bol však veľmi pohnutý. Viackrát ho s biskupstva zosadili a znovu dosadili. Zomrel vo vyhnanstve r. 407. Sv. Ján Zlatoústy je najslávnejším kazateľom gréckej cirkvi a vynikajúcim exegétom. V exegéze sleduje metódu antiochijskej školy, ale neblúdi v kristologii, ako poblúdili ostatní prívrženci tejto školy. Najväčšiu časť jeho spisov tvoria homílie. Z týchto vynikajú zvlášť homílie na listy sv. Pavla, ďalej homílie na evanjelium sv. Matúša a Jána. Chýrnych je jeho 21 rečí o sochách. V diele o kňazstve, písanom vo forme dialogu, dokazuje potrebu kňazskej svätosti, znalosti sveta a vedy. Okrem týchto zanechal 236 listov.

5. Sv. Cyril Jeruzalemský († 386) čo do významu skoro sa vyrovná ostatným veľkým cirk. Otcom gréckym. Podobne ako Atanáza aj jeho prenasledovali ariáni, prečo viackrát musel odísť do vyhnanstva. Ako spisovateľ vynikal svojimi majstrovsky zostavenými 23 katechézami pre katechumenov a novopokrstených. Sú cenné svojím obsahom o sviatosti krstu, birmovania a Eucharistie. Zvlášť pozoruhodné sú jeho dôkazy o skutočnej prítomnosti Krista v Eucharistii.

6. Jedným z najslávnejších teológov alexandrijskej školy bol Didymus Slepý. Už ako dieťa stratil zrak, jednako však si získal ako laik veľké teologické vzdelanie a 50 rokov viedol alexandrijskú školu. Zomrel r. 398. Okrem komentárov k sv. Písmu sú významné jeho diela o sv. Trojici a o Duchu sv. Ohľadom trojičnej náuky je rozhodne nicejčan, ináč ale osvojil si Origenovu preexistenciu duší a apokatastazu, prečo ho 5. vš. cirk. snem v Carihrade vyobcoval.

7. Sv. Epifanius, opát a biskup v Konstancii na Cypru († 403), bol najodhodlanejším odporcom Origenovým. Bol zbožným a učeným teológom, ale vo výstupe nezriadený, búrlivý. V diele Ancoratus podvracia arianizmus a v svojom hlavnom spise Panarion opisuje a podvracia 80 heretických náuk. Toto dielo však nie je dosť kritické, ale s historického stanoviska veľmi cenné.

8. Pôvodcami nestorianizmu boli dvaja antiochijskí rodáci Diodor z Tarzu († c. 393), kňaz a predstavený kláštora, a biskup Teodor z Mopsvestie († 428). Obidvaja boli stlpami svojej cirkvi. Exegetizovali skoro celé Písmo, ale u oboch sa najviac javí preháňanie antiochijskej školy. Diodor uložil svoje názory v Hermeneutike o rozdiele teórie a alegórie. Teodor popieral mesiánsky vzťah mnohých žalmov. V dogmatických dielach popieral spojenie božstva a človečenstva v Ježišovi Kristovi v jednu osobu, čím sa stal vlastne pôvodcom nestoriánskeho

bludu. Nakoľko 5. vš. cirk. snem zavrhol učenie Teodora, okrem malých zlomkov jeho exegetické a dogmatické diela sa stratili.

9. Z konca 4. storočia pochádzajú od neznámeho autora Apoštolské konštitúcie, ktoré pozostávajú z 8 kníh. Mylne ich pripisovali sv. Klementovi Rímskemu. Prvých 6 kníh je vlastne rozšírená Didaskalia, prispôsobená časovým a miestnym pomerom (asi carihradským), 7. kniha má za základ Didaché. Najcennejšia je 8. kniha, ktorá je prvou liturgicko-právnickou zbierkou staroveku. Tu sa nachádza najstaršia omšová liturgia. Trulánska synoda (692) zavrhla Apoštolské konštitúcie ako heretické s výnimkou Apoštolských kánonov. Jednako sa tešili i naďalej veľkej vážnosti a čiastočne i dnes tvoria základ východného cirkevného práva.

10. V 5. storočí najprednejšie miesto zaujíma v alexandrijskej škole biskup Cyril Alexandrijský (ý 444). Najväčších zásluh si získal v boji proti Nestoriovi. On vlastne obžaloval Nestoria pred efezským vš. cirk. snemom a pričinil sa o jeho odsúdenie. Napísal apológiu proti Juliánovi Odpadlíkovi, ďalej dogmaticko-polemické spisy proti ariánom, dvanásť anatematizmov a 5 kníh proti Nestoriovi. V svojich početných komentároch k sv. Písmu pridržiava sa alegorického výkladu, preto nemajú veľkej ceny. Zanechal aj veľkonočné okružné listy a kázne.

11. Súčasne s Cyrilom Alexandrijským vynikal v antiochijskej škole Teodoret Cyrský († 458), odhodlaný odporca Cyrilov, dôkladný teológ, vynikajúci cirkevný historik, chýrny apologeta a exegeta. Keďže bol žiakom Teodora z Mopsvestie, stál spočiatku na strane Nestoriovej a napísal polemické spisy proti Cyrilovým anatematizmom. Preto ho upodozrievali z nestorianizmu a lúpežnícka synoda efezská (449) ho zosadila. Chalcedonský snem ho rehabilitoval, ale II. vš. koncil carihradský (553) zavrhol niektoré jeho spisy. Teodoret pokračoval v Euzebiových cirk. dejinách a zostavil životopis 30 významných východných askétov. Jeho komentáre k sv. Písmu vynikajú vedeckou bystrosťou, stručnosťou a jasnosťou. Napísal apológiu v 12 knihách a v diele Compendium fabularum haereticarum podáva posledné dejiny kacírstva v starom veku.

12. Pozoruhodnou postavou kresťanského staroveku je Synexius v Cyrene († c. 414). Pochádzal zo vznešenej pohanskej rodiny a bol oduševneným žiakom novoplatoničky Hypatie z Alexandrie, ktorá v Alexandrii sa stala obeťou rozzúreného davu pri ľudovom povstaní. Synezius stal sa kresťanom, ba biskupom v Ptolemaide. Biskupský stolec prijal len s podmienkou, že sa nemusí vzdať svojich novoplatonických náhľadov o preexistencii, o večnosti sveta a o alegorickom výklade vzkriesenia. Pritom bol horlivým zástancom cirkevných práv a svedomitým pastierom svojich veriacich. Jeho literárne diela, úvahy, hymny a reči prezradzujú všestrannú vedeckú vzdelanosť a veľké nadanie. 13. Popri gréckej literatúre tej doby vyvinula sa súčasne v Sýrii, v Arménii, v Egypte a v Etiópii i pozoruhodná národná kresťanská literatúra. V Sýrii a Arménii zmohli sa kresťanskí spisovatelia na samostatné diela. Inde obmedzili sa na preklady gréckych liturgicko-cirkevných diel. Sýrska cirkev mala svoje teologické školy v Edese a Nisibi. Spomedzi sýrskych spisovateľov najstarší je Jakub Afrahat, biskup v Mar-Mattai. Jeho úvahy vo forme kázní majú historickú dôležitosť a umožňujú pohľad do dogmatických a exegetických tradícií sýrskej cirkvi. Najprednejšou postavou sýrskej cirkvi je sýrsky klasik sv. Elrém († 373). Pre svoje početné hymny nazýva sa citarou Ducha sv. Má dogmaticko-polemické traktáty proti manicheistom a proti prívržencom Marciona, potom komentáre skoro k celému sv. Písmu a mnohé reči. R. 1920 povýšil ho pápež Benedikt XV. na hodnosť cirk. učiteľa. Zakladateľom arménskej literatúry je mních sv. Mesrop, († 441), ktorý preložil sv. Písmo do ľudovej reči. Jeho žiak Mojžiš, biskup z Choren († 487), preložil do arménčiny Euzebiovu Kroniku. Hlavným jeho dielom sú Dejiny Arménie. Nedávno skrsla mienka, že toto dielo pochádza len zo 7. alebo 8. storočia. Podľa dôkladných zistení je však bezzákladná.

§ 46. LATINSKÁ LITERATÚRA v 4. A 5. STOROČÍ.

1. Atanázom Západu bol sv. Hilarius, biskup z Poitiers († 397). Bol neohrozeným obhajcom ortodoxnej viery proti ariánom, preto ho poslal cisár Konstancius do vyhnanstva. Po svojom návrate neúnavne pracoval na zmierení semiariánov s Cirkvou, čo sa mu čiastočne podarilo. Len jemu možno ďakovať, že na Západe sa arianizmus natoľko nerozšíril. Ako spisovateľ vyniká originálnosťou myšlienok a eleganciou slova. Je vlastne prvým dogmatikom na Západe. Bol prvotriednym znalcom Písma a skladateľom hymnov. Hlavným jeho dielom je 12 kníh o Trojici. Je to najlepšie dielo vôbec, ktoré bolo napísané proti ariánom. V iných dvoch dielach proti cisárovi Konstanciovi napáda cisára preto, že sa mieša do vieroučných vecí Cirkvi. V diele o viere Východu oboznámil Západ so synodami, vydržiavanými na Východe proti ariánom. Od neho pochádzajú prvé latinské básne.

2. Medzi cirk. Otcami vôbec učenosťou najviac vyniká sv. Hieronym († 420). Narodil sa v Stridone. Klasické a rétorické vzdelanie získal v Ríme. Cestoval po Galii, po Grécku a žil dlhší čas ako pustovník v blízkosti Antiochie. V Carihrade cvičil sa pri Gregorovi Naziánskom v exegéze. V rokoch 382-384 bol tajomníkom pápeža Damaza. Ostatok svojho života strávil ako predstavený kláštora v Betleheme. Pre jeho veľkú sčítanosť a rečové znalosti (ovládal gréčtinu, hebrejčinu, hovoril klasickou latinčinou) poveril ho pápež Damazus prekladom sv. Písma (Vulgata). Napísal veľa komentárov k sv. Písmu. Z polemických prác vynikajú spisy proti luciferiánom, Helvediovi, Joviniánovi a Rufínovi. V diele De viris illustribus podáva prvé dejiny kresťanskej

literatúry. K historickým dielam patria životopisy mníchov Pavla a Hilariona. Preložil do latinčiny dielo (De principiis) a Didymove dielo o Duchu sv. Zanechal 120 listov.

3. Sv. Ambróz. († 397) bol predmetom obdivu nielen u svojich rovesníkov, ale i neskoršieho sveta. Jeho veľký význam nespočíva len v skvelom rečníckom nadaní a spisovateľskej činnosti, ale v celej jeho osobnosti. Sv. Augustín hovorí o ňom, že bol najlepším človekom, akého kedy svet poznal. Narodil sa v Trieri, študoval v Ríme, bol prefektom a hneď" potom biskupom v Miláne. Teologické znalosti si získal štúdiom diel hlavne Origena, Klementa Alexandrijského a Bazila. Bol v dobrom pomere s panovníkmi Graciánom a Valentiniánom II. Stal sa ich radcom a ako taký veľa osožil Cirkvi. I pri veľkej biskupskej a cirkevno-politickej zaujatosti bol veľmi plodným spisovateľom. V svojich početných exegetických prácach je závislý od Origena a Bazila. Písmo vykladá alegoricko-mysticky s morálnym prifarbením. Pastorálno-teologickým dielom je De of ficiis ministrorum, dogmatickým De Spiritu sancto a De fide ad Gratianum, asketickou prácou je De virginitate. Ostalo po ňom 91 listov a niekoľko hymnov. Neprávom však sa mu pripisuje Te Deum. Pôvodcom toho bol biskup Niketa z Remeziany († 414).

4. Bezpochyby najväčším z cirk. Otcov, ba jednou z najväčších osobností v svetových dejinách bol sv. Augustín († 354-430). Jeho osoba má voľačo nekonečne príťažlivého, čo sa storočiami nič nezmenilo a nezmenšilo. Charakterizujú ho heroické vnútorné zápasy, hlboké prežívanie duševného a nábožensko-mravného života. Neraz sa zráža v ňom pochybnosť a neukojené hľadanie pravdy. Vnútorné skúmanie, mužný zápas s ľudskou krehkosťou, uspokojenie v milosti božej tvorí v ňom nevyčerpateľné bohatstvo duševných hodnôt. Skúsil všetky výšky a hĺbky v človeku, prežil dokonale ľudskú biedu ale okúsil aj jej dôstojnosť a tvorivú schopnosť. Práve preto, že to všetko prežil, bol poníženým ako málokto. Neodsúdil ľahkomyseľne nikoho. Mal porozumenie ešte i pre svojich najväčších nepriateľov. Medzi tých rozhodne patrili donatisti, ktorým povedal: „nech zúria proti vám tí, ktorí nikdy neskúsili na sebe, jak ťažko je dopracovať sa pravdy." Augustín bol veľmi zbožným človekom, jeho celý život krúžil okolo Boha. Dlho hľadal Boha a keď Ho našiel, stál bližšie k Nemu ako k svetu. Ozaj dobre ho charakterizuje vlastná veta: „Nespokojné je naše srdce, kým nespočinie v Tebe, Bože." Narodil sa v Tagaste (Numidia). Otec bol pohan. Matka — sv. Monika pričinila sa, aby prijali chlapca medzi katechumenov. Vo svojich študentských rokoch viedol dosť samopašný život, ktorý horko oplakáva vo svojom diele „Confessiones". Ako 20-ročný oboznámil sa so sektou manichejov a vyslobodil sa z nej len po 9 rokoch. R. 383 dostal sa ako profesor rétoriky do Milána. Čítanie sv. Písma, kázne sv. Ambróza a novoplatonizmus hlboko naň pôsobili. Už vtedy stal sa vnútorne kresťanom a konečne r. 387 dal sa spolu so svojím synom pokrstiť od sv. Ambróza. Na tri roky utiahol sa do samoty. Boli to jeho veľké duševné cvičenia. R. 391 dal sa vysvätiť na kňaza a r. 395 stal sa biskupom v Hippo. Ako biskup žil spoločne so svojím kňazstvom. Popri veľkej dušpastierskej činnosti venuje sa kázaniu slova božieho a písomníctvu. Augustínove literárne diela sú rázu filozofického, exegetického, dogmatického, polemického a katechetického. Dielo Confessiones pokladá sa obyčajne za spoveď" Augustínovu. V skutočnosti však je to velebný chválospev Augustínov, v ktorom uznáva božiu dobrotu a vzdáva Bohu chválu. Nie je to životopis a história, ale modlitba, povznesenie sa k Bohu a rozjímanie svätého biskupa. V diele Retractationes dáva nazrieť do svojej spisovateľskej činnosti. Vyratúva v ňom všetky svoje diela, napísané po obrátení. Najvýznamnejším jeho dielom je „De civitate Dei". Je to vlastne geniálne zostavená filozofia dejín, ktorá urobila hlboký dojem a vplývala na stredoveké náhľady. Spoločnosť dobra je v stálom zápase so spoločnosťou zla. Augustín vidí občas prorocky boj tých dvoch spoločností v zápase Cirkvi so štátom. Štát boží je duchovná mocnosť, opanujúca svetskú moc (Cirkev ako mocnosť, opanujúca svet), je božím dielom, na ktorého zdokonalení pracujú svetové dejiny. Teologický význam sv. Augustína je v tom, že odhalil tajomstvo hriechu a milosti (proti pelagiánom) a je najvýraznejším hlásateľom viditeľnej, hierarchicky vybudovanej Cirkvi ako ustanovizne ľudskej spásy a jej objektívnej svätosti (proti donatistom).

5. Sv. Augustín pri všetkej svojej príťažlivosti nezískal každého a jeho náuka nenašla pochopenia u všetkých jeho rovesníkov. Medzi odporcami Augustínovými je Ján Kasián († 450), otec semi-pelagianizmu. Po dlhšom pobyte na Východe založil podľa východného vzoru dva kláštory v Marseille. Stredovek si ho vážil ako klasického spisovateľa kláštorného života. Jeho spisy sú De institutis coenobiorum a Collationes (mníšske konferencie). K semipelagianizmu klonil sa aj sv. Vincent Lerinský († c. 450) v svojom diele Commonitorium adv. haereses. Ale princíp katolíckej viery vykladá klasicky, preto u dogmatikov tešil sa vždy veľkej obľúbenosti. Faustus z Reji († 490) patril medzi najslávnejších mužov tejto doby v južnej Galii. Bojoval proti arianizmu, nestorianizmu, pelagianizmu, ale bol aj zástancom semipelagianizmu. Naproti tomu Prosper Akvitanský († 455), laický teológ, bol oddaným prívržencom Augustínovým. Po smrti svojho majstra pokračoval v boji proti pelagiánom a semipelagiánom. Napísal proti Kasiánovi: De gratia et libero arbitrio contra Collatorem. Prosper zmiernil v niektorých veciach náhľady Augustínove (§ 43).

6. Sv. Augustínom vymreli veľkí západní Otcovia. Po nich nastáva v cirk. literatúre úpadok, aj keď" miestami vyskytnú sa pozoruhodné postavy cirk. písomníctva. Salvian († 480 c.), kňaz kláštora lerinského, neskoršie marseillského v svojom hlavnom diele De gubernatione Dei dokazuje Prozreteľnosť božiu. Pápež Leo Veľký (440-61) svojím dogmatickým listom Flaviánovi stal sa vedúcou hviezdou v boji s monofyzitizmom (§ 38). Peter Chryzologus († c. 450), arcibiskup ravenský, vynikal ako kazateľ. Gennadius († 500), kňaz marseillský pokračoval v Hieronymovom diele De viris illustribus.

7. Ako kresťanskí básnici vynikajú španielsky kňaz Juvenkus. ktorý zložil Evanjelium do hexametrov, Prudencius Klemerts († 405) v Cathernerinom napísal 12 hymnov a v Peristephanon ospevuje španielskych a rímskych mučeníkov. Paulinus z Noly († 431), biskup, napísal 13 básní o sv. Felixovi. Ďalšie jeho básne sú obsahu didaktického a vynikajú bohatosťou myšlienok.

§ 47. GRÉCKI A LATINSKÍ SPISOVATELIA 6. A 7. STOROČIA.

1. Pod menom Dionýza Areopagitu zachovalo sa viac apokryfných spisov obsahu teologicko-mystického zo začiatku 6. storočia. Stoja síce na pôde cirkevnej, ale v myšlienkach a výrazoch sú príbuzné novoplatonizmu. Spis De divinis nominibus vysvetľuje mená božie, ktoré sa vyskytujú vo sv. Písme. Mystica theologia rozpráva o nepochopiteľnosti a nevysloviteľnosti Boha. Spis De coelesti hiertzrchia podáva náuku o duchovnom svete, De ecclesiastica hierarchia zase učí o Cirkvi na zemi. Pseudo-Dionýz mal veľky vplyv na teológov najmä v stredoveku.

2. Leoncius Byzantský († c 543) je najväčším polemikom, ba aj teológom gréckej cirkvi na počiatku 6. storočia. Zastával katolícke učenie proti monofyzitizmu a nestorianizrnu. Pripojil sa k filozofii Aristotelovej, prečo ho často označujú za prvého scholastika. V kristologii nasledoval Cyrila Alexandrijského.

3. Sofronius († 638), patriarcha jeruzalemský, mal dôkladné teologické vzdelanie, ostrú dialektiku a básnické nadanie. Dôležitým jeho spisom sú Florilegie, ktoré obsahujú početné dôkazy o dvoch energiách v Kristovi.

4. Sv. Maximus († 662), pre mnohé utrpenia v boji proti mono-teletom nazývaný Vyznávač, bol opátom kláštora v Chrysopoli (Skutari). Je najväčším dogmatikom a najhlbším mystikom gréckej cirkvi. Čo do významu pre grécku cirk. vedu zrovnávajú ho so sv. Tomášom Akvinským. V diele Quaestiones a Responsiones zaoberá sa ťažkými miestami sv. Písma. Mystatogia podáva mystické vysvetlenie bohoslužby a jej obradov. Maximus písal tiež v krátkych vetách sentencie o rozmanitých dogmatických a morálnych otázkach.

5. Sv. Ján Klimakus († c. 649), opát kláštora sinajského, v svojom hlavnom diele,— skala, podľa ktorého je pomenovaný, s. dáva rady, ako sa zriecť sveta, premôcť náruživosti a viesť cnostný život. V iných dielach kreslí obraz dokonalého predstaveného kláštora.

6. Spomedzi latinských spisovateľov tej doby vyniká Fulgencius z Ruspe († 533), horlivý odporca arianizmu a obhajca náuky Augustínovej o milosti proti semipelagiánom. Má cenné kompendium dogmatiky pod názvom De fide sive de regula verae fidei.

7. Slávnym italským filozofom na rozhraní 6. a 7. storočia je Boetius († 525). Najväčšou jeho zásluhou je, že prepracoval celú dovtedajšiu filozofiu. Preložil všetky diela Platónove a Aristotelove, vysvetľoval ich a spojil v jeden systém. Jeho diela sa stali príručkami a základom stredovekej scholastiky. Činný bol i v teológii a usiloval sa filozoficky preniknúť pravdy viery. Hlavné jeho dielo je De consolatione philosophiae, v ktorom dokazuje existenciu Prozreteľnosti božej a hovorí, že pozemské veci nemôžu učiniť človeka šťastným a blaženým, ako ani strata týchto nemôže učiniť človeka nešťastným. To dielo písal práve pred svojou popravou. Spomedzi teologických spisov vyniká spis o Trojici, o osobe a o dvoch prirodzenostiach v Kristu. Teologická zásluha Boetiova je najmä v tom, že objasnil pojmy o prirodzenosti a o osobe, a na tom základe podvracal kristologické bludy nestorianizmu a mono-fyzitizmu.

8. Magnus Aurelius Kasiodorus († 570) za kráľa Teodoriclia získal si vo vedení štátu veľké zásluhy. A práve jemu možno ďakovať, že sa katolíckemu obyvateľstvu dobre viedlo za vlády ariánskych panovníkov. Neskoršie uchýlil sa na svoj majetok do Bruttia a ako opát spravoval benediktínsky kláštor (Vivaritim).

Ostatok života zasvätil cirkevnej vede a výchove svojich mníchov. Telesnú prácu u mníchov zamenil duševnou. Z profánnych diel Kasiodorových významné sú Chronica od stvorenia sveta až po r. 519 a De origine artibusque Getarum. Z teologických kníh vyniká dielo Institutiones divinarum et humanarum actionum, teologická príručka, z ktorej majú mnísi v nedostatku teologických škôl čerpať potrebné teologické znalosti. Najhlavnejšie jeho dielo je História ecclesiastica tripartita, v ktorom podáva v 12 knihách dejiny Cirkvi. V stredoveku upotrebovaná bola za príručku cirk. dejín. 9. Gregor Veľký, pápež (590-604) — je jedným z najväčších medzi všetkými nástupcami sv. Petra. Sám z poníženosti nazval sa „sluhom sluhov božích". Riadil lodičku Petrovu v časoch veľmi búrlivých. Jeho spisy mimo cenných listov sú obsahu exegetického, morálneho a liturgického. K najprednejším patrí Liber regulae pastordis, návod pre vedenie duchovnej správy. Stredovek upotreboval ju ako príručku pastorálky. Moraha in librum Iob je repertorium teológie morálnej.

10. Gregor Turský († 594) bol biskupom a slávnym dejepiscom Frankov. I keď" ako historik miestami je ľahkoverný, jednako jeho snahou vždy bolo, aby správne informoval budúce pokolenia. Hlavným jeho dielom je Historia Francorum v 10 knihách. V prvej podáva dejiny ľudstva od stvorenia sveta až po r. 400. V ďalších opisuje cirk. i štátne dejiny Frankov až po r. 591. Napísal biografie svätých a galských mučeníkov. Dielko De cursibus ecclesiasticis je liturgickou príručkou.

11. Dionýz Exiguus († c. 540) ovládal dokonale gréčtinu a preložil veľa gréckych spisov do latinčiny. Od neho máme zbierky kánonov z koncilov od nicejského až po chalcedonský. Jeho kánonické zbierky tvorili prvý úradný právny kódex rímskej Cirkvi. Dionýz ako chronolog získal si nesmrteľné meno tým, že uviedol tzv. kresťanský letopočet; prvý totiž počítal roky od narodenia Krista Pána (dionyziánsky letopočet ujal sa miesto vtedajšieho diokleciánskeho).

12. Izidor Sevilský († 636) zakončuje menoslov západných sv. Otcov. Bol vychovávaný v kláštore, kde si osvojil latinskú, grécku, hebrejskú reč a nadobudol dôkladné teologické vzdelanie. Okolo r. 600 stal sa arcibiskupom sevilským a duševným vodcom španielskeho episkopátu. Ako spisovateľ nebol pôvodný, ale chcel si osvojiť, čo vytvorili jeho predchodcovia profánni a cirkevní a zachovať budúcim generáciám. Jeho význam je zvlášť v tom, že presadil klasické vzdelanie latinského sveta do sveta germánskeho a svojimi spismi zachránil mnohé zlomky starších spisovateľov pred úplným zánikom. Hlavným jeho dielom je Etymológia. Je to encyklopédia celej profánnej a cirkevnej vedy. V diele Libri duo differentiarum podáva teologické definície a vysvetľuje teologické pojmy. Napísal históriu Gótov a Vandalov a pokračoval v Hieronymovom diele De viris illustribus. Má veľa biblických traktátov, ďalej dielo De fide catholica. O rehoľný život prejavil záujem v diele Regula monachrorum.

HLAVA IV.

Cirkevná ústava.

§ 48. NOVÉ CIRKEVNÉ ÚRADY. VZDELANIE, VOĽBA, VÝŽIVA, VLASTNOSTI A VÝSADY KLÉRU.

1. Rýchlym šírením kresťanstva a jeho novým postavením voči štátu vzrástla pôsobnosť biskupov vo veľkej miere. Na odbremenenie biskupov museli byt už v 4. storočí niektoré biskupské povinnosti zverené iným osobám, ktoré ich vykonávali v mene a pod dozorom biskupov. Tak došlo k novým úradom. Sú to hlavne úrad archipresbytera a archidiakona. Prvý z kňazov, vypomáhajúci biskupovi, nazýval sa archipresbyter a zastupoval biskupa v kňazských funkciách v jeho neprítomností alebo zaneprázdnení. Archidiakon napomáhal biskupa v správe diecézy, a to vo vykonávaní jurisdikčnej moci, v starostlivosti o chudobných, a bol akoby pravou rukou biskupovou. Tento úrad bol veľmi vplyvný a na Západe — hlavne v Ríme — archidiakon bol obyčajne nástupcom biskupovým. Carihradský patriarcha, a počnúc Leom Veľkým aj pápežovia mali na cisárskom dvore v Carihrade — resp. pri cisárskom exarcháte v Ravene — svojich zástupcov, apokriziárov. Rozšírená cirkevná činnosť od IV. storočia viedla - zvlášť na Východe - k rozličným menším cirk. úradom. Správa cirkevného majetku bola zverená ekonómom (na Západe vicedomini). Podľa predpisov chalcedonského snemu každý biskupský kostol mal mať svojho ekonóma, ktorý bol biskupovi zodpovedný za svoje hospodárenie. Hermeneuti (tlmočníci) vykladali sv. Písmo veriacim v ich reči. Defensores zastupovali Cirkev pred súdom a obhajovali cirkevné výsady. Mohli byť nimi klerici i laici. Notári a archivári starali sa o vyhotovenie a uschovanie úradných cirk. listín. Syncelovia tvorili stálu spoločnosť biskupovu, boli jeho radcami a starali sa o zachovanie dobrej povesti biskupovej. Mansionárom pripadla úloha strážiť cirkevné budovy a hroby mučeníkov. Ošetrovaním chorých boli poverení parabolani a o pochovávanie mŕtvych, zvlášť chudobných, sa mali starať kopiati (fossores). V nižších rádoch nastali v tejto perióde zmeny. Exorcisti a ostiarii boli na Východe zrušení. Akolytov Východ vôbec nepoznal. Úrad diakonisiek, ktorý mal len vtedy význam, keď sa krst udeľoval dospelým ženám, zavedením krstu dietok stal sa zbytočným. Na Západe zrušili ho skôr, na Východe však sa udržal až do konca 7. storočia.

2. Spôsob výchovy kléru bol v tejto perióde zväčša taký ako v prvej perióde (§ 23, 4). Kňazský dorast sa prakticky priučoval budúcemu účinkovaniu v stálom styku s biskupom a ostatným duchovenstvom. Miestami však nastala v tomto ohrade značná zmena. Euzebius Vercelský († 370) a sv. Augustín žiadali, aby klerici biskupského chrámu viedli spoločný život v biskupskom dome, kde by starší klerici vychovávali a vyučovali mladších. Tým bol zriadený akýsi druh seminára, ktorý aj iní biskupi ochotne napodobňovali. Najmä v Afrike a v Itálii bolo zriadených niekoľko takých ústavov. I v Španielsku sa zriadili podobné ústavy, kde sa vychovávali chlapci, určení rodičmi pre kňazský stav. Semenišťami kléru boli aj mnohé kláštory, z ktorých vyšli výteční biskupi. Okrem toho veľa cirkevných Otcov zaoberalo sa v svojich spisoch kňazským stavom, povinnosťami duchovenstva o tým usmerňovali výchovu kléru. Tonzúru prevzal klérus od mníchov. Už od štvrtého storočia nosievali klerici krátko strihané vlasy. Na Východe si dávali strihať celú hlavu (tonsura Pauli), na Západe však nechali si veniec vlasov (tonsura Petri). Stredovekí spisovatelia odvádzajú zvyk tonzúry od sv. Petra. Klerici spočiatku nenosievali v každodennom živote osobitné rúcho. Keď" však laici v 4. storočí zamenili doterajšie rúcho za krátke kabáty („barbarské rúcho") a klerici ostali pri dovtedy zvyklej rímskej tunike, vznikol rozdiel v rúchu medzi klérom a laikmi.

3. Ohľadom voľby biskupa na uprázdnený stolec ostal zväčša spôsob prvej periódy, podľa ktorého biskupa volil klérus a ľud, provinciálni biskupi však dali svoj súhlas. Postupne ale, najmä na Východe, ľud pri voľbe odstraňovali. Cisár Justinián I. (527— 65) určil, aby klérus a poprední ľudia navrhli metropolitovi troch kandidátov, z ktorých metropolita mal vyvoliť najsúcejšieho. Neskoršie provinciálni biskupi si rezervovali právo navrhovať kandidáta metropolitovi, čím bola úplne odstránená účasť ľudu na voľbe. Čoskoro však sa usilovali cisári najmä na Východe a podľa ich príkladu aj iní panovníci vplývať na voľbu biskupa. Carihradského biskupa, počnúc Teodoziom I., pravidelne volil cisár. Uvádzal sa i taký zvyk, že biskup si sám označil a vyvolil svojho nástupcu, ale proti tomu od 4. storočia sa synody rozhodne stavali. Na Západe. najmä u Frankov a Ostrogótov, priznávalo sa panovníkom právo potvrdzovať voľbu biskupov. Ba, v mnohých prípadoch pokračovali panovníci podľa svojej vôle a dopustili sa neraz aj simónie. Ostrogóti a byzantskí panovníci robili si nárok na potvrdenie biskupa rímskeho. Aby sa nemuselo na cisárske potvrdenie dlho čakať, od časov Konštantína Pogonata (668-685) uviedol sa zvyk, že voľbu potvrdzoval cisársky exarchát v Ravene.

4. Ako v predošlej periode (§ 23, 5), i teraz klerici sa živili zväčša z vlastného majetku a z práce svojich rúk. Ba, miestami bolo priamo nariadené, aby si klérus zarobil na svoj každodenný chlieb remeslom a obrábaním pôdy. (Statuta ecclesiae antiqua. v Galii z r. 440). V Galii, aspoň od nižšieho kléru, sa to žiadalo aj neskoršie. Valentinián III. (425-55) zakázal klerikom pre mnohé zneužitia obchodovanie, ktoré im dovolil Konštantín Veľký, a to pod ťarchou straty stavovských výsad. Nakoľko však Konštantín dovolil Cirkvi prijímať odkazy majetku (legaty) a dary, množil sa cirkevný majetok, z ktorého participovalo aj kňazstvo. Podľa rímskeho zvyku — pravda nie všeobecného — príjmy z cirkevného majetku sa delili na 4 čiastky, a to pre biskupa (mensa episcopi), pre nižší klérus, pre stavbu a udržanie kostola (fabrica ecclesiae) a pre chudobných. Keď vznikli cirkevné obce i na vidieku, z odkazov a darov aj ony mohli mat majetok, ktorý spravovali pod dozorom biskupa. Príjmy pripadli dotyčnej cirk. obci, ale jedna časť z nich patrila biskupovi.

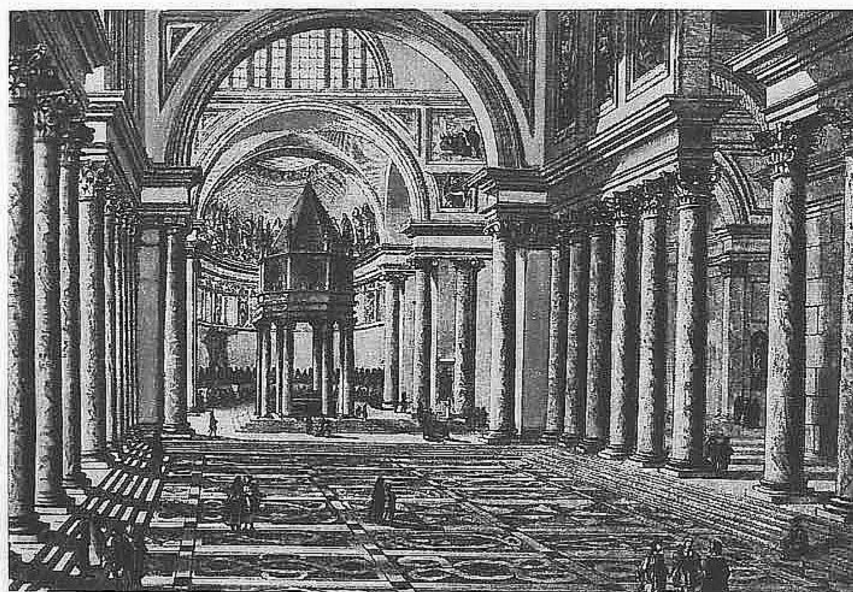
5. Prekážky vstupu do stavu duchovného ostali ako v predošlej periode; niektoré však boli rozšírené. Prekážku bigamie rozšírili na tých, hlavne vyšších klerikov, ktorí pojali za manželku vdovu, alebo mravne padlú osobu. Novou prekážkou bola tá okolnosť, keď niekto bol po druhý raz krstený, alebo keď bol pokrstený bludárom. Otroci mohli byť len vtedy vysvätení, keď" im pán daroval slobodu. Tiež nebolo slobodno vysvätiť zmrzačených (castrati) a tých, ktorí sa dopustili kapitálneho hriechu, alebo mali konať verejné pokánie. Keď sa však prekážka vyskytla až po vysviacke, klerik bol suspendovaný, alebo, keď bola prekážkou len pre vyššie rády, preložili ho do nižších rádov. Prísnejšie sa vyžadovalo v tej periode, aby nik nebol pripustený k vyššiemu rádu, najmä aby nebol vysvätený za biskupa, kým neprešiel nižšími rádmi a neosvedčil sa v nich. Keď voľakto zanechal duchovný stav, alebo prijal s ním nezlučiteľný úrad, zosadili ho a exkomunikovali. Klerik mal ostať v tom chráme, pre ktorý bol vysvätený a prechod z jedného chrámu do druhého bol prísne zakázaný na sneme arelátskom, nicejskom, chalcedonskom a na iných snemoch. Povolilo sa to len výnimočne z vyšších cirkevných záujmov.

6. Ohľadom celibátu nastal v 4. storočí rozdiel medzi Východom a Západom. Uznesenie elvirskej synody (300), ktorá zakázala ženbu klerikom vyšších rádov (episkopát, presbyteriát a diakonát) stali sa pričinením svätej stolice platnými pre celý Západ. Pápež Leo Veľký a Gregor Veľký rozšírili celibát i na subdiakonát. Duchovní nielen že po vysviacke nesmeli uzavrieť manželstvo, ale nesmeli užívať ani manželstvo, uzavreté pred vysviackou. Pravda, prevedenie týchto opatrení nešlo razom a nie všade rovnako. Na odľahlejších vidiekoch vyskytovali sa priestupky. Zdar prevedenia závisel z veľkej čiastky od silnej ruky biskupa. Keď sa však zasadili za zdržanlivý život duchovenstva také osobnosti v Cirkvi, ako boli sv. Ambróz, sv. Augustín, sv. Hieronym, Leo Veľký, celibát na Západe konečne zvíťazil. Východ v otázke celibátu postupoval miernejšie. Na nicejskom sneme r. 325 bol síce predostretý návrh, podľa ktorého elvirské uznesenia mali platiť pre celú Cirkev, ale tento návrh zamietli na radu egyptského biskupa Pafnucia. Na Východe ostal teda v platnosti doterajší zvyk, podľa ktorého duchovní vo vyšších rádoch nemohli po vysviacke uzavrieť manželstvo, ale mohli pokračovať v manželstve, uzavretom pred vysviackou. Ale aj tak žila veľká časť duchovenstva na Východe v dobrovoľnom celibáte. Najmä od biskupov sa očakávalo, aby žili v zdržanlivosti. Cisár Justinián I. uložil biskupom celibát ako povinnosť, čo prijala i trulánska synoda (692). To má platnosť v celej gréckej cirkvi i dnes. I keď nicejský snem neuviedol celibát pre celú Cirkev, vydal niektoré nariadenia ohľadom duchovných, žijúcich v celibáte. Aby sa totiž predišlo akémukoľvek podozreniu, zakázal snem držať neženatým duchovným u seba ženské osoby okrem blízkych príbuzných a takých, ktoré nebudili podozrenie. Toto nariadenie neskoršie synody často zopakovali.

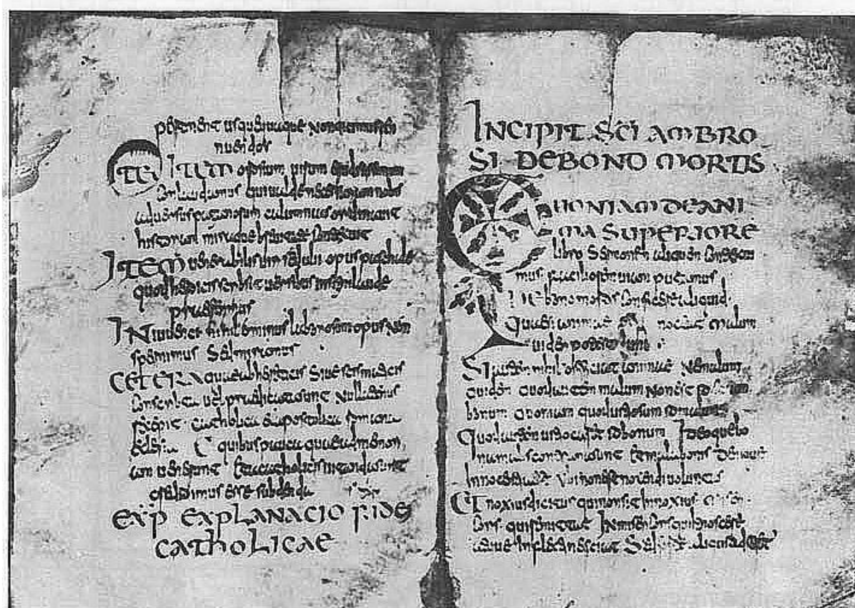
7. Aby mohlo duchovenstvo nehatene plniť svoje povinnosti, dostalo sa mu so strany štátu rozličných výsad. Už Konštantín Veľký oslobodil klérus od obecných úradov a Konštancius poskytol mu daňovú úľavu; od mimoriadnych daní ho úplne oslobodil. V tom pozostávala výsada osobnej imunity, pre ktorú sa usilovali vstúpiť do stavu duchovného niektorí boháči, aby vyhli povinnostiam voči štátu. Preto zakázal Konštantín boháčom a dekurionom (municipiálni radcovia) vstup do kléru. Neskorší cisári, najmä Teodozius I., dovolil dekurionom prijať vysviacku len vtedy, keď svoj majetok odstúpili kúrii alebo jednotlivcom a tak splnili svoje povinnosti voči štátu. U Frankov bolo duchovenstvo oslobodené od brannej povinnosti a čiastočne od daní; aby sa tu bohatí mohli stať kňazmi, potrebný bol súhlas kráľa. Výnimkou boli len synovia kňazov. Duchovenstvo malo výsadné postavenie i v súdnych veciach (privilegium fori). Synoda v Kartágu (397) žiadala, aby klérus predkladal svoje

žaloby cirkevnému súdu. Chalcedonský snem nariadil, aby duchovenstvo svoje sporné veci vybavovalo len pred cirkevným súdom. Laikom však bolo dovolené v sporných veciach s klérom použiť štátneho súdu. Ale Justinián I. i miešané spory pridelil cirkevnému súdu. Tým bolo privilegium fori duchovenstva zákonite zabezpečené. Keď však klerika pre nejaký zločin cirkevne odsúdili, po vylúčení z duchovného stavu odovzdali ho štátnej moci na potrestanie. Nad nižším duchovenstvom súdil biskup, nad biskupmi metropolita a nad týmito patriarcha. U Frankov potreboval svetský súd súhlas biskupa, aby mohol súdne pokračovať oproti duchovným. Spory medzi klérom a laikmi riešil svetský súd, ale v prítomnosti cirkevného predstaveného. Svetský súd však nemal práva súdiť biskupov. Ich sporné veci patrili pred provinciálnu synodu. Nakoľko už sv. Pavol karhal kresťanov-laikov pre súdenie sa pred pohanskou vrchnosťou (I. Kor. 6), nastal zvyk, že i laici v sporných veciach medzi sebou volili biskupa za sudcu. Konštantín Veľký nariadil zákonom z r. 321, že sporné stránky i po začatí pokonávania pred svetským súdom môžu odstúpiť od ďalšieho riešenia pred svetským súdom a riešenie spornej veci zveriť biskupovi. Ba mohla to urobiť tiež len jedna stránka, hoci druhá s tým nesúhlasila. Tým bolo uznané biskupom riadne právo súdnictva, ktoré vlastne konkurovalo štátnemu súdnictvu. Neskorší cisári dovolili to len v prípade, keď sa obidve stránky uzniesli, že svoju spornú vec zveria rozhodnutiu biskupovmu. Avšak medzi germánskymi národmi sa tento spôsob súdu nikdy neudomácnil.

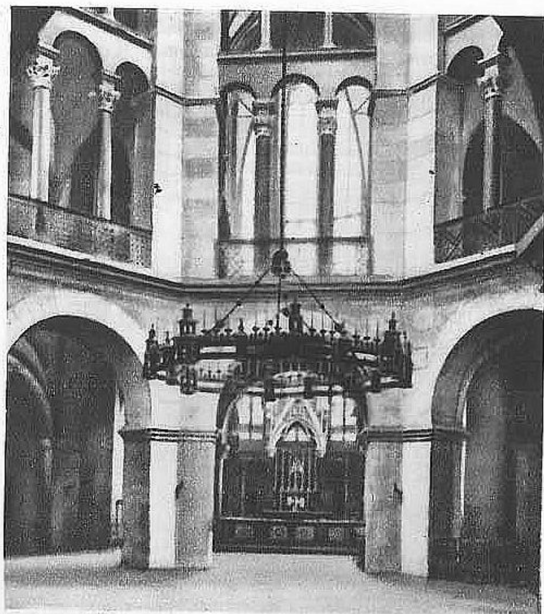
L. Duchesne, L'Église au VI-e siécle. Paris 1925. — Th. Harapin, Pri-matus Pont. Rom. in Concilio Chalced. et ecclesiae dissidentes. Quaracchi 1923. — I. Chapman, Studies on the early Papacy. London 1928. — Bidagor S. I., La „Iglesia propria" en Espana. Rom 1933. — F. Gillmann, Das Institut der Chorbisch. im Orient. 1903. — Th. Gottlob, Der abendländ. Chorepiskopat, 1928. — G. Lardé, Le tribunal du clerc dan l'Empire romain et la Gaule fran-que. Moulins 1920.

30. Vnútro starého svätopeterského chrámu (freska v chráme S. Martino ai Monti zo XVI. stor.).

31. Kódex, ktorým sv. Bonifác pri svojom mučení odrazil niekoľko úderov meča.

32. Aachen. Münster, cisárska kaplnka. Korunovačné miesto nemeckých kráľov.

33. Sv. Hieronym diktuje opravený text Vulgáty. Reliéf zo slonovej kosti, okolo r. 790, Paríž, Louvre.

§ 49. VZNIK FARNOSTÍ; PANSKÉ KOSTOLY NA ZÁPADE. PATRONÁTNE PRÁVO.

1. Už v 3. storočí boli aj na vidieku kostoly, ktoré patrili pod právomoc biskupa mestského. Oblasť, nad ktorou sa rozprestierala biskupská právomoc, pomenovali na Západe diecézou (administratio). Ústupom pohanstva v 4. storočí vzrástol počet vidieckych kostolov. Spočiatku boli ustanovení i pre vidiecke kostoly biskupi — tzv. vidiecki biskupi, ktorí boli nezávislí od mestských biskupov. Nakoľko však sa tým veľmi drobila cirkevná správa a ohrozovaná bola cirkevná jednota, synody v 4. storočí sa všemožne usilujú právomoc vidieckych biskupov zmenšiť, ba neodvislých vidieckych biskupov vôbec odstrániť. Sardická synoda (343) zakázala ustanoviť na vidieku biskupa, lebo stačí tam jednoduchý kňaz. Synoda tým chcela chrániť biskupskú autoritu pred prílišným zovšednením. Miestami chceli nahradiť vidieckych biskupov tým, že mestský biskup občas vyslal kňazov na vidiek, aby vykonali duch. službu (visitatores, circuitores). Vidiecki biskupi — kde sa ešte udržali časom tratili svoj význam; boli závislí od mestského biskupa, ba v najviacerých prípadoch neboli ani vysvätenými biskupmi, ale len kňazmi s mimoriadnou právomocou. V 6. storočí sa táto ustanovizeň nevyskytuje už skoro nikde na Východe, a na Západe potrvá do 9.-10. storočia (§ 87, 3).

2. Spôsob zverovať duchovnú správu na vidieku kňazom prirodzene viedol k farskému systému. Vidieckych kňazov spočiatku ustanovili len dočasne a s väčšou-menšou právomocou; neskoršie ich ta posielali natrvalo a s presnejšie vymedzenou právomocou, takže nimi obstarávaná bohoslužba podstatne vyhovovala každodenným duševným potrebám vidieckych veriacich. Takým spôsobom vznikli vidiecke farnosti. Vo väčších mestách však zachovali starý spôsob, podľa ktorého sa konala eucharistická obeta len v biskupskom chráme, a to samým biskupom za asistencie ostatného kléru, hoci bolo v meste aj viac kostolov.

3. Na Západe v 5. a 6. storočí sa často vyskytujú vidiecke kostoly s vlastným duchovným a menujú sa farami (parochia). Ba v germánskych štátoch, kde nebolo toľko veľkých miest ako v Rímskej ríši, tým viac bolo treba tvoriť farské správy, aby sa vyhovelo duševným potrebám ľudu na vidieku. Závislé boli od biskupa mestského, ktorý spravoval, alebo aspoň dozeral na spravovanie ich majetku, každoročne ich vizitoval a ustanovil na nich duchovných — farárov. Pravda, čím väčšia bola oblasť (diecéza), nad ktorou mal dozerať mestský biskup, tým menší bol vplyv biskupa na jednotlivé fary. Spod biskupovho dozoru ešte viac unikli tzv. panské (zemepanské) fary. Zemepáni totiž, keď postavili na svojom majetku kostol a faru a postarali sa o udržovanie tak kostola ako i duchovného, pokladali kostol, faru a k tým patriaci majetok za svoj (ecclesia propria, Eigenkirche). Ba dosadzovali na tie fary aj duchovných bez opýtania sa biskupa. Na Západe sa tento spôsob veľmi šíril — najmä v Galii — a osvojili si ho veľmi germánske národy, či už boli smeru ariánskeho, alebo katolíckeho. Koľko nebezpečenstva z cirkevného ohľadu sa v tom skrývalo, ukáže nám stredovek.

4. I v obvode farnosti boli často zriaďované nové kostoly už či k pocte niektorého svätca, alebo aby od farského kostola na vzdialenejších miestach bývajúci veriaci mohli ľahšie splniť svoje náboženské povinnosti. Kňazi týchto filiálnych kostolov boli podriadení farárovi materského kostola, ktorý si vyhradil niektoré práva, obyčajne právo krstiť. Predstavený viacerých filiálnych kostolov od 6. storočia sa menoval archipresbyter.

5. Tým majiteľom, ktorí zakladali kostoly a starali sa o udržiavanie duchovných, Cirkev sa tak odplácala, že pri obsadení fár brala zreteľ na ich prianie. Bolo prirodzené, že biskup, nakoľko len bolo možné, splnil vôľu zakladateľa. Tak sa tvorilo patronátne právo a prešlo od zakladateľa aj na jeho potomkov. Justinián I. vydal zákon, podľa ktorého zakladateľ chrámu iná právo navrhnúť biskupovi duchovného pre tento kostol. Na Západe synoda orleánska (541) tiež uznala patronátne právo.

Zorell, Die Entwicklung des Parochialsystems. Arch. fúr Kath. ICircheu-recht. 1902. — I. Ahlhaus, Civitas u. DiSzese, 1928. — Imbart de la Tour, Les saroisses rurales dans ľaneienne France, Paris 1900.

§ 50. PATRIARCHÁTY.

1. Už v prvej perióde (§ 23, 7) jednotlivé biskupstvá pospájali sa v provincie na čele s metropolitom. A javila sa snaha pospájať i viaceré provincie v nadmetropolitné zväzky. Snem nicejský (325) potvrdil „starú obyčaj", podľa ktorej metropolita alexandrijský, antiochijský a rímsky má právo nad viacerými provinciami. Okolo nich sa družiace provincie boli neskoršie pomenované patriarchátmi a metropoliti dotyčných miest dostali titul patriarchu. Patriarchát alexandrijský rozprestieral sa nad egyptskou, líbyjskou, tebajskou a pentapoliskou provinciou. Antiochijský patriarchát pojal do seba provincie v Mezopotámii, v Kilikii, v Sýrii, v Palestíne a vo Fenícii. Rímsky patriarchát zaujal celý Západ. Nicejský snem uznal okrem toho aj výsadné postavenie metropolitov efezekého, cezarejského (Kapadocia) a heraklejského (Trácia), ktorí sa menovali exarchami a ich provincie exarchátmi. Z troch exarchátov utvoril sa čoskoro nový patriarchát carihradský.

2. Keď Konštantín Veľký preložil svoje sídlo z Ríma do Byzancu, dostal Nový Rím (Konstantinopol — Carihrad) vynikajúce politické postavenie. V Rímskej ríši biskupi vynikajúcich politických miest mali i v cirkevnom ohľade prednejšie postavenie nad ostatnými biskupmi. Bolo celkom prirodzené, že carihradský biskup, ktorý doposiaľ bol jednoduchým sufragánnym biskupom metropolitu heraklejského, neuspokojil sa s tým, ale ako biskup hlavného mesta ríše nárokoval si osobitné postavenie. Prvý carihradský snem (381) priznal carihradskému biskupovi čestné miesto bezprostredne po biskupovi Starého Ríma s odôvodnením, že Carihrad je Novým Rímom. To neznamenalo rozšírenie jeho doterajšej právomoci, ale carihradskí biskupi obratnou politikou a pomocou východných cisárov čoskoro sa dopracovali aj skutočných patriarchálnych práv. Rím neuznal to uznesenie carihradského snemu. Zvlášť sa cítil dotknutý metropolita alexandrijský, ktorého dosiaľ pokladali za najpoprednejšieho na Východe, ale všetko bolo márne. Chalcedonský snem (451) vo svojom 28. kánone (Rím ho neuznal) obnovil uznesenia snemu carihradského I., priznal carihradskému biskupovi právo svätiť metropolitov niektorých provincií, prijímať apelácie z celého Východu a tak zasahovať do jurisdikcie všetkých východných diecéz. Tým bolo carihradské biskupstvo povýšené na hodnosť patriarchátu a postavené na úroveň patriarchátu rímskemu, alexandrijskému a antiochijskému. Exarcháty v Heraklei, Cezarei a Efeze zanikli v novom patriarcháte carihradskom. Aj proti všetkému protestu Ríma podarilo sa carihradskému biskupovi uhájiť zvláštne postavenie na Východe, a to tým ľahšie, keďže ostatné východné patriarcháty sa poškvrnili bludmi — alexandrijský monofyzitizmom, antiochijský nestorianizmom — a v 7. storočí sa dostali pod nadvládu islamu. Carihradský patriarcha podržal svoje predné postavenie na Východe, ba v 6. storočí pomenovali ho synody ekumenickým patriarchom. Sám Justinián žiadal pre carihradského patriarchu prvé miesto po rímskom biskupovi, ba v jednom výnose nazval ho hlavou všetkých cirkví (Cod. Just. 2, 24). Gregor Veľký vystúpil proti titulu ekumenického patriarchu a aby zlomil pýchu carihradského biskupa, použil pre seba titul „servus servorum Dei", ktorý predtým užívali jednoduchí biskupi. Ale nedosiahol nič. Ba naopak, kým patriarchu dosiaľ len iní nazývali týmto titulom, odteraz so súhlasom cisárovým aj sám sa tak tituloval. Zaujal na Východe také postavenie, aké mal na Západe biskup rímsky. Všetci biskupi, metropoliti a patriarchovia na Východe boli závislí od neho, sám však sa stal poslušným nástrojom cisárskej politiky.

3. Súčasne s carihradským povýšili i biskupstvo jeruzalemské. Ale tu nebola politická pohnútka ako v carihradskom prípade, ale čisto náboženská. Prvé patriarcháty vznikli totiž v tých mestách, z ktorých sa kedysi najlepšie šírilo kresťanstvo. Jeruzalemská cirkev bola síce prvou, ale po spustošení Jeruzalema stratila svoj lesk. Na mieste Jeruzalema bolo postavené nové mesto Ália Capitolina, ktoré malo čoskoro prekvitajúcu obec pohanokresťanskú, ale jej biskup bol len jednoduchým sufragánom cezarejského metropolitu. Nicejský snem, opierajúc sa o starý zvyk, podľa ktorého biskup bol osobitne uctievaný, dal mu predné miesto hneď po biskupovi antiochijskom. Lenže biskupom jeruzalemským to nestačilo. Domáhali sa hodnosti patriarchu. To sa im podarilo dosiahnuť na sneme chalcedonskom (451), ktorý udelil jeruzalemskému biskupovi jurisdikciu nad troma palestínskymi provinciami (Judea, Samaria, Galilea). Biskup rímsky bol patriarchom Západu a prímasom Talianska, lenže jeho patriarchálne postavenie nemalo praktického významu pre primát, rozprestierajúci sa na celú Cirkev. Do istej miery patriarchálne postavenie mali na Západe aj biskup kartáginský v severnej Afrike, milánsky v severnom Taliansku, arelátsky v južnej Galii a tesalonický v Ilýrii. Od 5. storočia boli biskupi arelátski a tesalonickí apoštolskými vikármi, t. j. zástupcami pápeža vo svojich oblastiach. V spore o tri kapitoly (§ 39) vznikli na Západe dva nové — pravda len titulárne — patriarcháty. Na začiatku 7. storočia rozdvojila sa schizmatická provincia akvilejská. Jedna časť patrila metropolitovi v Grade, druhá časť metropolitovi v Akvileji. Keď však metropolita z Grada sa zmieril a Rímom, metropolita akvilejský na znak svojej nezávislosti prijal titul patriarchu. Svätá stolica dala titul patriarchu i metropolitovi z Grada, aby sa rovnal v dôstojnosti schizmatickému

metropolitovi v Akvileji. Patriarchát z Grada preniesli r. 1451 do Benátok, akvilejský však po spustošení mesta zemetrasením (1348) preložili do Vidimu (Udine) a tam ostal, kým ho Benedikt XIV. r. 1751 nezrušil.

I. Maspéro, Hist. des patriarches d'Alexandrie. Parie 1923. — Maaszen, Der Primat d. Bischofs von Rom und die alten Patriarchalkirchen. Bonn 1853.

§ 51. PRIMÁT RÍMSKYCH BISKUPOV.

Primát rímskeho biskupa sa už v prvej perióde dosť markantne javil (§ 23, 8). Uznala ho nielen cirkev západná, ale aj východná. V druhej perióde sa však vyskytlo nepomerne viac príležitostí, ktoré pápežov priam nútili, aby použili pre blaho Cirkvi svoju najvyššiu učiteľskú a pastiersku moc. Apoštolská stolica (prvý raz tak menuje rímske biskupstvo pápež Damazus) je uznávaná za základ jednoty vo viere. V dogmatických sporoch rozhoduje a konečnou platnosťou a s jej rozhodnutím uspokoja sa nielen jednotliví veriaci alebo provincie, ale aj všeobecné cirkevné snemy. Zavrhuje bludy, proti jej zavrhnutiam niet apelačnej možnosti. Pápež Celestín I. zavrhol nestorianizmus a snem efeský prijal tento rozsudok, Leo Veľký zamietol monofyzitizmus a snem chalcedonský sa s tým uspokojil. Inocenc I. odsúdil blud pelagiánsky, a sv. Augustín, keď prehovoril Rím, neváhal vyhlásiť: Roma locuta, causa finita est. Snem carihradský a chalcedonský, ktorý sa tak všemožne zasadzoval za povýšenie carihradského biskupa, žiadal pre neho prvé miesto, ale len po biskupovi rímskom. I cisár Justinián, hoci dával veľmi pociťovať pápežom svoju moc, jednako uznal, že biskup rímsky je „prvým a hlavou všetkých kňazov“. Jurisdikcionálne prvenstvo Apoštolskej stolice vysvitá z toho, že ona prijímala apelácie z celej Cirkvi, čoho oprávnenosť slávnostne uznala synoda sardická (343). Pápeži ako najvyšší zákonodarci a sudcovia dišpenzovali od všeobecných cirkevných zákonov, rozhodovali v najdôležitejších otázkach disciplinárnych, ktoré im často predkladali z celej Cirkvi. Posielali svojich legátov do rozličných diecéz, aby tam v ich mene usporiadali cirkevné pomery, pápežskí legáti zaujali na všeob. cirk. snemoch vždy prvé miesto. Skvelým dôkazom pre primát rímskeho biskupa je i tá skutočnosť, že potvrdzoval voľby východných patriarchov, rozhodoval v sporoch medzi nimi, zosadzoval ich, alebo chránil proti nespravodlivým útokom na nich. Tu je zjavná väčšia právomoc rímskeho biskupa, akú mal len na základe svojho západného patriarchátu. A kým si Apoštolská stolica nárokovala právo súdiť nad všetkými biskupmi a cirkvami, nedovolila, aby ju nejaký ľudský súd mohol súdiť a kontrolovať jej rozhodnutia. Zásada: „Prima sedes a nemine judicatur" vyslovená je už na synode rímskej (501), nesie sa cez celý stredovek a je pojatá i do nového cirkevného Zákonníka (Kan. 1556). Apelácie do Ríma boli z Východu zriedkavejšie ako zo Západu už aj preto, lebo na Východe mnoho sporov urovnali sami patriarchovia. Jednako vyskytlo sa dosť prípadov, ktoré jasne svedčia, že i Východ uznával Rím za najvyššie apelačné fórum. Eutyches apeloval do Ríma proti uzneseniu synody carihradskej, Flavián Carihradský a Teodoret Cyrský proti lúpežníckej synode, Euzebius proti Eutychovi, Ján, kňaz z Chalcedónu proti patriarchovi Jánovi z Carihradu. Právo zosadzovať biskupov vykonával pápež i na Východe. Pápež Damazus zavrhol voľbu Maxima Cynika, biskupa carihradského a potvrdil novozvoleného Nektaria. Felix II. zosadil carihradského patriarchu Akácia, Agapet patriarchu Anthima. Nie menším dôkazom pre primát rímskych biskupov je ich pomer k všeobecným cirkevným snemom a presvedčenie Cirkvi o neomylnosti pápežskej. Podľa vtedajšieho stavu cirkevného práva k platnosti všeobecného snemu nežiadalo sa síce, aby ho pápež zvolal, alebo výslovne potvrdil. Avšak všeobecne sa uznávalo, že len ten snem môže mať platnosť všeobecného snemu, na ktorom sa zúčastnil pápež, či už osobne alebo vo forme svojich zástupcov. Jeho zástupcom na sneme bez akéhokoľvek odporu priznávali vždy prvé miesto. Presvedčenie o neomylnosti pápeža vysvitá zo skutočnosti, že v dogmatických sporoch rozhodoval s konečnou platnosťou a tomu rozhodnutiu sa podrobili i všeobecné snemy. Sv. Otcovia vždy uznávajú jeho neomylnosť. Sv. Peter Chrysologus Eutychovi píše: „Beatus Petrus, qui in propria sede vivit et praesidet, praestat quaerentibus fidei veritatem" (Op. Leon. ed. Ballerini I. 779). Sv. Ambróz hovorí: „Credatur symbolo apostolorum, quod Ecclesia Romana intemeratum semper custodit et servat" (Ep. 8. ad Sir.). Všetci východní biskupi podpísali regulu fidei pápeža Hormisda, v ktorej je zložená náuka o neomylnosti Apoštolskej stolice. Pápežov tejto periódy až po Silveria (536-537) uctievajú ako svätých s výnimkou Jána II. (533-535) a všetkých protipápežov. Voľba pápeža konala sa podobne ako v prvej perióde, lenže účasť ľudu teraz ustupovala a na miesto ľudu prichádzali popredné rodiny. Od polovice 6. storočia do konca 7. storočia nárokovali si byzantskí cisári právo potvrdzovať voľby, za ktoré zvolený musel platiť značné peňažné sumy. V 6. storočí rezervuje sa len rímskym biskupom pomenovanie „papa", ktorým dosiaľ pomenovaní boli aj iní biskupi. Gregor Veľký prijal titul "servus servorum Dei".

H. Grisar, Gesch. Roms n. der Piipste im MA. 1901. — Brocl-Plater, De primatn Rom. Pont. ab Anastasio II. ad Pelagium II. Rom. 1930. — Chapman, Studiens on the early Papacy, London 1928.

§ 52. SYNODY.

1. Podľa vzoru apoštolského snemu v Jeruzaleme už v prvej perióde schádzali sa biskupi na väčších cirkevných zhromaždeniach, aby spoločne rozhodovali v dôležitých otázkach dogmatických, disciplinárnych a praktických. Také synody boli koncom 2. storočia v Malej Ázii proti montaniatom, v 3. storočí v Malej Ázii a Afrike ohľadom sporu o veľkonočné sviatky a krstu, udeleného heretikmi. Ale bohatší synodálny život vyvinul sa len v druhej perióde; hojnú príležitosť k tomu dávali časté a veľké teologické hádky. Hneď na začiatku tejto periódy r. 325 zvolal Konštantín Veľký prvé zhromaždenie celej Cirkvi do Nicey. Bol to prvý všeobecný — ekumenický snem a do konca periódy bolo ich ešte päť; všetky boli vydržiavané na Východe. Tri boli zvolané do Carihradu — r. 381, 553, 680-681, jeden do Efezu r. 431 a jeden do Chalcedónu r. 451. Z carihradských synod prvá (381) a druhá (553) boli pôvodne len generálnymi synodami Východu, ale dodatočným schválením Západu a najmä pápežov získali ráz všeobecných synod. A naproti tomu synody sardická (343), efezská (449, latrocinium) a druhá trulánska (692) boli síce zvolané ako ekumenické, ale nezískali všeobecného uznania. Schizmatickí Gréci pokladajú druhú trulánsku synodu tiež za všeobecnú.

2. Ekumenické synody tejto periódy pokladali súčasne i za rísske snemy, vydržiavané tak v záujme cirkevnom ako i štátnom. Cirkevné hranice na Východe a na Západe fakticky sa kryli s hranicami ríše a mimo nich bolo kresťanstvo rozšírené zväčša len vo forme heretickej — arianizmu, nestorianizmu, alebo monofyzitizmu. Prvých osem ekumenických synod zvolali skutočne cisári na základe štátneho cirkevníctva, ktoré sa od Konštantína Veľkého všeobecne uznávalo. Cisári ich zvolávali, odročovali, alebo prekladali na iné miesta. Oni sa starali — či už osobne alebo prostredníctvom svojich komisárov — o poriadok na zhromaždeniach, a to bolo v mnohých prípadoch nielen žiaduce, ale i veľmi potrebné. Cisári sa starali o osobnú bezpečnosť zhromaždených cirkevných hodnostárov, o ich výživu za trvania snemu a postavili k dispozícii rísske dopravné prostriedky a poštu. Tak synody ako i pápeži uznávali zvolávacie právo cisárov a nebolo ani potrebné predchádzajúce dorozumenie s pápežom. Efeský snem zvolal cisár bez predbežného súhlasu pápeža; u ostatných, okrem chalcedonského, nedá sa dokázať predchádzajúce schválenie. Cisári pokladali to za právo, vyplývajúce z ich panovníckeho postavenia a nie za právo pápežmi im prepožičané. Pravdaže to bolo zneužívanie cudzích práv a byzantskí cisári sa ho dopustili i na inom poli cirkevného života. Pápež a biskupi trpeli to z taktických a praktických dôvodov, aby totiž nezmarili vydržiavanie v tých časoch veľmi potrebných všeobecných synod. Porady a synodálne uznesenia patrili do kompetencie zhromaždených biskupov, ale ovplyvňovanie so strany panovníkov za vtedajších okolností bolo nielen možné, ale často sa i skutočne vyskytlo. Pozvaní boli predovšetkým metropoliti, ktorým uložili, aby priviedli aspoň časť svojich sufragánov. Zvlášť sa vyžadovala na snemoch prítomnosť patriarchov, ktorí mali vyslať svojich zástupcov, keď sa osobne nezúčastnili. Pre veľkú vzdialenosť bol Západ obyčajne len slabo zastúpený. Pápeži sa osobne nezúčastnili, len poslali svojich legátov. Bolo však všeobecné presvedčenie celého kresťanstva, že bez účasti Ríma - už v akejkoľvek forme - nemôže sa vydržiavať ekumenický snem a nemôže vydávať uznesenia platné pre celú Cirkev. Na sneme predsedali pápežskí legáti a prví zo všetkých účastníkov podpísali akty snemu. Nakoľko legáti pokračovali na sneme podľa pápežom, resp. rímskou synodou (pravidelne pred všeobecným snemom rokovala o tej istej téme) daných úprav, ich súhlas a podpisy znamenali pápežskú aprobáciu. Cisári tiež podpísali uznesenia, aby im dali väčšej vážnosti a prijali ich medzi rísske zákony. So strany pápeža nebolo teda treba dodatočného schválenia uznesení všeobecných synod. Uznesenia zasadaní, na ktorých neboli prítomní pápežskí legáti, alebo ktoré odopreli podpísať (na pr. 28. kánon snemu chalcedonského), neboli platné. V takých prípadoch sa snemy domáhali dodatočného schválenia pápežovho, a na jeho súhlase záviselo, či tieto časti snemu budú mat všeobecnú platnosť.

3. Všeobecné snemy, ktoré reprezentovali celú Cirkev, zvolávali len v mimoriadnych prípadoch, keď bolo treba riešiť otázky, týkajúce sa celej Cirkvi, alebo odvrátiť nebezpečenstvo, hroziace celému kresťanstvu. Synody, na ktorých sa zúčastnili biskupi len z Východu, alebo zo Západu, menovali sa generálnymi synodami. Len generálnou synodou mala byt carihradská I. (381), avšak dodatočným schválením Ríma stala sa ekumenickou; arelátska (314) a rímska (680) boli generálnymi synodami Západu. Synody všetkých provincií západnej Afriky pod predsedníctvom prímasa v Kartágu sa nazývali plenárnymi synodami. Okrem týchto známe sú synody patriarchálne, národné a provinciálne, na ktorých sa zúčastnili biskupi jedného patriarchátu, provincie alebo národa. Predsedal im patriarcha, metropolita, resp. prímas toho-ktorého národa. V 6.-7. storočí sa vydržiavali najmä na Západe i diecezánske synody, na ktorých rokovalo kňazstvo jedného biskupstva na čele so svojím biskupom o veciach, týkajúcich sa diecézy. Provinciálne synody podľa uznesenia snemu nicejského (325) a chalcedonského (451) mali sa vydržiavať dva razy do roka. Neskoršie sa žiadalo, aby provinciálny snem aspoň raz v roku zasadal. I diecezánske snemy mali sa schádzať raz do roka. Právo zúčastniť sa na synodách mali biskupi a kňazi. Pravda, len biskupi mali hlasovacie právo. Kňazi a diakoni mohli sa zúčastniť len porád a debát (sv. Atanáz na sneme nicejskom). Ba neboli vylúčení ani laici, ale títo sa zúčastňovali len ako poslucháči. V Španielsku v 7. storočí nastal zvyk, že synod sa zúčastňovali i svetskí veľmožovia s hlasovacím právom a podpisovali akty synod po biskupoch a opátoch. Neskoršie vo Francúzsku boli tzv. concilia mixta. Zvláštneho významu nadobudli od 5. storočia v Carihrade tzv. endemické synody, na ktorých sa zhromažďovali biskupi, náhodou prítomní v Carihrade, a pod predsedníctvom carihradského biskupa porokovali o veciach, týkajúcich sa východnej ríše, resp. pomáhali riešiť sporné otázky, ktoré mal riešiť biskup carihradský. Spočiatku bola prítomnosť biskupov v Carihrade len nahodila, neskoršie bolo niektorým biskupom uložené, aby sa občas zdržiavali v hlavnom meste a tak boli poradným zborom carihradského patriarchu. Predmetom synodálnych

porád boli otázky dogmatické, disciplinárne, osobné veci a vôbec všetky otázky, ktoré jednotliví biskupi nemohli, alebo si netrúfali riešiť. Uznesenia vieroučné sa nazývali dogmami, ústavné, disciplinárne a kultové však kánonmi. Aby disciplinárne predpisy jednotlivých synod sa dali ľahšie použiť, zozbierali ich do tzv. zbierok kánonov.

V gréckej cirkvi najdôležitejšia zbierka kánonov je z r. 560 od Jána Scholastika, kňaza a neskoršie patriarchu carihradského. V latinskej cirkvi je Codex canonum ecclesiae Africanae z r. 419 v Kartágu; zbierka mnícha Dionýza Exigua v Ríme z r. c. 500, ktorý okrem synodálnych zákonov pojal do nej i dekréty pápežov od Siricia (384) po Anastázia II. (498). Pravdepodobne z južnej Galie pochádzajú Statuta ecclesiae antiqua z konca 5. storočia. Údajne obsahujú uznesenia 4 kartaginekých synod z r. 398. V zbierkach Jána Scholastika a Dionýza Exigua sú obsažené i tzv. Apoštolské kánony o voľbe, vysviacke, mravnom spravovaní a úradných povinnostiach kléru. Túto zbierku, doplnenú pápežskými dekrétmi až po Gregora II., Karol Veľký vyhlásil za zákonník Frankov.

Schulthesz, Die syrischen Kanones d. Synoden v. Nicäa bis Chalcedoa. Abh. Gótt. 1908. Schwartz, Die Enstehung der Synoden in der alten Kirche. Leipzig 1898. — Schwartz, Die Konzilien des 4. u. 5. Jahrh. Hist. Zeitselir. 1909.

§ 53. REHOĽNÝ ŽIVOT.

1. Rehoľný život má svoj pôvod v kresťanstve a v jeho ideáloch. Kristus učil, že človek si má predovšetkým ceniť svoju nesmrteľnú dušu (Mt. 19, 20). Sv. Pavol žiadal od Korinťanov, aby sa neoddali tuzemským veciam a tak sa chovali v požívaní sveta, ako keby ho nepožívali (1. Kor. 7, 31). Kresťana nemá nič trvale viazať na tom svete. On má vždy byť pohotový sa rozlúčiť so svetom, má žiť v stálom očakávaní príchodu svojho Pána (Luk. 12, 36). To zriekanie sa sveta, ba útek zo sveta, v pracirkvi tak zjavný, neskoršie pri väčšom rozšírení Cirkvi ochabol, ale úplne nevymizol. Duch zriekania sa sveta dosiahol v mučeníkoch svojho vrcholu a vo väčšej-menšej miere vzbĺkol i u mnohých iných kresťanov. Učenie Spasiteľa a bolestný výkrik sv. Pavla, ktorý, cítiac v sebe náklonnosť k hriechu, chcel byť vyslobodený zo smrteľného tela (Rim. 7, 23), povzbudil mnohých k sebazapreniu, umŕtvovaniu svojho tela a jeho žiadostí, totiž k asketike (sebazaprenia). U niektorých viedlo k prepiatej prísnosti a k náhľadom s cirkevným stanoviskom nezrovnateľným (montanizmus, Tertulián, Novácián). Popri tých boli však v Cirkvi vždy i miernejší askéti, ktorí zriekali sa z lásky k Bohu manželského života, požívania mäsa a vína, ináč však ostali pri svojom občianskom zamestnaní. Na túto kresťanskú asketiku nadviazalo mníšstvo, ktoré sa v 4. storočí zrodilo v Egypte. Prvý rozkvet zažilo na Východe. Odtiaľ prešlo na Západ, kde cez celý stredovek malo vedúcu úlohu v cirkevných dejinách. Kým útek pred svetom ostal i naďalej hlavným charakteristickým znakom východného mníšstva, západné mníšstvo malo najväčší podiel na formovaní nového života a vybudovalo západnú civilizáciu. Snaha odvádzať kresťanský rehoľný život od podobných nekresťanských ustanovizní historicky neobstojí. Novšie totiž najmä učenci spomedzi protestantov náklonní sú vidieť v kresťanskom rehoľnom živote napodobňovanie asketiky židovských esenov alebo novoplatonizmu, ba dokonca i budhizmu (Higenfeld). Avšak vo všetkých tých prípadoch, nakoľko sa dajú zrovnať s kresťanským mníšstvom, môže byť reč len o paralelnom zjave, nie však o závislosti. U každého dokonalejšieho náboženstva snaha po Bohu oddanejšom živote mohla viesť ku mníšstvu podobným ustanovizniam. Kresťanské mníšstvo však vzniklo úplne nezávisle a živilo sa jedine z kresťanských ideí.

2. Za prenasledovania Deciovho nastal obrat v doterajšom asketickom živote kresťanov. Mnohí egyptskí kresťania, medzi nimi aj askéti, uchýlili sa pred prenasledovaním na púšť. Tu poznali, že život na púšti prispieva v mnohom ku kresťanskej dokonalosti, preto viacerí z nich ostali tam, aj keď prenasledovanie už pominulo. Tým vznikol pustovnícky, anachoretský, eremitský život. V tomto spôsobe života videli kresťania novú možnosť pre dosiahnutie najvyššieho stupňa kresťanskej dokonalosti, a najmä keď už bola Cirkev slobodná a pominula doba mučeníkov, v ňom videli možnosť uplatnenia kresťanského heroizmu. K prvým anachoretom, o ktorých máme historicky spoľahlivejšie správy, patria sv. Pavol z Théb a sv. Anton pustovník. Sv. Pavol z Théb († c. 347) za prenasledovania Deciovho sa uchýlil do púšte a 90 rokov býval v jaskyni, kde zasvätil svoj život modlitbe a rozjímaniu. Sv. Anton z Komy (Egypt) pochádzal zo zámožnej kresťanskej rodiny a podľa slov sv. Písma „ak chceš byt dokonalým, choď, predaj, čo máš a rozdaj chudobným" (Mt. 19, 21) — rozdelil svoj majetok a 20 rokov žil ako pustovník v ustavičnej modlitbe a práci. Vyháňal z ľudí zlých duchov, uzdravoval nemocných, bol duševným radcom tým, ktorí sa naň obrátili. čoskoro sa rozniesla zvesť o jeho svätosti, preto sa zhromaždili okolo neho mnohí iní pustovníci, aby pod jeho vedením dosiahli kresťanskej dokonalosti. Tak vznikol prvý zväz anachoretov, kde každý pustovník býval vo svojej cele a pod vedením sv. Antona venoval sa modlitbe, rozjímaniu a sebazapreniu. Tým sa stal sv. Anton patriarchom anachoretov († 356).

3. Sv. Anton už tým, že okolo seba združil roztratených anachoretov, naznačil nový spôsob mníšskeho života. Členovia zväzu boli však spojení len osobnou autoritou sv. Antona, ináč ostali i naďalej anachoretmi. Život cenobitický alebo kláštorný uviedol medzi mníchmi v Egypte sv. Pachomius († 345). Poznal nebezpečenstvo, ktoré skrýva pre dušu a telo osamotený pustovnícky život, preto zhromaždil roztratených mníchov do jedného kláštora na brehu Nílu (Tabenna v Thebais), kde mnísi žili v celách rozsiahlejšieho domu, obkľúčeného múrom. Spoločné nažívanie mníchov v kláštore však vyžadovalo nejaký domáci poriadok, preto sv. Pachomius napísal pre mníchov domáce pravidlá — prvé kláštorné reguly, v ktorých určil modlitby, duševné cvičenia, disciplínu,

oblek a zamestnanie členov. Jeho pravidlá sa stali vzorom neskorších kláštorných regúl. Vedúcou myšlienkou pravidiel bolo uchrániť jednotlivcov pred hriechom a poskytnúť stále spolubývajúcim bratom hojnejšej príležitosti k cvičeniu sa v ctnosti a láske k blížnemu. Predstavený kláštora sa nazýval opát, t. j. otec, členovia bratmi. Do kláštora prijímalo sa len po prísnej skúške a po zložení sľubu, že dotyčný presne dodrží pravidlá rehole. Nakoľko Pachomiom začatý kláštorný život sa skoro veľmi rozšíril, založil Pachomius nové kláštory. Pri jeho smrti mala kongregácia 9 kláštorov s viac tisíc členmi. Strediskom kongregácie bol kláštor v Pebou, kam aj zakladateľ preniesol svoje sídlo. Kláštorný život našiel ozvenu aj u žien a už sv. Pachomius založil dva kláštory pre mníšky. Život mníšsky vznikol v Egypte, kde klíma, púšť a pôda priaznivo vplývali na také hnutie. Ba, v Egypte, kraji prakultúry, ľahšie sa mohla zrodiť v ľuďoch, kultúrou presýtených, túžba po úteku zo sveta ako kdekoľvek inde. Ale i keby tie okolnosti boli bývali pohnútkami pre vznik mníšstva, predsa boli len podradnými. Tak mohutné hnutie môže sa zrodiť len z niečoho pozitívneho, čím bol prastarý postoj Egypťanov veciam pozemským a nadprirodzeným. Egypťania viac ako ktokoľvek iní mohli mať porozumenie pre kresťanské myšlienky sebazapierania a úteku zo sveta, preto oni prví poznali a uskutočnili v evanjeliu obsažené rady.

4. Z Egypta sa mníšsky život šíril predovšetkým v Palestíne, a to pričinením hlavne sv. Hilariona z Gazy († 371). Odtiaľ sa dostal na Východ. Sv. Bazil už r. 357 našiel v Sýrii a Mezopotámii Prekvitajúce kláštory a sám sa veľmi pričinil o ďalšie šírenie kláštorného života. Sám dlhší čas žil kláštorným životom v Ponte. Popri kontemplatívnom živote mníchov veľmi prízvukoval sociálno-charitatívne povinnosti členov a snahu po teologickom štúdiu. Ním zostavené pravidlá (malá a veľká regula) stali sa základom rehoľného života na Východe až dodnes. Popri živote kláštornom zachovalo sa najmä v Palestíne i pustovníctvo, a to tak, že pod vedením opáta žili pustovníci vo vlastných, od seba oddelených celách. Také pustovnícke osady v Palestíne nazývané boli laury (2.a/3,a) a najvýznamnejšia z nich bola laura sv. Sabu pri Jeruzaleme. Mnísi tej doby bolí skoro výlučne len laici. Duchovných bolo len toľko, koľkí boli potrební ku konaniu bohoslužby. Ba Pachomius priamo zakázal prijať vysvätených kňazov, aby z kláštorov vylúčil snahu po hodnostiach. V jeho kláštoroch obstarávali bohoslužbu nablízku bývajúci kňazi. Oblek mníchov bol rovnaký a pozostával z plateného spodného rúcha, v drieku pripevneného remenným pásom; ako vrchné rúcho nosievali koziu alebo ovčiu kožu s kapucňou. Ich zamestnaním okrem duševných cvičení bola ručná práca, obrábanie pôdy, pletenie košov, vyrábanie prikrývviek. Výrobky sa odpredávali a zo získaných peňazí udržiaval sa kláštor a podporovali sa chudobní. Ženské kláštory - vzniklé súčasne s mužskými - boli často postavené v blízkosti kláštorov pre mužov, ba niekde boli spojené. Tento spôsob bol potrebný z hospodárskeho, bezpečnostného ohradu a aj preto, lebo tak bolo ľahko postarané o bohoslužby v ženských kláštoroch. Pravda, dvojité kláštory skrývali v sebe nemalé nebezpečenstvo z mravného ohradu. Preto už cisár Justinián zakázal dvojité kláštory a druhý nicejský snem (787) nariadil, že v budúcnosti nemajú byt spolu budované kláštory mužské a ženské. Ale jednako zlozvyk sa trpel i na Východe i na Západe až do konca stredoveku. Už za časov sv. Pachomia nastal zvyk odovzdávať deti kláštorom, a to buď do opatery, alebo so záväzkom k stavu rehoľnému. Také deti nazývali sa oblati, donáti. Na Východe žiadala trulánska synoda (692) k vstupu do kláštora ukončený desiaty rok veku dieťaťa. Chalcedonský snem pod ťarchou exkomunikácie zakázal rehoľníkom návrat do sveta a uzavieranie manželstva. Ten istý snem, aby uviedol väčší poriadok v kláštoroch, podriadil ich dozoru biskupa, na ktorého území bol kláštor postavený, bez jeho súhlasu nikto nesmel kláštor opustiť ani nový kláštor bez jeho povolenia postaviť. Z nedostatku presnejšej organizácie rehoľnej vznikli hneď od počiatku viaceré mníšstvu podobné formácie. Takí boli sarabaiti, žijúci po dvoch, troch v celách bez predstaveného a bez určitého poriadku. Gyrovagi túlali sa z kláštora do kláštora, v ktorom ostávali dva-tri dni ako hostia. Reklúzi a inklúzi boli tí, čo sa dali zamurovať do ciel, opatrených okienkom, cez ktoré im podávali jedlá. Styliti bývali na stĺpe, aby tak naznačili svoje odpútanie sa od sveta a snahu po veciach nebeských. Prvým stylitom bol sv. Šimeon († 459), ktorý 37 rokov žil na vysokom stĺpe. Ako kazateľ a zmierčí sudca v rozličných sporoch tešil sa veľkej vážnosti. Jeho žiak sv. Daniel (†493) žil 30 rokov na stĺpe v blízkosti Carihradu. Akoimeti podelení na viac zborov bez prestania sa modlievali vo dne a v noci, aby tak zadosťučinili napomenutiu sv. Pavla (Tes. 5, 17), že treba sa modliť bez ustania.

5. Súčasne s východným mníšstvom i na Západe tu a tam našli sa anachoreti. Lenže pre iné podnebie, pre striezlivejšiu a praktickejšiu povahu západniarov nedosiahol pustovnícky život na Západe nikdy takých rozmerov ako na Východe. Zato tým väčšie porozumenie mali prakticky založení západniari pre kláštorný život, ktorý sa tu stal viac hniezdom vyššej kultúry a charitatívneho účinkovania ako na Východe. Bližšie oboznámil Západ s rehoľným životom sv. Atanáz z príležitosti svojho vyhnanstva v Trieri. V jeho spoločnosti boli vtedy aj dvaja mnísi. Jeho latinský preklad životopisu sv. Antona našiel na Západe veľký ohlas. Oduševneným šíriteľom rehoľníckej myšlienky stali sa sv. Ambróz, sv. Hieronym, sv. Augustín a Paulinus z Noly. Prudké útoky zo strany Helvedia, Joviniána a Vigilancia proti rehoľnému životu nemohli nič docieliť. V Galii dopomohol k rozkvetu kláštorného života sv. Martin z Tours, sv. Honoratus založil chýrny lerinský kláštor pri Nizze, sv. Viktor je pôvodcom dvojitého kláštora v Marseille. V Španielsku mníšstvo šíril sv. Martin z Brakary.

6. Lenže rehoľný život na Západe po tak sľubnom začiatočnom rozbehu čoskoro sa našiel na nesprávnych cestách. Hlavne dve chyby ohrozovali jeho vznešené povolanie. Veľa mníchov túlalo sa z kláštora do kláštora (gyrovagi), využívalo kláštory a viedlo neviazaný, bezstarostný život. Iní, združení do menších skupín v mestách, žili bez presného poriadku, bez predstaveného a bez určitého cieľa. O jednotnú organizáciu a reformáciu mníšstva získal si najväčšie zásluhy sv. Benedikt z Nursie svojimi rehoľnými pravidlami, v ktorých sa vyžadovali i sľuby. Právom ho nazývajú patriarchom západného mníšstva. Narodil sa okolo r. 480 v Nursii v

Umbrii zo šľachtickej rodiny. Študoval v Ríme, ale už ako 14-ročný chlapec uchýlil sa do Sabinských vrchov a pri Subiaku tri roky žil v jaskyni podľa príkladu egyptských pustovníkov. Mnísi blízkeho kláštora Vicovaro ho zvolili za svojho opáta. Avšak neboli spokojní s prísnosťou, ktorú zaviedol a chceli ho otráviť; preto sa vrátil do svojej jaskyne. Pri tejto zriadil 12 menších kláštorov pre žiakov, ktorí sa okolo neho zhromaždili. Pre nedorozumenie uchýlil sa na juh a v Monte Cassino založil r. 529 kláštor, ktorý sa stal kolískou benediktínskej rehole. Tu zostavil svoje rehoľné pravidlá, pozostávajúce zo 73 kapitol, presiaknuté múdrosťou, asketickým duchom a organizačnou dokonalosťou. Tieto čoskoro vytlačili všetky iné reguly na Západe a stali sa nielen magnou chartou benediktínskej rehole, ale i vzorom všetkých neskorších regúl. Zomrel r. 543. Benedikt tak zostavil svoje pravidlá, aby život rehoľníkov - zriadený podľa hesla „ora et labora" - sa sústreďoval okolo bohoslužby. Poznal dobre doterajšie chyby rehoľného života a preto pridal k obvyklým trom sľubom povinnosť ostať v kláštore (stabilitas loci) až do smrti. Sľubom poslušnosti bolo umožnené zavedenie prísnejšej disciplíny v kláštore. Reguly žiadali modlitbu v chóre, rozjímanie, čítanie sv. Písma a ručnú prácu. Na čele kláštora stál opát, ktorého si bratia doživotne zvolili. Opátov napomáhali priori a dekani. Sv. Benedikt založil kláštor v Monte Cassino a zostavil svoje reguly vtedy, keď sa na Západe sťahovanie národov už takmer končilo. Kláštor a pravidlá stali sa výrazom už upokojených a usadených nových národov, na ktorých Cirkev mohla začať svoju vychovávateľskú prácu. Stabilitas loci — vedúca myšlienka benediktínskych regúl — priviazala mnícha ku kláštoru; ten zasa mal učiť túlavé, nespokojné národy zrásť s pôdou. Benediktom uvedený denný poriadok, začínajúci sa sv. omšou, kde každá hodina je užitočne využitá, preniesol sa skoro od benediktínov do každodenného života nových germánskych a slovanských národov a vytvoril novú európsku kultúru. Spočiatku mala u benediktínov prevahu zásada ručnej práce, ktorá mníšstvu v stredoveku dala veľký kultúrny význam. Tá práca premeňovala doteraz nekultivované kraje v kultúrne záhrady, ktorých stredobodom bol kláštor. Ba čoskoro neostala len na poli hospodárskom, ale javila sa i na poli duševnom a politickom. Kláštory, doteraz miesta úteku pred svetom, zriekania sa sveta, stávajú sa školami, ktoré reformujú a usporadujú svet, sú žriedlami zbožnosti, ale i štátneho poriadku a občianskeho života. Podľa príkladu sv. Benedikta usilovali sa aj iní zložiť kláštorné pravidlá, aby odpomohli v mníšstve sa javiacim chybám (Honoratus Lerinský, Aurelián z Arelátu). Väčšej ozveny našli len reguly sv. Kolumbana († 615), pôvodom Íra, ktorý založil v severnej Itálii kláštor Bobio. Jeho reguly sú zvlášť prísne; aj menšie priestupky prísne trestali, medzi iným i telesnými trestami. Kolumbanove reguly uviedli do viacerých kláštorov severného Francúzska, južného Nemecka a v Taliansku. Neskoršie ustúpili miernejším regulám sv. Benedikta a udržali sa len v niektorých kláštoroch.

7. O to, že i duševná práca sa uviedla do programu kláštorného života, zaslúžil sa Kasiodor († 570). Keď sa zriekol vysokých štátnych úradov, uchýlil sa do benediktínskeho kláštora (Vivarium); sám sa venoval vede a ako opát rozkázal svojim mníchom miesto doterajšej ručnej práce povinnosť duševnej práce. Jeho benediktíni sa zapodievali hlavne zbieraním rukopisov a odpisovaním kníh teologickej a svetskej vedy. Nakoľko aj iné kláštory nasledovali ten príklad, čoskoro sa stali útočišťami vedy a benediktínska rehoľa požehnaním ľudstva tak v ohľade hmotnom, ako i duchovnom. Uprostred víru sťahovania národov zachránila perly klasickej a starokresťanskej kultúry pre budúce pokolenia a učinila klérus nositeľom vyššej kultúry. Tým si získala benediktínska rehoľa nároky na vďačnosť kultúrneho sveta.

8. Ako v mnohých iných podujatiach Cirkvi podobne i v mníšskom zriadení veľkolepo sa javí katolícka syntéza. Svetová Cirkev dáva život mníšstvu, ktoré uteká pred svetom. Práve vtedy rodí sa duch úteku pred svetom, keď Cirkev sa stala štátnym náboženstvom a bola povolaná spolupanovať vo svete. Ten duch sa však nevyžíva v negativizme, ale naopak, z kláštorného zátišia dáva smernice, ktoré obrodzujú a zošľachťujú svet.

M. Rothenhäusler-Herwegen, Studien .r benedikt. Profess. Miinster 1912. — Besse, Le monastéreen France au 6-e siécle. Paris 1902. — Staub, Der hl. Benedikt. Einsiedeln. 1922. — Albers, Der Geist des hl. Benedikte 2. v. Frbrg. 1921. — Cauwenbergh, Étude sur les moines d'Egypte. Louvain 1914. — Besse, Les moines d'Orient. Paris 1900. — Reitzenstein, Historia Monacho-rum u. Historia Lausiaca. 1916. — Hertling, Antonius der Einsiedler, 1929. — J. Liat, Das Antoniusleben dea hl. Athanasias, Athen 1930. P. Resch, La doctrine ascétique des premiers maltres égyptiens du IV-e siécle. Paris 1931.

Montecassino s vtedajším okolím.

HLAVA V.

Bohoslužba, disciplína a kresťanský život.

§ 54. KRESTANSKÁ BOHOSLUŽBA.

Základy kresťanskej bohoslužby boli položené už v prvej perióde (§ 24). V druhej perióde vyskytli sa viaceré okolnosti, ktoré vplývali na jej nový rozvoj. Cirkev tešila sa slobode a preto mohla svoje bohoslužby odbavovať s väčším leskom ako doteraz. Priestranné chrámy poskytovali viac miesta, takže obrady a spev sa lepšie uplatnili. Katechumenát a verejné pokánie, na ktoré mala doterajšia omšová liturgia ohľad, v tejto perióde úplne alebo čiastočne odpadajú, čo viedlo k pretvoreniu a skráteniu bohoslužby. Skrátenie doterajších dlhých obradov bolo potrebné i preto, lebo ľud už nemal tej zbožnosti a trpezlivosti ako predtým a začínal zanedbávať bohoslužby. Sviatky sa množili, vyvíjal sa cirkevný rok, čo tiež viedlo k nemalým zmenám v liturgii. Rozvoj v hlavných cirkvách postupoval samostatne, čím sa utvorili samostatné liturgie, ktoré sa zhodovali medzi sebou len v podstatných čiastkach.

1. Východné liturgie boli v porovnaní so západnými dramatickejšie a lepšie vynikal u nich ráz mystéria. Predné miesto zaujímala v Jeruzaleme a v Antiochii liturgia sv. Jakuba, v alexandrijskej cirkvi liturgia sv. Marka. V carihradskom patriarcháte boli známe dve liturgie, a to liturgia sv. Bazila (dlhšia) a sv. Jána Zlatoústeho (kratšia). Avšak ani jedna z nich nepochádza úplne od mužov, podľa ktorých sa menuje. Grécka cirkev i dnes upotrebuje liturgiu Zlatoústeho s malými zmenami. Bazilskú upotrebuje len v niektoré vynikajúcejšie dni a sviatky (pôstne nedele a vigílie výročných sviatkov). Tieto liturgie sa opierali o staršiu liturgiu klementínsku, ktorá sa nachádza v Apoštolských konštitúciách (ôsma kniha). Východné sekty mali tiež svoje liturgie, ktoré však sú prepracovaním ostatných východných liturgií (liturgia nestoriánska, monofyzitická, monoteletistická).

2. Medzi západnými liturgiami na prvom mieste bola liturgia rímska, rozšírená v strednej a južnej Itálii, v Sicílii a v latinskej Afrike. V severnej Itálii ujala sa milánska — ambroziánska liturgia. Španielsko malo svoju liturgiu gótsku čiže mozarabskú, vo Francúzsku bola obvyklou liturgia galská. Írsko a Británia mali tiež svoju liturgiu.

Galská liturgia ustúpila rímskej, mozarabskú udržala sa v Španielsku až do Gregora VII. (okolo r. 1500 obnovil ju kardinál Ximenes a povolil ju v niektorých kaplnkách), milánska, v ktorej sa javí príbuznosť s východnými liturgiami, udržala sa až dodnes.

Rímska liturgia na Západe vytlačila. pomaly všetky ostatné liturgie a prijala z niektorých nepatrné čiastky. Podľa nej omša sa začínala introitom, žalmom, ktorý spieval ľud, alebo chór, kým prichádzal biskup (kňaz) k oltáru. Nato nasledovali litánie, z ktorých neskoršie ostali len úvodné slová „Kyrie eleison". Gloria pochádza tiež len z neskorších čias. Celebrant najprv pozdravil veriacich slovami pax vobis alebo Dominus vobiscum, modlil sa v mene ľudu (Collecta) a potom nasledovalo čítanie Písma z prorokov, listov Apoštolov a evanjelií. Medzi čítaním Písma z prorokov alebo apoštolov (Lekcia) a evanjelia spieval chór žalmy (Graduale). Potom nasledovala homília biskupa a po nej prepustili katechumenov. Omša veriacich (missa fidelium) sa začínala prinášaním obetných darov a modlitbou (Offertorium), z ktorej pôvodná dlhšia forma sa zachovala len v terajších veľkopiatkových modlitbách za rozličné stavy. Nasledovalo umývanie rúk, sekreta a prefácia, ktorou mali byť povznesené srdcia veriacich k Bohu. Končila trishagiom. Kánon omše čo do modlitieb a ich poradia bol už od 4. storočia taký, ako ho máme dnes. Gregor Veľký vsunul modlitbu Pater noster na to miesto, kde je aj dnes. Nasledovalo lámanie chleba, prijímanie, poďakovanie (Postcommiinio) a „ite missa est". Pomenovanie eucharistickej obety missa, vyskytuje sa v 4. storočí po prvý raz u sv. Ambróza (Ep. 20, 4) a pochádza pravdepodobne od záverečných slov eucharistickej obety „ite missa est". Missa, missio = prepustenie bolo dvojaké: prepustenie katechumenov a na konci obradov prepustenie veriacich. Slová „ite missa est" upotrebovali sa nielen pri eucharistickej obete, ale i pri iných pobožnostiach. (Missae matutinae, vespertinae =Vešpery).

Vo východnej omšovej liturgii v kánone po slovách - Qui pridie (založenie) bola vsunutá od 4. storočia tzv. Epikleza - modlitba k Duchu sv., aby požehnal dary chleba a vína a premenil ich v telo a krv Pána. Epikleza sa nachádza aj v niektorých západných liturgiách: na Západe z kánona odstránil ju pravdepodobne Gelasius I. (492-96). Niektorí vidia jej stopy v slovách pred konsekrovaním „Quam oblationem", alebo po konsekrovaní v modlitbe „Supplices Te rogamus". V gréckej cirkvi v pôstnej dobe okrem soboty a nedele odbavovali liturgiu s chlebom, ktorý bol vopred posvätený (missae praesanctificatorum), kým v latinskej cirkvi robili to len vo Veľký piatok. Ako v predošlej perióde, i teraz sv. omša sa slúžila len v nedeľu; miestami i v niektoré dni v týždni (dies stationis). Na Východe slúžili i v sobotu, ba v Ríme a Miláne každodenne.

3. Čítanie sv. Písma Starého a Nového zákona bolo dôležitou čiastkou bohoslužby. Kým nebol ustanovený cirkevný rok, čítavali sa pri omši postupne celé knihy, neskoršie len jednotlivé čiastky, ktorých obsah bol primeraný dobe. Po nich nasledovala kázeň. Kázeň predniesol sám biskup, a to sediačky so svojej katedry, od 5. storočia však s kazateľnice. Na Východe kázali často i kňazi, ba s dovolením biskupa i laici, ženy však nikdy. Vo vidieckych chrámoch kázali kňazi a diakoni. Kázeň bola spočiatku jednoduchým výkladom prečítaného textu sv. Písma (homília), ale postupne sa vyvinula v tejto perióde na slávnostnú reč podľa vtedy známych rétorických pravidiel. Zvlášť na Východe často sprevádzal ľud kázeň potleskom a aklamáciou ako v divadle. Proti týmto zlozvykom ostro vystupoval najmä sv. Ján Zlatoústy. Kázalo sa často; v nedeľu a vo sviatok vždy, ba v pôste každodenne. Najchýrnejšími rečníkmi na Východe boli sv. Bazil, Gregor Naziánsky a Nisenaký, hlavne ale sv. Ján Zlatoústy. Na Západe sv. Ambróz, sv. Augustín, Peter Chrysologus, Leo Veľký a Gregor Veľký. Ich rečnícke spôsoby slúžili za vzor neskorším pokoleniam.

4. Slávnosť bohoslužby spestril cirkevný spev, ktorého stopy sa objavujú už v pracirkvi. Žalmy a hymny spievali buď jednohlasne alebo antifonicky, totiž striedavo v dvoch chóroch. Spočiatku bol spev len recitatívny a až neskoršie uviedli umeleckejšiu moduláciu. Litánie spievali obyčajne v chóre chlapci, ľud spieval len odpovede. Usilovne pestovali spev na Východe. Na Západe zriadil pápež Silvester okolo r. 330 zvláštnu speváckú školu v Ríme. O rytmiku a melodičnosť spevu staral sa sv. Ambróz v Miláne. Konečne Gregor Veľký usporiadal cirkevný spev presne podľa cirkevného roku (cantus gregorianus, choralis, firmus) a zostavil zvláštne písmo notové, tzv. neumy. Ním založená spevácka škola stala sa vzorom pre mnohé podobné školy, ktoré vznikli v neskorších časoch v rozličných zemiach.

5. Dôležité miesto v liturgii zaujímali cirkevné hodinky (horae canonicae, officium divinum), ktoré pozostávali zo spevu žalmov, hymien, čítania sv. Písma a modlitieb. Za časov Spasiteľa v jeruzalemskom chráme sa konali obety ráno, na poludnie a večer. Pri týchto sa odbavovali aj modlitby, ktorých sa zúčastňovali i kresťania (Sk. Ap. 3, 1). Po rozchode Cirkvi so synagógou apoštolovia podržali ranné a večerňajšie modlitby (Laudes, Vesperae). Okrem toho kresťania sa modlievali podľa židovského spôsobu tri razy denne privátne, a to o tretej, šiestej a deviatej (Tertia, Sexta, Nona). Od Vešpier odlúčila sa ako samostatná večerná modlitba — Completorium. Pred Veľkou nocou a sviatkami mučeníkov, ba čoskoro aj inokedy v týždni (dies stationis) prebdeli kresťania noc v modlitbe a speve žalmov. Z týchto sa vyvinulo Matutinum s troma Nokturnami. Medzi Laudes a Tertiu vsunuli (asi sv. Bazil) zvláštnu modlitbu — Primu. Tým vlastne už boli zostavené horae canonicae neskoršieho Breviára. O ich konečné usporiadanie a pravidelné uvedenie do života postaralo sa vzmáhajúce mníšstvo. Týchto modlitieb sa nezúčastňovali len mnísi a klérus, ale aj ľud. Do 6. storočia totiž cirkevné hodinky boli považované za časť verejnej bohoslužby. Ba, kde nemali eucharistickej bohoslužby, svätú omšu zastupovali Matutinum a Vešpery. čo do obsahu, usporiadania a zadelenia objavujú sa cirkevné hodinky v

regule sv. Benedikta vo forme a podstate podobnej nášmu Breviáru. Tá však nadviazala na rímsku prax 6. storočia.

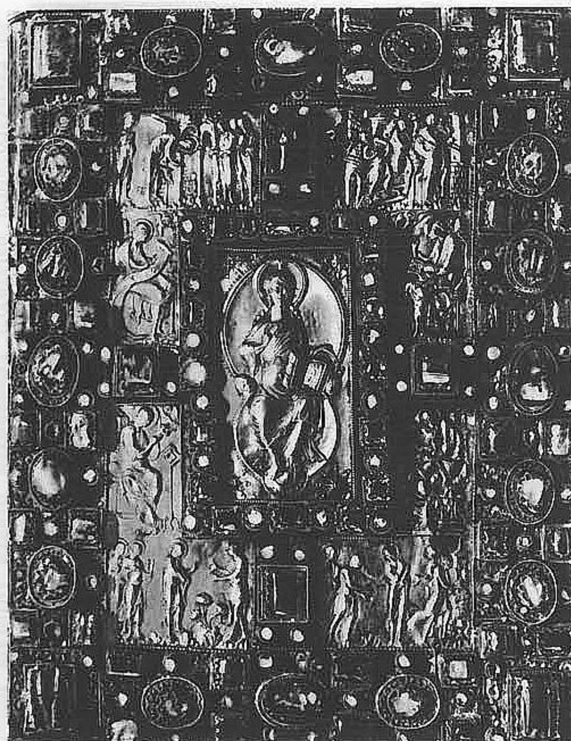
6. Liturgické knihy boli Cantatorium a Antiphonarium, ktoré obsa hovaly spevy pre jednotlivých spevákov a chór. Kniha Sacramentarium obsahovala obrady a modlitby omše, sviatostí a benedikcií. Missale s modlitbami výlučne pre sv. omšu je neskoršieho pôvodu (10. st.). Lectionarium a Evangeliarium obsahovalo k omši a iným obradom potrebné texty z Písma a Evanjelií. Zoznam textov z Písma sv. nazývali sa comes a udával patričné texty len počiatočnými a koncovými slovami. Diptychy boli na spôsob vojenských diplomov zostavené dvojité tabule, na ktorých boli naznačené mená pápeža, biskupov, kniežat a iných osôb, za ktoré sa veriaci modlili, preto sa ich mená mali prečítať pri omši. Liturgické knihy, najmä tie, ktoré obsahovali Evanjeliá, boli zlatom a drahokamami bohato ozdobené.

7. Liturgické rúcha spočiatku v ničom sa nelíšili od sviatočných občianskych oblekov. A také ostali aj naďalej, kým občiansky oblek sa časom zmenil. Klérus upotreboval pri bohoslužbe dlhú svetlú tuniku s rukávmi, alebo bez nich (alba) a na tej purpurové rúcho bez rukávov a v strede s otvorom, aby rúcho prešlo cez hlavu (planeta, paenula). Siahala až po kolená a zodpovedá dnešnej kazule. To bolo neskoršie vyhradené len pre biskupa a kňazov. Pod planetou nosieval vo väčšie sviatky pápež a vyšiň klérus ešte dalmatiku. Bola to biela tunika s rukávmi, ktorá od 8. storočia sa stala aj liturgickým rúchom diakona a subdiakona. Ako zvláštny odznak hodnosti nosieval pápež a cirkevní hodnostári pallium. Manipul a štóla — ako šatky na utieranie potu — vyskytujú sa už v 6. storočí. Štóla stala sa len neskoršie odznakom vyššieho kléru. Ostatné pri bohoslužbe upotrebované rúcha sú neskoršieho pôvodu.

Baumstark, Die Messe im Morgenland. Kempten, 1921. — Raible, Dec Tabernakel einst und jetzt. Frbrg. 1908. — Engdahl, Beiträge zur Kenntnis der byzantinischen Liturgie. Berlin 1908. — E. Bishop, Liturgica historica, Oxford 1918. — P. Batiffol, Lems sur la Messe. 8. v. Paris. 1923. — Moreau, Lea liturgies eucharistiques, Brux. 1924.

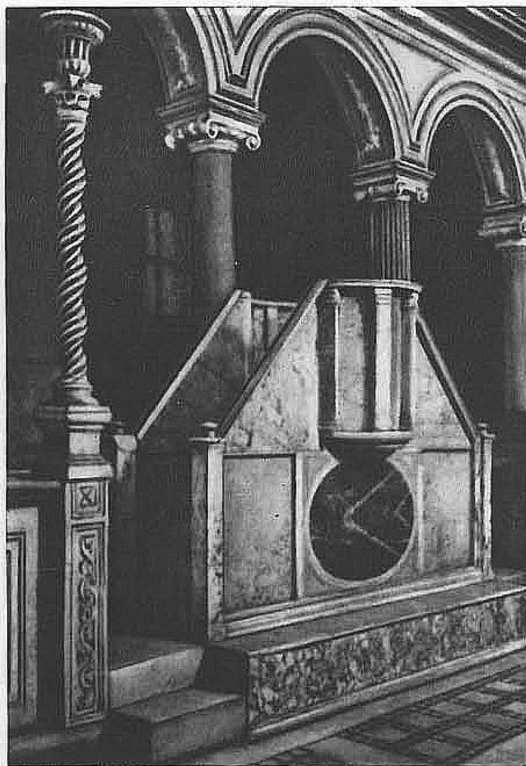
34. Kalich, ktorý r. 780 darovalo knieža Tassilo kláštoru v Kremsmünsteri (Rakúsko).

35. Codex aureus, evanjeliár zo St. Emmeramu. Obálka, majstrovské dielo franského zlatníckeho umenia.

36. Stupne hierarchické, ordines, v liturgických oblekoch a odznakoch. Podľa sakramentára z IX. stor. (Autun, mestská knižnica.)

37. Ambo v chráme sv. Klementa v Ríme (IX. stor.).

§ 55. SVIATOSTI.

1. Sviatosť krstu sa udeľovala v podstate tak ako v prvej perióde (§ 25, 1). Nakoľko aj teraz zväčša bolo treba krstiť dospelých pohanov, katechumenát (príprava na krst) trval ďalej, ba vlastne v tejto perióde sa úplne vyvinul. Ale i synovia kresťanských rodičov, ba dokonca i významní cirkevní Otcovia prijímali krst len v dospelejšom veku. Odďaľovanie krstu až na koniec života i teraz sa vyskytovalo. Krst dietok stal sa všeobecným až od 5. storočia. Okrem prípadu potreby udeľovali krst vo veľkonočnú a turíčnu vigíliu, na Východe aj vo vigíliu Epifánie. Pre udeľovanie krstu pri kostoloch boli postavené zvláštne budovy, tzv. baptistériá. Podľa možnosti krstil sám biskup, a to trojnásobným ponorením.

Obrady krstu čo do textu a jeho poradia boli v rímskej praxi tie isté ako dnes. Ale za trvania katechumenátu vysluhovali ich po čiastkach. Na znak prijatia do katechumenátu krstenec bol označený znakom kríža. Použitie soli, potrenie zmyslových orgánov slinou (na Východe a v Galii olejom), exorcizmus, odriekanie sa satanáša predchádzal verejnému vyznaniu viery. Katechumeni sa museli naučiť symbolum (na Východe niceno-carihradské), ktoré verejne odrecitovali v kostole (redditio symboli). Až potom nasledovalo svätenie vody, vlastný krst, birmovanie a prijímanie. Krstencov za katechumenátu častejšie (sedem ráz) podrobili skúške (scrutinium), aby sa presvedčili, či sú už hodní prijať sviatosť.

2. Na Východe po slávnostnom krste nasledovalo hneď birmovanie, ktoré mohli udeľovať i kňazi. Na Západe ale, keď krst neudeľoval biskup, bolo birmovanie od krstných obradov oddelené a rezervované biskupovi. Kňazi mohli birmovať len veľmi zriedka, a to na základe pápežovho splnomocnenia. Križma ale, ktorou vysluhovali birmovanie, musela byť i na Východe i na Západe biskupom posvätená, a to v Zelený štvrtok. Spor o platnosť heretikmi udeleného krstu vzťahoval sa aj na platnosť birmovania (§ 25, 1).

3. Sväté prijímanie udeľovali i v tejto perióde pod oboma spôsobmi. Biskup rozdával konsekrovaný chlieb, diakon ale konsekrované víno. Mužskí dostali chlieb na holú pravú ruku, ženy ale museli si ruku prikryť plátenou šatkou. V Ríme dostávali veriaci konsekrovaný chlieb do úst a to sa stalo na Západe čoskoro všeobecným zvykom. Keď prijímali veriaci mimo sv. omše, dostali sv. prijímanie len pod spôsobom chleba. Keď pominulo prenasledovanie, v tejto perióde prestal zvyk dávať domov konsekrovaný chlieb. Prijímať na lačný žalúdok sa prísne vyžadovalo a výnimkou bol len Zelený štvrtok, keď sa prijímanie udeľovalo večer. Spočiatku prijímali veriaci vždy, keď sa zúčastnili sv. omše, neskoršie, zvlášť hromadným pristupovaním pohanov ku kresťanstvu, nastala v tomto ohľade vlažnosť, na ktorú sa trpko sťažujú viacerí sv. Otcovia (sv. Ján Zlatoústy). R. 506 vyslovila sa synoda v Agde (južné Francúzsko), že nemôže byť pokladaný za kresťana, kto by aspoň tri razy do roka vo výročité sviatky neprijal telo Pána. Veriacim, ktorí za bohoslužby nepristupovali k sv.

prijímaniu, dávali ako náhradu požehnané chleby. Tie sa nazývali eulogie, na Východe ávalóweov. Vo východnej cirkvi a čiastočne i vo Francúzsku udržal sa ten zvyk až dodnes. Avšak nepožívali ho už viac v kostole, ako to bolo pôvodne, ale vzali si ho domov. Ba na konci sv. omše rozdeľovali eulogie aj takým, ktorí prijímali v kostole.

4. Sviatosť posledného pomazania (unguentum sanctum, enctio, od 12. storočia extrema unctio) spomína sa spočiatku vždy v spojitosti so sviatosťou pokánia. Dôležité svedectvo o nej vydáva v tejto perióde list pápeža Inocenta z r. 416. Sakramentár Gregora Veľkého obsahuje už určitejšie predpisy o jej udeľovaní a o svätení sv. olejov.

5. Obrady posvätenia kňazstva boli v tejto perióde značne rozšírené. Ku vkladaniu rúk biskupových a modlitbe pridané bolo v 6. storočí pri vysviacke kňaza a biskupa ešte pomazanie, ba neskoršie aj odovzdávanie cirkevných nádob kandidátom vyšších rádov na označenie ich duchovnej moci. Za dni svätenia volili obyčajne kántry a neskoršie i nedele; posviacka na biskupa diala sa najviac vo sviatky apoštolov.

6. Manželstvo, ktorého sviatostnosť a dôstojnosť sv. Otcovia hájili proti gnosticko-manichejským bludom, uzavieralo sa aj v tejto perióde slávnostne s cirkevným požehnaním. Na Východe uzavretiu manželstva predchádzalo zasnúbenie. Pri samom sňatku snúbenci dostávali na hlavu vence alebo koruny, vymieňali si prstene a na znak vernosti a nerozlučiteľnosti ovinul kňaz snúbencom ruky bielou a červenou páskou. Ako prekážky manželstva boli stanovené pokrvenstvo, švagrovstvo, duchovná príbuznosť, násilný únos ženských osôb, rehoľné sľuby, rozdielnosť náboženstva a adopcia. Cudzoložstvo bolo dôvodom k rozvodu, ale rozvedení nemohli uzavrieť nové manželstvo.

Hermann, Untersuchungen z. griech. Laienbeicht. 1913. — Poschmalua, Die abendländ. Kirchenbusze am Ausgang des christl. Altertums, 1928. — Jungmann, Die latein. Buszriten in ihrer geschicht. Entwicklung. 1932.

§ 56. TRESTNÉ PRAVO A POKÁNIE.

Cirkevná disciplína pokánia bola v podstate taká ako v prvej perióde (§ 25, 3). Avšak v tejto perióde hromadne pristupovali do Cirkvi ľudia v mnohých prípadoch bez vnútorného presvedčenia a náležitej prípravy, preto teraz sa mohlo vyskytnúť v Cirkvi viac pohoršujúcich prípadov a viac hriechov ako predtým. Preto bola Cirkev nútená častejšie použiť svojho disciplinárneho práva, ktoré sa v tejto perióde presnejšie určilo a lepšie rozvinulo uzneseniami rozličných synod a vynikajúcich cirkevných Otcov.

1. Najväčším cirkevným trestom bolo vyobcovanie z Cirkvi na určitú alebo neurčitú dobu. V prípadoch zvlášť ťažkého previnenia miestami trvalo i doživotne. Menšie previnenia trestali vylúčením zo sv. prijímania a z čiastky omše, určenej pre veriacich (missa fidelium). Malo to ráz suspenzie. Tresty pre duchovenstvo pozostávali v zosadení z úradu, ba aj v zaradení klerika do stavu laikov. Len zriedka trestali klerika vyobcovaním z Cirkvi. Zvláštny trest bol určený pre biskupov, pozostávajúci v tom, že im nedovolili sa zúčastniť synod (vylúčenie z communio fraterna). Na kapitálne hriechy ako v predošlej perióde i teraz bol vymeriavaný najväčší cirkevný trest — vyobcovanie. Ale teraz sa určilo presnejšie, čo sa rozumie pod apostáziou, smilstvom a vraždou; taktiež presnejšie označili trvanie vyobcovania a dobrovoľného verejného pokánia. Iné previnenia len zriedka a len miestami trestali vyobcovaním (úžera, simonia).

2. Prostriedkom znovuprijatia do cirkevného zväzku i v tejto perióde bolo verejné pokánie. V každej diecéze bol ustanovený kňaz — tzv. penitenciár — ktorý dozeral na verejných kajúcnikov. Títo po celý čas verejného pokánia žili životom asketickým, museli si ostrihať vlasy, nosiť rúcho mníšske alebo kajúcne (cilicium), zdržovať sa úradov, obchodovania, ba i manželského obcovania. Preto mohli ženatí konať verejné pokánie len so súhlasom druhej manželskej stránky. Kajúcnik verejne vyznal kapitálne hriechy, ale mohol sa verejne spovedať i z tajných kapitálnych hriechov. Prvá podstatná zmena v tom nastala vo východnej cirkvi tak, že patriarcha Nektarius odstránil okolo r. 390 kňaza penitenciára pre pohoršenie zavinené verejným vyznaním istej vznešenej matróny, ktorú istý diakon v kostole zneuctil. Tým pomaly prestávalo i verejné vyznávanie kapitálnych hriechov. Kajúcnik si mohol voliť kňaza k vykonaniu tajnej spovedi a uložené kajúcne skutky mohol vykonať bez dohľadu. Pre notorické previnenia ostalo verejné pokánie i naďalej v platnosti, ale v 4. storočí nastalo i v tom ohľade veľké zmiernenie. Pokánie postupne dostávalo ráz súkromný. Na Západe pridržiavali sa dlhšie starej tradície ako na Východe, ale postupne nastali i tu zmeny, ktorými bola doterajšia prísna disciplína zmiernená. Verejné vyznanie hriechov zakázal Leo I. Verejné pokánie síce ostalo v platnosti, ale bolo zásadou, že ho možno vykonať len raz v živote. Kto však znovu upadol do verejných kapitálnych hriechov, toho už netrestali ako doteraz trvalým vylúčením z cirkevnej spoločnosti. Recidívni mohli sa zúčastniť bohoslužby, a keď sa súkromným pokáním stali toho hodnými, mohlo sa im podať na smrteľnej posteli i sv. prijímanie. Miernejšie sa postupovalo i oproti tým, ktorí odkladali pokánie za kapitálne hriechy až na koniec života. Predtým takých neprijali do cirkevnej spoločnosti. Teraz im bolo udelené odpustenie a sv. prijímanie. Pokánie na Východe prešlo od 5. storočia čím ďalej tým viac do rúk mníšstva. Mníchov pokladali za duševných znalcov a opravdivých duševných vodcov. Ba miestami boli spovedelníkmi a duševnými vodcami i laickí mnísi. Na Východe vôbec v pokání sa pokladalo duševné liečenie hriešnika za dôležitejšie ako rozhrešenie sudcovsky vystupujúceho biskupa

a kňaza. Význam mníchov v pokání a v duševnom vedení v neskorších rokoch ešte viac rástol. V prvých troch storočiach nachádzame len slabé stopy cirkevne zriadeného súkromného pokánia. O jeho uvedenie a dogmatické odôvodnenie usiloval sa na Západe hlavne sv. Augustín. V prípadoch ťažkého, ale nie verejného previnenia zásadne odhliadol od trestu vylúčenia z Cirkvi a hriešnika pokarhal len súkromne alebo poloverejne (correptio, satisfactio secreta). Túto prax rozšíril Gregor Veľký. Sv. Otcovia štvrtého storočia (Ambróz, Hieronym) silne prízvukujú proti novaciánom moc kľúčov Cirkvi a jej vykonávanie kňazstvom.

Adam, Die kirch. Siindenvergebung nach dem hl. Auguatinus, Paderborn 1917. — Poschmann, Kirchenbusze und correptio secreta bei Augustinus. Braunsberg, 1923. — Adam, Die geheime Kirchenbusze nach dem hl. Augustin. Kempten 1921. — Poschmann, Die abendländ. Kirchenbusze im Ausgang des christl. Altertums. Kempten 1928.

§ 57. CIRKEVNÉ SVIATKY A PÔSTY. CIRKEVNÉ BUDOVY.

1. Kresťanské sviatočné dni v prvej perióde boli len vnútornou vecou Cirkvi a ich slávenie sa obmedzovalo na vnútro chrámu. Avšak v druhej perióde sú predpísané i štátnymi zákonmi a dostávajú ráz verejný. Konštantín Veľký zakázal v nedeľu — pamätný deň zmŕtvychvstania Pána — verejné práce a súdne rokovania. Poľné práce však boli dovolené. Teodozius II. zakázal odbavovať v nedeľu i verejné hry, divadlá, zápasy so zvieratami a poľné práce. Zákaz rozprestieral sa mimo nedele i na väčšie sviatky v roku a na dobu od Veľkej noci po Turíce. Na Východe bola sobota polosviatkom, na Západe však dňom pôstnym, proti čomu sa východná cirkev ostro ohradzovala a pohrozila laikom exkomunikáciou a kléru zosadením, ak by sa v sobotu postili. Cirkevný rok bol v tej dobe dobudovaný uvedením nových cirkevných sviatkov, ktoré doposiaľ slávili len v jednotlivých cirkvách. Spomedzi sviatkov Pána Epifaniu — známu na Východe , už v trefom storočí — rozšírili i na Západe. Kým sa však na Východe slávil v Epifániu krst Krista Pána v Jordáne a Jeho narodenie, na Západe v ten deň slávili viac Zjavenie Krista pohanom, t. j. povolanie pohanov do Cirkvi. Vianoce, sviatok narodenia Pána, slávený 25. decembra, vyskytuje sa v Ríme už r. 336. Odtiaľ s rozšíril po celom Západe. Na Východe sa ťažšie ujímal, lebo tam narodenie Krista Pána oslavovali v deň Epifánie. Rozhodujúcim činiteľom pre voľbu dňa 25. decembra bolo to, že Rimania v ten deň slávili slnovrat a narodenie boha slnka. Tento sviatok práve vtedy bol veľmi rozšírený. Namiesto pohanského sviatku nastúpili Vianoce, sviatok zrodenia sa pravého slnka sveta, Vykupiteľa človečenstva. Od 5. storočia pripravovali sa kresťania v Galii na Vianoce pôstom cez šesť týždňov, a to v pondelok, stredu a piatok. V rímskej cirkvi uviedol Gregor Veľký advent ako prípravnú dobu, pozostávajúcu zo štyroch nedieľ pred Vianocami. V nasledujúci deň po Vianociach slávili na Východe pamiatku sv. Štefana, prvého mučeníka. Západ prijal tento sviatok v 5. storočí. Prvého januára v oktávu narodenia Pána slávili od 6. storočia sviatok Obrezania Pána, ktorý sviatok mal zatlačiť rozpustilé slávnosti Rimanov v tento deň, venované bohu Janusovi. Tým bol vianočný sviatkový cyklus zväčša ukončený.

3. Vo veľkonočnom sviatkovom okruhu uviedli v tejto perióde dva nové sviatky, a to Kvetnú nedeľu a Nanebovstúpenie Pána, ktoré doposiaľ slávili spolu s turíčnymi sviatkami. Ba sviatočný ráz dostal aj celý týždeň pred Veľkou nocou (hebdomas magna, Veľký týždeň), z ktorého zvlášť vynikal Zelený štvrtok a Veľký piatok paraseeve = príprava) ako deň hlbokého smútku. Všetky dni Veľkého týždňa boli dňami odpočinku a bohoslužby. Z príležitosti zemetrasenia a iných pohrôm okolo r. 470 uviedol biskup viennsky Mamertus krížové dni ako prípravu na Nanebovstúpenie Pána. Prvá synoda orleánska (511) predpísala ich pre celú Galiu a začiatkom 9. storočia uviedli ich i v Ríme. Zo 6. storočia — keď nie skôr — pochádzajú slávnostné procesie 25. apríla v deň sv. Marka (litanie majores). Pravdepodobne nastúpili na miesto pohanských pochodov v ten istý deň usporiadaných (robigalia) a — ako i krížové dni — mali vytlačiť u pohanov obľúbené prosebné dni (ambarvalia).

4. Sviatky mučeníkov slávili sa už aj v prvej perióde, ale vtedy mali len lokálny ráz. V druhej perióde sviatky najvýznamnejších mučeníkov rozšírili sa v celej Cirkvi. Okrem sviatku sv. Štefana mučeníka všeobecný ráz získali v tejto perióde sviatok Petra a Pavla, na Východe v turíčnu oktávu sviatok všetkých mučeníkov. Pamiatku sv. Jána Krstiteľa slávili i v deň jeho sťatia (29. aug.) i v deň jeho narodenia (24. júna).

5. Zodpovedne rastúcej úcte k Matke Božej vznikli v tejto perióde viaceré mariánske sviatky. Skoršieho pôvodu sú tie, u ktorých je zjavnejší vzťah k Spasiteľovi. Sviatok Očisťovania Panny Márie — u Grékov stretnutie sa Pána so starcom Šimeonom — vyskytuje sa v Jeruzaleme už vo štvrtom storočí. Pôvodne slávili ho 14. februára, ale Justinián preložil ho na 2. februára. Procesia s horiacimi sviečkami v tento deň je neskoršieho pôvodu (6-7. st.) a pravdepodobne mala v Ríme vytlačiť pohanský sprievod so svetlom. (Hromnice — pohanský hromový sviatok, ktorým sa začína hromová alebo letná polovica roka.) Na Východe vznikli v 5. a 6. storočí sviatky Narodenia (8. sept.), Zvestovania (25. marec) a Nanebovzatia M. B. (15. augusta --=> dormitio). Spomínané mariánske sviatky prešli i na Západ a ich slávenie v Ríme sa dá dokázať v 7. storočí. Sviatky Nájdenia (3. mája) a Povýšenia sv. Kríža (14. sept.) na konci druhej periódy už všeobecne slávili. Sviatok Posvätenia chrámu — pravda podľa miest v iný a iný deň — sa už dosť ujal na konci druhej periódy.

6. V prvej perióde zvyklý niekoľkodňový pôst pred Veľkou nocou bol v 4. storočí rozšírený na 40-dňový pôst — Quadragesima — a chcel byť zrejme napodobňovaním 40-dňového pôstu Spasiteľovho na púšti. Na Západe trval 6, na Východe sedem týždňov, lebo tam v niektorých cirkvách Veľký týždeň nepripočítavali ku quadragézime. V

nedeľu a na Východe aj v sobotu sa nepostilo. Kým pôst pred Veľkou nocou sa značne predlžil, doposiaľ zvyklé pôsty v strážne dni (dies stationis, § 26, 1) boli zväčša odstránené. Leo Veľký uviedol pre rímsku cirkev trojdňový pôst (streda, piatok, sobota) tri razy do roka, a to v turíčnom týždni, v septembri a decembri. Mal byt poďakovaním za poľnú úrodu (zbierky) a čoskoro stal sa vhodným dátom pre vysviacku kléru. Z tohto pôstu sa vyvinuli neskoršie kántry.

7. Kým v prvej perióde kresťanstvo pre prenasledovania nútené bolo svoje bohoslužby odbavovať zväčša len v súkromných domoch, zatiaľ v tejto perióde naskytla sa mu vhodná príležitosť postaviť pre kresťanskú bohoslužbu primerané budovy — kostoly. Slobodné kresťanstvo mohlo teraz nielen znovu postaviť za Diokleciánovho prenasledovania zničené kostolíky, ale s výdatnou štátnou podporou mohlo prikročiť k postaveniu nových a rozsiahlych cirk. budov. Len teraz sa mohol vyvinúť určitejší staviteľský sloh. Starokresťanstvo v cirkevnom staviteľstve poznalo dva slohy: sloh baziliky a centrálnej stavby, a tieto opanovali kresťanské staviteľstvo cez celé prvé tisícročie.

Sloh baziliky nadviazal na staviteľský spôsob vtedajších rozsiahlejších privátnych miestností (átrium), súdnych siení a obchodných hál. Centrálny štýl, na Východe zvlášť obrúbený (preto aj byzantský štýl), vyvinul sa z pohanských náhrobných kaplniek a mauzóleí, ktoré boli okrúhle alebo polygonálne. Spočiatku v tom slohu aj kresťania stavali len náhrobné kaplnky a baptistéria, ale čoskoro upotrebili centrálny sloh i pre väčšie cirkevné stavby. Cirkevné stavby líšili sa od pohanských vo viacerom ohľade. Kým pohania len malé kostoly stavali, kresťanom išlo o priestrannosť budovy, v ktorej mala nájsť miesto celá náboženská spoločnosť. Kresťania zvonku neokrášľovali svoje stavby, ale tým bohatšie ich vyzdobili kobercami, drahým mramorom a drahokamami vo vnútri. Pohania opačne vnútro zanedbávali a okrášľovali vonkajšok stavby. Tento spôsob verne odzrkadľoval zmýšľanie na vnútorný život zariadeného kresťanstva a vo vonkajškostiach sa vyžívajúceho pohanstva. Oltár v bazilike postavili v strede apsidy, v budove centrálneho slohu v strede kostola. Spočiatku mal formu obyčajného stola, neskoršie však sarkofágu a mal napodobňovať v katakombách často sa vyskytujúce oltáre nad hrobmi mučeníkov. V tejto forme sa lepšie hodil kresťanom, pretože v ňom mohli uschovávať sväté relikvie. Oltár budovali z dreva, neskoršie výlučne z kameňa. Boky a hlavne prednú časť oltára okrášľovali platňami drahého kovu. Nad oltárom dvíhal sa na štyroch stĺpoch postavený baldachýn (ciborium). Zo stredu baldachýnu visela nádoba vo forme holuba na uschovanie Eucharistie. Baldachýn so štyroch strán uzavierali drahé koberce.

W. Thomae, Der Sonntag im friihen Mittelalter. 1929. — Kirsch, Der stadtramische christliche Festkalender im Altertum. 1924. — Botte, Les origines de la No 1 et de l'Épiphanie. Louvain 1932. A. Villien, Histoire des com-mandements de l'Église. Paris 1908. — I. Sauer, Neues Licht auf dem Gebiet der christl. Archäologie, 1925.

§ 58. ÚCTA SVÄTÝCH A ICH OSTATKOV. ÚCTA OBRAZOV A PÚTE.

1. Cirkev od prvého počiatku hlboko uctievala tých kresťanov, ktorí pre svoju vieru smrť podstúpili (§ 14). Úcta sv. mučeníkov v druhej perióde nielen že sa udržala, ale sa aj značne rozšírila, a to proti všetkým prekážkam so strany pohanov a tiež proti bludom manichejským a iným v tejto dobe. Kresťania nad hrobmi mučeníkov postavili kaplnky, ich sarkofágy používali za oltár, ich pozostatky starostlivo zbierali a uschovávali. Synoda v Kartágu (401) nariadila odstrániť všetky oltáre, v ktorých nie sú relikvie mučeníkov. Keď však pominulo prenasledovanie kresťanstva — doba to mučeníkov — obrátili kresťania svoju pozornosť aj k tým osobám, ktoré síce nepodstúpili mučenícku smrť, ale vynikali cnostným asketickým životom (confessores, vyznávači). Boli to hlavne pustovníci (sv. Anton, Hilárion), mnísi a biskupi. Mučeníci a vyznávači dostali v 5. storočí spoločné meno „svätí". Popri svätých uctievali kresťania tiež anjelov, hlavne sv. Michala ako ochrancu Cirkvi. Avšak najväčšej úcte tešila sa Blahoslavená Panna Mária pre svoj úzky vzťah k Spasiteľovi. Najmä vtedy vzplanula úcta k Matke Božej, keď sa Nestorius opovážil popierať jej bohorodičnosť. Sv. Otcovia — najmä Epifánius a Hieronym — vyslovili sa s najväčšou rozhodnosťou o úctu Panny Márie proti bludárom (Helvidius, Joviniánus, Vigilancius), ale aj proti modloslužobnej úcte, ktorú v Arábii zaviedla sekta kolyridianiek (§ 34).

2. Úcta pozostatkov svätých bola už za prenasledovania všeobecnou. Kresťania ich starostlivo sbierali, uschovávali a konali nad nimi bohoslužby; pohania však usilovali sa mŕtvoly mučeníkov zničiť alebo odňať kresťanom len preto, aby ich nemohli uctievať. Po prenasledovaní kresťania sa usilovali sväté pozostatky preniesť do novopostavených chrámov, ukladali ich do vzácnych skríň, zapaľovali pred nimi svetlá, ktoré horeli deň a noc. Úcta k pozostatkom svätých javila sa aj v snahe zbožných kresťanov dať sa pochovať v blízkosti hrobov mučeníkov. Mnohí veriaci, biskupi — a aj mestá — sa usilovali zadovážiť si pozostatky svätých a podnikli preto ďaleké cesty. Ba, boli prípady, že sa snažili ich získať násilím, alebo za peniaze. Pravda, vyskytli sa aj zneužitia, že totiž sa obchodovalo s pozostatkami svätých, ba aj nepravé pozostatky predávali ako pravé. Také prípady však aj Cirkev aj svetské zákony zakazovali a trestali. Na Východe bolo zvykom deliť kosti svätých, aby takto čím viaceré miesta mohli mať ich pozostatky. Na Západe však až do 8. storočia sa zdráhali z úcty k zomrelým ich telo rozkúskovať, ba aj preniesť na iné miesto. Medzi relikviami prvé miesto zaujímal Kríž Kristov, ktorý našla r. 326 matka Konštantína Veľkého — sv. Helena.

3. Úcta obrazov svätých, najmä Matky Božej a apoštolských kniežat, bola dosť rozšírená už v prvej perióde, i keď vtedajšia arkánna disciplína a prenasledovanie kresťanov neposkytovali dosť prajných okolností pre ňu (§ 24, 3). Ale o nejakom nepriateľskom postoji starého kresťanstva oproti obrazom hovoriť, ako to robia protestanti, je neodôvodneným predsudkom. Niektorí starší spisovatelia — Euzebius, Epifanius — vyslovujú sa síce proti obrazom, buď z obavy, aby kresťania neupadli do modloslužby, alebo preto, že boli oddaní predsudkom a rigoristickým jednostrannostiam. Ale ich náhľad nemal vplyv na ľud. Elvírska synoda r. 300 tiež zakázala vyvesiť v kostoloch obrazy svätých, ale jej nariadenie malo len lokálny význam. Opatrenie elvírskej synody vyvolali vtedajšie pomery v Španielsku, kde pohania často potupili kresťanské obrazy, čomu chcela elvírska synoda predísť. Preto tam ozdobovali kostoly viac len ornamentikou zo sveta rastlín a zvierat. V dobe po Konštantínovi však kresťania bohato ozdobovali svoje chrámy obrazmi svätých vo freskách, v mozaike. Obrazy mali povzbudiť a poučiť veriacich, a preto opatrili ich vysvetľujúcimi nápismi. Veriaci prejavovali úctu k obrazom tým, že ich bozkávali, zapaľovali svetlá a kadidlá, a kľakali pred nimi. Proti zlozvykom, ktoré sa tu a tam vyskytovali pri úcte obrazov, svätí Otcovia (Gregor Veľký) dali potrebné poučenie.

4. Zvláštnej úcte sa tešili i posvätné miesta, najmä tie, ktoré boli posvätené životom, utrpením a smrťou Spasiteľa. Kresťania už za prenasledovania často putovali, aby sa mohli pokloniť svätým miestam, ale najmä vtedy to činili, keď bol nájdený v 4. storočí Kríž Kristov. Po prenasledovaní sa púte ešte viac rozšírili. Okrem Jeruzalema vyhľadávali kresťania hroby apoštolských kniežat v Ríme, hrob sv. Felixa z Noly a v Galii hrob sv. Martina z Tours. Sv. Otcovia schvaľovali a odporúčali púte kresťanom, ale tiež upozorňovali na zlozvyky, ktoré skrsli pri nich z ľudskej krehkosti.

Tri kríže z rímskych brán z čias byzantských, Okrem pútí obvyklé boli v tejto perióde i procesie. Náboženské sprievody boli známe už aj židom a pohanom. Za prenasledovania pravda nemohli byt verejné, ale keď sa dostalo Cirkvi slobody, kresťania konali ich s veľkou okázalosťou. Procesie usporiadali v Kvetnú nedeľu, vo Veľkú noc, pri slávnostiach posviacky chrámu a pri veľkých nehodách a navštíveniach. Podľa toho, či boli procesie poďakovacie alebo prosebné, klérus a ľud nosievali slávnostné alebo kajúcne rúcho. Veriaci nosievali v sprievode kríže, zástavy, horiace sviece, spievali hymny, litánie (1.ca = prosby) a modlili sa.

Duchesne, Origines du culte chrétien. 5. v. Paris 1909. Weigand, Zur Datierung der Peregrinatio Aetheriae. Byaant. Zeitschr. 1911. — I. Burel, An-ciennes pratiques de dévotion. Avignon 1927. — Ddrfler, Die Anfiinge d. Heiligenverehrung nach den ram. Inschriften und Bildwerken, 1913.

Tri kríže z rímskych brán z čias byzantských,

§ 59. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT KRESŤANOV.

1. Kým vplyv kresťanstva na verejný život za prenasledovania hol len veľmi skromný, po oslobodení kresťanstva otvára sa jeho uplatneniu široké pole. Kresťanské vyučovanie, sviatosti, disciplinárne prostriedky očistili a oživili nábožensko-mravný život antických kultúrnych národov, od základu vychovali nekultúrne alebo menej civilizované národy a zapojili ich do kultúrneho sveta. Cirkev mohutne napomáhala štát v jeho reformnej činnosti, zošľachtila jeho prostriedky, vytýčila mu cieľ a označila cestu, po ktorej sa má uberať, aby viedol svojich poddaných k časnému a večnému dobru. Na Západe bola Cirkev uprostred sťahovania národov jedinou záchrankyňou civilizácie a jediným spojivom rímskej ríše, skladajúcej sa z rozličných národov.

2. Blahodarný účinok Cirkvi javil sa predovšetkým na poli charitatívnom. Budovala nielen nádherné chrámy, ale stavala pre trpiace ľudstvo nemocnice, chudobince, sirotince a tým preklenula priepasť medzi bohatými a chudobnými. Týchto zariadení pohanský svet nepoznal a ich blahodarné pôsobenie najlepšie dokazuje Juliánova snaha uviesť ich aj u pohanov. Cirkev bola sociálnou veľmocou tejto doby. Biskupi prevzali namiesto skorumpovaného štátneho úradníctva starostlivosť o núdzu trpiacich, zadovážili im pokrm, šatstvo a prístrešie. časť cirkevných príjmov určili pre chudobných (§ 48, 4). Sv. Bazil založil v kapadockej Cezarei nemocnicu, pozostávajúcu z viacerých domov; v nej lekári a ošetrovatelia opatrovali rozličných nemocných. Jeho príklad nasledovali mnohé mestá. Sv. Ján Zlatoústy založil podobný ústav v Carihrade, sv. Augustín v mestečku Hippo, Fabiola v Ríme. Paulinus z Noly rozdelil svoj majetok medzi chudobných, sv. Melania ml. so svojím manželom

Pipiánom darovali svoj miliónový majetok kostolom, chudobným a kláštorom. Niektoré ostrejšie výroky sv. Otcov o bohatstve, obchode a priemysle dali v najnovšej dobe podklad k domnienkam, ako by sv. Otcovia boli proti súkromnému vlastníctvu a odsudzovali obchod a priemysel. No keď niektorí sv. Otcovia (sv. Ambróz, Gregor Nisenský, Ján Zlatoústy) obchodovanie pokladali za opovrhnutia hodné zamestnanie, robili to pre mnohé zneužitia tejto doby, pre nízku špekuláciu, s ktorou sa vtedy obchody zväčša prevádzali. Neodsudzovali však obchodovanie samo v sebe. Sv. Otcovia neboli ani proti súkromnému vlastníctvu, ako jasne vysvitá z učenia sv. Augustína o majetku, obchode a priemysle. Výroky sv. Otcov bičovali len zneužitie súkromného vlastníctva, alebo horlili podľa príkladu Platónovho a prvých kresťanov v Jeruzaleme za komunizmus lásky. Malo to byt odpoveďou sv. Otcov na prílišnú túhu ľudí po majetkoch, na lakomstvo a ziskuchtivosť, ktorá sa šírila i medzi kresťanmi.

3. Otroctvo bolo tak zrastené s vtedajším sociálnym a hospodárskym životom, že Cirkev ho nemohla skoro odstrániť, ba aj sama trpela otrokov na svojich majetkoch. Avšak od prvého počiatku sa všemožne snažila — vedená kresťanskou zásadou rovnosti všetkých ľudí pred Bohom — vniesť do otrockej ustanovizne princípy práva a mravnosti, taktiež mierniť ostrie rímskych zákonov o otrokoch. Cirkev odporúčala prepustenie otrokov na slobodu a mnohé vznešené rodiny darovali celým zástupom svojich otrokov slobodu. Vplývala na štátne zákonodarstvo, aby aj ono uznalo právo prepúšťať otrokov; a štát to skutočne uznal spočiatku u kléru a neskoršie aj u iných pánov, ktorí mali otrokov. Z cirkevného stanoviska nebolo rozdielu medzi pánom a otrokom. Otroci mali tak prístup k všetkým prostriedkom milosti ako pán a mohli dosiahnuť v Cirkvi aj najvyšších úradov. Konštantín Veľký postavil úmyselné usmrtenie otroka na úroveň vraždy, Justinián zrušil zákonné obmedzovanie prepúšťania otrokov na slobodu, dal im všetky občianske práva a dovolil im, aby so zvolením svojho pána mohli uzavrieť manželstvo so slobodnou osobou.

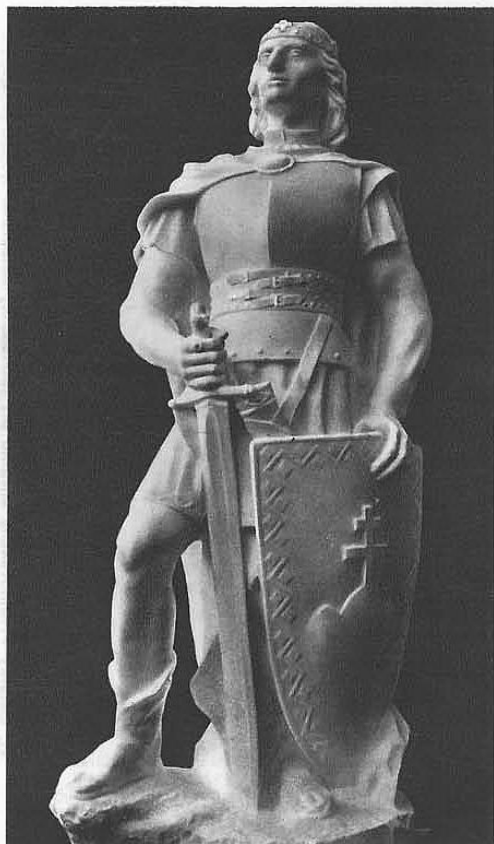
4. Blahodarný vplyv kresťanstva javil sa i v tom, že sa odstránili ukrutnosti zo štátneho zákonodarstva a ono sa stalo ľudskejším. Odstránili trest ukrižovania, odsúdenie zločincov ku gladiatorským zápasom, vpaľovanie potupného znaku na čelo a nemilosrdné zaobchádzanie so zajatými a väzňami. Biskupi mali právo navštevovať väzňov, hmotne ich podporovať a prihovárať sa za odsúdených zločincov (ius intercessionis). Cirkevným budovám poskytnuté právo azylu tiež v mnohom prispievalo k zmierneniu súdneho pokračovania. Kresťanstvo zmenilo stoickou filozofiou ospravedlňovaný náhľad o samovražde. Sv. Augustín dokázal (De civ. Dei I. 22.) bezpodmienečnú hriešnosť samovraždy, ktorá bola vtedy medzi ľudom dosť rozšírená a synoda v Brage (Španielsko) r. 563. odoprela samovrahom cirkevný pohreb. Vyháňanie plodu, vyloženie detí trestala Cirkev vyobcovaním. Konštantín Veľký zúžil doterajšiu neobmedzenú otcovskú moc nad deťmi a prísne trestal usmrtenie detí na základe otcovskej moci (parricidium).

5. Dôležitý je aj očisťujúci zásah kresťanstva do pohlavného života. Pohanský svet v tomto ohľade mal síce dosť zdravé náhľady, jednako v každodennom živote, zvlášť za cisárstva, panovala široká pohlavná neviazanosť. Už len cudzoložstvo — aj to nie vždy a nie u každého — pokladalo sa za previnenie. Kresťanstvo vnieslo do života zmysel pre vyššiu pohlavnú mravnosť. Žiadalo manželskú vernosť nielen od ženy, ale i od muža. Zakazovalo a trestalo sa i pohlavné obcovanie mimomanželské. Nepodarilo sa mu hneď a všade jednako uviesť do života zásadu manželskej nerozlučiteľnosti, ale zásadne sa jej kresťanstvo vždy pridržiavalo. Na Východe, kde štátne zákonodarstvo dovoľovalo v niektorých prípadoch rozluku, i Cirkev bola povoľnejšia. Na Západe ale sv. Augustín a pápež Inocent I. s najväčšou rozhodnosťou sa zasadili za monogamiu a nerozlučiteľnosť manželstva. Avšak u germánskych národov — najmä v poprednejších kruhoch — ešte dosť dlho sa zachovali v tomto ohľade iné náhľady a len postupne podarilo sa Cirkvi ich úplne vykoreniť. Postavenie ženy v rodine sa značne zlepšilo. Kresťanstvo ju uznalo za samostatnú a rovnoprávnu osobnosť. Keď v staroveku tu a tam aj odzneli poľutovaniahodné poznámky ešte i v asketických a klerikálnych kruhoch o ženskom pohlaví i manželstve, nevyvierali predsa z kresťanského zmýšľania o žene. Podľa Gregora z Tours (Hist. Franc. VIII. 20) na synode v Mácon (Francúzsko) r. 585 odzneli z úst istého biskupa slová: „Mulierem hominem non posse vocitari." Bol však podvrátený slovami zo sv. Písma a uspokojil sa. Išlo tu pravdepodobne nie o morálnu otázku, ale o etymologický rozbor slova „homme, homo".

6. Avšak popri blahodarnom vplyve kresťanstva na verejný a súkromný život nemožno zamlčať ani tie nepriaznivé zjavy, ktoré sa vynorili v kresťanskom živote v tejto perióde. Sv. Hieronym poznamenal, že „Cirkev vtedy pribrala na moci a bohatstvách, ale nezbohatla v ctnostiach." Istý úpadok v náboženskom a mravnom živote kresťanov v tejto perióde je nepopierateľný. Pôvodná horlivosť kresťanov ochladla a v celej Cirkvi množila sa ľahostajnosť. Prenasledovania síce veľa škodili kresťanstvu, ale súčasne boli prirodzenou vzpruhou pre zbožnejší a prehĺbenejší duševný život. Tie prirodzené vzpruhy v druhej perióde odpadli. Ku kresťanstvu pristupovali vtedy mnohí pohania bez vnútorného presvedčenia len z vypočítavosti, aby sa zapáčili kresťanským panovníkom a dosiahli časného prospechu. Tí zdanliví kresťania znižovali úroveň nábožensko-mravného života a vnášali doň veľa pohanských zvykov a povier. Synody v tejto perióde museli často bojovať proti šíriacej sa povere. časté dogmatické hádky, mnoho ráz sprevádzané s veľkou vášnivosťou, narušili bratskú pospolitosť kresťanov, oberali biskupov a kňazov o potrebnú autoritu, porušili disciplínu a mravnosť. Škodlivé pôsobili i vpády barbarov, ktorí ničili kláštory, zneuctievali ženské, zajímali a vraždili biskupov a kňazov. Vyučovanie ľudu za takých okolností bolo hatené, ak nie úplne znemožnené. Vysoké školy mali ešte vždy v rukách pohania a boli zrušené len v 6. storočí. V kléru javila sa tiež neviazanosť. Zväčšené časné majetky viedli mnohých kňazov

k lakomstvu, ctižiadosti, svetskému zmýšľaniu a životu. Do kňazského stavu vstupovali ľudia bez povolania a cirkevných úradov sa domáhali neraz i simoniou. A keby aspoň mníšstvo a kláštory boli bývali ušetrené od chýb. Ale i tých sa zmocnila veľká revnivosť a pýcha. Mestské obyvateľstvo zosurovelo, upadalo do nemravnosti, utláčalo chudobných a slabších. Salvián z Marseille († 480.) — Jeremiáš svojej doby — zúfal nad katolíckymi Rimanmi a zahanboval ich poukazom na mravnejšiu životosprávu pohanských a ariánskych národov. Či bez príčiny??

Lallemand, Histoire de la charité. Paris 1902. — F. Arnaldi. Saggio sulla vita spirituale del IV° e V° secolo. Pisa 1927. — Weber, Die sozialen Griinde des Untergangs der antiken Kultur. 1924. — F. Marx, Zur Gesch. der Barmberzigkeit im Abenland 1917. — De Gorce, Les voyages, l'hospitalité et le port des lettres dans le monde chrétien de IVe et W siécles. Paris 1925. — BangaIjjas, A keresztény Egyház története I. Bpest 1937.

38. Slovenské knieža Pribina, ktorý okolo roku 833 postavil prvý kresťanský chrám v Nitre. Socha od Fr. Gibalu.

39. Časť obloka z Pribinovho chrámu s patrónmi kostola v Nitre. Od Ľ. Fullu.

40. Nitrianska katedrála s hradom, prestol sv. Metoda.

41. Ostatky Pribinovského chrámu pri nitrianskej katedrále. Konzervované v rokoch 1932—34.

STREDOVEK

PÔSOBENIE CIRKVI MEDZI GERMÁNSKYMI, ROMÁNSKYMI A SLOVANSKÝMI NÁRODMI OD SŤAHOVANIA NÁRODOV PO 16. STOROČIE. ODŠTIEPENIE GRÉCKO-ORIENTÁLNEJ CIRKVI OD LATINSKEJ.

Všeobecný prehľad.

V dejinách Cirkvi nastal koncom 7. a v 8. storočí kolosálny obrat, ktorý radikálne pozmenil jej doterajší život a posunul dejište medzi nové národy a cudzie kraje.

1. Kým v kresťanskom staroveku najvýznamnejšie cirkevné udalosti odohrávali sa na východe a juhu — vo vtedy známych čiastkach Ázie, Afriky a juhovýchodnej Európy, zatiaľ v stredoveku prechádza dejište — po odpadnutí Ázie a Afriky k islamu a východnej Európy k schizme — viac na západ, sever a strednú Európu.

2. Iný bol spôsob účinkovania Cirkvi v staroveku a iný v stredoveku. Cirkev v staroveku pri svojom výstupe na dejište našla grécko-rímskych národov vysokú, hoci pohanskú kultúru na každom poli ľudského života a úlohou Cirkvi bolo túto kultúru pokresťančiť a zošľachtiť — očistiť ju a pozbaviť pohanskej hniloby. V stredoveku našla Cirkev v Germánoch a Slovanoch surové, nekultúrne národy, ktoré musela priučiť obrábaniu pôdy, remeslám, umeniu a vede, u ktorých musela budovať kultúru od základov a vychovávať ich ako deti. V staroveku našla sa Cirkev vo vyvinutom a usporiadanom štáte a mala tento len pretvoriť podľa kresťanských zásad, kým v stredoveku stála Cirkev pri kolíske rodiacich sa nových štátov, svojou organizáciou slúžila im za vzor, svojimi pokynmi formovala ich od útlej mladosti. Preto nové štáty od počiatku nosili na sebe kresťanský charakter.

3. Je prirodzené, že Cirkev za týchto nových podmienok dopracovala sa skvelejších výsledkov ako v staroveku. Kresťanské idey prenikli celú ľudskú spoločnosť a všetky fázy ľudského života. Kresťanským duchom bola naplnená rodina, spoločnosť a štát. Pomer Cirkvi a štátu v tejto dobe dosiahol svoju najideálnejšiu formu, vzájomné uznanie, napomáhanie a úctu.

Stredovek je dobou hlbokého náboženského presvedčenia, živej viery a úprimnej oduševnenosti za vyššie, nadprirodzené hodnoty. Cirkvi sa podarilo spojiť ľudí a národy v jednu rodinu, na čele ktorej stál pápež ako otec. A to zjednotenie slúžilo národom k dobru. Sloboda, umenie, veda kvitli v Cirkvou usporiadanej spoločnosti. Náboženský duch oživil všetko a nič neudusil. Láska k blížnemu premohla sebeckosť, poníženosť prevládla pýchu a povýšenosť, duch zvládol hmotu, to, čo je v človekovi cennejšie a šľachetnejšie, získavalo prevahu nad nízkosťami a vášňami, nakoľko je to možné n krehkého človeka. Tým však sa nehovorí, že stredovek je ideálom kresťanskej spoločnosti. Zďaleka nie. Bezchybnej a ideálnej doby vlastne nikdy nebolo a ani nebude na zemi. Stredovek sa vždy pokladal za dobu silnej viery — čo je pravda — ale ďalej neslobodno ísť v jeho zvelebovaní. Má stredovek svoje tiene. Nemožno povedať, že by v tej dobe i ctnosť a blaženosť bola dosiahla tej výšky, na akej stála viera. Násilenstvo, ukrutnosť, ľahkovernosť a v mnohých prípadoch až detská kolísavosť nie sú zriedkavými zjavmi tejto doby a hodne uberajú z jej lesku. Je to doba mladistvého rozbehu, doba extrémov v dobrom a zlom. Bohatá je na silné a vynikajúce charaktery ako žiadna iná, bohatá na svätých a dokonalých ľudí, ale mala i svojich ukrutníkov, ktorí v ničom neostávajú za krvilačnými rímskymi imperátormi.

TRETIA PERIÓDA.

Od sťahovania národov po Gregora VII. (692-1073). V tejto perióde berie Cirkev na seba ťažkú prácu, aby priviedla ku kresťanstvu divé germánske a slovanské národy, vytrhla ich z barbarstva a ich prostredníctvom založila stredovekú kultúru. Pravda, nielen ona vplýva na nové národy, ale i tieto sa usilujú opanovať Cirkev. Neraz sa dostane do povážlivej odvislosti od štátu a jej predstaviteľ — pápež stane sa v mnohých prípadoch — bábkou panovníkov a vplyvných rodín. Vzniknú smutné pomery, ktoré vyžadujú reformu v nasledujúcej perióde. Islamom a východnou schizmou stratí Cirkev svoje pozície v Afrike, Ázii a východnej Európe a jej dejište sa prenesie do strednej a západnej Európy.

HLAVA I.

Vzrast a straty Cirkvi.

§ 60. SŤAHOVANIE NÁRODOV A JEHO NÁSLEDKY.

1. Sťahovanie národov je dozvukom staroveku a úvodom do stredoveku. Pravda, rozumieme tu pod sťahovaním národov usadenie germánskych a slovanských národov na území a blízko hraníc rímskej ríše, a ako také je len čiastkou toho veľkého presunu národov, ktorý sa vlastne začal 1000 rokov pred Kristom (dórske sťahovanie) a skončil sa 1000 rokov po Kr. (výpravy Normanov-Wikingov). Sťahovanie germánskych národov (východní Germáni sú: Ostrogóti, Vizigóti, Burgundi, Vandali, Longobardi; západní Germáni: Frankovia, Bavori, Alemani, Durínčania, Sasi) začalo sa pri dolnom Dunaji — na brehoch Čierneho mora, keď koncom 4. storočia Huni napadli a vytlačili tam usadených Gótov. Vyrušení Góti a iné východné germánske národy obídením východnej rímskej ríše, ktorú sa ešte neopovážili napadnúť, uberali sa juho-západným smerom cez Galiu a Španielsko do severnej Afriky (Vandali), alebo do Talianska (Ostrogóti, Longobardi). Súčasne pohli sa aj západné germánske kmene a zaujali Galiu a Britániu. Na miesta, zanechané Germánmi, došli Slovania. V 5. a 6. storočí zaujali v strednej Európe poriečie Vltavy Česi, nad stredným Dunajom Slováci; v 7. storočí došli na svoje terajšie sídla Juhoslovania, a to Chorváti, Srbi a Slovinci; Poliaci zaujali poriečie Odry a Visly, územie medzi riekou Odrou a Labe Slovania polabsko-baltickí, Rusi stredné krajiny terajšieho Ruska. Medzi slovanské kmene sa vtlačili ugro-fínske kmene — v 7. storočí kmeň Bulharov a v 9. storočí kmeň Maďarov.

2. Sťahovanie národov je jedným z najpozoruhodnejších zjavov v dejinách Európy, ktoré v rímskej ríši starnúcim a mravne klesajúcim národom dodalo novej životnej sily a pružnosti, Cirkvi ale poskytlo jedinečnú príležitosť dokázať, že je schopná národy zošľachtiť a scivilizovať. Usadenie Germánov na území rímskej ríše prinieslo domácemu obyvateľstvu veľa utrpenia, uviedlo neslýchaný chaos v ríši, ale dobyvatelia čoskoro sa prispôsobovali náhľadom a mravnosti podmanených národov, osvojovali si výdobytky antickej civilizácie a kultúry a na troskách rímskej ríše zakladali trvalé štáty. Germánske a podobne i slovanské národy boli duševne i telesne zdravé, plné nepokazenej, mladistvej energie a vynikajúcich prirodzených vlastností, ktoré bolo treba len usmerňovať — priviesť na správnu cestu a tak sa stali požehnaním Európy a sveta. Namiesto spustošenia antickej kultúry, čo zdanlivo hrozilo civilizovanému svetu pri ich príchode, stali sa záchrancami, základom a nositeľmi novej európskej kultúry. Iste mali v sebe veľa surovosti a ničivej zúrivosti, ale popri tých chybách mali i také črty charakteru, ktoré ich predurčovali na skvelú budúcnosť, keď sa zapoja do kresťanskej kultúry. Vážne a mravné nazeranie na život, cit pre voľnosť a spravodlivosť, vyvinutý cit spolupatričnosti, smelosť, vernosť, pohostinstvo, prísne sa pridržiavanie monogamie — to sú vlastnosti, ktoré mali blízko k evanjeliu, a na ktoré kresťanstvo ľahko mohlo nadviazať. Boli modlári, ale ťažké údery osudu, dlhé putovanie bez vlasti a hlavne stýkanie sa počas sťahovania s cudzou kultúrou a náboženstvami otriasli v nich vieru v modly. I Germáni a Slovania, podobne ako antické národy, postupne prichádzali k presvedčeniu o nedostatočnosti a nedokonalosti ich doterajšieho náboženstva a túžili po voľačom lepšom a vznešenejšom. V tom zakolísaní učenie o jednom Bohu, Stvoriteľovi neba i zeme. múdrom Usporiadateľovi sveta, Pánovi nad zlými duchmi a osudom, ktorý dobro odmeňuje a trestá zlo, poskytovalo im svetlo, útechu a pevnosť. Súviselo to už s povahou nových národov, že ich obrátenie na kresťanstvo nedialo sa ako u antických národov zdola nahor, ale opačne. Stačilo získať pre kresťanstvo vodcu-panovníka a podriadení, vedení príkladnou poslušnosťou a úctou k svojmu vodcovi, nasledovali jeho príklad ako samozrejmú vec. Pravda, ich obrátenie neznamenalo len náboženský, ale i politický čin. Pokrstenie germánskych národov z najväčšej časti nedialo sa násilne, ale dobrovoľne. Avšak tým viac sa vyskytne násilenstvo neskoršie u Gótov, keď mali prijať kresťanstvo v ortodoxnej forme. Lebo pôvodne prijali ho vo forme arianizmu a pridržiavali sa ho kŕčovite až do jeho úplného zániku. Znamenalo to pre Germánov veľké nevýhody a pre podmanené rímske národy veľké utlačovanie a boje.

3. Kým východnej rímskej ríše — vyjmúc Balkánsky polostrov — sotva sa dotklo sťahovanie národov, zatiaľ západná ríša musela prežiť jeho celú zúrivosť, pričom sa ona rozpadla a s ňou celý antický svet. Germáni, ktorí predtým ako žoldnieri a úradníci istý čas boli najlepšou oporou západnej ríše a už-už splývali s domácim románskym obyvateľstvom, teraz túto rozdrúzgali a pozmenili jej správu. R. 476 pozbavil Odoakar posledného

cisára západnej ríše Romula Augustula trónu a na juhu a juhozápade Európy vzniknú germánske národné štáty. Spočiatku sú ešte závislé od Byzancie, ale postupne sa osamostatňujú. Okolo r. 500 panovali už germánski králi v Ravene, Paríži, Toulouse a Kartágu. Západ tratí svoj antický ráz a dostáva stredoveký vzhľad. O presadenie antickej kultúry na západ zaslúžili sa Boetius († 525), prekladateľ diel Aristotelových, učenec a historik Kasiodor Veľký, Dionýz Exiguus, sv. Benedikt a jeho rehoľa, Prisción, latinský gramatik stredoveku a neskoršie Izidor Sevilský, pôvodca Etymologie, encyklopédie to celej profánnej a cirkevnej vedy.

4. Monofyzitické spory vrazili klin medzi Východ a Západ a medzi nimi vzniknutú priepasť sťahovanie národov len prehlbovalo. Východní cisári strácali vplyv na Západ a túto okolnosť využilo o nezávislosť sa domáhajúce pápežstvo. Pápežstvo v tej dobe nemohlo ostať bez svetskej opory. Spolupráca s novými národmi spočiatku ešte nebola možná, lebo tieto boli ariánske. Pápež bol v chúlostivom položení medzi východným cisárstvom a vzrastajúcou mocou Germánov. Jeho položenie sa zlepšilo až vtedy, keď našiel cestu a spojenie ku germánskemu národu, ktorý bol nezávislý od Byzancie a pritom katolícky. Tým národom boli Frankovia, ktorých kráľ Chlodvik krst r. 496 prijal. Bolo prirodzené a jasné, že zdravej syntéze svetovej Cirkvi s katolíckym germánskym národom patrí budúcnosť. Kým ostatné germánske štáty ariánskej orientácie postupne zmizli, ríša Frankov a z nej vzniklé nástupnícke štáty, spojené so svetovou katolíckou Cirkvou, opanovali stredovek.

H. v. Schubert, Geschichte der christ. Kirche im Friihmittelalter. Tiibingen 1917. Schubert, Staat u. Kirche in den arianischen Känigreichen u. im Reiche Chlodwigs. Miinchen 1912. — Villari, Le invasioni barbariche in Italia. Milano 1900. — Th. Hänlein, Die Bekehrung der Gertnanen zum Christentum. Leipzig 1919. — J. de Vries, Die Welt der Germanen, 1935. — Halphen, Lee Barbares des grandes invasions. Paris 1930. — Kletler, Deutsche Kultur zwischen Välkerwanderung u. Kreuzziigen. 1934. — F. Schneider, Mittelalter bis zu Mitte des 13. Jh. 1929. — G. Kurth, Les origines de la civilisation moderne. 7. v. Paris 1923.

§ 61. OBRÁTENIE GERMÁNSKYCH NÁRODOV.

Z germánskych národov najskôr prijali kresťanstvo Góti. Oboznámili sa s ním, keď sa pri svojom sťahovaní so severu na juh dostali do styku s kresťanskými národmi. Zdá sa, že viacerí z nich sa obrátili ešte na severných brehoch Čierneho mora a dolného Dunaja. Kresťanstvo prenikalo k nim pravdepodobne prostredníctvom zajatých kresťanov z Malej Ázie. Ako vzrástol počet kresťanov medzi nimi vidieť z toho, že na nicejskom sneme r. 325 zúčastnil sa aj ich biskup Počas sťahovania sa Góti rozdelili na Vizigótov a Ostrogótov.

1. Značnejšie sa ujalo kresťanstvo u Vizigótov za biskupa Ulfilu († 383), ktorý je apoštolom Gótov. Ako rukojemník dostal sa do Carihradu, kde sa oboznámil s kresťanstvom. Keď' sa vrátil k svojmu národu, pilne šíril u neho novú vieru. Asi r. 341 bol vysvätený v Carihrade za misijného biskupa Vizigótov. On vynašiel gótske písmo a preložil sv. Písmo do gótštiny. Je to prvá germánska próza. Ulfilovo účinkovanie vyvolalo medzi Gótmi vzburu, preto sa uchýlil s kresťanskými Gótmi na Balkán. R. 375 kmeň Hunov napadol Ostrogótov a podrobil si ich. Podobný osud očakával aj Vizigótov. Ulfila, aby zachránil svoj ľud, žiadal od cisára Valensa o prijatie do rímskej ríše, čomu Valens vyhovel s podmienkou, že Vizigóti prijmú arianizmus a budú slúžiť rímskej ríši ako žoldnieri. Ulfila prijal podmienku a so svojim národom pristúpil k arianizmu. Činil to pod tlakom okolností, ale istú náklonnosť k arianizmu mal ešte zo svojho pobytu v Carihrade. Od Vizigótov prešiel arianizmus k iným germánskym kmeňom, a to k Ostrogótom, Vandalom a Longobardom.

Avšak rímske úradníctvo utlačovalo Vizigótov, ktorí sa preto r. 378 vzbúrili a porazili Valensa pri Adrianopoli. Po ďalších bojoch prijal ich Teodozius Veľký ako spojencov do rímskej ríše. Tak cisár ako i sv. Ján Zlatoústy sa všemožne usilovali, aby Vizigóti zanechali arianizmus, ale bezvýsledne. V rímskej ríši sa zreorganizovali, počiatkom 5. storočia pod vedením kráľa Alaricha spustošili Taliansko a r. 410 dobyli i Rím. Zaujali južnú Galiu a Španielsko a r. 419 založili si na tom území novú vlasť s hlavným mestom Toulouse. Bola to prvá samostatná germánska ríša na bývalom rímskom území. Katolícke domorodé obyvateľstvo bolo od nich veľmi utiskované najmä za kráľa Euricha (466-84) a neskoršie za kráľa Leovigilda (568-86). Jeho synovia však boli katolíci. Starší syn Hermenegild povstal proti otcovým ukrutnostiam, ale vlastný otec ho dal popraviť (585). Jeho druhý syn a nástupca Rekared (586-601) pričinením sevilského arcibiskupa sv. Leandra prijal ortodoxnú vieru, v čom ho nasledovala najväčšia časť ľudu spolu s doterajšími ariánskymi biskupmi. Rekatolizovanie Vizigótov bolo dovŕšené na synode v Tolede r. 589. Horlivé účinkovanie biskupov toho národa — sv. Izidora Sevilského († 636), Eugena († 657) a Ildefonsa z Toleda († 667) — priviedlo kresťanstvo k rozkvetu. Panovníci sa starali o povznesenie nielen štátneho blaha, ale i cirkevného života; avšak štátne cirkevníctvo — podobne ako na Východe — nie vždy bolo prospešné kresťanskej veci. Ríša Vizigótov, oslabovaná vnútornými spormi, podľahla začiatkom 8. storočia Arabom. Pod ich panstvom kresťanstvo síce úplne nevymizlo, ale utrpelo veľké škody.

Atalarich, kráľ Vizigótov. Kráľ Totila.
(Na súčasných medených minciach.)

2. Ostrogóti prijali pôvodne tiež ortodoxné kresťanstvo, avšak vplyvom Vizigótov stali sa ariánmi a ostali nimi až do zániku svojej ríše. V polovici 5. storočia obývali Panóniu a koncom 5. storočia dostali sa do Itálie. V Itálii vtedy dožívalo svoje posledné chvíle západo-rímske cisárstvo. Po zavraždení neschopného cisára Valentiniána III. (455) mali skutočné vedenie ríše v rukách germánski žoldnierski vodcovia, z ktorých Odoakar r. 476 odstránil posledného západorímskeho cisára Romula (potupne Augustulom nazývaného) a sám sa stal kráľom Itálie. Východorímsky cisár Zeno spočiatku uznal Odoakara za ríšskeho vodcu a poctil ho menom patrícija, čoskoro ale poštval proti nemu Teodoricha Veľkého, vynikajúceho kráľa Ostrogótov, ktorý vtrhol so svojím národom do Itálie, premohol Odoakara (489-90) a konečne r. 493 dal ho v Ravene zavraždiť. Založil germánsku ríšu, ktorá sa rozprestierala na Itáliu, Sicíliu, Dalmáciu, Panóniu, Norikum a Provence. Snažil sa získať i Frankov — ich kráľ Chlodvik bol mu švagrom — aby tak vytvoril veľkú germánsku ríšu pod nadvládou Ostrogótov, ale ten plán sa mu nepodaril. I keď bol Teodorich Veľký (493-526) ariánom, nažíval v pokoji s domorodým katolíckym obyvateľstvom. ha civilnou správou ríše poveril učeného Rimana katolíka Kasiodora a za konzula si zvolil filozofa Boetia. Katolíci mali úplnú náboženskú slobodu, ba natoľko dôverovali Teodorichovi, že pri spornej pápežskej voľbe r. 498 (Symachus — Laurentius) jemu prirekli rozhodujúce slovo. No na konci svojho života stal sa nedôverčivým ku katolíkom. Na Východe totiž vydal cisár Justín edikt (523) proti heretikom, teda i proti ariánom. Teodorich sa domnieval, že Justín to učinil v dorozumení s pápežom Jánom I. (523-526) a katolíkmi Itálie. Pápež Ján domáhal sa u Justína o odvolanie ediktu, keď sa mu to však nepodarilo, dal ho Teodorich uväzniť, a pápež vo väzení aj zomrel. Boetius, ktorý bránil obžalovaných, bol popravený. Po smrti Teodorichovej nasledovali neschopní vladári, ríša zoslabla a bola podmanená r. 555 Justiniánovými vojvodcami Belisarom a Narsom. Itália sa stala provinciou východorímskej ríše pod názvom ravenský exarchát.

3. Avšak východorímska ríša sa dlho netešila víťazstvu v Itálii. Už r. 568 vtrhli z Panónie do Itálie Longobardi pod vedením kráľa Alboina a v jej severnej časti založili kráľovstvo (Lombardsko) so sídlom v Pavii. Odtiaľ podnikali lúpežné výpravy až k rímskym hradbám. Po svojom príchode do Itálie boli len z nepatrnej časti katolíkmi; väčšina patrila k arianizmu. Domorodých katolíkov — najmä duchovenstvo — kruto prenasledovali. Obrat nastal až po smrti kráľa Autariho, ktorého manželka bavorská princezná a horlivá katolíčka Teodelinda — spolu s pápežom Gregorom Veľkým usilovne pracovala na odstránení arianizmu. Za vlády kráľa Grimoalda († 681) sa konečne Longobardi úplne priklonili ku katolíckej Cirkvi. Longobardi splynuli s domorodým obyvateľstvom a nedali sa viac vyhnať z Itálie. No ich krajinu pripojil Karol Veľký r. 774 ku franskej ríši.

4. Svévi boli pri svojom príchode do severozápadného Španielska (409, Portugalsko) zväčša pohania. V polovici 5. storočia prijali katolícke náboženstvo, ale čoskoro pod vplyvom Vizigótov odpadli k arianizmu. V 6. storočí kráľ Chararich pristúpil so svojím národom znovu ku katolíckej Cirkvi. Apoštolskú činnosť vyvíjal medzi nimi zvlášť arcibiskup sv. Martin z Bragy. Ďalšie dejiny Svévov splývajú s dejinami Vizigótov.

5. Vandali pohli sa z Panónie a spojení so Svévmi a Alanmi šli cez Galiu, ktorú ukrutne spustošili; usadili sa v južnom Španielsku (409). Už vtedy boli ariánmi. Kedy a kde sa zoznámili s arianizmom, je neurčité. R. 429 vytlačili ich Vizigóti zo Španielska a oni pod vedením kráľa Genzericha (428-477) vtrhli do Afriky a zmocnili sa celej jej severnej časti. Kedysi prekvitajúca rímska provincia bola Vandalmi obrátená na púšť. R. 439 zaujali Kartágo a 455 ohrozovali aj Rím, ktorý však na prosby pápeža Lea Veľkého nezničili. Kráľ Genzerich za dlhého svojho panovania a podobne i jeho nástupca Hunerich (477-84) kruto prenasledovali katolíkov. Za ďalších panovníkov sa osud katolíkov trocha zlepšil. R. 534 urobil cisár Justinián koniec vandalskému panstvu v Afrike. Okolo r. 700 zmocnili sa severnej Afriky Saracéni a vyhubili i posledné zbytky kresťanstva, ktoré po Vandaloch ešte ostali.

6. Burgundovia počiatkom 5. storočia došli zo severovýchodného Nemecka na rýnsku rovinu a usadili sa na okolí Wormsu. Vtedy boli údajne katolíkmi, ale pod tlakom Vizigótov prešli k arianizmu. Keď r. 436 boli zo svojho miesta vypudení Hunmi, uchýlili sa do južnej Galie a založili tam ríšu s hlavným mestom Lyonom. Ich ríša sa spočiatku rozprestierala i na územie terajšieho Švajčiarska. I keď boli ariánmi, nechovali sa voči tamojším katolíkom nepriateľsky. O rekatolizáciu Burgundov zvlášť sa zaslúžil vienský arcibiskup Avitus a za

katolíckeho kráľa Žigmunda prinavrátil sa k Cirkvi celý národ. Keď zaujali ríšu Burgundov Frankovia (534), vymizli i posledné zvyšky arianizmu.

Bohmer, Das germanische Chrietentum: Theol. Stud. u. Krit. 1913. — E. Magnin, L'Église wisigothique au VIIe siécle. Paris 1912. — Hauck, Kirchen-gesch. Deutschlands. Leipzig 1922. — Timerding, Die irrischfriinkische Mission. Jena 1928. — Herwegen, Antike, Germanentum u. Christentum, 1932. — Thelemann, Als die Germanen zu Christus kau2en, 1935. — Becher, Germanisches Heldentnm u. Christentnm. 1934. — Schmidt, Die Bekehrung der Germanen zum Chrietentum. 1936.

§ 62. KRESŤANSTVO U FRANKOV.

Spomedzi všetkých germánskych národov, ktoré sa usadili na území rímskej ríše, Frankom sa podarilo vyšvihnúť sa a svojim novozriadeným štátom opanovať budúcnosť. Prozreteľnosť ich určila stať sa panujúcim národom a mohutnou oporou Cirkvi v pohnutých časoch po sťahovaní národov na začiatku stredoveku. Hlavne dve príčiny dopomohli Frankom k vodcovskému postaveniu. Boli jediným germánskym kmeňom, ktorý už trvalejšie býval v susedstve rímskej ríše, a teda rímsku ríšu nenapadol ako túlavý, sťahujúci sa národ, ale ako usadlý, svoju vlasť majúci ľud. A druhá ešte závažnejšia príčina je, že Frankovia prijali kresťanstvo hneď vo forme ortodoxnej a nie — ako ostatní Germáni — vo forme arianizmu. Frankovia pre túto okolnosť ľahko mohli splynúť s domorodým rímskym a katolíckym obyvateľstvom v jedno, kým ariánski Germáni zahynuli, nemajúc tejto jednoty.

1. Frankovia, rozdelení na salických a ripuarských Frankov, čiastočne sa oboznámili s kresťanstvom tak, že sa usadili na severe Galie a svoje panstvo rozšírili i v zemi kresťanskej. Nikde nevystúpili nepriateľsky voči kresťanstvu. Avšak ich hromadné obrátenie stalo sa len za kráľa Chlodvika (481-511), ktorý r. 486 (bitka pri Soissons) odstránil posledné zbytky rímskeho panstva v Galii a tak vlastne sa stal zakladateľom ríše Frankov. Chlodvik vzal si za manželku burgundskú katolícku princeznú Chlotildu, ktorá postupne pripravovala tvrdého bojovníka na kresťanstvo. Napadnutý silnými Alemanmi sľúbil ako kedysi Konštantín Veľký, že prijme kresťanstvo, keď zvíťazí. Po víťazstve skutočne spolu s poprednými mužmi svojej krajiny prijal krst na Vianoce r. 496 od reimskeho arcibiskupa sv. Remigia. Jeho príklad nasledoval celý národ. Popri náboženskej pohnútke iste pri obrátení Frankov hrala svoju rolu i politická vypočítavosť. Kresťanstvo im pomohlo svojou vnútornou mocou a organizovanosťou a oni — ako vôbec Germáni — mali úctu pred silou a radi ju použili k vlastnému zosilneniu. Chlodvik chcel získať pre mladú ríšu Merovingov pomoc Cirkvi a jej vplyvných biskupov. Cirkev tiež vkladala veľké nádeje v obrátenie Frankov a zvlášť v ich veľkého panovníka.

2. Prístup Frankov ku katolíckemu náboženstvu mal ďalekosiahly historický význam. To vycítil a dobre vystihol viensky arcibiskup Avitue, ktorý v pozdravnom liste Chlodvikovi naznačil: „Vestra fides nostra victoria est". Nakoľko medzi podmaniteľom a podmaneným obyvateľstvom nebolo náboženského rozdielu, ľahko mohli títo splynúť v jedno štátne teleso. Pre Frankov ale sa otvorila voľná cesta k pokladom anticko-krestanskej kultúry, ktorú opatrovala Cirkev. Prijatím kresťanstva so strany Frankov vo forme ortodoxnej boli skrížené plány Teodoricha, kráľa Ostrogótov, ktorý sa usiloval o rozšírenie arianizmu medzi všetkými germánskymi národmi. Ďalšie šírenie sa arianizmu medzi germánskymi kmeňmi zastavilo sa na franskej pôde, ba vplyvu Frankov možno ďakovať, že behom 6. storočia až tri germánske kmene Burgundi, Svévi a Vizigóti zanechali arianizmus. Frankovia stali sa ochrancami ortodoxného náboženstva, čo prirodzene kliesnilo cestu vodcovskej úlohe v stredoveku neskorším Karolingom a umožnilo spojenie všetkých germánskych kmeňov na podklade jedného náboženstva a kultúry. Avšak Frankovia boli spočiatku kresťania len navonok a uplynulo hodne času, kým kresťanské zásady prenikli ľud a panujúci dom. Nesvornosť, zmyselnosť vládli u kráľov a vysokej šľachty (boje medzi Brunhildou a Fredegundou), čoho následkom bolo, že miestami ožilo staré pohanstvo. Cirkev bola bohatá a vplyvná, ale úplne odvislá od panovníckeho domu. Bola to Cirkev štátna [Landeskirche], i keď podľa formy rímska, predsa pápež mal na ňu len veľmi malý vplyv. Cirkevné hodnosti dostali dvoru milí ľudia bez ohľadu na cirkevnú súcosť a zásluhy. Nie div, keď medzi takými okolnosťami klesala úroveň kresťanského života. Ale pomocou kláštorov a niekoľkých vynikajúcich biskupov (Avitus viensky († 518, sv. Remigius reimsky † 535, Gregor z Tours † 594) Cirkev časom zvíťazila nad divými vášňami a tým pripravovala národ Frankov na historické poslanie. Írsky mních Kolumbán a sv. Genovéva († 512), patrónka Paríža, vnášali zdravého ducha do kláštorov a z týchto potom do verejného života. Ale úplné ozdravenie nastane len za Karolingov, hlavne za Karola Veľkého.

Vaes, La Papauté et l'église franque a l'époque de Gregoire le Grand: Revue d'hiet. ecclés. 1905. — Allotte de la Fuije, L'Église et la culture intellectuelle aux temps mérowingieus: Revue pratique d'apologetique 1906. — Knrth, Clovis. Brux. 1923. — Kurth, Sainte Clotilde, Paria 8. v. 1905. — Meding. Gesch. der Klostergriindungen der friiheren Merowingerzeit. 1935. — Eckhardt, Die Gesetze des Merowingerreiches. 1935.

§ 63. KRESŤANSTVO MEDZI KELTMI A ANGLOSASMI NA BRITSKÝCH OSTROVOCH.

1. Britsko bolo provinciou rímskej ríše a s kresťanstvom sa oboznámilo už začiatkom 2. storočia. V 4. storočí dostalo sa kresťanstvo až po hranice Škótska. Ďalšiemu šíreniu kresťanstva v doterajšej forme urobili koniec politické udalosti. Začiatkom 5. storočia museli opustiť Britsko rímske légie a keltskí Briti nemohli si obrániť svoju samostatnosť. Časté lúpežné vpády Škótov a Piktov na britské územie ich pohli k tomu, aby volali na pomoc z pevniny germánske pohanské národy Anglov, Sasov a Jutov. Títo r. 428 zaplavili Britsko a miesto toho, aby ho chránili pred Škótmi a Piktami, zaujali ho sami. Briti sa utiahli na západný hornatý kraj (Wales), kde si uhájili svoju vieru a samostatnosť. Z nenávisti k dobyvateľom kresťanstvo medzi Anglosasmi nešírili Briti, ale dostalo sa k nim len koncom 6. storočia zo samého Ríma zásluhou Gregora Veľkého. On sám ešte ako benediktínsky opát chcel ísť hlásať evanjelium medzi Anglosasov, keď však bol zvolený za pápeža, vyslal k nim r. 596 opáta Augustína so 40 mníchmi. Augustínova činnosť bola korunovaná úspechom. Kráľ Ethelbert z Kentu, ktorého manželka Berta, franská princezná, už dávnejšie pripravovala na kresťanstvo, nielen že povolil účinkovanie Augustínovi, ale aj sám so značnou časťou svojho ľudu prijal krst (597). Gregor Veľký natešený úspechmi medzi Anglosasmi poslal ďalších misionárov a dal im úpravy, podľa ktorých mali šetriť zvyky Anglosasov. Pohanské kostoly neboli zborené, len pr, kresťanské bohoslužby posvätené, zvyky, ktoré neboli nemravné alebo poverčivé, boli ponechané a zošľachtené. Zriadil dve cirkevné provincie, každú s dvanásť sufragánmi; prvú v Londýne, ktorej sídlo na biskupa povýšený Augustín preniesol do Canterbury, kde sa začala misijná činnosť, a druhú v Yorku. Zásluhou žiakov Augustínových, sv. Melita, prvého biskupa londýnskeho, Paulína, biskupa yorského za 50 rokov prijali kresťanstvo všetky heptarchie Anglosasov. V druhej polovici 7. storočia vyvinula anglosaská cirkev čulú misijnú činnosť na pevnine, ktorá pomáhala zreformovať i franskú cirkev.

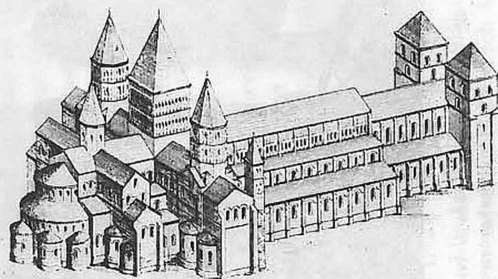
2. Do Írska, ktoré nikdy nepatrilo k rímskej ríši a bolo ušetrené i od sťahovania národov, vnikalo kresťanstvo už v prvej perióde, podľa všetkých príznakov zo susedného Britska. Pápež Celestín I. vyslal r. 431 Paladia ako prvého biskupa „ad Scottos in Christum credentes" (Irsko = Scotia maior). Paladius však tam mnoho nedocielil. Opravdivým apoštolom Írov bol sv. Patrik. Pôvodom bol Škót. Ako 16-ročný chlapec dostal sa do zajatia námorných lúpežníkov, ktorí ho ako otroka predali do Írska. Ako pastier žil v Írsku šesť rokov, vtedy sa vyvinula u neho hlboká zbožnosť a túžba po šírení Kristovej viery. Vyslobodil sa zo zajatia, vo viacerých kláštoroch pripravoval sa za misionára a z poverenia pápeža Celestína I. vrátil sa r. 432 do Írska v biskupskej hodnosti ako misionár. Asi za 30 rokov účinkovania zmenil . „zelený" ostrov Írov na kresťanský kraj. Na upevnenie viery bola zriadená hierarchia s arcibiskupstvom v Armaghu. Dušpastierska činnosť bola v rukách mníchov, ktorých opáti mali biskupskú hodnosť. Vôbec celá írska cirkev mala mníšsky ráz. Početné írske kláštory vynikali prísnosťou, zbožnosťou a vedeckou činnosťou. Mnísi, vedení túlavou povahou Írov, zašli do Škótska, Galie, Germánie a Itálie, kde hlásali evanjelium a zakladali kláštory. Nemali síce veľkej organizačnej schopnosti, ale svojou usilovnosťou a hlbokou zbožnosťou veľa vykonali v prospech Cirkvi a západnej kultúry. Pre veľký počet svätcov a misionárov dostalo Írsko čestný názov „insula sanctorum".

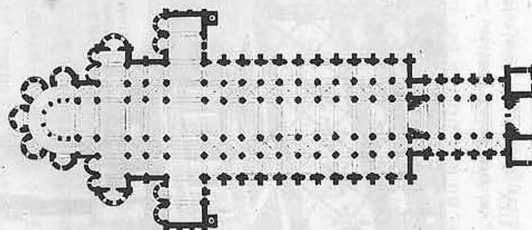
3. V Škótsku (Scotia minor), obývanom Piktami a Škótmi, šíril evanjelium začiatkom 5. storočia britský misionár sv. Ninián. Ale vo väčšej miere ujalo sa kresťanstvo v Škótsku len za účinkovania írskeho opáta Kolumbána (staršieho), opravdivého apoštola tohto kraja († 597). Na hebridskom ostrove Hy (neskoršie Iona) Kolumbán založil kláštor, odkiaľ sa šírila Kristova náuka do celého Škótska. Škótska cirkev, podobne ako írska, mala dlhý čas ráz podstatne kláštorný. Pastoráciu viedli mnísi a právomoc nad nimi mali opáti Iony, hoci boli len kňazmi. Svetskí kňazi objavujú sa medzi nimi len v 8. storočí a diecezálne zriadenie dostalo Škótsko len v 12. storočí. Pre zvláštne geografické položenie britských ostrovov a tak menšie spojenie s ostatným kresťanstvom v íro-britskej a škótskej cirkvi vznikli a istý čas sa udržali liturgické a disciplinárne zvláštnosti. Tie sa týkali hlavne slávenia veľkonočných sviatkov (pridržiavali sa cyklu 84-ročného, kým v Ríme bol uvedený cyklus 19-ročný), neupotrebovali pri krste krizmy, kňazi strihávali si prednú čad hlavy (posmešne zvaná tonzura Šimona Maga), kým Rimania nosievali tonzuru Petrovu. Miestami nedodržiavali celibát. Pri verkom vplyve kláštorov biskupská právomoc ustupovala do úzadia. I pri tých zvláštnostiach, ktoré potrvali až do 7. a 8. stor. a len po dlhých rokovaniach ustúpili rímskej praxi, nemôžeme hovoriť o nejakej zvláštnej, od Ríma nezávislej cirkvi. Protestanti (Ebrard - Kuldeer-kirche) naklonení sú vidieť v nej akúsi protestantskú cirkev bez biskupov, kňazského celibátu a pápežskej jurisdikcie. Avšak márne. Nikde sa nedá dokázať, že íro-britská cirkev bola by popierala pápežský primát. Síce bola veľká napnutosť medzi britským duchovenstvom a rímskymi misionármi, ale to nemalo vieroučný, len politický podklad. Briti cítili antipatiu voči Anglosasom a preto aj oproti rímskym obradom, ktoré boli uvedené u Anglosasov. Diferencie medzi staršou britskou a rímskou cirkvou boli odstránené r. 664; vo Walese a Škótsku čiastočne sa udržali až do začiatku 9. storočia.

J. Zwicker, Fontes historiae religionis Celticae. 1935. — J. Gougand, 1.ee chrétientés celticpies, Paris 1916. — C. Plummer, Vitae Sanctorum Hiberniae. Oxford 1910. — Phillips, Hietory of the Church of Ireland, Oxford 1934. H. Graham, The early Irish monastie schools. Dublin 1923. Seymour, Irieh visions of the other world. London 1930. — S. Ryan S. J., Irish Monasticiszn. Dublin 1931. — Simpson, The historical Saint Columba. Aberdeen 1927. — Bassenge, Die Sendung Augustina zur Bekehrung der Angelsachsen. Leipzig 1899.

43. Zasadnutie koncilu. (Grécka miniatúra z IX. stor. Paríž.)

44. Cluny, slávne benediktínske opátstvo, založené r. 910. (Celkový pohľad a pôdorys.)

§ 64. KRESŤANSTVO V NEMECKU.

1. Kraj napravo od Rýna a severne od Dunaja — územie terajšieho Nemecka — bol za sťahovania národov v 5. storočí skoro úplne pohanský. Ľavý breh Rýna bol kresťanský. Keď ho zaujali Frankovia, nevyničili na ňom kresťanstvo. Aj južný breh Dunaja bol kresťanský (Helvecia, Norikum), ale sťahovaním národov a najmä vpádmi barbarských Hunov bolo kresťanstvo takmer úplne zničené. Okrem toho románske obyvateľstvo koncom 5. storočia odsťahovalo sa z Norika do Talianska a ponechalo tento kraj pohanským Germánom. Keď sa trvale na ňom usadili Alemani a Bavori, skoro nenašli tam domáceho kresťanského obyvateľstva, ktoré by bolo medzi nimi šírilo, kresťanstvo.

Cirkev musela medzi nimi vyvinúť misijnú činnosť od základov, ktorá bola tým ťažšia, keďže tie národy neboli kompaktné, ale rozkúskované na väčšie-menšie kmene. Len kresťanstvu sa podarilo ich zlúčiť a trvalejšie spojiť. Okrem toho cítili veľkú nenávisť oproti Frankom a obávali sa, že prijatím kresťanstva stratia svoju samostatnosť. Preto susední kresťanskí Frankovia nemohli sa v dostatočnej miere zúčastniť na misijnej práci medzi nemeckými kmeňmi. Je nepopierateľné, že nemecké kmene, i keď tvrdošijne zotrvávali pri pohanstve, mali nejednu vlastnosť, ktorá ich priamo predurčila na prijatie kresťanstva. Mali úprimnú oddanosť k božskému majestátu, ktorú polyteizmus neoslabil natoľko ako u ostatných pohanských národov. Nemecké kmene boli viac-menej panteisticky založené, čo im umožnilo ľahšie pochopenie jedného Boha. Mali vrodenú úctu pred mocou a preto ľahšie sa vedeli podrobiť Všemohúcemu Bohu. Žila v nich túžba a snaha po lepšom, dokonalejšom, preto nemohol ich trvale uspokojiť pohanský, bezvýhradný fatalizmus a mohla sa im páčiť kresťanská náuka o dobrom Bohu, o jeho kráľovstve a o konečnom víťazstve dobra. Na druhej strane — ako bojovný, vojenský národ — ťažko znášali pokorenie. Veľa záviselo od osobnosti misionára, akým spôsobom a v akej forme im podával novú náuku. Musel to byť Germán, človek ich kosti, vynikajúci duševnými a telesnými imponujúcimi vlastnosťami, aby nevzbudil u nich nedôveru a neurazil ich hrdosť. Pomstiť sa za utrpené krivdy pokladali za najsvätejšiu povinnosť, preto ťažko chápali kresťanskú náuku o povinnom odpustení nepriateľovi, o dobrovoľne trpiacom Spasiteľovi. Preto muselo uplynúť skoro 300 rokov, kým u nemeckých kmeňov mohol byť na rozvalinách pohanského náboženstva vztýčený víťazný kríž. Pokresťančenie nemeckých kmeňov uskutočňuje sa v troch periódach. Spočiatku účinkujú írski a franskí misionári hlavne medzi Alemanmi a Bavormi (asi do začiatku 8. storočia), potom nasleduje v Hesensku a u Durínčanov pôsobnosť Anglosasov — hlavne sv. Bonifáca, apoštola Nemecka — a konečne v prvej polovici 9. storočia sa obrátia Sasi.

2. V juhozápadnom Nemecku medzi Vogézami a Alpami rozprestierajúcu sa oblasť obsadili Alemani alebo Švábi. R. 496 dostali sa pod zvrchovanosť Frankov. Nakoľko však títo sa málo starali o ich pokresťančenie, kresťanstvo sa ujímalo u nich len veľmi pomaly. Biskupstvá v Chure, Augsburgu, v Strassburgu a Bazileji pochádzajú ešte z rímskych čias, ale za sťahovania národov dlhší čas neboli obsadené. Biskupstvo v Kostnici, stredobod kresťanstva u Alemanov, vzniklo koncom 6. storočia. O pokresťančenie Alemanov sa zaslúžili írski

mnísi, najmä sv. Fridolín asi 530), ktorý údajne založil na ostrove rieky Rýna kláštor Saeckingen. Začiatkom 7. storočia hlásal evanjelium medzi Švábmi sv. Kolumbán a sv. Gallus. Sv. Gallus založil pri Bodamskom jazere kláštor St. Gallen. Biskup Pirmín († 753) založil benediktínsky kláštor Reichenau, tiež pri Bodamskom jazere. Tie kláštory sa stali ohniskami kresťanskej vzdelanosti v južnom Nemecku. Začiatkom 8. storočia Alemani mali už úplne usporiadaný cirkevný život.

3. V Durínsku medzi východnými Frankmi kresťanstvo sa šírilo sčiastky pôsobením Frankov, hlavne však účinkovaním írskeho biskupa Kiliána. Tento pokrstil vo Wurtzburgu vojvodu Gosherta a tak ľud zväčša prijal kresťanstvo. Keď však karhal mravný život vojvodov, musel vo Wurtzburgu s viacerými hlásateľmi viery podstúpiť mučenícku smrť (689). Pohanstvo znova ožilo a len sv. Bonifácovi sa podarilo tento kraj úplne pokresťančiť. Vo Wurtzburgu založil biskupstvo a tým dal Durínsku pevnú cirkevnú organizáciu.

4. V Récii a Noriku, neskoršom Bavorsku, boli kresťanské osady ešte za rímskych čias v Regensburgu (Reginum), v Pasove (Castra Batava), v Salzburgu (Juvavia), v Petau (Petávia) a inde. Evanjelium hlásal tu sv. Valent, rodom z Belgie. V 5. storočí bol tento kraj kresťanský. V druhej polovici 5. storočia bránil kresťanstvo podivuhodným spôsobom v tom kraji proti pohanským Germánom sv. Severín († 482). Na Upevnenie kresťanskej viery založil niekoľko kláštorov, z ktorých najprednejší bol kláštor Favidna pri Viedni. Svojím prísnym a zbožným životom bol anjelom strážcom kresfanstva v tejto opustenej rímskej provincii. Koncom 5. storočia na rozkaz Odoakara presťahovalo sa rímske obyvateľstvo toho kraja do Talianska a jeho miesto okolo r. 500 zaujali Bavori. Boli zväčša pohani a len z nepatrnej časti katolíci a ariáni. Zvyšok kresťanského rímskeho obyvateľstva pôsobil tak blahodarne, že panujúci dom stal sa katolíckym (zbožná Teodelinda, kráľovná Longobardov!), zväčša ale Bavori ostali pohanmi. Pokresťančili sa len koncom 7. a začiatkom 8. storočia, a to hlavne pôsobením vormského biskupa sv. Ruperta († asi 722), apoštola Bavorska. Sv. Rupert založil viac kláštorov; vynikal hlavne kláštor sv. Petra v Salzburgu. Ďalším apoštolom Bavorska bol sv. Emerán, vidiecky biskup z Poitiersu, ktorý založil kláštor v Regensburgu a pôsobil tam istý čas ako biskup. Posledné zbytky pohanstva v Bavorsku odstránil sv. Korbinián († asi 725). Cirkevnú organizáciu Bavorska previedol sv. Bonifác, založiac biskupstvo v Salzburgu r. 739, (r. 798 arcibiskupstvo), ďalej v Pasove a Regensburgu.

5. Spomedzi nemeckých kmeňov narazilo kresťanstvo na najväčší odpor u Frízov, ktorí obývali kraje terajšieho Holandska a Belgie. Hlavnou prekážkou bola nenávisť oproti Frankom, ktorí sa usilovali s ich obrátením súčasne aj o ich politické podrobenie. Keď Pipin dobyl veľkú časť krajiny, podarilo sa anglosaskému kňazovi Wilibrordovi dosiahnuť trvalejších úspechov u Frízov. Wilibrord zomrel r. 739 ako biskup v Utrechte. Ďalej na pokrstení Frízov pracoval sv. Bonifác, ale ani jemu sa nepodarilo úplne ich obrátiť. Sám podstúpil medzi nimi mučenícku smrť (754). Úplné obrátenie Frízska nastalo len za Karola Veľkého, ktorý podmanil Frízov.

J. Sauer, Die Anfiinge des Christentums u. der Kirche in Baden. 1911. — H. Widmann, Gesch. Salzburgs, 1907. — F. S. Betten, St. Boniface and St. Virgil. Washington 1927. J. Hefner, Das Leben des hl. Burchard 1904. — Flas-kamp, Das Hessen-Bistum Buraburg. 1927. — Tangl, Bonifatiusfragen. Berlia 1919. — Strunck, Quellenbuch z. Geschichte dee Erzatifts Bremen. 1925. — Bertram, Gesch. des Bistume Hildesheim. 1925. — Wenner, Die Rechtsbeziehun-gen der Mainzer Metropoliten zu ihren slichsischen Suffraganbistiimern bis 1031. 1926. — Schmitz-Kallenberg, Monasticon Westfaliae. 1909.

§ 65. SV. BONIFÁC — APOŠTOL NEMECKA. KRESŤANSTVO U SASOV.

1. Pôsobením franských a hlavne írskych misionárov zapustilo kresťanstvo medzi nemeckými kmeňmi dosť hlboké korene a začiatkom 8. storočia boli v Nemecku už silné kresťanské hradby — kláštory, čo znamenalo, že kresťanstvo sa usadilo v Germánii natrvalo. Ale Germánia ešte ani zďaleka nebola kresťanskou. Široké masy boli ešte úplne pohanské; u tých, ktorí boli už kresťanmi, prebíjali sa ešte staré pohanské zvyky a mravy. Írskou misijnou prácou získané kraje a národy nemali jednotného vedenia. Kresťanské osady nedružili sa okolo pevne a natrvalo založeného , biskupstva. Chýbala im cirkevná organizácia. Írski mnísi vykonali v Nemecku síce veľkú prácu, ale boli viac askétmi ako dušpastiermi. Boli individualistami, ktorí sa kŕčovite pridržiavali svojich domácich zvykov a mali málo porozumenia pre cirkevnú organizáciu a hierarchický poriadok. Tento nedostatok odstránili anglosaskí misionári. Keltskí Írovia boli uzavretí a povrchní, anglosaskí kňazi vniesli do misijnej činnosti vytrvalosť, organizačnú schopnosť, porozumenie pre univerzálno-cirkevný poriadok a úprimnú oddanosť k stredobodu kresfanstva k pápežstvu a Rímu. V 7. storočí totiž spojenie s pápežstvom bolo u Frankov veľmi slabé (panské kostoly, Eigenkirchen) a to sa nebezpečne prenášalo i medzi nemecké kmene.

2. O odstránenie neporiadkov a že Nemecku bola daná pevná hierarchická a tým nepriamo i politická organizácia, sa zaslúžili Wilibrord, apoštol Frízov a hlavne Bonifác — právom pomenovaný apoštolom a organizátorom Nemecka a západnej časti franskej ríše. Winfrid — cirkevným menom Bonifác (bonum factum) zvaný, narodil sa okolo r. 673 v Kirtone (juhozápadné Anglicko) zo šľachtického anglosaského rodu. Vyštudoval

v domácich benediktínskych kláštoroch a po vysviacke za kňaza túžil hlásať evanjelium pohanským národom. Jeho misijná činnosť má tri odseky:

a) Prvá misijná cesta (716-722) viedla ho do Frízska. Nakoľko však Frízovia boli vtedy zapletení do boja s Karolom Martelom, ostala jeho námaha bezvýsledná. Vrátil sa do svojho kláštora, kde ho zvolili za opáta, ale on sa zriekol tej hodnosti, odišiel do Ríma, aby ponúkol svoje misionárske služby pápežovi. Gregor lI. (715-731) splnomocnil ho hlásať evanjelium medzi pohanskými národmi v Nemecku. Bonifác vybral sa najskôr do Durínska, odtiaľ do Frízska, kde s Wilibrordom spolu tri roky úspešne pracoval. Wilibrord prial si, aby sa stal Bonifác jeho nástupcom v utrechtskom biskupstve, ale pápež určil mu miesto ďalšieho účinkovania v Hesensku. Bonifác čoskoro nahliadol, že k úspešnému účinkovaniu potrebuje pomoci Karola Martela a biskupskej hodnosti.

b) Keď Bonifác podal pápežovi správu o svojej doterajšej činnosti, pozval ho Gregor II. do Ríma a r. 722 vysvätil ho za biskupa Nemecka, predbežne bez určenia miesta. Bonifác sľúbil vernosť Svätej stolici, načo dostal od pápeža odporúčajúce listy k majordomovi Karolovi Martelovi a k durínskym a saským kniežatám. Karol Martel dal mu ochranný list, bez ktorého sotva by bol mohol účinkovať v dolnom Hesensku, kam sa napokon vybral hlásať kresťanstvo (722-738). Frankovia panovali až po Šumavu a anglosaský misionár potreboval Martelovej ochrany na každom kroku nielen proti modloslužobníkom a bludárom, ale aj proti žiarlivým franským kňazom. Oni videli v ňom nevítaného votrelca a miesto toho, aby ho vo verkom jeho podujatí napomáhali, kládli mu všade prekážky. V Hesensku ctili pohania ohromný storočný dub, zasvätený bohu Donnarovi a tvrdili, že kto sa ho dotkne, zahynie bleskom. Bonifác tak dlho sekal do jeho pňa, kým sa s veľkým rachotom nevyvalil. Jeho pád otriasol vierou v starých bohov. Z jeho dreva postavil Bonifác kostolík, zasvätený sv. Petrovi. Odtiaľ sa odobral znova do Durínska, kde mu niektorí separatisticky naladení škótski mnísi robili nemalé ťažkosti. Aby ich zdolal, povolal viacerých misionárov z Anglicka, kňazov, mníchov a mníšky a ich pomocou založil viac kláštorov, ktoré sa stali ohniskami riadnej duchovnej správy a kresťanského vzdelania. Medzi nimi najvýznamnejší je r. 744 založený kláštor vo Fulde. Keď sa o skvelých výsledkoch dopočul pápež Gregor III. (731-741), vymenoval ho za arcibiskupa, poslal mu pallium a dal mu právomoc svätiť biskupov pre tie miesta, kde sa už ujalo kresťanstvo vo väčšej miere. Teraz zamýšľal Bonifác obrátiť sa k Sasom, skôr však sa vybral tretí raz do Ríma.

c) Skoro rok sa zdržiaval v Ríme (738). Gregor III. ho povýšil na legáta pre Nemecko a oblasť starej Galie. Keď sa vrátil do Nemecka (738-754), rozdelil Bavorsko na 4 diecézy (Salzburg, Pasov, Regensburg, Freising), v strednom Nemecku zriadil biskupstvá vo Wurtzburgu, Buraburgu (r. 795 spojené s Paderbornom), v Erfurte a Eichstätte. R. 742 zvolal prvú synodu nemeckých biskupov, čo opakoval skoro každoročne v Nemecku i v západofranskej časti ríše. Nemeckých biskupov napomínal k jednotnému a plánovitému postupu, franskú cirkev však usiloval sa zreformovať a zblížiť s pápežskou stolicou. Početné sú uznesenia týchto synod ohľadom kňazského života, povinnej vizitácie biskupov a odstraňovania rozličných pohanských zlozvykov z verejného života. Bonifác nemal doteraz určitého sídla. Pomýšľal sa usadiť na uprázdnené biskupstvo v Kolíne, zaujal však neskoršie biskupský stolec v Mohuči a tým povýšil to miesto na arcibiskupstvo a metropolu celého Nemecka (751). Odtiaľ spravoval 13 diecéz. Na konci svojho života zatúžil ešte raz po misionárskom účinkovaní a so schválením Sv. stolice a kráľa Pipina učinil nástupcom v arcibiskupstve svojho najnadanejšieho žiaka Lulla, sám však odobral sa r. 754 s väčším misionárskym sprievodom k pohanským Frízom, teda ta, kde kedysi začal svoje misionárske účinkovanie. Práca sa mu darila, mnoho pohanov sa obrátilo, predsa však skončilo sa to tragicky. Keď sa práve chystal v turíčne sviatky udeliť novopokrsteným sviatosť birmovania, prišiel sfanatizovaný pohanský zástup a zavraždil ho i jeho 52-člennný sprievod r. 754 (755?) v blízkosti Dokum. Jeho telo pochovali podľa vlastnej žiadosti v kláštore vo Fulde. Sv. Bonifác je jeden z najväčších mužov nielen svojho storočia, ale i cirkevných dejín vôbec. Podivuhodná je u neho anglo-saská podnikavosť a nezdolná húževnatosť, benediktínska disciplinovanosť, hlboká zbožnosť a neobyčajný zmysel organizačný. Právom mu patrí honosný titul „apoštola a organizátora Nemecka". Nachádzali sa síce stopy kresťanstva na nemeckom území ešte čias rímskych; veľa učinili pred Bonifácom v prospech kresťanstva írski a škótski potulní misionári a jednako jeho misionárska činnosť bola priekopná u Frízov, v Hesensku a Durínsku. Tam však, kde už bolo kresťanstvo, on ho vlastne oživil a cirkevnou organizáciou zabezpečil jeho trvalú budúcnosť. Tesne spojil nemeckú cirkev s centrom kresťanstva, oslabil separatistické snahy franských biskupov, zblížil ich s pápežstvom a zarazil nebezpečné šírenie sa neodvislých panských fár u Frankov. On dal vlastne západnému kresťanstvu plodné životné vzpruhy, zdravé snaženie, ktoré dopomohlo Cirkvi k sláve, dosiahnutej v stredoveku a prostredníctvom nej k stredovekej kultúre vôbec.

3. Sv. Bonifáca v jeho misionárskej činnosti zvlášť tiahlo srdce k príbuzným Sasom, ktorí bývali medzi riekou Labe a Rýnom. Jeho dlhoročná misijná práca medzi okolitými národmi, zakladanie kláštorov v blízkosti saských hraníc, najmä založenie fuldského kláštora, bolo vlastne prípravou pre prácu medzi Sasmi. Ale pápež Gregor III. zmaril jeho plán. Bonifác nemohol uskutočniť vytýčený cieľ, čo bolo na veľkú škodu pre kresťanskú vec, lebo keby bol rozvážny a skúsený Bonifác poverený pokresťančením Sasov, mohla byť Cirkev a saský národ ušetrený od mnohých trpkostí, .ktoré sa neskoršie vyskytli. Sasi sa obávali franského poddanstva, preto tvrdošijne odopierali prijať kresťanstvo. Všetky pokusy o pokresťančenie Sasov na konci 7. a začiatkom 8. storočia ostali bezvýslednými. Misijná činnosť Bonifácova tiež nemala úspechu zo spomínaných príčin, až konečne prišiel medzi nich šíriť kresťanstvo Karol Veľký, avšak s mečom v ruke. Karol Veľký totiž videl, že hranice ríše

nebudú isté dotiaľ, kým Sasi nebudú pokorení. Podobne bol presvedčený, že na trvalo si ich nepodrobí bez ich pokresťančenia, preto sa odhodlal na obe úlohy. Karol Veľký vtrhol niekoľko ráz do Saska (772-803), zničil ich národnú svätyňu Irmensul a ako podmienku mieru stanovil im, aby sa neprotivili kresťanským vierozvestcom, čo Sasi aj prisľúbili. Ale r. 782 vzbúrili sa proti kresťanom, povraždili misionárov, zničili kostoly, kresťanských Sasov nútili k odpadu a už prekračovali hranice franské. Karol Veľký ukrutným spôsobom potlačil povstanie. 4500 Sasov dal popraviť vo Verdene (neďaleko Kolína). Tá ukrutnosť vzbudila nový odpor a nové povstanie celého kmeňa na obhajobu národnej slobody, ale i to skončilo tak, ako predošle. Sasi konečne nahliadli, že je márny každý pokus a keď sa dal pokrstiť vojvoda Widukind (r. 785; krstným otcom bol sám Karol Veľký), mnohí z náčelníkov nasledovali jeho príklad. Misionári ale usilovali sa pre kresťanstvo získať široké masy. Na upevnenie kresťanstva sa založilo 8 biskupstiev. Významnejšie boli v Paderborne, Mindene, Osnabrucku, Brémach, Verdene a Munstere. Spomedzi viacerých tam založených kláštorov stal sa Korvey pre severné Nemecko tým, čím bol kláštor fuldský pre stredné Nemecko. Nakoľko tu a tam vznikali ešte vždy vzbury a pohanské reakcie, boli na upevnenie kresťanstva vynesené veľmi prísne zákony (ich prísnosť ani biskupi, ani sám pápež neschvaľovali). Kresťanstvo teda sa u Sasov len ťažko prebíjalo. Ale keď sa s ním raz vnútorne spriatelili, tak pre ich prirodzenú mravnú zachovalosť ako i tú okolnosť, že neboli vystavení vplyvu rímskej kultúry ako Frankovia, stali sa dobrými kresťanmi. Verdenskou masakrou dopustil sa Karol Veľký činu, ktorý sa dá ťažko ospravedlniť. Bol prejavom neopanovaného hnevu, nebol hodný kresťana, tým menej kresťanského panovníka. Karol Veľký dopustil sa ukrutnosti, ktorá podnes kalí jeho ináč vznešenú postavu a kresťanskú vec ťažko poškodila. Na Karolovo ospravedlnenie možno uviesť toto: Karol Veľký bol vonkoncom preniknutý snahou uskutočniť jednotu ríše. Túto potreboval tak pre odvrátenie nebezpečenstva, hroziaceho so strany mohamedánov, ako i na uhájenie svojich záujmov a germánskeho životného priestoru proti vzmáhajúcim sa Slovanom. Ríšsku jednotu si však nevedel ani predstaviť bez jednoty náboženskej. Bol sväto-sväte presvedčený, že najväčšou a najhlbšou silou človeka a národov je náboženstvo a len tam môže byť politická jednota, kde jej náboženská jednota poskytuje potrebnú základňu. Podmaniť národ politicky a nepokresťančiť ho, to si nevedel Karol Veľký zrovnať tak, ako nechápali to ani iné kresťanské kniežatá stredoveku. Sasi vzbúrili sa a napadli Frankov vtedy, keď Karol Veľký chránil proti Slovanom germánsky životný priestor.

To on pokladal za neodpustiteľné previnenie sa na germánskej veci, zdrvil ich, politicky pripojil k ríši, a donútil prijať kresťanstvo. Obrátenie Sasov, akokoľvek sa uskutočnilo, malo svetový význam. Tento národ sa stal nositeľom politicko-cirkevnej budúcnosti vtedy, keď o 100 rokov neskoršie sa uskutočnilo pre Cirkev tak významné nemecké cisárstvo. Podľa novšej verzie história o verdenskej masakre vznikla vraj chybným odpisom pôvodného textu. Pri Verdene neboli Sasi „decollati", sťatí, ale „delocati", presídlení, čo Karol Veľký aj inokedy urobil s porazenými. Pomenovania miest podľa Sasov mimo saského priestoru (Sachsenburg, Sachsenhausen, Sachsenwerder, Sachsenhagen a i.) by tomu nasvedčovali.

§ 66. OBRÁTENIE KMEŇOV ŠKANDINÁVSKYCH.

1. Tým, že sa Sasi dostali pod zvrchovanosť Frankov, otvorila sa kresťanstvu cesta i k škandinávskym germánskym kmeňom. Potrvalo však skoro 300 rokov, kým sa tam kresťanstvo prebilo, a to najviac tak, že krst prijali kniežatá a po nich aj ľud. O obrátenie Dánov pokúsil sa už sv. Wilibrord, neskoršie reimsky arcibiskup Ebbo, ale výsledky boli nepatrné. Kresťanskej veci v Dánsku sa skytala lepšia príležitosť vtedy, keď dánsky kráľ Harald uchádzal sa o pomoc Frankov. Harald, aby si lepšie naklonil Ľudovíta Pobožného (814-40), prijal v Mohuči r. 826 krst spolu so svojím sprievodom. Pri návrate do Dánska vzal so sebou ako vierozvestcu učeného mnícha z Korveyského kláštora Ansgara (Oskar), ktorý sa stal apoštolom škandinávskych národov. Ľudovít Pobožný so súhlasom pápeža Gregora IV. založil pre Ansgara r. 831-832 v Hamburgu arcibiskupstvo, určené pre sever. Pápež vymenoval Ansgara za apoštolského legáta severu. Jeho požehnané účinkovanie prerušili r. 845 Normani dobytím Hamburgu. Ansgar neskoršie prijal biskupstvo brémske, ktoré r. 849 bolo spojené s biskupstvom hamburským. Odtiaľ vyvíjal novú misionársku prácu, zakladal chrámy, kláštory, školy a nemocnice aj v Dánsku a častejšie zašiel aj do Švédska. Bol pre sever tým, čím bol Nemecku sv. Bonifác. Zomrel v Brémach r. 865. V započatom diele pokračoval jeho nástupca Rembert. Nakoľko ale neskoršie dánski panovníci nechovali sa ku kresťanstvu dosť prajne, nemohlo ďalej kresťanstvo pokračovať. Lepšie časy nastali až za kráľa Kanuta Veľkého (1014-35), ktorý súčasne panoval aj nad Anglickom a odtiaľ doviedol nových vierozvestcov, zakladal kláštory, kostoly a zriadil nové biskupstvá. Pokresťančenie Dánska dovŕšilo sa za kráľa Kanuta II. Svätého, ktorý r. 1086 dosiahol mučeníckej koruny. Biskupstvo v Lunde bolo r. 1104 povýšené na arcibiskupstvo, stalo sa strediskom dánskeho cirkevného života, ktorý prekvital až do polovice 13. storočia, k, sa začal dlhý a tvrdý boj medzi Cirkvou a štátnou mocou.

2. Vo Švédsku opätovne hlásal evanjelium sv. Ansgar, Rembert a Unni. Obrátenie Švédska však pokračovalo slabšie ako obrátenie Dánska. Obrat k lepšiemu nastal v r. 1008, keď sa dal pokrstiť kráľ Olaf (Sehlosskiinig), a keď bolo zložené biskupstvo v Skare. Pápež Alexander III. povýšil r. 1164 biskupstvo v Upsale na arcibiskupstvo pre celé Švédsko.

3. V Nórsku sa darilo kresťanstvu lepšie ako vo Švédsku. Kráľ Hakon Dobrý (938--61), ktorý bol v Anglicku kresťansky vychovaný, usiloval sa uviesť kresťanstvo v svojej zemi, i keď pre odpor rodu nedosiahol značných výsledkov. Zasiate semeno vzišlo za panovníka Olafa Trygvazena (995-1000), ktorý sa horlivo pričinil o pokresťančenie Nórska a všade odstraňoval zbytky modlárstva. Šľachta sa však vzbúrila a povolala proti nemu dánskeho kráľa Svena Gabelbarta. Olaf v Itoji padol. Obrátenie Nórska dokončilo sa s pomocou nemeckých u anglických misionárov za kráľa Olafa Svätého (1014-30). Vtedy bolo založené viac biskupstiev s arcibiskupstvom v Drontheime r. 1148.

4. O šírenie kresťanstva na Islande postaral kráľ Olaf Trygvazen, ktorý vyslal r. 997 na ostrov kresťanskú expedíciu. Okolo r. 1000 bolo kresťanstvo zákonom uvedené a pohanské zvyky postupne odstraňované. Odtiaľ sa šírilo kresťanstvo aj na r. 982 objavené Grónsko. Udržalo sa tam až do 14.-15. storočia, keď normandské obyvateľstvo zväčša vymrelo hladom a jeho zvyšky vyhubili diví Eskimáci.

5. Normáni (Wikingovia), pirátsky severogermánsky kmeň, od 8. storočia ako smelí námorníci boli postrachom španielskych, francúzskych a talianskych brehov. Konečne väčšia časť sa ich usadila r. 912 v severnom Francúzsku (Normandia). Keď sa dal ich kráľ Rolf (Rollo — po krste Róbert) pokrstiť, celý národ prijal kresťanstvo. Rolf má veľké zásluhy na upevnení viery medzi Normanmi. Obnovil zborené chrámy, budoval nové a zakladal kláštory. Normani, ktorí sa usadili v Írsku a Anglicku, prijali kresťanstvo v 10. a 11. storočí. Časť Normanov sa usadila v južnej Itálii. O ich pokresťančenie sa postarala Sv. stolica.

Schubert, Kirchengeseh. 1907. — Reuter, Ebbo o. Anagar. Rist. Z. 105. 1910. — J. Wordusorth, The notionel Churrb of Sounion London 1911. — A. Olrik, Nordisehes Ceisteslehen in d. heidn. o. friihehristl. lešt. 1925 — J. Resel, Histoire des Notroonds, Paris 1919

§ 67. KRESŤANSTVO U SLOVANOV. OBRÁTENIE JUHOSLOVANOV.

1. Za germánskeho sťahovania národov posunulo sa obyvateľstvo strednej a východnej Európy na západ a juh, súc lákané čiastočne kultúrnym bohatstvom rímskej ríše, čiastočne preto, aby sa uchýlilo pred divými Hunmi n Avarmi. Na miesta zanechané Germánmi nasťahovali sa medzi 3-7. storočím rozličné slovanské kmene, ktoré zaujali najväčšiu časť Balkánskeho polostrova a východné Alpy, obsadili územie na ľavom brehu stredného Dunaja po Český les a Labe. V 9. storočí vklinil sa medzi Slovanov ugro-fínsky kmeň Maďarov a Bulharov a takto rozdelili Slovanov na južných a západných. Slovania, ktorí susedili s východnou rímskou ríšou, na hraniciach ríše Frankov dostali sa do bezprostrednej blízkosti kresťanského sveta a o ich pokresťančenie sa usiloval i Rím i Carihrad. Ako Cirkev východná, tak aj zápalná sa usilovali pripútať k sebe čo najväčšiu časť slovanského sveta. Náboženské a politické protivy Východu a Západu neostali preto bez vplyvu na dôležité misionárske dielo a nimi vyvolané hnutia majú podnes citeľné nábožensko-cirkevné s kultúrno-politické následky. Za misijnej činnosti vyskytli sa prípady, niektoré národy zmenili obrad, Bulhari prešli k obradu východnému, Moravania ale z východného k latinskému. Prví prijali kresťanstvo Chorváti, a to v druhej polovici 7. storočia, začiatkom 9. storočia Slovinci, Slováci a Česi, Bulhari (8.), v 10. storočí Poliaci a Rusi. Polabské kmene prijali kresťanstvo len v 12. storočí a litevsko-ruské knieža Jagello len koncom 14. storočia.

2. Chorváti v 7. storočí sa usadili v krajinách medzi Dunajom. Adriatickým morom a Sávou. Rímski kňazi hneď sa postarali o to, aby ich oboznámili s kresťanstvom a chorvátske knieža Porga okolo r. 650 prijal krst s veľkou časťou svojho ľudu. Ostatná časť ľudu pristúpila ku kresťanstvu začiatkom 9. storočia. Vplyvom východo-rímskeho cisára Bazilia I. (867-898) odtrhli sa Chorváti od rímskej cirkvi a pripojili sa k Carihradu. Ale pápežovi Jánovi VIII. (872-882) podarilo sa ich späť získať Rímu, ponechajúc im slovanskú liturgiu, ktorú sv. Metod uviedol medzi Moravanmi. Keď sa koncom 11. storočia zmocnil časti Chorvátska Ladislav, kráľ uhorský, zriadené bolo r. 1093 biskupstvo v Záhrebe.

3. Slovinci sa usadili v 7. storočí v terajšom Štajersku. Korutánsku a Kraňsku. Kresťanstvo medzi nimi šíril soľnohradský biskup Virgilius († 785), nazývaný apoštolom Slovincov. Slovinské knieža Chotimír, ktorý bol v Bavorsku kresťansky vychovaný, podporoval misionársku prácu Virgiliovu, takže kresťanstvo tam zakotvilo za krátky čas. Po smrti Chotimírovej došlo k vzburám a k vypudeniu kresťanských misionárov. V pokresťančení Slovincov sa mohlo pokračovať len vtedy, keď sa r. 772 dostali pod právomoc Karola Veľkého. Biskup Virgilius znovu poslal medzi nich misionárov a po jeho smrti pokračoval v misijnej práci medzi Slovincami prvý soľnohradský arcibiskup Arno. čoskoro vznikol spor medzi Arnom a akvilejským patriarchom Ursom ohľadom jurisdikcie nad Slovincami. Karol Veľký r. 810 urovnal spor v tom zmysle, že Dráva má byt hranicou medzi oboma metropolami. Avšak r. 870 soľnohradský arcibiskup Adalvín zrušil Karolovo opatrenie a podrobil Slovincov svojej jurisdikcii. R. 1070 bolo zriadené biskupstvo krčské (v Klagenfurte), r. 1218 biskupstvo seckauské (Štajerský Hradec), r. 1228 lavantské (Maribor); ľubľanské len r. 1461.

4. Medzi Srbmi, usadenými v terajšom Srbsku, Bosne, Hercegovine, čiernej Hore a južnej Dalmácii, šírili kresťanstvo rímski kňazi na rozkaz cisára Heraklia v prvej polovici 7. storočia. Pretože kresťanstvo bolo im

nanútené, odpadli od neho, keď sa oslobodili po smrti Herakliovej spod gréckej nadvlády. Len v 9. storočí mohlo sa kresťanstvo znovu medzi nimi šíriť, keď sa opäť dostali pod právomoc gréckej ríše. Spočiatku ujal sa n nich obrad rímsky; keď však splitský snem r. 925 zakázal slovanskú liturgiu, začali sa kloniť k Carihradu. Spojenie s Rímom i tak ešte nebolo úplne prerušené. Došlo k tomu až v druhej polovici 12. storočia. keď cirkev východná stala sa u Srbov štátnou cirkvou a východná bohoslužba národnou bohoslužbou.

5. Bulhari (tatársky kmeň) sa prisťahovali koncom 7. storočia od strednej Volgy do terajšieho Bulharska a prijali reč, mravy a životný spôsob podmaneného slovanského obyvateľstva. Kresťanstvo medzi nimi šírili spočiatku zajatí slovanskí a grécki kňazi. Hromadne pristúpili k nemu, keď ich knieža Boris prijal na nahováranie svojej kresťanskej sestry a gréckych kňazov okolo r. 864 krst a zmenil z tej príležitosti svoje doterajšie meno na Michala. Aby však upevnil svoju samostatnosť voči Carihradu, obrátil sa r. 866 k pápežovi Mikulášovi I., aby mu poslal rímskych misionárov. Pápež ochotne vyhovel jeho žiadosti, poslal do Bulharska biskupov Formoza (neskorší pápež) a Pavla s viacerými misionármi a s nimi poslal aj svoj chýrny list — Responsa ad consulta Bulgarorum. V ňom poučil pápež Bulharov o rímskom práve a rímskych obradoch a zavrhnul úzkoprsé predpisy a podmienky, ktoré dávali novo obráteným Bulharom patriarcha Focius a grécki kňazi. Väčšina národa prijala kresťanstvo. Keď však Rím nevyhovel žiadosti Bulharov, aby sa tam zriadila samostatná latinská metropola, pripojil sa Boris r. 870 znovu ku gréckej cirkvi. Latinskí misionári museli opustiť zem a Bulharsko sa dostalo pod jurisdikciu carihradského patriarchu. Pokusy Jána VIII. (872-82) o návrat Bulharov pod rímsky patriarchát ostali bezvýsledné. Bulharsko čoskoro dostalo sa aj politicky pod právomoc Carihradu a tým bol návrat navždy znemožnený. Bulhari v liturgii podržali slovanskú reč, ktorú tam uviedli žiaci sv. Metoda. Obrady majú — ako Rusi a Srbi — grécko-byzantské.

Jireček, Geseb. der Serben. 1918. — Jireček, Geacb. der Bulgaren 1876. — Hýbl Fr., Dejiny národa bulbarakébo, 1930. — Niederle, Zivot starých Slovank 1911. — Stanojevič, Déjtoy arbakčho národu (prel. Paulová). Praha 1926.

§ 68. KRESŤANSTVO U SLOVÁKOV-MORAVANOV. SV. CYRIL A METOD.

1. Západní Slovania — Slováci (Moravania), Česi a Poliaci v 6. storočí zanechali svoju pravlasť, ležiacu na sever od Karpát a na východ od rieky Visly a zaujali územia po rieku Labe a Sálu Moravu, Slovensko a dolné Rakúsko až k Dunaju. Slovania, sídliaci pri Dunaji, spočiatku museli slúžiť divému turkotatárskemu národu Avarov. Kniežaťu Samovi podarilo sa premôcť Avarov (624) a tak na čas oslobodiť Slovanov spod cudzej nadvlády, ale po jeho smrti sa Slovania znovu dostali pod moc Avarov. Tí panovali nad nimi, kým ich r. 799 nepremohli vojská Karola Veľkého. Slovania na začiatku 9. storočia dostali sa do silného a bezprostredného styku s vojenskou a kultúrnou mocou franskej ríše. Slovanské kmene, bývajúce na oboch brehoch rieky Moravy, nazývajú sa vtedy spoločným menom Moravania — Sloveni. Nad kmeňmi, bývajúcimi na pravom brehu Moravy, panoval začiatkom 9. storočia knieža Mojmír, nad slovenskými kmeňmi, usadenými v kotline rieky Nitry, vládol knieža Pribina. Jeho zvrchovanosť uznávali aj iné slovenské kniežatstvá, ktoré sa rozprestierali v Pohroní, na Považí a iných slovenských krajoch. Pribina bol teda prvý slovenský vladár, ktorého pozná história. O náboženstve Slovákov, podobne ako aj ostatných Slovanov, pred prijatím kresťanstva nemáme dosť spoľahlivých správ. Verili v nesmrteľnosť duše, mŕtvych miestami spaľovali, miestami pochovávali. Niekoľko slovanských mohýl našlo sa i na Slovensku (v Skalici, pri Bánovciach, v Krasňanoch pri Žiline) a v Devínskej Novej Vsi je rozsiahle slovanské , pohrebište. Uctievali boha Perúna, verili v rozličných duchov, víly, rusalky, vodníkov, ktorých mená zachovali 80 v ľudových povestiach. Rozličné zvyky medzi ľudom (Morena, pohrebné zvyky, svätojánske ohne, vianočné a veľkonočné obyčaje) majú pôvod v pohanskom náboženstve Slovákov.

2. Spomedzi západných Slovanov Slováci boli prví, u ktorých sa kresťanstvo ujalo. Na výslovnú žiadosť Karola Veľkého poslal soľnohradský arcibiskup Arno nemeckých kňazov na územie Slovenska a že náuka Kristova našla medzi Slovákmi úrodnú pôdu, toho dôkazom je to, že už okolo r. 833 posvätil soľnohradský arcibiskup Adalrám na Pribinovom hrade v Nitre prvý kresťanský kostol. Pribinov kostol v Nitre bol prvý kresťanský kostol na území západných Slovanov. Kým iné slovanské národy vo východnej Európe žily ešte ďaleko od západoeurópskej kresťanskej kultúry a blúdili vo tme pohanstva, slovenský národ vstupuje medzi kresťanské kultúrne národy. Prvý kresťanský kostol na území Slovenska je dôkazom aj toho, že i medzi západnými Slovanmi práve Slováci sa hlásili ku kresťanstvu najotvorenejšie a najodhodlanejšie. V čase posviacky nitrianskeho kostolíka Pribina sám ešte nebol kresťanom. Ale práve okolnosť, že Pribina ako pohan dovolil, aby sa jeho národu hlásala kresťanská viera, dokazuje, že prvý vladár slovenský aj keď sám azda nevedel pochopiť význam kresťanskej náuky, pochopil politický a kultúrny význam kresťanstva na slovensko-nemeckom pohraničí. Ako múdry a obozretný panovník vedel, že malý národ môže sa na tejto nebezpečnej križovatke ubrániť svojim mocným susedom len vtedy, keď sa im vyrovná kultúrou. Týmto postupom priviedol Pribina svoj národ k prameňom pravej vzdelanosti, zapäl ho medzi národy, ktorým patrila budúcnosť a zaistil mu miesto na javisku dejín. Podľa najnovšej mienky (Rapant) Pribina dal postaviť nitriansky kostolík pre svoju kresťanskú manželku, pôvodom Bavorku a príbuznú biskupa Adalráma. Tou hypotézou dá sa dobre vysvetliť Pribinova

náklonnosť k Nemcom i účasť Adalrámova pri vysviacke kostolíka (ktorá účasť mohla byť čisto súkromná) na cirkevnom území pasovskom. V zápase Mojmíra s Pribinom a vo vyčíňaní Pribinovom vidieť úspech pohanskej a národnej reakcie proti germanofilovi a kresťanstvu naklonenému Pribinovi.

3. Na Morave šírili evanjelium pasovskí misionári a dosiahli už začiatkom 9. storočia niektorých úspechov. Moravské knieža Mojmír I. (836-846), a jeho nástupca Rastislav (847-870) prijali krst. Avšak politické udalosti dali podnet k tomu, že sa kresťanstvo na slovenskom území šírilo iným spôsobom, ako sa započalo. Okolo r. 836 knieža Mojmír vyhnal Pribinu z Nitry a celé územie, obývané slovenskými kmeňmi, spojil v štátny celok. Na severnom brehu Dunaja vznikla takto jednotná ríša nazývaná Veľká Morava, ktorá sa rozprestierala na území dnešného Slovenska a Moravy. Mojmír bol už kresťan a preto sa mohla za jeho vlády misijná činnosť bavorských kňazov na území Veľkej Moravy rozvíjať bez prekážok. R. 846 kráľ Ľudovít Nemec dosadil Mojmíra a na jeho miesto dosadil Rastislava. Rastislav spočiatku zachoval priateľský pomer k nemeckej ríši, ale bol presvedčený, že je ohrozená nezávislosť jeho krajiny. Bol prezieravý a pochopil, že nezávislosť Veľkej Moravy ohrozujú nielen bavorské vojská, ale i misijná činnosť bavorských kňazov, ktorí sa cítili na tom území ako doma a pokladali ho za časť nemeckej ríše. Rastislav chcel tomuto nebezpečenstvu predísť, preto r. 863 vyslal k pápežovi Mikulášovi 1. zvláštne posolstvo s prosbou, aby mu poslal misionárov, ktorí ovládajú slovanskú reč. Žiaľbohu, v Ríme vtedy ešte nebolo ktorí by boli zbehlí v slovanskej reči a tak pápež nemohol vyhovieť jeho žiadosti. Preto Rastislav po porade so svojimi veľmožmi obrátil 80 do Carihradu k cisárovi Michalovi III. Rastislavova prosba prišla cisárovi vhod, lebo úfal, že tak získa vo Veľkej Morave verného spojenca proti Nemcom a s nimi spojeným Bulharom. Preto sa ochotne rozhodol vyhovieť prosbe a poslať do Veľkej Moravy kňazov, ktorí znali slovanskú reč. Keď išlo o to, s ktorej strany má vniknúť kresťanstvo medzi Slovanov, či z Rúna a či z Carihradu, Carihrad bol vo výhode natoľko, že sa Slovania priblížili takmer k jeho hradbám, hromadne vstupovali do gréckych služieb a s Grékmi sa krvne miešali. Medzi Byzanciou a Pandniou resp. Veľkou Moravou boli už dávno živé kultúrne a hospodárske styky. Nejeden vzdelaný Grék si osvojil slovanský jazyk. Tým sa vysvetlí, prečo východný a nie západný Rún dal Slovanom najväčších apoštolov.

4. Cisár Michal III. vybral na túto dôležitú úlohu učených solúnskych bratov Konštantína a Metoda, ktorí sa stali slovanskými apoštolmi. Bratia Konštantín a Metod narodili sa v Solúni (Metod r. 815, Konštantín r. 827), kde ich otec bol zástupcom vojvodcu. Konštantín, veľmi nadaný, usilovný a pritom skromný, študoval filozofiu a teológiu na cisárskom dvore, kde bol jeho profesorom medzi inými vynikajúcimi prednášateľmi aj Fociue. I keď pre skvelé Konštantínove nadanie kynuly mu významné svetské úrady v hlavnom meste, túžil predsa po kláštore. Sám patriarcha Ignác, aby ho odvrátil od jeho úmyslu, vysvätil ho za kňaza a menoval ho knihovníkom pri chráme sv. Múdrosti. Avšak Konštantín tajne odišiel do kláštora. Neskoršie dal sa pohnúť a prijal v hlavnom meste stolicu učiteľa filozofie. Tu vynikal najmä vo verejných dišputách, vedených o sv. Trojici a úcte obrazov. čoskoro však so svojím starším bratom Metodom, ktorý bol dovtedy cisárskym miestodržiteľom v slovanskom kniežatstve v Tesálii, uchýlili sa do kláštora, ležiaceho v Malej Ázii na úpätí hory Olympu. Ale ich pobyt v kláštore netrval dlho. R. 860 prišli do Carihradu poslovia kozarského vládcu od čierneho mora a prosili cisára, aby im poslal kňaza, ktorý by ich poučil v kresťanskej viere a bránil pred židovským a mohamedánskym vplyvom. Na túto úlohu vybral cisár Konštantína a sprevádzal ho aj Metod. Kozari prijali kresťanstvo a stali sa spojencami byzantského cisára. Cestou do krajiny Kozarov našli bratia hrob pápeža sv. Klementa, ktorého pozostatky vzali odtiaľto so sebou. Práve, keď sa bratia po úspešnom vykonaní posolstva u Kozarov vrátili do Carihradu, prišlo ta posolstvo veľkomoravského Rastislava. Bratia dobre vedeli, že takú významnú prácu, na akú ich určil Michal III., budú môcť úspešne vykonať len vtedy, keď si svedomite pripravia program svojej budúcej činnosti. Išlo tu hlavne o to, aby evanjelium hlásali v reči ľudu. Slovanský jazyk dokonale ovládali, lebo pochádzali zo Solúna, kde v tých časoch bývalo veľa Slovanov, ba nie je vylúčené, že aj sami boli slovanského pôvodu. Konštantín, ako dosvedčuje bulharský mních Chrabr, už od r. 855 pripravoval slovanský preklad sv. Písma. Bratia si vytýčili za cieľ získať všetky slovanské národy pre kresťanskú vieru slovanským jazykom, bez nemeckého a byzantského prostredníctva a tak umožniť slovanským národom zachovať si svoju nezávislosť a slobodu uprostred latinských a germánskych národov. Konštantín mal neobyčajné nadanie pre reči (hovoril grécky, latinsky, hebrejsky, slovansky, pravdepodobne i arabsky a gótsky). Zostavil s bratom Metodom slovanské písmo hlaholské, ktoré sa nazýva v neskoršej svojej forme cyrilikou (opieralo sa o grécke písmo). Pri omši sv. čitané perikopy evanjelií a liturgické knihy preložil do reči slovanskej (staroslovienčina, macedonsko-bulharské nárečie). Tým dal základ slovanskej literatúre. Zásluhy solúnskych bratov o slovanskú literatúru vôbec oceňuje jazykospyt čím ďalej, tým viac. Nebola to práca napochytro urobená a povrchná. Starosloviensky jazyk bol prispôsobený potrebám Cirkvi od mužov širokého rozhľadu, nadaných a filologicky vzdelaných. Najnovší filológovia uznávajú preklad bohoslužobných kníh solunských bratov za najväčšie filologické dielo v 9. storočí. Konštantín a Metod nielen ovládali slovanský jazyk, ale ho filologicky študovali, jeho skladbu, hláskoslovie, slovný poklad a tak upravovali jeho abecedu. Nestačilo im len prevzatie gréckej kurzívy, keďže slovanská reč mala omnoho viac hlások. So stránky filologickej ďaleko prevýšili Wulfilu, presláveného pôvodcu prekladu sv. Písma do gótštiny.

5. Tak pripravení solúnski bratia vydali sa na cestu do Veľkej Moravy, kam došli asi r. 864. Knieža Rastislav aj ľud prijali ich veľkou úctou a oni ihneď začali svoju misijnú činnosť. V liturgii (rímskej a nie východnej) používaná slovanská reč im veľmi pomáhala. Hneď" pribrali z domorodého obyvateľstva mladíkov, ktorí o krátky čas stali sa prvými pomocníkmi slovanských apoštolov. Ľud sa zriekol svojich pohanských zvykov,

odvracal sa od bavorských kňazov, ktorí so žiarlivosťou pozorovali úspechy slovanských apoštolov. Pod vplyvom rozličných správ so strany bavorských kňazov pozval pápež Mikuláš I. (858-867) solúnskych bratov do Ríma, aby po polštvrťaročnej práci vo Veľkej Morave po- dali pápežovi správu o svojej činnosti. Súčasne, aby predišli rôznym nedorozumeniam, chceli dosiahnuť u pápeža schválenie slovanského jazyka pri službách božích. V ich sprievode boli aj ich slovanskí žiaci z Veľkej Moravy. So sebou niesli i pozostatky sv. Klementa. Cestou zastavili sa pri Blatenskom jazere u kniežaťa Koceľa (syna Pribinovho), kde tiež hlásali evanjelium medzi zadunajským slovanským obyvateľstvom. Knieža Koceľ ostal od tých čias horlivým prívržencom slovanských apoštolov a ich spolupracovníkom. Na ďalšej ceste zastavili sa bratia v Benátkach, kde Konštantín obhajoval slovanskú reč v bohoslužbe proti tým, ktorí nazdávali, že pri službách božích môžu sa používať len tie reči, v ktorých bol nápis na kríži Kristovom (pilátnici). Keď" došli bratia so svojím sprievodom do Ríma, bol už pápežom Hadrián II. (867-872). Pápež ich prijal s veľkými prevzal pozostatky sv. Klementa, a keď" mu vysvetlili veľký význam slovanského jazyka pri službách božích a on sa presvedčil o ich pravovernosti, schválil preklad posvätných kníh. Konštantín v Ríme onemocnel, a cítiac koniec svojho života, vstúpil do benediktínskeho kláštora sv. Klementa, kde prijal meno Cyril. Prácou predčasne vysilený, zomrel 42-ročný 14. februára 869. Pred smrťou dojímavými slovami odporúčal Metodovi, aby sa vrátil ku svojim moravským veriacim a dokončil začaté dielo. Pochovaný je v kostole sv. Klementa v Ríme.

6. Metod bol ešte v Ríme, keď" došlo k pápežovi posolstvo kniežaťa Koceľa, ktoré žiadalo, aby ustanovil Metoda za metropolitu panónskych Slovanov. Hadrián menoval Metoda za panónskeho a moravského metropolitu, vyznamenal ho hodnosťou pápežského legáta, ktorý je oprávnený organizovať Cirkev na území Slovanov a je podriadený priamo Sv. stolici. Metod sa stal hlavou slovanského kresťanstva. Územie jeho arcibiskupstva sa rozprestieralo na Veľkej Morave i v zadunajskej Panónii. Pápež dal Metodovi listy pre slovanské kniežatá Rastislava, Svätopluka a Koceľa, v ktorých im pripomína, že ich územie patrí bezprostredne správe Sv. stolice, a že Metodovi dovolil konať bohoslužbu v slovanskom jazyku s malým obmedzením, totiž že pri omši sv. epištola a evanjelium má sa prv prečítať latinsky a potom v preklade slovanskom. Práve keď sa Metod vracal na svoje územie, nastala na veľkomoravskom tróne zmena. R. 870 Svätopluk, sídliaci v Nitre, zbavil trónu svojho strýca Rastislava a vydal ho Nemcom, ktorí ho v Bavorsku uväznili a oslepili. Rastislav zomrel v žalári. Nemci opanovali jeho krajinu, zajali i arcibiskupa Metoda, ktorý sa vrátil práve tedy z Ríma na Moravu. Bavorskí biskupi, ktorí pokladali Metoda za cudzieho votrelca a sami si robili nároky na územie podunajských Slovanov, neľudsky zachádzali s uväzneným Metodom. Znovu žalovali na neho u pápeža a obviňovali ho z bludárstva. R. 870 postavili ho pred synodu a prostredníctvom Ľudovíta Nemca zbavili ho arcibiskupského úradu. Metod ostal vo väzení v bavorskom kláštore až do r. 874. Medzitým sa Svätopluk dorozumel s ostatnými predákmi svojho rodu, spoločnými silami sa zbavili nadvlády Nemcov a Svätopluk sa stal samostatným kráľom Veľkej Moravy (až do r. 894). Pápež Ján VIII. vyslobodil arcibiskupa Metoda z väzenia a potrestal bavorských biskupov. Znovu potvrdil Metodovu metropolitnú právomoc nad moravsko-panonským územím, ale, aby sa neopakovali nepokoje medzi Nemcami a Veľkou Moravou, zakázal slovanskú bohoslužbu. V rozsiahlej Svätoplukovej ríši otvorilo sa široké pole Metodovej misionárskej činnosti. V tomto čase pokrstil českého vladára Bořivoja a jeho manželku Ľudmilu. Ale bavorský klérus neustal v podkopnej práci proti Metodovi ani teraz. Spomedzi Metodových sufragánnych biskupov Wiching uvádzal v Nitre latinskú liturgiu. Bol to Nemec, ktorého si Svätopluk spolu s inými nemeckými duchovnými držal pri svojom dvore, používajúc ich služieb pri neustálom zasahovaní do zapletačiek nemeckej ríše. Sám Svätopluk si zamiloval viac latinské obrady ako slovanské. Wichingovo úsilie však smerovalo k uvedeniu Veľkej Moravy ako politicky tak aj cirkevne pod bavorskú právomoc. Sám si robil nároky na pasovské arcibiskupstvo, preto úfal, že sám bude niekedy spravovať to územie. Stále sa protivil Metodovi, ktorý bol jeho arcibiskupom. Osočoval ho a žaloval v Ríme, že Metod po spôsobe svojich krajanov cituje symbolum bez Filioque a napriek zákazu slúži bohoslužby v slovanskej reči. I Svätopluk pod Wichingovým vplyvom začal pochybovať o pravovernosti Metodovej a keďže chcel žiť v mieri so silnými susedmi Nemcami, žiadal pápeža, aby vyšetril Metodovu vec. Pápež Ján VIII. r. 879 znovu povolal Metoda do Ríma, kde Metod nielenže skvele obhájil sa proti nemeckým intrigám, ale i pohnul pápeža k opätovnému schváleniu slovanskej liturgie. Metod dokončil preklad sv. Písma a cítiac koniec svojho života, vybral Slováka Gorazda spomedzi asi 200 slovanských kňazov a diakonov, ktorých sám vychoval, a určil ho za svojho nástupcu. Svoj život, plný zásluh pred Bohom a ľuďmi, dokončil 6. apríla 885. Pochovaný bol vo svojom katedrálnom chráme. (Velehrad? Nitra?)

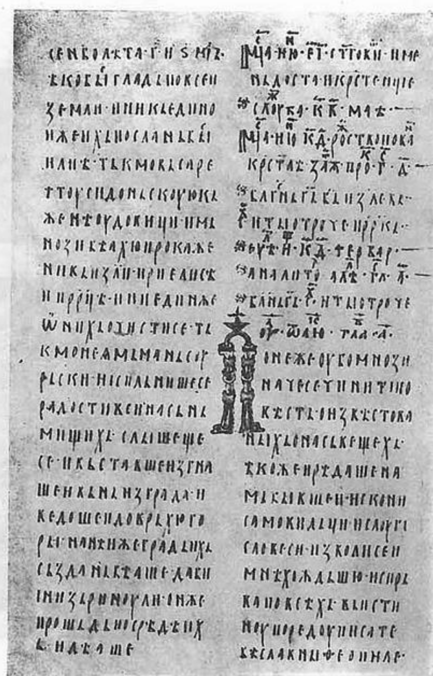
7. I keď Metod zanechal svoju metropolu v usporiadanom stave, predsa jeho dielo sa čoskoro rozpadlo, najmä úsilím Wichingovým. Wiching po smrti Metodovej sa sťažoval v Ríme u pápeža Štefana V. (885--91) na odchylnosť jeho učenia a slovanskej liturgie a vymenovanie nástupcu Gorazda pokladal za svojvoľné zasahovanie do kánonického práva. Štefan V. vyslal k Svätoplukovi posolstvo s listom, v ktorom zavrhol slovanskú liturgiu a Gorazdovi zakázal vykonávanie úradu, kým ho pápež nepotvrdí. Čím ďalej, tým viac sa pociťoval nemecký vplyv vo Veľkej Morave. Sám Svätopluk sa nezachoval dobre k slovanským kňazom — žiakom to Metodovým — vyhnal ich z krajiny; časť z nich odišla k Bulharom, kde sa zachránili slovanské obrady, dielo to Metodovo. Vo Veľkej Morave teraz voľne účinkoval Wiching s bavorským kňazstvom. Keď však r. 892 vzplanula vojna medzi Svätoplukom a Arnulfom, musel Wiching opustiť svoje doterajšie sídlo, stal sa Arnulfovým kancelárom a neskoršie pasovským arcibiskupom (899). Dosiahol svojho cieľa, ale dlho sa mu netešil, lebo už nasledujúceho roku zosadil ho soľnohradský arcibiskup. Po smrti Svätoplukovej (894) Veľkomoravská ríša pod tlakom vonkajšieho nebezpečenstva a vnútorného rozkladu sa začala rozpadávať.

Rozpadávala sa aj jej cirkevná konštrukcia odchodom Metodových žiakov a smrťou Wichingovou. Svätoplukov nástupca Mojmír II. (894-906) sa snažil obnoviť cirkevnú organizáciu a preto vypravil zvláštne posolstvo k pápežovi Jánovi IX. (898— 900). Krajina poslednými vojnami bola obrátená na hotovú púšť, v ktorej nebolo vidieť jediného kostola. Pápež poslal r. 899 do Veľkej Moravy arcibiskupa Jána a biskupov Benedikta a Daniela, aby oživili spustošený kresťanský život. Poslanie troch biskupov z Ríma spôsobilo nový výbuch žiarlivosti bavorských biskupov. R. 900 poslali títo pápežovi list, v ktorom opísali svoje zásluhy o pokresťančenie Veľkej Moravy, ktorá má preto patriť pod ich správu. Žiadali pápeža, aby nedopustil zvíťaziť slabšiemu (Slovanom) nad silnejším (Nemcami). R. 906 sa Veľká Morava rozpadla. Časť pripadla k Čechám, odkiaľ bola i cirkevne spravovaná; Slovensko postupne zaujali Maďari. Cirkevná organizácia na Slovensku nezanikla úplne ani v časoch maďarských výbojov. Najmä Nitra, v ktorej pravdepodobne i po Wichingovej smrti sa zachovalo biskupstvo, ostala ohniskom kresťanského života, odkiaľ sa šírila kresťanská kultúra k susedným neslovanským národom. Kresťanstvo sa stalo trvalým majetkom slovenského národa a dalo Slovákom kultúrnu a mravnú prevahu nad novými dobyvateľmi Slovenska.

8. Sv. Cyril a Metod sú najväčší misionári, ktorých zrodila grécka cirkev. Ako židovský národ dal svetu apoštolské kniežatá sv. Petra a Pavla, tak byzantská ríša dala Cirkvi solúnskych bratov a tým prejavila úsilie o obrátenie pohanov. Grécka cirkev v nijakom inom zemediele sa nedopracovala tak skvelých úspechov ako vo východnej Európe. Svätí bratia boli veľkí nielen mravne a vedecky, ale i organizačne a svetonáhľadove. Medzi Slovanmi strednej Európy — na križovatke západnej a východnej kultúry — vedeli utvoriť nádhernú syntézu (staroslovienska liturgická reč — latinské obrady), čím zaistili na jednej strane Slovanom národnú nezávislosť, na druhej strane ale zapäli ich do živej, stále pučiacej západnej kultúry a zaslúžili sa, že Slovanstvo aspoň v strednej Európe nezmeravelo v nehybnej a neplodnej východnej cirkvi. Nie je vinou slovanských apoštolov, že behom storočí tu a tam padol tieň na ich veľkolepé dielo a že sa neudržalo v takom neporušenom stave, v akom ho zanechali. Nie oni sú na vine, že sa veriaci slovanského obradu — až na malé výnimky — so svojimi panovníkmi odtrhli od všeobecnej Cirkvi a boli zavlečení do rozkolu. Slovanskí apoštoli boli a ostali vždy verní Rímu. Svoju vernosť dokázali v najkritickejšej dobe, keď sa za Focia viedol najtuhší zápas medzi východnou a západnou cirkvou. Hoci boli pôvodom, vzdelaním Východniari a na Západe nemecký klérus ich stále prenasledoval a potupoval, predsa nikdy nezakolísali vo vernosti k Sv. stolici. Metod tým, že žiadal o biskupské svätenie v Ríme (Focius mu ho tiež ponúkal), dokázal, že pokladal Rím a nie Carihrad za sídlo námestníka Kristovho. Starostlivo nosievali so sebou pozostatky sv. Klementa, k jeho cti zakladali kaplnky (Močenok pri Nitre!?), čím podali tiež dôkaz svojej pravovernosti. Celé Slovanstvo si vysoko váži solúnskych bratov ako zakladateľov svojej vzdelanosti, predovšetkým však váži si ich Rímu verná časť Slovanstva, ktorá neodbočila s cesty, označenej slovanskými apoštolmi.

Dr. Hodál, Prehľad dejín slov. kniežatstva za doby moravského nadpánstva. Trnava 1926. — Škultéty, O Slovákoch. Turč. Sv. Martin 1928. — J. Stanislav, Ríša Veľkomoravská. Praha 1933. — Bidlo, Dejiny Slovanstva. 1927. — Dvočák, Dejiny Moravy. 1900. Chaloupecký, Staré Slovensko, Bratislava 1923. — Fr. Hrušovský, Slovenské dejiny. Turč. Sv. Martin 1939. — Eisner, Pravek Slovenska, Bratislava 1933. — Sasinek, Dejiny drievnych národov na území terajšieho Uhorska. Turč. Sv. Martin 1878. — Snopek, Konstantinus-Cyrillus u. Methodius, Kremsier 1911. — Schmid, Die Nomokanončbersetzung ales Methodius 1922. — Grivec, Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod. Olomouc, 1927 (slov. preklad Briššák).

46. Písmo hlaholské, ukážka počiatku evanjelia sv. Lukáša z konca X. stor. (Kláštor Zograf, hora Atos.)

47. Písmo cyrilské. Ukážka z rukopisu evanjelia pre knieža Miroslava, brata Štefana Nemanju, z XII. stor.

45. Sv. Cyril a Metod, apoštoli Slovanov. Maľba od Jozefa B. Klemensa

§ 69. KRESŤANSTVO V ČECHÁCH, POĽSKU, RUSKU A U SLOVANOV SEVERNÝCH.

1. Česi, ktorí prišli začiatkom 6. storočia na terajšie svoje územie, oboznámili sa s kresťanstvom pravdepodobne už začiatkom 9. storočia. Nakoľko však hlásatelia evanjelia prichádzali zo Západu — oproti ktorému sa správali Česi s nedôverou — a neovládali reč ľudu, nedocielili zvláštnych výsledkov. A kresťanstvo nezakotvilo v Čechách lepšie ani vtedy, keď r. 845 prijalo krst 14 českých pohlavárov so svojím sprievodom v Regensburgu na dvore Ľudovíta Nemca. Až keď sa Čechy dostali do závislosti od Veľkej Moravy, začalo sa kresťanstvo lepšie rozvíjať pričinením apoštolov Cyrila a Metoda. Sv. Metod pokrstil Bořivoja a jeho manželku Ľudmilu (874) a dostal voľný prístup hlásať náuku Kristovu v Čechách. V Bořivojových šľapajach pokračovali synovia Spytihnev a Vratislav, za panovania ktorých budovali sa v Čechách mnohé kostoly (Vratislav dal postaviť kostol sv. Juraja na pražskom hrade). Keď sa r. 894 odtrhli Čechy od Veľkomoravskej ríše, prerušili aj cirkevné spojenie s Várkou Moravou a pridali sa k regensburskej diecéze. Ešte sľubnejšie sa začalo rozvíjať kresťanstvo za sv. Václava (postavil kostol sv. Víta na pražskom hrade), ale čoskoro nastal náhly obrat. Matka Václavova Drahomíra, kresťanka len podľa mena, dala zavraždiť Ľudmilu, ktorej zazlievala prílišný kresťanský vplyv na syna Václava. Kresťanská vláda Václavova nenašla obľuby u mnohých českých veľmožov, preto naviedli jeho brata Boleslava, aby ho zavraždil (28. sept. 929). Kresťanstvo v Čechách bolo na čas prenasledované, ale nemecký kráľ Oto I. premohol Boleslava a prinútil ho obnoviť kresťanskú vieru v Čechách. Za jeho nástupcu Boleslava II. Pobožného dosiahlo kresťanstvo v Čechách úplného víťazstva. Za jeho vlády previedla sa nová cirkevná organizácia Čiech. Regensburský arcibiskup sv. Wolfgang, muž opravdivého apoštolského zmýšľania, dovolil, aby sa Cechy oddelili od regensburskej diecézy. R. 973 bolo zriadené biskupstvo v Prahe a podriadené mohučskému metropolitovi. Prvým pražským biskupom sa stal saský mních Detmar, jeho nástupcom sv. Vojtech (Adalbert), v Magdeburgu vychovaný pot. mok slávneho českého rodu Slavníkovcov. Svoj pastiersky úrad spravoval s takou horlivosťou, že sa stal nedosiahnuteľným vzorom všetkých svojich nástupcov. Odstránil v Čechách všetky zvyšky bývalého pohanstva. Nakoľko však jeho snahy stretávali sa doma s nemalým odporom, odišiel r. 989 do Ríma, kde prežil tri roky v benediktínskom kláštore. Na žiadosť pápeža Jána XV. a Boleslava II. vrátil sa do Prahy, keď" český ľud sľubom sa zaviazal, že sa vo všetkom podrobí jeho nariadeniam. V Břevnove pri Prahe založil r. 993 prvý benediktínsky kláštor, Boleslavom bohato dotovaný. Pre nové spory r. 995 Vojtech znovu sa zriekol svojho biskupského úradu, obrátil sa do Uhorska, kde pokrstil knieža Gejzu a jeho syna sv. Štefana, prvého uhorského kráľa; potom odišiel do Ríma, kde znovu chcel vstúpiť do kláštora. Mohučský arcibiskup, ktorý práve vtedy sa zdržiaval v Ríme s cisárom Otom nahováral ho, aby sa vrátil do svojej diecézy. Vojtech uposlúchol, ale od pápeža si vyžiadal dovolenie, aby mohol ísť hlásať evanjelium medzi pohanov, ak by ho Česi nepočúvali. Keď sa však dopočul, že jeho rod — Slavníkovci — bol v Čechách vyhubený, nešiel viac do Čiech, ale vybral sa do Poľska k Boleslavovi Chrabrému a odtiaľ k divým Prusom. Tam podstúpil mučenícku smrť 23. apríla 997. Boleslav Chrabrý zlatom vykúpil jeho telo a pochoval v Hnezdne. Sláva sv. Vojtecha sa rozletela po celej Európe. Oto III. povýšil kostol, v ktorom odpočíval sv. biskup, na arcibiskupský chrám, sv. Štefan učinil Astrika — priateľa Vojtechovho — arcibiskupom ostrihomským a z povďačnosti k Vojtechovi dal postaviť v Ostrihome metropolitný chrám sv. Vojtecha. Lepšie časy pre kresťanstvo v Čechách nastali až za Břetislava I. (1034-1055), ktorý vydal mnoho zákonov, upevňujúcich kresťanský život v Čechách. V Starej Boleslavi vystaval chrám sv. Václava, zriadil kolegiálnu kapitulu a bohato obdaril sázavský benediktínsky kláštor (založený 1032). Tento kláštor mal byt semeništom domáceho, slovansky vychovávaného kňazstva. Tu sa konali bohoslužby v jazyku slovanskom až do konca 11. storočia. Břetislav sa usiloval povýšiť Prahu na samostatné arcibiskupstvo a vymaniť Čechy spod právomoci mohučského arcibiskupa, ale to sa mu nepodarilo. Za Vratislava II. (1061-1093) bolo založené biskupstvo olomoucké (1063).

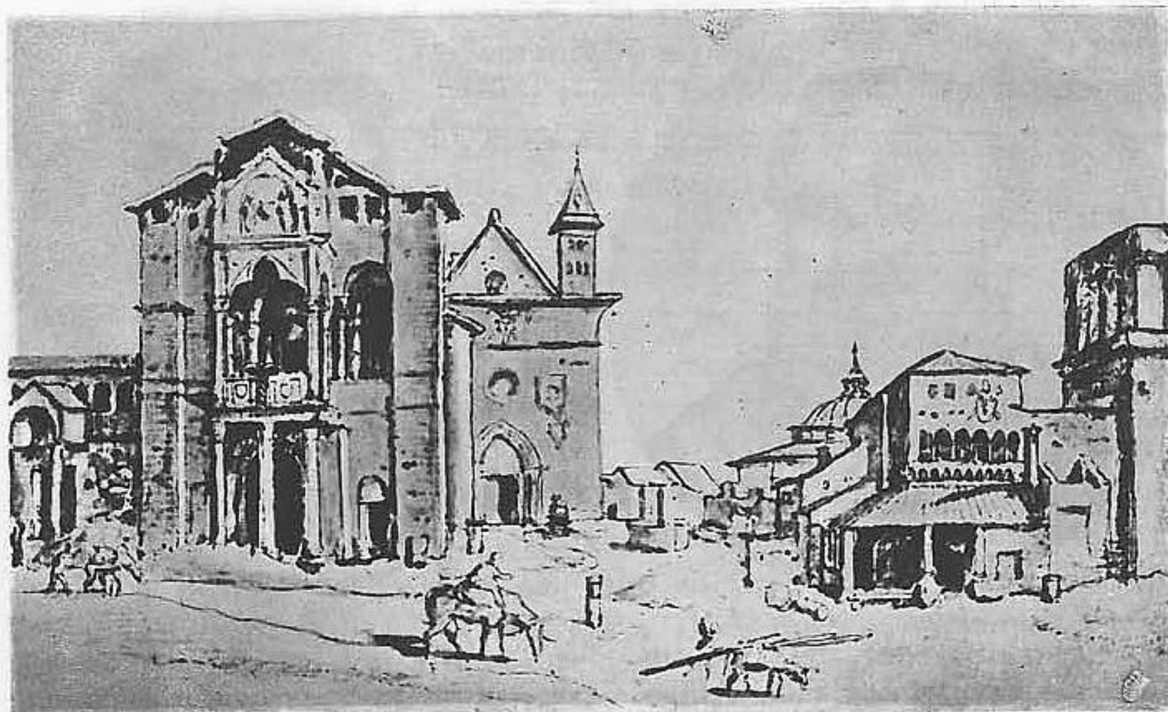
2. Do Poľska doniesli prvé zvesti evanjelia misionári novokorvejského a fuldského kláštora, ba nakoľko Povislie v dobe sv. Metoda patrilo k ríši Svätoplukovej a tak cirkevne k metropole Metodovej, pravdepodobne sám Metod hlásal tu vieru Kristovu. Ale väčšina národa ostala v pohanstve a vlastné udomácnenie kresťanstva nastalo v Poľsku len za kniežaťa Mieška (960-992), ktorý si pojal za manželku Dubravku, dcéru českého Boleslava I. a pod jej vplyvom prijal krst od českých kňazov. Pričinením sa českých a nemeckých kňazov ešte za jeho panovania prijal kresťanstvo celý národ. R. 968 bolo založené prvé poľské biskupstvo v Poznani. Ďalej sa šírilo kresťanstvo za Boleslava I. Chrabrého, ktorý so súhlasom Ota III. r. 1000 zriadil arcibiskupstvo v Hnezdne, a tomu podriadené biskupstvo krakovské, breslauské a kolobrežské. Prvým arcibiskupom hnezdenským sa stal bratanec sv. Vojtecha Radim (Gaudentius). On založil i prvý benediktínsky kláštor pri Krakove v Týnci. Po smrti kráľa Boleslava Chrabrého (1025) kresťanstvo klesalo tak za Mieška II. ako i za mladého Kazimíra. Povstania ničili kláštory, vraždili biskupov. Sám Kazimír utiekol do Nemecka a vrátil sa len r. 1040. Potlačil povstanie, odstránil posledné zvyšky pohanstva a dopomohol kresťanstvu k úplnému víťazstvu. Na upevnenie kresťanskej viery založil viac kláštorov, ktoré sa stali ohniskom kresťanskej osvety. Jeho syn Boleslav II. Smelý nebol úprimne oddaný kresťanskej veci a dopustil sa veľa nepravostí. Keď ho preto Stanislav, biskup krakovský, karhal, ba aj vyobcoval, rozhnevaný kráľ dal ho pri oltári zavraždiť r. 1079. Od Poliakov sa šírilo kresťanstvo k ich východným susedom Litevcom a balto-slovanským kmeňom. Kresťanstvo síce tak latinského ako i východného obradu už dávno prenikalo do ich bažinatej vlasti, ale široké vrstvy ľudu ostali pohanské. Ku kresťanstvu úplne pristúpili len v 14. storočí. Dcéra uhorského a poľského kráľa Ľudovíta Veľkého zbožná Hedviga vydala sa r. 1385 za pohansko-litevské knieža Jagela s podmienkou, že sa dá pokrstiť.

Tak vznikla poľsko-litevská veľmoc. Jagelo prijal krst v Krakove a za krátky čas prostredníctvom svojej manželky priviedol ku kresťanstvu celý litovský národ. Nový národ dal sa získať pre západné kresťanstvo a ostal mu verný až dodnes napriek náporu východného rozkolu a protestantizmu.

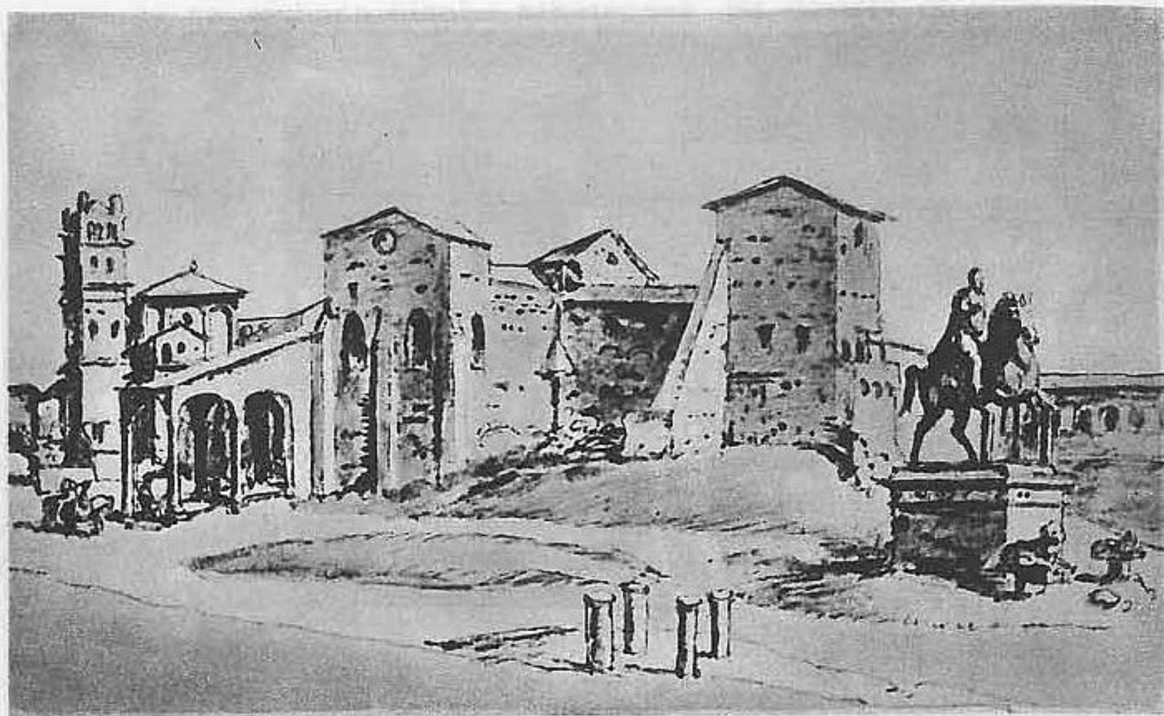
3. Ruský národ žil až do 9. storočia primitívne, v kmeňovej rozdrobenosti. Štátne zriadenie zaviedli v Rusku Normani (Wikingovia, Variahovia). Kresťanstvo sa dostalo k nim z Carihradu. Patriarchovia Focius a Ignác vyslali k nim biskupa a kňazov, ktorí však máločo docielili. R. 945 bol postavený v Kyjeve prvý kresťanský kostol sv. Eliáša za panovania veľkokniežaťa Igora. Po jeho smrti sa dostala kresťanská viera i do panujúcej rodiny, lebo jeho vdova Oľga vybrala sa do Carihradu a r. 957 sa dala pokrstiť (alebo bola už r. 954 pokrstená, a to podľa latinských obradov?). Pri krste prijala meno Helena. Keď sa vrátila do svojej zeme. snažila sa šíriť kresťanstvo, ale nedosiahla ani toho, že by sa jej syn Svjatoslav bol dal pokrstiť. Výsledkom jej šľachetných snáh bolo dovolenie poddaným vyznávať kresťanskú vieru. Ani syn Svjatoslavov Vladimír (980-1015) spočiatku nechcel prijať krst. r. 988 však sa dal pokrstiť, aby mohol pojať za manželku Annu, sestru cisára Bazilia II. Vladimír sa zaslúžil, ako Konštantín Veľký, v získaní ruského národa kresťanstvu. Rusi si ho ctia ako svätca. Krstná voda, pravda, nezmyla jeho surové náruživosti. Za jeho panovania bola odstránená pohanská modloslužba a ruský ľud sa húfne dával krstiť v riekach. Pravda pohanské zvyky ešte dlho v ňom ostali. Vladimír staval na upevnenie kresťanskej viery kláštory, kostoly a školy. Povolal zo susedného Bulharska kňazov, ktorí zaviedli u Rusov slovanskú bohoslužbu podľa východného rítu. Tým sa položili v ruskom národe základy európskej vzdelanosti. V Kyjeve, kde už predtým bolo uvedené kresťanstvo, zriadil teraz Vladimír arcibiskupstvo a založil viac biskupstiev v krajine. Prví biskupi prichádzali z Carihradu. V otcových šľapajach kráčal i Jaroslav Múdry (1018-1054). Usiloval sa zákonodarstvom a zakladaním nových kláštorov prehlbovať u ľudu kresťanstvo, ktoré ľud za Vladimíra prijal bez všetkej prípravy. Najmä kláštor Pečera pri Kyjeve (Pečerskaja laura, jaskyňový kláštor) stal sa sídlom a strediskom ruskej vzdelanosti. Tu mních Nestor (1110) napísal po rusky anály. I veľkoknieža Izjaslav staral sa o rozšírenie a upevnenie kresťanstva, rozširoval školstvo, kostoly a kláštory. Proti nepriateľom dovolával sa aj ochrany pápežskej stolice, odovzdal svoju ríšu Gregorovi VII. a prijal ju od neho ako pápežské leno. Gregor vymohol mu za to podporu u poľského kráľa Boleslava III. Nakoľko sa však kresťanstvo dostalo do Ruska z Carihradu, ruská cirkev ostala v závislosti od Carihradu. Biskupi boli Gréci, alebo iní nimi menovaní, preto títo zavliekli ruský národ do schizmy. Postoj ruskej cirkvi k Rímu nebol spočiatku dosť určitý a úplná roztržka so Sv. stolicou sa dovŕšila len v 13. storočí. R. 1328 sídlo metropolitu preniesli z Kyjeva do Moskvy a r. 1589 za patriarchu Jeremiáša II. stala sa ruská cirkev úplne samostatnou (4 183, 2). Následky rozkolu boli nešťastné pre Rusko nielen z náboženského, ale i zo všeobecného kultúrneho ohľadu. Kým ostatná časť Európy pod šťastným vedením pápežstva napredovala vo vede a umení, Rusko zakrnelo vo svojej pyšnej osamelosti. Len ťažko sa tam prebíjala európska civilizácia. Nebyť jeho zvláštnej minulosti, iste bolo by vyhlo i dnešnému osudu.

4. Šírenie kresťanstva u Slovanov polabských — Srbov, Bodrcov a Luticov, bývajúcich v severnom a severovýchodnom Nemecku, je smutnou kapitolou cirkevných dejín. Kým pre ostatných Slovanov prijatie kresťanstva znamenalo začiatok vyššieho života, polabských Slovanov bolo bránou k národnej smrti. Medzi nimi šíril kresťanskú vieru už Henrich I. Vtáčnik (919-936) a jeho syn Oto I. Veľký (936-73), zväčša ale s mečom v ruke. V skutočnosti však nešlo im o pokresťančenie tých národov, ale o úplné podrobenie ich svojej moci. Nenávisť, ktorú cítili Slovania oproti svojim utlačovateľom, prenášali i na kresťanskú vieru. Cirkevná správa bola u nich zriadená skôr ako u Čechov. Už r. 968 založil pre nich Oto Veľký arcibiskupstvo v Magdeburgu, ktorému podriadil viac biskupstiev a okrem toho zakladal aj školy. Prvým arcibiskupom sa stal Adalbert, u ktorého sa vychovával i sv. Vojtech. Keď" však saskí vojvodcovia krute utláčali ľud, vzniklo r. 983 pod vedením kniežaťa Mistevoja ukrutné povstanie, ktoré chcelo odstrániť s nemeckým jarmom i kresťanskú vieru (Nemci Krista nazývali „nemeckým Bohom" — Deus Teutonicus). Povstalci zničili všetko, čo kresťanstvo dovtedy medzi nimi postavilo. Povstanie však bolo potlačené; Mistevoja, i keď) oľutoval svoj odpad od kresťanstva, z krajiny vypudili. Medzi Slovanov nasťahovali sa nemeckí kolonisti. Vnuk Mistevojov Gotšalk, kresťansky vychovaný, ujal sa okolo r. 1045 vlády nad Bodreami a Luticami a snažil sa priviesť poddaných ku kresťanskej viere. Ale nové pohanské povstanie r. 1066 zmietlo i jeho a skoro úplne vyhubilo kresťanstvo. R. 1147 bola proti nim podniknutá križiacka výprava, ktorej sa zúčastnili i Poliaci i moravskí Přemyslovci. Na dobytom území znovu kolonizovali Nemcov, ba aj Holanďanov. Túto prácu prevádzali zvlášť cisterciáni a premonštráti. Slovanské kmene Bodrcov, Luticov, Havolanov, Ratarov, Pomoranov a Lužických Srbov sa takmer úplne stratili medzi kolonistami. Ale katolícke náboženstvo na hrobe polabských Slovanov nemalo požehnania. Ako by bola kliatba na tom kresťanskom diele, ktoré tak násilne sa uskutočnilo u polabských Slovanov. Na začiatku novoveku práve na tomto území biskupi, kláštory a veľmajstri rytierskych reholi prví odpadli od Cirkvi, zriekli sa viery, v mene ktorej sa páchalo toľko neprávostí v tom kraji. Práve tam vznikli najsilnejšie bašty protestantizmu a nevery.

Fr. Stejskal, Sv. Václav. Praha 1925. — Vacek, Církevní dejiny české. Praha 1855. — Ráček, Církevní dejiny. Praha 1940. — F. X. Seppelt, Die Einfiihrung des Christentums in Polen: Zeitsch. fur Missionswiss. 1920. — Ed. Michael, die schles. Kirche u. ihr. Patronat im M. A. 1926. — Schmid, dung u. Ausstattung von Kirchen im Erzb. Magdeburg: Zeitschr. d. Savignystift. 1926. — Ediger, Ruszlands älteste Beziehungen zu DI. Frankr. u. d. Kurie. Diss. 1911. K. Lubeck, Die Christianisierung Ruszlande. 1922.

51. Lateránska bazilika, nákres zo XVI. storočia, od M. van Heemskercka.

52. Lateránsky palác a stará bazilika s jazdeckou sochou cisára Marka Aurelia. Nákres zo XVI. stor. od M. van Heemskercka.

§ 70. OSUD SLOVANSKEJ LITURGIE.

Sv. Cyrilom a Metodom uvedená slovanská liturgia bola spočiatku pravdepodobne východného smeru. Avšak apoštolovia hneď, keď prišli na Moravu, zmenili obrady na latinské v reči staroslovienskej. O tom svedčia zlomky omšových kníh (kyjevské zlomky, frizinské pamiatky), siahajúce až do 10. storočia. Smrťou Metoda klesla síce hlavná opora slovanskej liturgie na Morave, ale jeho dielo ešte neskonalo. Myšlienka bola príliš veľká, silná a svätá, takže nemohla zahynúť prvým nezdarom. I proti nepriaznivým pomerom udržala sa istý čas na Morave i v Čechách. Svedčia o tom pražské zlomky z 11. storočia a legendy sv. Václava a sv. Ľudmily. Avšak slovanská liturgia musela stále ustupovať latinskej a konečne musela sa obmedzovať len na sázavský kláštor. R. 1080 žiadal Vratislav II. pápeža Gregora VII., aby privolil slovanskú liturgiu pre celú zem. Ale pápež nevyhovel tejto žiadosti. Karol IV. založil r. 1347 ku cti národných svätcov kláštor na Slovanoch a povolal doň 80 mníchov z Chorvátska, aby v ňom konali všetky bohoslužby v reči staroslovienskej. Keďže ten kostolík nestačil, vybudoval Karol priestrannejší kostol, ktorý pomenoval kláštor Emauzy (pri vysviacke r. 1372 prvé evanjelium, čo sa v ňom spievalo, bolo o učeníkoch idúcich do Emauz, preto kláštor Emauzy). Slovanská liturgia sa udržala v ňom až do husitských vojen. Po svetovej vojne Sv. stolica dekrétom zo dňa 11. mája 1920 dovolila celú svätú omšu spievať podľa glagolských kníh, Sv. stolicou schválených, na sviatok sv. Cyrila a Metoda, sv. Václava, sv. Ľudmily, Prokopa a sv. Jána Nepomuckého, a to v kostoloch na Velehrade, na Sázave, na Vyšehrade, v Emauzoch, v kaplnke sv. Václava, pri hrobe sv. Jána Nepomuckého v kostole sv. Víta, pri hrobe sv. Ľudmily, v kostole sv. Juraja, v Starej Boleslavi a na Sv. Hore pri Příbrame. Tým sa má zachovať pamiatka slovanskej liturgie na území, na ktorom vznikla. I keď slovanské obrady na dlhý čas prestali na území bývalej Veľkomoravskej ríše, udržali sa predsa na slovanskom juhu. Ešte sa čias sv. Metoda prenikli slovanské knihy do Chorvátska. Zaiste tam sa utiahla i časť učeníkov sv. Metoda po ich vypudení z Moravy. Ale čoskoro začali obmedzovať latinsko-slovanskú liturgiu i v Chorvátsku. Pápež Ján X. neschvaľoval služby božie, konané v „cudzej barbarskej slovanskej reči", ba r. 924 vyslal svojich legátov do Splitu na synodu, ktorá zakázala biskupom svätiť kňazov slovanského obradu. Pre odpor, ktorý sa tu javil, Sv. stolica neschválila usnesenie snemu. R. 1069 cirkevný snem v Splite znovu zakázal slovanské bohoslužby, ale ľud a kniežatá sa jej i naďalej pridržiavali. Inocent IV., vidiac v slovanskej liturgii vhodný prostriedok pre zjednotenie cirkvi západnej s východnou, dovolil r. 1248 slovanskú liturgiu a podmienkou, aby sa knihy slovanskej liturgie presne zhodovali s liturgickými knihami latinskej cirkvi. Odvtedy sa slovanská liturgia napriek mnohým ťažkostiam šírila viac a viac a udržala sa až dodnes. Užíva sa i dnes v provincii barskej, gorickej, zaderskej, záhrebskej a v niektorých biskupstvách provincie vrhbosenskej. Ba dovolená je aj v samom Ríme v kostole sv. Klementa a v Benátkach v kostole sv. Juraja. Leo XIII. dovolil r. 1900 glagoliku všade tam, kde bola uvedená r. 1868. Kongregácia sv. obradov dekrétom zo dňa 18. decembra 1906 nariadila to isté a to je platné i dnes. Okrem Chorvátska rozšírila sa slovanská liturgia v Bulharsku, kde však vplyvom gréckeho duchovenstva zavládli obrady grécko-slovanské (písané cyrilikou). Odtiaľ sa dostali do Srbska, Ruska a tiež medzi Rumunov. Sv. Cyrilom a Metodom zasiate semeno slovanskej liturgie nezachovalo sa síce na pôde, pre ktorú bolo pôvodne určené, dostalo sa mu však omnoho väčšieho priestranstva na celom slovanskom juhu a východe a trvá tam i dnes.

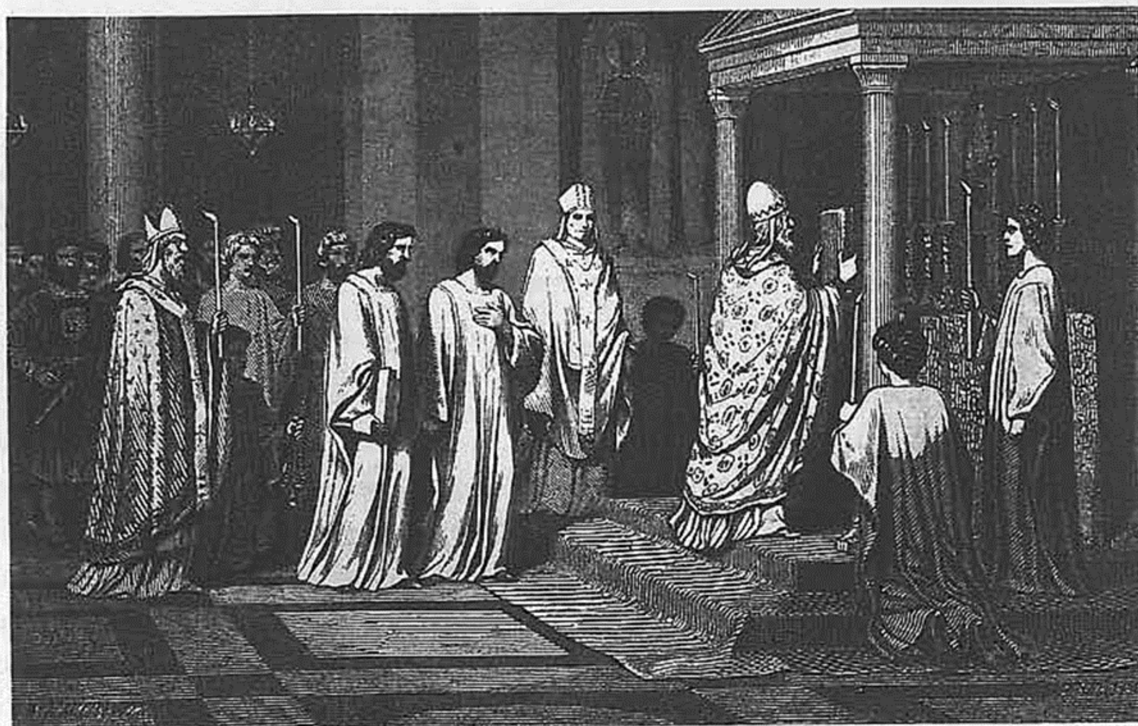
Ráček, Československé dejiny. Praha 1933. — J. Samsour, Círk. děj. obecné. Praha 1907. — Pastrnek, Dejiny slovanských apoštolú Cyrila a Methoda. Pralia 1902. — Hýbl. Slovanská liturgie na Morave v IX. veku: Čes. Čas. hist. 1908. — Ján Stanislav, Slovenská liturgia na Slovensku a sídlo Metodove a Gorazdovo. Bratislava 1941.

48. Hadrián II. (867—72). Schválil slovanské bohoslužobné knihy a liturgiu. Vysvätil Metoda za biskupa.

49. Ján VIII. (872—82). V spore s bavorským duchovenstvom stál na strane Metodovej.

50. Pápež Hadrián II. svätí knihy slovanskej liturgie v prítomnosti sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Obraz od N. Bronikova.

§ 71. OBRÁTENIE MAĎAROV.

1. Maďari, národ ugro-fínsky, koncom 9. storočia pod vedením Arpáda (890-907) sa nasťahovali cez Karpaty do stredodunajskej kotliny. Spojení s Arnulfom pomáhali rúcať Svätoplukovu Veľko-moravskú ríšu, robili divé výpady do susedných zemí, aj do Nemecka, až kým ich Oto I. r. 955 na lešskom poli neporazil a neskrotil. S kresťanstvom sa oboznámili ešte zo svojho pobytu v južnom Rusku bez toho, aby sa čo len čiastočne boli k nemu pridali. V novej vlasti začalo sa medzi nimi ujímať kresťanstvo hlavne vplyvom domáceho slovanského obyvateľstva. Vlastné obrátenie toho národa spadá len do 10. storočia a dialo sa s dvoch strán. Medzi východnými Maďarmi šírilo sa kresťanstvo gréckovýchodného a od severozápadných Slovanov a Nemcov prichádzalo kresťanstvo latinského obradu. Náčelníci kmeňov Bulcsu a Gylas prijali krst v Carihrade a odtiaľ priviedli gréckeho kňaza Heriothea, ktorý šíril kresťanstvo medzi Maďarmi vo forme východnej. V 10. storočí bolo založené niekoľko gréckych kláštorov (čanadský kláštor). Ináč ale grécka cirkev nedosiahla medzi nimi značnejších výsledkov. Kresťanstvo medzi Maďarmi sa začalo lepšie šíriť až po ich premožení na lešskom poli. Ich knieža Gejza (972-997) prijal krst a s jeho zvolením prišli do krajiny nemeckí misionári (Wolfgang, Pilgrim). Ale zvlášť veľké zásluhy na obrátení Maďarov má sv. Vojtech, biskup pražský, ktorý tam šíril kresťanstvo tak osobne ako aj prostredníctvom svojich misionárov. To, že vplyv západnej cirkvi nadobudol prevahu nad východom a že západná kultúra prevládla v Uhorsku, treba pripisovať misionárskej činnosti sv. Vojtecha. Sv. Vojtech pokrstil (alebo len birmoval; pokrstili ho nemeckí kňazi?) Gejzovho syna Waika — sv. Štefana a obrátil pozornosť Štefanovu na bavorskú princeznú Gizelu, ktorú si Štefan vzal za manželku a tak sa pripojil k Západu. Možno na Vojtechov podnet založil už Gejza benediktínsky kláštor v Pannonhalme. Po svojom odchode do Poľska zanechal sv. Vojtech v Uhrách svojho priateľa, břevnovského opáta Anastázia, ktorý sa nazýva tiež Astrik alebo Radla. Radla asi s 10 mníchmi (pravdepodobne slovenského pôvodu) šíril kresťanstvo v Uhrách a natoľko si získal priazeň Štefanovu, že ho vymenoval prvým arcibiskupom so sídlom v Ostrihome.

2. Sv. Štefan zorganizoval uhorskú cirkev (asi podľa pokynov Ota III.) a zriadil 10 biskupstiev (Kaloča, Jáger, Vacov, Ráb, Pät-kostoly, Vesprém, Čanad, Veľký Varadín, Stolný Belehrad; v Nitre založil kapitulu) na čele a ostrihomským arcibiskupstvom. Pridelil biskupstvám veľké pozemky, zakladal kláštory (kláštor zoborský v Nitre obnovil — § 90, 5), školy, vydal zákonník, v ktorom zákony koncilov a Karola Veľkého tvorili základ štátnej ústavy a zabezpečili slobodu Cirkvi. Nakoľko v jeho krajine bývali rozličné národy, predpísal tak duchovenstvu ako aj svetským úradom latinčinu za úradnú reč a zaviedol ju i na svojom dvore. Sv. stolica vďačnosti za jeho veľké zásluhy na poli pokresťančenia Uhorska udelila mu rozsiahle práva a privilégia. Na akom základe prevádzal sv. Štefan cirkevnú organizáciu, menoval biskupov, zakladal biskupstvá, fary, ako i otázka jeho titulu „apoštolského kráľa", historicky nie je dosť presne zistené. Na základe legendy Hartvíkovej a hlavne buly pápeža Silvestra II. z r. 1001 (o ktorej je dnes zistené, že je renesančným falzifikátom) sa uvádza, že sv. Štefan získal od pápeža Silvestra spolu s kráľovskou korunou a kráľovským titulom apoštolskú právomoc (ius legationis) a ako odznak toho apoštolský kríž. Ako apoštolský legát a kráľ zriaďoval diecézy, určoval ich hranice a menoval cirkevných hodnostárov. I keď sa nedá odvádzať táto právomoc od buly Silvestrovej, je isté, že sv. Štefan zriaďoval diecézy a menoval biskupov. Činil to buď na základe svojej panovníckej moci ako zakladateľ patriarchálnej monarchie, k čomu pápežská kúria mlčky dávala súhlas, alebo skutočne obdržal oprávnenie na to od Sv. stolice. To druhé zdá sa pravdepodobnejšie. Sv. Štefan na začiatku svojho panovania mal styky s Východom (v Carihrade dal postaviť dom pre uhorských pútnikov). Keď sa však pod vplyvom sv. Vojtecha a cisára Ota III. rozhodne priklonil k Západu a prejavil ochotu získať Rímu celú svoju zem, rímska kúria prijala to s radosťou a udelila Štefanovi časť najvyšších cirkevných práv a výsad. Po smrti sv. Štefana, ktorý svojimi múdrymi zákonmi položil základ civilizácie medzi Maďarmi a zaistil im miesto v rodine európskych národov, nasledovala krátka reštaurácia pohanstva. Kráľa Petra (1038-46) pohania zosadili, oslepili, biskupov a kňazov vraždili. Ale už jeho nástupca Ondrej (1046-60) znovu uviedol kresťanský poriadok. Sv. Ladislav (1077-95) úplne odstránil pohanské zbytky u Maďarov.

Bujnák, Obrátenie Maďarov na vieru krest.: Sbor. „Ríša veľkomor. Praha 1933. — Macórek, Dejiny Maďaru a uherského státu. Praha 1934. — Chaloupecký, Staré Slovensko. Bratislava 1923. — Holinka, Vita s. Stephani regis. Sb. Matice slov. 1938-39. — Karácsonyi, Magyarország egyh. t6rt. Nagy-Várad, 1906. — Knappek, Obsadzovanie uhorských bisk. Bratislava 1934. — Chaloupecký, Slovenské dioecese a tak řečená apošt. práva, Bratislava 1928.

§ 72. ISLAM

I Východ mal sťahovanie národov. Avšak kým západné sťahujúce sa národy, i keď na čas zapríčinili Cirkvi veľké starosti, neskoršie však znamenali pre ňu úrodnú pôdu, zatiaľ Arabi, ktorí zaujali a v svojej moci držali pol sveta, boli kresťanstvu najväčším nepriateľom cez celý stredovek. Arabské panstvo sa šírilo ako požiar v suchej tráve. Byzantskej ríši odňalo asi dve tretiny územia, Sýriu, Palestínu, Egypt a západnú Afriku s Kartágom. Arabi zaujali vnútorne nezjednotenú ríšu Vizigótov v Španielsku (bitka pri Xereg de la Frontera r. 711). Ich ďalší postup prekazila len zosilnená ríša Frankov (bitka pri Poitiers r. 732). Na východe len Carihrad vzdoroval. Stredozemné more so svojimi ostrovmi stalo sa korisťou dobyvateľov. V 9. storočí zaujali Mohamedáni Sicíliu (831) a vnikli aj do Itálie a Provence. Kresťanské obyvateľstvo Arabmi zaujatých území neopísateľne trpelo, veľa ho zahynulo a na mnohých miestach stratilo svoju vieru. Ich rýchly postup sa dá vysvetliť popri iných prirodzených vlastnostiach Arabov i ich fanatickým náboženstvom, ktorého zakladateľ je Mohamed. Mohamed

(Zvelebovaný) sa narodil r. 570 v Mekke z kňazského rodu, ktorý zbudoval mesto Mekku a bol strážcom pútnickej svätyne Káby. V mladom veku podnikol so svojím strýcom Abu Talibom obchodné cesty, na ktorých sa zoznámil s kresťanským a židovským náboženstvom. Mal bohatú fantáziu, hol náladový a už od malička mal náklonnosť k náboženskému rojčeniu. Ako 25-ročný vstúpil do služieb bohatej vdovy Chadidže, oženil sa s ňou, a tak zbavený hmotných starostí, mohol sa úplne oddať hĺbaniu o náboženských záhadách. Na osamelej hore pri Mekke mal videnie, ktoré pripisoval archanjelovi Gabrielovi. Pri jednom vytržení mysli zdalo sa mu, že bol vzatý z Mekky do Jeruzalema. V tamojšom chráme videl Abraháma, Mojžiša a Ježiša. Mojžiš plakal, lebo predvídal, že Mohamed privedie oveľa viac Arabov do neba ako on neverných synov Izraela. Po rebríku vyšiel Mohamed do samého neba, kde mu sám Allah dal mnohé poučenia a nariadenia. Medzi iným i to, že opravdivý ctiteľ má sa 50 ráz modliť denne k Allahovi. Mohamedovi sa to zdalo priveľa a dosiahol u Allaha zľavy na 5 ráz denne. Mohamed svoje videnia dal napísať a z tých záznamov vznikol za jeho nástupcu Abu Bekra korán (čítanie), napísaný v 114 hlavách. Je to rýmovaná próza, ktorá pôsobí na hudobný sluch Arabov neodolateľným sugestívnym kúzlom. Popri koráne majú sunnu (zvyk). ktorá slúži na vysvetlenie písaného koránu. Mohamed vedel, že Mojžiš predpovedal svojmu národu veľkého proroka, Pán Ježiš zasa že prisľúbil Ducha sv., ktorý privedie učeníkov k poznaniu všetkých právd. Mohamed veril, že u neho sa splnili tie predpovede. Keď" o tom vyprával svojim príbuzným a keď karhal ich modlárstvo a mravný život, vysmiali ho. Preto obávajúc sa ešte niečoho horšieho, ušiel s niekoľkými pútnikmi do Mediny (16. júla 622) a tento útek sa stal základom mohamedánskej éry (hedžra). V Medine stala sa v prorokovi veká premena. Z vizionára a náboženského blúznivca sa stal vodca vojska a samozvaný pohlavár. Povstali v ňom semitské sklony, ako panovačnosť, pomstychtivosť, túžba po vláde a koristi a tieto ovládli celú jeho bytosť. Vyhlásil boj proti neveriacim za svätú povinnosť. Kto sa mu protivil, nemilosrdne ho skántril. Na námestí Mediny dal razom popraviť 600 židov. R. 626 prišiel do Mekky, ktorá už teraz ho uznala za proroka. Sedem ráz obišiel svätyňu a dotýkal sa posvätnej Káby. Dodnes sedem ráz obchádzajú pútnici Kábu, tri razy ju obehnú a štyri razy obídu. Mohamed zničil všetky postavené modly a z ťavy kázal novú vieru. Na konci života stál na čele tridsaťtisícového vojska a bol uznanou hlavou celej Arábie. Práve sa chystal na výpravu do Sýrie. Vtom ho zachvátila zimnica. Námahami a roztopašnosťou vysilený zomrel r. 632 v 62. roku svojho života. Mal 11 žien a celé húfy otrokýň. Islam (t. j. oddanie sa do vôle Božej), náboženstvo Mohamedom založené, je suchopárny deizmus. Kresťanstvo preniklo do Arábie; najmä nestoriani a monofyziti mali tam svojich prívržencov. Žilo tam i veľa židov. Z náuk týchto zložil Mohamed svoje náboženstvo. Je to synkretické náboženstvo, miešanina židovstva a kresťanstva s arabským pohanstvom. Mohamed priviedol síce svoj národ k viere v jedného Boha, ale jeho krajania by sa boli odvrátili od fetišizmu i bez neho. Mohamed vlastne väčšie služby preukázal svojmu národu tým, že ho politicky zjednotil. Odstránil rozdrobenosť kmeňov, spojil ich v jeden veľký štát a tak uviedol na javisko dejín čerstvý, nevyžitý národ, ktorý, naplnený náboženským fanatizmom a túžbou po koristi, dal sa do boja a v krátkom čase dobyl veľkú časť sveta od Indie po Pyreneje. Jeho surové a duševne prázdne dielo dosiahlo po jeho smrti obrovských rozmerov. Mohamed bol mužom viac vplyvným ako veľkým. Islam je hlavne rozriedeným židovským náboženstvom. Zvlášť vychytil z neho židovsky ponímanú ideu mesiášsku. Mohamed je Mesiášom, akého čakal židovský národ, ktorý totiž dopomôže svojmu národu k vláde nad mnohými zemiami a obohatí ho svetskými majetkami. Do koránu je vôbec mnoho pojaté zo starozákonných kníh. Arabi sa pokladajú za synov Izmaela, ktorého Abrahámovi porodila otrokyňa Hagar. V trinástom roku sa dávajú obrezávať, podobne ako židia denne 5 ráz sa nápadne modlievajú, pred modlitbou sa umývajú, keď nie vodou tak aspoň pieskom. Pri modlitbe sa tvárou obracajú k Mekke (Mohamed sa modlil obrátený k Jeruzalemu). V piatok sa zhromažďuje obec v mešite k spoločnej modlitbe a čítaniu koránu. Mešity sú, podobne ako synagógy, smutné a prázdne, bez obrazov, sôch a obetí. Celý jeden mesiac sa postia, pričom ničoho nepožívajú od východu do západu slnka. Príkaz pôstu je asi vzatý z kresťanstva. Pohanské prvky javia sa v uctievaní Káby a putovaní k nej. Kába (kubus, krychra) — asi meteor, ktorý vraj Gabriel priniesol neba, je zasadený do neveľkej svätyne. Pôvodne vraj žiaril ako kryštál, ale bozkami hriešnych ľudí sčernel. Tento kameň učinil Mohamed stredobodom muslimského sveta. K nemu je povinný každý veriaci vykonať púť aspoň raz v živote. Každý krok smerom ku Kábe zmýva jeden hriech. Podobná pútnická svätyňa je aj pri prorokovom hrobe v Medine. Z kresťanstva vnikli do koránu príkazy: mierne, ľudsky zachádzať s otrokmi a dávať almužnu. Ďalej je tam zákaz piť víno a požívať bravčové mäso, čoho sa Orient chráni ako nečistého. Mohamedáni veria v dobrých a zlých duchov, strážnych duchov, z ktorých každý muslim má 160. Veria v zmŕtvychvstanie. Dobrí sa dostanú do neba, ktoré ale podľa prorokovho učenia sa poníma veľmi pozemsky a zmyselne. Zlí budú trestaní ohňom, ktorý je sedemdesiat ráz pálčivejší ako oheň tuzemský. Mohamed vôbec nevystúpil proti mravnej rozpustilosti, ktorá je na východe hlboko zakorenená. Ba dostalo sa jej zákonitého schválenia tak príkladom samého proroka ako i výslovným povolením štyroch žien a ľubovoľného počtu otrokýň. Rozvod je častý a ľahký. Ako dôvod k rozvedeniu stačí aj to, keď žena v noci chrápe. Mohamedanizmus je monoteistickým náboženstvom, prispôsobeným ľudským vášňam. Nechápe a nechce poznať tajomstve kríža. Čiastočne aj tým sa vysvetľuje jeho úžasne rýchle rozšírenie. Dnes je asi 260 miliónov mohamedánov. Mohamed nariadil svojim veriacim bojovať zbraňou proti inovercom, číhať na nich, olupovať, zotročovať ich a zabíjať. Arabsko bolo zemou ustavičných vnútorných nepokojov, kde kmene sa navzájom napádali, olupovali a vraždili. Prorok prekazil tento domáci boj všetkých proti všetkým a dal svojim súkmeňovcom veľký spoločný cieľ: v mene Allahovom vrhnúť sa na neveriacich s nasadením vlastného života. Život ľudský, jeho osud, dĺžka je vôľou Allahovou nezvratne predurčená (fatalizmus). Najväčšia odmena čaká v nebi na padlého bojovníka. Kvapka krvi na bojišti vyliatej je viac hodná ako dvojmesačný pôst. U Mohameda v jeho neskorších rokoch vždy určitejšie vystupovala do popredia myšlienka politickej panovačnosti, ktorej mala slúžiť idea náboženská. Z blúznivého kazateľa a proroka stával sa vojvodca, zákonodarca a prefíkaný,

vypočítavý politik, ktorý nepopierateľnou geniálnosťou usiloval sa vybudovať novú životnú pospolitosť podľa svojich zásad. Pravda, že takým náboženským entuziazmom sýtení vojaci boli postrachom sveta. Európskemu človekovi ťažko sa bolo merať s nepriateľom, ktorý horel túžbou po boji a pritom bol veľmi skromný vo svojich požiadavkách. Jeho pokrmom boli figy, chlieb a ryža, pil vodu a mlieko. Islam nielen trvale odňal Cirkvi rozsiahle územia v Ázii a v Afrike a obmedzil ju výlučne len na Európu, ale položil okolo nej na východe a juhu silnú hrádzu, cez ktorú nemohlo preniknúť žiadne misionárske hnutie. Cirkev bola zatlačená na severozápad k Atlantickému oceánu; k pohanským národom mala prístup len po vodných cestách na neznámych moriach, na ktoré sa plavci odvážili len na konci stredoveku. Ale tieto strašné pohromy priniesli i voľačo dobrého. Dali podnet k veľkolepým križiackym výpravám, ktoré boli vrcholným prejavom stredovekej viery. Nebyť mohamedánskej hrádze, bolo by prenikalo k ázijským národom kresťanstvo znetvorené nestorianizmom a monofyzitizmom. Po objavení zámorských ciest niesli im katolícki misionári kresťanstvo neporušené, čisté.

J. Hell, Die Religion des Islam 1914. — G. Simon, Der Islam u. die ehristl. Verkundigung, 1920. — Carra de Vaux, Les penseurs de l'Islam. 5. sv. Paris 1926. — Grimme, Mohammed. Mainz 1904. — H. Ritter, Die dogmatischen Lehren der Anbiinger des Isiam. Leipzig 1929. — L. Jalabert, L'Arabie occiden-tale avant l'Hégire. Recherches de science relig. 1930. M. d'Herbigny, L'Islam naissant: Orientalia christ. Roma 1929. — W. Rudolph, Die Abhiingigkeit des Yorans vom Judentum u. Christentum.. Stuttgart, 1922.

HLAVA II.

Pápežstvo v spojení s Karolingovcami.

Doterajšie dielo kresťanstva, zveľadené získaním germánskych národov pre Cirkev, bolo s dvoch strán ohrozené začiatkom 8. storočia. Zo severu ohrozovali ho pohanskí Frízi a Sasi, z juhu sa nebezpečne tlačil islam do Itálie a Galie. Pápežstvu i Frankom išlo o bytie a nebytie. Čo bolo pre nich osožnejšie v tejto kritickej chvíli ako spojiť sa proti spoločnému nepriateľovi! A spojili sa. Spojenie pápeža s Karolom Martelom je jedným z najdôležitejších momentov svetových dejín. Vtedy sa položil zárodok onoho vojensko-kňazského štátu, ktorý bol základom celého ďalšieho európskeho vývoja.

§ 73. VZNIK PÁPEŽSKÉHO ŠTÁTU.

1. Cirkevný štát je — ako hociktorý iný štát — útvar, ktorý vznikol vývojom prirodzených okolností. Pravda, jeho hlava pápež. i ako pápež, najvyšší predstavený celého kresťanstva, spolu pôsobil pri jeho zrodení. Počiatky tohto štátu siahajú veľmi ďaleko. Už pred Konštantínom Veľkým nadobudla Cirkev z darov a odkazov veriacich značný majetok. Po oslobodení kresťanstva tento majetok silne vzrástol. Sám Konštantín Veľký daroval pápežovi Silvestrovi svoj palác. Laterán a rozsiahle majetky. Jeho príklad nasledovali bohaté senátorské rodiny a zanechávali svoje majetky sv. Petrovi (patrimonium Petri). Nielen v celej Itálii, ale i v Galii, v Dalmácii, Afrike a v Malej Ázii mal pápež značné latifundiá a r. 600 bol pápež Gregor Veľký najväčším veľkostatkárom celej Európy. Pre svoj veľký majetok i pre svoju cirkevnú dôstojnosť získali pápežovia prirodzene i značné politické práva. Prenesením cisárskeho dvora z Ríma do Carihradu stratil rímsky chudobný ľud svojho živiteľa a starosť o ľud prešla s cisára na pápeža. Ba pápež musel chrániť rímsky ľud aj proti nepriateľom, a to tak, že spočiatku miernil útočníkov na Rím len darmi a prímluvou, v 7. storočí však zriaďoval proti nim už i brannú moc. Politický význam pápežov vzrástol, keď Odoakar r. 476 zničil západorímsku ríšu (§ 61, 2). Keďže východorímski cisári nebránili Rím proti barbarským hordám, pápeži boli morálne nútení sa ujať nešťastnej zeme a hlavne zachrániť Rím pred úplnou záhubou. Tak zachránil Leo Veľký Rím r. 452 pred Atilom a r. 455 pred Genzerichom. A nebolo tomu ináč ani vtedy, keď Justinián I. po odstránení panstva Ostrogótov nad Itáliou zriadil ravenský exarchát, ktorého cieľom bolo chrániť Itáliu. Exarchovia vykorisťovali ľud a nijako ho nechránili pred nepriateľom. Tá starosť ostala i naďalej pápežovi. Rímsky ľud videl v pápežoch svojich živiteľov a italské obyvateľstvo svojich ochrancov. A pápeži to aj statočne plnili. Pápeži totiž plnili skutočne úlohy panovníka, hoci ním neboli. Čo sa takto samo sebou prirodzene vytvorilo, to dostalo v 8. storočí právny podklad.

2. Priepasť, ktorá sa už dlho tvorila medzi Rímom a Carihradom, ešte viac sa prehlbovala v ikonoklastických nepokojoch (§ 81). Leo III. Isaurský chcel násilím donútiť pápeža, aby odstránil úctu obrazov. Preto sa zmocnil italského ľudu taký veľký odpor k Východu, že už vtedy by bolo došlo k ustanoveniu západného cisárstva, keby pápež nebol miernil ľud. Longobardovia sa len tešili rozporu medzi Východom a Západom a chceli ho využiť na to, aby zaujali celú Itáliu. V boji s Longobardmi obrátili sa pápeži o pomoc v prvom rade prirodzene do Carihradu, veď stáli ešte pod ochranou východnej rímskej ríše. No tu vystupujú pápeži už nie ako poddaní, ale ako suverénni panovníci rímskeho vojvodstva (Ducatus Romanus), a to tak na základe moci, ktorú im dal sám východorímsky cisár, aby dozerali aj nad samými ravenskými exarchami, ako i na základe toho prirodzeného vývoja, že rímsky ľud v pápežoch videl svojich skutočných panovníkov. Veď už Gregor Veľký poznamenal, že nevie, čím je viac, či dušpastierom, či svetským kniežaťom. To povedomie suverénneho panovníka rímskeho vojvodstva sa v jeho nástupcoch len zosilňovalo, a to tým viac, čím viac východní cisári tratili na vážnosti pred rímskym a italským ľudom a čím viac zanedbávali svoje panovnícke povinnosti v Itálii. Keď sa teda pápeži márne uchádzali o pomoc proti Longobardom u východných cisárov, obrátili sa k Frankom.

3. Pápežovo rozhodnutie hľadať pomoc u Frankov malo svoje dobré odôvodnenie. Franskí kráľovia si získali i doteraz nemalé zásluhy o Cirkev svojimi víťaznými vojnami proti Arabom. Priateľstvo medzi pápežstvom a Frankmi len rástlo, keď Pipin Krátky, majordomus a skutočný vládca rozsiahlej franskej ríše, zosadil len podľa mena vládnuceho slabomyseľného kráľa Childerika III. a sám nastúpil na jeho miesto. Pápež Zachariáš (741-52) nielen že neprotestoval proti tomu, ale s odôvodnením, že lepšie je, aby bol kráľom ten, kto má pre to zmysel a moc ako ten, kto nemá moci, len titul, na základe svojej moci a apoštolského úradu odporúčal Frankom Pipina za kráľa (bola to geniálna myšlienka sv. Bonifáca). Pipinovi sa čoskoro naskytla príležitosť odmeniť sa pápežovi za jeho uznanie. Longobardský kráľ Aistulf (749-56), ako by bol zachvátený panovačnou horúčkou talianskych vlastencov 19. storočia zjednotiť celú Itáliu, obsadil Ravenu a takto vyvrátil grécke panstvo v Itálii, vpadol do rímskeho vojvodstva a ohrozoval Rím. Pápež Štefan II. (752-57), keď" sa márne dovolával pomoci z Carihradu, v svojom ťažkom položení vybral sa r. 754 sám k franskému kráľovi Pipinovi žiadať pomoc (bola to prvá cesta pápežov za Alpy). Pipin prijal pápeža s veľkou úctou a vyznačil mu k pobytu kláštor St. Denis pri Paríži. Kráľ prisahal, že zadováži a odovzdá pápežovi rímske vojvodstvo a ravenský exarchát a svojou kráľovskou mocou bude chrániť pápeža a rímsku Cirkev. Pápež hneď jeho ako i jeho synov Karola a Karlomana pomazal za kráľov a Pipinovi dal titul patricija, t. j. námestníka rímskeho cisára (patricius Romanorum; doteraz ho mal ravenský exarchát). Pipin dodržal svoj sľub. Dva razy, r. 754 a 755, s veľkým vojskom podnikol výpravu do Itálie, donútil Aistulfa vydať pápežovi rímske vojvodstvo a ravenský exarchát. Kráľovská komisia položila kľúče 20 miest na hrob sv. Petra na znak, že kráľ daruje toto územie sv. Petrovi (Pipinov dar — Patrimonium sancti Petri). Tak vznikol cirkevný štát, pápež sa stal svetským kniežaťom a získal neodvislosť, ktorú potreboval k vykonávaniu svojho vznešeného úradu.

Keď bol Pipin druhý raz v Itálii, dostavilo sa k nemu posolstve z Byzancie s bohatými darmi a žiadalo, aby vrátil spomínané územia byzantskému cisárovi. Pipin však odpovedal, že nie ľudská priazeň ho viedla dva razy cez Alpy, ale úcta k sv. Petrovi. Za nič na svete nemôže odňať tu, čo raz daroval sv. Petrovi. Nebezpečie, ktoré ešte vždy hrozilo mladému štátu so strany Longobardov, bolo úplne odstránené za Karola Veľkého. Keď longobardský kráľ Deziderius ohrozoval Pipinov dar, Hadrián I. (772-95) privolal na pomoc Karola Veľkého, ktorý r. 774 premohol Longobardov, zničil ich ríšu a stal sa pánom Itálie. Prijal titul: Rex Francorum et Longobardorum atque patricius Romanorum. Dar, ktorý dal jeho otec pápežom, nielen potvrdil, ale i rozmnožil. Tak bol definitívne a formálne založený cirkevný štát. Listina Constitutum alebo Donatio Constantini, ktorá v plnom znení sa vyskytuje v 9. storočí v pseudoizidorských dekretáliach, ináč opisuje vznik cirk. štátu. Pravda, je falzifikátom, pravdepodobne z 8. storočia. Stredovek ju pokladal za pravú až do 15. storočia, kedy sa jasne dokázala jej nepravosť. Podľa nej Konštantín Veľký daroval pri prenesení svojho sídla z Ríma do Carihradu vraj z povďačnosti za krst a uzdravenie z malomocenstva pápežovi Silvestrovi cisársku hodnosť a jej odznak y s územím mesta Ríma a všetkými italskými mestami a provinciami. Pápežský štát na základe Pipinovho daru zahrnoval rímske vojvodstvo (Rím a jeho okolie pozdĺž mora a rieky Tiberis), ravenský exarchát a Pentapolis (t.j. 5 miest: Rimini, Pesaro, Fano, Sinigaglia, Ancona). Karol Veľký pridal k nemu mestá Imolu, Ferraru a Bolognu. Rozprestieral sa teda v strednej Itálii od mora k moru. Jeho rozloha sa cez storočia rôzne menila. Pápežský štát bol najväčší za pápeža Julia II. (1503-13). R. 1859 mal asi 41.000 km2. Dohodou medzi Sv. stolicou a kráľovstvom talianskym z r. 1929 scvrkol sa na Vatikán, Castelgandolfo a niekoľko cirk. budov v Ríme v rozsiahlosti 44 hektárov.

4. Počínaním Štefana II. nastal rozvod medzi pápežstvom a starou rímskou ríšou. Pápežstvo išlo politicky vlastnou cestou. Pápež bol suverénom v svojom štáte a na miesto doterajšej ochrany rímskych cisárov dal sa pod ochranu franských, neskoršie nemeckých cisárov. Odteraz pápež už nebol len nástupcom galilejského rybára v jeho vznešenom úrade, ale do istej miery i dedičom rímskych cisárov. Cirkevný štát je potrebnou základňou pápežovej nezávislosti. Slušalo sa, aby pápež ako duchovná hlava všetkých veriacich, kráľov a kniežat, nepodliehal ľubovôli a vrtochom hociktorého panovníka, ako to bolo na Východe s carihradským patriarchom. Pravda, veľké výhody, ktoré plynuli pre pápežstvo cirkevného štátu, mali i svoje tiene. Najmä keď pomyslíme na dobu renesančnú a na nepotizmus pápežov.

Politickým odpojením Ríma od Carihradu prejavilo sa i navonok to, čo sa vnútorne už dávno uskutočnilo. Medzi Rímom a Carihradom už dávno nebolo vnútorného spojenia a kultúrnej spolupráce. I Rím i Carihrad mali svoj zvláštny myšlienkový svet a jeden druhému sa čím ďalej tým viac odcudzovali. Vlastný svojráz ďalej a ďalej budovali, takže z bývalého jednotného grécko-rímskeho kultúrneho sveta vznikli dve kultúry, ktoré sa už navzájom nerozumeli. Na Východe grécka kultúra sa zbavila rímskeho primiešania a priberúc aziatské prvky, vyvinula sa na samostatnú a na Východe samovládnu kultúru byzantskú. Latinská kultúra však sa osviežovala kultúrnym prínosom nových európskych národov. Na Východe vládla reč grécka, na Západe latinská. Bolo len úplne prirodzené, že kultúrny separatizmus preniesol sa aj na pole náboženské a cirkevné. Carihradským patriarchom sa všeličo nevidelo u pápežov. Keď však pápežstvo vzniknutím cirkevného štátu získalo i svetskú moc, patriarchovia to už nemohli zniesť a odpustiť Rímu. I došlo k rozkolu za Focia, resp. za Michala Ceruinria (§§ 82, 83).

Duchesne, Le prem. temps de l'État pont. 3. v. Paris 1912. — J. Haller, 9nellen z. Gesch. der Entstehung d. Kirchenstaates. 1907. — E. Gaepar, Pippin t. die rôm. Kirche. 1914. — C. Rodenberg, Pippia, Karlmann u. P. Stefan II. 1923. — J. Haller, Karolinger u. d. Papsttum.

1911. — Ságmiiller, Die konstant. Schenkung im Investiturstreit. ThQn. 1902. — G. Laehr, Die Konstant. Schen. kung in der abendländ. Lit. bis z. Mitte des 14. Jh. 1926.

§ 74. OBNOVENIE ZÁPADNÉHO CISÁRSTVA.

1. Detronizovaním posledného západorímskeho cisára Romula Augustula r. 476 zanikla západná rímska ríša, ale idea rímskeho cisárstva nebola mŕtva a čakala len na vhodný čas, aby bola vzkriesená. Hoci Rím prestal byť politicky stredobodom sveta, neprestal ním byť cirkevne a to stačilo k tomu, aby sa stále udržiavala idea západného cisárstva. Katolíckej Cirkvi nič sa tak neprotiví ako partikularizmus. Kresťanstvo — ako náboženstvo národov — má v svojej podstate univerzalizmus a nikdy sa nemôže toho zriecť. Je prirodzené, že sa v takom ovzduší ľahko rodila a udržiavala túžba i po politickom univerzalizme, po univerzálnom (rímskom) cisárstve. U Gregora Veľkého vidíme už jasne plán tak pripútať cirkvi a národy k Rímu, ako boli kedysi pripútané k nemu politicky. Idea veľkej kresťanskej spoločnosti národov, idea veľkej západnej ríše Kristovej svietila v hlave Gregora I. dávno pred Karolom Veľkým, ktorý túto ríšu uskutočnil. Kým za sťahovania národov nebolo na západe takej ríše, ktorá by sa bola mohla rovnať bývalej slávnej rímskej ríši, zatiaľ idea živorila, či už stvárnená v biednej náhrade ravenského exarchátu východných rímskych cisárov, alebo v neskoršom franskom patriciáte Rimanov. Ale, keď sa vzniesla za Alpami mohutná a vznešená postava Karola Veľkého, keď sa zrodila dôstojná, veľká západné národy spájajúca ríša, ktorá bola vonkoncom kresťanská, čo bolo prirodzenejšie, ako v nej stvárniť ideu a uskutočniť dávno túžené univerzálne rímske cisárstvo na západe. Tak sa uskutočnila tá nádherná syntéza — cirkevno-politický-mocenský univerzalizmus — ktorý špecifikuje stredovek a tak zvláštne ho charakterizuje.

2. Prvým krokom k obnoveniu západorímskeho cisárstva bolo menovanie Pipina a jeho synov patricijami Rimanov, t. j. námestníkmi rímskeho cisára (754). Názov mal byť zovňajším výrazom nového pomeru medzi franskými kráľmi a novozaloženým pápežským štátom. Franskí panovníci prevzali právo a povinnosť brániť cirkevný štát proti vonkajším a vnútorným nepriateľom, brániť jeho práva, a keď treba i so zbraňou zadovážiť im platnosti. Franský kráľ si bol toho vedomý a už na základe patriciátu sám sa menuje „devotus s. Ecclesiae defensor atque adiútor in omnibus". Keď však Karol Veľký r. 774 obdržal značnú časť Talianska zaujatím ríše longobardskej, naskytla sa mu vhodná príležitosť siahnuť po cisárskej korune tobôž, že východné cisárstvo bolo zoslabené pre ikonoklastický boj, na Západe znenávidené a k tomu od r. 796 nevládol v Carihrade cisár, ale žena (Irena), podľa rímskeho práva neoprávnená k vláde.

3. K formálnemu obnoveniu cisárstva došlo za pápeža Lea III. (795-816). Leo III. hneď po svojom zvolení poslal Karolovi kľúče od hrobu sv. Petra a vlajku mesta Ríma; okrem toho vyzval ľud, aby zložil Karolovi ako svojmu ochrancovi prísahu vernosti. Za procesie v deň sv. Marka r. 799 dvaja príbuzní predošlého pápeža Hadriána I. napadli Lea III., zhodili ho s koňa, týrali a uväznili ho v kláštore. Keď sa pápežovi podarilo vyslobodiť z väzenia, hneď sa vybral cez Alpy ku Karolovi do Paderbornu, aby ho žiadal o pomoc. Karol prijal vznešeného hosťa so všetkými poctami a prisľúbil, že dopomôže pápežovi k jeho právam a v Ríme urobí poriadok. I keď kroniky nič nehovoria o rozhovoroch v Paderborne, je isté, že sa už tam hovorilo o obnovení cisárstva a o Karolovej korunovácii. Karol po pápežovom návrate v novembri r. 800 aj sám došiel do Ríma a dal sťať sprisahancov, ktorí nevedeli dokázať obvinenia proti pápežovi (krivú prísahu a cudzoložstvo). Na vianočné sviatky po slávnostných bohoslužbách pápež položil cisársku korunu Karolovi na hlavu, pomazal ho za rímskeho cisára, pričom ľud trikrát zvolal: „Carolo piissimo Augusto a Deo coronato, magno et pacifico imperatori vita et victoria!" Podľa Einharda, Karolovho životopisca, cisár nebol spokojný s korunovaním. Vraj sám sa mal vysloviť, že keby bol vedel, čo sa má stať toho dňa, nebol by išiel do kostola sv. Petra. Na vysvetlenie jeho chovania sú dve mienky: Karol nechcel svojím korunovaním za západného rímskeho cisára pozbaviť cisárskej dôstojnosti východných rímskych cisárov, ale sa chcel s nimi bratsky deliť v rímskom cisárstve. Bol by sa chcel o korunovaní dorozumieť s východným cisárom, čo sa však nestalo, a preto bol nespokojný (po korunovaní sa uchádzal o uznanie, ale dosiahol ho len r. 811). Alebo sa zdá, že si chcel sám postaviť na hlavu korunu, ležiacu na oltári, ale pápež ho predišiel. (Podobný prípad, aký bol v Paríži medzi Piom VII. a Napoleonom, ale tam cisár predišiel pápeža.) Leo mohol sa domnievať, že na základe Konštantínovho darovania (vid § 73, 3 Donatio Constantini) on je majiteľom cisárskej hodnosti a azda také ponímanie sa nepáčilo Karolovi Veľkému. Neskorší stredovek tak si vysvetľoval vznik západnej cisárskej hodnosti, že pápež pre ikonoklasmus preniesol cisárstvo od Grékov na Frankov. Inocent III. si bol toho úplne vedomý. (§ 102, 3.) 4. Obnovenie západorímskeho cisárstva, pri čom však ostala nedotknutá dôstojnosť východorímskych cisárov, malo ďalekosiahly význam. Karol ako cisár prevzal úlohu chrániť nielen rímsku cirkev (túto mal už ako patricij Rimanov), ale sa stal obrancom celej Cirkvi. Mal ju chrániť proti nepriateľom a svojou mocou mal napomáhať predstaviteľov Cirkvi v ich zámeroch (advocatia Eeclesiae). Ďalej západorímsky cisár sa stal hlavou všetkých kresťanských kniežat na Západe, ktorí týmto síce neboli pozbavení svojej samostatnosti, ale uznávali v ňom svojho rozhodujúceho sudcu v sporných veciach a vodcu v spoločných svetských veciach, týkajúcich sa celého kresťanstva (imperium mundi). Pápežstvo a cisárstvo boli dva piliere, na ktorých spočívala budova stredovekých dejín. Ich pomer nebol pomerom predstaveného k podriadenému, ale boli samostatní. Navzájom si zložili sľub vernosti, nie vazalský sľub. V západnom cisárstve mal sa uskutočniť ideál kráľovstva božieho, ktoré malo spojiť všetky kresťanské národy v jednu rodinu, ktorej duchovnou hlavou je pápež a svetskou cisár. Svetská moc mala dostať vyššie posvätenie od cirkevnej moci, duchovná moc ale očakávala od svetskej ochranu a pomoc pri vykonávaní svojho vznešeného

poslania. Kto nebol spojený s Cirkvou, nemal právneho postavenia ani v ríši a naopak, nepriateľ ríše bol aj nepriateľom Cirkvi. Harmonické spolupôsobenie cirkevnej a svetskej moci, jednota a spolupatričnosť západného kresťanstva impozantne vystupuje do popredia obnovením cisárstva. Nakoľko cisár získal do istej miery zvrchovanosť nad kresťanskými panovníkmi, nadobudol ju aj nad pápežom ako panovníkom cirkevného štátu. Podľa konštitúcie Lotára I. z r. 824 najvyššia súdna moc nad pápežským štátom patrila cisárovi; pápežovi ako skutočnému vládcovi patrila výkonná moc. Cisár vykonával túto právomoc v cirkevnom štáte prostredníctvom svojho, so súhlasom pápeža zvoleného, poverenca (missus). Cisár získal isté práva, aké mali predtým cisári byzantskí, i pri obsadzovaní pápežskej stolice. Mal právo spolupôsobiť pri voľbe a potvrdzovať voľbu pápeža. (To právo si nárokovali len neskorší nemeckí cisári.) Od r. 824 novozvolený pápež musel pred konsekráciou v prítomnosti cisárskych vyslancov zložiť sľub vernosti. Pápež však mal právo korunovať cisára. Stredoveká cisárska dôstojnosť mala do istej miery sakrálny ráz (pri korunovaní cisár ako subdiakon!), bola posvätená a Cirkvou udeľovaná. I keď" nástupcovia Karola Veľkého Ľudovít Pobožný a Lotár I. prijali korunu od svojho otca, predsa potom ešte raz ich korunoval pápež a cez celý stredovek bolo zásadou, že len ten je cisárom, komu pápež udelil korunu a pomazal sv. olejom. Sacrum Romanum imperium (neskoršie nationis Germanicae) uskutočňovalo augustínsko-gregoriánske idey o božom štáte na zemi. Avšak zriedka kedy v dejinách sa priblížilo augustínskemu ideálu. Záviselo to od okolností a osobných vlastností nositeľov tak tiary ako i cisárskej koruny. Imperium a Sacerdotium — spojené to dve mocnosti, od ktorých závisel všetok stredoveký vývoj. Popri veľkých výhodách, ktoré plynuli z neho pre Cirkev a ľudskú spoločnosť, skrývalo v sebe i zárodok veľkých bojov, ktoré vznikli medzi ním a cirkevno-štátnym pápežstvom. Boli to na seba odkázané mocnosti, skoro s totožnými nárokmi a bez presne formulovaného vzájomného pomeru. Trochu menej dobrej vôle na niektorej strane, trocha menej sebaopanovania či u pápeža, či u cisára a hneď vzniklo tisíc príčin k vážnym sporom.

J. Haller, Das altdentsche Kaisertum. 1926. — Einhard, Vita Caroli M. od. Pertz-Waitz. 1911. — H. Hoffmann, Karl der Gr. im Bilde der Geschichts-schreibung des fruhen MA. 1919. — H. Lilienfein, Die Anschauungen von Staat u. K. im Reich d. Karolinger 1902. L. Halphen, Études critiques sur l'histoire de Charlemagne. Paris 1921. W. Ohr, Der karoling. Gottesstaat in Theorie u. Praxis. Disa. 1902.

§ 75. DEJINNÝ VÝZNAM KAROLA VEĽKÉHO. JEHO NÁBOŽENSKO-SOCIÁLNE REFORMY.

1. Karol Veľký (768-814) znamená v dejinách splnenie a začiatok. Je splnením snov Augustína, Gregora Veľkého, uskutočniteľnom začatého diela Pipinovho a plánov Bonifácových. A je začiatkom západného cisárstva, veľkej kresťanskej rodiny a jednoty národov na západe. Ním sa začína západná „civitas christiana" a stredoveké nemecké cisárstvo. Bez neho nebolo by jednoty medzi navzájom sa ničiacimi germánskymi kmeňmi, nebolo by teda nemeckej ríše a svet ovládajúcej cisárskej slávy. Jeho svetodejinný význam spočíva tak v ojedinelých skutkoch, ktoré zrealizoval na každom poli života, ako i v jeho zvlášť vynikajúcej osobnosti.

2. Karol Veľký dobre videl tie mohutné sociálne a duchovné sily, ktoré Cirkev skrýva v sebe, a trvale ich zapojil do svojej budovateľskej práce. Preto mu išlo predovšetkým o pevné organizovanie Cirkvi, najmä na územiach, na ktorých nevznikla do jeho doby diecezánska organizácia. Tak zriadil v Sasku biskupstvá v Brémach, Verdene, Mindene, Paderborne, Munsteri a Halberstadte. Naliehal a previedol, aby každá fara podliehala voľaktorej diecezálnej správe a tak odstránil tie tzv. panské fary (Eigenkireben), ktoré sa u Frankov tak nebezpečne rozrastali na úkor cirkevnej disciplíny a kresťanskej veci. Biskupstvá zase podriadil arcibiskupstvám. Vtedy vznikli arcibiskupstvá v Salzburgu, Mohuči, Trieri a Kolíne. Staral sa o dotovanie Cirkvi a zriadil na kultové výdavky (na spôsob Starého zákona) desiatky. Aby cirkevno-náboženské otázky boli vždy predmetom všeobecnej pozornosti, a aby náboženský život neupadol, často zvolával cirkevné synody, staral sa, aby sa na nich pretriasali praktické teologické otázky, ba aj sám do nich zasahoval.

Podpis Karola Veľkého.

3. Aby sa všade rozšíril cirkevno-náboženský duch a kultúra, zriaďoval školy. Pri každej kapitule a kláštore mala byť škola vyššia (akadémia) alebo nižšia (elementárna). Najdôležitejšími boli dvorné vysoké školy vo Fulde, St. Gallene a Tourse. Pre organizovanie školstva povolal vynikajúcich mužov Alkuina (bol jeho ministrom kultu) z Anglicka a Pavla Diakona z Talianska. Do tejto duševnej obrody zapriahol najmä kláštory, ktoré sa už viac stávali ohniskami vedy, umenia ako náboženského života. Nariadil, aby sa v kláštoroch odpisovali dokumenty klasickej literatúry, a veru jemu možno ďakovať, že sa mnoho z týchto zachránilo pre ľudstvo. Keď" aj veľa z jeho kultúrnych podujatí viazalo sa úplne k jeho osobnosti a jeho smrťou ako by stratilo svoje životné podmienky, predsa veľa ním zasiatych zárodkov klíčilo ďalej a tvorilo základ stredovekej kultúry učencov a neskoršej ľudovej kultúry.

4. Duševné a mravné podvihnutie kléru a ľudu zvlášť mu ležalo na srdci. Staral sa o náboženský život v kláštoroch a v dušpastierstve účinkujúceho kňazstva. Ako prakticky pokračoval v tom ohľade, ukazuje to, že dal zostaviť pre kňazstvo vzorné kázne, aby lepšie a pre ľud osožnejšie hlásalo slovo božie. Z Ríma zadovážil a rozšíril liturgické knihy, aby sa služby božie odbavovali jednotne a slávnostne. Staral sa o spev pri liturgických úkonoch a pokladal ho za zvlášť vhodný prostriedok zjemniť surový a nekultúrny ľud. Znova uviedol verejné pokánie za niektoré hriechy, nemilosrdne trestal prestúpenie niektorých cirkevných príkazov, často i trestom smrti (požívanie mäsa v pôste). Ako minimum náboženskej znalosti žiadal od ľudu naučiť sa Otčenáš a Verím. Žiadal a organizoval charitatívnu činnosť. Podnikal zahraničné cesty, aby si nadobudol nové poznatky (5 ráz bol v Taliansku). Čo videl krásneho a osožného, usiloval sa presadiť a uskutočniť i vo svojej krajine. Bez týchto ciest nebol by vznikol prekrásny dóm v Aachene (za vzor mu slúžil kostol sv. Vitalisa v Ravenne) a inde.

5. Karol Veľký mal najužší vzťah k Cirkvi, ktorej veľa osožil na každom poli. Nie div, že ho jeho ctitelia pomenovali „kňazom a kazateľom". Avšak Karol nielen slúžil a osožil Cirkvi, ale ju aj mnoho ráz svojvoľne a násilne opanoval. Často svojvoľne zasiahol do rokovania ríšskych koncilov, obsadzoval biskupstvá a opátstva (dával ich niekedy aj laikom), od cirkevných hodnostárov žiadal službu štátu (postaviť vojsko a zúčastniť sa vo vojne). Pravda, v Karolovom prípade i jeho svojvoľnosť v cirkevných veciach možno čiastočne ospravedlniť. Karol bol vonkoncom zaujatý myšlienkou univerzálneho kráľovstva „z milosti božej", v ktorom sa prvý raz uskutočnila hlavná snaha stredovekej cirkvi po jednote západných kresťanských národov. Medzi pápežmi tej doby nenašla sa osobnosť, ktorá by bola mohla so svojej strany ten veľkolepý plán uviesť do života. Karol Veľký však ho uskutočnil. Ten cieľ bol tak veľký a svätý, že keď sa Karol Veľký v jeho záujme dopustil tu a tam aj prestrelkov, nevyzeralo to tak tragicky. Nebolo to osudné, kým mal vládu v rukách tak kresťansky a cirkevne zmýšľajúci panovník, ako bol Karol Veľký. Ďalej musíme uvážiť, že v tej nekultúrnej dobe ťažko bolo rozlišovať medzi čisto cirkevnou a politickou sférou. Sám Karol nebol predstaviteľom cezaropapizmu na východný spôsob. Nechcel potlačiť Cirkev v jej právach, ale chcel všetko — teda i Cirkev — zapojiť do služby celku, do uskutočnenia cieľa, ktorý aj Cirkvi bol osožný a vítaný, že sa pri tom Cirkev priveľmi zamotala do svetských vecí, čo sa neskoršie stupňovalo až do neznesiteľnosti, je nevyhnutné zlo, tieň veľkej veci.

6. Horšie bolo v jeho živote to, že sa miešal i do čisto dogmatických veď Cirkvi a v tom sa neukázal vždy dosť poslušným podriadeným pápežovi. Keď mu napr. poslal Hadrián I. uznesenia 7. vš. snemu Nicajského o úcte obrazov, Karol podal o tom ostrú kritiku (§ 81, 5). Bol opravdivým kresťanom, ale zato kresťanské mravné zásady ani u neho neboli úplne do života uvedené. Mal dobrú vôľu, ale pritom ostal neskrotným dieťaťom prírody a nevedel podrobiť svoje prudké náruživosti vznešeným zásadám, ktorým mečom razil cestu na všetky strany.

Najpovážlivejším momentom Karolovho cirkevno-politického postoja bol prepiaty kultúrny smer, ktorý dal cirkevnému životu. Pokladal totiž Cirkev viac za kultúrnu ustanovizeň, za stánok vedy a umenia, za prostriedok krotenia nekultúrnych národov než za ustanovizeň ľudského spasenia. Zlé stránky tohto smeru sa v Cirkvi neskoršie prejavili so svojimi žalostnými následkami. Karol Veľký zomrel 28. januára 814 v Aachene a pochovaný je v tamojšej katedrále Matky Božej, sediac na zlatom tróne, oblečený do cisárskeho rúcha, s korunou na hlave, s mečom v ruke a s knihou evanjelia na lone. V niektorých diecézach uctievali ho ako svätého, ba proti-pápež Paschal III. za Fridricha Barbarosu vyhlásil ho za svätého, ale rímska Cirkev to neprijala (§ 101, 4). Dejiny mu dali meno Veľký. Jeho veľkosť je v tom, že celý svoj život a každý jeho čin mal len jediný cieľ: všeobecné dobro, dobro celku.

Karls religios.sozial.kirchliches Werk: in Lort, Geschichte der Kirche. Munster 1936. — F. Kampers, Vom Werdegang der abendliind. Kaisermystik. 1924. — W. Ohr. Die Kaiserkranung Karl. d. Gr. 1904. — Hertling, Die eog. rom. Kanigskranungsformel: Historisch. Sahrb. d. Górresges. 1925.

§ 76. CISÁRSTVO A PÁPEŽSTVO OD KAROLA VEĽKÉHO PO GREGORA VII.

1. Akokoľvek sľubne začalo cisárstvo i pápežstvo svoje účinkovanie od Karola Veľkého, predsa obidva vrcholy kresťanskej spoločnosti zažili veľké otrasy po smrti veľkého organizátora. Úpadok sa skôr javil u cisárstva, a to už za cisára Ľudovíta Pobožného (814-840), syna Karola Veľkého. Ríša Karola Veľkého a jej kultúra vyrástla razom, a preto nemala v sebe tej nerozbitnej vnútornej sily, ktorú obyčajne majú útvary trvalého a pokojného vývoja. Ľudovít bol panovníkom dobromyseľným, zbožným, ale slabým a nesamostatným. Nevedel udržať dedičstvo svojho veľkého otca. Ríša slabla pre nedorozumenie medzi panovníkom a jeho synmi Lotárom (od r. 817 spolucisárom), Pipinom, Ľudovítom Nemcom a Karolom Holým. Po smrti Ľudovíta Pobožného jeho synovia sa nevedeli dohodnúť na dedičstve, čo viedlo k zmluve vo Verdune r. 843; podľa nej sa ríša Karolova definitívne rozdelila na tri časti. Východnú časť ríše dostal Ľudovít Nemec, západnú Karol Holý a strednú s Talianskom Lotár. Ba r. 870 podelili strednú časť medzi sebou Ľudovít Nemec a Karol Holý, čím sa franská ríša rozdelila na časť germánsku a románsku, na polovicu nemeckú 3 francúzsku.

2. Hodnosť západorímskeho cisára dostala sa tomu, koho pápež korunoval za cisára. Jej nositeľmi boli po Ľudovítovi Pobožnom Lotár I. (840--855), jeho syn Ľudovít II., kráľ Talianska (855-875). Po ňom ju dosiahol Karol Holý (875-877), panovník západnej a strednej časti franskej ríše, potom Karol III. Tlstý (881-887), najmladší syn Ľudovíta Nemca a panovník Nemecka a Talianska. Pravda, boli to panovníci slabí, a preto ani ako cisári nesplnili očakávania Cirkvi. Po detronizácii Karola III. udelil pápež Formozus (891-896) cisársku korunu Guidovi (891-893), vojvodcovi spoletskému a kráľovi Lombardie, resp. jeho synovi Lambertovi (892-898). Pre slabosť týchto panovníkov pápež Formozus sa viac klonil k nemeckému kráľovi Arnulfovi, ktorý premohol Lamberta, zaujal stredné Taliansko a pápež ho korunoval za cisára (896-899). Po Arnulfovej smrti (cisár Lambert medzitým tiež zomrel) najviac si nárokoval cisársku korunu furlandský markgróf Berengár. Ale pápež Benedikt IV. (900-903), obávajúc sa jeho silnej strany v Taliansku, korunoval za cisára Ľudovíta III. z Provence (901-902). Berengár ho však vyhnal z Talianska. Pápež Ján X. (914-928) bol nútený Berengára r. 915 korunovať za cisára (915-924). Zavraždením Berengára r. 924 vymrel rod Karolingovcov a zaniklo aj, aspoň na čas, západorímske cisárstvo.

3. Pápežstvo nemalo nijakej pomoci od posledných Karolingovcov. Prežívalo svoj najhlbší úpadok. Po zaniknutí cisárstva (924), stalo sa už úplne hračkou v rukách rímskych strán. Avšak trosiek na kúsky rozdrobenej bývalej franskej ríše koncentrovala sa nová, zdravá a nádejná Mocnosť Nemecko, a je prirodzené, že omráčená Cirkev vystrela po nej svoje pomoc hľadajúce ruky. Od r. 950 vládol v severnom Taliansku markgróf Berengár z Ivrey a ohrozoval Rím. Pápež Ján XII. (955-964) povolal na pomoc Ota I. a súčasne mu ponúkol cisársku korunu. Oto skutočne šiel do Talianska a Berengár, ktorého opustilo vlastné vojsko, uchýlil sa na svoje hrady. Keď" Oto sľúbil ochranu Sv. stolice, pápež ho korunoval za rímskeho cisára r. 962. Tým sa obnovilo západné cisárstvo a zostalo od tej doby spojené s nemeckou korunou (Sacrum Imperium Romanum nationis Germanicae). Cisár Oto I. (962-973) po svojom korunovaní vydal pápežovi listinu (pactum confirmationis — Ottonianum), v ktorej potvrdil a rozmnožil dary Pipinove a Karola Veľkého. Vtedy uzavretá zmluva medzi pápežom a cisárom stala sa vzorom pre všetky podobné neskoršie zmluvy. Cisár prevzal v nej 1. ochranu rímskej Cirkvi a osoby pápežovej, 2. zaručoval sa späť získať a pre pápežstvo udržať všetky medzitým odňaté majetky cirkevného štátu, 3. kánonická voľba pápeža ostáva nedotknutá, konsekrácia pápeža však má sa diať v prítomnosti cisárskych vyslancov. Usnesenie o voľbe pápeža r. 963 pre vierolomnosť pápeža Jána XII. sa pozmenilo v tom zmysle. že sa rímsky ľud prísahou zaviazal Otovi nikdy nevoliť pápeža bez cisárovho súhlasu. Tým bola ohrozená slobodná voľba pápeža.

4. Nemecko takto v 10. a 11. storočí získalo vedúce postavenie v západnej politike a v Cirkvi. Pravda, za nemeckým cisárstvom nestála už politicko-univerzálna ríša Karola Veľkého. Cisár mal skutočnú moc okrem Nemecka už len v Taliansku a Burgundii. Nemal moc navonok a ani v ríši nemal ju takú ako Karol Veľký. Vtedy vzniklým feudálnym zriadením postavené boli oproti najvyššej centrálnej moci kráľa rozličné väčšie-menšie moci vo veľmi spletitom vzťahu vzájomnej nadradenosti a podradenosti a vo veľkej miere nezávislé; bez ich podpory bol vlastne kráľ bezmocný. Feudalizmus šťastne a nešťastne vplýval tak politicky ako i cirkevne na ďalší stredoveký vývoj. Feudálni páni boli sčiastky svetské. sčiastky duchovné kniežatá (biskupi). Moc svetských feudálnych pánov bola dedičná, duchovných však nie. Túto okolnosť využilo cisárstvo, aby posilnilo a zvýšilo svoju moc. Zvlášť Oto posilňoval moc biskupov tým, že im ponechal rozličné verejné práva. Keďže biskupský majetok po smrti biskupa pripadol kráľovi a tiež jemu patrilo vymenovanie nového biskupa, zosilňovanie biskupskej moci znamenalo vlastne posilnenie pozície samého panovníka. V Nemecku týmto Cirkev získala ohromne na význame, lebo cirkevné právo a svetská moc boli spojené v osobe biskupovej. Pravda. zjavné boli hneď i nebezpečenstvá, ktoré týmto vznikali pre Cirkev. Cirkev sa príliš zaplietla do svetských vecí, dostávala sa skoro do úplnej odvislosti od štátu; simonii a zosvetárčeniu najmä vysokého kléru otvárali sa brány dokorán. V nasledujúcich časoch musí Cirkev ťažko bojovať, aby si uhájila aspoň takú slobodu a nezávislosť, bez akej by nemohla vyhovieť svojmu poslaniu. Otom obnovené cisárstvo vyvíjalo sa spôsobom, ktorý naznačil sám Oto. Za nasledujúcich saských a najmä švábskych panovníkov dosiahlo veľkej moci a za Henricha III. (1039--56) bola idea svetového impéria (imperium mundi) skoro uskutočnená. Henrich III. ' bol

nielen cisárom, ale osvojil si aj titul patricija Rimanov a ako taký nárokoval si rozhodujúci vplyv pri voľbe pápeža. Traja pápeži (Damazus II., Leo IX. a Viktor II.) boli skutočne volení na nemeckých ríšskych snemoch. Za Lea IX. sa uplatňuje už skutočne univerzálna moc pápežstva a položené sú potrebné základy k reforme Cirkvi, ktorú dovŕšil Hildebrand — Gregor VII.

Od založenia cirkevného štátu javila sa snaha, aby bola pri voľbe nového pápeža vylúčená účasť svetských činiteľov. R. 769 sa rozhodlo, že sa nesmie voliť laik, ba laik nesmie ani byť prítomný pri voľbe. Mikuláš I. to potvrdil pod ťarchou vyobcovania. Franskí panovníci na základe cisárskej hodnosti nárokovali si účasť pri voľbe, ktorá však mala len znemožniť prípadné nepokoje pri voľbe, nevplývala však na samu kánonickú voľbu. Lotár I. a Karol III. pokúsili sa síce v tom ohľade získať si právo, ale márne. Strašné pomery po smrti pápeža Formoza dali podnet k uzneseniu rímskej synody z r. 898, podľa ktorého sa znovu dovoľuje účasť laikov pri voľbe. Na tomto základe zmocnili sa rímske šľachtické rodiny v 10. storočí voľby pápeža a takmer úplne odstrániac kánonickú voľbu, svojvoľne určovali osobu pápeža. Za nemeckých cisárov trvalo sa zásadne na kánonickej voľbe, hoci vplyv cisárov bol veľký a u niektorých jedine smerodajný. Až konečne Mikuláš II. r. 1059 definitívne nariadil kánonickú voľbu pápeža.

Seppelt-Luffler, Papstgeschichte. Munchen 1938. — F. Lot et L. Halphen, Le rogne de Charles le Chauve Paris 1909. — Stengel, Die Entwicklung des Kaiserprivilegs f. d. riim. K.: Hist. Zeitschr. 1926. — G. v. Below, Der deutsche Staat des MH. 2. v. 1925. — K. Zeumer, Heiliges räm. Reich deutscher Nation. 1910.

§ 77. PÁPEŽOVIA V DOBE KAROLINGOVCOV.

Obnovením západného rímskeho cisárstva získali pápeži nádejnú oporu a s dôverou sa jej pridržiavali. Po Leovi III. († 816), za ktorého došlo k obnoveniu cisárstva, bol kánonicky zvolený Štefan IV. (816-817). O svojom zvolení Štefan podal správu Ľudovítovi Pobožnému, odobral sa do Reimsu, kde korunoval Ľudovíta za cisára. Paschal I. (817-824) udržiaval s cisárom priateľský pomer, cisár potvrdil práva a majetky Apoštolskej stolice, a pápež r. 823 korunoval jeho syna Lotára I. za spolu cisára. Pri voľbe Eugena II. (824-827) došlo k sporom, preto poslal Ľudovít do Ríma syna Lotára, ktorý usporiadal spolu s pápežom rozhárané rímske pomery. R. 824 uzavretou dohodou (Constitutio Lothariana) sa vylúčila účasť ľudu pri voľbe pápeža. Gregor IV. (827— 844) mal veľmi ťažké položenie pre nepokoje medzi cisárom a jeho synmi. Snažil sa medzi nimi sprostredkovať, čo sa však nepodarilo (pápež sám nadržiaval Lotárovi), a tak došlo r. 843 k verdunskému deleniu ríše. Za Sergia lI. (844-847) odvážili sa hordy Saracénov až do Ríma a vyplienili baziliky sv. Petra a Pavla. Aby sa predišlo podobným vpádom, dal Leo IV. (847-855) opevniť Vatikán hradbami (civitas Leonina) a dožil sa radosti, že Saracéni boli r. 849 premožení pri Ostii. R. 850 korunoval za cisára Ľudovíta II., kráľa Talianska. Po jeho smrti snažila sa cisárska strana previesť voľbu ctibažného kardinála Anastázia, ktorý vystúpil ako proti pápež proti kánonicky zvolenému Benediktovi III. (855-858), ale sa neudržal. Na základe kroník z 13. storočia rozšírila sa bájka o „pápežke Johanne", ktorá vraj panovala na tróne Petrovom 2 roky a sedem mesiacov, a to po Leovi IV. a pred nastúpením Benedikta III. Keď za procesie porodila chlapca, rozhnevaný ľud ju odhalil ako podvodnicu. Bájka držala sa najmä za protestantizmu až do 17. storočia, keď bola vyvrátená nad všetku pochybnosť. Nad slnko jasnejšie je dokázané, že Leo IV. zomrel 17. júla 855 a 7. októbra 855 už bol zvolený jeho nástupca Benedikt III. Medzi nimi nemá miesta 2 a polročné panovanie pápežky Johanny. Bájka, akej podobnú má aj byzantský patriarchálny stolec, je asi dozvukom pomerov 10. storočia, keď ženské dosadzovali pápeža. Zrodila sa vo fantázii ľudu, vybičovanej zle vysvetľovaným starým nápisom (P P P P P P - parce pater patrum papissae prodere partum), alebo starou Mithrovou sochou s dieťaťom vo Vatikáne.

Po Benediktovi nasledovali traja pápeži, ktorí dôstojnosť Sv. stolice značne pozdvihli, po nich však nasledovali najsmutnejšie roky pápežstva. Prvý z nich bol Mikuláš I. (858-867), najvynikajúcejšia postava na tróne Petrovom od Gregora I. po Gregora VII. Jeho vrstovníci ho nazvali „druhým Eliágom" a rozhodujúcim sudcom kniežat a národov. Bol akoby zábleskom neskorších velikánov Gregora VII. a Inocenta III. Cieľavedome a s nezlomnou vôľou sa postavil proti trom rozvratníkom tejto doby: Lotárovi II., arcibiskupovi Hinkmárovi a Fociovi, ktorí museli pred ním ustúpiť. Lotár II., panovník Lotaringie, nechcel uznávať kresťanské manželské zákony (po prepustení svojej bezdetnej manželky chcel pojať za manželku konkubínu Waldradu) a žiaľbohu, v tom mu boli naporúdzi feudálni biskupi jeho krajiny. Mikuláš rozhodne a dôsledne sa postavil proti nemu. Jeho víťazstvo nad Lothárom znamenalo nielen triumf kresťanských zásad nad bezuzdnými telesnými vášňami, ktorým sa oddala celá vtedajšia feudálna spoločnosť spolu s klérom, ale aj víťazstvo univerzálnej Cirkvi nad štátnou cirkvou. Hinkmár, arcibiskup reimský (845-882), bol typickým zástancom neobmedzenej právomoci metropolitov (odpor proti nej zrodil pseudo-izidorské dekretály). Hinkmár na základe svojej domnelej neobmedzenej právomoci zosadil jedného zo svojich sufragánnych biskupov (Rothadius, biskup zo Soissons). Mikuláš, ku ktorému zosadený biskup apeloval (tu sa javí pseudo-izidorskými dekretálmi posilnená pápežská právomoc nad metropolitmi), sa ho zaujal a ponechal na jeho mieste. Mikulášovo víťazstvo nad Hinkmárom, ktorý cirkevno-politicky pracoval v zmysle národných cirkví, bolo víťazstvom univerzálnej Cirkvi nad cirkevným partikularizmom. Mikuláš energicky chránil proti Fociovi jednotu Cirkvi, ale pri všetkom úsilí nemohol znemožniť dočasnú schizmu. Podobne ako Hinkmára, podvrátil aj Jána, arcibiskupa z Ravenny, ktorý chcel svojim sufragánnym biskupom znemožniť styk so Sv. stolicou. Mikuláš položil základy toho špecificky stredovekého povedomia a postoja rímskych pápežov, že totiž oni sú pánmi celej Cirkvi a preto ako zástupcovia

boží sú aj nad panovníkmi. Mikuláš prvý sa dal korunovať ako svetská hlava cirkevného štátu. Jeho nástupca Hadrián II. (867-872), pre zbožnosť a dobročinnosť obľúbený, ale menej energický, nevedel prekaziť odtrhnutie Bulharska od rímskeho patriarchálneho zväzku a pripojenie k Carihradu. Bránil slovanských apoštolov Cyrila a Metoda proti útokom nemeckých biskupov (§ 68, 5). Ján VIII. (872-882) i pri veľkých ťažkostiach venoval veľkú pozornosť tak obráteniu pohanských národov, ako aj udržaniu cirkevnej disciplíny. Dva razy udeľoval cisársku korunu, a to Karolovi II. Holému a Karolovi III. Tlstému, sklamal sa však v obidvoch. Cisári nebránili ho proti Saracénom a on sám vedel sa len poplatkami ubrániť ich útokom. V samom Ríme mal pápež veľa nepriateľov, najmä so strany tuscijsko-spoletskej rodiny. Údajne ho zavraždil jeden člen vlastnej rodiny.

Po smrti Jána VIII. prežívalo cisárstvo ťažké roky (ríša Karolingovcov sa rozpadla na päť čiastok: Nemecko, Francúzsko, Provence, Burgundia a Itália) za cisárov Guida a Lamberta. Za pápežov Formoza (891-896) a Štefana VI. (896-897) nastúpilo pápežstvo cestu úpadku, ktorá ho viedla do priepadliska 10. storočia. Formozus ponúkol cisársku korunu nemeckému kráľovi Arnulfovi. Za tento čiu musel však aj po smrti trpieť. Štefan, jeho nástupca, kreatúra Spoletovcov, dal vykopať jeho mŕtvolu, postavil ju pred synodu, vyhlásil Formozov pontifikát za neplatný, odsúdil mŕtveho Formoza a jeho mŕtvolu dal hodiť do Tibera. Toto Štefanovo správanie vyvolalo u rímskeho ľudu taký odpor, že ľud ho vrhol do žalára a zahrdúsil. Počínanie Štefana VI. je primeraným úvodom do 10. storočia — „saeculum obscurum".

A. Greinacher, Die Anschauungen P. Nikolaus I. uber d. Verhältnis v. 5taat u. Kirche. 1909. — J. Dóllinger, Papstfabeln. 1890. — A. Lapôtre, Jeau VIII. Paris 1895. — Seppelt-Luffler, Papstgeschichte. Munchen. 1938.

§ 78. DESIATE STOROČIE. PÁPEŽSTVO V ÚPADKU.

Rím a najväčšia časť Západu pre neusporiadané pomery, v ktorých vládlo jedine právo silnejšieho, právo pästi, tak zosurovel, že túto časť histórie, 10. storočie, menujú obyčajne tmavým storočím (saeculum obscurum). Neusporiadané politické a kultúrne pomery mali prirodzene vplyv aj na náboženský život. Kláštory, doterajšie pevné bašty náboženského života, okolo r. 900 takmer vymizli najmä vo Francúzsku. Stali sa korisťou nenásytnosti šľachty. Vysokého a tiež nižšieho kléru sa zmocnila neslýchaná ľahostajnosť k povinnostiam svojho povolania (smutné následky feudalizmu), zachvátil ich duch mamony, pôžitkárstva a nemravnosti. Zháňali sa po lepších beneficiách a pritom sa dopúšťali simonie. Na pápežský trón nemohol sa dostať silný muž, ktorý by bol zarazil tento postup, lebo pápežstva sa zmocnili v tomto čase niektoré šľachtické strany, ktoré dosadzovali na pápežsky trón len členov svojich rodín a prívržencov bez ohľadu na ich minulosť a cirkevnú súcosť. Preto môžeme povedať, že pohoršenie, ktoré dala rímska Cirkev v 10. storočí svetu, nepochádzalo z vnútra Cirkvi, ale sa jej zvonku nanútilo. Okrem toho nedostatočné, často nejasné a straníckou vášňou zafarbené správy veľmi sťažujú verné opísanie tejto smutnej doby. Je príznačné na vtedajšie pomery, že na konci 9. a začiatkom 10. storočia za krátkych 8 rokov bolo 9 pápežov. Z týchto niektorí panovali len niekoľko mesiacov a všetci boli buď povraždení, alebo uväznení a tak zahynuli.

Po smrti Benedikta IV. (900-903), pápeža zbožného a mierneho, nasledoval Leo V., ktorého ale už o mesiac po voľbe brutálne zavraždil vlastný kaplán Kristofor. Kristofor stal sa pápežom, ale stihol ho podobný osud; po 6 mesiacoch uväznili ho a zahrdúsili. Na pápežský stolec dostal sa kandidát strany tuscijskej Sergius III. (904-911). Strane tuscijskej stál na čele rímsky konzul Teofylakt, resp. jeho manželka Teodora a jej dve dcéry Marozia a Teodora mladšia. Tie tri ženské, náramne nadané, ale pritom panovačné, bezuzdné a nemravné, na 50 rokov úplne opanovali Rím a mali rozhodujúci vplyv na pápežstvo. Ich dejstvovanie nazvala história „pornokraciou". Nekritický Liutprand († 971), biskup kremonský, opisuje Sergiovo pápežstvo veľmi nepriaznivými farbami (Sergius vraj mal pomer s Maroziou a ich synom je vraj neskorší pápež Ján XI.). Podľa iných spisovateľov (Flodoard Reimský † 966) bol Sergius mužom silnej ruky, ktorý sa staral o obnovenie cirk. disciplíny a prísne trestal prestupovanie cirkevných zákonov. Po ňom nasledovali Anastázius III. (911-913) a Lando (913-914), ktorých pontifikát bol bezvýznamný. Ján X. (914— 928) sa dostal na pápežský trón pomocou Teodory staršej (podľa Liutpranda preto, lebo vraj bol jej milencom). Bol človekom všestranne činným. R. 916 korunoval Berengára za cisára a pomocou neho ako i zjednotených Italov až dva razy porazil pri Garigliane Saracénov, ktorí plienili v celej Itálii. K obnoveniu poriadku v Ríme spojil sa s kráľom Provence Hugom, ktorý opanoval po Berengárovej smrti celú Itáliu. Pre tento krok napadli ho vojaci Marozie, jej druhý manžel Guido Tuscijský zavraždil pápežovho brata Petra pred jeho vlastnými očami, pápeža však vrhol do väzenia, kde aj zomrel. Po smrti markgrófa Guida vládla v Ríme ako „patricejka a senátorka" Marozia so svojím synom Alberichom II. Po krátkom pontifikáte Lea VI. (928) a Štefana VII. (929-931) povýšila Marozia na pápežský stolec vlastného 18-ročného syna Jána Xl. (931-936), aby tak lepšie opanovala i pápežstvo. Ján XI. bol svojím bratom Alberichom držaný ako spútaný väzeň a preto ani vlastne nie je zodpovedný za to, čo sa zatiaľ v Cirkvi dialo. R. 932 jeho matka Marozia znovu ovdovela a vydala sa teraz za nemravného kráľa Provence Huga, úfajúc, že Ján XI. mu dá cisársku korunu a ona sa stane cisárovnou. To však už nemohol zniesť ani jej vlastný syn Alberich; urobil v Ríme povstanie, odohnal votrelca Huga, svoju matku s pápežom Jánom XI. uväznil a sám sa ujal panstva nad Rímom a v cirkevnom štáte. Pápežskú moc obmedzil na odbor čisto cirkevný. Nasledujúci 4 pápeži (Leo VII., Štefan VIII., Marinus II. a Agapet) boli osobne ľudia bezúhonní, ale úplne bezmocní pre politické pomery v Ríme. Alberich na smrteľnej posteli sprisahal rímsky ľud, aby pri najbližšom uprázdnení

pápežskej stolice zvolili za pápeža jeho dediča, 17-ročného syna Oktaviána, ktorý bude ako duchovnou, tak i svetskou hlavou Ríma. R. 955 stal sa 18-ročný ľahkomyseľný mladík a rozmaznaný princ pápežom a prijal meno Jána XII. (955-964). Prvý pápež, ktorý zmenil svoje meno, čo sa stalo neskoršie obvyklým u pápežov. Ján XII., nedôstojná osobnosť, spojil v jednej ruke i duchovnú i svetskú moc, bol najnehodnejším držiteľom pápežskej moci. V snahe späť získať pápežskej stolici časom odcudzené majetky, spojil sa s nemeckým kráľom Otom I. a korunoval ho r. 962 za cisára. Sotva však Oto opustil Rím, už začal Ján XII. organizovať spolok proti nemu, hoci len nedávno sľúbil on a rímsky ľud, že nikdy neposkytnú pomoci Otovým nepriateľom. Rozhnevaný Oto sa vrátil do Ríma, usporiadal synodu v kostole sv. Petra a zosadil pápeža pre vierolomnosť a rozličné iné previnenia proti náboženstvu a mravnosti. Za pápeža povýšil laika Lea VIII. (963-965).

Tento za jeden deň prijal všetky svätenia. To sa, pravda, protivilo platným zásadám a preto nenašlo uznania v Cirkvi. Keď Oto opustil Rím, Ján XII. sa vrátil, detronizoval Lea VIII. a krvavo sa pomstil na svojich rímskych nepriateľoch. Náhla porážka mu zabránila poškvrniť pápežsky trón ešte väčšími ukrutnosťami. Rimania zvolili za pápeža súceho kardinála Benedikta V., ale Oto ho nepripustil (Benedikt V. zomrel v Hamburgu r. 966) a dosadil znovu Lea VIII. Po Leovej smrti podľa vôle Otovej bol zvolený Ján XIII. (965-72), ktorý chcel zlomiť moc rímskej šľachty. Tá však uvrhla ho do väzenia, z ktorého ho Oto vyslobodil len po 11 mesiacoch. Pod jeho ochranou mohol pápež spokojne účinkovať až do smrti. Medzitým zmocnila sa Ríma rodina Krescenciovcov. ktorá šarapatila cez 40 rokov. Krescenciovci sa spojili s kardinálom Bonifácom Frankom proti pápežovi Benediktovi VI. (973-974), uväznili ho a zadusili. Pápežom sa stal kardinál Franko ako Bonifác VII. Cisár Oto II. vybral sa potom do Ríma, aby urobil poriadok. Bonifác VII. ušiel pred ním do Carihradu a vzal so sebou všetky poklady svätopeterského chrámu. So súhlasom cisárovým zvolili Benedikta VII. (974-983). Jeho pontifikát bol pokojný pod cisárovou ochranou. Po ňom na žiadosť cisárovu stal sa pápežom Ján XIV. (983-984). Keď však cisár zomrel, vrátil sa z Carihradu Bonifác VII. (984-985), zmocnil sa pápežského trónu a svojho protivníka Jána XIV. zavrel do Anjelského hradu, kde tento zomrel hladom. Rozhorčený ľud však i jeho čoskoro zavraždil a mŕtvolu zohavil.

Za pápeža Jána XV. (985-996) neobmedzeným pánom Ríma bol patricij a konzul Krescencius II., ktorý tak sterorizoval pápeža, že už takmer nemohol slobodne vykonávať svoj úrad. Pápež povolal na pomoc Ota III. (983-1002) a ponúkol mu cisársku korunu, aby sa tak vyslobodil spod Kresceniovej moci. Keď" Oto došiel do Ríma, Ján XV. už nežil. Rímsky ľud si žiadal, aby mu sám Oto označil vhodnú osobu za pápeža. Na jeho návrh sa stal pápežom jeho dvorný kaplán, 24-ročný Bruno; prijal meno Gregor V. (996-999) a korunoval Ota za cisára. Gregor V. bol prvým pápežom nemeckej národnosti. Po Otovom odchode z Ríma znovu získal moc nad Rímom Kreacencius, vyhnal Gregora V. a postavil protipápeža Gréka Jána XVI. Oto sa vrátil do Ríma a s ním Gregor V. Krescencia dal popraviť, Jána XVI. uväzniť a Ján vo väzení aj zomrel. Po Gregorovi nastúpil arcibiskup ravennský ako Silvester II. (999-1003), prvý Francúz na pápežskom tróne. Bol najučenejším človekom svojej doby, vynikal filozofickou a matematickou vedou a pre jeho astronomické znalosti pokladali ho za čarodejníka, ktorý stojí v spojení a čertom. S apoštolskou horlivosťou sa dal do odstraňovania všelijakých neporiadkov v Cirkvi, zaoberal sa myšlienkou krížovej výpravy, zapodieval sa spolu s Otom veľkými plánmi rázu svetského a cirkevného, ktoré však nemohol uskutočniť pre predčasnú smrť. Obaja posledný pápeži boli presiaknutí reformným duchom, ale pre svoj krátky pontifikát ich účinkovanie nezanechalo trvalejšej stopy. Vo svetle novšieho historického badania neobstojí rozšírená mienka, podľa ktorej r. 1000 celý svet žil v očakávaní konca sveta a Antikrista, pre ktorý strach zasekol celý verejný život.

W. Kaemmerer, Papsttum von Johann XII. bis Hadrian I. in ihrer Bedeutung f. d. Zeitgesch. Diss. 1921. — Schiitte, Die hl. Bischafe Deutschlands im 10. Jh.: Vereinsechrift d. Garresgesellsch. 1922. — Koeniger, Burchard v. Worms u. die deuteche Kirche seiner Zeit. 1905. — P. Merkert, Staat u. Kirche im Zeitalter der Ottonen. Diss. 1906.

§ 79. PÁPEŽI 11. STOROČIA PO GREGORA VII.

Krátko pred smrťou Silvestra II. zomrel cisár Oto III. a Rím sa znovu dostal do moci Krescenciovcov. Nasledujúci pápeži Ján XVII., Ján XVIII. a Sergius IV. boli úplne závislí od Krescencia III., patricija Ríma. Po tyranovej smrti (1012) zmocnil sa vlády rod tuakulský a ponižovanie pápežov trvalo ďalej. Gróf Alberich z Tuskula, potomok Teodory staršej, dopomohol k pápežskému stolcu členom svojej rodiny, a to dvom bratom a vlastnému synovi. ktorí boli doteraz laikmi. Proti Benediktovi VIII. (1012-1024), kandidátovi rodiny tuakulakej, postavila rodina Krescenciovcov protikandidáta Gregora. Obaja kandidáti obrátili sa pre rozhodnutie na nemeckého kráľa Henricha II. Svätého, ktorý sa rozhodol pre Benedikta. Pápež korunoval za cisára Henricha II. (1014) a pri tej príležitosti cisár potvrdil všetky dary Karolovcov a Otovcov Sv. stolici. I keď bol Benedikt prevažne svetského zmýšľania, nikdy sa neprevinil proti cirkevným záujmom. Jeho pričinením boli donútení Saracéni opustiť Sardíniu. R. 1022 usporiadal v dorozumení s cisárom reformnú synodu v Pavii, kde sa postavil hlavne proti simonii a kňazskej ženbe. Zamýšľal s cisárom zvolať všeobecný cirkevný snem, ale medzitým zomrel. Nástupcom sa stal jeho brat Ján XIX. (1024-1032), síce menej dôstojná osobnosť ako jeho predchodca, ale ako priateľ klunských mníchov podporoval reformnú snahu v Cirkvi. R. 1027 korunoval za cisára Konráda II., človeka nadaného, ktorý však v prítulnosti k Cirkvi ani zďaleka sa nerovnal svojim predchodcom. Po Jánovi stal sa pápežom sotva 18-ročný syn Albericha III. Benedikt IX. (1032— 1045), ktorý prevýšil v nedôstojnosti a

nemravnosti ešte i Jána XII. Rimania, nasýtení jeho nízkym životom, vyhnali ho už r. 1036, ale cisár Konrád, s ktorým pápež žil v priateľstve, ho znovu dosadil. Po Konrádovej smrti (1039) Rimania r. 1044 znovu odohnali Benedikta a na jeho miesto bol zvolený Silvester III. (1045). Ale Benedikt pomocou svojej rodiny sa vrátil a Silvester po siedmich týždňoch úradovania musel ustúpiť. Nehodný Benedikt však sám uznal, že je nemožný na pápežskom stolci, zriekol sa v prospech všeobecne váženého arcikňaza Jána Gratiána, ale za veľké odstupné (1000-1500 libier striebra). Ján ako Gregor VI. (1045-1046) prijal podmienku v domnienke, že je to dovolené, keď ide o to, aby sa Cirkev zbavila nehodnej hlavy. Benedikt IX. ani teraz neostal nečinným a robil si ďalšie nároky na pápežský trón. Bol to už vrchol neporiadku v Cirkvi. Razom boli traja pápeži, majetok rímskej Cirkvi bol v cudzích rukách, Rím a okolie plné lúpežníkov, rímske kostoly zanedbané, takže im hrozilo zrútenie. V ťažkých chvíľach poslala prozreteľnosť Cirkvi na pomoc nemeckého kráľa Henricha III. (1039-1056), človeka zbožného a spomedzi doterajších nemeckých panovníkov najsilnejšieho. Henrich bol úplne presiaknutý duchom klunského kláštora. Prišiel do Itálie a r. 1046 usporiadal v Sutri (na sever od Ríma) synodu, ktorá zosadila Gregora VI. a Silvestra III. Silvestra poslali do kláštora, Gregor si volil za miesto vyhnanstva Kolín, kam ho odprevádzal Hildebrand, neskorší pápež Gregor VII. Na rímskej synode, ktorá hneď" potom nasledovala, zosadili i Benedikta IX. Na návrh Henricha III. zvolili za pápeža Suidgera, biskupa bamberského, ktorý prijal meno Klement II. (1046-1047). Pápež korunoval Henricha III. za cisára, ktorý okrem toho dal sa od Rimanov zvoliť za patricija, aby si tak zaistil vplyv na voľbu pápeža. Nasledujúcim trom pápežom nemeckej národnosti on dopomohol k trónu; boli zvolení na nemeckýchríšskych snemoch. Damazus II. (1048), bývalý biskup brixenský, zomrel niekoľko dní po svojej intronizácii. Cisár menoval za pápeža svojho strýca Bruna, biskupa toulského, ktorý však, aby hájil kánonickú voľbu pápeža, prijal menovanie s podmienkou, že bude slobodne zvolený rímskym klérom a ľudom. Keď sa tak stalo, dal sa intronizovať ako Leo IX. (1048-1054). Leo bol naplnený duchom reformným. Preto povolal do kardinálskeho zboru vynikajúcich mužov-mníchov ako Humberta a Fridricha Lotarinského (neskorší pápež Štefan IX.); znovu priviedol do Ríma mladého klunského mnícha Hildebranda, povýšil ho za subdiakona rímskej cirkvi a učinil ho správcom pápežského pokladu. I keď Leov pontifikát trval len 5 rokov, pápež predsa vykonal za ten čas obrovskú prácu v prospech Cirkvi. Jeho snahou bolo znovu uviesť v Cirkvi ideál kňaza a mnícha. Preto zakladal kláštory, usporiadal synody, precestoval južnú a severnú Itáliu, Nemecko a Francúzsko a tam na synodách (Pavia, Reims, Mohuč, Salerno, Vercelli, Mantua) obrátil sa najmä proti simonii a kňazskej ženbe. Pri obsadzovaní duchovných miest prísne žiadal všade kánonickú voľbu, takže jeho pontifikát tvoril predohru veľkého boja o investitúru. Položil základy neskoršej cirkevnej reformy a v ňom prichádza k platnosti univerzálna moc pápežstva. Menej šťastný bol jeho zákrok vo veci byzantskej a južnotalianskej. Dávno pripravovaná schizma bola dovŕšená patriarchom Cerulariom r. 1054. Leo sa márne usiloval prekaziť ju svojimi legátmi. Ťažké starosti robilo Leovi i južné Taliansko. Bol presvedčený, že pápežstvo si uháji svoju nezávislosť len tak, keď sa bude môcť opierať o čím väčšiu vlastnú štátnu silu. Preto sa usiloval rozšíriť cirkevný štát na juh. Leo sa zriekol pápežských výsostných práv nad bamberským biskupstvom a fuldským opátstvom, za čo mu cisár odstúpil mestá a majetky v južnom Taliansku. Pritom však sa dostal pápež do konfliktu s tam usadenými Normanmi. Pápežské vojsko bolo v Apulii r. 1053 celkom porazené a sám pápež bol 9 mesiacov v Benevente v moci nepriateľa. Po svojom návrate do Ríma zomrel r. 1054. Uctievaný je ako svätý. Po Leovej smrti chcel rímsky klérus a ľud zvoliť Hildenbranda, on však sám odrádzal od toho a radil Henrichovi III., aby za pápeža bol zvolený jeho radca, eichstättský biskup Gebhard, ktorý prijal pontifikát ako Viktor II. (1055-1057). Pokračoval v reformných snahách svojho predchodcu, na synode vo Florencii zosadil niektorých biskupov pre simoniu a porušenie celibátu, posla kardinála Hildebranda ako legáta do Francúzska, aby tam vystupoval na synodách proti neporiadkom. Cisár Henrich III., jeho veľká opora, zomrel v jeho náručí sotva 39-ročný. Pápežskej ochrane odporúčal svojho synka Henricha IV. a svoju ríšu. Viktor zomrel v najlepšom mužskom veku. Za nástupcu bol zvolený úplne kánonicky (tu sa javí vzrastajúca moc reformnej strany) Fridrich Lotarinský, opát montekassinského kláštora ako Štefan IX. (1057— 1058). Horlil za reformu ako jeho predchodcovia a na čelo kardinálskeho zboru postavil eremitu Petra Damianskeho, predného bojovníka za cirkevnú reformu. Štefan IX. po 7-mesačnom pontifikáte zomrel. Predvídal, čo sa môže stať po jeho smrti, preto, zomierajúc, nariadil, že neslobodno voliť nového pápeža dovtedy, kým sa nevráti z Nemecka Hildebrand. Bolo to šťastie, lebo tuskulská strana už tlačila svojho kandidáta a presadila zvolenie Benedikta X. (1058-1059). Keď sa však vrátil Hildebrand, obratne vykonal novú voľbu, na ktorej so súhlasom dvora bol zvolený biskup Gerhard z Florencie ako Mikuláš II. (1058-1061). Jeho pontifikát je významný dvoma ďalekosiahlymi opatreniami, na ktorých, pravda, väčšiu účasť mali Hildebrand a Humbert ako sám pápež. Prvé je dekrét o voľbe pápeža z r. 1059. Aby sa totiž neopakovali udalosti poslednej voľby a sa znemožnil akýkoľvek zásah rímskych strán a rodín (tiež aby sa ospravedlnila voľba Mikuláša II.), aby ani cisár sa nemohol miešať do voľby, vydal Mikuláš II. na rímskej synode dekrét, ktorý určil nový spôsob pápežskej voľby. Podľa toho voľba pápeža patrí jedine kardinálskemu zboru. Rímskemu kléru a ľudu patrí len formálny prejav súhlasu. Cisárovi Henrichovi a jeho nástupcom na základe Sv. stolicou poskytnutého privilégia patrí osobné (nie ku korune viazané) čestné právo uznania a potvrdenia voľby pred konsekráciou. Ľubovoľný zásah cisárov do voľby pápeža bol zdvorile síce, ale rozhodne vylúčený. Dekrét ďalej určil, že voľba má sa konať v Ríme a volený má byť príslušník rímskeho kléru. Len v tom prípade, keď nemôže sa diať voľba v Ríme a rímsky klérus nemá vhodného kandidáta na pápežský trón, voľba sa môže previesť mimo Rím a zvolený môže byt neriman. Zvolený, aj keď by nemohol byť intronizovaný, má (úplnú pápežskú jurisdikciu a môže ju hneď vykonávať.

Druhé významné opatrenie bolo nevyhnutným dôsledkom prvého. Mikuláš, či vlastne jeho rozum, obratný politik Hildebrand, predvídal, že nemecký dvor nebude spokojný s novým volebným dekrétom. Počítajúc na

každý prípad, vyrovnal sa pápež s Normanmí, doterajšími nepriateľmi Sv. stolice. R. 1059 v Melfi uzavrel s normandským vojvodcom Róbertom Guiscardom zmluvu, podľa ktorej tento prijal v léno od Sv. stolice Apuliu a Kalábriu a zaviazal sa, že bude chrániť rímsku Cirkev, jej majetky a slobodu pápežskej voľby proti nepriateľom. Tou zmluvou posmelený pápež znovu potvrdil volebný dekrét na lateránskej synode (1060). Čo sa pred- vídalo, t. j. roztržka medzi pápežským a cisárskym dvorom, k tomu aj došlo. Vo Wormse zhromaždení nemeckí biskupi neuznali pápežské dekréty a odsúdili osobu pápeža. Sám kráľ neprijal pápežského legáta Štefana ani na audienciu. Napätosť vyvrcholila po smrti Mikuláša II. Cisárovi verná strana rímskej šľachty vyslala posolstvo do Nemecka, aby cisársky dvor zvolil nového pápeža. Kardinálsky zbor ale pričinením Hildebranda povýšil na trón Anselma, biskupa z Lukky ako Alexandra II. (1061-1073). Cisárska strana zasa proklamovala za pápeža biskupa z Parmy (Cadalus) ako Honoria II. (1061-1071). Dvojité pápežstvo vyvolalo v Ríme krvavé nepokoje, ale keď sa stal ríšskym správcom v Nemecku kolínsky biskup Anno, zmenila sa mienka cisárskeho dvora, ktorý uznal Alexandra II. Protipápež Honorius II. mal niekoľkých prívržencov v severnej Itálii a tak ním vyvolaná schizma skončila sa len jeho smrťou (1071). Alexander mal nemalú posilu v spolku pataria, ktorého bol prívržencom. Pataria (patta = darebáci, tak pomenovaní podľa mestskej štvrte v Miláne, v ktorej sa schádzali) je demokraticko-sociálne hnutie v 11. storočí, najmä v Lombardii proti bohatej šľachte a zmaterializovanému vysokému kléru. Ochotne vzalo do svojho programu reformné snahy v Cirkvi proti simonii a kňazskej rozpustilosti a napomáhalo Cirkev vo vykonávaní reformných zákonov, ktorým sa najmä protivil lombardský klérus. Jeho vodcami boli spočiatku kňazi Ariald, Landulf a Anzelm (neskorší pápež Alexander II.). Neskoršie postavil sa mu na čelo rytier Erlembald. Alexander ujal sa toho ľudového hnutia i ako pápež a povolil mu zakročiť proti simoniakom a kňazským nemravníkom i násilne, keď je to voľakde potrebné. Neskoršie bol spolok rozpustený, ale idea ostala. Veľký boj medzi Henrichom IV. a pápežstvom, ktorý vrcholil za pápežstva Gregora VII., začal sa vlastne už za Alexandra. Henrich utiskoval Sasov, dopustil sa simonie a na otcovské napomenutie pápeža nič nedal. Už Alexander II. r. 1073 bol nútený ho vyobcovať.

J.Gay, Les papes du XI. siéele,Paris 1926.—Guggenberger, Die deutschen Päpste. 1917. — E. Martin, Saint Léon IX. Parie 1904. — J. Drehmann, Leo IX. u. die Simonie. 1908. — Seppeld-Laffier, Papstgeschichte. Miinchen 1938.

HLAVA III.

A) Herézy a rozkoly na Východe.

§ 80. GRÉCKA CIRKEV A JEJ SVOJRÁZ. SEKTY.

1. Grécka cirkev nemá svojho stredoveku ako cirkev latinská: ostala pokračovaním pokresťančenej antiky. Čím ďalej tým viac sa odvracala od Západu a kráčala svojou vlastnou cestou. Skostnatela v predpojatom tradicionalizme a konzervativizme a ohľadom dogmy, asketiky, ústavy a prežívania náboženstva podstatne ostala na tej výške, ktorú dosiahla na konci kresťanského staroveku. Niet tu toho organického vývoja a vzrastu v náboženskom povedomí a živote, aký vidíme na Západe. V západnej cirkvi sa vzmáha jej univerzálny ráz, jej nadnárodné a nadštátne postavenie, kým na Východe cirkev dostáva výlučne nacionálny a štátny charakter. Nikde nie sú cirkev, národ a štát tak úzko späté a zrastené ako tu. Cezaropapizmus, ktorým je charakteristicky označený pomer Cirkvi a štátu, v mnohých prípadoch pozbavil byzantskú cirkev nezávislosti a dôstojnosti. Cisári, najmä sýrsko-isaurského pôvodu, chránili síce východnú rímsku ríšu a s ňou i grécku cirkev, predovšetkým jej kultúrne a náboženské centrum Carihrad, pred útokmi islamu a Slovanov, ale na druhej strane dovolili si aj natoľko sa miešať do vnútorných a čisto náboženských vecí cirkvi, že sa to stalo pre ňu osudné. Ako s iného stanoviska hľadela grécka cirkev na život a na dej spasenia než cirkev západná, tak aj ináč formovala východného človeka. Východniar nemá toho radostného kultúrneho optimizmu a tej aktivity ako človek západný; je to výsledkom jeho pesimisticky, ba skoro až fatalisticky založeného náboženského presvedčenia. Východná cirkev sa neusiluje natoľko o to, aby formovala život jednotlivca a spoločnosti podľa kresťanských zásad, ale necháva svojho človeka vnútorne prežívať veľké mystériá bez vzťahu ku každodennému životu. Stredobodom náboženského života Východniarov sú mystéria a liturgia, v ktorých ako by v divadelnej hre znovu a znovu prežívajú Kristovo dielo vykúpenia. Východná cirkev si nepokladá za úlohu duševne viesť človeka. Z tejto stránky prenecháva človeka úplne starosti mníšstva. Pri charakteristickej neaktívnosti byzantskej cirkvi nemožno popierať jej misionársku snaživosť a jej docielené výsledky, najmä medzi slovanskými národmi, hoci nie je ťažko uhádnuť, či bola v tom dôležitejšia pohnútka náboženská alebo politická. Treba uznať jej námahu, s ktorou odstraňovala zvyšky starovekých bludov, hlušila dozvuky veľkých trojičných a kristologických bojov predošlej periódy. V prvej perióde stredoveku vedecká aktivita nebola veľká ani na Západe, no tým menšia bola na Východe. Jednako má Východ niekoľko vynikajúcich postáv. Sv. Ján Dantašský († 754), posledný východný cirk. otec, nie je síce originálnym učencom, len usilovne zozbieral pevné výsledky minulosti. Predsa však je posledným veľkým dogmatikom Východu. Jeho dogmatika (De fide orthodoxa) je aj dnes klasickou príručkou na Východe. Jej metóda má už scholastický náter a vysoko si ju cenili i na Západe nemenší ľudia ako Peter Lombardský a Tomáš Aquinský. V 9. storočí vyniká carihradský Niceforus (proti obrazoborcom), Teodor Studita, opát kláštora Studios (bojoval proti cezaropapizmu, zostavil rehoľné pravidlá),

nad všetkých však vyniká Focius, učený, nadaný, ale pritom veľmi ctibažný carihradský patriarcha (Bibliotheca, Amphilochia). V 11. storočí zrodil sa najväčší grécky mystik a básnik Simeon, opät v Carihrade, ktorý neúnavne ospevoval „vnútorné božie svetlo" v omilostených a tým pripravoval vznik hesychastov (odpočívajúcich — hnutie podobné kvietizmu). Hnutie sa ujalo najmä medzi mníchmi na vrchu Athos (r. 963 založená mníšska republika) a Sinai. Teologické vzdelanie východného kňazstva v stredoveku nebolo vyššie ako západného kléru. Príznačné sú v tom ohľade smernice Nicajského snemu z r. 787, ktorý žiadal od kandidátov biskupského úradu naspamäť vedieť žalmy, niektoré výňatky z evanjelií a apoštolských listov, a aby vedeli čítať a vysvetľovať sv. Písmo.

2. Ako nová sekta vystúpila v 7. storočí v Malej Ázii sekta pauliciánov, založená Konštantínom (Silvanus) z Cibossa v Arménii a pomenovaná podľa sv. Pavla, ktorého si sektári vysoko vážili. Ich učenie je dualistické (dozvuky gnosticizmu). Rozoznávajú Stvoriteľa, Pána sveta od Otca nebeského. Zavrhli bohoslužbu, sviatosti a úctu pozostatkov a obrazov. V 12. storočí zanikli, alebo sa stratili v bogumiloch a stredovekých kataroch. Asi z pauliciánov vznikla sekta bogumilov (pomenovaní od často opakovanej modlitby: Bog miluj, alebo od kňaza Bogomila). Robili rozdiel medzi dobrým a zlým bohom, opovrhli krstom, Oltárnou sviatosťou, úctou obrazov a úctu kríža pokladali za čertov vynález. Zdržiavali sa manželstva a požívania mäsa. V 11. storočí rozšírili sa na Balkáne a hoci dal cisár Alexius Komnenus spáliť ich náčelníka lekára Bazilia (1110). Sekta sa predsa ďalej šírila najmä v Bulharsku, Bosnii a južných čiastkach Uhorska. Z nich vznikla sekta katarov (§ 118, 1).

Ch. Diehl, Hietoire de l'Empire Byzantin. 2. v. Paris 1920. — A. Heiseia-herg, Staat u. Gesellechaft des byzant. Reiches, in Kultur d. Gegenwart 2. v. 1923. — K. Roth, Soziale n. Kulturgesch. d. byzant. Reiches, 1919. — J. Par-goire, L'Église byzantine 527-847. Paris 1923. — A. Harnack, Der Geist der morgenliind. Kirche im Unterschied von der abendländ. Berlin 1913. — Die Bogomilen in ihrer geschicht. Entwicklung. Bern 1923.

§ 81. SPOR O ÚCTU OBRAZOV A 7. VŠEOB. CIRKEVNÝ SNEM V NICEJI 787.

1. Posledným z východných dogmatických bojov je spor o úctu obrazov, ktorý, keď išlo zdanlivo aj o menej významnú vec, prevýšil všetky predošlé čo do prudkosti, trvania a obetí. S malými prestávkami potrval 120 rokov a otriasol cirkevnými a sociálnymi pomermi východnej ríše. Navonok išlo o kult obrazov, ktorý sa dobre zakorenil v predošlej perióde vo východnej cirkvi, najmä pričinením mníšstva. V skutočnosti ale bolo to meranie síl cisárskej moci s Cirkvou a preto podľa toho, ako energický panovník bol pri vláde, mal boj tuhší alebo miernejší priebeh. Je nepopierateľné, že sa vyskytli neporiadky okolo úcty obrazov, ktoré ponižovali kresťanské náboženstvo pred okolitým islamom a pohanstvom. Proti zneužívaniu obrazov Cirkev vždy bojovala svojimi prostriedkami. Nebezpečných rozmerov nadobudol boj až vtedy, keď . ho zúčastnil aj cisársky dvor a urobil z čisto náboženskej veci politiku. Vzpruhami ikonoklastického boja boli: 1. Byzantský cezaro-papizmus, ktorý sa tak rád miešal i do dogmatických otázok Cirkvi a dosiahol v tejto perióde svojho vrcholu. Leo Isaurský vtedy bol vyhlásil: "som panovník a kňaz". Cisár pokladal spor za skúšobný kameň svojej politickej sily. Cirkvi ale a najmä u ľudu veľmi obrúbenému mníšstvu išlo o zachovanie slobody a nezávislosti od cisárskeho despotizmu. Bol to teda boj soldatesky s mníchmi, v ktorom nie menej išlo o existenciu mníchov ako obrazov. 2. Ľud, ktorý sa mohol v predošlých dogmatických sporoch len málo aktívne zúčastňovať, lebo nerozumel dogmatickým otázkam, v tom boji, kde predmetom sporu bolo čosi vonkajšie, každému denne viditeľné, chcel sa náležite zaslúžiť o náboženskú vec. 3. Keď sa Rím osvedčil za úctu obrazov, dávna napätosť medzi Východom a Západom dostala novú zámienku: bojovať nielen proti obrazom, ale i proti Rímu.

2. Boj proti obrazom započal Leo III. Isaurský (716-741), ktorý pre svoj styk s pauliciánmi mal osobný odpor proti obrazom. Chcel úplne reorganizovať svoju ríšu civilne, vojensky a teda i nábožensky. R. 726 vydaným ediktom rozkázal odstrániť obrazy svätých, mučeníkov a anjelov. Niektorí biskupi sluhovsky sa mu ihneď podali, kým carihradský patriarcha Germanus a Ján Damašský postavili sa na odpor. U ľudu vzbudilo nariadenie veľké vzrušenie. Ešte väčší odpor vzbudil edikt na Západe a málo chýbalo, že sa už v tedy neodtrhla Itália od byzantského panstva. Márne boli protesty pápežov Gregora II. a Gregora III., ba neosožila ani vzbura a povstanie vedené proticisárom Kosmom. Cisár potlačil vzburu a odpovedal pápežstvu tým, že skonfiškoval majetky Sv. stolice Kalábrii a Sicílii; ilýrsku provinciu vytrhol zo zväzku rímskeho patriarchátu a podriadil ju carihradskému patriarchovi. R. 730 vydal druhé, ostrejšie nariadenie proti obrazom, podľa ktorého zničené všetky obrazy Pána, Matky Božej a svätých. Vandalským spôsobom ničili sa najvzácnejšie umelecké diela, kruto prenasledovali mníchov, ktorí sa zapodievali maliarstvom, kláštorné školy boli pozatvárané, mnohé kláštory zborené.

3. Po smrti cisárovej syn Konštantín V. Kopronymus pokladal si za povinnosť, zdedenú po otcovi, pokračovať v boji. Aby však zúrivému boju dal zdanlivej oprávnenosti, zvolal r. 754 synodu do Carihradu (mala byť všeobecná), ktorá sankcionovala obrazoborstvo. Zhromaždených 338 biskupov (preto sa ich zišlo tak mnoho, lebo sa mal voliť aj nový patriarcha) museli dať písomne svoj súhlas. Všetky sväté obrazy museli sa odstrániť z kostolov a nahradiť profánnymi obrazmi zo sveta rastlín a zvierat (kostoly sa podobali klietkam pre vtákov a ovocným skladom). Pápež Štefan III. a traja východní patriarchovia zavrhli uznesenia pseudosynody a

ikonoklastov vyobcovali. Syn Konštantínov Leo IV. (775-780) bol síce miernejší, za jeho panovania mohli sa vrátiť z vyhnanstva mnísi, ale keď r. 780 našli sa v komnatách cisárovnej Ireny niektoré ukryté obrazy. cisár nezdráhal sa ani svoju manželku poslať do vyhnanstva. Ďalšie ukrutnosti prekazila len jeho predčasná smrť.

4. Namiesto nedospelého syna Konštantína VI. ujala sa vlády matka Irena. Za regentstva tejto nadanej a dobromyseľnej osoby. ktorá pre úctu obrazov i sama bola vo vyhnanstve, nastal obrat k lepšiemu. Znovu bolo dovolené vyhotovovať náboženské obrazy a nehatene ich uctievať. K úplnému obnoveniu cirkevného pokoja zvolala Irena pomocou carihradského patriarchu Tarazia a v dorozumení z pápežom Hadriánom I. všeobecný cirkevný snem do Carihradu r. 786. Nakoľko ale v Carihrade pre nepriateľské chovanie sa vojska biskupi nemohli zasadať, zišiel sa snem r. 787 v Niceji (II. nicejský) a zasadal pod predsedníctvom pápežských legátov a carihradského patriarchu. Snem zavrhol carihradskú pseudo-synodu z r. 754 a na základe tradície schválil užívanie a úctu obrazov. Klaňanie sa patrí len Božstvu, ale zbožné uctievanie patrí i krížu, obrazom Krista, Matky Božej, anjelov a svätých, a to pre prototyp, ktorý vyobrazujú. Tým bol ikonoklazmus i v ríši na 30 rokov odstránený.

5. Takto aspoň dočasne zastavené obrazoborstvo Východu malo zaujímavú ozvenu na Západe. Pápež Hadrián usiloval sa o to, aby uznesenia nicejského snemu boli uznané aj v ríši Karola Veľkého. Narazil však tu neočakávane na odpor. Toho príčinou bol predovšetkým chybný preklad ákt nicejského snemu (v ktorom slovo venera tio sa zamenilo s adoratio). Ale hlbšou príčinou bolo vtedajšie politické napätie medzi ríšou Frankov a Carihradom, prestížna otázka Karola Veľkého, ktorý ako panovník veľkej ríše Frankov nechcel byť menej dôležitým ani v náboženských veciach ako východný cisár. Pokladal za nezlučiteľné so svojou dôstojnosťou uznať univerzálnu platnosť takých synodálnych uznesení, na ktorých franská cirkev spolu nepracovala. Osobami svojich teológov (Alkuin, Teodulf z Orleansu) podrobil ostrej kritike uznesenia nicejskej synody. Odsúdil ikonoklastickú synodu z r.754, ktorá vyhlásila obrazy za idoly, ale zavrhol aj nicejský snem, ktorý vraj nariadil veneráciu a adoráciu obrazom. Podľa neho nemajú byť ani zničené. ani uctievané. Ony sú len ozdobou kostolov a spomienkou na deje minulosti. Úcta patrí na základe cirkevnej tradície len Krížu Kristovmu, sv. Písmu, svätým nádobám a relikviám. Karol zvolal r. 794 do Frankfurtu synodu, ktorá mala tvoriť protiváhu nicejskej synody. Viedol ju sám Karol. Synoda schválila so súhlasom pápežského legáta jeho stanovisko (Libri Carolini). Pápež, ktorému poslali výťah z „Libri Carolini", zastával síce nicejský snem, ale nenapínal ďalej vec, aby si nepokazil priateľské vzťahy s Karolom Veľkým.

6. Nicejské rozhodnutia čoskoro stratili platnosť i na Východe. V domnienke, že úcta obrazov je príčinou mnohých vojenských nezdarov východnej ríše oproti islamu, Leo V. Arménsky (813— 820) začal nový boj proti obrazom. Obhajcu obrazov opáta Teodora Studitu uvrhli do žalára, patriarcha Niceforus sa musel vzdať úradu a boli obnovené uznesenia synody z r. 754. Boj potrval 30 rokov a skončil sa len vtedy, keď vládu dostala do rúk žena, vdova cisárovná Teodora, regentka miesto svojho nedospelého syna Michala III. Nariadením z r. 843 povolila úctu obrazov na základe uznesenia carihradskej synody, ktorá r. 842 vyslovila „anatéma" na ikonoklastov. Na pamiatku obnovenia úcty obrazov zaviedol sa „sviatok ortodoxie" v prvú pôstnu nedeľu.

7. Obnovený ikonoklastický boj na Východe dal podnet, že i na Západe sa znovu rokovalo o veci. Michal II., chcejúc ospravedlňovať svoje počínanie pred pápežom Paschalom I. a Ľudovítom Pobožným, vyslal k nim posolstvo, ba dokonca vyzval ich, aby zaujali ohľadom úcty obrazov podobné stanovisko. Ľudovít v dorozumení s pápežom zvolal r. 825 do Paríža synodu, ktorá úplne prijala stanovisko Karola Veľkého a frankfurtskej synody z r. 794. Jediným skutočným ikonoklastom na Západe bol biskup turínsky Klaudius, rodom Španiel. Násilne odstraňoval v svojej diecéze z kostolov kríže, zamietol uctievanie pozostatkov svätých, nad čím sa však ľud veľmi pohoršoval. Proti tomu konaniu rozhodne vystúpili orleánsky biskup Jonáš a írsky mních Dungal. Ikonoklazmus na Západe bol tým zlomený.

L. Bréhier, La querelle des images, Paria 1904. — K. Schwarziose, Der Bilderstreit 1890. — Hergenriither, Handbuch der allg. Kirchengeschichte. Frbrg. 1925. — A. Lombard, Constantin V. Paris 1902.

§ 82. VÝCHODNÝ ROZKOL. 8. VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM.

1. Gréckou alebo východnou schizmou odtrhla sa od mystického tela Kristovho celá východná cirkev: Malá Ázia, Balkánsky polostrov a neskoršie Rusko. Rozluka trvá i dnes. Na to, čo sa formálne stalo v 9. a v 11. storočí, pripravoval sa Východ už dávno. Stredoveký formálny rozkol bol nevyhnutným výsledkom celého starovekého cirkevno-politického vývoja na Východe. Jeho príčiny siahajú hlboko do kresťanskej minulosti a sú rázu kultúrneho a cirkevno-politického. Ku kultúrnym príčinám patrí rozličnosť reči, povahy a národného charakteru gréckeho a rímskeho. Rimania boli vždy vážni, striezliví, a chápali veci po správnej stránke. U Grékov prevládala akási ľahkomyseľnosť, náklonnosť ku špekulatívnemu bádaniu a neschopnosť povýšiť sa nad malichernosti. Gréci sa vždy klonili k novotárstvam, boli mnohovravní, poženštení a lakomí. Táto povahová rozdielnosť sa prirodzene prejavila i v teológii, literatúre, disciplíne a zákonodarstve cirkvi východnej a západnej. Pravda, značná kultúrna rozličnosť nepôsobila spočiatku rušivo, lebo živá kresťanská láska zahladila a zmiernila všetky rozdiely. Dôležitejšie sú príčiny rázu cirkevno-politického. Prenesením cisárskeho sídla z Ríma

do Carihradu (330) povstalo na Východe nové stredisko tak pre cirkevný ako i pre politický rozvoj. Biskupský stolec byzantský pre svoj vplyv na cisársky dvor a prostredníctvom neho i na cirkevné veci stal sa lákavým objektom biskupov, ktorí túžili po cti a sláve. Mali veľmi blízko k domnienke, že vlastne preložením cisárskeho sídla z Ríma do Carihradu prešiel i primát na biskupa carihradského. Prvý carihradský snem (381) priznáva Carihradu — Novému Rímu prvenstvo po Starom Ríme. Na chalcedonskom sneme (451) osvojuje si už carihradský patriarcha takú právomoc nad Východom, akú má pápež nad Západom. V 6. storočí už prijímajú carihradskí patriarchovia i titul „ekumenického patriarchu" a pápežovi v mnohom odopierajú poslušnosť. Keď uvážime, že pápež musel za východných dogmatických sporov niekoľko ráz Východ vážne napomenúť, čo citliví a pyšní Východniari ťažko znášali, je nám jasné, že sa tým zosilňoval odklon od Ríma. Cezaropapizmus tiež ťažko vedel pochopiť, aby bola východná cirkev podriadená inému ako cisárovi. Cezaropapizmus nedal sa spojiť s ideou univerzálnej Cirkvi, nevyhnutne viedol k štátnej cirkvi a tak aj k rozkolu. Už od dávneho času nebol Grék volený za pápeža, čo tiež prispievalo k nedôvere. Východní cisári a vôbec celý Východ ťažko znášal, že si pápežovia na troskách byzantského panstva v Taliansku zriadili cirkevný štát, že sa odvrátili od byzantských cisárov a za ochrancu si zvolili franského kráľa. Obnovenie západného cisárstva, ktoré bolo ochrancom univerzálnej Cirkvi a teda i východnej cirkvi, nedalo sa zlúčiť s ich doterajším postavením v Cirkvi. A nielen východní cisári mali ťažké srdce na pápežov, ale i naopak. Pápežovia tiež ťažko znášali, že východný cisár Leo III. za ikonoklazmu vyňal ilýrsku provinciu zo zväzku patriarchátu rímskeho a pripojil k carihradskému. Na celom Západe, keď" aj nemal v cirkevnom ohrade tak skvelej minulosti ako Východ, ‚vanul v stredoveku oživujúci dych. Západné národy žily v niekoľkých štátoch, voľne sa vyvíjali, bol medzi nimi povzbudzujúci styk duchov, výmena myšlienok. Západ budoval svoju vzdelanosť za živej účasti všetkých. Východ však nehybne zmeravel a už len zbieral a triedil minulosťou naprodukované hodnoty. Pritom si ale veľmi zakladal na svojej slávnej minulosti, na učenosti svojich predkov a na západných kresťanov pozeral pohŕdavo ako na barbarov. Pri takom stave veci nie div, že ani Západ sa veľmi neusiloval udržať spojenie s Východom a viac-menej ľahostajne znášal prerušenie cirkevnej únie so strany Východu. Zo všetkého vidieť, že Východ a Západ už dávno neboli svoji, že dávno boli medzi nimi pretrhnuté vnútorné spojivá. Stačilo tým rozdielom a protivám medzi Východom a Západom dať akýkoľvek malicherný dogmatický podklad, a bol hotový formálny rozkol. Za ikonoklazmu už-už k tomu došlo. Vred prepukol za patriarchu Focia.

2. Miesto nedospelého Michala III. ujala sa vlády na Východe jeho matka Teodora, resp. jej brat Bardas. Bol to človek nadaný, obratný politik, ale nemravných zásad, ctižiadostivý a schopný každej nízkosti. Carihradským patriarchom bol vtedy Ignác (syn cisára Michala I., zosadeného pre bulharský nezdar), muž vynikajúcich cností, zbožný a učený. Mal veľmi chúlostivé položenie voči cisárskemu dvoru, kde pohoršenia boli na dennom poriadku. Keď však nemohol už viac mlčať pre nemravný život Bardasov, odoprel mu r. 857 vo sviatok Epifánie verejne sv. prijímanie. Tým uvalil na seba hnev Bardasov a cisárskeho dvora. Pomsta nasledovala čoskoro. Cisár Michal III., človek nesvedomitý a oddaný opilstvu, na nahováranie Bardasovo nútil svoju matku a sestru vstúpiť do kláštora. Patriarcha Ignác nechcel sa zúčastniť na tom násilnom skutku a odoprel posvätiť závoje. Preto a pre údajné sprisahanie proti cisárovi ho zosadili a poslali do vyhnanstva. Na jeho miesto bol dosadený laik Focius (r. 857), muž skvelého nadania, vysoko vzdelaný, bohatý, ale až chorobne ctižiadostivý (Konštantín-Cyril a Metod boli jeho žiakmi na carihradskej dvornej akadémii). Bol veľkým odporcom patriarchu Ignáca. Focius bol si vedomý, že jeho menovanie je neplatné, lebo Ignác sa nezriekol svojho úradu, vedel, že prijíma hodnosť z rúk človeka nehodného, ktorý odstránil Ignáca z pomsty. Ale ctižiadosť ho hnala na vysoké miesto, na ktorom úfal zvečniť svoje meno. Za niekoľko dní prijal svätenia z rúk suspendovaného biskupa. I keď biskupi spočiatku nechceli uznať Focia za legitímneho patriarchu, časom sa počet jeho prívržencov vzmohol natoľko, že r. 859 mohol vydržiavať v Carihrade synodu. Prívržencov si získaval rozličným spôsobom: darmi, hrozbami a sľubmi. Ponúkol biskupský stolec i Metodovi, ale Metod videl, čo sa robí a radšej sa uchýlil do kláštora, než aby bol prijal hodnosť od Focia. Carihradská synoda zosadila Ignáca a Fociovi k úplnému víťazstvu chýbalo už len uznanie pápežovo. Dúfal, že prostredníctvom cisára, bohatých darov a úskokov i to si získa a vyslal posolstvo do Ríma. Na tróne Petrovom sedel vtedy Mikuláš I., ktorý sa Fociovi nedal oklamať. K vyšetrovaniu celej veci vyslal do Carihradu legátov, ale rozhodnutie vyhradil sebe samému. Focius nepripustil nikoho s Ignácovej strany k pápežským legátom a ich samých natoľko spracoval hrozbami a darmi, že dali za pravdu dvoru a Fociovi. Fociom zvolaná synoda r. 861 zosadila Ignáca so súhlasom pápežských legátov. Ignácovi; ktorý bol tiež prítomný na synode, dostalo sa veľa potupy a krívd, ba šlo mu i o život; zachránil sa len tak, že ušiel preoblečený. Fociovi podarilo sa oklamať pápežských legátov a tí mali zase oklamať pápeža. Ale prezieravý Mikuláš získal s inej strany pravé informácie o stave veci a na rímskej synode r. 863 uznal Ignáca za legitímneho patriarchu, Fociovi však a jeho prívržencom pohrozil vyobcovaním, ak ďalej podržia svoje úrady. Rozsudok Ríma sa tajil v Carihrade do istého času. Fociovi záležalo na tom, aby sa verejnosť o ňom nedozvedela. Sám bol odhodlaný neustúpiť, vzdorovať i pápežovi a vo svojej prefíkanej pýche čakal len na vhodnú príležitosť, aby sa pomstil i pápežovi a podobne sa mu odplatil. Pápežovi odpovedal v liste sám cisár (osnova listu je vraj od Focia), v ktorom napadol právomoc pápeža, žiadal odvolanie rozsudku nad Fociom a vyhrážal sa pápežovi vojenskou výpravou.

3. Na pomstu čakajúcemu Fociovi naskytla sa vhodná príležitosť vtedy, keď pápež Mikuláš I. r. 866 pripojil Bulharov k rímskej cirkvi (§ 67, 5). S celou náruživosťou, ktorú v ňom vzbudila urazená pýcha, vystúpil proti pápežovi. Využil túto príležitosť, aby zo svojej osobnej veci učinil vec celej východnej cirkvi. Napísal k východným patriarchom okružný list, v ktorom ich povoláva na synodu do Byzancie, „strediska pravej viery",

aby súdili nad pápežom, lebo siaha na bulharskú zem a ničí tam semeno pravej viery. V spomínanom okružnom liste, ktorý je hotovým vojenským manifestom proti západnému kresťanstvu, vyčíta Rímu rozličné herézy. Rím vraj porušil pravú vieru, lebo dovoľuje v pôstnych dňoch požívať mlieko, syr, postí sa v sobotu, pohŕda ženatými kňazmi, kňazom nedovolí birmovať, predovšetkým však, že vsunul do vierovyznania „Filioque" a učí, že Duch sv. vychádza nielen z Otca, ale i zo Syna. Neskoršie sa ešte vyčítalo „barbarskému" Západu i to, že si kňazi holia brady a pri sv. omši upotrebujú nekvasený chlieb a v pôste nespievajú alleluja. Týmto Focius prebudil k povedomiu driemajúce protivy medzi Východom a Západom a otázkou „Filioque" dal rozkolu dogmatický základ. Na zvolanú synodu r. 867 skutočne zišlo sa niekoľko biskupov, ktorí pod predsedníctvom cisára Michala III. vyobcovali pápeža Mikuláša (uznesenie synody podpísalo 21 účastníkov). Tým dal Východ a pyšný Focius najavo, že sa nedá súdiť „barbarským" Západom, ale naopak, že on je povolaný riadiť Cirkev.

4. Ešte toho roku nastal v cisárskom paláci prevrat a ten dal aj cirkevnej veci iný smer. Neschopného Michala III. zavraždil cézar Bazilius a stal sa cisárom ako Bazilius I. Macedonský (867— 886). Nový cisár dobre vedel, že sám ľud si nepraje prerušiť všetky styky so Západom a že viac sa kloní k patriarchovi Ignácovi ako k Fociovi; preto povolal späť Ignáca a Focia poslal do kláštora. Aby sa zmätky úplne odstránili a obnovilo sa spojenie s Rímom, predostrel Ignác spolu s cisárom Fociovu vec pápežovi Hadriánovi II. (867-872), aby ju rozriešil. Na rímskej synode r. 869 pápež potvrdil uznesenie svojho predchodcu Mikuláša I., zavrhol Fociovu synodu z r. 867 a vyobcoval Focia a jeho prívržencov. Spisy rímskej synody poslal do Carihradu, kde na ich základe v prítomnosti pápežských legátov konali 8. všeobecný cirkevný snem — 4. carihradský r. 869-870. Tento uznal Ignáca za legitímneho patriarchu. Focia a jeho prívržencov znovu exkomunikoval; súčasne však pre mier uznala Sv. stolica, že carihradskému patriarchovi patrí miesto hneď po biskupovi rímskom. Tým bola trhlina medzi Východom a Západom navonok a dočasne preklenutá. Ale nové zárodky nepokoja medzi Rímom a Carihradom boli položené už na samom sneme. Bulhari sa totiž znovu žiadali pod jurisdikciu patriarchu carihradského a zástupcovia východných patriarchov Bulharom vyhoveli i proti protestu pápežských legátov. Pravda, tento obrat Bulharov zavinil do istej miery sám pápež Hadrián svojou nepovoľnosťou voči oprávneným ich požiadavkám. Vec bola tým nepríjemnejšia, keďže aj Ignác schvaľoval odtrhnutie Bulharov od Ríma, ba i napriek napomínaniu Hadriána II. a jeho nástupcu Jána VIII. nechcel sa zriecť jurisdikcie nad nimi. Preto už Ján VIII. chcel vyobcovať i samého Ignáca, ale ten medzitým zomrel r. 877.

5. Fociovi sa podarilo cisárovu priazeň časom znova získať. Cisár si vážil veľkú učenosť Fociovu a neohrozené zastávanie byzantských záujmov proti Rímu, najmä vo veci bulharskej. Po smrti Ignácovej povýšil cisár Focia za patriarchu. I cisár i Focius písomne žiadali pápeža Jána VIII., aby uznal Focia za patriarchu a aby pápež vyslal svojich delegátov ku konečnému urovnaniu veci. Ján VIII. bol si vedomý, že cisár i proti odporu Ríma ponechá Focia v hodnosti patriarchu. To povýšenie odporovalo síce uzneseniam 8. vš. snemu, ale nebolo už natoľko neprístupné, ako keď ešte žil legitímny patriarcha. Pri zmenených pomeroch Ján VIII. bol ochotný uznať Focia s podmienkou, že vysloví ľútosť nad svojím chovaním v minulosti, zriekne sa jurisdikcie nad Bulharmi a nebude trestať Ignácových prívržencov. Pápež vyslal svojich delegátov do Carihradu, kde sa zišla synoda r. 880. Ale Focius použil tejto na svoju oslavu, neprejavil ľútosť nad minulosťou, nezriekol sa jurisdikcie nad Bulharmi a dodatok „Filioque" do symbolu synoda zavrhla. Túto synodu, ktorá odporovala pred 10 rokmi vydržiavanému všeobecnému snemu, Východ časom uznal za všeobecnú. Carihradský patriarcha dospel teda ta, kam chcel ísť. Osvojil si primát na Východe a pokladal sa za rovného pápežovi. Keď sa dozvedel o veci Ján VIII., vyhlásil nad Fociom kliatbu. To isté urobili i jeho traja nástupcovia. Focius jednako sa udržal na patriarchálnom stolci až do cisárovej smrti. Nástupca Leo VI. (886— 911) zosadil Focia z politických dôvodov a poslal ho do kláštora, kde zomrel r. 891. Mier s Rímom bol obnovený, ale rana sa viac nezahojila. V 11. storočí znovu a konečne sa rozišiel Východ so Západom. Východ uctieva Focia ako svätca.

J. Rainaut, Le schisme de Photius. Paris 1911. — M. Jugie, Photius et la prituauté de S. Pierre et du Pape. Rom. 1921. — K. BihImeyer, Kirchen-geschichte. Paderborn. 1932.

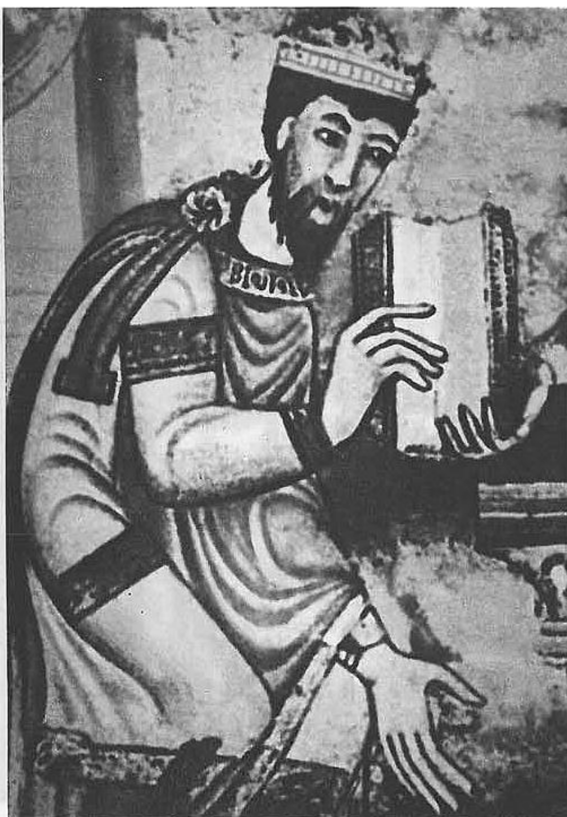
57. Mieško I., knieža poľské (960—992). Za jeho vlády Poliaci prijali kresťanskú vieru.

58. Sv. Vladimír (980—1015), knieža ruské. Medaila, vydaná na pamiatku 900. výročia pokrstenia Rusov (lice a rub).

59. Sv. Vojtech krstí Vajka — sv. Štefana, kráľa uhorského, svätca Maďarov.

60. Henrich III. (1039—1056) — Codex aureus, Madrid.

§ 83. OBNOVENIE A DOVŔŠENIE ROZKOLU MICHALOM CERULARIOM.

1. Levom VI. obnovený mier medzi Carihradom a Rímom sa uskutočnil z politických dôvodov a príliš náhle, preto nemohol byť ani úprimný, ani trvalý. Vzájomné odcudzovanie bolo pristaré a zažralo sa príliš hlboko. Rečová a povahová rozdielnosť, rozličnosť v cirkevnej ústave, disciplíne, liturgii a teológii nedovolili východnému a západnému kresťanstvu zrásť v organickú jednotu. I po obnovení mieru rôzne okolnosti prispievali k tomu, aby napnutie trvalo ďalej. Hneď po obnovení mieru nastal spor o tetragamiu, v ktorom Západ zaujal iné stanovisko ako Východ. Štvrté manželstvo cisára Lea VI. odporovalo predpisom gréckej cirkvi, preto carihradský patriarcha Mikuláš Mystikus ho nedovolil a cisára vyobcoval. Ale pápež Sergius, ku ktorému cisár apeloval, uznal ho za platné a patriarcha musel ísť do vyhnanstva. Carihradské cirkevné kruhy sa tým veľmi roztrpčili. Keď" sa Rím klonil k Otovcom, Východom nenávideným, odpovedal Carihrad tým, že zakázal v južnoitalských gréckych provinciách (Apulia a Kalábria) latinské obrady a uviedol grécke. Pápež Ján XIII. nebol dosť taktný, keď nazýval východného cisára len cisárom gréckym, Otu ale augustom rímskym, ba Ján XIX. odmietol i carihradskému biskupovi titul ekumenického patriarchu, čím veľmi urazil grécku citlivosť. Pápežom sa podarilo Leom Isaurským odtrhnuté časti južnej Itálie znovu pripojiť k jurisdikcii Ríma, na čo Východ odpovedal tým, že uviedol Bulharov ešte vo väčšiu závislosť od Carihradu. Východ sa neprestával honosiť svojou „ortodoxiou" a vyčítať Západu, že sa odklonil od apoštolskej tradície. V srdciach ukrývajúce sa plamienky schizmy mohli každý čas vzplanúť v otvorený požiar. Treba bolo len menej disciplinovaného patriarchu, aby previedol rozkol i navonok. A taký bol Michal Cerularius.

2. Už patriarchovia Sisinnius († 999) a Sergius II. († 1019) obnovili Fociov poburujúci manifest proti Západu a vytreli meno pápeža z diptychov. Michal Cerularius (1043-1058), človek náruživý, dal r. 1053 pozatvárať v Carihrade všetky kostoly latinského rítu a porozháňal mníchov. Svoje počínanie odôvodňoval tým, že pri sv. omši používajú nekvaseného chleba (azyma), čo, pravda, už od 8. storočia bolo všeobecne na celom Západe uvedené. Bolo zjavné, že si patriarcha praje otvorený rozkol. Na jeho popud uverejnil bulharský arcibiskup Leo z Ochridy list biskupovi Jánovi v Trani (Apulia), ktorý však v skutočnosti bol určený všetkým biskupom „franským", ba aj samému pápežovi. V ňom sú nazývaní západní kresťania pre nekvasený chlieb, pre pôsty polovičnými židmi a pohanmi, ďalej vyčíta sa Západu, že nedovolí v pôste spievať alleluja. Cerulariom posmelený mních Niketas osopil sa na západný kňazský celibát. Rím nemohol zniesť mlčky tieto útoky. Z poverenia pápeža Lea IX. zostavil kardinál Humbert odpoveď Cerulariovi, v ktorej energicky, no láskavo podvrátil všetky výčitky Východu. Avšak pri otázke o celibáte a Filioque dal sa Humbert strhnúť hnevom. Kňazskú ženbu Grékov nazval „herézou nikolaitov" (na základe Apokalyp. 2, 6-14) a pre vynechanie Filioque z vierovyznania obviňoval ich z macedonianizmu. Pri takých protivách sa nepodarilo spor urovnať. Cisár Konštantín IX. prial si síce z politických dôvodov dorozumenie s pápežom a práve preto i Cerularius musel sa ukázať povoľnejším. Pápež vyslal do Carihradu svojich legátov na čele s kardinálom Humbertom, aby definitívne urovnali spor. Ľud ale už natoľko bol spracovaný proti Rímu, že už pri príchode delegácie ukazovala sa jeho podráždená nálada. Sám Cerularins prijal delegátov veľmi chladne, ba nedovolil delegátom ani omšu slúžiť. Nato siahol Humbert k rezolútnemu kroku, položil 16. júla 1054 na hlavný oltár chrámu sv. Sofie exkomunikačnú bulu proti patriarchovi a jeho prívržencom. Keď aj boli pápežskí legáti v práve, predsa listina, ktorou boli vyobcovaní patriarcha a jeho prívrženci, znela príliš prísne a urážlivo. Najmä Humbert stratil rozvahu. Obviňoval Východniarov, že sa dopúšťajú a trpia simoniu a nikolaitstvo, že sú čiastočne ariáni, donatisti, manichejci a židia. Legáti sa nazdávali, že tým Cerularius skrotne a sa poddá, ale sa sklamali. Márne boli zmierlivé pokusy cisárove, patriarcha ostal zatvrdlý a legáti opustili Carihrad. Aj antiochijský patriarcha Peter vzhľadom na blaho ríše chcel Cerularia nakloniť k obnoveniu jednoty, ale i tento pokus stroskotal. Cerularius tiež vyobcoval pápeža a Západniarov, čím sa schizma dovŕšila. Príklad Carihradu čoskoro nasledovali ostatné východné patriarcháty a strhli do schizmy i nimi obrátené slovanské a iné národy: Srbov, Rusov, Bulharov a Rumunov. Azda nik si neuvedomil, že ten rozchod bude trvalý. Spor o Filioque. Niceno-konstantinopolitánske vierovyznanie ohľadom pôvodu Ducha sv. užilo slov: „*qui a Patre procedit*." Ale vo 4. storočí sa verilo všeobecne na Východe i na Západe, že Duch sv. vychádza rovnakým spôsobom z Otca a Syna. Tejto viere po prvý raz dali výraz na synode v Tolede (449) tým, že užili vo vierovyznaní slovíčko „Filioque". Pribrali to slovo i do vierovyznania niceno-konstantinopolitánskeho a atanázskeho. Učinila to i franská cirkev a v dvornej kaplnke Karola Veľkého v Aachene tiež spievali symbolum s dodatkom. Keď to isté robili i západní mnísi na Olivovej hore pri Jeruzaleme, Východniari sa pozastavili na tom a obviňovali mníchov z bludu. Na tom základe došlo medzi Východom a Západom k rokovaniu, čo Leo III. (795-816) tak rozriešil, že odporúčal slovíčko „Filioque" vynechať vzhľadom na Grékov, aj keď uznal za správnu ním vyjadrenú vieru. Kedy a za akých okolností prijal Rím dodatok úradne do symbolu, nie je známe.

J. Bousquet, L'unité de l'Église et le echisme grec. Paris 1913. — A. Michel, Humbert u. Kerullarios. 1925. B. Leib, Rom, Kiev et Bynance 1 Ia fin du XI. siécle. Paris 1924.

B) Dogmatické spory na Západe. Cirkevná veda.

§ 84. ADOPCIANIZMUS, SPORY O PREDESTINÁCIU A O OLTÁRNU SVIATOSŤ.

Včasný stredovek charakterizuje vo všeobecnosti neochvejná viera a príkladná podriadenosť učiteľskému úradu Cirkvi. Herézy väčšieho významu a rozšírenia boli len na Východe. Západ ostal zväčša nedotknutý. Sem-tam i v nových románsko-germánskych štátoch sa vyskytlo, že teológovia nepozornou špekuláciou a preceňovaním ľudského rozumu skĺzli sa v teologických otázkach na bludné cesty. Ale tým vzniklé spory odohrali sa len v užších kruhoch a kláštoroch bez účasti širšej verejnosti a pomerne skoro boli skončené.

1. Adopcianizmus, keď aj nechcel tým byť, predsa je dozvukom nestoriánskeho sporu. Koncom 8. storočia istý Migetius v Španielsku vysvetľoval náuku o sv. Trojici v duchu sabeliánskom (§ 20). Rozlišoval trojaké zjavenie božie: v Dávidovi (Otec), v Kristovi (Syn) a v Pavlovi (Duch sv.). Elipandus, arcibiskup toledský, sa postavil proti nemu, avšak tvrdil, že v Kristu sú dve synovstvá, božské a ľudské. Kristus podľa prirodzenosti božej je prirodzeným a vlastným Synom božím, ako človek ale je len adoptovaným synom, ako sa ním stáva každý spravodlivý človek pri sv. krste. K Elipandovi sa pripojil urgelaký biskup Felix. Opát Beačus z Libany a biskup Etherins z Osmy však vystúpili proti „novému nestorianizmu" a s nimi súhlasil i pápež Hadrián I. Nakoľko spor sa čiastočne odohrával i v ríši Karola Veľkého, dal Karol vyšetriť náuku na snemoch v Regensburgu (792) a vo Frankfurte (794), kde zamietli adopcianizmus. Proti nemu písal i Karolov učenec Alkuin. Leo III. odsúdil blud na rímskej synode (798), a keď učený Alkuin podvrátil Elipanda na aachenskej dišpute (800), Elipandus sa zriekol bludu, čím bol bludný adopcianizmus odvrátený.

2. Z intenzívneho štúdia kníh Augustínových vznikol spor o predestináciu. Jeho pôvodcom je mních Gottschalk. Bol synom saského grófa Berna, ktorý ho ako dieťa dal spolu s majetkom benediktínskemu kláštoru vo Fulde (oblatus). Nakoľko necítil povolanie k rehoľnému životu, r. 829 opustil kláštor a popieral platnosť svojej tonzúry, ktorú neprijal dobrovoľne. Proti tomu sa postavil opát Rabanus Maurus a dokazoval, že opáti majú ostať v kláštore, keď sa tam dostali aj proti svojej vôli. Hoci mohučská synoda nedala opátovi za pravdu, predsa sa mu podarilo dosiahnuť u Ľudovíta Pobožného, že Gottschalk musí ostať v reholi benediktínov. Bolo mu však dovolené prejsť do kláštora Orbais v diecéze soissonskej. Gottschalk hľadal útechu v štúdiu Augustínových kníh. Vytvoril pritom mylnú náuku o predurčení. Učil, že ako Boh určil niektorých ľudí k večnej blaženosti, tak určil iných k večnému zatrateniu. Z nepredurčených nikto nemôže byť spasený, tí musia hrešiť a Kristus za nich netrpel. Nevyvolení nie sú platne pokrstení a nie sú ani členmi Cirkvi. Keď v tom zmysle kázal na svojich cestách v Itálii a Nemecku a začínal nachádzať súhlas u ľudu, narazil na odpor cirkevných kruhov. Rabanus Maurus, od r. 847 mohučský arcibiskup, hneď podvrátil jeho učenie. Gottschalkovým učením zapodievala sa synoda mohučská (848) pod vedením Rabanovým a synoda v Quierzi pod vedením Hinkmárovým. Obe ho odsúdili. Na poslednej bol pozbavený svojej kňazskej hodnosti a uväznený v hautvillierskom kláštore. 20 rokov žil vo väzení, nepoddal sa a zomrel v nekajúcnosti. Ale spor neustal ani po quierziskej synode. Azda nie natoľko kvôli Gottschalkovmu učeniu ako zo sympatie k jeho veľa trpiacej osobe ujali sa jeho náuky starokorvejský mních Ratramnus, Servatus Lupus, opát z Ferriéres, biskupi Prudentius z Troyes, Venilo zo Seno a iní. Pokúsili sa zmierniť a ospravedlniť Gottschalkovu náuku. Spor mal ozvenu na viacerých francúzskych synodách a skončil sa len na národnej synode v Toucy r. 860, ktorá prijala Hinkmárom zostavený text o všeobecnej spasiteľskej vôli, pri čom sa nespomína predurčenie k zatrateniu.

3. Súčasne s kontroverziou o predestinácii vznikol na Západe i spor o Sviatosť oltárnu. Učený opát kláštora starokorvejského Paschasius Radbertus r. 831 vydal spis De corpore et sanguine Domini. V ňom učil, že v Eucharistii pod spôsobom chleba a vína je prítomné pravé telo a krv Kristova, a to „non alia plane caro, quam qnae nata est de Maria et passa in cruce et resurrexit de sepulcro". Nakoľko príliš zdôrazňoval historické a eucharistické telo a málo spomínal rozličnosť formy, ktorá sa pritom javí, narazil u mnohých na silný odpor. Rabanus Maurus, mohučský arcibiskup, dokazoval, že telo Kristovo historické a eucharistické je podstatne (naturaliter) jedno, nie však formou a zjavom (specialiter). Vyčítal Paschasiovi, že názov o úplnej identite vedie ku kafarnaumskému ponímaniu, ako keby sa Kristovo telo materiálne požívalo. Korvejský mních Ratramnus robil už taký rozdiel medzi historickým a eucharistickým telom, že sa zdalo, ako by popieral skutočnú prítomnosť Krista v Eucharistii a učil len duchovnú. Ján Scotus Eriugena podľa Hinkmárových údajov vraj učil, že v Oltárnej sviatosti je „tantum memoria veri corporis et sanguinia Christi". Jeho hyperšpirituálne ponímanie malo vyvážiť prílišné materiálne ponímanie tých jeho vrstovníkov, ktorí sa domnievali, že eucharistické telo podlieha ako iný pokrm všetkým následkom trávenia (sterkorianizmus). Ešte vo väčších rozmeroch vzplanul eucharistický spor v 11. storočí. Toursky kanonik Berengár, zbehlý v dialektike, ale bez hlbšieho teologického vzdelania, klonil sa k názorom Scota Eriugenu a tvrdil, že Kristus je v Oltárnej sviatosti prítomný len virtualiter, nie však corporaliter. Pri konsekrácii sa podstatne nepremení chlieb na telo Kristovo, ale dostáva len nadprirodzený účinok, takže prijímaním stáva sa človek účastným osláveného tela Kristovho. Hoci priatelia ho napomínali, aby neodstupoval od viery Cirkvi, Berengár zotrvával pri svojom tvrdení, takže jeho bludom sa musel zaoberať rímsky a vercellský snem r. 1050. Tie ho odsúdili ako bludára. Na synode tourskej r. 1054, ktorej predsedal legát Hildebrand (neskorší Gregor VII.), vyznal síce, že po konsekrácii je prítomné telo a krv Kristova,

ale neskoršie to odvolal a šíril bludné názory ďalej. I na rímskej synode r. 1059 podpísal ortodoxnú formulu, ale keď sa vrátil domov, odvolal to. Takto urobil ešte niekoľko ráz, až konečne r. 1079 prisľúbil, že nebude o veci viac hovoriť. Zomrel r. 1088 zmierený s Cirkvou.

J. Tixeront, Histoire des dogmes III. Paris 1922. 6. v. — Fr. Wiegaud, Dogmengesehiebte des MA. u. der Neuzeit. 1919. — J. Ebersolt, Bérenger de T., Paris 1903.

§ 85. CIRKEVNÁ VEDA A LITERATÚRA.

1. V tejto periódе bola Cirkev príliš preťažená prácou pokresťančenia nových národov, a preto nemohla na poli vedy pokračovať tak ako predošlá perióda. Za sťahovania národov vzniklé nepokoje a neustálenosť neskytali tých prirodzených podmienok, pri ktorých môže veda rásť a kvitnúť. A keď Cirkev tu a tam vydýchla, muselo jej ísť v prvom rade o to, aby zachránila a presadila do stredoveku to, čo starovek vytvoril. Keď aj nebola táto práca Cirkvi vedecky originálna, jednako bola veľmi dôležitá, lebo ňou sa ukladala základňa, o ktorú sa bezpečne mohla oprieť nasledujúca, vo vedeckej činnosti tak slávna perióda. Doba Karola Veľkého však zaslúži zvláštneho zhodnotenia. Vypadá zo všeobecného kultúrneho rámca tejto periódy. V nej dostáva Cirkev pričinením sa Karola Veľkého až povážlivo vedecký smer, takže sa stáva už viac stánkom kultúry ako ustanovizňou ľudskej spásy (§ 75, 6). Pre pestovanie cirkevnej vedy medzi Germánmi položil silné základy už sv. Bonifác a tým smerom sa uberal aj Karol Veľký. Zhromaždil okolo seba vynikajúcich učencov svojej doby, medzi nimi Pavla Warnefrieda, Paulína z Aquileje a učiteľa Frankov Anglosasa Alkuina. Karol zakladal školy, nariadil, aby sa všade pri biskupstvách a kláštoroch otvárali vedecké ustanovizne. Vo vedeckom svete sa objavujú pozoruhodné postavy. Vo fuldskom kláštore Rabanus Maurus, v Reimsi arcibiskup Hinkmár, vo filozofii sa vyznamenal Ján Scotus Eriugena, hoci jeho názory nie sú bezchybné. Karolom Veľkým vyvolaný vedecký rozbeh zarazili kláštory ničiaci Normani. Avšak už za Otovcov znova kvitne veda v Nemecku. I v samej panujúcej rodine sa nájdu oddaní zástanci vedy (brat Otu I. Bruno z Kolína, mníška Roswitha). Vysokej vedeckej úrovne sa dopracovala kláštorná škola v St. Gallene.

2. Vo vedeckej činnosti gréckej, tak ako v celej východnej cirkvi, nastala v tejto perióde istá stagnácia. Spor o úctu obrazov a ešte viac východný rozkol neostal bez účinku ani na rozvoj cirkevnej vedy. A jednako, i keď málo, mal Východ i vtedy niekoľko vynikajúcich vedcov. Ján Damašský, začiatkom 9. storočia Teodor Studita a neskoršie najmä Focius sa učenosťou rovnajú veľkým svojim predkom (§ 80, 1.). Pre dejiny literatúry má neoceniteľný význam jeho Bibliotheca (Myriobiblion), v ktorej podáva Focius správu o 280 knihách náboženského a profánneho obsahu. Nakoľko podáva tu výťah z uvedených spisov, ktoré sa neskoršie buď úplne alebo čiastočne stratili, zachránil ich aspoň obsahove pre vedecký svet. Medzi jeho teologickými spismi vyniká Amphilochia, zbierka filozofických a teologických úvah o rozličných predmetoch. V Nomokanone (nie je isté, či celý od neho pochádza) podáva zbierku cirkevných a svetských zákonov; zbierka sa stala oficiálnym zákonníkom gréckej cirkvi. Mladší rovesník Fociov Simeon Metaphrastes zostavil životopisy svätých a mučeníkov (historicky nie dosť spoľahlivé dielo).

3. V Španielsku, najmä na poli asketiky bol činný Martin Bragy (†580). K jeho kultúrno-historicky významným dielam patrí spis Formula vitae honestae a kázeň De correctione rusticornm. Izidor Sevilský (†636) v svojej encyklopédii (Origines) sústredil všetko, čo mohol pozbierať vo svojej dobe z teologickej a profánnej vedy. V literárno-historickom diele De viris illustribus doplnil podobné dielo Hieronymovo až po svoju dobu a okrem toho napísal dejiny Vizigótov, Vandalov a Svévov. Ildefonz Toledský (†667), žiak Izidora, pokračoval v diele: De viris illustribus.

4. V Itálii v dobe Teodoricha Veľkého bol čulý vedecký život. Vo filozofii vynikal Boetius (†525), Kasiodor († 570) zasa je známy svojou teologickou príručkou (Institutiones). Dionýz Exiguus zozbieral dekréty pápežov. Gregor Veľký († 604) nakreslil ideál dušpastiera vo svojich pastorálnych knihách a Expositio in librum Job je bohatým morálnym repertoárom. Ale po Gregorovi Verkom niet v Taliansku významnejšieho vedca. I v 10. storočí, keď v iných krajinách sa javí aký-taký vedecký ruch, Itália Liutprand, biskup kremonský († 970), kancelár Otu I., napísal historické dielo (Historia imperatorum et regum), v ktorom je však veľmi stranícky. Značnejšiu literárnu činnosť rozvinul Peter Damiansky, benediktínsky mních a neskoršie kardinál v Ostii, ktorý spolu s Hildebrandom bol dušou cirkevnej reformy. V diele Gomorrhianus vystupuje najmä proti simonii a nezdržanlivosti kléru.

5. Anglicko bolo v 8. storočí strediskom cirkevnej vedy. Listy sv. Bonifáca dávajú o tom dostatočné svedectvo. Ako básnik vynikal začiatkom 8. storočia biskup Aldhelm z Shrewsbury. Beda Ctihodný (†735) bol živým lexikonom svojej doby. Jeho mnohé diela sú encyklopédiou teologickej vedy, gramatiky, aritmetiky a dejín. Exegetizoval temer celé sv. Písmo, napísal martyrologium, životopisy svätých a homílie. Dielom Historia ecclesiastica gentis Anglorum zaslúžil si meno „otca anglických dejín".

6. V ríši Frankov pričinením Karola Veľkého vznikol neobyčajný vedecký ruch i na poli cirkevnom. Karol dal neučených kňazov suspendovať podľa zásady, že kto nepozná božie zákony, nemôže ich iným hlásať. Vedeckou činnosťou vynikal predovšetkým jeho „minister kultu" Alkuin z Yorku († 804), opát v Tours, svojim

trojzväzkovým dielom De trinitate. Longobard Pavol Diakon († 799) napísal cenné Homiliarium. Vyznaním vedeckí činitelia doby Karolovej sú ešte gramatik Peter Pizanský († 799), básnik Teodulf († 821), biskup orleánsky, umelecky založený Einhard († 840), opát v Seligenstadte. Dvorná škola (Schola palatina) Karola Veľkého stala sa vzorným ústavom a akadémiou, v ktorej sa vychovávali pod dozorom panovníka synovia popredných Frankov pre vysoké štátne služby. Na podobnej úrovni bola vysoká škola v Tours pre klérus a kláštorné školy vo Fulde, Reichenau, St. Gallene, v Corbie a Korvey (Corbeia nova). Karolom povzbudená teologická vedecká snaživosť trvala cez celé 9. storočie. Nadviazala na klasický kresťanský starovek, na svätých Otcov, najmä na Augustína a Gregora Veľkého. Je retrospektívna, menej originálna a málo sa v nej uplatňuje národný germánsky prvok. I tak je „karolingovská renesancia" skvelou vedeckou dobou včasného stredoveku. Z Alkuinovej školy vyšli, alebo na ňu nadviazali Haymo, biskup halberstadtský († 853), pôvodca cenných komentárov k sv. Písmu a cirkevný historik (Breviarium historiae eccl.) a Rabanus Maurus († 856), opát fuldský a neskorší arcibiskup mohučský. Okrem mnohých komentárov k sv. Písmu napísal encyklopédiu De universo a De institutione clericorum 1. III. - návod k dušpastierskemu úradu. Je pokladaný za zakladateľa školstva v Nemecku (Praeceptor Germaniae) a znalosti čítania. Walahfrid Strabo († 849), opát reichenauský, bol básnikom hlbokého citu a liturgista (Liber de exordiis). Rabanov žiak Otfrid († 875), mních z Weissenburgu, zložil vo franskom dialekte epicko-didaktickú harmóniu evanjelií, ktorú ľud a takou obrubou spieval, že zatlačila i svetské piesne. Všestrannou učenosťou vynikal fr. Ján Scotus Eriugena († 877), predstavený dvornej školy Karola Holého. Prvý vytvoril ucelený filozoficko-teologický systém, v ktorom sa síce veľmi opiera o novoplatonikov, ale neprevzal úplne ich panteistickú tendenciu. Jeho hlavným spisom je De divisione naturae, ktorý však Honorius III. r. 1225 musel zavrhnúť. Dopustil sa v učení o Sviatosti oltárnej osudného omylu (§ 84, 3). Prekladom spisov Pseudo-Areopagitu mal veľký vplyv na stredovek. Amalarius († 850), vidiecky biskup z Metzu, napísal výbornú knihu De officiis ecclesiasticis, ktorá sa tešila v neskoršom veku veľkej vážnosti. Abogard, arcibiskup lyonský († 840), vynikal učenosťou cirkevnou i svetskou, vystupoval proti židom, otroctvu a povere, hájil katolícku náuku proti ikonoklazmu a adopcianizmu. Hinkmár Reimský (Ť 882) bol významným cirkevným politikom a publicistom. Mnísi Paschasius Radbertus († 856) a Rathramnus († 868) v svojich teologických prácach opierali sa o Augustína, ktorého však nepochopili v každom ohrade (§ 85, 3.).

7. V 10. storočí sa ukazuje ako v štátnom tak i vo vedeckom živote Frankov veľký úpadok. Avšak veda nezaniká úplne ani vtedy a niektoré miesta a osobnosti, najmä v Nemecku, vykazujú značnú vedeckú snaživosť. Veda sa vtedy pestovala hlavne v st. gallenakom kláštore. Notker (Balbulus) je známy ako skladateľ hymnov a sekvencií, ako pôvodca populárneho diela Gesta Caroli Magni. Hymny skladal tiež Ekkehard I. († 973) a Ekkehard II. († 990); v básnictve, maliarstve a lekárstve sa vyznal Notker Physikus († 975). O nemeckú prózu sa zaslúžil Notker Labeo († 1022) prekladom klasických diel do nemčiny. V Reimsi nachádzame významného historika Flodoarda († 966) a všestranne učeného Gerberta, neskoršieho pápeža Silvestra II. († 1003). Okrem veľkých teologických vedomostí sa vyznal aj v matematike, astronómii a prírodopise. Jeho vynikajúce dielo je Liber de informatione episcoporum.

8. V 11. storočí je teologická veda ešte vždy v úpadku. Len tu a tam sa objavia pozoruhodnejší učenci. Takým je chronista Rudolf Glaber († 1056) v kláštore klunskom, Hermann (Krivý) v Reichenau, vzdelaná a sympatická to osobnosť zo švábskej šľachty a v st.-gallenskom kláštore Ekkehard IV. († 1060). Burchard, biskup wormský († 1025), zložil pre kňazstvo v pastorácii Collectarium (cirkevné kánony). Mních Humbert, ktorého Leo IX. urobil kardinálom, vo svojich spisoch bojoval proti simonii a laickej investitúre. Proti útokom Grékov zostavil obranný spis. Vtedy vznikol nový vedecký smer v Itálii a Francúzsku, ktorý dával v teologickej vede prednosť rozumu na úkor viery. Prvým predstaviteľom nového smeru bol Berengár, dialektik, kanonik tourský († 1088), ktorého zásadou bolo „per omnia ad dialecticam confugere". Avšak škodné výsledky tejto zásady sa čoskoro javili v spore o Sviatosť oltárnu (viď § 84, 3). Berengárovým protivníkom bol Lanfrank Pavie († 1089), prior a učiteľ kláštora Bec (Normandia) a neskorší biskup v Canterbury. Výhody dialektickej metódy v teológii uznáva, ale je opatrný. Stojí už na prahu scholastiky.

9. Školstvo. Dvorné školy Karola Veľkého slúžili hlavne vzdelaniu synov popredných Frankov a vychádzali z nich významnejší štátni úradníci. Tie školy predstavovali dnešné univerzity. Kňazstvo sa vzdelávalo najmä na vysokej škole v Tours, v katedrálnych a kláštorných školách, akých ešte z doby Merovingovcov bolo v krajine veľa. Podľa prísnych nariadení Karola Veľkého každé biskupské sídlo a kláštor boli povinné vydržiavať školu. Na vidieku pri každej fare museli byť farské školy. Vyučovanie v týchto nižších školách bolo podobné vyučovaniu v školách gréckych a rímskych. Začalo sa mechanickým naučením žalmov (naspamäť) v reči latinskej, potom nasledovalo cvičenie v čítaní a písaní. Učili sa spevu (z nót), aby mali najnutnejšie vedomosti pre účasť pri bohoslužbe. K elementárnemu vyučovaniu patrili počiatky gramatiky latinskej reči a počtov. Kláštorné školy mali oddelenie pre mníchov (schola interna) a oddelenie prístupné každému (schola externa) s osobitnými učiteľmi. Vyššie štúdium pozostávalo z vyučovania siedmich slobodných umení (artes liberales). Náznaky toho spôsobu nachádzajú sa už u sv. Augustína a Kasiodora. U Frankov trvalo obyčajne 8 rokov a postupovalo v dvoch oddeleniach. Prvé, tzv. trivium, obsahovalo gramatiku, rétoriku a dialektiku (logika), druhé, quadrivium zvané, malo aritmetiku, geometriu, astronómiu a cirkevnú hudbu. Stredobodom a cieľom teologického štúdia bolo i začiatkom stredoveku ešte vždy rozumieť sv. Písmu. Vrcholom teologického vzdelania bolo vedieť vykladať Písmo sväté podľa jeho trojakého smyslu, historického, morálneho a mystického. Pravda, teológom sa dostalo i praktických znalostí. Významné teologické školy okrem tourskej boli vo Fulde, St.

Gallene, Reichenau, v 10. storočí v Reims, Hersfeld, Salzburg, Freising, Bobbio (neďaleko Genuy) a Monte Cassino.

F. Overbeck, Vorgesch. u. Jugend d. mittelalt. Scholastik. 1917. — G. Baumert, Die Entstehung d. mittelalt. Kloaterschulen u. ihr Verhältnis . klass. Altertum. 1914. — Cayré, Précis de Patrologie. Histoire et doctrine des Péres et docteures de l'Église, Paris 1930.

§ 86. CIRKEVNÉ UMENIE.

1. V prvej perióde stredoveku dosiahol byzantský sloh svoj vrchol. Pravda, ostal prevažne v tých krajinách, v ktorých obyvateľstvo patrilo k východnej cirkvi. Na západnú architektúru vplýval len mierne, a to v tých krajoch, ktoré stály v politickom styku s Východom, tak v Ravene kostol sv. Vitalisa, na dalmatínskom pobreží a v juhoitalských končinách. Pôvodnú trojlodnú baziliku sv. Mirka v Benátkach tiež prispôsobili byzantskému slohu a v 11. storočí pribudovali priečnu loď a predsiene. Vplyv byzantského slohu v architektúre bol nepatrný, ale bol dosť značný v iných odboroch výtvarníctva. Na Západe po sťahovaní národov začala Cirkev zošľachťovať nové národy a používať ich vlohy pre činnosť kultúrnu a umeleckú. Nevznikli tu hneď konštruktívne novoty, ale v ornamentike sa javia od nových národov prevzaté prvky (sieťkovanie, mrežovanie, oblúky a kľukaté čiary). Spojovali to, čomu sa priučili od vymierajúcich pokolení rímskych umelcov so svojím zdedeným vkusom a prispôsobovali vlastným potrebám. Pri kostolných stavbách budovali vežu, ktorú však nespojovali organicky s kostolom, ale postavili ju buď po boku baziliky alebo ďalej od nej. Miesto stĺpov používalo sa teraz častejšie silných pilierov. O čo chudobnejšie boli stavby v umeleckom vypracovaní, o to bohatšie boli vo vnútornej výzdobe. Tu prevládala mozaika a pomaly i plastika. Z kostolných stavieb tej doby je najvýznamnejšia osemhranná bazilika v Aachene, ktorú postavil Karol Veľký medzi r. 796-804. Budoval ju opát Einhard (§ 85, 6), pravdepodobne podľa vzoru sv. Vitalisa v Ravenne. Na poli maliarstva viedol reichenauský kláštor (maľby v kostole sv. Juraja v Oberzelle z 10. stor.). Na poli plastiky vyniká bronzový reliéf od Bernwarda († 1022) v Hildesheime. V dobe Karolingovcov a Otovcov značne sa pestovalo rezbárstvo zo slonových kostí a maliarstvo vo výzdobe kníh (miniatúrne maľby iniciálok), najmä v kláštoroch.

2. Keď nové národy aj podržali v architektúre pôdorys baziliky a centrálnej stavby, predsa od počiatku sa javili v západných stavbách pokusy samostatnej tvorby, čo viedlo k výtvoru nového, včasného románskeho slohu. Nie preto sa nazýva románskym, ako by bol vznikol v románskych krajinách, ale preto, že nadviazal na antické rímske umenie. Ideove a geograficky je germánsky. Štýlové prvky sú rímske, ale duch, ktorý oživuje románsky sloh, je germánsky. K jeho výtvoru najviac prispeli Sasi (dóm wormský, bamberský, augsburský postavili saské kniežatá). Z baziliky sa preberá základná forma rímskeho kríža, pričom však dlhá loď sa pretína priečnou loďou. Mení sa celkový vnútorný dojem tým, že pri románskej štruktúre sa upotrebujú namiesto slipov masívne piliere. Veža nestojí už pri kostole, ale je vbudovaná a organicky spojená s kostolom. Múry sa otvormi málo pretínajú a skytajú tým široké, plochy, na ktorých sa môže uplatniť maliarske umenie. Piliere sú spájané oblúkmi, a to vidieť i na oblokoch a portáli. Miesto drevenej plošnej povaly baziliky nastúpi klenba. Pod apsidou je uložená krypta. Vnútro i vonkajšok stavby vzbudzujú dojem ťažkej, vážnej objektivity a monumentálnosti. V podelení prísna dôslednosť, v ornamentike vymeranosť, vážnosť, zdržanlivosť, čo dobre charakterizuje postoj germánskeho ducha k božskému majestátu (na rozdiel od románskej prítulnosti a slovanskej vrúcnosti). Pravda, nie je to jediný spôsob, akým sa môže prejaviť germánsky duch. Naproti statickej zdržanlivosti v dobe románskeho slohu, medzi inými okolnosťami následkom duševne rušnejších časov sa prejaví v nádherných gotických katedrálach oveľa senzibilnejšie a dynamickejšie.

HLAVA IV.

Ústava, disciplína, bohoslužby a nábožensko-mravný život.

Kresťanský Východ sa dostal sčiastky na začiatku stredoveku i politicky i nábožensky do cudzieho ovzdušia (islam). Kresťanská časť Východu v dobe od 7. po 11. storočie čo do vnútorných pomerov ostáva podstatne tam, kde bola v kresťanskom staroveku. Západ ale prežíval v tej dobe na celom poli cirkevného života velikánske zmeny a stálu fluktuáciu. Sťahovanie národov dotklo sa cirkevného života na celom Západe. Neskoršie cirkevná usporiadanosť vo franskej ríši bola smerodajná pre celý Západ. Po prechodnom zlepšení cirkevných pomerov začiatkom 7. storočia zvrhol sa nábožensko-mravný život za posledných Merowingovcov. Ale nevyhasla snaha po reforme, ktorá sa čiastočne previedla za Pipina, Karola Veľkého a Ľudovíta Pobožného. Neskoršie po zmene politických pomerov znovu sa javil vo vnútornom živote Cirkvi úpadok a potrval až do konca vlády Karolingovcov.

Kleinschmidt, Geschichte der christl. Kunst. Paderbom 1926. — A. Matejček, Dejepis umení. Praba 1927. Kuhn, Allg. Kunst-Geschichte. Koln 1904.

§ 87. HIERARCHIA. DIECÉZY A ICH SPRÁVA.

1. Sťahovaním národov vzniklé nové pomery ťažko dorážali na Sv. stolicu, ktorá od 5. storočia až po založenie cirk. štátu musela napnúť všetky svoje sily, aby uhájila svoju nezávislosť oproti Teodorichovi Veľkému, Longobardom a tiež Byzancii. Ba išlo jej v prvom rade o to, aby pokresťančené národy videli a uznávali v Ríme a pápežstve stredobod kresťanstva. A to sa jej podarilo dosiahnuť i proti mnohým ťažkostiam. Novo obrátené germánske národy pridružili sa k Rímu a primát sa nikdy teoreticky nepopieral. Azda v Anglicku pre jeho zvláštnu geografickú polohu a historický vývoj dalo by sa najviac predpokladať, že by sa chcelo vymknúť spod vplyvu Ríma, ale ani tam nebolo to tak. Misie v Anglicku sa konali pod vedením Ríma, anglickí arcibiskupi dostávali pallium z Ríma, Rímu odvádzali poplatky a dary, čím sa teda prakticky uznával rímsky primát. I nemeckí misionári udržiavali stály styk so Sv. stolicou. Franskí panovníci, bavorské kniežatá s dorozumením Ríma zakladali biskupstvá. V ríši Merowingovcov síce sa ukazovala silná tendencia nezávislej národnej cirkvi, ale zriadenie apoštolského vikariátu v Arles pre franské územie je dôkazom, že spojenie sa nikdy úplne nepretrhlo. O tom svedčí i okolnosť častého apelovania do Ríma.

2. Metropolitánske zriadenie na Západe nebolo ani v staroveku natoľko vyvinuté ako na Východe. Sťahovaním národov a politickými bojmi sa ešte viac uvoľnilo. Ale keď nastali pokojnejšie časy, znova sa upevnilo. V Španielsku obnovil ho Gregor Veľký. Pravda, práva metropolitov boli trocha obmedzené, nakoľko panovníci dosadzovali biskupov. Metropolitánske zriadenie bolo obnovené i v ríši franskej, najmä pričinením sv. Bonifáca. Ani tu nemal metropolita tých práv, ako na Východe, lebo panovníci si podržali právo voliť biskupa a zakladať nové diecézy, ba vyhradili si právo zvolávať národné synody, preto metropolitánske synody boli zriedkavejšie. Avšak právomoc metropolitov i tu sa pomaly vzmáhala a v 9. storočí dosiahla už značného rozsahu. Podľa Hinkmára z Reimsu mal metropolita tieto práva: 1. Skúšal, potvrdzoval a konsekroval nových biskupov, 2. zvolával a predsedal na provinciálnych synodách, 3. ustanovoval správcov na uprázdnených biskupstvách, 4. prijímal žaloby proti biskupom a rozhodoval v ich vzájomných sporoch, 5. mal dozor nad celou provinciou a zakročoval v diecéze, keď sufragánni biskupi nedbalo konali svoje povinnosti. Metropoliti často zneužívali svoju rozsiahlu právomoc a tým vyvolali u biskupov snahu čím viac sa vymaniť spod právomoci metropolitov. Biskupi hľadali ochranu priamo u Sv. stolice a ona si rezervovala mnoho práv (causae maiores), ktoré predtým vykonávali metropoliti. Sv. Bonifác uviedol zvyk, že metropolita musí požiadať pápeža o pallium. čoskoro sa stalo všeobecným právom, že len ten metropolita sa uznal a mohol vykonávať práva, ktorý dostal od Sv. stolice pallium. a) V zápase biskupov s metropolitmi o väčšiu cirkevnú nezávislosť vznikli Isidorove pseudodekretály (vznikli asi v reimskej cirk. provincii medzi r. 847-857. Pôvodca sa sám nazýva Izidor Merkátor). Zbierka obsahuje apoštolské kánony, Konštantínovu darovaciu liatinu, uznesenia cirkevných snemov, počnúc nicejským snemom, a dekretály pápežov od Silvestra I. po Gregora II. (314-731). Časť zbierky, asi 100 dekrétov, je sfalšovaná. Falšovanie pozostáva v tom, že sa uznesenia novších cirkevných autorít privlastňujú skorším pápežom a snemom. Je to teda len formálne a nie obsahové falšovanie. Pôvodca chcel dať zdanlivo legálny podklad skutočne jestvujúcemu, ale nespísanému cirkevnému právu. V stredoveku bolo viac podobných falšovaní, ktoré neslobodno si vysvetľovať podľa dnešného pojmu falšovania. Pôvodca sám hovorí, že jeho cieľom bolo: Canonum sententias colligere et in uno volumine redigere et de multis unum facere. V skutočnosti išlo mu o viac. Chcel hájiť biskupov 1. proti svetskej moci a prechmatom laikov a 2. proti prílišnej nadvláde metropolitov a provinciálnych synod. Dôležité sú u Pseudo-Izidora dve zásady, ktoré všeobecne postavil, a to, že 1. uznesenie provinciálnych synod nemá platnosti bez súhlasu pápeža a 2. všetky dôležitejšie veci (causae maiores episcoporum) patria rozhodnutiu pápežovmu. Táto zbierka rastúcemu pápežskému povedomiu prišla veľmi vhod a ono našlo v nej svojho pevného spojenca a silnú oporu po celý stredovek. Vo Francúzsku a Nemecku čoskoro všeobecne prijali Pseudo-Izidorovu zbierku, o ňu sa opierali i neskorší cirkevní právnici (Gracián v 12. storočí). Nepôvodnosť viacerých dekrétov po prvý raz odbalil v 15. storočí Ján Torquemada. Je nepopierateľné, že pseudodekretály veľa prispeli k všeobecnému uznaniu primátu, ale najrozhodnejšie sa musí popierať, žeby boli uviedli do života voľačo zásadne nového a predtým nejestvujúceho. Výčitka, žeby pseudodekretály boli uložili biskupom ťarchu podriadenosti Sv. stolici, netýka sa pápežstva, lebo aj keby tá podriadenosť mala znamenať ťarchu, aj vtedy uložili si ju biskupi sami tým, že dekretály všade ochotne prijali. b) Metropoliti od 8. storočia sa nazývajú aj arcibiskupmi. Tie názvy sa však úplne nekryjú. Arcibiskupom bol každý biskup, ktorý nosil pallium, i keď nemal vlastnej provincie s podriadenými biskupmi. Rím udeľoval pallium i významnejším biskupom alebo misijným biskupom (Bonifác a Willibrord), prv ako mali podriadených biskupov. Metropolitom podriadení biskupi od konca 8. storočia sa nazývajú sufragánnymi biskupmi.

3. Diecézy v ríši Frankov boli rozsiahlejšie ako na Východe alebo v Itálii a Afrike. Preto i právomoc biskupovho zástupcu, archidiakona, sa značne rozšírila. Biskupovi najmä pri vizitáciách diecézy pomáhali i pomocní biskupi (vidiecki biskupi, Chorbischófe), ktorí ho napomáhali v správe diecézy, ba oni ju spravovali po smrti biskupa. Často prestupovali svoju právomoc, preto vznikla proti nim v 9. storočí značná opozícia (Pseudo-Izidor), ktorá viedla k úplnému ich odstráneniu, najskôr vo Francúzsku, potom v 10. storočí v Nemecku a Anglicku. Odvtedy pomáhali biskupovi len archidiakoni, ktorých právomoc sa rozšírila, ba neprestala ani po smrti biskupa. Veľké diecézy boli zadelené do viac archidiakonátov. Ba i archidiakonáty boli podelené na menšie okresy, dekanáty, na čele s dekanom (pomenovanie mníšskeho pôvodu). Dekani boli potrební najmä keď" bola odstránená ustanovizeň pomocných biskupov. Úlohou dekanov bolo dozerať na klérus a duchovnú správu.

Biskup bol povinný ročne vizitovať diecézu. V dobe Karola Veľkého stali sa biskupské vizitácie dôležitým činiteľom i verejného poriadku vôbec, lebo on rozširoval ich právomoc i na veci svetské. Karol Veľký pridal biskupovi (alebo vizitujúcemu kňazovi) na pomoc laika, obyčajne grófa (kráľovskí vyslanci - missi dominici, Sendenj, ktorí mali občas vizitovať určitý kraj, dozerať na verejný poriadok, súdiť politické, mravné a náboženské priestupky (Sendgericht). V 9. storočí nadobudli tie vyslanecké súdy ďalšieho rozvoja tým, že v každej obci pribrali sedem svedkov (Sendzeugen), bezúhonných a sprisahaných ľudí, ktorých povinnosťou bolo informovať vizitátorov o politickom, mravnom a náboženskom stave obce. Po vyšetrení ich výpovedí vinníkov potrestali a tvrdošijných odovzdali svetskej vrchnosti. Tieto súdy značne prispeli k tomu, že vo franskej ríši vymizli pohanské zvyky, prenikla kresťanská mravnosť a zavládli občianske pomery. Aj neskoršie boli oporou verejného poriadku a v pozmenenej forme zachovali sa veľmi dlho, miestami až podnes.

4. V rímskej ríši bola sústredená cirkevná organizácia v mestách a na ich okolí. Na čele stál biskup. Ale už i vtedy bolo potrebné na vidieku postaviť kostoly s duchovnou správou, ktoré sa vyvinuli na samostatné fary (§ 49, 3). Stalo sa to spočiatku len vo väčších vojenských strediskách (castella, odtiaľ slovenské pomenovanie „kostol") a pridelení boli tam viacerí duchovní na čele s archipresbyterom. Títo tvorili kolegiátne kapituly, kostol ich bol kolegiátnym kostolom. Keďže nebolo ich veľa, kruh pôsobnosti bol obyčajne veľmi široký. Podliehali dozoru mestského biskupa. Keď zaplavili rímsku ríšu germánske národy, pastorácia na vidieku bola ešte potrebnejšia, keďže Germáni boli národom vidieku. Veľké rímske mestá sa rozpadávajú a život sa prenáša na vidiek. Cirkev prirodzene nasledovala túto procedúru, kde sa jej skytala skvelá príležitosť uplatňovať pri samých koreňoch kresťanské zásady, pri rodení sa obecných pospolitostí, pri tvorení novej európskej zadelenosti a kultúry. Vznikali tak cirkevné organizácie vidiecke čiže fary. Okrem toho už od 6. storočia začnúc často stavali panovníci, zemepáni a kláštory na svojich rozsiahlych majetkoch kostoly, tieto opatrili potrebnými majetkami a ustanovili na nich duchovných správcov. To boli tzv. panské kostoly (ecclesiae propriae, Eigenkirchen). Pravda, páni pokladali kostol s celým príslušenstvom úplne za svoj majetok, s ktorým ľubovoľne zaobchádzali, kňaza ustanovovali podľa svojho dobrozdania (vo forme prenájomnej zmluvy — beneficiuna), alebo ho prepúšťali. Po jeho smrti sčiastky alebo úplne nárokovali si jeho pozostalosť (jus spolii), brali interkalárne dôchodky (jus regaliae), využívali ľudom platené desatiny, štolárne poplatky a dary. Systém panských fár na Západe v 8. storočí sa veľmi rozšíril a bol najsilnejšou oporou franského štátneho cirkevníctva. Panskí farári boli slepým nástrojom svojich pánov, a úplne sa vymkli spod biskupského dozoru a právomoci. Je prirodzené, že tento systém viedol k mnohým neporiadkom, preto Cirkev, ktorej zásadou bolo vždy od počiatku, že biskup je zodpovedný za celú diecézu, všemožne sa usilovala utvoriť z panských kostolov riadne fary, ktoré podliehali dozoru biskupa. Najmä chcela získať tie kostoly, ktoré boli na majetkoch laikov. Ale aj tak sa udržal systém panských fár ešte dlho a len v spore o investitúru a v ďalších storočiach sa ho podarilo cirkevnému zákonodarstvu pomaly odstrániť. Jeho stopy sa javia v neskoršom patronáte a práve prezentovania. V 8. a 9. storočí bol počet panských fár nepomerne väčší ako riadnych fár. Nie všetky cirkevné funkcie mohli sa konať v panských kostoloch. Pohreb a krst pravidelne konal sa vo farskom kostole, preto sa aj nazýval krstným kostolom (ecclesia baptismalis). Zemepán odovzdával kostol duchovnému podaním nejakého symbolického predmetu (kľúča. štóly) a duchovný musel platiť zemepánovi určitý poplatok.

A. Werminghoff, Gesch. d. Kirchenverfass. Deutschland im MA. 1905. — Bischofsgut u. mensa epiecopalis. 1912. — E. Meyer. Der Ursprung der Domkapitel. Zeitsch. der Savignystift. fiir Rechtswise. 1917.

63. Vyhnanie pápeža Gregora VII., jeho účinkovanie vo vyhnanstve a jeho smrť. Nákres v kronike Ota von Freising z r. 1150. Jena, univerzitná knižnica.

64. Sv. Svorád ako pustovník, francúzska meďorezba zo XVII. stor.

61. Anjelský hrad, podľa starého meďorytu. Hadrián postavil ho ako cisársku hrobku, neskoršie Gregor Veľký zriadil tam kaplnku Michala archanjela. Od r. 1911 slúži za múzeum.

62. Henrich IV. (1056—1106) so svojimi dvoma synmi. Miniatúra z regensburského evanjeliára z r. 1105, Krakov.

§ 88. ŠTÁT A CIRKEV V GERMÁNSKYCH ŠTÁTOCH. OBSADZOVANIE PRELATÚR. PRÁVNE POSTAVENIE DUCHOVENSTVA.

1. Vzťah Cirkvi k štátu bol v novoutvorených germánskych štátoch celkom inej povahy ako v rímskej ríši. Tá spočiatku ťažko prenasledovala Cirkev a neskoršie, keď sa vyrovnali, nastalo síce spojenie a spolupôsobenie, ale to ostalo len viac-menej zovnútorné a cirkevné zásady úplne nikdy neprenikli rímsku ríšu. Ináč bolo tomu v germánskych štátoch, ktoré sa vlastne rodili v kresťanskom ovzduší; Cirkev a štát od počiatku boli na seba úzko odkázané. Štát potreboval Cirkev ako prameň poriadku a kultúry a Cirkev potrebovala štát, jeho ochrannej ruky, aby mohla plniť svoje náboženské a kultúrne poslanie a nestala sa obeťou surových barbarov. Keď pri tom štát ďaleko zasahoval do cirkevných vecí, bolo to len prirodzenou výslednicou najužšieho spolužitia. Cirkev blahodarne vplývala na štát. Prvý výsledok javil sa v premene otroctva na poddanstvo. Poddaný, aj keď bol viazaný k pôde, s ktorej sa nesmel vzdialiť, musel robotovať svojmu pánovi, odovzdávať poplatky, osobne predsa bol už voľný. V súdnictve odstránila Cirkev súboj ako nekresťanský dokazovací prostriedok, zmiernila prepiatu prísnosť v zákonodarstve, kde za akúkoľvek maličkosť stanovený bol trest smrti. Tým, že členmi vyslanských súdov (Sendgerichte) boli aj biskupi alebo kňazi, zabezpečila sa v nich väčšia spravodlivosť a ľudskosť. I azylné právo kostolov a kláštorov, Karolingovcami zvlášť uznávané a rozšírené, tiež nemálo prispelo k zmierneniu prepiatej prísnosti. Preláti mali účasť na svetskom zákonodarstve, kde sa im skytala možnosť presadiť kresťanské zásady do života.

2. Biskupi a opáti mali zvláštny vplyv na štát a zúčastňovali sa všetkých štátnych vecí. Boli prvými radcami panovníkov, ktorí za preukázané služby odmeňovali sa prelátom tým, že im dávali bohaté feuda (léna, beneficiá). V 9. storočí sa pridružili k tomuto rozličné regálie, ako právomoc súdiť poddaných, právo raziť mince, právo tržné a colné a právo imunity, t. j. oslobodenie od štátnych daní a súdna sloboda. Pomaly panovníci zverili prelátom celé grófstva so všetkými právami (§ 76, 4). Najmä v Nemecku Oto I. obdaril prelátov rozsiahlymi majetkami a udelil im veľmi rozsiahle štátne práva, aby takým spôsobom získal v nich spoľahlivú oporu trónu proti egoistickým svetským kniežatám. Preláti stali sa ríšskym stavom a ich teritória duchovnými kniežatstvami a štátmi. Biskupi a opáti boli správcami najvyšších štátnych úradov, ministrami, diplomatmi, ba aj stratégmi. Boli ríšskymi kniežatami a ako takí včlenení do ríšskej ústavy. Tento stav potrval v Nemecku zväčša až do veľkej sekularizácie r. 1803. Podobne to bolo aj v iných európskych štátoch.

3. Týmto Cirkev prirodzene veľa získala na autorite a ľahšie a úspešnejšie mohla plniť svoje poslanie vychovávateľky a vodkyne národov. Na druhej strane postavenie prelátov malo z cirkevného ohľadu veľa nevýhod. Boli síce znamenití preláti, ktorí dokonale vyhoveli obom povinnostiam, i svetskej i cirkevnej, ale v najviacerých prípadoch popri svetskom úrade úplne zanedbali cirkevný. Ďalej, čím viac rástol ich politický vplyv, tým väčšia bola ich závislosť od svetských panovníkov. Pri obsadzovaní prelatúr získali si panovníci taký vplyv, že úplne prestala slobodná kánonická voľba a na jej miesto nastúpilo kráľovské menovanie. Nemožno tvrdiť, že Cirkvi naklonení panovníci Karol Veľký, Oto I., Henrich II., Henrich III. poškodili tým Cirkev, ba naopak, usilovali sa dosadiť na biskupstvá hodných mužov, akých by nebola Cirkvi dodala ani kánonická voľba, pri ktorej vyskytli sa tiež nemalé neporiadky. Avšak to boli výnimočné prípady. Bežné bolo, že pri obsadzovaní nerozhodovali cirkevné záujmy a vysoké cirkevné úrady rozdávali panovníci svojim dvoranom a vojvodcom ako odmenu za preukázané služby. Nejeden panovník dal cirkevné úrady laikom, svojim neschopným príbuzným, nehodným chránencom, ba deťom. V 10. storočí mnohé biskupstvá vo Francúzsku boli v niektorých rodinách dedičné a sami svetskí zemepáni vystupovali ako laickí biskupi a opáti. Pri tom simonia bola na dennom poriadku. Obsadzovanie prelatúr, od 11. storočia nazývané investitúrou, dialo sa tak, že panovník odovzdal menovanému biskupské odznaky, prsteň a berlu v sprievode slov: accipe ecclesiam. Biskupské insigniá po smrti sa vrátili do rúk panovníka. Prevzatie prelatúr z rúk panovníka sa v ničom nelíšilo od spôsobu, akým uvádzal zemepán svojho vazala v lénny pomer. Biskupi skladali panovníkovi nielen prísahu osobnej oddanosti, ale i lénnu prísahu (homagium) vazalov, kľačiac pred panovníkom, pri čom svoje zložené ruky vložili do rúk pána. Sľúbili, že sa osobne zúčastnia v tábore za vojny a že budú sprevádzať panovníka vo vojne. Po prísahe odovzdal pán léno. Svetským odovzdával ho symbolom meča, piky, zástavy a keďže sa tieto symbolické predmety nehodili pre biskupa, preto im odovzdal prsteň a berlu. Podanie prsteňa sa ľahko dalo vysvetľovať v tom zmysle, že prsteň znamená duševné spojenie biskupa s jeho diecézou, berla ale že naznačuje dušpastiersku právomoc. V tom spôsobe menovania skrývalo sa pre Cirkev veľké nebezpečenstvo už aj preto, lebo ľahko mohol vzniknúť náhľad, že odovzdávaním biskupských odznakov vlastne panovník udeľuje biskupskú moc a že biskupská konsekrácia je len ceremóniou. Ba aj skutočne vznikol taký náhľad, že biskupská moc je len výronom kráľovskej moci a to tým viacej, keď" sám pápež Ján X. pokladal za starú obyčaj (prisca consuetudo), že len panovník môže odovzdať biskupstvo klerikovi. Je pochopiteľné, že keď v 11. storočí vzniklo v Cirkvi reformné hnutie, jeho ostrie bolo namierené predovšetkým proti laickej investitúre. Pápeži, keď len mohli, dožadovali sa kánonickej voľby cirkevných hodnostárov. Karol Veľký na žiadosť Hadriána I. obnovil síce slobodnú voľbu prelátov, ale zároveň si vyhradil kráľovské schválenie. Postupne však ju vytlačili a i tam, kde ešte ju ponechali, bola už len zdanlivou. Biskupom a opátom sa stal ten, koho chcel panovník. Iný nepríjemný následok vazalského pomeru cirkevných hodnostárov bola vojenská povinnosť. Preláti boli povinní na kráľovskú výzvu postaviť do boja mužstvo, čo nezriedka viedlo k tomu, že sami museli sprevádzať mužstvo do boja a aj bojovať, hoci cirkevné

zákony od 8. storočia zakazovali duchovným nosiť zbrane. I v 9. storočí zúčastňujú sa preláti vojen, i keď zväčša len ako vojenskí duchovní, a od účasti ich ospravedlňovala len nemoc. Ale i keď osobne nebojovali, jednako vojenská povinnosť na dlhý čas ich odvádzala od dušpastierskej práce v ich diecézach.

4. V germánskych štátoch bol klérus spočiatku podriadený svetským súdom. Len neskoršie a pomaly sa uplatňuje i u duchovenstva germánska zásada, podľa ktorej každý má žiť a byť súdený podľa svojho práva. Teda i duchovného môže súdiť len duchovný. I Pseudo-Izidor sa toho dovoláva, ale privilégium fori duchovenstva sa úplne uznalo len v nasledujúcej perióde. Bohaté pozemkové majetky zaplietli Cirkev často do právnych sporov. Avšak podľa germánskeho ponímania vlastne len muž slobodný a schopný zbrane mohol vystupovať pred súdom. Preto ženy neschopné zbrane a deti potrebovali pred súdom zástupcu (mundium). Nakoľko kňazom sa nedovolilo nosiť zbraň a niektoré dokazovacie prostriedky germánskeho práva, ako súboj, sa nezrovnávali s duchovným stavom, museli duchovní mať pred súdom advokáta (Vogt), ktorý ich zastupoval. Karol Veľký nariadil, že každé biskupstvo, opátstvo, kláštor a kostol musí mať svojho advokáta. Ten sa pred súdom podrobil predpísanej prísahe, alebo postavil sa na súboj. Advokátom bol obyčajne gróf alebo panovník a za ochranu dostal cirkevný majetok ako feudum (léno). šľachta, ktorá zakladala na svojom majetku cirkevné ustanovizne, obyčajne si podržala právo advokáta. Cirkevná advokatúra bola dedičná a nakoľko sa s ňou spájali značné práva a dôchodky, bola túžobným objektom v očiach svetských pánov. Hoci dobre bolo toto opatrenie myslené a pri dobrej vôli advokáta dobre mohlo účinkovať, predsa viedlo k veľkým neporiadkom a neznesiteľnej ťarche pre Cirkev. Advokáti mali pred očami predovšetkým svoj prospech a cirkevný majetok pokladali za svoj pod rozličnými zámienkami. Preto bolo pre cirkevný majetok hotovým dobrodením, keď nemal advokáta, a kláštory radšej platili značné poplatky, len aby sa oslobodili od advokátov.

E. Perels, Die kirchl. Zehnten im karoling. Reiche. 1904. — A. Hauck, Die EntstehUng d. geistl. Territorien. Leipzig, 1909. — Schulte, Der Adel u. d. dtsche Kirche im MA. 2. v. 1922. — H.IHirseh, Die Klosterimmunität seit dem Investiturstreit, 1913. — F. Tenckhoff, die Bischofswahlen bis z. Wormser Konkordat. 1912. — A. Paschl, Die Regalien der mittelalt. Kirchen. 1928. — Paul Schmidt, Der Begriff der Kanonischen Wahl in den Anfängen des Investiturstreites. 1926.

§ 89. VZDELANIE KLÉRU, JEHO MRAVNÝ STAV A VÝŽIVA.

1. Klérus nadobudol vyššieho alebo nižšieho vzdelania podľa svojho postavenia v katedrálnych a kláštorných školách. V dobe Karola Veľkého jestvovala vysoká teologická škola v Tours a na vysokej úrovni stály i kláštorné teologické školy vo Fulde, St. Gallene, Korveyi a inde (§ 85, 6). Farské duchovenstvo sa vzdelávalo obyčajne v kolegiátnych kapitulách pod vedením farára. Vzdelanosť vidieckeho kňazstva nebola veľká. Nešla do hĺbky, ale bola viac remeselná. Vyžadovalo sa od neho toľko, koľko potrebovalo k riadnemu vykonávaniu svojho úradu. Priemerná vzdelanosť laikov bola hodne nízka a tak nižšie duchovenstvo svojou vzdelanosťou vedelo uhájiť pred ľudom potrebnú autoritu. Potrebné knihy a pomôcky nemohol si vidiecky duchovný ľahko zaopatriť, preto nejaká knižnica bola u neho veľkou zriedkavosťou. Predpisy niektorých synod (Aachen roku 802) dávajú nám obraz o vzdelanostnom stave vidieckych duchovných. Podľa nich musel duchovný presne vedieť všetky obrady, apoštolské a atanázske vierovyznanie, Otčenáš, omšový a krstný text a musel to všetko vedieť aj preložiť do ľudovej reči a v nej vysvetľovať. Všeobecne východiskom teologického vyučovania bolo sv. Písmo a vrcholom teologického vzdelania bola exegéza, schopnosť vykladať sv. Písmo podľa trojakého smyslu: historického, morálneho a mystického. Duchovný, najmä vzdelanejší, musel vedieť veľa naspamäť. Pamäť vo všeobecnosti bola veľmi preťažená. Psalterium vedieť naspamäť bola najmenšia požiadavka od vzdelanejšieho kňaza. Vo všeobecnosti sa veľmi málo dbalo na asketické vzdelanie kléru. Karol Veľký veľmi dbal o vzdelanostnú úroveň kléru. Neučeného kňaza dal odstrániť, alebo mu odňal dôchodky. Pre duchovných, ktorí si nemohli kázeň samostatne vypracovať, dal vyhotoviť Pavlom Diakonom zbierku vzorných kázní, ktoré mal kňaz k ľudu prečítať a podľa nich vyučovať ľud. Počiatkom 11. storočia boli predmetom teologického vyučovania i cirkevné a štátne zákony.

2. Nábožensko-mravný život kléru v tejto perióde vo všeobecnosti nebol uspokojivý. Podľa miesta a času skytá nám rozličné obrazy. Pre vojnové nepokoje a politické vplyvy najmä v dobe Karola Martella a Karolingovcov vo Francii a Taliansku dosahuje svojho najhlbšieho úpadku. Lepší stav bol v Nemecku za saských panovníkov a tiež u slovanských národov; ale postupne sa i tam zvrhol. Hlavnou príčinou mravného úpadku kléru bolo to, že pričinením svetských veľmožov boli na biskupské stolce dosadení nehodní ľudia, ktorých nemravný život sa prirodzene prenášal i na nižší klérus. Na panských farách pôsobiace duchovenstvo unikalo spod dozoru biskupovho, pri výbere nerozhodovali mravnosť, učenosť a cirkevné záujmy; ich nedôstojné postavenie prirodzene viedlo k nehodnému životu. Kňazstvo často a miestami pravidelne porušovalo zákon o celibáte. V Španielsku ho formálne zrušil vizigotský kráľ Witiza (700-710). Inde ho synody opätovne predpisovali, v skutočnosti však, najmä od 9. storočia, sa kňazi skoro všade ženili. I neženatí kňazi žili často v konkubináte. Kňazskú nezdržanlivosť nazval svet na základe Apokalypsy (2, 6) „nikolaitstvom" alebo „nikolaitickou sektou". Okrem tohto poklesku veľmi často vystupovala u kléru simonia, opilstvo, lakomosť, tuláctvo a hrubosť. Pravda, našli sa vždy cirkevní mužovia, ktorí sa rozhodne a ostro postavili proti kňazským chybám. V Anglicku canterburský arcibiskup Dunstan († 988), v Nemecku sv. Bruno, arcibiskup kolínsky, sv. Wolfgang, biskup regensburský, všemožne sa snažili obnoviť mravnosť kléru. Francúzskych biskupov veľmi napomáhal v ich reformných snahách klunský kláštor. K obnoveniu mravnosti u kléru smeroval tiež sv. Chrodegangom uvedený

spoločný život duchovných. Spoločný život kléru sa vyskytoval už v staroveku (§ 48, 2) a miestami udržal sa až do 8. storočia. Na tento spôsob chceli nadviazať niektoré stredoveké synody (reformná synoda v Mohuči r. 813, v Aachene r. 817), keď" žiadali spoločný život svetského kňazstva. Chrodegang, biskup metzský, už r. 760 vypracoval na benediktínsky spôsob reguly spoločného života svetského kléru. Podľa týchto rozšírených regúl kňazstvo malo usporiadať svoj život v 9. storočí. Chrodegangove reguly vyžadujú, aby duchovenstvo spolu žilo pod vedením prepošta (praepositus), ktorý mu môže ukladať pôsty, verejné pokánie, môže ho trestať uzavretím, ba aj telesnými trestami. Kňazské združenie - kapitula - má spoločne odbavovať breviár a denne prečítať čiastku zo sv. Písma (capitulum, odtiaľ pomenovanie). Boli katedrálne a kolegiálne kapituly. Ich kánonický život sa líšil od kláštorného v tom, že neskladali sľuby, mohli mat súkromný majetok a nebola medzi nimi u mníchov obvyklá rovnosť, keďže mali rozličné stupne svätenia. Spoločné žitie kléru v kapitulách sa veľmi osvedčilo ako z mravného, tak aj i vedeckého ohľadu. Jednako však dlho netrvalo. Márne protestovali cirkevní predstavení, kanonici zanechali spoločný život, najprv v katedrálnych, potom i v kolegiálnych kapitulách. Majetok si podelili (praebenda) a na znak bývalého spoločného života podržali len spoločné odbavovanie breviára a na čas i spoločný stôl.

3. Výživa kléru. Cirkev mala i voľné majetky (allodium, na rozdiel od feudálnych benefícií), ktoré dostala ako dary a poručenia od kniežat a súkromných osôb. Vo franskej ríši boli tieto majetky značné, koncom 7. storočia tvorili tretinu celého štátneho územia. Zveľaďovali ich i prekárie (majetky, ktoré odovzdal majiteľ Cirkvi s podmienkou, že bude mať na ne doživotné úžitkové právo a prípadne i jeho deti). Ale za majordoma Karola Martella (714-741) boli veľmi zmenšené (sekularizované). Karol Martell totiž, keď mu nestačili štátne majetky, siahol na cirkevné a nimi odmeňoval svojich vojvodcov a politikov. Synovia Karola Martella Karlmann a Pipin čiastočne vrátili Cirkvi sekularizované majetky, ale najväčšia časť ostala pre Cirkev stratená. I Karol Veľký dával grófom cirkevné majetky do daru. Cirkev však odškodnil tak, že noví majitelia museli jej platiť desatinu, alebo devätinu (decima, nona). Ba, Karol Veľký povinnosť desatiny všeobecne upravil (podľa vzoru St. zákona); desatina tvorila hlavnú časť kňazských príjmov a s malými zmenami bola v platnosti až do francúzskej revolúcie (na Slovensku do r. 1848). Tento spôsob sa ujal v celej západnej cirkvi. Spočiatku obmedzovala sa desatina len na poľné plodiny, neskoršie sa rozšírila i na iné dôchodky. Patrila sprvu úplne farskému kostolu, neskoršie jednu časť (štvrtinu) odvádzali biskupom. Aby však každý farár, na akomkoľvek mieste účinkuje, mal k svojej výžive potrebné minimum, nariadil Ľudovít Pobožný, aby každý farský kostol mal od dane a akýchkoľvek poplatkov oslobodený kúsok zeme (mansus ecclesiasticus — roľa na 12 meríc a lúky). Od dane bol síce ten pozemok oslobodený, no zato sa mu-sely dávať panovníkom „dobrovoľné dary", niekedy veľmi značné, a panovníci mali na ňom jus spolii (Rips-Raps-Recht). Duchovní od Cirkvi získané majetky v testamente mali poručiť Cirkvi. Nakorko sa na vidieku všade šíril farský systém, ku ktorému sa viazala desatina, dostala sa Cirkev majetkove do najužšieho spojenia s agrárnymi pomermi doby. V západnej cirkvi sa začali uplatňovať namiesto doterajších rímskych názorov majetkové germánske náhľady, medzi ktorými bol značný rozdiel. Kým staro-kresťanský rímsky nálgad na imanie mal charakter verejnoprávny, zatiaľ germánsky náhľad prízvukuje individuálneho ducha, má ráz súkromnoprávny a stavovský.

Marx, Lehrbuch d. Kircheng. 10. v. Trier, 1935. — J. Lortz, Gesch. d. Kirche. Miinster 1936.

§ 90. REHOĽNÝ ŽIVOT.

1. Rehoľníci na Západe v tejto perióde boli skoro výlučne benediktíni. Oni preukázali Cirkvi na sklonku staroveku a začiatku stredoveku najcennejšie služby, lebo zväčša previedli ťažkú prácu pokresťančenia nových národov. Benediktíni vychovali z divých národov pre kultúru a civilizáciu súcich ľudí, pripútali ich k pôde, učili ich ľudskej znášanlivosti a bázni božej. Avšak divé pomery, medzi ktorými účinkovali na Západe, vojny a politické zápletky neostali bez účinku na ich rehoľný život. Panovníci bohato odmeňovali benediktínov za ich práce, bohatstvo ale viedlo kláštory k mravnému úpadku. Bohatstvo kláštorov, vynikajúce politické postavenie opátov lákalo do kláštorov ľudí, ktorí ta nepatrili. Vtedy bolo zvykom uzavrieť do kláštora kniežatá a popredných svetských ľudí, keď sa previnili, alebo boli nepríjemní svojim príbuzným a politickým činiteľom. Tam odovzdávali svojich synov veľkí páni, keď sa nehodili na iné povolanie. A tým, pravda, neprinášali do kláštora dobrého ducha. Karol Martell vydal opátstvo laikom (abbacomites) a tento zlozvyk sa dlho zachoval. Pod vedením laických opátov zavládla v kláštoroch najväčšia rozpustilosť. Synody (v Trosly r. 909) najtmavšími farbami opisujú vtedajší rehoľný život, najmä vo Francúzsku. Kým laickí opáti hýrili kláštoroch so svojimi ženami, deťmi, vazalmi a poľovnými psami, zatiaľ mnísi robili, čo chceli. Podľa ľubovôle opúšťali kláštory, a svetáčili. Boli i panské kláštory (Eigenkloster), založené panovníkmi a bohatými rodinami na vlastných majetkoch, a ako také dopriali si viac slobody na úkor rehoľných ideí a zásad. Pravda, našli sa v každej dobe ľudia, ktorí sa všemožne pričinili, aby zastavili kláštorný úpadok a zreformovali rehoľný život. Vo Francúzsku sv. Benedikt, opát v Aniane († 821), z poverenia Ľudovíta Pobožného vizitoval kláštory a obnovoval v nich benediktínsku disciplínu. Hlavne mu išlo o to: uzavrieť mníchov znovu do kláštorov a donútiť ich k ručnej práci. Dobre účinkovali na rehoľný život aj v 8. storočí vzniklé a šíriace sa modlitbové bratstvá (confraternitates). Ale jednako v 10. storočí znovu sa javil v kláštoroch veľký úpadok. Príčinou novšieho úpadku boli okrem spomínaných príčin aj vpády Normanov do Francúzska, Maďarov do Bavorska a Saracénov do Itálie. Títo znivočili veľa kláštorov.

2. Za istý druh reformy kláštorného života môžeme pokladať i exempcie, keď jednotlivé kláštory sa vymanili spod jurisdikcie miestneho biskupa a najmä spod nadvlády zemepánov a postavili sa priamo pod dozor a ochranu Sv. stolice. Kláštory totiž podľa uznesenia chalcedonského snemu podliehali dozoru diecezánskeho biskupa, ktorý ich mal častejšie vizitovať. Aj neskoršie synody zopakovali toto nariadenie. Keď aj bolo dobré podriadenie sa kláštorov biskupovi, jednako v niektorých veciach (voľba opáta, zachovanie rehoľných pravidiel) hatilo vývin kláštornej myšlienky a dávalo podnet k častým sporom. Preto už od dávna sa usilovali niektoré kláštory aspoň čiastočne sa vymaniť, najmä zpod trestného práva biskupa a podriadiť sa priamo Sv. stolici. Získané práva si časom rozširovali. Prvý prípad sa vyskytol v kláštore sv. Kolumbána v Bobbio (628), ďalej v Monte Cassino a na žiadosť sv. Bonifáca fuldský kláštor (751) sa postavil pod ochranu Ríma. Tým kláštorom udelila Sv. stolica privilegium exempcie vzhľadom na ich misijnú činnosť, aby v nej mohli nehatene pokračovať. V 9. storočí už viac kláštorov žiadalo o pápežskú ochranu, najmä tzv. panské kláštory, ktoré zemepáni vykorisťovali, alebo ktoré biskupi svojvoľne utlačovali. Ochrana Sv. stolice (libertas Romana, in proprietate b. Petri) neznamenala hneď exempciu zpod biskupského dozoru, ale kláštory si to časom tak vysvetľovaly a vo viacerých prípadoch ju aj dosiahly. Ba nielen jednotlivé kláštory, ale neskoršie aj celé rehole dostaly tú výsadu. Exempcie boli zpočiatku dobrodením pre kláštory a umožňovaly nehatený vývin rehoľného života. No, neskoršie práve exempcie sa staly hlavným žriedlom zla, znemožňovaly prevedenie cirkevnej reformy.

3. V 10. storočí vznikol nový, pôsobivejší spôsob kláštornej reformy. Kým totiž predtým tak reformovali kláštory, že uviedli, alebo sprísnili v nich reguly, teraz spojily sa jednotlivé opátstva v kongregácie. Ten spôsob vznikol už pred Gregorom VII., ale najmä po ňom dosiahol úplného rozkvetu. Podstatný reformný pokrok spočíval tu v snahe po centralizácii správy všetkých kláštorov jednej rehole. Jednotlivé kongregácie maly spoločný materský kláštor, ktorý buď založil ostatné kláštory, alebo ich reformoval. Predstavený materského kláštora vizitoval pridružené kláštory, v najviacerých prípadoch ustanovil priorov, keď sa voľakde javil úpadok v disciplíne, neposlušných mníchov pridelil inému kláštoru, kde boli menej škodliví a na ich miesto poslal obyčajne z materského kláštora osvedčených, spoľahlivých rehoľníkov. Z kláštorných kongregácií najvýznamnejšia je klunská kongregácia. Keď Cirkev a kultúra hlboko upadla, vznikol klunský kláštorný zväzok, z ktorého vyšla ďalekosiahla cirkevná a kultúrna reforma v stredoveku. Knieža Viliam z Aquitánie založil s opátom Bernom r. 910 v Cluny (Clugni, Cluniacum v Burgundii) kláštor, ktorý mal čo najprísnejšie dodržiavať reguly sv. Benedikta. Postavili ho priamo pod ochranu apoštolskej stolice. Od počiatku vládol v ňom najlepší duch. Prísne dodržiavanie benediktínskych predpisov, dôstojné odbavovanie zborovej modlitby, bohoslužby, prísna mlčanlivosť, odpojenie od sveta a príkladná poslušnosť voči predstavenému boli stále vlastnosti klunských benediktínov. Druhý opát kláštora sv. Odo († 942) založil viac kláštorov, mnohé vizitoval a zreformoval. Pre svätosť života sa tešil takej vážnosti, že sa mu dobrovoľne podriadily ním založené, reformované, ba aj iné francúzske kláštory. Vábilo ich k tomu okrem Odovej osobnosti i to, že pripojením ku klunskému kláštoru sa staly účastnými exempcie materského kláštora. Čoskoro stál klunský opát na čele rozsiahlej benediktínskej rodiny. Za Odových nástupcov Aymarda († 965), Majola († 994), Huga Veľkého († 1109) rozšírila sa kongregácia i za francúzske hranice do Nemecka, Anglicka, Itálie, Španielska a Poľska (slovenské benediktínske kláštory nepatrily tam priamo, nepriamo však klunský duch prenikol aj k nim, lebo stály v styku s kláštorom v Monte Cassino a s poľskými kláštormi). Za najväčšieho rozkvetu počiatkom 12. storočia, patrilo ku klunskej kongregácii viac ako 2000 kláštorov. Klunská kongregácia bola veľmi bohatá, jej autorita stále rástla nielen v Cirkvi, ale i vo všetkých svetských kruhoch, najmä uvedením božieho mieru (Treuga Dei). Získala si nesmrteľné zásluhy o duchovnú obrodu Západu a niet v Cirkvi v 10. a 11. storočí významnejšieho zjavu, ktorý by nevychádzal z klunského kláštora, alebo nestál s ním v spojení. Od druhej polovice 12. storočia však sa javia už v ňom príznaky úpadku a vodcovské miesto zaujmú rády cisterciánov a premonštrátov.

4. Aj v Taliansku zlepšovaly sa kláštorné pomery, čiastočne z vlastnej iniciatívy, čiastočne zásahom klunského kláštora. Vznikly tam až dve benediktínske kongregácie. Kongregáciu kamaldulskú založil sv. Romuald († 1027), ktorý spojil henediktínske reguly s východným pustovníctvom. Okolo r. 1012 založil v blízkosti Florencie (campus Maldoli — Camaldoli) pustovnícku kolóniu, ktorá žila podľa regúl sv. Benedikta. Tu vznikla ešte v 11. storočí kongregácia kamaldulov. Potvrdil ju r. 1072 pápež Alexander II. Kongregácia sa zaslúžila o reformu Cirkvi v 11. storočí. Neďaleko Camaldoli vznikla kongregácia valombrozanská. Založil ju okolo r. 1036 sv. Ján Gualbertus († 1073) v tienistom lesnom údolí (Vallombrosa). Spojil anachoretský život s cenobitickým podľa sprísnených benediktínskych regúl. Aby sa jeho mnísi čím dokonalejšie venovali kontemplativnému životu, nedovolil im zaoberať sa ručnou prácou, nariadil stále mlčanie a stály pobyt v kláštore. Potrebné ručné práce konali laickí bratia. Aj tá rehoľa sa zaslúžila o reformu Cirkvi a napomáhala zvlášť Lea IX. a Gregora VII. O reformu nemeckých benediktínskych kláštorov získala si veľké zásluhy kongregácia hirschauská v Švábsku. Opát Viliam z Hirschau († 1091) v Čiernom lese zreformoval svoj kláštor, ku ktorému sa čoskoro pripojilo asi 100 kláštorov zo severného Nemecka a Rakúska. Veľkou novotou tejto kongregácie bolo, že do kláštorov sa nesmeli prijímať obláti. Mnísi vynikali vedeckou prácou. Aj írski mnísi ešte vždy dochádzali v tom čase do Nemecka a združili okolo materského kláštora sv. Jakuba v Regensburgu okolo r. 1075 viac kláštorov, čím vznikla kongregácia škótskych kláštorov (Schottenklrister). Kým v staroveku mnísi boli zväčša laici (§ 53, 4), v stredoveku zasa väčšinou boli kňazi. Vyučovaním sa zapodievali zväčša len kňazi, telesné práce vykonávali

laickí bratia (illiterati, laici, barbati, fratre conversi). Zadelenie mníchov do dvoch tried, kňazov alebo chórových mníchov, a mníchov-laikov stalo sa odvtedy všeobecným.

5. O rehoľnom živote na Slovensku na začiatku stredoveku ťažko je utvoriť si jasný obraz. Avšak je nepopierateľné, že rehoľníci účinkovali medzi naším národom od počiatku jeho zapojenia do kresťanskej kultúry. Keď začiatkom 9. storočia salzburskí, neskoršie pasovskí biskupi vysielali k slovenskému národu vierozvestcov, boli to iste ako inde benediktíni. Je možné, že už Pribina založil pre nich kláštor na Zobore pri ním založenom kostolíku (833) a tak dal základ zoborskému opátstvu. Niet o tom síce nijakého historického záznamu, ale keď uvážime, že Pribina staval kláštory pre benediktínov v Zadunajsku (v Mosaburgu r. 853), čo je historicky zistené, predpoklad, že pritúlil tých prvotriednych kultúrnych činiteľov v stredoveku i v Nitre k svojmu sídlu, je úplne na mieste. Z doby Svätopluka už máme aké-také písomné stopy o rehoľnom živote na Slovensku. Podľa pražského kronikára Kosmasa dal Svätopluk vystaviť pri svojom sídle v Nitre chrám pre „pustovníkov", a pravdepodobne i kláštor. Wiching. prvý nitriansky biskup, bol pôvodne tiež benediktínskym mníchom. ktorý svojich spolupracovrtíkov bral z rehole benediktínov. Sv. Štefan teda nie „založil", ako sa to obyčajne berie, opátstvo sv. Hipolyta na Zobore, ale ho len obnovil a obdaril majetkami. Tu žili istý čas i naši národní svätí Ondrej (Svorád) a Benedikt († 1012). Sv. Benedikt odišiel zo zoborského kláštora ako pustovník na Skalku, kde podstúpil mučenícku smrť. R. 1075 už jestvovalo benediktínske opátstvo vo Sv. Beňadiku nad Hronom a pravdepodobne i opátstvo P. Márie v Pohraniciach (pri Nitre). Neskoršie sa benediktínska rehoľa ešte viac rozšírila na Slovensku, a to v Diakovciach, Ludaniciach, na Skalke, v Klíži (pri Prievidzi), v Jánošovciach nad Rimavou, v Lekýri, v Hrabkove (Šariš), v Štóle (Spiš) a v Opátskej pri Košiciach. Hlavné opátstvo benediktínov v Panonhalme, ku ktorému patrili slovenské opátstva, bezprostredne nepatrilo do klunskej kongregácie. Keď však to opátstvo udržiavalo styky s poľskými kláštormi a najmä s opátstvom v Monte Cassino, prenikal klunský duch i medzi našich benediktínov.

Buhler, Klosterleben im deutsch. MA. nach zeitgenuss. Aufzeichn. 1921. — E. Tomek, Studien z. Reform d. deutsch. Kliister im 11. Jh. 1910. — G. Letonnelier, L'abbaye exempte de Cl. et le Saint-Siége. Paris 1924. — Le millénaire de Cluny, Annales de l'Académie de Mácon 1910. — L. Chaumout, Hist. de Cluny. Paris, 1911. — A. Clunyi reforrn hatása Magyarországon. Pécs 1931.

§ 91. BOHOSLUŽBA, SVIATOSTI, KÁZEŇ A SPEV.

1. V liturgii je badateľná v tejto perióde všeobecná snaha po jednote. Na Východe carihradská liturgia zatlačila rozličné liturgie, na Západe ale rímska liturgia skoro úplne odstránila ostatné. Najskôr ju uviedli v Anglicku (747). Karol Veľký rozkázal Alkuinovi rímsku liturgiu trocha prispôsobiť miestnym pomerom a potom ju nariadil v celej ríši. V Španielsku ju uviedol Alexander II. a Gregor VII. Po Gregorovi úplne zanikla španielsko-gotická alebo mozarabská liturgia a len začiatkom 16. storočia ju čiastočne znovu oživil kardinál Ximenes. Na niektorých miestach v Španielsku (Toledo) i dnes je známa. V Škótsku uviedli rímsku liturgiu v 11. storočí a v Írsku v 12. storočí. Usilovali sa ju uviesť aj v Miláne namiesto tamojšej ambroziánskej liturgie, ale ľud sa tejto pridržiaval tak húževnate, že sa podržala až dodnes. Sv. Cyrilom a Metodom uvedená rímska liturgia v staroslovienskom jazyku hoci na Morave a v Čechách, kde sa zrodila, sa neudržala, zachránila sa proti mnohým ťažkostiam v zemiach juhoslovanských. Začiatkom stredoveku slúžievali sv. omšu ešte spôsobom starým ako bohoslužbu celej obce. Slúžieval ju obyčajne biskup za asistencie ostatného kléru pri účasti veriacich. Popri tejto bohoslužbe celej obce sa vyskytujú od 7. storočia privátne sv. omše, zpočiatku len za zomrelých, neskoršie i za živých. Vždy sa však vyžadovalo, aby obec zastupovali aspoň miništranti. Jeden kňaz obyčajne slúžil i dve-tri sv. omše denne, ba vo sviatky a pôstne dni sa veru aj nariadilo slúžiť viac sv. omší (de die, pro vivis, pro defunctis). Avšak synody stále zakazovali slúžiť denne viac sv. omší ako tri. Alexander II. r. 1065 okrem Vianoc zakázal kňazom slúžiť denne viac sv. omší, a to sa čoskoro všeobecne ujalo.

2. Sv. prijímanie udeľovali ešte pod dvoma spôsobmi a na lačný žalúdok; podávali ho i deťom. Sv. krv prijímali cievkami alebo tak, že namáčali do nej sv. chlieb. Od 8.-9. storočia upotrebovali na Západe obyčajne nekvasený chlieb pri sv. omši, čo dalo Východu podnet ostro napádať Západniarov ako azymitov. Namiesto nerozdeleného chleba uviedli teraz hostie, čím sa vyhlo drobeniu a zneucteniu Eucharistie. Z toho istého dôvodu nepodávali viac Eucharistiu veriacim na ruku, ale do úst. V gréckej cirkvi podávali lyžičkou konsekrovaný chlieb, namáčaný do sv. vína. Nebolo presnejších všeobecných predpisov o tom, koľko ráz majú veriaci prijímať. Na mnohých miestach prijímali veriaci každú nedeľu. Regula sv. Chrodeganga to žiadala od klerikov. Keď sa však šírila medzi veriacimi náboženská vlažnosť a mnohí ani raz v roku nepristúpili k stolu Pána, žiadali viaceré synody, aby sa prijímalo aspoň mesačne alebo dva-tri razy do roka.

3. Pri krste ostalo všetko po starom. Karolingovské zákony naliehali, aby krstní rodičia konali svoje povinnosti, a žiadali od nich znalosť latinského Otčenáša a Verím. Pri birmovaní niekde sa žiadalo, aby tak birmujúci biskup ako i birmovanec nič nejedli. V manželstve stredovek neuviedol zvláštnu novotu. Prízvukovalo sa, aby sa manželstvá uzavierali pred duchovným, ale za platné pokladali i ináč uzavreté sňatky. I manželské prekážky zväčša boli tie isté ako predtým. Pri pokrvenstve siahala prekážka až po 6., 7. pokolenie. U novoobrátených národov nepodarilo sa Cirkvi všade a hneď uplatniť svoje manželské zákony. V mnohých prípadoch Cirkev bola

nútená trpieť ich vžité domáce zvyky a len postupne mohla uviesť u nich kresťanskú disciplínu, najmä čo sa týka nerozlučiteľnosti manželstva.

4. Kázeň i v tejto perióde bola dôležitou časťou bohoslužby. Ako synody, tak i Karolovo zákonodarstvo často upomínalo duchovenstvo na tú povinnosť. Kázalo sa v reči ľudu, i keď si kňazi spracovávali svoje kázne po latinsky. Z tej okolnosti, že stredoveké kázne sa nám zachovali len v latinskej reči, vznikla najmä medzi nemeckými protestantmi mienka, že Cirkev nanútila veriacim nezrozumiteľnú cudziu reč a zanedbávala ľudovú. To však neobstojí. Kňazi písali svoje kázne po latinsky, zvlášť tie, ktoré boli určené nielen pre ľud, ale i pre širšiu, latinsky rozumejúcu verejnosť. Stredoveká spisovná reč bola len latinská; okrem toho čerpali z latinských prameňov, preto písali svoje kázne po latinsky. Ale predniesli ich v reči ľudu. Ako veľmi záležalo Cirkvi na ľudovej reči, najlepšie vidíme v prípade sv. Cyrila a Metoda. Kazatelia používali zbierok kázní vynikajúcich kazateľov (Béda Ctihodný, Warnefried, § 85). Karolingovské zákony žiadaly kázne každú nedeľu a sviatok. Kázať mali nielen biskupi, ale aj farári. Medzi najslávnejších kazateľov tej doby patria Garibald z Luttichu, Bernold zo Strassburgu, Haymo z Halberstadtu, Rabanus Maurus, Wolfgang Regensburgu a i.

5. Cirkevný spev v rímskej Cirkvi stál už na dosť vysokom stupni i v kresťanskom staroveku (§ 54, 4). S rímskou liturgiou uviedli ho i do ríše Frankov. Karol Veľký z Ríma doviedol spevákov a založil spevácke školy v Metze a Soissons. K sprevádzaniu spevu uviedol organ, ktorý spočiatku bol veľmi primitívny. Podnet k uvedeniu organa daly akiste tie hudobné nástroje, ktoré darovali východní cisári Pipinovi a Karolovi Veľkému. Vystavené boli v Aachene a Compiégne. Nástroje postupne zdokonaľovali a v 10. storočí už malo každé opátstvo a katedrálny chrám svoj organ. Namiesto jednohlasného chorálneho spevu uviedli okolo r. 900 dvoj a viachlasný spev (mních Hukbald zo St. Amand, † 930). Nedokonalé noty, neumy, opravil Guido z Arezza († 1050) uvedením štvorlinkového notového systému, čím umožnil zachovanie melódií. Zvony pochádzajú z Kampanie (Nola pri Neapoli, preto campanae). Írskí mnísi uviedli ich do franskej ríše v 7. storočí a čoskoro začali ich všade upotrebovať.

A. Franz, Die Messe im dentsch. MA. 1902. A. Franz, Die Benediktion im MA. 1909. — F. Stingeder, Geach. d. Schriftpredigt. 1920. — St. Beissel, Die Entstehung d. Perikopen d. räm. Messbuches. 1908.

67. Chilandari, kláštor na hore Atos, založil roku 1197 Štefan Nemanja.

§ 92. SVIATKY, ÚCTA SVÄTÝCH A PÔSTY.

1. Počet sviatkov sa v tejto perióde značne rozmnožil. Vyžadovala to už i tá okolnosť, že obrátené a ešte neskrotené národy bolo treba často poučovať, pútať ich k miestu, ku kostolu, prehovoriť k nim a zamestnávať ich. Oslava veľkonočných a turíčnych sviatkov zpočiatku trvala 8 dní, neskoršie zredukovali oslavu na tri dni, aby mohla byť prehlbenejšia. V 8. storočí spomína Chrodegang oslavu všetkých apoštolov najprv spolu 1. mája, potom každého zvlášť. Všeobecným sviatkom sa stal sviatok Nemluvniatok. Všetkých svätých (1. nov. v Ríme ako sviatok zasvätenia Pantheonu) a sv. Martina (11. nov.). R. 998 uviedol klunský opát Odilo pre kláštory klunskej kongregácie deň Dušičiek. Pre oslavu pamiatky zomrelých stala sa klunská kongregácia veľmi populárnou. Tento zvyk prijalo i svetské kňazstvo a celá verejnosť. Všade oslavovali deň zasvätenia chrámu, patróna kostola, a na mnohých miestach i sviatok sv. Vavrinca a Michala.

2. Úcta svätých sa najmä od 8. storočia veľmi rozšírila, najmä úcta Matky Božej, apoštolských kniežat Petra a Pavla a mučeníkov. Zbožní kresťania často putovali k hrobom sv. apoštolov do Ríma, k hrobu sv. Martina v Tours a najmä do Jeruzalema. Ostatky svätých sa tešily veľkej úcte. Cirkev sama sa veľmi pričinila o to, aby tak zatlačila v novoobrátených národoch zbytky pohanských povier. Ostatky svätých sa začaly deliť, ba uctievaly sa i predmety. ktoré sa za živa alebo po smrti dotýkaly svätých. Nešetrilo sa nijakých obetí a námahy, ba použilo sa i často nedovolených prostriedkov, krádeže, násilia, aby si ich zaopatrili. Uvedením rímskej liturgie v ríši Frankov zvlášť veľkú úctu mali tí svätí, ktorých spomína kánon sv. omše. U Frankov a v Anglicku usilovali sa získať nich relikvie, čo viedlo k potrebe deliť ostatky (v kresťanskom staroveku z úcty k svätým sa toho neodvážili). Preto sú francúzske. nemecké a anglické chrámy zväčša zasvätené rímskym mučeníkom. No, netreba ani spomínať, že ľudská sebeckosť a lakomosť uviedla do obehu i veľa nepravdivých ostatkov, prečo Cirkev nariadila ich prísne preskúmať. Prenášanie ostatkov sa dialo s veľkou slávnosťou, relikvie brali i do vojny a pomocou nich sbierali almužny na kostoly. Právo kanonizácie patrilo zpočiatku diecezálnemu biskupovi. ktorý to učinil na žiadosť ľudu bez dlhého procesu. Na Východe kanonizovali často členov panujúcich rodín, ktorí si toho nezaslúžili podľa dnešného ponímania. Ba, cisár Nikeforus Fokas (963— 969) žiadal, aby sa do počtu svätých mučeníkov pojali všetci padli vo vojne. V tom mu pravda nevyhoveli. Prvú slávnostnú kanonizáciu vykonal Ján XV. r. 993, keď za svätého vyhlásil augsburského biskupa Ulricha. Alexander III. rezervoval kanonizáciu Sv. stolici (§ 122, 1).

3. Na Západe sa všeobecne ujala rímska pôstna disciplína. Nakoľko kvadragezimálny pôst trval vlastne len 36 dní, keďže v nedele sa nepostilo, doplnili ho na 40 dní tak, že pridali k nemu 4 dni pred prvou pôstnou nedeľou. Od 7. storočia začínal sa teda v stredu (caput jejunii). Rímsky zvyk posypať si v ten deň hlavu popolom rozšíril r. 1091 Urban II. na celú Cirkev (Popolná streda). Prípravu na pôst tvorily tri nedele: Septuagezima, Sexagezima a Quiriquagezima. Pôst sám bol veľmi prísny. Do 9. hodiny nemali veriaci nič jesť, denne len raz sa mohli nasýtiť, zdržiavali sa nielen mäsitých pokrmov, ale i mlieka, syra a vajec. Tak postili aj každý piatok cez celý rok, výjmuc, keď padol naň sviatok. Zakázané boli N pôstne dni svadby, zábavy, ba niektoré synody zakázaly i lov, súdy, manželské obcovanie, ba aj oranie, aspoň za bohoslužieb. Od 11. storočia v pôstnom čase na znak smútku zastreli v kostole hlavný oltár a chór oponou, tzv. pôstnym súknom (Hungertuch). Už v staroveku v Ríme obvyklé suché dni (§ 57, 6) prijal teraz celý Západ, Gregor VII. upravil ich terajšie termíny a doplnil štvrtým : stvrťročným pôstom jarným, ktorý však padol do veľkého pôstu (jejunium quatuor temporum — kántry). V tieto dni boli obyčajne kňazské vysviacky. Ako príprava na väčšie sviatky slúžily pôstne dni, vigílie.

H. Kellner, Heortologie, 3. v. 1911. A. Villieu, Histoire des coniman-dements de l'Église. Paris 1908. — St. Beissel, Gesch. d. Verehrung Marias in Deutschl. im MA. 1909: — L. Fischer, Die Kirchl. Quatember. 1924.

§ 93. POKÁNIE, CIRKEVNÉ TRESTY.

1. V tejto perióde sa všade na Západe ujala súkromná spoveď z tajných hriechov. Avšak za verejné hriechy a pohoršenia žiadalo sa i naďalej verejné pokánie, ba proti predošlej perióde sa ešte sprísnilo. Kým v staroveku verejnému pokániu podliehaly len kapitálne hriechy, teraz sa ono rozšírilo i na krivú prísahu, krivé svedectvo, únos žien, lúpež, úžeru, podparačstvo, čarodejníctvo a manželstvo v nedovolených stupňoch. Sprísnené bolo verejné pokánie i v tom ohľade, že teraz nezáviselo len od vôle hriešnika, či ho bude konať, ale žiadala to i svetská vrchnosť; prostredníctvom vyslanských súdov (§ 87, 3) presvedčila sa o mravnom stave každej obce a vinníkov donútila k verejnému pokániu. Za kajúcne skutky ukladaly sa zväčša pôst, almužna, vyhnanstvo, púť, bičovanie alebo vstup do kláštora (fratres conversi). Zákaz uzavrieť manželstvo verejným hriešnikom wormský snem (868) zrušil. Vrahovi sprísnili pokánie tým, že musel nosiť na krku, ramenách a nohách železné obruče, ukuté z vražednej zbrane dotiaľ, kým mu samy neodpadly. Biskupi často ukladali za kajúcny skutok púť do Ríma. Hriešnik bol znovu prijatý do Cirkvi samým pápežom. Z toho sa vyvinuly pápežské rezerváty. Boli to kruté opatrenia, ale keď uvážime divokosť novoobrátených národov, uznáme, že sotva by sa boli daly skrotit inými, miernejšími prostriedkami. Právo naložiť verejné pokánie a späť prijať hriešnika do cirkevnej spoločnosti patrilo biskupovi. Verejné pokánie sa obyčajne začalo na Popolnú stredu a rekonciliácia bola na Zelený štvrtok.

2. Nakoľko kajúcna disciplína bola hodne spletitá, spovedelník potreboval k jednotnému postupu zoznam verejnému pokániu podliehajúcich hriechov a na ne vymeraných trestov. Zo zoznamov vznikly celé knihy —

tzv. penitenciálne knihy. Známe boli už v predošlej perióde, ale v stredoveku sa zvlášť rozšírily a podľa povahy ľudu primerané boli časovým a miestnym okolnostiam. Boli úradné, synodami schválené penitenciálne knihy a tiež súkromné. Vzorom penitenciálnych kníh bola rímska kniha (Poenitentiale Romanum). V Anglicku bola známa penitenciálna kniha areibiskupa canterburského Teodora († 690). Doplňoval ju Béda Ctihodný a Egbert z Yorku. Vo Francúzsku sa uviedla penitenciálna kniha, pripisovaná sv. Kolumbánovi. Nakoľko pre rôznosť penitenciálnych kníh začala sa v Cirkvi ujímať istá laxnosť, vzniká proti nim začiatkom 9. storočia značná opozícia, ktorá žiadala sprísnenie pokánia. Penitenciálne knihy sa síce neodstránily, ale synody najmä v dobe Karolingovcov žiadaly vrátiť sa ku kajúcnej disciplíne starokresťanstva. Už v takom duchu sú zostavené penitenciálne knihy Rabana Maura a Halitgara z Cambrai. Ale tie sa už málo ujaly, lebo doba verejného pokánia už sa bola pominula.

3. Povážlivá novota vznikla okolo pokánia koncom 7. storočia v tzv. redempciách — výmenách trestu. Pozoštávala v tom, že keď hriešnik nemohol, alebo mnoho ráz keď sa mu nechcelo vykonať predpísaný kajúcny skutok, mohol ho zameniť s ľahším — pôst na modlitbu, púť na bičovanie. Ba podľa staronemeckého trestného práva mohol sa kajúcnik oslobodiť aj peniazmi, ktoré dal ako almužnu chudobným, alebo ich venoval na nejaký dobrý cieľ. Vo svojich následkoch tak smutný zvyk sa na šťastie obmedzoval zväčša len na Anglicko, Nemecko a Francúzsko. Pokiaľ sa redempcia obmedzovala len na prípady, v ktorých hriešnik nemohol vykonať predpísaný kajúcny skutok a diala sa s potrebným privolením cirkevnej vrchnosti, vec bola v poriadku. Mohlo sa to však zneužívať a skutočne sa i zneužívalo, čo je v tejto dobe ľahko pochopiteľné. Zámožní postavili miesto seba chudobných alebo mníchov, ktorí za peniaze vykonali za nich pokánie, alebo sa im vina za peniaze jednoducho odpustila. V penitenciálnych knihách bola označená pri jednotlivých hriechoch a na ne vymeraných trestoch hneď peňažná suma, ktorou sa daly vykúpiť. Redempcia nielen že vážne porušila starú kresťanskú kajúcnu disciplínu, ale vyvolala u ľudu, v kresťanskej viere i tak ešte málo vycvičenom, mýlne poňatie o hriechu a pokání. Zlozvyk redempcie potrval až do 12. storočia, hoci ho synody (Tribur 895; Rouen 1048) obmedzovaly len na najťažšie prípady a varovaly pred zneužitím; ustúpil len učeniu Cirkvi o odpustkoch (§ 123, 4).

4. Trestné právo starokresťanskej Cirkvi rozšírili na celom Západe a čiastočne ho sprísnili. Vyobcovanie (excommunicatio) holo večné a dočasné. I keď bolo vyobcovanie večné, dovolili hriešnikovi na smrteľnej posteli prijať sviatosť, ako to bolo už i v staroveku (§ 56). Sprísnená bola exkomunikácia v tom ohľade, že hriešnik bol vylúčený nielen z cirkevnej spoločnosti, z bohoslužby, prijímania sviatostí, ale i občianskeho spolunažívania, z úradov, vojenskej služby, ba istý čas sa mu nedovolilo ani vstúpiť do stavu manželského. Keď sa exkomunikovaní v istom čase nepolepšili, svetská vrchnosť ich uväznila, zhabala im majetky, alebo poslala do vyhnanstva.

Exkomunikovaných duchovných, keď sa nekajali, pozbavili úradu (suspensio). Obvyklým trestom pre duchovných bolo uzavretie do kláštora, ba nižšie duchovenstvo trestali i bitím. Pri zvlášť veľkých previneniach trestali klerikov degradovaním za osobitných obradov. Ako novota vystupuje v tejto perióde v cirkevnom trestnom práve interdikt. Keď ani doterajšie tresty neúčinkovaly, siahla Cirkev k citeľnejšiemu trestu: zakázala totiž v niektorom kostole alebo väčšej-menšej oblasti všetky, alebo časť cirkevných funkcií. Trest interdiktu sa teda mohol vzťahovať aj na nevinných, v čom vlastne bol zmysel trestu, nakoľko nevinne trpiaci mali pohnúť: zatvrdených hriešnikov, aby sa kajali. Interdikt sa miestami objavuje už v 6. storočí, v 10. storočí je však veľmi často používaným trestom. Mohla byť ním zasiahnutá farnosť, diecéza, provincia, ba aj celá krajina. Zpočiatku boli obyčajne zakázané pri interdikte všetky cirkevné funkcie, neskoršie sa dovolilo vysluhovať krst, sviatosti umierajúcich a odslúžiť tichú sv. omšu v uzavretom kostole. Ten spôsob interdiktu sa stal čoskoro všeobecným.

P. Fournier, Études sur les pénitentiels: Revue d'hist. et de lit. rel. 1901 14. — B. Kurtscheid, Das Beichtsiegel in s. geschichtl. Entwieklung. 1912. — J. Schmit, Siihnewallfahrten im MA. 1910.

§ 94. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

1. Rodina celého kresťanstva v porovnaní so starovekom nepomerne a rýchle vzrástla pristúpením germánskych a slovanských národov k Cirkvi. Nakoľko sa ich obrátenie zväčša dialo húfne, lebo stačilo získať pre kresťanstvo panovníka, náčelníka rodu a národ ho nasledoval dobrovoľne alebo nútene, je prirodzené, že do Cirkvi vstúpili aj ľudia duševne nespracovaní, ktorí priniesli so sebou do Cirkvi svoj bývalý pohanský svet, jeho zvyky a mravné náhľady. Na odstránenie týchto muselo kresťanstvo napäť všetky svoje sily, ale i tak išlo to len postupne, nie razom, čo je pochopiteľné. Národy priniesly sebou pohanskú poverčivosť, ktorá ešte dlho v nich žila v kresťanskom zafarbení. Dôvera v amulety, začítanie, čarodejníctvo, bosoráctvo, veštenie, hádanie zo sv. Písma (sortes sanctorum bibliorum) boli na dennom poriadku. Pápeži (Gregor III., Leo IV.), synody a svetskí panovníci v dobe Karolingovcov často vystupujú proti týmto neporiadkom, ale tie hlboko vrástly do ľudového presvedčenia. K najošklivejším stredovekým pomýleniam patria božie súdy (ordálie), ktoré vyvieraly zo starogermánskych a slovanských právnych náhľadov, že totiž božstvo v istých okolnostiach musí zasiahnuť v prospech nevinných a . vyjavenie zločinu. Túto vieru, že Boh sa môže ujať len spravodlivej veci, a keď treba zázračne zakročí, aby spravodlivosť nepodľahla, podržali i ako kresťania. Germánske a slovanské národy vo svojej až detsky naivnej viere a nedokonalom súdnictve, v nedostatku iných dokazovacích prostriedkov

pokladaly božie súdy za náhradné dokazovacie prostriedky a ich oprávnenosť si vysvetrovaly z ni, ktorých prípadov sv. Písma.

Najbežnejšie druhy ordálií boli: Súboj exorcizmom očistenými zbraňami. Pred súbojom musely stránky v prítomnosti kléru prisahať, že ich sporná vec je čestná a spravodlivá. Víťaz nadobudol práva i pred sudcom. Súboj ako dokazovací prostriedok sa udržal najdlhšie, uznal ho i Karol Veľký, ba Oto I. dal ním riešiť i majetkoprávne spory, či napr. s pozostalosťou sa majú deliť synovci so strýkom. Krížová skúška, ktorá spočívala v tom, že protivníci stáli cez omšu pri oltári s rukami vystretými a skríženými. Komu ruky skôr klesly, ten bol pokladaný za vinníka (Ľudovít Pobožný r. 816 zakázal tento spôsob). Skúška pri márach (jus feretri) keď upodozrievaný vrah sa musel dotknúť mŕtvoly zavraždeného; keď sa mŕtvola pohla, alebo začala krvácať, vrah bol usvedčený z viny. Skúška s horúcou vodou, pri ktorej obžalovaný s holou rukou mal vybrať voľajaký predmet z kotla, naplneného vriacou vodou. Studenou vodou tak skúšali, že na povraz priviazaného obžalovaného hodili do vody, a keď sa ponoril, pokladali ho za nevinného. Skúška ohňom mala veľa variácií. Obžalovaný musel prejsť boso po žeravom uhlí, dreve, ruky strčiť do rozžeravenej železnej rukavice, a keď sa nepopálil, bol pokladaný za nevinného. Skúšku s Oltárnou sviatosťou upotrebovali obyčajne u mníchov a duchovných, obviňovaných z vraždy, cudzoložstva a krádeže. Obvinenému dali prijať, a keď onemocnel alebo zomrel, pokladali ho za vinníka. Ináč prijímanie sa nepovažovalo striktne za boží súd, ale za prípravu na iné skúšky. Neskoršie miesto Eucharistie skúšali s posvätenými jedlami (judicium offae, panis adjurati). Obvinený mohol v niektorých prípadoch postaviť namiesto seba iného, ktorý sa podrobil božiemu súdu. I pri varovných hlasoch niektorých cirkevných mužov (Mikuláša I., Štefana VI., Alexandra II., biskupa Agobarda z Lyonu) božie súdy uplatňovaly sa aj v cirkevnom súdnictve a v svetských súdoch sa udržaly veľmi dlho. Úradne však Cirkev nikdy ich neschvaľovala, ba, keď nemohla ich odstrániť, snažila sa ich aspoň zmierniť a nahradiť životu menej nebezpečnými prostriedkami. Cirkev sa usilovala uviesť miesto nich prísahu obvineného, podloženú prísahou 6-7 svedkov (testes de septima manu), ktorí mali svedčiť o vieryhodnosti obžalovaného. Len keď takých obža-lovaný nemohol sohnať, maly miesto božie súdy. Aby sa predišlo nakoľko možno neporiadkom, sverila Cirkev božie súdy kňazskému dozoru. Rituálky z 9.-12. storočia obsahujú veľa benedikcií predmetov, upotrebovaných pri božích súdoch. Súdu predchádzala obyčajne sv. omša. Božie súdy udržaly sa až do 13. storočia a len ráznemu zakročeniu Inocenta III. na štvrtom lateránskom sneme (r. 1215) sa podarilo ich odstrániť. Stanovisko Cirkvi osvojili si aj svetskí panovníci (Fridrich II., Ľudovít IX.) a tak konečne vymizla táto škvrna stredoveku.

2. Ďalšími veľmi rozšírenými chybami tejto doby boli lúpežníctvo, pomstychtivosť, ukrutnosť, surová zmyselnosť, pudovitosť, bojovná podráždenosť a opilstvo. V politických zápletkách a ustavičných vojnách ľud zosurovel. Silu nadovšetko zvelebujúcemu Germánovi ťažko sa bolo vmestiť do Cirkvou a občianskym právom vymedzeného poriadkového rámca. Pästné právo, právo silnejšieho najmä u šľachty sa veľmi zakorenilo a tak u nej, ako najmä u slabších podriadených, zapríčinilo veľké neprávosti. Cirkev sa veľmi usilovala to odstrániť; biskupi, synody od 11. storočia vymerali najväčšie tresty na tých, ktorí svojvoľne a násilím riešili spory namiesto toho, aby sa dovolávali súdu. Ba, keď ani to nepomohlo, bol ľud vyzvaný k ozbrojenému boju proti utlačovateľom, hoci tieto boje obyčajne sa skončily s nezdarom. Účinnejšie zasiahla Cirkev v krotení pomstychtivosti a stálych nepokojov azylným právom a hlavne v 10. storočí uvedeným božím mierom (Treuga Dei). Myšlienka pochádza z klunského kláštora, kde opát Odilo (§ 90, 3) uviedol ju v južnom Francúzsku; čoskoro ujala sa aj inde. Treuga Dei pozostávala v tom, že od stredy večera do pondelka rána, dni to, kedy trpel a umrel Spasiteľ, zbrane musely odpočívať. K tým dňom pribrali ešte čas adventný, pôstny a niektoré sviatky svätých. Tým sa zmierňovala stála bojovnosť, rozzúrený sa mohol upokojiť, prenasledovaný ukryť. Obrany neschopné osoby sa tešily plnému mieru. Boží mier sa ujal v celom Francúzsku, Nemecku, Anglicku, Španielsku, a prvé tri lateránske synody (1123, 1139, 1179) rozšírily ho na celú Cirkev. Stanovisko Cirkvi ohľadom manželstva, zvlášť čo sa týka nerozlučiteľnosti, sa len ťažko ujímalo, najmä v popredných rodinách. Ani otroctvo nebolo ešte úplne odstránené. Avšak pričinením Cirkvi čím ďalej tým viac prechádzalo otroctvo v poddanstvo, v ktorom život človeka bol oveľa ľudskejší a znesiteľnejší.

3. Iste má tá perióda veľa tmavých stránok, ale popri nich sú i mnohé svetlé stránky. Cirkvi svojimi vizitáciami a stálym vyučovaním sa podarilo odstrániť, zmenšiť veľa neprávostí. Popri krikľavých chybách vidíme v tej perióde i skvelé cnosti, hlbokú pobožnosť, pevnú, až detinskú vieru, úprimné, kajúcne zmýšľanie, obetavosť a dobročinnosť. I v dobe najväčšieho úpadku, v 10. a 11. storočí, obdaril Boh svoju Cirkev mnohými svätcami: sv. Brunom z Kolína († 965), sv. Wolfgangom z Regensburgu († 994), sv. Vojtechom (997), sv. Václavom († 929), sv. Stanislavom 1079), sv. Štefanom a Imrichom, náš národ sv. Ondrejom a Benedikom († 1012), ktorí zbožnosťou a dobrým príkladom posvietili svojim národom na ceste z tmy k dokonalejšiemu životu. Cirkev, keď v tých časoch sa aj prilepilo na ňu veľa nedôstojného, osvedčila sa predsa ako vychovávateľka národov, dokázala svoju civilizačnú silu, čo musí uznať každý, kto nie je predpojatý.

H. Reh, Zur mittelalterl. Kulturg., Staat u. Kirche. 1920. — H. Glitsch, Die mittelalt. Gottesurteile. 1920. — S. Grelewski, La réaction contre les ordalies en France depuis le IX. s. Strasbourg 1924. — H. Fehr, Gottesurteil u. Folter; 1926. — Kiister, De treuga et pace Dei. 2. v. 1902. — H. Finke, Die Frau im MA. 1913.

ŠTVRTÁ PERIÓDA.

Pápežstvo na vrchole svojej moci (1073-1294). Cirkev v predošlej perióde vykonala najskvelejšiu civilizačnú prácu, získala pre kresťanstvo nové európske národy. Nakoľko potrebovala svetskej ochrany a z Carihradu ju nedostala, obrátila sa ku germánskym národom. Pápež sa postavil so svojím cirkevným štátom pod ochranu obnoveného západného cisárstva, ktoré ho síce bránilo proti vonkajším nepriateľom, ale vnútorne, podobne ako bývalé východné cisárstvo, ho chcelo zvládnuť. Pápežstvo upadlo a dostalo sa do područia cisárstva. Tým je vyplnená tretia perióda. Avšak z klunského kláštora veje nový duch, v ktorom sa Cirkvi podarí vyslobodiť sa spod svetskej nadvlády (investitúra, Gregor VII.) a vnútorne sa zreformovať (sv. Bernard, sv. František Assiský). Pápežstvo dosiahne vrcholu svojej moci, uháji si ju v ťažkých bojoch s cisárstvom (Barbarosa, Fridrich II.), pospája kresťanské národy v jednu veľkú rodinu (Cirkev — Civitas Dei). Asi 150 rokov má sacerdotium prevahu nad impériom. Kresťanský duch prenikne celý verejný život. Pod pápežstvom zjednotené západné kresťanstvo cíti dosť sily v sebe, aby pristúpilo k najväčšiemu stredovekému podujatiu, totiž križiackym výpravám. Pápežstvo sa snaží pripútať Východ k Západu. Obnovením cirkevnej disciplíny podvihne sa úroveň kléru a rehoľný život sa obohatí novými rehoľami. Cirkevná veda dosiahne v scholastike a mystike veľkého rozkvetu, umenie v románskom slohu a gotike slávi triumfy. Kresťanstvom preniknutá politika, veda a umenie sa spája v krásnu harmóniu. I keď medzi ideálom a skutočnosťou bola často veľká medzera, jednako je isté, že kresťanský duch oživoval a oplodňoval celý súkromný a verejný život tak ako nikdy predtým a potom.

68. Bazilika sv. Klementa v Ríme, národný chrám Slovanov. V ňom odpočíva sv. Cyril.

HLAVA I.

Pápežstvo a cisárstvo — Cirkev a štát.

§ 95. CLUNY — KOLÍSKA CIRKEVNEJ REFORMY.

Rozkladom Karolingovskej kultúry (§ 76, 3) upadol i cirkevný život a neporiadky sa javily na celej čiare. Bola potrebná reforma, a to dôkladná a hlboko siahajúca. Pravda, dôkladné reformy dajú dlho na seba čakať a obyčajne sa pripravujú v malých kruhoch, nebadane, aby duch, proti ktorému sú namierené, nezničil ich ešte v zárodku. Už dávno predtým, čo Oto I. oslobodil pápežstvo z nedôstojného položenia, do ktorého sa dostalo v 10. storočí, vznikaly v Cirkvi bunky a reformné hnutia, ktoré boli pre ňu nádejnejšie a účinnejšie ako politické zásahy panovníkov. Mravný úpadok sa nedá odstrániť politickými zásahmi, ale asketickým duchom. Taký duch sebazaprenia — ako neskoršie tak často — i teraz sa zrodil v tichých kláštorných celách. Predovšetkým bol to klunský kláštor, v ktorom ožil znova mníšsky ideál. (§ 90, 3.) Uprostred úplného zosvetáčenia cirkevného života vznikla v klunských mníchoch túžba stať sa ozaj mníchom v duchu sv. Benedikta. Vytýčený cieľ sa dosiahol pričinením providenciálnych opátov tohto kláštora. Klunský duch prenikol nielen okolité benediktínske kláštory, ktoré sa k nemu pridružily, ale čoskoro jeho účinky boli zjavné i u svetského kňazstva. Neobmedzoval sa len na Francúzsko, ale prešiel do Nemecka (hirschauská kongregácia) a Talianska (kamalduli). Organizovala sa silná reformná strana tak medzi rehoľníkmi, ako i medzi svetským klérom, ba aj medzi laikmi s Cirkvou dobre zmýšľajúcimi. Cisár . Oto III. („cisár a mních", úprimný priateľ Silvestra II.), Henrich III. (§ 76, 4) stáli už pod vplyvom klunských snáh. V dobe pápeža Lea IX. (1049-54) vnikol reformný duch i do najvyššieho cirkevného vedenia. Leo IX. už ako toulský biskup stál v úzkom spojení s klunským kláštorom, a keď už ako zvolený pápež na ceste do Ríma navštívil Cluny, vzal so sebou do Ríma mladého mnícha Hildebranda. Tým, že sa dostali do centrálneho vedenia ľudia klunsky zmýšľajúci, otvorily sa reformným snahám klunského kláštora široké možnosti uplatnenia. V Hildebrandovi mala reformná snaha tak silného a obratného človeka, preto jej víťazstvo bolo zaistené. Ba, keď reformné hnutie nadostač zosilnelo, neuspokojilo sa už len nábožensko-mravnou obnovou mníšstva a kléru, ale postúpilo o krok ďalej; t. j. chcelo reformu celej Cirkvi. Za heslo si vytýčilo: oslobodiť Cirkev od svetskej nadvlády. Nakoľko sila svetskej moci nad Cirkvou spočívala v laickej investitúre, je prirodzené, že ostrie reformného hnutia bolo namierené proti nej. Pohnútkou nastávajúcich bojov bolo odstránením laickej investitúry zaistiť Cirkvi slobodu. A to úsilie dalo klunskému reformnému hnutiu svetodejinný význam. Klunský program narazil na silný odpor, a to nielen u panovníkov a šľachty, proti ktorým bol v prvom rade namierený, ale i u vysokého kléru, ktorý spriatelený a spríbuznený so svetskými pánmi, nehatene žil ako oni. Feudalizmus mal svoje zlé následky v živote politickom a prinášal ho k úplnému rozkladu. No, na poli náboženskom boli jeho následky ešte smutnejšie. Ženská vláda v Ríme, manželské neporiadky v panujúcich rodinách, ich ľahká mravnosť, kňazská nezdržanlivosť a simonia sú typickými príznakmi vtedajšieho spoločenského rozkladu. Proti tomu sa odvážil bojovať klunský duch, a zvíťazil. Západ bol síce pokresťančený už dávno, ale ozaj kresťanským sa stal len vtedy, keď ho klunská reforma očistila od zvyškov pohanskej hniloby.

B. Egger, Die Cluniacenserkliister bis z. Auftreten d. Zisterz. 1907. — .X. du Bourg, S. Odon; Paris 1905.

§ 96. GREGORIÁNSKE IDEY.

Odkedy sa Cirkev dostala do úzkeho styku so štátom, vždy bola aktuálna otázka, podľa akých smerníc sa má určiť vzájomný pomer tých dvoch vrchností. Najmä klunskej reformnej strane išlo o presné určenie tých zásad, ktoré majú usmerňovať spoločné nažívanie Cirkvi a štátu. Súhrn ideí, na ktorých podľa vtedajšieho kresťanského náhľadu sa má vybudovať pomer Cirkvi a štátu, alebo podľa ktorých štát a Cirkev aspoň v pogregorskej dobe istý čas skutočne nažívaly, sa nazýva gregoriánskymi ideami. Pomenované sú podľa Gregora VII. (Hildebranda), nie ako by jedine od neho pochádzaly, ale preto, že on bol ich typickým predstaviteľom a priekopníkom.

1. Základné smernice. a) Náboženstvo je najväčšie dobro ľudstva, preto má preniknúť a zošľachtiť všetko tuzemské, jemu má slúžiť všetko stvorené, lebo len tak dosiahne svojho Stvoriteľom určeného cieľa. Požiadavkám náboženstva sa má podrobiť nielen jednotlivec, ale i spoločnosť a štát. Preto boli stredoveké sociálne ustanovizne a hospodárske združenia súčasne i náboženskými spolkami. Meč rytierov bol posvätený, lebo ho mal upotrebovať na obranu náboženstva. Nechať bez povšimnutia náboženský moment u stvorených vecí, rozlučovať Cirkev od štátu: to nedalo sa zrovnať s kresťanskými ideami. b) Národy spojené spoločným náboženstvom majú tvoriť jednotu. Podľa kresťanských zásad nemôže a nemá byť nič, čo by ich značne diferencovalo. A ako tvoria kresťanské národy v náboženskom ohľade celok — Cirkev tak majú tvoriť i vo svetských vzťahoch spoločnosť — veľkú kresťanskú ríšu: „respublica christiana". Táto, zodpovedne svojmu dvojitému prvku duchovnému a svetskému, smú mať dvoch predstaviteľov: pápeža a rímskeho cisára. Pravda, tým sa nemá narušiť samostatnosť a neodvislosť jednotlivých kresťanských národov vo svetských veciach. c) Najvyšší predstavitelia, pápež a cisár, majú spoločne postupovať v dohode a súlade, majú sa navzájom podporovať a chrániť. V náboženských veciach je najvyšší pápež. vo svetských cisár. Kto je z nich väčší, to sa netreba pýtať. A keď predsa treba určiť medzi nimi prvenstvo, tak je to dané povahou samej veci, ktorú zastupujú. Nakoľko podľa božieho určenia svetské má slúžiť duchovnému, preto i pápež, ako nositeľ duchovnej

moci, do istej miery stojí i nad cisárom. Idea veľkej, na celú zem sa rozprestierajúcej kresťanskej ríše je vlastne tak stará, ako samo kresťanstvo. Jeho ideálom vždy smelo byť pospájať ľudí spoločným náboženstvom v harmonický celok. Tá idea dosiahla svojho prvého zrealizovania v rímskej ríši. Lenže sa ešte tu slabo dosiahlo kresťanského ideálu. Rímsky štát bol útvarom násilia, kde národy sa držaly pohromade vôľou všemohúceho panovníka - „imperátora" a „pontifexa" v jednej osobe. Nová „respublica christiana" mala byt útvarom, vyplývajúcim zo slobodnej vôle kresťanských národov, kde nemalo miesta opanovanie jedného národa druhým. V nej funkciu imperátora a pontifexa nemohla vykonávať jedna osoba, ale boli potrebné dve osoby. Cirkevnú moc nemohol mať laik, musel ju mať pápež. Ale nesmelo byť ideálom pápežovým strhnúť na seba všetku, i svetskú moc. Tá patrila cisárovi. Kresťanská republika nemala mať nepriateľa v sebe, len mimo seba. Za rodených nepriateľov tejto ríše sa pokladaly všetky nepokrstené, pohanské národy. Životnými prejavmi kresťanskej republiky boli križiacke výpravy a boj proti Turkom.

2. Pápež. Kresťanstvo uznávalo v pápežovi svojho duchovného vodcu a otca veľkej kresťanskej rodiny. Pápež mal dozerať: a) na mravy tak jednotlivcov ako i národov, poddaných a panovníkov. Očakávalo sa od neho, aby napomenul a pokarhal i panovníkov, keď sa v niečom sprotivili kresťanským mravom; mal potrestať i celé národy, keď odbočily s cesty kresťanskej spravodlivosti. Bolo celkom prirodzené, keď sa často národy podrobily otcovskému rozhodnutiu pápežovmu nielen v cirkevných veciach, ale i v sporoch čisto svetských. b) Pápež bol rozhodujúcim sudcom v sporoch medzi panovníkmi a národmi; každému mal nestranne vykázať jemu patriace miesto. c) Pápežovi patrilo najvyššie vedenie v spoločných podujatiach celého kresťanstva, v križiackych výpravách a vojnách proti Turkom.

A) Sudcovská moc pápežova nad panovníkmi v mravných veciach sa prejavuje dosť často: Mikuláš I. zakročil v Lotárovej manželskej veci (§ 77), Gregor V. suspendoval na sedem rokov francúzskeho kráľa Róberta pre nedovolené manželstvo, Paschal II. prinútil francúzskeho kráľa Filipa I. zrieknuť sa cudzoložstva atď. Sv. Bernard správne nazýva pápeža refugium oppressorum. Verejnosť sa spontánne dožadovala pápežovho zákroku, keď sa voľakde verejne diala nespravodlivosť a zazlievala pápežom, keď nezakročili proti hriechu a neprávostiam. Už v samom titulovaní sa odzrkadľovala jeho úloha; nielen podriadení, ale i panovníci ho totiž nazývali „otcom", on zasa každého, i panovníkov, oslovoval „synu". Bolo prirodzeným následkom jeho otcovskej autority, že medzi kresťanskými národmi sa nemohlo nič významnejšieho diať, vznikať a meniť bez jeho vedomia, schválenia alebo privolenia. Preto novozaložené kresťanské štáty hľadaly u pápeža uznanie, dávaly sa pod jeho ochranu a panovníci od neho prosili kráľovské koruny. I súkromné osoby a spoločnosti vtedy sa cítily istými, vtedy uznávaly medzi sebou uzavreté zmluvy za platné, keď sa ich ujal a potvrdil pápež. I dnes svet všeobecne cíti nedostatok nejakého najvyššieho medzinárodného fóra, ktoré by s konečnou platnosťou riešilo sporné veci medzi národmi. Toto fórum mal stredovek vo Sv. stolici tak dokonale vybudované, že ideálnejšie si to predstaviť ani nie je možné. Pápežovi ako hlave celého kresťanstva boli všetci - jednotlivci i národy - jednako blízki, jednako milí. Keď voľakde u ľudí, tak u pápeža najviac bolo vylúčené stranníctvo, nadržiavanie, protekcie, a čo do zrelosti, vážnosti, učenosti a schopnosti v porovnaní s ostatnými verejnými činiteľmi svojej doby pápež iste prevýšil každého. V cirkevných trestoch, ktorým vtedy nemohol nikto vyhnúť, mali pápeži naporúdzi také účinné sankcie, že pre svoje rozhodnutia získali bezpodmienečnú platnosť všade a voči každému. Dnes požíva svet pokoj na dlhší-kratší čas len vtedy, keď sa národy do poslednej sily vyčerpajú vojnami, alebo keď sa jeden druhého boja, lebo každý je po zuby ozbrojený; vtedy ale v mnohých prípadoch ručila zaň sama osoba pápežova.

B) Stredovekým pápežom sa často vyčíta, že sa snažili vytvoriť teokratickú univerzálnu monarchiu, v ktorej by bola musela prestať suverenita panovníkov. Táto výčitka sa opiera o niekoľko menej obozretných alebo nesprávne pochopených výpovedí pápežov. Najmä Gregor VII. používal také slová, ktoré daly podklad k spomínanej domnienke (potestatem civilem humana superbia repperit, ecclesiasticam divina pietas instituit). Pravda je tá, že úradná Cirkev nemohla mať také snahy, lebo tým by bola vážne poškodila primát pápeža v cirkevných veciach. Ani klunské hnutie nemalo také snahy vo svojom programe. Dobre vedelo, ako škodné je pre Cirkev, keď sa príliš angažuje pre svetské veci. Je pravda, že v čisto duchovných veciach si nárokovali pápeži právomoc i nad panovníkmi. A to je správne. Ba, podržali si právo rozhodovať i vo veciach svetských, nakoľko sa tieto miešaly s duchovnými, keď išlo totiž o dobro Cirkvi a spásu duší (ratione peccati. non ratione dominii). Prípady, keď pápež vystupoval vo veciach cirkevného štátu, ktorého bol suverénom, alebo vo veciach štátov, ktoré boli v lénnom pomere k Sv. stolici (Sicília, Anglicko za Inocenta nemožno pokladať za snahu o teokratickú univerzálnu monarchiu. Niektoré krajiny (Uhorsko, Česko, Poľsko) sa dobrovoľne postavily pod ochranu Sv. stolice, za čo platily ročné poplatky. Týmto neboli pozbavené svojej suverenity, len Sv. stolicou boli chránené proti utlačovateľom. Stredovekí pápeži uznávali zvrchovanosť panovníkov v čisto svetských veciach. Zo stredovekých pápežov Inocent III. najviac zasahoval do politických vecí. Keď dakomu z pápežov, tak jemu by sme mohli najviac vyčítať, že sa snažil o univerzálnu monarchiu práve on v spore s francúzskym kráľom Filipom Augustom veľmi zreteľne prízvukoval, že panovník v čisto svetských veciach nikoho nemá nad sebou. A potom je pravda i to, že čím silnejšia osobnosť sedela na pápežskom tróne a čím slabší, nehodnejší a nespravodlivejší panovníci viedli osudy jednotlivých národov, tým viac sa mohly vyskytnúť potreby pápežského zákroku, ktorý mohol budiť dojem, ako by si pápeži nevážili suverenitu svetských panovníkov.

3. Rímsky cisár. Idea rímskeho cisára obsahovala dva prvky. a) V politickom ohľade znamenala „imperium mundi", t. j. právo dozoru nad kresťanskými, ináč suverénnymi štátmi, ktoré sa mu dobrovoľne podriadily. V tomto ohľade úlohou rímskeho cisára bolo udržať v celom kresťanstve vonkajší poriadok viesť spoločné podnikania „kresťanskej republiky", pravda, v dorozumení s pápežom a v podriadení sa jemu. b) Hlavné, čo obsahovala idea rímskeho cisárstva, bolo „advocatio Ecclesiae", t. j. ochrana Cirkvi, jej hlavy, zástupcov, jej práv, jej podnikaní pri šírení evanjelia medzi národmi. Idea je dobre vystihnutá v orácii za rímskeho cisára: „Bože, ktorý si k šíreniu evanjelia Večného Kráľa ustanovil hodnosť rímskeho cisára ...". Podľa stredovekých, do 14. storočia všeobecných náhľadov, rímskym cisárom bol ten, ktorého pápež korunoval za rímskeho cisára. Za podstatný element hodnosti rímskeho cisára pokladala sa totiž ochrana Cirkvi. Túto mohla udeliť len hlava Cirkvi — pápež, preto i jemu patrilo právo korunovácie. Tým sa rozumie i to, že pápež rozhodoval i nad osobou, ktorá mala byť nositeľkou hodnosti rímskeho cisára. Absolútne hovoriac, pápež mohol udeliť túto hodnosť, komu chcel. Časom však vzhľadom na vynikajúce postavenie Nemecka medzi európskymi národmi vzniklo viac-menej len zvykové právo, že rímskym cisárom bol vždy panovník nemecký. Vždy sa však uznávalo, že „nemecký panovník" a „cisárstvo svätej rímskej ríše nemeckej národnosti" sú dve rozličné hodnosti, a keď bol dakto právoplatne zvolený za nemeckého kráľa, tým ešte nebol rímskym cisárom. Stal sa ním vtedy, keď ho pápež korunoval. Len od Ľudovíta Bavorského (1313-47) sa začalo z politických dôvodov pochybovať o korunovačnom práve pápežovom. (Od 16. storočia nedali sa nemeckí cisári korunovať zvlášť za rímskeho cisára. Ich titul bol electus Romanorum imperator.) Panovník pred korunovaním mal zložiť prísahu vernosti (fidelitas), ktorá však nemala povahy prísahy vazala svojmu pánovi (homagium); preto obavy Fridricha Barbarosu, že ňou sa stane vazalom pápežovým, boli bezzákladné (§ 101, 3). Pojem rímskeho cisára sa zreteľne odzrkadľuje v korunovačných ceremoniách, ktoré boli konečne zostavené už v 12. storočí. Podľa týchto pápež očakával prichádzajúceho panovníka na vrchných schodoch svätopeterského chrámu. Keď panovník bozkom nôh pozdravil pápeža, zložil prísahu, že podľa svojich schopností bude ochraňovať Cirkev, pápeža a jeho nástupcov. Potom pápež sa ho tri razy opýtal, či chce v pokoji nažívať s Cirkvou, čo keď cisár prisľúbil, pobozkal ho pápež na čele, líci a ústach. Znovu sa ho tri razy opýtal, či chce byť verným synom Cirkvi, a keď cisár ho i o tom uistil, prikryl ho pápež svojím plášťom a odviedol do svätopeterského chrámu, kde bol cisár prijatý za člena svätopeterskej kapituly a odiaty do kňazského rúcha (subdiakon). V nasledujúcich korunovačných oráciach, ktoré spieval jeden z kardinálov, prosili Boha o múdrosť pre budúceho cisára, ktorou nech sa vyznačuje nad všetkými panovníkmi, a o poslušné podriadenie sa všetkých národov cisárovi. Potom nasledovala sv. omša, celebrovaná pápežom. Po stupňovej modlitbe boli litánie ku všetkým svätým, pri ktorých panovník ležal na zemi, kým všetci ostatní kráčali. Po nich arcibiskup z Ostie pomazal olejom pravé rameno a plecia panovníkovi, pápež ale dal mu na ruku prsteň a opásal ho posväteným mečom, čím sa stal panovník „miles s. Petri". Panovník s vytaseným mečom švihol vo tri smery sveta, hneď však pokľakol a pápež mu položil na hlavu zlatú korunu, do ľavej ruky podal mu berlu, do pravej ríšske jablko v sprievode modlitby, aby Boh povýšil nositeľa týchto odznakov nad ostatných panovníkov. Potom sa cisár odobral na jemu pripravený trón, prítomní ale privolali trikrát na slávu pápežovi a trikrát na slávu „pokoj prinášajúcemu" cisárovi. Pomer cisára k pápežovi neznamenal pomer vazala k svojmu feudálnemu pánovi. Obrady, nepriliehavé pomenovania zavinily spočiatku veľa nedorozumení a neistoty, ale pochybnosti sa úplne odstránily v sporoch Štaufovcov s pápežmi. Rím nikdy nepokladal cisára za svojho svetského podriadeného. Pravda, keď prijal cisár pápežské léno, ako Matildine majetky často dávaly cisárom v léno, v tom prípade a natoľko bol cisár i pápežovým vazalom. Ani podržanie strmeňa (officium stratoris), obvyklý výkon vazala, v cisárovom prípade voči pápežovi nemalo znamenať vazalstvo, ale prejav povinnej úcty, akú preukazoval pápežovi každý kresťan, teda i panovník.

4. Svetská a cirkevná vrchnosť. O vzájomnom pomere svetskej a cirkevnej moci platily zásady: a) Svetská moc pokladá si za svoju prvú povinnosť obhajovať a napomáhať náboženstvo a Cirkev. Bezkonfesijný, ateistický štát v očiach stredoveku je monštrum. b) Cirkevná moc spravuje vyššie hodnoty, preto vo veciach, týkajúcich sa náboženstva a ľudskej spásy, má sa jej svetská moc podriadiť. Na vyjadrenie vzájomného pomeru medzi dvoma vrchnosťami používalo sa analogií: neba a zeme, slnka a mesiaca, duše a tela, akých už sv. Otcovia upotrebovali (sv. Ambróz). c) Oboch Bohom ustanovených vrchností hlavnou zásadou malo byť: vzájomne sa dorozumieť, napomáhať a tak udržať verejný poriadok. d) V prípade sporu dvoch vrchností právo rozhodnúť patrilo Cirkvi, ktorá mala rozriešiť spor podľa kresťanských zásad. Občianska sloboda v stredoveku neraz pocítila blahodarný účinok týchto zásad. Cirkev ani u jedného národa si neosvojovala práva ustanoviť mu panovníka. Tohto si každý národ ustanovil sám. Dialo sa to u germánskych a slovanských národov obyčajne spôsobom dedičným alebo voľbou natoľko, že z istej panovníckej rodiny národ alebo jeho zástupcovia si slobodne volili jedného člena za kráľa. Alebo podelila sa krajina medzi synmi nebohého kráľa (u Karolingov, synovia Svätopluka). Osoba panovníka do istej miery závisela od národa, preto bolo prirodzené, že národ svojmu panovníkovi mohol stanoviť isté podmienky. Stredovek nepoznal absolútnej a neobmedzenej moci panovníckej. Za mlčky stanovenú podmienku platilo vždy, že kráľ bude spravodlivo panovať a svoju moc nezneužije k utlačovaniu. Stredovek vo všeobecnosti tak si predstavoval panovnícku moc, že ona spočíva na vzájomnej dohode medzi národom a kráľom, kde kráľ sľúbi, že bude dobre a spravodlivo vládnuť, podriadení ale, že mu budú poslušní. Tento názor sa verne odzrkadľoval v korunovácii, ktorá mala sakrálny ráz. Kráľa korunoval obyčajne prvý biskup krajiny. V korunovačných obradoch všetkých národov sa vyskytujú otázky, ktoré korunujúci biskup dáva panovníkovi a ľudu. Panovníka sa pýta, či bude spravodlivo vládnuť, ľudu ale, či chce byť panovníkovi poslušný. Obaja musia prísahou potvrdiť svoje výpovede. Tu je zjavný istý zmluvný pomer medzi panovníkom a národom. Z toho vyplýva, že pri nedodržaní sľubu za istých podmienok mohol sa tento zmluvný pomer zrušiť.

5. Zosadenie kráľov. Dnešný svet pre všeličo má ťažké srdce na stredovekých pápežov. Ale hoci všetko im odpustí, jedno im nemôže zabudnúť, že totiž zosadzovali panovníkov a poddaných zbavovali prísahy vernosti. Ku spokojnému posúdeniu veci majme pred očami, že podľa stredovekého všeobecného názoru cirkevný trest mal i občianske následky. Previnenie sa proti cirkevným príkazom obyčajne porušilo i občiansky poriadok, preto niet sa čo čudovať, keď cirkevný trest bol citeľný i v občianskom živote. Vyobcovaný nemohol zastávať svetský úrad. Nakoľko i panovníci mohli padnúť pod cirkevný trest, je prirodzené, že boli zbavení vlády. A keď rok tvrdošijne zotrvali v suspenzii, stratili právo na trón. Keď panovník pre suspenziu nemohol podriadeným nič rozkázať, nasledovne títo neboli povinní ho poslúchať a musela pre nich prestať viazanosť poslušnosti. Vyplývalo to už z najvyššieho postavenia pápežovho a vyžadoval to verejný poriadok, aby len pápež a nikto iný mal právo vysloviť nad panovníkmi kliatbu a vyhlásiť, kedy nastanú trestné následky. Stredovekí teológovia odvádzajú pápežovo právo zosadzovať panovníkov z učenia o indirektnej moci Cirkvi vo veciach časných. Cirkevnými trestami, ktoré by neboly maly vzápätí i občianske následky, iste by Cirkev nebola mohla vyhovieť svojej civilizačnej úlohe skrotiť divoké národy. A keď už cirkevné tresty maly také následky, vyžadovala to spravodlivosť, aby ani panovníci, keď sa previnili, neboli z nich vyňatí. Pravda, vyžadoval to zasa verejný záujem a poriadok, aby taký trest sa vymeral panovníkovi v najzriedkavejších prípadoch, lebo nebola to malá vec v tejto dobe uvoľniť podriadených. Preto ai pápež rezervoval právo vyobcovať panovníkov, ktoré právo do 9. storočia mali i jednoduchí biskupi. že sa i tá vec mohla zneužívať, súvisí to už s ľudskou krehkosťou a nedokonalosťou.

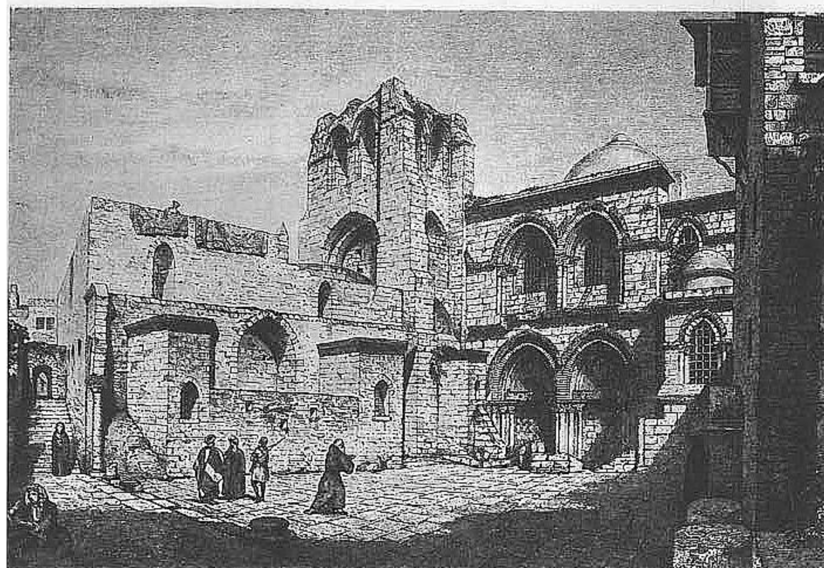
E. Bernheim, Mittelalterl. Zeitanschanungen in ihrem Einflusz auf Politik u. Geschichtsschr. 1918. — A. Fliche, La Réforme grégorienne. Paris 1925. — E. Voosen, Papauté et pouvoir civil l'époque de Grégoire VII. Louvain 1927.

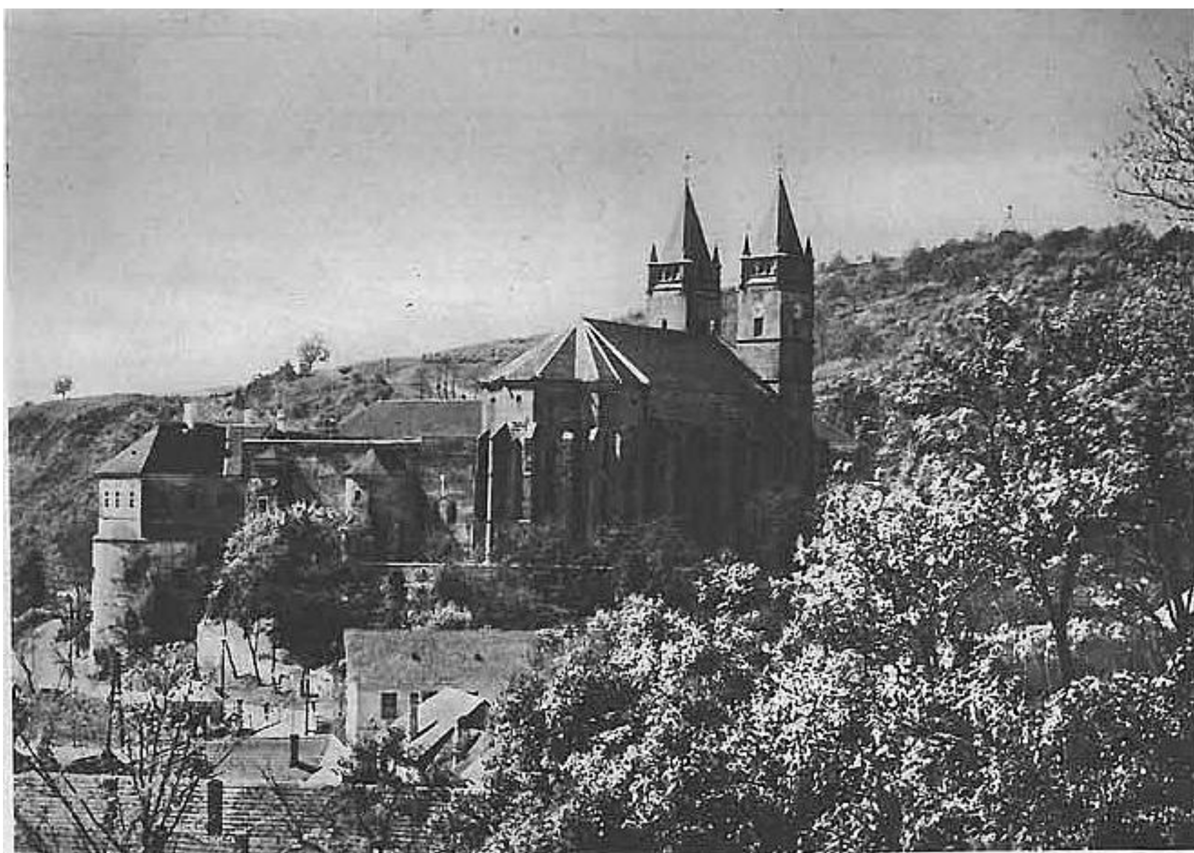
69. Pápež Urban II. (1088—1099). Preberá vedenie križových výprav.

70. Križiak.

71. Chrám sv. Hrobu v Jeruzaleme, cieľ križiackych výprav.

73. Benediktínsky kláštor vo Sv. Beňadiku nad Hronom, založený r. 1075.

§ 97. GREGOR VII. A JEHO REFORMNÁ ČINNOSŤ. SPOR O INVESTITÚRU.

1. Po smrti Alexandra II. kardináli (podľa volebného dekrétu Mikuláša II. — § 79) jednomyseľne zvolili za pápeža kardinála archidiakona Hildebranda (Hildebrand = lesný požiar. Narodil sa okolo r. 1020 v Tuscii — Soane — z jednoduchých rodičov nie židovského pôvodu). Ľud prejavil obrovské nadšenie pri jeho zvolení a nemecký kráľovský dvor dal súhlas k jeho voľbe. Hildebrand prijal meno Gregor VII. (1073-85). Bol odchovancom klunského kláštora a radcom 5 predošlých pápežov. Už po smrti Lea IX. (1054) prejavil rímsky klérus a ľud vôľu zvoliť Hildebranda za pápeža, ale on sám vtedy od toho odrádzal a ani teraz sa o to neusiloval, lebo keď voľakto, tak on predvídal ťažkosti, ktoré očakávajú budúceho pápeža. Keď však prijal hodnosť, postavil svoju celú takmer nadľudskú silu do služieb Cirkvi. Bol mužom Prozreteľnosti, ktorý v ťažkých časoch prevzal kormidlo Petrovej loďky. Ním sa vlastne dostalo na pápežský stolec po reforme túžiace mníšstvo klunského smeru. Gregor VII. za cieľ si vytýčil podľa možnosti uskutočniť „kráľovstvo božie na zemi" pod aktívnym vedením nástupcu sv. Petra a námestníka Kristovho, ktorému sa majú podriadiť všetky svetské vrchnosti vo veciach, slúžiacich dobru kresťanstva.

2. Gregor nadviazal na reformné snahy svojich predchodcov a predovšetkým sa usiloval energicky odstrániť najpálčivejšie chyby v Cirkvi — simoniu a kňazský konkubinát. Na lateránskych pôstnych synodách v r. 1074 a 1075 obnovil protisimoniacké a celibátne nariadenia Lea IX. a Mikuláša II. a doplnil ich energickou výzvou, aby duchovný sa vzdal úradu, keď sa k nemu dostal simoniou; pohrozil kliatbou takým, ktorí kupujú cirkevné úrady, ako i tým, ktorí ich predávajú. Duchovným, ktorí žijú v konkubináte, zakázal slúžiť sv. omšu a vykonávať akékoľvek cirkevné funkcie, ľud však vyzval, aby sa nezúčastnil cirkevných funkcií, konaných ženatými kňazmi. Gregor sa nielen vyhrážal, ale mal aj dosť sily zadovážiť platnosť svojim nariadeniam. Postupoval nemilosrdne, celou vehemenciou svojho bojovného temperamentu. Nedovolával sa svetskej pomoci, bol ozbrojený len svojou apoštolskou právomocou; jeho hlavnou zbraňou bola exkomunikácia, ktorou ako bleskom bil do každého, kto sa mu staval do cesty. Vo svojom pokračovaní proti ženatým kňazom viedlo ho presvedčenie, že manželstvo je nezlúčiteľné s kňazským stavom, preto sa majú radikálne previesť už dávne cirkevné zákazy. Pravda dôležité boli pri tom i cirkevno-politické motívy. zbaviť sa štátneho vplyvu, ktorému ženaté kňazstvo viac podlieha ako slobodné, ďalej to, že cirkevný predstavený ľahšie môže disponovať kňazom slobodným ako ženatým. Dekréty proti klerogamii a simonii vyvolaly veľký rozruch a odpor najmä vo

Francúzsku a Nemecku tak v kruhoch kňazských ako i svetských. Na mnohých miestach došlo k búrlivým výstupom. Passauský biskup Altmann skoro životom zaplatil vyhlásenie pápežských dekrétov. Parížska synoda r. 1074 vyhlásila nariadenie pápežské za „neznesiteľnú a nerozumnú ťarchu". Kňazi sa búrili, chceli sa radšej zriecť úradu. V Rouene kamením napadli arcibiskupa, keď im oznamoval a hájil pápežské nariadenie. Preto väčšina nemeckých biskupov váhala s prevedením dekrétov, ba miestami i biskupi sa vzopreli nariadeniu. Ale Gregor ostal neochvejný a neposlušným biskupom pohrozil suspenziou. Pápežovo nariadenie vo všeobecnosti zvíťazilo, aj keď nie hneď a všade v rovnakej miere. V niektorých krajinách, ako v Poľsku, Sliezsku, na Morave, v Dánsku a v Škandinávii uviedlo sa len v 12. a 13. storočí a priestupky tu a tam sa vyskytly i neskoršie. V Uhorsku, ku ktorému do konca 11. storočia patrilo Slovensko ako údelné kniežatstvo, neskoršie však splynulo s ostatnými čiastkami Uhorska, pápežské dekréty proti kňazskej ženbe tiež sa hneď nepreviedly. Uhorská synoda z r. 1083 nielen, že trpela ešte ženatých kňazov, ale dovolila vykonávať cirkevné funkcie i po druhý raz ženatým kňazom, ak so súhlasom manželky spolužitie zrušili. Ba vyskytli sa i ženatí biskupi. Až ostrihomská synoda r. 1112 si osvojila nariadenie Gregora VII. proti kňazskej ženbe a kráľ Koloman prijal to i do štátnych zákonov. Simoniu zakázal už sv. Ladislav, oddaný prívrženec Gregora VII.

Veľká pečať Gregora VII.

3. že sa neporiadky simonie a kňazského konkubinátu natoľko rozrástly v Cirkvi, tomu na vine bola laická investitúra, ktorá umožnila nehodným ľuďom ľahký prístup do kňazského stavu a skoro vnucovala laickým osobám možnosť obchodovať s cirkevnými úradmi. Preto, keď chcel Gregor ozaj zreformovať Cirkev, musel siahnuť na koreň veci a zakázať laickú investitúru. K tomu došlo na pôstnej synode r. 1075. Gregor vydal nariadenie, podľa ktorého pod trestom suspenzie duchovný nesmie prijať cirkevný úrad z rúk laika a svetské knieža prepadne exkomunikácii, ak by sa opovážilo udeľovať investitúru. Zákaz bol celkom na mieste, lebo pri doterajšom spôsobe investitúry simonia a klerogamia nemohla sa vykoreniť a investitúrou získavané právo svetských činiteľov nad Cirkvou ohrozovalo úplne jej existenciu. Konečne čo žiadal Gregor? Len to, aby cirkevné úrady udeľovala cirkevná vrchnosť! Takto žiada i zdravý rozum. Ale keď už predošlé zákazy pobúrily hladinu západného kresťanstva, tým viac rozruchu urobil zákaz investitúry, najmä v Nemecku. Zdesenie v Nemecku do istej miery bolo pochopiteľné. Lebo kým zákony o simonii a klerogamii sa týkaly len privátnych záujmov, odstránenie laickej investitúry ohrozovalo prvotriedne životné záujmy ríše, lebo zmenilo dávno vžité a samým Rímom uznávané právne zvyky. Biskupstvá vlastnily najväčšiu časť ríšskych pozemkov a panovnícka moc sa opierala zväčša o biskupov ako o najspoľahlivejších svojich vazalov (§ 76, 4). Preto nemecký panovník nemohol pozerať ľahostajne, ako mu vykĺza z rúk najspoľahlivejšia opora, a ako rímsky cisár, teda nositeľ do istej miery sakrálnej hodnosti, nazdával sa, že je dosť kompetentný udeľovať i cirkevné úrady. Okrem panovníka týkal sa zákaz investitúry mnohých menších feudálnych pánov, lebo Gregor nerozlišoval medzi väčšími a menšími benefíciami, ale jednoducho žiadal vyňatie všetkých benefícií spod panských práv. Ináč i sám Gregor si bol vedomý ťažkostí, ktoré prináša nové opatrenie pre štát a bol aj náklonný rešpektovať oprávnené záujmy panovníkov. Pri vzájomnej dobrej vôli mohlo dôjsť k prijateľnej dohode, nebyť okolnosti, že investitúra temer vždy sa spájala so simoniou, a nebyť prudkosti Henricha IV. Ale tak boj bol neodvratný.

4. Spomedzi panovníkov len francúzsky kráľ Filip I. sa ochotne podrobil zákazu. V Nemecku vtedy panoval Henrich IV. (1056 až 1106), ktorý sa už doteraz ťažko previnil simoniou proti cirkevným záujmom. Bol človek síce veľmi nadaný, ale nadutý, nedisciplinovaný, ktorý sa dal ľahko strhnúť k rozličným nedôslednostiam. Jeho pomer ku Gregorovi nebol spočiatku zlý. Pápež hneď po nastúpení na trón vzhľadom na spletité nemecké pomery hľadel sa dorozumieť s Henrichom, a Henrich chcel tiež rokovať. Vyslovil ľútosť nad svojím poblúdením v simonii a sľúbil nápravu. K tomu ho však donútily len okolnosti, lebo práve vtedy vypuklo saské povstanie, ktoré ho donútilo k úteku z Nemecka. Keď však prostredníctvom kniežat udusil povstanie Sasov (1075), nechcel pamätať na Gregorovi dané sľuby a proti zákazu investúry svojvoľne obsadzoval biskupstvá za peniaze a ďalej obcoval so svojimi radcami, ktorých už Alexander II. exkomunikoval pre ich zhubný vplyv na kráľa. Gregor ho najprv otcovsky napomenul a pohrozil mu kliatbou, ak by pokračoval v investitúre a sa neospravedlnil za doterajšie činy. Náruživý kráľ dostal sa teraz do otvoreného boja. Aby predišiel pápežovým hrozbám, zvolal r. 1076 nemeckých biskupov na ríšsku synodu do Wormsu, kde 26 nemeckých biskupov

vyhlásilo Gregora za zosadeného. K wormskému rozhodnutiu sa ochotne pripojili i lombardskí biskupi. Zosadzovací dekrét nemeckých a lombardských biskupov priniesol do Ríma lombardský kňaz Roland. Tam práve zasadala pôstna synoda. Roland doručil pápežovi i Henrichov list, ktorý začínal: „Henrich, nie uchvatiteľ kráľovského trónu, ale z milosti božej naň dosadený, Hildebrandovi, nie pápežovi, ale falošnému mníchovi (descende, descende, per saecula damnande!)". Posol vyzval prítomných kardinálov, aby sa dostavili do Nemecka ku kráľovi k voľbe lepšieho pápeža, lebo Gregor nie je pápežom, ale „dravým vlkom". Gregor musel vlastným telom chrániť Rolanda, aby ho tam prítomní laici nerozsekali. Pápež na jednomyseľnú žiadosť synody vyriekol exkomunikáciu nad odbojnými nemeckými a lombardskými biskupmi. Vyobcoval Henricha, zakázal mu vládnuť v Nemecku a Taliansku, poddaných zbavil prísahy vernosti a zakázal im poslúchať Henricha. Bol to prvý trest toho druhu vyslovený nad nemeckým kráľom. V exkomunikačnej bule sa predstavuje Gregor v celej veľkosti stredovekého celý svet ovládajúceho pápeža. Hovorí z neho úžasné povedomie, ktoré sa opiera o skutočnosť Petrovho nástupníctva. Svet vycítil mimoriadnosť a mohutnosť toho rozhodnutia, ktoré vyobcovalo z Cirkvi jej prvého a najvyššieho ochrancu. Preto i keď ustrnul nad pápežovou smelosťou predsa sa neodvážil sa mu sprotiviť. Na pápežovej strane boli nielen morálne moci tej doby, ale i cenní politickí spojenci, milánska patária, Normani (§ 79) a markgrófka Matilda Toskánska. Nad Henrichom vyslovená kliatba dosiahla svojho ciefa. Kráf mal síce silnú stranu, ale tá sa čoskoro začala rozpadávať. Stále viac tratil zo svojich prívržencov. Sasi sa znovu vzbúrili. Na čelo nespokojencov sa postavil jeho vlastný švagor Rudolf Švábsky. Ríšsky snem v Tribure r. 1076 vážne rokoval o Henrichovom zosadení, a len na prímluvu pápežských legátov od toho odstúpil a podmienkou, že sa celá sporná vec ponechá pápežovmu rozhodnutiu, ktoré vynesie pápež v dorozumení s kniežatami na najbližšom sneme r. 1077 v Augsburgu. Henrich musel prisľúbiť snemu, že dá pápežovi zadosťučinenie a že do rozhodnutia bude žiť ako súkromník v Speyeri. Kniežatá sa ešte súkromne usniesly, že keď kráľ do roka nebude zbavený exkomunikácie, stratí nárok na ríšu.

Henrich, ktorý len nedávno chcel sosadif pápeža, videl, že sa sám nachádza na kraji priepasti. Tušil, že verejné súdenie na sneme neskončí sa pre neho dobre, preto mu chcel vyhnút za každú cenu. Pokladal za menšie zlo pokorit sa pred samým pápežom súkromne, ako dať sa verejne súdiť na sneme. Nakofko odchod do Ríma mu nepovolili, v zime unikol zo Speyera do Itálie cez neschodné alpské priesmyky. S ním šla manželka s dieťaťom a malý sprievod. Gregor bol práve na ceste do Augsburgu, keď sa dopočul o kráľovom príchode. Obávajúc sa nejakého násilenstva, pápež sa uchýlil do pevnosti Canossy, ktorá patrila markgrófke Matilde. Lombardská šľachta a biskupi ponúkli síce kráľovi svoje služby proti Gregorovi, ale kráľ ich odmietol a išiel za pápežom do Canossy, aby si vyžiadal odpustenie. Obliekol kajúcne rúcho, tri dni stál boso a o hlade pred bránou a tak prosil o prijatie do Cirkvi. Gregor bol v chúlostivej situácii. Podľa dohody s nemeckými kniežatami Henrichova vec sa mala riešiť verejne na augsburgskom sneme, nie súkromne. Na druhej strane však pápežovo okolie naliehalo na pápeža, aby bol milosrdný. Pápež mu dal rozhrešenie, prijal ho do Cirkvi, ale neuviedol ho do panovníckych práv, lebo tá vec sa mala riešiť na ríšskom sneme. Kráľ sľúbil, že sa vo všetkom podrobí snemu a bude podporovať pápeža v náprave neporiadkov. Politicky tu zvíťazil vlastne Henrich. Verejné pokánie za verejné hriechy nebolo v tej dobe neobvyklým a ponižujúcim. Podrobili sa mu aj iní panovníci. Predsa udalosť v Canosse patrí k najpamätnejším v dejinách. Hrdý kráľ sa tam pokoril pred pápežom, síce bezbranným, ktorý však ako najvyšší veľkňaz hájil boží zákon proti ľudskému násiliu. Keď sa pozeráme na vec z politického ohradu, vidíme, že v Canosse vlastne Henrich vyhral a Gregor prehral. Gregorovi vypadla z rúk dôležitá zbraň, Henrichovi sa však týmto podarilo skrížiť plány svojich politických nepriateľov a rozbiť ich zvoz. V Gregorovi však zvíťazil kňaz nad štátnikom. Nech sa ale díva dnešný svet na Canossu akýmkoľvek okom, je isté, že riešiť vážne spory i takým spôsobom ako v Canosse, je vždy dôstojnejšie i spravodlivejšie, ako vrhnúť milióny nevinných ľudí do krvavých vojen.

5. Keď však Henrich IV. opustil Canossu, čoskoro zmenil svoje zmýšľanie. Znemožnil ďalšiu cestu pápežovu do Nemecka a tým zmaril augsburský snem. Lenže nemecké kniežatá neboly spokojné s takým riešením veci, svolaly nový snem do Forchheimu r. 1077, Henricha proti protestom pápežských legátov zosadily a zvolily za kráľa Rudolfa švábskeho. Teraz už bola občianska vojna v Nemecku neodvratná. Pápež sa usiloval zachovať neutralitu a ponúkol sa za sprostredkovateľa, lenže obe sporné stránky sa tomu bránily. Rudolf Švábsky sa zriekol investitúry a priznal kapitulám právo voliť biskupov a opátov. Henrich naopak ďalej si osvojoval právo investitúry a k tomu ešte žiadal pápeža, aby exkomunikoval jeho soka Rudolfa, lebo ináč postaví protipápeža. To pohlo pápeža k tomu, že na rímskej synode r. 1080 znovu vyriekol nad Henrichom kliatbu a za kráľa uznal Rudolfa Švábskeho. Henrich sa podobne odplatil pápežovi. Zvolal do Brixenu nemeckých a lombardských biskupov, ktorí zosadili Gregora a za pápeža zvolili ravennského arcibiskupa Wiberta ako Klementa III. (1084-1100). Keď Rudolf Švábsky ešte toho roku zahynul v boji, vybral sa Henrich s vojskom do Itálie, aby vyhnal Gregora z Ríma a dosadil na trón svojho pápeža. Len po trefom obliehaní zradou rímskej šľachty sa mu podarila zmocnif sa Ríma (v jeho vojsku bol i oddiel Cechov) s výnimkou Anjelského hradu, kam sa utiahol ohrozený Gregor. Opustili ho nielen priatelia, ale i vlastní kardináli. Henrich vydržiaval v kostole sv. Petra synodu, ktorá intronizovala Klementa. Potom Klement korunoval Henricha za rímskeho cisára. To bol vrchol jeho úspechov. Gregor sa skoro dostal do rúk svojho najväčšieho nepriateľa. Keď sa dopočul normánske knieža Robert Guiskard, vazal Sv. stolice, o hrozivom položení svojho feudálneho pána, s veľkým vojskom ho išiel vyslobodiť. Henrich ustúpil so svojím vojskom a Guiskard vyslobodil pápeža. Normani však, v radoch ktorých bojovali i Saracéni, tak vyplienili mesto a spáchali toľko ohavností, že v obyvateľstve vzniklo veľké rozhorčenie proti Gregorovi, ktorý nevedel zabrániť hrôzam Normanov. Jeho pobyt v Ríme stal sa nemožným. Odišiel s

Normanmi na juh, utiahol sa do Salerna, kde poslednými udalosťami úplne vyčerpaný zomrel 25. mája 1085. Jeho posledné slová boli: „Dilexi justitiam, odi iniquitatem, propterea morior in exilio". Jeho skon bol tragický. Umieral, zanechajúc za sebou spustošený Rím a zúriacu občiansku vojnu v Itálii a v Nemecku. A predsa teraz bol Gregor víťazom, a nie Henrich. Výsledky ich boja sa čoskoro ukázaly po jeho smrti. Z 50-ročného boja o investitúru on vybral najťažšiu časť, jeho nástupci v ňom však pokračovali a zvíťazili.

E. Bernheim, Quellen z. Gesch. d. Inveatiturstreites. 1914. — A. Fliche, Saint Grégoire VII. 3. v. Paris 1920. — O. Delarc, Saint Grégoire VII. et la réf orme de PEgliee. Paris 1890. — E. Gaapar, Gr. VII. in seinen Briefen. Hiat. Zeitschr. 1924. — M. Tangl, Gregors Abkunft n. Munchtum. Nenee Arch. f d. Geschichtskunde. 1906. — W. Wiihr, Studien zu Gregore VII. Kirchenreform u. Weltpolitik. 1930.

§ 98. VÝZNAM GREGORA VII.

1. Gregor VII. predstavuje svojou osobou a svojím životným dielom program vrcholného stredoveku. Bol mníchom a pápežom, celým mníchom a celým pápežom. Bol poníženým sluhom Kristovým a jeho nástupcu sv. Petra a zároveň rodeným panovníkom. Pochádzal z jednoduchej plebejskej rodiny, čo do vonkajška malý, bledý, nepekný, ale obdarený nezlomnou vôľou. Životná svätosť, ale i neobyčajná tvrdosť sa odzrkadľovala z každého jeho slova a počínania. Sv. Peter Damianský, jeho dlhoročný spolupracovník, ho nazval „svätým satanom", ktorého slová sa dotýkajú človeka ako studený severák. Človek, ktorý vedel zvládnuť každého — ale i seba. Svojím asketickým životom uskutočnil v sebe ideál mnícha, svojou rozvážnosťou ideál pápežského panovníka a tieto ideály hlboko zaštepil do povedomia stredovekého západného človeka. Celý svoj život zasvätil jedinému cieľu — spravodlivosti, víťazstvo božích práv. Ideálom mu bolo zjednotené kresťanstvo, nad ktorým skrz pápeža vládne božie právo (teokracia). Tento svoj program čiastočne sám uskutočnil, z väčšej čiastky zrealizoval sa však len po jeho smrti a Gregorovi nástupcovia žali tam, kde on sial. Na náboženskej a mravnej obrode sveta v 11., 12. a 13. storočí Gregor má najväčšie zásluhy; položenie základov pre stredovekú pápežskú svetovládu je jedine jeho dielom. Mravne očistiť Cirkev, povzniesť náboženstvo, to si už pred ním vytýčili mnohí (klunská kongregácia). Avšak o úplnú nezávislosť Cirkvi od svetovej moci sa výlučne on postaral. Keď uvážime, že historickým vývojom Cirkev a svetská moc boli najužšie späté, jeho program vymaniť Cirkev spod vplyvu štátu znamenal revolúciu, zúčtovanie s celou minulosťou.

2. Niet v jeho pápežskom účinkovaní jediného skutku, ktorý by sa neopieral o jeho silné panovnícke povedomie a mocenskú myšlienku. Bol panovačný, ale hľadal vždy záujem Cirkvi, nikdy nie seba. Jeho panovačnosť bola zvláštna, posvätná, náboženská. Chcel, aby v jeho osobe vládol Kristus, nie on — Gregor. Nejeden z jeho nástupcov zneužil túto vznešenú myšlienku; použili ju na zväčšenie osobnej slávy. Avšak Gregor tak nezmýšľal, keď zakladal pápežskú svetovládu. Konečne všetko i najdokonalejšie sa dá zneužiť. A nemožno očakávať ani od pápežskej hodnosti, aby jej nositeľom bol vždy taký mravný héros, akým bol Gregor VII. Ale i keby bol Gregor prorocky predvídal všetky sebecké výčiny neskorších pápežov, opierajúce sa o ním založenú pápežskú moc, i vtedy jej založenie bolo na mieste a pre neskoršiu Cirkev znamenalo životnú podmienku. Keď v ďalšom stredoveku a na začiatku novej doby začal sa boj proti čistote viery a pápežskému primátu (avignonský exil, západná schizma, renesancia), ktorý boj viedly politické faktory, akože by ich pápežstvo bolo zvládlo, keby i samo do istej miery nebolo znamenalo politickú moc? Márne sa tu poukazuje na neporiadky, prirodzene spojené s vývojom vecí, ktoré vnikly do Cirkvi s pápežskou vládou, márne sú výčitky o prechmatoch, ktorých sa pápežovia pri tom dopustili viac z osobnej viny ako zo samej veci. Dobro pre Cirkev, ktoré prirodzene a nevyhnutne vyplývalo z pápežského mocenského postavenia, bolo nepomerne väčšie ako prípadné, nie nutne s ním spojené zlo. Bez tej, na celú Cirkev bezprostredne sa rozprestierajúcej pápežskej moci, jednoducho by nebolo bývalo možné udržaf cirkevnú jednotu v neskoršom, nacionálne prebudenom svete, v národných nepokojoch štátov (Anglicko, Francúzsko, Nemecko). Vo vede sa šírily idey o autonómnom štáte, v teológii sa vzmáhaly konciliárne idey, rozkladne pôsobili vlastní synovia Cirkvi (Wiklef, Hus, Luther). Jednotu Cirkvi mohlo zachrániť len pápežstvo, opierajúce sa i o svoju politickú moc.

3. Gregorov pontifikát vyplňuje zápas s Henrichom IV. V skutočnosti však bol zápas Gregora s Henrichom bojom pápežstva so svetskou mocou, duchovného sveta s materiálnym. Boj za celibát a proti simonii je vlastne kresťanský zápas vnútorného, náboženského človeka so zmyselnosťou a hmotárstvom. I v spore o investitúru nešlo len o rozlúštenie cirkevno-právnickej otázky ako skôr o zásadné riešenie, kto je vlastne vodcom vo svete, Cirkev či štát? Doteraz cisárstvo malo všade vedúce postavenie (Karol Veľký, Otovci). Toto vodcovstvo sveta si nárokovalo pápežstvo; pri svojej požiadavke odvolávalo sa na vyššie hodnoty, ktoré náboženstvo zastupuje, a na tú skutočnosť, že čo vlastne cenného Západ má, má to od Cirkvi. Gregor predvídal, že čo veľkého a hodnotného sa môže v blízkej budúcnosti v svete podniknúť, dá sa to urobiť len na cirkevnej a náboženskej základni. A budúcnosť mu dala za pravdu. 10 rokov po jeho smrti nastupuje na kresťanskom podklade zjednotená Európa pod vedením Urbana II. do boja proti mohamedánom. Zápas Gregora s nemeckým panovníkom z ohľadu cirkevnej jednoty mal ohromný význam. Kresťanský svet už dávno nepozeral dobrým okom na to, ako nemeckí cisári vplývajú na voľbu pápeža, ako opanúvajú celú Cirkev a ako sa tvorí „rísska cirkev". Francúzsky kráľ Henrich I. tiež sa zapodieval myšlienkou zriadiť samostatnú francúzsku cirkev. Podobné voľačo chcel uskutočniť Ferdinand I. Kastilský v španielsku s patriarchom z Compostely a arcibiskup brémsky chcel už byt neodvislým patriarchom v severných zemiach. Cirkev sa míľovými krokmi blížila tam, kde vidíme dnes pravoslávnych a protestantov. No Gregor všetky tieto separatistické snahy zmaril tým, že pozbavil nemeckú

cirkev jej zvláštneho postavenia a zapojil ju ako ktorúkoľvek inú súčiastku do univerzálnej Cirkvi. Tým, že prerušil závislosť nemeckého episkopátu od panovníka, samo sebou odpadol nemeckej cirkvi jej národný ríšsky charakter. Ináč pontifikát Gregora sa nevyčerpáva výlučne v zápase s Nemeckom. Vo svojom chýrnom „Dictatus Papae" (27 základných viet o pápežskom práve, o pomere medzi Sacerdotium a Regnum) hovorí: Jedine rímskemu pontifexovi patrí pomenovanie univerzálneho biskupa. A podľa toho jeho starostlivosť sa rozprestierala na celú Cirkev. Svoju pápežskú výsostnú moc nad politickými vrchnosťami uplatnil u Normanov, Dánov, Maďarov, v Poľsku, Španielsku, Dalmácii, Provence, ba dokonca i u Rusov (§ 69, 3). Pravda - ako v histórii často - i u Gregora vyskytujú sa kroky a opatrenia, ktoré - i keď boli v svojej dobe oprávnené a odôvodnené - neskoršie maly katastrofálne účinky. Gregor v snahe odstrániť neporiadky svojej doby (simonia, konkubinát, laická investitúra) vyzval stredovekého drobného človeka, aby sa postavil proti svojmu bezprostrednému cirkevnému a svetskému predstavenému. Nerátal s následkami, ktoré môže mať ním použitý spôsob. Pre dosiahnutie svojho cieľa spojil sa s nemeckými kniežatami proti cisárovi. Tak pomáhal vznikať kniežatskej suverenite. A nebyť tejto - nebolo by tak ľahko došlo k rozkladu cirkevnej jednoty a odtrhnutiu sa od Ríma za reformácie. (Tragika svetových dejín!).

4. Zdanlivo celé účinkovanie Gregora VII. smeruje k vybudovaniu stredovekej pápežskej výsostnej moci a vyčerpáva sa na poli politickom. V skutočnosti bolo oveľa hlbšie. I keď nie výslovne, jednako veľmi zreteľne prízvukoval Gregor jurisdikčný primát pápeža a už stá rokov pred jeho dogmatickým definovaním vštepil ho hlboko do povedomia národov. Gregor je prvý, ktorý jasne a dôrazne vyslovil nadľudský ideál pápežskej výsosti a presadil ju z oblasti teórie do skutočnosti. Cez celý život pokladať za pohnútku svojich činov výlučne len vôľu božiu je iste náboženský heroizmus. Byť si vedomým svojej nadľudskej moci tak ako pápež Gregor VII. a nedostať pritom závrat ľudskej pýchy, k tomu je potrebná veľká životná svätosť. Preto ho právom položila Cirkev na oltár. Niekedy bol Gregor zlým politikom, často žiadal politicky nemožné veci. Ale vždy bol opravdivým svätcom. Svoj celý, vytýčený program sám neuskutočnil, avšak zanechal idey, podľa ktorých sa ďalej uberal stredovek. Triumf svojich plánov dosiahol Gregor v Inocentovi III., ktorého vlastne on duševne splodil.

§ 99. VÝVOJ SPORU O INVESTITÚRU A JEHO UKONČENIE. WORMSKÝ KONKORDÁT A 9. VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM.

1. Nástupcovia Gregora VII. pokračovali v boji o slobodu Cirkvi. Boj sa viedol v duchu Gregorovom, pravda, nie jeho energiou. Keď aj mala gregorská stránka mravnú prevahu, predsa mal svojich prívržencov i Henrich IV. a jeho pápež Wibert — Klement III. Protipápeža sa pridržiavala nielen väčšina rímskeho obyvateľstva (do r. 1089 pre známe výčiny Normanov) a krajiny, nad ktorými vládol Henrich IV., ale i Anglicko, Srbsko, ba do istej miery i Uhorsko. Uhorský kráľ sv. Ladislav, ktorý vládol i nad údelným kniežatstvom slovenským, bol oddaným prívržencom Gregorovým. Ale po Gregorovej smrti tak Ladislav, ako i jeho nástupca Koloman (1095-1116) dostali sa do takej politickej situácie, že sa zdalo, že sú viac na strane Henrichovej a tak viac na strane Klementovej ako Gregorovej. U Ladislava sa zdržiaval dlhší čas český panovník Břetislav, jeho príbuzný, ale oddaný prívrženec Henrichov a Klementov. Tak tá okolnosť, ako ešte viac neutrálnosť v ďalších zápletkách budily v pápežovi Urbanovi II. oprávnené podozrenie, ktoré pápež vyslovil v liste kráľovi Kolomanovi, kde vytýkal Uhrom nevernosť. Politicky mohli mať spomínaní panovníci bližšie k Henrichovcom, cirkevne však neodbočili od gregorského smeru a nikdy neboli Klementovými prívržencami. Naproti tomu Gregorova strana sa opierala len o markgrófku Matildu; na Normanov sa nemohla spoliehať pre ich vnútorné nepokoje. V Nemecku Henrichovi odporci sa nemohli dostať k značnejšej moci, preto spočiatku sa Henrichovi darilo. Nástupca Gregorov Viktor III. (1086-1087) obnovil zákaz investitúry a simonie, ale čoskoro zomrel. Po polročnej prestávke nasledoval Urban II. (1088-1099), rodom Francúz a bývalý prior v Cluny. Odporci mu nedovolili ani pobyt v Ríme a tak žil spočiatku len z milodarov normanských a juhoitalských biskupov, ale dôsledne sa pridržiaval gregorských zásad a ideí. Nemal síee Gregorovej energie, bol však obozretnejší a hladší politik ako Gregor VII. Na synode v Melli (1089) a v Clermonte (1095) nielen obnovil Gregorove dekréty proti simonii, konkubinátu a laickej investitúre, ale išiel ešte ďalej ako Gregor, a to zakázal duchovným skladať lénnu prísahu laikom (homagium). Múdrou diplomaciou posilňoval svoju pozíciu vo Francúzsku, Anglicku, Španielsku a v Uhorsku, takže na clermontskej synode cítil sa dosť silným, aby ako duchovný vodca západného kultúrneho sveta oznámil prvú križiacku výpravu. Henricha IV. po niektorých zdarných bojoch v Itálii, najmä proti markgrófke Matilde, začalo šťastie opúšťať. Najprv opustil ho jeho najstarší syn Konrád a pridal sa k reformnej strane; i vlastná jeho manželka sa nasýtila ukrutnosťami, ktorých sa Henrich dopustil. Matilda späť získavala odtrhnuté územia, ale Henrich sa neodvážil k väčšej aktivite, lebo mal strach pred križiakmi, ktorí sa všade usilovne organizovali. Štyri roky zotrval ešte v Itálii, ale čím ďalej tým jasnejšie videl, že tá je pre neho stratená. R. 1100 zomrel protipápež Wibert-Klement III., ale Henrich nepoužil tej príležitosti k tomu, aby sa zmieril s legitimným pápežom Paschalom 11. (1099-1118). A táto tvrdošijnosť pripravila ho konečne i o korunu. Vrátil sa do rozbitého Nemecka, aby aspoň to si zabezpečil. Tu ho však čakalo najväčšie sklamanie v jeho živote. R. 1104 povstal proti nemu jeho najmilší syn Henrich, zosadil ho a držal ho vo väzení. Henrich IV. sa pomocou svojich priateľov vyslobodil, chystal sa už proti svojmu synovi, ale r. 1106 náhle zomrel. Zomrel v exkomunikácii, preto jeho telo len po 5 rokoch mohlo sa uložiť na konečný odpočinok v ním vybudovanej speyerskej katedrále, keď

ho pápež Paschal zbavil kliatby. Škriepky pre investitúru boli i vo Francúzsku, hoci pôsobením klunského kláštora sa nerozrástly tak nebezpečne ako v Nemecku. Po dlhších rokovaniach dohodlo sa Francúzsko s Urbanom II. (1098) v tom zmysle, že feudálni páni nebudú investovať prelátov odovzdaním prsteňa a berly, patrí im však právo schváliť cirkevnú voľbu; majetky odovzdajú biskupovi po vysviacke. A dosť mierny bol priebeh boja o investitúru i v Anglicku. Viliam Dobyvateľ (1066-1087) rozhodne previedol Gregorove dekréty proti simonii a kňazskému konkubinátu, ale nechcel upustiť od investitúry. Nakoľko však nedosadzoval nehodných ľudí, Gregor trpel investitúru v nádeji, že sa vec vyrieši pokojným rokovaním. Viliam II. (1087-1100) bezohľadne pokračoval v investitúre, Sv. stolica ale pre iné zaujatosti nemohla sa dostatočne venovať pomerom v Anglicku. Až konečne Paschal II. r. 1102 rozhodne žiadal, aby sa v Anglicku previedol zákaz investitúry. R. 1106 došlo k zmluve medzi kráľom Henrichom I. (1100-1135) a anglickým prímasom Anzelmom, v ktorej kráľ sa zriekol investitúry prsteňom a berlou, ale zvolený cirk. hodnostár mal zložiť kráľovi vazalskú prísahu pred konsekráciou. Pápež Paschal, aj keď nerád, trpel toto dohodnutie. V Uhorsku, a platnosťou i pre Slovensko, zriekol sa kráľ Koloman r. 1106 laickej investitúry (na synode v Guastalle, severná Itália), čím u nás previedly Gregorove reformné dekréty (§ 97, 2).

2. Nástupca Henricha IV., Henrich V. (1106-1125), i keď sa dostal k trónu značnou pomocou gregorskej strany a sľúbil, že do smrti bude podporovať pápeža a záujmy Cirkvi, sľub svoj nedodržal. Bol človekom panovačným, vypočítavým a len čo cítil sa dosť pevným na tróne, bezohľadne sa dovolával práv nemeckej koruny a ľubovoľne udeľoval investitúru. R. 1111 nastúpil s veľkým vojskom cestu do Itálie, aby sa dal korunovať za rímskeho cisára. Paschal II. však žiadal, aby kráľ skôr usporiadal vec investitúry. Obávajúc sa násilností, pristúpil pápež v Sutri (pri Ríme r. 1111) k dohode, ktorá obom stránkam zdala sa aspoň dočasne prijateľnou. Henrich V. prisľúbil, že v deň svojho korunovania za cisára sa vzdá investitúry a uzná kánonickú voľbu, ale ako pod mienku určil, že pápež uloží prelátom povinnosť navrátiť všetky feudá a regálie, ktoré majú v nemeckej ríši. Podmienka bola neprijateľná a pri korunovaní prítomní nemeckí biskupi hneď protestovali. Preto Henrich odoprel zriecť sa investitúry a žiadal pápeža, aby ho korunoval bez všetkých podmienok. Keď to však odoprel, Henrich uväznil pápeža s 11 kardinálmi a po dvojmesačnom väzení nútil ho k novej zmluve. Utrápený pápež povolil Henrichovi ako privilégium, že: 1. kráľ udeľuje investitúru prsteňom a berlou bez simonie a kánonicky, avšak s jeho súhlasom zvoleným biskupom a opátom, 2. konsekrácia nasleduje len po investitúre, 3. v sporných prípadoch právo rozhodovať patrí kráľovi. K tomu pápež ešte pod prísahou musel sa cisárovi zaviazať, že ho pre to nikdy nebude kliatbou stíhať a že ho pokorunuje. Z väzenia vyslobodený pápež skutočne korunoval Henricha V. za rímskeho cisára. Nešťastný pápež cítil, že to nemal urobiť. Reformná strana bola priamo pobúrená pápežovým počínaním a pohrozila mu zosadením. Pápež na lateránskej pôstnej synode r. 1112 vyhlásil Henrichovi priznané výsady za „privilégium". Nakoľko boli vynútené, vyhlásil ich za neplatné a žiadal cisára, aby sa ich vzdal, ale márne. Nechcel však vysloviť kliatbu nad Henrichom, lebo mu to prisľúbil pod prísahou. No, synody a biskupi v jednotlivých krajinách rad-radom exkomunikovali Henricha V. V samom Nemecku znovu sa vzmáhaly občianske nepokoje, čo konečne prinútilo cisára, aby druhý raz išiel do Itálie a snažil sa vec nejako urovnať. Ale pápež, poučený zlými skúsenosťami v minulosti, vyhol sa schôdzke s cisárom. Paschal zomrel bez toho, aby bol spor medzi ním a cisárom urovnaný.

3. Keď cisár nemohol dosiahnuť obnovenia privilégia z r. 1111 od nového pápeža Gelazia II. (1118-19), siahol k poľutovaniahodným prostriedkom, ktoré upotreboval jeho otec a postavil protipápeža v osobe biskupa z Bragy ako Gregora VIII. (1118 až 1121). Nato Gelazius vyobcoval Henricha V. a protipápeža a sám sa uchýlil do Francúzska, kde v klunskom kláštore zomrel. Rím ostal v moci protipápežovej. V klunskom kláštore zídení kardináli zvolili za pápeža arcibiskupa vienského ako Kalixta (1119-24). Nakoľko Kalixt bol v príbuzenskom pomere s viacerými panovníckymi domami Európy, úfalo sa, že sa mu podarí spor skoncovať. Protipápeža premohol a uzavrel v kláštore. Teraz už na obidvoch stranách dozrelo presvedčenie, že treba ukončiť spor, a to tak, že sa bude hľadať stredná cesta k dorozumeniu. Spôsob usporiadania veci vo Francúzsku a Anglicku mohol slúžiť za vzor novým pomerom v Nemecku. Keďže aj Henrich prejavoval náklonnosť k mieru, bola nádej, že sa pokoj ozaj uskutoční. Medzitým literárny boj teoreticky vec dobre vysvetlil, rozlišujúc medzi duchovnou a svetskou investitúrou, medzi odovzdaním cirkevného úradu a udelením léna. Z toho jasne vysvitalo, že panovníci nemôžu si viac nárokovať práva udeľovať cirkevné úrady. Kalixt II. veľmi zjednodušil spor, keď na reimskej synode r. 1119 predbežne vylúčil z doterajšieho zákazu investitúru nižších benefícií. Keď nastaly medzi pápežskou a cisárskou stranou rokovania, Henrich V. ešte raz sa pokúsil násilne presadiť práva svojich predkov. Išlo to tak ďaleko, že Kalixt bol nútený cisára exkomunikovať, kým sa nepolepší. V Nemecku mnohí pohrozili Henrichovi zosadením. Henrich videl, že pápežská strana má prevahu, preto, aby vyhol osudu svojho otca, stal sa povoľnejším, a tak došlo k wormskému konkordátu (pactum Calixtinum) r. 1122. Konkordát rátal so zvláštnym politickým postavením nemeckých prelátov, preto okrem zaistenia cirkevných zásad i panovníkovi priznal isté práva. V prospech Cirkvi bolo zaistené, že 1. preláti budú sa kánonicky voliť a investovať ich bude metropolita, preto 2. panovník sa zrieka investitúry prsteňom a berlou. V prospech kráľa: 1. že môže byť prítomný pri voľbe prelátov osobne alebo prostredníctvom svojho zástupcu, pravda, s vylúčením akéhokoľvek simoniackého pokusu alebo násilenstva; 2. pri spornej voľbe panovník mal vyhradené právo podporovať stranu oprávnenejšiu (pars sanior) v dorozumení s metropolitom a provinciálnymi biskupmi; 3. léno a regálie odovzdáva panovník podaním žezla, a to v Nemecku pred konsekráciou (tým mal panovník možnosť jemu sa nehodiaceho kandidáta vylúčiť), v Itálii a v Burgundsku (tam ríša nebola na prelátoch natoľko zainteresovaná) do 6 mesiacov po konsekrácii. Z konkordátu samého nevysvitá, či tie práva dostal len Henrich V. osobne, alebo i jeho nástupcovia,

ktorí si ich pravidelne osvojovali. Konkordát snažil sa vyhovieť oprávneným požiadavkám oboch strán. Obe stránky ho slávnostne podpísaly a pápež zbavil Henricha V. exkomunikácie. Tým sa skončil 50-ročný tuhý zápas o investitúru a skončil sa víťazstvom stanoviska Gregorovho. Cirkev v dosadzovaní prelátov mala zasa voľnú ruku, čo bolo jej dávnym právom. A najmä o to išlo. Ústupky, učinené v konkordáte panovníkovi, iste by bol urobil i Gregor, keby bol Henrich IV. pristúpil miesto boja k pokojnému rokovaniu. V konkordáte sa nehovorilo o práve cisára potvrdzovať pápežskú voľbu, čo znamenalo tiež veľký krok dopredu na ceste k úplnej cirkevnej slobode. Pápežstvu sa po týchto výdobytkoch otvorily možnosti ešte lepšie rozvinúť svoju moc. Túto v Cirkvi tak dôležitú udalosť chcel Kalixt II. i cirkevne primerane osláviť, preto zvolal r. 1123 9. všeob. cirk. snem do Ríma, prvý lateránsky. Bol to prvý všeobecný snem na Západe. Lateránsky snem, ktorého sa zúčastnilo do 300 biskupov, slávnostne schválil wormský konkordát, vydal dôležité kánony proti simonii a klerogamii. Manželstvo subdiakonov, diakonov a kňazov, ktoré doteraz síce nebolo dovolené, ale predsa platné, snem teraz vyhlásil za neplatné. Zakázalo sa laikom zasahovať do cirkevných vecí a cirkevného majetku. Dôležité bolo toto uznesenie preto, lebo ním sa znemožnilo odcudzenie a zoštátnenie privátneho cirkevného vlastníctva (desatín, ofier, pozemkov). Nasledujúceho roku zomrel pápež Kalixt II. a rok po ňom i Henrich V. (1125). Keďže nezanechal potomka, vymrel ním rod salický (franský).

R. Krohn, Der päpstl. Kanzler Johannes v. Gaeta. Disa. 1918. — U. Robert, Bullaire du pape Callixte II. Paris 1890. — H. Rudorff, Zur Erkliirung der Wormser Konkord. 1906.

74. Cisár Lotar III. (1125—1137) vydáva zakladaciu listinu kláštora, miniatúra z r. 1140.

75. Cisár Fridrich I. Barbarossa (1152—1190) so svojimi dvoma synmi, miniatúra z roku 1180, Fulda.

§ 100. DOHRY SPORU O INVESTITÚRU. DESIATY VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM.

1. Víťazstvo, ktoré si Cirkev odniesla z dlhotrvajúceho boja o investitúru, musela draho zaplatiť. V Ríme dosiahli niektorí šľachtici, najmä rodiny Frangipani a Pierleoni, značnej moci a snažili sa vplývať na voľbu pápeža. To viedlo k neporiadkom pri pápežských voľbách, ba aj dlhšie trvajúcej schizme. I keď sa pápežstvo zmierilo s nemeckými panovníkmi, predsa pre neusporiadané vnútorné pomery nenašlo v nich opory. V Nemecku totiž po vymretí salického rodu zvolili za kráľa saské knieža Lotára (1125-37). Reformná strana v Nemecku žiadala od neho, aby sa zriekol vo wormskom konkordáte panovníkovi zabezpečených práv, čo však Lotár nechcel učiniť. Jeho pomer k Sv. stolici bol vcelku dobrý, ale málo osožný. Po Kalixtovej smrti sa javily už neporiadky pri pápežskej voľbe. Kardináli zvolili Celestína II., ale šľachtic Róbert Frangipani žiadal za pápeža kardinála Lamberta, biskupa z Ostie. Celestín II., aby vyhol rozkolu, dobrovoľne odstúpil a kardináli teraz jednohlasne zvolili Lamberta ako Honoria II. (1124-30). Tu zvíťazila rodina Frangipani, na čo zlým okom pozerala druhá šľachtická rodina Pierleoni. Táto čakala na najbližšiu príležitosť, aby mohla dosadiť na pápežský

trón svojho človeka. Po smrti Honoria II. kardináli biskupi, aby predišli voľajakým násilenstvám, rýchle zvolili Inocenta II. (1130-43), druhá časť kardinálov o niekoľko hodín neskoršie zvolila kardinála Pierleoni ako Anakleta II. (1130 až 1138). Ťažko bolo rozoznať, ktorý je opravdivým pápežom. Za Inocentom II. stála síce menšia, ale vážnejšia časť kardinálov (pars sanior), za Anakletom stála väčšina (pravda, len kardinálov, kňazov a diakonov, ktorí podľa volebného dekrétu Mikuláša II. nemali takej váhy ako kardináli biskupi) a za neho hovorila i riadne prevedená voľba. Bohatý Anaklet (jeho predkovia boli zámožní židovskí bankári) si peniazmi získal skoro celý Rím. Inocent sa musel uchýliť do Francúzska. Tu ho podporovalo klunské mníšstvo a získal si i francúzskeho kráľa Ľudovíta VI. Keďže nebolo ľahko rozoznať, ktorý pápež je legitímny, francúzsky kráľ a francúzski biskupi zverili rozuzlenie chúlostivého sporu „božiemu“ človekovi sv. Bernardovi, cisterciánskemu opátovi z Clairvaux. On bol najzávažnejšou osobnosťou v prvej polovici 12. storočia a mal rozhodujúci vplyv v cirkevno-politických veciach svojej doby. Sv. Bernard skúmal priebeh voľby a vyhlásil, že pravým pápežom je Inocent. Zaopatril mu uznanie u anglického kráľa. V Španielsku a Nemecku však postavil sa za neho sv. Norbert, zakladateľ rehole premonštrátov. Anakleta podporovalo Škótsko a najmä normanské knieža Roger, geniálny štátnik, ktorého Anaklet korunoval za kráľa Sicílie. Roger sa však vyhlásil za vazala Sv. stolice. R. 1133 vrátil sa Inocent do Ríma. Sprevádzal ho sv. Bernard, ktorý svojou zriedkavou výrečnosťou a celou váhou svojej osobnosti všade mu kliesnil cestu. Bernardom a Norbertom povzbudený Lotár tiež sa vybral do Itálie proti Rogerovi. Keďže svätopeterský chrám bol v moci Anakletovej, pápež Inocent korunoval Lotára za rímskeho cisára v lateránskej bazilike. Pri tejto príležitosti sa riešila i dávno sporná vec okolo Matildiných majetkov. Markgrófka Matilda Toskánska poručila v testamente svoje rozsiahle majetky Sv. stolici. Ale po jej smrti (1115) Henrich V. zhabal ich ako ríšske feudum. Lotár uznal ich teraz za majetok Sv. stolice, pápež ale za ročný poplatok udelil ich Lotárovi v léno (vlastne cisárovmu zaťovi Henrichovi Pyšnému Bavorskému). Ako sa právnicky pozerala pápežská kúria na tento akt, to znázorňoval nástenný obraz v lateránskom paláci, na ktorom Lotár so složenými rukami kľačí pred pápežom a pod ním je nápis: rex ... homo (- vazal) papae. Na tom obraze sa pohoršil neskoršie Fridrich Barbarosa a dal ho odstrániť. (§ 101, 3.) Lotár však nevedel zaistiť Inocentovu pozíciu. Pápež po cisárovom odchode musel Rím opustiť a Lotár, aj keď druhý raz prišiel do Itálie, neporazil Rogera, o ktorého sa opieral Anaklet II. Schizma sa skončila len smrťou protipápeža (1138), lebo Viktor IV., ktorého zvolila strana Pierleoni po Anakletovej smrti, sa o niekoľko mesiacov podrobil Inocentovi. Pápež, aby odstránil schizmou vzniklé neporiadky, zvolal všeob. cirk. snem.

2. Desiaty všeob. cirk. snem (II. lateránsky) zišiel sa r. 1139. Zúčastnilo sa ho pod pápežovým predsedníctvom asi 1000 prelátov. Snem zosadil protipápežom vysvätených a ustanovených duchovných, exkomunikoval sicílskeho kráľa Rogera, ktorý bol hlavným zástancom schizmy a obnovil uznesenia predošlého koncilu vo veci simonie a konkubinátu. Predpísal kánonickú voľbu cirk. hodnostárov a právo voliť biskupa s vylúčením účasti ľudu prisúdil katedrálnym kapitulám. Vyššie rády ako aj slávnostné sľuby čistoty u rehoľníkov boli vyhlásené znovu za manželstvo zrušujúce prekážky. Snem vzhľadom na výčiny Arnolda z Brescie proti duchovným osobám vyhlásil, že každý prepadne exkomunikácii, kto by telesne ublížil duchovným (privilegium canonis). Taktiež zostril predpisy o pápežskej voľbe a odsúdil blud petrobrusiánov. Arnold z Brescie študoval teológiu v Paríži, kde bol žiakom Abelardovým. Za kňaza ho vysvätili v Brescii (sev. Tal.). Bol to človek nadaný, výborný rečník, prísny askéta, avšak nespokojný duch. Abelardorn posmelený vystúpil proti kňazským chybám, najmä proti ich zosvetáčeniu, nezdržanlivému životu a bohatstvu. Bol rojčivý, radikálny a hlásal, že vyšší a nižší klérus sa musí vrátiť k apoštolskej chudobe, ak sa chce zachrániť. Duchovenstvo sa má zrieknuť majetkov a uspokojiť sa s desatinou a milodarmi. Biskup, ktorý má regálie, nemôže byť spasený. Jeho prívrženci i telesne ubližovali duchovným. Druhý lateránsky koncil odsúdil jeho prepiate náhľady a rozkázal mu mlčať. Arnold išiel do Francie, kde s Abelardom postavil sa proti sv. Bernardovi. Po smrti Inocenta II. sa vrátil do Itálie a stal sa dušou rímskeho republikánskeho hnutia. Sníval o starej sláve Ríma a štval proti vláde pápeža a kardinálov. R. 1155 ho ako heretika odsúdili a popravili. Mŕtvolu spálili a popol hodili do Tiberu. Masy ľudu ho zvelebovaly ako apoštola demokracie.

3. Sotva sa schizma odstránila, vznikly v cirkevnom štáte nové nepokoje, namierené proti svetskej vláde pápeža. Republikánske hnutie sa javilo najprv v lombardských mestách a čoskoro zachvátilo i rímsky ľud, najmä nižšie triedy. Demagogické pôsobenie Arnolda z Brescie posilňovalo to hnutie. Mestečko Tivoli (neďaleko Ríma) vzbúrilo sa proti Rimanom. Keď pápež Inocent II. nedovolil rozzúreným Rimanom potrestať Tivoli tým, že ho úplne chceli rozváľať, odopreli Rimania pápežovi poslušnosť a zriadili r. 1143 republiku so senátom na čele. Inocentovi sa nepodarilo utíšiť ľud. Po krátkom pontifikáte Celestína II. (1143-1144) nastúpil Lucius 1I. (1144-1145). Keď hnutie nadobúdalo povážlivejších rozmerov a pápež sa márne dovolával pomoci nemeckého kráľa Konráda III. (1138-1152), sám zorganizoval proti republikánom vojsko, ale pri útoku na Kapitol bol ranený a zraneniu podľahol. Pontifikát Eugena III. (1145-1153), žiaka sv. Bernarda, opáta cisterciánskeho kláštora v Ríme, bol tiež veľmi nepokojný. Sv. Bernard mu ostal verným radcom. V spise: De consideratione dal mu pokyny, ako ma viesť svoj vysoký úrad. Úprimnými a jasnými slovami upozorňoval pápeža na hroziace nebezpečenstvo, poukázal na rozličné chyby kléru a hlavne varoval pred prílišným zapletením sa Cirkvi do politiky. Zbožnosť predovšetkým a nadovšetko — odporúčal sv. Bernard. Eugen dva razy sa pokúsil zmieriť sa s Rimanmi, ale k pokoju nedošlo pre demagogické výstupy Arnolda z Brescie. Pápež bol nútený sa zdržiavať mimo Ríma. Konrád mu neposkytol nijakej pomoci. Len keď nastúpil na trón švábsky vojvodca Fridrich I. Barbarosa, podarilo sa pápežovi uzavrieť s ním kostnickú zmluvu r. 1153, podľa ktorej kráľ sľúbil, že donúti Rimanov uznať pápežskú vládu. Pápež však mu prisľúbil cisársku korunu a mravnú podporu proti akémukoľvek

nepriateľovi ríše. Ale ani Eugen III., ani jeho krátko panujúci nástupca Anastazius IV. (1153-1154) sa nedožili splnenia sľubu. Barbarosa vlastne to nikdy úplne nesplnil, lebo čoskoro sám sa dostal do ostrého boja s pápežstvom. Len Hadriánovi IV. (1154-1159) sa podarilo interdiktom priviesť Rimanov k poslušnosti.

K. Leszmann, Die Persiinlichkeit Lothars im Lichte mittelalt. Geschits-ansch. Diss. 1912. — E. Wacandard, Anaclet II.: Dictionnaire d'hist. 1919. — A di Stefano, Arnoldo di Brescia. Roma 1921.

§ 101. BOJ PÁPEŽA S HOHENŠTAUFMI. JEDENÁSTY VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM R. 1179.

1. Sotva uplynulo 50 rokov od sporu o investitúru a už vzplanul nový boj medzi pápežstvom a cisárstvom, ktorý potrval 100 rokov. V ňom išlo Cirkvi o zachovanie vymožeností, ktorých sa dopracovala v boji o investitúru, o slobodu a nezávislosť celej Cirkvi a o nezávislosť cirkevného štátu proti prepiatym snahám panovníkov z rodu Hohenštaufov. Títo panovníci, pochádzajúci po matke od Henricha IV., boli naplnení prepiatou ideou cisárstva, usilovali sa založiť univerzálnu ríšu na základoch absolútnej vlády, akú videli u byzantských cisárov a tureckých sultánov. Pápežský štát pokladali za cisársky majetok, Korziku a Sardíniu — dosiaľ feudálne majetky Sv. stolice — udeľovali ako cisárske feudum, ba zmocnili sa i Matildiných majetkov, allodialného vlastníctva pápežstva. Snívali o svetovej monarchii Nemcov, ktorej základom malo byť panstvo nad celou Itáliou a Rím cisárskym mestom. Osvojovali si právo menovať pápeža. Pápežstvo chceli zatlačiť len do duchovnej sféry, pozbaviť ho jeho sily a učiniť ho čírym nástrojom svojej sebeckej politiky. Pápežovia, ako Bohom ustanovení strážcovia práv a slobody Cirkvi, sa museli rozhodne postaviť na odpor proti takým zámerom. A museli použiť pri obhajobe cirkevnej slobody takých prostriedkov, aké boli v tej dobe jedine účinné proti cisárskemu nátlaku. Sv. Bernard vystríhal síce Cirkev pred politikou, ale Cirkev musela sa domáhať aj politickej moci, musela ďalej realizovať Gregorom VII. vzbudenú cirkevno-mocenskú ideu, lebo bez tej by bola podľahla v nerovnom boji.

2. V osobe Fridricha I. Barbarosu (1152-1190) z rodu Štaufov nastúpil na nemecký trón jeden z najsilnejších nemeckých panovníkov. Fridrich bol preniknutý vonkoncom myšlienkou univerzálneho cisárstva, ktorému chcel znovu zadovážiť svetový význam. Lenže idea cisárstva tak ako on ju ponímal, bola Cirkvi nepriateľská. Nie, ako by Fridrich osobne bol Cirkvi nepriateľsky naladený. Naopak, bol človekom úprimne nábožným a Cirkvi, ustanovizni to ľudského spasenia, synovsky oddaným. Zbavil Rím a pápežstvo nebezpečného Arnolda z Brescie (§ 100, 2), viedol spolu s francúzskym a anglickým panovníkom tretiu výpravu na oslobodenie Sv. zeme (§ 109, 4). Ale tu nešlo o jeho osobný postoj k Cirkvi. Príčinou nepriateľstva s Cirkvou bola jeho idea cisárstva a táto ozaj bola Cirkvi nepriateľská. Barbarosa mal pred očami ničím neobmedzenú moc rímskych pohanských cézarov; ideálom mu bol Karol Veľký. Túto zašlú slávu bol by rád vzkriesil. Právny podklad k tomu mu dávali juristi jeho doby, najmä boloňská škola učením, že cisárska moc je jediným prameňom všetkého práva. Pri takom ponímaní cisárskej moci nemohol Barbarosa uznať Cirkev za dokonalú, slobodnú a podstatne nezávislú spoločnosť a pápeža za jej nezávislého vodcu. Preto zrážka medzi svetskou a cirkevnou mocou, medzi cisárom a pápežom bola neodvratná. Ale v boji muselo cisárstvo podľahnúť, pretože jeho stanovisko bolo nespravodlivé a nesprávne. Barbarosa (a to platí i o jeho nástupcoch Henrichovi VI. a Fridrichovi II.) prišiel neskoro so svojimi náhľadmi. Chcel presadiť pohansky ponímané cisárstvo do pomerov po každej stránke kresťanských, do doby, v ktorej každá hybná sila musela sa živiť z kresťanskej idey. Barbarosa chcel hrať rolu Karola Veľkého a Otovcov, avšak nepočítal s tým, že pápežstvo mohutne pokročilo od doby Karola Veľkého, že od časov Gregora VII. silne vzrástlo a nachádzalo sa na ceste vedúcej k svetovláde. Voči pápežstvu 12. a 13. storočia ani Karol Veľký by nebol mohol hrať úlohu, ktorú hral voči pápežstvu 8. storočia, hoci cisárska idea Karola Veľkého bola rozhodne kresťanskejšia ako idea Štaufov. Ani s tým nepočítal Barbarosa o Štaufovia vôbec, že za nimi nestojí jednotná ríša Karola Veľkého, zjednotený Západ. Západ sa nacionálne rozdrobil a v svojich súčiastkach silne osamostatnil. Bolo to úplne pomýlené ponímanie, ktoré vštepoval Barbarosovi jeho radca Rainald, že v porovnaní s cisárom sú ostatné kniežatá Európy len provinciálnymi panovníkmi, ba, že aj s pápežstvom môže cisár tak zaobchádzať ako s hociktorým biskupstvom svojej ríše.

3. K prvej zrážke medzi cisárstvom a pápežstvom došlo už za energického pápeža Hadriána IV. (1154-1159 — jediný pápež anglického pôvodu). Fridrich Barbarosa vybral sa r. 1154 do Itálie, aby prijal cisársku korunu. S pápežom sa zišiel v Sutri a pri slávnostnom stretnutí sa zdráhal vykonať obvyklý obrad držania strmeňa a vedenia pápežovho koňa. Učinil to len na nahováranie kniežat a na uistenie, že to neznamená vazalstvo. Urážal ho i nástenný obraz, na ktorom Lotár prijímal ako feudum Matildine majetky z pápežských rúk. Obraz museli odstrániť na jeho žiadosť. Fridrich prijal cisársku korunu a uspokojený pápežovým mužným konaním, vrátil sa do Nemecka. Fridrichov rýchly odchod pápeža nemilo prekvapil, lebo cisár odišiel bez toho, aby bol usporiadal napnutý pomer medzi Sv. stolicou a Normanmi, k čomu sa zaviazal v kostnickej zmluve (§ 100, 3). Pápež bol nútený riešiť vec s Normanmi sám a to tak, že sa zmieril so synom exkomunikovaného Rogera II. Viliamom I. (1154-1166). Keď Viliam zložil vazalskú prísahu, uznal ho pápež za sicílskeho kráľa. To sa zasa nemilo dotklo Fridricha, ktorý pomýšľal spojiť kráľovstvo Sicílie s cisárstvom a v pápežovom počínaní videl podobný krok, aký urobil Mikuláš II., keď z nedôvery k cisárovi sa spojil s Normanmi (§ 79). Napnutosť medzi pápežom a cisárom len rástla, keď burgundskí rytieri zajali dánskeho arcibiskupa Eskila, cestujúceho z Ríma do Lundu a Fridrich ako ochranca Cirkvi a cirkevných osôb sa nijako nepričinil o jeho vyslobodenie. Pápež vyslal dvoch

legátov na ríšsky snem do Besanon (1157), ktorí doručili cisárovi pápežov protest. V ňom Hadrián otcovsky pripomínal cisárovi jeho povinnosti a medziiným spomenul i dobrodenie (beneficium), ktorého sa mu dostalo tým, že mu pápež udelil (conferre) cisársku korunu. Avšak Fridrichov kancelár Rainald z Dasselu (neskorší arcibiskup v Kolíne) zlomyseľne preložil do nemčiny slovo „beneficium" „Lehen", aby sa zdalo, že pápež považuje cisársku korunu za pápežské léno. Rainald bol zloduchom Barbarosovým a vlastne on je zodpovedný za pomýlené cirkevno-politické stanovisko cisárovo. Po prečítaní listu nastalo na sneme veľké vzrušenie a pápežskí legáti (medzi nimi kardinál Roland, neskorší pápež Alexander III.), museli rýchle opustiť nemeckú ríšu. Fridrich podal pápežskej kúrii ostrý protest, ale pokojné slová Hadriána, v ktorých vysvetlil opravdivý zmysel svojho listu, predbežne zabránily spor. Barbarosa údajne zapodieval sa vtedy myšlienkou odlúčiť sa od Ríma (los von Rom!!) a založiť národnú nemeckú cirkev so strediskom v Trieri. Domnienka táto opiera sa o údajné listy cisára trierskemu arcibiskupovi Hillinovi, ktorý mal byť prímasom nemeckej cirkvi. I keď je dnes dokázané, že spomínané listy boli len slohovým cvičením istého trierskeho učenca, jednako podobný úmysel u Fridricha, na svoju zvrchovanosť až chorobne citlivého, nebol nemožný a listy sú veľmi príznačné na zmýšľanie cisárovi oddaných kruhov. Napnutie po pokojných slovách Hadriánových síce na čas povolilo, ale čoskoro sa ešte viac priostrilo, a to vinou cisárovou. R. 1158 nastúpil Fridrich druhú výpravu do Itálie a po pokorení mesta Milána, ktoré sa mu sprotivilo pri jeho prvej výprave, vydržiaval na ronkalských poliach pri Piacenze ríšsky snem. Na ňom slávnostne publikoval bolonskými právnikmi zostavené cisárske výsostné práva, ktoré lombardské mestá skoro úplne pozbavily ich občianskych práv a politickú slobodu pápeža obmedzily na minimum. S pápežským štátom sa zaobchádzalo ako s cisárskym majetkom, od italských biskupov žiadal cisár, podobne ako od nemeckých, vazalskú prísahu a pri dosadzovaní nemeckých biskupov vyhradil si taký vplyv, že sa to už rovnalo skoro cisárskemu menovaniu. Keď všetky napomínania pápeža Hadriána boli márne, chystal sa pápež ho už exkomunikovať, ale medzitým zomrel r. 1159.

4. Voľba nového pápeža nebola jednomyserná. Cisár vedel si získať v kardinálskom zbore malú skupinu, ktorá zvolila kardinála Oktaviána ako Viktora IV. (1159-1164). Ale väčšina kardinálov zvolila za pápeža kardinála Rolanda ako Alexandra III. (1159 - 1181). V ňom sa dostala na čelo Cirkvi osobnosť, ktorá bola primeraným sokom veľkému Barbarosovi. I keď bolo jasné, že riadne zvoleným a pravým pápežom je Alexander, jednako bol tu fakt dvojitej voľby a v takom prípade podľa príkladu byzantských a franských cisárov osvojoval si Fridrich právo rozhodovať. Preto zvolal r. 1160 do Pavie „všeobecnú" synodu, ktorá, ako sa dalo s istotou očakávať, vyslovila sa za Viktora, „kardinála Rolanda" však exkomunikovala. Osnovateľom celej veci bol, pravda, kancelár Rainald. Potom Alexander exkomunikoval Fridricha a protipápeža a aby vyhol prípadným násilenstvám, uchýlil sa do Francúzska. Vo Francúzsku a Anglicku získal si všeobecné uznanie, ba pridržiavali sa ho i niektorí nemeckí biskupi. (Slovensko s celým Uhorskom pridržiavalo sa Alexandra.) Rozhodnutie Alexandrovo hľadať vo Francii ochranu proti nemeckému cisárovi bolo veľavýznamné a osudné. Vo Francúzsku sa vtedy pestovala opravdivá nábožnosť a gregoriánska prítulnosť k Cirkvi. Rodilo sa tam národné povedomie, ktoré mohlo neskoršie tvoriť protiváhu nemeckej expanzivite. Pápežovia prirodzene sa utiekali pod ochranu Francie, lenže ochrana, ktorú spočiatku tam našli, zmenila sa neskoršie na avignonský exil! Prepotencia nemeckej cirkvi sa končí a začína francúzska doba. Avignon sa stal hniezdom západného rozkolníctva na čele francúzskym protipápežom (Klement VII.).

Cisár bol teda exkomunikovaný ako kedysi Henrich IV. Lenže exkomunikácia už nemala takého frapantného účinku ako vtedy. Časy Gregora VII. sa pominuly; cisárska myšlienka a osobnosť Barbarosu bola prisilná k tomu, aby sa rýchle zopakoval prípad v Canosse. Keď zomrel protipápež Viktor IV., naskytla sa síce príležitosť k mieru a sám Fridrich bol ochotný sa vyrovnať s Alexandrom, ale kancelár Rainald všetko zmaril. Skoro dal zvoliť nového protipápeža Paschala III. (1164-1168). Cisár síce vynútil pre Paschala uznanie na wurzburgskom sneme, ale nemecká cirkev stála osamotená. Paschal mal i v samom Nemecku silnú opozíciu, ktorú neobmäkčil ani tým, že Karola Veľkého vyhlásil za svätého (v januári 1166).

5. V Itálii proti cisárskej strane sa utvoril veronský spolok (1164) a postavil sa na stranu pápeža Alexandra. Tiež v Ríme natoľko zosilnela pápežská strana, že Alexander sa mohol vrátiť do Ríma. Fridrich znovu prekročil Alpy, zaujal Rím a Alexander musel sa uchýliť do Beneventa. Fridrich dal intronizovať protipápeža Paschala, ktorý ho potom znovu korunoval za rímskeho cisára. Zdalo sa, že Barbarosa úpine zvítazil nad Alexandrom, ale neočakávaná udalosť dala veci iný smer. Medzi cisárovým vojskom vypukol strašný mor, ktorý zničil najväčšiu časť jeho rytierov, ba aj povestného arcibiskupa Rainalda. Barbarosa musel rýchle utekať späť do Nemecka. Ľud všeobecne videl v tom prípade boží prst za mnohé neprávosti, ktorých sa cisár dopustil v Ríme. Veronský spolok medzitým sa rozšíril v lombardskú ligu pozostávajúcu z 22. miest, ktorá sa odhodlala striasť so seba za každú cenu znenávidenú cisársku nadvládu. Liga si zvolila za protektora Alexandra, znovu vybudovala zničené Miláno, postavila novú pevnosť, ktorú z úcty k pápežovi a zo vzdoru k cisárovi pomenovala Alexandriou. R. 1176 vybral sa Fridrich piaty raz do Itálie, aby pokoril lombardskú ligu a zničil pevnosť Alexandriu. Avšak šťastie mu neprialo. Pri Legnane utrpel rozhodujúcu porážku. Len teraz vážne pomýšľal zmieriť sa s Alexandrom III., ktorého 17 rokov prenasledoval. Nakoľko Alexander III. tomu neodporoval, došlo k benátskemu mieru r. 1177. Protipápež bol odstránený, cisár uznal Alexandra za pápeža a sľúbil vrátiť zhabané pápežské majetky. Alexander zvíťazil.

6. Pápežovi sa podarilo zachrániť samostatnosť Sv. stolice proti imperialistickým snahám Fridrichovým. Vrátil sa do Ríma (protipápež sa mu podrobil a on ho prijal na milosť) a na upevnenie mieru zvolal tretiu lateránsku (jedenástu všeob.) synodu r. 1179. Aby sa neopakovaly prípady protipápežov, snem nariadil, že k platnej voľbe pápeža je potrebná 2/3 väčšina hlasov. Menšina kardinálov sa má podrobiť väčšine, ináč ju stihne exkomunikácia. Už sa nespomínajú nijaké cisárske práva v súvise s pápežskou voľbou. Okrem toho snem vydal nariadenia proti sústreďovaniu cirkevných úradov v jednej ruke (cumulatio beneficiorum) a proti bludárom albigéncom. Nedlho po sneme zomrel Alexander (1181) ako víťazný odporca cisára Barbarosu. Bol rozhodne jedným z najväčších pápežov. Vždy si bol plne vedomý svojho postavenia; neučinil nijakého ústupku, ktorým by bol poškodil cirkevné záujmy. Na druhej strane však nikdy nezneužil svojho vysokého úradu, aby zbytočne voľakoho pokoril. Jeho postoj k Barbarosovi neinšpirovala osobná nenávisť, ale cit povinnosti a zodpovednosti. Bol dôstojným súperom veľkého Barbarosu.

7. Po Alexandrovi nasledovali: staručký Lucius III. (1181— 1185), Urban III. (1185-1187), Gregor VIII. (1187) a telesne veľmi slabý Klement III. (1187-1191). Boli to pápežovia horliví, ale pre svoj vysoký vek, nemoc a krátke panovanie nemohli sa oproti Barbarosovi tak rozhodne postaviť ako Alexander. A Fridrich toho využil. Nakoľko klesala autorita Sv. stolice, natoľko rástla sláva a moc Štaufov. Najskvelejším diplomatickým ťahom Barbarosovým bolo zosobášenie syna a dediča Henricha VI. s dcérou Rogera II. Konštanciou, dedičkou Sicílie a Apulie. Pápežstvo už od Mikuláša II. malo Normanov v zálohe proti prípadným cisárovým prechmatom. A neraz použilo pomoci z juhu, keď ho tlačila cisárska presila so severu. Barbarosa zrušil to útočište pápežov,. keď pripojil Sicíliu k svojej ríši. Pápežský štát bol teraz úplne obkľúčený. Bol to vrchol domácej politiky Štaufov a jednako bol to pre nich osudný krok. Urban III. sa už chystal znovu vyobcovať Fridricha Barbarosu tak pre odňatie Sicílie, ktorá bola doteraz pápežským lénom, ako aj pre mnohé ľubovoľné zasahovania do cirkevných vecí, zomrel však náhle v bolesti nad pádom Jeruzalema r. 1187. Barbarosa ako by bol oľutoval, že svoj mužný vek premárnil neplodným bojom s pápežstvom; koniec svojho života chcel zasvätiť službe vyšším hodnotám — oslobodeniu Sv. zeme. R. 1189 prijal kríž, čo malo byť korunou jeho životného diela, ale nebolo mu dopriate doviesť svoje vojská do Sv. zeme. Ako by Boh nebol chcel od neho prijať túto obetu pre mnohé násilenstvá, ktorých sa dopustil na Cirkvi a jej pápežoch. Zomrel tragicky na ceste r. 1190 (§ 109, 4).

8. Panovníkom Nemecka sa stal Barbarosov syn Henrich VI. (1190-1197). Mal len 25 rokov, keď nastúpil na trón. Bol rozhodne najnadanejším zo Štaufov, človekom silnej vôle, presiaknutý mocenskou snahou svojho rodu, k tomu bezohľadný a krutý. Na pápežskom tróne však sedel vtedy 90-ročný Celestín III. (1191— 1198). Zdalo sa, že sa Henrichovi podarí uskutočniť sen Hohenštaufov — svetovú monarchiu a pápežstvo, že bude udusené. Pre Cirkev, pozbavenú akejkoľvek pomoci, boli to v dejinách najkritickejšie chvíle. Ale Prozreteľnosť teraz zvlášť bdela nad ňou. Henrich hneď po smrti svojho otca vybral sa do Itálie, aby prijal už dávnejšie sľúbenú cisársku korunu (1191). Potom proti napomínaniam pápeža Celestína chcel sa zmocniť kráľovstva v Sicílii, ale mor, ktorý vypukol medzi jeho vojskom a zachvátil i jeho, predbežne mu znemožnil zaujatie južnej Itálie. Preto sa vrátil do Nemecka. Celestín však udelil kráľovstvo Sicílie ako léno Tankredovi (bratanec Konštancie). Henrichovi v uskutočnení mocenských plánov stálo v ceste Anglicko a Francúzsko. No zbavil sa ich bezohľadne. Anglického krára Richarda Levovo Srdce, ktorý sa práve vracal zo Sv. zeme cez Nemecko, proti všetkým predpisom medzinárodného práva zajal a prepustil ho len vtedy, keď mu Richard zložil vazalský sľub a vyplatil vysoké výkupné. Anglicko stalo sa cisárovým lénom. Aby sa do podobného položenia dostalo i Francúzsko, nútil Richarda ako svojho vazala do vojny proti Francúzsku. Po Tankredovej smrti Henrich sa vybral druhý raz do Itálie a dal sa r. 1194 korunovať za kráľa Sicílie. Ukrutnosti, akých sa dopustil cisár na rodine Tankredovej a pri potlačení povstania, naplnily odporom lepšie zmýšľajúci svet. Márne sa Celestín usiloval ho mierniť; cisár s podobnou bezohľadnosťou postupoval v Nemecku. Nevšímal si wormského konkordátu a ľubovoľne obsadzoval prelatúry; vraždy a simonia boli jeho každodenné prostriedky. Už sa chystal rozprestrieť svoje panstvo i na východorímsku ríšu. Keby sa mu to bolo podarilo, bola by sa uskutočnila svetová ríša Hohenštaufov. Ale čo by bolo bývalo s Cirkvou? No tyran neočakávane zomrel vo veku 32 rokov. Zanechal trojročného dediča Fridricha II. Po ňom čoskoro zomrel i pápež Celestín III. V najkritickejšej chvíle zasiahla teda sama Prozreteľnosť a odvolala s javiska dejín obe najvyššie hlavy kresťanstva — pápeža a cisára. Staručký Celestín sotva by bol vedel ďalej odporovať bezohľadnému cisárovi; bol by mu podľahol na veľkú škodu celej Cirkvi. Tak sa však stav úplne zmenil. Oproti dieťaťu Fridrichovi II. stál najväčší stredoveký pápež Inocent III. a v ňom dosiahlo pápežstvo vrcholu svojej stredovekej slávy. Svetovládne plány sa Štaufom nepodarily, no, podarily sa Inocentovi III.

H. Norenberg, Die Darstellung Fridrich Barbarossas in den Gesta Ottos v. Freis. Diss. 1917. — M. Krammer, Der Reichsgedanke des stauf. Kaiserhauses. 1908. — G. v Below, die ital. Kaiserpolitik des deutsch. MA. mit bes. Hinblick auf die Politik Friedrich Barb. 1927. — R. Holtzmann, Der Kaiser als Marschall d. Papstes 1928. — Schrars, Unterauchungen z. d. Streite K. Friedrichs I. mit d. P. Hadrian IV. 1916. — Karge, Die Gesinnung u. Masznahmen Aleaanders III. gegen Fridrich Barb. 1914. — M. Kneer, Die Urkunde iiber die Heilig-sprechung Karls d. Gr. 1930.

§ 102. INOCENT III., VODCA KRESŤANSKÉHO ZÁPADU. VRCHOL PÁPEŽSKÉHO PANSTVA. 12. VŠEOBECNÝ CIRKEVNÝ SNEM.

1. Kým po smrti Henricha VI. Nemecko sa zvíjalo vo vnútorných nepokojoch a občianskych vojnách, zatiar na trón Petrov nastúpil najsilnejší stredoveký pápež Inocent III. (1198-1216), ktorý podvihol pápežskú autoritu a moc do závratných výšin. Po smrti Celestína III. kardináli, vidiac mimoriadne vážne položenie ' Cirkvi, pokladali si za povinnosť zveriť vedenie Cirkvi najschopnejšiemu, hoci najmladšiemu členovi kardinálskeho zboru. Inocent III. (gróf Lotár de Conti Segni) mal len 37 rokov, keď ho zvolili za pápeža, čo naplnilo obavou nejednu úzkostlivejšiu dušu (lyrik Walter z Vogelweide bolestne zvolal: Owo, der bäbest ist ze junc, hilf, hérre, diner Kristenheit). A predsa za jeho pontifikátu dosiahlo pápežstvo vrcholu svojho panstva a natoľko zosilnelo, že pápežovia cez celé nasledujúce storočie viedli a rozhodovali vo všetkých veciach európskych národov. Inocent si nadobudol v Paríži a Bologni dôkladné teologické a najmä právnické vedomosti; veľké nadanie a bystrý postreh sa spájaly u neho s ohromnou pracovitosťou a tvorivou snahou. Okrem toho mal veľmi vyvinutý zmysel pre spravodlivosť, ľudské porozumenie voči slabším a pokleslým — bol človekom šľachetným a ozaj dobrým. Jeho strýc Klement III. už r. 1190 povolal ho do kardinálskeho zboru a tak mal dosť času zapracovať sa do kuriálnej agendy. Mal neobyčajný štátnický talent a okúzľujúci zjav. Ním nastúpil na pápežský trón nielen svätec a učenec, ale i mladý bojovník, plný ušľachtilej rytierskej ctižiadosti. Bol si vedomý svojej Bohom danej nadľudskej hodnosti ako ani jeden pápež pred ním a po ňom. Od neho pochádzajú slová: Pápež je menej ako Boh, ale viac ako človek. A predsa i keď tak mimoriadne chápal svoju pápežskú hodnosť, stál duševne najbližšie najponíženejšiemu svätému Cirkvi — sv. Františkovi z Asisi. Poveril „najchudobnejšieho v Cirkvi" vnútorne naprávať Cirkev vtedy, keď sa navonok skvela v samom lesku. Mimoriadne povedomie pápežskej hodnosti spájalo sa u neho s hlbokým citom ohromnej zodpovednosti. Najčistejšie zrealizoval veľké idey Gregora VII.

Obsahove síce nepridal k nim viac, ale systematicky ich rozvinul a teologicko-kánonicky odôvodnil. Za jeho pontifikátu sa uskutočnila Gregorom VII. osnovaná veľká rodina kresťanských národov. Súc presvedčený, že Cirkvi patrí moc duchovného a svetského meča (alegorický výklad slov u Luk. 22, 38), osvojoval si a vykonával právomoc nad národmi, cisármi a kráľmi ako opravdivý svetovládca. V liste carihradskému patriarchovi otvorene vysvetlil, že Kristus zveril Petrovi a tak i jeho nástupcom nielen vedenie Cirkvi, ale i celého zemského okruhu. Inocent ozaj v tom povedomí účinkoval a vytvoril ideálny spôsob svetovlády. Bolo jeho osobným šťastím, že nemal veľkého protivníka, ktorý by mu bol v tom prekážal.

2. Inocent sa predovšetkým snažil upevniť pápežskú moc nad Rímom a cirkevným štátom, ktorá veľmi poklesla v neporiadkoch posledných rokov. Bol presvedčený, že podmienka cirkevnej slobody je svetská nezávislosť rímskej Cirkvi. Preto museli mestský prefekt, zástupca cisára, a senátor, ktorý vládol v Ríme v mene ľudu, zložiť pápežovi prísahu vernosti. Späť získal a trvale spojil s pápežským štátom Ravennu, Anconu, Spoleto a veľkú časť Matildiného dedičstva, ktoré územia odňali Štaufovia Sv. stolici. V samej pápežskej kúrii previedol dôkladnú reformu a jej činnosť zjednodušil. Potlačil úplatkárstvo kuriálnych úradníkov, stanovil prísne tresty na falšovateľov pápežských listín a nariadil týždenne tri razy verejnú audienciu. Prerušil pre cirkevný štát tak nebezpečné spojenie Nemecka s južnou Itáliou. Sicília znovu uznala pápežskú zvrchovanosť. Oddal ju, ako pápežské léno vdove Konštancii, vlastne jej maloletému synovi Fridrichovi II. Po predčasnej smrti Konštancie prevzal regentstvo nad Sicíliou, poručníctvo a starosť o výchovu Fridricha, o ktorého sa otcovsky staral a bránil jeho záujmy až po jeho plnoletosť.

3. Svoju pápežskú autoritu nad svetskými panovníkmi uplatňoval v duchu Gregora VII. predovšetkým v Nemecku, kde po smrti Henricha VI. došlo k dvojitej voľbe. Kniežatá síce sľúbili r. 1196 vo Wurzburgu, že Henrichovým nástupcom bude Fridrich. Keďže však Fridrich bol ešte dieťaťom a ríša potrebovala silného panovníka, zrušili sľub a štaufovská časť kniežat zvolila najmladšieho Barbarosovho syna Filipa Švábskeho, menšina však Otu Braunschweigu—wella (welfi — opozícia štaufovcov — gibelinov. Neskoršie znamenajú gibelini šľachtickú stranu, welfi však ľudovú).

Pre dvojitú voľbu bola krvavá občianska vojna v Nemecku. Strana welfov sa uchádzala u pápeža o uznanie. Inocent tri roky sa zdráhal zakročiť, nazdávajúc sa, že sa kniežatá pokonajú, aj keď netajil svoju nelásku k Štaufom pre ich minulosť. Keď však sa kniežatá nedorozumely, vydal Inocent r. 1202 chýrny dekrét Venerabilem, v ktorom si nárokoval vo dvojitej voľbe rozhodujúce právo s odôvodnením, že určiť osobu nemeckého kráľa a budúceho cisára „principaliter et finaliter" patrí pápežovi. Pápež sa opieral aj o už vtedy silne vyvinutú domnienku, že pápežstvo prenieslo cisársku hodnosť z Východu na Západ za ikonoklazmu (§ 74, 3), preto len pápež môže rozhodovať o osobe jej nositeľa. Inocent sa rozhodol za Otu z Braunschweigu. Keď kráľ prisľúbil, že nespojí Fridrichovo sicílske dedičstvo s Nemeckom a že prinavráti Cirkvi odňaté majetky a bude ich chrániť, pápež ho korunoval za cisára (1209). Oto teda len pápežovi mohol ďakovať za svoju hodnosť. Ale Inocent sa v ňom veľmi sklamal. Sľuby svoje nesplnil, ľubovoľne zasahoval do cirkevného štátu a cirkevných vecí, a keď ho pápež otcovsky napomenul, odkázal mu, že mu neberie duchovnú moc a svetská mu nepatrí. Preto Inocent vyobcoval Otu, väčšina kniežat sa ho zriekla a na pápežovo odporúčanie r. 1210 zvolila za kráľa Fridricha II. Fridrich sľúbil pápežovi, že južnú Itáliu nikdy nespojí s nemeckou korunou, za Sicíliu zložil Inocentovi vazalskú prísahu, a aby uistil pápeža o svojich dobrých úmysloch, že sa totiž sicílske kráľovstvo

nespojí s Nemeckom v jednej ruke, dal korunovať svojho ročného syna Henricha (VII.) za kráľa Sicílie. Po Otovej smrti získal všeobecného uznania a r. 1215 korunovali ho po druhý raz za nemeckého kráľa (po prvý raz r. 1210).

4. Inocent ako najvyšší sudca a strážca mravov zakročil vo viacerých krajinách i v panovníckych domoch. Vo Francúzsku Filip II. August (1180-1223) odohnal svoju manželku Ingeborgu a oženil sa s Agneskou Meránskou. Preto Inocent vyhlásil interdikt nad celým Frandaskom. Filip, jeden z najväčších francúzskych panovníkov, márne sa vyhrážal, že sa stane nevercom (zveleboval Saladina, že nemá nad sebou pápeža, a preto môže žiť podľa svojej vôle), márne pohrozil kléru, že mu odoberie majetky, konečne zvíťazila u neho chladná rozvaha nad náruživosťou. Obávajúc sa, aby ho pápež nevyobcoval, odstránil verejné pohoršenie a po 20 rokoch sa vrátil k právoplatnej manželke Ingeborge (Agneska už vtedy nežila). Inocent vyhlásil interdikt i nad Anglickom, keďže kráľ Ján Bezzemok (1199-1216) utlačoval anglické duchovenstvo a nechcel uznať canterburského arcibiskupa Langtona (§ 103, 2). Nakoniec vyobcoval kráľa a vyhlásil ho za zosadeného, keď sa do troch rokov nepokorí. Ján Bezzemok sa r. 1213 pokajal, odovzdal svoju korunu pápežskému vyslancovi a prijal ju znovu ako pápežské léno. Zdá sa skoro neuveriteľné, že terajšie svetovládne Anglicko bolo za Inocenta III. pápežským lénom. V Španielsku Alfonz IX. vzal si za manželku vlastnú neter, dcéru kastilského kráľa. Pápež interdiktom ho donútil zrušiť nedovolené manželstvo. Úspešne hájil Inocent slobodu Cirkvi v Portugalsku a Švédsku, kde panovníci utláčali Cirkev, zakročil i proti Vladislavovi poľskému, v Čechách udelil Přemyslovi Otokárovi I. kráľovskú korunu, v Uhorsku urovnal spor medzi Imrichom a Ondrejom II., prijal pod ochranu Bulharsko, ba aj ďaleké Arménsko uznalo pápeža za svoju cirkevnú a svetskú hlavu. Sny Gregorove sa splnily. Pápež je hlavou kresťanských národov! Nebol to však despotizmus. Naopak, pápež slúžil národom, keď ich chránil pred mravným úpadkom, pred občianskymi vojnami a nepriateľským vykorisťovaním. Popri Inocentovom medzinárodnom založení, univerzálnom zmýšľaní a konaní nesmieme prehliadnuť jeho taliansky národný postoj. Inocent hájil záujmy nielen všeobecnej svetovej Cirkvi, ale bol aj povedomým talianskym kniežaťom a ako taký položil základy hnutiu, ktoré vyvrcholilo v neskoršej renesancii a dávalo Cirkvi prevažne taliansky náter. A keď koncom 13. a v 14. storočí vidíme silný francúzsky národný vplyv v Cirkvi (Avignon), je to .vlastne protiklad na talianske národné ašpirácie — zápas medzi francúzsko-národnou a taliansko-národnou mocou v Cirkvi, ktorý sa skončil víťazstvom talianskeho smeru. Jeho prepotencia v náboženskom, cirkevno-politickom a kultúrnom živote všeobecnej Cirkvi je zjavná. V Uhorsku po Belovi III. († 1196) dostal trón jeho starší syn Imrich, kým mladšiemu Ondrejovi zanechal otec značné poklady, aby viedol výpravu do Sv. zeme. Lenže Ondrej nepoužil peňazí na križiacku výpravu, ale proti svojmu bratovi kráľovi, od ktorého žiadal časť krajiny. Jeden i druhý si hľadeli získať vysoký klérus. Imrich, aby si lepšie pripútal ostrihomského arcibiskupa, daroval mu kráľovské desatiny bratislavské. Ba, chcejúc mat čím viac verných prelátov, okolo r. 1198 založil spišské prepoštstvo. Spor medzi bratmi urovnal Inocent III. prostredníctvom legáta kardinála Gregora. I kráľ Imrich prisľúbil legátovi, že povedie výpravu, ale neučinil to, ako predbežne to neurobil ani Ondrej.

5. Jedna z veľkých starostí Inocenta III. bola starosť o Sv. zem. Ako by v tom bol videl hlavnú úlohu svojej vlády. Do všetkých zemí vyslal hlásateľov križiackych výprav, sľúbil odpustky, na päť rokov zakázal rytierske hry. Kardináli mali na tento cieľ obetovať tretinu svojich dôchodkov, kňazstvo desiatu časť, kým on sám dal na tento cieľ roztaviť všetko zlaté a strieborné náčinie, uspokojac sa so skleným a hlineným. Rozpustil svoju nákladnú obsluhu šľachtických pážat a dal sa obsluhovať rehoľníkmi. IV. lateránskemu koncilu vytýčil za hlavný cieľ vydobytie Sv. zeme, ba sám sa chcel postaviť na čelo chystanej výprave. Ale štvrtá križiacka výprava (1202-1204), ktorá bola hlavne jeho dielom, neskončila sa podľa jeho vôle. Križiaci namiesto toho, aby boli oslobodili Sv. zem, obrátili sa proti Carihradu, kde založili latinské cisárstvo (§ 109, 5). Lenže bolo to nešťastné nedochôdča, ktoré vlastne len stupňovalo nenávisť Východniarov oproti Západniarom a skrížilo veľké unionistické plány pápežove. Inocent vyhlásil križiacku výpravu i proti nebezpečnej sekte katarov v južnom Francúzsku. No účinnejšie ako výprava pôsobily proti nej novozaložené žobravé rehole františkánov a dominikánov. Ideálom opravdivej apoštolskej chudoby žobravé rehole postavily kladný protiliek sekte katarov a vyplely veľa buriny, veľa hmotnej nezriadeností v kresfanstve.

6. Veľkolepým ukončením bohatej a všestrannej činnosti Inocentovej bol IV. lateránsky snem (12. všeobec.) r. 1215. Bol najväčším a najskvelejším snemom. Zišli sa duchovní (1200 prelátov) a svetskí vodcovia celého Západu a pod predsedníctvom Inocenta tvorili harmonický, pápežstvom uskutočnený celok: civitas christiana. Tu bolo veľmi zjavné, že Cirkev je na celý svet sa rozprestierajúce impérium a všetka moc sa zbieha do rúk pápežových. Popri križiackej výprave zaoberal sa snem hlavne reformou Cirkvi. Za smernicu sa označila cesta, ukázaná sv. Fantiškom z Asisi. Ako vidieť, do reformy Cirkvi sa zapínajú všetky kladné sily. Svetovládny pápež a „najchudobnejší" svätý majú jeden cieľ: blaho kresťanstva.

Snem vydal dekréty proti Berengárovej sekte a schválil výraz transsubstanciácie, o povinnosti ročnej spovede a prijímaní, o živote duchovenstva, obsadzovaní duchovných miest, vedeckom vzdelaní kléru, manželských prekážkach. Obmedzil odpustkovú právomoc biskupov, zakázal ukladať nové štátne ťarchy cirkevným majetkom bez predbežného pápežského schválenia. Vymeral prísne tresty na bludárov, hlavne na katarov. Po skončení snemu Inocent napäl všetky sily, aby sa uskutočnila odhlasovaná výprava a previedly sa reformné dekréty. Ale zachvátený zimnicou zomrel predčasne vo veku 56 rokov. Skvelými úspechmi svojho pomerne

krátkeho pontifikátu predstihol všetkých svojich predchodcov a nástupcov. Je Augustom pápežov; slávou svojich činov naplnil Rím a celý svet.

S. Fiebach, Die augustin. Anschauungen Innocenz III. Diss. 1914. — E. W. Meyer, Staatstheorien Papst Innocenz III. 1919. — G. Cantini, Il risveglio missionario suscitato dal Papa Inocenzo III. Roma 1932. — E. Gbtschow, Innoc. III. u. England. 1905. — Fraknói V., Magyarország egyházi és polit. a róm. szentszékkel. Bpest 1902.

§ 103. CIRKEVNÉ POMERY V ANGLICKU OD 11. STOROČIA PO INOCENTA III.

1. Feudálnym systémom dostala sa Cirkev v Anglicku podobne ako v Nemecku do závislosti od štátu. Preto boj o slobodu Cirkvi i v Anglicku bol neodvratný a po Gregora VII. mal podobný priebeh ako v Nemecku. Za Gregora VII. bol pomer medzi Sv. stolicou a Viliamom Dobyvateľom dosť dobrý, i keď sa kráľ nezriekol laickej investitúry, čo pápež v Anglicku trpel, vzhľadom na ináč usporiadané a priaznivé cirk. pomery (§ 99, 1). Za panovania kráľa Viliama II. (1087-1100) pomery sa zhoršovaly tak čo sa týka kňazského života, simonie, ako aj laickej investitúry, preto pápež Urban II. sa rozhodne dožadoval, aby zákaz laickej investitúry sa previedol i v Anglicku. Na tom základe došlo k dohovoru v Beccum r. 1106, kde laická investitúra sa síce odstránila, ale kánonická voľba nebola dosť zaistená proti kráľovským zásahom. Panovníci, presiaknutí absolutistickým duchom, podobne ako Štaufovia, ľubovoľne zasahovali do cirkevných vecí, čo nevyhnutne viedlo k vážnemu sporu. Boj vzplanul za Henricha II. (1154-89), ktorý chcel uviesť v Anglicku štátne cirkevníctvo a istým trpeným zvykovým právam (consuetudines avitae) chcel dať charakter písaných zákonov. Domnieval sa, že sa mu to podarí tým ľahšie, keďže prímasom Anglie a canterburským arcibiskupom od r. 1162 bol jeho bývalý kancelár Tomáš Becket. Lenže panovník sa sklamal, lebo, hoci bol Becket dosť liberálny ako kancelár, ako prímas postavil sa rozhodne na prísne cirkevné stanovisko, a tak došlo medzi nimi k vážnej zrážke. Kráľ sa usiloval odstrániť kňazské privilégiá, žiadal prísahu od anglických biskupov vo veci „consuetudines avitae". Biskupi, vedení Tomášom Becketom, zložili ju síce, ale s klauzulou: salvo ordine nostro et jure Ecclesiae. Henrich II. túto klauzulu nijako nechcel prijať, preto sa usiloval získať i niektorých biskupov, takže na sneme v Clarendone r. 1164 consuetudines avitae sa predsa prijaly a v 16 článkoch kodifikovaly. Nimi sa práva Cirkvi značne obmedzovaly, lebo určily, že spory o prezentačné a patronátne práva patria pred kráľovský súd, cirkevné osoby, ktoré majú ríšske léna, bez dovolenia kráľovho nesmú zanechať ríšu, ďalej bez kráľovho schválenia nesmú sa podávať apelácie do Ríma, interkalárne príjmy biskupstiev patria panovníkovi, kráľovských úradníkov neslobodno trestať cenzúrami atd. Tomáš Becket, podvedený falšovaným listom Alexandra III., v ktorom mu odporúča, aby sa podrobil Henrichovi, súhlasil síce, ale čoskoro, poznajúc klam, odvolal svoj súhlas a podrobil sa Alexandrovi, ktorý spomínané články zavrhol. Potom Henrich zvolal ríšsky konvent, ktorý odsúdil Becketa pre vlastizradu. Becketovi sa podarilo ujsť do Francúzska k pápežovi Alexandrovi III., ktorému ponúkol rezignáciu, ale pápež ju neprijal. Henrich sa kruto pomstil na Becketových príbuzných a prívržencoch, zhabal arcibiskupské majetky, ba vyhrážal sa, že prejde k protipápežovi Paschalovi III., ale biskupský zbor mu v tom zabránil. Pápež menoval Becketa legátom pre Anglicko, a keď Becket pohrozil Anglicku interdiktom, Henrich musel sa podrobiť. Arcibiskup sa mohol vrátiť do Anglicka, ale opravdivé zmierenie medzi ním a Henrichom nenastalo. Kráľ sa síce neopovážil proti nemu verejne vystúpiť, tým viac však zúril tajne. Tým posmelení kráľovskí rytieri zavraždili Becketa vo vlastnej katedrále 29. decembra 1170. Ľud ho hneď uctieval ako mučeníka a Alexander III. r. 1173 vyhlásil ho za svätého. Kráľ uisťoval, že nechcel vraždu. Kliatbe len tak predišiel, že žiadal o rekonciliáciu, sľúbil vrátiť Cirkvi všetky práva a r. 1174 putoval ku hrobu sv. mučeníka. Cirkev teda morálne zvíťazila, jednako však clarendonské články zväčša ostaly platné a anglická cirkev ostala podstatne v podriadenosti štátu.

2. Druhý vážny spor vzbĺkol medzi Sv. stolicou a Anglickom za Jána Bezzemka (1199-1216; § 99, 4). Kráľ tak pre svoje nerozvážne vojny s Francúzskom, ako ešte viac pre svoj ľahký život sa dostal do peňažných ťažkostí a preto uvaľoval na ľud neznesiteľné dane. Ľud ho nenávidel a klérus sa ho tiež obával. K tomu sa dostal do sporu s Inocentom III. Pápež totiž zrušil nekánonicky vykonanú dvojitú voľbu canterburského arcibiskupa a na jeho odporúčanie zvolili za arcibiskupa Štefana Langtona, kardinála Angličana, bývalého kancelára parížskej univerzity. Ján Bezzemok však odoprel prímasovi uznanie. Preto Inocent vyhlásil nad Anglickom interdikt (1208). Keď to nepohlo kráľa, exkomunikoval ho r. 1209. Po troch rokoch vyhlásil ho za zosadeného s anglického trónu. Vykonaním rozsudku pápež poveril francúzskeho kráľa Filipa Augusta. Zbabelý, u ľudu znenávidený kráľ sa podrobil pápežovi. Uznal arcibiskupa Langtona, prisľúbil Cirkvi vrátiť odňaté majetky, napraviť spôsobené škody, a aby si zaistil krajinu, oddal ‚ju pápežovi, od ktorého ju znova prijal ako pápežské léno za ročný lénny poplatok 1000 libier šterlingov. Ján Bezzemok sa spojil po- tom s cisárom Otom IV., aby pomohol zničiť Francúzsko. Keď však vojnu prehral, vzbúrila sa proti nemu vysoká šľachta a vynútila na ňom r. 1215 magnu chartu libertatis. Je to súhrn práv vysokej šľachty a kléru. V nej sa zaviazal panovník uznať Cirkvi jej práva na slobodu a kánonickú voľbu. Neskoršie za Henricha III. magnu chartu v prospech panovníka a na úkor Cirkvi čiastočne pozmenili, proti čomu Inocent III. a jeho nástupcovia — ako feudálni páni Anglicka — protestovali, ale bez výsledku.

E. Walberg, La tradition hagiographique de St. Thomas Becket avant la fin du XII. siécle. Paria 1929. — T. J. Ellie, Antipapal legislation in medieval England. Washington. Cath. University 1930. — E. Giitschow, Innoc. III. a. England. 1905.

78. Bernard z Clairvaux (1090—1153), mystik, kazateľ.

79. Zavraždenie Tomáša Becketa v kanterburskej katedrále r. 1170.

80. Fridrich I. Barbarossa ako križiak, miniatúra z kláštora Schäftlarn z r. 1188—89.

81. Korunovanie Henricha VI. Celestínom III. (Ebulo — rukopis, Bern 1197.)

§ 104. BOJ PÁPEŽOV S FRIDRICHOM II. ZÁNIK HOHENŠTAUFOV A ICH CISÁRSKEJ IDEY.

1. Pápežstvo za výšku, akú dosiahlo za Inocenta III., mohlo ďakovať okrem jedinečným vlastnostiam veľkého pápeža z nemalej časti i okolnosti, že na cisárskom tróne nebolo silného protivníka. Ale neostalo na nej dlho, lebo v Inocentovom chránencovi Fridrichovi II. (1215-50) rástol Cirkvi najnebezpečnejší nepriateľ, ktorý, viac ako jeho predchodcovia, sa snažil ju pokoriť a podmaniť, vážne ju poškodil, ale pritom vrhol seba, svoj rod a ríšu do záhuby. Fridrich bol človek — ako vôbec Štaufovia — nadaný a vzdelaný (ovládal šesť rečí), veľký štátnik, milovník vedy a umenia, ale pritom krutý, bezohľadný a veľmi plytkých mravných zásad. Charakterizujú ho lož, nevernosť, nevďačnosť a v náboženskom ohľade indiferentnosť. Stál hlboko pod svojím dedom Fridrichom Barbarosom. Fridrich II. je už vlastne predzvesťou novej, modernej doby. U neho je už veľmi badateľný rozklad stredovekého kultúrneho sveta. Stýkajú sa v ňom vlastne dva svety. Na jednej strane pridržiava sa od svojich predkov zdedenej idey univerzálneho cisárstva a na tom základe chce vystrieť svoju moc i na Cirkev (cezaropapizmus), na druhej strane však práve on je už moderno-nacionálne založený a zrieka sa ríšskej univerzálnosti voči kráľom Francúzska a Anglicka. Nech sa vraj stará každý panovník o svoju krajinu sám. V Palerme na Sicílii, kde sa s obľubou zdržiaval, zriadil nádherný dvor, najskvelejší v Európe, zrušil feudálny systém a zaviedol absolutisticko-úradnícku správu, ktorá by bola slúžila ku cti hocktorému panovníkovi osvietenskej doby (prvá zlaicizovaná vláda, bez účasti kléru!!). Nemecko ponechal úplne svojmu synovi Henrichovi, vlastne jeho poručníkom; cirkevným a svetským kniežatám dal ďalekosiahle práva, čím sa staly teritoriálnymi pánmi a Nemecko sa začínalo rozpadávať na samostatné zložky (zosvetárčené cirkevné kniežatá pripravovaly cestu reformácii!). Fridrichovo zmýšľanie a životná správa z náboženského ohľadu bola indiferentná, ba nekresťanská. Bol vychovaný a zväčša žil na Sicílii, kde sa stýkaly kultúry latinská, grécka a arabská, kde bol náboženský chaos. Sám bol najviac obkľúčený zmäkčilou arabskou kultúrou. Tú si i najviac osvojil. Ňou vnášal do západného nábožensko-mravného života nebezpečné zárodky rozkladu. Pravda, tie predbežne ešte nemohly vyklíčiť, lebo západná kresťanská kultúra bola vtedy ešte veľmi silná a práve vtedy tvorila svoje najskvelejšie diela (žobravé rehole, teológia, umelecké diela). Preto on teraz ešte musel padnúť, ale zárodky ostaly a vyklíčily v renesancii. Fridrich bol výchovou, sklonmi viac Talianom ako Nemcom.

2. Zrážka medzi pápežmi a Fridrichom II. bola neodvratná, pretože Fridrich nedodržal svoje sľuby, a to, že: 1. nikdy nespojí Sicíliu s nemeckou ríšou a 2. povedie križiacku výpravu. Po Inocentovi III. nasledoval zbožný a láskavý Honorius III. (1216-27; Cencius Savelli). Fridrich, podobne ako Inocentovi, i novému pápežovi prisrúbil, že odovzdá Sicíliu svojmu synovi Henrichovi a nespojí ju s nemeckou korunou. Pápež ho korunoval r. 1220 za rímskeho cisára. Ale Fridrich ešte toho istého roku (1220) dal zvoliť Henricha za nemeckého kráľa. Honorius i keď sa mu to nevidelo, predsa to trpel, lebo bol celkom zaujatý východnou otázkou a úfal, že Fridrich splní svoj druhý sľub, že totiž povedie výpravu do Sv. zeme, keďže vtedy boli dobré výhrady ju oslobodiť. No, Fridrich bol príliš zaujatý Sicíliou, opätovne prosil pápeža o odklad výpravy, čo mu pápež viac ráz dovolil. Konečne však (v júli 1225) určil pápež presný termín. Keď cisár do augusta 1227 nepovedie výpravu, bez ďalšieho stihne ho kliatba. Ale presne pred uplynutím vytýčeného termínu (!) Honorius zomrel. Nasledoval kardinál Ugolino — Gregor IX. (1227-41), človek právnicky vzdelaný, nepoddajný, prchký (pápež inkvizície!), svojich výsostných práv sa kŕčovite pridržiavajúci, ale pritom nábožensky hlboko založený (priateľ sv. Františka, podporovateľ františkánov). Fridrich odložil znovu výpravu, ale energický Gregor vyobcoval ho hneď po uplynutí termínu. Tým nastala medzi ním a Fridrichom otvorená vojna. Cisárske vojská vnikly do pápežského štátu a Gregor musel opustiť Rím. S pápežským vojskom spojená lombardská liga napadla Apúliu. Fridrich, ako svetská hlava kresťanstva, musel predsa aspoň navonok voľačo učiniť pre Sv. zem, keď už nie ako vodca vojska, aspoň ako diplomat. Roku 1228 s hŕstkou rytierov sa vybral do Egypta a uzavrel s vládcom Egypta 10-ročné prímerie. Dal sa korunovať za jeruzalemského kráľa a vrátil sa do Itálie, aby pokračoval v boji proti pápežovi, najmä aby pokoril lombardské mestá. Po dlhšom rokovaní došlo však medzi ním a pápežom k mieru v San Germano r. 1230, kde cisár prisľúbil napraviť Cirkvi spôsobené škody a pápež ho zbavil kliatby. Pokoj však nebol trvalý.

3. Fridrich použil mier na usporiadanie svojej ríše. V Sicílii scentralizoval správu, zriadil úradnícky štát, v Nemecku potlačil povstanie svojho syna Henricha a obrátil sa zvlášť proti jeho spojencom — lombardským mestám, proti ich samosprávnym snahám a v bitke pri Cortenuova ich úplne porazil r. 1237. V Sardínii (lénny majetok Sv. stolice) ustanovil za kráľa svojho nezákonitého syna Enzia a na celej čiare potlačoval cirkevné práva. Bolo zjavné, že cisár sa chce zmocniť celej Itálie, že čoskoro siahne na pápežský štát a Rím spraví stredobodom svojho impéria. Preto pápež, aby predišiel cisára, vyobcoval ho druhý raz r. 1239. Fridrich to pokladal za vojnový manifest. Vzplanul medzi nimi boj na život a na smrť. Pápež obviňoval cisára z nevery (vraj Mojžiša, Krista a Mohameda nazýval klamármi, čo však cisár rozhodne popieral) a vierolomnosti; cisár však vyčítal pápežovi kacírstvo (pre spojenie s lombardskými mestami), panovačnosť, pomenoval ho falošným prorokom a vyhlásenú kliatbu pokladal za neplatnú. Fridrich vnikol do pápežského štátu, pápež sa však pokúsil postaviť v Nemecku protikráľa; lenže predbežne bezvýsledne. V ťažkom položení pápež zvolal do Ríma všeobecnú synodu, ktorej sa predtým dovolával i sám Fridrich, ale teraz ju znemožnil. Dochádzajúcich prelátov napadol pri Elbe a uväznil. Medzitým čo cisárske vojská už dobývaly Rím, zomrel Gregor IX. r. 1241. Kresťanstvo sa svíjalo v súženiach, ktoré ešte zväčšovaly mongolské vpády z východu. Nový pápež Celestín IV.

(1241 — prvý pápež volený v konkláve!) žil len niekoľko dní; po ňom bol pápežský trón uprázdnený skoro dva roky (kardináli nemohli voliť pápeža pre cisársky teror).

4. Konečne bol zvolený Inocent IV. (1243-54, kardinál Sinibald Fiesco), vynikajúci právnik a obratný štátnik. Snažil sa o mier Fridrichom (pápežovi príbuzní boli gibelini), ale nedôvera bola na oboch stranách. Pápež bol ochotný napraviť, čo sa cisárovi ukrivdilo so strany Gregora IX. Cisár však žiadal osobne sa stretnúť s Inocentom. Ten však tušil nebezpečenstvo a uchýlil sa do Francúzska, kde ostal šesť rokov. Spor medzi pápežom a cisárom vykazuje nové, doteraz neobvyklé vlastnosti tak na jednej ako i na druhej strane. Fridrich zásadne rozlišuje medzi pápežstvom (Cirkvou) a kresťanstvom! Ostro posudzuje Cirkev a pápežstvo, žiada od neho vrátiť sa k pôvodnej apoštolskej chudobe. Poukazuje na príklad sv. Františka. Tá požiadavka stane sa heslom proticirkevného boja v ďalšom stredoveku. Pápež uteká do Francúzska a stavia sa pod ochranu francúzskeho kráľa. Lyon, kde sa pápež usadil, patril aspoň podľa mena ešte nemeckej ríši, ale pre blízkosť francúzskych hraníc pápež už tam požíval ochranu francúzskeho kráľa.

R. 1245 zvolal Inocent IV. do Lyonu všeobecný cirkevný snem (I. lyonský, 13. všeobecný), ktorého sa zúčastnilo 140 prelátov (zväčša Francúzov a Španielov; z Itálie došlo len málo pre strach pred Fridrichom) a mnoho panovníkov. Pápež v slávnostnej reči povedal, že Cirkev, podobne ako telo Kristovo, krváca z piatich rán. Prvou sú hriechy kňazstva, druhou Saracéni, ktorí poškvrňujú Sv. zem, treťou nebezpečenstvo, hroziace Carihradu, štvrtou vpád Mongolov, piatou prenasledovanie Cirkvi Fridrichom II. Snem zapodieval sa hlavne prípadom Fridrichovým. Cisára vyzvali, aby sa dostavil na snem, on však poslal svojho zástupcu (Tadeáš zo Suessy), ktorý ho obratne bránil. Snem na základe obvinení (vierolomnosť, sakrilégiá, podozrenie z herézy a iné neprávosti) vyhlásil nad Fridrichom tretiu kliatbu, zbavil poddaných cisárovi povinnej poslušnosti a vyzval nemecké kniežatá, aby zvolily nového kráľa. Fridrich chcel rozohnať snem, ale Ľudovít Svätý mu pohrozil vojnou. Keď sa v Turíne dozvedel o rozsudku snemu, rozzúrený zvolal: „Ešte sú koruny moje a nik mi ich nevezme bez krvavého boja!" Fridrich sa nepokoril. Neuznal svoje zosadenie a v okružnom liste panovníkom vyhlásil, že Cirkev sa musí obmedziť na pole náboženské, vrátiť sa k apoštolskej chudobe; pápež však na základe teórie o dvoch mečoch privlastňoval pápežstvu právomoc nad cisárstvom i vo svetských veciach. Proti Fridrichovi vyhlásil križiacku výpravu (miesto toho, aby ju poslal do Sv. zeme!). Ľudovít IX. Svätý, ktorému ozaj išlo o osud Sv. zeme, chcel rozzúrené stránky zmieriť, aby sa mohly obe venovať východnej otázke, ale pri tak zásadných protivách mier medzi cisárom a pápežom, žiaľbohu, nebol možný. V Nemecku časť cirkevných kniežat zvolila za kráľa grófa Henricha Raspe z Durínska (Pfaffenkonig), vlastne po jeho náhlej smrti Viliama Holandského (1247-56), ale gibelini sa pridržiavali Fridrichovho syna Konráda IV. Boj welfov a gibelinov bol dlho nerozhodný. Obyvateľstvo Nemecka a Itálie úprimne túžilo po pokoji, zazlievalo obom stranám nerozumné krviprelievanie. Skôr, ako by sa bol boj rozhodol, Fridrich zomrel v 56. roku svojho života. Pred smrťou zbavil ho palermský arcibiskup exkomunikácie.

5. Mier nenastal ani po Fridrichovej smrti. Inocent IV. sa vrátil do Ríma a po trpkých skúsenostiach nechcel viac dosadiť Hohenštaufov na nemecký kráľovský a cisársky trón. Fridrichov nástupca Konrád IV. (1250-54) však bol tiež odhodlaný bojovať i ďalej proti pápežovi. Vypravil sa so silným vojskom do južnej Itálie. Pápež ho vyobcoval. Konrád však čoskoro zomrel 26-ročný (jeho mŕtvola zhorela na katafalku), zanechajúc dvojročného syna Konradina. Namiesto dieťaťa ujal sa vlády Manfréd (nezákonitý syn Fridricha II.) a pokračoval v politike Štaufov. Alexander IV. (1254-61), i keď bol miernejší ako jeho predchodca, bol nútený pokračovať v boji proti Štaufom. V Nemecku po smrti Viliama Holandského znovu došlo k dvojitej voľbe časť, sedem kurfirstov (po prvý raz vystupujú ako jedine oprávnení voliči) zvolia grófa Richarda Cornwallského, brata anglického kráľa, druhá časť Alfonza X. Kastilského. Ani jeden z nich neprišiel do Nemecka. Rozklad jednotnej nemeckej ríše na celý rad samostatných teritórií sa už nedal zadržať. Pápež Urban IV. (1261-64; syn francúzskeho obuvníka), aby sa raz navždy zbavil „hadieho plemena" — ako nazýval Štaufov — uviedol kuriálnu politiku na francúzske vody. Sicílsku korunu ponúkol Karolovi z Anjou, bratovi Ľudovíta Svätého. Bol to osudný krok. Pápežstvo nastúpilo na cestu, ktorá viedla do Avignonu. Karolove francúzske vojská vtiahly do Itálie. Manfréd sa im postavil na odpor, ale pri Benevente utrpel porážku (1266) a sám v bitke zahynul. V Karolovi z Anjou sa však pápežstvo vermi skla-malo. Ľubovorne si počínal v cirkevnom štáte a utláčal podmanené krajiny ešte viac ako Štaufovia. Na volanie gibelinov objavil sa v Itálii so značným vojskom mladý Konradino, aby zachránil dedičstvo svojich predkov. Ale šťastie mu neprialo a posledný potomok slávneho rodu Hohenštaufov skončil na popravisku v Nea-poli r. 1268. Pápež Klement IV. (1265-68) neschvaľoval síce ukrutnosti, jednako nechal udalostiam voľný tok. Ani Karol z Anjou neuhájil dlho sicílske kráľovstvo. R. 1282 vypukla vzbura proti Francúzom (§ 105, 2), a tí museli odísť. Anjouovcom namiesto Sicílie otvorila sa skvelá budúcnosť v Uhorsku. Karolov pravnuk Karol Robert stal sa uhorským kráľom a jeho syn Ľudovít Veľký bol súčasne i poľským kráľom, takže jeho ríša sa rozprestierala od Adriatického mora po Baltické. Konradinom vymrel slávny rod Hohenštaufov a skončil sa gigantický zápas pápežstva s rímskymi cisármi. O čo tu vlastne išlo? In ultima analysi o panstvo nad Itáliou. No a v stredovekej Itálii nebolo miesta pre cisára. Tá patrila pápežovi. Prvý rímsky cisár Karol Veľký sídlil ďaleko za Alpami. Ani on, ani jeho nástupcovia nemali zvláštnych nárokov v Itálii, preto bol medzi nimi a pápežstvom dobrý pomer. V Itálii sa pápež a cisár nezmestili. Štaufovia sa však tlačili do Itálie; chceli tam nielen panovať, ale i sídliť, a to pochybené úsilie sa na celom ich rode strašne vypomstilo. Prepiata idea univerzálneho cisárstva Hohenštaufov padla, ba vlastne zoslabla, ak nie úplne padla i idea rímskeho cisárstva. „Rímsky cisár" naďalej bol už len číry titul bez reálneho obsahu a jeho niekdajší lesk zmizol. Z boja

vyšlo pápežstvo víťazne, aspoň zdanlivo. V skutočnosti bolo to pyrhovské víťazstvo. Pápežstvo a cisárstvo sa vlastne nikdy nemaly dostať do protivy. Maly v súlade a vzájomnom napomáhaní sa viest veľkú kresťanskú rodinu. Veď to bol cieľ vzniku rímskeho cisárstva. Keď sa však postavily proti sebe, už vlastne oba prehrávaly bez ohľadu na to, ako sa boj skončí. Víťazstvo nad cisárstvom podlomilo pápežstvu nohy. Pápežstvo sa mohlo doteraz opierať o univerzálne cisárstvo, ktoré zásadne malo slúžiť celému kresťanstvu. Namiesto toho teraz sa oprelo o národne prebúdzajúce sa Francúzsko, ktoré vo všetkom hľadalo predovšetkým svoj záujem. Národné povedomie sa vzbudilo i v iných krajinách a roztrhalo stredovekú univerzálnu jednotu. Stredovek sa blížil ku koncu! Zmenené pomery silne pôsobily i na kardinálsky sbor, ktorý od Mikuláša II. jedine mal voliť pápeža. Pápež mal úžasnú moc vo všetkých krajinách, preto jednotlivým národom nemohlo byt ľahostajné, kto bude pápežom. Je prirodzené, že Francúzi radšej mali na Petrovom tróne svojho rodáka, ako Nemca alebo Angličana. Kardináli, ako voličia pápeža, získavali teraz verký politický význam a národy sa usilovaly, aby maly čím viac zástupcov v kardinálskom sbore. Dostávajú sa doň nacionálne prvky, ktoré nemaly v Cirkvi zodpovednú univerzálnu a koncentrujúcu, ale rozkladnú tendenciu.

Th. Frantz, Der grosze Kampf zw. Papstt. u. Kaisert. z. Zeit Fr. II. 1903. — B. Siitterlin, Die Politik Fr. II. u. die rôm. Kardiniile. 1928. — W. Ruch, Die Besetzung der sizil. Bistiimer unter Fr. II. 1923. — F. Podesta, Papa Innocenzo IV. Milano 1928. — O. Soranzo, 11 Papato, l'Europa e i Tartari. Milano 1930. — A. de Bouard, Le régime politique et les institutions de Rome. Paris 1920. — W. Cohn. Das Zeitalter der Hohenstaufen in Sizilien. 1925. — S. O. Plaszmann, Das Leben Kaiser Friedrichs II. 1927. — C. A. Cantacuzéne, Frédérique II. Paris 1935. — W. Kaiser, Der grosze Widersacher. 1936.

§ 105. PÁPEŽSTVO POD VPLYVOM FRANCÚZSKA. POSLEDNÍ PAPEŽOVIA 13. STOROČIA; DRUHÝ LYONSKÝ SNEM.

1. Úpadkom Hohenštaufov v nemeckej ríši sa politické pomery Európy značne zmenily. Vedúcou mocnosťou Európy stalo sa nacionálne prebudené Francúzsko. Do Itálie vnikla francúzska politika prostredníctvom Karola z Anjou, kráľa neapolského, sicílskeho a senátora Ríma. V cirkevnom štáte zavládol neporiadok, Rím sa stal skoro nezávislým a šľachtické rodiny Orsini a Colonna získaly veľkú moc. Pápeži preto povolali Karola z Anjou, aby ich ochraňoval. Ale sklamali sa v ňom. Bol ešte bezohľadnejší ako Štaufovia. V kardinálskom zbore získal si francúzskych kardinálov, ktorí tlačili do popredia francúzske záujmy. Preto sa nemohli kardináli po smrti Klementa IV. dohodnúť na voľbe nového pápeža a pápežský trón skoro tri roky nebol obsadený. Konečne zvolili Gregora X. (1271-76, Teobald Visconti). Gregor venoval pozornosť najmä oslobodeniu Sv. zeme, únii s Grékmi a cirkevnej reforme. Nakoľko východné latinské cisárstvo padlo (1261), nový cisár Michal VIII. Paleologus, aby mal pokoj od Západu, ponúkol Sv. stolici cirkevnú úniu. Preto pápež zvolal všeobecný cirkevný snem do Lyonu, ktorý sa zišiel r. 1274 (14. všeobecný, 2. lyonský). štrnásty všeobecný snem rokoval o poriadku pápežskej voľby. Aby znemožnil dlhé sedisvakancie a cudzie vplyvy, nariadil konkláve. Kardináli po 10 dňoch od smrti pápeža sa majú zísť k voľbe, za voľby majú bývať v miestnosti od sveta uzavretej (konkláve). Keby sa v prvých troch dňoch nevedeli dohodnúť na osobe nového pápeža, má sa im podať len jedno jedlo; po uplynutí 5 dní len chlieb a voda, aby boli nútení čím skôr sa dohodnúť (ten spôsob je napodobňovaním dominikánskych volieb). Ďalej schválil snem voľbu nemeckého kráľa (Rudolfa Habsburga) a hlavným predmetom rokovania bolo zjednotenie s Grékmi. Kňazstvo a ľud Východu si zväčša nežiadal únie, ale cisár Paleologus naliehal, lebo sa bál Západu pre zrušenie latinského cisárstva. Keď vyslanci Grékov po dlhšom rokovaní uznali Filioque, pápežský primát a slobodu apelácie do Ríma, synoda však dovolila im doterajšie symbolum a obrady, došlo k zjednoteniu. O zjednotenie sa najviac zaslúžil kardinál Bonaventúra. Únia, ako čin politickej vypočítavosti so strany cisára Paleologa, netrvala dlho. Po krátkych 10 rokoch sa znovu rozišli. Na vedenie križiackej výpravy do Sv. zeme odhlasoval snem cirkevnú daň.

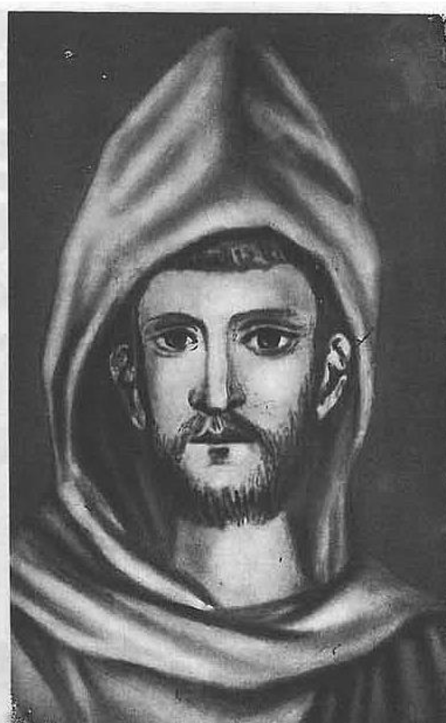
2. V Nemecku po smrti Richarda Cornwalského zvolili kurfirsti na pokyn pápežov za kráľa Rudolfa Habsburga (1273-91) a tým sa ukončilo 18-ročné interegnum (ako kandidát vystúpil i Přemysl Otokár II.). Keď Rudolf prisľúbil, že sa zriekne južnej Itálie v prospech Karola z Anjou, pápež uznal jeho voľbu formulou: „Te regem Romanorum nominamus." Nakoľko sa vzdal hohenštufskej politiky v Itálii, nastal medzi nemeckým kráľom a Sv. stolicou dobrý pomer. Gregor mu ponúkol cisársku korunu, ale ku korunovaniu nedošlo ani teraz, ani za neskorších pápežov. Ináč sláva a význam cisárstva už pominuly. Po krátkom pontifikáte Inocenta V. (1276), Hadriána V. (1276) a Jána XXI. (1277) nasledoval Mikuláš III. (1277-80) z rodu Orsini, muž vynikajúcej zbožnosti, ale oddaný nepotizmu. Energicky vystúpil oproti Grékom a žiadal od nich, aby Filioque nielen uznali, ale aj pojali do symbolu. Tým aj sám urýchlil zmar únie. Jeho nástupca Martin IV. (1281-85; Simon de Brion), pôvodom Francúz, stál úplne pod vplyvom Karola z Anjou. Na jeho návod (túžil po byzantskej korune) vyriekol pápež exkomunikáciu nad Michalom Paleologom, prečo ten prerušil spojenie s Rímom a jeho syn Andronikus znova uviedol schizmu. Karolovým despotizmom sa nasýtilo i sicílske obyvateľstvo a povstaním r. 1282 zbavilo sa francúzskej nadvlády (sicílske nešpory). Sicílie sa zmocnil Peter Aragortský a proti všetkým pápežovým protestom, ba aj križiackej výprave udržal si ju, kým Anjouovcom ostalo len kráľovstvo neapolské. I Martinov nástupca Honorius IV. (1285-87) márne exkomunikoval Petra Aragonského, Sicília ostala majetkom kráľovstva aragonského, ktoré o 150 rokov neskoršie získalo si i kráľovstvo neapolské. Po Honoriovi nasledoval Mikuláš IV. (1288-92), bývalý generál františkánov a prvý františkán na pápežskom tróne. Za jeho pontifikátu padly i posledné bašty kresťanského panstva v Palestíne (Akkon-Ptolemais 1291). Po smrti Mikulášovej vinou

francúzskych kardinálov ostal pápežský trón viac ako dva roky neobsadený. Konečne došlo k najzaujímavejšej voľbe v dejinách pápežstva. Po toľkých pápežoch politikoch a juristoch chceli mat už raz pápeža nepolitika, zbožného a svätého. (Tak francúzskym kardinálom ako i Karolovi II. išlo viac o to, aby dostali na pápežský stolec človeka bezvýznamného, s ktorým si budú môcť ľubovoľne zahrávať.) Ponúkli tiaru jednoduchému pustovníkovi Petrovi (zakladateľ eremitskej kongregácie muronitov — celestínov), ktorý, pokladajúc to za zvláštne božie riadenie, prijal hodnosť a meno Celestín V. (1294). Dobromyseľný, zbožný, ale sveta neskúsený človek dostal sa úplne do moci kráľa Karola II. Kvôli nemu preložil i pápežské sídlo do Neapola, razom kreoval 12 kardinálov, medzi nimi 7 Francúzov, udeľoval veľmi štedro rozličné privilégiá a benefíciá. Neskúsený a teologicky nevzdelaný človek rozhodoval v dôležitých cirkevno-politických veciach bez toho, aby sa bol poradil s kardinálmi. Na šťastie mal toľko skromnosti a dobrej vôle, že uznal svoju neschopnosť a po 5-mesačnom úradovaní sa zriekol pápežskej hodnosti. Po ňom nasledoval významný pápež Bonifác VIII. Tento ojedinelý prípad v pápežských dejinách vzbudil vo svojej dobe veľký rozruch a i neskoršia doba ho rozlične ponímala. Jedni Celestína za to chválili (Petrarea), iní mu to vyčítali (Dante). Ba odporcovia jeho nástupcu Bonifáca VIII. pokladali rezignáciu za neplatnú, lebo vraj Bonifác (kardinál Gaetani) vynútil ju na Celestínovi. Pravda je, že Gaetani sa pričinil o to, aby pápež rezignoval pre dobro Cirkvi, ale nevynútil ju. Aby nevznikla z toho schizma, Bonifác VIII. držal ho v zajatí až do smrti (1296) na zámku Fumone. Na žiadosť Filipa Krásneho vyhlásil ho pápež Klement V. r. 1313 za svätého.

S. Auer, Studien zu den Reformschriften f. daa 2. Lyoner Konzil. 1910. — C. Chapman, Michel Paléologue. Paris 1926. — E. Haberkorn, Der Kampf um Sizilien. 1921.

84. Inocent III. (1198—1216), mozaika, Cap. Conti-Poli. Vrchol rozvoja pápežstva od Gregora VII.

85. Sv. František Asiský (Sacro Speco, Subiaco), ktorého život a zakladanie rehole vyvolalo silné náboženské hnutie.

§ 106. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU OD R. 1000 PO 1300.

1. Slovensko začiatkom 11. storočia sa dostalo k Uhorsku. V 11. storočí podržalo svoju samostatnosť v rámci údelných uhorských kniežatstiev. V Uhorsku boli dve údelné kniežatstvá: západné a východné. K západnému patrilo terajšie západné Slovensko (partes Danubii), bývalé nitrianske kniežatstvo Pribinovo, čiže historické Slovensko. Terajšie východné Slovensko patrilo k údelnému kniežatstvu bihorskému. Na rozhraní 11. a 12. storočia stratilo Slovensko postavenie údelného kniežatstva a splynulo s ostatným Uhorskom. Sv. Štefan pri určovaní hraníc novozaložených biskupstiev nepokračoval ľubovoľne, ale sa opieral o geografické, alebo politické celky — provincie. Z údelného kniežatstva západného, totiž z historického Slovenska, vznikla ostrihomská diecéza. Jej hranice za časov sv. Štefana sa presne kryly s hranicami historického pribinovského Slovenska. Východné Slovensko, nakoľko politicky patrilo k údelnému kniežatstvu bihorskému, cirkevne patrilo k jágerskej diecéze, ktorá zaberala východné Potisie — Bihorsko. Hranica ostrihomskej diecézy šla od Devína pozdĺž Dunaja po Ostrihom, odtiaľ zabočila na severovýchod a po Novohradských horách a Matre zbehla do údolia rieky Slanej a po gemerských a spišských hraniciach prešla do Šariša, z ktorého odsekla ‚západnú časť a dotkla sa poľského územia. Na severe hraničila s krakovskou, na západe s pražskou diecézou. Šariš, Abauj, a Zemplín patrily do jágerskej diecézy. Okolo r. 1115 bolo obnovené bývalé biskupstvo nitrianske (§ 71, 2) a

zabralo časť severozápadného Slovenska so stredným Považím. Koncom 12. storočia vzniklo bratislavské prepoštstvo a pre Nemcov, usadených na severe — spišské prepoštstvo. Obe prepoštstvá patrily do arcidiecézy ostrihomskej. Diecézy boli podelené na archidiakonáty (šaštínsky, trenčiansky, hontiansky, gemerský, novohradský, komárňanský), ktorým podliehalo niekoľko farností. Farnosti boli veľmi rozsiahle (veľkofarná organizácia). Sídla maly obyčajne v dôležitejších strategických centrách (parochia castri). Väčšiu časť pastorácie vykonávaly kláštory.

2. Nakoľko Slovensko splynulo s Uhorskom v jeden politický a cirkevný celok, cirkevno-politické udalosti Uhorska týkaly sa aj Slovenska. Prvý uhorský kráľ sv. Štefan zveril krajinu pod ochranu Sv. stolice. Tým aj Slovensko malo k Sv. stolici najužší vzťah. Ale nebol to pomer vazalský, lebo Uhorsko podržalo svoju samostatnosť. Znamenalo to len, že Uhorsko sa nemohlo dať v léno cudzej ‚mocnosti bez narušenia práva Sv. stolice. Keď Šalamún odovzdal Uhorsko ako léno cisárovi Henrichovi IV., pápež Gregor VII. protestoval proti tomu s odôvodnením, že krajinu, ktorú Sv. stolica podvihla medzi kresťanské kráľovstvá, nemožno podriadiť inému bez urážky Sv. stolice. Z priateľského pomeru, aký bol medzi Uhorskom a Sv. stolicou, vyplýva, že i Slovensko v ťažkých bojoch pápežstva s nemeckými cisármi bolo vždy na strane Sv. stolice (s malou výnimkou za Kolomana — § 99, 1). Pápeži však odplácali sa za vernosť tým, že urovnávali vzniklé spory v panovníckom dome (Šalamún a Gejza, Imrich a Ondrej), poskytovali mravnú, ba aj vojenskú pomoc, keď krajine hrozilo nebezpečenstvo. Žiaľbohu, za tatárskeho plenu, keď táto pomoc bola najpotrebnejšia, Sv. stolica pre boje s Fridrichom II. nemohla ju poskytnúť, a práve Slovensko pocítilo najviac ničiacu zúrivosť tatárskych hôrd. Inocent IV. (1243-54) pojal ostrihomského arcibiskupa Štefana Banču do kardinálskeho zboru, čím bolo poctené nielen Uhorsko, ale predovšetkým Slovensko, lebo bol jeho biskupom.

3. Sv. Štefan na základe osobne získanej pápežskej výsady zakladal diecézy a opátstva a menoval biskupov a opátov. Menovaní nepotrebovali už zvláštneho pápežského potvrdenia (§ 71). Po jeho smrti cirkevné hodnosti sa maly zaplňovať riadnou kánonickou voľbou tak ako v iných krajinách, ale panovníci ako v cudzine, tak i u nás sa často dopúšťali laickej investitúry. Preto spor o investitúru sa týkal aj Uhorska a tak aj Slovenska. Na naliehanie pápeža Paschala II. zriekol sa kráľ Koloman na synode v Guastalle r. 1106 laickej investitúry (§ 99, 1). Tým, pravda, neboly dotknuté práva uhorského kráľa ako najvyššieho patróna. Po guastallskej synode sa nedopustili viac uhorskí panovníci laickej investitúry, ale až do konca 12. storočia často sa vyskytovaly prípady, že panovníci ľubovoľne prekladali cirkevných hodnostárov z jedného biskupstva do druhého, či už z odmeny alebo trestu. Proti tomu pápeži opätovne protestovali. Koncom 12. storočia sa panovníci i toho zriekli. Kánonická voľba ináč sa vykonávala u ostrihomského arcibiskupa a ináč u biskupstiev a prepozitúr. Ostrihomského arcibiskupa volila ostrihomská kapitula spolu so sufragánnymi biskupmi. Panovníkovi predostreli kandidáta na schválenie. Po voľbe žiadali Sv. stolicu o potvrdenie. Biskupov volila len kapitula, pravda s panovníckym schválcním a pápežským potvrdením. Spišského prepošta volila kapitula a potvrdil ho ostrihomský arcibiskup. Rehoľných opátov a prepoštov volil konvent, vlastne kapitula, kráľ schválil a potvrdenie u niektorých udeľoval sám pápež, u ostatných ostrihomský arcibiskup. Kanonikov menoval arcibiskup, alebo biskup a prepošt. Každý na svojom území bez akéhokoľvek cudzieho vplyvu. Farárov diecezánskemu biskupovi prezentoval patrón. Mestá však maly právo si voliť farára. Fary, ktoré maly v rukách rehole, zaplňovala spočiatku ľubovoľne patričná rehoľa, neskoršie však musela predostrieť kandidáta diecezálnemu biskupovi. Kandidát v cirkevných veciach závisel od biskupa, v hmotných od rehole. Od biskupov sa neodpustiteľne žiadalo, aby vykonali potrebné teologické štúdiá. Zadovážili si ich v cudzozemsku, obyčajne v Paríži a Itálii. Okrem toho žiadalo sa u nás nie Cirkvou, ale panovníkom, aby biskup bol šľachticom. Biskupom sa stal obyčajne kráľovský kancelár. V Uhorsku bola to najistejšia cesta k biskupstvu. U svetských prepoštov a kanonikov sa nevyhnutne nežiadalo, aby boli vysvätenými kňazmi. Stačilo, keď boli klerikmi (tonzúra). O duchovných, v pastorácii účinkujúcich, sa žiadalo, aby do roka prijali posvätenie kňazstva a mali potrebnú vzdelanosť.

4. Mravný život duchovenstva na Slovensku nebol lepší ako v susedných a ostatných krajinách Európy. I keď panovníci mali dobrú vôľu vykonať Gregorove reformy aj u nás, nešlo to razom. Kňazi boli zväčša ženatí, ba nielen pokračovali v manželstve, uzavretom pred vysviackou, ale sa ženili i po druhý raz. A vyskytly sa prípady i ženatých biskupov. Predbežne nevedela na tom meniť ‚ani v duchu Gregorových ideí zvolaná krajinská synoda r. 1083. Bola nútená i naďalej trpieť v službe ženatých kňazov, ba nevylúčila ani po druhý raz ženatých, keď sa rozviedli s manželkami (§ 97, 2). Ženatý kňaz (pred vysviackou) mohol sa stať biskupom len v tom prípade, keď manželka súhlasila, že bude žiť vzdialená od muža na súkromnom, nie biskupskom majetku. Tieto opatrenia, pravda, boli ešte veľmi ďaleko od intencií Gregora VII. Synoda v Szabolcsi (jágerská diecéza) r. 1092 už veľmi rezolútne vystúpila proti kňazom po druhý raz ženatým. Ich manželstvo neuznala za platné a manželky museli prepustiť. Konečne ostrihomská synoda r. 1112 si úplne osvojila nariadenia Gregorove proti kňazskej ženbe. Zneužívania sa vyskytly ešte i v 13. storočí. Pomerne ľahšie sa previedly nariadenia proti simónii.

5. Pomer Cirkvi a štátu bol harmonický. Do r. 1241 sa usiluje i Cirkev i štát zachovať svoju nezávislosť. Po tatárskom plene však tieto spoločnosti skoro úplne splynuly. Duchovenstvo bolo oslobodené od dane a cla; pre sporné veci malo vlastné cirkevné súdy. Kňaza mohol súdiť len vlastný biskup alebo jeho poverenec, nie však laik. Kapituly a významnejšie kláštory sa staly overovacím miestom (locus credibilis). Vyššie duchovenstvo malo hlavný dôchodok z desatín. Desatina na území biskupstva právne patrila diecezálnemu biskupovi. Keď sa miestami odňala, bol odškodnený iným spôsobom (regalie). Ďalšie dôchodky mali biskupi z vlastných

pozemkov, z mlynov a baní. Z príjmov vydržiavali biskupi i kanonikov, ktorí do 13. storočia viedli s biskupom spoločný život. Potom biskup žil sám a kanonici dočasu ešte viedli spoločný život; neskoršie si tiež majetky podelili a spoločná ostala len modlitba. Miestami sa zriekol biskup desatín v prospech kapituly. V mestách (najmä na Spiši) desatina patrila farárom. Ako vidieť, biskupské dôchodky boli značné. No, boli spojené s nimi i veľké ťarchy. Vysoký klérus bol povinný vydržiavať vojsko a za nebezpečenstva sa zúčastniť obrany štátu (nitriansky biskup padol vo vojne proti Tatárom). Cirkevný život týmto nemálo trpel. Medzi ľudom účinkujúce kňazstvo sa živilo z beneficia, poplatkov a darov. Aby svoje záujmy lepšie hájilo, spájalo sa na spôsob stredovekých cechov v združenia (fraternitas plebanorum). Združení kňazi dbali i o mravný život členov; preto združenia maly veľký disciplinárny význam (fraternitas na Spiši, v Liptove). Hmotný stav kňazstva bol pomerne dobrý, preto sa kňazi často prepychovo šatili a stravovali. Ostrihomská (1112) a iné synody ostro útočia proti prepychovému obleku kňazov a žiadajú biskupov, aby zhabali svetské obleky duchovných, vyšívané zlatom s drahými gombičkami. Muthmer, spišský prepošt († 1281) zanechal spišskej katedrále cenné rúcho (cappa), za cenu ktorého mali pristaviť ku katedrále druhú vežu!

6. Rehole na Slovensku boli bohato zastúpené. Okrem benediktínov (§ 90, 5) dôležitú nábožensko-kultúrnu prácu konali cisterciáni. Dostali sa k nám z Poľska a Rakúska, a to začiatkom 13. storočia. Opátstvo cisterciánov bolo v Bardejove, pri Ostrihome (Esztergom-mezo), Lipovníku pri Krásnej Hôrke, v Lučenci a v Štiavniku na Spiši (z r. 1223). ženský dom cisterciánok bol založený v Bratislave r. 1235 (prevzaly ho neskoršie klarisky). Premonštráti dostali sa k nám v 12. storočí. Prvý premonštrátsky kláštor vznikol r. 1135 v Bzovíku, okolo r. 1220 prepoštstvo v Jasove, v Myšli (z konca 13. storočia, košická diecéza), v Ipeľských Šahách (asi z 12. storočia) a v Turci (z 13. storočia). Na žiadosť niekoľkých spišských farárov došli r. 1299 kartuziáni a na Skale útočišťa (lapis refugii) založili kláštor. Čoskoro založili i druhý kláštor na Spiši pri Dunajci — Červený kláštor. V Oravskom zámku, v Ilave a v Ružomberku pravdepodobne mali svoje hospice templári. Zo žobravých reholí boli tu františkáni (minoriti). Koncom 13. storočia založili kláštor v Trnave, Nitre, Bratislave a v Levoči.

Dominikáni boli v Gelnici (1288). Augustiniáni mali kláštor vo Verkom Šariši (1270) a v Sv. Jure (1279), neskoršie v Novom Meste nad Váhom a v Spišskom Podhradí. Karmeliti boli v Prešove (1288). V Spišských Dravcoch sa usadili koncom 13. storočia antoniti a vybudovali tam nemocnicu; kláštor mali i v Bratislave. Krížovníci — crucigeri (canonici regulares, custodes s. Sepulchri Hierosolymitani) mali prepoštstvo v Chmeľove (Šariš) z r. 1212 a odtiaľ prešli do Lendaku na Spiši. Kláštor mali v Huncovciach pri Kežmarku (1232) a azda i v Rychnave (Spiš). Zo ženských reholí okrem spomenutých cisterciánok maly na Slovensku kláštory klarisky v Trnave (neskoršie i v Bratislave) a v Kežmarku.

7. Slovákom prešlo kresťanstvo už do krvi, keď" sa dostali s Maďarmi, vtedy ešte pohanskými, do jedného štátneho zväzku. Kresťanstvo od Slovákov prenikalo medzi Maďarov (maďarské kresťanské názvoslovie slovenského pôvodu!) a Slováci mali najväčšiu účasť na pokresťančení nového európskeho národa. Na druhej strane však i Maďari pôsobili na Slovákov. Ich mravy, pohanské zvyky a voľnejší život vplýval na náboženský život domorodcov, u ktorých zapríčinil uvoľnenie kresťanskej disciplíny. No, prví uhorskí panovníci svätého života sa všemožne pričinili, aby sa kresťanstvo čím skôr a čím dôkladnejšie ujalo u Maďarov, aby vymizly pohanské zvyky a tým i pre Slovákov prestalo nebezpečenstvo zlého príkladu. Prvá ostrihomská synoda (1100) odstraňuje už zbytky pohanských zvykov a prísne nariaďuje dodržanie nedele a sviatkov. Kto sa previnil, bol príkladne potrestaný (slobodný sa musel tri dni kajať, sluha dostal sedem palíc). Pri omši sv. bola vždy kázeň. Prísne sa žiadalo, aby sa veriaci aspoň tri razy do roka vyspovedali. Za väčšie hriechy — vraždu, cudzoložstvo, lúpež, podpaľačstvo — sa konalo verejné pokánie. Podľa predpisov ostrihomskej synody manželstvo sa uzavieralo pred kňazom a dvoma svedkami. Pôstna disciplína bola veľmi prísna a na jej dodržanie dozeraly i svetské zákony. Pravda, časté vojnové nepokoje, cez Slovensko prechádzajúci samopašní križiaci z cudzozemska a najmä tatárska pohroma rušivo pôsobily na náboženský život. Božie súdy boli i na Slovensku riadnym dokazovacím prostriedkom. Podľa Ladislavových a Kolomanových zákonov konaly sa za účasti kňazstva, a to v biskupských a prepoštských sídlach v Ostrihome, Nitre a Bratislave. Budínska synoda z r. 1279 už prísne zakázala účasť kňazov na ordáliách. Kostoly a kláštory maly i u nás azylné právo a ostrihomský arcibiskup dbal o to, aby sa nikto neprevinil proti azylnému právu. 8. Najstaršie kostoly na Slovensku sa budovaly z dreva, preto neostaly po nich nijaké stopy. V 12. storočí sa začínajú i na Slovensku budovať malé murované kostoly, a to vo vtedy bežnom románskom slohu (v Dražovciach pri Nitre, v Klíži-Hradišti ned'aleko Topoľčian). Po tatárskom plene už stavajú na Spiši výlučne, na ostatnom Slovensku vo väčších mestách murované chrámy v prechodnom slohu.

Chaloupecký, Staré Slovensko, Bratislava 1923. — Balics, A róm. kath. egyh. t6rt. Magyarországon. Bpest. 1885. — Karácsonyi, Magyarorsz. egyh. t6rt. Nagy-Várad. 1907. — Fraknói, Magyarorsz. egyházi és polit. iisszekattetései a róm. szentszékkel. Bpest. 1903. — Kandra, Adatok az egri egyhm. t6rt. Eger 1904. — Hradský, Initia capituli Scepusiensis. Spišské Podhradie 1901. — Dr. Pirhalla, A szepesi prép. vázl. tórt. Levoča 1899. — Knauz, A pozsonyi prépostság. Esztergom 1880. — Vagner, Adalékok a nyitrai székeskáptalan tereténetéhez. Nitra 1896. — Knauz, Monumenta ceclesiae Strigoniensis. Esztergom 1874. — Hodál, Z minulosti Slovenska. Bratislava 1928. — Buday, život sv. Andreja a Benedika. Trnava 1924. — Eisner a druh., Nitra. Trnava 1933. — Sasinek, Slováci v Uhorsku. Turč. Sv. Martin 1902. — Stránsky, Dejiny biskupstva nitrianskeho od najst. dôb až do konca strv. Trnava 1933.

HLAVA II.

Rozmach kresťanstva a boj proti V Cluny sa zrodilo nové kresťanské povedomie na Západe. Po tichej, ale dôkladnej príprave v zátiší francúzskych, nemeckých a talianskych kláštorov našlo v Gregorovi VII. svoje stelesnenie. Jeho smer určujúca osobnosť a reformné podujatia radikálne pozmenili vnútorný život v Cirkvi. Lenže v Cirkvi nazhromaždené sily sa chcely prejaviť nielen v jej vnútornom živote, ale na každom poli ľudského žitia. Táto snaživosť zrodila veľkolepú ideu križiackych vojen a v ich službe stojacej rytierskej spoločnosti. V tom ovzduší vytvoril sv. Bernard z Clairvaux nový typ osobnej zbožnosti. Všetko harmonicky oživujúci cirkevno-kresťanský duch vedecky sa prejavuje v scholastike a v gotike dostáva svoje sformovanie. Všade sa javí tvorivá sila a rozvoj.

§ 107. BOJ S ISLAMOM V EURÓPE.

1. Islamu sa podarilo zaujať väčšiu časť Španielska, celú Sicíliu, ba aj okraje južného Francúzska. Ďalší postup mohamedánov cez Pyreneje zarazil Karol Veľký. Zo Sicílie stále znepokojovali okolité kraje, často vyplienili a spustošili Itáliu. No, v 10. storočí sa stav zmenil. Rastúce kresťanské povedomie neznieslo, aby mohamedáni stále napádali kresťanov. Teraz kresťania prešli do útoku. Hlavnými nepriateľmi Maurov v Itálii a Sicílii boli Normani a čoskoro pomocou pápežov sa zmocnili celej Sicílie. Róbert Guiscard odovzdal ju Sv. stolici ako léno. Zaujatie Sicílie bolo predohrou križiackych výprav. Podmaneným mohamedánom ponechali tak Normani ako aj neskoršie Hohenštaufi náboženskú slobodu a rovnoprávnosť s ostatnými poddanými.

2. Pomerne ťažšie šlo vyvrátiť panstvo Maurov v Španielsku. Len keď sa po vymretí Omejadovcov rozdelil kordovský kalifát, podarilo sa r. 1057 Ferdinandovi Kastilskému zmocniť sa niekoľkých dôležitejších miest. Jeho syn Alfonz VI. pokračoval v začatom diele a r. 1085 dobyl bývalé hlavné mesto Vizigótov Toledo. Maurom však bola zaistená sloboda viery a majetku. Mauri urobili, všetko možné, aby udržali Španielsko. Na pomoc im prišli Morabiti z Afriky, ale slávnemu španielskemu národnému hrdinovi Rodrigovi Diazovi (obyčajne zvaný Cid) podarilo sa nápor Maurov zatlačiť a zaujať Valenciu. Pre vnútorné škriepky Španielov nepodarilo sa hneď' úplne oslobodiť polostrov od Maurov. Neskoršie utvorily sa až tri rytierske národné rehole na oslobodenie Španielska (§ 116, 5). Zlomiť moc Maurov podarilo sa len r. 1212, keď sa španielski kresťania spojili s križiakmi Inocenta III. a v bitke pri Naves de Tolosa dali im smrteľnú ranu. Maurom ostal len malý granadský emirát, kde skoncentrovali všetky výdobytky svojej pokročilej vzdelanosti (palác Alhambra). Ale v 15. storočí i to zaujal Ferdinand Katolícky.

L. Halphen, Les Barbares. Des grandes invasions aux conqutes turques du XI. s. Paris 1926.

§ 108. IDEOVÉ POZADIE A ZMYSEL KRIŽIACKYCH VÝPRAV.

1. Kresťania už v staroveku túžili po miestach, ktoré Spasiteľ posvätil svojím životom a krvou. Od počiatku, najmä však od Konštantína Veľkého, stala sa Sv. zem cieľom premnohých pútnikov. Púte neprestaly ani vtedy, keď sa roku 637 mohamedáni zmocnili Jeruzalema. Východné kresťanstvo bolo ikonoklazmom zoslabené a žiarlilo na Západ; západné kresťanstvo však bolo príliš zaujaté novou situáciou, vytvorenou sťahovaním národov, takže ani kresťanský Východ ani Západ si nechcely a nemohly dostatočne uvedomiť potupu, že Sv. zem majú v moci mohamedáni. Sami Arabi spočiatku nerobili pútnikom pri návšteve Sv. zeme nijakých ťažkostí, preto nikomu nenapadlo chcieť vyslobodiť Palestínu z ich rúk. Ale keď sa ujala panstva nad Palestínou dynastia Fatimidov, najmä keď sa v 11. storočí stali pánmi Sv. zeme tureckí Seldžukovia, zneucťovali posvätné miesta a stav pútnikov bol neznesiteľný. Z Palestíny sa vracajúci pútnici vyprávali hrozné veci o položení Sv. zeme. To sa prirodzene veľmi citlivo dotklo klunským pôsobením vzbudeného kresťanského povedomia a Gregorom VII. nadhodená cirkevno-mocenská idea sa nemohla d'alej nečinne dívať na osud Sv. zeme. Znemožňovať kresťanom návštevu najsvätejších miest bolo pre celé kresťanstvo potupa, ktorú teraz Západ veľmi živo precítil, preto oslobodiť sväté miesta pokladal si za kolektívnu povinnosť. Je zjavné, že tejto úlohy mal sa chopiť predovšetkým západorímsky cisár. Veď to bol zmysel vzniku cisárstva: hájiť kresťanstvo a kresťanské záujmy oproti neveriacim. Ako veľmi cisárstvo odbočilo v 11. storočí od pôvodného smyslu, vidieť z toho, že úlohy oslobodenia Sv. zeme sa musel ujať pápež. Ziaľbohu, nezmenilo sa to ani neskoršie. Pápeži boli vodcovia križiackych výprav. Od Urbana II. po Klementa V. to najviac zaujímalo pápežov, ta smerovaly ich myšlienky, snahy, obety a činy. Úspechmi povzbudení, neúspechmi zastrašení znovu a znovu zapálili v kresťanstve plameň oduševnenosti, pohli všetkým, aby sa vytýčený cieľ dosiahol. Za 200 rokov tiahli ozbrojení kresťania do Sv. zeme, viac ako 2 milióny kresťanov padlo v obeť v 7 hlavných a v mnohých menších výpravách. Je pravda, že križiakov neviedly vždy iba čisté úmysly do Sv. zeme. Ale pápeži boli preniknutí vždy len šľachetnou intenciou — vyslobodiť Sv. zem z rúk pohanov.

2. Západné kresťanstvo sledovalo križiackymi výpravami trojaký cieľ: a) chcelo späť získať Sv. zem a tým zotrieť potupu, ktorej sa mu dostalo so strany mohamedánov, b) chcelo brániť Západ pred novým náporom a záplavou mohamedánov a c) chcelo spojiť Východ so všeobecnou Cirkvou. Cieľ bol vznešený a šľachetné boli i

vzpruhy, ktoré hýbaly týmto velikánskym hnutím. Hnutie vyvolali pápeži a koncily a za celých výprav držali nad ním ruku, aby sa nezvrhlo. Cirkev prinášala najväčšie hmotné obete, pápeži a vysokí cirkevní hodnostári obetovali svoje dôchodky a kresťanský ľud prispieval daňami. V celom kresťanstve bolo veľké oduševnenie za kresťanskú vec, ľud sa usiloval voľačo učiniť na slávu božiu a v prospech Cirkvi, panovníci pokladali za svoju čestnú povinnosť tiež sa pričiniť a podriadený ľud by bol nimi pohŕdal, keby si neboli osvojili to, čo napĺňovalo celé kresťanstvo. Rytieri nikdy necítili takú oprávnenosť svojho boja ako teraz, keď svoj meč mohli zasvätiť najvyšším kresťanským záujmom. Zomrieť v križiackych vojnách pokladali za mučenícku smrť, lebo zomierali za Krista a jeho česť. Za výprav znášané utrpenia, strádania pokladali križiaci za zadostučinenie za ťažké hriechy a Cirkev poskytovala plnomocné odpustky účastníkom a podporovateľom výprav. Zbraneschopný kresťan bol presvedčený, že nemôže lepšie slúžiť Bohu a Cirkvi, ako keď sa sľubom zaviaže, že pôjde bojovať za Sv. zem. Križiacke výpravy maly vonkoncom náboženský charakter. Preto nechce chápať históriu a nevie správne oceňovať ľudské činy, kto by sa nazdával, že križiacke hnutie vzniklo len kvôli pápežom, ktorí chceli vystrieť svoju moc i na Východ. To je vonkoncom pomýlené chápanie. Mocenské chúťky jednotlivcov osebe nemohly a nemôžu hnať za 200 rokov nespočitateľné množstvo bojovníkov rozličných národov do cudziny. Zanechať rodinu, majetok, vlasť, byt si skoro istý, že sa odtiaľ nevráti, a to všetko len preto, aby pápeži mali ešte väčšiu moc, to ani v stredoveku nebolo možné. Takú obetavosť a oduševnenie môže vzbudiť len náboženský ideál. A veru len dovtedy trvalo križiacke hnutie, dokiaľ sa živilo z náboženského oduševnenia. V akej miere sa náboženské oduševnenie tratilo, v takej miere upadalo i križiacke hnutie. V 14. storočí už ho nebolo, nie preto, že pápeži zmenili svoju politiku, ale preto, lebo nebolo už toho čistého oduševnenia za vyššie ideály. Jednotlivé národy až príliš tlačily do popredia svoje zvláštne politické ciele a ambície. Pravda, tým sa nehovorí, že križiaci okrem náboženského ideálu nemali i podradných svetských, ba aj nečestných pohnútok pri svojom podujatí. Ziskuchtivosť, túžba po sláve, neznámych krajoch a novotách, túžba po romantike boli podradnými síce, ale veľmi pôsobivými motívmi križiackych výprav. A nemožno popierať ani to, že mnohí križiaci sa ľahko zabudli a okrem toho kríža, ktorý zdobil ich ramená, sotva niečo svedčilo, že sú kresťania a stoja v službe vyššej idey. Ukrutnosť, hrabivosť, smilstvo, vierolomnosť neboly ojedinelé prípady medzi nimi. A predsa by zveličoval, kto by tu generalizoval.

3. Skutočný výsledok križiackych výprav nezodpovedal očakávaniu. Sv. zem oslobodili, ale len na čas. Kresťanské panstvo sa udržalo tam len 100 rokov. Nepodarilo sa ani zjednotiť Grékov s Cirkvou, ba nešťastné latinské cisárstvo v Carihrade zabilo unionistickú myšlienku na dlhý čas. Lyonské zjednotenie (1274) i preto len tak krátko trvalo. Postup Turkov do Európy sa síce na čas zadržal, neskoršie však predsa sa im podarilo zaplaviť východnú a strednú Európu. Keď skúmame príčiny nezdaru, zistíme, že vo veľkej miere a predovšetkým vinní sú za to Gréci. Nepodporovali križiakov, ba robili im mnohé prekážky. Gréci nevedeli opanovať nedôveru k Západu ani vtedy, keď vlastne predovšetkým išlo o ich osud. No, ani Západniari neboli medzi sebou, jednotní. Puláni (potomci v Sv. zemi usadených Západniarov) chovali sa ku križiakom nepriateľskejšie ako sami Saracéni a Gréci. Panovníci sa medzi sebou hašterili, podobne i jednotlivé kresťanské osady v Palestíne, templári s johanitmi. Keď výhrady na víťazstvo kresťanov boli najlepšie, sklamal zasa cisár Fridrich II. A konečne nezabúdajme, že veľké hnutia udržiavajú idey, ktoré ich zrodily. Križiacke hnutia vznikly v ovzduší stredovekého univerzalizmu. Ten sa však koncom 13. storočia rozpadával a v novom, nacionálnom ovzduší nemaly už miesta zo západnej kultúrnej pospolitosti sa živiace univerzálne výpravy.

4. No i keď sa vytýčený cieľ priamo len slabo dosiahol, predsa maly križiacke výpravy pre cirkevný a sociálny život kresťanských národov toľko dobrých následkov, že vyliata krv a prinesené obety nevyšly nazmar. História 18. a 19. storočia veľmi povrchne a nerozumne súdila o križiackych výpravách, keď ich degradovala na fantastické poblúdenie stredoveku, na ľahkomyseľné rozmrhanie majetku a ľudských životov. Je pravda, že pri výpravách náboženský motív často musel ustúpiť do pozadia pred hmotnými a politickými záujmami, jednako križiacke výpravy boli celkove skvelou manifestáciou náboženského ducha, cirkevnej a kultúrnej jednoty Západu. Mohutne dvíhaly autoritu pápežov, a to práve vtedy, keď pápežstvo viedlo tuhý boj o investitúru. Nebyť morálnej váhy križiackeho hnutia, ktovie, či by boli pápeži vyviazli víťazne z boja?! Križiacke výpravy oživily v Cirkvi misijnú myšlienku, spolupatričnosť a jednotu kresťanských národov posilnily, povzbudily ľudí k obetavosti a znášaniu tiarch druhého. Intenzívnejší kult relikvií, pobožnosť Krížovej cesty, snaha získať odpustky datujú sa od križiackych výprav. I keď nezarazily nápor Turkov na Východ, predsa na Západe a na Stredozemnom mori zlomily panstvo islamu. Dôležité sú účinky križiackych výprav na poli kultúrnom a hospodárskom. Západné národy maly možnosti bližšie sa oboznámiť s kultúrou gréckou a arabskou, ich duchovný svet a myšlienkový kruh sa rozšíril, ich činnosť získala nový popud a nové námety. Veda a umenie dostaly živý rozbeh (geografia, medicína, matematika, filozofia). Novými znalosťami obohatený obchod a priemysel sa radostne rozvíjal, budovaly sa mestá a začínal nový, meštiansky život. Západný ťažký hospodársky systém a štátna administratíva nadobudly hybnosti a pružnosti. Avšak nielen dobré veci sa preniesly križiackymi výpravami z Východu na Západ, ale vracajúci sa križiaci priniesli i pliagy, na Západe dosiaľ neznáme. Východné herézy (katari) rušivo začínajú pôsobiť i na Západe, orientálna zmyselnosť a nemravnosť, orientálne choroby (syfilis) a arabská bujnosť prenesie sa i na Západ. Vo filozofii sa javí neviazanosť a úsilie vymaniť sa spod cirkevného vedenia (napredovanie laikov).

Ch. Kohler, Mélangee pour servir a l'hist. de l'Orient latin et des croisadea. Paris 1906. — E. Heyck, Die Kreuzz. u. das hl. Land. 1900. — Ruville. Die Kreuzziige. 1920. — E. Schlée, Die Piipste u. die Kreuzz. 1893. — Funk-Brentano, Les Croisadea. Paris 1934.

§ 109. PRIEBEH KRIŽIACKYCH VÝPRAV.

1. Už Gregor VII. sa vážne zaoberal organizovaním výpravy proti mohamedánom, ktorí rýchle napredovali v Malej Ázii a ohrozovali už. Carihrad. Východný cisár Michal požiadal Gregora VII. o pomoc a on zorganizoval z 50.000 mužov pozostávajúce vojsko, ba sám sa chcel postaviť na čelo výprave, od ktorej očakával zjednotenie Grékov a Arménov s Cirkvou. Lenže boj s Henrichom IV. a predčasná smrť mu znemožnily uskutočnenie plánu. Idea s ním nezomrela. Plán previedol pápež Urban II., bývalý prior klunského kláštora. Už na synode v Piacenzi r. 1095, keď pútnici vyprávali o ukrutnostiach Saracénov a keď grécki posli opísali kresťanstvu hroziace nebezpečenstvo, už vtedy sa mnohí odhodlali chopiť sa zbrane a rozbiť okovy kresťanstva. Čakali len na pápežov povel. Nasledujúceho roku zvolal Urban II. (pôvodom Francúz) synodu do Clermontu a úfal, že predovšetkým jeho krajania pochopia jeho veľkolepý plán. Ako kedysi Mohamed geniálnym spôsobom použil výbojnosť medzi sebou sa ruvajúcich kmeňov na dosiahnutie vyššieho cieľa, tak teraz Urban označil križiacku výpravu ako zadosťučinenie za mnohé hriechy, vraždy, lúpeže, útisky, ktorých sa kresťanstvo dopustilo. Tým postavil ľudské vášne a nezriadené sklony do služby vyššieho cieľa, zjednotil medzi sebou sa hašteriace kresťanstvo a jeho výbojnosti naznačil vznešenejší cieľ: oslobodiť Sv. zem z rúk pohanov. Obráťte zbraň, — hovoril pápež — ktorou hriešne prelievate krv svojich bratov, proti nepriateľom Kristovho mena! Dojem pápežovej reči bol neopísateľný. „Deus lo volt — Boh to chce!" zvolali prítomní. Biskup Adhemar z Puy sa prihlásil prvý a za ním mnohí duchovní a laici si pripli na pravé rameno červený kríž na znak odhodlanosti ísť do boja za Sv. zem. Pápež udelil plnomocné odpustky každému, kto nie zo ziskuchtivosti a ctižiadosti, ale čisto zo zbožnosti šiel oslobodiť sväté mesto Jeruzalem. Pustovník Peter Amienský precestoval Francúzsko, Norrnandiu a ohnivými kázňami povzbudzoval šľachtu a ľud k účasti na výprave. Pápež vyhlásil v Európe boží mier, uistil účastníkov, že bude postarané o ich rodiny a majetky, kým budú bojovať na Východe. Oduševnenie bolo obrovské a celé Francúzsko sa premenilo čoskoro na veľký vojenský tábor, v ktorom každý kul zbrane a cvičil sa v ich upotrebovaní. Nebolo rodiny, z ktorej by aspoň jeden člen nebol prijal kríž. Rytier opustil hrad, mních celu, sedliak pluh, pastier stádo, zbojník svoj úkryt, aby sa zúčastnil na svätom podniku. K svätému oduševneniu sa primiešalo niečo i z pozemského čmudu. Normanov hnala túžba založiť tam panstvo, rytierom, ktorí nemali nič iného okrem ostrého meča, vybavovaly sa vo fantázii neobmedzené možnosti. Nejeden dlžník unikol veriteľovi a sedliak účasťou na výprave striasol so seba jarmo poddanstva. A všetci išli v ústrety ohromným trápeniam, o ktorých nemali ani tušenia. Nedočkaví rytieri, sedliaci, tuláci a žobráci sa vybrali na cestu skôr, ako by sa pohla riadna výprava. Mnoho sedliakov predalo svoj majetôčik, naložilo na voz ženu a deti a išlo dobývať Sv. zem. V rozochvenej fantázii niektorí videli na nebi kríže, iní meče, rytierov a anjelov, ktorí ich volali na pochod. Z Francúzska a susedných zemí sa sohnalo asi 200.000 križiakov, nezriadených a nedostatočne vystrojených. Viedol ich kazateľ Peter Amiensky. Hned' v porýnskych mestečkách vyrútili sa na židov, násilne ich krstili, olupovali a zabíjali ako nepriateľov božích, v skutočnosti z pomsty za vykorisťovanie. Tiahli cez Slovensko, kde sa správali celkom nepriateľsky a zapríčinili veľa škôd (v Slovákoch a Maďaroch videli prívržencov protipápeža Wiberta — Klementa III. [§ 99, 1] — preto ten ich nepriateľský postoj). Zvlášť neporiadne správala sa časť vedená kňazom Volkmarom. V Čechách a na Morave dopustila sa veľkých výtržností. Keď došla na Slovensko, podobne sa správala, kým ju kráľ Koloman úplne nerozprášil pri Nitre. Väčšina týchto križiakov zahynula už v Uhorsku a v Bulharsku hladom alebo mečom tamojšieho obyvateľstva, rozhorčeného pre ich lúpeže. Ostatok zahynul mečom Turkov.

2. Prvá križiacka výprava. Vlastné vojsko pohlo sa v lete r. 1096. Tiahlo rozličnými cestami v piatich skupinách a malo sa shromaždif v Carihrade. Porýnsku časť vojska viedol Gotfríd Bouillonu a jeho brat Balduin Flanderský, francúzsku Raimund Toulouský. Normanov viedol Boemund Tarentský a jeho synovec Tankred. Biskup Adhemar sprevádzal vojsko ako pápežský legát a poľný kurát. Kráľovia ostali stranou. Cisár Henrich IV. bol kliatbe pre boj o investitúru, Filip Francúzsky tiež bol exkomunikovaný pre nedovolené manželstvo. Vojsko pozostávalo asi z 300.000 mužov. Východný cisár Alexios Komnenos sa zľakol, keď videl ohromné zástupy križiakov. Volal ich síce na pomoc, ale toľko ich nečakal. Vodcovia mu prisahali, že ho uznajú za lénneho pána tých území, ktoré voľakedy patrily k východnému cisárstvu. R. 1097 vstúpili križiaci na ázijskú pôdu. Balduin zaujal Edessu a založil tak kresťanské grófstvo (trvalo do r. 1144). Hlavné vojsko tiahlo k Antiochii a zmocnilo sa jej po veľkých stratách r. 1098. Kresťanské vojsko len vtedy zdolalo úžasný nápor sultánov, keď sa našla sv. kopija, čo križiakov naplnilo novým oduševnením. Kniežaťom Antiochie sa stal Boemund. Mor a strádania zoslabily kresťanské vojsko. Keď došla z Európy nová posila, vybrali sa križiaci r. 1099 proti Jeruzalemu a ešte toho roku po ťažkom boji sa ho zmocnili (15. júla 1099). Na západný spôsob zriadili tu jeruzalemské kráľovstvo a za kráľa zvolili Gotfrída z Bouillonu. Gotfríd však prijal len titul „ochrancu Sv. hrobu", lebo nechcel nosiť zlatú kráľovskú korunu tam, kde Spasiteľ nosil tŕňovú korunu. V Antiochii a v Jeruzaleme zriadili latinskú hierarchiu. Východný breh Stredozemného mora bol takto v rukách kresťanov. Výdobytky prvej výpravy, i keď ich kresťania draho zaplatili, boli značné. Ale kresťanské panstvo na Východe hneď od počiatku skrývalo v sebe zárodky úpadku. Západná feudálna ústava sa neosvedčila pri malých východných štátnych útvaroch a križiaci vlastne nemali potrebných vlastností k založeniu životaschopného štátu.

Križiaci na ceste do Sv. Zeme, podľa súčasnej ročnice mesta Janova.

Prvá, najzdarilejšia výprava mala smutnú dohru. Správy o úspechoch vzbudily na Západe veľké oduševnenie. Narýchlo zhŕkly sa tri veľké davy Francúzov, Nemcov a Lombardov r. 1101, tiahly na Východ, aby zaujaly Bagdad a tak vyvrátily od základu panstvo islamu. Bola to polmiliónová výprava, zväčša však pútnikov. Zbraneschopných bolo len asi 150.000 mužov. Viedli ich arcibiskupi. Bolo v nich veľa nadšenia a málo vojenskej skúsenosti a rozvahy. Preto neslávne zahynuli hladom, smädom a mečom Turkov.

3. Druhá výprava (1147-49). Nakoľko v novozaložených kresťanských štátoch na Východe nebolo jednoty a súčinnosti, zaujali Turci r. 1146 Edessu a ohrozovali i Jeruzalem. To vzpružilo západnú Európu. Pápež Eugen III. a francúzsky kráľ Ľudovít VII. vyzvali k novej výprave. Najskvelejší rečník svojej doby sv. Bernard precestoval krajiny, ohnivými rečami neodolateľne pôsobil na ľudí, získal pre výpravu i nemeckého kráľa Konráda III. a jeho synovca Fridricha Barbarosu. Prví išli r. 1147 Nemci pod vedením Konráda III. Bolo ich asi 70.000 rytierov, sprevádzaných veľkým zástupom pútnikov, mužov a žien. K nim sa pripojila i značná výprava česká pod vedením Přemyslovcov. S veľkými ťažkosťami dostali sa na ázijský breh. V Malej Ázii obkľúčili ich Turci a zväčša povraždili. Konrád asi so 7000 rytiermi uchýlil sa do Nicey, aby dočkal na francúzsku časť výpravy. Ale Francúzov stihla podobná pohroma. Statočnosť nenahradila nedostatok taktiky. Gréci sa správali ku križiakom nečestne. Len za veľké prevozné ich dopravili na lodiach do Sýrie, aj to len bohatších rytierov a prelátov, kým ostatok vojska a pútnikov Turci pobili, alebo odvliekli do zajatia. Keď české knieža Vladislav videl, čo sa robí, Sv. zem vôbec nevidiac, vrátil sa z Malej Ázie cez Rusko a Poľsko domov. Konrád III., Ľudovít VII. a Balduin III., kráľ jeruzalemský, spojili vojská a asi s 50.000 rytiermi napadli r. 1148 nie Edessu, ale Damask. Ale tak pre statočný odpor mesta, ako ešte viac pre nesvornosť križiakov a nespoľahlivých Pulánov (nehodných potomkov v Palestíne usadených križiakov, najmä Frankov) nepodarilo sa Damask zaujať. Skvele začatá výprava, vedená dvoma významnými panovníkmi, skončila sa úplným fiaskom.

Pre nezdar vzplanul vo Francúzsku veľký hnev proti sv. Bernardovi a kráľovi Ľudovítovi VII. Bernardovi vyčítali, že povzbudzoval k výprave, kráľovi, že ju zle viedol. Záhuba tak mnohých veriacich sv. Bernarda v pravom slova zmysle zničila. To bola najväčšia rana v jeho živote. Svätec sa bránil, že konal len povinnosť, poukázal však aj zlé mravy križiakov. S takým vojskom sa nedajú dosiahnuť veľké veci.

4. Tretia výprava (1189-92). Nepodarená druhá výprava znechutila kresťanský Západ. Bolo to pre Sv. zem osudné, lebo práve vtedy nastúpil v Egypte slávny sultán Saladin a využil nezáujem Západu. Východ po krátkom boji zaujal kresťanské mestá, časť kráľovstva jeruzalemského a 2. decembra 1187 padol i Jeruzalem. Kresťanskí rytieri, i keď) sa hrdinsky správali, podľahli v nerovnom boji. Z johanitov neprežil porážku takmer ani jeden. Padlo i veľa templárov. Jeruzalemský kráľ dostal sa do zajatia. Zajatí rytieri mali na výber: stať sa ctiteľmi Mohameda, alebo zomrieť. Všetci volili hrdinskú smrť. Saracéni premenili všetky kresťanské kostoly na mešity, okrem chrámu Božieho hrobu. Jeho návštevy boli pútnikom povolené za drahý peniaz. Sňali z neho pozlátený kríž a potupili ho. Keď to všetko počul pápež Urban III., zomrel žiaľom. Pád Jeruzalema prebudil Západ. Všetky spory a zápasy ustúpily teraz do pozadia pred pohromou celého kresťanstva. Vlna križiackeho nadšenia znova sa valila Európou. Traja najmocnejší králi sa chopili zbrane, aby späť dobyli sväté miesta. Prvý nastúpil starý cisár Fridrich Barbarosa na čele 100.000 vojska. Gréci sa správali necharakterne, ba vierolomný východný cisár sa nehanbil uzavrieť spolok so Saladinom proti križiakom. No, Barbarosa uvoľnil si cestu mečom. Jeho vojsko dobylo r. 1190. Ikonium aj d'alej tiahlo k Antiochii, ale pri priechode rieky Salef tragicky zahynul starý Barbarosa vo vlnách rozvodnenej rieky. Výbojnosť vojska smrťou cisára poklesla, časť sa vrátila, menšiu časť viedol jeho syn Fridrich Švábsky do Akkonu, ale nasledujúceho roku tam zomrel. K Akkonu došiel so značným vojskom aj francúzsky kráľ Filip II. August a anglický kráľ Richard Levovo Srdce, ktorý cestou odňal Grékom ostrov Cyprus a oddal ho jeruzalemskému kráľovi. Po dvojročnom dobývaní zaujali kresťania Akkon (Ptolemais) r. 1191 a ten sa stal odteraz stredobodom d'alších podnikaní križiakov. V bojoch vynikal Richard Levovo Srdce, ale svoju superioritu netaktne dal pocítiť Filipovi II. a hrubo urazil i rakúskeho vojvodcu Leopolda. Preto obaja urazení vrátili sa s nemeckým a francúzskym vojskom do Európy. Richard po nezdarenom

pokuse dobyť Jeruzalem bol nútený uzavrieť na 3 roky mier so Saladinom a r. 1192 sa vrátil do Európy. Škoda, lebo veľký Saladin po pol roku zomrel, sláva islamu poklesla, keďže Saladinovi synovia sa nevyrovnali svojmu otcovi. Na vracajúcom sa Richardovi sa Leopold pomstil. Zajal ho a odovzdal cisárovi Henrichovi VI., ktorý ho prepustil len po zaplatení veľkého výkupného (§ 101, 7). Výsledky tretej výpravy v pomere k veľkým stratám križiakov boli veľmi malé. Prvé tri výpravy maly univerzálny charakter. Hlavne tretia výprava bola veľkolepá, hoci pre nedorozumenie panovníkov málo úspešná. Prvé tri výpravy predsa maly značný politický úspech, hoci za veľkú cenu, lebo v nich vykrvácal výkvet európskeho rytierstva.

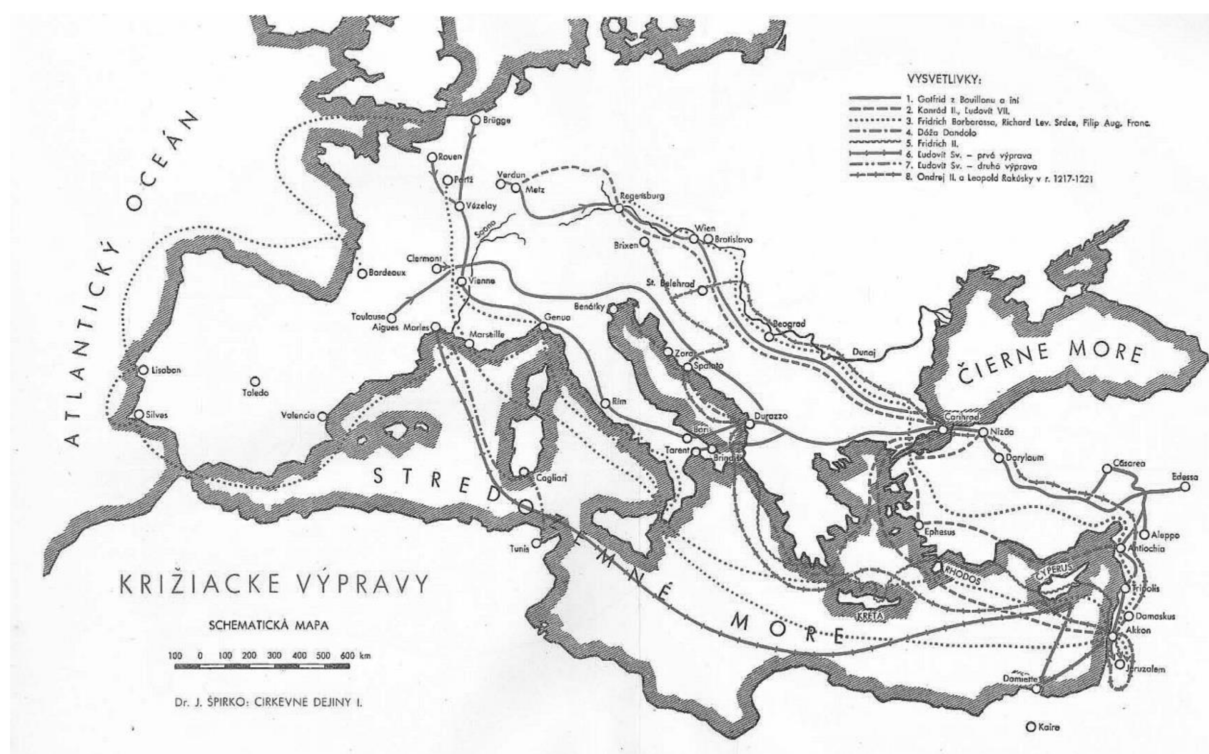
5. Štvrtá výprava (1202-1204). I začiatok 13. storočia stojí pod dojmom križiackych výprav. Pápeži, najmä Inocent III., sa všemožne usilujú, aby nevyhasol oheň oduševnenia za Sv. zem. Lenže výpravy 13. storočia nie sú už všeobecným podujatím západného kresťanstva (solidarita kresťanského Západu sa rozpadáva); skôr sú vecou jednotlivých kniežat a národov. Vlastne ani neslúžia už pôvodnej myšlienke oslobodenia Sv. zeme, ale sledujú rozličné zámery. Tieto výpravy už ani nedôjdu do Palestíny, ale odbočujú od pôvodného cieľa (Carihrad, Egypt, Tunis). Mnohí z účastníkov pochybujú, či pôvodný cieľ výprav je vôbec dosiahnuteľný, potrebný, ba bohumilý. Štvrtá výprava vlastne ani nezaslúži pomenovanie križiackej výpravy, lebo, ako vidieť z jej priebehu, nešlo jej o Sv. zem. Ale pápež Inocent III., ktorý ju organizoval, ináč to myslel (§ 102, 5). Výprava, pozostávajúca najviac z Francúzov, mala zaujať Egypt, odkiaľ hrozilo stále nebezpečenstvo jeruzalemskému kráľovi. Nezúčastnil sa na nej nikto z panovníkov. Viedol ju Balduin Flanderský a markgróf Bonifác z Montferratu. Križiakov maly previesť do Egypta benátske lode. Benátčania sľúbili tiež účasť na výprave. Keď však križiaci nemohli zložiť Benátčanom sľúbené prevozné, použil ich starý, ale prefíkaný dóža Dandalo na zaujatie mesta Zary od Uhrov. Križiaci po dobytí Zary namiesto aby išli priamo do Egypta, zaplietli sa do sporu v carihradskej cisárskej rodine. Do Zary sa totiž dostavil princ Alex a žiadal križiakov o pomoc pre svojho otca cisára Izáka Angela, ktorého vlastný brat detronizoval a uväznil. Alex sľúbil bohatú odmenu a cirkevnú úniu. Márne protestoval pápež Inocent III., vodcovia križiakov dali sa zviesť a výprava odišla do Carihradu. Po ťažkých bojoch dobyli r. 1203 Carihrad, odovzdali ho Izákovi Angelovi a čakali na sľúbenú odmenu. Ľud však nenávidel cudzích víťazov a vnúteného cisára. Jeho odpor vzrástol, keď sa dopočul o chystanej únii a videl ako cisár oberá kostoly o ich drahocennosti, aby vyplatil križiakom odmenu. Vznikla z toho vzbura. Gréci sa spojili so Saracénmi, aby vyhnali cudzincov. Križiaci po druhý raz dobyli mesto (boj bol ukrutný a ohňom sa vtedy zničilo veľa cenných carihradských objektov), ale teraz už pre seba. Dopustili sa mnohých zločinov a ukrutností a najmä Benátčania ukrutne plienili mesto a odnášali, čo sa dalo (medené dvere a Lysipove kone, vzaté z Hagie Sofie, dodnes krášlia chrám sv. Marka v Benátkach). Po obnovení disciplíny medzi samopašnými križiakmi bolo založené latinské cisárstvo (1204). Za cisára zvolili Balduina Flanderského. Najväčšiu časť dobytého územia dostali Benátčania. Inocent III., hoci s nevôľou, jednako uznal hotový fakt. K skutočnej únii, čo si pápež nadovšetko prial, nedošlo, i keď bol zriadený v Carihrade latinský patriarchát. Latinské cisárstvo nielen že nepomohlo únii, ale ju na dlhý čas skompromitovalo. Ako výsledok násilia, nemalo dlhého trvania a r. 1261 zaniklo. Ako silne zapôsobila myšlienka vyslobodenia Sv. zeme u každého človeka a súčasne ako naivná bola viera vtedajšieho kresťanstva, dosvedčuje detská výprava z r. 1212. Čo nedokázali v boji otužilí mužovia, to maly dokázať nevinné deti. Počuly veľa vyprávať o Sv. hrobe; i v ich srdciach vzplanulo križiacke oduševnenie. Vo Francúzsku pastierik Štefan začal oduševňovať mladých chlapcov za výpravu. Vyprával, že dostal list od P. Ježiša, určený pre francúzskeho kráľa, aby dopomohol deťom viesť výpravu do Sv. zeme. Zohnal asi 15.000 francúzskych detí. Kráľ na radu parížskej univerzity odporúčal deťom hneď sa vrátiť k rodičom, ale ony neposlúchly. Aj dospelí ich osmeľovali, ba aj pripojili sa k nim. Podujatie veľmi biedne stroskotalo. Deti sa dostaly do rúk nesvedomitých námorných obchodníkov. Časť lodí stroskotala pri Sardínii; deti sa potopily a ostatok bol predaný za otrokov. Podobného dobrodružstva sa dopustily i nemecké deti pod vedením 10-ročného Mikuláša z Kolína. Asi 20.000 detí vypravilo sa cez Alpy do Genuy a odtiaľ do Brindisi. Cestou ich mnoho zahynulo, mnoho dostalo sa do rúk lúpežníkov. Biskup v Brindisi nedovolil im nastúpiť na loď, vrátil ich domov. Ale len málo ich vydržalo a dostalo sa späť k rodičom.

6. Piata výprava (1217-21). Inocent III. ani po nezdare štvrtej výpravy neprestal oduševňovať svet za nové podujatie. Hlavným cieľom IV. lateránskej synody (1215) bolo uskutočniť novú výpravu, ktorú synoda určila na rok 1217. Uhorský krár Ondrej II., aby spinil Inocentovi III. daný sľub (§ 102, 4), vybral sa s dobre vyzbrojeným vojskom (boli v ňom i Slováci) r. 1217 do Sv. zeme, ale pre nesvornosť tamojších kresťanov sa vrátil po trojmesačnom pobyte v Palestíne so svojím vojskom domov bez toho, aby voľačo docielil. I nemeckí križiaci dali sa na pochod pod vedením Leopolda Rakúskeho, ktorému sa podarilo s jeruzalemským kráľom Jánom z Brienne zaujať strategicky dôležitú pevnosť Damietz (l219). Sultán bol ochotný za Damietu prepustiť kresťanom Jeruzalem, ale tí, keďže očakávali už dávno sľúbenú pomoc cisár, Fridricha II., neprijali návrh, lebo dúfali, že čoskoro sa i tak zmocnia Egypta, aj Palestíny. Fridrich však v tak prajnej a rozhodnej chvíli sklamal a kresťania, obkľúčení Turkami, museli vrátiť pevnosť sultánovi. Tak sa zmarilo ovocie egyptskej výpravy. Svet bol pre nezdar naplnený zármutkom a hnevom na Fridricha II. Pápež sa už teraz energicky dožadoval, aby Fridrich splnil svoj sľub (§ 104, 2), ba Gregor IX. ho aj vyobcoval, keď Fridrich i proti stálemu uisťovaniu nechcel ísť na Východ, hoci položenie pre kresťanov bolo vtedy veľmi výhodné a na výzvu mnohých kazateľov zhromaždily sa v Brindisi značné zástupy bojovníkov. Vojsko čiastočne podľahlo nákazlivým chorobám (tam zomrel i Ľudovít Durínsky, manžel sv. Alžbety) a ostatok sa vrátil domov. Cisár, ako svetská hlava kresťanstva, musel voľačo podniknúť pre Sv. zem, preto sa r. 1228 s hŕstkou rytierov (100 bojovníkov) vybral do Akkonu. Nechcel bojovať, ale diplomatickými ťahmi voľačo získať pre kresťanov. A podarilo sa mu r. 1229 uzavrieť mier so

sultánom na 10 rokov. Sultán prepustil kresťanom Jeruzalem (vyjmúc Omárovu mešitu), Betlehem a Nazaret. Pútnická cesta z Akkonu do Jeruzalema sa kresťanom uvoľnila. Fridrich v kostole Sv. hrobu sám sa korunoval za jeruzalemského kráľa a vrátil sa domov. Fridrichom uzavreté prímerie s mohamedánmi potrvalo 15 rokov. Spory kresťanov so saracénskymi kniežatmi daly sultánovi podnet, aby privolal na pomoc zvnútra Ázie turecké hordy, ktoré r. 1244 sa zmocnily teraz už navždy Jeruzalema a kresťanské vojsko pri Gaze takmer úplne porazily. V rukách kresťanov ostaly už len Joppe, Akkon a Antiochia s úzkym pruhom pobrežia.

7. Šiesta a siedma výprava. Porážka kresťanov v Palestíne pôsobila na Západ drvivo. Všeobecná synoda lyonská r. 1245 vydala nový apel k výprave, ale pre spor medzi pápežstvom a Fridrichom a pre vzmáhajúcu sa ľahostajnosť Západu kresťanstvo sa už nevedelo zmôcť na veľké internacionálne podujatie v prospech Sv. zeme. Jedine vo francúzskom kráľovi Ľudovítovi IX. Sv. (1226-1270) žilo ešte čisté, ideálne oduševnenie za Sv. zem. Šiesta a siedma výprava je jeho dielom. Svätec a askéta na tróne, zároveň rytier a hrdina bol pravým opakom Fridricha II. R. 1248 s dobre vyzbrojenými rytiermi a pútnikmi, počtom asi 50.000, nastúpil výpravu do Egypta. Spočiatku sa mu darilo. Križiaci zaujali pevnosť Damietu (1249), ale keď sa chystali zaujať Kairo, obkľúčili ich mohamedáni a sám kráľ dostal sa do zajatia. Vykúpil sa veľkou peňažnou sumou a prepustením pevnosti Damiety. Križiaci zväčša zahynuli nemocou alebo mečom Saracénov, lebo sa zdráhali prestúpiť k islamu. Ľudovít čakal štyri roky v Akkone na príchod nových križiakov, keď však neprichádzali, vrátil sa do Francúzska. Ľudovít Svätý dal vybudovať v Paríži Sainte Chapelle — perla gotiky kde uložil z Východu prinesené ostatky svätých, najmä tŕňovú korunu Pána, časť sv. Kríža a kopije. Založil pri parížskej teologickej fakulte kolégium pre bohoslovcov, zvané podľa jeho dvorného kaplána Sorbona (neskoršie to je pomenovanie samej teologickej fakulty). Bol veľkým prívržencom mendikantov, ktorí ho vlastne vychovali. So sv. Tomášom a Bonaventúrom žil v dôvernom styku. V Paríži založil verejnú knižnicu a dal opisovať vzácne knihy. Pritom nezabudol na Sv. zem a urobil nový a posledný pokus o jej oslobodenie. Keď Turci začali nový boj proti kresťanom a zaujali Jaffu a Antiochiu, odhodlal sa Ľudovít Sv. k novej výprave. Lenže nešiel priamo do Palestíny, ale dal sa prehovoriť svojím bratom Karolom Anjou, aby prv zaujal Tunis. Karol, ktorý ako sicílsky kráľ, mal záujem na Tunise, tak predostrel vec Ľudovítovi, že tuniský emír je náklonný dať sa pokrstiť a s križiakmi spolu tiahnuť proti Egyptu. Pri obliehaní pevnosti nákazlivá nemoc zachvátila jeho vojsko, pápežského legáta, ba aj samého kráľa, ktorej podľahol 25. aug. 1270. Jeho smrť znamenala koniec križiackych výprav vôbec. Gregor X. na druhej Lyonskej synode (1274) urobil všetko možné, aby znovu vzbudil záujem o Sv. zem, ale sa už nedal nijaký panovník a nijaký národ pohnúť na väčšie podujatie. R. 1291 padol do rúk Turkov Akkon, posledná kresťanská pevnosť v Palestíne. Ostatné územia kresťania zanechali. Ešte istý čas živili pápeži myšlienku oslobodenia Sv. zeme, ba na synode vo Vienne (1311) prisľúbili panovníci Anglicka, Francúzska, baróni a rytieri prijať kríž, ale všetko ostalo len pri sľuboch.

F. Chalandon, Hist. de la premiére croisade. Paris 1925. — Jorga, Brve histoire des croisades, Paris 1924. — A. Chroust, Quellen zur Gesch. des Kreuzz. K. Friedrichs I. 1928. — Diehl, L'Orient latin. Paris 1917.

88. Sv. František Asiský na smrteľnej posteli, freska od Giotta v hlavnom kostole v Asisi.

89. Cirkev bojujúca a víťazná, časť fresky od Simoneho Martiniho. Florencia, S. Maria Novella.

§ 110. ŽIDOVSTVO V STREDOVEKU.

1. Osud po celom svete roztrateného židovstva v stredoveku bol rozličný podľa miesta a času. Na Východe dlhý čas Babyloniu pokladali židia za svoju druhú vlasť, a keď ich Peržania odtiaľ vyhnali, usadili sa vo väčšom počte v Číne a Indii. Arabi spočiatku kruto prenasledovali židov, ako vôbec prenasledovali všetkých príslušníkov iného náboženstva. Neskoršie však práve pri Araboch, a to najmä v Španielsku, viedlo sa židom dobre. Španielsko stalo sa im druhou „zasľúbenou zemou". Granada, Kordova, Toledo nahradzovali im Jeruzalem, Tiberias, Damask. U Vizigótov a Arabov dostali sa aj do štátnych služieb, a lekárske povolanie sa skoro výlučne im ponechalo. Rímske zákonodarstvo (zákony Teodozia, Justiniána) na kresťanskom Západe bolo k židom dosť prísne a ten istý postoj osvojili si k nim i Merowingovci. Naproti tomu Karolingovci zaobchádzali so židmi vo všeobecnosti dosť dobre. Karol Veľký a Ľudovít Pobožný boli k nim natoľko tolerantní, že často vzbudili preto nevôľu i u cirkevných hodnostárov. Cirkevné zákonodarstvo nedovoľovalo účasť židov na vláde kresťanských štátov, čo je prirodzené, lebo stredoveké štáty spočívaly na kresťanských zásadách, ktoré židia nemohli napomáhať. Boli v kresťanských štátoch cudzím, neasimilovateľným prvkom. No, jednako sa len trpeli, pritom však v občiansko-právnom ohľade musel sa robiť voľajaký rozdiel medzi nimi a ostatným občianstvom. Židia museli nosievať zvláštny oblek, po mestách vykázala sa im zvláštna štvrť (geto) k pobytu. Ďalej cirkevné zákonodarstvo nedovoľovalo židom prijímať kresťanských otrokov a služobníkov vzhľadom na nebezpečenstvo odpadlíctva od kresťanstva. Násilné pokresťančenie židov Cirkev vždy zazlievala a ich hromadný prístup ku kresťanstvu priamo zabraňovala. židia mali svoju náboženskú, zárobkovú a osobnú slobodu. Nakoľko mali vrodenú náklonnosť k obchodu a neraz to zneužili, často sa preto obrátil hnev ľudí proti nim. Osudné boli pre nich križiacke výpravy, keď v Anglicku, v Nemecku a Čechách došlo k trvalému a ukrutnému prenasledovaniu židov. Navonok kántrili ich ako vrahov Kristových, v podvedomí však pracovala tu nazhromaždená nenávisť pre ich klamstvá. Ale kresťanské kniežatá a cirkevní hodnostári neraz pozdvihli svoj hlas proti prenasledovaniu židov. V 14. storočí, keď v Európe zúrily nákazlivé nemoce obviňovali židov, že otrávili studne a neľudsky ich prenasledovali. Španielsko a Portugalsko v 15. storočí úplne vyhnalo židov (§ 142).

2. Prenasledovanie židov židovskí učenci často pripisujú za vinu Cirkvi, ktorá vraj použila podráždeného náboženského citu ľudu a obrátila ho proti židom. I keď sa musí priznať, že náboženský cit ľudu jednotlivci, kniežatá, obchodníci často zneužili, vybičovali ho proti židom, no, nikdy sa to nemôže pripísať povolaným vodcom Cirkvi. Naopak, práve pápeži sa vždy ujali židovstva v najkritickejších časoch. V cirkevnom štáte, kde žilo veľa židov, nebolo nikdy židovského prenasledovania. Ba, keď ich vyhnali zo Španielska, Portugalska, Alexander VI. dal im prístrešie v cirkevnom štáte i proti protestom tam usadených židov. V 14. a 15. storočí niet takmer pápeža, ktorý by nebol učinil voľajaké opatrenie na zmiernenie židovských prenasledovaní. Klement VI. pohrozil kliatbou prenasledovateľom a aj mnohí biskupi vzali židov pod svoju ochranu. Vôbec odvádzať židovské prenasledovania z náboženských pohnútok je veľká pomýlenosť. Opravdivé a hlbšie príčiny židovských prenasledovaní nie sú rázu náboženského, ale rasového a ešte viac hospodárskeho. Židia obchodovaním sa zmocnili kapitálu, ktorého i tak nebolo veľa v obehu. Peniazmi vedeli si získať od panovníkov a kniežat značné výsady, keď títo boli vo finančnej núdzi. Židovské výsady prirodzene dráždily kresťanov. Henrich IV. udelil im privilégium, že mohli žiť podľa svojho práva, nemuseli ubytovať vojská, boli oslobodení od vojnových poplatkov, mali colnú slobodu a za vypožičané peniaze mohli brať ľubovoľné úroky vtedy, keď kresťanom sa vôbec nedovoľovalo brať úroky. A tie boli miestami horibilné. Podľa rakúskeho privilégia mohli brať úroky 170%; Otokar v Čechách dal im neobmedzenú úrokovú voľnosť; vo Francúzsku zákony zakazovaly brat židom úroky nad 300%. Nie div, že pri takom stave zovrela kresťanom krv proti židom. Je pochopiteľné, hoci nie schváliteľné, že v svojej existencii ohrozený kresťan mohol sa zabudnúť, mohol sa občas dopustiť ukrutností proti židom. Za prvých križiackych výprav práve jednoduchý chudobný ľud sa osopil na židov, čo je znakom, že on trpel najviac od nich a že ho práve židia najviac vykorisťovali. Ďalšou príčinou židovských prenasledovaní boli rozličné židom pripisované zločiny. Synody tejto doby často zakazujú židom vo Veľký piatok vyzývavo sa chovať, potupné predmety vyvesovať, čo je znakom, že sa židia dopúšťali potupovania kresťanského náboženstva. Bolo stále podozrenie, že židia potupujú kríže, zneucťujú hostie, prenasledujú a vraždia obrátených židov. Podozrenie vraždy kresťanských dietok k medicinálnym a rituálnym účelom (rituálna vražda), i keď neskúmame, nakoľko bolo opodstatnené a pravdivé, stačilo, aby vzbĺkol proti židom hnev kresťanov. Na Slovensku v 11. storočí bolo málo židov. Kolomanove zákony zakazujú židom držať kresťanských služobníkov a zvádzať kresťanov k židovskému náboženstvu. Židia mohli bývať len v mestách biskupských sídel. Za Ondreja II. natoľko sa rozrástli a finančne zosilneli, že boli vážnym nebezpečenstvom pre kresťanské náboženstvo. U chudobnejších vrstiev často peniazmi vynútili prestup k židovstvu. Vyšších štátnych úradníkov mali podplatených a tak sa dopúšťali rozličných neprávostí. Róbert, ostrihomský arcibiskup, r. 1232 interdiktom pohrozil celej krajine, keď Ondrej neodstaví tak veľmi židov zastávajúcich úradníkov. Po tatárskom plene došlo veľa židov z Rakúska a tak panovník ako i vysoká šľachta sa ich zaujala, lebo potrebovali peniaze. Bela IV. udelil im rozličné privilégiá, ich školy uznal za verejnoprávne budovy. Bolo predpísané, aby nosievali zvláštne rúcho, ale židia to nedodržali. Ľudovít Veľký r. 1360 vyhnal židov z krajiny, ale dovolil im peniaze a hnuteľnosti vziať so sebou. O päť rokov neskoršie už znovu povolili židom návrat.

Grätz, Geschichte der Juden in Deutschl. während des MA. Hannover 1862. — Neubauer-Stern, Hebräische Berichte iiber die Judenverf. während d. Kreuzz. Berlin 1892. — Balics, Rém. kath. Egyh. tart. Magyarországon II. str. 65. Bpest. 1888.

HLAVA III.

Rozvoj rehoľného života.

Keď Cirkev v druhej perióde stredoveku bojovala proti politickej moci, proti rozličným cirkevným neporiadkom a náboženským poblúdencom, práve rehoľníci boli jej najspoľahlivejšou oporou. Rehoľníctvo sa rozvíjalo v tejto perióde zodpovedne svojej dôležitej úlohe v Cirkvi tak, ako nijaká iná cirkevná ustanovizeň. Náboženská askéza, cirkevná reforma, túžba po vede a umení priviedla do kláštorov mnoho ľudí. Benediktínska rehoľa sa zreformovala primerane časovým potrebám a popri nej vznikly aj nové rehole vo verkom počte. Začiatkom 13. storočia sa zdalo, že rozličnosť množiacich sa reholí vyvolá v Cirkvi zmätok, preto IV. lateránsky koncil r. 1215 a podobne i druhý lyonský r. 1274 zakázal zakladať nové rehole. Do 13. storočia boli v Cirkvi známe tri rehoľné rodiny, riadiace sa podľa pravidiel sv. Bazila, Benedikta a Augustína. Teraz zložil sv. František z Assisi štvrté veľké pravidlá, na ktorých buduje svoj život veľká rodina žobravých reholí. Osud a účinkovanie Cirkvi v tej perióde sú viac zopäté s kláštormi ako inokedy. Gregoriánsku reformu vlastne vykonaly benediktínske kongregácie a keď tie ochably, nastúpily žobravé rehole a dovŕšily započaté dielo. V reholiach sa zmenil i spôsob účinkovania. Kým sa totiž doteraz rehoľníctvo vyžívalo zväčša vo vlastnom posvätení a zdokonaľovaní jednotlivca, v pastorácii a vyučovaní, teraz rozprestrie svoje pôsobenie na celý kresťanský život a ľudské úsilie. Novšie rehole sa neuťahujú do odľahlých miest, ale idú tam, kde prúdi život, do veľkých miest. A charakteristické je pre pružnosť vtedajšieho rehoľného života, že vedel spojiť mníšsku myšlienku s rytierstvom a vytvoriť rytierske rehole. I pri úplnej chudobe žobravé rehole vedely sa uplatniť i tam, kde podľa skazeného ľudského ponímania len hmota mala hodnotu. Tretie rehole (terciári) zaniesly rehoľnú myšlienku medzi úplne zosvetštených ľudí.

§ 111. NOVÉ REHOLE PODĽA BENEDIKTÍNSKYCH REGÚL.

Zreformované a do kongregácií združené benediktínske kláštory v predošlej perióde vykonaly dielo svetového významu, keď pomáhaly Cirkvi vyslobodiť sa spod štátnej prepotencie (investitúra), odstraňovať simoniu a klerogamiu (§ 90, 3, 4). Najmä klunská kongregácia vynikala na poli cirkevnej reformy a do 12. storočia mala v tomto ohľade vedúce postavenie (§ 95). Ale v polovici 12. storočia nastal v nej úpadok čiastočne pre veľké zbohatnutie kláštorov, zväčša však preto, že deti (oblati) popredných rodičov dostaly sa do kláštorov bez povolania a tak narušily ich prísnu disciplínu. Tak stratila klunská kongregácia svoj význam v Cirkvi a viac si ho ani nevedela získať. Na jej miesto nastúpily nové rehole, ktoré sa síce opieraly o benediktínske reguly, ale pridaly k nim konštitúcie a staly sa samostatnými rehoľami. Sú to hlavne cisterciáni a kartuziáni.

1. Cistercióni (O. Cist.). Zakladateľom rehole cisterciánov je benediktínsky opát Róbert z Molesme († 1100), ktorý hol nespokojný pre úpadok disciplíny svojej rehole, a preto sa r. 1098 uchýlil s 20 podobne zmýšľajúcimi bratmi do pustatiny Citeaux (Cistercium) pri Dijone a tam založil nový kláštor. Išlo mu najmä o to, aby oživil v kláštore starú benediktínsku prísnosť. Jeho nástupca opát Alberich zamenil čierne benediktínske rúcho za biele (monachi albi, grisei), ku ktorému neskoršie pridali čierny škapuliar a tretí nástupca opát Štefan zložil rehoľné štatúty (charta charitatis), ktoré predpisovaly mníchom najprísnejšiu chudobu. Tá sa mala prejaviť ešte i v kostolnej budove a jej zariadení. Zakazovalo sa im stavať murované veže a ozdobovať prepychove vnútro kostola. Rehoľa cisterciánov znamenala ostrú kritiku vtedajšieho mníšstva, ktoré svojím prílišným bohatstvom odvracalo sa od pôvodnej mníšskej myšlienky. Cisterciáni aspoň spočiatku neboli vyňatí spod dozoru biskupa (exempcia), konali ručné práce; taktiež pozemky obrábali sami rehoľníci a to laickí bratia (conversi). Tak vznikol medzi chórovými rehoľníkmi a laickými bratmi zjavnejší rozdiel. Nakoľko tento životný spôsob mnohým sa zdal veľmi prísny, vstupovalo do rehole len málo novicov a konventu hrozil zánik. Keď však pristúpil k cisterciánom sv. Bernard so svojimi 20 priateľmi (medzi nimi boli štyria bratia a strýc), vdýchol do rehole nový život a dopomohol jej k netušenému rozvoju. Rehoľa ho uctieva ako druhého zakladateľa a podľa neho nazýva sa aj rehoľou bernardínov. Pod Bernardovým vplyvom mnohí sa hlásili k cisterciánom, takže musely sa založiť nové kláštory, medzi ktorými popredné miesto mal kláštor v Clairvaux, kde bol sv. Bernard opátom. Sv. Bernard pochádzal z poprednej burgundskej rodiny (narodil sa r. 1090 vo Fontaines, zomrel r. 1153 v Citeaux), bol neobyčajne nadaný a už od malička javil náklonnosť ku kontemplatívnemu životu. Nevstúpil však do klunského kláštora, lebo ten bol veľmi bohatý a politicky vplyvný, čo sa Bernardovi nevidelo. Harmonicky sa v ňom spájal génius so životnou svätosťou. Bernard vnáša do kresťanstva novú, subjektívnejšiu zbožnosť (mystika) miesto doterajšej objektívnej, v ktorej s vylúčením každého filozofovania kresťanstvo takrečeno pasívne prijímalo učiteľským úradom Cirkvi predkladané učenie. To síce malo tú veľkú výhodu, že vylučovalo možnosť pomýlenia, herézy, na druhej, strane však ochromovalo kresťanského ducha, ktorý objektívne kresťanské pravdy vnútorne neprežíval a tak nimi vnútorne neoplodnený, nevedel tvoriť nové kresťanské hodnoty. Sv. Bernard spojil objektívne cirkevné učenie 80 subjektívnym osvojením, vnútorným prežívaním a tým vyvolal v kresťanstve nové — gigantické sily, ktoré v stredovekej mystike, umení a ľudovej zbožnosti obohatily svet skvelými produktmi trvalej hodnoty. Bernardom uvedená nová zbožnosť sa živila z citove zachyteného ľudského, pozemského obrazu Božského Spasiteľa — mystiky Ježišovej, ku ktorej sa družila jemná mystika mariánska. Na poli zbožnosti bol Bernard priekopníkom, v teologickej vede však sa pridržiaval starej školy, teologických náhľadov cirkevných Otcov. Osobnosť Bernardova okúzľovala. Génius a životná

svätosť sa odzrkadľovala tak z jeho písaného ako i predneseného slova a strhla čitateľa aj poslucháča. Keď v Porýnsku oduševňoval ľud za križiacku výpravu, hoci len málokto rozumel jeho cudzej reči, predsa jeho reč zanechala u každého hlboké dojmy. Celá jeho postava hovorila, pôsobila sugestívne. Každý vycítil, že z neho hovorí láska; bol ozaj človekom lásky. Popri čistej láske mal úžasnú vôľu, ktorou vedel zvládnuť seba a druhých. čo do opanovania a zvládnutia druhých rovnal sa Gregorovi VII. Pravda, jeho panovačnosť bola úplne odosobnená, slúžila jedinému cieľu — budovaniu kráľovstva božieho na zemi. Človek takých vlastností, aj keď mal byt utiahnutým rehoľníkom, čoskoro sa dostal do popredia cirkevno-politického života svojej doby. Muž zrieknuvší sa sveta a kontemplatívny stáva sa mužom činu a formuje život. Sv. Bernard bol vodcom a sudcom svojho storočia. Útek pred svetom a formovanie sveta, čistá zbožnosť a nezlomná ľudskosť tvoria u neho krásnu katolícku syntézu. U neho badať viac ako u ktoréhokoľvek svätého, že typ katolíckeho svätca nie je chudokrvný, suchý, v oblakoch sa vznášajúci idol, ako sa niektorí nazdávajú, ale Bohom omilostený človek činu, ktorého sa nedotkne tuzemská nízkosť, hoci oboma nohami stojí na zemi. živí sa z nebeských prameňov a žije pre večnosť. Zásluhou sv. Bernarda stala sa rehoľa cisterciánov najvýznamnejšou rehoľou kresťanstva v 12. storočí. Rozšírila sa veľmi rýchle skoro vo všetkých kresťanských štátoch a v 14. storočí mala viac ako 700 opátstiev (na Slovensku vid> § 106, 6). Ešte viac bolo ženských cisterciánskych kláštorov (zakladanie nových ženských kláštorov zakázala generálna kapitula r. 1228). Patrónkou rehole je Matka Božia a jej sú zasvätené skoro všetky cisterciánske kostoly. Jednotlivým kláštorom ponechala sa samostatnosť vo vnútorných veciach, v zovnútorných však tvorila rehoľa pevne zlúčenú spoločnosť. U cisterciánov sa po prvý raz javí výslovná rehoľná sústava, ktorá bola vzorom neskorším reholiam. Podľa rehoľných konštitúcií (charta charitatis) opát materského kláštora vizitoval všetky filiálne kláštory a opáti filiálnych kláštorov ročne sa schádzali v Citeaux, sídle generálneho opáta, kde usporiadali generálnu kapitulu, ktorej patrilo zákonodarné a najvyššie dozorné právo. Cisterciáni sa zaslúžili o rozšírenie kresťanstva v severnej Európe, povznesenie hospodárstva, o zúrodnenie divých pustatín, klčovanie lesov, o pestovanie staviteľského umenia. Ich dvory boli hospodárskymi školami vtedajšej doby. Najmä slovanské národy sa od nich naučily chovať dobytok, pestovať víno a remeslá.

2. Kartuziáni (O. Carth.). Rehoľu kartuziánov, najprísnejšiu z cirkevných reholí, založil sv. Bruno z Kolína († 1101) r. 1084 v blízkosti Grenoblu v pustatine Chartreuse (Carthusia). Sv. Bruno bol kanonikom a predstaveným katedrálnej školy v Kolíne, ale zarmútený svetáckym životom svojho arcibiskupa, uchýlil sa so šiestimi priateľmi do divej púšte, kde s nimi neobyčajne prísne pustovnícky žil. Kartuziáni, podobne ako kamalduli (§ 90, 4), spojili pustovnícky život s cenobitským. Riadili sa podľa sprísnených regúl sv. Benedikta. Štatúty zložil Guigo († 1137), piaty prior kartuziánov a hlavný dôraz kládol na mlčanie a zdržiavanie sa mäsitého pokrmu. Mnísi svoj čas venovali modlitbe a ručnej práci, najmä záhradníckej a tiež opisovaniu kníh. Kartuziáni bývali po jednom v celách vystavaných v neveľkej vzdialenosti od seba pozdĺž kláštorného múra. Okolo ciel boli záhradky. Pre veľkú prísnosť rozširovala sa rehoľa len veľmi pomaly a aj v čase svojho najväčšieho rozkvetu, v 14. storočí, mala len 180 domov s 3000 členmi na Slovensku Lapis refugii a Červený kláštor pri Dunajci, § 106, 6). Kartuziáni získali si veľké zásluhy v asketicko-teologickom písomníctve, v kultúre pustých krajín a ich rehoľa bola z tých málo reholí, ktoré nebolo treba reformovať. Rehoľné rúcho je biele.

3. Na základe benediktínskych regúl vznikly v 11. storočí menšie rehole, a to: rehoľa v Grandmonte, založená sv. Štefanom z Thiers. Okrem Francúzska mala niekoľko domov v Anglicku. Rehora vynikala prísnou chudobou. Spory medzi laickými bratmi a chórovými mníchmi o kláštornú správu viedly ju k zániku. Rehoľu vo Fontévraud pri Angerse založil kazateľ Róbert Abriselský († 1117). Pestovali v nej ducha kajúcnosti a mariánsku úctu. Rehora sa venovala i polepšeniu padlých žien a jej zvláštnosťou bolo, že mala dvojité kláštory a vedenie i mužských kláštorov mala v rukách abatiša z Fontévraud.

Gr. Muller, Vom Zisterzienserorden 1927. — Schreiber, Studien zur Exemptionegeschichte der Zisterzienser. Zeitsch. der Savignystift. f. Rechtsg. 1914. — Le Vasseur, Ephemerides Ord. Carthus. 5. sv. Montreuil 1893. — Dedek Creseens, A. karthausiak Magyarországon, Bpest. 1889.

§ 112. REHOĽNÍ KANONICI. NOVÉ REHOLE PODĽA REGÚL SV. AUGUSTÍNA.

1. Cirkev sa snažila už v 8. storočí uviesť medzi svetským kňazstvom, najmä pri katedrálnych a kolegiátnych kostoloch, spoločný kánonický život (§ 89, 2). No, vtedy len čiastočne dosiahla svoj cieľ. Kňazstvo vtedy vzniklých kapitúl, hoci sa tieto z cirkevného ohľadu veľmi osvedčily, čoskoro zanechalo spoločný život a ostala len spoločná chórová modlitba. V 11. storočí pápeži (Mikuláš II., Alexander II. a Gregor VII.) a vynikajúci mužovia v Cirkvi (Peter Damiánsky, Ivo z Chartres) znovu naliehali na kňazov, diakonov a subdiakonov, aby viedli apoštolský, totiž spoločný život. Viaceré katedrálne a kolegiátne kapituly ich poslúchly, prijaly rehoľné reguly a tak vznikly popri svetských kanonikoch (canonici saeculares) aj rehoľní (canonici regulares). Za reguly spoločného života prijali zväčša reguly sv. Augustína. Boli to vlastne pokyny sv. Augustína o spoločnom kňazskom živote, pozbierané z jeho diel. Nazývali ich spoločným menom augustiniánmi. Domy rehoľných kanonikov boli spočiatku samostatné, neskoršie sa združily v kongregácie. Niektoré z augustiniánskych kongregácií sa vyvinuly na osobitné rehole.

2. Spomedzi augustiniánskych kongregácii najvýznamnejší sú premonštráti (O. Praem.), ktorí sa obyčajne pokladajú za rehoľu. Nazývajú sa aj norbertínmi, lebo ich založil sv. Norbert zo Xantenu, kaplán Henricha V. a kolínsky kanonik 1134). V duchu vtedajšej doby žil veľmi svetsky, ale rýchle zmenil svoj ľahký život, keď ho pri jazde zrazil hrom. Založil r. 1121 prvý kláštor v Prémontré (Praemonstratum), v ktorom sa venoval so svojimi prívržencami prísnemu životu podľa augustiniánskych regúl. V nich spojili život aktívny s kontemplatívnym, povinnosti kanonikov s povinnosťami mníchov. Rehoľní kanonici sa zapodievali pastoráciou, kazateľstvom a pestovaním vedy. Nosievali biele rúcho. Keď bol sv. Norbert r. 1126 povýšený na magdeburského arcibiskupa, rehoľa premonštátov sa rozšírila v Nemecku, v Čechách, na Morave, Slovensku (§ 106, 6) a v iných krajinách. Veľmi sa zaslúžila o šírenie kresťanstva, o povznesenie kultúry a vedy. V čase najväčšieho svojho rozkvetu (15. stor.) mala viac ako 3000 kláštorov. Sv. Norbert zomrel v Magdeburgu; jeho pozostatky boli r. 1627 prenesené do Prahy. Uložené sú na Strahove.

3. Podľa augustiniánskych regúl boli založení r. 1115 v Jeruzaleme regulárni kanonici Sv. hrobu (canonici regulares custodes s. Sepulchri Hierosolymitani), ktorých úlohou bolo ochraňovať Sv. hrob a pútnikov. Rehoľa sa čoskoro rozšírila aj v Europe. Na Slovensku ich nazývame obyčajne križovníkmi (crucigeri); prepošstvo mali v Chmeľove (Šariš), neskoršie v Lendaku a azda i v Huncovciach a v Rychnave na Spiši (§ 106, 6). V Čechách vznikla rehoľa križovníkov s červenou hviezdou, ktorú založila bl. Agneska, sestra kráľa Václava I. r. 1234. Rehoľa sa spravovala regulami sv. Augustína. Ako odznak nosila červenú hviezdu s krížom a zapodievala sa hlavne duchovnou správou v nemocniciach. V Čechách a na Morave sa značne rozšírila a dostala sa i do susedného Rakúska a Poľska.

4. Ošetrovanie nemocných mali na starosti antoniti, založení r. 1095 francúzskym šľachticom Gastonom. R. 1218 boli povýšení na rehoľu podľa regúl sv. Augustína. Na Slovensku mali domy v Dravciach (Spiš) a Bratislave. Dalšie rehole podľa augustinián-skych regúl sú hospitaliti Ducha svätého (nemí bratia), založení v 12. storočí. Zapodievali sa ošetrovaním nemocných. Trinitárov podľa sprísnených augustiniánskych regúl založil r. 1198 sv. Ján z Mathy a sv. Felix z Valois. Rozšírili sa hlavne vo Francúzsku a v Španielsku. Ich úlohou bolo vyslobodzovať kresťanov zo zajatia Saracénov a ošetrovať nemocných. Na Slovensku osadili sa až v XVII. storočí a vykupovali kresťanov z tureckého zajatia. Trinitárske kláštory boli v Bratislave (budova Snemu s kostolom sv. Trojice), v Trnave a v Ilave. Z bratského sdruženia remeselníkov v Miláne sa vyvinula r. 1201 rehora humiliátov. Pre budovanie a udržovanie mostov (v stredoveku veľmi drileźité!) a na ochranu pocestných vzniklo v 11. storočí vo Francúzsku bratstvo mostárov (frates pontifices).

R. van Waefelghem, Les premiere atatuts de l'ordre de Prémontré. Louvain 1913. — Heyman, Unterauchungen ilber die Prämonatrat-Gewohnheiten. Tougerlov 1928.

§ 113. ŽOBRAVÉ REHOLE A ICH VZŤAH K SVETSKÉMU KLÉRU.

1. V 12. storočí prežíval svet veľkú sociálnu krízu. Keďže Cirkev mala vedúce postavenie v celom verejnom živote, je prirodzené, že svet v prvom rade na ňu zvaľoval zodpovednosť za sociálne neporiadky a predovšetkým od nej očakával nápravu. Svet videl koreň všetkého zla v bohatstve kléru. Vyčítal mu, že sa vyžíva v snahe po moci, bohatstve, pohodlnom živote a nečinnosti. Mienku širokých más o Cirkvi a klére tlmočily rozličné reformné sekty (§ 117, 118), žiadaly od kléru, aby obnovil apoštolskú chudobu, zásadne mu popieraly právo na majetok a snažily sa vytlačiť Cirkev z jej svetského postavenia. Je pochopiteľné, že sekty pri takých zásadách ľahko našly prívržencov vo všetkých stavoch, tak u bohatých, ako aj u chudobných a svojimi prepätými náukami ohrozovaly v základoch doterajší verejný poriadok. Ani svetský, ale ani bohatstvom tiež oplývajúci rehoľný klérus nemohol úspešne čeliť takým vierozvestom, ktorí chodievali v drevených sandáloch a za hriech označovali každý aj poctive získaný majetok. Boj bohatého kňazstva a bohatých rehoľníkov s takými nepriateľmi bol by býval bojom s nerovnými zbraňami. Ťažké položenie Cirkvi zrodilo nové, žobravé rehole (mendikanti), ktoré s úspechom podnikly boj proti falošnému spiritualizmu siekt. Nositeľmi správnych reformných ideí v sociálnom živote sa staly hlavne dve veľké rehole mendikantov, františkáni (fratres minores) a bratia kazateľskej rehole — dominikáni. Tie žiadaly nielen od jednotlivých rehoľníkov, ako doterajšie rehole, aby sa zriekly všetkého majetku, pričom však rehoľa sama mohla oplývať bohatstvom, ale zakázaly akékoľvek vlastníctvo majetku aj samej reholi, vyjmúc to najpotrebnejšie — byt s jeho zariadením a kostol. K živobytiu potrebné veci zadovážily si čiastočne ručnou prácou, a tiež ako tu už ich názov naznačuje, žobraním — zbieraním almužny od veriacich, ktorým za to kázaly slovo božie a ich duševne viedly (najmä spovedaly). žobravé rehole nevyhradávaly odľahlé miesta, kde by sa usadily, ako doterajšie rehole, ale naopak, vyhľadávaly veľké mestá, kde prúdil život a opieraly sa hlavne o vtedy sa rodiaci občiansky stav — meštianstvo. Ich zásadou nebolo vyhnúť sa životu, utiahnuť sa pred svetom, ale naopak, vniknúť do neho, byť všade, kde je človek so svojimi ťažkosťami, radosťami a starosťami. Preto žobravé rehole sa nepridržiavaly miestnej stability (stabilitas loci) ako benediktíni. Príkladná chudoba chránila ich pred pýchou, bezstarostným a pohodlným životom, čo iné rehole, najmä benediktínov, viedlo do úpadku. Podľa ich sústavy ťažšie sa mohly vyskytnúť zneužitia rehoľných pravidiel, ako u iných reholí. Dobrobytom a pohodlným životom neboly rozmaznané, preto sa mohly opovážiť vniknúť i ta, kde život najviac prúdil, čo im tak ľahko nemohlo škodiť. Osvedčily sa v pokojných aj búrlivých časoch, boli silné vo viere a príkladné v láske k blížnemu. Šťastne vedely spojiť kontemplatívny život s činným. Preto mohly osožne zasiahnuť na každom poli cirkevného života. Vynikaly na katedrách vysokých škôl, kde

úspešne potláčaly mylné protináboženské prúdy doby, kázňami a výchovou ľudu sa staly vodcami ľudu, ako misionári niesly Kristovu náuku do d'alekých krajín. Keď chcel mať svet v chudobe a oddanosti ľudu apoštolom podobných vodcov, našiel ich vo františkánoch a dominikánoch oveľa ideálnejšie a správnejšie ako mu ich poskytovali albigénci a valdénci. Žobravé rehole tvorily isté nové rytierstvo, ktoré všade bojovalo v prvých radoch, kde išlo o kresťanský život a Kristove zásady. Pápežstvo získalo v nich vždy pohotovú, ľahko pohyblivú armádu v potlačovaní heréz, v prevedení svojich cirkevno-politických cieľov a úloh, v šírení kresťanstva medzi pohanmi a mohamedánmi. Boli nositeľmi cirkevnej a sociálnej myšlienky v dobe, keď svetské kňazstvo bohatstvom a zháňaním po svetskom uplatnení bolo ochromené v svojom účinkovaní, keď sa svet topil v materializme a povážlivé hnutia hrozily rozkladom Cirkvi i ľudskej spoločnosti. Obe žobravé rehole sa šírily všade s podivnou rýchlosťou nezávodily medzi sebou, ale vo svojom účinkovaní sa navzájom doplňovaly a snášaly tak harmonicky, ako bratsky spolu účinkovali ich veľkí zakladatelia sv. František a Dominik. Ústava žobravých reholí je centralistická. Mendikanti boli rozčlenení ako dobre zorganizované vojsko. Ne čele rehole stál generál (u františkánov minister generalis u dominikánov magister generalis). Rehole sa skladajú z provincií na čele s provinciálmi, tie z jednotlivých domov na čele s priormi. Každý tretí rok (u dominikánov spočiatku ročne, neskoršie zriedkavejšie) predstavení sa schádzali ku generálovi rehole a tvorili generálnu kapitulu, ktorá mala zákonodarné právo. Usneseniam generálnych kapitúl sa musel každý člen podrobiť. Generálovi a provinciálom po boku stáli definitori, ktorí boli živým svedomím rehole.

2. Zvláštnosťou žobravých reholí sú tzv. terciári (tretia rehoľa popri prvom odvetví mužskom a druhom ženskom). Sú napodobnením laických bratstiev. vyrastajúcich z cechového zriadenia v 11. storočí a pripájajúcich sa k benediktínom a iným reholiam. Sv. František Asiský ich utvoril preto, aby v manželstve a v svete žijúcim mužským a ženským, ktorí nemôžu vstúpiť do kláštorov, dal náhradu za mníšsky život. Tí ostali vo svete pri svojom zamestnaní, podržali si majetky, ale pod vedením františkánov sa venovali skutkom kajúcnosti a milosrdenstva. Treťou rehoľou chcel sv. František vniesť do kresťanských rodín ideál nasledovania Krista (podľa Harnacka pomníšiť laický svet). Významné osobnosti verejného života pridaly sa k tretej reholi (sv. Alžbeta z Durínska, sv. Ľudovít, francúzsky kráľ, Dante). Tým sa žobravé rehole veľmi spopularizovaly a získaly veľký vplyv u všetkých vrstiev ľudu. Mnoho laikov žiadalo si na smrteľnej posteli, aby mohli byť pochovaní v mníšskom rúchu a v cmiteroch mendikantov, aby aspoň po smrti boli účastní požehnaní a milosti mníšstva.

3. Žobravé rehole čoskoro získaly v pastorácii veľký vplyv, ktorý spolu s pápežskými privilégiami a exempciami spod biskupovej jurisdikcie poskytoval veľa príležitosti k zrážkam s farským klérom. Pápež Martin IV. r. 1281 udelil im práva kdekoľvek kázať a spovedať. Tým sa cítil farský klérus okyptený vo svojej právomoci a poškodený vo svojich príjmoch. Na mnohé ponosy svetského kléru Bonifác VIII. pozmenil privilégium (1300) v tom zmysle, že mendikanti môžu kázať voľne vo svojich kostoloch a na verejných miestach, ale vo farských kostoloch potrebujú dovolenie miestnych farárov. Majú právo pochovávať laických veriacich vo svojich cmiteroch, ale štvrtinu štolárnych poplatkov musia oddať miestnemu farárovi. No, ani to opatrenie Bonifáca VIII. neprinieslo pokoj medzi svetský klérus a mendikantov. Najmä mnísi neboli spokojní a škriepky trvaly d'alej, kým tridentský snem nevymedzil presne ich práva a povinnosti.

B. Altaner, Zur Geschichte der mittelalt. Orden. Zeitsch. f. Kircheng. 1930. — H. Hefele, Die Bettelorden n. das relig. Volksleben im 13. Jh. Franziskan. Stud. 1916.

§ 114. SV. FRANTIŠEK ASISKÝ A REHOĽA FRANTIŠKÁNOV.

1. Prvou žobravou rehoľou sú minoriti alebo františkáni (fratres minores, OFM.). Ich zakladateľom je sv. František Asiský. Narodil sa r. 1182 v Assisi ako syn bohatého kupca, typického predstaviteľa v Taliansku vtedy sa vzmáhajúceho meštianstva. Pri krste dostal meno Ján, ale otec ho pomenoval Francescom (Francúzik). Bol neobyčajne živý, oduševňoval sa za vznešené a veľké veci, pritom mal veľký súcit s chudobnými. Chcel byť rytierom a stal sa ním, ale rytiersku službu zemskému pánovi zamenil za službu božiu. Bol rytierom Kristovým. Rytierske cnosti, najmä rytierska vernosť, sú základným ťahom jeho osobnosti a zbožnosti. Bol veselej nálady ako rytieri, cítil radosť zo života, miloval spev, poéziu trubadúrov, tiež sa zasnúbil, lenže s „chudobou"; jej venoval svoje piesne a ostal jej vždy verným. K chápaniu rytierstva v takom vyššom, ideálnom zmysle dospel v zajatí a v ťažkej chorobe. Prežil ťažkú vnútornú krízu, ale tá bola pre neho osožná a spásonosná. V kostole sv. Damiána počul hlas boží: „František, zachráň môj dom, ktorý sa rozpadáva". Bral to doslovne a opravoval vlastnými rukami ošarpané kostolíky svojho okolia, medzi nimi kaplnku Matky Božej Anjelskej (Porciunkula). Jeho otec, rozhnevaný pre divný život svojho syna a pre jeho rozmar, ho vydedil. Potom František vrátil otcovi ešte aj šaty, ktoré mal z domu, a obliekol si rúcho, aké nosievali najbiednejší ľudia tohto kraja: kutňu s kapucňou, prepásanú povrazom. Čoskoro sa pridružilo k nemu niekoľko podobne zmýšľajúcich mladíkov. Ako žobráci sbierali milodary na obnovu kostolov. Deň 24. februára 1208 bol rozhodujúci v jeho živote. V kostolíku Porciunkula počul evanjelium omše toho dňa o rozoslaní apoštolov, aby chudobne išli do sveta a hlásali pokánie. A to si urobil programom svojho života: nič nemať a kázať. To chcel splniť doslovne. Z pripojených priateľov utvoril združenie, ktoré úplnou chudobou malo posväcovať seba, kázaním zase blížnych. Svojim druhom (viri

poenitentiales) uložil okrem čistoty bezpodmienečnú poslušnosť k predstaveným a Cirkvi a úplnú chudobu, pričom nič nesmú mať ani jednotlivci, ani spoločnosť.

2. R. 1209 prišiel so svojimi priateľmi do Ríma, aby pápež Inocent III. povolil ich združenie a udelil im právo kázať. Inocent tušil však v nich voľajaké valdénskym podobné hnutie, úplnú bezmajetnosť spoločnosti pokladal za nemožnosť, ale ústne schválil Františkov program. A jemu stačilo pápežovo slovo. Videl, že je na správnej ceste. Povoľujúci dekrét nečakal. Ba nielen teraz, ale ani v d'alšom živote nič nechcel mať s dekrétmi a privilégiami. Počet „menších bratov" (fratres minores), ako sa sami nazývali, sa rýchle vzmáhal. Po dvoch vychádzali do sveta a v Itálii i v iných krajinách účinkovali so zázračným výsledkom. Po ich stopách začal klíčiť nový náboženský život. František získal pre svoj program r. 1212 sv. Kláru (pochádzala z poprednej rodiny z Assisi), ktorá čisto pochopila jeho ideály. Prijala v Porciunkule závoj z rúk Františka a z okolo seba družiacich sa priateliek utvorila pričinením sv. Františka rehoľu klarisiek (druhá rehoľa). Pre svetských ľudí založil František tretiu rehoľu (§ 113, 2). Kazateľskému programu Františkovmu zvlášť sa hodila misijná činnosť. R. 1214 vybral sa na misijnú cestu medzi mohamedánov do Maroka, ale došiel len do Španielska. R. 1219 zúčastnil sa s niekoľkými bratmi na križiackej výprave, túžobne si prial hlásať evanjelium nevercom a túžil po mučeníckej smrti. V Egypte odvážil sa sv. František predstúpiť pred samého sultána Al Kamila. Bola to vec povážlivá, lebo Saracéni nemilosrdne skántrili každého kresťana, ktorý sa dostal do blízkosti ich tábora. Podarilo sa mu však dostať sa až pred sultána. Poučoval sultána o pravej viere, a aby ho presvedčil, chcel sa podrobiť s jedným mohamedánskym kňazom skúške ohňom (keď to počul hlavný mufti, nápadne sa vzdialil). Sultán neprivolil, kresťanstvo neprijal, jednako viera a odhodlanosť Františkova ho veľmi dojala. I on i Saracéni od toho času chovali sa k františkánom s istou šetrnosťou a dovoľovali im vo svojich krajinách usadzovať. Františkáni mali vo všetkých významnejších mestách Palestíny svoje kláštory a tak sa stali „strážcami Sv. zeme a posvätných miest". Lenže nejeden z nich podstúpil mučenícku smrť.

3. Za neprítomnosti sv. Františka vznikly v spoločností menších bratov spory, pre ktoré František veľa trpel, keď sa vrátil zo Sv. zeme. Niektorým bratom sa zdaly Františkove náhľady o chudobe príliš prísne a fatalisticky vysvetľovali jeho odovzdanosť do vôle božej. Spoločnosť menších bratov nemala dosiaľ určitých pravidiel a spravovala sa len podľa niekoľkých viet, vyňatých zo sv. Písma a schválených Inocentom III. Sv. František bol nútený teraz zostaviť opravdivé rehoľné reguly (1221), ktoré neskoršie ešte opravil (spoluúčinkoval na nich i kardinál Ugolíno, neskorší pápež Gregor IX.), a ktoré Sv. stolica schválila r. 1223. Tým bola spoločnosť menších bratov povýšená na rehoľu. Zaslúžil sa o to najmä kardinál Ugolíno, ktorému záležalo na tom, aby ducha, vyplývajúceho z osobnosti Františkovej, zachytil do presnejších regúl a tak ho zachránil v budúcnosti. Sám sv. František nebol s tým úplne spokojný, lebo v regulách videl istý odklon od toho bezprostredne Bohom daného ideálu, ktorý chcel uskutočniť. Ale poslušne sa podrobil vôli pápežovej. Vôbec v celom svojom živote za najdôležitejšiu pokladal poslušnosť voči Cirkvi. A práve tu je jeho veľkosť. Tým zreformoval i Cirkev, že sa vzdal svojej vôle. Po reforme túžiaci albigénci a valdénci však nič nedocielili, rozpadli sa, lebo oni len kritizovali Cirkev ale nepodrobili sa jej pokynom. Na konci svojho života František veľa trpel duševne a telesne. 14. sept. 1224 obsiahol vo vízii na hore Alverno Kristove stigmy a tie podržal na svojom tele až do smrti. Uprostred veľkých bolestí, keď dokončil svoju pieseň k Slnku — prekrásny chválospev o stvorení a o Stvoriterovi — (mortem cantando suscepit), zomrel chudobný a holý v Porciunkule 3. okt. 1226. Stigmatizácia sv. Františka je prvý známy prípad tohto druhu. František sám, nakoľko mohol, zatajoval svoje stigmy až do smrti. Dlhší čas sa o nich vážne pochybovalo; dnes sa pokladajú za historicky úplne zistený fakt. Niet jednotnej mienky o tom, či tu ide o zázrak, za ktorý sú vážne dôvody, alebo o autosugesciu.

4. Sv. František Asiský, serafínsky svätec je jeden z najpútavejších a najsympatickejších zjavov nielen cirkevných, ale aj všeobecných dejín. Nebol výplodom svojho prostredia; vyrástol z milosti božej a zo svojho hlbokého vnútra. Providenciálnym spôsobom riešil najťažšie otázky svojej doby. Nebol učencom, nemal univerzitného vzdelania ako sv. Bernard, sv. Dominik, ba nebol ani kňazom, len diakonom. Bol podivuhodnej hlbokej povahy. Keďže premohol v sebe následky dedičného hriechu, slúžila mu príroda tak, ako slúžila prvému človekovi pred úpadkom. Zvieratá načúvaly jeho hlas a poslúchaly ho, rastliny sa mu usmievaly a vyprávaly. Jemu hlásal dobrotu božiu spievajúci škovránok, lezúci mravček, zelenajúca sa trávička, kvitnúci ker. Slnko, hviezdy, zvieratá, rastliny nazýval bratmi. Bratom mu bol nielen skrotený baránok, ale i dravý vlk. Bol od tuzemských vecí úplne odpútaný, takže temer nič od nich nečakal a pritom v láske zrastený s týmto svetom ako nikto iný. Mal veľkú lásku k prírode a tešil sa z nej. Bol zdravej, veselej povahy, rád spieval. „Chudobný z Assisi" (poverello d'Assisi) bol veselým spevákom Pána (ioeulator Domini). Mal hlboký náboženský cit. Divil sa, keď počul, že niektorí ľudia zháňajú dôkazy pre jestvovanie Boha. Podľa neho ľudia majú hľadať len cestu a spôsoby, ako ho najviac milovať a jemu slúžiť. Jeho zbožnosť vynikala láskou k trpiacemu Spasiteľovi, k Oltárnej sviatosti a kňazom, ktorých si ctil, i keď boli nehodní a prenasledovali ho. Tajomstvo Kalvárie nikto neprecítil tak hlboko ako František, nikto nestelesnil v sebe tak dokonale učenie Kristovo ako on. A jeho vysoké ctnosti nemaly v sebe nič násilného a strojeného, boli prirodzenou súčiastkou jeho osobnosti. Preto pôsobily mocným čarom na jeho rovesníkov a pôsobia dodnes nielen na katolíkov," ale i inovercov a vôbec na ľudí. Málo svätcov malo taký vplyv na Cirkev a spoločnosť ako on. Sv. František je dokonalou katolíckou syntézou bohatého subjektívneho života s objektívnym učením Cirkvi. Renan a Sabatier ho mylne chápali, keď videli v ňom predchodcu moderného subjektivizmu a prívrženca bezdogmového, citového náboženstva; o jeho úplnej

závislosti od Cirkvi a oddanosti k cirkevnej hierarchii sa vôbec nedá pochybovať. Pravda, ťažko ho chápe, kto pozerá len na jeho osobné vlastnosti a nechce v ňom vidieť zvláštny nástroj boží.

5. Cieľ, ktorý sv. František vytýčil svojej reholi, nebolo žobranie, ale práca a kázanie. Z toho mali žiť menší bratia a zbieranie milodarov malo byť posledným spôsobom zadovážiť si k životu potrebné prostriedky. Ani sama rehoľa nič nesmela mať okrem potrebného príbytku. Práve dokonalá apoštolská chudoba mala byť stálou vzpruhou činnosti františkánov. A tak v najlepšom slova zmysle zreformovali františkáni zmaterializovaný svet. Nenazývali . ani dokonalými, ani čistými, ani vyvolenými, ako sektári albigénci a valdénski. A predsa v ich stopách kvitol nový, dokonalejší a čistejší život. Rehora františkánov šírila sa zázračnou rýchlosťou. V Itálii čoskoro nebolo mestečka, ktoré by nebolo poskytlo miesta týmto priateľom ľudu. Koncom 13. storočia už mali do 2000 osád v 34 provinciách vo všetkých štátoch Európy. Pôsobili podľa želania svojho zakladateľa predovšetkým v pastorácii. Neskoršie sa venovali i vede a dosiahli pozoruhodných výsledkov na univerzitách.

6. Čím väčší bol nával do františkánskych domov, tým ťažšie bolo žiť len z milodarov. Pociťovaly to najmä domy, v ktorých sa vychovával dorast. Konflikt medzi ideálom a skutočnosťou javil sa u františkánov už za života zakladateľovho a po jeho smrti otázka chudoby stále spôsobovala spory v reholi. Jedna časť trvala na zakladateľom označenej ideálnej chudobe, druhá však žiadala zmiernenie pôvodnej prísnosti. A vlastne i jedna i druhá strana odbočila od Františkovho ideálu. Jedni odbočili od ideálnej chudoby, druhí od ideálnej poslušnosti a poníženosti. V 14. storočí rozštiepila sa rehoľa na konventuálov (minoriti) a observantov. Spor medzi františkánmi vznikol za tretieho generála rehole Eliáša Cortony, ktorý zmiernil pôvodnú prísnu chudobu rehole, prijal privilégiá od Sv. stolice (hoci zakladateľ to prísne zakázal) a usiloval sa zaviesť do rehole vedecké štúdiá. Oproti tomu sa postavila prísna strana (najstarší prívrženci zakladateľa, najmä brat Leo) a žiadala doslovné dodržanie zakladateľovho testamentu. Podľa toho menší bratia i ako .milodary mohli prijať len k živobytiu potrebné veci, peňazí však sa nemohli ani dotknúť. Sv. Anton Paduánsky (il Santo, † 1231), pôvodom Lisabončan, veľký kazateľ, usiloval sa spočiatku sprostredkovať medzi oboma stranami. Neskoršie sám sa pričinil o zosadenie generála Eliáša. Keď bol generálom rehole rozvážny Bonaventúra (1257-1274), vedel medzi stránkami udržať mier. Rozoznával totiž medzi nezáväzným ideálom zakladateľovým a postulátmi pápežom schválených regúl. Po jeho smrti spor sa obnovil. Reformná strana — spirituáli — žiadala pôvodný rigorizmus. Márne boli zmierovacie pokusy Celestína V. (chcel ich spojiť s ním založenými eremitmi) a Bonifáca VIII. Keď proti ich neposlušnosti prísnejšie vystúpil pápež Ján XXII., odlúčili sa od rehole, utvorili sektu fraticellov a spojili sa 8 nepriateľmi Sv. stolice (Ľudovítom Bavorským). Len keď sa rehoľa rozdelila na dve samostatné rehole (1517) observantov a konventuálov, skončil sa neblahý spor medzi františkánmi.

Sv. František (moriogr.) od J. Widhicher 1931. — A. Styra, Franziskue in der neueren deutsch. Literatur. 1928. — F. Meyer, Social Ideals of St. Francis. London 1928. — F. Imle, Der Geist d. hl. Franziscus u. seine Stiftung, 1921. — H. de Barenton, S. Franeois et la science. Paris 1928. — J. Strieder, Die sozialpolit. Bedeutung des hl. Franz: Franz. Stud. 1926. — D. Scaramuzzi, La dottrina teologica di S. Antonio di P. Roma 1933.

§ 115. REHOĽA DOMINIKÁNOV A OSTÁTNE ŽOBRAVE REHOLE.

1. Skoro súčasne s františkánskou rehoľou vznikla druhá veľká žobravá rehoľa bratov kazateľov (Ordo Fratrum Praedicatorum, OP) čiže dominikánov. Zakladateľom je sv. Dominik, ktorý pochádzal zo vznešenej španielskej rodiny a bol rehoľným kanonikom v Osme — človek teologicky vysoko vzdelaný a apoštolského zmýšľania. Keď sprevádzal svojho biskupa na cestách v južnom Francúzsku, poznal blud albigéncov, aj proti nim vedený boj. Presvedčil sa, ž e kresťanstvo nemôže uplatniť svoju pravdu násilím, ale musí siahnuť k primeranej a dôstojnejšej zbrani. Keď videl, že mnohí katolíci zverujú vyučovanie svojich detí heretikom, založil r. 1206 v Prouville (na úpätí Pyrenejí) kláštor pre výchovu v náboženstve ohrozených dietok. R. 1215 založil v Toulouse združenie kazateľov, ktorí po dôkladnom teologickom a asketickom školení mali sa venovať zvlášť kazateľstvu, vyučovaniu ľudu a tak odvracať ľud od bludných náuk. Mali byť viac hlásateľmi viery ako pokánia. A nakoľko i on i bratia kazatelia vystupovali bez všetkého lesku, ich kázne maly všade úspech. Aby dosiahol pre svoje združenie schválenie Sv. stolice, vybral sa r. 1215 do Ríma. Pápež Inocent III. jeho žiadosti privolil a žiadal, aby nová rehoľa prijala reguly už voľaktorej schválenej rehole. Sv. Dominik prijal za základ augustiniánsku rehoľu s dodatkom premonštrátskych konštitúcií. Pápež Honorius III. r. 1216 dal novej reholi i písomné schválenie. Po pápežskom schválení vyslal sv. Dominik svojich bratov hlavne ta, kde zúrila sekta albigéncov. Ako on učenosťou, plánovitosťou a jasne vytýčeným cieľom svojej práce prevyšoval sv. Františka, i keď nemal tej náboženskej vrúcnosti a okúzľujúcej osobnosti „serafínskeho svätca", tak i jeho bratia postupovali cieľavedomejšie, s väčšou organizačnou pohotovosťou proti sektárom ako františkáni. Pôsobiskom dominikánov podobne ako františkánov, boli predovšetkým práve vtedy sa rodiace mestá, stlačené do úzkych kruhov hradieb. Do tých sa nedaly umiestiť rozsiahle kláštory s hospodárskym príslušenstvom, aké vznikaly v predchádzajúcej dobe výlučne poľnohospodárskej. V mestách sa mohly umiestiť len skromné konventy mendikantov so záhradkou a neveľkým kostolíkom. Preto prvá generálna kapitula rehole dominikánov v Bologni (1220) podľa príkladu františkánov zriekla sa vlastníctva, rozhodla sa prijať úplnú chudobu, čím sa stali dominikáni rehoľou žobravou. Pravda, v chudobe nešli tak ďaleko ako františkáni, a preto ani ich rehoľa nezažila v otázke chudoby takých vnútorných sporov, ako rehoľa menších bratov. Už sám sv. Dominik založil veľa kláštorov v Itálii, Francúzsku a Španielsku. Pre ženy založil druhú rehoľu, ktorá mala modlitbami podporovať apoštolát bratov.

Ba, k bratom kazateľom pripojily sa i združenia svetských ľudí, nazývané „Kristovým rytierstvom" (militia Christi), hlavne preto, aby chránili a udržiavali cirkevné majetky proti sektárom (tretia rehoľa). Rúcho dominikánov bolo biele s čiernym plášťom. Rehoľa sa rýchle šírila vo všetkých krajinách. Keď prácou vysilený zakladateľ sv. Dominik predčasne zomieral (6. aug. 1221 v Bologni; mal len 51 rokov), rehoľa mala už 60 konventov v ôsmich provinciách. Začiatkom 14. storočia však mala vo všetkých krajinách už 562 kláštorov v 21 provinciách a vplyvom na verejný život sa rovnala reholi františkánov. (I keď dominikáni v Uhorsku mali veľa osád, na Slovensku v tejto perióde vznikol len jeden dominikánsky kláštor a to v Gelnici r. 1288. Ostrihomský kláštor dominikánov bol z najstarších dominikánskych osád vôbec.) Rehoľa si získala veľké zásluhy v boji proti bludárom (inkvizícia bola hlavne dominikánom zverená), v pastorácii pomáhala svetskému duchovenstvu a ho nádherne doplňovala. So skvelým výsledkom pracovala v misiách, ďalej v odbore vedy a umenia. Cirkvi dala vynikajúcich pápežov a učencov, ktorí boli najväčšou ozdobou univerzít (sv. Albert Veľký a sv. Tomáš Akvinský.). Dominikáni vynikali najmä na univerzitách v Paríži a v Bologni. Sv. stolica uznala veľké zásluhy dominikánov na poli vedy tým, že úrad najvyššieho cenzora kníh (magister sacri palatii) zverila ich členom. Tu a tam rehoľa dominikánov upadla, ale vždy sa zreformovala z vlastných síl. V 14. storočí prežila menší vnútorný spor o chudobu. Martin V. dovolil na žiadosť samej rehole, aby jednotlivé konventy mohly mai majetky. Modlitbu sv. Ruženca podľa legendy uviedol sv. Dominik. V skutočnosti je však výplodom dlhšieho vývinu (§ 123, 7) a dominikáni sa neskoršie osobitne zaslúžili o jej rozšírenie. 2. Rehora karmelitov (Ordo B. Mariae Virginis de Monte Carmelo) je staršieho pôvodu ako dve veľké žobravé rehole. Jej členovia veria, že ich založil už prorok Eliáš a o to sa viedol dlhý čas nemalý literárny boj. V skutočnosti rehoľu karmelitov založil križiak Bertold z Kalabrie († 1195), ktorý sa s 10 pustovníkmi usadil na hore Karmel v blízkosti tzv. jaskyne Eliášovej. Jeruzalemský patriarcha Albert dal r. 1208 spolku stanovy, ktoré zaväzovaly členov k najprísnejšej chudobe, mlčanlivosti a zdržovaniu sa mäsitých pokrmov. Honorius III. r. 1226 schválil rehoľu. Keď Saracéni tlačili kresťanov z Palestíny, usadili sa karmeliti hlavne na ostrove Cyprus, na Sicílii, vo Francúzsku a Anglicku. Pustovnícky život zamenili za kláštorný. Na lyonskom sneme r. 1245 zadelil pápež Inocent IV. karmelitov medzi žobravé rehole a pre zmenené pomery zmiernil ich doterajšie prísne reguly. Prvým generálom rehole na Západe bol Angličan Šimon Stock (1242-65). Rúcho karmelitov je hnedé. V 15. storočí pridružila sa k reholi i ženská vetva karmelitiek (druhá rehoľa) a neskoršie i tretia rehoľa. Rehora sa rýchle šírila najmä pre úctu Panny Márie a neskoršie hlavne zavedením škapuliara. Zmiernenie reguly viedlo v 15. storočí k rozdeleniu rehole na konventuálov (calceati) a observantov (discalceati). Podľa legendy, ktorá pravdepodobne pochádza len z 15. storočia, škapuliar (plecné rúcho) prijal generál Šimon Stock vo videní od Matky Božej ako záruku blaženej smrti. Domnelá bula (Sabbatina) pápeža' Jána XXII. z r. 1322 na údajné prisľúbenie Matky Božej uisťovala členov rehole karmelitov a k nim pridružených bratstiev, že nositelia posvätného rúcha hneď (subito), podľa inej verzie v najbližšiu sobotu, sa vyslobodia z očistca. V skutočnosti škapuliar sa vyskytoval už u benediktínov a u karmelitov vôbec nebol predpísaný do 15. storočia. Zvyk nosievať škapuliar sa ujal len koncom 15. storočia. 3. Na základe Augustínových regúl okrem regulárnych kanonikov (§ 112, 1) vznikly v 12. a 13. storočí viaceré spolky eremitov, najmä v Itálii. Významnejší sú viliamiti (podľa sv. Viliama s Maleval), jamboniti (zakladateľ Ján Bonus z Mantuy) a britiáni. Tak medzi týmí spolkami eremitov; ako najmä medzi jamBonitmi a františkánmi vzniklo veľa sporov pre podobnosť rúcha a pre zbieranie milodarov v tej istej oblasti (termini). Preto pápež Inocent IV. a neskoršie Alexander IV., aby znemožnil tie spory, nariadil eremitským spolkom spojiť sa v rehoľu augustiniánov eremitov (OESA) — alebo krátko augustiniánov — a rozkázal im zvoliť si v Ríme spoločného generála. Ich rúcho je čierne. Nová žobravá rehoľa sa čoskoro veľmi rozšírila a v čase najväčšieho rozkvetu (15. storočie) mala 2000 kláštorov v 42 provinciách. Vynikali najmä štúdiom diel sv. Augustína. (Na Slovensku viď § 106, 6.) R. 1233 vznikla vo Florencii zo združenia sedem bohatých kupcov (r. 1888 kanonizovaní) rehoľa servitov (OSBMV) — služobníkov Matky Božej. Venovali sa najmä úcte Sedembolestnej Matky Božej a pričinením Filipa Benizzi († 1285) sa rýchlo šírili v Itálii, Nemecku, Poľsku a Uhorsku. Alexander IV. potvrdil r. 1255 rehoľu podľa augustínskych regúl a Martin V. pričlenil ju k žobravým reholiam. Má i ženskú vetvu (servitky). Rehoľa servitov sa zapodieva pastoráciou, jej rúcho je čierne.

B. Altaner, S. Dominicue. 1922. — R. Zeller, La vie Dominicaine. Paris 1927. — Derholt, Des Predigerorden u. seine Theologie. 1916. — L. Wollek, Etudes sur l'Ordre des Dominicainea en Pologne au 13. s. Lemberg 1929. Vaussard, Le Carmel. Paris 1929.

§ 116. RYTIERSKE REHOLE.

1. Koncom 9. a začiatkom 10. storočia, keď sa rozpadávala ríša Karolingovcov, zavládly v ľudskej spoločnosti divé pomery (§ 94, 2). Nebolo dostatočnej právnej a majetkovej istoty. Uplatňovalo sa právo silnejšieho, právo pästi a ľudia namiesto toho, aby sa dovolávali právnej spravodlivosti, boli nútení siahnuť po zbrani k sebaobrane. Hospodársky a telesnou zdatnosťou silnejší boli rytieri. Oni tvorili spoločenskú triedu, vynikajúcu odvážnosťou a bojovnou odhodlanosťou; pre lúpeže, plienenia a rýchle prepadnutia boli postrachom svojho okolia. Kresťanstvo, pravda, nenechalo ani rytierov bez povšimnutia. Usilovalo sa dať ich výbojnosti a odhodlanosti vyšší zmysel, šľachetnejší cieľ - chrániť slabších, najmä ženské. Vplyvom kresťanstva zmenili sa suroví rytieri v šľachetnú spoločenskú triedu - kresťanských rytierov. Cirkev svojimi liturgickými sväteniami (posvätenie rytierskeho meča) dala rytierstvu istý vojensko-duchovný charakter. V rytierstve sa prebudilo stavovské a kresťanské povedomie, ktoré utvorilo z neho pevnú organizáciu najmä stredovekej západnej šľachty

s charakterom nadnárodným a univerzálnym. Jeho sily sa zapojily i do služby všeobecného dobra, do služby celého kresťanstva, najmä vznikom rytierskych reholí.

2. Cirkev prenikla v stredoveku celý súkromný a verejný život, každú ustanovizeň. Pre svoje ciele vedela si vždy stvoriť potrebné prostriedky a orgány. Skvelým dôkazom toho sú práve rytierske rehole, ktoré znamenajú podivuhodné spojenie mníšstva s rytierstvom. K založeniu duchovných rytierskych reholí daly podnet križiacke výpravy. Novozaložené jeruzalemské kráľovstvo, v ktorom zväčša len mestá boli kresťanské, sotva by sa bolo mohlo ubrániť pred nepriateľsky naladeným mohamedánskym vidiekom. Križiaci ho mohli brániť len za svojho pobytu vo Sv. zemi, preto čoskoro vznikly spolky, ktoré si zaumienily mečom brániť Sv. zem a jej záujmy za neprítomnosti križiakov, chrániť pútnikov pred nepriateľskými útokmi neveriacich a v nemoci ich ošetrovať. Boli to veľké úlohy, na ktoré mohli sa podujať len rehoľnými sľubmi zaviazaní mnísi, ale pritom smelí a mečom bojujúci vojaci. Najschopnejší na to boli práve rytieri, ktorí sa stali rehoľníkmi. Tak vznikly rytierske rehole, ktoré k obvyklým trom rehoľným sľubom pripojily štvrtý: votum militae Christi. Zriadenie a stanovy okrem malých odlišností boli rovnaké vo všetkých rytierskych reholiach. Každý väčší národ, ktorý sa zúčastnil na križiackych výpravách, utvoril si svoju rytiersku rehoľu, a to Francúzi rehoľu templárov, Taliani johanitov a Nemci rehoľu nemeckých rytierov. Ústava rytierskych reholí bola prísne centralistická. Rehoľa sa skladala z trojakých členov: rytierov, kňazov a slúžiacich bratov. Na čele rehole stál veľmajster, v boji velil maršal. Veľmajster riadil rehoľu s generálnou kapitulou. Rehoľa sa delila na provincie a provincie na prioráty. Pápeži obdarili rytierske rehole pre ich veľké zásluhy rozličnými privilégiami, medziiným exempciou spod biskupskej jurisdikcie. Pre privilégiá čoskoro vznikly medzi rytierskymi rehoľami a svetským kňazstvom podobné spory, aké malo kňazstvo aj so žobravými rehoľami. I medzi sebou maly rytierske rehole nemalé spory, najmä templári s johanitmi, čo hodne uberalo z ich významu a zásluh.

3. Johaniti (Ordo militiae s. Joannis Bapt. hospitalis hieroso-lymitani) sú najstaršou rytierskou rehoľou. Talianski kupci okolo r. 1050 založili pre ošetrovanie pútnikov v blízkosti Sv. hrobu hospitium s kaplnkou s. Jána Krstiteľa (odtiaľ pomenovanie). Keď križiaci zaujali r. 1099 Jeruzalem, tento dobročinný ústav získal veľký význam. Jeho predstavený Gerard († 1120) ho zreorganizoval a jeho nástupca Raimund z Puy dal mu rehoľné stanovy, ktoré Sv. stolica potvrdila. členovia sa zaviazali, že okrem dodržania obvyklých rehoľných sľubov venujú sa úplne ošetrovaniu slabých a nemocných. Johaniti hneď od začiatku spojovali s nemocničnou službou aj vojenskú. Rehoľa sa šírila nielen na Východe, ale i vo Francúzsku a v Itálii, najmä v prístavných mestách, kde založila v tom čase vzorné hospiciá. Časom duchovný a charitatívny charakter rehole ustupoval pred vojenským. Rytieri venovali sa večnému boju proti neveriacim, slúžiaci bratia (servientes) ošetrovaniu nemocných a kňazi sa starali o náboženské potreby rehole. Doma nosievali johaniti čierny plášť s bielym krížom, vo vojne červený oblek s bielym krížom. Rehoľa veľmi zbohatla pápežskými výsadami a z darov panovníkov. Keď padla i posledná kresťanská pevnosť Akkon (1291), prešli johaniti na ostrov Rodus, odtiaľ v 16. storočí na Maltu (maltézsky rád), kým im ten ostrov neodňal Napoleon r. 1798. Dnes jestvuje už len ako čestný rád so sídlom v Ríme.

4. Rehoľu templárov založili francúzski rytieri na čele s Hugom z Payns r. 1118 na ochranu pútnikov. Kráľ Balduin II. za príbytok dal im časť svojho paláca v blízkosti Šalamúnovho chrámu (odtiaľ pomenovaní templári). Rehoľa bola schválená r. 1118 a podporovaním sv. Bernarda rýchle sa šírila vo Sv. zemi a v všetkých štátoch Európy. Rehoľný oblek templárov je biely plášť s červeným krížom a ich erb vyobrazuje dvoch rytierov na jednom koni. Templári bojovali v prvých radoch za križiackych vojen a svojou statočnosťou dosiahli veľkú vážnosť. Časom veľmi zbohatli. Po ukončení križiackych výprav preložili sídlo do Paríža. Pápež Klement V. zrušil rehoľu r. 1311.

5. Rehoľu nemeckých rytierov (Ordo s. Mariae Theutonicorum) založil za tretej výpravy Fridrich Švábsky s niekoľkými kupcami z Brém a Lubecku pre ošetrovanie nemeckých pútnikov. Ich rehoľné pravidlá boli podobné pravidlám johanitov a templárov. Fridrich II. uviedol ich i do Nemecka. Kým predošlé rytierske rehole boli viac-menej internacionálne založené, rehoľa nemeckých rytierov mala charakter výslovne nacionálne nemecký. Do rehole mohli byt prijatí len členovia nemeckej národnosti. Ich rúchom bol biely plášť s čiernym krížom. Akkon bol hlavným sídlom rehole, a keď tento padol (1291), prešla rehoľa do Benátok, odtiaľ do Marienburgu (r. 1309 — v Prusku). Hľadali pole účinkovania i v Sedmohradsku medzi pohanskými Kumanmi, potom sa venovalí na pokyn chýrneho veľmajstra Hermana zo Salza úplne obráteniu a zvládnutiu pohanských Slovanov v Prusku. Na tom území sa utvoril vlastný štát nemeckej rytierskej rehole na čele s veľmajstrom rehole, ktorý bol súčasne i nemeckým ríšskym kniežaťom. Isteže s germánsko-kultúrneho stanoviska vykonali nemeckí rytieri na tom území velikánsku prácu. No, násilne potlačili slovanský kmeň a nebolo na tej práci požehnania ani s cirkevného stanoviska. Veľmajster Albert Brandenburský prešiel r. 1525 k protestantizmu a celú rehoľu na pruskom území sekularizoval. Štát nemeckých rytierov stal sa svetským vojvodstvom a lénom Poľska. Časť nemeckých rytierov, ktorá ostala na nemeckom území, ostala verná pôvodným zásadám. Ich sídlo bolo teraz v Mergentheime (pri Wurzburgu). Napoleon r. 1809 pozbavil veľmajstra kniežacích práv a majetky rehole zväčša sekularizoval. Rehoľa sa zachovala v Rakúsku so sídlom vo Viedni. Okrem duchovnej správy venuje sa ošetrovaniu nemocných. Domy má i v Opave, Ľublani a Tirolsku. Okrem troch veľkých rytierskych reholí vznikly pri podobných pomeroch menšie rytierske rehole v Portugalsku a v španielsku (rytieri Alkantary, z Kalatravy a

Evory). Zaslúžily sa o oslobodenie svojich vlastí od Saracénov. Význam veľkých rytierskych reholí nikdy nedosiahly. Dnes sú iba dekoráciami.

H. Prutz, Die geistl. Ritterorden 1908.—Prutz, Der Anteil der Ritterorden am geist. Leben ihrer Zeit. 1908. — G. Schndrer, Die ursprdngl. Templerreg. 1903. — Prutz, Die exemte Stellung des Hospitaliterordens. Mdnchen 1906. — W. Cohn, Hermann v. Salza. 1930.

HLAVA IV.

Bludy, herézy, sekty a boj Cirkvi proti nim. Cirk. veda a umenie.

Včasný stredovek svojou neochvejnou vierou a príkladnou podriadenosťou učiteľskému úradu Cirkvi nedával možnosť vzniknúť bludom (§ 84). No, vo vrcholnom stredoveku boli iné okolnosti a zbehlo sa viac takých príčin, pre ktoré boli skôr možné poblúdenia v cirkevnom učení a výstupy proti cirkevnej disciplíne ľahšie a viac odôvodnené. Väčšina týchto bludov a heréz je namierená proti bohatstvu Cirkvi a jej zosvetárčeniu, jej snahe po moci a vláde. Prezieravejší mužovia, ako sv. Bernard, toto predvídali a zavčasu upozorňovali Cirkev (§ 100, 2). Mnohí videli, že najmä vyšší klérus nekráča po ceste označenej apoštolmi; bolelo ich to, chceli nápravu, ale, keďže nemali ducha sv. Františka a Dominika, miesto nápravy vnášali do Cirkvi a ľudskej spoločnosti ešte väčší neporiadok. Vysokými školami vzbudený špekulatívny duch, vplyv gréckej a najmä arabskej filozofie viedol nejedného učenca k racionalizmu. Rodiace sa stredoveké slobodné a sebavedomé mestá a demokraticky založený občiansky stav boli bližšie k myšlienke vzopieť sa autoritatívnej Cirkvi, ako ľudia na začiatku stredoveku. Okrem toho bludy a herézy tejto doby neostávajú v oblasti teoretického rozoberania náboženských právd ako v predošlej perióde, ale prijímajú spoločnosť tvoriaci charakter, totiž herézy sa stávajú sektami. Sekty získavajú prívržencov zväčša v nižších spoločenských triedach, sú nábožensko-demokratickými a prevažne laickými hnutiami. Zavrhujú objektívne pôsobiace sviatosti (opus operatum) a prízvukujú viac osobnú, subjektívnu účasť človeka na jeho spasení. Utvoria si špiritualistický pojem o Cirkvi, v ktorej sakramentálne kňazstvo nie je také dôležité, ha ani nie potrebné. Tým sekty hodne prispievaly k rozkladu charakteristického stredovekého objektivizmu, univerzalizmu a klerikalizmu. Na križiackych výpravách oboznámil sa Západ s novými náhľadmi, myšlienkovými prúdmi a východnými sektami. Povrchnosť v náboženských veciach a revolucionársky duch po križiackych výpravách je príliš zjavný. Na Západe viedol sa dlhotrvajúci urputný boj medzi pápežstvom a cisárstvom a jeho následkom bolo, že upadala autorita vôbec a najmä pápežstva. V takom ovzduší i pri všetkom vonkajšom lesku Cirkvi a jej mocenskom postavení ľahko sa mohly šíriť a rodiť bludy a herézy. Bludy tejto doby sú dvojakého smeru. Jedni chceli v náboženskom fanatizme a bláznivom rojčení znovu oživiť v Cirkvi apoštolskú chudobu a snívali o nových zjaveniach. Druhí nadväzovali na manichejské sekty staroveku. Popri menej významných bludoch väčších rozmerov dosiahli pri prvom smere valdénski, pri druhom katari-albigénci.

§ 117. FANATICI A NÁBOŽENSKÍ ROJKOVIA.

1. Suroví fanatici. Tanchelm z Brabantu, neučený laik, túlal sa po Holandsku a s podobne cítiacimi priateľmi kázal opovrhnúť Cirkvou, lebo jej duchovenstvo odpadlo od apoštolského života, preto i ním udelené sviatosti sú nečisté, neposväcujú človeka, ale naopak, poškvrňujú. Fanatici sami viedli samopašný život, habali cirkevné poklady a z toho sa živili. Tanchelm vyhlasoval o sebe, že je synom božím a snúbencom Matky Božej. R. 1124 zavraždil ho akýsi duchovný. Jeho prívrženci sa ho však nevzdali ani po smrti. Sv. Norbert usiloval sa priviesť ich späť do Cirkvi. V Bretagni podobnú náuku hlásal Eon de Stella. Pokladal sa za sudcu božieho (na seba aplikoval slová: qui venturus est judicare vivos et mortuos). Reimská synoda r. 1148 ho odsúdila ako nebezpečného blúznivca na doživotný žalár, kde aj zomrel. Viacerí z jeho prívržencov zahynuli ohňom na hranici.

2. Pôvodcom petrobrusiánov je kňaz Peter de Bruys, ktorého cirkevná vrchnosť musela zosadiť pre rozličné neprávosti. Z pomsty začal kázať proti Cirkvi, najmä jej obradom, proti omši, modlitbám za zomrelých, krstu dietok, proti úcte kríža, obrazov a stavbe chrámov. Vo Veľký piatok postrhoval kríže, verejne ich pálil a pri ich ohni varil mäso, ktoré vyzývavo jedol so svojimi prívržencami. Jeho prívrženci prenasledovali kňazov a mníchov nútili sa ženiť. Rozhorčený ľud r. 1137 ho upálil. V petrobrusiánskom hnutí pokračoval mních Henrich z Toulouse (henriciáni). Svojimi ohnivými kázňami najmä proti bohatému kléru získal veľa prívržencov. Tí odopreli cirkevnej vrchnosti poslušnosť, opovrhli sviatosťami a vo všetkom sa odvolávali na bibliu. Henrich zomrel vo väzení. Proti jeho prívržencom úspešne bojoval sv. Bernard.

3. V 13. storočí pod dojmom sv. Františkom vzbudených ideí vzniklo viac sekt, hlavne medzi laikmi, ktoré bezprostredne nadviazaly na fantastické náuky Joachima z Fiore († 1202). Spoločným menom sa nazývajú apokalyptickými sektami. Joachim, cisterciánsky opát, bol pokladaný za proroka pre svoju zbožnosť a asketický život. Horlil za cirk. reformu najmä rehoľným životom. Predpovedal, že namiesto terajšej skazenej Cirkvi príde nová, duchovná Cirkev B večným evanjeliom, v ktorej mnísi budú mať vedúcu úlohu. Joachim sám sa podrobil

Cirkvi, preto ani jeho spisy neboly Cirkvou odsúdené. Ale jeho prívrženci — joachimiti vyvíjali ďalej ním označenú náuku a rozoznávali v dejinách tri periódy (montanizmus): dobu Boha Otca po narodenie Krista, Boha Syna, ktorá trvá po ich dobu, a dobu Ducha svätého — joachimitov, ktorá potrvá do konca sveta. Niektorí rojčiví františkáni (spiritualisti) videli začiatok tretej doby vo vystúpení sv. Františka z Assisi. Františkán Gerard z Borgo uverejnil spis „Introductiones in aeternum Evangelium", proti ktorému vznikol prudký odpor a Alexander IV. dal spis r. 1255 spáliť. Gerarda uvrhli do väzenia. I tak sa šírila náuka ďalej, najmä františkán Peter Ján Olivi († 1298) a Ubertino z Casale osopili sa na pápeža Bonifáca VIII. a Klementa V., ktorých pokladali za falošných pápežov. Apoštolskú chudobu chceli obnoviť i apoštolskí bratia. Ich zakladateľom je Gerard Sagarelli, remeselník z Palmy, ktorý, keď ho nechceli prijať do františkánskej rehole, sám chcel obnoviť apoštolský život. Prívrženci ním založeného spolku žili v prísnej chudobe a napádali Cirkev a jej zriadenia. Gerarda ako tvrdošijného bludára r. 1300 upálili. Jeho žiak, fanatický Fra Dolcino, hlásal blízky súd nad hlboko upadnutou Cirkvou. S početnými svojimi prívržencami opevnil horu pri Vercelli a odtiaľ robil lúpežné útoky do okolia. R. 1307 ho popravili.

4. K racionalistickým a panteistickým bludom patria náuky Amalricha z Bena (Francúz, † 1207), ktorý bol profesorom filozofie a teológie v Paríži. Učil, že každý kresťan je v panteistickom zmysle údom Kristovým. Inocent III. zavrhol jeho náuku. Amalrich zo žiaľu nad tým zomrel. Jeho stúpenci David z Dinant, profesor teológie v Paríži, a Viliam, parížsky zlatník, ďalej pracovali na jeho náuke, z ktorej sa vyvinul úplný panteizmus. Všetko, čo jestvuje, je Boh. On je podstatou každého tvora, hmota je len formou, v ktorej sa javí absolútna bytosť. Amalrikánov odsúdila parížska synoda r. 1210. Predných sekty uväznili a viacerých upálili. Z amalrikánskeho bludu sa vyvinula sekta bratov a sestier voľného ducha. Hlásali úplnú emancipáciu ducha a tela, učili, že nebeská blaženosť a pekelné muky sú len na zemi. Blaženosť je byť v povedomí jedno s Bohom. Sekta sa šírila v nemeckých, talianskych, švajčiarskych a českých mestách. Bola nebezpečná nielen z cirkevného, ale aj zo sociálneho ohľadu. Na nariadenie viennského snemu (1311) inkvizícia prísne potlačovala bludárov.

5. Bola aj sekta, ktorá čerta zvelebovala. Sú to luciferiáni, ktorí uctievali Lucifera a tvrdili, že nespravodlivo bol vyhodený z neba a že raz dosiahne večnú blaženosť. Michal Archanjel však spolu so svojimi prívržencami bude večne trestaný. Táto sekta je dualistická a súvisí so sektou katarov. Dopustila sa veľa ohavností, preto zvlášť v Nemecku ju čo najprísnejšie prenasledovali. V severnom Taliansku vznikla koncom 12. storočia menšia sekta passagiánov, ktorá žiadala doslovné dodržanie Starého zákona okrem krvavých obetí. Popierali Kristovo božstvo a viditeľnú Cirkev. Prívrženci popri krste mali aj obrezanie a okrem nedele svätili i sobotu.

Walter, Die ersten Wanderprediger in Frankreich. 1906. Funk-Bihlmeyer, Kircheng. II. Frbrg. 1932. — Dolinger, Beiträge zur Sektengesch. d. MA. 1890.

§ 118. KATARI (ALBIGÉNCI) A VALDÉNSKI.

Stredoveké heretické snahy našly významné stvárnenie vo dvoch nebezpečných sektách, s ktorými mala Cirkev veľa práce. Sú to sekty katarov a valdénskych, čo do povahy a vzniku sú úplne rozličné, preto každá napáda Cirkev s iného stanoviska. Sektu katarov nezrodily stredoveké cirkevné pomery; je hlavne za križiackych výprav z Východu presadeným revolucionárskym hnutím, ktoré nadviazalo na staroveké pohanské a gnosticko-manichejské bludy. Sekta valdénskych však vyrástla z Cirkvi ako reakcia na jej stredoveký vývin. Táto sekta sa opiera o kresťanský podklad. Zodpovedne ich rozličným povahám ináč sa postavila i Cirkev vo svojej obrane proti katarom a ináč proti valdénskym.

1. Najnebezpečnejšou spomedzi všetkých stredovekých siekt je sekta katarov (grécky: xensaool.: = čistí. Z toho po nemecky Ketzer, kacíri). Na gnostickom podklade tvorili veľkú heretickú spoločnosť, podľa miest ináč a ináč pomenovanú. V južnom Francúzsku nazývali ich albigéncami (od mesta Albi), na Balkáne bogumilmi (§ 80, 2), v Taliansku speronistami a patarenmi, v Nemecku runkelmi, v Anglicku publikánmi. Čulým obchodným stykom medzi Východom a Západom a najmä za križiackych výprav dostali sa do strednej a západnej Európy, obsadili hlavne väčšie obchodné mestá. V južnom Francúzsku albigénci tvorili organizovanú spoločnosť — tajnú cirkev a ich nepriateľský postoj ku katolíckej Cirkvi tam bol najzjavnejší. Najviac lákala k ich sekte ostrá kritika bohatstva a moci Cirkvi, svetáctva biskupov a kňazov. Ináč vo všeobecnosti katarom nešlo o konfesionálne otázky, lebo vlastne oni nestáli už na cirkevnej pôde, i keď si podržali kresťanské náhľady. Všetky odtienky katarov v základe boli gnostické. Ich náuka bola dualistická, totiž rozoznávali medzi dobrým princípom - Bohom a zlým - hmotou. Preto opovrhovali všetkým, čo súviselo s hmotou: manželstvom, súkromným majetkom a požívaním mäsa. Popierali zmŕtvychvstanie, ich kristológia bola doketická. Zavrhli cirkevníctvo, kňazstvo, sviatosti, úctu obrazov, prísahu, vojnu, trest smrti a svetskú vrchnosť. Ich životospráva, aspoň navonok, bola prísne asketická. Jadro sekty tvorili „dokonalí" (perfecti, bonhommes). Tých nebolo veľa, a mali hierarchické zriadenie, biskupov, diakonov, ba vraj i pápeža. Oni kázali a konali bohoslužbu. Ostatní katari boli jednoduchí veriaci (credentes). Vstup do triedy dokonalých sa dial prijatím duchovného krstu, zvaného „consolamentum" = potešenie. Bol jedinou sviatosťou katarov a nezbytnou podmienkou spasenia. Udeľovali ho „dokonalí" položením rúk na kandidáta a odriekaním Otčenáša. Kandidát musel sľúbiť, že neočakáva spasenia od rímskej Cirkvi a jej sviatostí a že sa bude zdržiavať manželstva, majetku a požívania mäsa. U jednoduchých veriacich,

ktorí mohli navonok patriť do katolíckej Cirkvi, stačilo, keď prisľúbili (convenenza), že pred smrťou prijmú „potešenie". Títo nemuseli dodržiavať prísnu morálku „dokonalých", ale že by sa vo všeobecnosti boli dopúšťali takej mravnej samopašnosti, akú im mnohí pripisujú, nie je dokázané. „Dokonalí", ktorí len na smrteľnej posteli prijali consolamentum, aby predišli prípadnému uzdraveniu a tak novému upadnutiu do hriechov, zdržiavaním sa pokrmu, totiž samovraždou - hladom (endura) ukončili svoj život. Albigénci urýchľovali smrť otvorením žíl, horúcimi kúpeľami a po tých úmyselným nachladnutím. Ako vidieť, blud katarov bol nebezpečný nielen pre Cirkev, ale i pre ľudskú spoločnosť a štát. A šíril sa rýchle. V 12. a 13. storočí v južnom Francúzsku a severnom Taliansku skoro nebolo mesta, ktoré by nebolo infikované tým bludom. Podporovali ho i mnohí poprední ľudia, grófi a baróni. I Cirkvi i štátu záležalo, aby vykorenily ten nebezpečný blud. Cirkev sa usilovala predovšetkým poučovaním ho oslabovať, a keď to nestačilo, siahla i k svojim trestným prostriedkom. Keď pokusy sv. Dominika obrátiť poblúdených sa zdaly márnymi, Inocent III. vyhlásil proti albigéncom križiacku vojnu pod vedením pápežského legáta a grófa Šimona z Montfortu. Boj potrval 20 rokov. Spáchalo sa v ňom veľa ukrutností tak na jednej ako i na druhej strane; skončil sa parížskym mierom r. 1229, ktorým blud bol síce zlomený, ale úplne potlačila ho len inkvizícia.

2. Sv. František a jeho bratia uskutočňovali svoj ideál apoštolskej chudoby a kázania v najvernejšej podriadenosti Cirkvi a úplnom súlade s ňou. Valdénski mali ten istý program, ale v jeho prevedení dostali sa do protivy s Cirkvou a stali sa sektou. Ich zakladateľom je Peter Valdes, bohatý kupec v Lyone, ktorý čítaním Písma sv. a príkladom sv. Alexa povzbudený, rozdal r. 1173 svoj majetok chudobným a v domnienke, že je povolaný k vyšším veciam, vystúpil pred ľud ako kazateľ pokánia, hoci bol len laik a teologicky nevzdelaný. Čoskoro získal si mnohých prívržencov, ktorí podľa predpisu evanjelia (Luk. 10, 1) po dvoch vychádzali medzi ľud, aby potulne kázali o chudobe v biednom obleku. Nazývali sa chudobní z Lyonu, insabbatati (nosievali len drevené sandály, sabots) alebo humiliáti, neskoršie podľa zakladateľa valdénski. Keďže kázali bez cirkevného dovolenia a dopúšťali sa ostrej kritiky kléru, lyonský arcibiskup zakázal im kázať. Lyonská synoda (1179) dovolila im potulné kázanie s podmienkou, že sa podrobia cirk. dozoru. Avšak oni si toho nie dlho všímali. Pápež Lucius III. r. 1184 vyobcoval ich ako kacírov. Valdénski učili, že Písmo sv. je jediným prameňom viery; tradícii nepripisovali nijakej autority. Zavrhovali celú cirkevnú hierarchiu, pápeža pokladali za hlavu všetkých bludárov, zakázali poslušnosť jemu a všetkým prelátom. Zamietali všetko, čo sa nedá (podľa nich) dokázať priamo z náuky Kristovej a apoštolov: sviatky, pôsty, bohoslužbu, benedikcie, púte, odpustky, náuku o očistci, modlitby za mŕtvych, prísahu, vojenskú službu a trest smrti. členovia sekty delili sa na dokonalých, ktorí boli potulnými kazateľmi a živili sa len almužnou a jednoduchých veriacich (credentes), ktorí mohli žiť v manželstve, mali majetok ale museli sa vyhýbať každej nádhere a rozmaru. Valdénski sa ešte za života zakladateľa rozdelili na dve skupiny: francúzsku a lombardskú. Francúzska skupina i pri svojich zvláštnostiach sa usilovala udržať spojenie s katolíckou Cirkvou. Lombardská skupina bola radikálnejšia. Trvala na tom, že platnosť sviatostí závisí od osobnej hodnosti udeľovateľa, preto zavrhla sviatosti, udelené katolíckymi biskupmi a kňazmi, volila si biskupov a zriadila vlastnú bohoslužbu. Táto skupina vyvinula veľkú aktivitu a rozšírila sa v Nemecku, Poľsku, Čechách a Morave (Valdes vypudený z Francúzska zomrel v Čechách) a v Uhrách. Český husitizmus najmä „bratríci" majú svoj pôvod medzi iným i vo valdénskych. Francúzski valdénski splynuli neskoršie s kalvinizmom, v Nemecku s luteranizmom. V Taliansku (v Piemonte) i dnes ich žije asi 30.000. Vo valdénskych vystupuje v stredoveku po prvý raz väčšia organizovaná laická spoločnosť, ktorá si chce riešiť otázky spasenia nezávisle od kňazstva. Charakteristický príznak ďalších časov, keď stredoveký klerikalizmus buď úplne odstránili, alebo ho silne zúžili!

E. Broeckx, Le Catharisme. Louvain 1916. — H. Theloe, Die Ketzerverfolgungen im 11. u. Jh. 1913. — Comba, Histoire des Vaudois. Paria 1901. — Die Ketzerpolitik der deutschen Kaiser u. Känige. 1914.

§ 119. INKVIZÍCIA.

1. Už kresťanský starovek mal svoje trestné opatrenia proti bludárom. V prvých troch kresťanských storočiach používalo sa proti nim len duchovných trestov. Keď sa však kresťanstvo stalo štátnym náboženstvom, kresťanskí cisári pokladali si za povinnosť trestať nielen tých, ktorí prestupovali štátne zákony, ale i tých, ktorí porušovali cirkevné nariadenia. U Konštantína Veľkého, Valentiniána I., najmä však u Teodózia Veľkého často sa vyskytujú zákonom stanovené tresty proti bludárom, a to: vyhnanstvo, konfiškácia majetku, strata občianskych práv (§ 30, 1; § 32, 4; § 41, 3). Ba aj smrťou trestali bludárov, najmä manichejcov a donatistov, ktorých považovali za rušiteľov majestátu. Svätí Otcovia, sv. Hieronym, Leo Veľký, Gregor Veľký, najmä však sv. Augustín, i keď spočiatku ináč zmýšľali, neskoršie podľa príkladu Starého zákona tiež schvaľovali telesné tresty bludárov, vyjmúc trest smrti (§ 41, 3). Začiatkom stredoveku na Západe nebolo určitého zákonného opatrenia na potrestanie bludárov a heretikov. Ale nebolo to ani potrebné, lebo bludy sa zriedka vyskytovaly (§ 84). Zvyšky pohanstva a iné neporiadky sa odstraňovaly dostatočne vyslanskými súdmi (§ 87, 3) a čisto cirkevné tresty stačily na udržanie disciplíny. Ale keď zmenenými stredovekými pomermi častejšie sa vyskytovaly herézy (vid hlava IV. úvod), nútená bola i Cirkev i svetská vrchnosť učiniť prísnejšie opatrenia proti nim. Pri úzkom spojení Cirkvi a štátu považovala sa heréza i za štátny zločin. Čisto cirkevný trest, napríklad: vyobcovanie z Cirkvi, nemohol stačiť v dobe, keď kacírstvo neznamenalo už len hriech svedomia, ale aj útok na spoločenský poriadok. Koncom 11. storočia už často sa ozývajú hlasy na synodách a to isté činí i svetské zákonodarstvo, aby kňazi i

svetskí ľudia oznámili bludárov biskupovi a svetskej vrchnosti na potrestanie; a prísne trestali takých, ktorí by neučinili zadosť svojej povinnosti. A keď aj spočiatku viacerí cirkevní mužovia (biskup Wazo z Lutychu, sv. Bernard) prízvukovali, aby len Cirkev trestala bludárov svojimi prostriedkami, také hlasy umĺkli najmä po vystúpení katarov, u ktorých bolo príliš zjavné, že popierajú nielen cirkevnú jednotu, ale aj sociálne základy západnej spoločnosti. Teraz už všeobecne sa uznávala zásada, že bludárov treba oznámiť svetskej vrchnosti, aby ich tá náležite potrestala. Zákonitému trestnému ustanoveniu proti heretikom predchádzalo všeobecné ľudové presvedčenie, ktoré nielen schvaľovalo také opatrenia proti bludárom, ale ich aj žiadalo. Fridrich Barbarosa bol prvý, ktorý zákonom stanovil tresty proti bludárom a trest smrti na heretikov vyskytuje sa po prvý raz v Aragonii r. 1197. Ľudovít VIII. uviedol ho vo Francúzsku a Fridrich II. v dorozumení s pápežom v Taliansku.

2. V súvise s potlačením bludu albigéncov vzniká inkvizícia — zvláštna cirkevná inštitúcia, ktorej úlohou bolo vystopovať a potrestať heretikov. Povinnosťou povereného inkvizítora bolo nečakať, kým mu voľakto heretika oznámi, ale z úradu hľadať heretikov, zistiť ich blud a odovzdať ich svetskej vrchnosti, aby ich potrestala. Pri inkvizičnom pokračovaní sudcom bol spočiatku biskup (biskupská inkvizícia). Synoda v Toulouse r. 1229, na ktorej cirkevná inkvizícia v podstate dosiahla svoje dovŕšenie, ustanovila, že každý biskup musí postaviť v každej farnosti svojej diecézy jedného kňaza a niekoľko sprísahaných laikov dobrej povesti, ktorí majú sliediť po heretikoch. Inkvizítori mali vinníkov oznámiť biskupovi, ktorý sa usiloval ich najsamprv zmieriť s Cirkvou, a keď tvrdošijne vytrvali pri blude, mali ich oddať svetskej vrchnosti, aby ich potrestala. Keďže biskupská inkvizícia nie celkom vyhovovala svojej úlohe, lebo buď biskupi nejavili vždy potrebnú horlivosť, alebo bludári vedeli si získať i medzi samými inkvizítormi zástancov, doplnil ju Gregor IX. (pápež inkvizície) r. 1231 tzv. pápežskou inkvizíciou. Totiž popri biskupských súdnych dvoroch ustanovil i pápež pre jednotlivé krajiny svojich inkvizítorov, ktorí pod jeho dozorom a v jeho mene rozhodovali o heretikoch. Úlohou inkvizítorov poveril dominikánov (tá rehoľa najmä horlila za čistotu viery), neskoršie v niektorých prípadoch i minoritov. Pápež vymenoval obyčajne provinciála dominikánov v dotyčnom kraji za hlavného inkvizítora, ktorý si pribral ďalších inkvizítorov zo svojich dominikánov. Pápež Inocent IV. povolil inkvizítorom r. 1252 na vynútenie priznania aj prostriedky mučenia (tortúra), hoci ten spôsob už Mikuláš I. (866) ostro odsúdil ako protiviaci sa božskému a ľudskému právu.

3. Pápežská inkvizícia sa najviac rozšírila v románskych krajoch, v Taliansku, Španielsku, Portugalsku a Francúzsku, a tam aj značne rozšírila svoju kompetenciu, nakoľko okrem výslovnej herézy trestala i svätokrádež, rúhanie sa Bohu, sodomiu, čarodejníctvo, mágiu a alchýmiu. V Nemecku prvým pápežským inkvizítorom r. 1227 bol svetský kňaz Konrád z Marburgu, ktorý tak kruto a fanaticky pokračoval, že jeho postup vyvolal u ľudu veľké rozhorčenie (rytieri ho preto zavraždili). Po tom prípade prísnosť inkvizície v Nemecku značne poklesla v porovnaní s románskymi zemami. Ináč vo všeobecnosti verejnosť schvaľovala inkvizíciu a ľud bol presvedčený, že kacír zaslúži smrť. V Anglicku inkvizícia potrvala až do vystúpenia Viklefovho, v Poľsku uviedol ju pápež Ján XXII. (na Slovensku nebola potrebná). Časom, najmä konfesionálnym rozštiepovaním sa kresťanstva, všeobecne mizla. Nie protestantskí reformátori ju odstránili, veď sami ju schvaľovali a upotrebovali, ale tolerantné idey osvietenskej doby a vznik moderných štátov ukončil fanatické zriadenie stredoveku. Aby sa predišlo ľubovoľným prechmatom inkvizítorov, synody a pápežovia (Inocent IV. Alexander IV.) ustálili presnú kompetenciu a súdny poriadok inkvizícii, ktorý bol podobný súdnemu poriadku pri urážke veličenstva. Celý proces podliehal biskupskému alebo pápežskému dozoru a inkvizítor pri vymeraní ťažších trestov, mučení a vynesení konečného rozsudku, potreboval biskupovho alebo pápežského schválenia. Inkvizítori mali predovšetkým vyzvať tých, čo sa cítili vinnými z herézy, aby sa dobrovoľne prihlásili do určitého času (tempus gratiae). Keď ten pominul, prijímaly sa denunciácie, a to i od samých bludárov a nečestných ľudí. Žalovaný mohol označiť svojich nepriateľov, ktorí mali byť zo svedectva vylúčení. Stačili dvaja žalobci (ich mená sa zamlčaly), aby obžalovaný bol uznaný za vinného. Keď uznal svoju vinu, za trest mu uložili kajúcne skutky (modlitba, púť, almužna, bičovanie, väzenie). Len keď sa pochybovalo o úprimnosti jeho ľútosti, určili mu doživotný žalár. Ako donucovací prostriedok priznania sa upotrebovalo mučenie (podľa rímskeho práva). Len raz bolo slobodno mučiť, i to len vtedy, keď vina bola takmer dokázaná, ale vinník ju popieral. Nemocných a staré osoby nebolo slobodno mučiť. Obžalovaný mohol za 24 hodín odvolať pri mučení vynútené priznanie. Keď sa vina dokázala a obžalovaný bol tvrdošijný, alebo znovu upadol do herézy, odovzdali ho svetskej vrchnosti, aby ho náležite potrestala (animadversio debita). Obvyklým trestom heretika bol trest smrti, a to upálením. Uzákonil ho Fridrich II. a pápežovia to schválili. Pri väčšom počte obžalovaných rozsudok bol naraz a to slávnostne vyhlásený (autodafé = actus fidei). Konal sa obyčajne na námestí, kde sa k procesii dostavil klérus a úrady s hudbou, vojskom a ľudom. Obžalovaní sa dostavili v kajúcnom rúchu. Po kázni tých, ktorí si trest odpykali, prepustili, zatvrdlých však vydali svetskej moci. Popravy sa nekonaly pri tej slávnosti, ale až večer a na inom mieste. Dom, kde heretika našli, mal sa zboriť. Veľmi prísne potrestali každého, kto ukrýval heretikov (konfiškácia majetku), alebo o nich vedel a neoznámil ich. I ten presne určený súdny proces mal veľa nedostatkov a neľudskostí. A ani ho všade nedodržali presne; prechmaty sa vyskytovaly. Najošklivejšie a najukrutnejšie je, že sa pripúšťali denuncianti, ich mená sa zatajovaly a že sa nepripúšťal obhajca, ba upotrebovalo sa mučenia, za čím nasledovala aj smrť. Cirkev síce mala zásady: Ecclesia non sitit sanguinem, preto odovzdala vinníka svetskej vrchnosti, aby ho popravila. Tým však neprestáva jej zodpovednosť za popravy a to ju úplne neospravedlňuje. Najhoršie je, že trpeli nielen ozajstní heretici, ale aj veľa nevinných. Počet odsúdených nebol malý.

4. Inkvizícia je ošklivou ustanovizňou stredoveku, ktorou sa vylialo veľa nevinnej krvi a spáchalo veľa neprávostí. Je však dieťaťom svojej doby; neslobodno na ňu pozerať okom dnešných časov a posudzovať ju podľa moderných náhľadov. K jej spravodlivému posúdeniu načim sa vžiť do vtedajšej ideológie a rozrieši a objasní sa nám veľa dnes nechápateľného. Tu osobitne platí zásada: distingue tempora et evalescit difficultas! Stredovek viac ako ktorákoľvek doba pokladal náboženstvo za najväčšie dobro ľudstva (§ 96, 1), a každý, kto ho a jeho jednotu ohrozoval, bol pokladaný za zločinca, ktorého odstránenie a znemožnenie si pokladaly za svätú povinnosť Cirkev i štát. Nič na svete, teda ani ľudský život, nebol dosť veľký na to, aby sa neobetoval, keď išlo o udržanie čistoty viery. No a v stredoveku ľudský život vôbec necenil sa tak ako dnes. Oveľa menšie hriechy ako heréza trestaly sa v stredoveku smrťou, ktoré sa dnes nepatrne alebo vôbec netrestajú. Majme pred očami to úzke spojenie Cirkvi a štátu v stredoveku, kde porušenie cirkevnej jednoty znamenalo i útok na štát. K tomu stredoveké herézy, najmä katarov a valdénskych, ozaj porušovaly nielen cirkevnú disciplínu, ale ohrozovaly i štátny a spoločenský poriadok. Rušily manželstvo, rodinu, súkromný majetok a keby boli zvíťazily, bolo by to znamenalo spoločenský rozvrat a návrat k barbarstvu a pohanskej samopašnosti. Preto i najväčší stredoveký teológ sv. Tomáš Akvinský schvaľoval inkvizíciu a schvaľovaly ju i ľudové práva (Sachsenspiegel). Istý vplyv na ustanovizeň stredovekej inkvizície mal nepochybne i St. zákon, v ktorom trest smrti bol stanovený na rozličné hriechy (Levit. 20, 1, 9, 10). Pravda, Mojžišove zákony boli evanjeliom odvolané („kto je z vás bez hriechu, nech prvý hodí na ňu kameňom". Ján 8, 7). Preto keby stredoveká Cirkev sa bola pridržiavala len Kristovho príkladu, nebola by sa dala strhnúť Starým zákonom k inkvizícii; bola by si skôr osvojila napomenutie sv. Bernarda: fides suadenda est, non imponenda. Lenže takto pokladala za prípustné siahnuť k takému prostriedku, kým nedospela k dnešnému, i v cirkevnom práve určenému stanovisku: Ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur (Cod. j. c. can. 1351).

R. Schmidt, Die Herkunft des Inquisitionsprozesses. 1902. — J. Guiraud, L'inquisition médiévale. Paris 1928. — M. Laudrieux, L'inquisition, Paris 1911. — P. Flade, Das ram. Inquisitioneverfahren in Deutschl. bis zu den Hexenprozessen 1902.

§ 120. CIRKEVNÁ VEDA. SCHOLASTIKA A MYSTIKA. UNIVERZITY.

1. Kým cirkevná veda začiatkom stredoveku vyžívala sa len v reprodukcii spisov sv. Otcov a mala zväčša charakter kontemplatívny, zatiaľ v pokročilom stredoveku vidíme vo vedeckom živote neobyčajnú čulosť; charakterizuje ho originálnosť, samostatnosť a všestrannosť. Príčiny veľkého vedeckého rozkvetu v tejto perióde načim hľadať vo zvýšenom vzájomnom styku národov, oživenom najmä križiackymi výpravami, kde Západ mohol sa oboznámiť s arabskou vedou a gréckou filozofiou. Treba bolo odrážať útoky arabskej filozofie na kresťanstvo, čo popudilo kresťanských vedátorov k prehĺbeniu a systematickému zloženiu svojich znalostí. Zvýšený záujem o náboženské veci vôbec, vzmáhajúce sa rehoľníctvo skytaly cirkevnej vede prajné podmienky. Charakterizuje ju snaha po vybudovaní jednotného a všestranne uspokojujúceho filozoficko-teologického svetonáhľadu (javí sa to vo vzniklých teologických summách a sentenciách), snaha po harmonickom spojení viery a vedy, rozumu a zjavenia. V teologickej vede hneď od počiatku jej stredovekého rozkvetu sa javia dva hlavné smery: scholastický a mystický. Scholastika (t. j. školská veda) sa snažila podložiť vieru i vedou, priblížiť sa k zjaveným pravdám filozofiou (intelligere, quod credimus; philosophia ancilla theologiae), dialekticky objasniť obsah dogiem, dokázať súvislosť s inými pravdami viery, z daných teologických právd vyvodzovať konklúzie, brániť pravdy viery a potvrdiť ich analogickými dôkazmi. Išlo jej o správnosť a jasnosť; preto vo vyjadrovaní je stručná, suchá a s obľubou upotrebuje formu sylogizmu. Mystika sa usiluje vnútorným rozjímaním získať si hlbšie poznanie kresťanských právd. Ona je kontemplatívnou teológiou, kde Bohom omilostený človek čistým srdcom, osvieteným rozumom v spojení s Bohom (via purgativa, illuminativa a unitiva) sa snaží chápať vyššiu pravdu a aplikovať ju na život. Scholastika skytala mysleniu jasnosť, presné pojmy a princípy, mystika vrúcny cit a praktický smer. Scholastika hľadala vo veci pravdu, mystika dobro; jedna apelovala na rozum, druhá na srdce. Scholastika a mystika vlastne nestály proti sebe, ako sa to často tvrdí, ale naopak, navzájom sa harmonicky doplňovaly. Oba smery sa mohly pekne zlučovať v jednej osobe. Veľkí scholastici — Albert Veľký, Tomáš Akvinský, Bonaventúra — boli súčasne i veľkými mystikmi. Len keď tieto dva smery úmyselne nehľadaly kontakty medzi sebou, dostaly sa na rázcestie a scholastika vyžívala sa v zbytočnom a prepiatom rozumkárení, mystika v panteistickom rojčení. Intenzívnejšia cirkevná veda sa začína už koncom 11. storočia Lanfrankom (§ 85, 8) a jeho žiakom Anzelmom, v 12. storočí zosilnie v boji proti nominalizmu a realizmu, v 13. storočí v troch vynikajúcich vedátoroch: v sv. Albertovi Veľkom, Tomášovi Akvinskom a v Duns Skotovi dosiahne svoj vrchol; v 14. storočí však už nastúpi cestu úpadku. Scholastici spočiatku máločo poznali z gréckych Otcov, vyjmúc sv. Jána Damašského. Len čiastočne poznali Platóna a Aristotela, a aj to len z arabských prekladov, ktoré nepodávaly opravdivý zmysel Aristotelových diel. Preto scholastici popierali niektoré jeho náhľady, i keď vo všeobecnosti si ho vysoko vážili. Medzi arabskými filozofmi, s ktorými sa scholastici zapodievali, sú: Alfarabi († 950), o Aristotela sa opierajúci Avicenna († 1050), mystik Algazel († 1111) a v Španielsku fatalizmus hlásajúci Averroes († 1198). Spomedzi židovských filozofov vynikali Ibn Gebirol († 1070) a Mojžiš Maimonides, ktorý podoprel židovskú vierouku Aristotelovou filozofiou. Hneď na počiatku scholastickej špekulácie vzplanul vedecký hoj o reálnu platnosť všeobecných pojmov, ktorý potrval po celú dobu scholastiky a rozdelil učencov na dva tábory. Nonzindisti priznávali len jednotlivým veciam reálnu existenciu, všeobecným pojmom neprivlastňovali objektivitu a pokladali ich len za fikcie, jestvujúce len v rozume. Hlavným zastancom bol kanonik Roscellin z Compiogne. Realisti však uznávali

i všeobecným pojmom objektívnu platnosť. Delili sa na výstredných (Viliam z Champeaux - všeobecniny i jestvujú mimo rozumu) a miernych realistov. Najvynikajúcejším realistom je Peter Abelard (1079-1142). Bol žiakom Roscellinovým, čoskoro ho však prevýšil. Učil v Paríži prv dialektiku, potom teologiu a to s takým úspechom, že sa k nemu hrnuli žiaci z celej Európy. Pre nepríjemnú príhodu so žiačkou Heloizou (vnučkou kanonika Fulberta) musel sa uchýliť do kláštora v St. Denis, ale hneď znovu vystúpil ako profesor. Lenže jeho smelé prednášky narazily na odpor (sv. Bernard) a jeho traktát: De unitate et trinitate synoda v Soissons (1121) odsúdila spáliť a Sv. stolica potvrdila rozsudok. Po veľmi rušnom živote zmierený s Cirkvou zomrel v klunskom kláštore. Bol človek neobyčajne nadaný, kriticky založený a príliš ctižiadostivý. Nebol síce racionalistom, ale neraz prekročil hranice medzi vierou a vedou. Proti Anzelmovej zásade: credo ut intelligam, postavil Abelard zásadu: intelligo, ut credam a dubium označil ako nevyhnutné východisko k poznaniu pravdy. Dialektická metóda, umenie, dišputy v teologii, štúdium a cenenie starých filozofov Platóna a Aristotela (concordare discordantia) v scholastike je jeho zásluhou. Okrem spomínaného diela napísal ešte: Theologia christiana, Introductio in theologiam, Sic et non a Scito teipsum, z ktorých viaceré vety boli odsúdené ako heretické.

2. Počiatok scholastiky. Za otca scholastiky sa pokladá sv. Anzelm z Canterbury (1033-1109). Pochádzal zo šľachtickej lombardskej rodiny z Piemontu, bol žiakom opáta Lanfranka v kláštore Beccum a neskoršie jeho nástupcom. Odtiaľ prešiel do Anglicka ako prímas a canterburský arcibiskup, kde neohrozene z. stával gregorovské idey o investitúre. Všestranným vzdelaním, ostrovtipom a špekulatívnym nadaním stal sa najvýznamnejším učencom svojej doby. Jeho zásadou, ktorú si osvojili všetci scholastici, je: fides quaerit intellectum. Credo ut intelligam. Hlavné jeho dielo: Cur Deus homo hovorí o nevyhnutnosti vykúpenia a vtelenia Syna Božieho, ďalšie dielo Monologium špekulatívne hovorí o božej podstate. V Proslogiume však podáva ontologický dôkaz božej existencie. Anzelmov žiak Anzelm z Laonu († 1117), profesor v Paríži, zložil k Vulgate „Glossa interlinearis", hlavný to prameň exegetickej vedy v stredoveku. Metodicky originálne spracovali celú teológiu tzv. sentenciári, ktorí povyberali k jednotlivým teologickým pravdám najjasnejšie výpovede (sententiae) sv. Otcov, podopreli ich dôkazmi zo sv. Písma a tradície a poskladali ich v pevný systém. Prvý pokus toho druhu urobil Róbert Pulleyn († 1150), kardinál a profesor v Oxforde a v Paríži. Majstrom sentencií bol Peter Lombardský († 1164). Narodil sa v Lombardii, študoval v Bologni a Paríži. Tam sa stal neskoršie profesorom a aj biskupom. Najdôležitejším jeho dielom je: Libri IV. sententiarum, ktoré, i keď nie je bez nedostatku, tešilo sa čoskoro takej vážnosti a vplyvu, že autorovi sa dostalo čestného pomenovania: magister sententiarum. V prvej knihe hovorí o Bohu jednom a trojitom, v druhej o stvorení a stvoreniach, v tretej o vtelení a vykúpení a vo štvrtej o sviatostiach a posledných veciach. Do 16. storočia upotrebovalo sa dielo ako príručka teológie. Vynikajúci teológovia napísali k nemu veľa komentárov.

3. Otcom stredovekej mystiky je sv. Bernard (§ 111, 1), „doctor mellifluus" a náboženský génius 12. storočia. Stredobodom jeho mystiky je nasledovanie trpiaceho Bohočloveka (scire Jesum et hunc crucifixum). Hlavné jeho dielo je: De consideratione libri V., venované svojmu žiakovi pápežovi Eugenovi III. Jeho výklad k Piesni piesní je príručkou mystiky. Ďalšími dielami mystického obsahu sú: De diligendo Deo a De gradibus humilitatis. Po ňom ako najskvelejšom kazateľovi ostalo 251 kázní. V Nemecku v tom čase významne zastupuje mystiku sv. Hildegarda († 1179), zvaná „sibylou Porýnska". Biskupi, opáti a panovníci neraz požiadali ju o radu pre jej múdrosť a široký rozhľad. Napísala diela: Liber scivias (= sci vias Iucis), Liber vitae meritorum, Liber divinorum operum. Vynikala i v prírodovede a lekárstve. Scholastiku pred úpadkom do krajnosti varovali tzv. viktoríni, t. j. predstavení významného augustiniánskeho kláštora sv. Viktora pri Paríži. Hugo zo sv. Viktora († 1141), priateľ sv. Bernarda, opieral sa hlavne o sv. Augustína, preto ho nazvali jeho vrstovníci „druhým Augustínom". Medzi jeho spismi vyniká: Summa sententiarum a dve knihy: De sacramentis fidei christianae. V nich do istej miery odsudzuje špekulatívny smer niektorých scholastikov. Jeho nástupca Richard zo sv. Viktora kritizuje vybočenia scholastiky a ďalší nástupca Walter zo sv. Viktora sa už otvorene stavia proti nej.

4. Vrcholná scholastika. Stredovek vôbec charakterizuje snaha po jednote a zhode. V teológii sa to javí vo vyrovnaní viery s vedou, k čomu skytala vedecký podklad vrcholná scholastika, ktorá je korunou a dovŕšením dlhého vývinu, začatého sv. Pavlom apoštolom (§ 18, 1), na ktorom spoluúčinkovali všetci kresťanskí myslitelia. Je šťastným zakončením cez stáročia trvajúceho úsilia určiť správny pomer medzi rozumom a zjavením a trvale platným formulovaním problému teológie. Oplodňovateľom scholastickej teológie ako západnej vedy vôbec, bol najväčší grécky mysliteľ Aristoteles. Západ do 12. storočia bol len máločo poznal z duchovného bohatstva tohto obra Východu. A nebolo ani ľahko kresťanskej vede nadviazať na jeho duchovný svet, lebo i keď Aristoteles — „anima naturaliter christiana" dospel k mnohým uzáverom, ktoré sa zrovnávaly s kresťanským náhľadom, jednako bol pohanom. Jeho predstavy o božstve neboly ešte jasné, nie dosť presne rozlišoval božstvo od sveta. K tomu Západ prijal Aristotelove diela z rúk arabských a židovských panteisticky založených filozofov, ktorí ich pozmenili vo svojom zmysle. Kresťanskí učenci mali veľa práce, kým z toho všetkého takrečeno vylúštili kresťanského Aristotela. Kresťansky vykladaný a hodnotený Aristoteles sa stal scholastickým filozofom; jeho mierny realizmus formoval svetonáhľad 13. storočia. Starší, Platóno-Augustínov smer, ustupoval, ale aj on mal v niektorých dominikánoch a františkánoch pozoruhodných zástancov. Vedecké závodenie dvoch smerov dlho trvalo a miestami bolo dosť živé, kresťanskej vede však nemálo osožilo. O kresťansko-vedecký pokrok sa zaslúžily hlavne žobravé rehole, najmä na vtedy vzniknutých univerzitách v Paríži a Bologni. Učenci z Itálie, Francúzska, Nemecka, Anglicka a Španielska rovnako sa zúčastnili na vedeckej práci tejto doby. Štyria velikáši vrcholnej scholastiky Alexander Halský, Albert Veľký, Tomáš Akvinský a Bonaventúra z polovice sú

dominikáni, z polovice františkáni. Čo do národnosti, sú Taliani, Nemci a Angličania. Alexander Halský († 1245, Doctor irrefragabilis), rodom Angličan, vynikajúci profesor v Paríži, r. 1231 pristúpil do rehole františkánov. Podstatne sa opiera o Augustína, ale je už aj prvým zo scholastických filozofov, ktorý poznal Aristotelovu filozofiu v celom jej rozsahu a upotrebil ju k teologickým výkladom. Napísal obsažný komentár k sentenciám Petra Lombardského — Summa universae theologiae. Albert Veľký († 1280; Doctor universalis; od r. 1932 svätý a cirkevný učiteľ) pochádzal zo švábska, študoval v Paríži a Padue, kde vstúpil do rehole dominikánov. Učil v Kolíne, v Paríži, od 1260-62 bol biskupom v Regensburgu, pápežským legátom a kazateľom križiackej výpravy v Nemecku a Čechách. Neskoršie sa vzdal biskupstva, ďalej učil v Kolíne, kde aj zomrel. Pokresťančenie Aristotela je hlavne jeho zásluhou. Svojimi všestrannými a hlbokými vedomosťami je najväčším stredovekým učencom. Veľký teológ bol súčasne veľkým prírodovedcom, vyznal sa najmä v botanike a zoológii. Spomedzi mnohých jeho diel vynikajú Komentár k sentenciám Petra Lombardského, ďalej Summa theologiae a Summa de crea turis. Veľkí scholastik bol súčasne i veľkým mystikom, o čom svedčí dielo Paradisus animae. Pravda, ani platónsko-augustínska tradícia neostala u neho bez vplyvu. Jeho žiakom bol sv. Tomáš Akvinský. Sv. Tomáš Akvinský (1226-74; Doctor Angelicus), pochádzal grófskeho rodu v Neapolsku, ktorý bol v príbuzenstve so štaufským cisárskym domom. Študoval v Monte Cassino a Neapoli, kde proti vôli svojich príbuzných vstúpil do rehole dominikánov. V Kolíne počúval sv. Alberta Veľkého. Ako profesor filozofie učil v Paríži, Ríme a Neapoli. Keď sa chystal na lyonský snem, zomrel na ceste 48-ročný. Teologicko-vedecký život v 13. storočí bol neobyčajne bohatý a spomedzi mnohých vynikajúcich učencov tejto doby palma patrí Tomášovi. Je najučenejším medzi svätými a najsvätejším medzi učencami. V ňom žila aristotelovská snaživosť vedieť súvislosť všetkého jestvujúceho a mal podivnú schopnosť všetko systematicky zjednotiť. Všetko jestvujúce mu slúžilo za cestu k Bohu. Nenechal filozofii svojvoľne vnikať do zjavenia, ale naučil ju zbožne a ponížene mlčať pred božím tajomstvom. Jeho životným dielom, i keď nedokončeným, je Summa theologica, obsahujúca v troch dielach dogmatiku a morálku. V nej vybudoval najskvelejší systém kresťanského svetonáhľadu. Dokončili ju len jeho žiaci, ktorí doplnili chýbajúce čiastky z jeho veľkého druhého diela Komentár k sentenciám Petra Lornbardského. V knihe Summa contra gentiles háji kresťanskú náuku oproti židom a mohamedánom. Všetky Tomášove spisy vynikajú hlbokosťou myšlienok, bystrosťou úsudku, jemnosťou dištinkcie a zaisťujú autorovi prvé miesto v kresťanskej vede všetkých časov. Jeho náuka, hoci mala nemalé ťažkosti, sa prebila a viedla k utvoreniu osobitnej — tomistickej školy. Aristotelova filozofia bola len odbleskom tohto sveta. Scholastika najmä pričinením sv. Tomáša urobila z nej odblesk toho a onoho sveta a z pozemského paláca Aristotelovho vytvorila nádherný, neba sa dotýkajúci kresťanský dóm. Leo XIII. vyhlásil sv. Tomáša za patróna všetkých katolíckych štúdií. Svätý Tomáš nebol len skvelým mysliteľom, ale bol i veľkým mystikom. Jeho štúdia a literárne práce boli službou božou. To isté pero, ktorým napísal svoje podivne jasné myšlienky, písalo i jeho hlboko precítené básne (officium Božieho tela). V ňom sa harmonicky spája scholastika a mystika. Krásne harmonicky zastúpená je scholastika s mystikou i u sv. Bonaventúru († 1274; Ján Fidanza, meno Bonaventúra dal mu sv. František. Doctor seraphicus). Rodom je Toskánec; je najväčším učencom františkánov. Bol žiakom Alexandra Halského a neskoršie i sám prednášal v Paríži. Ako generál svojej rehole miernil spory medzi smerom rigoróznym a miernejším (§ 114, 6). Gregor X. menoval ho kardinálom. Na druhom lyonskom sneme osobitne sa zaslúžil o zblíženie gréckej cirkvi so Západom. V teológii klonil sa viac k smeru platonsko-augustiniánskemu a prevažne je mystikom. I on napísal Komentár k sentenciám, ďalej Breviloquium, najlepšie to dogmatické kompendium stredoveku, Soliloquium, Lignum vitae atd.

5. Na rozhraní vrcholnej a úpadkovej scholastiky stojí druhý velikáš františkánskej rehole Ján Duns Skotus († 1308), rodom zo Škótska (Dunstan); učil v Oxforde, Paríži a Kolíne. Jeho hlavným dielom je Komentár k sentenciám Petra Lombardského (Opus Oxoniense) a Quaestiones quodlibetales o rozličných teologicko-metafyzických otázkach. Pre jeho ťažkú terminológiu zdalo sa ktorým učencom, že je skeptikom a gnostikom. V skutočnosti však je tak isto pozitívnym scholastikom ako hociktorý zo štyroch veľkých scholastikov. Duns Skotus podrobil systém sv. Tomáša ostrej kritike a zostavil nový, v ktorom dal prvenstvo vôli proti Tomášovmu prvenstvu rozumu. V náuke o ospravedlnení človeka väčší dôraz kladie na súčinnosť človeka ako dominikáni. V otázke pomeru milosti a slobodnej vôle vznikly dva smery: tomistov ači dominikánov, odvolávajúc sa na autoritu sv. Tomáša, a skotistov — františkánov, prívržencov názorov Duns Skota. I otázka nepoškvrneného počatia Panny Márie bola predmetom sporu. Skotisti hájili nepoškvrnené počatie, tomisti ho popierali.

Okrem spomínaných vodcov vrcholnej scholastiky má 13. storočie ešte celý rad vynikajúcich učencov. Peter Ján Olivi († 1298) podal náuku o pomere duše k telu, ale cirkevný učiteľský úrad ju neschválil. Dominikán Vincent Beauvais († 1264) zložil obsažnú encyklopédiu vedy svojej doby. Roger Bacon, Angličan a františkán († 1294) popri teologických vedomostiach vyznal sa v prírodovede a technike (predtuchy automobilu a lietadla). Vynašiel okuliare a teleskop a už on poukazoval na chyby juliánskeho kalendára. Pre svoje technické pokusy bol františkánmi prenasledovaný a žalárovaný. Raymund Lullus, Španiel († 1216), scholastik a mystik, úspešne podvracal arabskú panteietickú filozofiu.

6. Čulými cirkevno-politickými bojmi v tej perióde veľmi sa vyvinulo i cirkevné právo. Keďže mnohé právnické zbierky predošlej periódy nevyhovovaly vedeckým nárokom novej doby a javily sa v nich značné protirečenia, zostavil Gracián, kamaldulský mních a profesor v Bologni, v polovici 12. storočia novú sbierku, ktorá mala uviesť do cirkevného práva jasnost a odstrániť nedostatky. Autor nazval zbierku Concordantia discordantium canonum; obyčajne sa menuje Decretum Gratiani. I keď to bola len privátna zbierka, ktorú autor urobil pre svoju

potrebu pri prednáškach práva, predsa čoskoro ju upotrebovali vo všetkých školách a súdnych sieňach. Oficiálnu zbierku dal zostaviť Gregor IX. dominikánovi Raymundovi z Pennafortu, zvanú Decretales Gregori IX. v piatich knihách. Bonifác VIII. doplnil ju dekretami pápežov po svoju dobu a tak vznikol Liber sextus. Tieto spolu tvorily úradný zákonník Cirkvi — Corpus juris canonici, o ktorý sa opierala pápežská svetovláda. Čo do autority, prevýšil aj rímske svetské antické právo.

7. Univerzity. Stredoveká živá kultúrna a vedecká snaživosť nevyhnutne prinášala značnú zmenu v študijnej organizácii. Doterajšie kláštorné a kapitulné školy nemohly vyhovieť novým vedeckým požiadavkám. Cirkevní učenci už nepokladali vyučovanie za prostriedok na dosiahnutie voľajakej cirkevnej hodnosti, ale zvolili si ho za životnú úlohu. Profesori najmä v Paríži a Bologni prednášali novou dialektickou metódou. V Paríži prednášali filozofiu a teológiu, v Bologni právo, a to s takým úspechom, že sa k nim hrnuli poslucháči zo všetkých krajín Európy. Tieto školy stratily svoj lokálny ráz a staly sa širšími vzdelávacími ústavmi spočiatku bez osobitných pravidiel, ale už koncom 12. storočia bolo treba im dať pevnejší podklad. Ten im musela poskytnúť Cirkev, lebo vyššie vzdelanie stálo úplne pod jej vedením a dozorom. V Paríži profesori hlavných disciplín: teológie, filozofie, práva a medicíny, štyroch to fakúlt, združili sa na spôsob cechov v korporáciu, aby tak ľahšie hájili svoje záujmy. Zostavili vlastnú ústavu, ktorú schválil pápež i kráľ a obdarili ich rozličnými privilégiami (neplatili daň, mali osobnú slobodu, vlastné súdnictvo, právo promócie a študujúci klérus bol oslobodený od povinnosti rezidencie). Tak utvorenú korporáciu nazvali studium generale, aby sa líšila od partikulárnych škôl, kde mali prístup len poslucháči určitého kraja alebo národa, kým tieto slúžily študujúcim celej zeme, celému kresťanstvu. Pomenovanie universitas v dnešnom zmysle slova, čo znamená vyučovacie miesto všetkých vied (universitas litterarum), prijalo sa v 14. storočí, a to najsamprv v Nemecku. Universitas spočiatku znamenalo združenie profesorov jednej fakulty, alebo profesorov a poslucháčov jedného národa (universitas magistrorum et scholarium). Na spôsob parížskej univerzity vznikla podobná škola v Bologni a Oxforde. V 13. storočí sa ich utvorilo viac, a to buď z iniciatívy pápežov alebo cisárov. Gregor IX. založil univerzitu v Toulouse (1229); Inocent IV. v Ríme (1244), Fridrich II. v Neapoli. V Nemecku a k nemu patriacich krajinách zakladali univerzity len v 14. storočí, a to v Prahe (1348), vo Viedni (1365), v Heidelbergu (1385), v Kolíne (1388), v Erfurte (1392). R. 1343 založil poľský kráľ Kazimír univerzitu krakovskú. Pápežom potvrdená bola r. 1364. Cirkevný charakter stredovekých univerzít je nepopierateľný. Spomedzi 44 univerzít, vzniklých do konca 14. storočia, 31 založili pápeži a len 13 cisári alebo iní. Pápežovo zvolenie však všade bolo potrebné, lebo on bol najvyšším dozorcom štúdií a len on mohol udeliť faculta tem ubique docendi. Na všetkých univerzitách teológia bola najdôležitejšou disciplínou. Profesori na všetkých fakultách boli zväčša z kléru. Do konca 14. storočia vzhľadom na jestvujúce teologické školy nie každá univerzita mala teologickú fakultu. Vyučovacou rečou bola všade latina. Univerzity navštevovali poslucháči z celého Západu, čo napomáhalo stredovekú jednotnú kultúru, a to kresťanskú. Univerzity vôbec, ale najmä parížska mala veľkú autoritu. Od 13. do 15. storočia popri pápežstve a cisárstve bola treťou veľmocou Západu, bola dôležitým činiteľom nielen vo vedeckom, ale i politickom svete. Na čele generálneho štúdia, totiž univerzity, do konca 13. storočia stál biskupský kancelár (scholasticus), ktorý mal najvyšší dozor nad vedeckým vyučovaním, súdnu právomoc nad poslucháčmi. On udeľoval profesorom veniam docendi. Na čele fakúlt stál dekan. Poslucháči i medzi sebou tvorili korporácie, nie však podľa disciplín, ale podľa národností. Na parížskej univerzite poslucháčstvo sa delilo na Francúzov, Pikardov, Normanov a Angličanov, ku ktorým patrili i Nemci a severné národy. Jednotlivé národy volily si svojich predstavených, zvaných prokurátormi, ktorí bdelí nad privilégiami a právami. Prokurátori štyroch národov volili rektora, ktorý bol hlavou všetkých národov. Koncom 13. storočia funkciu kancelára prevzal rektor. Z jednotlivých reholí najmä dominikáni a františkáni získali na univerzitách určitý počet katedier. Univerzity uderovaly po prísnych skúškach titul doktora, alebo magistra, ktorý oprávňoval na profesorský úrad (licetia ubique docendi). Doktorskému titulu predchádzal bakalaureát a licenciát. Bakalaureát spočiatku neznamenal akademický stupeň, ale tak sa nazýval študent, ktorý sa ešte učil, ale už aj prednášal. Keďže poslucháči mali akademickú slobodu, boli oslobodení od svetského súdu a tak neraz tú slobodu zneužili k výtržnostiam. Preto bolo treba zakladať pre študentov konvikty (bursae), čo ich malo zachrániť od mravných nebezpečenstiev a zároveň pomáhať chudobným. V burzách žili študenti podľa určitých pravidiel a pod prísnym dozorom. Chýrnu parížsku burzu založil r. 1257 Róbert Sorbon, kaplán Ľudovíta IX. Neskoršie podľa neho nazvali teologickú fakultu a konečne celú univerzitu v Paríži Sorbonou. Svätá stolica sa osobitne zaslúžila o vznik a vývin univerzít. Pápeži, ktorí si boli vedomí potreby štúdií, udeľovali univerzitám veľké výsady, hmotne ich bohato podporovali a chránili ich práva.

R. Eucken, Die Lebensanschauungen der groszen Denker. 1924. — G. Engelhardt, Die Enwicklung der dogm. Glaubenpsychologie in d. mittelalt. Scholastik. 1933. — Osuský, Prvé slovenské dejiny filozofie. Lipt. Sv. Mikuláš 1939. — Ed. Berchmans-Kolleg in Pullach: Mensch, Welt. Gott. 1940. — L. Halphen, Lea universites au 139 s. Paria 1931. — H. Schdnebaum, Die ungar. Universitšten im MA. 1925.

§ 121. CIRKEVNÉ UMENIE.

Vo vrcholnom stredoveku sa zbehlo veľa takých okolností, ktoré boli prajnými podmienkami pre umenie. Povznesený hospodársky a vedecký život, oboznámenie sa s východným umením za križiackych výprav, nové dojmy a skúsenosti viedly prirodzene k rozkvetu západného umenia, ktoré i v tej perióde ostalo prevažne, keď nie výlučne cirkevným umením. Slúžilo totiž cirkevným úlohám a živilo sa z náboženského oduševnenia, a to najviac v kláštoroch. Živá viera a oduševnenie za náboženstvo a cirkevné veci, ktoré bolo tak zjavné za križiackych výprav, žiadaly veľkolepé bohoslužby, nádherné kostoly a ľud neľutoval nijakých obetí a námah, aby si svoje kostoly čím dôstojnejšie a bohatšie vyzdobil. Najväčší rozkvet vidíme v staviteľstve. Plastika a maliarstvo nevystupuje ešte ako samostatné umenie, ale najviac v službách staviteľského umenia. Lenže v tejto dobe nachádzame nesmrteľné produkty nielen vo výtvarnom umení, ale i v básnictve a hudbe.

1. Staviteľstvo. Po sľubných začiatkoch v predošlej perióde (§ 86, 2) románsky sloh sa rozvinul teraz aj v štruktúre, aj v ornamentike. Kým včasný románsky sloh preklenoval len apsidy a krypty, teraz odstránil doterajšie drevené povaly lodí a nahradil ich krížovou klenbou. Okná a najmä portály rozšíril a bohato ich vyzdobil plastikou. Ale už koncom 12. storočia vnikajú doň cudzie súčiastky. Polokruhový oblúk ustupuje lomenému, polokruhová apsida polygonálnej. Vzniká prechodný sloh. Na Slovensku máme románske pamiatky i z vrcholného románskeho slohu (časť katedrály v Nitre, kostol v Malom Bíni pri Komárne), ale zväčša sa budovalo v prechodnom slohu, najmä keď po tatárskom plene dôsledne stavali murované kostoly (spišská katedrála, spišské veže). Ale duch stredovekej scholastiky a mystiky nevedel sa dosť jasne vyjadriť v románskom a v prechodnom slohu. Slohom vrcholného stredoveku je gotika, ktorá vyrástla síce organicky z románskeho slohu, ale výsledok vývinu je úplne nový sloh. Gotika vo svojom vývine usiluje sa zjednocovať a zomkýňať, k čomu vlastne smeruje celý život vo vrcholnom stredoveku. Kým románske klenby celou svojou váhou sa opierajú o masívne múry, gotika poznáša ťarchu rebrami a oblúkmi na jednotlivé body piliere a stĺpy. V gotike všetko organicky súvisí, jedna časť napomáha druhú. Vzájomným podporovaním a spájaním mizne masívnosť. Všetko ľahšie a smelšie sa môže vznášať do výšin. I v gotike sa krásne prejavuje snaha po jednote a výšinách, ktorú vidíme v teologických sumách a vôbec v celom spoločenskom živote vrcholného stredoveku (sursum corda). Kým architektúra ťahá človeka do nebeských výšin, vnútorné zariadenie chrámu, cez úzke a farebné okná, rozety a kružby sa predierajúce lúče slnka tvoria mystické ovzdušie do modlitby pohrúženému veriacemu. Ako v žobravých reholiach sa javí duch, ktorý s hmotou nič nechce mať do činenia, tak sa javí i v gotike snaha po odhmotnení stavby tým, že ju po- pretína oknami, rozetami a kružbami. Zbožnosť a obetavosť javí sa na každej jej súčiastke. Všade výklenky, vo výklenkoch tisíce umelecky vypracovaných sôch i na takých miestach, kde ich ľudské oko temer nedozrie a nemôže sa popásť na ich umeleckej kráse. Gotický umelec netvoril pre seba, ale pre Boha. Bol nenáročný. Na svoje produkty sa nepodpísal, za svoju prácu (často bola to celoživotná práca) iste nemohol byt hmotne dostatočne odmenený. Na stredovekých nádherných dómoch pracovaly tisíce neznámych ľudí. Gotický sloh vznikol v severnom Francúzsku. V St. Denis je prvá gotická stavba. Najkrajšie pamiatky toho slohu sú v Paríži Sainte Chapelle, katedrála Notre-Dame, katedrály v Chartres, Reims, Salisbury, Tricri, Strassburgu, Viedni a Prahe. Na Slovensku máme pomerne veľa gotických pamiatok, najmä na Spiši, v Bratislave, Trnave, Košiciach a v bývalých baníckych mestách.

2. Plastika. Plastika v tejto perióde je hodne závislá od architektúry. Do 12. storočia javí sa len v drobných umeleckých predmetoch, v rezbách zo slonovej kosti, v relikviároch, cibóriách, diptychoch a ozdobách knižných väzieb. Neskoršie získa vhodné pole uplatnenia sa pri ozdobách tympanonu reliefmi a sochami pri oltároch a kazateľniciach. Spočiatku napodobňovala antiku, zošľachtenú neskoršie byzantským vplyvom, odstraňovala predošlú meravosť a nadobúdala viac životnosti. Rezbárske a zlatnícke pamiatky na Slovensku patria zväčša už nasledujúcej perióde.

3. Maliarstvo javí sa hlavne v spojení s plastikou, nakoľko sochy boli polychromované. V značnom počte zachovaly sa miniatúry, ktorými usilovní mnísi ozdobovali bohoslužobné knihy. V Taliansku pestovali ešte mozaiku a v kostole sv. Marka ostaly z tej doby najskvelejšie pamiatky. Románske staviteľské umenie svojimi širokými nástennými plochami skytalo vhodné miesto pre nástenné maľby — freská. Gotika tiež polychromuje sochy, steny okrášľuje freskami a prejde i na tabuľové maľby. Cimabue († 1302) zbaví sa byzantských šablón a namaľuje v Assisi život sv. Františka vo freskách, kde je už viac pohybu a života. V 13. storočí i maľba na sklo silne pokročí. Freská slovenských kostolov pochádzajú zo 14. a 15. storočia.

4. Básnictvo, ktoré v predošlej perióde sa zväčša vyžívalo v hymnoch a sekvenciách, teraz sa čo do rozsahu rozširuje. Vynikajúci skladatelia hymnov sú Abelard, sv. Bernard (Jesu dulcis memoria), sv. Tomáš Akvinský (Lauda Sion, Adoro Te devote), Tomáš z CeIano (Dies irae), Giacopone da Todi (Stabat Mater). Ľud spieval svoje piesne v ľudovej reči po kázňach, na odpustoch a pri mystériových hrách. Františkáni (Bonaventúra) boli vynikajúcimi skladateľmi cirkevných piesní pre ľud. I epické básne majú náboženský predmet. Wolfram z Eschenbachu skladá Parzivala, v ktorom oslavuje Sviatosť oltárnu. Na rozhraní vrcholného a pozdného stredoveku stojí najväčší taliansky básnik Dante Alighieri (1265-1321), ktorý vo svojom diele Divina commedia (opis neba, očistca a pekla) podáva výklad najhlbších problémov vo forme individuálnej a predsa všeobecne platnej. Je to poetická suma, rovnako cenná ako veľké sumy scholastikov. Opiera sa o tomistickú filozofiu a teológiu, ale zjavný je v nej ešte i augustínsky myšlienkový svet.

5. Hudba. Po stopách Guida z Arezzo (§ 91, 5) vyvinuly sa v cirkevnej hudbe dokonalé chorálové noty. O hudbe vznikly vedecké diela, ba Ján z Muris vydal o hudbe sumu (1323). Vtedy vznikla i hudba menzurálna, ktorej prvými pestovateľmi sú Franko Paríža a Franko z Kolína (okolo r. 1248).

R. Hamann, Geschichte der Kunst. 2. v. 1935. — W. Miiseler, Geist u. Antlita d. Gotik. 1936. — 0. Sengpiel, Die Bedeutung der Prozessionen fiir das geistl. Spiel d. MA. 1932.

HLAVA V.
Ústava, disciplína a nábožensko-mravný život.

§ 122. VÝVIN CIRKEVNEJ ÚSTAVY.

1. Pápežská stolica. Celá perióda vrcholného stredoveku je vyplnená cirkevno-politickým zápasom pápežstva o svetovládu, ktorú sa podarilo úpine dosiahnuť Inocentovi III. (§ 102, 4). Je prirodzené, že keď sa pápežstvo domáhalo prvenstva na svetskom poli, tým viac sa muselo domáhať primátu vo vnútornom cirkevnom živote; ved mu patril božím právom a teoreticky vlastne vždy sa uznával. O čo sa domáhal už v 9. storočí Mikuláš I. (§ 77), aby sa totiž skutočne uplatnilo duchovné prvenstvo rímskeho biskupa v celej Cirkvi, to pápežstvo v stredoveku ozaj dosiahlo. Pápežská stolica v tejto perióde stávala sa vždy viac stredom cirkevnej správy. Pápežská zvrchovaná moc v celej Cirkvi sa prejavuje vždy určitejšie a dokonalejšie a takto i cirkevná jednota. Centralizácia cirk. správy prakticky sa prejavovala v tom, že mnohé práva, ktoré dosiaľ vykonávali metropoliti a synody (causae maiores, čo prízvukuje už Pseudo-Izidor; § 87, 2), prešly na pápeža. Pápež zakladá, delí a zrušuje biskupstvá, potvrdzuje, prekladá, sosadzuje biskupov a prijíma apelácie z celého sveta. Gregor IX. žiada od metropolitov a biskupov prísahu vernosti a r. 1234 určuje im ako povinnosť „visitatio liminum". Alexander III. rezervuje pápežstvu kanonizáciu svätých. IV. lateránsky koncil vyhradzuje Sv. stolici aprobáciu relikvií, schválenie nových reholí a udeľovanie plnomocných odpustkov. Od 12. storočia si pápeži rezervujú právo rozhrešovať od veľmi ťažkých previnení (rezerváty; vtedy vznikne osobitný súdny dvor: apoštolská penitenciária). Zvolávať a potvrdzovať synody, čo doposiaľ robili cisári, môže teraz jedine pápež. Gregor VII. priznal pápežstvu postavenie i nad cisárstvom a kráľovstvami a Inocent III. už výslovne si nárokuje vedenie celého zemského okruhu (§ 102, 1). Meno „papa", i keď ho rímski biskupi už dávno upotrebovaIi (§ 51), Gregor VII. rezervuje výlučne rímskemu biskupovi, a to v takom zmysle, aký má dnes (quod hoc unicum est nomen in mundo). Vzhľadom na zásluhy sv. Petra, kánonicky zvolenému pápežovi patrí prívlastok „svätý Otec". Spomedzi cirkevných hodnostárov jedine on môže nosievať cisárske insígniá. Ako odznak svojej panovníckej hodnosti nosieval pápež už od 11. storočia pri neliturgických slávnostiach prilbe podobnú korunu — tiaru (=regnum). Spočiatku mala dve drahokamami vykladané obruče, od Bonifáca VIII. tri (triregnum). Pápeži na základe primátu a zvrchovanej moci nad celou Cirkvou čoskoro si začali vyhradzovať právo obsadzovať dôležitejšie cirkevné miesta vo všetkých diecézach. V 12. storočí to robili len na žiadosť kánonicky kompetentných činiteľov, neskoršie už odporúčali svojich kandidátov a v 13. storočí z odporúčania stal sa rozkaz. Klement IV. (1265) vyslovil zásadu, že pápežovi patrí „plenaria dispositio" ohľadom všetkých cirkevných miest (spôsoby boli: provízia, postulácia, expektácia, rezervácia). K tomuto rozhodnutiu viedly pápežov rozličné príčiny: nedbalosť patrónov pri obsadzovaní benefícií, miešanie sa svetskej moci do kánonickej, voľby, hlavne však preto, aby v bojoch s panovníkmi mali na bispkupských stolcoch sebe oddaných ľudí. Zásah pápežskej kúrie pri obsadzovaní dôležitejších cirkevných miest bol tedy v mnohých prípadoch oprávnený a mal z cirkevného ohradu dobré následky. Pápež mohol takto odmeniť o Cirkev zaslúžilých rudí, dopomôcť im uplatniť sa, čo by im ináč nebolo bývalo možné. Na druhej strane i pápežská kúria neraz zneužila toto svoje právo a tým dala podnet k mnohým ponosám. Angličania sa sťažovali na lyonskom sneme (1245), že ich benefíciá sú zväčša obsadené Talianmi. Podobné ponosy odznely neskoršie často a všade. Preto Bonifác VIII. zmiernil túto prax a právo obsadzovať benefíciá rezervoval Sv. stolici len pre prípady, keď benefíciát zomrel v Ríme. Presvedčenie o pápežovej neomylnosti vo veciach viery a mravov sa v tejto perióde vždy určitejšie a jasnejšie vyslovuje. Gregor VII. vyslovil vetu: „quod Romana ecclesia numquam erravit nec imperpetuum scriptura testante errabit." Sv. Tomáš Akvinský formuloval vetu o neomylnosti pápeža — „Vicarius Christi" (Sum. th. 2, 2 qu. 1. a 10), ktorá odvtedy stala sa zásadou.

2. Kolégium kardinálov nadobudlo v tejto perióde osobitného významu tým, že od r. 1059 jemu bola rezervovaná voľba nového pápeža (§ 79). Skladalo sa pôvodne z kňazov katedrálneho chrámu rímskeho biskupa (presbyterium), neskoršie k nemu patrilo i 25 kňazov z hlavných chrámov rímskych a 7 susedných biskupov, zvaných suburbikárnych (Ostia, Albano, Porto, St. Rufina, Palaestrina, Sabina, Frascati), 6 diakonov pápežského paláca a 12 regionálnych diakonov. Ich počet klesol v 11. storočí na 50 a v 12.-13. storočí kolísal medzi 20-30. Menovanie kardinálov vždy bolo výlučným právom pápežovým; zosadiť ich mohol len so súhlasom kardinálskeho zboru. Ich počet sa zmenšoval, ale autorita rástla. ‚Kardinálskemu zboru patrilo nielen vedenie v Cirkvi za sedisvakancie a voľba pápeža, ale aj účasť na spravovaní Cirkvi vôbec. O dôležitejších veciach poradil sa pápež s kardinálmi v konzistóriu. Z nich volil pápežských legátov a vysielal ich do rozličných krajín v

dôležitých cirkevno-politických a cirkevno-reformných veciach (legati a latere). Od 12. storočia kardináli mali prednosť pred všetkými cirkevnými hodnostármi, ešte i pred patriarchami, takže biskupi pokladali si za najväčšiu česť, keď boli vyznamenaní kardinálskym titulom. Odvtedy sa stalo tiež zvykom voliť kardinálov i z biskupov mimo Ríma a mimo Itálie. Inocent IV. udelil im r. 1245 červený klobúk ako zvláštny odznak. Bonifác VIII. dal im purpurový plášť, ktorý doteraz nosievali len legáti a latere. Predstaveným kolégia bol kardinál biskup z Ostie.

3. Centralizovaním cirkevnej správy rástla pápežská agenda, preto pápež potreboval veľký počet úradníkov a pomocníkov, ktorí spolu tvorili rímsku kúriu; to meno dostala v 11. storočí. Medzi kuriálnymi úradmi na prvom mieste bola pápežská kancelária, ktorá vystavovala dokumenty, ďalej apoštolská komora, ktorej patrily finančné a správne veci, penitenciárii patrily absolúcie od rezervátov a dišpenzácie, rota romana bola najvyšším súdnym dvorom. Na čele pápežskej kancelárie stál kancelár (predtým bibliothecarius), o financie sa staral komorník, neskoršie vždy kardinál, ktorý spravoval pápežské majetky i za sedisvakancie. Ku kléru pápežského paláca patrili: cubicularii, judices palatini, sacellarii, scriniarii (úradníci archívu), arcarius (dozorca pokladov). Udržovanie rozsiahlej rímskej kúrie bolo spojené so značnými výdavkami, preto musely sa zvyšovať i pápežské príjmy. Prameňmi dôchodkov boli: 1. Census, t. j. príjmy z cirk. štátu a výnosy pápežských majetkov. K tým patrily i poplatky exemptných (pod pápežovou ochranou stojacich) kláštorov a kostolov, lénne poplatky kniežat a krajín (Sicília, Korzika, Sardínia, Anglicko), peterské haliere z Anglicka, Uhorska, Poľska a zo škandinávskych krajín. 2. Poplatky za pallium, ktoré platili arcibiskupi; servitia communia, povinné poplatky biskupov a opátov pri vymenovaní vo výške 1/3 prvoročného dôchodku. 3. Visitationes, t. j. poplatky, ktoré odvádzali arcibiskupi pápežskej stolici vtedy, keď podávali relácie o stave svojich provincií. Poplatky sa žiadaly pri apeláciách, pri udeľovaní vyznamenaní a v mimoriadnych prípadoch vyrubila Sv. stolica daň celej Cirkvi. Koncom 13. storočia pripadla polovica dôležitejších kuriálnych dôchodkov kardinálskemu kolégiu.

4. Práva metropolitov podrobne určil Corpus juris canonici. Podľa toho im patrilo 1. schválenie voľby sufragánnych biskupov a ich konsekrácia; 2. právo zvolávať a predsedaf provinciálnym synodám; 3. dozor a vizitácia sufragánnych biskupstiev, právo, trestať cenzúrami s výnimkou sosadif biskupov; 4. prijímať a v druhej inštancii riešíf apelácie od súdov sufragánnych biskupov; 5. devolučné právo, t. j. mohli vykonávať sufragánnymi biskupmi zanedbané povinnosti.

5. V správe diecézy vznikly v tejto perióde značné zmeny. Keďže biskupi politickou činnosťou boli veľmi zaujatí, takže máločo sa venovali vedeniu diecézy, preto rástla právomoc ich zástupcov archidiakonov. Tí si privlastňovali už riadnu jurisdikciu a usilovali sa úplne vylúčiť diecéznych biskupov zo správy diecézy. To viedlo k sporom medzi nimi a biskupmi. Diecézni biskupi od 12. storočia sa usilovali obmedziť právomoc archidiakonov tým, že postavili svojich dôverníkov — oficiálov, alebo generálnych vikárov s delegovanou právomocou, ktorí mali právo zastupovať biskupa v správe diecézy a prijímať apelácie proti rozsudkom archidiakonov. Úrad archidiakonov týmto tratil význam, pomaly mizol, až konečne koncil tridentský mu skoro úplne odňal jurisdikciu. Preto v najviacerých diecézach úplne zanikol. Od 13. storočia politickou činnosťou zaujatých biskupov zastupovali v pontifikálnych funkciách svätiaci alebo titulárni biskupi. Keď totiž na Východe napredovali mohamedáni, odtiaľ vyhnaní biskupi prišli na Západ a pápeži pridelili ich ako výpomocných biskupov západným biskupom, ktorí z akéhokoľvek dôvodu potrebovali tej pomoci. Títo titulárni biskupi podržali si však tituly svojich diecéz. Ba i keď zomreli, ustanovili im nástupcov v nádeji, že sa ich diecézy čoskoro znovu dostanú do kresťanských rúk, a oni sa budú môcť vrátiť. Neskoršie už absolútne vysviacali titulárnych biskupov pre diecézy, nachádzajúce sa v rukách neveriacich (odtiaľ pomenovanie episcopi in partibus infidelium). Tak ustanovizeň svätiacich biskupov sa stala trvalou.

6. Väčší význam získaly v tejto perióde i katedrálne kapituly najmä tým, že po ukončení sporu o investitúru kánonická voľba biskupov pripadla kapitulám. Kanonici stali sa výlučnými radcami biskupov, ktorí vo viacerých prípadoch boli viazaní nielen na radu, ale i na súhlas kapituly. Pri voľbe biskupa tzv. volebnou kapituláciou vyhradili si značný vplyv v správe diecézy a časť dôchodkov biskupských. Oni spravovali uprázdnenú diecézu. Pre rastúcu právomoc kapitúl a ich bohaté dotácie začala sa do nich tlačiť šľachta. Šľachtický pôvod bol podmienkou kanoníctva vo viacerých kapitulách (na Slovensku viď § 106, 3). Z ich členov vychádzali obyčajne i biskupi a opáti. To malo pre Cirkev v mnohých prípadoch neblahé následky, preto neraz odznely z úst s Cirkvou dobre zmýšľajúcich ľudí protesty, že vnútorná cena človeka má byt základnou podmienkou pri povýšení k cirkevným hodnostiam a nie šľachtický rod. Hodnosti v katedrálnych kapitulách boli obyčajne tieto: prepošt, ktorý mal na starosti majetkovú správu, dekan sa staral o vedenie bohoslužby, kantor, kustos, penitenciár a teologus. V katedrálnych kapitulách sa rozoznávalo medzi plnoprávnymi kanonikmi, ktorí mali hlasovacie právo a v chóre určené miesto (stallum), a medzi dorastom (domicellaree). Tí stáli pod vedením scholastika, aby si nadobudli potrebné vedecké vzdelanie. Počet plnoprávnych kanonikov bol presne určený (capitulum clausum). Najnižší vek bol 14. rok. Nakoľko kanonici v mnohých prípadoch nemali potrebných svätení, alebo mali viac beneficií (cumulus beneficiorum) a nemohli rezidovať v kapitule, mohli postaviť zástupcu — dómvikára.

7. Nešťastná inštitúcia vikárov udomácnila sa v 12. storočí i medzi farským klérom. Jej stopy siahajú do 10. storočia, kedy mnohé fary, aby sa lepšie chránily pred prechmatmi laikov, vtelily sa do kláštorov alebo kapitúl a namiesto farára dostaly len vikára. Keď bol za vikára ustanovený rehoľník, farnosť tým netrpela. Ale hneď

začali ustanovovať dočasne za vikárov aj svetských kňazov a pridelili im len malú časť farského dôchodku. Tento spôsob sa v 13. storočí veľmi rozšíril na značný úkor cirkevných záujmov. Vikári žili veľmi biedne. Vypomáhali si omšovými štipendiami a štolárnymi poplatkami. Za cirkevné úkony veriaci dávali len ľubovoľné dary duchovným, a v tejto perióde vyvinuly sa z nich pevné štolárne poplatky.

B. Rusch, Die Behärden n. Hofbeamten der päpstl. Kurie d. 13. Jh. 1936. — Schelenz, Studien z. Gesch. dee Kardinalats. im 13. u. 14. Jh. 1913. — Fournier, Lee origines du Vicaire général. Parie 1922. — Buchner, Verfaseung u. Rechte d. Landkapitel. 1919.

§ 123. BOHOSLUŽBA, SVIATOSTI, ÚCTA SVÄTÝCH, SVIATKY A POSTY, MYSTERIOVÉ HRY.

1. Omša svätá. Rímska liturgia omše sv. bola v tejto perióde na Západe všeobecne uznaná. V nedeľu a sviatky slávili omšu s veľkým leskom. Žiadalo sa, aby veriaci sa zúčastnili na bohoslužbe v nedeľu a sviatky vo farských kostoloch. V 11. storočí vzhľadom na Berengárove bludy (§ 84, 3) uviedli v omši pozdvihovanie — spočiatku len konsekrovanej hostie, koncom 13. storočia i kalicha. Súkromná omša, uvedená už predošlou periódou (§ 91, 1), ostala a všeobecne sa uviedol zvyk slúžiť zádušné omše vo výročný deň smrti. Inocent III. prísne zakázal bináciu, okrem nevyhnutných prípadov a Vianoc (kedy každý kňaz mohol slúžiť tri omše). Synody v tejto perióde už častejšie sa ponosujú, že niektorí kňazi len zriedka, dva-tri razy do roka, alebo vôbec neslúžia omšu. Ba vyskytujú sa prípady, kde kňazi celebrujú bez konsekrovania (missa sicca), proti ktorým neporiadkom synody ostro vystupujú. Gregor X. nariadil, aby veriaci kľačali pri omši od pozdvihovania po prijímanie, vyjmúc vianočný a veľkonočný čas. Liturgickou farbou v omši sv. do 9. storočia bola prevažne biela. Potom začali upotrebovať i červenú, zelenú, čiernu. Konečne Inocent III. ustálil päť dnešných liturgických farieb.

2. Kázanie sa teraz veľmi vyvinulo. I keď forma homílií sa neodstránila, predsa sa kázalo voľnejšie a na rozličné témy. Kázne boli zväčša praktické. Podnet k nim dávaly bludármi pretriasané rozličné teologické otázky a hlavne križiacke výpravy. Zvlášť prakticky kázali mnísi žobravých reholí. Vynikajúcimi kazateľmi tejto doby sú sv. Bernard (mellifluus), Inocent III., sv. Anton Paduánsky, Bonaventúra, Tomáš Akvinský a najväčší nemecký ľudový kazateľ Bertold Regensburský († 1272). Kázať sa malo každú nedeľu a sviatok pri bohoslužbách. Neskoršie sa kázavalo i popoludní. K významným kazateľom hrnul sa ľud z ďalekého okolia, takže kostoly nestačily; muselo sa kázať pod holým nebom. Nakoľko ľudové reči v tejto perióde stávajú sa už spisovnými rečami, mohli si kazatelia pripraviť svoje kázne v ľudovej reči a dokonalejšie ich predniesť.

3. Sviatosti. Pojem sviatosti (sacramentum) v dnešnom zmysle vlastne len scholastika určila. V starom veku a začiatkom stredoveku malo slovo sacramentum rozličný zmysel. Znamenalo všetky tajomné, totiž sväté veci, náuky, úkony, obrady, zvyky, viditeľné znaky neviditeľného, t. j. nadprirodzeného. Preto nebol presne ustálený ani počet sviatostí. Až Berengárove bludy v 11. storočí daly podnet presnejšie určiť pojem sviatosti a teológovia vyhradili ho len pre tie Kristom ustanovené viditeľné znaky, ktoré značia a pôsobia vnútorné posvätenie človeka. Podľa tej definície prijala tak západná ako i východná cirkev sedem sviatostí. Prvý spomína číslo 7 Peter Lombardský. V krstných obradoch sa nič nezmenilo v tej perióde, ale slávnostný krst udeľovali nielen vo veľkonočné a turíčne vigílie, ale aj v iné dni. O birmovaní vznikol spor, či môže dať pápež plnomoc obyčajnému kňazovi udeľovať birmovanie. V 12. storočí odstránili zvyk, podľa ktorého doteraz laici prijímali Eucharistiu pod oboma spôsobmi. Ani deťom po krste nedávali už sv. prijímanie. Snaha chrániť Sviatosť oltárnu pred zneucťovaním pohla Cirkev na to opatrenie. Osobitne sa o to pričinili scholastici Alexander Halský, sv. Tomáš a Bonaventúra. IV. lateránsky koncil (1215) nariadil, aby veriaci prijímali aspoň vo veľkonočný čas. K nemocným niesli Sviatosť slávnostne, ľud pokľakol na uliciach, kde kňaz prešiel so Sviatosťou. V kostole uschovávali Sviatosť v skvostne vo forme veže vybudovanom pastofóriu, pred ktorým stále horelo svetlo. Scholastici značne prehĺbili náuku o pokáni. Podľa nej hlavné čiastky pokánia sú ľútosť srdca, ústna spoveď a zadosťučinenie. Dôkladne vysvetlili pôsobivosť dokonalej ľútosti bez spovede. Na porušenie spovedného tajomstva IV. lateránska synoda ustanovila veľmi prísne tresty. Farník sa mal spovedať u vlastného farára. Len žobravé rehole doniesly v tom ohľade čiastočnú zmenu, ale ľubovoľne voliť si spovedníka sa dovolilo až v 14. storočí. Odporúčalo sa v nevyhnutnom prípade i vyznanie hriechov laikovi, ktorý však nedával rozhrešenie. Sama absolúcia bola do 13. storočia deprekatívnej formy, odvtedy však sa užívala indikatívna forma. O poslednom pomazaní vznikaly tu a tam pochybnosti, či ho možno opätovať, pri ordinácii v obradoch sa nič nezmenilo, stanovily sa však prísne tresty na simoniacku vysviacku. Manželstvo malo sa verejne uzavierať. Tajne uzavreté manželstvo nebolo síce neplatné, ale nedovolené. Pred sobášom predpísané boli ohlášky. Prekážku pokrvenstva zredukovali z doterajšieho 7. stupňa na 4.

4. Verejné pokánie sa vyskytuje síce ešte i v tej perióde (Henrich II., anglický kráľ; Filip I., francúzsky kráľ), ale veľa tratí na svojej pôvodnej prísnosti redempciami (§ 93, 3) a ešte viac odpustkami. Odpustky v dnešnom zmysle vyskytujú sa koncom 11. storočia. V podstate vidíme náuku o odpustkoch už v staroveku, keď hriešnikom na prihovorenie mučeníkov odpustili časť trestu (§ 25, 3). Odpustky sa vypuklejšie javia v redempciách, alebo i v tom, že pápež sčiastky odpustil trest rímskym pútnikom. No, boli to odpustky, poskytnuté jednotlivcom, a to v rámci sviatosti pokánia. Ked sa však stará disciplína pokánia nedala viac udržať pre zmenené pomery, cirkevná vrchnosť udelila mimo sviatosti pokánia, pravda, vždy v predpoklade odpustenia

hriechov, čiastočné alebo úplné odpustenie dočasného trestu. K získaniu takých odpustkov sa žiadalo vykonanie voľajakých dobrých skutkov: modlitby, pôst, almužny, púte atd. Prvé odpustky, ktorých autentická listina je známa, udelil Alexander II. (1061-1073). Koncom 11. storočia biskupi severného španielska a južného Francúzska častejšie udeľujú čiastočné odpustky veriacim, ktorí prispeli milodarmi na budovanie a rozširovanie kostolov, kláštorov a nemocníc. Ba v 12. storočí sa vyskytujú odpustky i za milodary na svetské veci (na stavbu mostov a ciest). Na odpustkový vývin maly veľký vplyv križiacke výpravy. Plnomocné odpustky sa vyskytujú po prvý raz v súvise s križiackymi výpravami. Urban II. udelil križiakom plnomocné odpustky a po ňom udeľovaly sa plnomocné odpustky nielen účastníkom výprav, ale i tým, ktorí prispeli na vyzbrojenie križiaka, alebo obetovali peniaze na oslobodenie Sv. zeme, ba neskoršie i účastníkom výprav proti heretikom, alebo politickým nepriateľom Sv. stolice. Jubilejné odpustky udelil Bonifác VIII. všetkým, ktorí r. 1300 priputovali do Ríma a splnili predpísané podmienky. Tie sa mohly získať spočiatku len v Ríme, neskoršie i mimo Ríma. Opakovať sa maly po každých 100 rokoch, od Klementa VI. po 50 rokoch a od Pavla II. po 25 rokoch. Verejné pokánie strácalo odpustkami vždy viac a viac pôdu. Od počiatku odpustkového zriadenia je zjavné, že sa odpustky vzťahovaly nielen na Cirkvou uložené kánonické tresty, ale že sa im pripisoval i nadprirodzený, pred Bohom platný účinok. To ponímanie dôkladne odôvodnili scholastici náukou o cirkevnom poklade (thesaurus Ecclesiae). Bezpochyby spôsobily odpustky veľa dobrého. Nimi si uvedomil veriaci vážnosť hriechu a povinnosť zadosťučiniť za hriechy. Odpustky mohutne vzbudily kresťanskú lásku k blížnemu, starosť o zomrelých, dopomohly k vzniku mnohých nádherných chrámov a ľudomilných ustanovizní. Keďže však človek môže všetko zneužiť, zneužil i odpustky a ony sa staly i žriedlom veľkých neporiadkov v Cirkvi, kameňom úrazu a pohoršenia.

5. Počet sviatkov bol v tejto perióde tak veľký, že sa už ozývaly hlasy proti ich hromadeniu. Niektoré sviatky, v predošlej perióde len partikulárne, teraz sa svätily v celej Cirkvi. Nové sviatky sú: sviatok Božieho tela. Vznikol r. 1247 v luttišskej diecéze na základe videnia rehoľnice Juliány. Pápež Urban IV., predtým archidiakon v Luttichu, rozšíril ho v celej Cirkvi a určil ho na štvrtok po nedeli sv. Trojice. Officium zložil sv. Tomáš Akvinský. Sviatok dostal svoje zvláštne kúzlo teoforickou procesiou, pochádzajúcou zo 14. storočia. Sviatok Nepoškvrneného počatia Panny Márie (8. decembra), v Írsku a Neapoli známy už v 9. storočí, začal sa šíriť v 12. storočí v celej Cirkvi i proti rozhodnému odporu sv. Bernarda. Duns Skotus vedecky odôvodnil nepoškvrnené počatie.

6. Úcta svätých a ich ostatkov bola v tejto perióde intenzívnejšia ako inokedy. Dopomohly k tomu križiacke výpravy. Križiaci prinášali z Východu, najmä z Carihradu po jeho zaujatí (1204) vera relikvií. So zvýšenou úctou relikvií množily sa i prípady zneužívania a falšovania ostatkov, preto synody a jednotliví ľudia často sa usilovali uviesť úctu ostatkov na pravú cestu. Rovnobežne s úctou svätých rozvinula sa i hagiografia. Ľud s obrubou čítaval legendy. V nich sa javí veľká zbožnosť, vrúcnosť, asketika, ale i ľahkovernosť, naivnosť a túžba po zázračnom. Spomedzi svätých legiend tej doby najznámejšia je tzv. legenda aurea od Jakuba de Voragine, dominikána a neskoršie biskupa v Genue († 1298).

7. Pokročila najmä mariánska úcta, ktorú scholastickí teológovia pomenovali hyperduliou. Na poctu Matky Božej stavaly sa chrámy. Urban II. zasvätil sobotu ako mariánsky deň (officium de Beata), sv. Bernard, Bonaventúra skladali mariánske hymny; vtedy vzniklo vera mariánskych pútnických miest. Do 12. storočia obvyklou modlitbou kresťana bol Otčenáš a Verím. Teraz pridali i Zdravas Mária, pozdravenie to anjela Gabriela a Alžbety, ku ktorému pridali slová „Ježiš Kristus". V 15. storočí pridali prosbu o šťastnú hodinu smrti. V úplnej dnešnej forme všeobecne sa ujala modlitba Zdravas' len v druhej polovici 17. storočia. Salve Regina (pôvodcom je Herman Krivý, alebo legát Adhemar z Puy?) bola piesňou námorníkov a pochodovou piesňou križiakov. Dnešná ružencová pobožnosť je výplodom dlhého vývinu, ktorý sa vlastne začal v 12. storočí. V kláštoroch bolo zvykom modlievať sa 50, 100, 150 Otčenášov, alebo i Zdravasov. Aby sa nemýlili, počítali Otčenáše perlami, navlečenými na šnúru (paternoater). V 15. storočí začali vsunovať tajomstvá zo života Pána Ježiša a Panny Márie. Ruženec v dnešnej forme (50 alebo 150 Zdravasov a 15 tajomstiev) pochádza z konca 16. storočia. Legenda privlastňuje pôvod ruženca sv. Dominikovi, ktorý ho vraj dostal od Matky Božej ako najmocnejšiu zbraň proti sekte albigéncov. Prvý raz spomína vzťah medzi ružencovou modlitbou a sv. Dominikom v 15. storočí Alanus de Rupe a neskoršie na tom základe Albert de Castellano, obaja dominikáni. Historický základ to nemá, ale je pravda, že dominikáni sa osobitne zaslúžili o šírenie ružencovej pobožnosti. Spomedzi vtedy vzniklých mariánskych pútnických miest najvýznamnejšie je Loreto. Podľa legendy, keď padla i posledná bašta kresťanského panstva na Východe (1291), preniesli anjeli nazaretský domček sv. Rodiny (Santa Casa) najprv do Tersatto v Dalmácii a odtiaľ r. 1294 do Loreta pri Ankone. Podľa archeologických zistení františkána Prospera Viaud z r. 1908, domček v Lorete nemohol tvoriť časť z pôvodného domu sv.. Rodiny nazaretskej. Ináč Loreto už koncom 12. storočia bolo mariánskym pútnickým miestom. Legenda o zázračnom prenesení nazaretského domčeka pochádza zo 14. storočia a súvisí azda s prenesením zázračného obrazu z Tersatto do Loreta.

8. Pôstna disciplína podstatne ostala taká ako v predošlej perióde, ale vidíme teraz už miernenie pôvodnej prísnosti. Sobota zväčša prestala byt pôstnym dňom. V pôstne dni dovolili požívať ryby- a mliečne jedlá. V pôste raz cez deň dovolené nasýtenie preniesli z večere na obed a večer mohli máličko pojesť.

9. Liturgia Cirkvi už sama v sebe je dosť dramatická. Jej pôsobivosť na ľud sa usilovali od 11. storočia stupňovať mystériovými hrami, hlavne nad Vianoce, v pôste a Veľkú noc; neskoršie i v iné dôležitejšie sviatky. Spočiatku predstavoval ich klérus v liturgickom rúchu v kostole, neskoršie hrali ich laici mimo kostola obyčajne v ľudovej reči a vtedy už vnikalo do nich vera svetského, ba aj komického. Mystériové hry vznikly asi vo Francúzsku, odtiaľ prešly do Nemecka, Čiech a aj k nám na Slovensko. Najviac kvitly v 15. storočí, ale udržaly sa až dodnes. Sú medzí nimi nábožensky a literárne skvelé produkty — ale aj necenné torzá. Menej potešiteľným zjavom na tom poli sú paródie cirkevných funkcií a satiry proti kléru a mníšstvu. Pokiaľ neboly príliš hrubé a urážlivé, stredovek sa nepozastavoval na nich; pravda, často prekročily hranice slušnosti a preto cirkevná vrchnosť musela ostro zakročiť proti takým hrám. Na Mláďatká obliekli chlapca do biskupského rúcha (episcopus pauperum), ktorý napodobňoval biskupské funkcie. Na Kvetnú nedeľu obliekli osla do superpelície a za spevu žalmov a so žartmi vohnali ho do kostola. Prvého januára bol sviatok bláznov (festum fatuorum), asi dozvuk pohanských saturnálií. I tie hry sa držaly až do 17., ba miestami až do 19. storočia.

Ch. Cordonnier, Le culte du s. Sacrement. Paria 1928. — J. Herwegen, Kirche u. Seele. Die Seelenhaltung des Mysterienkultes u. ihr Wandel im MA. 1928. — F. Stingeder, Geschichte der Schriftpredigt. 1920. P. Browe, Die häufige Kommunion im MA. 1938.

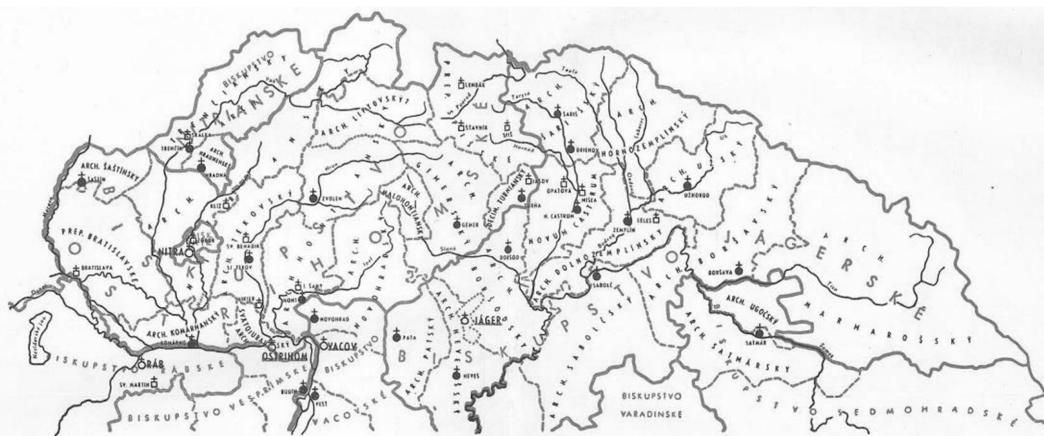
§ 124. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

1. Gregor VII. sa snažil nielen o reformu kléru, ale jeho účinkovaním vzbudené idey oplodnily i náboženský život laikov. Náboženské hnutie v 12. a 13. storočí je tak mohutné, že dáva charakter tejto dobe. Náboženské oduševnenie laikov často prevyšovalo horlivosť kléru, ktorého vernosť k zásadám pre bohatstvo a politické zápletky v chúlostivých chvíľach neraz zlyhala. Laici v snahe po reforme sa často skĺzli na zlé cesty (valdénski, rojkovia). Nespokojencov s náboženskými a sociálnymi pomermi uspokojily žobravé rehole. Ostane večnou zásluhou sv. Františka z Assisi, že sociálnym reformným snahám ľudu dal pozitívny smer, v masách nazhromaždeným výbušným látkam nedal prepuknúť v anarchiu a hodnoty ničiacu revolúciu.

2. Ako v predošlej perióde, i vo vrcholnom stredoveku sa javia v mravnom živote veľké protivy. Na jednej strane najvznešenejšie skutky kresťanskej viery, najšľachetnejšie prejavy lásky, na druhej strane hrubé výbuchy ľudskej náruživosti a neskrotenosti. Popri skvelých ctnostiach vidieť i veľké neprávosti a poľutovaniahodné poklesky. Stále boje medzi duchovnou a svetskou mocou vliekly za sebou zdivočelosť a ukrutnosť, páchanú často i na osobách nevinných, bezbranných, na kláštoroch a duchovných. Vzmáhajúci sa stredoveký obchod a oživený hospodársky život viedol mnohých k bezohľadnému sebectvu, pôžitkárstvu a frivolnej zmyselnosti. Križiacke výpravy skytaly možnosti západnému kresťanstvu oboznámiť sa nielen s východnou kultúrou, ale aj s orientálnym mravným bahnom. K povere, veľmi rozšírenej už v predošlej perióde, pristúpila teraz na Oriente a u Saracénov pestovaná mágia. Cirkev neustala bojovať proti tým starým a novým nerestiam a získala si nehynúce zásluhy o vzdelanie a umravnenie európskych národov.

3. Ale i ked je vrcholný stredovek bohatý v pokleskoch, je nepomerne bohatší v ctnostiach, ktoré povznášajú a ktoré tak kresťanský ako aj nekresťanský pozorovateľ musí uznať. Akým vznešeným prejavom lásky k Bohu a sebazaprenia sú vtedy vzniklé premnohé rehole a náboženské združenia! Koľko duševnej sily, pevnej viery prejavujú križiacke výpravy! Koľko obetavosti bolo treba, aby vznikly prekrásne a mohutné stredoveké dómy! V ktorej dobe sa javila láska k trpiacemu blížnemu tak ako vtedy? V obetavosti v prospech ľudomilných ustanovizní závodily všetky triedy a stavy. Zo živej kresťanskej lásky vznikly mnohé nemocnice, chudobince, nalezince. V samom Francúzsku v 13. storočí bolo 20.000 hospicov a 2000 nemocníc. Nakoľko v stredoveku každé hospodárske a sociálne združenie bolo preniknuté i náboženským duchom, jednotlivé cechy sa pretekaly v charitatívnej činnosti, obetavosti na náboženské a ľudomilné ciele medzi sebou a s inými združeniami. Náboženský duch, ktorý vtedy všetko prenikal, celý verejný, súkromný, politický, sociálny, vedecký a umelecký život, budil všade tvorivé energie. Príroda a nadpríroda sa harmonicky spájala. Tá doba zrodila celý rad svätcov a svätíc, ktorí budú vždy budiť úctu a obdiv. Takí sú sv. Bernard, sv. František, sv. Dominik, sv. Tomáš, sv. Bonaventúra, Ľudovít IX., Alžbeta Durínska (dcéra uhorského kráľa Ondreja II.), blahoslavená Agnesa, sv. Hedviga atď. Ich význam je tým väčší, keďže obyčajne títo svätci neostali osamelí, ale zanechali celé zástupy vďačných nasledovníkov, ktorí ďalej pestovali a udržiavali ich ducha vo svete. Vo všeobecnosti i pri tienistých stránkach stojí táto perióda mravne vysoko nad predošlou. Má veľa takých vlastností, aké sme videli len u prakresťanov. Vo vede a umení položila pevné základy, na ktorých sa budovala ďalšia európská kultúra a civilizácia. Odbaviť túto periódu poznámkou „tmavý stredovek", iste znamená prejav veľkej nezbehlosti v histórii, alebo odsúdeniahodnej predpojatosti.

L. Gougaud, Dévotion et pratiques ascétiques du moyen.âge. Paris 1925. — L. A. Veit, Volksfrommes Brauchturn u. Kirche im deutsch. MA. 1936. — A. Lehmann, Aberglaube u. Zauberei von d. ält. Zeiten bis in d. Gegenwart. 1925.

CIRKEVNÉ ZRIADENIE (DIECÉZY A ARCHIDIAKONÁTY)
NA SLOVENSKU V XIV. STOROČÍ.

Sídlo arcibiskupa.
Sídlo biskupa.
Sídlo archidiak.
Sídlo prepošta a opáta.
Hranica biskupstiev.
Hranica archidiakonátov.

ZVÄZOK II.

PIATA PERIÓDA.

Úpadok pápežskej autority. Konciliárne idey a reformné koncily. (1294-1517.)

Urputný boj cisárstva s pápežstvom, ‚ktorým je vyplnená predošlá perióda, neosožil nikomu, ba viedol k úpadku cisárstva i pápežstva. Cisárstvo stratilo autoritu medzi ‚kresťanskými národmi, nemecká ríša sa rozdrobila a vedúce postavenie v Európe získalo nacionálne prebudené a jednotné Francúzsko. Preto i pápežstvo hľadalo ochranu vo Francúzsku a nie pri nemeckých cisároch. Zdanlivo ju našlo, ale francúzsky kráľ o krátky čas zneužil svoju ochranu. Nanútil pápežom svoju vôľu (pobyt v Avignone) a oni sa stali slepým nástrojom francúzskej politiky. Tým strácalo pápežstvo nárok na to, aby ho národy, predovšetkým nemecký cisár, pokladaly vyššiu, nad štátmi stojacu autoritu. Pravda, kresťanský svet s takým vonkajším vývinom pápežstva nemohol byť spokojný. Ľahko mohlo vzniknúť hnutie, ktoré sa usilovalo obnoviť mocné rímske pápežstvo, ktoré by bolo stredobodom celého kresťanského sveta. Otvorená schizma bola nablízku. Čoho sa kresťanský svet obával, predsa prišlo: západné rozštiepenie kresťanstva. Nezavinily ho natoľko vonkajšie okolnosti, ale skôr nedisciplinovanosť najvyšších predstaviteľov Cirkvi. Cirkev 40 rokov nemala dostatočnej vnútornej sily odstrániť schizmu, lebo najpovolanejší, pápeži, nechceli obetovať svoje osobné záujmy za dobro celej Cirkvi. Vznikol zvláštny chúlostivý prípad, ktorý sa dal napraviť len núdzovými opatreniami. V tomto jedinom prípade nárokoval si všeobecný koncil právo postaviť sa nad hádajúcich sa pápežov, zosadiť ich a spolu s kardinálskym zborom zvoliť nového pápeža. Po tomto núdzovom opatrení bola superiorita pápežova obnovená. Nie div, že uprostred takého veľkého, samým pápežom zavineného neporiadku vznikla a ešte aj u ľudí, oddaných Cirkvi, dlho sa držala otázka, či pápež je nositeľom najvyššej autority v Cirkvi, alebo či aj on je podrobený uzneseniu všeobecného koncilu (konciliárna teória). To, pravda, otriasalo samými základmi Cirkvi. Tu sa ukázalo, ako hlboko sa zaryl do zmýšľania kresťanov laický duch a demokratická tendencia. Doba stredovekého univerzalizmu, objektivizmu a klerikalizmu pominula a pripravuje sa základňa pre Lutherov protestantizmus, ktorého predzvesťou je viklefizmus a husitizmus. Pápeži chcú brániť svoje postavenie a autoritu silne vybudovaným cirkevným štátom (renesanční pápeži), čo však vedie k úplnému zosvetárčeniu pápežskej kúrie. Stálym heslom kresťanského sveta stáva sa volanie po náprave Cirkvi „in capite et in membris".

HLAVA I.

Pápežstvo od Bonifáca VIII. po Lea X. Otázka reformy n koncialirizmu

§ 125. BONIFÁC VIII. A JEHO SPOR S FRANCÚZSKOM.

1. Po rezignácii Celestína V. (§ 105, 2) väčšina kardinálov zvolila Benedikta Gaetaniho, ktorý prijal meno Bonifác VIII. (1296-1303). U Celestína sa ukázalo, že pápež, i keď je svätého života, ale nemá potrebné skúsenosti a panovnícke vlastnosti, nemôže šťastne spravovať osud Cirkvi. U Bonifáca sa zas dokázalo, že ani najskvelejšie vladárske schopnosti bez svätosti Cirkvi neosožia. Celestín sa usiloval len kresťanskou láskavosťou uskutočniť kráľovstvo božie na zemi; preceňoval ľudí a nechcel použiť osvedčené mocenské prostriedky Cirkvi. Bonifác zas preceňoval duchovné a svetské mocenské prostriedky a len nimi chcel zrealizovať pápežskú svetovládu. Oba pokusy sa stroskotaly. Pontifikátom Bonifáca VIII. sa začína úpadok v cirkevno-politickom postavení stredovekého pápežstva. Bonifác bol vonkoncom panovnícka povaha. Vynikal dôkladnou znalosťou cirkevného práva, energiou vôle a obratnosťou pri spravovaní cirkevných vecí. Bol človek tvrdý, často prenáhlený v slovách i v skutkoch a príliš naklonený nepotizmu. Preto mal mnoho nepriateľov a bol taký neobrúbený ako máloktorý z pápežov. Ked sa niekoľko dní po jeho voľbe za pápeža rozšírila falošná správa o jeho smrti, naplnilo to široké kruhy netajenou radosťou. Zriedka bol pápež toľko osočovaný ako Bonifác VIII., hoci ináč bol bezúhonných mravov. Mal dobrú vôľu obnoviť všade v Európe mier, spojiť kresťanské kniežatá do boja proti neveriacim, odstrániť z Cirkvi množiace sa neporiadky a priviesť pápežstvo znovu k rozkvetu - ako si kresťanský svet zväčša žiadal. A predsa sa jeho snahy nestretly nikde s porozumením a nedosiahly očakávané výsledky. Príčinou toho boli zmenené okolnosti, na ktoré on nedbal. Osvojoval si spôsoby a prostriedky, ktoré boli dobré v predošlej perióde u Gregora VII., Alexandra III., Inocenta III., ale v jeho časoch boli už prežité. Nemal takej politickej pružnosti, akú vyžadovala jeho doba. Málo myslel na to, že politika je umením možností.

2. Bonifác VIII. hneď po svojej voľbe preložil sídlo z Neapola do Ríma, aby vyhol nebezpečnému vplyvu Anjouovcov, v ktorých vleku temer úplne stál jeho predchodca Celestín. Preto však neprial si byť v nepriateľstve s Anjouovcami, a aby si ich naklonil, usiloval sa znovu pre nich získať sicílske kráľovstvo (§ 105, 2). Tým však popudil proti sebe prednú rímsku rodinu Colonnovcov ktorá mala zradné styky so sicílskym kráľovským domom proti Anjouovcom. Najmä dvaja kardináli z rodiny Colonnovcov, Jakub a Peter, otvorene sa postavili proti bezohľadnej politike Bonifácovej. Okolo seba združili niekoľko nespokojných kardinálov a k nim sa pripojili i fanatickí františkáni-špirituáli (Giacopone da Todi vo svojich básňach posmieval sa Bonifácovi ako novému Luciferovi). Nespokojenci popierali legitimitu Bonifácovej voľby (lebo vraj donútil Celestína rezignovať). upodozrievali ho z Celestínovej vraždy a apelovali proti nemu na všeobecný koncil. Keď sa odpor Colonnovcov a ich spojencov časom rozrastal na otvorené povstanie proti pápežovi, Bonifác ho energicky potlačil. Vyhlásil proti Colonnoveom križiacku vojnu a ich pevnosť — Palestrinu dal zrovnať so zemou (1298). Majetky im zhabal a rozdelil svojej rodine; kardinálov Jakuba a Petra pozbavil hodnosti a vyhnal z cirkevného štátu. Rodina Colonnovcov sa rozpŕchla po Sicílii, po Francúzsku a spojila sa s neskorším najväčším nepriateľom Bonifácovým — Filipom Krásnym. Podobne si znepriatelil talianskych Gibelinnovcov. Jeho legát vo Florencii, Karol z Valois, vypudil z Florencie najslávnejšieho básnika Danteho (1301) a zhabal jeho majetky. Aj on sa stal veľkým odporcom Bonifácovým.

3. Oveľa vážnejšia, ba priamo osudná bola Bonifácova zrážka s francúzskym kráľom Filipom IV. Krásnym. Pritom pohnútku, pre ktorú sa dostal Bonifác do sporu s Filipom, nemožno odsudzovať. V pápežovi ešte prisilne žila myšlienka križiackej výpravy proti Turkom, preto veľmi zazlieval kresťanským panovníkom, ked bojovali medzi sebou — miesto toho, aby svoje sily obrátili proti nepriateľom kresťanstva. Filip Krásny viedol vojnu proti anglickému kráľovi Eduardovi I., do 'ktorej boli zapletené aj iné mocnosti Európy. Vojna pohlcovala veľké sumy, ktoré aj Filip, aj Eduard vymáhali hlavne od cirkevných majetkov. Cirkevní hodnostári obidvoch krajín si sťažovali u pápeža. Preto Bonifác vydal r. 1296 bulu „Clericís laicos", v ktorej pod trestom kliatby zakázal bez svojho zvolenia akékoľvek zaťaženie cirkevného majetku pre vojenské ciele. Myslel, že tým najľahšie skoncuje neblahú vojnu medzi Francúzskom a Anglickom. Také zakročenie neznamenalo nič nového. Veď používali ho aj jeho predchodcovia Alexander III. Krásnym. a Inocent III. Teraz však vyvolalo na obidvoch stranách veľké pobúrenie. Najmä Filipa Krásneho urazil veliteľský tón pápežovej buly. Filip videl v nej neoprávnené zasahovanie pápeža do svojich panovníckych práv. Bonifácovi odpovedal podobným opatrením. Zakázal vyvážať z Francúzska bez kráľovho dovolenia zlato. striebro a iné drahocennosti a vykázal zo svojho kráľovstva všetkých cudzích kolektorov — predovšetkým pápežských bankárov a talianskych beneficiátov. Pápežskú kúriu to citeľne zasiahlo, lebo najväčšie dôchodky mala z Francúzska. Toto Bonifác neočakával. Aby dôchodky kúrie z Francúzska zachránil, žiadal pápež kráľa, aby zrušil zákaz. Aj on zmiernil svoju bulu v tom zmysle, že sa netýka lenných povinností cirkevných majetkov, ba duchovenstvo i dobrovoľnými darmi môže pomáhať panovníkovi, keď ho o to požiada. Týmto zrejmým ústupkom ďalší konflikt pápež na čas zarazil. Bonifác urýchlil ešte kanonizáciu Ľudovíta IX. (deda Filipa Krásneho), čím sa rozzúrený kráľ zdanlivo uspokojil. Filip IV. Krásny (1285-1314) bol človek vypočítavý, bezohľadný a v základoch svojej duše nekresťanský. Poznal len moc národa. Snažil Filip sa urobiť Francúzsko prvou veľmocou sveta. Obratne vedel urobiť i svoje Krásny. osobné snahy vecou národa, a tak i vo svojom spore s pápežom mal vždy za sebou zjednotený francúzsky národ. Stále bol obkľúčený najvynikajúcejšími politickými a vedeckými osobnosťami (pokladali ho aj za najkrajšieho človeka svojej doby). Dvorní právnici - legisti - oduševňovali ho za cézaro-papistický ideál Justiniánov. Legisti vzbudili v ňom túžbu po autonómnej, od Cirkvi úplne nezávislej štátnej autorite, podvracali oprávnenosť akýchkoľvek pápežských zákrokov a ospravedlňovali každý kráľov čin proti pápežovi. Ich obyčajné metódy boli: osočovanie, falšovanie búl a listov a šírenie populárnych letákov, ktorými robili medzi ľudom náladu pre panovníka, štát a proti pápežovi. Legisti, spojení s nesvedomitými teológmi, trúfali si popierať - ked sa im to hodilo - i dogmatický primát pápeža. Tak vo Francúzsku, ako aj v iných krajinách, od toho času práve legisti kalili dobrý pomer medzi Svätou stolicou a rozličnými národmi. Pod rúškom národných záujmov štvali najviac proti univerzálnemu pápežstvu, umele tvorili aféry a siali semeno národného cirkevníctva. Legisti sú nositeľmi nepriateľstva medzi národmi a pápežstvom v ďalších dejinách Cirkvi.

4. Mier medzi Bonifácom a Filipom netrval dlho. Kráľ nechápal a nechcel chápať stredoveké stanovisko v pomere medzi Cirkvou a štátom a zásadne popieral oprávnenosť akéhokoľvek zásahu pápežovho do vnútorných vecí štátu. Pápež však kŕčovite sa pridržiaval týchto svojich práv a povinností voči panovníkom, ktoré stredovek všeobecne uznával a pokladal za prirodzené. Preto skôr-neskôr muselo medzi nimi dôjsť k zásadnému zrevidovaniu pomeru moci svetskej a duchovnej. Filip Krásny nielen pred prvou zrážkou s Bonifácom, ale i po nej svojvoľne zasahoval do cirkevných vecí svojej krajiny. Najmä bral dôchodky z uprázdnených benefícií biskupských a opátskych, spravoval ich svojimi úradníkmi, zdaňoval cirkevné beneficiá nielen cez vojnu — ako mu to pápež dovolil ale i po nej, svojvoľne obsadzoval prelatúry a obmedzoval slobodné vykonávanie biskupskej jurisdikcie. Domnieval sa, že mu to všetko právne patrí na základe kráľovskej moci. Bonifác zakázal odaňovať cirkevné majetky a prostredníctvom svojho legáta Bernarda de Saisset (biskupa pamierského, ktorého kráľ nemal rád) protestoval proti kráľovým prechmatom. Filip Krásny postavil legáta pred súd a odsúdil ho pre velezradu. Pápeža to urazilo, preto vydal energické opatrenia. Zvolal r. 1302 francúzske duchovenstvo do Ríma na poradu, ako zabrániť rozličným neporiadkom vo Francúzsku a ako prinútiť kráľa k polepšeniu. Bulou „Ausctlta fili" vyzval aj samého kráľa, aby sa prišiel do Ríma zodpovedať za svoje činy. V nej pripomína pápež Filipovi, aby sa nenazdával, že nad sebou nemá nikoho. Králi sú podriadení najvyššiemu veľkňazovi. Povahy oboch stránok boli

príliš tvrdé a výbojné, preto sa nedalo ani pomyslieť na to, že spor sa skončí šťastne. Ked pápežský legát čítal Filipovi bulu, gróf z Artois mu ju vyrval z rúk a hodil do ohňa. Kráľ apeloval na národný cit svojho ľudu. Predostrel verejnosti sfalšovanú bulu „Deum time", ktorá spornú vec opísala tak, ako by si pápež chcel v čisto svetských veciach kráľa ‚podriadiť a urobiť z neho svojho vazala. Rozšíril medzi ľudom aj fingovanú odpoveď na bulu (Sciat maxima tua fatuitas), ktorou popudil verejnosť proti pápežovi. Filip Krásny dopustil sa teda v boji proti pápežovi falšovania, prostriedku nízkeho a nečestného. Tým dosiahol u ľudu svoj cieľ. V národnom povedomí urazený ľud pridal sa na stranu panovníkovu. Národné zhromaždenie v Paríži r. 1302, na ktorom sa po prvý raz zúčastnil aj tretí stav, občianstvo (popri šľachte a kléru), jednohlasne sa postavilo za svojho kráľa a do Ríma poslalo ostré protesty. Kráľ zakázal francúzskemu duchovenstvu zúčastniť sa na rímskej synode, zvolanej pápežom. Kardináli sa snažili vysvetliť kráľovi, že pápež nikdy netvrdil, že by mu bol panovník podrobený aj ratione dominii, ale len ratione conscientiae. Sám pápež sa slávnostne osvedčil, že ako cirkevný právnik nemohol a nemôže chcieť, aby mu panovník podliehal aj vo svetských veciach. Ale ratione peccati podlieha mu aj i panovník ako každý človek. Vystríhal kráľa, aby neprekrúcal zmysel jeho slov, a pohrozil mu zosadením. Na rímskej synode r. 1302, na ktorej aj proti kráľovmu zákazu zúčastnilo sa 40 francúzskych prelátov, vydal Bonifác svoju slávnu bulu „Unam sanctam", ktorá je klasickým dokumentom pápežskej hierokracie. Jasne formuluje dovtedy vykryštalizované zásady o pomere duchovnej a svetskej moci pápežovej. V bule Unam sanctam sú naznačené hlavne tieto zásady a špecificky stredoveké nároky pápežov na svetovú vládu: len jedna je katolícka a apoštolská Cirkev a mimo nej niet spasenia. Cirkev má len jedno telo a jednu hlavu: Krista a jeho námestníka. Boh jej zveril dva meče (podľa Luk. 22, 38; § 102, 1. Alegorický výklad sv. Bernarda), duchovný a svetský. Duchovným mečom vládne sama. Svetský zverila štátnej vrchnosti. ktorá ho má použiť len v službe Cirkvi a podľa jej vôle a pokynov. Nositeľ duchovnej moci má právo súdiť aj štátnu vrchnosť, keď sa odchýli od božích príkazov; jeho samého však súdi len Boh. Len takto formulovaný pomer dvoch mocí zodpovedá božím plánom a ustanoveniam; iné chápanie viedlo by nevyhnutne k manichejskej heréze o dvoch princípoch — hovorí bula. Pravda, dogmatický charakter majú len tie čiastky buly, ktoré sa týkajú primiciálnych práv pápežových vo veciach viery a mravov a vety, vyjadrujúce katolíkom prirodzenú myšlienku, že katolícka Cirkev je samospasiteľná. Ostatné slová, i keby si hol nimi nárokoval právo rozhodovať i vo svetských veciach, majú len časový, historický význam.

5. Bonifác, keďže chcel mier, urobil ešte posledný pokus o pokojné riešenie sporu a žiadal kráľa, aby zrušil nariadenia, urážajúce Cirkev. Ale márne. Filip nechcel dať pápežovi satisfakciu. Ba naopak, odhodlal sa protivníka fyzicky a morálne zničiť. V štátnej rade r. 1303 v prítomnosti kráľovej vystúpil rytier Viliam Du Plessis ako verejný obžalobca pápeža. Obviňoval ho z herézy, simónie, smilstva, nevery, spojenia s čertom a z podobných absurdností. Štátna rada pod predsedníctvom prešibaného kancelára Nogareta sa uzniesla žiadať zvolanie všeobecného cirkevného snemu, ktorý ‚by súdil pápeža. Ked sa to dozvedel Bonifác, verejne odprisahal pripisované mu viny a 8. sept. 1303 chcel v Anagni vyhlásiť nad Filipom exkomunikáciu. Ale deň predtým ho napadla, inzultovala a zajala banda najatých zbojníkov na čele s kancelárom Nogaretom a pomstivým Sciarrom Colonnom. Až po dvoch dňoch anagonskí občania ho oslobodili, zaviedli do Ríma, kde, zlomený bolesťou nad neslýchaným atentátom a starosťami o Cirkev, zomrel 11. okt. 1303. Nešťastný Bonifác VIII. získal si o Cirkev nemalé zásluhy v takých pohnutých časoch. Pričinil sa o šírenie viery v Ázii, kde vyslal vera dominikánov a františkánov. K cirkevnému zákonníku pripojil Liber sextus, za neho roku 1300 sa slávil prvý jubilejný rok, ktorý privábil do Ríma státisíce pútnikov z celého sveta. Ako zmierny sudca šťastne vyrovnal spor o nemecký trón medzi Albrechtom I. Rakúskym a Adolfom Nassauským. Zmierlivo, i keď bez výsledku, zasiahol do sporov o trón v Uhorsku, v Poľsku a v Čechách. Aj o vedu sa zaslúžil, založil univerzitu v Ríme (Sapienza) a dal vymaľovať kostol sv. Petra slávnemu majstrovi Giottovi. Nepatrí síce k sympatickým osobnostiam dejín, ale iste patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti, i keď pre upadajúcu autoritu pápežstva jeho podujatia sa nedarily. Najnovšie niektorí z historikov (Wenck, Scholtz, Davidsohn) tvrdia, že obvinenia proti Bonifácovi, najmä z herézy, čiastočne sú odôvodnené. Poukazujú na jeho skeptické poznámky o Sviatosti oltárnej, nesmrteľnosti duše a zmŕtvychvstaní. Pravda, čerpajú svoje správy z materiálu Bonifácových protivníkov, ktorí sa všemožne snažili dokázať pápežovi herézu, aby ho tak mohli odstrániť. Naproti tomu dokumenty o Bonifácovom pontifikáte svedčia o jeho úplnej pravovernosti. Dante, ktorý iste nehol priateľom Bonifácovým, ba dokonca ako svätokupca vo svojej Divina Commedia dal ho do pekla, predsa mu herézu nikdy nevyčítal.

Wenck, Philipp d. Sch. v. Frankreich, s. Pers6nlichkeit und das Urteil s. Zeitgenossen. Marburg 1905. — L. Mohler, Die Kardiniile Jakob u. Peter Colonna, 1914. — J. Riviére, Le probléme de l'Église et de l'État au tempa de Philippe le Bel, Louvain 1926. — Cunley, The Conflict between Pope Boniface VIII. and King Philip IV. the Fair. Washington 1927. — A. Ludwig, War Bonifaz VIII. ein Ketzer?: Hiat. Pol. Bl. 1914. — Sommer, Die Anklage der Idololatrie gegen Bonifaz VIII. Diss. 1920.

§ 126. POČIATOK AVIGNONSKÉHO ZAJATIA. VIENNSKÝ SNEM.

1. Skutočné víťazstvo nad Bonifácom VIII. neuspokojilo hnev a pomstivosť Filipa Krásneho. Chcel ešte, aby aj Cirkev — jej reprezentant pápež a všeobecný snem — ospravedlnila jeho výčiny proti pápežovi a mŕtveho Bonifáca odsúdila. Toto jeho úsilie dáva smer najbližším cirkevným udalostiam. Po Bonifácovej smrti zvolili kardináli za pápeža Benedikta XI. (1303-4), bývalého generála dominikánov, človeka zbožného a mierumilovného. Nový pápež, i ked bol prívržencom svojho predchodcu, uznal, že bude dobre urovnať spor s Filipom Krásnym. Videl, že Francúzsko stojí na kraji schizmy; preto, aby jej predišiel, zrušil ostré Bonifácove

opatrenia proti Francúzsku. Filipa zbavil kliatby, Colonnovcom čiastočne vrátil majetky, ale ostatných účastníkov anagnského atentátu exkomunikoval. Filipovu žiadosť, aby vyhlásil Bonifáca za nepravého a nehodného pápeža, opatrne odkladal a ako nepríjemné dedičstvo nechal svojmu nástupcovi. Zomrel náhle r. 1304 v Perugii.

2. Po Benediktovej smrti kardináli 11 mesiacov sa nevedeli dohodnúť o osobe budúceho pápeža. Francúzski kardináli chceli za každú cenu mier s Filipom, talianski zas žiadali zadosťučinenie za zločin v Anagni. Konečne zvolili nekardinála — arcibiskupa bordeauxského Klementa V. (Bertrand de Got; 1305-14). Francúzskym kardinálom sa zdal vhodný, lebo bol spriatelený s Filipom Krásnym, a videl sa aj talianskym, lebo v spore Bonifáca s Filipom Krásnym mal strednú mienku, ba zúčastnil sa aj na rímskej synode r. 1302. Na korunovanie povolal kardinálov do Lyonu, kde sa v prítomnosti Filipa Krásneho mimoriadne nádherne odbavovaly korunovačné slávnosti. Pri obvyklom slávnostnom sprievode sám Filip viedol niekoľko krokov pápežovho koňa.

Pri sprievode stala sa zlovestná nehoda. Na účastníkov zrútil sa kus starého múru, pričom niekoľko osôb zahynulo. Ba aj sám pápež sa zranil pri páde s koňa. Tiara padla do prachu a vtedy sa stratil z nej najcennejší drahokam. Omen nastávajúcich čias! Kardináli opätovne žiadali pápeža, aby prišiel do Ríma. Klement však, i keď nemal spočiatku vážny úmysel ostať vo Francúzsku, odchod stále odkladal, až konečne pre Filipa a stále trvajúce rímske nepokoje rozhodol sa ostať v Avignone, kde sa aj r. 1309 osadil. Tým sa začala smutná doba „babylonského zajatia". Tak totiž pomenovali neskôr 70-ročný pobyt pápežov v Avignone (1309, resp. 1305-76). Klement V. a jeho šiesti nástupcovia (všetci Francúzi) sídlili vo Francúzsku a stali sa poslušnými nástrojmi francúzskej politiky. Rím a cirkevný štát upadol, avignonskí pápeži stratili autoritu v očiach širokého kresťanstva a tak pripravili pôdu pre západnú schizmu. Klementovo rozhodnutie pre francúzsky smer a avignonský pobyt nebolo náhodné. Pripravili ho už niektorí pápeži v minulosti (Alexander III., § 101, 4; Inocent IV., § 104, 4), ktorí sa dobromyseľne utiekali pod ochranu Francúzska pred násilníckymi Štaufovcami. Francúzsko poskytovalo prístrešie, ale tým si aj pripútavalo pápežstvo. Neskorším pápežom už nebolo ľahko vymotať sa z francúzskych osídel. To musíme mať pred očami, keď chceme správne posúdiť slabosť avignonských pápežov. Mesto Avignon patrilo Neapolskému kráľovstvu a len Klement VI. (1348) ho kúpil pre Sv. stolicu. Keďže však bolo obkľúčené francúzskym územím, patrilo v skutočnosti do mocenskej sféry francúzskeho kráľa. Prepychová francúzska rezidencia pápežov a velikánsky úradnícky aparát potrebovaly veľké sumy, ktoré nijako nemohly kryť dovtedajšie pápežské dôchodky. Preto avignonskí pápeži uvaľujú nové cirkevné dane a zháňajú sa po nových príjmoch. To isté robili i neskorší pápeži. Táto finančná politika kúrie (fiškalizmus) vyvolala veľa nespokojnosti, dala podnet mnohým ponosám v nastávajúcich storočiach a pripravovala cestu k reformácii (Viklef, Hus, Luther).

3. Celý pontifikát Klementov je dôkazom úplnej závislosti pápežstva od Francúzska. Z 24 kardinálov, ktorých vymenoval za svojho panovania, okrem jedného Angličana boli všetci Francúzi. Takýmto zložením kardinálskeho zboru položil pápež základy trvalého exilu. Avignonské zajatie vyvolalo rozvrat, rozštiepenie Cirkvi na dvoj- a trojpápežstvo a revolučné konciliárne hnutie. Ináč žili pápeži v Avignone pod ochranou francúzskych kráľov bezpečne a v pokoji, kým Rím sa zvíjal v anarchii. Len Klement V. užil tohto pokoja najmenej. Filip Krásny sa postaral o to, aby sa pápež neprestával rozčuľovať. Filip už pred korunovačnými slávnosťami v Lyone žiadal pápeža, aby vyhlásil Bonifáca za heretika a zrušil rehoľu templárov. Klement mu údajne prisľúbil, že začne proces v Bonifácovej veci. Po korunovaní však urobil všetko možné, aby odvrátil kráľa od nekresťanskej požiadavky. Urobil Filipovi po vôli a ostal vo Francúzsku, povolil mu desatinu z cirkevných majetkov na päť rokov, bulu Clericis laicos zrušil. Unam sanctam pre Francúzsko zmiernil, obom kardinálom Colonnovcom vrátil purpur, ale Bonifácovu vec stále odkladal (svedkov však vypočul). Ba keď ani toto všetko nestačilo pomstivému Filipovi — obetoval i rehoľu templárov. Bohatstvo a vojenská sila templárov už dávno klala oči lakomému a absolutisticky založenému kráľovi. Veď templári mali vo Francúzsku ohromné majetky a kráľ pre stále vojny mal vždy finančné ťažkosti. Okrem toho mali templári 15-tisícovú armádu, ktorá nepodliehala kráľovej právomoci, ba v spore kráľa s kúriou stála na pápežovej strane. Templári boli teda Filipovi veľmi nepríjemní. Pravda, s takýmito dôvodmi nemohol vyjsť na verejnosť, preto ich zasypal neslýchanými klebetami. Keď ich tak morálne zničil, žiadal v záujme pravej viery a Cirkvi o ich zrušenie. Obviňoval ich z herézy, nevery, potupovania kríža a svätých a z nemravnosti. Isteže templári — najmä vo Francúzsku — neboli vtedy na výške svojho povolania. Križiacke výpravy, v ktorých vznikli a vykonali kus práce pre Cirkev a ľudstvo, už pominuly. Po nich templári do istej miery stratili svoj raison d'étre. Pritom boli veľmi bohatí, čo obyčajne odvracia rehoľníkov od rehoľných ideálov. No, predsa neboli ani horší, ani lepší ako iné rytierske združenia tej doby. Klement V. prisľúbil kráľovi, že templárov bude prísne vyšetrovať. Ale Filip ho úskokom predišiel. R. 1307 dal všetkých členov radu pochytať a uväzniť, ich domy a majetok zhabať. V Paríži uväznili veľmajstra Jakuba Molaya a 140 členov. Templárov postavili pred biskupské súdy (zložené podľa Filipovej vôle) a mučením ich donútili priznať sa. Tým, ktorý sa priznajú, sľúbili milosť. Tých, ktorí po ukrutnom mučení vynútené priznanie odvolali, hneď spálili. V samom Paríži 130 templárov zomrelo na hranici, mnohí zahynuli pri mučení. Pri tomto neľudskom pokračovaní odvolával sa kráľ na to, že to robí s pápežovým schválením. Pápež sa ohradzoval proti neslýchanému porušovaniu svojich práv, lebo jediným oprávneným sudcom exemptných rehoľníkov bol on. Filip mu však podstrčil alternatívu: alebo zrušiť templárov, alebo vyhlásiť Bonifáca za kacíra. Pápež volil to, čo sa mu zdalo menším zlom. Najmä keď vypočul 72 Filipom vybraných templárov, ktorí sa priznali k pripisovaným im zločinom, presvedčil sa, že nie sú bez viny. (Údajne aj sám Molay sa priznal, čo však

neskoršie rozhodne popieral.) Klement zostavil vyšetrujúce komisie vo Franúzskú aj v iných krajinách; podržal si však konečný rozsudok a mal ho vyniesť na všeobecnom sneme viennskom. Okrem Francúzska, kde pracovali kráľovskí úradníci, nikde nezistili templárom pripisované zločiny.

4. R. 1311 zvolal Klement XV. všeobecný cirkevný snem do Vienne. Okrem otázky templárov a Bonifáca malo sa na riotn rokovať o križiackej výprave a cirkevnej reforme. Na sneme predsedal sám pápež. Zišlo sa naň 114 prelátov a prítomný bol aj Filip Krásny. Po preštudovaní súdnych aktov sa zistilo, že dokázané obvinenia ani zďaleka nestačia na to, aby zrušili celý rad. Predsa pápež so súhlasom snemu na Filipovo naliehanie bulou „Vox in excelso" zo dňa 22. marca 1312 navždy zrušil rad templárov. Urobil to nie na základe sudcovského rozsudku, ale administratívnou cestou s odôvodnením, že templári sú „znenávidení, podozriví a zbytoční". Ich majetky pripadly johanitom, ale vo Francúzsku ich zhabal Filip Krásny a len jeho nástupca ich odovzdal čiastočne johanitom. O jednotlivých členoch templárov maly súdiť provinciálne synody. Veľmajster Molay zomrel na hranici; pred smrťou prísahou potvrdil nevinnosť rádu. Vo veci templárov bol pápež Filipovi ústupčivý, aby sa tým pevnejšie mokol zachovať vo veci Bonifácovej. Kráľ žiadal spáliť mŕtvolu Bonifáca ako kacíra. Ale koncil zamietol žalobu a vyhlásil ho za pravoverného pápeža. No i Filipovi dal zadosťučinenie tým, že vyhlásil jeho konanie proti Bonifácovi za „dobromyseľné". Snem sa rozhodol pre novú križiacku výpravu, ale nič sa neuskutočnilo. Vyniesol niekoľko reformných a disciplinárnych uznesení, ktoré obsahuje Liber Clementinctrum. Krátko po sneme zomrel Klement V. (1314). Bol stále chorľavý a asi s tým súvisela i jeho veľká povoľnosť voči Filipovi. Pred smrťou ľutoval svoj postup proti templárom. Bol aj veľkým nepotistom. Jeho telo zhorelo na katafalku. V tom istom roku zomrel i Filip Krásny v 46. roku svojho života. Bol moderným panovníkom a svojím počínaním bezohľadne chcel prospech štátu. Preto sa mu v profánnej histórii dostáva veľa uznania. No cirkevná história má naňho najtrpkejšie spomienky.

E. Kraack, Rom oder Avignon? Die riim. Frage unter Klemens V. bis Johann XXII. 1929. — G. Mollat, Les Papes d'Avignon. Paris 1924. — Charpentier, Les grands Templiers. Paris 1935. — E. Miiller, Das Konzil von Vienne 1311-12. 1934. — A. Trunz, Znr Geschichte des letzten Temlermeisters. Diss. 1920.

§ 127. AVIGNONSKÍ PÁPEŽI. SPOR ĽUDOVÍTA BAVORSKÉHO S KÚRIOU. KONIEC AVIGNONSKÉHO ZAJATIA.

1. Po smrti Klementa V. nevedeli sa dohodnúť talianski a francúzski kardináli na osobe budúceho pápeža, preto pápežský trón viac ako dva roky nebol obsadený. Konečne zvolili 70-ročného kardinála Jakuba Deuze z Cahors, ktorý prijal meno Ján XXII. (1316-34). Bol vonkajškom nepatrný, ale učený, pracovitý a pri francúzskom dvore sa už dobre zapísal. Na žiadosť väčšiny kardinálov ostal aj on v Avignone. Jeho pontifikát sa hodne podobá pontifikátu Gregora VII., Alexandra III.; je posledným zábleskom stredovekého pápežského panstva. Za jeho panovania posledný raz vzbĺkol nechutný boj medzi mocou pápežskou a cisárskou. Po smrti Henricha Luxemburského (1313) došlo v Nemecku na dvojitú voľbu. Väčšina kurfirstov zvolila Ľudovíta IV. Bavorského, ale rakúska časť Fridricha Krásneho Rakúskeho. Ján XXII. spočiatku bol neutrálny, úfajúc sa, že spor sa skončí šťastne. Neskoršie podľa práva svojich predkov nárokoval si právo rozhodovať v dvojitej voľbe, ba i skúmať, či kandidát má potrebné vlastnosti nemeckého kráľa a budúceho rímskeho cisára. Na obdobie medzivládia určil pre Taliansko ríšskeho správcu kráľa Róberta Neapolského. Z nápadníkov ani jeden sa nechcel bezpodmienečne podrobiť pápežskému rozhodnutiu. Ba Ľudovít Bavorský zmocnil sa Talianska, hoci nebol korunovaný za cisára (1323). Ján XXII. pod trestom exkomunikácie nariadil Ľudovítovi Bavorskému vzdať sa Talianska, uzurpovaného titulu a cisárskych práv do tých čias, kým sa nerozrieši sporná otázka. Preto ho povolal do Avignonu. Ľudovít nielen že sa nepodrobil, ale na norimberskom sneme vyhlásil, že nemecký kráľ, väčšinou hlasov zvolený a korunovaný, nepotrebuje pápežské potvrdenie. Pápež ho nato r. 1324 exkomunikoval, podriadených zbavil povinnosti poslúchať a nad Nemeckom vyhlásil interdikt. Kardináli ho odrádzali od toho, ale pápež, zrejme pod vplyvom francúzskeho dvora, ostal tvrdý. Ani Ľudovít však nebol bez spojencov. Zbehli sa k nemu všetci nespokojní františkáni — špirituáli a či fraticeli. Nimi posmelený vydal roku 1324 v Sachsenhausene manifest, v ktorom zasypal pápeža nadávkami, nazval ho rušiteľom pokoja, kacírom a apeloval na všeobecný snem, aby pápeža odstránil. Františkáni sa už dávnejšie rozštiepili na miernejších a rigoróznych - špirituálov, fraticelov - (§ 114, 5), ktorí chceli mať samo-statnú rehoľu. Pretože prepínali a svojho veľkého zakladateľa v poslušnosti neveľmi napodobňovali, Ján XXII. ich zahriakol a niektorých prísne potrestal. Preto sa stali jeho večnými nepriateľmi a odbehli k Ľudovítovi Bavorskému, kde sa schádzali všetci nespokojenci tých čias. Tu našli útulok i profesori parížskej univerzity Marsilius Paduánsky a Ján z Jandunu, ktorí posmelili Ľudovíta ešte k odvážnejšiemu kroku - k ceste do Ríma.

2. Po sachsenhausenskej apelácii nastal krutý boj medzi pápežstvom a cisárstvom; podobný, ako bol za Fridricha II. Preto Ľudovít Bavorský vyrovnal sa aj so svojím protivníkom Fridrichom Rakúskym, aby mal voľné ruky v boji s pápežom. Podľa plánov, ktoré vypracovali minoriti (Michal z Ceaena, Viliam Occam, Ubertino z Casalle), odobral sa r. 1327 do Talianska. V Miláne prijal železnú kráľovskú korunu, v Ríme zas podal mu cisársku korunu prefekt Sciarra Colonna (125, 5) ako zástupca rímskeho ľudu. Teraz ako korunovaný cisár súdil Ľudovít Bavorský nad pápežom. Pritom sa dopustil takých nedôstojností, akých sa nikdy nedopustili ani Štaufovci. Jána XXII. vyhlásil za kacíra, zbavil dôstojnosti a „in effigie" spálil (vo forme slameného vechťa). Za pápeža povýšil

minoritu Petra z Corvary ako Mikuláša V. (1328— 1330). Protipápež znova korunoval Ľudovíta a on zas korunoval Mikuláša V. Strojca celej tejto komédie bol Marsilius Paduánsky, ktorý dúfal, že on bude protipápežom, ale nestalo sa tak. Stal sa len pápežským vikárom a rímskemu duchovenstvu narobil vera nepríjemností. Ľudovít Bavorský, ked začul, že sa blíži do Ríma Róbert Neapolský, naľakal sa a pri smiechu rímskeho ľudu odišiel z Ríma a s protipápežom i s celým svojím sprievodom sa vrátil do Nemecka (1330). Boj Ľudovíta Bavorského s pápežmi mal ozvenu i v literatúre, ba vlastne ona mu poskytovala ideový podklad. Už za Filipa Krásneho zjavily sa spisy (od dominikána Jána Parížskeho a advokáta Petra Dubois), ktoré popieraly akúkoľvek právomoc Cirkvi nad svetskou vrchnosťou. Nacionálny štát je nezávislý od Cirkvi a nie je podriadený ani cisárovi. Ba štát má právo dohliadať i na cirkevné majetky, sekularizovať ich a namiesto nich poskytovať duchovenstvu štátne platy.

Tieto spisy uznávajú určitý primát, ale obmedzujú ho v tom zmysle, že pápeža do istej miery podriaďujú všeobecnému cirkevnému snemu. Koncil môže pápeža zosadiť nielen vtedy, ked sa dopustí kacírstva, ale i ked je neschopný a ťažko sa previní oproti cirkevným záujmom. Tieto myšlienky presnejšie formulovala neskôr konciliárna teória. V literárnom boji na stranu Ľudovíta Bavorského postavil sa najmä anglický minorita Viliam Occam († 1350), profesor filozofie v Paríži Marsilius Paduánsky († 1342) a jeho spolupracovník Ján z Jandunu († 1328). Occam, nominalista a skeptik (doctor invincibilis), vo svojich spisoch priznáva všeobecnému snemu právo súdiť pápeža aspoň v tom prípade, ked sa dopustil herézy. O cisárskej dôstojnosti učí, že ju založil Boh. Kurfirstami zvolený cisár nepotrebuje zvolenie pápežovo, ba môže pápeža aj súdiť. V diele „Dialogus de imperatorum et pontificum potestate" otvorene hlása cézaropapizmus; primát nepokladá za potrebnú a Kristom založenú ustanovizeň. Marsilius Paduánsky a Ján z Jandunu išli ešte ďalej. Vo svojom spoločnom diele „Defensor pacis" ostro napádali pápeža, prevracali tradičný stredoveký myšlienkový svet a cirkevný poriadok. Svoj revolučný spis pomenovali „obhajcom pokoja", lebo vraj len v ňom obsažené zásady môžu viest k mieru. Sú to: nositeľom všetkej moci svetskej i cirkevnej je suverénny ľud a od Cirkvi úplne nezávislý štát; najvyššou cirkevnou inštanciou je všeobecný snem, zvolaný svetskou vrchnosťou. Cirkev je súčiastkou štátu, ktorý ju kontroluje. Má byt nemajetná a má účinkovať len na poli duchovnom. Pápežov primát znamená len čestné prvenstvo a nezakladá sa na Božom ustanovení atd'. Pápež Ján XXII. vyhlásil 5 viet z tohto diela za heretické a pôvodcov exkomunikoval (1327). Tieto myšlienky tvorily podklad konciliárnej teórie. Semená tam uložené vyklíčily úplne v 15. a 16. storočí. Hlavne o ne sa opierali reformátori 16. storočia, ba neskoršie aj galikanizmns, febronianizmns a jozefinizmus. Nevyhynuly vlastne ani dnes. Ale i pápežské stanovisko malo svojich literárnych zástancov. Egid Rímsky (De eccl. potestate; azda to bolo podkladom buly Unam sanctam), Jakub z Viterbo, Augustín Triumphus a Alverus Pelagius zastávali rigoróznu mienku, že pápežstvo je prameňom všetkej moci, cisár však a všetci panovníci sú len jeho vazalmi. Miernejšie náhľady mali Engelbert z Admontu a veľký básnik Dante Alighieri (de monarchia), podľa ktorých pápež i cisár majú najvyššiu moc na svojom poli.

3. Ked sa Ľudovít Bavorský vrátil do Nemecka, zbadal, že jeho počínanie sa mnohým nepozdáva. Protipápež Mikuláš V. mal ešte menej prívržencov, preto po dvoch rokoch sa podrobil Jánovi XXII., ktorý mu dal milosť. Ale voči Ľudovítovi, ktorý tiež hľadal dorozumenie s pápežom, bol Ján XXII. neústupný. Žiadal, aby sa zriekol trónu a bezpodmienečne sa mu podriadil. Ľudovít váhal. Neskoršie sa chcel zrieknuť v prospech svojho strýca Henricha Bavorského (proti tomu rozhodne protestovalo Uhorsko, Neapol a nemecké mestá), ale nepríjemný omyl pápežov v dogmatických otázkach vytrhol kráľa z chúlostivého stavu. Ján XXII. totiž v kázňach učil, že duše zomrelých, aj najdokonalejších, nedosiahnu videnie Boha (visio beatifica) hneď po smrti, ale len po poslednom súde. Toto využili jeho odporcovia a obvinili pápeža z kacírstva. On to pred smrťou odvolal. Zomrel r. 1334. Nešťastný boj s Ľudovítom Bavorským však neukončil. Ján XXII. bol posledným reprezentantom pápežov, ktorí podľa stredovekého náhľadu robili si nároky i na svetskú vládu, a ked ju dosiahli, kŕčovite sa jej pridržiavali. Bula „Ne praetereat" z r. 1332, podľa ktorej chcel Ján XXII. trvale oddeliť Taliansko od Nemecka, je falzifikát, ktorý vznikol na dvore Róberta Neapolského. Ale nie je vylúčené, ba veľmi pravdepodobné, že pápež sa zaoberal takými myšlienkami. Bol veľmi pracovitý. Od neho pochádza 60.000 aktov; usporiadal pápežskú kanceláriu, založil najvyšší súdny dvor (Rota Romana), často kázaval a zbieral peniaze na križiacku výpravu. Našiel nové pramene kuriálnych príjmov, ktoré za jeho pontifikátu presahovaly ročne 4 milióny dukátov. Rozsiahly úradnícky aparát potreboval veľa peňazí a Jánov nepotizmus tiež zaťažil pápežskú kasu. No že by bol zanechal 25 miliónov dukátov (ako hovorí florentský kronikár Villani), nezodpovedá skutočnosti. Sotva toho bolo milión zlatých.

4. Nástupca Jána XXII., pokojamilovný Benedikt XII. (1334 až 1342), bol náklonný zmieriť sa s Ľudovítom Bavorským, ale francúzsky dvor zmaril všetky mierové pokusy, lebo sa obával, že po vyrovnaní sa pápež vráti do Ríma a Francúzsko stratí svoj vplyv na kúriu. Tento rozbroj medzi Nemeckom a Sv. stolicou, francúzskymi intrigami umele udržiavaný, napokon znechutil kurfirstov, ktorí videli v ňom potupenie a znevažovanie nemeckej ríše. Preto sa odhodlali na rázny krok. V Rense (pri Koblenzi) r. 1338 sa dohodli, že nemecký kráľ, zvolený väčšinou kurfirstských hlasov, nepotrebuje pre svoje panovanie nijaké pápežské potvrdenie. (Dosiaľ sa vyžadovala jednohlasná voľba. Preto mohlo dôjsť na dvojitú voľbu, v ktorej pápež mal právo rozhodovať.) Ľudovít Bavorský na frankfurtskom sneme (1338) pridal ku kurfirstskej dohode ešte zákon, že nemecký kráľ, nimi právoplatne zvolený, stáva sa hneď aj rímskym cisárom. Pápež sa tu už vôbec nespomína. Ostala mu len formalita — korunovať cisára. Tým definitívne prestáva stredoveké pápežské svetové panstvo. I v Nemecku, tak ako predtým vo Francúzsku a v Anglicku, zvíťazila myšlienka nacionálneho, od Cirkvi nezávislého štátu a

uskutočnil sa sen Štaufovcov, najmä Fridricha II. Ale utrpela aj autorita nemeckého kráľa a moc kurfirstov (cirkevní: mohučský, triersky, kolínsky; svetskí: falcký, saský, brandenburský a český) náramne stúpla. Ľudovít vyhlásil svoju exkomunikáciu a nemecký interdikt za neplatný (ľahkomyseľne uložené cenzúry nemaly vážnosti!), čím svoj pomer ku Sv. stolici ešte viac skomplikoval. Po dohode Francúzska s Ľudovítom proti Anglicku aj sám francúzsky kráľ Filip VI. chcel sprostredkovať vyrovnanie Ľudovíta Bavorského so Sv. stolicou, ale bez výsledku. Najmä preto sa nemohlo dosiahnuť zmierenie, lebo Ľudovít z lakomstva po krajinách dal sa strhnúť ku kroku, nad ktorým sa pohoršil celý kresťanský svet. Zrušil totiž platné manželstvo Margity (Maultasch), dedičky Tirolska a Karintie, s českým princom Jánom Luxemburským a Margitu dal za manželku svojmu synovi Ľudovítovi, markgrófovi brandenburskému. Medzitým zomrel Benedikt XII. (1342). Benedikt XII. bol človek čistých mravov, bez lakomstva a nepotizmu (hovoril, že pápež má byt ako Melchizedech, bez otca, matky a všetkej genealogie). Keďže pre rímske neporiadky nemohol sa vrátiť do Ríma, vybudoval mohutný pápežský palác v Avignone (do Napoleona bol majetkom Sv. stolice, potom kasárňami, teraz je múzeom). Gotický palác je veľmi masívny a rozsiahly, katedrála naproti tomu veľmi malá. Príznačné na zmýšľanie avignonských pápežov! Benedikt nestrpel podplácanie, kúriu zreformoval a všetkých prelátov, ktorí sa tam bez zamestnania osadili, vypudil do diecéz.

5. Po ňom nasledoval energický a učený Klement VI. (1342— 1352). Pre zmierenie s Ľudovítom Bavorským, o ktoré sa znova pokúšali, stanovil také ťažké podmienky, že ich sami kurfirsti zamietli ako príliš ponižujúce. Nato pápež obnovil exkomunikáciu Ľudovíta a vyzval kurfirstov voliť nového kráľa. Pre dlhý spor vznikly v Nemecku neporiadky a nadobúdaly hrozivé rozmery. Preto päť kurfirstov sa odtrhlo od Ľudovíta a na odporúčanie pápežovo zvolili za kráľa Karola IV. (1346-78), syna českého kráľa Jána Luxemburského. Karol si ústupkami získal kúriu, ale múdrym pokračovaním vedel hájiť svoje i ríšske práva proti prechmatom pápežského dvora. Spustošenú ríšu usporiadal, podporoval umenie a vedu (Kostol sv. Víta, Karolov most a univerzita v Prahe r. 1348). Zlatou bulou z roku 1356 uzákonil voľbu nemeckého kráľa a rímskeho cisára v zmysle renskej dohody, podľa ktorej pre platnú voľbu stačí väčšina hlasov kurfirstov. Klement VI., výborný rečník a milovník prepychu, úplne vyprázdnil svojimi predchodcami naplnenú pápežskú pokladnicu. Na kresťanský svet uvalil nové a nové poplatky. Za neho vrcholil avignonský fiškálny smer. Veľmi podliehal aj nepotizmu. R. 1348 odkúpil od neapolského kráľovstva Avignon a pripojil ho k cirkevnému štátu. Úplne bol oddaný francúzskej politike. Ako bývalý vychovávateľ Karola IV. mal bližšie aj k Slovanstvu, čo sa javilo v tom, že povýšil pražské biskupstvo na metropolu a povolil slovanské bohoslužby v Emauzoch (§ 70).

6. Duch avignonskej kúrie sa jasne zračí pri voľbe nového pápeža Inocenta VI. (1352-62). Pri nej si kardinálsky zbor dovolil po prvý raz postaviť volebnú kapituláciu (dohodu, podpísanú všetkými kardinálmi, ktorou má byť viazaný i z nich zvolený nový pápež), ktorá mala obstrihať práva budúceho pápeža v prospech kardinálov. Inocent však po voľbe neuznal volebnú kapituláciu. Bol to človek asketický, pokojamilovný a poriadny s každej stránky. Iba nepotizmu sa ani on nezbavil. Znížil priveľké cirkevné poplatky, rozohnal v pápežskom dvore osadených hostí a neúnavne pracoval na náprave duchovenstva. Rím a cirkevný štát cítil neprítomnosť pápežov v každom ohrade. Ruvačky šľachtických rodín sa opakovaly denne a pápežmi ustanovení správcovia mesta a cirkevného štátu boli voči nim bezmocní. Počet obyvateľstva večného mesta náramne klesal, pustly kostoly a nádherné rímske umelecké pamiatky. V kostole sv. Petra rástla tráva, mramor z rímskych palácov upotrebovali na budovanie menších obytných domov. Kararský mramor bol lacnejší v Ríme ako v kararských vrchoch. Rím túžil po pápežoch. Už ku Klementovi VI. prišla deputácia z Ríma, ktorá ho prosila o návrat. Deputáciu viedol šikovný mladík a strhujúci rečník Cola di Rienzo, syn jednoduchého rímskeho krčmára. Pápežovi sa tak zapáčil fantastický rečník, že mu zveril správu Ríma. Cola di Rienzo ako tribún ľudu strhol na seba všetku moc, udusil šľachtické ruvačky a tak urobil v Ríme poriadok. Sám Petrarca ho preto chválil a Klement ho potvrdil v úrade správcu Ríma. Ale Colovi onedlho vstúpila sláva do hlavy. Zdieral ľud, prepychovo žil a tým poštval proti sebe ľud, ktorý sa predtým zaňho oduševňoval. Pred hnevom ľudu ušiel Cola do Prahy ku Karolovi IV., ktorý ho sputnal do okov a vydal pápežovi. Po Colovom páde znovu zavládol v Ríme neporiadok. Pápež Inocent VI. vyslal do večného mesta výtečného španielskeho diplomata kardinála Egida Albornoza. Vypustil z väzenia i Colu di Rienzo a poslal ho do Ríma v jeho predošlej funkcii. Egid Albornoz s diplomatickou obozretnosťou a predovšetkým svojou láskavosťou urobil v Ríme a v cirkevnom štáte poriadok. Cola di Rienzo však svojím tyranstvom znovu pobúril proti sebe ľud, ktorý ho r. 1354 zavraždil. I Albornoz sa musel uchýliť do Avignonu. Roku 1358 ho však znovu vyslal Inocent VI. do Ríma. On svojím múdrym počínaním tak upevnil poriadok v cirkevnom štáte, že sa pokladá za jeho druhého zakladateľa. Zostavil zákonník (Constitutiones Aegidianae), ktorý platil až do Napoleona a je vzorom občianskeho zákonodarstva. Egid Albornoz vlastne pripravil a umožnil návrat pápežov z Avignonu.

7. Po Inocentovi VI. nasledoval Urban V. (1362-70), človek zbožný (je blahoslavený) a najlepší medzi avignonskými pápežmi. Petrarca svojimi básňami a listami a sv. Brigita Švédska naliehali naňho, aby sa vrátil do Ríma. Ale francúzsky dvor urobil všetko možné, aby prekazil jeho odchod. Konečne r. 1367 pápež vyhovel želaniu celého kresťanstva a presídlil do večného mesta. Svojou pokojamilovnosťou nevládal však opanovať situáciu v rozháranom meste. Preto sa vrátil do Avignonu, i keď ho sv. Brigita vystríhala a predpovedala mu po návrate smrť. Skutočne po návrate onedlho zomrel. Jeho odchod spôsobil v cirkevnom štáte veľkú nespokojnosť, takže pápežské panstvo v Taliansku bolo vážne ohrozené. Florencia ešte rozpaľovala nespokojnosť a povzbudzovala do revolúcie. Nový pápež Gregor XI. (1370-78) potrestal Florenciu interdiktom a s pomocou

bretonských žoldnierov udusil nespokojnosť v Taliansku. Ale napätie medzi Rímom a pápežom bolo veľké. Sv. Katarína Sienská († 1380; dominikánska terciárka), veľká svätica a osoba neobyčajne bystrého rozumu, usilovala sa sprostredkovať mier a pohnúť pápeža, aby sa vrátil do Ríma. Bol to zvrchovaný čas, lebo mesto natoľko spustlo, že vo svätopeterskej a lateránskej bazilike rástla tráva až po hlavný oltár. Gregor XI. neodolal jej vývodom a r. 1377 pri jasote rímskeho ľudu prišiel do Ríma. Neusadil sa však v Lateráne, kde dosiaľ bývali pápeži, ale vo Vatikáne. Odvtedy tam je pápežská rezidencia. No rímske nepokoje sa neutíšily ani po pápežovom príchode a Gregor už vážne pomýšľal opustiť Rím a vrátiť sa do Avignonu. No smrť mu to zabránila. Gregor XI. bol posledný avignonský, ale i francúzsky pápež. Avignonské zajatie nesmierne škodilo Cirkvi a pápežstvu. Následky sa ukázaly onedlho v západnej schizme, v zosvetárčení Cirkvi — a to vyvolalo reformáciu. Prirodzenou pôdou pápežstva je Rím, kde cez storočia zapustilo hlboké korene a nedá sa bez vážneho morálneho poškodenia od neho odlúčiť. V Avignone vážne utrpelo pápežstvo na svojej autorite. Svet totiž sa prestal dívať naň ako na ustanovizeň všetkých národov a videl v ňom už len politický nástroj jedného národa. Pre svetský život avignonského pápežského dvora, pre nedôstojný boj s Filipom Krásnym a Ľudovítom Bavorským stratily národy náboženskú úctu a jemnú bázeň, s akou sa dosiaľ správaly k pápežom. Svet navykol pozerať na pápeža už len ako na svetského panovníka, ktorý sa zháňa za politickými cieľmi ako ostatní panovníci. To bolo osudné. Pápež ľahkomyseľne siahol po cirkevných trestoch, ktoré tak tratily na vážnosti a účinnosti. Pápežstvo vo Francúzsku zvyklo na prepych a naň boli potrebné peniaze. Odtiaľ fiškalizmus kúrie, časté simónie a nešťastný nepotizmus. To sú hlavné príčiny neskoršej reformácie. Za dobrú stránku avignonskej epochy pápežstva možno pokladať len jeho zvýšenú starostlivosť o vedu a umenie. Pravda, ani zďaleka to nevyváži zlé stránky, najmä keď máme na mysli, že pápežstvo je náboženská a nie kultúrna ustanovizeň. Práve kultúrnopolitický smer renesančného pápežstva spôsobil Cirkvi nesmierne veľa škôd a utrpenia.

R. Brun, Avignon au temps des Papes. Paris 1928. — Gutmann, Die Wahlanzeigen der Piipste bis z. Ende der avign. Zeit. 1931. — Moeller, I,udwig der Bayer n. die Kurie im Kampfe um das Reich. 1914. — G. d'Annunzio, La vita di Cola di Rienzo. Rom 1933. — G. Filippini, 11 card. Egidio Albornoz. Bologna 1933. — Denis-Boulet., La carriére politique de Ste Catherine de Sienne. Paris 1939. — Sommer-Seckendorf, Die Kirchenpolit. Tätigkeit der hI. Kath. v. S. unter Gregor XI. 1917.

1 Hrob Bonifáca VIII. vo vatikánskej krypte. Tiara má dve koruny, ktoré zaviedol Bonifác ako symbol duchovnej a svetskej moci. Tretiu korunu pridal Urban V.*

2. Aviňon, pápežský palác. Gotická stavba, vybudovaná Benediktom XII. a Klementom VI. v r. 1334—1364 na spôsob pevnosti.

§ 128. VEĽKÁ ZÁPADNÁ SCHIZMA. PIZANSKÝ SNEM A KONCILIARIZMUS.

1. Avignonské zajatie smrteľne zranilo cirkevnú disciplínu a vyvolalo dvoj-, ba aj trojpápežstvo a s ním spojené neslýchané neporiadky v kresťanstve. Po smrti Gregora XI. z 23 kardinálov 16 sa zišli do konklávy. Keďže 11 z nich boli Francúzi, bolo sa treba vážne obávať, že zas zvolia Francúza a Rím s Cirkvou ďalej bude trpieť ako za avignonských pápežov. Je pochopiteľné, že rímsky ľud urobil všetko možné, aby prekazil voľbu Netaliana. „Chceme Rimana alebo Taliana!" volal ozbrojený a podráždený ľud. Také okolnosti, pravda, ťažko svedčia o slobodnom rozhodovaní, aké vyžaduje pápežská voľba. Kardináli nijako nechceli dať na seba vplývať. Keď však dav priveľmi ukazoval svoju rozsrdenosť, napochytro zvolili za pápeža arcibiskupa z Bari, Urbana VI. (1378-89; posledný pápež z nekardinálov). Pretože nový pápež nebol prítomný, dav neveril kardinálom a ďalej sa vyhrážal. Preto zo strachu intronizovali starého kardinála Tibaldeschiho, a kým mu ľud preukazoval úctu, oni ušli. Keď klam vyšiel najavo, ľud sa uspokojil, lebo videl, že ich nový pápež je Talian. I keď voľba Urbana VI. sa konala pod tlakom okolností, predsa bola platná. To potvrdili kardináli dobrovoľnou účasťou pri korunovačných slávnostiach. Chúlostivé položenie pápežstva a celej Cirkvi žiadalo od pápeža veľa obozretnosti a taktu, od kardinálov zas primeranej disciplinovanosti. Keby toto bolo bývalo, nik by sa nebol pozastavil ani na mimoriadnej voľbe pápeža. No vážnosť situácie nepochopil ani pápež, ani kardinálsky zbor. Urban VI. bol človek vážny a priveľmi prísny. Mal rozhodnú vôľu zreformovať Cirkev in capite et membris a predovšetkým kúriu. Začal od kardinálskeho zboru, a to bolo osudné. Francúzski kardináli, navyknutí na voľný avignonský život, nemali toľko pokory podrobiť sa dobromyseľným pápežským nariadeniam, ale radšej začali uvažovať o platnosti Urbanovej voľby. Pomaly ho opúšťali. Podnecoval ich aj francúzsky kráľovský dvor, ktorému Urban VI. nebol po vôli. 13 nespokojných kardinálov zišlo sa v Anagni, v okružnom liste oznámili kresťanskému svetu neplatnosť Urbanovej voľby a zvolili nového pápeža — Francúza, kardinála Róberta z Genfu, ktorý prijal meno Klement VII. (1378-94). Postup kardinálov bol neslýchaný a iste si neuvedomili jeho tragický dosah. Protipápežov bolo v Cirkvi už niekoľko, ale postavili ich panovníci. Protipápeža Klementa VII. postavil však sám kardinálsky zbor. Klement sa pokúsil zbraňou zmocniť Ríma, ale ked sa mu to nedarilo, osadil sa so svojimi kardinálmí v Avignone a zriadil tam kúriu. Boli súčasne dvaja pápeži, dve kúrie a kresťanský svet sa rozštiepil na dve obediencie — urbanovskú a klementínsku. Urbana sa pridržiavalo stredné a severné Taliansko, Nemecko na čele s cisárom Karolom IV., Uhorsko, Anglicko a škandinávske štáty. Za Klementom stálo Francúzsko, Španielsko, Neapol, Sicília, Škótsko, časť Nemecka a tretia svetová mocnosť — parížska univerzita. Následky rozštiepenia boli strašné. Rím exkomunikoval Avignon a Avignon zas odpovedal podobným tónom. Súčasne bolo exkomunikované celé kresťanstvo. Všade boli hádky, spory, neistota. Komu nevyhovela kúria rímska, obrátil sa do Avignonu, a naopak. Nielen Cirkev, ale i jednotlivé biskupstvá, kapituly a kláštory sa rozdvojily na tábory urbanistov a klementistov. Biskupstvá a opátstva udeľovala i kúria rímska, i kúria avignonská a pretendenti domáhali sa svojich miest so zbraňou v ruke. Poplatky a cirkevné dane rástly, lebo kresťanský svet musel vydržiavať dvoch pápežov a dve kúrie. O čo tu vlastne išlo? Dva národy zápasily o pápežstvo; Taliani chceli pápežstvo získať späť do Ríma — Francúzi ho nechceli vypustiť z Avignonu! Klement, i ked bol celkom svetského zmýšľania a pestrej minulosti, hladkým diplomatickým vystupovaním vedel si získať kardinálov a široké cirkevné kruhy. Urban zasa, hoci právo bolo zrejme na jeho strane a držala s ním i najvplyvnejšia osobnosť tej doby, sv. Katarína Sienská, svojím neobozretným počínaním odpudzoval od seba ľudí. Zaplietol sa ešte do sporu s neapolským kráľom Karolom z Durazza. Toto využili jeho kardináli a chceli ho postaviť pod kuratelu. Urban VI. dal 6 kardinálov uväzniť a 5 z nich popraviť. Táto ukrutnosť úplne zničila jeho autoritu. Ked zomrel (r. 1389), vydýchli si i jeho prívrženci.

2. Talianski kardináli zvolili nového pápeža Bonifácet IX. (1389-1404). Podarilo sa mu neapolského kráľa prikloniť k svojej obediencii, urobiť v Ríme a cirkevnom štáte poriadok. Ale svojím nepotizmom a nemilosrdným zvyšovaním cirkevných daní nemálo škodil cirkevným záujmom. Nemal vera porozumenia ani pre úniu rozštiepeného kresťanstva. Po jednote volala najmä parížska univerzita, ktorá už za Urbana VI. sa pokúsila odstrániť dvojité pápežstvo. Vtedy odporúčala zrejme pod vplyvom Occamových náuk a Marsiliovho Defensora pacis, buď aby sa obaja pápeži zriekli, buď aby rozhodol zmierny súd, buď aby rozhodol všeobecný snem. Tak i teraz univerzita sa pokúšala o zjednotenie, a to ešte naliehavejšie, lebo videla, že svet pomaly zvyká na dvojité pápežstvo. Ozývaly sa už i hlasy, že kresťanstvo môže byť rozdvojené, ako bolo kedysi rozdvojené Dávidovo kráľovstvo. Jedni mysleli, že Cirkev môže mať i viac pápežov, druhí zas sa potešovali tým, že pápežstvo vôbec nie je potrebné. Hlavný je vraj všeobecný snem. Návrh univerzity neprijal však ani Bonifác IX., ani Klement. Po Klementovej smrti avignonskí kardináli, aby vyhli prípadnému Bonifácovmu zásahu, rýchlo zvolili za pápeža španielskeho kardinála Petra z Luny ako Benedikta XIII. (1394-417, resp. 23). Hoci prv bol tvrdým zástancom zjednocovacej myšlienky a podpísal aj volebnú kapituláciu, že sa zriekne, ked to bude žiadať väčšina kardinálov, po voľbe nechcel nič o tom počuť a kŕčovite sa pridržiaval pápežstva až do smrti. Nepohlo ho ani to, keď časť. vlastných prívržencov, Francúzsko, Kastília a Navara, vypovedaly mu poslušnosť. Francúzske vojská obľahly Avignon a 4 roky ho držaly v zajatí. Tým vlastne vznikla schizma v schizme. Keďže však ostatné krajiny Benediktovej obediencie nenasledovaly príklad Francúzska, konečne aj ono ho uznalo znovu za pápeža. Benedikt XIII. pre obnovenie jednoty odporúčal, aby sa pápeži osobne zišli a o únii sa dohodli. Ak by sa nemohli dohovoriť, nech vec rozrieši rozhodujúci súd. Za Bonifácovho pontifikátu mučeníckou smrťou zomrel Ján Nepomucký (J. de Pomuk, mylne čítané Nepomuk), obrúbený svätec i na Slovensku. Ako generálny

vikár pražského arcibiskupa Jána Jenzensteina dostal sa do sporu s Václavom IV. Kráľ totiž chcel zriadiť v západných Čechách nové biskupstvo. Preto hodlal zrušiť kladrubské opátstvo. Keďže Ján Nepomucký postavil sa proti takémuto svojvoľnému zasahovaniu krára do cirkevných vecí, dal ho 20. marca 1393 (v kanonizačných aktoch mylne 1383) zhodiť s Karolovho mosta do Vltavy. Takto opisuje mučenícku smrť Jána Nepomuckého arcibiskup Jenzenstein vo svojich Kverelách Bonifácovi IX., ktoré však pri kanonizačnom procese (1729) neboly ešte známe a objavili ich len r. 1752 vo vatikánskom archíve. Prvú správu o mučeníckej smrti Jána Nepomuckého pre spovedné tajomstvo podáva kronikár Tomáš Ebendorfer r. 1449-50, a to podľa všeobecného presvedčenia, ktoré vtedy bolo v Čechách. že túto okolnosť Jenzenstein vo svojich Kverelách, písaných hneď po mučeníckej smrti Jánovej, nespomína, dá sa vysvetliť tak, že chcel udať len verejne dokázateľné príčiny, ktoré by mohly byť základom cirkevného procesu. Mienka kronikára Hájka († 1553), ako by boli dvaja Jánovia mučeníci — jeden generálny vikár (1393), druhý spovedník kráľovnej (1383) — dnes už neobstojí. Po Bonifácovej smrti rímski kardináli zvolili Inocenta VII. (1404-06). On podobne ako Benedikt XIII. podpísal volebnú kapituláciu, ktorou sa zaviazal, že odstráni schizmu, i keby sa sám mal zrieknuť. Ale na zjednotenie nedošlo, lebo politické udalosti komplikovaly unionistické snahy. V Nemecku zosadili cisára Václava a povýšili na trón Ruprechta Falckého (1400). Tak vzniklo dvojité cisárstvo a k cirkevnej schizme pripojila sa ešte schizma politická.

3. Inocentov nástupca Gregor XII. (1406-15) vo volebnej kapitulácii ešte určitejšie musel sľúbiť, že obnoví úniu. Po voľbe skutočne urobil v tejto veci vážne kroky. Obaja pápeži v marseilleskej zmluve (1407) sa uzniesli, že sa onedlho osobne zídu v Savone a vzájomnou dohodou obnovia jednotu. Kresťanský svet jasal od radosti, že je konečne po schizme. Pápeži sa síce pohli do Savony, ale nedošli až ta. Obávali sa druh druha. Toto nevážne počínanie pápežov znechutilo prívržencov Gregorových, i Benediktových. Väčšina kardinálov zanechala Gregora a súčasne i Francúzsko sa odvrátilo od svojho Benedikta. Svetu sa už znechutil pápežský neporiadok. R. 1408 zišlo sa v Livorne 13 kardinálov z obediencie oboch pápežov a rázne sa rozhodli, že zvolajú „všeobecný" cirkevný snem do Pixy. On mal dať kresťanskému svetu túžený pokoj a jednotu. Snem sa skutočne zišiel r. 1409. Prišlo naň 24 kardinálov, mnoho biskupov, profesorov teologie a kánonického práva. Vynikala najmä trojica bývalých kancelárov parížskej univerzity: Peter d'Ailly, Ján Gerson a Mikuláš Clemanges, všetci zástancovia konciliárnej teórie, ktorá opanovala celý snem. Pizanský koncil upotrebil prakticky konciliárnu teóriu. Vyhlásil sa za všeobecný a nárokoval si právo súdiť aj nad pápežmi. Predvolal oboch pápežov, a keď neprišli, zosadil ich a odsúdil ako notorických schizmatikov a heretikov, lebo porušili cirkevnú jednotu a nedodržali pod prísahou dané slovo. Vyzvali kresťanský svet, aby sa zriekol i Gregora XII., i Benedikta XIII. ako rušiteľov jednoty a aby sa podrobil pápežovi, ktorého snem zvolí. Koncil sa uzniesol, že sa nerozíde, dokiaľ neuskutoční reformu Cirkvi in capite et membris. Za nového pápeža zvolili kardinála Petra Philargiho z Milána, bývalého vynikajúceho profesora parížskej univerzity, ako Alexandra V. (1409-10). Snem ďalej nereformoval Cirkev — ale uzniesol sa, že po troch rokoch sa znova síde. Konečne Alexander V. rozpustil snem a osadil sa v Boloni. Pizanský snem úniu neuskutočnil, ba naopak, urobil ešte väčší zmätok. Dosiaľ kresťanstvo malo dvoch pápežov, a teraz malo až troch.

F. Bliemetzlieder, Die literar. Polemik zu Beginn des groszen abendl. Schismas. 1910. — Rothbarth, Urban VI. u. Neapel. 1913. — Salembier, Le grand Schisme d'Occident. Paris 1921. — Hanquet, Documents relatifs au grand Schisme. Roma 1924. — G. Tellenbach, Die grosze Spaltung der abendl. Kirche. 1934. — Seidlmayer, Die Anfiinge des groszen abendl. Schismas. 1940. — Renaudet, Le concile gallican de Pisa. Paris 1922.

§ 129. VŠEOBECNÝ KONCIL KOSTNICKÝ (1414-18).

1. Pizanským snemom zvoleného pápeža uznávala väčšia časť Nemecka, Francúzska a Anglicka. Legitímneho Gregora XII. pridržiaval sa Rím, Ladislav Neapolský, kráľ Ruprecht s čiastkou Nemecka a Žigmund, kráľ uhorský. Za Benediktom XIII. stálo Španielsko a Škótsko. Zdalo sa, že sa Cirkev rozpadne na patriarcháty ako východná cirkev. Ešte nikdy nemala prekonať takú ťažkú skúšku ako teraz. A podarilo sa jej nadobudnúť znovu jednotnosť, teda život — lebo v únii je život Cirkvi. Pravda, na záchranu jednoty sa upotrebil spôsob mimoriadny a v cirkevných dejinách výnimočný. Po náhlej smrti Alexandrovej kardináli zvolili v Boloni kardinála Baltazára Cossu ako Jána XXIII. (1410-15). Bol to geniálny diplomat a politik; ako duchovný bol však jeden z najnehodnejších. „Vir in temporalibus magnus, in spiritualibus nullus" — hovorí o ňom jeho životopisec. Je podivné, že práve vtedy, keď v celom kresťanstve sa úpenlivo volalo po náprave in capite et membris, kardináli sa nazdávali, že Baltazár Cossa je súci za pápeža. No bol v tom prst Prozreteľnosti, ktorá dovolila, aby pápežstvo zostúpilo aj na posledný stupeň svojho úpadku, a tak aby nasledoval nový život. Ján XXIII. podľa uznesenia pizanského snemu zvolal r. 1412 synodu do Ríma. Zišlo sa však na ňu len málo ľudí; preto ju rozpustil. Ladislav Neapolský ho tlačil, preto sa uchýlil z Ríma a hľadal ochranu u Žigmunda, kráľa uhorského, vtedy už aj kráľa nemeckého a cisára rímskeho. Žigmund sa nedávno odvrátil od Gregora XII. a priklonil sa k Jánovi. Kresťanský svet naliehal, aby sa obnovila únia, a tvorila sa mienka, že rímsky cisár je povolaný urobiť poriadok medzi hašteriacimi sa pápežmi. Žigmund si to vážne vzal do svojho programu. Nemecké cisárstvo sa v tom ťažkom položení Cirkvi skvele osvedčilo ako ochranca kresťanstva, tak ako už niekoľko ráz v dejinách. Žigmund videl, čo hrozí kresťanstvu od Turkov a revolučných hnutí husitských, a bol presvedčený, že skaze sa nedá predísť, ak sa kresťanský svet čím skôr nezjednotí. Preto si zaumienil, že úniu za každú cenu uskutoční. že schizmu už v poslednej hodine odstránili, za to treba ďakovať jemu; cirkevné dejiny mu to otvorene uznávajú.

Pravda, neschvaľuje sa tým spôsob, ako uskutočnil jednotu. Výsledok bol však dobrý. Správna cesta by bola bývala, žeby cisár jedine legitimnému pápežovi - akým jeden z troch bezpochyby bol - pomohol odstrániť dvoch nelegitimných a tak sa uplatniť. Ale Žigmund pod vplyvom nesprávnych zásad tej doby povýšil sa nad všetkých troch, a tak urobil poriadok. Klonil sa k demokratickým a parlamentárnym náhľadom, že i svetskí členovia Cirkvi majú v istých formách možnosť vplývať na správu Cirkvi a že vôľa väčšiny v nej rozhoduje. To nie je správne. Cirkev je monarchistické zriadenie - a to božieho pôvodu - na čele s pápežom, a nie akási parlamentárna ustanovizeň, v ktorej rozhoduje väčšina.

2. Žigmund pohol Jána XXIII., aby zvolal 16. všeobecný snem na r. 1414, a to do mesta na nemeckom území — do Kostnice. Snem v označenom čase sa skutočne zišiel, a to v takom počte, že bol najveľkolepejším cirkevným zhromaždením všetkých časov. Zúčastnily sa na ňom všetky vedúce osobnosti kresťanského západu — cirkevné i svetské. Do Kostnice prišlo 29 kardinálov, do 200 arcibiskupov a biskupov, 150 opátov, 300 doktorov teologie zo všetkých západných univerzít, vyslanci všetkých európskych štátov, 170 kniežat, mnoho kňazov, mníchov, svetských ľudí, rytierov, ba aj dobrodruhov, lebo snem bol akýmsi kongresom celého západu. Gregor XII. a Benedikt XIII. vyslali svojich legátov. Ján XXIII. s menšími nádejami a s väčším strachom prišiel osobne s veľkým talianskym sprievodom. V poppredí koncilu bol sám cisár Žigmund. Snem chcel riešiť tri veci: 1. odstrániť schizmu (causa unionis), 2. potlačiť bludy Viklefove a Husove (causa fidei) a 3. zreformovať Cirkev (causa reformationis). Rozriešili len prvú. Dušou snemu boli kardinál Zabarella a kancelári Sorbony, kardinál Peter d'Ailly a Ján Gerson. Keďže skoro polovica duchovenstva bola talianska, a to z tábora Jána XXIII., snem sa uzniesol, že sa nebude hlasovať podľa hláv, ale univerzitným spôsobom podľa národov. Hlasovacie právo mali Taliani, Francúzi, Nemci (so Slovanmi a Maďarmi) a neskoršie i Španieli. Každá národná skupina rokovala najprv osobitne. Na týchto osobitných rokovaniach hlasovacie právo mali nielen biskupi, ale aj opáti, kapituly, univerzity, doktori teologie a cirk. práva, ba aj vyslanci kniežat. V generálnom zasadnutí každý národ mal po jednom hlase. Rozhodla väčšina hlasov. Tým koncil dostal úplne demokratický a parlamentárny ráz.

3. Snem vedel, že by bolo najlepšie, keby odstúpili všetci traja pápeži. Legáti Gregora XII. vyhlásili, že Gregor ochotne odstúpi, keď tak urobia Benedikt XIII. a Ján XXIII. Výhľady Jána slably, najmä keď prečítali anonymný list, v ktorom bola vykreslená pápežova minulosť. Preto sa tiež vyslovil, že ochotne odstúpi, ak tak urobia aj ostatní. Medzitým však vyhútal plán, ako zmariť snem. Hoci Žigmund starostlivo dal strážiť brány mesta, predsa sa Jánovi podarilo, preoblečenému za rytiera, uniknúť z mesta s pomocou Fridricha Rakúskeho. Chcel ujsť do Avignonu. Pápežov útek spočiatku spôsobil zmätok, lebo zhromaždení sa nazdávali, že bez pápeža nemôžu rokovať. Ale Žigmundovi a kancelárovi parížskej univerzity sa podarilo zhromaždených upokojiť. Všemožne odôvodňovali, že neprítomnosť pápeža nemôže narušovať priebeh koncilu. Na najbližšom zasadnutí pod predsedníctvom kardinála Petra d'Ailly synoda vyhlásila, že reprezentuje celú Cirkev, má právomoc od samého Ježiša Krista. Jej sa má podrobiť každý kresťan — i pápež. Snem sa nesmie rozísť skôr, kým neodstráni schizmu. Tým konciliárnu teóriu oficiálne sankcionovali. (Pápeži ju však nikdy nepotvrdili.) Na najbližšom zasadnutí sa začal proces proti Jánovi XXIII. Pre simóniu a pohoršujúci život zbavili ho pápežskej hodnosti. Keď ho Žigmundovo vojsko lapilo vo Freiburgu v Br., podrobil sa rozsudku. Nato ho uväznili. Zo žalára až po 4 rokoch ho vyslobodil Martin V., ktorý mu dal milosť a prijal ho do kardinálskeho zboru. Zomrel r. 1419 vo Florencii. Legitimný pápež Gregor XII. — už 90-ročný starec — sa dobrovoľne zriekol. V bule, ktorú poslal snemu, vyhlásil, že kostnický snem, čo do minulosti, nie je všeobecný. On ho teraz zvoláva (4. júla 1415) a odovzdáva mu svoju dôstojnosť. Zhromaždení to vzali na vedomie. Tým získal kostnický snem pre ďalšie svoje rokovanie legitimný podklad. (Snem, pravda, pokladal pod vplyvom konciliárnej teórie i doterajšie svoje rokovanie za legitimné.) Otcovia prijali Gregora XII. do kardinálskeho zboru. Zomrel r. 1417. Ostal už len Benedikt XIII., ktorého odstrániť bolo najťažšie. Sám cisár Žigmund sa vybral k nemu do Perpignanu, kde vtedy býval, aby ho pohol k abdikácii. Pápež rozhodne odmietol. Keď však i posledné španielske kniežatá ho opustily, začal snem aj proti nemu proces a zosadil ho ako heretika a schizmatika (26. júla 1417). Peter Luna to neuznal a osvojoval si pápežskú hodnosť až do smrti r. 1424, i keď už len hŕstka ľudí sa hlásila k jeho obediencii. Mal ešte dvoch nástupcov, Klementa VIII. a Benedikta XIV., ale úplne bezvýznamných. Keď odstránili trojpápežstvo, snem sa pripravil na novú voľbu. Nemci žiadali prerokovať najprv reformu Cirkvi. Napokon však snem sa dohodol, že zvolený pápež nerozpustí zhromaždenie dotiaľ, kým spolu s prítomnými tam národmi nezreformuje pápežstvo a kúriu (in capite et curia Romana). Na voľbe pápeža zúčastnili sa nielen kardináli, ale aj 30 zástupcov piatich národov. Na každý národ pripadlo 6 zástupcov. 11. novembra 1417 jednohlasne zvolili kardinála Ota Colonnu. Prijal meno Martina V. (1417-31). Nového pápeža uznal celý kresťanský svet. Tým sa konečne odstránila 40 rokov trvajúca schizma. zjednotenie je predovšetkým zásluhou cisára Žigmunda. Imperium christianum, v mene ktorého vystupoval cisár, posledný raz prakticky dokázalo svoj velikánsky význam, že aj v najväčších politických rozvratoch a národných sporoch je vhodným rámcom, v ktorom si môžu porozumieť, ba spojiť sa všetky kresťanské národy a štáty.

4. Prvú z vytýčených úloh — odstránenie schizmy — kostnický snem šťastne rozriešil. Menej šťastný bol pri potláčaní bludných náuk a reformovaní Cirkvi. Odsúdil učenie Viklefovo a Husovo, ale spálením Husa a jeho pražského priateľa Hieronyma blud v Čechách a v strednej Európe ešte silnejšie vzbĺkol (§ 138). Ani ustanovenia synody v cirkevnej reforme nesplnily očakávania. I keď sa všeobecne volalo po reforme, nevedelo sa vlastne, kde ju začať. Všetko reformné úsilie zídených tam národov smerovalo hlavne k tomu, aby sa jednotlivé štáty čím lepšie zbavily priveľkých pápežských daní. A, žiaľbohu, ani sám Martin V. sa dostatočne

nepričinil, aby uskutočnil opravdivú a základnú reformu Cirkvi. Reformné dekréty majú zväčša charakter konciliárnej teórie. Dekrét „Frequens", pápežom neskoršie potvrdený, určuje, že všeobecné synody budú sa konať pravidelne, a to najbližšia o päť, druhá o sedem rokov a potom každý desiaty rok. Iné dekréty sú namierené proti možnosti vzniku schizmy. Pápež má zložiť po voľbe vierovyznanie. Zrušujú sa rezervácie, prokurácie, nekánonické spájanie benefícií, pápežské interkalárne dôchodky z benefícií. Obmedzuje sa právo desatiny pre pápeža a iných cirkevných hodnostárov a redukujú sa cirkevné dane. Obnovili dávnejšie tresty pre simóniu a nezachovávanie rezidencie. Snem kázal kléru nosiť tonzúru a zakázal svetský oblek. Martin V. uzavrel ešte s jednotlivými národmi zvláštne dohody — po prvý raz nazývané konkordátmi. Týkaly sa hlavne kardinálskeho zboru, v ktorom každý národ má mat pomerné zastúpenie. Dňa 22. apríla 1418 zakončil Martin V. koncil a rozpustil ho. Snem mal dovedna 45 zasadnutí. Ostatné tri sesie majú bezpochyby ráz všeobecného snemu, lebo im predsedal pápež Martin V. Uznesenia predošlých zasadnutí úradne nepotvrdil Martin V. ani ako celok, ani ich jednotlivé čiastky. Jeho nástupca Eugen IV. vyhlásil r. 1446, že uznáva všeobecný koncil kostnický, pokiaľ jeho uznesenia nenarušujú práva, dôstojnosť a prednosť Sv. stolice (absque praeiudicio iuris, dignitatis et praeeminentiae Sedis apostolicae). Tým rozhodne zavrhol uznesenia prvých troch sesií a iné, ktoré sú v duchu konciliárnych teórií. V ostatnom sa pokladá kostnický snem za XVI. všeobecný snem (imperfecto modo).

Schänenberger, Zur Gesch. des konst. Konzils, Zeitschrift f. Kirchengesch. 1934. — Arendt, Die Predikten des konst. Kona. 1933. — Zähringer Das Kardinalskollegium auf d. konst. Konail. 1935. H. G. Peter, Die Informationen Johan. XXIII. u. dessen Flucht. 1926. — Hauck, Studien zu J. FIus. Leipzig 1916. — Stejskal, Le proc.3 de J. Hus. Paris 1923. — Kiinig Sigismund auf dem konst. Konzil. MOIG. 1926.

§ 130. MARTIN V. REFORMNÁ SYNODA BAZILEJSKÁ.

1. Hoci schizmu odstránili a kresťanské náhľady sa zjednotili, predsa úloha nového pápeža nebola ľahká a vyžadovala mimoriadnu štátnickú múdrosť a taktnosť, aby znova upokojil dlhým rozkolom z rovnováhy vyrušenú Cirkev. Hneď po rozpustení kostnického snemu postavily ho národy pred háklivú úlohu, totiž rozriešiť, kde sa má pápež osadiť. Rím ležal v zrúcaninách a mor preriedil jeho obyvateľstvo. Nemecký a francúzsky národ sa pretekaly, aby získaly pápežstvo pre seba. Francúzi ponúkali Martinovi za sídlo Avignon, cisár Žigmund Mohuč, Bazilej alebo Strasburg. Ale pápež všetko rozhodne odmietol slovami, že pápežovo miesto je pri hrobe sv. Petra. Martin V. diplomatickým pokračovaním upevnil svoju pozíciu v cirkevnom štáte, ktorý sa cez dlhú schizmu pápežstvu skoro úplne odcudzil. Spustošené Večné mesto, jeho kostoly, ulice a verejné budovy veľkým nákladom reštauroval, takže právom ho pomenovali „obnoviteľom Ríma a cirkevného štátu". V jeho reštaurátorskej práci nemalú pomoc mu preukazovala i jeho rodina. Pravda, nie zadarmo, lebo aj on sa o ňu staral, ba ešte viac ako o cirkevnú reformu. V tomto ohrade nebol dosť usilovný, hoci vymenoval niekoľko oduševnených kardinálov (Julián Cesarini, Capranica), a tak položil základ cirkevnej reforme. Veľké starosti mu pôsobily husitské nepokoje v Čechách. V dorozumení so Žigmundom vydal r. 1420 bulu, ktorou vyzýva celé kresťanstvo na križiacku výpravu proti husitom a iným kacírom. Keď sa križiakom nedarilo, vyjednávaním a ústupkami snažil sa získať pre Cirkev mier. Múdrym postupom usiloval sa odstraňovať šíriacu sa propagandu za konciliárnu teóriu. V zmysle kostnického snemu zvolal r. 1423 synodu do Pávie, ktorú pre mor onedlho preložili do Sieny. Účasť bola veľmi slabá, preto sa synoda skoro rozišla. Určili na nej, že najbližšia bude v Bazileji r. 1431. Martin V. len ťažko sa rozhodoval zvolávať tieto synody, diktované konciliárnou teóriou. Synody videly v pápežovi len „caput ministeriale". Musel však vyhovieť, lebo svet žil takrečeno v konciliárnej mánii. Pre bazilejský snem vymenoval za predsedu prísne cirkevne zmýšľajúceho Juliána Cesariniho. Priam pred otvorením snemu zomrel (1431). Martin V. je posledný pápež, ktorého možno pripočítať ešte ku stredoveku. Za jeho nástupcov už začínajú bronieť zore renesancie.

2. Pápežom sa stal kardinál Gabriel Condulmieri z Benátok ako Eugen IV. (1431-47). Bol predtým augustiniánskym mníchom. Prísnu kláštorskú jednoduchosť a asketický život si zachoval i na pápežskom tróne. Pravda — ako bývalý mních — nemal široký rozhľad, nebol diplomat. Preto jeho pontifikát bol dosť nešťastný. Volebnou kapituláciou sa zaviazal, že zvolá všeobecný koncil a uskutoční reformu Cirkvi. Zvolanie bazilejskej synody potvrdil a jej vedením aj oň poveril Juliána Cesariniho. Začala sa r. 1431, ale pre vojnové nepokoje zišlo sa len veľmi málo prelátov. Vo väčšom počte boli tam univerzitní profesori a nižší klérus. Sám legát Cesarini, ktorý bol aj legátom Čiech, prišiel na snem len po nešťastnej bitke pri Domažliciach (14. aug. 1431), kde husiti rozprášili križiacke vojská. Účasť na bazilejskom sneme bola slabá a zídený klérus bol príliš konciliárneho ducha. Keď sa o tom Eugen IV. dozvedel, synodu rozpustil a zvolal novú na r. 1433 do Bolone. To už aj preto, lebo Gréci, Turkami ustavične tlačení, žiadali o úniu a ako podmienku rokovania určili, aby sa o nej rokovalo vo voľaktorom talianskom meste. Ale tento pápežov krok nebol šťastný. Medzitým totiž zišlo sa do Bazileja viac prelátov, začali aj rokovať s husitami o zmierenie s Cirkvou a o cirkevnej reforme. Keďže prvé zasadnutie snemu bolo dosť sľubné, pôsobila zvesť o rozpustení synody na zhromaždených veľmi nepríjemne. Všetci boli presvedčení, že pápež nechce synodu — a tak ani reformu Cirkvi. Sám legát Cesarini neschvaľoval rozpustenie. Konciliárnymi ideami opanovaní účastníci snemu, povzbudení cisárom Žigmundom a niekoľkými kniežatami, neposlúchli pápeža, ostali pohromade a na najbližšom zasadnutí obnovili zásadu, ktorá odznela aj na kostnickom sneme, že všeobecný snem stojí aj nad pápežom. Ba vyzvali pápeža, aby s kardinálmi do troch mesiacov prišiel na snem. Ináč že začnú proti nemu proces. V ďalších zasadnutiach určili rokovací poriadok, ktorý bol ešte demokratickejší a revolučnejší ako na kostnickom sneme. Konciliárne idey tu dosiahly vrchol. Hlasovacie právo

mali nielen biskupi a opáti, ‚ale aj doktori teologie a príslušníci nižšieho kléru. Štyri skupiny, zložené z biskupov a kňazov štyroch národov (nemeckého, talianskeho, francúzskeho a španielskeho; v Anglicku bola zákonom uvedená národná cirkev), rokovaly o veciach viery, cirkevnej reformy, o obnovení mieru a o rôznych cirkevných potrebách. Väčšinou hlasov, teda celkom parlamentárnym spôsobom, maly sa vynášať synodálne nariadenia. Protiva medzi pápežstvom a snemom, opanovaným konciliárnymi ideami, bola úplná. Kristom určený monarchistický podklad cirkevnej správy tu už nejestvoval. V Ríme zbadali hroziace veľké nebezpečenstvo a pohli Eugena IV., aby zmiernil svoje strnulé stanovisko k snemu. Snem odmietol všetky sprostredkovacie návrhy Eugenove a už aj hrozila úplná roztržka medzi koncilom a pápežom. Vtedy na naliehanie Žigmunda (ktorého práve vtedy korunovali za cisára v Ríme), svetských kniežat, ba aj samého legáta Cesariniho pápež ustúpil a bulou „Dudum sacrum" zo dňa 15. dec. 1433 uznal bazilejský snem. Na ďalších zasadaniach predsedali už pápežskí legáti a koncil vyniesol dôležité reformné dekréty. Dekréty určily trest na kňazský konkubinát a simóniu; zakázaly neslušné hry v kostoloch a na cintorínoch, nerozmyslene uvarovať cirkevné tresty. Kňazom predpisovaly slušne slúžiť sv. omšu a riadne recitovať breviár. Ale dekréty, ktoré sa týkaly reformy hlavy Cirkvi, boli konciliárneho ducha. Určily, že pápež po voľbe má zložiť prísahu, že uznáva superioritu všeobecného snemu. Počet kardinálov nesmie byt vyšší ako 24. Snem zrušil všetky rezerváty, anáty a rozličné kuriálne taxy, ktoré cirkevný zákonník neobsahuje, a tak snem úplne odňal pápežovi správu cirkevného štátu. Z toho vidno, že snem videl reformu Cirkvi predovšetkým v zmene cirk. vlády. Absolútna pápežova moc mala byť obmedzená cirkevnou ústavou a či konštitúciou. Zbor kardinálov a pravidelne zvolávaný všeobecný snem maly byť takrečeno parlamentom.

3. Dekréty, obmedzujúce pápežskú superioritu, vyvolaly nové napätie medzi Sv. stolicou a snemom, ktoré vyvrcholilo pri otázke únie s Grékmi. Francúzsky klérus za miesto rokovania s Grékmi určil Savojsko, menšina však s Cesarinim bola za Florenciu. Pápež že bazilejský snem prekročil hranice svojej kompetencie a vybočil z cirkevnej cesty. Preto využil najnovšie nedorozumenie, bazilejský snem rozpustil a nový zvolal do Ferary. Menšina na čele s legátom opustila Bazilej (1437). Väčšina však pod predsedníctvom arleského arcibiskupa kardinála d'Allemanda rozhodla sa neposlúchnuť pápeža a v synode pokračovať, hoci ich Cesarini vážne napomínal. Vyhlásili znovu, že koncil je nad pápežom, začali proti Eugenovi IV. i proces a zosadili ho. Za nového pápeža zvolili laika, bohaté knieža Amadea Savojského, ako Félixa V. Iste preto, aby mal kto platiť trovy, ktoré vznikly pri vydržiavaní snemu. Félix mal len málo prívržencov, lebo svet si neprial novú schizmu. Medzitým sa už schádzala ferarská synoda s vážnym programom zjednotiť východné a západné kresťanstvo. Bazilejská frakcia odopierala poslušnosť legitimnému pápežovi vtedy, keď sa Gréci chceli zjednotiť. To muselo každému otvoriť oči. Bazilejskí obyvatelia sami vyhnali schizmatikov a r. 1449 podrobil sa pápežovi i sám protipápež Félix V. Tým sa skončila posledná schizma v Cirkvi.

P. Lazarus, Das Basler Konzil, s. Berufung, Leitung, Gliederung u. Organisation. 1912. — R. Wittram, Die franziis. Politik auf dem Baeler Riga 1927. — Zwirilfer, Die Reform der Kirchenverfassung auf d. Konzil von Basel, 1929. — P. Roth, Das Baeler Konzil. Bern 1931. — Paschini, Lodovico Card. Camerlengo e i suoi maneggi alla morte di Eugenio IV. Udine 1928.

§ 131. FERARSKO-FLORENTSKÝ SNEM (1438-42).

1. R. 1438 skutočne sa i zišiel snem vo Ferare ako pokračovanie snemu bazilejského, s ktorým tvorí XVII. všeobecnú synodu. Pod predsedníctvom samého Eugena IV. rokovalo na sneme 150 biskupov zo západu. Predovšetkým zavrhli všetky uznesenia bazilejského snemu, ktoré smerovaly proti primátu. Hlavnou úlohou snemu však bola únia s Grékmi. V 14. storočí Turci silne zakotvili v Európe, čím východnému, cisárstvu hrozil úplný zánik. Preto východní cisári sa obrátili o pomoc k západu. Aby ju ľahšie dosiahli, predstierali náklonnosť k zjednoteniu. I teraz teda, podobne ako na lyonskom sneme (§ 105, 1), snaha po zjednotení mala politické pozadie. Cisár Ján Paleologus VIII. žiadal, aby sa o únii rokovalo v niektorom talianskom meste. Do Ferary prišiel sám cisár s veľkým sprievodom, v ktorom boli carihradský patriarcha Jozef, učený metropolita nicejský Bessarion (stal sa kardinálom a aj po sneme ostal v Taliansku), ktorý sa skutočne aj úprimne pričinil o úniu, ďalej metropolita kyjevský Izidor za ruskú cirkev, tiež oduševnený uniat. I ostatné patriarcháty zastupovali vyslanci. Prievoz a vydržiavanie východniarov hradil sám pápež. Kým cisár hovel svojej poľovníckej vášni v talianskych lesoch, zástupcovia západnej a východnej cirkvi rokovali o zjednotení. Východniari nechceli spočiatku rokovať o dogmatických otázkach. Boli by už prerušili rokovania, ale cisár a strach pred Turkami zadržal Grékov vo Ferare. R. 1439 preložili synodu zo zdravotných príčin do bohatej Florencie, kde sa Gréci stali už povoľnejšími. Tu už súhlasili i s rokovaním o dogmatických otázkach a uznali — okrem efezského arcibiskupa Marka Eugenika — rímsku náuku o Duchu svätom za správnu. Snem im dovolil, že „Filioque" nemusia pojať do symbolu a že môžu vo všetkom zachovať svoje obrady a obyčaje. O ostatných sporných otázkach, o očistci, o používaní nekvaseného chleba pri eucharistii a o primáte, dohodli sa pomerne ľahšie, najmä zásluhou Bessariona a Izidora z Kyjeva, ktorým o úniu išlo ozaj úprimne. Zo západniarov o zjednotenie najviac sa zaslúžili Julián Cesarini, Ján Torquemada a najmä učený generál kamaldulov Ambróz Traversari.

2. Dňa 6. júla 1439 podpísali všetci grécki a latinskí účastníci snemu, okrem efezského biskupa, dekrét o zjednotení oboch cirkvi. Pápež Eugen IV. nasledujúceho dňa to slávnostne publikoval bulou Laetentur caeli. Hlavné body buly sú: 1. Duch sv. vychádza z Otca a Syna jednou špiráciou ako z jedného princípu. Preto

latinská cirkev celkom rozumne a dovolene doplnila symbol slovom Filioque. 2. Duše spravodlivých zomrelých, ktorí v živote za svoje hriechy nerobili dostatočné pokánie, prídu do očistca (Gréci si ho predstavovali bez ohňa), kde im možno pomôcť svätou omšou a modlitbami. 3. Omša svätá sa môže slúžiť nekvaseným chlebom alebo kvaseným. Každá cirkev má však ostať pri svojom doterajšom zvyku. 4. Rímsky pápež má primát nad celou Cirkvou. Je otcom a učiteľom všetkých kresťanov. Kristus mu v osobe sv. Petra odovzdal úplnú právomoc spravovať celú Cirkev. 5. Práva a privilégiá východných patriarchov sa zachovajú i naďalej, a to tak, že po patriarchovi rímskom nasleduje patriarcha carihradský, potom alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský. Snem ani po odchode Grékov sa nerozišiel — pravdepodobne z ohľadu na bazilejskú protisynodu. Eugen IV. preložil ho r. 1442 do Ríma a usiloval sa zjednotiť s katolíckou Cirkvou i ostatné východné cirkvi. Skutočne sa dosiahlo zjednotenie s Arménmi (1439), s Jakobitmi (monofyzitami), s cirkvou sýrskou (1444), chaldejskou (1445; nestoriáni), maronitskou (monoteleti) a čiastočne i s Bulharmi.

3. Ale ani táto únia — podobne ako lyonská z r. 1274 — netrvala dlho. Nevznikla z vnútorného presvedčenia, ale z politickej vypočítavosti a zo strachu pred Turkami. Cisár Paleologus očakával od nej výdatnú pomoc západu proti Turkom. Západ sa však proti nim nemohol dostatočne sústrediť pre svoju politickú rozštiepenosť. Na zákrok Cesariniho zrušil poľský a uhorský kráľ Vladislav s Turkami dohodnuté prímerie a pod vedením udatného Jána Hunyadiho ich napadol. Skončilo sa to osudnou porážkou kresťanského vojska pri Varne (1444), kde zahynul i mladý kráľ i legát Cesarini. Táto pohroma bola studenou sprchou na tých, ktorí očakávali od únie spásu východného cisárstva. Cisár Paleologus po týchto skúsenostiach sa neopovážil prakticky uskutočniť úniu. Východný pospolitý ľud — naštvaný svojimi popmi, ktorí zazlievali biskupom, že vo Ferare rokovali o nich bez nich — neprial si úprimne zjednotenie. Ani v Rusku to nešlo. Keď Izidor prečítal zjednocovací dekrét, ľud síce neodporoval, ale veľkoknieža Ivan II. Vasiljevič chcel ho preto odsúdiť na smrť. Izidor ušiel do Ríma, kde aj zomrel. Zjednotenie, ktoré nesplnilo politické nádeje východniarov, muselo padnúť. Patriarchovia alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský prerušili ho už r. 1443, a tak urobil r. 1448 aj cisár Paleologus. Jeho nástupca Konštantín XI. jednotu síce obnovil r. 1452, ale narazil pri mnohých na veľký odpor. Nepriatelia únie vyhlásili, že radšej sa poturčia, ako by sa mali polatinčiť. Tak sa aj stalo. R. 1453 padol Carihrad do rúk Turkov a s ním padlo vyše tisícročné cisárstvo, jediná opora východnej cirkvi. Na kupole Hágie Sophie zamenili mohamedáni kríž polmesiacom na znak, že najkrajšia a najstaršia svätyňa kresťanská je premenená na mešitu.

4. I keď sa únia prakticky neuskutočnila, predsa ferarsko-florentský koncil má veľký význam. Už sám fakt, že východ zásadne uznal primát pápeža v celom kresťanstve, morálne posilnil autoritu pápežstva práve vtedy, keď západ svojimi konciliárnymi ideami popieral superioritu pápežov. Východ aspoň zásadne šiel uznať pápeža za stredobod kresťanského sveta vtedy, keď sa západ išiel rozpadnúť na národné cirkvi. Keď totiž Eugen IV. prerušil spojenie s bazilejským snemom, Francúzsko a Nemecko vyhlásilo neutralitu. Anglicko už tiež nejavilo záujem o centrálnu Cirkev. R. 1438 povolal francúzsky kráľ Karol VII. francúzsky klérus do Bourges. Tam v tzv. bourgeskej pragmatichej sankcii prijali niektoré dekréty bazilejského snemu, zostavené v duchu konciliárnej teórie. Ony tvorily základ neskoršieho galikanizmu, t.j. francúzskeho štátneho a národného cirkevníctva. V Nemecku po Žigmundovej smrti (1438) kurfirsti boli v spornej veci pápeža s bazilejským snemom neutrálni, ale už r. 1439 na kurfirstskej schôdzke vo Frankfurte - podobne ako Francúzi - osvojili si veľa z bazilejských dekrétov. Ale keď nastúpil na trón Fridrich III., pápežovi sa podarilo nakloniť si ho. Fridrich pohol disidentných kurfirstov prijať tzv. kurfirstský konkordát, ktorý— i keď za cenu veľkých ústupkov — napätosť medzi nimi a Sv. stolicou ako-tak zmiernil. Konečný mier Nemecka so Sv. stolicou sa uskutočnil za pápeža Mikuláša V. vo viedenskom konkordáte z r. 1448. Podľa neho pápež má pri obsadzovaní nemeckých prelatúr veľmi obmedzené právo a menšiu možnosť brať dôchodky z Nemecka. Viedenský konkordát určoval pomer Sv. stolice k nemeckému národu až do veľkej sekularizácie r. 1803.

Hofmann, Concilium Florentinum. Orient. christ. 1929-30. — Ziegler, Die Union des Konzils von Florenz u. d. russ. Kirche. 1938. — Hofmann, Die Konzilsarbeit in Florenz. Oríent, christ. 1938. — Chiaroni, Lo scisma greco e il concilio di Firenze. 1938. — L. Mohler, Kardinal Bessarion. 1927. — Mercati, S critti di Iaidoro il Card. Ruteno, Roma 1926.

§ 132. CIRKEV V OBJATÍ HUMANIZMU A RENESANCICIE.

1. Stredovek cirkevných dejín v užšom zmysle končí sa pápežom Martinom V. (§ 130, 1). V jeho účinkovaní ešte naposledy makateľne sa javia zásady stredovekých pápežov. Všade badať Gregorom VII., Alexandrom III. a Inocentom III. označené smernice. V 14. storočí sa rodí na západe mohutné duchovné prúdenie, ktoré sa v základoch líši od zmýšľania, cítenia a účinkovania stredovekého človeka. Zachytáva väčšinu vedúcich duchovných a politických osobností Europy a radikálne mení každý prejav ľudského života. Je ono akýmsi obnovením, znovuzrodením klasického staroveku. Tak, ako sa javí na poli vedy a literatúry, nazýva sa humanizmom, v politike, umení a životnom formovaní menujeme ho obyčajne renesanciou. Hnutie vzniklo v Taliansku, a to prebudením sa národného ducha. Od odchodu pápežov z Ríma a Talianska upadol taliansky národ do duševnej i hmotnej biedy. I teraz sa opakovalo to, čo už niekoľko ráz v jeho dejinách. Keď národ trpel, obrátil svoj zrak do slávnej minulosti, aby z nej čerpal silu a oduševnenie. Jeho klasická minulosť mu nikdy nebola ľahostajná. No nebola ľahostajná ani iným národom. Niekoľko ráz v dejinách pokúsily sa aj iné národy nadviazať na duševné bohatstvo antickej kultúry a na politickú slávu bývalej svetovej ríše rímskej. V klasickej

kresťanskej literatúre 4. storočia prejavil sa vlastne génius taliansky; karolingovská a otonovská renesancia (§ 75; 85, 1), renesancia rímskeho práva v 12. storočí (Gracián) a najmä reformné pokusy Fridricha II. (§ 104, 1) sú dôkazmi, že klasická minulosť talianskeho národa neprestajne inšpirovala. V 14. storočí snaha po cirkevnej a svetskej obrode bola taká všeobecná, že nový pokus vrátiť sa do klasickej minulosti mal zaistené všetky predpoklady zdaru obrodného rozvoja.

2. Dante a Petrarca prví prebúdzali nového ducha. Mali jemný estetický zmysel pre krásu slovného umenia. Písali radšej taliansky ako latinčinou, spotvorenou scholastikmi. Oni a nimi povzbudení spisovatelia obrátili sa ku klasickej literatúre, o ktorej sa začalo hovoriť s obdivom a nadšením. Prevládlo presvedčenie, že treba obnoviť skrývajúcu sa v nej krásu. No neostali len pri obdivovaní klasickej formy, ale obrúbili si aj jej obsah a začali ho prenášať do každodenného života. Vzdelanosť a výchova — dosiaľ výlučne náboženského obsahu a mníšskeho ideálu — ustupovala ideálom čisto ľudským. Antickí filozofi, rétori, štátnici, umelci a vojvodcovia svojimi len prirodzenými dokonalosťami stali sa lákavejšími vzormi ako stredovekí svätci, ponorení do nadprirodzeného sveta. Humanizmus prebudil v človekovi dosiaľ zanedbávané schopnosti a usiloval sa o harmonický rozvoj všetkých vlôh. V renesancii obľúbil si človek antickú krásu literárnu a výtvarnú, učil sa mať radosť z každodenného života, milovať zem, túžiť po jej poznaní (objavenia nových svetadielov) a využití jej bohatstva (vynálezy). Stredoveký človek pod vplyvom týchto ideálov sa úplne zmenil. Boh, večnosť, duša boli jediné determinujúce a dominujúce pojmy u stredovekého človeka. On i popri všetkých svojich slabostiach a chybách vždy dvíhal oči k nebu, k nadprirodzenému. Tak bol jeho život síce jednoduchý, ale ucelený. Duša a telo tvorili harmonický celok, viera a veda kráčaly svorne vedra seba a veda sa neodvážila viere odporovať. Nové hnutie rozbilo túto jednoliatosť. Boh, duša, večnosť tratí svoje dominujúce postavenie a do popredia ľudskej pozornosti nastupuje telo, príroda, časovosť. Renesančný človek nemá už toľko porozumenia pre duchovné, nadprirodzené hodnoty a viac si cení to, čo má bezprostredný vzťah k jeho pozemskému a každodennému životu. Stredoveký človek špirituálny ustupuje renesančnému materialistickému a empirickému. Vedomosti stredovekého človeka boli všeobecné, menej podrobné, no vždy harmonicky ucelené. Renesančný človek je špecialista, odborník, ktorý má dokonalé poznatky v jednotlivých odboroch, ale už nemá dostatočnú silu spojiť všetko v harmonický celok. V „Summách" stredovekých scholastikov niet rozporu medzi vierou a vedou. Ale renesančná doba nevie už nájsť sv. Alberta Veľkého, Tomáša Akvinského, ktorý by vedel nové vedecké poznatky uviesť do harmonického súladu s vierou. Renesančný človek síce lepšie, dokonalejšie videl jednotlivosti, ale nestačil zvládnuť celkový obraz. Nové hnutie prinieslo veľký presun základní, na ktorých bol vybudovaný dovtedajší život. So stredovekej špirituálnej a či cirkevno-náboženskej základne presunul sa viac na nešpirituálnu laickú bázu. Uplatňuje sa laický živel, pomaly sa vytvára nový postoj k životu, ktorý si nevšíma tradičné kresťanské ponímanie života.

3. Pápežstvo v stredoveku stálo na čele celej západnej — teda i svetskej — kultúry. Konciliárne idey chcely ho zosadiť s vedúcej pozície, ale pápežstvo sa proti nim bránilo, i keď robilo ústupky jednotlivým panovníkom a krajinám. Aby sa nové hnutie neobrátilo proti nemu, išlo mu pápežstvo v ústrety. Ba pápeži boli mecénmi a predstaviteľmi nových prúdov. Domnievali sa totiž, že nové hnutie im pomôže získať si znovu postavenie, ktoré už-už stratili v 14. storočí v bojoch s konciliaristami a legistami. Ked zistili, že nové umenie sa dá dobre použiť na povznesenie Cirkvi a náboženstva, ešte väčšmi ho rozširovali. Pravda, s novým hnutím vniesli pápeži do Cirkvi všetko, čo s novotou išlo. Požívačnosť a luxus zachvátily zbohatnuté talianske mestá a revolučný duch renesancie naplnil človeka 14. storočia. To všetko sa vnieslo aj do kúrie a nezostalo bez neblahých následkov. I dosiaľ bolo dosť príčin volať po náprave „in capite et membris"; teraz však ešte viac, lebo kúria sa pod vplyvom nového hnutia ešte viac zosvetárčila. Keď už doteraz sa opovážili (Occam Marsilius Paduánsky) ostro kritizovať predstaviteľov Cirkvi, tým skôr si to dovolili v novom hnutí, ktoré dávalo jednotlivcovi viac voľnosti a odvahy ako stredovek. Renesancia urýchlila procedúru, ktorá viedla k veľkej náboženskej revolúcii v novom veku.

4. Z Talianska, kde sa nové hnutie zrodilo, šíril sa humanizmus a renesancia do susedných krajín najmä v čase veľkých koncilov v 14. storočí. Tieto koncily poskytovaly neobyčajne prajnú príležitosť, aby tam zhromaždení vynikajúci ľudia rozličných krajov vymieňali svoje náhľady a vzájomne sa ovplyvňovali. Semeno, vychádzajúce z Talianska, jednako nevzklíčilo všade rovnako. Záviselo to od okolností a životných podmienok. V samom Taliansku nemožno spočiatku označovať nové hnutie za protináboženské alebo proticirkevné. Jeho prívrženci — i keď si dovolili ostro kritizovať nedostatky Cirkvi — predsa zväčša zachovali medze náležitej úcty a slušnosti. Ešte chápali význam Cirkvi pre Rím a Taliansko. Až neskoršie dostáva renesancia i v Taliansku viac proticirkevný ráz. Postoj humanizmu k náboženstvu a Cirkvi nie je jednoliaty. Závisí od osôb, miesta a času. Starší humanisti i v Taliansku, i v Nemecku dosť šťastne vedeli zlúčiť svoje novotárske snahy s vernosťou a oddanosťou k Cirkvi. Popri svojej velikánskej práci, ktorú v novom duchu vykonali pre kultúru a človečenstvo, nestratili zmysel ani pre nadprirodzené hodnoty. No nemožno povedať, že by v novom hnutí nebolo bývalo veľké nebezpečenstvo pre náboženstvo a Cirkev. Veď ťažko bolo čerpať z antického pohanského sveta idey a vzory tak, aby neutrpel aj kresťanský svetonáhľad. Antický duch natoľko vnikol do zmýšľania Pomponia Laeta († 1472), zakladateľa rímskej akadémie, že ťažko rozoznať, čo mu je bližšie, či pohanstvo alebo kresťanstvo. Štátnik a historik Mikulóš Maceltiovelli vo svojom diele „Il principe" má také náhľady na panovanie, ktoré nijako nemožno zrovnať s kresťanskou morálkou. Lorenzo Valla (†1465), tajomník kúrie, bol hotový revolucionár. V Nemecku, kde nebolo takého intímneho vzťahu medzi nemeckým národom a rímskym pápežom, dostaly humanizmus a renesancia úplne iný ráz. Dlhotrvajúce urputné boje nemeckého národa s pápežmi oslabily

jeho úctu k námestníkovi Kristovmu. Tento pomer sa nezlepšil ani pričinením veľkého kardinála Mikuláša Kusanského (z Cues), ktorému rovnako záležalo i na nemeckom národe i na univerzálnej Cirkvi. Čo sa dosiaľ skrývalo pri mnohých len v podvedomí, v novom hnutí sa prejavilo otvorenou nenávisťou k pápežovi a Cirkvi. Náladu más najvýraznejšie tlmočil Martin Luther a Erazmus Roterdamský. Tieto dve postavy nekráčaly síce vedra seba, ba proti sebe, no ich účinok bol rovnaký. Španielsko a Portugalsko zachovalo nové hnutie pomerne v najčistejšej forme. Tam ostala renesancia naozaj renesanciou trvalého významu. Úcta k cirkvi a jej predstaviteľom nepoklesla, cirkevný idealizmus tu nebol podlomený. Renesancia tu neškodila, naopak, prispela k tomu, aby kresťanstvo neznamenalo len formu, ale bolo plodným životom.

Guiraud, L'Eglise Rom. et les origines de la Renaissance. Paris 1921. — Pleyer, Die Politik Nikolaus' V. 1927. — Hessel, Gang der Renaissance AK. G. 1923. — Masure, L'humanisme chrétien. Rom. 1925. — Walser, Lebens- u. Glaubensprobleme aus d. Zeitalter der Renaie. 1926. — A. Rickel, Die Philo-sophie der Renais. 1925.

§ 133. RENESANČNÍ PÁPEŽI OD MIKULÁŠA V. DO PAVLA II.

1. Nasledujúcich desať pápežov po Eugenovi IV. cirkevné dejiny nazývajú pápežmi renesančnými. Posledný bol Leo X. (1521). Ich panovanie trvalo skoro storočia. Vypĺňa ho politické, sociálne a hospodárske vrenie. V týchto pohnutých časoch pápežstvo malo splniť tri dôležité úlohy: odvrátiť turecké nebezpečenstvo, zreformovať Cirkev a potlačiť bludy, ktoré vznikly cez dlhú schizmu. I keď skoro všetci renesanční pápeži mali dosť dobrej vôle, úplne ani jeden z nich ju nesplnil. Turci napredovali v Európe ďalej, Cirkev zreformovať sa nepodarilo, a čo sa za prvých renesančných pápežov v tomto ohľade vykonalo, to pokazili nástupcovia, ktorí so svojou kúriou úplne podľahli renesančnému svetárstvu. Ešte najviac sa vykonalo pri potlačovaní bludov. Ale ani ony sa úplne nevykorenily. Revolučné idey v Cirkvi trvaly i ďalej. Najmä v Nemecku a vo Francúzsku sa javily v častých apeláciách na všeobecné snemy. Renesanční pápeži predsa veľa pracovali pre vedu, umenie a upevnenie cirkevného štátu a táto ich činnosť iste má tiež svoj pozitívny cirkevný význam. Keď voľakedy, tak v renesančnej dobe dokázali pápeži, že Cirkev nie je nepriateľkou civilizácie, intelektuálnych a estetických snažení človečenstva. Také ponímanie histórie, ktoré túži len po ideáloch humanity, má pred očami len pokrok kultúry, právom môže velebiť renesančných pápežov ako najväčších dobrodincov človečenstva. No s cirkevného stanoviska pozerajúc na vec, kultúrne zásluhy renesančných pápežov nevyvážia nedostatky v ich náboženskom oduševnení a intenzívnom cirkevnom zmýšľaní. Veď hlavná úloha pápežstva je nábožensko-cirkevného rázu: vyviesť a vykúpiť človečenstvo z mravného úpadku. Z neho nevyslobodilo človečenstvo priamo ani umenie, ani veda, a najmä nie renesančné umenie a literatúra. Renesanční pápeži stratili spred očí ľud — toto pravé dieťa božie — s jeho náboženskými a mravnými nedostatkami. A to je tieň u renesančných pápežov, ktorý cirkevná história nemôže chcieť premeniť na svetlo, ak sa nechce previniť svojej najsvätejšej povinnosti.

2. Po Eugenovi IV. nasledoval Mikuláš V. (1447-55), s ktorým sa dostáva humanizmus až na pápežský trón. Bol pokojamilovný, láskavý a veľmi učený. Viedenským konkordátom (1448) urovnal spor medzi Nemeckom a Sv. stolicou a odstránil všetky pozostatky bazilejského disidenského snemu. Keď po páde Carihradu (1453) Turci ohrozovali najmä slovanské, uhorské a nemecké krajiny, urobil všetko možné, aby urovnal spory medzi kresťanskými štátmi a obrátil ich proti spoločnému nepriateľovi Turkovi. Vyhlásil proti mohamedánom križiacku výpravu, ale bezvýsledne, lebo medzi kresťanmi nebolo už oduševnenia za svätú vec. R. 1450 sa slávilo veľké jubileum, ktoré pritiahlo do Ríma veľa pútnikov, podobne ako za Bonifáca VIII. R. 1452 korunoval veľmi slávnostne Fridricha III. za cisára. To bola posledná cisárska korunovácia v Ríme. Pretože Mikuláš sa veľmi zaujímal o tureckú otázku, menej sa mohol venovať reforme Cirkvi. Predsa urobil i v tomto ohľade vážne kroky. Vyslal významných legátov Mikuláša Kusanského do Nemecka a kardinála Estoutevillea do Francúzska. Oni sa usilovali najmä o reformu kléru svetského a rehoľného. V Rakúsku a v Uhorsku úspešne hlásal pokánie františkán Ján Kapistrán; pôsobil i v Čechách, kde odvracal husitov od kalicha. Ako oduševnený humanista Mikuláš V. venoval veľkú pozornosť vede a umeniu. Do Ríma priviedol vynikajúcich maliarov (Giovanniho da Fiesole) a staviteľov, ktorí popri mnohých profánnych stavbách obnovili asi 40 rímskych kostolov. On položil základy novej svätopeterskej baziliky (v pozmenenej a zmenšenej forme dokončil ju Július II.). On je i zakladateľom vatikánskej bibliotéky, kde zhromaždil asi 3000 kódexov a mnoho rukopisov. Pokryl Rím knihami a pergamenom — hovorili o ňom. Na konci jeho pontifikátu vznikla v cirkevnom štáte republikánska vzbura; po jej potlačení pápež bol nútený dať popraviť 9 povstalcov (Stefano Porcaro). To ho ako presvedčeného humanistu veľmi zronilo. Duchovný charakter pápežstva za neho ustupoval do pozadia, ale to ho neznepokojovalo, lebo dúfal, že práve podporovaním nového renesančného hnutia získa pápežskému úradu vážnosť.

3. Po Mikulášovi V. nastúpil na pápežský trón Španiel Kalixt III. (1455-58), z rodu Borgiovcov. Za hlavnú úlohu svojho pontifikátu a života si určil oslobodiť kresťanstvo od islamu, získať späť pre kresťanov Carihrad a Jeruzalem. Na ten cieľ venoval všetko, ešte i svoj strieborný príbor a svoju mitru. Ján Hunyadi, svätec Ján Kapistrán a pápežský legát Carvajal zvíťazili nad Turkami pri Belehrade r. 1456 (na pamiatku toho založil pápež sviatok Premenenia Pána), čím na pol storočia zarazili Turkom postup do strednej Európy. Nasledujúceho roku podarilo sa aj albánskemu bohatierovi Skanderbegovi poraziť Turkov. Výhľady na ďalší postup boli skvelé. Pápež nariadil na ten cieľ zbierky a cirkevné dane, ale nejednotnosť kresťanských panovníkov zmarila všetko. K humanistom bol Kalixt III. chladný. Väčšinu umelcov a učencov prepustil zo služieb kúrie, lebo peniaze

potreboval na vojny proti Turkom. Pápež bol by zanechal po sebe najlepšiu povesť, keby ju nebol poškvrnil prílišným nepotizmom. Zo Španielska prišlo za ním početné príbuzenstvo a on mu pomáhal k cirkevným hodnostiam. Dvoch synovcov prijal do kardinálskeho kolégia; medzi nimi bol aj 25-ročný laik, neskorší neslávny Alexander VI. Kalixt III. povolil revíziu procesu nevinne odsúdenej národnej hrdinky Francúzska, Jeanne d'Arc, panny Orleánskej. R. 1456 vyhlásil ju v Rouen za nevinnú. Toto dedinské pobožné dievča z Domremy oslobodilo Angličanmi obliehané mesto Orleán a pohlo bojazlivého francúzskeho kráľa Karola VII., aby sa dal v Reims korunovať. Jej zásah zachránil Francúzsko vo veľmi kritickej chvíli. Jeanne d' Arc dostala sa r. 1430 pri Compiégne do rúk Angličanov, ktorí ju dali na smrť odsúdiť ako nebezpečnú čarodejnicu. Cirkevný súd pod predsedníctvom nesvedomitého biskupa Cauchona z Beauvais uskutočnil inkvizíciu a uznal ju za kacírku a čarodejnicu. Dňa 30. mája 1431 spálili ju v Rouen. Karol VII. po 20 rokoch žiadal Mikuláša V. a Kalixta III. obnoviť proces. Pius X. r. 1909 vyhlásil ju za blahoslavenú a po skončení svetovej vojny Benedikt XV. r. 1920 ju kanonizoval.

4. Kalixtovým nástupcom sa stal kardinál Eneas Silvius Piccolomini ako Pius II. (1458-64). Bol nielen medzi renesančnými pápežmi, ale aj vôbec najväčším reprezentantom humanizmu v 15. storočí. Ako laik zúčastnil sa na bazilejskom sneme, tuho zastával konciliárnu teóriu, ba stal sa aj sekretárom protipápeža Félixa V. Len cisár Fridrich III. ho odvrátil od poblúdenia a odvtedy sa verne pridržiaval Eugena IV. Keď sa stal pápežom, neraz mu vyčítali poblúdenie mladosti, ba aj sa odvolávali na jeho náhľady na bazilejskom sneme. Bol nútený vydať bulu, v ktorej odsúdil svoje niekdajšie politicko-cirkevné poblúdenie slovami: „Aeneam reicite, Pium suscipite" a pod trestom exkomunikácie zakázal sa odvolávať na svoje bývalé náhľady. Za hlavnú úlohu svojho pontifikátu pokladal boj proti Tur-kom. Svolal kongres kresťanských kniežat do Mantuy (1459), aby ich pohol ku križiackej výprave proti neveriacim. No nedarilo sa mu, hoci sám si chcel stat na čelo výpravy. Len v uhorskom kráľovi Matejovi Korvínovi, ktorý bol hodným synom veľkého nepriateľa Turkov, Jána Hunyadiho, našiel človeka, oduševneného za kresťanskú vec. Podarilo sa mu, že francúzsky kráľ Ľudovít XI. zrušil pragmatickú sankciu bourgeskú (§ 131, 4), ktorá značne obmedzovala pápežské práva. Z povďačnosti udelil francúzskym kráľom titul „rex christianissimus". Pravda, povoľnosť „najkresťanskejšieho kráľa" netrvala dlho a onedlho sa vrátil Ľudovít XI. ku „galikánskej voľnosti". Pius II. mal úprimnú vôľu prispieť k obnove cirkevného ducha, ale smrť mu zabránila uskutočniť reformné plány. Pius II., ako pápežský legát dlho bol v strednej Európe. Dobre poznal dejiny tamojších národov a spísal ich vo svojich análoch. Napísal i dejiny české, v ktorých veľmi podrobne opísal husitské vojny. Bol veľkým odporcom husitov. Za neplatné vyhlásil bazilejské kompaktáty (§ 140, 3), ktoré poskytovaly veľké ústupky českým kacírom. Ako spisovateľ patrí Pius II. k najskvelejším zjavom svojho storočia. Nazývajú ho Tacitom neskorého stredoveku. Je jediný pápež, ktorý napísal sám dejiny svojho pontifikátu v autobiografii.

5. Po Piovej smrti výhľady na pápežský stolec mali kardináli Bessarion, Carvajal, pápežský legát v Uhorsku, a Torquemada. No kardinálsky zbor zvolil kardinála Barbu z Benátok, ktorý prijal meno Pavol II. (1464-71). Vo volebnej kapitulácii sa zaviazal, že bude 1. pokračovať vo vojne proti Turkom, 2. vyhne sa nepotizmu a 3. že do troch rokov zvolá cirkevný snem. Prvej úlohe usiloval sa vyhovieť — napomáhal Skanderbega z Albánska. Ale Turci sa hrnuli ďalej do Európy a Pavol nedosiahol proti nim ani toľko, koľko jeho predchodcovia. Uhorsko napomáhal peniazmi, aby ho pozdvihol z biedy, do ktorej ho uvrhly protiturecké vojny, a povzbudil k novým činom. Keďže cítil, že podpísaním volebnej kapitulácie si veľmi poviazal ruky, zrušil ju a rozhnevaných kardinálov utíšil tým, že im povolil nosiť kardinálsky klobúk. V kúrii zrušil Piom II. založený úrad abreviátorov pápežských búl, keďže úradníctvo sa dalo ľahko podplatiť. Na podnet legáta Carvajala ostro zakročil proti dvojfarebnej politike českého kráľa Juraja Podebradského a exkomunikoval ho. Uhorského kráľa Mateja Korvína naklonil k zásahu proti husitom. No nepodarilo sa mu český národ získať späť do Cirkvi. Prísne zakročil aj proti rímskej akadémii, upodozrievanej zo sprisahania proti pápežovi a z apostázy. — Pavol II. bol veľký milovník nádhery a .lesku. Horlivo zbieral starožitnosti, budoval prepychové paláce (di Venezia), zakladal kníhtlačiarne. Platina, autor diela „Vitae pontificum", vykreslil pontifikát Pavla II. čiernymi farbami. Je však zjavné, že to urobil z nenávisti proti Pavlovi, ktorý ostro zasiahol proti členom rímskej akadémie.

Seppelt-Luffier, Papstgeschichte. 1938. — Pastor, Geschichte der Piipste im Zeitalter der Renaissance, Freiburg i. B. 1924. — Étude critique sur Phistoire de J d'Arc, Paris 1909. — S. Merkle, Der Streit um Savonarola, Hochland 1927/28. E. Steinmann, Rom in der Renaiss. von Nikolans V. bis Leo X, 1908. — Pleyer, Die Politik Nikolaus V. 1927.

§ 134. ĎALŠÍ RENESANČNÍ PÁPEŽI AŽ PO LEA X. XVIII. VŠEOBECNÝ SNEM LATERÁNSKY.

1. Úpadok pápežskej autority v renesančnej dobe už aj dosiaľ bol zjavný. No za ďalších renesančných pápežov blíži sa už k úrovni smutnej pápežskej éry v 10. a 11. storočí. Medzi ideou pápežského úradu a skutočnosťou bol úžasný rozpor. Je nesporné, že renesanční pápeži ako mecéni zaslúžili sa o vedu a umenie tak ako nikto v dejinách. Vynikali aj ako štátnici a politici. Ale to nebolo ich úlohou. Mali sa starať o reformu, ktorá bola v každom ohľade potrebná. Na tomto poli však nič neurobili; ba naopak, nepotizmom vtiahli do kúrie ľudí nesúcich a nehodných, ktorí potom urýchlili príchod cirkevnej katastrofy v 16. storočí. Po Pavlovej smrti mal kardinálsky zbor šľachetný úmysel postaviť na pápežský stolec človeka svätého života, učeného a dychtiaceho po reforme. Pápežom sa stal chudobný františkán — generál rehole — František della Rovere ako Sixtus V. (1471— 1484). Ale práve jeho jednoduchosť a chudoba, na ktorej si kardináli až priveľmi zakladali, stala sa pre Cirkev osudnou. Vrhla sa naňho chudobná rodina a on jej v plnej miere dožičil šťastia. I jeho predchodcovia podporovali členov svojich rodín — Taliani sú vôbec naklonení nepotizmu — ale to, čo robil Sixtus, presahovalo obvyklú mieru. Purpur dosiahli od neho šiesti členovia rodiny, mnohí biskupstvá a iné cirkevné a svetské hodnosti. čo nazbierali jeho predchodcovia na vojnu proti Turkom, to Sixtus minul pre svojich synovcov. (Pietro Riario, starorímska hostina.) Rimania uštipačne poznamenali, že pápežovi synovci sú ozajstnými Turkami. Hneď po svojej voľbe urobil synovca Júlia della Rovere (neskorší pápež Július II.) a sotva 18-ročného Pietra Riariu (zahynul 28-ročný pre nemierny život) kardinálmi. Synovcovi Hieronymovi Riariovi dal kniežatstvo Imola, časť cirkevného štátu. Hieronym bol nesvedomitý a chamtivý človek a vtiahol pápeža do nemilej aféry s rodinou Medicich vo Florencii. Pápež na jeho nahováranie privolil ku sprisahaniu rodiny Pazziovcov proti panujúcej rodine Medicich, dávnych nepriateľov Sv. stolice. I keď Sixtus IV. ako podmienku povolenia uložil, že nesmie tiecť krv, predsa sprisahanci zavraždili vo florentskom dóme Júlia Mediciho. Bratovi Lorenzovi Medicimu, ktorý bol predstaveným Florentskej republiky, podarilo sa útekom zachrániť. Sprisahanie krvavo potlačil. Ľud pritom popravil aj niekoľko duchovných, medzi inými položil život i arcibiskup pizanský. Sixtus preto exkomunikoval Lorenza Mediciho a na Florentskú republiku uvalil interdikt. Vo vojne, ktorá preto vznikla medzi cirkevným štátom a Florentskou republikou, musel pápež ustúpiť a ani nedostal zadosťučinenie. Tak samo pre rodinu vznikol spor medzi Sv. stolicou, kráľovstvom Neapolským a republikou Benátskou. Pápežská autorita pritom nesmierne utrpela. Tieto neporiadky popudily albánskeho arcibiskupa Zamometiča a zvolal r. 1482 proti Sixtovi IV. — v dorozumení s niektorými mocnosťami — všeobecný snem do Bazileja. Tento pokus sa však nezdaril a zmätok v Cirkvi rástol. Korupcia kúrie a veľké dane spôsobily v Ríme za Sixtovho pontifikátu formálnu anarchiu. Sixtus zanechal Sv. stolici ohromný dlh. Popri veľkom nepotizme má Sixtov pontifikát aj dobré stránky. Úprimne sa usiloval zorganizovať križiacku výpravu proti Turkom; mal úmysel pokračovať v reformných plánoch Mikuláša V., pravda, nemal spolupracovníkov a ani potrebnú energiu. Veľkí kardináli, ako Carvajal, Torquemada, Roverella, Clandini, vymreli. Na ich miesto sa dostávali do kardinálskeho zboru ľudia svetského zmýšľania a ľahkého života. Sixtus mal veľké porozumenie i pre vedu a umenie. Rozšíril vatikánsku knižnicu a sprístupnil ju obecenstvu. Rím obohatil mnohými stavbami; dal postaviť a vyzdobiť po ňom pomenovanú sixtínsku kaplnku. Ako bývalý františkán stál na strane mendikantov v ich spore so svetským duchovenstvom a udelil im veľké privilégiá. Pozdvihol mariánsku úctu, cirkevný spev a bohoslužbu. Nebyť jeho nešťastného nepotizmu a z neho vzniknutých afér, bol by si zaslúžil meno „veľkého pápeža svojho storočia", aké mu, pravda, privlastňovali len ním podporovaní humanisti. R. 1478 povolil v Španielsku zriadiť štátnu inkvizíciu na vyhubenie pokrstených židov a Arabov, ktorí, hoci boli pokrstení, nesplynuli so španielskym národom (§ 142).

2. Necirkevné zmýšľanie kardinálskeho zboru sa ukázalo už pri najbližšej voľbe, keď sa na pápežský stolec podplatením niektorých kardinálov dostal kardinál Battista Cibo ako Inocent VIII. (1484-92). Jeho minulosť v mravnom ohľade nebola bezúhonná. Z nedovoleného pomeru mal niekoľko detí, ktorým ako pápež usiloval sa dať skvelé postavenie. Aby si získal proti nepriateľskému Neapolskému kráľovstvu silného spojenca, zmieril sa s florentskou rodinou Medicich. Jeho naturálny syn vzal si za manželku dcéru z mediciovskej rodiny (sobáš bol vo Vatikáne) a syna Lorrenca Mediciho, 13-ročného Jána (neskorší pápež Leo X.) obdaril pápež purpurom. Takými a podobnými diplomatickými ťahmi hľadel urovnať anarchistické pomery v Ríme a v cirkevnom štáte. Čiastočne sa mu to aj darilo. Podobne sa mu podarilo zadržať turecké napredovanie. Knieža Džem, nápadník tureckého trónu, brat sultána Bajazeda, dostal sa do pápežského zajatia. Sultán Bajazed prisľúbil, že kým pápež nepoužije Džema proti nemu, ani on nenapadne kresťanov. Inocent mal úmysel podniknúť voľačo proti Turkom, čo vidieť z toho, že r. 1490 zvolal do Ríma kongres kresťanských panovníkov. Jeho plán však stroskotal pre nejednotnosť kresťanských národov. Na nešťastie najpodnikavejší panovník Matej Korvín práve toho roku zomrel. Korupcia v kúrii za Inocentovho pontifikátu náramne vzrástla. Aby si pomohol vo finančných ťažkostiach, rozmnožoval pri kúrii rozličné úrady, ktoré sa daly kúpiť. Kto si taký úrad kúpil, mal podiel na rozličných taxách, platených kúrii. Zločinci vyhli trestom, keď zaplatili istú sumu. Kuriálni úradníci zarábali falšovaním pápežských búl. Príznačné je pre finančné pomery Sv. stolice toho času, že pápežskú tiaru a iné klenoty dali do zálohu. Meno Inocenta VIII. v dejinách nemálo zakalila tzv. bula o bosoráctve z r. 1484. Na žiadosť dominikánov vydal pápež bulu „Summis desiderantes", v ktorej vypočítal niektoré zločiny bosoriek a dovolil proti nim v kostnickej a v iných nemeckých diecézach inkvizíciu. I keď spomínaná bula neobsahuje dogmatické rozhodnutie o bosoráctve, predsa hodne prispela, aby sa i tak dosť vžitá bosorácka epidémia ďalej Pápež miesto toho, aby bol vykoreňoval stredovekú

poverčivosť, ešte ju podnecoval. Bosorácke procesy spôsobily veľa neprávostí. Ani doba reformácie nič na nich nezmenila, ba protestanti boli ešte poverčivejší ako katolíci. Muselo prísť osvietenstvo, aby konečne odstránilo túto škvrnu stredoveku.

Konkláva, ktorá sa zišla po Inocentovnej smrti, patrí k najnešťastnejším pápežským voľbám v dejinách Cirkvi. Za pápeža zvolili kardinála Rodriga Borgiu. Do kardinálskeho zboru ho povolal jeho strýc Kalixt III. ako 25-ročného mladíka (§ 133, 3). Na trón sa dostal s pomocou francúzskej politiky. Prijal meno Alexander VI. (1492-1503). Pri jeho voľbe sa uplatnily všetky nízke spôsoby renesančnej doby. Človek skvelých kvalít, nadaný, obratný diplomat, dobrý rečník s imponujúcim vonkajším zjavom a výstupom. No mravne slabo založený, čo i uprostred vtedajšej všeobecnej mravnej plytkosti zarážalo. Svojím správaním spôsobil Cirkvi citeľné škody. Hoci voľba Alexandra VI. mnohých neuspokojila, a najmä spôsob, ako sa dostal Alexander na pápežský trón, vyvolal u cirkevne zmýšľajúcich ľudí vážne obavy, jednako i Rím a ostatné talianske mestá i kresťanský svet mimo Talianska vo všeobecnosti radostne vítaly potomka Borgioveov v najvyššom cirkevnom úrade. V rozpomienke na jeho slávneho strýca Kalixta III. sa očakávaly aj od Alexandra veľké veci pre kresťanstvo. Pontifikátu Alexandra VI. najviac škodila jeho prílišná starostlivosť o vlastnú rodinu (s Rimankou Vanozzou de Cataneis mal štyri deti z rokov 1475-81). Za svoju hlavnú úlohu pokladal zadovážiť svojim deťom skvelé postavenia a nadlho zabezpečiť slávu svojho rodu, pričom v prostriedkoch nebol výberčivý. Táto snaha usmerňovala jeho politiku, ktorú často menil podľa požiadaviek svojich rodinných záujmov. Z detí Ján, Cézar a Lukrécia osudne vplývali na Alexandrovu politiku a na verejný život vôbec. Jánovi kúpil v španielsku Gandijské vojvodstvo a v Taliansku vykrojil mu z cirkevného štátu niekoľko miest a vojvodstvo Beneventské. Veľmi sa staral o blaho svojej dcéry Lukrécie. Tri razy sa vydala a aj ju obdarúval čiastkami štátu. Jej povesť, iste horšia ako ona sama, zlepšila sa len po treťom vydaji. Najviac starosti mu spôsobil Cézar, zlopovestný človek renesančného Talianska. Alexander VI. vysvätil ho za subdiakona, dal mu purpur a arcibiskupstvo vo Valencii. No Cézar sa nehodil pre duchovný stav. Bol to človek panovačný a neobyčajne vládybažný. Na uspokojenie tejto vášne neváhal použiť nijaké prostriedky. Zložil kardinálsku hodnosť a iné cirkevné zaviazanosti a oženil sa s dcérou francúzskeho kráľa Ľudovíta XII. Alexander VI. dopomohol mu k Valencijskému vojvodstvu, sníval o silnom stredotalianskom kráľovstve na čele s Cézarom. Spolu plánovali aj sekularizovanie cirkevného štátu. Tento plán sa úžasne protivil vysokým mravným úlohám pápežstva. Na šťastie stroskotal pre neočakávanú smrť pápežovu. Po Alexandrovej smrti Cézara vyhnali z Ríma a cirkevného štátu ráznym pričinením kardinála Júlia Rovera (neskorší pápež Július II.). Alexandrova náhla smrť a jej dodnes neobjasnené okolnosti zavdaly príčinu k rozmanitým povestiam, z ktorých pre nedostatok spoľahlivých dokumentov (i tie sa zväčša stratily) ani jedna nie je historicky dostatočne podložená.

Pontifikát Alexandra VI. vážne narušil autoritu Svätej stolice. Duchovná sféra Cirkvi, jej učenie a nadprirodzené poslanie ani za tohto pápeža neutrpelo. No v jeho osobe bolo božské dielo Cirkvi a pápežstva zverené mimoriadne biednym ľudským rukám. Pri otvorenom priznaní tejto trápnej skutočnosti treba spomenúť i dobré vlastnosti jeho osoby a záslužné skutky, ktoré vykonal. Pod ťarchou životných úderov, v ktorých videl trestajúcu ruku božiu za vlastné hriechy a za hriechy svojej doby, vážne si predsavzal zmeniť svoj život a zreformovať pomery. Už sama dobrá vôľa je chválitebná. Svojím zásahom zabránil sporu medzi španielskom a Portugalskom, čo bolo osožné i pre Cirkev. Jeho pomer k svetským panovníkom bol dosť šťastný a vyhol mnohým vojnovým zápletkám. Podporoval rehoľný život, dvíhal mariánsku úctu a znemožňoval šírenie heretických kníh. Tieto skutky miernia pohoršenie, ktoré vyvolal jeho pontifikát. Iste bol viac svetským než cirkevným kniežaťom. Strašný úpadok kúrie neostal bez ozveny u tých, ktorých ani renesančná éra nemohla obrať o krajšie, kresťanskejšie ideály. V zdravej čiastke kléru a v nepokazenom kresťanskom ľude ozval sa so živelnou silou protest proti poškvrniteľovi Petrovho trónu. Ich mienku tlmočil dominikán Hieronym Savonarola. No vystupoval revolučne a svoju odvážnosť zaplatil životom. Savonarola sa narodil r. 1452 vo Ferrare. Vstúpil do dominikánskej rehole a r. 1490 sa dostal do Florencie. Tu mal možnosť skúsiť hlboký mravný úpadok renesančného sveta a poznať škodlivý vplyv humanizmu na cirkevný vývin. Mediciovská Florencia predstavovala mu v malom obraz celého Talianska, ba celého kresťanského sveta, ovplyvneného humanizmom. Nový duch vplýval na kúriu a odvrátil ju od pôvodného povolania. Savonarola videl, že kúria neusiluje sa uskutočniť túžobne očakávanú reformu Cirkvi. Začal reformovať sám, a to najprv vo vlastnom kláštore, kde vzkriesil starú dominikánsku prísnosť. Svojimi kázňami, v ktorých vykladal najmä Zjavenie sv. Jána o starozákonných prorokoch, strhol poslucháčov. Žiadal dôkladnú reformu Cirkvi a predovšetkým kléru. Predpovedal blížiaci sa trest, ak sa ľud neobráti. Pád panstva Medicich vo Florencii ľudu sa zdal splnením Savonarolových proroctiev. Vo Florencii vyhlásili republiku, teokratický štát, ktorého kráľom je Kristus, Savonarola však diktátorom a prorokom. Skutočne dosiahol na čas značné zlepšenie mravného a sociálneho života. Tým sa už pustil Savonarola na klzkú pôdu politiky — rehoľníkovi dvojnásobne nebezpečnú. Bolo otázne, ako dlho vydrží mediciovská Florencia nový, prísny život. Savonarola bol rigorista a nevedel ísť strednou cestou. Odporcovia mu právom vyčítali, že chce Florenciu premeniť na kláštor a jej obyvateľov urobiť mníchmi a mníškami. Mesto sa onedlho rozdvojilo na dva protivné tábory — na zbožnejších a menej zbožných. Predbežne Savonarolova rigoristická strana mala prevahu, ale pomery sa stávaly neznesiteľnými. Savonarola chcel zreformovať nielen Florenciu, ale aj Rím, ba celú Cirkev. Alexandrovi VI. sa vyhrážal francúzskym kráľom a všeobecným koncilom. Vo francúzskom kráľovi videl človeka, ktorého Boh použije, aby očistil svoju Cirkev od cudzieho, škodlivého ducha.

Politické kombinácie Savonarolove s francúzskym kráľom sa mu staly osudnými. Križovali Alexandrove politické plány a rodinné ašpirácie. Preto si pápež zaumienil odstrániť nepríjemného reformátora a za každú cenu ho znemožniť. Spočiatku sa usiloval získať si Savonarolu. Sľúbil mu aj purpur, keď bude mlčať. R. 1495 ho predvolal do Ríma. Savonarola však neprišiel. Pápež mu zakázal kazateľskú činnosť. Savonarola za čas poslúchal, no keďže vo Florencii mal ešte hodne prívržencov, onedlho aj proti pápežskému zákazu znovu začal kázať a ešte prudkejšie útočiť na pápeža a jeho kúriu. Nato Alexander r. 1497 pohrozil Savonarolovi exkomunikáciou a Florencii interdiktom. Teraz už aj mesto, kde medzitým rástol počet Savonarolových odporcov, zakázalo mu kázať. Savonarola apeloval na francúzskeho kráľa Karola VIII., ktorý chcel zvolať všeobecný cirkevný snem. Proti Alexandrovi všade vrelo. V samej Florencii však ľud bol rozdvojený na stranu mediciovcov, ktorí sa znovu domáhali panstva, a Savonarolovu, ktorá už slabla. Alexander využil toto rozštiepenie a Savonarolu exkomunikoval. Medzi dvoma stranami vznikly prudké hádky. Razom sa dohodly, aby rozhodol boží súd, ktorá strana ide správnou cestou. Mestská rada na to pristala. Určili, že strana, ktorá prehrá alebo ustúpi, musí opustiť mesto. Na námestí postavili dve veľké hranice, medzi ktorými mal prejsť jeden dominikán z prívržencov Savonarolových a jeden z jeho odporcov — františkán. Františkán sa chcel podrobiť božiemu súdu, ale Savonarolov dominikán v poslednej chvíli cúvol. Rozzúrený ľud Savonarolu uväznil, súdil a odsúdil ho na smrť ako kacíra, rozkolníka a nepriateľa Sv. stolice. 23. mája 1498 s dvoma dominikánmi ho obesili, potom spálili a ich popol vysypali do rieky Arna. Savonarola išiel na popravu mužne, napomínal ľud, aby sa nepohoršil na jeho smrti, ale vytrval pri živote, ku ktorému ho on viedol. Mediciovská Florencia učila a usilovala sa dohnať to, čo za Savonarolovej teokracie zameškala. Savonarolov prípad ostro svieti na všetky zásadné a praktické ťažkosti, ktoré stály v ceste duševnému zreformovaniu a znovuzrodeniu jeho doby v cirkevnom duchu. Sám Savonarola bol človek hlboko nábožný, mravne čistý, prísne asketický. Mal už humanistické vzdelanie, ale preto ani najmenej neodbočil od línie kresťanského človeka, ktorú vyznačil kedysi sv. Tomáš Akvinský. Úprimne chcel reformu Cirkvi a verejného života. Neúspech jeho čistých snáh zavinily jednak jeho prudká, prisubjektívne založená povaha, jednak nové spoločenské okolnosti, ktoré už nezniesly stredoveké, zastaralé metódy a prostriedky. Savonarola chcel dosiahnuť reformu pápežstva a pomocou francúzskeho kráľovstva; spoločenskú reformu zas premenou svetskej moci, ktorej chcel dať úlohu, aby cirkevným zákonom pomáhala uplatniť sa. To sa mu však nepodarilo. Padol aj so svojím plánom. Jeho prípad dokazuje, že nemožno odstrániť vnútorné chyby vonkajšími a mocenskými prostriedkami. Bolo to veľké pomýlenie, pre ktoré by ho dejiny iste odsúdili rozhodnejšie, keby nebolo okolnosti, že sa postavil proti najnesympatickejšej osobnosti cirkevných dejín — proti Alexandrovi VI. Táto okolnosť trochu mierni prísnosť posudku, no neospravedlňuje ho. Savonarola je historická postava v boji za Cirkev a voľnosť kresťanského svedomia. Ale chýbala mu poslušnosť a pokora, ktoré má mať kresťanský héros. Savonarola vo všetkých svojich počinoch sa opieral o vnútorný hlas a vízie a neposlúchol pápeža. I panna Orleánska, Jeanne d'Arc, dala prednosť vnútornému hlasu pred pápežovými pokynmi; predsa však tieto dve osobnosti nemožno postaviť vedľa seba. Cirkev vyhlásila pannu Orleánsku za svätú, Savonarolu nie. Savonarola ako rehoľník mal mať viac disciplíny a nemal sa postaviť proti exkomunikácii ani vtedy, keď pochádzala od takého nehodného pápeža, ako bol Alexander VI. Pokladať Savonarolu za akéhosi predchodcu Lutherovho je pomýlené. Savonarola bol mravne bezúhonný a vo veciach viery stál prísne na pôde katolíckej Cirkvi. Preto nečudo, keď si ho mnohí po smrti vysoko vážili. Medzi nimi i takí ako sv. Filip Nerejský, apoštol Ríma. Savonarolove predpovede, že Cirkev bude onedlho prísne trestaná, aby sa tak obrodila, o niekoľko rokov sa splnili.

4. Po niekoľkodňovom pontifikáte Pia III., veľkého priateľa nemeckého národa, nastúpil kardinál della Rovere ako Július II. (1503-1513). I keď mravne — aspoň za pontifikátu — vysoko stál nad Alexandrom, predsa aj on bol úplne svetského zmýšľania. Bol politik, štátnik, vojvodca, no nie cirkevný hodnostár. Ale jeho politika nesmerovala k obohateniu vlastnému alebo svojej rodiny, ale k povzneseniu pápežstva ako svetskej moci. Cirkevný štát, ktorý za posledných pápežov veľmi zoslabol, usiloval sa Júlisa II. celou svojou energiou obnoviť, upevniť a rozšíriť. A to sa mu úplne podarilo. Pápežský štát nikdy predtým a potom nebol taký silný ako za Júlia II. S pomocou Francúzov vypudil Cézara Borgiu, získal späť Perugiu a Boloňu, od Benátčanov Romaňu. V bojoch obyčajne sa zúčastnil sám ako vojvodca.. Keď sa v Taliansku začali Francúzi priveľmi rozťahovať, zaumienil si Július II. vyhnať všetkých cudzincov z krajiny. Tým sa dostal do sporu s francúzskym kráľom Ľudovítom XII., ktorý sa usiloval pápeža zosadiť. Na jeho popud zišlo sa r. 1511 v Pize niekoľko kardinálov a biskupov a „všeobecná" synoda zosadila Júlia II. Za čas podporoval toto hnutie i sám cisár Maximilián I., ba údajne aj sám zamýšľal byť pápežom (práve vtedy ovdovel). No Július II. utvoril proti Francúzom so Španielskom a Benátkami Sv. ligu a Francúzov s pomocou švajčiarskeho vojska vyhnal z Talianska (1512). Pápežovi odporcovia mali najsilnejšiu zbraň proti nemu v tom, že nezvolal reformný snem, ktorý prisľúbil vo svojej volebnej kapitulácii. Július II. odňal svojim nepriateľom i túto zbraň a zvolal r. 1512 všeobecnú synodu do Lateránu. Snem mal uskutočniť cirkevnú reformu. Július po otvorení snemu onedlho zomrel. Július II. bol tvrdá, vojenská osobnosť. Rovesníci ho pomenovali „Il Terribile". Pred očami mal svetskú moc pápežstva a cirkevné veci ustúpily do úzadia. Umenie podporoval v najväčšej miere. Okolo seba zhromaždil vynikajúcich staviteľov a umelcov svojej doby. Bramante vyhotovil veľkolepý plán svätopeterského chrámu. Začali ho budovať ešte za jeho pontifikátu. Michelangelo vymaľoval Sixtovu kaplnku a vyhotovil sochu Mojžiša pre pápežov náhrobný pomník. Raffael vyzdobil vatikánske siene. Július II. založil zbierku antických sôch v Belvedéri. Sám zadovážil pre toto múzeum dve najcennejšie sochy Apolóna a Laokoona.

5. Po smrti Júlia II. kardinálsky sbor zvolil za pápeža svojho najpopulárnejšieho člena — Jána, syna Lorenca Mediciho ako Lea X. (1513-21). Jeho zvolenie vyvolalo neopísateľnú radosť v humanistickom svete, predovšetkým v Ríme a v pápežovom rodisku, vo Florencii. Z renesančných pápežov Leo X. bol azda najbližší k novému myšlienkovému svetu. Bol humanisticky vzdelaný, miloval umenie a nádheru. žil bezstarostným životom renesančného mocnára. Ale aj v renesančnej prostopašnosti ostal mravným človekom, pravda, pre potreby Cirkvi a vážnosť času nemal poroz-umenie, a tak za veľkú náboženskú katastrofu Leo je zodpovedný vo väčšej miere ako jeho predchodcovia. Smer jeho pontifikátu bol úplne svetský, i keď vzduch nad Cirkvou bol presýtený elektrinou a požiar mohol vzplanúť v každej chvíli. Leo to však nezbadal, alebo nechcel zbadať. Pohrúžil sa do zábav a svetských rozkoší, ako by bol chcel do poslednej kvapky vyprázdniť kalich pôžitkov renesančných pápežov. „Užívajme pápežstva" — napísal svojmu bratovi po voľbe — „keď nám ho Boh dal." Rím sa stal stredobodom vzdelaného sveta. V ňom sa sústredila politická moc, veda, bohatstvo a umenie. „Mediciovský Rím" bol podobný Parížu po svetovej vojne. Za každým renesančným pápežom prisťahovala sa do Ríma jeho rodina, aby sa s pomocou svojho vznešeného príbuznébo uplatnila. I teraz Florenťania, najmä Mediciovci, zaujali každé významnejšie miesto. Leo ako veľký nepotista vyhovoval ašpirá-ciám svojej rodiny až do krajnosti. Nepotizmus usmerňoval aj jeho pápežskú politiku, v ktorej sa neraz dopustil dvojfarebnosti a neúprimnosti. Zblížil sa s francúzskym kráľom Ľudovítom XII. S jeho nástupcom Františkom I. uzavrel v Boloni r. 1516 konkordát, v ktorom sa Francúzsko vzdalo svojho konciliárneho, opozičného stanoviska (pragmatická sankcia bourgeská, § 131, 4; 133, 4), ale za cenu veľkých ústupkov so strany Sv. stolice. Francúzskemu kráľovi priznal právo voliť všetkých prelátov v krajine. Sv. stolici ostalo len právo potvrdiť voľby. Kardináli na V. lateránskom sneme len ťažko dali súhlas ku konkordátu. Táto dohoda ostala v platnosti až do francúzskej revolúcie. Príznačné je pre zmýšľanie kardinálskeho zboru, že päť kardinálov sa sprisahalo proti životu Lea X. Pápež bol kandidátom hlavne mladších kardinálov. Starší nemali z jeho voľby veľkú radosť, lebo Leo X. mal len 38 rokov, keď sa stal pápežom; mali teda málo výhľadov, že ho prežijú a budú môcť aj sami dosiahnuť tiaru. Mladých kardinálov Leo bohato odmeňoval, ale nevládal splniť všetky ich požiadavky. Preto niektorí na čele s 27-ročným kardinálom Alfonzom Petruccim sa rozhodli pápeža otráviť. Sprisahanie však odhalili a Petrucciho r. 1517 popravili. Smutná predzvesť blížiacej sa povíchrice!

6. XVIII. všeobecný snem — 5. lateránsky (1512-17) — zvolal ešte Július II., ale pokračoval v ňom Leo X. Na snem prišlo málo ľudí; najviac sa zúčastnili na ňom talianski biskupi. Koncom prvého roku zasadnutia snemu prišiel naň i cisár Maximilián I. a r. 1513 i Francúzsko uznalo snem. Hoci snem trval päť rokov, nevykonal nič vážneho. V 12 zasadnutiach rokovali otcovia snemu o dogmatických a reformných otázkach. Zavrhli učenie niektorých filozofov o smrteľnosti duše. V súvise so sankcionovaním francúzskeho konkordátu uznali úplnú jurisdikciu pápeža v celej Cirkvi a jeho zvrchovanosť nad všeobecnými synodami. Jedine on ich môže zvolať, preložiť, odročiť a rozpustiť. Čo do reformy vydal pápež niekoľko dekrétov o udeľovaní benefícií, o kazateľskom úrade, rehoľnom živote, o živote kardinálov. Ale Leo sa veľmi nestaral uviesť tieto uznesenia do života. Snem celkove neznamenal vera. Ani Júliovi, ani Leovi nešlo vážne o reformu Cirkvi. Bolo to ozaj osudné. V blízkom Nemecku už horela vatra, ktorej plameň onedlho mal sa rozšíriť na celú Cirkev. V Ríme zasadá učiteľský úrad celej Cirkvi. Ako ľahko by bol mohol zhasiť vtedy ešte malý oheň náboženskej revolúcie! No ani pápež, ani zídení otcovia nepochopili situáciu a nepočuli hlas času. Leo X. dňa 10. marca 1517 rozpustil snem, niekoľko mesiacov predtým, ako Luther vyvesil svoje wittenberské tézy. Márne prosil zhromaždených generál dominikánov Tomáš de Vio—Kajetán, aby sa nerozchádzali, kým nevyliečia chorú Cirkev. Ináč budú uťaté, ohňom a mečom zničené jej nemocné údy; ani Leo, ani biskupi nechceli o tom nič počuť.

Chr. Lucius, Pius II. u. Ludwig XI. v Fr. 1913. — J. Schlecht, Andrea Zamometrič u. der Basler Konzilsversuch, 1903. — G. Portigliotti, J. Borgia, Milano 1913. — Geiger, Alex. VI. u. sein Hof. nach dem Tagebuch seines Zeremonienmeieters Burcardus, 1917. — E. Rodocanachi Rome au tempo de Jules II. et de Léon X, Paris 1912. — K. Stange, Luther u. das 5. Lateran-konzil, 1929. — A. Schulte, Die Fugger in Rom 1495/1523. 1904. — Picotti, La giovinezza di Leone X. Milano 1928.

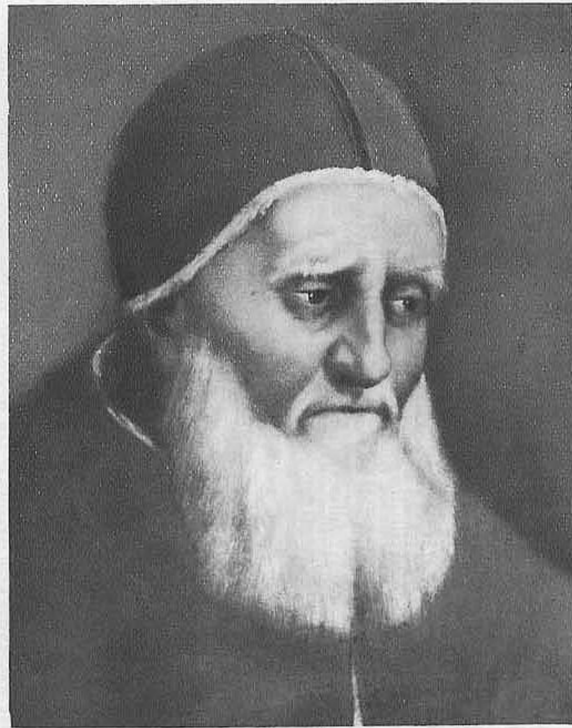
11. Náhrobok Mikuláša V. (1447—1455) vo vatikánskej krypte.

12. Náhrobok Pavla II. (1464—1471) vo vatikánskej krypte; dielo Mina da Fiesoleho a Giovanniho Duknovića-Dalmatu, 15. stor.

13. Eugen IV. (1431—1447). Detail zo svätopeterskej bronzovej brány.

14. Július II. (1503—1513, Raffael, galeria Uffizi, Florencia).

§ 135. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU OD 1300 PO REFORMÁCIU.

1. Uhorsko za posledných Arpádovcov zažilo vážne otrasy. Krajina sa rútila do záhuby. Politické neporiadky sa javily aj na Slovensku a rušivo vplývaly aj na jeho cirkevné pomery. Už za slabých arpádovských kráľov na konci 13. storočia vzmáha sa na Slovensku oligarchia. Po vymretí Arpádovcov sa ho skoro úplne zmocnila. Na západnom Slovensku založil temer nezávislé panstvo Matúš Čák, „pán Váhu a Tatier", a východného Slovenska sa zmocnila rodina Abovcov na čele s Amadeom. Oligarchovia často zneužívali svoju moc, donucovali nielen slabších šľachticov, aby im odstúpili svoje hrady a majetky, ale prisvojovali si násilím i cirkevné majetky. Matúš Čák zhabal vera majetkov, patriacich arcibiskupovi ostrihomskému, obsadil po smrti nitrianskeho biskupa Paskazia (1297) jeho majetky v Trenčíne a zmocnil sa majetkov benediktínskeho opátstva v Klíži. Cítil sa taký silný, že po vymretí Arpádovcov povolal na uhorský trón českého kráľa Václava proti Karolovi Róbertovi, ktorého odporúčal Uhrom pápež Bonifác VIII. Márne sa usiloval aj pápežský legát pre Uhorsko, kardinál Montefiore Gentilis, pohnúť Matúša Čáka, aby aspoň po Václavovej smrti uznal Karola Róberta. Matúš bol i naďalej proti Anjouovcom. Slovenské duchovenstvo bolo na strane Róbertovej; tak sa dostalo do protivy s Matúšom Čákom. Matúš sa spojil s Abovcami na východnom Slovensku a ovládol tak celé terajšie Slovensko. Karol Róbert podnikol proti slovenským oligarchom vojnu. R. 1312 sa mu podarilo s pomocou spišského obyvateľstva premôcť Matúša Čáka pri Rozhanovciach. (Pamätná freska v spišskej katedrále z r. 1317.) I keď katolícky klérus pre Anjouovcov vera obetoval a pre spojenie s nimi od slovenských oligarchov hodne trpel, Karol Róbert po svojom víťazstve zachoval sa k duchovenstvu nevďačne. Nerešpektoval jeho práva, svojvoľne zasahoval pri obsadzovaní ostrihomského arcibiskupstva, bratislavského a spišského prepošstva, usiloval sa všade dosadiť cudzincov. Róbertovo nepríjemné zasahovanie do slovenských cirkevných vecí sčiastky vyvážil kléru oddaný slovenský župan Donč, pán Zvolena, Liptova a Oravy, ktorý vybudoval mnohé kostoly, zakladal a bohato obdaroval kláštory (v Levoči). Za Karola Róberta vznikol spor medzi krakovským biskupom a ostrihomským arcibiskupom pre cirkevné hranice vo Spiši. Krakovský biskup zazlieval spišskému Prepoštovi, že vykonáva jurisdikciu v Podolínci a Starej Ľubovni. Spor ukončil pápež Ján XXII. r. 1333. Rozhodol v prospech spišského prepošta, čím sa hranica ostrihomskej diecézy i na tejto časti Slovenska definitívne ustálila. šťastnejšie boli cirkevné pomery za vlády Ľudovíta Veľkého (1342-82). Vláda Anjouovcov priniesla Slovensku nemalý hospodársky a kultúrny rozmach, ktorý na cirkevnom poli sa javil najmä za Ľudovíta Veľkého. Významnejšie cirkevné miesta obsadzujú domáci ľudia, potešiteľne sa rozmáha rehoľný život. S blahobytom vzniká čulý cirkevno-stavebný ruch (farské kostoly v Bratislave, Trnave, Bardejove, Levoči, Prešove, Košiciach). Vo Spiši chcel zriadiť Ľudovít biskupstvo (r. 1348), o čo sa usilovali už i poslední Arpádovci. No jeho pokus sa stroskotal na odpore ostrihomského arcibiskupa. Po Ľudovítovej smrti nastaly v Uhorsku znovu spory o trón, pretože na korunu robili si nároky i neapolskí Anjouovci, i Žigmund, manžel dcéry Ľudovíta Veľkého, Márie. To znovu

rozdvojilo Slovensko na dva tábory. Kráľom sa stal Žigmund. Slovensko dosiaľ za veľkej západnej schizmy bolo na strane legitimného pápeža. Žigmund, keďže spočiatku sa klonil k protipápežovi Benediktovi XIII., odtrhol na čas i Slovensko od legitimného pápeža Bonifáca IX. Keďže vysoký uhorský klérus sa tomu protivil a klonil sa k Ladislavovi Neapolskému, Žigmund odohnal nepríjemných mu biskupov a na ich miesto dosadil cudzincov. Tak sa dostal za nitrianskeho biskupa Čech Hynko, za jágerského Poliak Ctibor. Na ostrihomské arcibiskupstvo svojvoľne dosadil Nemca Hohenloheho. Neskoršie uznal Žigmund legitimného pápeža Inocenta VII. Keď však Inocent nechcel schváliť jeho svojvoľné zasahovanie pri obsadzovaní biskupstiev, znovu sa priklonil k protipápežovi (Ján XXIII., § 129, 1). Žigmund potreboval na rozličné podujatia veľa peňazí. Zaopatril si ich tak, že dával, čo len mohol, do zálohu. Tak sa dostala stolica Bratislavská, Nitrianska a Trenčianska do zálohu Joštovi Moravskému a 13 spišských miest poľskému kráľovi Vladislavovi Jagelovi. Založené kraje ostaly síce i naďalej v jurisdikcii ostrihomského arcibiskupa a spišského prepošta, ale jednako to zavinilo v cirkevnom živote veľa neporiadku a právnej neistoty. O cirkevné miesto na týchto územiach sa domáhali kandidáti domáci i cudzí. Laxným pokračovaním Zigmundovým neraz sa stalo, že na jedno miesto súčasne dosadili dvoch i troch ľudí. Ťažké pohromy doliehaly na Slovensko na poli hospodárskom i cirkevnom, keď Žigmund — ako nemecký kráľ — chcel poraziť českých husitov. Husiti, aby sa pomstili Žigmundovi, niekoľko ráz vtrhli na Slovensko (§ 140, 5), pálili a plienili kostoly a kláštory. Na šťastie slovenský ľud v náboženskom ohľade bol dosť pevný, takže husitský blud nemohol sa na Slovensku zakoreniť. Po Albertovi (1437-39) za vlády Vladislavovej (1439-1444) a neskoršie Ladislava Pohrobka skoro neobmedzeným pánom Slovenska bol Ján Jiskra z Brandýsa. Či už z presvedčenia alebo z vypočítavosti — nakoľko bol v službách Ladislava Pohrobka — nesprával sa proti katolíckej Cirkvi nepriateľsky. Ani jeho českí žoldnieri, medzi ktorými bolo iste veľa husitských bojovníkov, neopovážili sa vplývať na náboženské presvedčenie Slovákov. Jiskra odoprel zúčastniť sa so svojím vojskom vo vojne proti Turkom, čím tiež prispel ku katastrofe kresťanského vojska pri Varne r. 1444. Pravda, jeho neúčasť vzhľadom na vtedajšie nepokoje na Slovensku je pochopiteľná. Kráľ Matej (1460-1490) skoncoval vládu jednotlivých veľmožov a Slovensko, ktoré v Jiskrovej moci bolo skoro nezávislé od Uhorska, znovu spojil s ostatnou krajinou. Jiskru prijal do svojich služieb, pozostatky zhavranelého Jiskrovho vojska — bratríkov — rozprášil a husitské vojská, ktoré pod vedením českého bojovníka Švehlu r. 1467 vtrhly na západné Slovensko, tiež porazil.

Matejov postoj k vysokému kléru spočiatku bol dosť priaznivý. Keď však kráľ začal zanedbávať Uhorsko a obracal pozornosť na západ, vzniklo proti nemu sprisahanie, v ktorom hlavný podiel mal ostrihomský arcibiskup Ján Vitéz (de Zredna, rodom Chorvát). Kráľ potlačil povstanie a potom už nedôveroval biskupom. Zaobchádzal s nimi ako so svojimi otrokmi, cirkevný majetok pokladal za štátny. Vážne sa zaoberal myšlienkou zrušiť nitrianske biskupstvo. Ku Svätej stolici bol chladný, ba až nepriateľský. Biskupstvá obsadzoval svojvoľne cudzincami. Za ostrihomského arcibiskupa vymenoval bratanca svojej manželky Beatrice, 7-ročného Hipolyta Este. Na šťastie také správanie sa panovníka nemalo veľký vplyv na slovenský národ, ktorý aj naďalej zachoval svoju vernosť Cirkvi. Za vlády Vladislava II. (1490-1516) a Ľudovíta II. (1516— 1526) naštrbený pomer medzi Uhorskom a Svätou stolicou sa znovu zlepšil. No doplatilo na to nitrianske biskupstvo, ktoré muselo teraz dôchodky zo svojich majetkov postúpiť pápežskému legátovi Petrovi Isvaliesovi. Porážkou Uhrov pri Moháči (1526) sa začala nová perióda v cirkevných dejinách Slovenska.

2. Pri obsadzovaní vyšších cirkevných úradov na Slovensku postup nebol všade a vždy jednaký. Panovníci prezentovali Svätej stolici biskupov a opátov a ona ich potvrdila. Miestami pridržiavali sa prísne kánonickej voľby. (Spišská kapitula prisvojovala si voľbu prepošta; potvrdenie patrilo ostrihomskému arcibiskupovi.) Od Klementa V. často sa vyskytujú i na Slovensku pápežské rezervácie, ktoré v riadnych okolnostiach boli by blahodarne vplývali na cirkevné pomery Slovenska. Boli by totiž znemožnily svojvoľný zásah panovníkov pri obsadzovaní prelatúr. No pre nešťastnú západnú schizmu pápežské rezervácie vniesly do slovenských cirkevných pomerov ešte väčšie neporiadky. Každý pápež vymenoval svojho prívrženca na uprázdnené miesto a znovu úplne záviselo od panovníka, ktorého z pretendentov pripustil. Žigmund aj Matej znovu svojvoľne obsadzovali biskupstvá, a to najviac cudzincami. Pápež Bonifác IX., aby ukázal svoju priazeň uhorskému kléru, vymenoval r. 1395 ostrihomského arcibiskupa za prímasa uhorskej krajiny a za rodeného pápežského legáta. To sprvoti patrilo len osobe vtedajšieho ostrihomského arcibiskupa Jána Kanižayho, ale koncom XV. storočia túto hodnosť navždy spojili s ostrihomským arcibiskupstvom. Právo vymenovať kanonikov prisvojil si panovník, ale často ho dával biskupovi alebo prepoštovi, keď to boli jeho ľudia. Uhorskí panovníci, najmä Ľudovít Veľký a Matej, usilovali sa o to, aby cirkevní hodnostári boli ľudia učení. Mali sa vzdelávať na zahraničných univerzitách. No nezriedka sa dostali na vynikajúce miesta i jednoduchí mnísi, častejšie nesúci chránenci panovníkov. V 15. storočí cirkevní hodnostári, ba i lepšie dotovaní farári všeobecne zvykli dávať sa zastupovať vikármi.

3. Mravný život kňazstva na Slovensku, i keď neuspokojoval v tejto perióde, predsa bol lepší ako v iných krajinách Európy. Budínska synoda r. 1279 obsahuje ešte niekoľko nariadení proti ženatým kňazom (clerici uxorati), ale spišská synoda z r. 1460, ostrihomská z r. 1493 a nitrianska z r. 1494 už nespomínajú ženatých kňazov. Len proti kňazskému konkubinátu robia všelijaké opatrenia. Synody prísne naložily kňazom nosiť tonzúru a zakázaly im prepychovo sa šatiť. Aby sa mohli lepšie starať o mravnú úroveň kňazstva, zriadili akési cechové združenia — kňazské spolky (fraternitas) — ktoré tým, že chránily hmotné záujmy svojich členov, bedlily aj nad ich privátnym životom, povzbudzovaly riadne plniť úradné povinnosti a poskytovaly členom

potrebné znalosti. Kňazstvo sa vzdelávalo zvyčajne na cudzozemských školách — v Prahe a Krakove. Vyšší klérus v Boloni a v Paríži. Ľudovít Veľký založil r. 1367 univerzitu v Päťkostolí, Žigmund r. 1410 v Budíne, Matej r. 1465 univerzitu v Bratislave (Academía Istropolitana), ktoré — i keď jestvovaly krátko — predsa odchovaly vera domáceho kňazstva. často zvolávané synody tejto periódy prajne vplývaly na mravný a kultúrny život kléru. Predmetom skoro všetkých synod sú napomínania biskupov, aby kňazstvo svedomite plnilo svoje úradné povinnosti, žilo vrúcnym náboženským životom a svojich veriacich vlastným príkladom a spasiteľnými pokynmi viedlo k mravnému životu. Ostrihomská synoda z r. 1382 zakázala kňazom nosiť zbraň, dlhé vlasy a bradu. Nedovolila hazardné hry, návštevu hostincov a divadelných hier. Ostré opatrenia boli proti kňazom-alkoholikom. Alkoholika, keď sa po napomenutí nepolepšil, degradovali. Neposlušných kňazov trestali žalárom, ktorý v ťažšom prípade mohol byť aj doživotný.

4. Rehoľníctvo sa dostatočne rozšírilo na Slovensku už v predošlej perióde (§ 106, 6). Sotva bolo rehole, ktorá by nebola zastúpená na Slovensku. V neskorom stredoveku sa ďalej rozvíjaly, viac hmotne ako mravne. V mravnom ohľade vykazujú slovenské rehole to isté vlnenie, ktoré badať u rehoľníkov v neskorom stredoveku vôbec. Benediktínov zreformovali r. 1332 a následky sa blahodarne javily i na Slovensku. R. 1510 vzniklo medzi uhorskými benediktínmi znovu reformné hnutie, ktoré malo odstrániť chyby, javiace sa špeciálne u tunajších benediktínov. No nenašlo väčšej ozveny ani u samých rehoľníkov, ani u vysokého kléru. Nové benediktínske kláštory vznikly v tejto perióde v Strážkach pri Spišskej Belej (1371) a v Štole (1314). Cisterciánskych a premonštrátskych kláštorov teraz nepribudlo, ba aj v jestvujúcich kláštoroch sa javil, najmä v XV. storočí, úpadok v počte rehoľníkov aj v ich význame. Augustiniáni sa osadili v Bardejove (1380), v Hrabkove (1334), v Spišskom Podhradí (1400) a ich terajší kláštor v Novom Meste nad Váhom rozšíril vojvodca Ctibor r. 1310. Dominikáni sa osadili v Košiciach (okolo 1300), v Trnave (1305) a v Banskej Štiavnici (v rábskom kláštore dominikánov žil blahoslavený Móric Csáky, z rodiny Csákovcov, 1336); minoriti v Levoči (1308); františkáni v Hlohovci (1465) a v Skalici (1467); karmelitáni v Prešove (koncom 15. st.). Ako nová rehoľa v tejto perióde vystupujú pavlíni. Založil ju ostrihomský kanonik Euzebius po tatárskom plene v Zadunajsku. Spočiatku boli len diecéznou rehoľou ostrihomakého arcibiskupstva. R. 1308 na prihováranie pápežského legáta v Uhorsku, Gentilisa, Klement V. ich potvrdil a dal im rehoľné pravidlá sv. Augustína. R. 1327 stali sa pavlíni exemptnou rehoľou. Boli špeciálne uhorskou rehoľon. O ich rozšírenie pričinil sa veľmi Ľudovít Veľký, ktorý si ich veľmi obrúbil. Dostali sa i do Poľska (Censtochová). Na Slovensku z tej periódy pochádzajú pavlínske kláštory v Lefantovelach (1369), v Mariatáli (1377), v Beckove (1430) a v Trebišove (1500).

5. Keď obyvateľstvo východného Slovenska po tatárskom pustošení zredlo, začali sa sťahovať do severných krajov Šariša, Spiša, Zemplína a Užskej stolice Rusíni. (Ale i dovtedy bolo v týchto krajoch rusínske obyvateľstvo.) Čím neskoršie prichádzali kolonisti, tým biednejšie kraje sa im dostaly. Rusíni sa utiahli na hornaté pohraničné pásmo východného Slovenska. Keď sa sem dostali, boli schizmatici a voči katolíkom Slovákom správali sa veľmi nedôverčivo. Kráľ Karol Róbert sa prvý pokúsil zjednotiť ich s katolíckou Cirkvou, ale bezvýsledne. Žigmund r. 1428 uviedol zákon, podľa ktorého schizmatik sa nemohol stať šľachticom alebo nositeľom významnejšej štátnej služby. To trocha pohlo úniou, ale celkom zjednotili sa Rusíni s katolíckou Cirkvou len po florentskom sneme, keď v susednej Haliči bolo silné unionistické hnutie. Zjednotili sa — aspoň na čas — aj na Slovensku žijúci Rusíni. R. 1397 založil Teodor Korjatovič, litovské knieža, mukačevský kláštor. Predstavený kláštora bol súčasne biskupom Rusínov.

6. Nábožensko-mravný život Slovákov v tejto perióde nebol síce celkom uspokojivý, ale v porovnaní so susednými národmi bol lepší. V búrlivých časoch začiatkom XIV. storočia ľud zosurovel, ale už za Ľudovíta Veľkého javil sa značný obrat k lepšiemu. Duchovní, združení v kňazských spolkoch, stáli na výške svojho povolania, a to prajne vplývalo na nábožensko-mravný život pospolitého ľudu. Kňazi riadne poučovali ľud v kostoloch a školách. Spišské prepoštstvo už r. 1437 malo svojho školského inšpektora. Podobne mohlo byt aj inde na Slovensku. Na ustálenosť Slovákov v náboženských veciach v XV. storočí dostatočne ukazuje aj to, že husitizmus sa nemohol medzi nimi zakoreniť. Ujal sa medzi Maďarmi v Sedmohradsku a Zadunajsku, ale nie na Slovensku, hoci so Slovákmi bola by ho spájala okrem náboženského a sociálneho programu aj jazyková príbuznosť. To dosvedčuje, že náboženský život medzi Slovákmi bol dokonalejší ako medzi Maďarmi. Aj sociálne pomery boli iste lepšie. Kde boli riadne cirkevné pomery, kde ľud nevidel krikľavé príklady sociálnej biedy, tam sa husitizmus márne usiloval zakotviť (§ 140, 5). I cirkevné stavby, ktoré v tejto perióde vznikly, sú skvelým svedectvom náboženského zmýšľania Slovákov. Postavila ich totiž obetavosť ľudu, hoci zúrily turecké vojny. Humanizmus a renesancia sa dostaly na Slovensko za Mateja Korvína. Na kráľovskom dvore v Budíne a u ostrihomského arcibiskupa sa schádzali talianski učenci a umelci, aby i tu vytvorili ohnisko novej kultúry. Nové myšlienkové prúdy vplývaly najmä na slovenskú šľachtu, ktorá práve pre svoj styk s humanistickou vzdelanosťou sa stávala prístupnejšou pre také chápanie kresťanstva, aké prinášala neskoršia reformácia. Svetársky duch preniesol sa postupne aj na duchovenstvo. Vidno to najviac pri ostrihomskom arcibiskupovi Tomášovi Bakóczovi, človekovi lakomom a ctibažnom (chcel byť po smrti Júlia II. pápežom).

K. Lányi, Magyar Egyháztart. Esztergom 1866. — Dr. Kiss, A Kézépkor szelleme, Bpest. 1921. — Schénebaum, Das Zeitalter der FIunyadi 1919. — Dr. Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak és uralom tbrténete magyarországon. Bpest 1917. — M. Mišik, Husiti na Slovensku, B. Bystrica 1928. — Bucko, Reformné hnutie arcibisk. ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939. — Varsik, Husiti a reformácia na Slov. do žilinskej synody. Bratislava 1932. — Dr. Špirko, Husiti, jiskrovci a bratrici v dejinách Spiša. Levoča 1937. — Ráček, českoslo-venské déjiny, Praha 1933. — Karácsonyi, Magyarország egyhtiirténete. Nagy-Várad 1906.

HLAVA II.
Cirkevná veda. Bludy.

§ 136. ÚPADOK SCHOLASTIKY A MYSTIKY. BIBLICKÁ A PRAKTICKÁ TEOLÓGIA.

1. Cirkevnovedecký život i v tejto perióde je veľmi čulý. To dokazujú novozaložené univerzity najmä v Nemecku a strednej Európe (v Uhorsku päťkostolská, budínska, bratislavská; § 135, 3). Hlavnými vedeckými smermi ostávajú i naďalej scholastika a mystika. Kým však vo vrcholnom stredoveku tieto smery sa harmonicky dopĺňaly, teraz vystupujú viac samostatne, ba i proti sebe. Táto okolnosť podlomila nohy i scholastike, i mystike. Prvá sa vyžíva v neplodnom formalizme. Namiesto originálneho produkovania uspokojuje sa jalovým podávaním školských mienok svojich slávnych predkov. Kŕčovite ich zastáva a pritom úplne zanedbáva vonkajšiu formu. Spôsob vyjadrovania je nevyberaný. čím menej špekulovali tvorivo, tým viac zbytočne distingvovali. Tak konečne prišli k náhľadu, že niečo môže byť teologicky pravdivé, ale filozoficky mylné, že jestvujú dve pravdy, dva rozličné odbory: nadzmyslový a prirodzený. Mystika sa zas zvrhla v panteistické rojčenie a plytké snívanie. I medzi scholastikmi sa hádali tomisti so scotistami, a či dominikáni s minoritami. Nominalizmus, ktorý v predošlej perióde sa zdal úplne premožený (120, 1), teraz sa znovu hlásil k slovu. Occam sa stal jeho najväčším reprezentantom. Proti skostnatenej scholastike nastúpil mladistvý humanizmus, ktorý dal vedeckému životu nový smer a pomaly ho pozbavil doterajšieho výlučne cirkevného rázu.

2. Na rozhraní vrcholnej a neskorej scholastiky stojí františkánsky učenec Ján Duns Scotus (§ 120, 5). Ostro kritizuje systém sv. Tomáša Akvinského, ktorého zastávali dominikáni. Františkáni zas si osvojili Scotov systém, ktorý dával prvenstvo vôli. Tomášovský dával zas prednosť rozumu. Hádky o nepoškvrnenom počatí Matky Božej medzi tomistami a scotistami v XV. storočí sa vyostrily natoľko, že musel zasiahnuť sám pápež Sixtus IV. (bývalý františkán) a zakázať im, aby sa navzájom exkomunikovali. Scotov žiak, minorita Viliam Occam († 1349), pôvodom Angličan, utvoril nový vedecký smer, ktorý bol i proti tomistom, i proti scotistom. Obnovil nominalizmus a terminizmus, ktoré privlastňovaly reálnosť len jednotlivým veciam, a nie všeobecným pojmom. Tým uviedol do vedeckého života skepticizmus a rozvrátil vrcholnou scholastikou vypracovanú harmóniu medzi vierou a rozumom. Luther, v scholastike nedostatočne školený, opieral sa najviac o Occama a jeho školu. Occam bol profesorom v Paríži, neskoršie dvorným teologom Ľudovíta Bavorského; odsudzoval Bonifáca VIII. a v spore Ľudovíta s Jánom XXII. bol najúhlavnejším pápežovým nepriateľom.

Ďalší nominalisti sú: Tomáš Bradvardinus († 1349), kancelár v Oxforde a canterburský arcibiskup. Svojou náukou o Bohu ako pôvodcovi hriechu stal sa predchodcom Viklefovho bludu o predurčení. Miernejší bol Gabriel Biel († 1495), profesor v Tiibingene, posledný „sentenciár" stredoveku. Occamovu náuku trocha zmiernil vo svojom slávnom diele „Collectorium". Luthera úplne ovplyvnil (§ 153, 2).

Rajmund de Sabunde († 1450), španielsky lekár, neskoršie profesor teologie v Toulouse, odôvodňoval krestanské dogmy z rozumu a prí-rody, a tak sa stal pôvodcom prirodzenej teologie.

Peter d'Ailly († 1420), kancelár parížskej univerzity a kardinál, bol tuhým zástancom cirkevnej reformy a prívržencom konciliárnej teórie (§ 128, 3). Jej prívržencom bol aj Ján Gerson († 1429), „doctor christianissimus". Usiloval sa vyrovnať protivy medzi filozofiou a teologiou, scotizmom a terminizmom a medzi scholastikou a mystikou. Najmenej je už nominalistom Durandus zo St. Pourcain († 1334), profesor teologie v Paríži a neskorší biskup v Le Puy. I keď bol dominikán, bol antitomista, a preto sa dominikáni postavili proti nemu. V skutočnosti nebol ani konceptualista, ani nominalista.

Scholastickí realisti boli: Jón Capreolus († 1444), kladcký obhajca teologie sv. Tomáša, a na začiatku XVI. storočia Tomáš de Vio, zvaný Kajetán († 1534), pôvodne najlepšieho komentára k Summe sv. Tomáša. Medzi Nemcami Ján Heylein († 1496), rektor a profesor univerzity v Paríži, neskoršie v Tubingene, a Konrád Summenhard († 1502), rektor v Tubingene a veľký ctiteľ Dunsa Scota. Čiastočne sem patrí aj univerzálne vzdelaný Mikuláš Kusanský (de Cues; † 1464), ktorý sa usiloval vyrovnať protivy vo vyššej špekulácii a zdôrazňoval obmedzenosť ľudského poznania. Jeho hlavné dielo je „De docta ignorantia". On už zanechal vyšliapané cesty scholastiky a ako humanista (§ 132, 4) hľadal nové vedecké metódy. Zo slovanských učencov vyniká Tomáš Štítny zo Štítneho (nar. okolo 1325), Čech, ktorý vo svojich „Rozmluvách" odôvodňuje kresťanské učenie špekulatívne a uvádza mravné kresťanské zásady do praktického života.

3. Zatiaľ, čo scholastika upadala, mystika — aspoň v XIV. storočí — neobyčajne prekvitala. Politické nepokoje, cirkevné neporiadky a ťažké sociálne údery XIV. storočia nadchly niektorých mužov a ženy, aby vstúpili do seba a oddali sa úplne Bohu. Prekvitala najmä mystika praktická, a to hlavne medzi ženskými. a) Sv. Angela z Foligna († 1309) vo svojej „Teologii kríža" nádherne vystihla ľudské trápenie a duševný boj. Katarína Sienská († 1380) bola Bohom omilostená, zázračná osobnosť, ktorá svojimi víziami a asketickými spismi vzbudila všeobecnú pozornosť. Bola poradkyňou pápežov, panovníkov a učencov. Podarilo sa jej pohnúť pápeža Gregora

XI. k návratu do Ríma, a tak skoncovať avignonský exil pápežov (§ 127, 7). Katarína z Genuy († 1474) a Katarína z Bolone († 1463) napísaly mystické úvahy. Vo Švédsku sv. Brigita († 1373) a jej dcéra Katarína švédska napísaly zjavenia. b) Z mužských praktických mystikov načim spomenúť Jána Dominiciho († 1419), arcibiskupa v Dubrovníku, a kartuziána Dionýza Ryckel († 1471). Najvýznamnejší medzi nimi je Tomáš Hemerken Kempenský († 1471), augustinián vo Zwolle (Holandsko). Je pôvodcom viacerých asketických úvah: Soliloquium, De tribus tabernaculis, Hortulus rosarum. Najpravdepodobnejšie on napísal pôvodne štyri knihy „O nasledovaní Krista" (okolo 1420). Po Písme sv. je to najrozšírenejšie a najobrúbenejšie dielo celého kresťanstva. Francúzi radi by ho pripísať Jánovi Gersonovi a talianski benediktíni Jánovi Gersonovi, opátovi vo Vercelli z XIII. storočia. Pričinením nemeckých mystikov utvorily sa v 15. storočí v rýnskych krajinách zbožné združenia „priateľov božích" (Gottesfreunde) a „bratov spoločného života", ktorí pestovali mystiku populárnym spôsobom, často i s nádychom kvietistickým. Zakladateľom je Gerhard Groot z Deventru († 1384), kanonik v Utrechte, ktorý - nasýtený dovtedajším svetským životom - oddal sa s niekoľkými priateľmi kontemplatívnemu životu, štúdiu a vyučovaniu. Hlásali „devotio moderna", ktorá slúžila čiastočne za základ Lutherovej náuke o pasívnej justifikácii. Hnutie „priateľov božích" veľmi podporoval svetský kňaz Henrich Nordlingenu († 1350), dominikánky Margita a Kristína Ebnerová okolo 1350) a laik Herman z Fritzlaru. c) V špekulatívnej mystike vynikajú traja nemeckí dominikáni: Eckhart, Tauler a Seuse. Maister Eckhart († 1327) pôsobil ako profesor na viacerých univerzitách, nakoniec v Kolíne. Vo svojich spisoch (Opus tripartitum, Quaestiones) sa kloní ku kvietizmu a panteizmu, hoci ich nechcel vedome brániť. V Kolíne ho preto postavili pred cirkevný súd; on apeloval k pápežovi Jánovi XXII., ktorý niektoré tézy z jeho spisov zavrhol. Ale vtedy Eckhart už nežil. Jeho žiaci upustili od bludných téz, ale ináč si majstra vysoko vážili. Mal veľký vplyv na nemecký duchovný život nielen vo svojej dobe, ale až dodnes. Jeho žiakom bol Ján Tauler zo Štrasburgu († 1361), najznamenitejší nemecký kazateľ. V kázňach - najmä o pokání - spájal vysokú teologickú vedu so srdečnou vrúcnosťou. Ostal vždy verný Cirkvi. Taulerovým žiakom bol Henrick Seuse (†1366), duchom podobný sv. Bernardovi a Františkovi Asiskému. rčinkoval v Ulme. Poetickým štýlom nemecky písaná „Knižočka večnej múdrosti", preplnená láskou k Bohu, je perlou stredovekej nemeckej literatúry. V Holandsku — politicky patriacom k Nemecku — zastupoval mystiku Ján Ruysbroeck († 1381; čítaj Ruisbrik). Bol svetským kňazom a združil okolo seba po reforme túžiacich, chudobných kňazov. Založil pre nich pri Brusele spolok, ktorý neskoršie prijal augustiniánske reguly. Bol vzorom svätosti a pre jeho hlbokú mystickú kontempláciu nazvali ho „tlmočníkom Ducha svätého" a „doctor ecstaticus". Od neznámeho nemeckého mystika pochádza „Theologia deutsch" alebo „Frankfurter" o dokonalom živote z konca 14. alebo zo začiatku 15. storočia. Podľa nej v človeku je dvojaké svetlo: prirodzené a svetlo milosti. človek má premôcť v sebe svoju vôľu a lásku ku svetu a chcieť len to, čo chce Boh. Luther si dielo vysoko vážil a vydal ho tlačou r. 1518.

4. Scholastika a mystika pestovala hlavne štúdium dogmatické a morálne. To sa však muselo opierať o Písmo sv. Preto stredovekí teologovia venovali zvýšenú pozornosť biblickým štúdiám. Klement V. r. 1310 na podnet Rajmunda Lulla založil na rímskej univerzite katedru reči hebrejskej, arabskej a sýrskej. Koncil viennský nariadil to i na univerzitách v Paríži, v Oxforde, Boloni a v Salamanke. V 15. storočí východné reči študovali na všetkých univerzitách. Rečové znalosti umožnily kritický výklad sv. Písma a uľahčili prácu pri jeho preklade do ľudovej reči. Slávnym exegétom Písma sv. bol Mikuláš z Lyry, profesor v Paríži (†f 1340). Jeho výklady používal i Luther pri svojom preklade (si Lyra non lyrasset Lutherus non saltasset). Namiesto alegorického výkladu hľadal zmysel literárny, čo stredovek hodne zanedbával. Postily Mikuláša Lyranského čiastočne opravil biskup Pavol z Burgosu († 1435), žid-konvertita. Jeho Additiones františkán Matej Dehring viac vášnivo ako spravodlivo skritizoval. Vynikajúcimi exegétami boli Alfonz Tostatus († 1455), profesor v Salamanke, kartuzián Dionýz z Rieckelu a Tomáš Vio-Kajetán. Dnešné podelenie Písma svätého na kapitoly pochádza od parížskeho profesora a neskoršieho arcibiskupa canterburského Štefana Langtona († 1228); textovú kritiku začal Vavrinec Valla († 1457), pokračoval v nej toledský arcibiskup kardinál Ximenes 1517), ktorý vlastným nákladom uverejnil aj viacrečový text Písma — tzv. complutskú polyglotu. Učený Erazmus Roterdamský r. 1516 usporiadal a poznámkami opatril vydanie gréckeho prekladu Nového zákona.

5. Z ostatných teologických disciplín v tejto perióde sa rozvíjala morálka, a to vo forme kazuistickej. Na tomto poli vynikali najmä františkáni. Od neznámeho minoritu z Asti pochádza Summa Astesana. Bartolomej Pizanský zložil tzv. Summu Pisanu a minorita Angelus Carletus († 1495) Summu Angelicu. Usporiadali ich zväčša alfabeticky a riešia v nich nadhodené morálne otázky. Florentský arcibiskup Anton (†1459) vydal praktickú príručku pre spovedníkov — Summa Confessionum. I kánonické právo podávali v tejto perióde kazuisticky. Medzi právnikmi vyniká: Ján Andreä († 1348), profesor v Boloni, pri ktorom nachádzame už aj bohatú literatúru cirk. práva, ďalej inkvizítor Mikuláš Eymericus († 1393), Mikuláš Tadeschi († 1443), arcibiskup palermský a vynikajúci člen kostnického snemu, kardinál Zabarella († 1417), zástanca konciliárnej teórie, a povestný španielsky inkvizítor Tomáš Torquemada (†1468). Dôležitými prameňmi pre cirkevnoprávnu kazuistiku boli rozsudky najvyššieho pápežského súdneho dvora — „Decisiones Rotae romanae" — a pravidlá pápežskej kancelárie, tzv. „Regulae cancellariae", ktoré najprv vydával Ján XXII. a po ňom skoro každý pápež.

Michalski, Les sources du criticisme et du scepticisme dans la philos. du 14. s. Krakov 1927. — Heimsveth, Die sechs grossen Themen der abendl. Metaphysik u. der Ausgang des MA. 1922. — Ritter, Studien zur Spätscholastik. Heidelberg 1927. — Joél, Wandlungen der Weltanschauung, 1928. E. Longpré, La philosophie du B. Du. Scot. Paris 1924. — Kugler, Der Begriff der Erkenntnis bei W. v. Occam 1913. — Rotta, Il Cardinale Niccoló di Cusa, Milano 1928. — Piper, Die Grundlagen der Eckhartschen Theologie. Theol. Bliitter 1935. — Barnikol, Studien z. Gesch. der Briider vom gemeinsamen Leben. 1917. — M. d'Asbeck, La mystique de R. Paris, 1926.

§ 137. HUMANISTI.

Vrcholná scholastika i popri svojom prílišnom zdôrazňovaní nadprirodzeného sveta mala dostatočné porozumenie i pre skutočný svet (oduševnenie za Aristotelov realizmus; § 120, 4). Prechod z nej do humanizmu a renesancie, ktoré hodnotily svet predovšetkým s hľadiska pozemského, nemusel byť nevyhnutne revolučný, ale mohol byť evolučný. Úpadková scholastika sa vyžívala úplne v neplodnom formalizme a stratila zdravý zmysel pre skutočnosť. Preto medzi ňou a novým humanistickým hnutím sa javil väčší prelom, aký by bol býval bezprostredne medzi vrcholnou scholastikou a renesančnou vedou. Úpadková scholastika zanedbávala filozofiu, humanizmus ju zas preceňoval. V scholastike sa usilovali podať kresťanskú pravdu spôsobom jednoduchým a pritom zanedbali vonkajšiu formu. Teraz obsah sa stal vedľajšou vecou a viac vystúpila do popredia elegancia výrazov. Vzorom nového vyjadrovania boli klasické diela. Starší humanisti ešte šťastne vedeli čerpať z klasikov a nepoškodili pritom kresťanský svetonáhľad. No mladší prevzali z antickej literatúry nielen formu, ale aj s kresťanskými zásadami nezrovnateľný obsah. No pomer medzi Cirkvou a humanistami nebol všade jednaký. Záviselo to od okolností a od tradície patričného národa. V Taliansku a pri národoch, ktoré stály v jeho kultúrnej sfére, neznamenalo nové hnutie ani v začiatkoch, ani neskoršie úplné nepriateľstvo. I keď bičovali pomery v Cirkvi, kritizovali len jej osoby, ale nenegovali Cirkev ako takú a kňazstvo. V Nemecku však popierali aj samu Cirkev a jej kňazstvo. V najideálnejšej forme sa zachoval humanizmus v Španielsku. Francúzska a Anglicka sa dotkol len mierne.

1. Talianski humanisti. Talianskemu humanizmu kliesnil cestu veľký básnik Dante Alighieri († 1321), ktorý je vlastne pôvodcom talianskej spisovnej reči. Jeho orientácia k antickým národným klasikom ea javí už aj v tom, že vo svojej Božskej komédii Vergila si zvolil za vodcu po pekle. On vzbudil záujem o štúdium latinskej reči a klasikov. Ale otcom humanizmu je Petrarca (1304-74). V jeho citovom svete sa zjavuje nový motív, - kult ženy a prírody, a to bez nadprirodzeného vzťahu. Zidealizovaná ženskosť inšpirovala kresťanskú lýru 13. storočia (mariánske piesne), ba sv. František Asiský ospevuje i krásu prírody, ale vždy vo vzťahu k Bohu. U Petrarcu však vystupuje už konkrétna žena (Laura) so všetkými prirodzenými vlastnosťami pozemskej ženy. Od doby pohanských klasikov nik tak neospieval prírodu ako on (r. 1329 vystúpil na alpský štít a opísal to). Opovrhol scholastikou, bičoval cirkevné pomery na avignonskom dvore, hoci sám (bol klerik, mal nižšie rady) žil dosť ľahkým životom. Chcel ísť a išiel vždy po cestách kresťanských, ale jeho básnictvo hlasne volalo, že chce kráčať vlastným smerom, a nie po chodníkoch, vyšliapaných dovtedajším univerzálnym kresťanským svetonáhľadom. Pritom však neupadol do frivolnosti ako jeho priateľ Ján Boccaccio († 1375), pôvodca talianskej prózy. Jeho ,,Decameron" je slohove najdokonalejšia próza, obsahom však je to „evanjelium voľnej lásky". Láska je autonomná, nepodlieha nadprirodzeným zákonom. Mníchov nazýval najväčšími pokrytcami. Na konci života neschvaľoval tu, čo za mladi písal, a tak ešte rehabilitoval v sebe kresťanský svetonáhľad. Ale boli i takí, ktorí sa navždy rozišli s kresťanským zmýšľaním. Poggio Bracciolini († 1459) napr. povedal, že za jednu novoobjavenú Cicerónovu reč dal by všetky kresťanské dogmy. Vavrinec Valla († 1465) vo svojich dialogoch „o pôžitkoch" učí, že človeku je dovolené všetko, čo jeho smyslom vyhovuje. Zistil nepravdivosť listiny „Donatio Constantini" (§ 73, 3), surovo útočil na pápežstvo a vyzýval svet, aby pápeža odohnal. Antonio Beccadeli (1471) žiadal úpInú voľnosť pre telesné pudy. Hoci Eugen IV. zavrhol jeho spisy, svet ich predsa dychtivo čítaval. No popri týchto humanistoch pohanského rázu boli i kresťanskí humanisti. Ján Mannetti († 1459), najväčší učenec svojej doby a znamenitý orientalista, preložil do latinčiny Nový zákon a žalmy. Maffeo Vegio († 1458), človek hlbokého kresťanského presvedčenia, zaslúžil sa o rímske starožitnosti, Gemistus Plethon a nicejský metropolita Bessarion dostali sa do Ríma v čas florentského unionistického snemu (1439). Eugen IV. povýšil Bessariona za jeho zásluhy o úniu na kardinála. Bol oduševneným humanistom, ale aj úprimne oddaným synom Cirkvi. Napredovanie Turkov na Balkáne a najmä zánik východného cisárstva nútilo veľa byzantských učencov hľadať útočište na západe. Obyčajne ho našli v Taliansku, kde sa humanizmus stal teraz spoločnou vecou všetkých učencov. Gutenbergov vynález hodne prispel k jeho rýchlemu šíreniu. Ako by hniezdom humanizmu sa stala bohatá republika Florentská, kde zámožné kupecké rodiny bohato napomáhaly nové hnutie. Z rodiny Medicich najmä Cosimo († 1464) a Lorenzo (il Magnifico, † 1492) boli najväčšími mecénmi vedy a umenia. Renesanční pápeži, Mikuláš V., Sixtus IV., uviedli nové hnutie do Ríma, kde za Júlia II. a Lea X. dosiahlo vrchol. Mecenítšom humanizmu v Miláne bola rodina Viscontovcov, v Mantue Gonzagovcov, vo Ferare Estovcov. Typickým predstaviteľom talianskeho humanizmu bol gróf Piko z Mirandoly († 1494), univerzálne nadaný človek, ktorý už ako 14-ročný skončil bolonskú univerzitu a mal ambíciu sústrediť v sebe všetky vedomosti svojej doby. V základoch bol hlboko nábožný, pritom však dobrodruh a odvážny rojko. Nikdy sa nedostal do hĺbky problémov, ktoré chcel riešiť. Chcel zlúčiť kresťanský svetonáhľad so židovským kabalizmom a nejasne vysvetľovaným antickým myšlienkovým svetom. Najviac sa poplietol pri téze o hriechu; popieral totiž jeho večný trest. Inocent VIII. zavrhol jeho učenie. Zomrel však zmierený a Cirkvou.

2. Humanizmus sa chytro rozšíril i za Alpami: vo Francúzsku, Anglicku, Uhorsku, Poľsku a najmä v Nemecku. Koncily XV. storočia, na ktorých sa schádzali učenci celého sveta, poskytovaly neobyčajne prajnú príležitosť, aby sa ľudia oboznámili s novými myšlienkami. Karolom IV. v Prahe zriadená ríšska kancelária išla novému myšlienkovému prúdu v ústrety. Nové myšlienky šírili študenti, ktorí navštevovali talianske univerzity, a legáti, ktorí vtedy boli v strednej Europe (Eneas Sylvius Piccolomini). Na počiatku nemeckého humanistického hnutia stojí vynikajúca postava Mikuláša Kusanského (z Cues; † 1464), odchovanca „bratov spoločného života" v Deventere (§ 136, 3 b). Bol to univerzálne vzdelaný človek. Vynikal najmä v špekulácii, ale pracoval aj v

prírodovede (on prvý zistil, že zem sa točí okolo svojej osi). Popritom oduševňoval svet za Platóna a Aristotela. V diele „De docta ignorantia" poukazuje na obmedzenosť ľudského rozumu. Vplyvom humanizmu vznikly v Nemecku popri jestvujúcich univerzitách (§ 120, 7) nové: v Bazileji (1460), vo Freiburgu (1460), Ingolstadte (1472), Trieri (1473), Tubingene a Mohuči (1477), Wittenbergu (1502) a Frankfurte (1506). I nemeckí humanisti sú spočiatku úplne kresťansky orientovaní. Oduševňujú sa za klasikov, ale mravne sa ich antický duch nedotýka. Ostávajú priateľmi i scholastiky a sú verní i Cirkvi. Napĺňa ich úprimný patriotizmus a láska k nemeckej reči. No mladší humanisti, podobne ako v Taliansku, opovrhli teologickou a filozofickou vedou a chceli čerpať vedomosti len z klasikov. "Viedli ľahký mravný život a obrátili sa zväčša nielen proti Cirkvi, ale aj proti kresťanstvu. Talianski humanisti kritizovali len kňazov, nemeckí však odsudzovali i kňazstvo i Cirkev. Zo starších nemeckých humanistov vynikajú: Rudolf Agricola († 1485), neúnavný šíriteľ klasickej literatúry, Alexander Hegius († 1498), veľký pedagog svojej doby (zdokonalil vyučovaciu metódu a školské knihy), Rudolf Langen († 1519), kanonik v Munsteri a reformátor vestfálskeho školstva. Jakuba Wimpfelinga († 1528) pre jeho vynikajúce pedagogické znalosti pomenovali „vychovávateľom Nemecka". Mutianus Rufus († 1526), kanonik v Gothe, bol odporcom scholastiky. Orientalista Ján Reuchlin († 1522), profesor v Ingolstadte a Tribingene, vždy zachoval vernosť k Cirkvi (nevinne ho podozrievali z kacírstva pre jeho styky s rabínmi). Ján z Trittenheimu († 1516), benediktínsky opát, položil základy slávnej bibliotéky a literárne bol činný na každom poli (v patrologii: De viris illustribus). Geiler z Kaiserbergu († 1510) spojoval v sebe scholastiku a humanizmus a ostro bičoval vtedajšie korupčníctvo. Mladší nemeckí humanisti, ktorí sa sami nazývali poetami, sústreďovali sa v Erfurte. K nim patrí: Ulrich Hutten († 1523), nadaný ale nespratný básnik, politik medzi humanistami a divý odporca Ríma; Henrich Bebel († 1518), profesor poetiky v Tubingene, básnik, podobný talianskemu Paggiovi, a Konrád Celtis († 1508), ktorého cisár Maximilián povolal na viedenskú univerzitu, aby podporoval humanizmus. Preto založil i dunajská lite-rárnu spoločnost. Najvýznamnejší medzi mladšími humanistami je Erazmus Roterdamský († 1536), ktorého rovesníci uctievali ako knieža vedy. Bol znamenitým znalcom gréčtiny a latinčiny. O teológiu sa zaslúžil prekladom Nového zákona (§ 136, 4) a edíciami sv. Otcov (bol vysväteným kňazom, ale omšu vari nikdy neslúžil). V ostatných svojich početných spisoch (najmä v diele Stultitiae laus, kde sa posmieva scholastike, mníšstvu, úcte svätých a odpustkom) zaujal proti Cirkvi stanovisko nielen kritické, ale aj nepriateľské. On je „spiritus rector" protestantizmu, hoci nemal odvahu bojovne vystúpiť proti Cirkvi ako Luther (§ 156, 4). Pri mnohých krásnych vlastnostiach tohto vynikajúceho človeka celkový vplyv Erazmov prejavil sa na náboženskom poli ako škodlivý, lebo Erazmus viac kritizoval, ako by bol pozitívne ukazoval cestu nápravy. Reformátori vychytili z jeho diel len to, čo mohli použiť v boji proti Cirkvi. Len v tom zmysle ho možno počítať medzi duševných pripravovateľov a predchodcov reformácie.

3. V Portugalsku a Španielsku sa humanizmus zachoval v pomerne najčistejšej forme a nenaštrbil kresťanský svetonáhľad. V Portugalsku ho podporoval najmä panovník Emanuel Veľký († 1521). Vytvoril humanistické ovzdušie, v ktorom najväčší portugalský básnik, Luis Vaz de Camoes (čít. Kamui; † 1580), napísal Lusiady — kresťanským duchom precítený národný epos. V Španielsku František Ximenes († 1517), kardinál a štátnik, Antonio de Guevara († 1545), biskup a veľký ctiteľ Karola V., harmonicky spájali nové hnutie s kresťanstvom. Francúzske univerzity sa chovaly ‚k novému hnutiu pomerne dosť pasívne. V Anglicku napísal pod vplyvom humanizmu, hlavne Erazma Roterdamského, Tomáš Morus († 1535) „Utópiu". V Čechách zo starších humanistov vyniká Ján zo Středy, kancelár Karola IV., Ján z Rabsteinu, Ján Šlechta; na Morave Stanislav Thurzo († 1540), biskup olomoucky, a prepošt Augustín Kasebrod. Oduševneným humanistom v Uhorsku bol Ján Vitéz de Zredna † 1472), cicerónskou latinčinou hovoriaci ostrihomský arcibiskup. Jeho odchovancom bol kráľ Matej Korvín, ktorý mohutne podporoval nové hnutie za čas celého svojho panovania. Klasické básne päťkostolského biskupa Jána Pannonia sú úplne svetského ducha. Veľký humanista bol aj ostrihomský arcibiskup Tomáš Bakócz. Na Slovensku plodom humanizmu je bratislavská univerzita (Academia Istropolitana, 1465). Vynikajúcejší slovenskí humanisti. trnavský rodák Ján Boza-Sambucus († 1584), Zachariáš Mošovský († 1587), nitriansky biskup, a trnavskí humanisti Stanislav a Štefan Pannonus, Juraj Turkovič, Mikuláš Veľký, Mikuláš Novák a Michal Dubovský patria už do novej doby.

Burdach, Reformation, Renaissance, Humanismus, 1926. — Saitschick, Menechen u. Kunst der ital. Renaiesance. 1925. — Friedel, Kulturgeschichte der Neuzeit I. 1927. — Hauser et Renaudet, Les débuts de l'áge modrne, La Renaissance et Ia Reforme. Paris 1929. — Schmelzer, Petrarcas Verhältnis zur vorausgehenden christlichen Philosophie des MA. 1912. — Mohler, Kardinal Besurion als Theologe, Humanist u. Staatemann. I. 1923. — Caseirer, Indi-viduum u. Kosmos in der Philosophie der Renaiss. 1927. — Betzendurfer, Die Lehre v. d. zweifachen Wahrbeit bei P. Pomponatius. Tubingen 1919. — Pineau, Érasme, ea pensée religieuse. Paris 1924.

§ 138. HERETICKÉ HNUTIE. JÁN VIKLEF.

1. Koncom XIV. a začiatkom XV. storočia Cirkev mala riešiť, dve veľké úlohy: upevniť jednotu Cirkvi a uskutočniť reformu, Horko-ťažko sa jej podarilo splniť prvú, na druhú už nestačila. Na poli cirkevnej reformy nielen že sa nestalo nič význačnejšieho, ale pod vplyvom renesančného ducha Cirkev mravne ešte viac upadla. Ani pápežom, ani zosvetárčeným kardinálom a biskupom nezáležalo veľmi na tom, aby sa cirkevné pomery zlepšily. To bolo osudné. Keď sa nestarali o reformu Cirkvi ľudia na to povolaní, odhodlali uskutočniť ju menej povolaní, pravda, každý podľa svojho náhľadu. Chceli reformu, a prišli k nebezpečným bludom. Západnou schizmou sa síce Cirkev rozštiepila, ale náboženstvo ostalo nedotknuté. Nové bludy narušily však náboženskú

jednotu a tak pripravily cestu veľkému rozpolteniu kresťanstva v 16. storočí — k reformácii. Jej predzvesťou sú Viklef v Anglicku a Ján Hus v Čechách.

2. Anglicko sa v minulosti často protivilo Sv. stolici, keď chcela zaťažiť anglické cirkevné majetky (§ 63, 103). Pápežský primát však vždy lojálne uznávalo. Veľmi citlivo sa ho dotkly cirkevné majetkové opatrenia Bonifáca VIII. (§ 125, 3). V 14. storočí, keď sa vzmáhalo národné povedomie, tento postoj Anglicka sa ešte stupňoval. Národnému odporu teologický podklad dal profesor a kazateľ Ján Viklef. Ján Viklef (1329-84) pochádzal z anglosaskej šľachtickej rodiny. V Oxforde študoval filozofiu, teologiu a právo. Ovplyvňoval ho Bradvardini (§ 136, 2) a Occam, oduševňoval sa najmä za Aristotela a Augustína. Potom sa stal predstaveným canterburského kolégia, rektorom oxfordskej univerzity a súčasne dostal farské benefícium v Lutherworthe. Bol veľmi učený a mravne bezúhonný, ale mníchov, najmä žobravých, nenávidel. Odstránil ich aj zo svojho kolégia. Keď však pápež zakročil, musel ich prijať späť. Preto zanevrel i na pápežstvo. Po prvý raz vystúpil na verejnosť, keď kráľ Eduard III. odoprel platiť pápežovi lénny poplatok. Viklef ako patriot to schvaľoval, ba prejavil náhľady, ktoré sa nedaly zrovnať s cirkevnými náhľadmi. V kázňach a spisoch sa obrátil proti cirkevnému panstvu, ktoré sa vraj nedá porovnať s učením Krista a apoštolov a škodí cirkevným záujmom. Štát nech zhabe cirkevné majetky ako národný majetok a nech sa postará o výživu duchovenstva. Najviac útočil proti majetku mníchov. Neskoršie sa postavil i proti samému mníšstvu. Jeho reči sa páčily ľudu a vítal ich aj kráľovský dvor. Keď sa o Viklefovej náuke dopočul pápež Gregor XI., zavrhol z nej niektoré vety. Na ostrejšie opatrenia proti nemu však nedošlo, lebo ho zastával kráľovský dvor a anglický ľud. V čas západnej schizmy Viklef sa odvážil útočiť aj na pápežstvo, ktoré vyhlásil za inštitúciu Antikristovu. Išiel ešte ďalej a zavrhol i katolícke učenie o transubstanciácii. R. 1381 pod vplyvom jeho náuk o majetku vzniklo sedliacke povstanie. To ho pozbavilo priazne pri kráľovekom dvore. Londýnska a oxfordská synoda r. 1382 vyhlásila 24 téz z jeho učenia za mylné. Preto ho vylúčili z oxfordskej univerzity. Utiahol sa na lutherworthskú faru, kde napísal ešte svoje hlavné dielo Trialogus (rozhovor pravdy, múdrosti a lži). Zomrel náhle r. 1384. S Cirkvou sa nezmieril. Jeho prívrženci, ktorých ľud potupne nazval „lolardmi", rozsievačmi zlého semena, rozširovali ďalej jeho náuku. Kostnický snem 45 téz z jeho učenia zavrhol. R. 1427 jeho mŕtvolu vykopali a spálili.

3. Viklef začal útočiť na Cirkev tým, že nemá právo na časné majetky, že je podrobená štátnemu súdnictvu, a došiel až k úplne mylnému pochopu o Cirkvi. Jeho hlavné zásady sú: pápežstvo je zbytočné, jedinou hlavou Cirkvi je Kristus. Ľudia sú predurčení na večné spasenie alebo zatratenie, preto ani spoveď, ani odpustky nepomôžu. Rehoľníctvo nemá zmysel. Cirkev sa skladá len z vyvolených na spasenie a nemá mať časné majetky. Písmo sv. je jediným prameňom viery (dal preložiť Starý zákon do angličtiny a Nový preložil sám). Zmenil pochop o sviatostiach, popieral osobitný kňazský stav a o eucharistii tvrdil, že chlieb a víno ostáva i po konsekrácii (teória remanencie). Posmieval sa kňazskému celibátu, úcte svätých a relikvií, zavrhol odpustky a zádušnú omšu. Za hlavné pokladal hlásať ľudu „slovo božie"; preto vysielal medzi ľud po dvoch „chudobných kňazoch", klerikov a laikov — „lolardov". Viklefizmus po smrti pôvodcu, i keď sa dosť ujal medzi ľudom, nemal človeka, ktorý by ho bol lepšie zapojil do politického diania, využil preň situáciu a dal mu väčšiu dôležitosť. Za kráľa Henricha IV. (1399-1413), z domu Lancasterovcov, spojili sa proti bludu Cirkev a štát a r. 1400 vyniesli v Anglicku zákon „de haeretico comburando". Na vyhubenie herézy uviedli inkvizíciu, v Anglicku dosiaľ neznámu. Z tvrdošijných lolardov niekoľkých spálili na hranici. I keď viklefizmus prenasledovali, udržal sa kde-tu medzi jednoduchým ľudom. Tak mohly naň nadviazať anglické náboženské nepokoje v XVI. storočí. Bezprostredným pokračovaním viklefizmu bol husitizmus v Čechách, kde sa utiahol pred prenasledovaním nejeden viklefista.

H. Färatenau, Wiclifs Lehren von der Einteilung der Kirche und von der Stellung der welt. Gewalt. 1900. — Wagner, Die engl. Kirchenpolitik unter Richard II. 1914. — Dymmok, Liber contra XII. errores et haereses Lollardo-rum. London 1921. — Arrowsmith, The Prelude to the Reformation. Lond. 1923. — Manning, The Peoplés Faith in the Time of Wyclif. Cambr. 1917. — Trevelyan, Englan in the Age of Wycliffe, Lond. 1909.

§ 139. JÁN HUS. NÁBOŽENSKO-SOCIÁLNA REVOLÚCIA V ČECHÁCH

1. Husitizmus nevznikol z príčin len čisto náboženského rázu. Boli tu i sociálne a národné pohnútky, ktorých vtedy v Čechách bolo nadostač. Nemci v 13. a 14. storočí sa osadzovali v Čechách vo verkom počte a nadobúdali značný vplyv vo verejnom živote. Keď za Karola IV. sa stala Praha nielen „caput regni", ale aj „caput imperií", zas sa hrnuli do nej cudzinci. Najmä Nemci zaujímali na cisárskom dvore a v mestskej správe dôležité miesto a urobili z Prahy mesto nemecké. I na pražskej univerzite, založenej Karolom IV. (1348), študovalo vera poslucháčov zo susedných nemeckých krajín a oni tiež si nárokovali práva na úkor domáceho obyvateľstva. To všetko aa citlivo dotklo národne prebudených Čechov. Rovnako rozhárané boli i sociálne pomery v Čechách. šrachta utlačovala nižšie obyvateľstvo a svoju moc dala pociťovať aj kráľovskému dvoru, ktorý už bol proti nej takmer bezmocný. Cirkev — ako aj inde — aj v Čechách mala veľké majetky, čo napĺňalo nižšiu šľachtu, ktorá časom schudobnela, veľkou závisťou. Čakala len na vhodnú príležitosť, kedy sa bude môcť zmocniť cirkevných majetkov. Ako už obyčajne býva, keď je Cirkev bohatá, klérus nestojí na výške svojho povolania. Bohatstvo vyvolalo v klére nedbanlivosť k povinnostiam, lakomstvo a prepych. Klérus bol

zosvetárčený. Neveľmi mu záležalo na tom, aby ľud nábožensky vyučoval a upevňoval. Preláti — zväčša cudzinci — zanedbávali rezidenciu, dušepastierstvo, viedli pohoršujúci život a k českému ľudu nemali úprimný vzťah predstavených k podriadeným, ktorý nevyhnutne vyžaduje zdarné účinkovanie. Český národ mal prirodzený zmysel pre poriadok a v nejednom Čechovi sa prejavila túžba i po reforme v Cirkvi, a to ešte živšie ako inde. Prvý arcibiskup pražský, Ernest z Pardubíc († 1364), všetkými silami sa pričinil o reformu disciplíny duchovenstva v Čechách. Jeho nástupca Ján Očko z Vlašime († 1379) zvolal niekoľko provinciálnych synod, ktoré maly upevniť cirkevný poriadok. V olomouckej diecéze kroměřížske synody sa staraly o cirkevnú disciplínu. Okrem biskupov snažili sa o cirkevnú reformu i jednotliví kňazi a rehoľníci. Kanonik Konrád z Waldhausenu († 1369), Ján Milíč z Kroměříže († 1374) ostro bičovali chyby duchovenstva a povzbudzovali ľud k pokániu. Usilovali sa zreformovať duchovenstvo, ale neopustiť cirkevnú pôdu. Predsa už i pri nich, ale najmä pri Matejovi x Janova († 1394), pražskom kanonikovi, javila sa akási zveličená, nezdravá mystika, do ktorej sa ľahko mohli zadrapiť tí, ktorí zádrapku hľadali. Oveľa ďalej však išiel majster Ján Hus, profesor pražskej univerzity a kazateľ. Bol to človek bezúhonný, skvelý rečník a telom i dušou oddaný svojmu českému národu. Náklonnosti k mystickému rojčeniu bolo v ňom ešte viac ako v jeho predchodcoch. Pritom bol aj sebavedomý a odvážny. Mal teda vlastnosti, ktoré ho predurčovaly na to, aby svojimi ideami urobil väčší rozruch, ako sa podarilo Viklefovi v Anglicku.

2. Ján Hus sa narodil okolo r. 1369 v Husinci zo sedliackych rodičov. Študoval v Prahe, kde r. 1393 sa stal bakalárom slobodných umení a hneď i teologie. Po vysviacke za kňaza prednášal filozofiu a r. 1401 sa stal dekanom filozofickej fakulty. V betlehemskej kaplnke, založenej na to, aby sa v nej hlásalo slovo božie slovom českým, prevzal úrad kazateľa. Tento úrad mu poskytoval možnosť, aby svoje myšlienky a reformné snahy predkladal ľudu. Prísny mravný život, veľká učenosť, láska k národu a jeho reči, čo sa odzrkadľovalo z každého Husovho slova, urobily ho miláčikom ľudu a betlehemská kaplnka stala sa strediskom reformných snáh. Jeho reči, i keď ostro bičovaly cirkevné neporiadky, nevybočily z dovolenej cirkevnej línie dotiaľ, kým sa Hus dôkladnejšie neoboznámil s učením Viklefovým. Medzi pražskou a oxfordskou univerzitou bol už dávnejšie čulý vedecký styk, najmä však od tých čias, keď sestra Václava IV. sa zasnúbila s anglickým kráľom Richardom II. Vera viklefistov prišlo do Čiech a Viklefove teologické náhľady našly živú ozvenu najmä medzi českými členmi pražskej univerzity. Na ich čelo sa postavil Ján Hus. Viklefizmom ovplyvnené Husove kázne spočiatku pritiahly nemálo prívržencov aj zo šľachty a kléru. Neskôr však začaly budiť podozrenie vo vyššom klére, lebo Hus pri karhaní cirkevných neporiadkov a chýb jednotlivých stavov prekročoval hranice potrebnej kritiky. Útočil už nielen na cirkevné majetky, ktoré, ako Viklef, pokladal za prameň všetkého zla v Cirkvi, ale napadol i samu Cirkev a podkopával jej autoritu. Cirkevná vrchnosť s univerzitou, na ktorej vtedy väčšinu hlasov mali ešte Nemci a cudzinci, uzniesla sa r. 1403, že neslobodno hlásať zavrhnuté tézy Viklefove. Hoci Hus a českí profesori univerzity sa protivili tomuto uzneseniu, predsa arcibiskup Zbyněk z Hasenburgu († 1411), človek síce dobrý, ale v teologii málo podkutý, nielen že nemiernil Husa, ale dal mu ešte dôležitý úrad synodálneho kazateľa. Viklefove náhľady sa šírily ďalej, kým pápeži Inocent VII. a Gregor XII. energicky nevyzvali pražského arcibiskupa, aby potlačil bludné náuky. Na Zbyňkovo zakročenie r. 1408 český národ a pražská univerzita sa zriekly Viklefovej náuky a arcibiskup zbavil Husa úradu synodálneho kazateľa. Napätý pomer medzi pražským arcibiskupom a Husom ešte viac sa vyostril v čas pizanského snemu r. 1409. Tento snem žiadal odopriеť obedienciu obom pápežom. Václav IV., ktorý sa dosiaľ pridržiaval s českým národom legitímneho pápeža Gregora XII., teraz sa ho zriekol. Snem ho za to uznal za rímskeho cisára. Pražská univerzita sa rozštiepila: český národ, vedený Husom, ochotne prijal postulát pizanského snemu, ostatné tri národy univerzity - Bavori, Sasi a Poliaci - s arcibiskupom Zbyňkom a vyšším českým klérom sa pridržiavali i naďalej pápeža Gregora XII. Nato kráľ Václav na Husov návod vydal Kutnohorský dekrét (1409), ktorým zmenil dovtedajšiu univerzitnú ústavu v prospech Čechov. Dovtedy mali Česi na univerzite jeden hlas proti trom hlasom ostatných národov. Teraz opačne. Česi majú tri hlasy, cudzinci - Bavori, Sasi a Poliaci - spolu jeden hlas. Nato tisíce cudzincov opustilo pražskú univerzitu. Nemci založili univerzitu v Lipsku (1409) a Poliaci rozšírili krakovskú. Arcibiskup Zbynek pridal sa r. 1409 k pizanskému pápežovi Alexandrovi V. a od neho dostal rozkaz, aby spálil všetky Viklefove spisy a šírenie bludu potlačil. Hus a ním vedená pražská univerzita sa postavili proti tomu, ba Hus vo svojich kázňach - i keď mu biskup odňal kazateľské právo - ďalej útočil na kňazov, ba aj na arcibiskupa. Keď dal Zbynek spáliť Viklefove spisy, došlo v Prahe na veľké vzbury. Kráľ Václav nebol rozhodný. Husom inšpirované výtržnosti síce zakázal, ale odsúdil i Zbyňka. Nariadil totiž arcibiskupovi, aby dal Husovi náhradu za spálené Viklefove spisy. R. 1412 poslal pápež Ján XXIII. do Prahy bulu, v ktorej sľúbil odpustky všetkým, ktorí peniazmi alebo inou pomocou prispejú na križiacku výpravu proti Ladislavovi Neapolskému, prívržencovi pápeža Gregora XII. To poskytlo Husovi a jeho prívržencom novú príležitosť na vystúpenie. Hus pobúril ľud, ktorý pápežskú bulu verejne spálil. Václav chcel udusiť neporiadok; troch pražských mladíkov, ktorí napadli pápežských komisárov, dal popraviť. Ľud však pokladal popravených za svojich mučeníkov. Nižšie triedy ľudu slepo išly za Husom, ale prezieravejším sa otvorily oči a videli, že Hus bičuje nielen neporiadky, ale podnecuje aj nebezpečnú revolúciu. Dosiaľ boli proti nemu len Nemci, teraz však odstúpili od neho aj dovtedajší jeho verní prívrženci: Štefan Páleč a Stanislav zo Znojma. Pražskí farári prostredníctvom Michala z Brodu (de Causis) podali na Husa žalobu n Jána XXIII. Pápež vyhlásil r. 1412 nad Husom veľkú kliatbu a interdikt nad Prahou a každým miestom, kde Hus bude. Súčasne nariadil, aby zborili betlehemskú kaplnku. Hus proti tomu apeloval na všeobecný cirkevný snem a na „najvyššieho sudcu" Ježiša Krista. Prahu však musel opustiť. Utiahol sa na Kozí Hrádek pri Tábore. Odtiaľ napomínal svojich pražských prívržencov, aby zotrvali v poznanej pravde a nedali zboriť betlehemskú kaplnku. Tu zostavil podľa príkladu Viklefovho svoj spis „Tractatus de ecclesia", v ktorom

medziiným použil vetu, že ani cirkevného, ani svetského predstaveného, ktorý nežije podľa Kristovho zákona, neslobodno poslúchať. Medzitým zvolali všeobecný cirkevný snem do Kostnice. Keďže Hus sám sa odvolával na všeobecný snem, vyzval ho teraz Žigmund, aby sa ospravedlnil z kacírstva pred snemom, lebo ako budúcemu českému kráľovi mu záležalo na usporiadaní náboženských pomerov v Čechách. Dal Husovi ochranný list, ktorý mu zabezpečoval cestovanie na snem. Hus hneď po svojom príchode do Kostnice hlásil sa u pápeža Jána XXIII., ktorý sňal s neho kliatbu a interdikt (suspenzia ostala) a sľúbil mu ochranu; ale rokovanie s ním odložil, kým nepríde Žigmund. Husovi odporcovia, Páleč, Michal de Causis a Ján železný, biskup z Litomyšle, podali naňho formálnu žalobu. Hus, hoci bol suspendovaný, celebroval a kázal. K tomu ešte sa rozniesla správa, že pomýšľa na útek. Preto ho uväznili a zaobchádzali s ním dosť kruto; proti tomu Žigmund energicky protestoval. Zostavená komisia vypočula svedkov, najmä o mylných tézach z „traktátu o Cirkvi". Po úteku Jána XXIII. (§ 129, 3) Husovo postavenie sa zhoršilo. Odviedli ho do prísnejšieho žalára na hrade Gottlieben, kde ho držali šesť týždňov. Ale česká a poľská šľachta sa sťažovala, že Husov proces sa preťahuje, a žiadala preňho verejný výsluch. Preto previedli Husa do Kostnice, kde ho tri razy verejne vypočuli. 30 viet z jeho spisov pokladali za mylné. Hus ich však nechcel odvolať, hoci i Žigmund i jeho bývalý priateľ Štefan Páleč všemožne sa usilovali pohnúť ho k tomu. Predostreli mu dosť miernu formulu. Hus však chcel o svojich náhľadoch dišputovať so snemom, na čo koncil nemohol pristúpiť. Márne boli všetky pokusy kardinála Petra d'Ailly, Zabarellu a Husových krajanov, aby bol ústupnejší; Hus ostal tvrdý. Nato snem 6. júla r. 1415 tridsať bludných článkov z Husových spisov uznal za heretické a Husa po márnom napomenutí ako nepolepšiteľného kacíra odsúdil, zbavil kňazskej dôstojnosti (degradoval) a vydal ho svetskej vrchnosti. Ešte toho istého dňa ho spálili a popol vysypali do Rýna. Na hranicu šiel zmužilo, modliac sa za vytrvanlivosť. Podobný osud stihol po 11 mesiacoch i Hieronyma Pražského, najzúrivejšieho agitátora husitizmu v Čechách a v Uhorsku.

3. Husova náuka v podstate závisí od spisov Viklefových. Jediným pravidlom viery je sv. Písmo, stredobodom jeho dogmatiky je predurčenie. Cirkev je zborom predurčených. Jedinou hlavou Cirkvi je Kristus; sv. Peter ňou nebol. Kňaz, keď si nie je vedomý viny, môže slobodne hlásať slovo božie. Cirkevná poslušnosť odporuje sv. Písmu a je len hierarchickým vynálezom. Predstavený, duchovný aj svetský, keď je v ťažkom hriechu, stráca svoju moc a má sa svojho úradu zriecť. Cirkevné cenzúry sú len na potlačenie laikov. Kňazi majú žiť v chudobe, kňazské majetky treba zhabať. Princípom oprávneného súkromného majetku je stav milosti božej; preto každý, kto je v smrteľnom hriechu, na ten čas stráca právo na majetok. Spravodlivý zas má právo na všetky viditeľné veci (komunizmus spravodlivých). Husova náuka je kópiou Viklefovej, okrem učenia o eucharistii, kde Viklefovu teóriu remanencie neprijal. Podobne ako Viklefova, i Husova náuka podrýva základy Cirkvi a štátu. Keby sa prakticky uplatnila, viedla by nevyhnutne k revolúcii. Či si bol Hus úplne vedomý dosahu a možných následkov svojich náhľadov, ťažko je rozhodnúť. Bol mravne založený človek, preto ťažko predpokladať, že by bol vedome chcel zlo. Na druhej strane zas bol vznetlivý a náklonný k revolúcii. To ho pozbavovalo pokojného uvažovania a domyslenia jeho myšlienok. Je vedľajšie, aký bol jeho úmysel. Jeho náhľady viedly k trvalej anarchii v Cirkvi a ľudskej spoločnosti, preto Cirkev i štát maly povinnosť zakročiť proti jeho podvratným náukám. O často spomínanom ochrannom liste (salus conductus), ktorý dal Žigmund Husovi, treba vedieť, že bol len politického, a nie právneho rázu. Bol teda len cestovným pasom, ktorý mal chrániť Husa na ceste do Kostnice. Späť len vtedy, ak ho na sneme neodsúdia. Proti rozsudku synody ho nemohol chrániť, lebo na to Žigmund nemal právo. Podľa Husa Žigmund mu ústne sľúbil slobodný návrat i vtedy, ak sa nepodrobí rozhodnutiu synody. Takýto sľub bol by mohol Žigmund splniť len porušením cirkevného trestného práva, alebo porušením vtedy ešte platných štátnych zákonov, podľa ktorých cirkevnými zákonmi právoplatne odsúdený kacír má byť svetskou vrchnosťou spálený. No Žigmund nemohol chcieť porušiť ani jedno, ani druhé.

J. Sedlák, Tractatus causam Mag. J. Hus e parte catholica illustrantes. 1914. — Flajšhans, M. Jan Flus. 1901. — J. Sedlák, M. Jan FIus. 1915. — Neuman, Hus dle najnovější literatury, 1931. — Neuman, Katoličtí mučedníci doby husitské, 1927. — Mišík, Husiti na Slovensku. 1928. — Hall, Hus u. K. Sigmund. 1912. — Dr. špirko, Hnsiti, jiskrovei a bratríci v dejinách Spiša. 1937.

§ 140. HUSITSKÉ VOJNY.

1. Husovo odsúdenie spôsobilo v Čechách ohromný rozruch. Pokladali to za potupenie celého českého národa, ktorý tým predstavili svetu ako národ heretický. Duchovných, nesúhlasiacich s Husom, dohnali a ohrozovali arcibiskupa Konráda z Vechty. Česká a moravská šľachta podala v Kostnici ostrý protest proti odsúdeniu Husa, „človeka nevinného a mravného", i proti pomenovaniu hnutia „českou herézou". Utvorilo sa súčasne združenie, ktoré malo chrániť slobodu; kázať slovo božie, chrániť duchovných pred biskupskou mocou a ľud pred nespravodlivou kliatbou. Za vonkajší odznak svojho hnutia prijali kalich laikov. Už počiatkom r. 1414 vystúpil pod vplyvom Husových náuk Jakoubek zo Stříbra s učením, že sviatosť oltárnu treba prijímať pod oboma spôsobmi (sub utraque specie), lebo tak je to ustanovené vo svätom Písme. Kalich patrí nielen duchovným, ale aj laikom. Na tomto základe začali poniektorí pražskí farári udeľovať sväté prijímanie pod oboma spôsobmi. Koncil kostnický túto novotu zakázal a určil cirkevné tresty na tých, ktorí prijímanie vysluhovali pod oboma spôsobmi. Ale Jakoubkovi prívrženci i naďalej sa pridržiavali kalicha a pokladali ho za symbol husitizmu. Nazývali sa utrakvistami. Hnutie sa rýchlo šírilo i na vidieku. Kráľ Václav nevystúpil proti nemu dosť energicky. Katolícka jednota pánov, ktorá vznikla na ochranu starého náboženstva, bola zas prislabá, aby mohla novému hnutiu čeliť. Až r. 1419, keď i pápež Martin V., i cisár Žigmund naliehali na Václava, aby potlačil nové hnutie, odhodlal sa kráľ zakročiť proti nemu energickejšie. Ale už bolo neskoro. Keď vylúčil husitov z

mestského magistrátu Nového Mesta a dosadil katolíkov, došlo na nepokoje. Bývalý premonštrátsky mních Ján zo Želiva zohnal ľud, ktorý pod vedením Jána Žižku z Trocnova vnikol do radnice a 7 katolíckych členov magistrátu vyhodil oblokom a pobil. Rozhnevaný Václav chcel preto ohňom vyhubiť kacírov, ale náhle zomrel na porážku (1419). Na český trón nastúpil Václavov brat, cisár a uhorský kráľ Žigmund. Práve viedol vojnu proti Turkom, keď zomrel Václav. Na ceste do Čiech prijal v Brne posolstvo z Čiech, ktoré ho žiadalo, aby uznal 4 články pražského snemu, na ktorých sa uzniesli pražskí husiti. Sú to: 1. slobodne hlásať slovo božie, 2. prijímať pod oboma spôsobmi, 3. apoštolská chudoba duchovenstva a 4. trestať verejne spáchané smrteľné hriechy. Žigmund nevyhovel ich žiadosti. Oni zas mu vyčítali, že zavraždil Husa a nedodržal dané slovo, a neuznali ho za kráľa. Žigmund dal vyhlásiť r. 1420 bulu Martina V., v ktorej pápež vyzýval svet proti husitom, a sám so silným vojskom prišiel do Čiech, aby sa zmocnil kráľovstva. Tým sa začaly nešťastné husitské vojny (1421-33). Táboriti — ako sa nazývali radikálni husiti (podľa novozbudovanej pevnosti Tábor) — vedení geniálnym vodcom Jánom Žižkom z Trocnova († 1424), všade premohli pomerne slabé križiacke vojsko a od r. 1427 napádali aj susedné krajiny, Sliezsko, Sasko, Brandenbursko a najmä Slovensko, a stali sa postrachom kresťanského sveta. V samých Čechách spôsobily husitské vojny obrovské škody. V bojoch veľká časť obyvateľstva zahynula, mestá, obchod a priemysel boli zničené, kostoly, kláštory, umelecké poklady Čiech spálené, obyvateľstvo schudobnelo a v krajine zavládla neopísateľná bieda. Cirkevný a sociálny poriadok obrátily hore nohami.

2. Keďže husiti za jediný prameň viery pokladali sv. Písmo, ktoré však vykladali nejednotne, onedlho vznikly medzi nimi sekty, ktoré spájal len kalich — spoločný symbol husitizmu. Najmiernejšou stranou husitskou boli kališníci alebo utrakvisti, ktorých programom boli štyri pražské články, postavené pražskou univerzitou. Ku kališníkom sa pridal r. 1421 aj pražský arcibiskup Konrád z Vechty. Radikálnou stranou boli táboriti, ktorí sa úplne pridržiavali náuk Viklefových a Husových. Bibliu pokladali za základ všetkého, nielen náboženského, ale aj politického a občianskeho života. Od členov žiadali najväčšiu mravnú prísnosť, zriecť sa každej rozkoše. Kňazov volila obec, kázať mohli i laici. Pred očami mali akýsi teokratický ideál, spojený so suverenitou ľudu. Odmietali stavovskú rozdielnosť. Po Žižkovej smrti časť táboritov uznávala za vodcu Prokopa Holého. Menšia časť, tzv. „siroty" (lebo im zomrel otec, Zižka), vedená Prokopom mladším a či Prokúpkom, tvorila spojenie medzi táboritami a kališníkmi. Orebiti, podľa vŕšku Oreb, podobne ako siroty - vojenské bratstvo - zavrhovali všetky cirkevné obyčaje, lebo Kristus a apoštoli vraj nič nepredpísali. Keďže nemali samostatné vyznanie, splynuli onedlho so sirotami. Z komunistických ideí táboritov vyšli mikulášovci alebo adamiti. Pokladali sa za synov božích, pýšili sa akýmsi stavom prvotnej nevinnosti. Vláčili sa po lesoch nahí a dopúšťali sa najväčších hanebností. Sám Žižka vystúpil proti ich bludu, ale adamiti sa udržali v Čechách a na Morave až do XVI. storočia.

3. Križiacke výpravy proti husitom skončily žalostne. Husiti pri Domažliciach (1431) rozprášili posledné zvyšky križiakov. I pápežský legát Julián Cesarini sa zachránil len útekom. Ked to vi-del koncil bazilejský, odhodlal sa urovnať vec s Čechmi miernejšou cestou. Keďže miernejšia strana husitov, kališníci, a vysoká česká šľachta bola tiež náklonná rokovať, snem pozval Čechov do Bazileja. českú deputáciu viedol Ján Rokycana, farár týnskeho kostola, Prokop Holý a Mikuláš Pilgram, biskup táboritov. Žiadali štyri pražské články uviesť do života. Rokovanie s nimi v Bazileji však neviedlo k cieľu. Pokračovalo sa v ňom v Prahe, kde konečne r. 1433 sa dohodli na tzv. pražských kompaktátoch. V podstate boli to už známe štyri pražské články: 1. V Čechách a na Morave možno podávať prijímanie pod dvoma spôsobmi tým, ktorí o to žiadajú, ale s poučením, že Kristus pod každým spôsobom je prítomný celý. 2. Slovo božie možno hlásať slobodne, ale majú to robiť biskupmi aprobovaní kňazi. 3. Verejné smrteľné hriechy sa majú trestať podľa zákona božieho a sv. Otcov, ale tresty majú vykonávať len úradne na to oprávnení ľudia. 4. Cirkev a kňazi — okrem mníchov — môžu mať majetok. Majú ho však spravovať spravodlivo podľa úmyslu sv. Otcov. Pražské kompaktáty prijali len miernejší kališníci; táboriti a siroty sa nedali pohnúť k zjednoteniu s Cirkvou. Keď táboriti napadli katolícke mesto Plzeň, spojily sa proti ním katolícke stavy s kališníkmi a r. 1434 pri Lipanoch neďaleko Prahy porazili táboritov a siroty. V boji padli obaja Prokopovci, vodcovia radikálnych husitov a veľa husitských bojovníkov. Tým bola odstránená hlavná prekážka, ktorá stála v ceste žiadúcemu zjednoteniu Čechov s Cirkvou. Po novom rokovaní s bazilejským snemom a cisárom Žigmundom dohodli sa r. 1436 v Jihlave. Na jihlavskom sneme slávnostne vyhlásili kompaktáty a uznali Žigmunda za českého kráľa. Bazilejský snem schválil kompaktáty r. 1437. Česi kompaktáty nedodržiavali. Pápež Pius II., keď sa dozvedel, že kališníci zneužívajú kompaktáty, vyhlásil ich r. 1462 za neplatné a zakázal svätiť utrakvistických kňazov. Po belohorskej porážke uskutočnili v Čechách prísnu rekatolizáciu. Ferdinand II. ediktom z r. 1629 zakázal katolíkom prijímať pod oboma spôsobmi.

4. Po jihlavskej dohode husitizmus aspoň navonok mizol. Tých katolíkov, ktorí podľa kompaktát prijímali pod dvoma spôsobmi, nazývali kališníkmi, utrakvistami, ostatných subunistami, unistami. Ale cirkevné pomery v Čechách ešte dlho boli rozhárané. Rokycanu († 1471), ktorého české stavy zvolily za pražského arcibiskupa, pápež nepotvrdil. Pozostatky táboritov sa rozbehly po Čechách a Morave, utvorily rozličné sekty, ktoré sa odchýlily nielen od katolíkov, unistov, ale aj od kališníkov. Ich členovia sa navzájom nazývali bratmi a sestrami. Najvýznamnejšia z nich bola Jednota českých bratov. Jej zakladateľom bol chudobný český zeman Gregor, synovec Rokycanov. Čítal spisy svojho strýca o úplnej skazenosti rímskej Cirkvi a najmä spisy Petra Chelčického, bohatého zemana, ktorý hlásal rovnosť všetkých kresťanov, jednoduchú cirkev bez spojenia so svetskou vrchnosťou a prísnu mravnosť. Nimi povzbudený založil Gregor tajnú „Jednotu českých bratov". Za

základ svojej viery prijali náuku o ospravedlnení života vierou, spojenou s účinnou láskou. Žili jednoduchým životom; majetky jednotlivcov maly slúžiť spoločnosti bratov. Hoci ich prenasledovali, udržali sa, ba ich bratské sbory v Čechách a na Morave rástly. Kráľ Juraj Podebrad (1458-71) správal sa k nim dvojfarebne, raz ich podporoval, inokedy zas, keď mu pápež Pavol II. pohrozil križiackou výpravou, dal ich mučiť. Prenasledovali ich aj utrakvisti, aj katolíci. Koncom XV. storočia sa vzdali dovtedajšieho utiahnutého života, zaujali k štátu a ľudskej spoločnosti kladnejšie stanovisko. I vo vede dosiahli nemalé výsledky. R. 1548 musela časť českých bratov opustiť Čechy. Utiahli sa do Poľska; ostatní sa spojili s protestantmi. Po belohorskej bitke (1621) rýchlo mizli. Husitizmus však úplne nevyhynul ani dnes. Za ČSR znovu sa prejavil v tzv. Čsl. cirkvi (§ 219, 1). 5. Na Slovensko prišli husiti z túžby po pomste a koristi, a nie s úmyslom šíriť náboženské novoty. Stálymi vojnami ich krajina schudobnela a nedostatok potravy po neúrodných rokoch nadobudol katastrofálne rozmery. Preto vtrhli do susedných krajín, najmä na Slovensko, kde mohli nielen koristiť, ale aj pomstiť sa znenávidenému Žigmundovi v jeho vlastnej krajine. O to im pri zájazdoch na Slovensko predovšetkým išlo. — Po prvý raz sa zjavili na Slovensku r. 1421, a to v okolí Trenčína. R. 1423 prišli húfne pod vedením Žižkovým a napadli Trnavu. Bola to odpoveď Žigmundovi za škody, ktoré narobil v Čechách so svojimi križiakmi. Neskoršie vpády na Slovensko maly už ráz lúpežných výprav. R. 1428 vtrhli na Slovensko pod vedením Prokopa Holého. Vypálili okolie Bratislavy (bratislavské predmestia), Trnavy a údolie Váhu až po Beckov. R. 1429 znovu vtrhli do považskej doliny, spustošili ju a pri Šintave i porazili uhorské vojská. Toto víťazstvo husiti draho zaplatili. Padlo ich vyše 2000 a aj vodca výpravy Koudelník. V bitke pri Šintave sa dokázalo, že husiti nie sú nepremožiteľní, ako sa dosiaľ o nich rozchyrovalo. Po domažlickom víťazstve (1431) znovu zaplavili Slovensko, a to a dvoch strán: od Uhorského Brodu a od severu cez Jablunkovský priesmyk. Spojili sa pri Žiline a úžasne znivočili Považie, Nitriansku a stredné Slovensko. R. 1433 cez Poľsko vtrhli do Spiša. Keď ho vypálili a spustošili, vrátili sa s veľkou korisťou do Čiech cez Liptov (vtedy vzali so sebou i Juraja, spišského prepošta). V niektorých hradoch a mestách (Skalica, Trnava, Topoľčany) sa osadili husiti trvalejšie. Podarilo sa vyhnať ich z nich len v r. 1434-36. Jiskrov pobyt a jeho žoldnierskeho vojska na Slovensku (1440-58) bol legálny a s husitizmom nemá nič do činenia. Zo zvyškov žoldnierov, doplnených rozličnými tulákmi, vznikla sekta „bratríkov", ktorá šarapatila vo Spiši a na východnom Slovensku, kým ju Matej Korvín r. 1464 úplne nerozprášil. Husitské vpády spôsobily na Slovensku nesmierne škody. Zničilo sa mnoho kostolov a kláštorov, vyhorely hrady, mestá a dediny. Husiti neprichádzali na Slovensko úmyselne šíriť husitizmus, ktorý svojím ničením hodnôt ani nemohol Slovákom imponovať. Preto náboženské hnutie Čechov na Slovensku nikoho nezachytilo. Tu nenašiel husitizmus také náboženské ani sociálne predpoklady, z ktorých vznikol v Čechách. Tak nemohol trvalejšie a v širších kruhoch zakotviť. Je síce pravda, že husiti na Slovensku našli niekoľko prívržencov, ale tí sa nepridali k nim z náboženských pohnútok. Chceli len pod záštitou husitov zbohatnúť na úkor ostatných Slovákov. Boli to páni, nie pospolitý ľud (Tomáš Kerek z Lipníka). Je zaujímavé, že husitizmus sa lepšie ujal medzi Maďarmi v Zadunajaku a Sedmohradsku (tam účinkoval proti husitizmu taliansky františkán Jakub Marchia) ako medzi Slovákmi, hoci k Slovákom i rečove, i geograficky mal bližšie. Husitizmus zakotvil len tam, kde neboly riadne cirkevné pomery a kde bolo vera sociálnej biedy (§ 135, 5).

Pekar, Dejiny československé, 1921. — Pekar, Žižka a jeho doba, 1921. — Mišík, Husiti na Slovensku, 1928. — Dr. J. Špirko, Husíti, jiskrovei a bratríci dejinách Spiša. 1937. — Tóth-Szabó, A cseh huszita mozgalmak és uralom tórténete Magyarországon. Bpest. 1917. — Kašpar, Hus u. die Fréchte seiner Wirksamkeit. 1929.

§ 141. ĎALŠÍ ODPORCOVIA CIRKVI V XV. STOROČÍ. PRIATELIA REFORMY V DUCHU CIRKEVNOM.

Viklef a Hus neboli jedinými predchodcami reformácie v XVI. storočí. Extrémny náboženský subjektivizmus v snahe po reforme zviedol niektorých k náhľadom viac-menej necirkevným. Neboli však takými osobnosťami ako Viklef a Hus, nemali ani takej energie, ani porozumenia pre prostriedky náboženskej agitácie, preto nezachytili masy ľudu. Sú to:

1. Ján Pupper z Goch († 1475) v Holandsku, zakladateľ ženského augustiniánskeho kláštora v Mechelne. Bol človekom hlboko nábožným, ako vidieť zo spisu De libertate christiana, ale uznával za pravé náuky iba tie, ktoré sa dajú dokázať zo sv. Písma. Záslužnosť rehoľných sľubov popieral, i keď rehoľný stav nechcel odstrániť. Vo svojej teológii závisí od Augustína. Scholastiku obviňoval z pelagianizmu.

2. Ján Wesel (Ruchrat), profesor v Erfurte a kazateľ vo Wormse, pokladal sv. Písmo za jediný prameň viery. Vystúpil aj proti náuke o odpustkoch, ktorá sa vraj nedá dokázať zo sv. Písma a je vynálezom XIII. storočia. Tvrdil, že pápež nič nemôže rozkázať veriacim pod ťarchou smrteľného hriechu. Popieral dedičný hriech a sakramentálny ráz posledného pomazania. Hovoril aj proti sviatosti pokánia a posmieval sa kňazskému, celibátu. Podkopával autoritu nielen pápežov, ale aj všeobecných cirkevných snemov. O ospravedlnení učil, že len viera človeka ospravedlňuje. Pre tieto bludné náhľady a styky s husitami postavili ho v Mohuči pred inkvizičný súd, ktorý ho — keď blud odvolal — odsúdil na doživotný žalár, kde aj zomrel (1481).

3. Wessel Gansfort z Groningu († 1489), teológ a humanista, ktorého často zamieňali s Jánom Weselom, bol profesorom na viacerých univerzitách. Jeho ctitelia pre veľkú učenosť ho nazývali „lux mundi", odporcovia však

ho pomenovali pre kontradikcie, ktoré sa vyskytujú v jeho spisoch „magister contradictionum". Jeho náuka o ospravedlnení je zväčša ortodoxná. Popieral však neomylnosť všeobecného snemu, zákonodarnú a sudcovskú moc Cirkvi; spravodlivým pripisoval zvláštnu moc kľúčov. Luther sa o jeho spisy veľmi opieral.

4. Kým títo — v prílišnej horlivosti reformovať cirkevné pomery — sa dostali až do bludu a odopreli Cirkvi poslušnosť, zatiaľ iní nie menej túžili po náprave pomerov, ale od správnych zásad cirkevnej náuky neodbočili. V reformnom smere pracovaly snemy XIV. a XV. storočia, snem viennský, bazilejský, ferarsko-florentský, i keď sa im nepodarilo uskutočniť dôkladnú reformu. Z ľudí, ktorí skutkom a slovom vážne sa pričinili o odstránenie neporiadkov v Cirkvi, prichádzajú do úvah: Viliam Durandus mladší († 1328), biskup v Mende, ktorý v diele De modo concilii generalis celebrandi et corruptelis in ecclesia reformandis sosbieral zo svätých Otcov reformné myšlienky. Peter d'Ailly, kardinál a kancelár parížskej univerzity (§ 136, 2), pracoval za reformu Cirkvi na kostnickom sneme; Ján Gerson († 1429), kancelár parížskej univerzity, hoci bol prívržencom konciliárnej teórie, uverejnil dôležité reformné spisy: De unitate ecclesiastica a De potestate ecclesiastica. Ešte rozhodnejšie sa pričinil o odetránenie cirkevných neporiadkov Mikuláš Clemanges, profesor parížskej univerzity, v spisoch: De studio theologico a De ruina ecclesiastica. V Nemecku boli to Henrich Langenstein so spisom De reformatione ecclesiae in concilio universali quaerenda, Dietrich z Nieheimu († 1418), úradník pápežskej kúrie v Aviňone, a predovšetkým Mikuláš Kusanský (§ 137, 2). Cirkevnej a kláštornej reformy otvoreným spôsobom sa ujímal Jakub z Huterboghu, profesor v Krakove, neskoršie v Erfurte, spisom De negligentia praelatorum. V Španielsku zaslúžil sa o reformu kardinál a toledský biskup Ximenes (1517). V Taliansku Anton Florentský, arcibiskup tohto mesta P. r. 1460). Najohnivejším priateľom reformy Cirkvi v Taliansku hol, pravda, Savonarola (§ 134, 3).

Clemen, Johann Pupper von Goch, 1896. — Ritter, Studien zur Spiitscho-lastik. Heidelberg 1921. — Impugnatorium M. Antonii de Castro O. P. contra Wesselum ed. M. van Rhijn, Haag 1919.

§ 142. ŠPANIELSKA INKVIZÍCIA. PRENASLEDOVANIE ŽIDOV.

1. Neriešiteľný židovský problém spôsobil veľa starostí kresťanskej Európe i v tejto perióde. židovstvo, rozosiate v každom európskom štáte, zas muselo skusovať výbuchy hnevu ľudu. Vyvolalo ich, podobne ako v minulosti (§ 110), svojou neasimilačnou povahou, svojím materializmom a rozkladnými vlastnosťami. Na veľké výstupy proti židovstvu došlo v 15. storočí v Španielsku, kde sa nasťahovali za stredovekých prenasledovaní vo veľkom počte a svojou bezohľadnou ziskuchtivosťou popudili proti sebe tamojšie obyvateľstvo. R. 1391 vypuklo prudké prenasledovanie židov, pri ktorom mohli voliť len medzi smrťou alebo krstom. Veľká časť prijala krst. Hoci misionár sv. Vincent Fererský († 1419) sa veľmi pričinil získať ich vnútorne, predsa ich obrátenie ostalo len vonkajšie. Násilne pokrstení židia (marranos), keď prenasledovanie prestávalo, vracali sa k viere svojich otcov buď verejne, buď — čo bolo ešte nebezpečnejšie — tajne. Marani, zakuklení židia, tajne sa pridržiavali židovských obyčají, ale navonok sa tvárili ako horliví kresťania. Dosiahli dôležité postavenia nielen v štátnej službe, ale i v Cirkvi. Niektorí z nich dosiahli aj biskupskú hodnosť. Svoj vplyv zneužívali na šírenie židovskej mentality na škodu národných a kresťanských záujmov, otravovali španielsky ľud a kresťanstvo. Zašlo to tak ďaleko, že v 15. storočí išlo už ozaj o bytie a nebytie kresťanského Španielska.

2. Keď r. 1473 vzniklo veľké povstanie proti vysokej španielskej šľachte a proti maranom, odhodlali sa „katolícki" panovníci Izabela z Kastílska a Ferdinand Aragonský, že sa radikálne zbavia nebezpečných nepriateľov španielskej koruny a Cirkvi. Uviedli znovu inkvizíciu, ktorá v týchto krajinách už skoro úplne vymizla. Pápež Sixtus IV. r. 1478 schválil španielsku inkvizíciu, ktorú r. 1480 najprv v Sevile uviedli do života. Za prvého inkvizítora a organizátora vymenoval pápež dominikána Tomáša Torquernadu. Poradný zbor, ktorý platil kráľ, pomáhal hlavnému inkvizítorovi. Španielska inkvizícia — aspoň v jej ďalšom vývine — pôsobila na širšom poli ako stará biskupská alebo pápežská inkvizícia. Do jej kompetencie patrily aj niektoré štátne delikty. Panovníci používali ju i v čisto politických veciach. Svätá stolica ani prekračovanie kompetencie inkvizície, ani jej zveličenú prísnosť často neschvaľovala. Pre prísne pokračovanie inkvizítora Petra Arbuesa v Aragonsku sprisahali sa proti nemu tamojší marani a smrteľne ho zranili v kostole. Preto nariadením z r. 1492 vypovedali zo Španielska všetkých židov, ktorí neprijali krst. Toto nariadenie rozšírili i na mohamedánov Maurov. I z nich veľa pristúpilo do Cirkvi len zdanlivo. Nazývali ich moriskami. Týmito opatreniami chcela vláda odstrániť zo Španielska všetkých rasových a náboženských cudzincov a vybudovať s každej stránky jednotné Španielsko. Inkvizícia zabránila v Španielsku nielen šíreniu židovstva a mohamedanizmu, ale znemožnila neskoršie i prístup protestantizmu na Pyrenejský polostrov. V XVI. a XVII. storočí mala znemožňovať hrubé mravné previnenia, vystupovať proti tlači, nebezpečnej viere, a hlavne posilňovať absolutistický panovnícky dom Bourbonovcov. Zrušila ju až revolúcia r. 1820. Španielska inkvizícia, i keď závisela od panovníka a používali ju na politické ciele, predsa v podstate bola cirkevným zriadením. Hlavného inkvizítora vymenoval síce panovník, ale právomoc prijal od pápeža. Španielska inkvizícia bola inštitúcia miešaná, ale s prevažným charakterom cirkevným. To sa nedá popierať. Netají sa ani to, že španielska inkvizícia popáchala ešte viac krívd ako stredoveká inkvizícia. Pravda, tendenční historici (ako Llorente, španielsky kňaz) prepínajú, keď hovoria o tridsať tisíc obetiach. No historik Gamse tiež nie je kritický, keď spomína len štyritisíc odsúdených.

3. Na Slovensku v tejto perióde židovské prenasledovania boli za Ľudovíta Veľkého. R. 1340 vyhnal ich z krajiny. No peniaze a iné hnuteľnosti mohli si vziať so sebou. Toto nariadenie už o 5 rokov neskoršie zmiernil a židia v menšom počte sa mohli vrátiť na vykázané im miesta, zväčša na západnom Slovensku. Ľudovít sa usiloval získať židov pre kresťanstvo, ale jeho pokus sa nepodaril. Za Žigmunda sa židovstvo na západnom Slovensku znovu značne šírilo. Prichádzali hlavne z Čiech. Matej Korvín okolo r. 1480 ustanovil pre židov na západnom Slovensku zvláštnu prefektúru, ktorá vyberala od nich dane a riešila ich sporné otázky. V ostatnom boli úplne voľní. Keď tu a tam niektorých židov prenasledovali, nebolo to pre náboženstvo, ale z hospodárskych príčin.

G. Caro, Sozial- u. Wirtshaftsgesch, der Juden in MA. u. in der Neuzeit. 1908-20. — Sombart, die Juden U. das Wirtschaftsleben 1911. — Strack, Das Blut im Glauben u. Aberglauben der Menschheit. 1900. — Schäfer, Beiträge zur Gesch. des Protestantismus u. der Inquis in Spanien, 1903. — Hellwig, Bitualmord u. Blutaberglaube 1913.

HLAVA III.
Cirkevná ústava, bohoslužba, náboženský život.

§ 143. APOŠTOLSKÁ STOLICA.

1. Autorita apoštolskej stolice v tejto perióde bola vážne poškodená. Politický supremát Sv. stolice, ktorého sa stredovekí pápeži tak domáhali, teraz sa postupne tratil. Vo Francúzsku politickej nadvlády pápežovej sa zbavil Filip Krásny. V Nemecku Karol IV. zlatou bulou odňal pápežom právo potvrdiť nemeckého kráľa a rímsko-nemeckého cisára. V Anglicku okolo r. 1400 uzákonili národnú cirkev. No neskorý stredovek nezastal len pri popieraní pápežskej svetskej moci, ale silne sa zakolísal i vo viere v primát vôbec. Tak Occam popieral, že by bol Kristus založil primát; Marsilius Paduánsky a Ján Jandun v spoločne zostavenom diele „Defensor pacis" (§ 127, 2) podriadili duchovnú moc svetskej a pochybovali o tom, či pápež je nástupcom sv. Petra. Pre aviňonské zajatie a západnú schizmu vznikly konciliárne teórie, ktoré podriaďovali pápeža všeobecnému snemu (concilium supra papam) a snížily ho na caput ministeriale. To, čo Occam, Marsilius, Viklef hlásali o pápežovi teoreticky, snem pizanský a kostnický uviedly do života pričinením sa kardinála Petra d'Ailly, Gersona a Zabareliu. Ale všeobecné schválenie tieto náhľady nikdy nezískaly. Je však príznačné pre dobu, že táto náuka nenarazila cez celé 15. storočie na nijaký prudký odpor a len V. lateránsky snem ju zrušil vyhlásením: „Romanum pontificem, tamquam super om-nia concilia auctoritatem habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum jus et potestatem habere" (sess. XI.).

2. O koľko sa zmenšovala právomoc pápežova na poli politickom, o toľko viac sa usiloval rozšíriť ju na vnútornocirkevnom poli. V 14. storočí apoštolská stolica odňala právo metropolitom potvrdzovať, vysviacať sufragánov a rezervovala to pre seba. Veľký význam má v dejinách tejto periódy spôsob, ako udeľovali cirk. beneficiá. Teoreticky privlastňovali si pápeži právo udeľovať beneficiá (plenaria dispositio). Robili to preto, aby mohli odmeniť Sv. stolici oddaných duchovných, podporovať univerzitných profesorov, hlavne však preto, aby znemožnili škodný vplyv svetských pánov pri obsadzovaní cirkevných úradov. Pritom používali spôsoby: rezerváciu, províziu a expektanciu. Sv. stolica podržala si rezerváciou všeobecne právomoc obsadzovať niektoré druhy cirkevných úradov celej Cirkvi. Keď to robila v jednotlivých prípadoch, menovalo sa to províziou. Stávalo sa často, že za nejaký poplatok stal sa duchovný čakateľom ešte neuprázdneného beneficia (expectantia). Najmä za aviňonského zajatia sa množily rezervácie (Klement V., Ján XXII., Urban V.), lebo aviňonskí pápeži potrebovali vera peňazí. V týchčasoch vznikol veľmi povážlivý zvyk. Totiž vo všetkých krajinách Európy dostávali beneficiá talianski duchovní, ktorí nepoznali tamojšie pomery a neovládali reč ľudu. Zväčša sa ani nezdržiavali vo svojom biskupstve; brali len dôchodky (komendy). Prácu konali za malicherné odmeny obyčajne iní. Veľmi často sa vyskytovalo hromadenie beneficií v jednej ruke (cumulus beneficiorum). Už na viennskom sneme to dalo príčiny na ponosy a stalo sa hotovou rakovinou cirkevného života až do tridentského snemu. Okrem rozličných poplatkov väčšie beneficiá musely odvádzať pápežskej kúrii desiatky, interkalárne výnosy (fructus medii temporis) a anáty, t. j. príjmy prvého roka. Poplatky väčších beneficií, ktoré patrily pápežovi, nazývaly sa *servitium commune*. Neskoršie musely rímskej kúrii odvádzať i takzvané servitia minuta pre kardinálov a „pápežovu rodinu" (duchovní okolo pápeža). Pápežská stolica si privlastňovala právo na pozostalosť prelátov (jus spolri), podobne ako voľakedy svetské kniežatá (§ 89, 3). Anglicko sa prvé striaslo ohromných pápežských tiarch. R. 1351 vláda a parlament značne obmedzily pápežov vplyv pri obsadzovaní beneficií v Anglicku. Na reformných synodách XV. storočia jednotlivé národy sa usilovaly hlavne o to, aby sa zbavily veľkých pápežských tiarch. Nemecko dosiahlo značnú úľavu viedenskou dohodou, Francúzsko zas konkordátom z r. 1516 (§ 131, 4) Slovenské duchovenstvo v r. 1332-37 platilo Sv. stolici desiatky. Ale tretinu z nich ponechala pápežská kúria uhorskému panovníkovi. R. 1403 Žigmund sa postavil proti obsadzovaniu beneficií pápežom. Sv. etolica poskytovala v tejto perióde Uhorsku dosť veľké sumy ako úhradu za vojny proti Turkom. Dôchodky nitrianskeho biskupstva od 1501—1503 patrily pápežskému legátovi kardinálovi Isvaliesovi.

3. V kardinálskom zbore sa javí v tejto perióde snaha rozšíriť si moc na úkor pápežskej právomoci. Kardináli tzv. volebnou kapituláciou, ktorej prvé stopy sú z r. 1352, usilovali sa budúcemu pápežovi poviazať ruky. Vo

volebnej kapitulácii sa vyskytujú obyčajne tieto požiadavky: kardinálov nemá byť viac ako 20; polovica pápežských dôchodkov patrí kardinálom; na vymenovanie kardinála treba súhlas kardinálskeho zboru; súhlas kardinálov je potrebný i pri scudzení pápežského majetku. Za západnej schizmy nárokovali si kardináli vo volebnej kapitulácii právo zvolávať všeobecné synody proti pápežovi.

Hofmann, Forschungen z. Gesch. der kurialen Beharden vom Schisma bis s. Reformation. 1914. — Hilling, Rirchliche Gerichtsordnungen des 14-16. Jh. aus deutech. Bistiimern. 1929. — Mollat, La collation des bénéfices ecclés. l'époque des Papes d'Avignon. Paris 1922.

§ 144. SVETSKÉ DUCHOVENSTVO.

Cirkev je autoritatívna, nie demokratická. To môže mat pri menej podarených predstaviteľoch vrchnosti i nevýhody; jednako však podstate Cirkvi tento systém spravovania najlepšie zodpovie, o čom svedčia aj dejiny. Demokratické sklony škodia Cirkvi. Vážnosť biskupov a ich postavenie značne poškodily snahy po cirkevnej demokracii, aké sa javily na sneme kostnickom a bazilejskom. Žiaľbohu, také snahy napomáhali aj sami biskupi, ktorým osobne záležalo na oslabovaní vplyvu a autority Ríma. Ale nezbadali, že svojím nepriateľstvom proti pápežovi podkopávajú vlastnú autoritu. Keď klesala pápežská moc, rástol vplyv kniežat pri obsadzovaní biskupských miest. Biskupmi sa stávali ľudia nehodní, neschopní, mladí, ktorí sa pre duchovný stav ešte ani nerozhodli a pre svoju mladosť nemohli viesť diecézu. V Nemecku, v Uhorsku, v Poľsku biskupmi sa mohli stať len kniežatskí a šľachtickí synovia. V ich očiach biskupstvo bolo len prameňom príjmov a moci. Rezidenciu a iné povinnosti svojho vznešeného úradu zanedbávali, oddávali sa rytierskym zábavám a správu diecézy zverili slabo plateným zástupcom, ktorí nemali dostatočný cit zodpovednosti. Pravda, i keď zväčša biskupi nestáli na výške svojho povolania, predsa našli sa vždy a v každej krajine aj vynikajúci a cirkevnej veci úprimne oddaní arcipastieri. Takí boli: v Taliansku Ján Dominici († 1419), za čas legát v Uhorsku a v Čechách, a sv. Anton Florentský; v Nemecku Peter Aichspalter († 1320), arcibiskup mohučský, a Teodorich z Erbachu († 1459); v Čechách Ernest Pardubíc a Ján Jenzenstein; u nás Dionýz Széchy (okolo roku 1445), ostrihomský arcibiskup, Juraj Kežmarský (husiti ho vzali r. 1433 do Prahy, kde aj zomrel) a Ján Štok († 1464), spišskí prepošti.

2. Keď vyšší klérus nestál na výške svojho povolania, o nižšie duchovenstvo sa nemal kto starať. Preto ani jeho vzdelanosť, ani mravná bezúhonnosť neuspokojovala. Kapituly a kanonické štalumy sa staly zaopatrovacími ústavmi šľachty, ba kanonici zväčša neprijali ani kňazské svätenie. Ostatné duchovenstvo žilo zväčša v nevedomosti a v chudobe. Bohatší nevykonávali kňazské funkcie, ale postavili zástupcov, ktorých zle honorovali. Títo zástupcovia nemohli mať o dušepastierstvo dostatočný záujem. čiastočne z biedy, sčiastky aj z lakomstva sa zháňali po zamestnaniach, často nedôstojných kňazského stavu. Tak vznikol duchovne, mravne a sociálne menejcenný klérus, opravdivý duchovný proletariát, ktorý u kresťanského ľudu nemal dostatočnú autoritu. Také duchovenstvo nemohlo náležite čeliť zvodným bludom, ktoré vznikaly medzi ľudom. Kňazská nezdržanlivosť sa rozšírila tak, že aj takí vážni ľudia, ako kardinál Zabarella, žiadali zrušiť kňazský celibát ako prostriedok proti kňazskej nemravnosti. Cisár Žigmund na sneme kostnickom a bazilejskom tiež podal návrh na zrušenie kňazského celibátu — pravda, bezvýsledne. Veľmi časté sú v týchto časoch žiadosti o dišpenz od defectus natalium kňazských synov, ktorí sa chceli venovať duchovnému stavu. A cirkevné kruhy radšej udeľovaly dišpenz, pravda, za dobrý poplatok, ako by boli pomýšľaly napraviť neporiadky. Keďže mnohí kňazi zanedbávali slúžiť sv. omšu, kázať, recitovať breviár, synody boli nútené nariaďovať, aby nižšie duchovenstvo aspoň 3-4 razy do roka prijalo sviatosti, kňazi aspoň dva-tri razy slúžily omšu a breviár recitovali svedomite. O mravné pozdvihnutie kléru sa usilovaly rozličné združenia, ktoré vznikly najmä v západnom Nemecku (bratia spoločného života, § 136, 3b). Ale zlozvyky boli také všeobecné a hlboko zakorenené, že ťažko ich bolo odstrániť.

3. Napätie medzi svetským duchovenstvom a rehoľníkmi, najmä mendikantmi (§ 113, 3), trvalo i v tejto perióde. Svetskí kňazi sa sťažovali na rehoľníkov, že ich oberajú o potrebnú autoritu a u dôchodky. Parížska univerzita znovu vystúpila proti rehoľníkom. Bonifác VIII. a Klement V. sa usilovali presne vymedziť právomoc rehoľníkov. Odňali im skoro neobmedzené práva v pastorácii, ale oni si vedeli vždy nájsť zodpovedných ľudí, ktorí im dávali ďalšie privilégiá. Ďalekosiahle privilégiá udelil žobravým reholiam Sixtus IV., bývalý františkán. To dalo podnet na oprávnené ponosy, ktoré odznely najmä na V. lateránskom sneme.

4. I keď bolo v klére veľa nehodných, našli sa i takí, ktorí predsa s náboženstvom zmýšľali úprimne. Hlavne medzi nižším klérom mnohí vynikali učenosťou a usilovali sa o cirkevnú reformu slovom i perom. Poznanie vlastnej chyby je už vážny krok k polepšeniu. V kazateľstve nachádzame v tejto perióde miestami prekvapujúce príklady horlivosti. Vo väčších mestách všade zriaďovali zvláštne kazateľské miesta. Po vynájdení kníhtlačiarstva diela významnejších kazateľov vydávali a rozširovali medzi nižším duchovenstvom. Veľkú pozornosť venujú kňazi v tejto perióde aj vyučovaniu ľudu, najmä o sv. spovedi. Gersonovo Opus tripartitum, zložené vo forme dnešného katechizmu, preložili do mnohých rečí.

Fournier, Les origines da vicaire général, Parie 1922. — Kirn, Der mittelalterl. Staat n. das geistl. Gericht. 1926. — Kuckhoff, Der religiase Sinn des 14. Jh. 1939. — Johannet, S. Vincent Ferrer, Briigge 1930. — Beer, Die Reformation Kaiser Sigismunds. 1937. — Masci, S. Giovanni di Capistrano. Neapel 1914.

§ 145. REHOĽNÍCTVO.

1. Úpadok cirkevnej disciplíny v tejto perióde najmarkantnejšie sa javil v kláštoroch. Zo starších reholí len kartuziáni a sčasti cisterciání zachovali starú disciplínu; ostatné rehole porušily najmä sľub chudoby. Rehoľníci začali mať vlastný majetok (peculium), v kláštoroch zavládla rozmarnosť a pôžitkárstvo. Kláštorský majetok obyčajne rozdelili na dve čiastky: pre opáta (mensa abbatialis) a pre bratov (mensa communis). Kde-tu podelili majetok na prebendy, ktoré dostávali rehoľníci na spôsob beneficií. O dostatočnú asketickú a vedeckú výchovu novicov sa nestarali. Kláštory sa menily na zaopatrovacie ústavy pre šľachtických synov. Členov z občianskej triedy, ktorí by boli mohli vniesť do rehole lepšieho ducha, nepripustili do kláštorov. Úpadok disciplíny sa javil najmä v kláštoroch benediktínskych v Nemecku a Francúzsku. Ale ani žobravé rehole, i keď boli novšieho pôvodu ako benediktíni, v XIV. a XV. storočí nestály na takej výške, na akej boli v XIII. storočí. Rehoľníci nezachovávali klauzúru, zanedbávali sľub chudoby, kláštory boli rezervované pre šľachticov. To boli hlavné príčiny mravného úpadku. Demoralizačne pôsobily na kláštory časté vojny a občianske nepokoje, nákazlivé choroby, ktoré veľmi preriedily kláštorníkov. V 15. storočí sa rozšíril zlozvyk opátov komendatárnych. To všetko pôsobilo, že rehoľníci stáli mravne hodne nižšie ako svetský klérus. Je charakteristické, že veľa nespokojných a mravne spustlých rehoľníkov použilo prvú príležitosť — vystúpenie Lutherovo, aby vystúpilo s kláštorov a zbavilo sa rehoľných sľubov. No i keď vo všeobecnosti pomery v kláštoroch boli nedobré, predsa tu a tam volania po náprave, po reforme sa ozvaly i v kláštoroch. Najmä medzi františkánmi observantmi a dominikánmi sa našli vynikajúci ľudia, ako sv. Bernardín Sienský († 1444), Ján Kapistrán († 1456), Ján Dominici († 1419), ktorí horlili za reformu kláštorov.

2. U františkánov napätosť medzi miernejšou stranou a rigoristami a či špirituálmi pre otázku chudoby trvala ďalej. Bonifác VIII. a Klement V. sa usilovali zjednotiť ich, ale márne. Proti hereticky založeným rojkom veľmi prísne vystúpil Ján XXII. (§ 127, 1), preto mnohí z talianskych františkánov opustili rehoľu. Boli to tzv. fraticeli — stali sa heretikmi. R. 1322 generálna kapitula františkánov schválila náhľad, že Kristus a apoštoli nemali ani súkromný, ani spoločný majetok (spor o chudobe Krista). Pápež Ján XXII. vyhlásil túto vetu za heretickú. Preto generál františkánov Michal z Ceseny, Occam a iní prešli k jeho najväčšiemu nepriateľovi Ľudovítovi Bavorskému. Pre škriepky medzi františkánmi povolil kostnický snem francúzskym a neskoršie i španielskym observantom určitú samostatnosť a Leo X. na V. lateránskom sneme r. 1517 potvrdil observantov a konventuálov ako dve samostatné rehole.

3. Pri benediktínoch v XV. storočí sa javily snahy po reforme, a to v každej krajine osobitne. V Taliansku vznikla reformná kongregácia sv. Justína (Giustina) v Padove pod vedením opáta Ľudovíta Barbu. Strediskom reformného hnutia medzi španielskymi benediktínmi sa stala kongregácia vo Valadolide (1450). K nej onedlho pristúpily všetky benediktínske kláštory v Španielsku. Z Melku v Rakúsku prenikalo reformné hnutie do rakúskych, bavorských a švábskych kláštorov. V Nemecku bursfeldská kongregácia (pri Gattingene) obnovovala ducha benediktínskych kláštorov. Na Slovensku bolo tiež reformné hnutie medzi benediktínmi (§ 135, 4), ale nemalo veľký výsledok.

4. Medzi dominikánmi začala reformu generálna kapitula v Ríme r. 1390. Ale pre západnú schizmu, v ktorej sa utvorily dve obediencie — rímska a aviňonská — reforma sa nemohla dostatočne uskutočniť. Veľkým reformátorom v Taliansku bol Ján Dominici. Za západnej schizmy ea rozdvojila i rehoľa karmelitov na observantov a konventuálov. Za schizmy odpojili sa bosí augustiniáni-eremiti od observantov, rozšírených najmä v nemeckých krajinách. O reformu medzi regulárnymi kanonikmi (canonici regulares, Chorherren) sa usilovala kongregácia, ktorá vznikla v Holandsku r. 1386. O jej rozšírenie v Nemecku pričinil sa veľmi Mikuláš Kusanský.

5. Je prirodzené, že pri úpadku náboženského ducha v tejto perióde nevzniklo toľko nových reholí a takých významných ako predtým. Za novovzniklú rehoľu môžeme pokladať kongregáciu bratov spoločného života, založenú Gerhardom Grootom z Deventru († 1384). Groot bol kanonikom v Utrechte a Aachene, kde žil dosť ľahkým životom. Neskoršie sa zriekol sveta, venoval sa kaza-terskej činnosti. Prijal do svojho domu niekoľko duchovných a použil ich na odpisovanie kníh. Grootov žiak Florentius Radewiins († 1400) spojil ich v združenie bez zvláštnych sľubov. Onedlho vznikly ďalšie domy v Holandsku, najmii kláštor vo Zvole. Rozšírily sa aj v Nemecku. Bratia vynikali vrúcnou zbožnosťou (devotio moderna, § 136, 3b). Hlavný dôraz kládli na rozjímanie. Pracovali pri výchove mládeže, kléru, v ľudových misiách. Vo svojich školách pestovali cirkevný humanizmus. Keďže spočiatku nemali osobitných rehoľných pravidiel (ich zásadou bolo: extra religionem religiose vivere), františkáni ich napádali. Preto prijali reguly augustiniánov.

Novou benediktínskou kongregáciou boli olivetáni, ktorých roku 1319 založil Bernard Tolemei zo Sieny na počesť Matky Božej. Pri Siene na Monte Oliveto mali prvý kláštor a odtiaľ sa rozšírili v Taliansku a na Sicílii. Vyznamenali sa náboženskou horlivosťou a vedeckou činnostou. Ich ženská vetva pod vedením sv. Františky Rímskej († 1440) venovala sa ošetrovaniu chorých. Spoločnosť jezuátov založil Ján Colombini († 1367), bohatý mešťan zo Sieny. Ich hlavnou úlohou bolo ošetrovať chorých. Prijali spočiatku pravidlá sv. Benedikta, neskoršie augustiniánske. Pre úpadok disciplíny Klement IX. ich zrušil r. 1668. Hieronymitáni alebo pustovníci sv. Hieronyma vznikli v 14. storočí v Taliansku a Španielsku. Zaoberali sa pastoráciou a pestovaním vedy.

Španielskych hieronymitánov zrušil štát r. 1835. R. 1926 ich znovu obnovili. (Na Slovensku mali v 18. storočí kláštor v Banskej Štiavnici.) Zakladateľom najmenších bratov (fratres minimi) a či paulínov bol sv. František z Paula († 1507) v Kalabrii. Vo Francúzsku sa nazývajú „bons hommes", v Španielsku „otcovia víťazstva" (nad Maurmi). Asketickou prísnosťou prevyšovali i minoritov. V dobe najväčšieho rozkvetu v 16. storočí mali 450 domov. Na Slovensku založil kláštor pre paulínov Leopold I. r. 1690 na žiadosť ostrihomského arcibiskupa Juraja Széchényiho v Šamoríne (Somorja). V Uhorsku vznikli pavlíni (§ 135, 5). Alexiáni (celiti, lolardi) vznikli v 14. storočí v čas moru v Holandsku. Venovali sa ošetrovaniu chorých, pochovávali mŕtvych. Rozšírili sa najmä v Nemecku. Prijali augustiniánske pravidlá. Rehoľu sv. Brigity alebo Vykupiteľa založila sv. Brigita Švédska r. 1346. Kláštory mala najmä v Škandinávii, neskoršie aj v Poľsku, Bavorsku a Flámsku. Kláštory brigitiek prijaly aj mužských členov a tak sa staly dvojitými kláštormi pod vedením abatiše. Zriadenie dvojitých kláštorov priviedlo rehoľu k zániku.

Barnikol, Studien z. Gesch. der Briider vom gemeinsamen Leben. 1917. — Oliger, Die Observantenfrage auf d. Konstanzer Konzil. 1916. — Schmitz, Der Zustand der siiddeutschen Franziskanerkonventualen am Auegang des MA. 1915. — Vonschott, Geistiges Leben im Augustinerorden am Ende des M. A. u. zu Beginn der Neuzeit. 1915. — Mestwerdt, Die Anfänge des Erasmus, Humanismus u. Devotio moderna. 1917.

§ 146. BOHOSLUŽBA, SVIATKY, ODPUSTKY.

1. V bohoslužbe v tejto perióde nevidíme zvláštne zmeny. Udeľovanie sv. krstu obliatím sa stalo teraz všeobecným a krstenie ponorením do vody sa udržalo už len v Miláne. Keďže kňazi zanedbávali slúženie sv. omše, synoda v Ravene rozkázala (1314), aby ju slúžily aspoň raz do roka. Synoda v Tolede (1324) predpísala kňazom slúžiť omšu aspoň 4 razy do roka. V Uhorsku vesprémska synoda r. 1515 nariadila, že každý prepošt, opát, kanonik, farár a kaplán týždenne alebo aspoň mesačne musí odslúžiť dve omše; jednu za Jeho kráľovskú Výsosť a jeho poddaných, druhú za pokoj medzi kresťanskými panovníkmi. Nitrianska synoda z r. 1494 predpísala kňazom, že nesmú slúžiť sv. omšu bez miništranta, ženská nesmie posluhovať pri oltári a že omšové rekvizity majú byť čisté. Sv. prijímanie pod jedným spôsobom sa uviedlo už v predošlej perióde (§ 123, 3). Kostnický a bazilejský snem tento spôsob schválil. Na bazilejskom sneme pre husitizmus sa výnimočne dovolilo Čechom, zjednoteným s Cirkvou, prijímať pod dvoma spôsobmi (§ 140, 3). Sv. prijímanie bolo v tejto perióde, podobne ako v predošlej, dosť zriedkavé. Na niektorých vidiekoch prijímali raz do roka, na iných 3--4 razy cez rok. Mesačné a týždenné prijímania, ktoré odporúčali najmä stredovekí mystici, ujímaly sa len veľmi ťažko.

2. Verejné pokánie, i keď zaň horlil ešte i tridentský snem, už sa len zriedka vyskytovalo. Zatlačily ho koncom stredoveku veľmi rozšírené odpustky. Na ich rozšírenie vplývalo niekoľko okolností. Ľud nerád platil desiatky na turecké vojny. Okrem toho vzmáhajúci sa cirkevno-stavebný ruch tiež vyžadoval obrovské sumy. Odpustky maly pobádať ľud k obetám na križiacke vojny, cirkevné stavby, mosty a cesty. Pokiaľ kazatelia odpustkov zachovali teológmi vyznačené hranice, kázne o odpustkoch maly dobrý účinok. Pôsobily podobne ako dnešné misie. Koncom stredoveku v rukách nesvedomitých kazateľov zvrhly sa na číry obchod. Cirkevné vrchnosti nemaly vždy dostatočnú silu a dobrú vôľu zabrániť neporiadkom.

Odpustky sa rozšírily najmä za západnej schizmy. R. 1300 uviedol Bonifác VIII. nové plnomocné odpustky — jubilejné odpustky. Vyrástly z ľudového presvedčenia, že rok na rozhraní dvoch storočí je milostivý rok. Podľa Bonifácovej idey milostivý rok sa mal sláviť len každých sto rokov a jubilejné odpustky bolo možno získať len v Ríme. Klement VI. pre krátkosť ľudského života a pre 50-ročné židovské jubileum znížil termín na 50 rokov, Urban VI. podľa rokov Krista na 33 a konečne Pavol II. na 25 rokov. V 15. storočí jubilejné odpustky pri určitých podmienkach mohli získať i tí, ktorí nemohli putovať do Ríma. Popri kajúcnej spovedi a návšteve určitých chrámov mali venovať na dobrý cieľ toľko peňazí, koľko by boli minuli pri putovaní do Ríma.

V tejto perióde stále viac sa vzmáhalo presvedčenie, že odpustky môžu získať i nebohí. Veľkí scholastici, sv. Albert a sv. Tomáš, to síce už dávnejšie učili, neskoršia doba však pochybovala o tom, či by nebohí, ktorí už nepodliehajú cirkevnej jurisdikcii, mohli získať odpustky. Od r. 1450 pápeži častejšie povolili odpustky pre zomrelých. Stopy toho nachádzame v privilegovaných oltároch, ktoré sa po prvý raz vyskytujú v Ríme. Pápeži v odpustkových buliach vždy hovoria, že nebohí prihovorením (per modum suffragii) sa stanú účastnými na odpustkoch. Ale kazatelia a k odpustkovým bulám vydané komentáre prízvukovali, že odpustky osožia v plnom rozsahu a určitej duši. Ba aj to tvrdili, že kto chce získať odpustky, nemusí byť ani v stave milosti. Pritom nielen kazatelia, ale i pápežské dokumenty často upotrebovali nejasné výrazy, ako: remissio a poena et culpa alebo remissio omnium peccatorum. I keď úradné cirkevné učenie zdôrazňovalo pri odpustkoch vždy kajúcnosť ako podmienku, kazatelia sa málo starali o túto cirkevnú požiadavku. Myšlienka pokánia sa zatemňovala; do popredia vystupovala jej finančná stránka a odpustky sa staly hotovým obchodom.

Pápežská kúria, najmä za aviňonského zajatia, ľahkomyseľne udeľovala odpustky, takže bolo zjavné, že jej ide viac o peniaze ako o spasenie duší. Toto zneužívanie začiatkom 16. storočia sa rozrástlo do úžasných rozmerov. Ján Eck v liste Hadriánovi VI. vyčituje enormné odpustkové privilégiá najmä „rytierov Ducha svätého", ktorí si získali právo udeľovať 42 druhy plnomocných odpustkov a k tomu odpustky na mi/ión rokov. často si i svetskí panovníci vedeli zaistiť časť dôchodkov z odpustkov a nárokovali si právo dozerať pri vyhlasovaní odpustkov. Okolo r. 1500 sa neraz vyskytlo, že časť štátneho rozpočtu kryli príjmami z odpustkov. Z odpustkových príjmov

participovali preláti, kláštory, ba aj miestny farár (reťazový obchod). Nesvedomitosť odpustkových komisárov, poverčivosť ľudu, falšovanie odpustkových búl zavinilo, že proti odpustkom sa postavili i takí ľudia, ktorí ináč s Cirkvou dobre zmýšľali. S odpustkami súvisia i tzv. odpustkové alebo spovedné listy (confessionalia). Majiteľ spovedného listu dostal absolúciu od všetkých pápežských rezervátov a plnomocné odpustky, keď sa raz v živote, najmä však v hodine smrti, vyspovedal ľubovoľne zvolenému spovedníkovi. Spovedné listy od 14. storočia udeľovali najmä vynikajúcim osobnostiam — neskoršie za peniaze hocikomu.

3. Zvláštny spôsob pokánia vznikol v tých časoch pre rozličné pohromy v tzv. sprievodoch flagelantov — bičujúcich sa. Boli to združenia ľudí, ktorí často v tisícoch putovali z mesta do mesta, bičovali sa, aby týmito mimoriadnymi spôsobmi vyprosili milosrdenstvo božie pre seba a ľudstvo. Bičovanie v stredoveku bolo obvyklé nielen v kláštoroch, ale i pri svetskom kňazstve. Vplyvom kajúcnych kázní sv. Antona Paduánskeho ujalo sa aj medzi ľudom. Keď sa pri flagelantoch vyskytly výstrednosti, vystúpila proti ich sprievodom i Cirkev, i štát a hnutie flagelantov v 13. storočí potlačily. V 14. storočí znova vznikly pochody flagelantov, a to pre epidémiu „čiernej smrti", ktorú vtedy preniesli Ázie do Europy (1348-49). Flagelanti rozšírili sa teraz v celej Európe, len Francúzsko ich nepovolilo. Onedlho začaly sa medzi nimi šíriť bludné náuky. Flagelanti vraj dostali „list z neba", v ktorom im Kristus nariadil bičovanie miesto sviatostí. Sami sa rozhrešovali, zavrhli očistec, odpustky, úctu svätých, lebo to všetko vraj nahradí bičovanie. Klement VI. r. 1349 zakázal hnutie flagelantov. Odvtedy sa zjavovaly pochody flagelantov len sporadicky. Za veľkej západnej schizmy viedol sám sv. Vincent Fererský, († 1419, § 142, 1), vynikajúci kazateľ pokánia, pochod flagelantov cez Španielsko, Francúzsko a severné Taliansko. Kostnický koncil vyslovil sa proti flagelantom. Flagelácia pomaly sa uchýlila do kláštorov, skadiaľ aj vyšla. Miestami ea zjavovala ešte za protireformácie, ale len prechodne.

4. Nové sviatky. V tejto perióde Ján XXII. (1334) rozšíril sviatok Najsvätejšej Trojice pre celú Cirkev. Dosiaľ ho svätili len vo Francúzsku a v Belgicku. Urban VI. nariadil pre celú Cirkev sviatok Navštívenia P. Márie. V 15. storočí uviedli sviatok Sedembolestnej Matky Božej. Čím ďalej, tým viac sa rozširuje sviatok Nepoškvrneného Počatia P. Márie, hoci o náuke o nepoškvrnenom počatí boli medzi dominikánmi a františkánmi ešte vždy tuhé boje (§ 136, 2). Počet sviatkov teda, i keď už bol vysoký, ešte viac rástol a v tejto perióde dosiahol vrchol. V niektorých diecézach bolo okolo 100 sviatočných dní. Poniektorí sa pokúsili redukovať ich. Tak Gerson a Peter d'Ailly žiadali od kostnického snemu zrušenie viacerých sviatkov, pravda, bezvýsledne.

5. Pôstna disciplína ostala zväčša nezmenená (§ 123, 8). No zmiernila sa v tom ohľade, že v 15. storočí dovolili v pôstne dni mliečne jedlá a prvý pokrm bolo slobodno prijať napoludnie, kým dosiaľ len neskoro popoludní.

6. Z modlitieb a pobožností, ktoré sa teraz rozšírily, treba spomenúť „Anjel Pána". Uviedli ju v 13. storočí františkáni v Taliansku v spojitosti s večerným zvonením. Keď k modlitbe Anjel Pána pripojil pápež Ján XXII. odpustky, šírila sa rýchlo i mimo Talianska. Bolo aj raňajšie zvonenie. Poludňajšie zvonenie na Anjel Pána po prvý raz sa spomína v pražských diecezálnych štatútoch r. 1386. Z radosti nad víťazstvom kresťanských vojsk (Hunyadi—Kapistrán) nad Turkami pri Belehrade 15. augusta 1456 nariadil Kalixt III. poludňajšie zvonenie všeobecne. Zvoniť tri razy denne všeobecne sa začalo len v 17. storočí. Dnešnú formu modlitby pri zvonení uviedol Benedikt XIII. r. 1724 a pripojil k nej odpustky. Predtým veriaci sa modlili Otčenáš alebo Verím a začínali slovami Písma sv. „Anjel Pána zvestoval"; odtiaľ i pomenovanie. Pobožnosť krížovej cesty vznikla za križiackych výprav v Jeruzaleme. V 15. storočí zaviedli ju aj na západe. Počet štácií kolísal sa medzi 7 až 34. Terajšiu formu so 14 štáciami dostala v 17. storočí, a to zásluhou františkánov, ktorí ju všeobecne rozšírili. V 15. storočí i pobožnosť sv. ruženca (§ 123, 7) dostala približne dnešnú formu. Vtedy totiž vsunuli patričné tajomstvá do Otčenášov alebo Zdravasov.

Modlitebnou knižkou kresťanom už oddávna bolo psaltérium. Z neho sa modlievali vzdelaní laici i v stredoveku. Jednoduchý ľud však, ktorý nevedel čítať, modlieval sa Otčenáš a Verím. V kostole rozjímali nad obrazmi, ktoré bohato zdobily steny stredovekých kostolov (biblia pauperum). Modlitebné knižky okrem žalmov obsahovaly Te Deum, litánie ku všetkým svätým; vo vrcholnom stredoveku Hodinky Matky Božej, sv. Trojice a Ducha svätého. Hodinky od 13. storočia sú hlavnou čiastkou modlitebných knižiek (Livres d'heure). V 15. storočí si obrúbili, najmä v Nemecku, „záhradky duše" (hortulus animae). Obsahovaly okrem hodiniek i rozličné modlitby, zväčša prípravné pobožnosti na prijatie sviatostí.

Der Ausbruch der Reformation u. die spiitmittelaltert. Ablasspraxis. 1917. — Legros et Kerchner, Lettres d'indulgence de la cour de Rome au 15. s. Paris 1933. — Eisentrautt, Die Feier der Sonn- u. Feiertage seit d. letzten Jh. des M. A. 1914. — Binnebesel, Die Stellung der Theologen des Dominika-nerordens z. Frage der Unbefl. Empfängnis bis z. Konzil v. Basel. 1934. — Däring-Hirsch, Tod u. Jenseits im Spätmittelalter. 1927. — Paulus, Geschichte des Ablasses im M. A. — 1923. — Laslowski, Beitriige z. Gesch. des spätmittel-alterl. Ablasswesens. 1929.

§ 147. NÁBOŽENSKÁ VÝCHOVA ĽUDU.

1. Náboženskú výchovu ľudu v 14. a 15. storočí nezanedbávali. Všeobecné tvrdenie protestantov, že vo dvoch ostatných storočiach pred reformáciou sa málo kázalo, dnes vôbec neobstojí. Naopak, synody v tejto perióde venujú kázni zvýšenú pozornosť. Kázeň bola pravidelnou súčiastkou nedeľňajšej a sviatočnej bohoslužby; synody neskorého stredoveku túto povinnosť duchovenstvu stále pripomínajú. V advente a v pôste boli ešte zvláštne kázne. Cirkevné nariadenia neprestajne pripomínajú ľudu, aby pravidelne počúval kázne. Táto perióda má veľa vynikajúcich kazateľov vo všetkých krajinách. Takí sú: sv. Vincent Fererský († 1418), Gabriel Biel, Ján Hus, Savonarola, Bernard Sienský, Gerson, Ján Kapistrán. Na kazateľniciach vynikaly najmä žobravé rehole. Na mnohých miestach, najmä v Nemecku, vznikly v 15. storočí zvláštne kazateľské miesta (predikatúry). Bohatí cirkevní a svetskí predstavení zakladali benefíciá pre kazateľov, ktoré mohli dostať len univerzitne vzdelaní kňazi s akademickým stupňom. Kazateľské diela vynikajúcich kazateľov rozširovali, najmä keď vynašli kníhtlačiarstvo (1440). U nás synody veľmi dbali, aby na kazateľnicu mali prístup len súci, pápežom alebo biskupmi aprobovaní kazatelia. Cirkevní predstavení mali prísne dozerať na to, aby kazatelia hovorili k ľudu o veciach, potrebných pre spasenie. Nitrianska synoda z r. 1494 pripomína duchovným: „Snažte sa zverenému vám ľudu z nedeľňajšej alebo sviatočnej lekcie a evanjelia povedať voľačo múdreho." Dôležitosť kazateľskej povinnosti vyzdvihuje i synoda vesprémska r. 1515. Vynikajúci scholastický kazateľ a teológ bol Štefan, nitriansky biskup. Žil okolo roku 1359. Zo zbierok kázní treba spomenúť latinské kázne Jána Fábryho de Pergbachl z r. 1454 (v knižnici františkánov v Bratislave). S veľkou kazateľskou horlivosťou v tejto perióde nespájala sa vždy a všade snaha kázne i obsahove dobre vypracovať. Najmä mnísi často vnášali do kázní teologické hádky, subtílne distinkcie, alegorické slovné hračky, ba aj dosť nevhodné legendy, príklady a anekdoty. Najmä vo veľkonočných kázňach dovoľovali si kazatelia žarty a vtipy. Tak sa usilovali vyvolať u poslucháčov veselosť (risus paschalis). Za renesancie kazatelia, najmä v Taliansku, častejšie citovali starých klasikov ako zo sv. Písma. Predmetom stredovekých kázní boli zväčša spasiteľné prostriedky a obrátenie hriešnikov. Kazatelia predstavovali Boha viac ako prísneho sudcu, menej ako dobrotivého otca a príliš zvelebovali rehoľný stav. No že by stredovekí kazatelia boli zatracovali manželstvo ako voľačo nečistého, za dostatočnú pokladali ľútosť len zo strachu (Galgenreue), nespomínali zásluhy Krista a predstavovali Ho len ako nemilosrdného sudcu (to vraj znázorňoval Kristus, sediaci na dúhe), je iste zveličené. I keď tu a tam sa vyskytly prestrelky, nemá sa to zovšeobecňovať.

2. Ľud v stredoveku poučovali nielen slovom, ale i písmom, najmä po Gutenbergovom vynáleze. Ľud dobre poznal Písmo sv. a iste zveličujú protestanti, keď šírenie sv. Písma v ľudovej reči pripisujú len sebe. Nepopiera sa, že v 13. storočí miestami zakázali čítať sv. Písmo v ľudovej reči. To sa stalo pre časté zneužitia, ktorých sa heretici pri preklade dopúšťali. No i tak sv. Písmo preložili do každej známej reči, a to nielen jeho čiastku, ale i celé. R. 1520 bolo už 156 vydaní sv. Písma v latinčine, 17 v nemčine, 11 v taliančine, 10 vo francúzštine a angličtine, 2 v češtine, po jednom vydaní ruskom, poľskom, belgickom a maďarskom (v zlomkoch). Pravda, pri vtedajších cenách kníh chudobnejší človek si nemohol zadovážiť celé sv. Písmo. Pre chudobnejšie triedy ľudu boli tzv. postily a plenárie, ktoré obsahovaly spočiatku len lekcie a evanjeliá sv. omše v ľudovej reči, neskoršie i celú sv. omšu s vysvetlivkami.

Katechizovanie dietok dialo sa spravidla v rodine. Kňaz len zriedka katechizoval. Hlavnou čiastkou vyučovania dietok bola príprava na sv. spoveď. Rozličné spovedné knižočky — spovedné zrkadlá — pomáhaly rodičom a duchovným pri výučbe dietok. Prvý krátky výňatok kresťanskej náuky a či akýsi katechizmus zostavil Ján Gerson (§ 144, 4) vo svojom diele: „Opus tripartitum", ktoré bolo preložené do rozličných rečí. Tomáš Štítny . Štítneho (narod. okolo r. 1325) výchove svojich dietok venoval dielo: „Šesť kníh o obecných veciach kresťanských" a pre širšie obecenstvo zostavil „Knihu učenia kresťanského". Na poslednú hodinu pripravovaly „knižočky umierajúcich" (ars moriendi), v stredoveku veľmi rozšírené. Popri modlitebnej knižke (§ 146, 6) a spomínanej výchovnej literatúre i umenie slúžilo na prehlbovanie náboženských vedomostí ľudu. Ktorí nevedeli čítať, učili sa z obrázkových katechizmov. Sochy a maľby v kostoloch boli „Bibliou chudobných", t. j. tých, ktorí nevedeli čítať (biblia pauperum). Bývalo tam i tzv. „zrkadlo ľudského spasenia" (speculum humanae salvationis). Znázorňoval sa na jednom obraze vznik hriechu a vykúpenie Ježišom Kristom. Na poučenie a obveselenie slúžily mystériové hry, ktoré v 15. storočí dosiahly vrchol. Hotovou kázňou o smrti bol tzv. „tanec smrti" (Totentanz; la danse macabre). Sú to cyklové obrazy. Vyobrazujú ľudí rozličných povolaní v rozhovore s mŕtvymi, ktorí ich v tanci volajú zomrieť.

Schornbaum, Zum relig. Volksleben am Ausgang des M. A. Z. fiir bayr. K. G. 1932. Schulte, Der Adel u. die deutsche Kirche im M. A. 1922. — Buchheit, Der Totentanz, e. Entstehung n. Entwicklung. 1925. — Spamer, Das kleine Andachtsbild v. 14. bie 20. Jh. 1929. — Beissel, Zur Gesch. der Gebetbiicher. Stim. M. L. 1909. Thalhofer, Die Entwicklung der kath. Katechismen in Deutschl. 1899.

§ 148. CIRKEVNÉ UMENIE. VRCHOLNÁ, NESKORÁ GOTIKA A RENESANCIA.

1. V staviteľstve dominovala v predošlej periόde vrcholná gotika (§ 121, 1). V 14. storočí sa však už chýli ku koncu. Ustupuje neskorej gotike, ktorá v Taliansku trvá ešte asi do r. 1420, za Alpami skoro do 16. storočia, ba v Anglicku ešte dlhšie. Neskorá gotika obetuje prísnu architektonickú pravidelnosť a jednotnosť novým formám, v ktorých prevládajú dekoratívne prvky. Namiesto jednoduchého oblúku nastúpi oblúk oslieho chrbta a krížovú klenbu zamieňa zas klenba sieťová a hviezdicovitá. V kružbe oblokov sa zjavuje plameňovitá ozdoba. Stĺpy sa budujú bez hlavíc. Krásne stavby neskorej gotiky v Taliansku sú: milánsky dóm (1386 nn), dóm v Boloni (1390 nn), v Nemecku viedenský dóm (1339 n) a kostol v Ulme (1337 n). Krásna pamiatka v Čechách z neskorej gotiky, zvaná Vladislavským slohom, je kostol sv. Barbory v Kutnej Hore, dóm sv. Víta v Prahe (od Petra Parlera, † 1399), zo svetských stavieb Vladislavská sieň na Hradčanoch.

Na Slovensku vrcholná gotika sa začína až koncom 14. storočia. Dóm sv. Martina a veža františkánskeho kostola v Bratislave, kostol sv. Jakuba a gymnaziálny kostol v Levoči, kostol sv. Alžbety v Banskej Bystrici, sv. Mikuláša v Prešove a kaplnka sv. Michala v Košiciach vznikly v 14. storočí a sú najkrajšími pamiatkami slovenskej vrcholnej gotiky. Neskorú gotika dôstojne zastupuje košický dóm sv. Alžbety, kežmarský chrám sv. Kríža a Zápoľského kaplnky v Spišskej Kapitule a Spišskom Štvrtku.

2. V Taliansku začiatkom 15. storočia obnovením klasického staroveku vznikol nový sloh — renesančný. Talianska gotika vlastne nebola nikdy čistá, lebo primiešavali k nej antické prvky. Nový sloh diametrálne sa protivil gotike. Namiesto vertikálnej tendencie nastúpila horizontálna a gotickú zduchovnenosť zamenila snaha po priestrannosti, pohodlnosti. Gotická vážnosť ustúpila renesančnej túžbe po veľkoleposti. Renesančný sloh, i keď pozmenene, prevzal architektonické formy a konštruktívne zákony zo starého rímskeho umenia. Široké steny poskytovaly vhodné miesto plastike a maliarskemu umeniu, ktoré v renesancii je samostatnejšie a nepodlieha natoľko architektonike ako v predchádzajúcich štýloch. Priekopníkmi raného renesančného slohu (quattrocento) boli Filippo Brunoleschi z Florencie († 1446), ktorý postavil kupolu florentského dómu, Leon Battista Alberti († 1472) a Bramante († 1514), tvorca svätopeterského chrámu. Ním sa začína vrcholná renesancia.

3. V 14. storočí gotická plastika je na vrchole svojej dokonalosti. Sochy tejto periódy s výrazom nežnosti, poníženosti, voľačoho nadľudského sú vznešeným prejavom kresťanského ducha. Neskorá gotika vnáša do plastiky sladkavosť a mäkkosť. Postavy sú prištíhle, nahnuté, obyčajne s úsmevom na tvári. Majster neskorej gotiky pracuje zväčša z dreva (krídlové oltáre, kazateľnice, lavice). Strediskami gotickej plastiky bolo hlavne Taliansko a Nemecko. Vynikajúci majstri v Taliansku sú: Giovanni Pisano († 1328), jeho žiak Andrea Pisano († 1349) a Lorenzo Ghiberti († 1455), tvorca slávnej brány florentského baptistéria (del Paradiso). Ním sa začína raná renesancia v plastike. V Nemecku vynikajú v gotickej skulptúre Adam Kraft z Norimbergu († 1507), Jorg Syrlin z Ulmu († 1474) a znamenitý majster neskorej gotiky z Norimbergu Vít Stoss († 1533). V Čechách vyniká Peter Parler († 1399), sochár a staviteľ. Renesančná plastika celkove vnáša do umenia individuálne črty a vysoký zmysel pre krásu. V Taliansku po Ghibertovi vynikajú majstri Donatello († 1466), Andrea del Verrochio († 1488) a nadovšetko Michelangelo Buonarroti († 1564), sochár, architekt a maliar. Jeho mramorová Pieta (vo svätopeterskom chráme) a socha Mojžiša sú najslávnejšie plastické diela sveta. Na Slovensku v tejto perióde úplne prevláda gotická plastika. Zachovalo sa nám veľmi mnoho umeleckých diel plastiky kamennej i drevenej a bronzovej. Slávne diela z kamennej plastiky sú: reliéf sv. Trojice v bratislavskom dóme z 15. storočia, reliéf Zvestovania na kostole v B. Bystrici z 15. storočia, reliéf Olivetskej hory na košickom dóme, náhrobky Schomberga v bratislavskom dóme od Mikuláša Leydenského a Zápoľského náhrobky v Spišskej Kapitule. Gotickými sochami, krídlovými oltármi a lavicami preplnené sú naše kostoly najmä vo Spiši, v Šariši a v Banskej Bystrici. Najslávnejším slovenským rezbárom bol Pavol Levočský, žiak Víta Stossa, tvorca prekrásneho hlavného oltára v kostole sv. Jakuba v Levoči z r. 1518.

4. V maliarstve už Cimabue (§ 121, 3) zúčtoval s ustrnulým byzantinizmom. Nový smer ukázal jeho žiak Giotto († 1337). Svojim postavám vdýchol život, cit a pozornosť umelcov obrátil ku kráse prírody. Na tomto základe ďalej budoval Masaccio († 1428), ktorého diela vynikajú veľkou opravdivosťou a dramatickou živosťou. Ním sa začína v maliarstve renesančný smer, hoci sa opieral o antiku, nestratil kontakt s náboženstvom a Cirkvou. Najbohatší umelecký život sa rozvinul v Taliansku. Jeho predstaviteľmi sú vo Florencii Filippo Lippi († 1469), Domenico Ghirlandajo († 1494), Sandro Botticelli a hlavne Giovanni da Fiesole, zvaný Fra Angelico († 1455), najväčší predstaviteľ náboženského maliarstva. Jeho zásadou bolo, že kto chce maľovať Krista, musí s Kristom žiť. Koncom 15. storočia sa začína v Taliansku vrcholná renesancia so svojím ideálnym realizmom. Jeho nesmrteľnými reprezentantmi sú všestranní géniovia Leonardo da Vinci († 1520), Michelangelo a kráľ maliarov — Rafael Santi († 1520). Boli maliarmi, sochármi, architektmi v jednej osobe. V Nemecku strediskom umenia spočiatku bol Kolín. Kolínsku školu charakterizuje prehĺbenosť kresťanskej vrúcnosti. Jej skvelým reprezentantom je majster Viliam (okolo 1380). Flámska škola prináša olejomaľbu a tabuľovú maľbu. Jej predstaviteľmi sú bratia Hubert († 1432) a Ján († 1441) van Eyck, Roger van der Weiden († 1464) a Hans Memling († 1493). Nemecké stredoveké maliarstvo dosiahlo vrchol v Albrechtovi Durerovi z Norimbergn (†

1528; jeho otec pochádzal z Uhorska) a v Jánovi Holbeinovi ml. († 1543). V Čechách vznikla takzvaná pražská škola, ktorej najprednejším majstrom za Karola IV. bol Detrich (obrazy v kaplnke sv. Kríža v Karlštejne). Pražskú školu charakterizujú mohutné a dôstojné postavy, z ktorých i pri verkom pokoji žiari duševná vrúcnosť. Vplyv pražskej školy na Slovensku badať vo freskách v Žehre (Zvestovanie), v Levoči (skutky milosrdenstva) a v často upotrebovanej kruhovej ornamentike (Levoča, gymnaziálny kostol). Popri stenovej maľbe vyskytuje sa v 14. storočí maľba na skle a či obloková maľba. Veľké obloky v gotických chrámoch poskytovaly jej vhodnú príležitosť. Spočiatku je vzorcová, v 14. storočí prechádza na figurálnu a v 15. storočí dosahuje svoj vrchol. Na Slovensku i stenová i tabuľová gotická maľba je bohato zastúpená. Najznamenitejšie diela stenovej maľby sú: korunovanie Karola Róberta v Spišskej, Kapitule z r. 1317, scény dobrých a zlých skutkov a legenda sv. Doroty v Levoči zo 14. storočia a fresky v žehrianskom kostolíku z rozličných období stredoveku. Tabuľové maľby sú vo veľkom počte v spišských kostoloch, i v Prešove, Bardejove, Košiciach, Banskej Štiavnici, Kremnici, Bratislave. Pochádzajú z 15. a zo začiatku 16. storočia. Vynikajúcimi tabuľovými maliarmi na Slovensku boli: Mikuláš z Levoče okolo 1500), Teofil Stancel (okolo 1520), Ján Kraus a Wlodarz (okolo 1500).

5. Na poli básnictva v tejto perióde vytvoril Dante Alighieri azda najväčšie básnické dielo všetkých časov: Božskú komédiu. Dielo opisuje duše zomrelých v pekle, v očistci a v nebi. Opisuje cestu, ktorú musí hriešnik vykonať, aby sa očistil z biedy hriechu a dosiahol blaženosť. Božská komédia je súčasne bolestným výkrikom pre cirkevné neporiadky doby a výzvou k reforme. Písaná je v čisto katolíckom a cirkevnom duchu, i keď pápeža Bonifáca VIII. kladie do pekla. Táto perióda je však chudobná na nové latinské hymny, lebo v kostoloch sa udomácňuje ľudový spev. To dokazujú početné ľudové spevníky z konca 15. storočia. Mystériové hry tiež sa vyvíjaly až do konca 15. storočia. Najmä pašie, hry o Antikristovi, o poslednom súde, ďalej autos (autos sacramentales) čiže mystériové hry na Božie Telo boli veľmi obrúbené.

6. Základom cirkevnej hudby bol chorál, no kde-tu už prenikaly i ľudové melódie. Za aviňonského zajatia cirkevný spev sa celkom zosvetárčil, takže v 16. storočí pomýšľali pápeži polyfonný spev z kostola vylúčiť. Cirkevná hudba kvitla najmä v severnom Nemecku a Holandsku. Známi omšoví komponisti tejto doby sú: Ján Ockenheim († 1496), Jakub Olbrecht († 1506), ďalej Josquin de Prés († 1521) a Henrich Isaak († 1515). V Nemecku (v Brabante) zdokonalili organ tým, že pridali pedál, zmenili klaviatúru a doplnili ju poltónovými klávesmi.

Cingria, Der Verfall der kirchl. Kunst. 1927. — Dvorák, Geschichte der ital. Kunst im Zeitalter der Renaiss. 1927. — Frey, Gotik u. Renaissance als Grundlage der modernen Weltauschauung. 1929. — Maťeiček, Déjepis umění. Praha 1924. — Wagner, Dejiny výtvarného umenia na Slovensku. 1930. — Schiirer-Wiese, Deutsche Kunst im der Zips, Brno 1938. — Dr. Špirko, Umelecko-hist. pamiatky na Spiši. 1936.

§ 149. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

1. Táto perióda, politicky, sociálne a kultúrne taká búrlivá, i nábožensko-mravne je veľmi pestrá. Upadala cirkevná autorita, slabla štátna moc, čím rozpútané ľudské vášne získaly voľný tok. No o úplnom nábožensko-mravnom úpadku, ako o ňom tvrdia protestanti, nemôžeme hovoriť. Katolícka Cirkev i pri všetkých neporiadkoch, ktoré sa v nej javily, mala ešte vždy dosť sily a autoritu nestratila úplne. Široké masy ľudu s malými výnimkami verne sa pridržiavaly Cirkvi. Ľud žil zo stredovekých náboženských tradícií, ktoré sa hlboko zaryly do jeho duše a formovaly verejný život. Náboženstvo celkove ešte ovládalo zmýšľanie a cítenie národov; národy ešte vždy tvorily jednu rodinu pod jednou otcovskou hlavou. Kresťanská viera bola ešte vždy prameňom všetkého veľkého a ušľachtilého, čo ľudstvo tvorilo. Dokazujú to početné umelecké diela, nádherné cirkevné stavby, rozkvet cirkevného života spolkového, rozvoj charitatívnej činnosti, fundácie na náboženské a dobročinné ciele. Druhú polovicu 15. storočia charakterizuje vzmáhajúca sa zbožnosť (devotio moderna). Hoci táto perióda nie je taká bohatá na svätých a svätice ako predošlá, predsa aj ona má vynikajúcich mužov a ženy v každej krajine. Vo Švajčiarsku žiarivým vzorom bol pustovník Mikuláš z Flue († 1487), vo Francúzsku a Taliansku sv. Rochus z Montpellier. Bol pravým anjelom lásky. Skoro po smrti ho vzývali ako ochrancu proti moru. V Poľsku vzorom svätého života boli z kráľovského rodu pochádzajúci sv. Kažimír a sv. Ján Cantius, profesor teológie v Krakove. Sv. Brigita Švédska, sv. Katarína Sienská, sv. Františka Rímska žiaria láskou k blížnemu, vo Francúzsku obetuje život za vlasť sv. Jeanne d'Arc. Dojímavé príklady kajúcnosti, najmä pod dojmom úchvatných kázní rehoľníkov v čas epidemických chorôb (čierna smrť r. 1348) a iných stredovekých pohrôm, neboly zriedkavé. Ešte vždy prekvital kresťanský rodinný život, z ktorého neboli vylúčení ani služobníci a robotníci. Krásnym príkladom kresťanskej sociálnej práce sú požičovne. Založil ich františkán Barnabáš Terni okolo r. 1460 (montes pietatis). Ľud dostával v nich lacné pôžičky a bol tak chránený pred priveľkým úžerníctvom. Požičovne sa chytro rozširovaly v Taliansku a vo všetkých krajinách.

2. No nebolo by spravodlivé poukazovať len na dobré stránky odumierajúceho stredoveku a zamlčať vážne nedostatky, veľké trhliny a priam smrtonosné zjavy, ktoré hlodaly korene náboženského a cirkevného života. Keby všetko bolo bývalo v poriadku, ako by sa dal vysvetliť hromadný odklon od Cirkvi? Veď celé krajiny ju razom opustily. Náboženský život na konci stredoveku bol vážne chorý. Ľud žil náboženským životom, ale zväčša len navonok, bez úprimného vnútorného presvedčenia. Ľudová zbožnosť bola povrchná, obsahovala veľa nezdravého a odpudzujúceho. Ľud sa zháňal po relikviách, pripisoval im tajnú moc, ľahko veril a ľahko sa dal zviesť. Bol oddaný povere, kupčil s odpustkami, veril v čarodejníctvo a bosoráctvo. Viera v čarodejníctvo a v spolky s diablom vyskytuje sa cez celý stredovek a je pozostatkom pohanstva. Na začiatku stredoveku Cirkev rozhodne vystúpila proti viere v čarodejníctvo (§ 124, 2). Neskoršie však sama ju posilnila svojím inkvizičným postupom proti katarom, templárom a scholastickým učením o vplyve démonických síl na ľudí a na prírodu. Cirkevní inkvizítori v stredoveku často viedli procesy proti bosorkám, mučením nútili nešťastné osoby priznať sa a potom ich spálili (panna Orleánska). Márne bojovala proti povere parížska Sorbona. Z podnetu Gersonovho uverejnila 27 článkov na poučenie ľudu proti čarodejníctvu, ale nedosiahla výsledok. Nerozvážna bula Inocenta VIII. „Summis desiderantes" (§ 134, 2) vieru v bosoráctvo ešte posilnila. Podľa nej každú pochybnosť o realite čarodejníctva pokladali za herézu a trestali. Ani reformácia nepriniesla v tomto ohľade zlepšenie. Ba naopak, rozličné konfesie priam závodily v prísnosti proti čarodejniciam a v 16. a 17. storočí dosiahlo Nemecko najvyšší počet nešťastných odsúdených. Proti neľudskosti a nerozumnosti týchto procesov vystúpili jednotliví smelí a osvietení katolíci i protestanti. Z katolíkov sú to Molitor z Kostnice, Erazmus, jezuiti Adam Tanner († 1627) a Fridrich zo Spee (1631); z protestantov lekár Ján Weyer († 1563) a profesor Kornel Loos. Ale ani takto sa nedala hlboko zakorenená povera vyhubiť. Len v 18. storočí sa skončily nešťastné čarodejnícke procesy. U nás cisárovná Mária Terézia zakázala používať škripce pri procesoch a osoby, upodozrievané z čarodejníctva, nariadila dopraviť do nemocníc. Každý rozsudok mali predložiť dvorskej kancelárii.

3. Mravný život hlboko upadol. ‚Cirkevná autorita klesala a surovosť ľudu rástla. Ani štátna moc už nevládala krotiť výbuchy ľudských vášní. Množily sa násilnosti proti osobám a majetku, znovu sa zjavilo pästné právo a právna neistota dosiahla povážlivé rozmery. V mnohých sporoch a bojoch vypálili často celé dediny, vraždili deti a starcov, ženské zhanobili. Klamstvo, úžera, opilstvo,prepych a pohlavná nemravnosť sa rozrástly neslýchane. Kazatelia často nariekali, že ľudia znesväcujú nedele a sviatky, zanedbávajú pôsty, zriedka pristupujú ku sviatostiam a žijú v tajných manželstvách, ba že zneucťujú kostoly na svetské ciele, na tance a trhy. Pravda, tieto neporiadky doby na druhej strane stupňovaly túžbu po náprave, ktorá sa javila v rozličných proroctvách o budúcom treste a reforme, nasledujúcej po ňom (Savonarola).

Meffert, Caritas u. Krankenwesen bis Ausgang des M. A. 1927. - Kehl, Die Steuer in der Lehre der Theologen dea M. A. 1927. — Finke, Das ausge-hende M. A. 1900. — Falk, Die Ehe am Ausgang des M. A. 1908. — Hansen, Zauberwahn, Inquisition u. Hexenprozesz im M. A. 1900. — S. Haller, Die Ursachen der Reformation, 1917. — Schornbaum, Zum relig. Volksleben am Ausgang des M. A. Zeitsch. f. bayr. Kg. 1932.

NOVOVEK

§ 150. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA NOVOVEKU.

A) Dejisko.

Kým dejiskom stredovekej cirkevnej histórie je len Európa a okraje Ázie a Afriky, po objavení nových svetadielov (Amerika 1492; morská cesta do Indie, Austrália 1605) a sprístupnením ostatných čiastok Ázie a Afriky Európanom v novom veku sa rozšírilo dejisko Cirkvi i na tieto oblasti. Po stopách objaviteľov išli kresťanskí misionári. Oni vlastne tvorili spojenie medzi novým a starým svetom. Pohanské misie sa staly dôležitou časťou cirkevného organizmu už začiatkom novoveku a dnes sú jeho najdôležitejším životným prejavom. I keď sa dejisko Cirkvi hodne rozšírilo, predsa strediskom ostáva i naďalej západ, ako bolo v stredoveku, lebo cirkevný život v misiách je vlastne len vyžarovaním kresťanského života na západe. V minulosti, ba ešte ani dnes sa nedá hovoriť o čínskej, japonskej, africkej katolíckej teológii, rehoľníctve a hierarchii, lebo čo tieto kraje majú kresťanského a katolíckeho, je západná duchovná práca. Duchovný svet a kultúra týchto národov dosiaľ ešte ničím neprispely k rozšíreniu a oplodneniu kresťanského duchovného sveta. Čo totiž má, to dostal od kultúr židovského, gréckeho, rímskeho, germánskych a slovanských národov. Zato však môže prísť čas, keď duchovný svet východných národov opanuje Cirkev. Veď ona je viazaná len k pápežstvu (ale pápež nemusí bezpodmienečne sídliť v Ríme!), a nie k západnému duchovnému svetu. V 16. storočí protestantská reformácia zúžila dejisko Cirkvi v Európe. No rekatolizácii sa podarilo veľkú časť stratených oblastí získať späť. V tom sa pokračuje vlastne aj dnes. O čo sa však zmenšilo európske dejisko cirkevných dejín, o to bohatšie bolo na udalosti, lebo enormne rýchlo sa množilo obyvateľstvo a zveľaďovala sa jeho vzdelanosť. Vývin cirkevných udalostí sa deje, ako v stredoveku, zväčša v Nemecku, Taliansku a Francúzsku, ale už aj v Španielsku. Na začiatku novoveku v popredí stojí Taliansko ako kolíska najsilnejších novovekých činiteľov — humanizmu a renesancie. Reformáciou cirkevný dej prechádza do Nemecka, rekatolizácia vychádza zo Španielska a v 17. storočí vedie zas Francúzsko. V 18. storočí z Anglicka vychodiace osvietenstvo zachytáva každú krajinu. V 19. storočí už prestáva úzke spojenie, ba totožnosť cirkevných a svetových dejín. Jednotlivé krajiny cirkevno-historicky nevystupujú veľmi do popredia, lebo sa už nepretekajú o prvenstvo v Cirkvi. Čím ďalej, tým viac sa ukazuje, že strediskom Cirkvi je Rím.

B) Hybné sily v novoveku.

1. Stredovek charakterizuje univerzalizmus, ktorý možno vycítiť z každého stredovekého životného prejavu. Preto stredovek je jednoliaty. V novom veku na každom poli života sa uplatňuje individualizmus a subjektivizmus. To však znamená rozmanitosť, stálu zmenu a nepravidelnosť. Preto je ťažko vystihnúť, čo by novovek dobre charakterizovalo. V novom veku badať stály vnútorný preporod západného života i západného človeka. Západný človek sa vyžíva v subjektivizme a individualizme, v nacionalizme a v demokracii. Všetky tieto faktory nastolily určité životné možnosti. Nakoľko ich západný človek využíva a ako ich stvárňuje, to bude špecificky charakterizovať jednotlivé úseky novovekých dejín. Novovek je aj akousi stálou kritikou stredoveku, stálou reakciou na stredoveký spôsob života náboženského, politického a hospodárskeho. A keďže všetky tieto životné prejavy stredoveku najužšie súvisely s Cirkvou, novovek je ustavičnou snahou odmotať sa od Cirkvi, ba je útokom na Cirkev a dobou autonómneho duchovného života. Úlohou Cirkvi v stredoveku bolo pokresťančiť západné národy. To aj urobila a tak priviedla západné národy k duchovnej samostatnosti. Ale samostatnosť na poli viery v Cirkvi znamená podriadiť sa jej autorite, ktorá je božieho pôvodu. Duchovne samostatné národy musely sa teda podriadiť súčasne i Cirkvi. Je prirodzené, že cítily tento kontrast a že musel prísť konflikt. Musel prísť čas, keď národy z nútenej podriadenosti postavily sa dobrovoľne a uvedomele do spolupráce s Cirkvou. No nie všetky národy to prekonaly šťastne. Niektoré sa od Cirkvi odpútaly a obrátily sa proti nej i s kultúrou, ktorú od nej získaly. Protestantizmus, štátne cirkevníctvo 17. storočia, osvietenstvo 18. storočia, liberalizmus, socializmus a materializmus znamenajú stály útok na Cirkev. Tvorí sa od Cirkvi nezávislá, autonomná kultúra a Cirkev sa dostáva do postavenia, v akom bola v kresťanskom staroveku, keď sa musela pokonať s vyspelou pohanskou grécko-rímskou kultúrou a neobetovať pritom svoje zásady. Rozdiel je len v tom, že pohanská kultúra bola oproti Cirkvi ľahostajná, kým novoveká, autonomná kultúra, ktorá je vlastne kúsok odštiepeného cirkevného tela, nie je taká. Ba, ako všetci odštiepenci, má hodne zaujatosti a renegátskej nenávisti.

2. Stredovek charakterizovala jednota. Novovek ju rozbíja v spoločenskom, štátnom poriadku a ľudskom zmýšľaní, i vo viere a mravnosti. V stredoveku ani Viklef, ani husiti nemohli založiť novú cirkev, a ani sa o to nepokúsili, lebo nemohli chcieť porušiť princíp jednoty. V novom veku stoja vedľa seba rozličné kresťanské viery a cirkvi. A kým na začiatku novoveku pri každom drobení cítila sa aspoň jeho neprirodzenosť, dnes sa to pokladá za úplne prirodzenú vec. Jedna cirkev má toľko verejnoprávnosti ako druhá. Nový vek nehľadí na absolútnu pravdu, ale uspokojí sa s relatívnymi pravdami. Čím modernejší je novoveký život, tým viac sa miešajú konfesie a svetonáhľady (noviny, premávkové prostriedky, rádio). Každodenný život zmiešal tak katolíkov s nekatolíkmi, veriacich s neveriacimi, že konfesia sa konečne stane u nich vedľajšou vecou a do popredia vystupuje „človek". V 19. storočí a najmä v najnovších časoch katolíctvo, ba ani kresťanstvo už

neovláda život a myšlienkový svet človeka, ale nekresťanská, úplne pozemsky zameraná kultúra (moderné divadlo, tlač, reklamy, umenia, šport, móda). Cirkev mala v stredoveku vo všetkom výsadné postavenie. V novom veku má toľko oprávnenosti k životu, koľko má hocijaká ľudská spoločnosť. V stredoveku mala na morálnom a náboženskom poli úplnú autoritu. Tu sa jej nik nemohol sprotiviť, lebo vedela svoju vôľu nanútiť nielen duchovnými prostriedkami, ale aj svetská moc jej pomáhala zlomiť každý odpor. Tieto možnosti Cirkvi časom mizly a v 19. storočí úplne zanikly.

3. Subjektivizmus, ktorý opanúva nový vek, javí sa na náboženskom poli s času na čas v inej a stupňujúcej sa modulácii. Za humanizmu sa javí vo vnútorno-cirkevnej uvoľnenosti, neskoršie v otvorenom útoku na katolícku Cirkev (protestantizmus). V 18. storočí znamená boj proti zjavenému náboženstvu (osvietenstvo), v 19. a v 20. storočí boj proti náboženstvu vôbec (materializmus, socializmus v 19. storočí; v 20. storočí boľševizmus, rasizmus).

Vplyvom subjektivizmu vyostruje sa nacionálny partikularizmus, štáty sa zbavujú cirkevného, konfesionálneho, ba napokon vôbec akéhokoľvek náboženského rázu. Štáty chcú byť len a len ľudskými dielami, poznajú len moc a záujem národa (po protikatolícky naladenom protestantskom štátnictve nasleduje katolícke štátne cirkevníctvo, potom sekularizácia francúzskou revolúciou a nemeckým laicizovaním). Demokratické tendencie, ktoré sa ukazovaly v 15. (husitizmus) a v 16. storočí (sedliacke povstanie), absolutistickí panovníci udúšali až do 18. storočia. Občiansky stav Francúzskou revolúciou a proletariát socializmom a komunizmom dáva demokratickému hnutiu v 19. a 20. storočí značnú dôležitosť.

C) Stav Cirkvi v novoveku.

1. Cirkev medzi mnohými faktormi, ktoré formujú novoveký život, vo všeobecnosti nemá výhodné postavenie. Je síce lepšie organizovaná, ako bola v staroveku a za sťahovania národov, ale o čo je organizačne pripravenejšia zdolaf všelijaké ťažkosti, o to je nábožensky slabšia. V staroveku pohanský svet, i keď nenávidel Cirkev, vedomky či nevedomky spel k monoteizmu. Skôr-neskôr musel sa zísť s Cirkvou, nositeľkou najideálnejšieho monoteizmu. Pohanský svet, i keď nevedomky, hľadal Cirkev. Novovek ju však nehľadá, ba náročky sa od nej vzďaľuje. Na rozhraní staroveku a stredoveku bola síce Cirkev menej zorganizovaná, ale bola predstaviteľkou kultúry, ktorej chtiac-nechtiac musely sa poddať národy, ak nechcely zahynúť. V novom veku stojí Cirkev proti sebavedomej a samostatnej kultúre, ktorá sa už neobzerá za pomocou Cirkvi. V staroveku a stredoveku vo všetkých ťažkostiach, ktoré sa stavaly kresťanstvu do cesty, malo výhodu, že bolo jednotné. V novom veku reformácia rozdrobila kresťanstvo na množstvo cirkví a siekt. Nemôže sa honosiť silou jednoty ani v Európe, ani v misiách. Modernému človekovi nevdojak sa natíska otázka: Ako môže byť kresťanstvo jediným pravým náboženstvom, keď sa rozpadáva na toľko rozličných foriem? Ktorá z nich je pravá?

2. Popri týchto nevýhodách Cirkvi v novom veku nájdu sa aj isté výhody, lepšie povedané, mimochodné prajné zjavy, ktoré Cirkev momentánne môže využiť na svoj prospech. a) Odklon od Cirkvi priniesol medziiným v niektorých štátoch istý ľahostajný neutrálny postoj k nej. Cirkev má v týchto štátoch takú slobodu a ochranu ako akákoľvek povolená spoločnosť. Cirkev teda môže pracovať svojimi metódami, aby dosiahla svoj cieľ. Nie je to ideálny stav, lebo i štát má pozitívne slúžiť Bohu, ako všetko stvorené. No predsa je to lepšie ako otvorené nepriateľstvo, kde Cirkev by nemala vôbec slobodu zhromažďovať sa, slobodu slova a tlače. b) V štátoch, kde nenastala rozluka s Cirkvou, či to boli štáty katolícke alebo protestantské, vyrástlo silné štátne cirkevníctvo. Štáty využívaly, ba i zneužívaly Cirkev. To jej otvorilo oči. Presvedčila sa, že nie je dobre opierať sa priveľmi o štátnu pomoc. Preto sa začala viac opierať o vlastné sily a zbavovať sa mnohých nezdravých záväzkov a nedôstojných protislužieb. Cirkev v novom veku nie je už ochrankyňou štátov, ako bola v stredoveku (ale ani nestojí pod zvláštnou protekciou daktorého národa), ani nie je jedinou nositeľkou kultúry. To všetko prestalo. Je však ustanovizňou ľudského spasenia, čo sa ukazuje čoraz zrejmejšie. A tak je to v poriadku.

3. Je nepopierateľné, že Cirkev v novom veku stále napádajú, že sa jej moderná kultúra odcudzuje. To stavia Cirkev pred nové úlohy, a to obrániť sa proti útokom, nakloniť si novú kultúru a prehlbovať náboženský život. Pri sebaobrane však nemá Cirkev zanedbať tvorivú prácu. Novoveká teológia je príliš apologeticko-defenzívna a prevažne sa venuje obrane proti protestantom, čo vnáša do nej istú jednostrannosť. Keďže útoky na Cirkev boli vždy rozkladnej povahy, jej novoveká obrana prízvukuje hlavne univerzalizmus, objektivizmus, snahy koncentračné. Celý cirkevný život sa usmerňuje z Ríma. Tým Cirkev vyhýba všetkým nebezpečenstvám, ktorým bola vystavená pri rozličných štátnych cirkevníctvach. Keďže náboženský subjektivizmus vytvoril akýsi prišpirituálny pochop o cirkvi, katolícka cirkev bola nútená zdôrazniť svoju viditeľnosť, že je ustanovizňou so zvláštnym kňazským stavom, hierarchiou a sviatosťami (Trindentinum, Vaticanum). Dôležité je, aby Cirkev znovu pritiahla k sebe odcudzujúcu sa kultúru. Prvou ucelenou formou modernej kultúry bola renesancia. Cirkev nestála mimo nej, ba až príliš sa jej venovala (Joachim de Fiore, sv. František, renesanční pápeži). Lenže renesančná kultúra v jadre bola svetská, a to viedlo k tomu, že nie Cirkev posvätila svetskú renesanciu, ale naopak — renesancia zosvetárčila Cirkev. Kultúra odpadla od Cirkvi a stala sa jej nepriateľkou. V novom veku snaží sa Cirkev znovu získať vedúce postavenie, ktoré mala v stredoveku, keď svojimi zásadami oživovala kultúru. Baroková éra znamená v tom prvý jej triumf. Chladné storočie osvietenstva, storočie to surových revolúcií, socializmu a materializmu, prekážalo jej získavať ďalej kultúru. Najnovšie však (Leo XIII.) urobily sa

na tomto poli zdarné pokusy. Je potešiteľné, že Cirkev je po mnohých skúsenostiach obozretnejšia. Popri všetkej snahe zblížiť sa s modernou kultúrou netratí spred očí, že je v prvom rade náboženskou ustanovizňou.

Vnútorná reforma Cirkvi sa v novom veku stále uskutočňuje. Aviňonským zajatím a renesanciou zosvetárčeného ducha nebolo ľahko z Cirkvi odstrániť. Išlo to veľmi pomaly, ale iste. Zlepšenie sa javí už v 16. a 17. storočí, v „storočí svätých" (sv. Ignác z Loyoly, Filip z Neri, František Saleský, Vincent z Pauly). Pravda, kresťanským hérosom novoveku ťažšie je vyniknúť ako ich predchodcom v stredoveku alebo v staroveku. Napr. sv. Ignác z Loyoly svojou pracovitosťou a významom pre Cirkev nijako nie je menší ako sv. Bernard. Ale nemal už naporúdzi univerzalizmus Cirkvi, nebol už synom nerozdeleného kresťanstva, čo už akosi determinuje jeho výkonnosť a význam.

Pápežstvo po skúsenostiach za renesancie a štátneho cirkevníctva až priveľmi sa snažilo sústrediť cirkevnú moc. To dosvedčujú v novej dobe uzavreté konkordáty a vrcholí to vo vyhlásení pápežskej neomylnosti a primátu na vatikánskom sneme a vo vydaní cirkevného pápežského zákonníka (codex). Konkordáty vylúčily nedôstojné boje medzi Cirkvou a štátmi, aké sme videli v stredoveku. Pápežstvo sa teraz už zásadne nemieša do vnútornej politiky štátov, nevplýva na ich štátnu formu (Leo XIII. — Ralliement), ba Pius XI. lateránskou zmluvou z r. 1929 zriekol sa tradičného cirkevného štátu. Tým sa definitívne odstránila politická napätosť medzi pápežstvom a Talianskom a i medzi pápežstvom a politickými štátmi vôbec. Koncentrovaním všetkej cirkevnej moci v Ríme v rukách pápežstva obetovalo sa iste vera cenných zvláštností jednotlivých cirkevných oblastí a stratilo sa vera hodnôt, ale predsa sa to muselo stať. Tieto straty, keď sa na ne dívame z vyššieho zorného uhla dejín, sú mizivé v porovnaní s výhodami, ktoré koncentrácia znamenala. Bez nej by Cirkev nebola vybŕdla z ťažkého položenia, do ktorého sa dostala najmä renesanciou, a nezvládla by tak útoky reformácie, osvietenstva a najnovšej zmaterializovanej doby. Bez koncentrácie síl je taký misijný program, aký si Cirkev vytýčila v Ázii, Afrike, Amerike, oblastiach bez kresťanskej tradície, nemysliteľný.

Heussi, Altertum, M. A. u. Neuzeit in d. K. G. 1921. — Lortz, Die Re-formation in Deutschl. 1940. — Wolf, Einfiihrung in das Studium d. neueren Gesch. 1910. — Koser, Staat u. Gesellschaft der neueren Zeit. 1908. — Leman. L'Église dans les temps modernes, Paris 1928. — Zoványi, A reforruáció Ma-gyarországon. Bpest. 1922. — Zweig, Triumph u. Tragik des Erasmus von Rotterdam. 1935. — Steinhausen, Kulturgesch. der Deutschen in der Neuzeit. 1914.

ŠIESTA PERIÓDA.

Doba cirkevnej revolúcie (1517-1789). Subjektivizmus nestrpel nijaké hrádze individuálnej voľnosti a neuznal ani Bohom založenú autoritu. I na poli náboženstva žiada si samourčovacie právo, a to je podstata protestantizmu. Zosvetárčená vyššia vzdelanosť, objavy a vynálezy na začiatku 15. storočia, politické a sociálne presuny vyrušily európske človečenstvo zo stredovekej rovnováhy. Rámcom celého stredovekého života bola Cirkev. Preto ostrie revolučného vrenia mohlo byť namierené predovšetkým proti nej. V stredovekej ľudskej spoločnosti treba bolo všeličo pozmeniť. Najmä však v Nemecku. Odtiaľ už niekoľko desaťročí odznievaly najbolestnejšie výkriky (Gravamina nationis Germanicae!). Výbušnej látky sa nazbieralo veľa, len nebolo odvážneho človeka, ktorý by bol hodil do nej iskru. No našiel sa i taký.

HLAVA I.

Reformácia v Nemecku a vo Švajčiarsku.

§ 151. ZÁSADY K POROZUMENIU DEJÍN REFORMÁCIE.

Cirkev je neomylná vo vynášaní teologických cenzúr. Luthera vyhlásil neomylný učiteľský úrad Cirkvi za heretika a jeho učenie označil za bludné a škodlivé. Toto dogmatické stanovisko Cirkvi voči Lutherovi a jeho náuke je definitívne a nemeniteľné.

Po tomto krátkom dogmatickom konštatovaní o reformácii mohla by cirkevná história prejsť na denný poriadok. (Pomenovanie Lutherovho počínania reformáciou objektívne vôbec neobstojí. Vierouka a mravouka Cirkvi nepotrebuje a neznesie reformu. Reforma disciplíny je možná a časom i potrebná. No Luther i disciplínu nie zreformoval, lež zdeformoval.) Cirkevné dejiny mohly by nechať reformáciu bez osobitného povšimnutia, podobne, ako nechávajú iné bludy, napr. arianizmus, nestorianizmus, monofyzitizmtis atd.

No v Lutherovom prípade sú osobitné okolnosti, ktoré žiadajú venovať reformácii viac pozornosti než iným bludom. Sú to:

Protestantizmus je spomedzi bludov najväčší a pre Cirkev znamenal najciteľnejší úder, ktorý doteraz zažila. Herézy kresťanského staroveku ani netrvaly tak dlho, ani nespôsobily Cirkvi toľké škody ako protestantizmus. Východná schizma rozpoltila síce kresťanstvo, no medzi východným a západným kresťanstvom niet toľkých a takých základných protív, žeby sa pri troche dobrej vôle nedalo dúfať v zjednotenie a v jeho uskutočnenie.

Lež a protestantizmom je to oveľa horšie. Protestantizmu sa podarilo kresťanstvo ozaj rozdvojiť a kresťanskú jednotu dôkladne rozbiť.

Pred protestantizmom iná „cirkev" než rímskokatolícka Cirkev bola nemysliteľná a kresťanský človek si nevedel predstaviť, ž e by mohol byť kresťanom a súčasne nepatriť do katolíckej Cirkvi. No Lutherovi sa podarilo utvoriť akúsi náboženskú spoločnosť, ktorá mala nahradiť kresťanovi Cirkev. Táto náboženská spoločnosť mala a dodnes má sily držať v zajatí milióny kresťanských duší mimo živého tela katolíckej Cirkvi.

Reformácia je už vyše 400 rokov faktom a ani dnes ešte nepatrí histórii ako prekonaný dej. Západ kedysi nábožensky jednotný, je i dnes podelený a pod jeho vplyvom je podelený aj ostatný svet, ktorý dostával svoje kultúrne a náboženské zameranie od západnej Európy. Anglicko, Dánsko, Švédsko, Nórsko skoro celkom a Nemecko zväčša sú protestantské. V strednej Európe sú značné menšiny protestantov. Severná Amerika a Austrália sú prevažne protestantské. Od začiatku reformácie milióny a milióny ľudí sa narodilo a žilo mimo pravej Cirkvi bez vlastnej viny. Skoro polovica obyvateľstva európskeho západu a ním kolonizovaných krajov je protestantská. Vzhľadom na veľkú populáciu novej Európy a Ameriky od roku 1500 žilo mimo katolíckej Cirkvi viac kresťanov ako v nej od založenia po reformáciu. To je skutočnosť úžasného významu, ktorú nemožno obísť bez povšimnutia. Treba sa nad ňou zamyslieť a pokorne skúmať vôľu božiu a božie plány v dejinách. Nevdojak sa nám natíska chúlostivá a ťažká otázka, akú úlohu a význam môže mať reformácia v spasiteľskom pláne božom.

a) Bludy, ktoré sa vyskytly v dejinách, popri rozvratných účinkoch nepriamo maly aj dobré následky. Pravej viere poskytovaly príležitosť prehĺbiť a lepšie rozvinúť svoje učenie, upevniť svoju disciplínu. Na to cieli sv. Pavol, keď píše: Musia byť medzi vami aj rozbroje (haereses), aby sa ukázalo, ktorí z vás sú vyskúšaní (I. Kor. 11, 19.) V náuke heterodoxie nie všetko je mylné. Sú tam aj kresťanské pravdy, ktorých sa blud nedotkol. O týchto kresťanských pravdách vydávajú svedectvo aj bludári a ich svedectvo má osobitnú cenu práve tým, že ho oni vydávajú. Na toto možno aplikovať slová kardinála Newmana, ktoré napísal po hlbokom premýšľaní pred svojou konverziou: „Je vylúčené, aby sa bola značná časť kresťanov (protestanti) pre malichernosť odlúčila od Ríma a 300 rokov trvala na svojom proteste. Všetky bludy sa opierajú o voľajakú pravdu a z nej čerpajú život. Protestantizmus, ktorý je natoľko rozšírený a už tak dlho trvá, musí sa tiež opierať o nejakú pravdu alebo pravdy, o ktorých vydáva svedectvo." (Apologia 4.) Je to ináč starý kresťanský náhľad, že ešte aj v pohanských bludoch sú iskierky pravdy. Tieto spoločné pravdy sú veľkým šťastím i pre poblúdených, i pre matku Cirkev. Sú mostom, po ktorom sa prinavrátia neverné dietky k Matke, aby bol „jeden ovčinec a jeden pastier".

b) Božia Prozreteľnosť spravuje všetko. Vrabec nepadne 60 strechy bez vôle Otca nebeského. Viera v Božiu Prozreteľnosť musí nám pomáhať porozumieť fakt, že jedine pravá, Bohom založená Cirkev je rozštiepená a že milióny kresťanov za 400 rokov mohly sa rodiť mimo živého organizmu Cirkvi. Neskoršie generácie heretikov nie sú vinné na odtrhnutí sa od Matky tak, ako sú vinné prvé generácie, a predsa sú účastné na tragických následkoch života mimo Cirkvi. Tu smieme pripúšťať nádej, že božie dopustenie dočasného rozštiepenia môže slúžiť dosiahnutiu vyššieho cieľa.

c) V stredovekej kresťanskej spoločnosti bolo treba všeličo napraviť, čo pokazily rozličné okolnosti. Volalo sa dlho po náprave, ale náprava sa ťažko rodila. Keď prišla katastrofa rozštiepenia, tridentský snem hneď uskutočnil to, po čom sa dlho túžilo. Cirkev vo svojom rozjímaní o ľudskom vykúpení používa vo svojej liturgii smelý protiklad: O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem. Neteší sa Adamovej vine, ale vyslovuje radosť z vykúpenia.

V takom zmysle sa majú rozumieť výroky svätcov (Klement Maria Hofbauer: Protestantizmus vznikol z túžby Nemcov po zbožnosti), pápežov (Hadrián VI.) a cirkevných historikov (Lortz: Die Reformation wurde fur die Kirche eine felix culpa), keď opisujú prebudenie sa katolíkov a katolícku náboženskú obrodu v nasledujúcich storočiach.

Lortz, Geschichte der Kirche in ideengesch. Betrachtung. 1936. — Lortz, Die Reformation in Deutschland. 1940. — Muller, Die symbol. Biicher der evang.-luth. Kirche, 1928. — DSllinger, Die Reformatio, ihre innere Entwicklung und ihre Wirkungen. 1848. — Baudrillart, L'Église cath, la Re• naissance, le Protestantisme. Paris. — Paulus, Protestantismus u. Toleranz. im 16. Jh. 1911. — Troeltsch, Die Bedeutung des Protestantismus f. die Enr-stehung d. modernen Welt. 1911. — Arnold. Die deutsche Ref. in ihren Be-ziehungen zu den Kulturverhiatnissen des M. A. 1917. — Aubin, Der Einfluis der Ref. in der Gesch. der deutschen Wirschaft, 1929.

§ 152. PRÍČINY RÝCHLEHO ROZŠÍRENIA PROTESTANTIZMU.

Keď uvažujeme o príčinách rýchleho rozšírenia protestantizmu, musíme si predovšetkým uvedomiť, že reformácia ani zďaleka nie je jednoduchý, ale až priveľmi zložitý fakt v sebe i vo svojom storočiami sa tvoriacom historickom podstavci, na ktorom je vybudovaná. Je zložená z mnohých najrozličnejších sociálnych okolností, je rezultátom rozmanitých hnutí a dielom jednotlivých vynikajúcich osobností. Ako sociálny zjav je hnutím duchovným, politickým a hospodárskym. S duchovného ohľadu je predovšetkým hnutím nábožensko-teologickým (nie kultúrnym) s rozmanitými a zložitými otázkami, ktoré súvisia s náboženstvom, Cirkvou, pápežstvom, kresťanstvom ap. Tie otázky však miestami môžu byť inej a inej povahy. Preto i protestantizmus podľa miesta, času a okolností ináč a ináč sa šíril. čo mu na jednom mieste osožilo — to ho na druhom hatilo, a naopak. Mnoho záviselo aj od povahy a osobnosti ľudí, ktorí sa postavili do jeho služieb.

Protestantizmus priťahoval ľudí aj svojou lákavou vieroukou a mravoukou (ospravedlnenie človeka je ľahké; netreba k nemu ani sebazapierania, zriekania, ba ani dobrých skutkov, ale stačí viera). Duchovenstvu lichotil tým, že zrušil celibát; veriacim, že odstránil pôsty, abstinenciu, ušnú spoveď. Okrem toho urýchľovalo jeho šírenie ešte veľa rozličných príčin a podmienok na poli cirkevnom i politickom. Podrobné príčiny na poli cirkevnom a politickom sú:

I. Na poli cirkevnom.

Pre rozličné neprístojnosti v stredovekej kresťanskej spoločnosti sa už oddávna volalo po náprave (heslo: Reformovať Cirkev v hlave a v údoch!). Preto každý, kto vystúpil pred verejnosť s programom cirkevnej reformy, mohol počítať s tým, že sa k nemu pridajú ľudia, ktorým úprimne záležalo na poriadku.

a) Autorita pápežov dlhotrvajúcou západnou schizmou, a najmä pre renesančnú mravnú uvoľnenosť veľmi poklesla. Vzdelanejšie triedy, najmä v Nemecku, pápežom málo dôverovaly. Umelo sa tvorila verejná mienka, že pápežom nezáleží na cirkevnom poriadku a v ich prípadných reformných podujatiach váží vraj osobný, hmotný záujem. Takto spracovanú náladu nemeckej verejnosti obratne využil Luther, keď sa odhodlal vystúpiť proti Rímu.

b) Vedenie diecéz bolo nedostatočné. Biskupské hodnosti si vyhradili šľachtickí synovia. Pri Lutherovom vystúpení skoro všetci nemeckí biskupi boli kniežacieho pôvodu. Nie všetci z nich mali ducha apoštolského, potrebného biskupom. Nejedni neboli ani vysvätení biskupi, ba neprijali ani kňazské vysvätenie. Viac biskupských benefícií sa hromadilo v jednej ruke (cumulus beneficiorum), preto biskupi nemohli trvalo sídliť vo svojich diecézach. Zastupovali ich zle platení svätiaci biskupi, ktorí nemali v ľude ani autoritu, ani im dostatočne nemohlo záležať na veriacich. Od takých biskupov ľahko bolo ľud odvrátiť. Ba miestami aj sami biskupi boli náklonní pridať sa k novotám. V Kolíne dva razy hrozilo nebezpečenstvo, že protestantizmus uvedie do života sám biskup; v Magdeburgu, Brémach, Mindene a v Lubecku skutočne ho uviedli do života biskupi. šľachetne zmýšľajúcim, starostlivým arcipastierom exempcie kapitúl a kláštorov poviazaly ruky, ba ani fary nemohli slobodne obsadzovať zodpovednými ľuďmi.

c) Sídelné kapituly, z ktorých obyčajne vychádzali biskupi, boli tiež rezervované pre šľachtických synov. Kanonici, zväčša ani nie kňazi, žili dosť svetským životom. V chórových povinnostiach zastupovali ich vikári. Rodinnými spojeniami sa zháňali po výnosnejších benefíciách, hromadili viac obročí v jednej ruke. Kánonictvo bolo lákavým objektom pre tých, ktorí chceli ľahko žiť, nepracovať medzi ľudom a nemať zodpovednosť. Kanonici boli predovšetkým povolaní čeliť šíriacemu sa bludu, pretože mali na to potrebný čas, vzdelanosť a nezávislé hmotné postavenie. No okrem malicherných výnimiek neurobili nič mimoriadneho. Miestami aj sami odpadli od Cirkvi, alebo volili takých biskupov, ktorí s celou diecézou prestupovali k protestantizmu.

d) Nižšieho kléru bolo všade, najmä však v Nemecku, priveľa. Ich čas nebol prácou dostatočne vyplnený, kultúrne nestáli vysoko nad pospolitým ľudom, ich hmotné položenie bolo biedne. Tvorili káder kňazského proletariátu. Veľká časť týchto kňazov nemala nijaké vnútorné spojenie s Cirkvou, bola revolučne naladená, a tak, rozumie sa, použila možnosť vo vhodnom čase zvrhnúť so seba všetky ťarchy kňazského života.

e) Kláštory boli preplnené rehoľníkmi, z ktorých veľká časť nemala rehoľného ducha a nepatrila do kláštora. Na pomery v kláštoroch dostatočne poukazuje fakt, že za reformácie práve mnísi a mníšky najsamprv použili reformátormi hlásanú „evanjelickú slobodu". Povystupovali z kláštorov. Najhoršie to bolo u nemeckých rytierov. Mladší humanisti, na čele s Ulrichom z Huttenu, slovom a písmom robili náladu proti Cirkvi, kresťanstvu a kňazstvu. Rozšírili mienku, že byť prívržencom skompromitovanej katolíckej Cirkvi znamená menejcennosť. Boli najoddanejšími spojencami Lutherovými.

Opísané cirkevné pomery týkajú sa síce mnohých nemeckých diecéz a kláštorov, predsa však nemožno povedať, že by boli bývaly všeobecné. Treba poznamenať i to, že sa vzťahujú na štyridsiate a päťdesiate roky šestnásteho storočia a do značnej miery ich vyvolaly práve náboženské nepokoje, ktoré vznikly reformáciou. Pred ňou malo Nemecko mnohých zbožných biskupov a opátov, ktorým úprimne záležalo na cirkevnom poriadku. Takí boli

Móric z Huttenu, biskup v Eichstätte, Bertold Pirstinger v Regensburgu, Ján Schleinitz v Meissene, Eudovít zo Speyeru, Konrád Thungen z Wiirzburgu, Faber vo Viedni. Medzi kanonikmi Mikuláš Koperník vo Frauenburgu, Ján Eck v Ingolstadte, Cochläus vo Vratislave horlili za reformu a pre cirkevný poriadok obetovali všetko, čo mali. O duchovenstve v Porýnsku vyslovuje sa Jakub Wimpfeling, prísny posudzovateľ cirkevných pomerov týchto čias, veľmi uznanlivo: „Poznám premnohých duchovných, ktorí majú v dušepastierstve bohaté vedomosti a sú bezúhonní; poznám mnohých prelátov, kanonikov, vikárov najlepšej povesti, zbožných a štedrých." Na potrebnej mravnej výške stály i mnohé kláštory, najmä v Bavorsku, františkánske kláštory v dolnom Sasku, ženské kláštory vo Wurtembersku a dominikánske kláštory skoro v celom Nemecku.

II. Politické príčiny. Rozhárané cirkevné pomery veľmi urýchľovaly šírenie protestantizmu. No politické príčiny ešte lepšie kliesnily cestu novotám.

a) Vynálezom pušného prachu a zmenením doterajších vojenských spôsobov stratilo svoj význam rytierstvo i nižšia šrachta. Ako ľudia bez zamestnania oduševňovali sa za revolučné idey a nepriateľsky zmýšľali najmä o biskupoch, a to hlavne preto, lebo r. 1495 ich pričinením sa uviedol večný zemský mier. To im odňalo zamestnanie. Stali sa z nich lúpežníci a revolucionári, ktorí sa ochotne pridružili ta, kde sa hlásal nepokoj a boj. S mladšími humanistami aj oni sa ochotne pridali k Lutherovi. Rytier František Sickingen so svojou družinou bol telom a dušou za Luthera a mečom chcel kliesniť cestu „voľnému evanjeliu". Isteže rytierom nešlo o náboženskú vec, ale o ich živobytie, o cirkevné majetky, ktorých sa chceli zmocniť.

b) Mestá túžily po nezávislosti a chcely sa zbaviť cirkevných tiarch, lebo mnohé z nich boli podriadené duchovným kniežatám, napr. Štrasburg, Worms, Speyer, Kostnica, Augsburg. Náboženskú novotu vítaly ako prostriedok zbaviť sa závislosti. Kláštory zas maly rozličné hospodárske výsady na úkor miest. Stavaly remeselnícke dielne a neplatily od výrobkov daň a mýto, čím poškodzovaly mestské pokladnice. Mestá často viedly boje buď medzi sebou, buď proti svojim pánom. K boju potrebné finančné výdavky chcely hradiť z cirkevných majetkov, ku ktorým sa mohly ľahko dostať, keď odpadly od Cirkvi.

c) Veľkú účasť na rýchlom šírení protestantizmu maly kniežatá. Cirkev síce vždy bojovala za svoju nezávislosť od svetských kniežat (boj o investitúru), predsa však v niektorých prípadoch povolila kniežatám právo vizitácie. Luther a teritoriálne kniežatá tohto práva v plnej miere využili a zneužili. Nútili svojich poddaných prijať novotu, a kto sa protivil, musel sa vysťahovať. Protestantskí teológovia im to prikazovali ako povinnosť svedomia. Kniežatá sa ochotne chopily práva, lebo maly tak možnosť zhabať cirkevné majetky. Okrem toho dostaly právomoc nad poddanými i v náboženskom ohrade, čo si už dávno prialy (§ 158, 3). Ochrancom katolíckej Cirkvi mal byť predovšetkým cisár. Karol V. bol úprimne odhodlaný katolícke náboženstvo vo svojom cisárstve zachovať. Ale okolnosti boli nešťastné. Ríšska ústava, ktorá značne obstrihala cisárovu mcie, a stále turecké nebezpečenstvo nedovoľovaly mu dostatočne sa venovať domácim veciam. Ani sa nezdržiaval v Nemecku, a tak novota mala čas zahniezdiť sa. Nemecké kniežatá, ktoré sympatizovaly s náboženskou novotou, veľmi dobre vedely využiť cisárov chúlostivý stav a vynucovaly od neho stále ústupky. Ani František I., „najkresťanskejší" kráľ francúzsky, nezachoval sa čestne, a čo je najsmutnejšie, ani pápež Klement VII. nemohol byť vždy na cisárovej strane, čo protestantské kniežatá obratne využily.

Okrem uvedených príčin tisíce a tisíce menších prajne vplývalo na šírenie protestantizmu. V týchto kritických časoch viac ako inokedy by sa bola žiadala na pápežskom stolci silná osobnosť. No Klement VII. (1523-34) bol človek nerozhodný. - Ak voľakedy, tak teraz mal pracovať pápež a cisár ruka v ruke, aby sa ľahšie zdolal nápor protestantov. Na nešťastie medzi pápežom a Karolom V. bolo dlhý čas veľké nedorozumenie. Pápežská kúria mala v Nemecku značné dôchodkové pramene. Nemci už dávno rozmýšľali, ako zastaviť odlev peňazí z Nemecka. Mnohí ponímali Lutherovo počínanie ako finančný protest proti Rímu. — V „novom náboženstve" bol ľud finančne značne odbremenený, lebo nemusel prispievať na vydržiavanie toľkých duchovných ako v starom náboženstve. — Nie poslednou príčinou vzniku a zdaru protestantizmu bola vrodená germánska pýcha a neznášanlivosť, ktorá ťažko chápala, že v Cirkvi má miesto a rovnaké právo každý národ.

Teológiou sa dovtedy zaoberali výhradne teológovia. Luther ju chcel zlaicizovať a sprístupniť ľudu. To sa ľudu páčilo. Preto proti Lutherovi a jeho prívržencom sa nedalo bojovať obvyklou teologickou metódou. Ináč dlho nebolo jasné, o čo vlastne novotárom ide; práve táto nejasnosť pôsobila, že katolíci sa nemohli rozhodne postaviť proti protestantizmu hneď pri jeho vzniku. Až jezuiti vybadali, že Lutherova sila je v ľudovosti, a preto zdôrazňovali hlavne pôsobivosť (barok).

Každodenný život stredovekého kresťanského človeka zrástol s náboženstvom a presiakol kresťanskými tradíciami a zvykmi, čo samo v sebe bolo veľmi chválitebné a hodnotné. No ľahko mohol viesť aj k istému zmechanizovaniu náboženského života, ktorý v ťažkých chvíľach neposkytoval človekovi dostatočnú vnútornú útechu. Toto zmechanizovanie náboženského života vycítil Luther a sľúbil vniesť do ľudového náboženstva viac útechy (Trosttheologie).

Neskorá scholastika sa vyžívala v suchom mudrovaní a v malicherných jalových dišputách. Vnášalo sa to i do ľudových kázní, čo jednoduchého kresťana málo zaujímalo. človek túžil po slove evanjelia v jednoduchej, nevyberanej forme. Kto to uhádol povedať, mohol počítať s tým, že ľud pôjde za ním.

Novotári ponechali zväčša všade katolícke ceremónie, s ktorými ľud zrástol a ktorých sa pridŕžal. Preto pospolitý ľud ani nezbadal náboženský rozdiel. Najväčšiu časť nemeckého rudu — podobne bolo aj inde — „vpašovali" do protestantizmu.

Below, Die Ursachen der Reformation. Hist. Zeitschr. Miinchen, 1916. -- Denifle, Luther und Luthertum, Wien 1904. Dittrich, Beitrage zur Gesch. der kath. Reform. im ersten Drittel des 16 Jh. Hist. Jahrb. V.—VI. — Hóman-Szekf8, Magyar tiirténet I.—V. Budapest 1938. — Liiscke, Der Protestantismus in der osterr.-ungar. Monarchie. 1909. — Mayer, Studien Zur Vorgeschichte der Reformation. 1904. — Pineau, Erasmus et Ia papauté, Paris 1923. — Varsik. Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody. Bratislava, 1932. — Bucko, Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939.

§ 153. MARTIN LUTHER

Jeho náboženský vývin až po spor o odpustky.

1. Nemecká reformácia, i keď už dávno boli isté predpoklady pre jej vznik, predsa prišla akosi neočakávane a zdá sa osobným dielom jedného človeka. Vtedy sa totiž vynorila osobnosť, ktorá sa odvážila usmerňovať duchovné hnutie svojej doby a bola dosť .silná svoju vôľu premeniť v historické dianie. Keď pozeráme na cirkevné dejiny ako na drámu, nikde nie je nám také zjavné ako práve v tých časoch, že Prozreteľnosť ďalekosiahle zveruje Cirkev, mystické telo Kristovo, ľudskému slobodnému zasahovaniu. Pri uvažovaní nad cirkevnými dejinami nikde nie sme hotoví tak smelo súdiť, že to a to by sa nebolo stalo, keby nebolo bývalo tých a tých — ako v reformácii. Nezabúdajme však, že i nad tými časmi sa vznáša nevyspytateľné tajomstvo ,božích plánov a že Boh dovolil Cirkev tak ďaleko skúšať.

Ozaj, nemecká reformácia je dielom z veľkej čiastky jedného človeka, augustiniánskeho mnícha a wittenberského profesora teológie Martina Luthera. Spočiatku bola jeho osobno-náboženskou vecou, ale onedlho sa rozrástla vo všeobecné cirkevné a politické hnutie úžasných dôsledkov. Pravda, nedosiahla to, po čom svet už dávno odstrániť neporiadky bez meny vierouky a cirkevnej ústavy. Nestala sa reformou Cirkvi „in capite et membris", ale cirkevnou revolúciou v pravom slova zmysle. I keď Luther a jeho stúpenci ponechali si hlavné náuky kresťanstva, predsa ich reformácia je proklamáciou náboženskej samosprávy jednotlivca, je víťazstvom náboženského subjektivizmu, v ktorom veriaceho neviaže nijaká objektívna dogma, autorita a hierarchia. Zhubné následky tejto náboženskej svojvoľnosti, i keď nie hneď, v úplnom svojom rozsahu sa javily v osvietenstve 17. a 18. storočia.

2. Z Luthera urobili prívrženci idol. Ešte ľahšie je o ňom povedať ničivú kritiku. Ale ťažko je nakresliť jeho opravdivý obraz. Luther je komplikovaným zložením protichodných vlastností, je opravdivým „complexio oppositorum".

Martin Luther narodil sa 10. novembra 1483 v saskom Eislebene zo sedliacko-baníckej rodiny. „Som sedliacky syn," hovorieval neraz sebavedome. Otec bol krutý človek, matka chorľavá a poverčivá. V detskom veku a aj ako študent nezažil teplotu rodičovského domu a žil biedne. Nižšie štúdiá skončil v rodnom mestečku, neskoršie v Mansfelde a v Magdeburgu ako žiak „bratov spoločného života". Od r. 1501 —1505 študoval filozofiu v Erfurte, a to podľa systému Occamovho (via moderna — nominalizmus), okrem náuky o Cirkvi, ktorú v Erfurte nepodávali podľa Occama v duchu konciliárnej teórie. Occamov systém zdôrazňuje božiu ľubovôľu, prísnosť božej spravodlivosti, silu ľudskej vôle a menej spomína účinky milosti. Vrcholnú scholastiku, ktorú Luther neskoršie tak odsudzuje, neosvojil si dokonale ani v Erfurte, ani vôbec v živote. Medzi profesormi boli vynikajúci humanisti, z ktorých pôsobil naňho najmä Konrád Mutianus. Študoval antických klasikov, ale s mladými humanistami v Erfurte sa neveľmi priatelil. R. 1505 dostal doktorát filozofie. Neočakávane zmocnila sa ho melanchólia a vnútorná nespokojnosť. Nikdy dotiaľ nemal úmysel byť mníchom a neprial si to ani jeho otec, ktorý by bol mal radšej zo syna pravotára. Raz zažil Luther strašnú povíchricu na ceste do Erfurtu. Azda pod jej dojmom urobil sľub sv. Anne, že sa stane mníchom. I keď sám váhal a odrádzali ho od toho aj rodičia a priatelia, vstúpil do kláštora augustiniánov-eremitov. Po noviciáte r. 1506 zložil sľuby a r. 1507 ho vysvätili za kňaza. V kláštore sa spočiatku dobre cítil (hoci to neskoršie popieral). V teologických štúdiách sa opieral hlavne o diela Gabriela Biela (§ 136, 2), ktoré ho dôkladnejšie ohoznámily s occamizmom. Ako augustiniáni vôbec, aj on sa vhĺbil do diel sv. Augustína. Na prihovorenie provinciála rehole Jána Staupitza, ktorý si Luthera veľmi vážil, dostal sa r. 1508 na novozriadenú univerzitu vo Wittenbergu, kde prednášal filozofiu a onedlho i teológiu. Tam mohol vidieť neporiadky s relikviami a odpustkami. No nijako sa na tom nepozastavil. R. 1509 sa vrátil do Erfurtu. Roku 1510-11 odcestoval do Ríma v úradných veciach rehole. Keď uzrel večné mesto s jeho mnohými kostolmi, padol na kolená a s pohnutím zvolal: „Buď pozdravený, svätý Rím!" Bol tam štyri týždne, usilovne navštevoval kostoly, obdivoval relikvie (Judášov povraz; Scala santa). Veril všetkému a nič nekritizoval. Slúžieval omšu, a ako neskôr uštipačne píše, ľutoval, že jeho rodičia ešte žijú; tak ľahko by ich vtedy bol mohol vyslobodiť z očistca. Spovedal sa a videl neskúsenosť talianskych spovedníkov. Zarazilo ho i to, ako chytro

kňazi slúžili sv. omšu. Pre zvláštnosť talianskej povahy mal totiž málo porozumenia. I keď to bol Rím, znesvätený Alexandrom VI. a Júliom II., predsa pri svojej hlbokej viere sa nad ním nepozastavil veľmi a nepríjemné rímske dojmy ožily v ňom len neskoršie. Pozeral nádherné umelecké diela, ale umenie „nevidel". Táto cesta neotriasla ani jeho katolíckym presvedčením, ani vernosťou k Cirkvi a pápežstvu. Po návrate z Ríma zas vyučoval vo Wittenbergu; v rehoľnom živote zas vážne a úprimne mu šlo o spasenie duše svojej a iných.

3. Roky 1513-15 sú kritické roky v Lutherovom náboženskom vývine. Prednášal na univerzite biblické vedy (r. 1512 doktor teológie), bol predstaveným 11 kláštorov, usilovne kázaval a vera korešpondoval s kláštormi. Ožily i jeho dávne vnútorné nepokoje, najmä pocit strachu pred večným súdom. A nezvyčajne prudko vystúpily uňho ľudské vášne: hnev, samoláska, pýcha a najmä zmyselnosť. Modlitbu a slúženie sv. omše pre veľkú zamestnanosť zanedbával a začal pochybovať, či z povinnosti vykonaná modlitba a vonkajšie dobré skutky pomáhajú prekonávať vnútorné ťažkosti. čítanie mystikov a nominalistov (Biel, Occam, d'Ailly) a dobromyseľné, ale nemúdre duchovné vedenie Staupitzovo budily v ňom nespokojnosť a vnútornú rozorvanosť. Vtedy vznikly jeho náhľady o nezlučiteľnosti viery a rozumu, o božej ľubovôli pri predurčení. (absolútne predurčenie) a o „imputovanom" ospravedlnení človeka. Z mylne pochopenej mystiky vyvádzal svoj náhľad o úplnej pasivite človeka voči Bohu. Uspokojivé riešenie na tieto ťažkosti sa snažil nájsť v liste sv. Pavla Rimanom 1, 17, kde apoštol hovorí o spravodlivosti božej, živenej z viery. Človek — tak rozmýšľal Luther — je dedičným hriechom úplne pokazený a na seba odkázaný a môže len hrešiť. Konkupiscencia je nepremožiteľná, je vlastne samým dedičným hriechom a ostáva v človeku až do smrti. Človek preto nemôže byť v tuzemskom živote vnútorne ospravedlnený, ale to ani nepotrebuje. Stačí, keď verí, čím sa mu pripočíta spravodlivosť Kristova. Vlastné dobré skutky nepomáhajú pri ospravedlnení človeka, sú len ovocím živej viery, ale nie predpokladom ospravedlnenia. Do takých myšlienok sa vhlbuje Luther čím ďalej, tým viac a domnieva sa na základe listov sv. Pavla, že taká bola aj viera Pracirkvi a sv. Augustína. Ale Cirkev vraj odbočila od nej hneď na začiatku. Takéto náhľady prejavuje už r. 1516 pri výklade listu sv. Pavla Rimanom. Uvedomuje si cirkevné neporiadky a malú námahu duchovných, aby ich odstránili. Pohoršuje sa nad ľahkovernosťou mníchov a vôbec katolíkov, ktorí vraj vykonajú len malý dobrý skutok (Werkheiligkeit, Selbstgerechtigkeit) alebo si kúpia „odpustkový list", a už sú si istí svojho ospravedlnenia. A on vraj sa toľko namáhal, premáhal, modlil, postil, a predsa nemal istotu. Urobil z toho smelý úsudok: cirkevné učenie je mylné, a preto ho treba zreformovať na pôvodný stav. Preto sa musíme vrátiť k viere Pracirkvi, ktorá je v Biblii (vykladanej doslovne, a nie alegoricky!). Vo svetle tohto „nového evanjelia" zdalo sa Lutherovi učenie Cirkvi o sviatostiach, o dobrých skutkoch ľudskou opovážlivosťou, scholastickým sfalšovaním, ako je vraj sfalšované aj jej celé zriadenie a ústava. Luther týmito svojimi náhľadmi už stál v ostrej opozícii proti Cirkvi, ba v duchu ju opustil už hodne predtým, čo Tetzel začal svoje odpustkové kázne. Vyhlásenie rímskych odpustkov bolo Lutherovi len zádrapkou, aby so svojím proticirkevným učením vystúpil na verejnosť.

Elert, Morphologie des Luthertums, 1931. — Koehler, Das kath. Lutherbild d. Gegenwart, 1922. — Grisar, Luther, 1912. — Denifle, Luther u. Luthertum in den ersten Entwicklung 1904. — Paquier, M. Luther vie et théologie, Diet. Th. C. — Kiefl, M. Luthers religiose Psyche, Hochland 1917-18. — Bochmer, Der Junge Luther, 1929. — Walther, Luthera Charakter, 1917. — Ritter, Luther, Gestalt u. Symbol, 1928. — Moore, Notoriété de Luther en France, Straszburg 1930. — Joachimsen, Sozialethik des Luthertums, 1927. — Stange, Studien zu Luthers Theologie. 1928. — Seeberg, Luthers Theologie, Motive u. Ideen, 1929.

§ 154. SPOR O ODPUSTKY.

1. Správne chápať spor o odpustky, ktorý vznikol r. 1517, vyžaduje pozorne a verne podľa skutočného stavu rozlišovať medzi teóriou a vtedajšou praxou, medzi úradným cirkevným učením o odpustkoch a ich ľudovým praktikovaním. Teologické učenie o odpustkoch bolo bezchybné. Odpustky sú odpustením dočasných trestov, a nie hriechu. Odpustenie sa dosahuje buď na zemi, buď v očistci zadosťučinením, pričom je dôležité, že možno zadosťučiniť i za iného. Vyplýva to z náuky o mystickom tele Kristovom, ktorým je Cirkev, a z učenia o obcovaní svätých. I nemeckí teológovia tak vykladali odpustkové učenie; ako dôkaz stačí uviesť Mikuláša Kusanského, Wimpfelinga, Cochläa, Ulricha Krafta, dominikána Petra Luxemburského („kto chce získať odpustky, musí mať vieru a lásku"). V niektorých menej podstatných otázkach boli medzi nemeckými teológmi diferencie. Nebolo shody medzi nimi ani v závažnej otázke aplikovania odpustkov zomretým (§ 146, 2). Kým väčšina teológov zastávala vtedy už všeobecné teologické stanovisko, že odpustky zomretým pôsobia orodovaním (per modum suffragii), zatiaľ niektorí teológovia a kazatelia s Eckom prízvukovali viac jurisdikčný akt pápežov a určitosť pôsobenia odpustkov zomretým. Ich stanovisko samo v sebe bolo nejasné, ale s patričným vysvetlením mohlo mať aj správny zmysel.

Nevyhnutne potrebný predpoklad pre získanie odpustkov či pre seba alebo pre zomretých bola ľútosť (stav milosti) a ľubovoľný dobrý skutok (obyčajne almužna). Záviselo od svedomitosti odpustkových kazateľov, či prízvukovali viac ľútosť, či almužnu. Je zrejmé, že tí, ktorí zastávali druhý náhľad o pôsobení odpustkov, mali blízko k domnienke, že odpustky pomáhajú určitej duši v očistci, a to v takej miere, v akej znejú, a že ich protihodnotu tvorí „obeta", almužna, konkrétne — peňažný dar. Aspoň teologicky neškolený ľud to ľahko mohol takto chápať. Teologické učenie o odpustkoch bolo správne. Ale nie všetci kazatelia ho jasne ohlasovali, ľud ho zväčša mylne chápal a protizásah so strany povolaných neprišiel včas.

2. Keďže Luther pôsobil vo Wittenbergu i pastoračne, mohol sa presvedčiť v spovediach, ako ľud zle chápe odpustky, a videl aj to, ako ich kazatelia skutočne zle ohlášajú. Vo vnútri i tak už rozvrátený, verejne vystúpil proti odpustkom vtedy, keď v Nemecku vyhlásili Leom X. povolené plnomocné odpustky z príležitosti stavby svätopeterského chrámu.

Za odpustkového komisára vymenoval Leo X. r. 1515 pre väčšiu časť Nemecka sotva 25-ročné knieža Albrechta Brandenburského, arcibiskupa magdeburského, administrátora biskupstva v Halberstadte, ktorého r. 1514 zvolili ešte aj za arcibiskupa mohučského. Leo X. váhal mladému človekovi zveriť toľko úradov. Albrecht mal zaplatiť kuriálnu taxu, a to za mohučské arcibiskupstvo 14.000 dukátov, za predchádzajúce dve 10,000, pod rozličným titulom ešte 5.000, spolu 29.000 dukátov. Na vtedajšie peňažné pomery túto ohromnú sumu vyplatila banka Fuggerovcov z Augsburgu. Vymenovanie za odpustkového komisára pre čad Nemecka malo mu pomáhať, aby mohol splatiť povinnú taxu za beneficiá, lebo polovica sumy, zozbieranej za odpustky, mala pripadnúť svätopeterskému chrámu, polovica však arcibiskupovi. Kumuláciu obročí Cirkev vždy zazlievala a zakazovala. Jednako pred tridentským snemom sa ona často vyskytovala. Zbieranie peňažných milodarov na dobré ciele pri ohlasovaní odpustkov bolo správne a obvyklé a nikto sa na tom nepohoršoval, i keď vedel, že z časti milodarov sa hradia výdavky, ktoré sa vyskytujú pri ohlasovaní odpustkov. No niektorí kazatelia sa dopustili prechmatov, a v Albrechtovom prípade, žiaľbohu, nemožno nevidieť simóniu.

Jednako ani toto zneužitie odpustkov nemalo slúžiť za podklad náboženského rozštiepenia a nebolo by vyvolalo náboženskú revolúciu, nebyť dávnej nemeckej nespokojnosti s Rímom (Grava-mina, § 157, 2) a nebyť Lutherovho revolučného zásahu, ktorý z toho prípadu urobil vec väčšiny nemeckého národa.

3. Generálnym odpustkovým komisárom mohučského arcibiskupa sa stal dominikán Ján Tetzel, ktorý sa v podobnej úlohe už neraz dokázal. Pre rozličné ťažkosti odpustky mohli vyhlásiť len r. 1517. Tetzel dostal od arcibiskupa presné inštrukcie a postupoval podľa nich. V prípade získania odpustkov pre živých inštrukcie boli správne, kým pri odpustkoch zomrelým sa spomínala len peňažná almužna. Pri náhľade niektorých teológov, že odpustky získavajú presne označené duše v očistci, odpustkoví kazatelia hlásali, že sa almužnou duše vyslobodia z múk (protivníci odpustkových kazateľov zhrnuli to do posmešnej vety: Sobald das Geld in Kasten klingt, die Seele aus dem Fegfeur springt). Neobstoja obvinenia, že by boli vyberali milodary za odpustky budúcich hriechov.

Tetzel prešiel diecézu magdeburskú a halberstadtskú až po saské hranice. Do Saska nesmel vkročiť. Ale z Wittenbergu, ležiaceho neďaleko hraníc, odchádzalo vera veriacich na Tetzelove kázne, na čo wittenberské duchovenstvo nepozeralo dobrým okom. Luther vedel o postupe odpustkových kazateľov. Vnútorne už dávno odpadol od Cirkvi. Využil tento prípad a vystúpil na verejnosť. Dobre poznal protirímsku náladu mnohých Nemcov, najmä ich podráždenosť, keď išlo o peniaze pre cudzinu, a preto mohol byť istý, že sa za neho postaví celé Nemecko. Umienil si, ako sám hovorí, že hlásateľom odpustkov „prerazí bubon".

4. V predvečer Všechsvätých 31. okt. 1517 pribil na dvere univerzitného chrámu 95 téz o účinnosti odpustkov. Takým spôsobom ohlasované verejné dišputy neboly zriedkavé a patrily do univerzitného poriadku. No Lutherove tézy boli poburujúce.

Na dišputu, žiadanú Lutherom, nedošlo. Tézy sa rozbehly neslýchanou rýchlosťou po celom Nemecku (pracovalo sa tlačenými letákmi) a vyvolaly, najmä medzi mladými humanistami, oduševnený súhlas. Luther sa stal razom najpopulárnejším človekom Nemecka. Vyriekol otvorene, čo už dávno tlačilo nespokojencov. V súhlase s Lutherom prejavila sa dávno nahromadená nenávisť nemeckého národa proti Rímu. Bolo to znamenie, že časť národa dozrela pre odpad. Lutherovmu vystúpeniu sa tešili nielen tí, ktorým jasný posudok zatemnila národná nenávisť oproti Rímu, ale aj tí, ktorí ináč cirkevne zmýšľali a úfali sa, že už konečne dôjde k dávno očakávanej reforme v Cirkvi. Zväčša si však nevšímali Lutherovo učenie a neuvažovalo sa, aké ďalekosiahle následky môže mať.

Tetzel hneď zastavil svoje odpustkové kázne, a aby sa mohol zúčastniť na vedeckej dišpute, zadovážil si na frankfurtskej univerzite doktorský titul. Pri promovaní postavil Tetzel 95 antitéz o odpustkoch, v ktorých jasne zdôraznil učenie Cirkvi o pokání a odpustkoch. Neskoršie uverejnil ďalších 50 téz o primáte a neomylnosti učiteľského úradu Cirkvi. Ján Eck, profesor teológie a vynikajúci humanista v Ingolstadte, napísal „poznámky" (obelisci) k 95 tézam Lutherovým a dokazoval v nich príbuznosť Lutherových náhľadov s Husovými. (Luther dovtedy ešte nepoznal Husove spisy; teraz ich začal čítať a spoznal v nich vlastnú náuku.) Luther odpovedal svojimi „asteriskami", v ktorých podráždeným tónom bránil svoje stanovisko a protivníkov zosmiešňoval. Jeho priateľ Karlstadt (Andrej Bodenstein) ešte vášnivejšie sa vyrútil na zástancov cirkevného učenia.

Pápež Leo X. sa dozvedel o udalostiach v Nemecku z Albrechtovej relácie, v ktorej hlásil kúrii nie tak to, že sa šíri blud, ale že sú v národe nepokoje. Pápež videl v sporoch len obyčajnú mníšsku hádku a rozkázal predstavenému rehole nepokoje udusiť. Rehora sa o to r. 1518 v Heidelbergu pokúsila, ale márne. Luther vo verejnej dišpute bránil svoju „teológiu kríža" a získal si ďalších prívržencov medzi rehoľníkmi. Hneď nato napísal vysvetlenie k 95 tézam (Resolutiones de virtute indulgentiarum), ktoré s poníženým listom poslal Leovi

X. Sprievodný list bol pokorný, ale vysvetlenia neobsahovaly nijaký ústupok, ba boli ešte ostrejšie ako samy tézy.

Muller, Luthers rom. Prozess Z. K. G. 1903. — Kalkoff, Luther n. die Entscheidungsjahre der Ref. 1917. — Kalkoff, Friedrich d. Weise, Beschiitzer Luthers. Arch. f. Ref. G. 1917. — Kalkoff, Die Stellung der deutsch. Humanisten zur Reformation. Z. K. G. 1927. — Starck, Luthers Stellung zur Institution d. Papsttums. 1930. — Jordan, Luther u. der Bann. 1920. — Miiller, Luther u. Karlstadt. 1907. — Lortz, Die Leipz. Disp. Z. Th. S. 1926. — Polmann, Die polemische Methode der ersten Gegner der Reformation. 1931.

§ 155. RÍMSKY PROCES PROTI LUTHEROVI. LIPSKÁ DIŠPUTA. LUTHER VYOBCOVANÝ.

1. Na základe Albrechtovej relácie sa začal v Ríme cirkevný proces proti Lutherovi ako podozrivému z bludu. Dostal predvolanie do Ríma, ale pričinením saského kurfirsta Fridricha Múdreho, ktorý, i keď o odpustkoch a relikviách (mal nádhernú zbierku pozostatkov svätých) ešte úplne stredoveko zmýšľal, predsa sympatizoval i s Lutherom, dovolili mu, aby bol vypočutý v Nemecku. Malo sa to stať pred pápežským legátom kardinálom Kajetánom (Tomáš de Vio), vynikajúcim teológom a humanistom, ktorý sa zdržiaval v Nemecku z príležitosti augsburského snemu. Luther r. 1518 prišiel do Ausgsburgu, kde ho Kajetán prijal láskavo a žiadal ho odvolať najvypuklejšie bludy (non sacramentum, sed fides sacramenti iustificat a popieranie thesauru ecclesiae). Lutherovo správanie ku Kajetánovi bolo váhavé a neúprimné, preto legát prerušil s ním rozpravu a svoje dojmy oznámil Rímu. Aby sa Luther nemohol zadrapiť do toho, že sa Cirkev o odpustkoch ešte autoritatívne nevyslovila, na Kajetánov pokyn vyšla 9. nov. 1518 pápežská bula, ktorá jasne zdôraznila náuku o odpustkoch a o pápežskom primáte. Luther, obávajúc sa zatknutia, tajne opustil Augsburg, ale pred svojím odchodom dal úradne vyhotoviť osvedčenie, v ktorom sa odvolával „a papa non bene informato ad melius informandum". Vo Wittenbergu už vyhlásil, že apeluje na všeobecný cirkevný snem. Kajetán požiadal Fridricha Múdreho, aby vypudil Luthera, alebo aby ho vydal, ale žiadosti sa nevyhovelo.

2. Rímska kúria ešte ani teraz nechcela siahnuť k účinnejšiemu prostriedku — exkomunikácii, ktorou inokedy bez váhania trestala menej nebezpečných, ako bol Luther. Leovi X. viac starosti robila voľba nového cisára (cisár Maximilián I. zomrel 12. januára 1519) ako Luther. Vyslal do Nemecka svojho komorníka šľachtica Karola Miltitza, aby odovzdal Fridrichovi Múdremu „Zlatú ružu" (symbol Krista). Pápežovým kandidátom na cisárstvo bol vtedy kurfirst Fridrich. Pápež si chcel získať jeho priazeň, preto ani proti Lutherovi, Fridrichovmu teológovi, nechcel použiť ostrejšie prostriedky. Miltitz, človek neskúsený a ctibažný, mal požiadať Fridricha aj o vydanie Luthera. No on bez poverenia začal osobne rokovať s Lutherom. Dosiahol iba to, že Luther mu prisľúbil, že bude mlčať, ak aj jeho protivníci budú ticho, že sa podrobí súdu, ale sudcom musí byť nemecký biskup. Týmito neúprimnými diplomatickými ťahmi získal len Luther. Blud sa zakoreňoval a Cirkev tratila možnosť udusiť plamene v počiatkoch.

3. Márne sľuboval Luther mlčať a daromná bola ochota k tomu aj u jeho protivníkov. Tým sa už rozbúrený svet neuspokojil, ale čakal rezolútne riešenie. Už na rísskom sneme v Augsburgu dohodol sa Eck s Karlstadtom, že na verejnej dišpute popretriasajú sporné otázky. Došlo k nej v lete r. 1519 v Lipsku so svolením a v osobnej prítomnosti saského kniežaťa Juraja Bradatého. Dr. Eck postavil 12 téz o odpustkoch, pokání a primáte. Po dišpute Ecka s Karlstadtom Luther porušil sľub mlčať a zúčastnil sa aj on na dišpute, a to hlavne o otázke primátu. Popieral jeho božský pôvod. Keď mu Eck dokázal, že tým si osvojil stanovisko Viklefovo a Husovo, ktoré všeobecný snem odsúdil, začal popierať Luther i neomylnosť všeobecného snemu — najmä snemu kostnického, ktorý odsúdil Husa a Viklefa. Tým už otvorene zavrhol Luther autoritu učiteľského úradu Cirkvi. Tak mu ostalo len Písmo sv., o ktoré sa mohol ešte opierať. Význam lipskej dišputy je v tom, že na nej Luther konečne jasne formuloval svoju zásadu: len to prijmem, čo sa dá dokázať zo sv. Písma. A to je formálny princíp protestantizmu. Teraz už nik nemohol zatvárať oči a uspokojovať sa, že to, čo sa v Nemecku deje, je len mníšska hádka. Bolo zjavné, že Lutherovo učenie je namierené proti učeniu a ústave katolíckej Cirkvi.

Víťazom lipskej dišputy bol bezpochyby dialekticky veľmi obratný Eck. No ani Luther a ani ich náruživí stúpenci sa nepodrobili a v spore sa pokračovalo predbežne písomne. Písalo sa na oboch stranách; útočili najmä lutherovci nemilosrdne a v týchto časoch s obvyklou bezohľadnosťou a hrubosťou. Lutherovci uverejňovali letáky, pamflety, karikatúry a obrazy, zosmiešňujúce pápeža, kardinálov, kňazov a mníchov. Hmotných prostriedkov mali dosť. Na katolíckej strane však nechcelo sa obetovať nič. Vratislavský kanonik Cochläus začal zdarný literárny boj letákmi, no onedlho sa finančne vyčerpal. Márne žiadal kúriu, aby mu pridelila výnosnejšie obročie, z ktorého by financoval polemiku. Kúria mu nechcela rozumieť. A keď mu aj konečne pridelila, vyrubila naň taký poplatok, že ho Cochläus do smrti nemohol zaplatiť.

Kúria prideľovala výnosné benefíciá i heretikom, a tak kula zbraň proti sebe. Nemala však porozumenie pre niekoľkých obetavých ľudí, ktorí išli brániť predovšetkým jej záujmy. Lutherovi stráníci tak vedeli sterorizovať verejnú mienku, že skoro sa nenašlo tlačiarne, ktorá by bola uverejnila spisy katolíckeho smeru. Okrem Cochläa na polemike sa zúčastnil z katolíkov Hieronym Emser († 1527), dvorný kaplán Juraja Saského, Tomáš Murner (†

1537), františkán v Štrasburgu (jeho spis: Von dem grossen lutherischen Narren), Augustín Alfeld, františkán v Lipsku, Jakub Hochstraten, dominikán v Kolíne.

Na strane Lutherovej bolo nepomerne viac ľudí, ktorí sa odhodlali perom bojovať za novotu. Medzi nimi vynikal Melanchton († 1560, vlastným menom Filip Schwarzerd), profesor gréčtiny vo Wittenbergu, ktorého si Luther hneď získal pre svoju teológiu. Mladý humanista Ulrich Hatten, jeden z najohnivejších polemikov, ktorého, pravda, neoduševnila natoľko Lutherova teológia, ale skôr národná predpojatosť a nenávisť proti Rímu. František Sickingen a Silvester Schaumburg pripravovali Lutherovi pôdu medzi nemeckými rytiermi. Ba aj slávny maliar Albrecht Durer sa pridal k novotám, nie síce z vnútorného presvedčenia, ale z odporu proti cirkevným neporiadkom.

No najviac literárne bol činný sám Luther. Rozumel sa polemike, mal rezavý, satirický sloh a nemčinu ovládal ako nik iný. Z mnohých jeho spisov najvýznamnejšie sú: „An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung" z r. 1520, v ktorom dáva cisárovi a vysokej šľachte radu na reformu Cirkvi a štátu. Keďže duchovenstvo sa nedokázalo v reforme Cirkvi, majú to vraj uskutočniť kniežatá. Žiada národnú cirkev nemeckú, zavrhuje kňazstvo ako zvláštny stav a zdôrazňuje namiesto neho princíp všeobecného kňazstva; žiada zrušiť celibát, zádušné omše, odpustky, púte, mníšstvo a sviatky okrem nedele. V spise „De captivitate babylonica" (uverejnil ho aj nemecky) popieral transsubstanciáciu, obetný ráz omše; sviatosti zredukoval na dve, resp. tri, a to na krst, eucharistiu a pokánie. Žiadal prijímanie pod obidvoma spôsobmi. V diele „De libertate christiana" (aj nemecky) zhrnul všetky svoje bludy a prostredníctvom Miltitza zaslal spis pápežovi.

4. V Ríme konečne ukončili proces proti Lutherovi. Leo X. bulou „Exsurge Domine" z 15. júna 1520 zavrhol ako heretické 47 viet z Lutherových spisov a nariadil ich zničiť; samému Lutherovi a jeho prívržencom pohrozil exkomunikáciou, ak sa do 60 dní nepodrobia rozsudku. Vyhlásením buly pre Nemecko poverili Ecka a Taliana Hieronyma Aleandra, pápežského nuncia. Musely uplynúť dva roky, kým sa Rím odhodlal na tento krok. Nehovorí sa, že keby bol Rím skôr povedal rezolútne slovo, bolo by sa predišlo katastrofe. Je však isté, že Luther a jeho najbližší prívrženci neboli by mali čas v mútnom a v neistote loviť z radov tých, ktorí práve pre neurčitý postoj Ríma váhali a nevedeli, kde sa prikloniť. Bula teda prišla neskoro. Pri jej vyhlásení na mnohých miestach došlo na búrlivé výstupy. Wittenberská univerzita odmietla vyhlásiť bulu; erfurtská, lipská, ba aj viedenská univerzita sympatizovaly s Lutherom. Kurfirst Fridrich Saský poradil sa o bule s najväčšou duchovnou autoritou doby, Erazmom Rotterdamským, čo má robiť. A keďže váhavý Erazmus nedal mu určitú odpoveď, nedovolil vyhlásiť bulu v Sasku, kým nebude dokázaná Lutherova vina zo sv. Písma nestranným súdom. Len v Antverpách, Lowene a Luttichu ju vyhlásili, čo Luthera nesmierne podráždilo. Ako odpoveď uverejnil náruživý spis „Wider die Bulle des Endchrists" a bulu Exsurge spálil verejne pred bránami vo Wittenbergu i s cirkevným zákonníkom Corpus juris. Tým popálil za sebou všetky mosty. Nato vyhlásil Leo X. 3. januára 1521 nad Lutherom kliatbu a interdikt nad všetkými miestami, kde sa bude zdržovať. Ale skoro sa dokázalo, že tieto prostriedky už nemôžu zastaviť hnutie, ktoré strhlo celý nemecký národ.

Kalkoff, Forsch. zu Luthers rom. Prozess. 1912. — Wagner, Luther u. Friedrich d. W. Z. K. G. 1923. — Schauerte, Die Buszlehre dee J. Eck, 1919. — Lauchert, Die ital. literar. Gegner Luthers. 1912. — Kalkoff, Die Miltitziade. 1911. — Seitz, Der authent. Text der Leipz. Disput. 1903. — Bauer, Luther u. d. Papat. 1910. — Kalkoff, Die Bulle Exurge. Z. K. G. 1914. — Will, La liberté chrétienne chez Luther, Straszb. 1922.

§ 156. WORMSKÝ SNEM. LUTHER VO WARTBURGU. REVOLÚCIA.

1. Cisár Maximilián I. zomrel začiatkom r. 1519; teda v čase, keď Lutherova reformácia bola v prúde. Pre osud Cirkvi nebola to malicherná otázka, kto sa stane cisárom, zástancom katolíckej Cirkvi. Maximilián predurčil na to svojho vnuka zo španielska, Karola V., dediča ohromnej ríše. S cirkevného stanoviska mala byť jeho kandidatúra vítaná, lebo mladý Habsburg zmýšľal o katolíckej Cirkvi najlepšie. No jeho kandidatúra mala dvoch protivníkov: Lea X., ktorý sa obával Karola pre cirkevný štát, a Františka I., kráľa francúzskeho, ktorý cisárskou korunou chcel získať prevahu nad Nemeckom. Kandidáti platili. (Karolovu voľbu financovali Fuggerovci skoro milión dukátmi. Z toho len arcibiskup mohučský, Albrecht, dostal 103 tisíc dukátov.) Leo X. bol za Františka I. Ale keď videl, že kurfirsti z národnej prestíže nezvolia Francúza, odporúčal Fridricha Múdreho (§ 155, 2; ponúkol mu nielen zlatú ružu, ale sľúbil aj kardinálsky klobúk pre jedného z Fridrichových teológov, akiste pre Luthera!). No cisárom sa stal Karol V. (1519-56). V Aachene (1520) prijal cisársku korunu a sľúbil vernosť a ochranu katolíckej Cirkvi. Svoju povinnosť byť ochrancom Cirkvi poníma1 ozaj ešte v duchu stredovekom. Vo februári r. 1521 vydržiaval svoj prvý ríšsky snem vo Wormse a tam sa mala rozhodnúť aj Lutherova vec. Pápežský legát Aleander v trojhodinovej reči na sneme poukázal na to, aké nebezpečenstvo znamená Lutherova náuka pre Cirkev a štát. Žiadal, aby exkomunikačná bula „Exsurge" nadobudla platnosť ríšskeho zákona. Karol V. bol na to ochotný, ale Fridrich Saský (na radu Erazmovu) žiadal prv vypočut Luthera; i stavy žiadaly, aby sa prv rokovalo o krivdách nemeckého národa (Gravamina nationis Germanicae).

Luther prišiel do Wormsu, chránený ochranným listom cisárovým. Mladí humanisti, najmä Ulrich Hutten, spracovali preňho ľud tak, že Lutherov príchod bol slávnostný. Na sneme žiadali od neho, aby odvolal svoju náuku. Spočiatku bol dosť váhavý; žiadal čas na rozmýšľanie. Ale keď vycítil, že ľud je zväčša na jeho strane,

rozhodne odmietol odvolanie, kým mu nedokážu chyby jeho náuky zo sv. Písma a z dôvodov rozumových. Márne sa usiloval o dorozumenie učený Aleander, Eck a najmä Cochläus. Luther neochvejne trval na svojom: „Mýliť sa môže nielen pápež, ale aj všeobecný snem."

Keby bol býval na sneme prítomný Erazmus, ktorý práve vtedy mal najväčšiu autoritu, hádam by nebolo padlo na sneme posledné slovo v Lutherovej veci. Erazmus bol priateľom pápežského legáta Aleandra a Lutherovi vtedy ešte veľmi záležalo na Erazmovi. Sám Erazmus, večný váhavec, uznáva svoju chybu, že sa nedal pohnúť k účasti na sneme vo Wormse: „Keby som bol býval prítomný osobne, bol by som urobil podľa svojich síl, aby tragédia bola rozriešená zmiernou dohodou." V tom, že sa Erazmus v najkritickejších chvíľach uzavrel do svojej študovne, je jeho tragická vina, ktorú má na nešťastlivom vývine vecí v súvislosti s reformáciou.

Keď všetky pokusy o zmierenie boli bezvýsledné, rozkázal cisár Lutherovi opustiť Worms. Snem vyhlásil nad ním a jeho prívržencami ríšsku kliatbu a zakázal čítať Lutherove spisy. Rozsudok wormského snemu osvojila si i parížska univerzita a rozhodne sa postavil proti Lutherovi aj anglický kráľ Henrich VIII. Záviselo teraz už len od toho, či sa wormský edikt ozaj dôkladne uskutoční. Keby sa to bolo stalo, Lutherova reformácia bola by zväčša zmarená. Niet čo pochybovať o tom, že cisár rozhodne chcel udržať náboženskú jednotu; o to sa usilovala aj väčšina snemu. No cisár sa zaplietol do nešťastných vojen a nemohol dosť energicky vystúpiť proti kniežatám, ktoré stály na Lutherovej strane. Preto wormský edikt ani všade nevyhlásili — a aj tam, kde ho vyhlásili, neusilovali sa uskutočniť ho. V celom rozsahu dosiahol edikt výsledok (inkvizičné prenasledovanie bludárov a ničenie kníh) len v habsburských a holandsko-burgundských krajinách. Preto wormský edikt vcelku nemal praktický účinok.

2. Keď vyhlásili wormský edikt, Luther bol už v bezpečnosti. Cestou z Wormau do Wittenbergu prepadli ho rytieri kurfirsta saského a podľa vopred dohovoreného plánu odniesli ho na hrad do Wartburgu. Skoro rok bol Luther na wartburskom hrade pod menom rytiera Juraja. Venoval sa štúdiám a písal si listy so svojimi prívržencami.

Na Patmose, ako sám nazýval svoj wartburský pobyt, mal možnosť pokojne uvažovať o správnosti a oprávnenosti svojho boja proti Cirkvi. Neraz sa ho zmocnil strach a pochybnosť, ale pr, mohol to v presvedčení, že je Bohom povolaným reformátorom Cirkvi a že všetky protivné myšlienky pochádzajú od zlého ducha. Najväčšia však bola jeho nenávisť proti pápežstvu. Vtedy napísal spisy proti rehoľným sľubom (De votis monasticis iudicium) a proti privátnej omši, ktorú nazýval „hanebnou modloslužbou". Na Wartburgu začal prekladať sv. Písmo do nemčiny, a to podľa pôvodného textu. R. 1522 preložil Nový zákon a neskoršie (1523-34) i Starý zákon. Rečove je to iste majstrovské dielo, na aké katolíci sa nezmohli doteraz. No práve tu sa dokázalo, že Lutherovi ani Písmo nebolo nedotknuteľnou autoritou, lebo čo sa nedalo zrovnať s jeho subjektívnymi náhľadmi, vylúčil z kánonu. Takto vylúčil list sv. Jakuba pre jeho určité učenie o potrebe dobrých skutkov a všetky deuterokánonické knihy. Lutherov preklad sv. Písma sa rýchlo rozšíril a stal sa dôležitým spájadlom Lutherových prívržencov. Kým Luther prekladal sv. Písmo na Wartburgu, jeho prívrženec Melanchton napísal dielo „Loci communes rerum theologicarum", základy Lutherovej teológie podľa jeho ideí. Obsahuje dogmatiku a etiku reformátorov v humanisticky bezchybnej forme. Tým sa stal Melanchton druhou dôležitou osobou medzi nemeckými reformátormi. Bol Lutherovým nástrojom, ale pritom človekom oveľa hladším a viac náklonným ku kompromisom.

3. Zatiaľ, čo Lutherove náhľady teoreticky dozrievaly na wartburskom hrade, jeho prívrženci vo Wittenbergu učenie prakticky začali uskutočňovať. Duchovní sa poženili, mnísi, hlavne augustiniáni, zanechali svoje kláštory, kňazi privátnu omšu skoro úplne odstránili, prijímanie udeľovali pod obidvoma spôsobmi bez predchádzajúcej spovedi a nie na lačný žalúdok. Odstránili pôsty a kostolov obrazy svätých, z cirkevných základín platili kňazov a podporovali chudobných. V popredí tohto hnutia stál Karlstadt. Ešte väčšie neporiadky vznikly vo Zwickau, kde Tomáš Munzer, bývalý katolícky kňaz, spojil sa s revolučne naladenými remeselníkmi na čele so súkenníkom Mikulášom Storchom a študentom Markom Stubnerom, ktorí chceli založiť akúsi novú kresťanskú ríšu podľa „Lutherovho voľného evanjelia". Dospelých znovu krstili (anabaptisti), lebo deti pre nedostatok viery nemôžu byť platne pokrstené. Odvolávajúc sa na akési „vnútorné osvietenie", nechceli sa podriadiť nijakým predstaveným a zákonu; popierali viditeľnú Cirkev a oddali sa chiliastickému očakávaniu. Mestská rada musela energicky zakročiť proti nim. Nato niektorí z nich sa uchýlili do Wittenbergu a spojili sa s Karlstadtom a jeho prívržencami. Celý dovtedajší náboženský a sociálny poriadok obrátili na ruby. Remeselníci mali hlásať evanjelium, študenti zas učiť sa remeslám, takže wittenberská univerzita išla sa rozpadnúť. R. 1522 vrhli sa na obrazy a relikvie a vandalským spôsobom ničili kresťanské umelecké pamiatky. To už nebola náboženská revolúcia, ale skôr revolúcia proti všetkému dovtedajšiemu poriadku. Melanchton už nevládal opanovať revolučné hnutie.

Revolučné hnutie náboženské ľahko sa mohlo v Nemecku preklznuť v sociálnu revolúciu. Objavenie Ameriky vyvolalo v Európe hospodársku krízu. Uvedeným kapitalistickým hospodárením stratila pôda cenu, remeslá upadly, malí obchodníci boli utláčaní a dovtedajšie združenia hospodárske boli pred rozpadnutím. Vo väčších mestách vznikly obchodné spoločnosti, ktoré úplne ovládly obchod. Keďže ceny potom záviselo od nich, je prirodzené, že začaly rapídne stúpať. Nižšia a stredná trieda rýchlo chudobnela a na druhej strane kapitál sa

koncentroval v rukách len málo ľudí. Tvoril sa sedliacky, mestský a šľachtický proletariát, ktorý bol revolučne naladený. V takom ovzduší hlásal Luther a ostatní reformátori prevrat cirkevného poriadku. Je prirodzené, že keď sa týmto ľuďom povedalo, že ich Cirkev cez stáročia využívala, vykorisťovala, s rozhorčenosťou sa vrhli na všetko, čo mohli pokladať za príčinu svojho sociálneho úpadku. Lenže rozzúrený ľud nezastal pri cirkevných hodnostároch, ale vrhol sa aj na svetských predstavených. Luther predvídal, že na revolúciu dôjde, a hoci osobne bol proti revolúcii, nič si z toho nerobil v presvedčení, že čisté evanjelium sa musí hlásať, i keby preto celý svet mal vyjsť navnivoč. Vzbury vo Wittenbergu dosiahly také rozmery, že Luther začiatkom r. 1522 bol nútený zanechať (proti vôli kurfirsta) svoj dovtedajší úkryt a ponáhľať sa do Wittenbergu urobiť poriadok. Svojou autoritou a s pomocou svetskej vrchnosti sa mu podarilo obnoviť poriadok. Keď však chcel zostať na čele hnutia, musel sám prakticky uviesť do života svoje učenie. Schválil zrušenie celibátu a súkromnej omše, ktorú nahradil kázňou, modlitbami a cirkevným spevom. Nedeľňajšiu omšu ešte ponechal, ale vypustil tie časti kánonu, ktoré tvoria jej obetný ráz. Latinskú reč, rúcho a pozdvihovanie hostie, vzhľadom na ľud, predbežne ponechal. Prijímať mohli i pod jedným, i pod dvoma spôsobmi. Stredom cirkvi sa stala obec (zbor), ktorá si slobodne volila kazateľa. Zrušil rehoľný stav a sám r. 1524 zložil rehoľné rúcho a r. 1525 sa oženil s cisteriánkou Katarínou z Bory. Tento krok neschvaľoval už ani Melanchton.

4. Lutherom rozdúchané revolučné hnutie sa medzi ľudom rýchlo šírilo. Serióznejší dostávali pred ním strach. čím ďalej, tým viac sa ukazovalo, že Lutherova akcia nevedie k túženej reforme starej Cirkvi, ale k jej rozvratu. A to si nik neželal. Čudný je postoj Erazmov k luteranizmu. Svojou ostrou kritikou cirkevných pomerov on vlastne vyvolal Lutherovo hnutie (§ 137, 2), a keď bolo ešte len v počiatku, neprestajne posmeľoval reformátora. No teraz, keď videl absurdné dedukcie Lutherove, jeho náruživú polemiku a vzbury medzi ľudom, ako presvedčený humanista hanbil sa. Erazmus nechcel vzbury, lebo za nepokojov humanistické štúdium, za ktoré sa on toľko oduševňoval, nemohlo prekvitať. Sám povedal: „Vedome som nebol a nebudem nikdy osnovateľom ani účastníkom nijakej vzbury. Radšej sa zmierim so stavom, než by som spôsobil nový nepokoj, ktorý môže viesť k opačnému cieľu." Toto váhavé stanovisko bolo nepríjemné i Lutherovi, i katolíkom. Obidve stránky usilovaly sa pohnúť ho, aby sa pridal k nim. Erazmus váhal, ale jeho veľká povesť ho nútila s farbou von. A vzdelaný svet netrpezlivo čakal na jeho rozhodnutie. Pápež Hadrián VI. (bývalý Erazmov žiak) dvakrát ho vyzval, aby postavil svoje mimoriadne vlohy do služby Cirkvi. Konečne r. 1524 vydal Erazmus spis (Diatriba de libero arbitrio), ktorým podvrátil centrálny bod Lutherovej náuky, ako by ľudská vôľa nebola slobodná. Tento spis znamenal úplný a verejný rozchod Erazma s Lutherom. Ním bola spečatená i konečná rozluka medzi humanizmom a nemeckou reformáciou. Ani sa už viac nezišli. Erazmovstvo a lutherstvo, rozum a vášeň, náboženstvo ľudskosti a fanatizmus viery, erazmovský kozmopolitizmus a lutherovský nacionalizmus nemohly sa spojiť. Príklad oslavovaného majstra nasledovali aj iní humanisti: Konrád Mutianus, Willibald Pirkheimer a odvrátili sa od Luthera.

Kalkoff, Briefe, Depeschen u. Berichte iiber Luther vom Wormser Reichstag. 1898. — Kalkoff, Die Entstehung des Wormser Edikts. 1913. — Kiihn Luther u. der Wormser Reichstag. 1916. — Schubert, Reich u. Refor-mation, 1911. — Grisar, Luther zu Woms. 1921. — Markgraf, Luthers Worms-fahrt. 1927. — Walther, Luthers deutsche Bibel. 1917. — Risch, Luthers Bibelverdeutschung. 1922. — Miiller, Kirche, Gemeinde u. Reformation. 1918. — Knolle, Luther u. die Bilderatiirmer. 1922. — Allwohn, Luthers Grund-
legung einer evg. Liturgik. 1926. — Muray, Erasmus and Luther. Lond. 1920. — Meyer, Étude critique sur les relations d'Érasme et de Luther. Paris 1909.

§ 157. PÁPEŽI HADRIÁN VI. A KLEMENT VII. SACCO DI ROMA. SEDLIACKA VZBURA.

1. Wormsky edikt prakticky neznamenal pre luteranizmus skoro nijakú prekážku. Novota sa šírila, a to nielen v Nemecku, ale aj za hranicami, na Morave, v Uhorsku, vo Švajčiarsku, v Holandsku a v baltických krajinách. Cisár pre vojnu s Francúzskom nemohol byt v Nemecku, preto ho zastupovala ríšska správa v Norimbergu na čele s jeho bratom Ferdinandom Rakúskym. Správa však nebola jednotná a okrem toho jej účinkovanie hatilo stále hroziace turecké nebezpečenstvo. Niektoré kniežatá priamo podporovaly novotu, lebo čakaly od nej vzrast svojej moci a hmotný zisk zo zabraných cirkevných majetkov. Nižšia šľachta vítala novotu ako vhodnú príležitosť vymôcť sa spod nadvlády kniežat, a to predovšetkým cirkevných. Sedliactvo, trpiace pod ťarchami hospodárskeho života, úfalo sa od novoty úľave, lebo politické záujmy tesne súvisely s cirkevnými. Katolíci ani nemali dosť sily zorganizovať sa na obranu starej viery. Biskupi boli ľahostajní, išlo im viac o ochranu svojich majetkov ako o čistotu viery. Viacerí vďačne urobili novotárom ústupky v dogmatických veciach, len keď si za to mohli zachrániť svoje privilégiá.

2. Proti novotám nevedeli vážne zakročiť nielen v Nemecku, ale slabý bol aj Rím. Po Leovi X. nasledoval Hadrián VI. (1522 až 1523), posledný Nemec a Netalian na pápežskom tróne. Bol prvý z veľkých reformných pápežov a mal pevnú vôľu a dostatočnú energiu urobiť v Cirkvi poriadok. Bol by iste dosiahol veľa, keby jeho pontifikát bol prišiel dva-tri roky skôr, ale vtedy už bolo neskoro a okrem toho jeho pontifikát bol aj tak krátky, sotva dvojročný. Pochádzal z Utrechtu a bol dlhý čas profesorom teológie Lowene, neskoršie sa stal vychovávateľom Karola V. a ríšskym správcom v Španielsku. Ako pápež začal hneď reformovať, a to predovšetkým v kúrii. Dobre poznal nemecké pomery a príčiny náboženskej katastrofy v Nemecku. Na ríšsky snem do Norimberga (1522-23) vyslal svojho legáta Františka Chieregatiho, ktorému dal inštrukcie uznať vinu

kúrie na náboženských neporiadkoch a sľúbiť nápravu. Chieregati skutočne s nezvyčajnou otvorenosťou a úprimnosťou uznal vinu kúrie, biskupov a kňazov na cirkevnej skaze, vykreslil kniežatám reformný plán pápežov a pohnutými slovami ich žiadal o pomoc, aby sa potlačilo náboženské štiepenie v Nemecku. Také otvorené slová inokedy by iste boli urobily ohromný dojem, no teraz prišly neskoro, lebo Rímu na sneme už nikto neveril. Stavy obnovily svoje „sťažnosti nemeckého národa" a žiadaly, aby sa o náboženských veciach rokovalo na nemeckom koncile, ktorý treba zvolať do roka. Lutherovi a odpadnutým kňazom síce zakázaly šíriť novotu, ale odoprely uplatniť wormský edikt — čo Chieregati v mene pápeža rozhodne žiadal lebo to by vraj viedlo k občianskej vojne v Nemecku. Už v 15. storočí, najmä však na začiatku 16. storočia, často sa ozývaly v Nemecku hlasy písomne i na ríšskych snemoch o sťažnostiach nemeckého národa proti Rímu (Gravamina nationis germanicae). Na wormskom sneme r. 1521 pod vplyvom Lutherovho spisu „An den Adel deutscher Nation" spojili sťažnosti do 100 bodov. Na norimberskom sneme ich zredukovali na 74. Z nich veľká časť sa týkala ozajstných cirkevných neporiadkov, ostatné boli zveličené požiadavky podľa Lutherových náhľadov. žiadali v nich zrušiť exempciu, rezerváty, imunitu kléru. Sťažovali sa na neporiadky pri odpustkoch, na manželské prekážky, na povinné poplatky biskupom a farárom, patronátne právo, na porušenie šľachtickej výsady pri obsadzovaní vyšších beneficií atď. Ďalej sťažovali si na nedostatočnú cirkevnú správu, súčasne však žiadali, aby k cirkevným hodnostiam pripustili len šľachticov. Nechceli vidieť a uznať, že práve v tom je príčina nedostatočnej cirkevnej správy, že k vyšším hodnostiam mali prístup len šľachtici, ktorým práve najmenej záležalo na cirkevnom poriadku. No Luther i naďalej slobodne napádal Cirkev a šíril svoje učenie. Hadrián nič nedosiahol u nemeckých stavov v Lutherovej veci a nemohol ich pohnúť ani k tomu, aby sa zjednotily proti Turkovi, ktorý nebezpečne napredoval. R. 1521 padol do rúk Turkov Belehrad a r. 1522 zaujali i Rodus, ktorý hrdinsky bránila hŕstka johanitov. Celý pontifikát šľachetného Hadriána VI. tvorí reťaz nezdarov. Úprimné doznanie viny kúrie použili novotári ešte na väčšie útoky a stavy ešte na smelšie požiadavky. Boli dokonca katolíci, ktorí zazlievali pápežovi otvorenú reč. A predsa Hadriánova „mea culpa" na norimberskom sneme patrí k najvýznamnejším udalostiam dejín reformácie. Katolíkov ponižuje vina a hriech, a nie jeho úprimné vyznanie! Svojím úprimným vyznaním Hadrián zadosťučinil povinnej kresťanskej spravodlivosti a tým vyrovnal vo vnútornej Cirkvi narušenú duchovnú rovnováhu. Bez jeho úprimnej spovede iste nebolo by možno pomýšľať na polepšenie a úprimnú reformu Cirkvi. Vyznanie viny znamená začiatok opravdivej reformácie v Nemecku.

3. Po Hadriánovi nasledoval Klement VII. (1523-34) z rodu Medicich (strýc Lea X.). Bol to síce človek mravne bezúhonný, ale váhavý, bezradný, no aj neúprimný, preto má najväčšiu vinu na ďalšom katastrofálnom vývine nemeckých udalostí. Proti cisárovi Karolovi V. stále bojoval. Pre návrhy katolíckych ľudí, aby sa duchovne čelilo luteranizmu, nemal porozumenie, ba bagatelizoval ich. Dúfal len vo svoju diplomaciu, a tá bola osudne pomýlená. Ako rodený Medici, žil ešte v ideológii renesančných pápežov a nerád počúval o reforme Cirkvi. Nechcel zvolať všeobecnú synodu, ktorá, keby sa bola vtedy zišla, bola by ešte z veľkej čiastky zachránila jednotu kresťanstva. No Klement sa bál synody, lebo sa nazdával, že by na nej ožila konciliárna teória o superiorite všeobecného snemu nad pápežom. Z cirkevného hľadiska veľmi škodilo Klementovo kolísavé stanovisko v spore Francúzska s Karolom V. František I. (1515-47), francúzsky kráľ, chcel byt najsilnejším monarchom Európy a robil si nároky hlavne na Taliansko. Karol V. zas chcel odňať Francúzom kniežatstvo milánske a Burgundsko, čo Francúzsko odňalo nemeckej ríši. Pre toto stále napätie cisár Karol V. bol nútený zdržiavať sa mimo Nemecka. Cisárova neprítomnosť prišla nemeckým náboženským novotárom veľmi vhod. Klementovi bolo ťažko zachovať v spore neutrálne stanovisko. Ale keď už mal voľakomu nadržiavať, tak skôr cisárovi ako Františkovi I. Cisár úprimne chcel zachovať v Nemecku kresťanskú jednotu, kým Francúzsko, i keď doma pálilo protestantov (§ 165), v Nemecku ich podporovalo, aby tak oslabovalo Karola V. Keď cisár pri Pavii porazil Francúzov (1525), Klement, obávajúc sa o nezávislosť cirkevného štátu, už sa otvorene spojil s Františkom I. proti cisárovi (svätá liga v Cognac z r. 1526). Neprekážalo mu ani to, keď sa František I., „najkresťanskejší kráľ, spojil s Turkami proti Habsburgovcom a obetoval kresťanské krajiny (Uhorsko — porážka pri Moháči r. 1526) polmesiacu. Tu sa vyvinul ten osudný a s kresťanského stanoviska nepochopiteľný stav, že najväčší nepriateľ kresťanstva — sultán Soliman — podporovateľ protestantov František I. a Klement VII. — hlava Cirkvi — sú v jednom fronte proti Karolovi V., úprimnému ochrancovi katolíckej Cirkvi!! Pápež z politických príčin nechal cisára na ľade vtedy, keď bolo potrebné medzi nimi najväčšie dorozumenie, aby zachránili kresťanskú jednotu. Sám pápež v najkritickejšej chvíli zoslaboval kresťanské sily, a tak nepriamo napomáhal heretikov. Musí sa s bolesťou uznať, že keby Klement nebol so zbraňou bojoval proti cisárovi, ľahko by bolo bývalo heretikov potlačiť. Hádam nikdy predtým a potom sa nedokázalo tak zjavne ako v tomto prípade, aké nebezpečné je miešať politiku s náboženstvom! Klement si iste neuvedomil dosah svojho kroku. S vtedajšieho úzko cirkevno-politického stanoviska mohol byť jeho postup aj odôvodnený, ale po 400-ročnom časovom odstupe s ohľadu celokresťanského javí sa iste najosudnejším v cirkevných dejinách. Zaslepenosť pápežskej renesančnej politiky dosiahla vrchol. Nie div, keď sa nad ňou Karol V. veľmi pohoršil a skoncoval ju takým spôsobom, aký Rím ešte nevidel. Cisár apeloval proti zradnej pápežskej politike na všeobecný cirkevný snem. Ale skôr, ako by sa bolo na to dalo pomýšľať, pápeža zanechali dovtedajší spojenci. To využily cisárske vojská. Vtrhly do Ríma (6. mája 1527) a za niekoľko mesiacov tak spustošily mesto, že všelijaké navštívenia, ktoré Rím už v minulosti zažil, ani zďaleka sa nedaly porovnať s terajším. Vojsko nemalo riadne vedenie a boli v ňom rozliční svetoví dobrodruhovia (medzi nimi veľa luteránov, ktorým pôsobilo zvláštnu rozkoš pomstiť sa na pápežovi a na duchovných). Sám pápež sa dostal do rúk víťaza, ktorý ho pol roka väznil v Anjelskom hrade. Toto pustošenie Ríma — Sacco di Roma — pokladali všeobecne za splnenie Savonarolových strašných predpovedí o blížiacom sa božom treste nad večným mestom. Zneuctili mnohé kostoly, medzi nimi aj kostol sv.

Petra, zničili premnohé umelecké pamiatky a vzácne rukopisy (vecná škoda sa odhaduje na 10 miliónov dukátov). Sacco di Roma znamená koniec rímskej renesancie, ale aj obrat v pápežskej katolíckej politike. Pápežstvo bolo nútené zanechať svoju dovtedajšiu pomýlenú cestu. Klement VII. r. 1529 sa zmieril s Karolom V. (barcelonská zmluva) a Rím bol teraz už prístupnejší cirkevným reformným snahám. Bola to veľká obeta, ktorú Rím priniesol, ale nebola daromná, lebo ňou sa otvorily brány lepšej a mravnejšej kresťanskej budúcnosti.

Po vyradení Francúzska z cisárových nepriateľov („dámsky mier" v Cambrai medzi Margitou, tetkou cisárovou, a matkou Františka I. r. 1529; Francúzsko sa v ňom zrieklo nárokov na Taliansko) mohol Karol V. s pápežom Klementom VII. voľnejšie uvažovať, ako čeliť novotám v Nemecku a tureckému nebezpečenstvu.

4. Pre nerozumné ťahačky Klementa VII. s cisárom nedalo sa ani myslieť na spoločný postup proti nemeckým novotárom. A len to by bolo mohlo zastaviť vzmáhajúci sa luteranizmus. Klement VII. žiadal ústami svojho legáta (Campegiu) na norimberskom sneme (r. 1524) stavy uviesť do života wormský edikt, ale darmo. Nedosiahol ani toľko, čo pred rokom legát Chieregati. Stavy sľúbily uviesť ho do života, nakoľko budú môcť. Súčasne však energicky žiadaly zvolať „národný koncil" do Speyeru, kde stavy rozhodnú, ako sa zachovať v sporných náboženských veciach dotiaľ, kým nerozhodne všeobecný cirkevný snem. Pravda, pápež nemohol dovoliť stavom rozhodovať vo veciach viery. Preto Luther obratne podstrčil stavom zbraň: odopieť sľúbenú pomoc proti Turkom. Túto zbraň odteraz vždy používali protestanti proti cisárovi a katolíckym kniežatám, v najkritickejších chvíľach vynucovali si ústupky. Rísske kniežatá v náboženských náhľadoch už neboly jednotné. Len ťažko sa darilo legátovi Campeggiovi získať aspoň časť nemeckých kniežat (v Regensburgu r. 1524) pre spoločný postup pri uskutočňovaní wormského ediktu. Len malá časť sa otvorene osvedčila proti novotám (arcikniežа Ferdinand Rakúsky, Viliam a Ľudovít Bavorský a 12 biskupov). Väčšina kniežat váhala. Mladé knieža Filip Hesenský sa prvý otvorene postavil na stranu Lutherovu (1524) a váhavý Fridrich Saský Múdry na smrteľnej posteli prijímal už podľa obradov Lutherových (1525).

5. Popri náboženských nepokojoch v Nemecku vznikly i sociálne revolúcie (§ 156, 3), ktoré vyvrcholily za sedliackych vzbúr r. 1524, 1525. Koncom stredoveku v Nemecku i v iných krajinách (v Uhorsku r. 1514 sedliacka vzbura pod vedením Juraja Dózsu v Sedmohradsku) častejšie sa vyskytlo, že sedliactvo, so svojím ťažkým položením nespokojné, sa búrilo. Tieto vzbury maly však len lokálny ráz a skoro ich potlačili. Ale teraz zrejme pod dojmom Lutherových náboženských novôt sa skoro rozšírily po celom Nemecku. I keď príčiny vzbúr sú predovšetkým rázu hospodárskeho a sociálno-právneho (uvádzalo sa rímske právo namiesto dovtedajšieho germánskeho; § 158, 3), predsa i Lutherove náuky o evanjelickej slobode, jeho prudké výstupy proti kňazstvu a kláštorom podnecovaly v sedliactve revolučný oheň. Lutherovo heslo „sloboda kresťanského človeka" mohlo si sedliactvo veľmi ľahko vykladať tak, že sa má zbaviť nielen cirkevných, ale aj svetských zemepánov, striasť so seba všetky hospodárske ťarchy, ktoré ho tlačily. Požiadavky sedliakov boli v každej krajine inakšie. Tak vo Švábsku žiadali, aby si mohli sami slobodne voliť a zosadzovať farára a aby farári hlásali evanjelium „bez ľudského prídavku". Žiadali odstrániť povinný desiatok z dobytka, zrušiť poddanstvo, chceli slobodne užívať lesy, vodu atď. Vo svojich požiadavkách sa opierali „o božie právo" a podopierali ich dôvodmi zo sv. Písma. K sedliactvu sa pripojili kňazi apostáti, rehoľníci a posmeľovali ich, ba stavali sa im na čelo. Sedliacka vzbura sa rozšírila v krátkom čase skoro po celom Rakúsku a Nemecku okrem Bavorska. Všade plienili, pálili a dopúšťali sa neslýchaných ukrutností. Zničili vyše tisíc kláštorov a hradov. Kniežatá krvavo udusily sedliacke povstanie koncom r. 1526. Do 150.000 sedliakov zahynulo a 50.000 muselo odísť za hranice. Vodcu povstania Tomáša Munzera, anabaptistu, s jeho druhmi popravili. Lutherov postoj k sedliackej vzbure nebol jasný a dôsledný. Spočiatku miernil sedliakov a kniežatám radil, aby splnily požiadavky „drobného človeka", ktoré sú zväčša oprávnené. Keď však počul o sedliackych výtržnostiach, spisom „Wider die morderischen und räuberischen Rotten der Bauern" posmeľoval, ba priamo vy- zval kniežatá násilne zakročiť proti povstalcom. Pravda, tým nemálo utrpel na svojej popularite pred drobným ľudom, o ktorý sa najviac opieral. Luther úplne zmenil svoju taktiku i v reformácii. Najprv chcel vybudovať ľudové a či obecné cirkevníctvo (§ 158, 3). Teraz však zveril osud novej cirkvi úplne do rúk kniežat a mestských magistrátov, a tak miesto obecnej nastúpila panská, krajinská cirkev (Furstenkirche, Landeskirche).

Pastor, Papstgesch. IV. 1907. — Seppelt-Luffler, Papstgesch. 1938. — Brandt, Der grosze Bauernkrieg. 1925. — Wibbeling, M. Luther u. des Bau-ernkrieg. 1925. — Schubert, Revolution u. Reformation im 16. Jh. 1927. — Scholtenloher, Flugschriften zur Ritterschaftsbewegung d. J. 1523. — 1929.

§ 158. SPEYERSKÉ SNEMY. TERITORIÁLNE CIRKEVNÍCTVO.

1. Sedliacke vzbury maly dvojaký účinok. Luther tým, že posmeľoval kniežatá potlačiť sedliacke povstanie, podporoval ich moc. V reformátorovi Lutherovi videly kniežatá svojho človeka, ktorého dobre možno použiť na posilnenie a zabezpečenie svojej moci. No boli medzi kniežatami i také, ktoré nehľadely na chvíľkové zisky, ale ktorým išlo o verejný poriadok. Tie musely uznať, že pôvodcom sedliackeho povstania je vlastne Luther svojím učením o slobode kresťanského človeka. Presvedčily sa, že sa musí voľačo podniknúť a tak zahatiť nebezpečné novoty. Podra príkladu regensburského zjednotenia (§ 157, 4) združili sa kurfirsti Joachim Brandenburský, Albrecht z Mohuča a ešte niekoľko kniežat pod vedením kniežaťa Juraja Saského v Dessau (1525). Cieľom dessauského spolku bolo zvládnuť sedliackym povstaním vyvolané nepokoje a vykoreniť ich hlavnú príčinu:

„luteránsku sektu". Keďže do svojho programu pojali i potlačenie Lutherovho hnutia, uzavrel Filip Hesenský s kurfirstom Jánom Saským, bratom a nástupcom Fridricha Múdreho, zmluvu v Torgau (1526), ktorou sa zaviazali Lutherom začatú reformáciu chrániť a podporovať. K nim pristúpilo ešte r. 1526 ďalších šesť kniežat a niektoré magistráty ríšskych miest. Tak sa Nemecko i politicky rozdvojilo.

Medzi prvými k torgauskej smluve sa pridalo Prusko, štát rehole nemeckých rytierov. Veľmajster nemeckých rytierov Albrecht Brandenurský (Ausbach) už r. 1523 udržiaval styky s Lutherom. Na jeho radu a privolenie poľského kráľa Žigmunda I. (štát nemeckých rytierov bol lénnym majetkom poľského kráľa) premenil Prusko na svetské dedičné kniežatstvo (§ 116, 5). Sám veľmajster oženil sa s dcérou dánskeho kráľa Fridricha I. So sekularizovaním Pruska uviedlo sa doň aj Lutherovo cirkevníctvo. Biskupi Juraj Polentz zo Samlandu a Eberhard Queiss z Pomesanienu r. 1524 prijali Lutherovu náuku, vzdali sa svojich svetských panovníckych hodností v prospech Albrechta Brandenburského a poženili sa. Boli prví z nemeckého episkopátu, ktorí odpadli. Albrecht Brandenburský založil r. 1541 v Kráľovci protestantskú univerzitu.

2. Následky politického rozštiepenia sa javily aj na najbližšom ríšskom sneme v Speyeri r. 1526. Cisár rozhodne žiadal uskutočniť wormský edikt, ale kniežatá luteránskeho zmýšľania prehlasovaly v malom počte zídené katolícke kniežatá a uzniesly sa, že požiadajú cisára, aby do roka zvolal nemecký koncil. Dotiaľ malo každé knieža vo veciach wormského ediktu tak žiť a vládnuť, „ako si to najlepšie bude môcť zodpovedať pred Bohom a Jeho cisárskym Veličenstvom". Prakticky to znamenalo toľko, že kniežatá, spojené torgauskou zmluvou, utvorily teritoriálne, krajinské cirkvi (Landeskirchen), v ktorých usporiadaly bohoslužby, školstvo, a cirkevnú disciplínu podľa Lutherových náhľadov. V tom zmysle v hesenskom kniežatstve odstránili staré bohoslužby a zhabali kláštory. V saskom kurfirstve nariadil zas Ján Saský r. 1527 kánonickú vizitáciu, ktorou zhabal katolícke cirkevné majetky a uviedol Lutherovu bohoslužbu. Dozor nad cirkevným životom zveril superintendentom, ktorých sám volil. Podobne usporiadali cirkevné veci v Meklenburgu, Prusku, Brandenbursku, Braunschweigsku, v mestách v Štrasburgu, Brémach, Liamburgu atd.

Uznesenia speyerského snemu maly znamenať len prechodné riešenie náboženskej otázky. Keďže nenarážaly na značnejší odpor, k novotárstvu náchylné kniežatá poušily ich chytro na to, aby zo svojich krajín definitívne odstránily starú katolícku ústavu a zriadily novú štátnu cirkev. Pravda, nešlo to všade tak ľahko, preto použily pri ináč zmýšľajúcich nátlak na svedomie. Luther a iní reformátori to schválili, i keď sa to úplne protivilo ich zásadám o náboženskej slobode kresťanského človeka. Luther si úplne osvojil stredovekú zásadu, že štát má právo a i povinnosť pravé náboženstvo svojim príslušníkom, keď treba, i nanútiť a chrániť ich pred bludnými náukami. Za pravé náboženstvo pokladali novotu (čisté evanjelium) a staré katolícke náboženstvo za herézu.

Všetko to ľahko mohly luteránske kniežatá uskutočniť, lebo cisár práve vtedy bol najviac zaujatý sporom s Františkom I. a pápežom Klementom VII. (§ 157, 3). Jeho brat Ferdinand Rakúsky, stály zástupca v Nemecku, pre rastúce turecké nebezpečenstvo bol mimo Nemecka. Po nešťastnej bitke pri Moháči r. 1526, kde padol i uhorský kráľ Ľudovít II., prevzal Ferdinand (švagor Ľudovíta II.) aj uhorské kráľovstvo (zakladateľ rakúsko-uhorskej monarchie). Tak pre vnútorné spory v Uhorsku (zápas s Jánom Zápoľským), ako aj pre ďalšie turecké napredovanie nemohol sa venovať nemeckým náboženským veciam. Protestantské kniežatá využily jeho ťažké položenie a chcely mu poskytnúť pomoe proti Turkom len vtedy, keď im urobí v cirkevných veciach veľké ústupky.

3. Ku vzniku teritoriálnych, krajinských cirkví, hlavných opôr protestantizmu, došlo v Nemecku pod tlakom okolností. Sám Luther a iní novotári nemysleli spočiatku na také zriadenie. Keďže Luther neuznával Kristom založenú cirkevnú právomoc a popieral viditeľnú cirkev, vyhýbal akémukoľvek samostatnému cirkevnému zriadeniu. Princíp obecných (zborových) cirkví, ku ktorým privolil po svojom návrate z Wartburgu (§ 156, 3), vlastne tiež nesúhlasil s jeho teologickými náhľadmi. Podľa nich slobodný kresťan žije z evanjelia a nijaká vrchnosť nemá mu čo rozkazovať. Lenže také zásady boli dobré len dotiaľ, kým bolo treba rozbíjať katolícku cirkevnú hierarchiu, o čo Lutherovi hlavne išlo. Keď sa však ukázalo, že takéto zmýšľanie vedie k úplnej náboženskej anarchii, ktorá môže zničiť aj posledné stopy kresťanského života, skoro vytriezvel zo svojich dovtedajších náhľadov na cirkev. Najprv privolil zakladať obecné cirkvi, kde si veriaci sami volili svojich predstavených. Keď ani to nestačilo, zveril svoje náboženstvo do rúk svetských kniežat. Svetská vrchnosť mala uviesť na svojich územiach Lutherovu náuku ako štátne náboženstvo a založiť nové cirkevníctvo (cézaropapizmus). Luther, ktorý nechcel uznať právomoc cirkevného predstaveného v náboženských veciach, teraz bol nútený uznať svetskej vrchnosti neobmedzenú moc nad podriadenými aj vo veciach svedomia a viery. Bola to zásada, ktorá sa protivila nielen katolíckemu zmýšľaniu, ale bola cudzia aj kresťansko-germánskemu právnemu ponímaniu. Zato však veľmi dobre sa zrovnávala s pohansko-rímskymi právnymi náhľadmi o neobmedzenej moci vrchnosti. Kniežatá (v ríšskych mestách magistráty) dostaly tým neobmedzenú moc v náboženských veciach a staly sa najvyššími predstavenými na ich území založených náboženských spoločností a či cirkví a správcami cirkevného majetku. Tak vznikol sumepiskopát kniežat, zriadenie, ktoré i pre protestantskú i pre katolícku cirkev malo dôležité následky. Tým sa uviedlo teritoriálne cirkevníctvo a jus reformandi (cuius regio, eius et religio).

Takto sa Lutherovi s pomocou kniežat podarilo zachrániť svoju náboženskú vec, ktorá by bola v anarchii určite zahynula. Zachránil ju tak, že sa spreneveril svojim hlavným zásadám o slobode kresťanského človeka. Tým súčasne vypadly opraty reformácie z jeho rúk a vedenie prevzaly kniežatá. Po r. 1526 mal už v reformácii len podradnú úlohu. Luther chcel oslobodiť ľud od pápeža, a dosiahol to, že namiesto jedného pápeža vzniklo ich toľko, koľko kniežat a magistrátov bolo v Nemecku. Kniežatá sa vďačne chopily tejto úlohy, lebo ich ideálom bola vždy neobmedzená moc nad podriadenými vo všetkom, teda i v náboženstve. Povstanie nemeckého sedliactva bolo protestom proti rímskemu právu, ktoré sa kniežatá snažily v Nemecku uviesť. Potlačením sedliackeho hnutia sa im to podarilo. Pomáhal im v tom aj Luther. Preto sa kniežatá po sedliackej revolúcii tak ochotne ujaly Lutherovej novoty.

4. Novoty rozdvojily Nemecko aj politicky (§ 158, 2) a dva tábory maly veľmi blízko k tomu, aby svoje sily zmeraly zbraňou. Filip Hesenský otvorene hľadal zádrapku, aby mohol napadnúť katolícke kniežatá. Aj napadol územie wurtzburského a bamberského biskupa pod zámienkou, že vraj katolícke stavy sa sprisahaly na potlačenie evanjelia. Násilný čin Filipov a ďalšie vzmáhanie sa novoty konečne prebudily katolícke stavy z nečinnosti a na najbližšom ríšskom sneme r. 1529 v Speyeri začaly sa živšie ujímať starej viery. Pod predsedníctvom arcikniežaťa Ferdinanda snem značnou väčšinou sa rozhodol, že uznesenia speyerského snemu r. 1526 majú byť zrušené a do budúceho koncilu má byť vo všetkom zachovaný status quo. Novotu neslobodno ďalej šíriť, a kde je už uvedená, tam popri nej má sa trpieť aj katolícka bohoslužba a duchovenstvu sa majú ponechať práva a majetky. Snem teda nežiadal vyhubiť novotu tam, kde ju už uviedli, len aby bola trpená všade aj stará viera. No šesť luteránsky zmýšľajúcich kniežat a 14 ríšskych miest podalo protest s odôvodnením, že vo veciach svedomia nemožno rozhodovať hlasovaním. Odtiaľ dostali pomenovanie protestanti a tak sa dodnes označujú všetci prívrženci reformácie. Protestanti vystupovali odteraz ako zorganizovaná strana proti cisárovi Karolovi V. a katolíckym stavom. Keď sa Karol V. r. 1529 zmieril s Klementom VII. (barcelonská zmluva, Cambrai; § 157, 3), mohol sa viac venovať nemeckým veciam. Protest neprijal. Aby však rozštiepencov znovu zjednotil, vypísal snem do Augsburgu na r. 1530.

Brieger, Der Speicrer Reichstag 1526, 1909. — Die Protestation u. Ap-pellation der evang. Stände auf d. Reichstag zu Speyer 1529, 1929. — Lind, Speyer u. der Protestantismus. 1930. Schling, Die evg. Kirchenordnungen des 16. Jh. 1913. — Schling, Gesch. der protest. Kirchenverfassung. 1907. — Holl, Luther und das landesherrl. Kirchenregiment, 1911.—Holstein, Die Grundlagen des evg. Kirchenrechts, 1928. — Lagarde, Recherches sur l'esprit politique de la Réforme, Paris 1926. — Murray, The Political Consequences of the Re-form. Lond. 1926.

§ 159. RÍŠSKY SNEM V AUGSBURGU. ŠMALKALDSKY SPOLOK. PAVOL III.

1. Speyerským protestom sa náboženské rozštiepenie prejavilo navonok. Cisár musel už teraz zaujať k nemeckej náboženskej veci určitý postoj. R. 1530 prijal v Boloni z rúk Klementa VII. cisársku korunu a po korunovaní hneď odišiel do Nemecka, kde už nebol od wormského snemu (1521). Karol ešte vždy dúfal, že sa mu podarí rozštiepencov miernym spôsobom zjednotiť. Zúčastnil sa na ríšskom sneme v Augsburgu, ktorý on zvolal a na ktorom pápeža zastupoval legát Campeggio. No protestantské kniežatá hneď spočiatku daly pocítiť, že cisárove zjednocovacie pokusy nebudú mat prajné výsledky. Cisár vyzval všetky kniežatá, aby sa zúčastnily na procesii Božieho Tela; ale protestantské kniežatá odmietly účasť. Na sneme ich cisár vyzval, aby jasne označily svoje náboženské stanovisko. Nato mu predostrely Melanchtonom vypracovaný spis, zvaný augsburské vierovyznanie (Confessio augustana), po latinsky a po nemecky.

Tento spis sa pokladá za prvý symbolický spis protestantov. Má 28 článkov vo dvoch čiastkach. V prvej časti (1-21) zdôrazňuje náuku reformátorov, ale tak opatrne, že rozdiel medzi katolíckou a novou vierou je sotva badateľný. O zavrhnutí pápežského primátu, kňazstva, učení o očistci, o úcte svätých a odpustkov sa v týchto článkoch nehovorí. Na konci prvej časti sa doslovne hovorí: „tota discusio est de paucis quibusdam abusibus". Ako abúzy označené sú v druhej časti (22-28): prijímanie pod jedným spôsobom, kňazský celibát, privátna omša, potreba spovede, pôstna disciplína, rehoľné sľuby a biskupská jurisdikcia. Humanistom Melanchtonom zostavené vierovyzanie nepodalo verný obraz náboženského stanoviska protestantov. Zamlčalo — vlastne bagatelizovalo — dogmatické rozdiely a vec predostrelo tak, ako by tu išlo len o abúzy, ako by jedine kalich laikov a celibát stál v ceste dorozumeniu. Melanchton svojou potuteľnosťou a neúprimnosťou kresťanskej veci nesmierne veľa škodil. Falošne taktizoval vo chvíli veľmi vážnej, keď v prítomnosti zástupcov Cirkvi, cisára a ríšskeho snemu hľadaly sa a prípadne aj mohly sa nájsť spôsoby dorozumenia. Bolo zjavné, že chcel predstaviť cisárovi vec tak, ako by nové hnutie ešte nebolo zanechalo pôdu starej kresťanskej pospolitosti. Luther bol síce surovší, ale rozhodne otvorenejší človek. „Keď my padneme — hovoril Luther — padne Kristus. Nech teda padne! Radšej chceme padnúť s Kristom, ako stáť s cisárom." Niektoré ríšske mestá však nesúhlasily s Melanchtonom v učení o sviatosti oltárnej, stojac bližšie k učeniu Zwingliho. Preto podaly štyri mestá (Štrasburg, Kostnica, Memingen a Lindau) iné viero• vyznanie, složené reformátorom Bucerom (Confessio tetrapolitana).

2. Cisár dal spis protestantov preštudovať prítomným kato-líckym teologom (Eck, Wimpina, Cochläus, Ján Fabry, Dietenberger). Oni zostavili podvrátenie augsburského vyznania (Confutatio pontifica), ktoré na sneme

prečítali. Cisár vyhlásil vyznanie protestantov za podvrátené a žiadal ich, aby sa zjednotili. Ako ochranca Cirkvi pohrozil im vážnym trestom, ak ho neposlúchnu. Miešané užšie komisie sa usilovaly teoreticky dorozumieť. Ale v hlavných bodoch (učiteľský úrad Cirkvi — obeta omše svätej a rehoľné sľuby) sa nemohly dohodnúť. Melanchton bol dosť ústupný. Náklonný bol uznať aj cirkevnú jurisdikciu, keď sa protestantom povolí laický kalich, niektoré liturgické odchylnosti a zruší sa celibát kňazov. Luther však (vtedy bol v Koburgu) zazlieval povoľnosť protestantov a nežičil si dorozumieť a vyrovnať sa s „papistami". Filip Hesenský tajne ušiel z Augsburgu, aby tak protestoval proti prípadnému dorozumeniu s katolíkmi. Cisár vyzval protestantov, aby do 15. apríla budúceho roku sa osvedčili, či sa chcú zjednotiť s katolíkmi. Ale protestanti odpovedali tým, že mu predostreli Melanchtonom spracovanú Apologiu augsburského vymania. Karol V. ju neprijal a 19. novembra 1530 vydal svoj prísny ríšsky edikt, v ktorom zakázal všetky náboženské novoty. Naložil stavom, aby všetko ostalo pri starom: omša, sviatosti a úcta svätých. Spustošené kláštory a kostoly nariadil obnoviť a vrátiť pôvodným majiteľom. Sľúbil, že vymôže u pápeža zvolanie všeobecného snemu, ktorého cieľom bude obnoviť jednotu. Cisár mal teda mylné presvedčenie, že sa dá ešte dačo dosiahnuť rokovaním, hoci bolo už zjavné, že spor môžu rozhodnúť len silnejšie prostriedky.

3. Protestantské kniežatá do určenej lehoty (15. apríl 1531) nezmenily svoje stanovisko, ba ani ho nechcely zmeniť. Radšej chcely siahnuť po zbrani, ako sa poddať cisárovi. Posmeľovali ich wittenberskí teológovia, ktorí im ukladali povinnosť chrániť evanjelium proti každému, i proti cisárovi, a keď treba, i zbraňou. Cisár vraj je len volená hlava ríše, teritoriálne kniežatá sú však Bohom ustanovení predstavení svojich poddaných. V tom zmysle uzavrelo 7 kniežat a 11 miest r. 1531 šmalkaldský spolok na 6 rokov a tak si sľubovaly vzájomnú pomoc a ochranu novej náuky proti cisárovi. Tým vznikla protestantská politicko-vojenská moc, zväz na obranu a odboj. Spolok nadviazal styky so všetkými politickými nepriateľmi cisára: s Francúzskom, s Fridrichom I., dánskym kráľom, Gustávom, švédskym kráľom, a uhorským protikráľom Jánom Zápoľským. A onedlho sa im naskytla vhodná príležitosť dať pocítiť cisárovi svoju dôležitosť. Turci nebezpečne napredovali. R. 1529 zaujali Budín (Jána Zápoľského vyhlásili za uhorského kráľa), západné Slovensko, r. 1532 obkolesili už aj Viedeň a ohrozovali Štajersko. Protestanti odopreli cisárovi pomoc, kým nezastaví proti nim vedené procesy na vydanie zhabaného cirkevného majetku. Cisár, keďže nevyhnutne potreboval aj pomoc protestantov, musel povoliť. Uzavrel s nimi predbežný náboženský mier norimberský (1532), ktorým sa vzdal prísneho augsburského ediktu a vyhlásil, že bude trpieť novotu až do najbližšieho všeobecného snemu. Ba zastavil aj všetky procesy, ktoré vznikly vo veciach viery proti protestantom. Potom na 8 rokov znovu opustil Nemecko a zaplietol sa do vojen s Francúzmi a Turkami. Protestanti len za cenu norimberských ústupkov poskytli cisárovi pomoc proti Turkom.

4. Cisárom Karolom V. sľúbený všeobecný snem, od ktorého si katolíci toľko sľubovali, jednak preťahovaním kúrie, jednak pre ustavičné intrigy Francúzov sa nezišiel. Reformácia pod ochranou šmalkaldského spolku sa ďalej šírila a úpine využila norimberské ústupky. Šmalkaldský spolok protestanti r. 1535 obnovili a predlžili ho na ďalších 10 rokov. Nedbali na norimberské mierové podmienky a uzniesli sa, že do spolku má prístup každý vyznávač „nefalšovaného" evanjelia, že budú chrániť a napomáhať každého, kto by mal nepríjemnosti pre zhabané cirkevné majetky, alebo koho by napádali preto, že zo svojho územia odstraňuje katolícku bohoslužbu. Toto vyhlásenie natrvalo zlákalo ďalšie kraje, ako Wurtembersko, Pomoransko, Sasko, Falcko, Zweibrňcken, kurfirststvo Brandenburg, Anhalt, Dessau, Nassau a mnoho ríšskych miest: Ulm, Lubeck, Hanover, Augsburg, Frankfurt, Hamburg atd.

Popri luteranizme šírily sa aj rozličné extrémne sekty (Schwarmgeister), ktorým sa protestantská náuka nezdala dosť radikálna. Najviac sa uplatnili novokrstenci, ktorí chceli obnoviť kresťanskú pracirkev (§ 156, 5). Rozširovali komunistické idey, a hoci proti nim boli katolíci aj protestanti, udržali sa, ba po poprave ich vodcu Tomáša Munzera (§ 157, 5) rýchlo sa šírili v severnom Nemecku, Švajčiarsku, Tirolsku, na Morave a vo Vestfálsku. Ich strediskom bolo do r. 1535 mesto Munster. Anabaptistom podobní náboženskí rojkovia boli menoniti (zakladateľ katolícky farár Šimon Menno; † 1559) a schwenckfeldiáni (zakladateľ šľachtic Gašpar Schwenckfeld z Ossigu; † 1561). Pozostatky týchto protestantských siekt zachovaly sa dodnes v Nemecku a najmä v Severnej Amerike.

5. V týchto pohnutých časoch zomrel pápež Klement VII. (1534). Už pontifikát prvého pápeža z rodu Medicich, Lea X., ale najmä pontifikát druhého Mediciovca, Klementa VII., jasne dokázal, že neslobodno ísť ďalej po ceste, nimi započatej, a že je potrebný základný obrat, ak Cirkev chce vyhnúť ešte väčším úderom. K tomuto obratu skutočne došlo za pápeža Pavla III. (1534 —49). Jeho pontifikát znamená ozaj prechod k radostnejšej epoche v dejinách pápežstva.

Pavol III. (Alexander Farnese), pochádzajúci zo starej šľachtickej rodiny, stál na rozhraní dvoch epoch, renesančnej a reformnej. Mal dvojitú tvár ako Janus a podľa toho mal ešte všetky chyby a nedostatky renesančných pápežov, ale aj ctnosti, pre ktoré si právom zaslúžil pomenovanie prvého reformného pápeža. V renesančnom ovzduší vychovaný potomok Farnesovcov nezaprel svoj šľachtický pôvod ani na pápežskom tróne. Veselý život renesančných pápežov trval vo Vatikáne ďalej, skvelé zábavy, na ktorých vystupovaly speváčky a tanečnice, hlučné poľovačky boli na dennom poriadku, zatiaľ čo v Nemecku a v ostatných krajinách kresťania húfne opúšťali Cirkev. Pavol III. bol tiež nepotista, ako ostatní renesanční pápeži. Obohacoval svojich synov a rodinu; pre ňu sa zaplietol do mnohých nepríjemností, pre ktoré sa nemohol venovať reforme Cirkvi v takej

miere, ako vyžadovala situácia a na akú ho jeho vynikajúce vlastnosti predurčily. Pri tom všetkom Pavol III. je reformný pápež. Kardinálsky zbor, zostavený zväčša ešte Alexandrom VI., postupne vymenil ľuďmi, ktorí tvorili pevnú základňu budúcej cirkevnej reformy. Boli to: biskup Ficher z Rochesteru (r. 1935 kanonizovaný), Casparo Contarini, benátsky šľachtic (dovtedy laik), človek zbožný a vzdelaný, Peter Caraffa (neskorší Pavol IV.), Giovanni Morone, slávny legát v Nemecku, Reginald Pole atd. Na udržanie pravej viery založil r. 1542 kongregáciu „Sacri Officii" a r. 1540 schválil rehoľu jezuitov. Týmito opatreniami položil základy budúcej rekatolizácie sveta. Najslávnejším jeho činom je však tridentský snem, ktorý, i keď s istým váhaním, predsa len on zvolal r. 1545 (§ 175).

Koncil, po ktorom katolícky svet tak túžil, nezišiel sa hneď na začiatku pontifikátu Pavla III. Hlavnou príčinou toho bolo, že Pavol III., podobne ako jeho predchodca, nepostavil sa hneď od počiatku otvorene a určite na stranu cisárovu, ale sympatizoval s protestantofilom a turkofilom Františkom I., ktorý robil všetko možné, aby zmaril vyrovnanie medzi kresťanmi. Pápež zvolal síce na r. 1537 koncil do Mantovy, František I. však nesúhlasil s miestom. R. 1538 znovu ho zvolal do Vicenzy, ale francúzsky kráľ zmaril i to. Proti snemu sa stavali najmä protestanti, hoci len nedávno sa ho stále dovolávali. Luther otvorene povedal pápežskému legátovi: „My nepotrebujeme nijaký koncil, ale potrebujú ho vaši biedni ľudia, lebo vy neviete, v čo veríte." Šmalkaldský spolok r. 1537 odmietol účasť na sneme s odôvodnením, že koncil, na ktorom pápež určí poriadok, nie je slobodný. Luther, aby predišiel prípadnému dorozumeniu protestantov s katolíkmi, zostavil r. 1537 tzv. 23 šmalkaldských článkov, ktoré vyostrily do krajnosti protivy medzi protestantmi a katolíkmi. Obsahovaly aj veľké urážky o omši sv. a pápežovi. I tento Lutherov spis sa stal pre protestantov symbolickým. Katolícke stavy v Nemecku musely konečne konštatovať, že spolok šmalkaldský má vojnové zámery. Preto cisár, jeho brat Ferdinand a niektoré katolícke kniežatá spolu s arcibiskupom mohučským a soľnohradským uzavreli r. 1538 ochranný spolok v Norimbergu. Jeho cieľom bolo brániť uznesenia norimberského náboženského mieru z r. 1532. Bolo teda už všetko pripravené, aby náboženský spor rozriešila zbraň. Najmä Filip Hesenský bol veľmi bojovnej nálady. Ale na vojnu vtedy ešte nedošlo pre neočakávanú Filipovu chorobu. Ale Karol V., ktorému Turci robili vážne starosti, ešte sa nevzdal nádeje, že spor sa dá urovnať pokojne. R. 1539 na ríšskom sneme vo Frankfurte uzavrel so šmalkaldským spolkom prímerie na 15 mesiacov a dohodol sa, že o náboženských sporných otázkach budú rokovať teológovia obidvoch táborov na tzv. náboženských rozpravách (namiesto koncilu).

K rozpravám skutočne došlo, a to r. 1540 v Hagenau, r. 1541 vo Wormse a na ríšskom sneme v Regensburgu (1541), kde bol aj sám cisár. Z katolíkov sa zúčastnili na rozpravách Ján Eck, Július Flug a Ján Gropper, z protestantov Melanchton, Bucer a Ján Pistorius. Boli tam aj pápežskí legáti, a to učený Gašpar Contarini a Ján Morone. I keď sa náboženské rozpravy začaly sľubne, onedlho sa ukázalo, že ani tento spôsob neodstráni konfesionálne protivy. V dôležitých vieroučných otázkach o pôvodnom stave človeka, o dedičnom hriechu a ospravedlnení síce docielili dohody, ale nedorozumenie o sviatostiach a cirkevnej jurisdikcii sa nedalo odstrániť. Najmä protestantské kniežatá nechcely sa zriecť teritoriálneho cirkevníctva. Karol V., aby dosiahol rýchlu pomoc proti Turkom (r. 1541 sultán včlenil Budín so stredným Uhorskom do tureckej ríše; Martinuzzi Utešenovic), regensburským interimom (1541) predĺžil norimberský náboženský mier do najbližšieho koncilu. Ba tajne urobil protestantom v cirkevno-majetkových veciach ďalšie ústupky, čo, pravdaže, katolíkov nemálo pobúrilo.

Protestanti v poslednom roku trocha skrotli vo svojej výbojnosti, lebo ich blamovalo dvojité manželstvo ich predáka Filipa Hesenského. S privolením svojej zákonitej manželky, s ktorou žil od r. 1523, zosobášil sa r. 1540 s dvornou dámou, k čomu Luther a Melanchton, odvolávajúc sa na Starý zákon, dali svoj súhlas. Dvojité manželstvo neostalo v tajnosti a Filipa Hesenského ťažko kompromitovalo. Keďže podľa ríšskych zákonov bigamia sa trestala smrťou, Filip Hesenský, aby dosiahol amnestiu, zblížil sa s cisárom a uzavrel s ním regensburské interim.

Kawerau, Die Verauche Melanchton zur kath. Kirche zuriickzufiihro, 1902. — Schubert, Der Reichstag v. Augsburg im Zusammenhang der Ref. Gesch., 1930. — Heiler, Confessio Augustana, 1930. — Nagel, Luthers Anteil an der Confessio Augustana, 1930. — Walter, Luther u. Melanchthon wiihrend des Augs. Reichstags, 1931. — Lortzing, Die Augsburgiache Konfession, 1930. —Winckelmann, Der Schmalkald. Bund 1530-32 u. der Nurnberger Reli-gionsfriede, 1892. — Pastor, Papstg. V. 1909. — Capasso, Pavlo III. Messina 1925.

§ 160. POSLEDNÉ DNI LUTHEROVE, JEHO SMRŤ A CHARAKTERISTIKA.

1. Kým bol cisár zaujatý novými zápletkami s Turkami a Francúzmi, protestanti využili čas, aby sa dostali i do takých krajov, kde dosiaľ ešte neboli. Kurfirst Ján Fridrich a knieža Móric Saský sa zmocnili saských biskupstiev Naumburgu, Meissenu a Merseburgu. V Naumburgu dosadili namiesto kánonicky zvoleného biskupa Júlia Fluga Lutherom „vysväteného" Mikuláša Amsdorfera. Severné Nemecko sa tak skoro úplne dostalo do rúk protestantov. Nehodný gróf František von Waldeck, ktorý bol biskupom troch diecéz (Minden, Munster, Osnabrrick), žiadal o prijatie do šmalkaldského spolku a súčasne chcel sekularizovať svoje diecézy. Zabránilo tomu len statočné správanie munsterskej kapituly. Arcibiskup Hermann Wied povolal do Bonnu

reformátora Bucera zo Štrasburgu, aby kázal novú vieru, a jeho pričinením skoro i Kolín odpadol od starej viery. Ale kapitula, univerzita a mestská rada sa postavily proti. A už aj kartuziáni a jezuiti začali svoju rekatolizačnú prácu v Porýnsku (1543).

2. Na speyerskom sneme r. 1544 cisár i ďalej ustupoval pred protestantmi, len aby si zaistil pomoc proti Turkom a Francúzom. R. 1544 sa vyrovnal s Francúzmi (mier v Crépy) a s Turkami uzavrel prímerie (1545). Zbavený na čas svojich nepriateľov, mohol sa voľnejšie venovať nemeckým veciam. Na jeho naliehanie zvolal pápež Pavol III. koncil do Tridentu na jar 1545. Pozvali naň i protestantské stavy, čo však ony rozhodne odmietly s odôvodnením, že to nie je slobodný a všeobecný snem. Luther, cítiac dôležitosť chvíle, vydal proti pápežovi svoj spis „Wider das Papsttum zu Rom, von Teufel gestiftet" (sám ho nazval svojím testamentom). Tým už popálil všetky mosty, ktoré viedly späť do Cirkvi, a zničil všetky možnosti dorozumenia. Len cisár ešte vždy dúfal vo vyrovnanie pokojnou cestou a pokúsil sa o nové náboženské rozpravy. Pravda, bezvýsledne. Presvedčil sa, že roztržku rozriešia len zbrane. Skôr, ako by bola v Nemecku vzblkla vojna medzi katolíkmi a protestantmi, Luther zomrel.

3. Luther zomrel vo svojom rodnom mestečku v Eislebene prirodzenou a pokojnou smrťou (porazilo ho) 18. februára 1546. Prívrženci zvelebovali ho ako druhého Samuela, Eliáša, proroka Nemecka a svätého Pánovho. Vytrval do konca života v presvedčení, že mal od Boha zvláštne poslanie hlásať pravé evanjelium a bojovať proti „papistickým ohavnostiam". Posledné roky jeho života boli plné trápenia pre telesné nemoci (žlčové kamienky), najmä však pre duševnú nespokojnosť. Trápila ho mravná prostopašnosť, ktorú videl práve v protestantských krajoch, nesvornosť medzi svojimi prívržencami, svojvoľné zasahovanie svetskej vrchnosti do náboženských vecí a všeobecná spustlosť mravného a spoločenského života. „Nebol by som začal kázať," zvolal raz bolestne, „keby som bol vedel, že z toho bude toľko nešťastia, pohoršenia, bohorúhania, nevďačnosti, podlosti." Trpko znášal, ako iní používajú práva náboženského subjektivizmu a mnohí z jeho prívržencov klonia sa k zvinglianizmu a kalvinizmu. Vášnivo vystupoval v posledných rokoch aj proti židom a vyzýval do hoja proti nim. Časom zapochyboval o správnosti svojho náboženského systému, ale zahnal pochybnosti tým, že pochádzajú od zlého ducha. Veľmi ho trápilo i zvolanie tridentského snemu, lebo predvídal jeho dôležitosť a ďalekosiahly význam.

Ako ťažko je zostaviť pravý obraz Lutherovho duševného vývinu, tak ťažko je podať o ňom výstižnú charakteristiku. Luther nebol mysliteľ, tým menej systematický mysliteľ. Bol temperamentný a eruptívny voluntarista. Pritom bol nábožensky založený a Bohu oddaný (jeho náboženské poňatie charakterizuje základná „dogma" protestantizmu. viera v Boha odpúšťajúceho a viera v božiu lásku, ktorá sa javí vo vykupiteľskej smrti Božieho Syna). Kritické roky jeho duševného vývinu a prvého vystúpenia (od r. 1510-22; § 153) obsahujú popri dogmatických omyloch aj isté náboženské hodnoty. Bol naplnený určitou horlivosťou za slávu božiu; mal akúsi domnienku, že si ho Boh vyvolil za reformátora. Neskorší život ho strhol do verejného politického víru, presiaknutého egoizmom. Keďže pozitívnou askézou a usporiadaným životom modlitby sa prestal posilňovať vo víre života, vera stratil zo svojho pôvodného náboženského postoja. Tvrdý životný zápas a dosiahnuté úspechy ho oslepily. Je tragické, že sa nevedel povzniesť nad niektoré boľavé zjavy cirkevného života v neskorom stredoveku, nevidel a nechcel vidieť zdravé jadro a pozitívnu silu katolicizmu.

Popri poníženosti a pokore, ktorú mu nemožno uprieť, bol zas inokedy sebavedomý a samoľúby. To sa javilo u neho v najrozličnejších formách a celý tento jeho duševný problém psychologicky sa ťažko dá pochopiť. Oddal sa celou dušou veľkej veci reformy, no tí, ktorí to s reformou mysleli vážne, už a priori nemohli ho nasledovať, lebo v jeho osobných vlastnostiach nemali dostatočnú záruku (jeho úspechy u nás sú výsledkom jeho temperamentu). Napr. už aj preto, že bol až neznesiteľne nástojčivý, vo svojom počínaní nemal láskavosti, poníženosti a nenáročnosti, charakterizujúcej svätcov. Svätý František Asiský nie menej bol presvedčený, že svojím počínaním vypĺňa vôľu božiu. Pritom však každý, kto sa s ním stýkal, jemne vycítil, že František je prostriedkom, nástrojom v rukách božích. Pri Lutherovi však, i keď sám veľmi prízvukoval, že plní len vôľu božiu, až príliš vypuklo sa javila vôľa vlastná. Subjektivizmus je Lutherov základný prvok. No subjektivizmus ako filozofický systém, ktorý rozbil stredovekú univerzálnosť, nevynašiel Luther (bol už pred ním); on ho len dôsledne uplatňoval v náboženských sférach, ktoré až dovtedy pokladali za nedotknuteľné.

Od mladosti javily sa uňho príznaky melanchólie a istej duševnej zaťaženosti. Halucinácia, autosugescia, pocit strachu, najmä pred smrťou a súdom božím, súvisely s jeho duševnou chorobou. Jeho kláštorným bratom sa neraz zdalo, že je posadnutý diablom. Keď však pominuly duševné depresie, bol veľmi veselý a zábavný. Mal bohatú fantáziu a bol skvelým spoločníkom. V práci bol húževnatý a vytrvanlivý. Z vlastnej práce mal úprimnú, veľkú radosť. Jeho teologické znalosti neboly prehĺbené. Tí, čo ho poznali len z jeho písomných, najmä latinských prác, divili sa, ako mohol strhnúť toľko ľudí. Pravda, jeho sila bola v spôsobe podania. V tom bol majstrom, najmä keď hovoril po nemecky a k ľudu. Nemčinu ovládal ako nik iný. Jeho reč a spisy boli preplnené vtipom a žartom, čo sa však často zvŕhalo na surovosť a grobianstvo. Grobianstvo v slove a v písme bolo síce Všeobecnou vlastnosťou tej doby (bolo aj u Aleandra, Ecka, Cochläa), ale nejavilo sa nikde tak ako u Luthera.

Pre pravdu treba povedať, že Luther bol nezištný človek; nebol hmotár. Ochotne pomáhal trpiacim a bol dobrosrdečný i veľkodušný voči tým, čo mu nestáli v ceste. Nie vždy mu išlo o slávu. Napr. zatracoval, keď sa

jeho prívrženci po ňom nazývali luteránmi, a nie kresťanmi. „čo je Luther," povedal, „to predsa nie je moje učenie a za nikoho som nebol ukrižovaný." Ale táto skromnosť bola zriedkavá. Základný tón jeho charakteru je predsa prepiate sebavedomie a pýcha. Nestrpel ani najmenšie protirečenie. Keď ho jeho prívrženci žiadali o radu, ako majú brániť nové učenie, naložil im: „Odpovedajte katolíkom krátko tak: Doktor Martin Luther to chce, a to stačí; papista a osol je jeden pojem." Z priveľkej jeho pýchy vyplýva i jeho nespratnosť a panovačnosť. S kým sa raz rozišiel, už mu nikdy neodpustil (Erazmus!). často i luhal, keď tak mohol pomôcť sebe a svojej veci, a nerobil si z toho výčitky. Katolícke učenie, napr. o rehoľných sľuboch, o pápežstve úmyselne zľahčoval. V niektorých veciach bol až príliš konzervatívny, ba spiatočnícky; otrocky lipol na písmene. Inokedy zas bol pokrokár, liberál, nepriateľ akejkoľvek autority a revolucionár. Striedaly sa v ňom protivné vlastnosti, a to bolo najvypuklejšie v jeho charaktere (complexio oppositorum). Dôsledný hol len vo svojom patriotizme. Svoj národ vždy vášnivo miloval.

Luther má vo svetových dejinách určitý význam a nemožno mu uprieť i pri jeho škodlivých vlastnostiach istú ľudskú veľkosť. Pravda, profánne dejiny ho hodnotia s iného hľadiska, než s akého má byť posudzovaná duchovná osoba. No pre škody, ktoré zavinil kresťanstvu, v očiach katolíkov tratí na významne i v tých veciach, ktoré mu dejiny ináč pripisujú k dobru.

5. Luther nedosiahol to, čo chcel. Chcel vzkriesiť pracirkev, vyvolal však revolúciu. Nepochopil, že nie je možné vybudovať trvalú pospolitosť na čiste ideologickom základe, bez vonkajšej (viditeľnej) Cirkvi. Ale keď už neveril v božský pôvod Cirkvi, mal mať úctu aspoň pred historickou skutočnosťou. On však nemal zmysel pre históriu, ktorá by ho bola poučila, že neslobodno a nie je ľahko porušiť to, čo stáročia daly dohromady a čo dlhým vývinom zrástlo v organický celok. Jeho počínanie malo nepriamo aj dobré následky. Prebudilo katolíkov, čo viedlo k vnútornejšiemu a prehĺbenejšiemu náboženskému životu. Pozornosť sa obrátila viac na Písmo sväté, a to oplodnilo i katolíkov. Reformácia bola mementom pre katolíkov, a najmä pre predstaviteľov Cirkvi, aby sa spamätali a aby vážnejšie chápali svoju vznešenú úlohu. Reformácia pobádala katolícku pospolitosť, aby sa nezabudla, neopustila a nepripustila v sebe znovu také neporiadky, aké pred reformáciou skutočne boli. To sú hodnoty, s ktorými iste kalkulovala Božia prozreteľnosť, keď dopustila reformáciu. Ale pri tom všetkom musíme veľmi ľutovať, že sa reformácia stala (že bola historickou nevyhnutnosťou). Oproti mimochodným výhodám stály totiž a stoja dodnes úžasné nevýhody, ktoré z nej vyplývajú. Kresťanstvo je podelené, oslabené, ochromené, a to práve vtedy, keby v ďalekých misiách a v zápase s moderným, civilizovaným svetom najviac bola potrebná jeho sosbieranosť a jednota. Rozštiepenosť kresťanstva iste z veľkej čiastky zavinila rozvoj nevery a bezbožnosti.

Reformácia je nakrátko tragikum a mystérium. Rozštiepenie Cirkvi a národov v novej dobe, kedy by jednota bola taká potrebná, je najväčšou tragédiou. Stá miliónov kresťanov ináč sa modlia, ináč veria a inou cestou hľadali a hľadajú svoje spasenie, ako by ho podľa našej viery a svätého presvedčenia maly hľadať. Ale tu sa už dotýkame tajomstiev živého Boha, ktorý vládne dejinami.

Strieder, Authentische Berichte iiber Luthers letzte Lebenstunden, 1912. — Schubert, Die Berichte iiber Luthers Tod u. Begräbnis, 1917. — Stuhlfauth, Die Bildnisse Luthers im Tode, 1927. — Bauer, Luthers Aussehen u. Bildniss, 1930. — Obendick, Der Teufel bei M. Luther, 1931. — Lortz, Die Reform. in. Deutschl. 1940.

§ 161. ŠMALKALDSKÁ VOJNA. AUGSBURSKÝ NÁBOZENSKÝ MIER.

Náboženské pomery v Nemecku po 30-ročnú vojnu.

1. Keď sa stroskotaly všetky cisárove pokusy vyrovnať sa s protestantmi pokojnou cestou, bol nútený siahnuť k poslednému prostriedku — k vojne. Prívrženci šmalkaldského spolku sa už dávno pripravovali na boj (§ 159, 3) a zháňali sa po spojencoch. Ale ani cisár nebol nepripravený. Jeho spojencami boli brat Ferdinand, pápež Pavol III. (ale v najkritickejšej chvíli odvolal svoje vojská), Viliam IV. Bavorský a mladé knieža Móric Saský, zať Filipa Hesenského, ktorého si Karol V., i keď bol protestant, získal tým, že mu sľúbil kurfirstskú dôstojnosť. Keď sa protestanti ďalej rozširovali, cisár ich napadol s odôvodnením, že zrušili dohovorený náboženský mier. Tak vznikla šmalkaldská vojna (1546-47), náboženská a súčasne politická. Mala krátky a pre cisára neočakávane prajný priebeh. Karol V. skoro bez boja sa stal pánom južného Nemecka, kurfirsta Jána Fridricha Saského premohol pri Muhlbergu a zajal ho. Časť jeho krajiny a kurfirstskú hodnosť dostal Móric Saský. Onedlho dostal sa do cisárovho zajatia i druhý predák protestantov, Filip Hesenský. Cisárovo položenie bolo veľmi výhodné, lebo jeho dávny nepriateľ, František I., ktorý stále tajne podporoval nemeckých protestantov, už nežil (1547) a šmalkaldský spolok sa rozpadol. Zdalo sa, že cisár ľahko bude môcť obnoviť náboženskú jednotu Nemecka. No protestanti boli premožení len ako vojensko-politická organizácia, nie ako nábožensko-cirkevná spoločnosť. Energický zákrok bol by síce trvanie protestantizmu znemožnil, lenže cisár nevyužil svoje víťazstvo tak, ako by bol mohol. Na nešťastie došlo znovu k napätiu medzi pápežom a cisárom. Náboženskú vec v Nemecku mal usporiadať tridentský koncil, ktorý Pavol III. na neústupnú žiadosť cisárovu konečne zvolal. Keď ho však pápež r. 1547 z Tridentu preložil do Bolone, odhodlal sa nedôverčivý cisár, že sám usporiada náboženskú vec v Nemecku. Na augsburskom sneme (1548) vypracovali miernejší katolícki (biskup Flug) a protestanskí (Ján

Agrikola) teológovia dočasnú zjednocovaciu formulu, tzv. augsburské interim, ktoré malo platiť v celej ríši, dokiaľ všeobecný snem definitívne neurovná náboženské otázky. Interim bolo v podstate katolícke, ale protestantom dovolilo kalich laikov a manželstvo kňazov. O vrátení zhabaného cirkevného majetku nebolo v ňom ani reči. Toto „cisárske náboženstvo" nevyhovovalo však ani katolíkom, ani protestantom. Pápež totiž zazlieval cisárovi jednostranné zasahovanie do náb. ženských vecí a protestantov zas neuspokojily v interime dosiahnuté ústupky. Viaceré kniežatá interim vôbec neprijaly. Ani Móric Saský ho neprijal bezpodmienečne, ale dal vypracovať Melanchtonovi miernejšiu formulu, tzv. lipské interim, a to publikoval.

2. Konečné usporiadanie náboženských pomerov v Nemecku sa skončilo ináč, ako si predstavoval cisár. Príčinou toho bola zrada kurfirsta Mórica. Cisárovi sa zdalo, že zjednotenie Nemecka je na najlepšej ceste, lebo r. 1550 na augsburskom sneme okrem Mórica Saského všetci boli ochotní podrobiť sa uzneseniu všeobecného snemu, ktorý Július III. znovu zvolal do Tridentu. Vyslanec protestantov aj odcestoval do Tridentu. Medzitým vierolomný Móric Saský zostavil antihabsburskú koalíciu viacerých protestantských kniežat s francúzskym kráľom Henrichom II. Jej cieľom bolo zbaviť sa „večného cisárskeho otroctva" a zachrániť ohrozené protestantské náboženstvo. Pod zámienkou, že chce uskutočniť nad Magdeburgom cisárom vyslovenú ríšsku kliatbu, zhromaždil vojsko r. 1552 a vtrhol do južného Nemecka. Súčasne francúzsky kráľ zaujal v Lotrinsku biskupstvá Metz, Toul a Verdun a jeho spojenec Soliman II. útočil zas z Uhorska. Cisár, ktorý práve ležal nemocný v Insbrucku, nebol na to pripravený. Pred zajatím sa zachránil len rýchlym útekom. Rozišiel sa aj tridentský snem, aby sa otcovia snemu nedostali do rúk Mórica Saského. Cisár, zapletený do novej vojny s Francúzskom a Turkami, bol nútený zmieriť sa so vzbúrencami. Prostredníctvom Ferdinandovým uzavrel s nimi passauskú zmluvu (1552). V nej sa zriekol augsburského interimu a do najbližšieho ríšskeho snemu dovolil protestantom slobodne vyznávať vieru. Jána Fridricha a Filipa Hesenského, ktorých držal v zajatí, teraz prepustil na slobodu.

3. Pre rozličné vojenské zmätky ohlásený ríšsky snem sa zišiel len r. 1555, a to v Augsburgu. Cisár, znechutený a roztrpčený udalosťami posledných rokov, nechcel sám rokovať so stavmi, ale dal na to generálnu právomoc bratovi Ferdinandovi. Videl, že dôjde k takej dohode, ktorá bude znamenať bankrot jeho celoživotnej borby. Ako katolík a cisár to nemohol zniesť.

Katolíci a protestanti uzavreli 25. septembra 1555 v Augsburgu náboženský mier, ktorý im mal zabezpečiť spokojné a „trvalé" spolužitie. Týkal sa len katolíkov a prívržencov augsburského vierovyznania. Kalvíni, zwingliáni a novokrstenci boli z neho vylúčení. Platil až do westfálskeho mieru. Dohoda má tieto body: 1. Katolíkom a vyznavačom augsburského vierovyznania priznáva sa úplná náboženská sloboda a rovnoprávnosť. 2. Jurisdikcia katolíckych biskupov nad prívržencami augsburského vierovyznania je suspendovaná až po konečné náboženské zjednotenie. 3. Prívrženci augsburského vierovyznania si podržia cirkevné majetky, ktoré mali po passauskú zmluvu (1552). 4. Ríšskym kniežatám a ríšskym mestám sa priznáva právo určiť náboženské vyznanie na svojom území (ius reformandi; cuius regio, illius et religio) s týmito obmedzeniami: a) Nižšia šľachta a poddaní, keď nechcú prijať náboženstvo kniežat, majú právo vysťahovať sa (ius emigrandi) bez hmotného poškodenia. b) V mestách, kde dosiaľ boli dovolené obe vierovyznania, majú sa ponechať i naďalej. 5. Pre duchovné a ríšske kniežatá, pre ktoré protestanti tiež žiadali ius reformandi, Ferdinand na základe cisárskej právomoci stanovil tzv. cirkevný rezervát (reservatum ecclesiasticum). Podľa neho duchovný, ktorý odpadne od katolíckej viery k protestantizmu, stratí hodnosť, úrad a majetky ostanú katolíkom. Cirkevný rezervát bol teda v prospech katolíkov. Protestantom ako náhradu za rezervát súkromne uznal Ferdinand právo, že mestá a obce na území duchovných kniežat môžu ostať pri konfesii augsburskej (Declaratio Ferdinandea). Protestanti neskoršie nechceli uznať cirkevný rezervát a katolíci si zas sťažovali na ferdinandovskú deklaráciu, takže náboženský mier hneď od počiatku skrýval v sebe zárodok ďalších náboženských nesvárov.

Augsburský náboženský mier spečatil náboženské rozštiepenie Nemecka. Čo Karol V. cez celý svoj život chcel zamedziť — stalo sa. Preto r. 1556 zložil svoj úrad v prospech brata Ferdinanda a uchýlil sa do kláštora sv. Hieronyma v San Yuste, aby v modlitbe za cirkevnú jednotu prežil posledné dni svojho života. Tam zomrel r. 1558.

a) Karol V. nebol svätec, ale bol poctivý, verný človek. Poctivý a verný bol a ostal i vo veľmi kritických časoch, keď všetci okolo neho sa zakolísali vo vernosti (nevynímajúc ani pápežov Klementa VII. a Pavla III.). Cez celý svoj život neochvejne pracoval za kresťanskú jednotu a kresťanský univerzalizmus. Pápeži neraz obetovali náboženské záujmy politickým, ale Karol V. ostal Cirkvi vždy verný. Okrem svätých Karol V. bol iste najvernejším synom Cirkvi svojej doby.

b) Najkrikľavejšou náboženskou krivdou augsburského mieru bolo, že zničil slobodu svedomia. Protestanti za svoju hlavnú požiadavku pokladali slobodu svedomia a práve oni dopomohli k tomu, že slobodu svedomia zrušili zákonom. Augsburským mierom získala svetská moc právo nad svedomím svojich podriadených. Svetské protestantské knieža sa stalo aj teritoriálnym biskupom (Landesbischof). Augsburský mier uzurpoval právo, aké len Kristus mohol udeľovať, keď hovoril apoštolom: „Kto vás počúva, mňa počúva" (Luk. 10, 16). 4. Augsburský mier bol vlastne len prímerím, nie opravdivým náboženským mierom. Nový cisár Ferdinand I. (1556-64), presvedčený katolícky panovník a človek poriadku, vynasnažil sa, aby medzi katolíkmi a protestantmi došlo k dorozumeniu. Z jeho inciatívy došlo k náboženskej rozprave vo Wormse (1557), na ktorej

predsedal biskup Flug z Naumburgu. Za katolíkov sa na nej zúčastnil Peter Canisius a za protestantov Melanchton. No rozprava bola úplne bezvýsledná. A nedosiahli viac ani Ferdinandom povzbudení irenici. Aby skôr dosiahli zblíženie protestantov s katolíkmi, zaujali dosť kritické stanovisko k cirkevným neporiadkom, ale aj k niektorým dogmatickým zásadám. V tom smere písomne účinkovali najmä Juraj Witzel a v Holandsku Juraj Cassander žiadali povoliť pre Nemecko laický kalich a zrušiť kňazský celibát, pritom však nechceli zanechať katolícku Cirkev.

Protestanti, opierajúc sa o ius reformandi, povolené augsburským mierom, uviedli augsburské vierovyznanie aj tam, kde dosiaľ nebolo. (Kurfalcko, Baden, Braunschweig, Wolfenbiittel); ba nedbali ani na cirkevný rezervát a zmocnili sa väčšiny severonemeckých biskupstiev. V Kolíne skoro že nedošlo k odpadu od katolíckej Cirkvi vinou samého arcibiskupa. Arcibiskup a kurfirst Gebhard odpadol ku kalvinizmu, oženil sa, ale i naďalej chcel ostať arcibiskupom a poddaným chcel nanútiť svoje vierovyznanie. Lenže katolíci sa postavili na odpor a novozvolenému kolínskemu arcibiskupovi, Arnoštovi Bavorskému, sa podarilo zbraňou vypudiť Gebharda (kolínska vojna). K podobnému prípadu došlo i v Štrasburgu, kde protestantská časť kanonikov zvolila 15-ročného Jána Juraja Brandenburského, katolíci zas kardinála Karola Lotrinského. Len vieroučné nezrovnalosti medzi prostestantmi zabránily, že nezvíťazil ich kandidát. Nepokoje v celej nemeckej ríši boli navonok náboženského rázu; v skutočnosti však boli viac politické ako náboženské. Popudzovalo ich najmä Francúzsko, ktorému išlo o to, aby zničilo nemeckého cisára a nemeckú ríšu a aby ono zaujalo vedúce miesto v Európe. To sa mu podarilo dosiahnuť po 30-ročnej vojne. Náboženské a politické spory v druhej polovici 16. storočia a na začiatku 17. storočia sú vlastne len prípravou na 30-ročnú vojnu, ktorá Nemecko úplne rozdrobila, vyčerpala a urobila hračku v rukách cudzích mocností. Na popud Francúzska združili sa protestanti r. 1608 v tzv. protestantskú úniu na čele s Fridrichom IV. Falckým; katolíci zas utvorili na ochranu katolíckeho náboženstva r. 1609 v Mníchove katolícku ligu. Viedlo ju presvedčené knieža Maximilián Bavorský. Patrili k nej spočiatku len duchovní kurfirsti a niekoľko juhonemeckých biskupov. Habsburgovci nepristúpili hneď k lige. Už-už sa išly dva tábory zraziť, ale medzitým r. 1610 zavraždili vo Francúzsku inšpirátora nemeckých nepokojov, Henricha IV. (§ 165, 5), čo ešte na niekoľko rokov odsunulo náboženskú vojnu.

Kirch, Die Fugger u. d. Schmalk. Krieg, 1915. — Brandi, Der Augsburger Religionsfriede, 1927. — Bonwetsch, Gesch. d. Pass. Vertrags, 1907. — Hartung, Karl V. u. die deutsch. Reichsstände. 1910. — Herrmann, Das Interim in Hessen, 1901.

§ 162. REFORMÁCIA V NEMECKOM ŠVAJČIARSKU. ZWINGLI.

1. Švajčiarsko, ktoré si koncom 15. storočia vydobylo samostatnosť a nezávislosť od nemeckej ríše, bolo tak isto zrelé pre reformáciu ako Nemecko. Cirkevné pomery neuspokojovaly a všetko volalo po nevyhnutnej reforme. Politické a humanistické snahy umožnily, že reformácia vo Švajčiarsku sa ešte pomerne ľahšie prebila ako v samom Nemecku. Rozkladné následky Lutherovho náboženského individualizmu onedlho sa ukázaly i v samom protestantizme. Vznikaly v ňom nové smery, nové cirkvi, podľa toho, do akého kultúrnopolitického prostredia sa dostal. Tak vo Švajčiarsku, ktoré bolo kultúrne podelené na časť nemeckú a francúzsku, ináč sa tvárnil protestantizmus v nemeckej časti, ináč vo francúzskej. Strediskom reformného hnutia v nemeckom Švajčiarsku bol Zurich a pôvodcom Ulrich Zwingli. Vo francúzskom zas Ján Kalvín so sídlom v Ženeve. Ulrich Zwingli sa narodil r. 1484 vo Wildhauee z bohatých roľníckych rodičov. Študoval vo Viedni a Bazileji. Oboznámil sa s humanistickým vzdelaním a najmä sa vhĺbil do štúdia Erazmovej teológie. R. 1506 bol farárom v Glaru, neskoršie v pútnickom mestečku Maria-Einsiedeln. Už tu prejavil v kázňach o mariánskej úcte a púťach náhľady, s katolíckym učením nezrovnateľné. R. 1519 sa stal kazateľom a kanonikom v Zurichu, kde, posmeľovaný Erazmom, ešte prudkejšie vystupoval proti pútam a relikviám. Vhodnú príležitosť vystúpiť na verejnosť poskytly mu svätopeterské odpustkové kázne františkána Berhardina Sansona, ktorý sa dopustil kadejakých neprístojností. Keď sa dopočul o Lutherovom boji a čítal jeho spisy, hoci vo všetkom nesúhlasil s Lutherovými náhľadmi, odhodlal sa zúčtovať s Cirkvou. Na jeho návrh prikázala r. 1520 mestská rada v Zurichu všetkým duchovným, aby sa vo svojich kázňach opierali len o sv. Písmo a aby odstraňovali náboženstva „ľudské dodatky". Výsledkom toho bolo, že v Zurichu verejne začali prestupovať pôstne prikázania. Kostnický biskup proti tomu protestoval, ale Zwingli a niektorí duchovní išli ešte ďalej. dali slobodne hlásať slovo božie a zrušiť kňazský celibát, ktorý vraj i tak nik nedodržiava. Sám Zwingli sa oženil r. 1522 tajne a r. 1524 aj verejne. R. 1523 zvolala mestská rada v Zurichu verejnú dišputu, na ktorú zostavil Zwingli svojich 67 téz. V nich zavrhol viditeľnú Cirkev, tradíciu, pápežstvo, omšu, zvláštny kňazský stav, rehoľné sľuby, očistec, pôsty, sviatky, a to ešte radikálnejšie ako Luther. Dišputa bola, i keď kostnický biskup proti nej protestoval. Podľa úsudku mestskej rady zvíťazil Zwingli a hneď začal svoje učenie aj prakticky uvádzať do života. Z povďačnosti za uznanie mestskej rady priznal Zwingli svetskej moci ďalekosiahle práva vo veciach viery. S niekoľkými podobne zmýšľajúcimi kňazmi a mestskými úradníkmi povyhadzovali z kostolov obrazy, oltáre a organ. Odôvodňovali to tým, že Bohu sa treba klaňať v duchu. R. 1525 uviedol svoju reformovanú bohoslužbu.

2. Zwinglim hlásanú cirkevnú novotu onedlho uviedli aj v iných švajčiarskych kantónoch, ba rozšírila sa i v južných čiastkach susedného Nemecka. Zo švajčiarskych kantónov katolícke ostaly len Uri, Schwyz, Unterwalden, Luzern a Freiburg. Okrem Zurichu najviac sa zahniezdila novota v Bazileji, kde jej Erazmus svojím humanizmom pripravil pôdu. Oduševneným hlásateľom zwinglianizmu v Bazileji bol odpadnutý mních

Oecolampadius (Ján Hausschein), ktorému sa podarilo r. 1529 úplne sa zmocniť mesta. (Erazmus sa s pohoršením vysťahoval z mesta.) Víťazný postup zwinglianizmu vo švajčiarskych kantónoch nezarazila ani náboženská rozprava v Badene r. 1526, ktorá sa skončila porážkou novotárov. Z katolíkov sa na nej zúčastnili Ján Eck, Ján Fábri, kostnický generálny vikár, a Tomáš Murner; z protestantov Oecolampadius a Haller z Bernu. I keď sa dišputa skončila v prospech katolíkov, predsa protestanti si podržali svoje pozície v kantónoch a napätie medzi katolíkmi a zwingliánskymi kantónmi ešte viac rástlo. Zwingliánske kantóny na ochranu novoty sa združily r. 1528 vo spolok, čo pohlo katolícke kantóny, aby tiež uzavreli defenzívny spolok (vallisky). Pripojil sa k nemu i kráľ Ferdinand I. Situácia bola už veľmi vážna, ale prvým kappelským mierom r. 1529 sa podarilo zabrániť už-už hroziacej vojne. Mier stanovil rovnoprávnosť katolíckych a zwingliánskych kantónov. Lenže pokoj netrval dlho. Zwingli, vedený slepým fanatizmom, chcel udusiť katolícku vieru v celom Švajčiarsku. Katolíckym kantónom uzavrel dovoz potravín a chcel ich vyhladovať. Tak katolíci boli prinútení bojovať a v bitke pri Kappeli r. 1531 zvíťazili nad zwingliánmi. Sám Zwingli padol na bojisku. Jeho mŕtvolu rozsekali a spálili. Podobnú porážku utrpeli zwingliáni aj pri Zurichu. R. 1531 uzavreli druhý kappelský mier, ktorý ponechal protestantským kantónom náboženskú slobodu. Na niektorých miestach sa vrátili obyvatelia k starej viere. Slávny benediktínsky kláštor v St. Gallene vrátili protestanti katolíkom. No zwinglianizmus sa i tak v niektorých kantónoch ešte ďalej šíril pričinením najmä Henricha Bullingera († 1575), Zwingliho nástupcu. Bullinger zložil r. 1535 vierovyznanie (confessio Helvetica prior), ktoré spojilo protestantské kantóny. Ešte viac ich pospájalo jeho druhé vierovyznanie z r. 1562 (Confessio Helvetica posterior, zostavené v duchu Kalvínovom). Reštaurácia katolíckej viery vo Švajčiarsku nastala vo väčšej miere len po tridentskom sneme, najmä zásluhou sv. Karola Boromejského, Petra Canisia a bazilejského biskupa Krištofa Blarera. Zwingli podal svoje učenie vo svojom hlavnom spise „De vera et falsa religione". Jeho náuka je síce dôslednejšia ako Lutherova, ale pritom racionalistická, panteistická a fatalistická. Je kombináciou humanizmu s luteranizmom. Jej stredom je s panteizmom hraničiaca idea božia, z ktorej svetový poriadok vyplýva a závislý je úplne od božej vôle. Cirkev sa skladá len z vyvolených. Sviatosti sú len znakmi príslušenstva k Cirkvi. Sviatosť oltárna je chlebom a vínom a upomína len na zjednotenie s Kristom, ako snubný prsteň pripomína manželke neprítomného manžela. Zwingli pripúšťa viac ako Luther, že aj zlo je dielom božím. Preto vlastne niet hriechu; hriech je len nedokonalosťou. Zwingliho cirkevná ústava je demokratická; náboženské a politické záujmy sú v nej úzko späté. Bohoslužba jednoduchá, jalová, bez ducha; skladá sa z kázne a prijímania pod oboma spôsobmi. Pri večeri Pána buly postavené na jednoduchom prikrytom stole koše s chlebom a kalichy s vínom. Duchovný prečítal niektoré state z listov sv. Pavla a z evanjelia sv. Jána a prítomní odrecitovali vierovyznanie a Otčenáš. Kým sa čítala stať zo sv. Písma o založení oltárnej sviatosti, duchovný požehnal chlieb a víno a rozdelil prítomným. Bohoslužba sa zakončila slovami „iďte v pokoji".

I keď Zwingli je hodne závislý od Luthera, predsa sa neznášali. Luther pokladal Zwingliho za „nekresťana s celou jeho náukou".

Koehler, Das Buch der Reformation H. Zwinglis, 1931. — J. Kreutzer, Zwinglis Lehre von der Obrigkeit, 1909. — Schulthesz-Rechberg, Luther, Zwingli u. Calvin in ihren Ansichten iiber das Verhältnis v. Staat u. Kirche, 1910. — Koehler, Die Geisteswelt U. Zwinglis, 1920. — Farner, Zwinglis Be- deutung fiir die Gegenwart, 1919. — Schulthesz-Rechberg, H. Bullinger, 1904. — Farner, Die Lehre v. Kirche u. Staat bei Zwingli, 1930.

§ 163. NÁBOŽENSKÉ NOVOTY VO FRANCÚZSKOM ŠVAJČIARSKU. JÁN KALVIN.

1. Zwinglianizmus zrodil sa v nemeckom Švajčiarsku a tam zväčša aj ostal. Ale kalvinizmus, ktorý vznikol vo francúzskom Švajčiarsku, uplatnil sa aj ďaleko za švajčiarskymi hranicami. Jeho strediskom bola Ženeva, kde škriepky medzi biskupstvom a mestskými obyvateľmi už dávno pripravily pôdu pre protestantizmus. Kniežatá savojské si vyhradily s pomocou Ríma ženevské biskupstvo pre svoju rodinu. Povedomé a bohaté ženevské občianstvo to ťažko znášalo, a preto ľahko pristúpilo k akémukoľvek hnutiu, ktoré znamenalo protest proti svojvornosti Savojovcov. Mestský magistrát, i keď nejavil veľkú sympatiu k zwinglianizmu, z politických príčin sa spojil r. 1526 s mestom Bernom, ktoré násilne uviedlo protestantizmus a odohnalo ženevského biskupa z rodiny Savojovcov. Zwinglianizmus v Ženeve od r. 1532 radikálne hlásal francúzsky kazateľ Viliam Farel a Peter Viret. Pod dojmom ich kázní zakázal mestský magistrát r. 1535 sv. omšu a vyhlásil protestantizmus za štátne náboženstvo.

Pre tieto náboženské novoty vznikly v Ženeve najväčšie neporiadky v mravnom a sociálnom živote. Len reformátorovi Jánovi Kalvínovi sa podarilo po ťažkom boji vyviesť mesto z tohto chaosu; uviedol totiž prísny cirkevnopolitický režim.

Ján Kalvín (Jean Chauvin) narodil sa r. 1509 v Noyon ako syn biskupského úradníka. Študoval v Paríži, Orleáne a Bourgese právo a teológiu. Oboznámil sa s protestantským hnutím a stal sa jeho oduševneným prívržencom. Keďže Francúzsko z politických príčin doma prenasledovalo protestantizmus, musel sa uchýliť do Bazileja, kde r. 1536 uverejnil svoje hlavné teologické dielo „Religionis christianae insti tutio". V úvode ostro vyčítal Františkovi I. prenasledovanie protestantov. Pri návšteve Ženevy zoznámil sa s Farelom a na jeho žiadosť ostal

tam ako kazateľ. Ale Ženevčania nezniesli jeho prílišnú prísnosť, preto odišiel do Štrasburgu, kde účinkoval ako kazateľ a profesor na univerzite spolu s Melanchtonom. R. 1541 na všeobecnú žiadosť obyvateľstva vrátil sa do Ženevy a stal sa tam neobmedzeným duchovným a svetským diktátorom. Uviedol nový prísny cirkevný poriadok (Ordonnances ecclésiastiques). Bohoslužba sa skladala z kázne, modlitby a spevu žalmov. Štyri razy do roka rozdávali večeru Pána, pred ktorou bola všeobecná spoveď. Z kostolov odstránili všetky okrasy. Na cirkevný a občiansky poriadok dozeralo konzistórium, skladajúce sa z duchovných a svetských a organizované podľa stredovekých inkvizícií účinkovalo veľmi prísne. Štyri razy do roka navštevovali súkromné byty, trestali exkomunikáciou a väčšie mravné priestupky i telesnými trestami, ba aj smrťou. I nevinné domáce zábavy, návštevu hostincov a hry v karty pokladali za mravné previnenia. Najmä Kalvín prísne trestal tých, ktorí sa nechceli bezpodmienečne podrobiť jeho náuke, alebo o nej pochybovali. Kacírov trestať smrťou pokladal za zrejmé. Je pochopiteľné, že ženevské obyvateľstvo, milujúce slobodu, ťažko sa vžívalo do Kalvínovej prísnej teokracie. Viacerí sa vzbúrili proti nanútenému jarmu, ale Kalvín nemilosrdne potlačil každý odpor. Lekár Hieronym Bolsec, bývalý karmelitský mních v Paríži, kritiku Kalvínovej náuky o predestinácii musel zaplatiť životom ho). Podobný osud stihol španielskeho humanistu a lekára Michala Serveta (1553) pre popieranie trojičnej dogmy. Za desať rokov vyniesli v Ženeve viac ako 60 rozsudkov smrti. Kalvín korunoval svoje dielo r. 1559 založením akadémie pre teologické štúdiá, ktorá mala veľký význam pre ďalšie šírenie kalvínskej náuky. Stala sa strediskom domácich a zahraničných protestantov, najmä z Francúzska, Veľkej Británie a Holandska. Viedol ju francúzsky šľachtic Teodor z Bezy (1605), verný spolupracovník Kalvínov a jeho nástupca. Kalvín zomrel po neúnavnej činnosti r. 1564. Jeho prívrženci a zwingliáni sa nazvali reformovanými.

2. Kalvínova duševná štruktúra je úplne opakom Lutherovej. Luther bol odchovanec kláštora, náladový a temperamentný; Kalvín zas chladný, vypočítavý právnik a systematický organizátor. Luteránska náuka sa pri Kalvínovi stala ozajstnou teológiou. Jej hlavnou známkou je rigorizmus. Kalvín sa neuspokojil s Lutherovou teológiou útechy, lebo sv. Písmo pozná i zatratených. Sú zatratení, lebo Boh ľubovoľne chcel ich zatratenie a predurčil ich na zatratenie. Hoci Luther hovoril, že človek je skazený dedičným hriechom, predsa žiadal pre neho evanjelickú slobodu. Kalvín naproti tomu hlásal, že keď je človek úplne skazený, nemá sa mu ponechať sloboda, ale naopak, načim ho prinútiť k mravnosti. Kalvín skutočne vypestoval u seba a iných prísnu mravnosť, triezve a chladné náhľady na život, sporivosť a pracovitosť. Dobre videl, že mravný život spoločnosti, keď chce byt trváci, nemôže sa opierať len o vnútornú slobodu kresťanského človeka, ale o pevnú, ustálenú vonkajšiu organizáciu. Preto nedbal na protestantskú individualistickú zásadu a ľudí prísne zorganizoval. Organizácia sa stala nositeľkou zákona, ktorý sa musí uplatniť, keď treba, i násilím. Nariadil prísne kontrolovať, či sa zákon všade uplatňuje.

Kalvinizmus dosiahol svetový význam dvojakým smerom: a) Spojil vlastne protestantizmus v pevne organizovaný bojový šík (šmalkaldský spolok sa zorganizoval pod jeho vplyvom). Takto zorganizovaný dostal sa do Francúzska, Holandska, Škótska a Anglicka. Keďže tieto štáty boli zámorské, dostával sa z nich organizovaný protestantizmus aj do zámorských krajín, hlavne do Ameriky. b) Kalvinizmus z náboženských pohnútok žiadal väčšiu aktivitu i v hospodárskom živote. Pobádal ľudí k usilovnosti a sporivosti, čím kliesnil cestu modernému podnikateľstvu a kapitalizmu. Na druhej strane svojou racionálnosťou, chladnosťou a jalovosťou vniesol do verejnosti istú duševnú suchotu a bezradnosť, protiviacu sa ľudskému životu. Svojim prívržencom kázal starať sa hlavne o dočasnosť, svet a tuzemskosť. Pritom, pravda, prísne dbal o mravnosť. Ale tak založený človek mal blízko k tomu, aby pestoval korektnosť len navonok, aby sa vychoval k pokrytectvu.

Kalvinizmus ešte za života svojho zakladateľa sa rýchlo šíril vo Francúzsku, Anglicku, Škótsku, Poľsku, Uhorsku, Holandsku a vo viacerých nemeckých štátoch (Falcko, Nassau, Bremen, Brandenburg). Reformovaná cirkev (tak pomenovaná od druhej polovice 16. storočia) vyrástla vo Francúzsku, Anglicku a Holandsku v dôležitú politickú mocnosť (§ 165, 7).

Kalvínova vierouka je bližšia Zwingliho ako Lutherovej. Najviac ju charakterizuje absolútna predestinácia. Čokoľvek človek robí, robí to podľa vnútornej nevyhnutnosti — predurčenosti. Človek je síce slobodný, ale len od vonkajšieho nátlaku. Len viera ospravedlňuje; zlí kresťania však nemajú opravdivú, ale len zdanlivú vieru. Sviatosti sú len dve: krst a sviatosť oltárna. Len vyvolení prijmú pri nich milosť, „alimentum"; nevyvolení prijímajú len „elementum". V oltárnej sviatosti nie je prítomný Kristus skutočne, ale len podľa sily, ktorá vychádza z Jeho tela, jedine v nebesiach reálne prítomného. V náuke o Cirkvi blíži sa Kalvín — poučený Lutherovými skúsenosťami — ku katolíckemu stanovisku. Nechce, aby cirkev bola služobnicou štátu a kniežat, ale aby bola slobodná.

Bullingerom zostavená Confessio Helvetica posterior (§ 162, 2) z r. 1562 obsahuje Kalvínove teologické náhľady. Toto vierovyznanie prijaly reformované cirkvi skoro vo všetkých krajinách.

Lang, Zwingli u. Calvin, 1913. — Schwarz, Calvins Lebenswerk in seinen Briefen. 1909. — Knodt, Die Bedeutung Calvins u. des Calvinismus f. die protest. Welt im Lichte d. neueren Forschung, 1910. — Pannier, L'enfance et la jeunesse de Calvin, Toulouse 1909. — Pannier, Calvin et l'épiscopat, Paris 1927. — Beyerhaue, Studien zur Staatsanschauung Calvins, 1910. — Baron, Calvins Staatsanachauung u. das konfessionelle Zeitalter, 1924.

§ 164. TRIDSAŤROČNÁ VOJNA. VESTFÁLSKY MIER.

Augsburskému náboženskému mieru sa nepodarilo odstrániť príčiny, ktoré rozdvojovaly Nemecko nábožensky a v skutočnosti ešte viac politicky. Cudzí svojimi zásahmi sa postarali o to, aby napätie trvalo ďalej. Augsburský mier bol vlastne len predlženým prímerím. Vznikom protestantskej únie a katolíckej ligy na začiatku 17. storočia (§ 161, 3) boli hotové bojové tábory a čakalo sa len na vhodnú príležitosť, aby sa zrazily. Na otvorené nepriateľstvo medzi katolíkmi a protestantmi došlo r. 1618 v Čechách, z čoho vznikla 30-ročná vojna, ktorá mala štyri obdobia. 1. V Čechách cisár Rudolf II. majestátom z r. 1609 (§ 169, 5) udelil českým protestantom náboženskú slobodu. Podľa neho mohli si stavať kostoly i na kráľovských majetkoch a v kráľovských mestách. O tom, aby mohli stavať kostoly na majetkoch, patriacich duchovným osobám, v majestáte nebola reč. Ale protestantskí obyvatelia mestečka Broumova, ktoré patrilo tamojšiemu benediktínskemu kláštoru, postavili si r. 1611 kostol. Podobne i v Hrobe, patriacom pražskému arcibiskupovi. Pre tieto protestantské kostoly boli stále naťahovačky medzi českými katolíkmi a protestantmi. Rudolfov nástupca Matej (1612-19) uznal síce jeho majestát, ale kde mohol, usiloval sa potlačiť protestantský kult. Keďže v majestáte nebola reč o tom, že protestanti môžu i na majetkoch duchovných stavať kostoly, nariadil zboriť broumovský a hrobský protestantský kostol. Protestantov to nanajvýš pobúrilo, pretože už dávnejšie neboli spokojní s dynastiou Habsburgovcov. Roku 1618 povstali proti nim; počítali pritom s pomocou evanjelickej únie v Nemecku. Vzbúrili sa v Prahe proti cisárskym miestodržiteľom, ktorí nevyhoveli ich požiadavkám. Vtrhli do hradu a oblokom vyhodili z hradu Martinitza, Slavatu a cisárskeho tajomníka Fabricia.

Osnovateľom povstania bol gróf Matej Thurn, nemecký šľachtic, dávny nepriateľ katolíckej dynastie Habsburgovcov. Povstalci ustanovili 30-členné direktórium, ktoré prevzalo vládu, vyhnalo jezuitov a zhabalo ich majetky. Podobný osud stihol pražského arcibiskupa Lohelia. Thurn zorganizoval proti Habsburgovcom vojsko a súčasne žiadal o pomoc protestantské kniežatá v Nemecku. Cisár Matej bol náklonný urovnať mier po dobrom, ale medzitým zomrel (1619). Českí povstalci odopreli Matejovmu nástupcovi Ferdinandovi II. (1619-37) poslušnosť a za českého kráľa zvolili kurfirsta falckého, Fridricha V. (zimný kráľ). Fridrich V. ako prívrženec kalvinizmu svojimi nariadeniami potupil katolícke náboženstvo, ale svojou rozmarnosťou nebudil úctu ani u protestantov. Povstanie prešlo z Čiech aj na Moravu a do Sliezska, ba aj do Uhorska a Rakúska. Zdalo sa skutočne, že sa blíži koniec habsburskej vláde, a tak aj katolíckemu náboženstvu v spomínaných krajinách. Ferdinand II., aby zachránil svoj panujúci dom, spojil sa s katolíckou ligou, ktorú viedol Maximilián Bavorský (za odmenu mu dal do zálohu severné Rakúsko) a so saským kurfirstom Jánom Jurajom (bol protestant, ale hneval sa na kalvínov). Napomáhali ho aj španielski Habsburgovci a poľský kráľ Žigmund III. Cisárske vojská v bitke na Bielej hore (pri Prahe 8. nov. 1620) porazily českých povstalcov. Zimný kráľ Fridrich V. rýchlo opustil krajinu. Českých povstalcov prísne potrestali a majetky im skonfiškovali. Rudolfom vydaný majestát Ferdinad II. zrušil a protestantizmus v Čechách, na Morave, v Sliezsku a Rakúsku všade potlačil. Protestantskú úniu všade rozpustili a falcké kurfirstvo dostal Maximilán Bavorský (1623). Ferdinandovo víťazstvo znamenalo nielen víťazstvo zákonitého panovníka nad povstalcami, ale aj víťazstvo katolíckej viery nad protestantizmom. (Prvá perióda 30-ročnej vojny — česko-falcká vojna.)

Belohorské víťazstvo oslávila náležite Viedeň a pápež Pavol V. s kardinálmi a cudzími vyslancami konal poďakovacie služby božie. To bolo správne. Nie preto slúžil, že Česi prehrali, ale že zvíťazil legitímny panovník nad povstalcami, katolícka vec nad protestantskou. V týchto časoch mučeníckou smrťou zomrel blah. Ján Sarkander, farár holegovský. Za českého povstania uchýlil sa do Čenstochovej. Keď sa vrátil, upodozrievali ho, že volal poľské vojsko na pomoc cisárovi, preto ho ukrutne mučili v Olomouci, kde mukám aj podľahol 17. marca 1620.

2. Porážkou na Bielej Hore vojna sa neskončila. Niektorí dobrodružní prívrženci Fridricha V. na vlastnú päsť pokračovali v boji v Nemecku, ale vojvodca katolíckej ligy ich všade porazil. Protestanti sa obávali, že Habsburgovci získajú v Nemecku prevahu, preto požiadali o pomoc Anglicko, Holandsko, a najmä dánskeho kráľa Kristiána IV. Išlo o znovudosadenie Fridricha V. v jeho dedičnej krajine, vo Falcku. Podporovalo to i Francúzsko. Ale vojvodca ligy Tilly a cisárov generál Albrecht Wallenstein porazili nepriateľov a Kristián IV. bol nútený uzavrieť s cisárom Ferdinandom mier v Lubecku (1629), v ktorom sľúbil, že v budúcnosti sa nebude miešať do ríšskych vecí (druhá perióda 30-ročnej vojny: dánsko-saská vojna).

Po víťazstve pokladal si Ferdinand II. za povinnosť svedomia ostrejšie zakročiť v ríši proti protestantizmu, vtlačiť ho do zákonitých medzí, ktoré mu podľa passauskej zmluvy (§ 161, 1), resp. podľa augsburského náboženského mieru (§ 161, 2) patrily. Na naliehanie pápežského nuncia Karola Caralu vydal cisár 6. marca r. 1629 reštitučný edikt. Podľa neho maly protestantské kniežatá vrátiť všetky cirkevné majetky, ktorých sa zmocnily po roku 1552. Cisárski komisári a vojsko sa postaralo, aby reštitučný edikt bol čím skôr uvedený do života. Na tomto základe vrátily sa katolíkom: dve arcibiskupstvá (Magdeburg, Bremen), päť biskupstiev (Halberstadt, Hildesheim, Minden, Verden, Osnabruck), dve opátstva, 150 kostolov a kláštorov a 200 fár. Reštitučný edikt priznal katolíckym stavom na ich území neobmedzené reformačné právo (v danom prípade rekatolizačné), aké mali už predtým protestanti. V ríši popri katolíckom náboženstve uznal len augsburské vierovyznanie; kalvíni a zwingliáni boli vylúčení.

3. Reštitučný edikt bol právne iste odôvodnený, ale politicky neobozretný a nie dosť časový. Keďže sa týkal osobných záujmov protestantských kniežat, silne otriasol dovtedajšiu moc protestantov a vyvolal medzi nimi veľké rozhorčenie. Na ochranu ohrozeného protestantizmu náhle sa postavil švédsky kráľ Gustáv a to práve vtedy, keď cisár na naliehanie ligy (čo z francúzskych(mocenských príčin narafičil kardinál-minister Richelieu) rozpustil svoje žoldnierske vojsko a prepustil generála Wallensteina. Gustáv Adolf so značným vojskom náhle pristál na nemeckom území. Francúzsko sa zaviazalo, že ho bude finančne napomáhať proti cisárovi. Švédsky kráľ navonok vystupoval ako ochranca ohrozeného protestantizmu a pod svojím vedením chcel utvoriť v severných krajinách silné Corpus evangelicorum, ktoré by stále strážilo nad protestantmi v Európe. I keď menej zjavné, predsa však veľmi dôležité boli pri jeho podujatí politické príčiny. Chcel zabezpečiť nadvládu Švédska na severnom brehu Nemecka a tak si zaistiť dôležité obchodné výhody. S druhej strany zas pod rúškom náboženskej ochrany protestantov chcel získať s Francúzskom vplyv v Nemecku proti Habsburgovcom. Dobre zastretý politický cieľ spozorovaly aj protestantské kniežatá, ako kurfirst saský a brandenburský, a preto sa nedôverčivo správaly voči novému dobyvateľovi. Žiaľbohu, pápež Urban VIII. (§ 174, 8), podvedený kardinálom Richelieuvom, stál na strane Francúzov, spojencov Gustáva Adolfa, a nie na strane cisára Ferdinanda II. Medzi cisárom a švédskym kráľom vznikla vojna (tretie obdobie 30-ročnej vojny: švédska vojna). Cisárske vojská pod vedením Tillyho napadly roku 1631 Magdeburg, hlavný oporný bod Gustáva Adolfa, pričom mesto bolo úplne zničené (podpálili ho však vojaci Gustáva Adolfa, a nie Tillyho). Ale v bitke pri Breitenfelde porazil švédsky kráľ dosiaľ nepremožiteľného Tillyho (1631). Vtedy sa pridaly ku Gustávovi Adolfovi všetky protestantské kniežatá a švédsky kráľ víťazne postupoval, vandalsky pustošil smerom na Mníchov (Tillyho opätovne premohol; sám Tilly padol na bojisku r. 1632), kým mu nezastavil cestu Wallenstein, ktorého medzitým ubiedený cisár znovu prijal do služieb. V bitke pri Látzene padol Gustáv Adolf (1632), ale Švédi, podporovaní francúzskymi peniazmi, pokračovali v boji. Wallensteina, upodozrievaného zo stykov so Švédmi, zavraždili cisárski dôstojníci (v Chebe r. 1634) a cisárske vojská pod vedením generála Gallasa dosiahly r. 1634 pri Nordlingene úplné víťazstvo nad Švédmi. Potom uzavrel kurfirst Ján Juraj Saský mier s Ferdinandom II. v Prahe (1635), ku ktorému sa onedlho pripojily aj ostatné protestantské stavy. Pravda, Ferdinand II. musel zrušiť reštitučný edikt.

4. Už z doterajšieho priebehu 30-ročnej vojny bolo zjavné, že je viac politická ako náboženská. Výlučne politický charakter má jej ostatná fáza, francúzsko-švédska vojna (štvrtá perióda). Švédi na návod kardinála Richelieuva pokračovali vo vojne i po nordlingenskej porážke. Francúzsko, ktoré dosiaľ pracovalo len v úzadí, neskoršie sa zúčastnilo v boji priamo. Jeho cieľom bolo pozbaviť Habsburgovcov prvenstva v Európe. Táto časť 30-ročnej vojny bola najkrvavejšia. Zvrhla sa na bezúčelné plienenie, pustošenie a vraždenie. Nemecko stratilo dve tretiny obyvateľstva, schudobnelo a obrátilo sa na veľkú púšť. Cirkevný a mravný život ťažko utrpel a kultúrne i politicky dostalo sa Nemecko do područia cudziny, najmä Francúzska. Konečne po 13-ročnom krviprelievaní došlo r. 1648 k vestfálskemu mieru, o ktorom sa už od r. 1645 rokovalo v Munsteri a Osnabrucku. Podľa vestfálskeho mieru Francúzsku pripadly biskupstvá Metz, Toul, Verdun, Švédom predné Pomoransko a biskupstvami Brémy a Werden.

S cirkevno-historického stanoviska dôležité sú mierové uznesenia osnabruckské (instrumentum pacis Osnabrugense). Podľa nich: 1. Mierové podmienky augsburského mieru rozširujú sa aj na reformovaných. V budúcnosti popri katolíkoch a luteránoch i kalvíni budú mat úplnú náboženskú rovnoprávnosť. 2. Na ríšskych snemoch v budúcnosti v náboženských veciach nebude rozhodovať väčšina hlasov, ale stavy majú právo rozdeliť sa na dve konfesionálne skupiny (corpus catholicorum, corpus evangelicorum) a vzájomnou dobrovoľnou dohodou sa dorozumieť. 3. Ius reformandi majú len ríšske stavy, a nie mestá. Kde však voľaktorá konfesia r. 1624 mala svoje verejné bohoslužby, má sa jej to i naďalej ponechať. (Normálny rok 1624 Ferdinand III. pre Rakúsko a dedičné krajiny nepovolil.) Ale ak luteránske knieža prestúpi ku kalvinizmu, alebo naopak, náboženstvo jeho krajiny sa nemá meniť. To neskoršie aplikovali aj na katolicizmus a protestantizmus (kurfirst Fridrich August konvertoval r. 1697 ku katolíckej Cirkvi, ale zato Sasko ostalo protestantské). Ius reformandi majú duchovné stavy tak ako svetské. Disidentom (t. j. ktorí zmenili náboženstvo po normálnom roku 1624) katolíkom či protestantom v krajinách inej viery má byť povolená aspoň domáca pobožnosť. 4. Pre cirkevné majetky rok 1624 bol tiež normálnym rokom. čo totiž vlastnila niektorá náboženská stránka od prvého januára normálneho roku, to jej malo ostať i naďalej. 5. Cirkevný rezervát (reservatum ecclesiasticum) platil i naďalej pre obe strany.

5. S politického stanoviska vestfálsky mier znamenal veľké a nezaslúžené pokorenie Nemecka. Uvoľnil ríšsky zväz a oslabil cisársku autoritu. Nie menej škodil aj s cirkevného stanoviska. Týmto mierom katolícka Cirkev definitívne stratila väčšinu majetkov, ktoré jej maly byť vrátené reštitučným ediktom z r. 1629. Keď však uvážime, že vestfálsky mier priniesol úplne vyčerpanej ríši konečne pokoj a že sa predsa našla akási základria občianskej znášanlivosti a konfesionálnej parity, musíme uznať jeho význam. Prekazil protestantom zneužívať náboženstvo pre politické ciele. Odteraz maly sa náboženské protivy a nezrovnalosti urovnávať na nábožensko-vedeckom, a nie na politickom poli. Keďže vestfálsky mier katolícku Cirkev majetkove poškodil, je pochopiteľné, že pápež Inocent X. protestoval proti nemu a neuznal jeho platnosť, hoci predvídal bezvýslednosť svojho protestu. Inocent neprotestoval proti mieru ako takému, ale proti jeho opatreniam, poškodzujúcim Cirkev. Zmluvné mocnosti počítaly s pápežovým protestom (tým uznaly, že bol správny), ale už vopred ho odmietly.

Schulz, Der 30 j. Krieg. 1917. — Klopp, Deutschl. u. die Habsburger, 1908. — Giinter, Die Habsburger Liga 1625-35, 1908. — Ellerbach, Der 30 j. Krieg im Elsasz 1929. — Feine, Die Besetzung der Reichsbistiimer vom Westfäl. Frieden bie zur Säkularisation, 1921. — Zwingmann, Der Kaiser in Reich u. Christenheit zwei Jhh. nach d. Westf. Frieden, 1914. — Holl, Die Bedetttung der groszen Kriege f. das relig. u. kirchl. Leben innerhalb des dtsch. Protestantismus, 1916.

HLAVA II.

Protestantizmus mimo Nemecka.

Reformácia bola predovšetkým revolúciou, a to revolúciou nielen nábožensko-cirkevnou, ale aj občiansko-politickou. Bolo pravdepodobné, že oheň reformácie vzbĺkne všade, kde sú cirkevné neporiadky. A keď boli medzi občanmi niektorej krajiny ešte aj politické a sociálne rozdiely, ktorých vtedy bolo dosť v celej Európe, bolo isté, že dôjde na revolúciu. Revolúcia bola navonok viac-menej náboženského rázu; v skutočnosti však bola skôr politická ako náboženská. Podľa toho, aké náboženské, sociálne, kultúrne a politické príčiny ju vyvolaly a usmerňovaly, mala iný ráz a iný priebeh reformácia vo Francúzsku, iný v Anglicku, Rakúsku, Uhorsku atď.

§ 165. PROTESTANTIZMUS VO FRANCÚZSKU.

1. Nemecké náboženské nepokoje našly živý ohlas v susednom Francúzsku. Protestantizmus mohol vnikať do Francúzska dvoma smermi: z Nemecka vo forme luteranizmu a zo Švajčiarska ako kalvinizmus. Spočiatku mal väčší úspech smer luteránsky, neskoršie kalvínsky. Novoty sa mohly ľahko ujať, lebo cirkevné pomery vo Francúzsku boli rozhárané. Vyšší a nižší klérus nekonal riadne svoje povinnosti, sociálne, politické a hospodárske pomery boli neusporiadané a revolučné sekty albigéncov a valdenských (§ 118) neboly ešte úplne potlačené. Aj keď pôda bola vo Francúzsku veľmi pripravená, predsa protestantizmus sa neujal natoľko medzi pospolitým ľudom, ako skôr medzi šľachtou a mešťanmi, najmä v južnej a západnej časti krajiny, kde mu pripravili cestu francúzski humanisti (Faber Stapulensis, † 1563). Vplyvné osobnosti, ako Margita z Angoulôme, kráľovná navarská (sestra Františka I.), minister Viliam du Bellay, ba aj jeho brat Eustach, parížsky arcibiskup, klonily sa tiež k novotám. Ináč francúzska vláda, hoci v Nemecku z politických príčin (z nenávisti proti Habsburgovcom; § 157, 3) podporovala novotu, v samom Francúzsku, aspoň spočiatku, bola proti nej. František I. bol síce nábožensky indiferentný, predsa však neprial si náboženské rozštiepenie svojej krajiny, lebo sa obával, že Francúzsko vnútorne zoslabne. Keďže francúzsky dvor konkordátom z r. 1516 (§ 134, 6) mal zaistený ďalekosiahly vplyv na cirkevný život vo Francúzsku, vymenúval prelátov, z cirkevných majetkov bral značné príjmy, od novôt a prípadnej sekularizácie cirkevných majetkov nemal sa už čomu úfať. Za Františka I. i za Henricha II. († 1559) často vychodily protiprotestantské nariadenia a Sorbona zas bdela, aby sa Lutherove knihy nešírili. Ale i pri týchto opatreniach panujúceho domu a univerzity náboženská novota sa šírila, najmä medzi vysokou šľachtou. Rodina Bourbonovcov, príbuzná kráľovskému rodu, ujala sa kalvinizmu. Knieža Ľudovít Condé a bratia Colignovci, vplyvní a obratní ľudia, napomáhali novotu, takže všade vo väčších mestách mali protestanti svojich prívržencov. R. 1559 bolo ich už toľko (400.000), že mohli usporiadať v Paríži generálnu synodu. Prijali na nej kalvínske vierovyznanie (Confessio Gallicana) a presbyteriálne cirkevné zriadenie. Tak bola vo Francúzsku formálne založená protestantská — hugenotská — cirkev. Prívrženci francúzskeho protestantizmu nazývali sa totiž hugenotmi (z nemeckého Eidgenosse, francúzsky eiguenots, alebo podľa vodcu Besanona Huguesa). Hugenotom nešlo len o náboženskú vec, ale hlavne o politickú moc. Keď po smrti Henricha II. nastúpil na trón jeho maloletý syn František II. (1559 —1560), nazdávali sa, že nadišla vhodná chvíľa, aby sa zmocnili vlády. Miesto Františka II. vládla jeho matka Katarína Medici (neter s Klementa VII.). Vodcom katolíkov bolo knieža František Guise a jeho brat Karol, kardinál arcibiskup reimský. Hugenoti chceli vyhnať z kráľovského dvora katolíkov a dopomôcť k vláde svojmu prívržencovi Ľudovítovi Condému. R. 1560 urobili proti kráľovi a jeho katolíckej vláde amboiské sprisahanie, ktoré sa im však nepodarilo. Len neočakávaná smrť Františka II. zachránila hugenotských vodcov od zaslúženého trestu. Reformné hnutie vo Francúzsku splietlo náboženstvo s politikou, a to je charakteristické i pre jeho ďalší vývin. Nezápasily tu natoľko vyznania, ale skôr politické strany o vládnu moc.

2. Za vlády maloletého Karola IX. (1560-74; brat Františka II.) regentkou i naďalej bola matka Katarína Medici, osoba ctibažná a v náboženských veciach indiferentná. Obávala sa o svoj vplyv, preto sa všelijako usilovala, aby vo Francúzsku nevzrástla strana ani katolícka, ani hugenotská. Zastavila proti hugenotom trestné pokračovanie pre amboiské sprisahanie a náboženskými rozpravami chcela držať v rovnováhe obe stránky. R. 1561 v Poissi boli náboženské rozpravy medzi vodcom kalvínov Bezom zo Ženevy a kardinálom Karolom Guisom a generálom jezuitov Lainezom. Nemaly však nijaký praktický výsledok. Tolerančným ediktom v St. Germaine z r. 1562 dostali hugenoti v celom kráľovstve náboženskú slobodu. Žiadali od nich len toľko, aby vrátili katolíkom zhabané kostoly a majetky a aby sa zdržiavali násilenstva, kým celokrajinský snem neusporiada náboženské pomery. To však neuspokojilo ani katolíkov, ani hugenotov, ktorých najmä zo Švajčiarska štvali, aby vykorenili „katolícku modloslužbu". Vyzývavé správanie hugenotskej menšiny roztrpčilo katolícku väčšinu, ktorá sa r. 1562 vo Vassy krvavým spôsobom pomstila za utrpené krivdy. Tým sa začaly nešťastné hugenotské vojny (bolo ich osem), ktoré trvaly s malými prestávkami 30 rokov (1562-1598). Obe strany sa dopustily neslýchaných

ukrutností, podvodu a lží, ničily národný majetok, umelecké diela, kostoly, sochy a maľby a tisíce ľudí s obidvoch strán zahynulo. Katolíkov okrem pápeža podporovalo Španielsko a Savojsko. Hugenoti dostávali posilu a peňažitú pomoc z nemeckých protestantských štátov a z Anglicka. Po prvých troch vojnách, v ktorých padol vodca katolíkov František Guise i protektor hugenotov Condé, došlo k st.-germainskému mieru r. 1570. Hoci katolíci boli víťazmi, hugenoti dosiahli v mierovom rokovaní náboženskú slobodu v celom Francúzsku okrem Paríža a miest, kde zavše býval kráľovský dvor. Povolili im aj prístup ku všetkým štátnym úradom. Hugenoti sa tak stali štátom v štáte a vážne ohrozovali francúzsku štátnu jednotu.

3. Karolovi IX. záležalo na st.-germainskom mieri, preto ho chcel upevniť sobášom svojej sestry Margity z Valois s kalvínom Henrichom Navarským, pochádzajúcim z rodiny Bourbonovcov. Admirála Colignyho prijal do štátnej rady. No práve chystaný sobáš nepriateľské tábory nezblížil, ale stal sa prameňom nových nepokojov a poľutovaniahodnej ukrutnosti. Coligny získal veľký vplyv na nerozhodného kráľa a chcel ho zapliesť do vojny proti Španielsku. Matka Katarína Medici, obávajúc sa, že stratí svoj vplyv vo vláde, odhodlala sa akýmkoľvek spôsobom zbaviť sa Colignyho. So svojím tretím synom Henrichom z Anjou a mladým Henrichom Guisom, ktorý horel túžbou pomstiť smrť svojho otca, urobila plán zákerne zavraždiť Colignyho. Ale atentát sa nepodaril; Colignyho len zranili. Katarína Medici, v strachu pred pomstou bugenotov a v ženskej nerozvážnosti, odhodlala sa na ukrutný čin. Naviedla kráľa, aby dovolil vyvraždiť všetkých hlavných hugenotov, ktorí z príležitosti sobáša vo veľkom počte prišli do Paríža. Nahovorili slabému kráľovi, že hugenoti sa sprisahali vyvraždiť kráľovskú rodinu — a tomu treba rýchlo predísť.

V noci s 23. na 24. augusta r. 1572 — bartolomejská noc — na znak zvona napadli nič netušiacich hugenotov a nemilosrdne povraždili najprv Colignyho a potom všetkých ostatných (parížsky krvavý kúpeľ). Podľa príkladu Paríža začali vraždiť hugenotov i v provinciách, najmä v Orleáne a Lyone. Počet zavraždených bol veľký; prevyšoval iste 5000, ale hovoriť o 50.000, ba dokonca o 100.000 obetiach je zveličovanie. Parížsku krvavú svadbu niet čo ospravedlňovať. Zaslúži si najrozhodnejšie odsúdenie. Ale tak isto rozhodne musíme konštatovať, že nevyvierala z náboženskej pohnútky, ale bola politickým zločinom pod rúškom náboženstva. Vražda nebola dlho predtým pripravovaná, ako sa podnes prízvukuje v protestantských kruhoch, ale skrsla z nepremysleného chvíľkového rozhodnutia. Úplne zodpovedný je francúzsky kráľovský dvor, na ktorom podobné macchiavellovské spôsoby boli tradičné.

Isteže ukrutnosti, ktorých sa hugenoti za posledných desať rokov dopúšťali na katolíkoch a ich majetkoch, vyvolaly vera roztrpčenia a oprávneného hnevu. A keď on raz prepukol, rozzúrené masy sa už, ťažko daly skrotiť. Pomstiť sa za utrpené krivdy pokladalo sa v tých časoch, i keď nie za dovolené, predsa za prípustnejšie ako dnes. Dlhé vojny otupily totiž morálny cit ľudí. Vyčituje sa, že v Ríme sa odbavovaly poďakovacie služby božie za víťazstvo nad hugenotmi, na ktorých sa zúčastnil aj sám pápež Gregor XIII. Francúzsky dvor totiž tak informoval Sv. stolicu, že hugenoti chystali na kráľa a jeho rodinu atentát, z ktorého však kráľ šťastne vyviazol a útočníkov stihol zaslúžený trest. V takom prípade sú poďakovacie pobožnosti obvyklé a prirodzené. Keď sa však Gregor XIII. dopočul o pravom stave veci, rozhodne odsúdil kráľovo „bohunemilé počínanie". A tak isto neznamenajú schvaľovanie vrážd hugenotov ani mince, ktoré dali raziť vo Francúzsku a Ríme na pamiatku víťazstva. Neoslavovaly vraždu hugenotov, ale pokojnejšie pomery, ktoré sa pre katolíkov aspoň na krátky čas zableskly.

4. Krvavé udalosti r. 1572 hugenotov síce oslabily, ale nezničily. Zozbierali všetky sily, aby dopomohli svojej veci k víťazstvu. Tak vznikly nové hugenotské vojny (4. a 5. vojna), po ktorých Henrich 111. (1574-89), kráľ ľahkého života a bez energie, bol nútený uzavrieť s hugenotmi mier v Beaulieu (1576). Ním dal hugenotom všade okrem Paríža náboženskú slobodu a prístup do úradov. Kráľova povoľnosť roztrpčila katolíkov, vedených Henrichom Guisom, i utvorili svätú ligu na ochranu starej viery. Henrich III., obávajúc sa nových zrážok, ediktom v Poitiers z r. 1577 do istej miery obmedzil hugenotské výsady. Keďže Henrich III. bol bezdetný, nemalú starosť robila celému Francúzsku otázka budúceho kráľa, či bude katolík a či hugenot. Podľa práva by bol mal nasledovať Henrich Navarský, ale to bol kalvín. Svätá liga, aby prekazila hugenotovi Henrichovi Navarskému prístup na francúzsky trón, spojila sa s Filipom II. Španielskym (ašpiroval naň sám vodca Ligy, Henrich Guise). Tak vznikla ôsma a najnebezpečnejšia hugenotská vojna, tzv. vojna troch Henrichov (1589-90). Kráľ Henrich III. bol sprvoti nerozhodný, neskôr však, obávajúc sa rastúcej autority Henricha Guisa, dal ho i s jeho prívržencom kardinálom Ľudovítom Bourbonom (aj on bol kandidátom trónu) zavraždiť. Ľudom znenávidený tyran sa potom spojil s hugenotom Henrichom Navarským. Onedlho však pošiel za svojimi obeťami; sfanatizovaný ligista, dominikánsky mních (Jacques Clément), zavraždil ho r. 1589. Ním vy- mrel rod Valois.

5. Podľa dedičného práva kráľom sa stal Henrich Navarský z rodiny Bourbonovcov ako Henrich IV. (1589-1610). Svätá liga mu tuho odporovala, čo ho konečne pohlo prestúpiť na katolícku vieru (1593). Vtedy prestala svätá liga proti nemu bojovať a rozišla sa. Hugenotov, ktorí tvorili dvanástu časť francúzskeho obyvateľstva, získal si tým, že r. 1598 vydal nanteský toleranční edikt. Podľa neho katolícke náboženstvo v štáte je síce dominujúce, ale i prívrženci „reformovaného náboženstva" majú v celom Francúzsku, okrem Paríža a niekoľkých biskupských miest, úplnú náboženskú slobodu a prístup ku všetkým úradom, ba zo štátnych prostriedkov vydržiavalo sa im aj vlastné vojsko. Žiadali od nich, aby v budúcnosti nehatili nikde katolícke

bohoslužby, katolícke sviatky nerušili služobnými prácami a neudržiavali spojenie s cudzinou. Hugenoti zneužili tolerančným ediktom im poskytnuté výhody. Štvali Henricha IV. proti jezuitom a aj dosiahli, že ich kráľ z celého Francúzska vypovedal. Len r. 1603 povolil jezuitom znovu sa usadiť vo Francúzsku. R. 1610 Henrich IV. sa stal obeťou náboženského fanatika Ravaillaka, ktorý ho zákerne zavraždil (vražda sa bezzákladne pripisovala jezuitom). Po jeho smrti nedbali na sľub, že sa nebudú spájať so zahraničnými mocnosťami, a nadviazali styky s Holandskom a Anglickom proti Francúzsku. Preto Ľudovít XIII. (1610-43) bol nútený zmenšiť ich výsady. Keď sa r. 1624 stal ministrom kardinál Richelieu, ktorý horlil za ideu národne jednotného štátu, nestrpel, aby hugenoti tvorili štát v štáte, preto úplne zlomil ich politickú moc. R. 1628 vzal im hlavnú pevnosť La Rochelle, ale ediktom v Nimes z r. 1629 ponechal ich náboženské a občianske práva. Richelieuvove opatrenia proti hugenotom nepochádzaly z pohnútok náboženských — veď kardinál sa dobre znášal i s Gustávom Adolfom proti katolíckym Habsburgovcom (§ 164, 4), ale čisto z príčin politicko-absolutistických.

Keď zlomil hugenotskú politickú moc, stali sa prístupnejšími rozumnému poučovaniu a mnohí z nich sa vrátili do Cirkvi, a to najmä pričinením vynikajúcich katolíckych biskupov Bossneta a Fénelona. Úplne absolutisticky založený Ľudovít XIV. (l'état c'est moi) túžil po rovnosti všetkých Francúzov vo všetkom — teda i vo vierovyznaní. Preto r. 1685 zrušil nantský edikt a nariadil pre každého Francúza katolícke vierovyznanie. 70.000 hugenotov sa vysťahovalo do Holandska, Anglicka, Dánska a Pruska. Katolícki biskupi a Sv. stolica neschvaľovala tieto násilné opatrenia. Po smrti Ľudovíta XIV. zákony proti hugenotom ostaly síce v platnosti, ale sa neuskutočnily. Ľudovít XVI. r. 1787 vrátil hugenotom občiansku a čiastočne i náboženskú slobodu.

P. Imbart de la Tour, Les origines de la Réforme, Paris 105-14. – - Goyan, Histoire religieuse de la Nation fran,ise, Paris 1922. — H. Hauser, Etude sur la Réforme fratnaise, Paris 1909. — Renaudet, Les débuts de 1'8ge moderne, La Renaissance et la Réforme, Paris 1929. — Romier, Le royaume d Catherine de Médicis, La France á la veille de guerres de religion, Paris 1922. — Faurey, La monarchie francaise et le protestantisme fran,ise, Paris 1923. — Mariéjol, La vie de Marguerite de Valois, reine de Navarre et de France, Paris 1928. — Vacandard, Les papes et la Saint-Barthélemy, Paris 1905.

§ 166. REFORMÁCIA V NIZOZEMSKU A SEVERNÝCH ŠTÁTOCH.

1. V Nizozemsku, ktoré patrilo od r. 1477 habsburskému domu, humanizmus pripravil cestu náboženským novotám. Reformácia mala najmä tu ráz politickej revolúcie. Obyvateľstvo čulo obchodovalo, a tak žilo v hmotnom blahobyte, mravne však upadlo.

Šľachta pre ľahký život sa zadlžila, a ako inde, aj tu sa chcela sanovať cirkevnými majetkami. Preto bola prístupná revolučným hnutiam. Lutherovi prívrženci hneď hlásali novoty i v Nizozemsku. Ale za vlády Karola V. — v tejto krajine neobyčajne obľúbeného — nedosiahli nejaké zvláštne výsledky. Karol V. rozšíril vormský edikt i na Nizozemsko (§ 156, 1) a okrem toho vydal prísne zákony proti bludárom.

Po Karolovi V. vládol jeho syn Filip II. (1555-1598). Bol verne oddaný katolíckej veci, ale v Nizozemsku ako Španiela ho nenávideli. Protestantizmus, najmä vo forme kalvinizmu, začal sa značne šíriť hlavne zo susedného Francúzska. Filip použil na upevnenie katolíckej viery rázne prostriedky. Obnovil otcove nariadenia proti protestantom, miesto terajších štyroch zriadil 18 nových biskupstiev (z nich boli tri arcibiskupstvá) a uviedol v Nizozemsku od biskupov nezávislú, španielskej podobnú inkvizíciu. Po týchto opatreniach opustil kráľ Nizozemsko r. 1559 a za regentku ustanovil nevlastnú sestru Margitu a Parmy. Za ministra jej pridelil kardinála Granvellu, arcibiskupa z Mechelnu.

Filipove nariadenia, ktorými porušil bedlivo strážené privilégiá šľachty, vyvolaly u Nizozemčanov nepokoje. Na čelo nespokojencov postavili sa knieža Viliam Oranžský, miestodržireľ holandský, gróf Egmond, miestodržiteľ flámsky a gróf Horn, admirál. Povstalci sa spojili s francúzskymi hugenotmi, s Anglickom a zaistili si pomoc aj od nemeckých protestantov. S ich pomocou sa usilovali zbaviť sa nenávidenej španielskej vlády. Margita z Parmy sa nazdávala, že keď prepustí kardinála Granvellu, ktorého povstalci veľmi nenávideli, utíši rozbúrenú náladu. Ale mýlila sa. Revolucionári žiadali zrušiť všetky náboženské edikty (plakáty) a odstrániť inkvizíciu. Keď sa ich žiadosti nevyhovelo, združili sa r. 1565 v tajný spolok, zvaný kompromis geuzov (gueux — žobrák). Cieľom spolku bolo zbaviť sa inkvizície, znemožniť zavedenie tridentských reformných dekrétov a zbaviť sa španielskej nadvlády. R. 1566 došlo v Antverpách a iných mestách k otvoreným náboženským vzburám. Povstalci ničili obrazy, katolícke kostoly a miestami úplne odstránili katolícke bohoslužby. Náboženský vandalizmus mnohým otvoril oči a zo strachu pred kráľovou pomstou opustili povstalcov. Zanechal ich aj sám Egmond a Horn; Viliam Oranžský sa vrátil do Nemecka.

Opatrným postupom ľahko by sa bolo dalo obnoviť v Nizozemsku skorý náboženský poriadok. Ale absolutisticky založený Filip — urazený vo svojej pýche — poslal r. 1567 do Holandska svojho vojvodcu, ukrutného Albu, aby povstanie za každú cenu udusil. Alba zakročil s drakonickou prísnosťou. Mnohých, medzi nimi grófa Egmouda a admirála Horna dal popraviť a obyvateľstvo sužovať ťažkými daňami. To vyvolalo novú nespokojnosť v Nizozemsku. Na čelo povstalcov sa znovu postavil Viliam Oranžský, teraz už ako otvorený prívrženec kalvinizmu. Provinciálne stavy vyhlásily ho r. 1576 za miestodržiteľa Holandska, Zélandu a Utrechtu. Viliam uviedol kalvinizmus ako štátne náboženstvo a katolícku bohoslužbu ako „modloslužbu" všade prísne

zakázal. R. 1576 spojily sa všetky nizozemské provincie (gentská pacifikácia), aby vyhnala Španielov. Alexandrovi Farnese (syn Margity z Parmy) diplomatickým pokračovaním sa podarilo južné provincie, zväčša teraz Belgicko, zachrániť pre Španielsko a tým aj pre katolícku Cirkev. Sedem severných provincií utvorilo však r. 1579 utrechtskú úniu a vyhlásilo sa r. 1581 za nezávislú Holandskú republiku pod vedením Viliama Oranžského. Filip II. pokračoval síce v boji proti nej, ale republika sa predsa udržala a vestfálskym mierom dosiahla konečné uznanie. Kalvinizmus sa stal štátnym náboženstvom, a hoci Viliam Oranžský opätovne sľúbil katolíkom náboženskú slobodu, predsa katolícke bohoslužby boli všade zakázané (mali len domáce bohoslužby) a katolíkov kruto prenasledovali. Jednako však tretina holandského obyvateľstva ostala verná katolíckej viere. V Belgicku katolícke náboženstvo vládlo i naďalej. 2. V troch severných štátoch, v Dánsku, Švédsku a Nórsku, spolu s ostrovom Islandom, uviedli protestantizmus sami panovníci. Tieto štáty kalmarskou úniou z r. 1397 sa zjednotily pod nadvládou dánskeho kráľa. Všade uviedli štátne cirkevníctvo. Obyvateľstvo vo všeobecnosti bolo v severných štátoch verné katolíckej Cirkvi a dlho sa protivilo nanúteným novotám, ale panovníci sa chceli zmocniť značných cirkevných majetkov, preto násilne uviedli protestantizmus.

Švédsko sa chcelo r. 1519 zbaviť závislosti od Dánska, ale Kristián II. jeho snahu o samostatnosť krvavo potlačil. R. 1523 sa predsa oslobodilo a zvolilo si Gustáva Vasu za kráľa. Násilne uviedol v krajine luteranizmus. Biskupov, ktorí sa protivili, zväčša dal popraviť, vysokej šľachte sa zas vyhrážal, že sa zriekne, keď neprijme novotu. Stavy r. 1527 prijaly jeho návrhy. Vzhľadom na katolícke zmýšľanie ľudu ponechali katolícke obrady a názvy biskupov. Protestantizmus sa pomaly ujal, ale ním upadla i mravnosť rudu. Preto chcel syn Gustáva Vasu, Erich XIV. († 1568), uviesť vo Švédsku kalvinizmus, ale doplatil na svoj pokus stratou trónu. Erichov brat Ján III. († 1592, jeho manželka Katarína bola poľská princezná) sa všemožne usiloval s pomocou jezuitov znova uviesť vo Švédsku katolícku vieru, no prekážal mu v tom brat Karol. Ešte rozhodnejšie sa ujal katolíckej reštaurácie Jánov syn Žigmund III., súčasne aj poľský kráľ, ale strýc Karol pozbavil ho švédskeho trónu a sám sa stal švédskym kráľom (1604-11). Karol urobil koniec katolíckej reštaurácii. Za panovania Gustáva Adolfa (1611-32) stal sa protestantizmus výlučným náboženstvom severu. Katolíckemu kňazovi pod trestom smrti bol prístup do Švédska zakázaný. Po Gustávovi Adolfovi nasledovala jeho dcéra Kristína (1654-55), ktorá prestúpila na katolícku vieru, ale tým sa náboženský stav Švédska nezmenil.

I v Nórsku obyvateľstvo dlho odporovalo novotám, ktoré chcel uviesť arcibiskup Olaf z Drontheimu. R. 1536 podarilo sa Kristiánovi III. násilne uviesť protestantizmus, a to tak, že biskupov uväznil v Dánsku; kňazstvu ostala voľba medzi vyhnanstvom a prijatím novôt.

V Dánsku hlásal novotu Lutherov žiak Ján Tausen. Pričinením kráľa Fridricha I. dostali protestanti r. 1527 verejnoprávnosť a Kristián III. († 1559), Lutherov osobný priateľ, dopomohol im k nadvláde. Katolíckych biskupov uväznil a povolal z Wittenbergu Jána Bugenhagena, „apoštola severu", aby v Dánsku zorganizoval luteránsku cirkev. Kráľ dostal úplnú právomoc vo veciach viery. Katolíckemu kňazovi bol prístup do Dánska pod trestom smrti zakázaný a katolíkov pozbavili všetkých politických práv a dedičného práva.

Na Islande, patriacom ku kráľovstvu dánskemu, obyvateľstvo heroickým spôsobom dlho odporovalo protestantizmu. Len po mučeníckej smrti biskupa Jána Aresena z Holumu (1550) sa podlomila sila katolíkov a protestantizmus získal nadvládu.

Gossart, La domination espagnole dans les Pays-Bas š la fin du régne de Philippe II. Brux. 1906. — Marx, Studien z. Gesch. des Niederl. Aufstandes. 1902. — Kalkoff, Die Anfänge der Gegenref. in dem Niederl. 1904. — Karttunen, Ant. Posserino, Lausanne 1908. — Fiel et A. Serričres, Gustav III. et la rentrée du Catholicisme en Suéde. Paris 1913. — Feddersen, Philippismus u. Luthertum in Diinemark v. Schleswig-Holstein, 1929.

§ 167. ODPADNUTIE ANGLICKA OD KATOLÍCKEJ CIRKVI.

1. Odpadnutie Anglicka od katolíckej Cirkvi je bezprostredným následkom jeho štátneho cirkevníctva (§ 143, 2), ktorým sa úzke spojenie medzi Anglickom a Svätou stolicou už dávno uvoľnilo. Cestu mu kliesnil i viklefizmus a medzi vyššou šľachtou hodne rozšírený náboženský indiferentizmus. Ale bezprostrednou príčinou odpadnutia Anglicka neboly vieroučné rozdiely, lež nízka zmyselnosť despotického kráľa Henricha VIII. (1509-47). Za neho sa dostalo Anglicko do schizmy a za Eduarda VI. (1547-53) do herézy. Anglická reformácia nie je dielom rudu, ale svojvoľným skutkom absolutistického kráľa, ktorého podporoval poslušne parlament a servilný biskupský zbor. Henrich VIII. spočiatku sa chystal za kňaza a aj študoval v Oxforde teológiu. Na začiatku svojej vlády bol oduševneným prívržencom starej viery. Proti Lutherovi bránil katolícku náuku o sviatostiach (Assertio septem sacramentorum contra Lutherum z r. 1521), za čo mu udelil Leo X. titul „Defensor fidei", ktorý anglickí králi dodnes užívajú. Pre nízke vášne onedlho zmenil svoj postoj ku katolíckej Cirkvi a násilne pretrhol zväzky, ktoré jeho krajinu skoro tisíc rokov spájaly s Rímom.

Henrich VIII. už 18 rokov žil v manželstve s Katarínou Aragonskou, vdovou po svojom bratovi Artúrovi. Z manželstva mal viac detí, z ktorých žila len Mária (neskoršie kráľovná, zvaná Katolícka alebo Krvavá). R. 1527 chcel dať zrušiť svoje zákonité manželstvo s Katarínou a vziať si za manželku dvornú dámu Annu Boleynovú (vyslov Buln). Za dôvod udával, že manželstvo v prvom stupni švagrovstva sa protiví božiemu právu (Levit. 18,

18), od ktorého vraj ani pápež nemôže dišpenzovať (dišpenz udelil pápež Július II.). Menšina anglických teológov, medzi nimi aj kancelár a pápežský legát, kardinál Tomáš Wolsey (vyslov Vulsi), dávala Henrichovi za pravdu, väčšina však sa odvolávala na starozákonné levirátne manželstvo (Deut. 25, 5) a pokladala jeho manželstvo za platné a nerozlučiteľné. Klement VII. bol dosť nerozhodný. Preťahovaním procesu chcel získať čas. Dúfal, že náruživý kráľ zatiaľ ustúpi od svojej požiadavky. Neurčitý postoj pápežov Henricha však len posmeľoval. Keď Katarína apelovala, prípad sa dostal pred rímske fórum a Kataríninej veci sa ujal i Karol V. (synovec Kataríny). Vtedy sa aj pápež postavil rozhodnejšie za nerozlučiteľnosť manželstva. Suspendoval právomoc anglického cirkevného súdu a konečný rozsudok rezervoval pre seba. To Henricha nadmieru pobúrilo. Wolseyho pozbavil kancelárstva (odsúdil ho na smrť) a za jeho nástupcu vymenoval slávneho humanistu Tomáša Morusa.

2. Pápež pod ťarchou cirkevných trestov zakázal Henrichovi uzavrieť nové manželstvo, kým sa definitívne nerozrieši manželstvo s Katarínou Aragonskou. Preto vplyvný štátnik Tomaš Cromwell (zmýšľaním luterán) radil kráľovi, aby sa podľa nemeckých kniežat aj on odtrhol od Ríma. R. 1531 generálne zhromaždenie anglického kléru spolu s parlamentom vyhlásilo Henricha VIII. za hlavu anglickej cirkvi s podmienkou, ak sa to neprotiví zákonom Kristovým. Na pápežove napomínanie parlament odpovedal zrušením všetkých anátov. Keďže kancelár Tomáš Morus s tým nesúhlasil, musel odstúpiť a jeho miesto zaujal Cromwell. Za canterburského arcibiskupa vymenoval servilného Tomáša Cranmera (čítaj Kränmer), bývalého dvorného kaplána Anny Boleynovej, ktorý bol presiaknutý luteranizmom a okrem toho žil i v tajnom manželstve. Cranmer vyhlásil manželstvo Henricha s Katarínou Aragonskou za neplatné a r. 1533 zosobášil ho s Annou Boleynovou. Keď pápež proti tomu protestoval, vydal Henrich VIII. r. 1534 supremačný akt, podľa ktorého kráľ je jedinou a najvyššou hlavou anglickej cirkvi a v duchovných veciach má takú istú moc a autoritu, ako mal dosiaľ pápež. Spojenie s Rímom úplne prerušili. Spočiatku vyjednávali aj o vierouke s nemeckými protestantmi, ale Henrich VIII. nechcel zmenu vo vierouke; len cirkevnú disciplínu upravil podľa svojej vôle. Všetci úradníci a duchovní museli zložiť tzv. supremačnú prísahu, že uznajú supremačný akt, kráľovo manželstvo s Annou Boleynovou a nástupnícke právo Alžbety, dcéry kráľa s Annou Boleynovou. Odoprieť prísahu sa pokladalo za vlastizradu a trestalo smrťou.

3. Tým sa anglická schizma uskutočnila. Zosvetárčený anglický klérus, odchovaný servilným štátnym cirkevníctvom, skoro celý sa podrobil novému cézaropapizmu a len málokto mal smelosť sprotiviť sa Henrichovmu despotizmu. Medzi nimi bol zbožný biskup Ján Fisher z Rochesteru a slávny kancelár Tomáš Morus (obaja kanonizovaní r. 1935), ktorých dal kráľ r. 1535 popraviť. Keďže najväčší odpor proti kráľovskej supremácii vychádzal z kláštorov, zrušil Henrich všetky kláštory (r. 1540 bolo ich všetkých 950) a na radu Cromwella, ktorého urobil svojím generálnym vikárom v cirkevných veciach, vyhlásil všetok cirkevný majetok za majetok koruny. Sekularizovali náboženské základiny, zneucťovali obrazy a relikvie a ostro zakázali i púte.

Pápež Pavol III. r. 1538 uverejnil proti Henrichovi VIII. exkomunikačnú bulu, ktorou pozbavil kráľa trónu a podriadených zbavil prísahy poslušnosti. No bula nemala veľký účinok, ba v Nemecku a vo Francúzsku ju ani nevyhlásili. Henrich nato dal z pomsty vykopať ostatky arcibiskupa Tomáša Becketa (§ 103, 1), odsúdil ho ako zradcu a jeho kosti dal spáliť.

Hoci Henrich VIII. pápežskú autoritu vo svojej ríši úplne odstránil, zato katolícku vieru nechcel zmeniť. Keď Cranmerovým pričinením začal sa šíriť v Anglicku luteranizmus, kráľ ho krvavo potlačil. Parlamentu nanútil prijať šesť článkov (krvavý štatút), ktoré boli namierené najmä proti protestantom. Články žiadaly pod trestom smrti veriť v transubstanciáciu, prijímanie pod jedným spôsobom, kňazský celibát, platnosť rehoľných sľubov, v omšu za zomrelých a ušnú spoveď. V ríši Henricha VIII. teda prenasledovali i katolíkov, i protestantov. Katolíkov ako vlastizradcov obesili, protestantov ako kacírov spálili. Krutý tyran sa do smrti nepolepšil. Keď r. 1547 zomrel, mal na svedomí viac ako 600 popravených biskupov a kňazov a tiež toľko predných anglických občanov.

Anna Boleynová, pre ktorú došlo v Anglicku ku schizme, stala sa onedlho tiež obeťou krvilačného a zmyselného tyrana. Pre cudzoložstvo dal ju popraviť r. 1536. Oženil sa potom s Janou Seymourovou (matka Eduarda VI.) a po jej smrti s Annou z Cleve, ktorú odohnal. Potom si vzal za manželku Katarínu Howardovú, ale aj tú dal popraviť. Tyrana prežila len šiesta manželka Katarína Parrová.

4. Po Henrichovi VIII. panoval jeho maloletý syn Eduard VI. (1547-53). Regentom bol jeho strýc, knieža zo Sommersetu, ktorý bol úplne oddaný protestantizmu. Jeho pričinením sa anglická schizma premenila v herézu. Parlament zrušil proti protestantom namierený krvavý štatút. So spoluprácou zahraničných teológov (Bucer, Ochino, Laski) sostavili knihu homílií, katechizmus a zaviedli novú liturgiu v anglickej reči. Kráľ a parlament prijal roku 1552 Cranmerom zostavené vierovyznanie; malo 42 článkov, ktoré v náuke o predurčení a oltárnej sviatosti sa opieralo hlavne o Kalvína. Tým protestantizmus v Anglicku uviedli úradne. Nová liturgia odstránila z omše obetný ráz a predpísala prijímanie pod oboma spôsobmi. I pri bohoslužbe a cirkevnej ústave zachovali zväčša katolícku tradíciu, najmä hierarchiu. Popri luteranizme a kalvinizme javí sa anglická cirkev, pomenovaná od 17. storočia vysokou cirkvou (high church — čít. haj čurč), ako tretia hlavná forma protestantizmu. Anglikáni pripisujú svojej hierarchii apoštolskú sukcesiu, ba používajú pre svoju cirkev predikát „katolícka".

5. Po smrti Eduarda VI. nasledovala kráľovná Mária Katolícka (Tudor, 1553-58), zákonitá dcéra Henricha VIII. a Kataríny Aragonskej. Jej najväčšou túžbou bolo vrátiť Anglicko katolíckej Cirkvi. Pomáhal jej v tom jej strýc a pápežský legát Reginald Pole. Zrušila Eduardove protikatolícke zákony, uviedla späť katolícku bohoslužbu a kardinál Pole znovu prijal celé Anglicko do cirkevného spoločenstva. Mária Katolícka v rekatolizácii Anglicka postupovala spočiatku dosť opatrne a len mierne trestala tu a tam vzniklé vzbury protestantov. Keď sa však vzbury, najmä pre jej sobáš s Filipom II. Španielskym, množily, obnovila prísne zákony Henricha VIII. proti heretikom. Do 300 osôb — medzi nimi i zlo-povestného arcibiskupa Cranmera — dala popraviť. Násilné pokračovanie kráľovnej vyvolalo rozhorčenie aj u samých katolíkov a protestanti dali jej preto potupný názov „krvavá" (bloody Mary), i keď príčiny popráv boli zväčša rázu politického, nie náboženského, a čo do počtu obetí ukrutnosti Henrichove alebo Alžbetine ďaleko prevýšily Máriine. Predsa jej prísne vystúpenie zavinilo, že po jej smrti katolícka reštaurácia skoro vyšla navnivoč.

6. Po smrti Márie Katolíckej nastúpila na trón Alžbeta (1588 až 1603), dcéra Henricha VIII. a Anny Boleynovej. Keďže nepochádzala z legitimného manželstva, pápež nemohol uznať jej nárok na trón a podľa pragmatiky by bola mala nasledovať škótska kráľovná Mária Stuartová (neter Henricha VIII.). Pápežovo stanovisko rozhnevalo Alžbetu. Vrátila sa k protestantskej viere (za Márie Katolíckej stala sa navonok horlivou katolíčkou), a hoci pri svojom nastúpení na trón sľúbila, že zachová v Anglicku katolícku vieru, teraz sa celou silou obrátila proti nej. Na jej nátlak obnovil parlament r. 1559 cirkevný poriadok Eduarda VI. a žiadal od duchovných supremačnú prísahu. Zo 16 anglických biskupov 15 odopreli prísahu, a preto ich uväznili a nahradili protestantskými. Na čelo novej hierarchie postavili bývalého dvorného kaplána Anny Boleynovej, Mateja Parkera, canterburského arcibiskupa, ktorý vysvätil ostatných biskupov.

Anglikánska cirkev, odvolávajúc sa na biskupské ordinácie za Alžbety, je presvedčená o neporušenom trvaní apoštolskej sukcesie svojej hierarchie. Po dôkladnom preskúmaní vyhlásil však pápež Leo XIII. r. 1896 auglikánske ordinácie za neplatné (pronuntiamus et declaramus ordinationes ritu anglicano actas irritas prorsus fuisse et esse omninoque nullas).

Alžbeta sa nezastavila len pri tom; jej plán bol úplne potlačiť v Anglicku katolícke náboženstvo. Cranmerove 42 články, zredukované na 39, prijal parlament medzi štátne zákony. I podnes sú vlastne vierovyznaním anglikánskej cirkvi. Sú miešaninou katolicizmu a kalvinizmu. Zo sviatostí uznávajú len krst a sviatosť oltárnu — podľa kalvínskeho chápania. Jediným prameňom viery je sv. Písmo; tradícia pracirkvi uznala sa len natoľko, nakoľko neodporuje sv. Písmu. Keďže Alžbeta milovala lesk a nádheru, uviedla znovu do kostolov obrazy, omšové rúcho, organ; ponechali i pôst a niektoré sviatky, takže anglikánska cirkev navonok sa veľmi podobá katolíckej.

Všetci verejní činitelia museli zložiť supremačnú prísahu. Tých, čo nepočúvli, sprvoti trestali len väzením a konfiškáciou majetku; opätovné odopretie smrťou. Konfiškáciou vyšli katolíci na mizinu. Neobyčajne prísne pokračovali proti nim, keď Pius V. r. 1570 dal Alžbetu do kliatby a zosadil ju. Za vlastizradcu pokladali každého, kto nazval kráľovnú kacírkou alebo popieral jej legitimitu. Alžbeta drakonicky potlačila každú vzburu proti sebe. Podobne trestala každého, kto sa pokúsil vyslobodiť ňou väznenú nešťastnú Máriu Stuartovú (§ 168). Svoju zlosť si vybíjala najmä proti duchovným, ktorí pod trestom smrti mali do 40 dní opustiť krajinu. Smrť stihla i tých, čo skrývali katolíckych kňazov. Nečudo, že v takom položení počet katolíkov deň čo deň sa zmenšoval. Pre výchovu katolíckych kňazov zriadila Cirkev semináre v cudzine. V Ríme zriadil Gregor XIII. anglické kolégium (1579) a Viliam Allen, neskorší kardinál Anglicka, zriadil seminár pre Angličanov r. 1568 v Donai (Francúzsko). Kňazi, ktorí tam vyštudovali, odchádzali ako misionári tajne do Anglicka a mnohí z nich podstúpili i mučenícku smrť. R. 1581 popravili jezuitu Edmunda Campiona a jeho dvanástich spoločníkov, bývalých odchovancov donaického seminára. Ešte tuhšie prenasledovala Alžbeta katolíkov po nepodarenej výprave Filipa II. Španielskeho proti Anglicku, ktorou chcel pomstiť smrť Márie Stuartovej. Prenasledovanie trvalo až do jej smrti (1603). Prenasledovala katolíkov aj sektárskych puritánov a či presbyteriánov (§ 168).

7. Alžbetou vymrel v Anglicku rod Tudorovcov a na trón sa dostal škótsky kráľ Jakub VI., syn nešťastnej Márie Stuartovej. Nastúpil v Anglicku ako Jakub I. (1603-25). Katolíci sa nazdávali, že teraz nastanú pre nich pokojnejšie časy. Sám Jakub im sľúbil väčšiu slobodu, no neúprimne. Náboženské zákony platily i ďalej, ba uplatňovali ich tak prísne ako za Alžbety. To dalo podnet niekoľkým katolíkom k nerozvážnemu kroku. Sprisahali sa (r. 1605) proti parlamentu a pušným prachom chceli vyhodiť do povetria parlament i s kráľom; preto sa toto sprisahanie volá pušnoprachové sprisahanie. Atentát sa však nepodaril; sprisahancov a upodozrievaného provinciála jezuitov Garneta popravili. Položenie katolíkov sa ešte zhoršilo. Pod trestom konfiškácie majetku museli katolíci prisahať vernosť a zaviazať sa, že neuznajú pápežovu právomoc zosadzovať panovníkov a zbavovať poddaných sľubu vernosti. Pápež Pavol V. neuznal prísahu vernosti. Jakub I. prenasledoval nielen katolíkov, ale aj puritánov, čo za jeho nástupcu viedlo ku vzburám.

8. Jakubov syn Karol I. (1625-49) bol viac naklonený katolíkom (jeho manželka Mária Henrieta bola dcéra francúzskeho kráľa Henricha IV., katolíčka). Preto aj katolíci mu viac dôverovali, ale práve to bolo ich nešťastie. Popri vysokej cirkvi bolo v Anglicku už vera puritánov, ktorých Karol I. prenasledoval. R. 1642 sa strhla

občianska vojna, v ktorej puritáni porazili kráľa a popravili ho ako nepriateľa anglickej pospolitosti r. 1649. Vodca puritánov, geniálny štátnik Oliver Cromwell, vyhlásil anglickú republiku (1649-60) a ako štátnu cirkev uviedol puritánsku s presbyteriálnym zriadením. Všetky sekty sa tešily pokoju, i s episkopálnou cirkvou mierne zaobchádzali, len katolíkov utláčali, lebo ich obviňovali z vernosti ku Karolovi I. R. 1660 obnovili v Anglicku monarchiu a puritánsku cirkev odstránili. Jednako kalvínsky puritanizmus nechal hlboké stopy v charaktere anglického človeka. Zmenil staré sociálne zriadenia anglické a dopomohol k víťazstvu hospodárskemu liberalizmu s jeho zvláštnou pracovnou morálkou. Puritanizmus vzbudil v Angličanoch povedomie, že sú „vyvoleným národom", a ich merkantilizmu a imperialistickým snahám dal akési náboženské podfarbenie, podobne, ako poskytuje židovským materialistickým snahám ich náboženstvo.

9. R. 1660 nastúpil na anglický trón syn Karola I., Karol II. (1660-85), ktorý znovu uviedol vysokú čiže episkopálnu cirkev. Voči katolíkom osobne bol blahosklonný (na smrteľnej posteli sa katolíkom). Masy rudu však boli proti katolíkom — „papistom" — prchké. R. 1666 vznikol v Londýne obrovský požiar, ktorý bez najmenšieho dôkazu pripisovali katolíkom. Parlament donútil kráľa odvolať všetky tolerančné akty, vydané v prospech katolíkov, a vydať testakt, ktorý žiadal od každého úradníka supremačnú prísahu, prijímanie oltárnej sviatosti podľa obradov anglikánskej Proti jezuitom rozšírili r. 1678 falošnú správu, že chystajú atentát na kráľa a chcú obnoviť katolícke náboženstvo v ríši, za čo šesť jezuitov popravili a katolíkov vylúčili z parlamentu. Znovu sa naplňaly väzenia katolíkmi. R. 1681 na základe falošnej obžaloby popravili arcibiskupa Olivera Plunketa, írskeho prímasa. Cirkev ho r. 1920 beatifikovala a r. 1929 rovnakej úcty sa dostalo 136 anglickým mučeníkom, ktorí zomreli za vieru do r. 1680.

10. Nástupcom Karola II. bol Jakub II. (1685-88), ktorý sa stal katolíkom ešte pred nastúpením na trón. Jeho plánom bolo sňať s katolíkov potupné jarmo, pričom však si počínal tak neopatrne, že to vyvolalo obavy aj u samých katolíkov. Protestanti povolali z Holandska Viliama Oranžského, ktorý r. 1688 detronizoval Jakuba a nastúpil na anglický trón ako Viliam 111. (1689, až 1702). Testakt ostal i naďalej v platnosti (až do 19. storočia); katolíkov smrťou už síce netrestali, ale vyhnali z krajiny ich biskupov i mníchov a nepovolili im ani školy, ani verejné bohoslužby. Parlament zvláštnym nariadením r. 1692 určil, že katolícky princ nemá právo na anglický trón a anglický národ je ihneď oslobodený od prísahy vernosti, keby sa panovník sťal katolíkom, alebo katolíčku si vzal za manželku. Zákon z r. 1700 pozbavil katolíkov práva zadovážiť si majetok alebo ho dediť. Tieto tvrdé nariadenia platily skoro cez celé 18. storočie a len francúzska revolúcia a americká vojna za slobodu nahnaly Angličanom strachu a stali sa povoľnejšími voči katolíkom.

F. Salomon, Englische Geschichte, 1923. — Stephens, History of the English Church, Lond. 1913. — Gairdner, Lollardy and the Reformation in England. Lond. 1913. — Seeliger, Deutsche u. englische Reformation, 1915. — Leube, Ref. u. Humanismus in England, 1930. — Pastor, Papstg. IV.—VI. — Spillmann, Geschichte der Katholikenverfolgung in England, 1905. — Camm, The English Martyrs, Lond. 1919, Pollard, Ecclesia Anglicana, Lond. 1931.

§ 168. REFORMÁCIA V ŠKÓTSKU A ÍRSKU.

1. V Škótsku bol veľký neporiadok v cirkevných veciach. Vláda dosadzovala nehodných biskupov, klérus bol zosvetárčený a ľud rástol v náboženskej nevedomosti. Tieto okolnosti kliesnily cestu novotárom. Ale za Jakuba V. († 1542) vláda ostro vystupovala proti hlásateľom nového evanjelia a tak protestantizmus nemohol zakotviť hlbšie. Keďže po Jakubovej smrti jeho dcéra Mária Stuartová mala len osem dní, regentom sa stal protestantsky zmýšľajúci gróf Jakub Hamilton (čít. hämiltn). Za jeho vlády protestantizmus, podporovaný z Anglicka, sa hodne šíril. Jeho napredovanie neoslablo ani vtedy, keď sa regentstva ujala matka kráľovnej, Mária Guisová. R. 1557 združili sa protestanti v „kongregáciu Kristovu", ktorá bola preplnená fanatizmom a surovo sa vyrútila na katolíkov — „kongregáciu satanovu". Vodcom novotárov bol odpadlý kňaz Ján Knox (čít. noks), ktorý sa v Ženeve zoznámil s Kalvínom a stal sa jeho horlivým prívržencom. Keď sa r. 1559 vrátil do Škótska, svojimi ohnivými kázňami, bojovnou povahou a fanatizmom pobúril ľud proti katolíkom. R. 1560 vypukla občianska vojna, v ktorej protestanti s pomocou Anglicka zvíťazili. Parlament v Edinburgu (čít. edinbčirg) prijal kalvínske vierovyznanie (confessio scotica) a pod trestom konfiškácie majetku, väznenia, ba aj smrti zakázal katolícke bohoslužby. Pápežskú jurisdikciu v Škótsku zrušili, šľachta zhabala cirkevné majetky a namiesto biskupského zriadenia prijali presbyteriálnu (farár, seniori, diakoni) cirkevnú ústavu. Zatiaľ, čo sa toto v Škótsku dialo, Mária Stuartová, kráľovná vlastne len podľa mena, žila vo Francúzsku, kde bola vydatá za Františkom II. (§ 165, 1.)

2. Po smrti Františka II. vrátila sa r. 1560 do svojej vlasti, aby prevzala vládu. Mala vtedy 19 rokov. Bola múdra a dobromyseľná, pritom však prudká, náružívá a slabá na to, aby mohla zdolať ťažkosti, ktoré našla v Škótsku. Knoxom sfanatizovaná šľachta a ľud nechcel povoliť katolícku bohoslužbu ešte ani vo dvornej kaplnke kráľovnej. Mária Stuartová, aby získala silnejšiu oporu mužského, vydala sa r. 1565 za svojho strýca grófa Darnleyho (čít. danliho). Ale manželstvom si nepomohla, ba naopak, pre jej vernosť ku katolíckej Cirkvi množily sa na ňu útoky jej rodiny a intrigy anglickej kráľovnej Alžbety. R. 1567 Darnleyho zákerne zavraždili. Osnovateľ vraždy, gróf Bothwell (čít. bodvel), násilne uniesol bezmocnú kráľovnú a nízkym spôsobom donútil ju vydať sa za neho. Protestanti to využili. Obvinili ju z cudzoložstva a z vraždy Darnleyho, a tak ju obrali o všetku vážnosť a moc. Šľachta, ktorej na čele stál jej nevlastný brat, gróf Murray (čít. mari), vzbúrila sa proti kráľovnej, uvrhla ju do väzenia a donútila vzdať sa koruny v prospech jej syna Jakuba VI. Z väzenia sa

vyslobodila a pokúsila sa zmocniť vlády. Ale to sa jej nepodarilo. Preto musela ujsť do Anglicka ku svojej tetke Alžbete. Alžbeta ju však miesto žiadanej pomoci 19 rokov väznila a konečne pre vlastizradu, vraždu svojho manžela a cudzoložstvo postavila pred súd. Tu ju sfalšovanými dôkazmi usvedčili a odsúdili na smrť. Smrť (r. 1587) nešťastnej kráľovnej naplnila katolícky svet hlbokým zármutkom.

Po jej smrti regentom namiesto maloletého kráľa Jakuba VI. sa stal gróf Murray, ktorý podnikol všetko možné, aby vyhubil v Škótsku katolicizmus. Puritanizmus (presbyteriálna cirkev) sa stal štátnym náboženstvom a udržal sa, i keď sa neskorší Stuartovci viac ráz pokúšali (§ 167) uviesť v Škótsku vysokú cirkev. R. 1603 vstúpilo Škótsko do personálnej únie s Anglickom a osud katolíkov bol v ňom podobný ako v Anglicku. Ich počet sa s roka na rok zmenšoval, ale ani najväčšie utrpenia nemohly katolicizmus zo Škótska úplne vykoreniť. Ich osud sa zlepšil len v 18. storočí a odvtedy sa začal počet škótskych katolíkov vzmáhať.

3. Írsko z veľkej časti patrilo od 12. storočia pod vládu Anglicka a len menšia časť „zeleného ostrova" vedela si obrániť samostatnosť. Keď sa Henrich VIII. odtrhol od Ríma, snažil sa i časť Írska, patriaceho k Anglicku, zavliecť do schizmy. Írsky parlament, ktorý sa skladal zväčša z prisťahovaných Angličanov, šiel kráľovi poruke, ale klérus a ľud ostal verný katolíckej Cirkvi. Eduard VI. najmä Alžbeta sa všemožne snažili uviesť v Írsku vysokú cirkev. Ale čím viac prenasledovali katolíkov, tým viac sa zomkli na ochranu svojej národnej svojráznosti a starej viery. R. 1603 podarilo sa Angličanom zaujať skoro celý ostrov. Írsku pôdu okrem nepatrnej časti rezervovali anglickým kolonistom, Írom obmedzili právo remesiel a obchodu, takže sa dlho nemohli dostať do lepšieho hmotného položenia. Kostoly a školy im zatvorili a katolíkov pozbavili občianskych práv. Vo svojom zúfalom stave odhodlali sa Íri r. 1641 na povstanie proti Angličanom, ale Cromvell ho potlačil veľmi krvavým spôsobom. Obyvateľstvo z veľkej časti vyhubil, ostatných pozbavil majetku a zohnal do malej provincie Connaught (čít. konaot), ktorú pod trestom smrti nesmeli opustiť. Utrpenie Írov trvalo i za Karola II., vtedy podstúpil mučenícku smrť Oliver Plunket, arcibiskup v Armaghu († 1681; 1920 blahoslavený). Po kratšej úľave za posledných Stuartovcov prenasledovanie katolíckych Írov sa zas zostrilo a trvalo až do konca 18. storočia. Táto časť írskych dejín je jedna z najboľavejších z ľudských dejín vôbec. Toto neslýchané tyranstvo musel znášať írsky národ jedine preto, že chcel byť a bol verný svojej viere.

Fleming, The Ref. in Scotland, Lond. 1910. — Macewen, History of the Church in Seotland. Lond. 1918. — Lang, The mystery of Mary Stuart, Lond. 1901. — Pollen, Mary Queen of Scots and the Babington Plot. Eding. 1922. — Pokorný, Irland, 1916. — Holloway, The Reformation in Ireland, Lond. 1919. — Burke, The Irish Priests in the penal Times. Cahir 1913.

§ 169. PROTESTANTIZMUS V DEDIČNÝCH KRAJINÁCH RAKÚSKYCH, V KRAJINÁCH KORUNY ČESKEJ A SLIEZSKU.

1. Cirkevné pomery v dedičných krajinách rakúskych (Rakúsko, Tirolsko, Štajersko, Korutánsko, Kransko, Gorica) pred reformáciou sa podobaly nemeckým. Ani vyšší, ani nižší klérus nestál na výške povolania. Náboženské novoty v Nemecku našly živý ohlas i v dedičných krajinách, lebo bol medzi nimi úzky kultúrny a hospodársky styk. Prví šíritelia novej náuky okrem vyslaných kazateľov boli remeselníci, baníci a obchodníci. Novota sa rýchlo ujala, čo vidieť z toho, že viedenská univerzita sa zdráhala vyhlásiť r. 1520 exkomunikačnú bulu Exsurge — proti Lutherovi (§ 155, 4). Vo Viedni horlivo hlásal Lutherove náhľady kazateľ Pavol Spretter (Speratus), v Linci učiteľ Freienleben, v Štajerskom Hradci Bartolomej Pica, v Korutánsku minorita Todt a v Tirolsku Karlstadt.

Karol V. wormskou zmluvou (1521) odovzdal dedičné krajiny Ferdinandovi I. (1521-64). Nový panovník postavil sa rozhodne proti protestantizmu. Zákonmi z r. 1523 a 1528 zakázal tlačiť a šíriť Lutherove knihy a prístup kazateľom. Novota sa jednako šírila a našla prívržencov i na Ferdinandovom dvore. Najmä šľachta a mestá boli za novotu a na sneme v Innsbrucku (1532) žiadaly už náboženskú slobodu podľa zásad Lutherových. Ferdinand, obávajúc sa následkov, aké mala nová náuka v Nemecku, neprivolil, ale neodvážil sa ostrejšie vystúpiť proti novotárom. Keďže videl, že na zachovanie katolíckej viery nestačí fyzická moc bez morálnych a duchovných prostriedkov, na radu zbožného biskupa viedenského Fabera nariadil všeobecnú vizitáciu kostolov a kláštorov. Táto vizitácia dokázala, že hlavnou príčinou protestantských úspechov je nevedomosť kléru. Preto sa Ferdinand pričinil o to, aby povzniesol výchovu kléru a úroveň viedenskej univerzity. Lenže univerzita bola už skoro úplne v rukách protestantov. Pre posilnenie katolíckej viery odhodlal sa povolať do Viedne r. 1551 jezuitov, medzi ktorými bol aj Peter Canisius, pôvodca veľkého a malého katechizmu (§ 176, 5). Jezuiti horlivým kázaním a najmä v školách dosiahli značné výsledky, ale protestantizmus sa i tak šíril Stavy dedičných krajín na zhromaždení vo Viedni r. 1556 nechcely poskytnúť Ferdinandovi pomoc proti Turkom, len keď sa im povolí kalich laikov a hlásať slovo božie „bez ľudského prídavku". To pohlo Ferdinanda k tomu, že r. 1562 začal rokovať s koncilom tridentským a pápežom o povolení prijímania pod oboma spôsobmi a o zrušení kňazského celibátu. Pius IV. povolil r. 1564 kalich laikom, lenže hneď sa ukázalo, že protestantov ústupky nezískajú a medzi vernými katolíkmi vyvolávajú len nové zmätky. Preto prijímanie pod oboma spôsobmi v dedičných krajinách onedlho zrušili.

2. Po Ferdinandovi I. dostal Rakúsko Maximilián II. (1564 Di 1576), kráľ Uhorska a Čiech. Ostatné dedičné krajiny podelili medzi jeho bratmi — Ferdinandom a Karolom. Protestantizmus za vlády Maximiliána II. mal voľnejšiu ruku. Dolnorakúske stavy žiadaly r. 1564 úplnú slobodu pre augsburské vierovyznanie a odstrániť všetky iné obrady, ktoré sa protivia augsburskému vyznaniu. Podobne i hornorakúske stavy žiadaly r. 1565 prijímanie pod oboma spôsobmi, obrady v nemeckej reči a zrušiť kňazský celibát. Maximilán II. nevyhovel ich žiadosti, ale zamýšľal uviesť akýsi miešaný katolicizmus. R. 1568 na viedenskom sneme sľúbil šľachte a rytierom náboženská koncesiu, ak prispejú svojimi prostriedkami splácať dlhy, ktoré vznikly za tureckých vojen, a keď sa zaviažu, že tým prestanú medzi nimi všetky náboženské spory. Roku 1571 skutočne vydal tzv. asekuráciu, ktorou povolil šľachte a rytierom augsburské vierovyznanie v ich hradoch, mestách a k nim patriacich patronátnych farách. Naproti tomu musely stavy prisľúbiť, že nebudú rušiť katolíkov vo vyznávaní ich viery. No nedodržaly to. Katolíkov, najmä duchovných, vyháňaly a strpčovaly im život.

3. Za cisára Rudolfa (1576-1612) v dedičných krajinách vládol jeho brat Ernest. Keď sa protestanti dopustili rozličných prechmatov proti katolíkom, Ernest zakročil proti nim. R. 1578 zakázal protestantské bohoslužby vo Viedni a v panských mestách; do mestského zväzku slobodno bolo prijať len katolíka, v školách mohli vyučovať len katolícki učitelia a podľa katolíckych kníh. Ale toto nariadenie nebolo všade a jednako uplatnené. Protestantizmu postavili väčšie prekážky až vtedy, keď Melchior Klesi sa stal administrátorom viedenského biskupstva (r. 1588). Jeho pričinením obnovili nariadenia Ferdinanda I. Podľa nich profesorom na univerzite mohol byt len katolík a k promócii pripustili len toho, kto zložil katolícke vierovyznanie. Protestantských kazateľov nahradil všade katolíckymi. Keď sa preto protestantskými kazateľmi naštvané sedliactvo vzbúrilo, dosiahol uverejnenie nových štátnych dekrétov, ktorými maly byť dedičné krajiny vrátené katolíckej viere. Onedlho sa stal Klesl viedenským biskupom a kardinálom (1598-1630) a svojím apoštolským účinkovaním dosiahol, že katolícke náboženstvo v Rakúsku znovu ožilo.

4. Uplná rekatolizácia Rakúska nastala len za Ferdinanda II. po belohorskej bitke (1620). V Hornom Rakúsku, ktoré cisár dal do zálohu Maximiliánovi Bavorskému, uverejnil r. 1624 patent, podľa ktorého protestantskí duchovní a učitelia do ôsmich dní mali zanechať krajinu. R. 1625 nariadil všetkým obyvateľom prijať katolícku vieru, alebo sa vysťahovať. Podobne postupoval cisár i v Dolnom Rakúsku. V mestách zakázal protestantskú bohoslužbu a nedovolil prijať do mestského zväzku protestantov. Viedenskú univerzitu čiastočne odovzdal jezuitom (1622) a protestantských kazateľov vypovedal z krajiny.

V Štajersku a Korutánsku, kde protestanti mali prevažnú väčšinu, musel Karol (1554-90), hoci sám bol presvedčený katolík, pokračovať veľmi opatrne. Potreboval totiž pomoc protestantov proti Turkom. Zmluvou v Brucku nad Murou r. 1578 dal protestantom značnú náboženskú slobodu. Aby však posilnil katolíkov, založil r. 1573 jezuitské kolégium a univerzitu v Štajerskom Hradci. Úplnú rekatolizáciu Štajerska, Kranska a Gorice uskutočnilo prísne katolícky vychované arcikniežа Ferdinand. Pomáhali mu seckauský biskup Martin Brenner, ľubľanský Tomáš Chron a lavantský Juraj Stobe. R. 1598 vydal rozkaz, aby protestantskí kazatelia pod trestom smrti opustili jeho krajiny. Obyvatelia mali sa alebo vrátiť do katolíckej Cirkvi, alebo sa vysťahovať. Jezuiti a kapucíni sa zas usilovali vnútorne získať obyvateľstvo pre katolícke náboženstvo. Tak bol protestantizmus vo Ferdinandových krajinách úplne potlačený a katolícka viera reštaurovaná.

V Tirolsku, ktoré protestantizmus najmenej zasiahol, rekatolizácia išla pomerne dosť ľahko. Arcikniežа Ferdinand sa staral o výchovu dobrého kňazstva. Veľmi blahodarnú činnosť v prospech katolíckej veci vyvinuli r. 1562 jezuiti, povolaní do Innsbrucku. Tirolsko sa stalo onedlho príkladnou katolíckou krajinou.

5. V krajinách koruny českej (Čechy, Morava, Sliezsko a Lužice) protestantizmu pripravil pôdu husitizmus. Kališníci (§ 140, 4), ku ktorým patrila väčšina českého obyvateľstva, preto apoštolská stolica im neschválila kompaktáty, len čo sa dozvedeli o Lutherových novotách, hneď nadviazali styky s reformátormi. To isté urobila Jednota českých a moravských bratov. Česká a moravská šľachta túžila po rozmnožení svojej moci a po cirkevných majetkoch, preto sa ujala nových náuk. Nemecké mestá Čiech a Moravy boli prvé medzi zahraničnými mestami, ktoré z Nemecka povolaly luteránskych kazateľov.

Hlavným šíriteľom novôt v Čechách bol Gál Cahera, človek síce učený, ale vrtkavý a nízkych mravov. Na odporúčanie samého Luthera zvolily ho stavy za administrátora utrakvistickélo konzistória a za farára týnskeho kostola v Prahe. Svojimi vášnivými kázňami proti katolíkom získal pre novoty vera prívržencov. Na Morave sa šíril protestantizmus hlavne v nemeckých mestách, a to pričinením Pavla Sprettera z Viedne. V Sliezsku, kde Husovo učenie nenašlo ozvenu, Lutherove náuky úspešne šíril augustinián Melchior Hoffman.

6. Keď Ferdinand I. (1526-64) dosiahol českú korunu, podobne ako v dedičných krajinách, i v Čechách sa postavil proti protestantizmu. Keďže však pre turecké vojny sa nemohol dostatočne venovať domácim veciam, protestantizmus sa vzmáhal. Protestantské stavy boli už také silné, že odoprely účasť na šmalkaldských vojnách s odôvodnením, že nebudú bojovať proti svojim spoluveriacim v Nemecku, ba vzbúrily sa proti Ferdinandovi. Kráľ vzburu potlačil a s protestantmi sympatizujúcich českých bratov vypovedal z krajiny. Asi 800 ľudí sa vysťahovalo do Poľska a Pruska. Na posilnenie katolíckej viery založil. Ferdinand r. 1556 kolégium jezuitov v Prahe (u sv. Klementa), ktoré organizoval Peter Canisius. Keďže pražská univerzita bola v rukách utrakvistov,

Ferdinand udelil jezuitskému kolégiu právo dávať akademickú hodnosť. Za pražského arcibiskupa povolal horlivého viedenského biskupa Antona Brusa z Mohelnice, ktorý urobil všetko možné, aby utrakvistov spojil s katolíkmi. Žiadal od tridentského snemu povoliť prijímanie pod dvoma spôsobmi, čo Pius IV. r. 1564 povolil pre Čechy, podobne ako pre dedičné krajiny. Lenže kališníci už úplne splynuli s protestantmi a nedali sa kalichom pohnúť do katolíckej Cirkvi.

Za Maximiliána II. (1564-76), ktorý bol v cirkevných veciach ľahostajný (podľa vlastného výroku nechcel byť ani papistom, ani luteránom, ale kresťanom), ale z politických príčin zastával katolíkov, podarilo sa protestantom — oddeleným od českých utrakvistov — dosiahnuť r. 1575 značnú náboženskú slobodu. Zostavili české vierovyznanie, ktoré sa opieralo sčiastky o Lutherovu, sčiastky o Kalvínovu náuku. Cisár ho síce nepotvrdil, ale prisľúbil protestantom, že vo veciach viery nebude im robiť prekážky. Na Morave, kde protestantské stavy boli ešte silnejšie ako v Čechách, vec katolíkov stála ešte horšie, a nebyť horlivých olomouckých arcibiskupov — Viliama Prusinovského z Vičkova 1672) a Jána Grodeckého († 1574), iste by bola úplne upadla. Oni uviedli jezuitov do Olomouca (1566) a Brna (1572); v Olomouci zriadili jezuiti akadémiu, ktorej Maximilián II. udelil také práva, aké maly vtedajšie univerzity.

Keď na český trón nastúpil Rudolf II. (1577-1611), prísne katolícky vychovaný na španielskom dvore, katolíci mali nádeje a protestanti sa obávali o svoju náboženskú vec. No nesplnila sa ani nádej katolíkov, ani obava protestantov. Trudnomyseľný Rudolf II. býval trvalo na pražskom dvore a nestaral sa o panovnícke povinnosti. Obnovil síce nariadenia svojich predkov proti protestantom, ale neurobil nič, aby sa aj uskutočnily. Preto sa protestantizmus medzi šľachtou značne Na Morave sa Cirkev katolícka utešene vzmohla. Zaslúžil sa o to najmä olomoucky arcibiskup Stanislav Pavlovský (1579-98). Zvolal r. 1591 cirkevnú synodu do Kromeríža, na ktorej vyhlásil uznesenia tridentského snemu a pričinil sa, aby ich aj dodržali. V jeho šľapajách kráčal i nástupca, knieža František Dietrichstein († 1640), ktorý prinavrátil do Cirkvi veľkú časť vysokej moravskej šľachty. Katolícka reštaurácia na Morave mala ozvenu aj v Čechách. Pražskí arcibiskupi Martin Medek († 1590) a Berka z Dubé 1606) sa usilovali provinciálnymi synodami prehlbovať v krajine katolícky život. Keďže cisár Rudolf II. bol bezdetný, bola vážna obava, že po jeho smrti česká a uhorská koruna sa dostane protestantom. Preto na radu kardinála Klesla r. 1606 uznali za hlavu habsburského domu arciknieža Mateja, Rudolfovho brata. Matej uzavrel r. 1606 vo Viedni mier s uhorskými stavmi. V ňom zabezpečil nekatolíckej šľachte, zemanom a mestám náboženskú slobodu. Rudolf II. nechcel však uznať uznesenia viedenského mieru. Preto Matej zvolal uhorské stavy do Bratislavy (r. 1608) a rakúske do Viedne a zaistil ich podporu proti každému, kto by chcel ohrozovať viedenský mier. Ku konfederácii uhorských a rakúskych stavov sa pridala aj moravská šľachta pod vedením českého brata Karola zo Žerotína. Matej sa potom odhodlal detronizovať Rudolfa II. Vtrhol na Moravu a do Čiech. Rudolf II. bol v ťažkom položení. I zvolal do Prahy české stavy a sľúbil protestantom náboženskú slobodu. Ich prostredníctvom došlo medzi Matejom a Rudolfom II. k mieru v Libni (r. 1608). V ňom cisár prepustil Matejovi Uhorsko, Rakúsko a Moravu a so zvolením cisárovým i Česi prijali Mateja za budúceho kráľa. Matej sa musel odmeniť moravským stavom za poskytnutú pomoc tým, že ešte toho roku im dal náboženskú slobodu. České stavy za svoju pomoc Rudolfovi žiadaly r. 1609 od neho, aby povolil české vierovyznanie a vydal im pražskú akadémiu. Keď sa cisár zdráhal splniť ich požiadavky, vzbúrily sa proti nemu pod vedením Václava Budovca z Budova, spojily sa so stavmi sliezskymi a postavily proti cisárovi vojsko, ktorého veliteľom bol Matej Thurn (§ 164, 1). Tak prinútily Rudolfa II. vydať r. 1609 majestát, v ktorom udelil českému vierovyznaniu z r. 1575 úplnú slobodu. Z ďalších náboženských škriepok katolíkov s protestantmi vyvinula sa tridsaťročná vojna (§ 164).

7. Sliezsko, bývalé poľské kniežatstvo, patrilo od XIV. stor. pod nadvládu českú. Kňazstvo holo z veľkej čiastky neučené, a tak nemohlo odporovať novotám. Vratislavský biskup, knieža Ján V. udržiaval styky s Lutherom a jeho nástupca Jakub Salza bol slabý. Vo Vratislave novotu hlásal kazateľ Valent Krautwald. R. 1526 zdedil Sliezsko Ferdinand I., ale vtedy už novota tak zosilnela, že všetky pokusy vyhubiť ju sa stroskotaly. Vlastným reformátorom Sliezska bol šľachtic Gašpar Schwenkfeld († 1561), ktorý sa spočiatku oduševňoval za Luthera, neskoršie sa však odchýlil od jeho učenia o eucharistii, založil zvláštnu protestantskú sektu (§ 159, 4) a získal, najmä v Sliezsku, veľa prívržencov.

Budholz, Gesch. der Regierung Ferdinands I. Wien 1838. — Denifle, Luther u. Luthertum, Wien 1904. — Kréss, Gesch. der béhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. Wien 1910. — Léscke, Der Protestantismus in der osterr.- ungar. Monarchie. 1909. — Saftien, Die Verhandlungen Kaiser Ferdinand I. mit Papst Piue IV. iiber den Laienkelch und die Einfuhrung deeselben in Osterreich. 1890. — Peka, Bílá Hora, 1922. — Peka, Dčjiny Valdštejnského spiknutí. 1895. — Kryétéfek, Protestanství v Cechách až do bitvy bélohorské. 1906.

§ 170. REFORMÁCIA V UHORSKU. PROTESTANTIZMUS NA SLOVENSKU.

1. Nemecké reformné hnutie prenikalo i do uhorského, štátu, kde pre zvtáštne vnútorné pomery malo iný priebeh ako inde v Európe. V Sedmohradsku a na Slovensku boli nemecké osady; holo teda prirodzené, že i tunajší Nemci živo reagovali na náboženský pohyb v Nemecku. Keďže kráľovský dvor v Budíne bol s nemeckým cisárskym dvorom nielen v diplomatickom styku, ale aj v rodinnom (kráľovná Mária, manželka Ľudovíta II., bola sestra Karola V. a Ferdinanda I.), nemecké hnutie dostalo sa aj na budínsky dvor. I keď kráľovná Mária ostala katolíčkou, je isté, že jej dvorný kazateľ Ján Cordatus z Hraníc na Morave a jej spovedník Ján Henkel z Levoče boli prívržencami Lutherových náuk. Ale ani to nemohlo zaistiť v Uhorsku—aspoň pred pohromou pri Moháči—záujem širších vrstiev o novotu, lebo luteranizmus vystupovať všade v znamení nenávisti proti pápežovi a odboja proti Rímu. Uhorsko však, ktoré v minulosti požívalo toľko dobrodení Svätej stolice, nemalo príčiny dať sa strhnúť k útoku proti Rímu, a nebyť neštastnej bitky pri Moháči, po ktorej sa Uhorsko dostalo do celkom nového položenia, iste by sa tu nebol protestantizmus značnejšie rozšíril. Hoci cirkevných neporiadkov, pre ktoré sa protestantizmus ľahko šíril, bolo dosť aj v Uhorsku, predsa neboly hlavnou príčinou, že sa v Uhorsku ujal. Z tradičnej vernosti Uhrov ku Sv. stolici a katolíckemu náboženstvu vyplývajú zákony z r. 1523 a 1525, ktoré čo najprísnejšie zakázaly náboženské novoty v Uhorsku. (Lutherani omnes de Regno exstirpentur libere capiantur et comburentur ...) Tieto prísne zákony však neznamenaly, že Uhorsku sa už zachytil luteranizmus v širokých vrstvách, ale maly skôr preventívny ráz a chcely dokumentovať vernosť Uhrov ku Sv. stolici. Nevieme ani o jednom prípade z predmoháčskej éry, že by boli voľakoho spálili pre otvorený luteranizmus.

2. Vnútornými rozbrojmi oslabené Uhorsko zažilo r. 1526 katastrofálnu porážku pri Moháči, ktorou sa začaly časy rozkladu veľkého Uhorska, a tým aj rozklad náboženskej jednoty. Na bojisku padol kráľ Ľudovít II., ochranca katolíckej viery, a šesť biskupov, medzi nimi aj ostrihomský arcibiskup Ladislav Szalkai. Biskupstvá ostaly zväčša neobsadené a v cirkevnej správe nastaly zmätky. Keďže krát bol bezdetný, v Uhorsku vznikly veľké spory o trón práve vtedy, keď náboženské novoty čakaly na politické nepokoje, aby sa mohly ľahšie zahniezdiť. Uhorské kráľovstvo sa rozdelilo na tri časti: južná sa dostala do moci tureckej; východné Slovensko s Podkarpatskou Rusou a Sedmohradskom držal v moci Ján Zápoľský, spišský župan a vojvoda sedmohradský; stredné a západné Slovensko mal Ferdinand, brat kráľovnej-vdovy Márie. V tureckej časti vítali Lutherove náboženské novoty, lebo znamenaly oslabovanie vplyvu katolíckeho nápadníka uhorského trónu, Ferdinanda. Ešte ľahší prístup mal luteranizmus na Slovensko, respektíve do Sedmohradska. I keď totiž Ferdinand a Záporský a chceli ostať katolíkmi, nemohli dosť rozhodne vystupovať proti novotárom z obavy, aby ich šľachta neopustila a nepristúpila ku protivníkovi. Protestantizmus však ani vtedy nemohol vystúpiť v Uhorsku ako masové hnutie, ale šíril sa od osoby k osobe. Ferdinand zaplavil Slovensko nemeckým vojskom, ktorého kapitáni boli prívržencami luteranizmu a vo svojom okruhu podporovali novotu. Biskupi nemohli novotám náležite čeliť, lebo ich nebolo, a kde aj ostali, museli spravovať i susedné diecézy, čo, pravda, nezvládli. Nitriansky biskup Štefan Podmanický síce ostal i po mobáčskej pohrome (korunoval i Zápoľského, i Ferdinanda za kráľa), ale keď r. 1528 zomrel, ostalo nitrianske biskupstvo prázdne až do r. 1557. Jeho majetky zhabali Ferdinandovi kapitáni. Podobne zas Zápoľského ľudia sa zmocnili majetkov jágerského biskupa a viacerých biskupstiev uhorských. Na uprázdnené biskupstvá síce i Ferdinand, i Zápoľský vymenovali svojich prívržencov, no boli to len politickí exponenti a ako takí, obyčajne s cirkevného ohľadu nehodní (František Thurzo v Nitre, vo Spiši prepošt Ján Horváth). Preto ich Sv. stolica ani nepotvrdila. Po Szalkaim stal sa ostrihomským arcibiskupom Pavol Vardai (1527-49), človek starý, ktorý už nemal tých biskupských vlastností, aké vyžadovala vážnosť čias. Jágerské biskupstvo po odchode biskupa Vardaiho do Ostrihomu ostalo až do r. 1540 neobsadené. Celé Uhorsko 10 rokov po bitke pri Moháči malo len troch vysvätených biskupov. Kde bol súci biskup, tam sa protestantizmus do r. 1560 nemohol silnejšie ujať. A to je hlavná príčina, prečo sa luteranizmus i pri všetkých tradíciách v Uhorsku silne ujal. Protestantizmus totiž mal najľahšiu pôdu tam, kde alebo nebolo arcipastiera, alebo bol nesúci.

3. Keďže v týchto kritických časoch nebolo súcich biskupov, nebolo ani za katolícku vec oduševnených kňazov. Hádam nikdy predtým a potom nestál uhorský klérus na takom nízkom stupni ako práve vtedy, keď mal najviac čeliť nebezpečným novotám. Na nešťastie nemal sa ani kde vychovávať. Uhorské vysoké školy, ktoré vznikly ešte v predošlej perióde, už zanikly (Academia Istropolitana zanikla r. 1490). Uhorské kňazstvo sa vychovávalo zvyčajne na univerzite viedenskej, pražskej a krakovskej, ktoré už ovplyvňoval protestantizmus (§ 169, 1, 5), alebo boli bezfarebné. Odtiaľ prichádzalo kňazstvo nasiaknuté už novotami. Iní zas, ktorí študovali na talianskych školách (Padua), nepriniesli si odtiaľ dostatočnú pohotovosť proti novotám. Profesori na týchto školách totiž necítili a preto ani úplne nepoznali nebezpečenstvo novôt. Okrem toho kňazstva bolo veľmi málo, keďže v pohnutých časoch z obavy pred Turkami neverne zanechalo svojich veriacich. Kánonické vizitácie z rokov 1560-tych podávajú o tom smutný obraz. "Väčšina fár nebola už dávnejšie obsadená. Najmä na západnom Slovensku. Duchovní sa totiž odtiaľ odsťahovali do bezpečnejších krajov. Podobne bolo aj na východnom Slovensku a v ostatných Turkami obsadených krajoch Uhorska. Aj tí, ktorí ostali na svojich miestach, boli nedisciplinovaní. Ostrihomský arcibiskup Vardai zvolal r.1530 a 1535 synody, aby dal kňazstvu potrebné pokyny proti bludu. Ale kňazstvo, a to práve to, ktoré by bolo najviac potrebovalo poučenia, neprišlo. Ľud, pravda, nechcel ostať bez kňaza, preto ani nepozeral, ako zmýšľa jeho duchovný. Kremnica r. 1533 až od

viedenského biskupa žiadala farára. Keď niektorý farár prejavoval náklonnosť k novotám, cirkevná vrchnosť nebola dosť energická odstrániť ho, lebo nemala poruke lepších ľudí, ktorými by ho bola nahradila, alebo bola voči nemu už bezmocná, lebo sa ho ujal zemepán. Fary totiž zväčša patrily zemepánom alebo mestám. Viacerí farári neboli vôbec vysvätenými kňazmi. Kánonické vizitácie z týchto rokov spomínajú mnohých kňazov, ktorí nevedeli dokázať svoju ordináciu. Kláštory rad-radom zanikaly. Buď sa ich zmocnili Turci, buď zemepáni a mestá zhabali rehoľné majetky a rehoľníkov vypudili. Poniektoré kláštory v neistých časoch, podobne ako v Nemecku, sa rozišli, alebo ich bolo treba rozpustiť, lebo sa klonily k novotám (kartuziáni vo Spiši).

4. Uhorská šľachta obviňovala čiastočne Rím z katastrofy pri Moháči (§ 157, 3) a klonila sa vždy viac k novotám, od ktorých očakávala hmotný zisk (zhabanie cirkevných majetkov) a rozšírenie svojej moci nad poddanými. Šľachtické rody, keď sa pridaly k novej viere, podľa zásady, že zemepán má právo rozhodovať aj G viere svojich poddaných, podporovaly rozširovanie novej viery i v odľahlých dedinách. Na Slovensku takýmito protektormi reformácie boli Peter a Mikuláš Kostka, zemani českého pôvodu. ktorí stáli v službách kráľa Jána Zápoľského. V ich rukách boli početné hrady v Trenčianskej stolici, v Turci, v Orave, v Liptove a v stolici Zvolenskej. V Turci sa ujala protestantizmu rodina Révayovcov, z ktorých František — človek u Ferdinanda I. veľmi vplyvný a obľúbený — písal si so samým Martinom Lutherom. Táto rodina sa zmocnila na čas aj majetkov premonštrátskeho prepošta v Turci. V Bratislavskej a Nitrianskej stolici a vo Spiši s úspechom šíril novotu Alexius Thurzo, v Zemplíne Peter Perényi, vo Zvolenskej stolici a v Liptove rodina Balaššovcov. František Nyári prijal na svoje majetky okolo Holiča a Šaštína z Moravy vypudených novokrstencov (1547) — habánov (pôvodom Nemcov), ktorí sa neskoršie rozšírili na Považí. Podobne sa zachovala ku starej viere vysoká šľachta i v ostatnom Uhorsku. Len niektoré rodiny vytrvaly neochvejne pri katolíckej viere. (Pethe Hettes, Pálffovci, Ziehovci.)

5. S náboženskými novotami oboznámili sa v Uhorsku najprv banské mestá na Slovensku a v Sedmohradsku, a to ich nemecké obyvateľstvo. Okrem Ferdinandových vojakov prinášali sem novoty nemeckí úradníci bohatej rodiny Fuggerovcov (sami Fuggerovci boli verní katolíci), ktorej patrily sčiastky slovenské bane. Banské mestá — Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica, Pukanec, Nová Baňa, Ľubietová — maly časté styky s mestami a rodinami v Nemecku. To uľahčilo cestu luteranizmu na Slovensku. Po moháčskej pohrome vera študentov študovalo v Nemecku, najmä vo Wittenbergu, kde nasiakli novotami, a keď prišli domov, stali sa ich oduševnenými propagátormi. Taký bol košický kazateľ Matej Biró z Devy (kňaz; nazvali ho uhorským Lutherom), Ján Tropper, od r. 1535 farár v Banskej Štiavnici, a Leonard Stockel, rektor v Bardejove. V Nemecku ich vyučili, aby sa usilovali doma získať pre reformáciu najprv zemepánov a mestské magistráty a s ich pomocou ďalšie obyvateľstvo. Získali si aj Alexia Thurzu, čím sa luteranizmus dostal do okolia Bratislavy a Nitry. Ba, keďže Thurzo sa stal r. 1527 palatínom, maly novoty zaistenú pôdu v celom Ferdinandovom Uhorsku. Na popud Jána Henkela, bývalého farára v Levoči a v Košiciach, šíril sa luteraniznius tajne už od roku 1526 v Košiciach a Prešove. R. 1530 sa opovážil kazateľ Matej Biró už aj verejne hlásať v Košiciach protestantizmus. R. 1534 sa pridalo k nemu aj mesto Bardejov. Vo Spiši, kde obyvateľstvo bolo zväčša nemecké, neujal sa protestantizmus hneď. Príčinou toho bolo, že Spiš mal politicky i nábožensky autonomné postavenie, a obávajúc sa o svoje privilégiá, bránil sa proti akémukoľvek cudziemu vplyvu. Kňazstvo bolo, vďaka fraternite (§ 135, 3), dobré a dlho sa protivilo novotám. Prepošt Ján Horváth z Lomnice (1511-44), i keď neskoršie aj sám prestúpil na protestantizmus, spočiatku vydal proti luteranizmu veľmi ostré nariadenia. Novoty vyskytovaly sa len ojedinele, a to v kázňach spišsko-belianskeho farára Vavrinca Serpilia (dôverný priateľ Melanchtonov), Juraja Leutschera, farára v Kežmarku, človeka nehodného a záhadného, a v účinkovaní Jána Kletzka, učiteľa v Levoči. Nešťastné pôsobenie prepošta Horvátha zavinilo, že v rokoch 1540-tych celá kňazská fraternita vo Spiši prešla ku protestantizmu a strhla so sebou i ľud. V Sedmohradsku ujalo sa nové učenie pričinením Jána Hontera a M. Pemfflingera najprv medzi Sasmi v Brašove a Sibini.

6. Luteranizmus vystupoval v Uhorsku veľmi opatrne a neprízvukoval natoľko svoju odlišnú vierouku, ako skôr disciplinárnu odchylnosť. Nevystúpil ako nová náboženská spoločnosť, ale v rámci starej Cirkvi hlásal očistenie kresťanstva a evanjelium bez „ľudského dodatku". Novotári si ponechali cirkevné obrady, omšové rucho, nekvasený chlieb pri omši, pôsty, ušnú spoveď, takže ľud vlastne nezbadal, že prešiel na inú vieru. Neposlušnosť duchovných oproti cirkevnej vrchnosti nemohla ľud veľmi zaraziť, lebo v pohnutých časoch, aké prežívala v 16. storočí celá Európa, bolo to všade bežné. A keby to bol ľud aj zbadal a nesúhlasil s tým, nemal poruke ráznejšie prostriedky, ktorými by bol prejavil svoj nesúhlas. Kostoly patrily zemepánom a mestským magistrátom. Tak musel prijať novoty, keď nechcel ostať bez kňaza, kostola a cintorína.

Najzjavnejšie sa ukázaly novoty v prijímaní pod oboma spôsobmi a priestupkoch proti kňazskému celibátu. Ľud sa však dal ľahko presvedčiť, že prijímanie pod jedným alebo dvoma spôsobmi a kňazský celibát patria k cirkevnej disciplíne, ktorá podlieha zmenám podľa okolností a potrieb časových a miestnych. Sám Ferdinand I. veľmi sa usiloval o to, aby v Uhorsku, ako i v ostatných krajinách jeho mocnárstva, povolili kalich a zrušili celibát — aspoň pre tých kňazov, ktorí už boli ženatí. Mnoho kňazov posmelil kráľov postup, začali sa ženiť a podávať prijímanie pod oboma spôsobmi a ani nevyčkali cirkevné rozhodnutie. Robili to i takí, ktorí vôbec nezamýšľali pripojiť sa k novotárom a stať sa Cirkvi nevernými. Z toho však, že sa kňazi ženili a podávali prijímanie pod oboma spôsobmi, nedalo sa ešte usudzovať, že odpadli od katolíckej Cirkvi a stali sa luteránmi. Podľa kánonických vizitácií z r. 1559 a 1560 na Slovensku len štvrtina kňazstva odpadla verejne k novotám.

Ostatní sa pridržiavali katolíckej Cirkvi, i keď prevažná väčšina z nich žila vo verejnom manželstve. Vizitátori pri mnohých ženatých kňazoch vydali najlepšie svedectvo o ich katolíckom zmýšľaní. Ženba kňazov za panovania Ferdinanda I. bola bežným zjavom, ba azda želateľným, a neprekážala zastávať kňazský úrad. Keď pápež na Ferdinandovu žiadosť povolil kalich, ženbu kňazov však nie, mnohí zo ženatých kňazov radšej prešli ku protestantizmu, ako by boli zanechali manželku a deti. A ľudí ľahko mohli strhnúť za sebou, lebo so stránky dogmatickej i tak sa ešte nejavil rozdiel medzi starou a novou vierou.

7. S katolíckeho hľadiska bolo pre Uhorsko veľkým nešťastím, že medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským, hoci obaja boli verní katolíckej Cirkvi, viedol sa ustavičný boj. Preto sa ani jeden nemohol na svojom území rozhodnejšie venovať upevneniu katolíckej viery. A vtedy ráznejšie zákonité opatrenie iste ľahko by bolo udusilo novoty už v zárodku. Situáciu nezlepšil ani veľkovaradínsky mier z r. 1538 medzi Ferdinandom a Zápoľským. V ňom sa dohodli, že sa navzájom uznávajú za kráľov svojich území, a ak zomrie Zápoľský bez detí, jeho územie pripadne Ferdinandovi, a naopak. Touto dohodou sa mohlo oslobodiť Uhorsko aj od Turka, ktorý mal v moci celé stredné Uhorsko a škodne vplýval na náboženský vývin krajiny. Zápoľský však po veľkovaradínskom mieri oženil sa s Izabelou, dcérou poľského kráľa Žigmunda. Z tohto manželstva sa mu narodil syn Ján Žigmund. Po smrti Jána Zápoľského (1540) Izabela sa snažila získať uhorský trón pre svojho syna Jána Žigmunda. Napomáhal ju v tom Juraj Utešenovic-Martinuzzi (známy pod menom brat Juraj), paulínsky mních a obratný štátnik. On však miesto toho, aby sa dohodol s Ferdinandom, obrátil sa k Turkom a s ich pomocou chcel zaistiť panovnícke právo pre svojho chránenca. Sultán rozhodol v Budíne (r. 1541), že vojvodom Sedmohradska a východného Slovenska je Ján Žigmund pod tureckou zvrchovanosťou; stredné Uhorsko s hlavným mestom Budínom pričlenil priamo do tureckej ríše. Ferdinandovi zostala iba severozápadná časť Uhorska, severozápadné Slovensko. Po páde Ostrihoma do tureckej moci r. 1543 musel ostrihomský arcibiskup Vardai aj so svojou kapitulou utekať na sever — za Dunaj. (Za sídlo si zvolil Trnavu a Bratislavu. Ostrihomskí arcibiskupi zostali tam až do r. 1822.) Podobne jágerský biskup sa uchýlil pred Turkami do Jasova, resp. Košíc. Utešenovic (neskôr kardinál a r. 1551 ostrihomský arcibiskup) klonil sa vo svojej politike raz k Ferdinandovi, raz k Turkom. Svoju kolísavosť však zaplatil životom. Ferdinandovi vojaci ho zavraždili r. 1551.

V politicky takých rušných časoch Ferdinand nemohol venovať náboženskému vývinu väčšiu pozornosť. Rísske snemy r. 1542 v Banskej Bystrici, r. 1544 v Trnave zapodievaly sa síce aj náboženskými otázkami, dožadovaly sa dobrých biskupov a kňazov, aby sa novotám mohlo čeliť, lenže ich uznesenia nemal kto uskutočniť. Je príznačné, že združenie duchovných 24 spišských kráľovských miest sa ešte r. 1543 úpenlivo dovolávalo Ferdinandovej pomoci na záchranu katolíckej viery proti nehodnému prepoštovi Jánovi Horváthovi (r. 1544 pristúpil k novotám a oženil sa). Protestantizmus sa nebadane šíril ďalej. Mestá Košice, Prešov, Bardejov, Sabinov a Levoča rokovaly r. 1546 v Prešove o náboženských veciach a dohovorily sa, že sa budú pridržiavať augsburského vierovyznania. Tým nechcely zdôrazniť natoľko odpadnutie od katolíckej viery, ale skôr to, že sa neklonia k reformovaným alebo novokrstencom, ktorí sa vtedy šírili už aj na Slovensku. Matej Biró Devy totiž r. 1544 zanechal luteranizmus a pridal sa ku kalvínom. Nepozerali na nich dobrým okom ani katolíci, ani luteráni. Spoločný odboj katolíkov a luteránov proti kalvínom dosiahol, že snemy sa začaly živšie zaoberať aj náboženským stavom krajiny. Snem v Bratislave r. 1548 vydal prísny zákon proti novokrstencom a kalvínom, Ferdinand I. nariadil, aby kráľovskí vizitátori zistili náboženský stav v jednotlivých farnostiach, a keď voľakde nájdu novokrstencov alebo sakramentárov, aby postupovali proti nim so všetkou prísnosťou.

8. Nariadenia bratislavského snemu daly podnet k vzniku vierovyznaní na Slovensku. Kráľovskí komisári prišli r. 1549 do Prešova zistiť náboženský stav mesta. Občianstvo 5 kráľovských miest (Prešov, Košice, Bardejov, Sabinov, Levoča) z ohavy, aby ich nepodozrievali z kalvinizmu, poverilo rektora bardejovskej školy Leonarda Stockla, aby sostavil vierovyznanie piatich severo-slovenských kráľovských miest. Ním zložené vierovyznanie (Confessio Pentapolitana) kráľovskí komisári prijali, r. 1558 schválil ho aj Ferdinand I., ba aj ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh. Základom Pentapolitany je Melanchtonovo augsburské vierovyznanie a jeho Apologia (§ 159). Stockel opatrne zložil spomenuté vierovyznanie. Vynechal sporné veci, prízvukoval jedinú a všeobecnú katolícku Cirkev. Ak sa v niečom javila odchýlka, išlo zväčša o také veci, o ktorých len tridentský snem mal dať konečné rozhodnutie. Vtedy sa ešte o takých veciach mohlo dišputovať. Tak i svetská i cirkevná vrchnosť mohla aspoň dočasne prijať vierovyznanie piatich miest. Kráľovské a cirkevné schválenie vierovyznania zaručilo piatim kráľovským slovenským mestám náboženskú slobodu a chránilo ich od upodozrievania z heretického a zakázaného náboženstva.

Keď sa stal ostrihomským arcibiskupom Mikuláš Oláh (1553 až 1568). celou silou sa pričinil, aby rísske zákony z r. 1518 uviedol do života. Snažil sa, aby sa cirkevné majetky dostaly do povolaných rúk a aby sa kňazstvo, ktoré už odpadlo, vrátilo do Cirkvi. Preto poslal do všetkých fár svojich vizitátorov. R. 1558 zvolal synodu do Kláštora pod Znievom. Tam sa mali kňazi stredného a západného Slovenska osobne zodpovedať z náboženských vecí. Najviac duchovných prišlo z Nitrianskej, Tekovskej a Turčianskej stolice, z krajov, novotami najviac ohrozených. Arcibiskup poučoval kňazstvo a posilňoval ho vo viere. Ale farári siedmich banských miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Bystrica, Banská Belá a Ľubietová) sa zdráhali prísť na synodu do Znieva. Keď arcibiskup chcel proti nim pokračovať ako proti bludárom, aby odvrátili od seba podozrenie z herézy, zišli sa r. 1559 do Banskej Štiavnice a na základe Pentapolitany zostavili svoje vierovyznanie, známe pod menom Confessio Heptapolitana (alebo Montana). Osnovateľom odboja proti

arcibiskupovi bol hlavne banskobystrický farár Ulrich Cubicularius (Kammerknecht). Toto vierovyznanie už viac odbočilo od katolíckej náuky ako Pentapolitana, ale aj Ferdinand I., aj Oláh aspoň mlčky ho vzali na vedomie a ono sa stalo oficiálnym vierovyznaním banských miest. Heptapolitanu si osvojila i šľachta a duchovenstvo Liptovskej stolice, ba šírila sa aj ďalej. Na jej základe vzniklo i tretie vierovyznanie na Slovensku — Confessio Scepusiana. Keď totiž spišský prepošt Juraj Bornemisa chcel zaviesť jednotnosť vo všetkých spišských cirkevných obciach, zvolal vrbovský farár Vavrinec Serpilius r. 1568 spišských kňazov na poradu do Hrabušíc. Tam poverili novoveského farára Valenta Megandera (Grossmann) a spišsko-podhradského farára Cyriaka Obsopaea (Koch), aby zložili oficiálne vierovyznanie spišskej fraternity. Toto vierovyznanie — Confessio Scepusiana — predostreté r. 1569, dogmaticky sa najviac odchýlilo od katolíckej náuky.

V obrane katolíckej viery Oláhovi najviac pomáhali jezuiti, ktorých osadil v Trnave r. 1561 (§ 179, 2). Nitrianske biskupstvo odňal nehodnému Františkovi Thurzovi (ktorý ani nebol vysvätený a oženil sa) a oddal ho Pavlovi Bornemisovi. Oláh bol presvedčený, že katolíckej veci v Uhorsku sa pomôže, keď sa uvedie prijímanie pod oboma spôsobmi a keď sa povolí manželstvo už dovtedy ženatým kňazom. Preto sa aj sám pričinil na tridentskom sneme, aby bol povolený kalich a zrušený celibát. Pius IV. poslal roku 1564 Oláhovi dekrét, ktorým povolil len kalich; o kňazskej ženbe nebolo v ňom ani slova. Ešte toho roku vyhlásili pápežskú bulu v Bratislave, Nitre, Trnave a Jágri. Niekoľko rodín sa aj vrátilo do Cirkvi, ale účinok buly predsa nebol taký, aký sa očakával; preto sa prijímanie pod oboma spôsobmi v Uhorsku prakticky ani neuviedlo (formálne ho zrušili na trnavskej synode r. 1611). Oláh r. 1564 znovu zvolal synodu do Trnavy, aby na nej publikoval dekréty tridentského snemu, ale účasť kňazov na nej bola dosť Ferdinand I., ktorý by mu bol pomáhal pri uskutočňovaní tridentských nariadení, na nešťastie r. 1564 zomrel. Jeho smrť znamenala veľkú stratu pre katolícku vec v Uhorsku. I keď totiž Ferdinand nebol človek silnej ruky, predsa bol vždy verne oddaným synom katolíckej Cirkvi.

9. Ferdinandov nástupca Maximilián II. (1564-76) sa už od mladosti klonil k novotám. Neskoršie ho síce Stanislav Hosius, ermlandský biskup (§ 171, 1), ako-tak získal späť Cirkvi, predsa však sa za neho protestantom dobre vodilo. Maximilián nedovolil Oláhovi nútiť duchovných slovenských banských miest, aby prijali tridentské dekréty. Práve jeho vinou sa stalo, že tridentské dekréty za jeho panovania neboly u nás slávnostne publikované. Šľachta aj ďalej odpadávala od Cirkvi a na Slovensku vznikaly samostatné cirkevné zbory, ktoré sa znenáhla vymaňovaly spod právomoci katolíckych cirkevných vrchností. Z nich sa vyvinuly väčšie organizačné jednotky; na ich čele stáli volení seniori.

V týchto ťažkých časoch zomrel Oláh a ostrihomským arcibiskupom sa stal dovtedajší jágerský biskup Anton Vrančič (1568 až 1573), ktorý mal už 65 rokov, keď sa dal vysvätiť a roku 1569 slúžil prvú sv. omšu. V celom Uhorsku boli vtedy len traja vysvätení biskupi (Vrančič, Bornemisa v Nitre a Juraj Draškovič v Záhrebe). Horšie bolo ešte, že po Vrančičovej smrti Maximilián II. nezaplnil ostrihomské arcibiskupstvo, a tak ostalo od r. 1573 do roku 1596 bez arcipastiera. Majetky ostrihomského arcibiskupstva spravovali kráľovskí komisári, ktorí trpeli i to, že aj arcibiskupskí poddaní sa stali protestantmi. 10. Ani za Rudolfa II. (1576-1612) nezmenily sa hneď náboženské pomery Uhorska. On sám bol síce presvedčený katolík, ale keďže nebýval v krajine (býval v Prahe; § 169, 5), neposkytoval katolíkom nijakú pomoc. Na ríšskych snemoch protestantské stavy získavaly prevahu. R. 1587 sa odvážily dokonca protestovať aj proti oprave kalendára, ktorú urobil pápež Gregor XIII. (§ 174, 5). Ale čím ďalej, tým viac sa ukazovalo, že katolícka Cirkev pod vplyvom reformných dekrétov tridentského snemu sa obnovuje. Katolícka renesancia sa prejavila aj v Uhorsku. Jezuiti, ktorých len nedávno vyhnali z Trnavy, mohli sa r. 1586 zas vrátiť na Slovensko (§ 179, 2). Na nitriansky biskupský stolec sa dostal František Forgáč, odchovaný v Ríme v duchu tridentského snemu. Rudolf tiež začal vytláčať protestantov z verejných služieb; preto sa niektoré predné rodiny vrátily k starej viere (Krištof Thurzo, Žigmund Forgáč). Ale zatiaľ, čo sa na Slovensku v prospech katolicizmu náboženské pomery zlepšovaly, v Sedmohradsku vznikly veľké nepokoje. Luteráni, kalvíni a unitári zápasili medzi sebou a s katolíckou Cirkvou. Za vojvodcu Jána Žigmunda sa zdalo, že katolicizmus úplne zanikne. Ale po jeho smrti (1571) zvolily sedmohradské stavy za vojvodcu Štefana Báthoryho (od r. 1576 bol aj poľským kráľom), ktorý bol verným katolíkom. Stav katolíkov sa za neho zlepšil. Jeho syn Žigmund Báthory na nátlak protestantov vyhnal síce jezuitov (1588), ale keď sa zbavil tureckej zvrchovanosti a spojil sa s Rudolfom II. (1594), nastaly pre katolíkov znova lepšie časy. I jezuiti sa mohli vrátiť do Sedmohradska. No protestanti zlým okom pozerali na vzmáhajúcich sa katolíkov i v Sedmohradsku, i na Slovensku. Sedmohradské stavy, aby sa zbavily katolíckeho Rudolfa, radšej sa znovu vrhly do náručia Turkom. Sedmohradské vojvodstvo pod tureckou zvrchovanosťou ponúkly veľmožovi Štefanovi Bočkaymu (1604). Bočkay vyvolal v Sedmohradsku a na Slovensku proti Habsburgovcom povstanie, ktorému dal nielen politický, ale aj náboženský ráz. Vystupoval ako bojovník za náboženskú slobodu. Povstalci donútili Mateja uzavrieť s nimi r. 1606 viedenský mier (§ 169, 5), ktorý zabezpečil úplnú náboženskú slobodu katolíkom, luteránom a kalvínom. Bratislavský snem r. 1608 prijal viedenské uznesenia medzi uhorské krajinské zákony a to zabezpečilo protestantom náboženskú slobodu na Slovensku a v celom Uhorsku. Protestantom sa dovolilo vybudovať si samostatné cirkevné organizácie na čele s vlastnými superintendentmi (čo miestami už i dovtedy bolo) a boli vyňatí spod jurisdikcie katolíckych biskupov.

Na základe tejto náboženskej slobody zvolali protestanti roku 1610 synodu do Žiliny, na ktorej zriadili na území Slovenska tri cirkevné zbory: severoslovenský (Trenčianska stolica, Orava a Liptov), stredoslovenský (Turiec, Zvolen, Novohrad, Hont) a západoslovenský (Bratislavská, Nitrianska a Tekovská stolica). V Žiline zvolili

prvých slovenských superintendentov: Eliáša Lánilto, Izáka Abrahamidesa a Samuela Melika. R. 1614 zišla sa evanjelická synoda v Spišskom Podhradí a podobným spôsobom upravila cirkevné pomery na východnom Slovensku. Superintendentom fraternity sa stal spišsko-podhradský senior Štefan Xylander.

Lányi, Magyar Egyh. tórt. Esztergom 1866. — Karácsonyi, Magyarorsz. Egyh. tórt. Nagyvárad 1906. — Bruckner, Die Oberungarischen Glaubensbe-kentnisse und die Confessio Augustana. Miskolc 1930. — Bucko, Reformné hnutie v arcibisk. ostrihomskom do r. 1564. Bratislava 1939. — Bucko, Mikuláš Oláh a jeho doba, 1940. — Kvačala, Dejiny reformácie na Slovensku. L. Mikuláš, 1935. — Zoványi, A reformáció Magyarországon. Bpest. 1922. — Varsik, Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody. Bratislava. 1932.

§ 171. NÁBOŽENSKÉ NOVOTY V POĽSKU A V BALTICKÝCH PROVINCIÁCH.

1. Úzke spojenie Poľska s Čechmi, husitizmus, českí bratia a humanizmus kliesnili cestu protestantizmu do Poľska. Novoty maly v Poľsku najlepšie výhľady, lebo vysoké a nižšie duchovenstvo bolo teologicky málo školené a mravne hlboko upadlo, a tak im nemohlo dostatočne odporovať. Jednako protestantizmus nemohol v Poľsku hneď zakotviť, lebo Žigmund I. (1506-48) a hnezdniansky arcibiskup Laski († 1531) politickými prostriedkami znemožnili šírenie novôt. Kráľ bol katolíckej viere úprimne oddaný a na sneme v Toruni (1520) zakázal pod trestom vyhnanstva šíriť Lutherove spisy. R. 1534 zakázal navštevovať wittenberskú univerzitu a šľachte nedovolil vydržiavať protestantských kazateľov. Ale i tak sa protestantizmus ujal najmä medzi vysokou šľachtou a medzi krakovskými občanmi. Ešte silnejšie sa zakorenil v nemeckých mestách: v Gdansku, Toruni a Elbingu.

Lepšie sa darilo novotám, keď nastúpil na poľský trón Žigmund II. August (1548-72), ktorý sa za čas aj sám klonil k protestantizmu. Protestantské stavy na rísskom sneme v Piotrkove (1556) žiadaly zvolať národný koncil, kde by sa protestantskí teológovia dohodli s katolíckymi biskupmi na spoločnom vierovyznaní. Žigmund II. predostrel túto požiadavku snemu. Okrem toho sa snažil vymôcť od pápeža Pavla IV. dovolenie slúžiť sv. omšu v reči poľskej, prijímať pod dvoma spôsobmi, zrušiť poľské anáty a kňazský celibát. Pavol IV. nevyhovel jeho žiadosti, ale vyzval kráľa a poľských biskupov, aby ostali verní starej viere. Pápežský nuncius Commendone po ukončení tridentského snemu sa pričinil, aby v Poľsku uskutočnili dekréty všeobecného snemu. Po ruke mu išiel horlivý biskup z Ermlandu, kardinál Stanislav Hosius († 1579), ktorý r. 1565 uviedol do Braunsbergu jezuitov. Onedlho vznikly ďalšie jezuitské kolégiá v Krakove, vo Evove, vo Vilne, Poznani a Pultusku. Tieto opatrenia znemožnily snahy hnezdnianskeho arcibiskupa Jakuba Uchanského († 1581) založiť poľskú národnú cirkev. Lenže protestantizmus sa i tak šíril. Spočiatku to bol viac luteranizmus; v druhej polovici 16. storočia vzmáhal sa zas kalvinizmus a českobratské hnutie. Pričinil sa o to hlavne poľský šľachtic a humanista Ján Laski († 1560). Spomínané tri protestantské smery, aby sa navzájom neoslabovaly, dohodly sa r. 1570 v Sandomierzi na spoločnom vierovyznaní (Consensus Sandomirensis). To ich síce vnútorne nezjednotilo, ale predsa im umožňovalo spoločný postup proti katolíkom.

Po smrti Žigmunda II., ktorým vymrel rod Jagelovcov, združily sa sekty v konfederáciu a vymohly si na varšavskom sneme (1573) náboženský mier, tzv. mier disidentov (pax dissidentium), ktorý uznal ich vierovyznanie a dal im také občianske práva, aké mali katolíci. Poľskí králi pri svojom nastúpení na trón museli mier disidentov potvrdiť prísahou. K jestvujúcim sektám pristúpila v druhej polovici 16. storočia ešte antitrínitárska sekta sociniánov (§ 173, 3). To spôsobilo ešte väčší náboženský zmätok v Poľsku.

Za kráľa Žigmunda III. Wasu (1587-1632), ktorý bol súčasne i švédskym kráľom (§ 166, 2) a úprimne oddaný katolíckemu náboženstvu, začala sa v Poľsku značnejšia rekatolizácia. Kráľov dvorný kaplán, jezuita Peter Skarga († 1612), hnezdniansky arcibiskup Stanislav Karnkowski a krakovský biskup Martin Bialobrzeski († 1585) mali na nej hlavnú účasť. Veľký počet disidentov a mnoho šľachticov sa vrátilo do katolíckej Cirkvi. Ale čím menej bolo disidentov, tým väčšia bola ich nenávisť proti katolíkom. Náboženské nepokoje za Vladislava IV. (1632-48) ohrozovaly aj existenciu ríše. Kráľ chcel dosiahnuť medzi občanmi náboženskú znášanlivosť, preto usporiadal r. 1645 náboženský rozhovor v Toruni. Nemal však nijaký praktický výsledok. Za švédsko-poľskej vojny (1655-60) spojili sa poľskí disidenti so Švédmi, preto kráľ Ján Kazimír (1648-68) značne obmedzil ich náboženskú slobodu. Ján Sobieski (1673-96) znovu potvrdil mier disidentov. Keď však disidenti zneužívali svoju slobodu, na snemoch r. 1717 a 1733 vylúčili ich zo všetkých štátnych úradov a zakázali im shromaždenia. Hľadať pomoc u cudzích mocností pokladalo sa za vlastizradu. No disidenti sa jednako spájali s Ruskom a Pruskom a dosiahli za posledného poľského kráľa Stanislava Augusta Poniatowského (1764-95) veľké práva. Vlastizradné styky disidentov s cudzinou sú tiež jednou z hlavných príčin rozdelenia poľského štátu medzi Ruskom, Pruskom a Rakúskom r. 1772, 1793 a 1795.

2. Rekatolizačné účinkovanie jezuitov sa neobmedzilo na poľských disidentov, ale usilovalo sa zjednotit s Cirkvou aj schizmatických Ukrajincov a či Malorusov (§ 183, 3). Maloruskí biskupi sa odhodlali na synode v Brest-Litowsku r. 1595 spojiť s rímskou Cirkvou na základe florentského zjednocovacieho dekrétu (§ 131, 2). Pápež Klement VIII. schválil zjednotenie; Malorusi si podržali svoje obrady a ich kňazi sa mohli ženiť. No Rusko ťažko znášalo zjednotenie Malorusov s rímskou Cirkvou a jeho podkopnou prácou častejšie došlo k

nepokojom medzi uniatmi a schizmatikmi. Tak r. 1623 schizmatici ukrutne zavraždili Jozajáta Kuncewicza, arcibiskupa v Polocku. Katolícka Cirkev ho kanonizovala r. 1867. 3. V baltských ruských provinciách (Lotyšsko a Estónsko), ktoré patrily nemeckým rytierom, uviedli protestantizmus podobným spôsobom ako v Prusku (§ 158, 1). Keď sa stal arcibiskupom v Rige brat pruského kniežaťa Albrechta Brandenburského, Viliam Brandenburský, odpadol od viery a s ním celé Livonsko prešlo k protestantizmu. V Kuronsku podporoval novotu zas rytier Gotthard Kettler. Protestantizmus sa tu ľahko šíril, lebo biskup Ján z Mannichhausenu predal biskupské majetky, oženil sa a sám prijal augsburské vierovyznanie.

Hanisch, Geschichte Polens, 1923. — Koniecki, Geschichte d. Reformation in Polen. 1904. — Krause, Reformation u. Gegenreform. im ebemal. Konigreich Polen, 1905. — VoIken, Der Protestantizmus in Polen, 1910. — Bu-kowski, Dzieje reformacyi w Polsce. 1883. — Elsner, Der ermeländ. Bischof St. Hosius als Polemiker, 1911. — Staemmler, Der Protestantismus in Polen, 1925. — David, Le protestantisme en Pologne jusqu'en 1570, 1927. — Lortz, Kard. St. FIosius, Beitriige zur Erkenntnis d. Persiinlichkeit u. d. Werkes, 1931. — Kleeberg, Die polnische Gegenreform. in Livland, 1931.

§ 172. PROTESTANTIZMUS V ŠPANIELSKU A TALIANSKU. GRÉCKA CIRKEV A PROTESTANTIZMUS.

1. Náboženská revolúcia strednej Európy mala najmenšiu ozvenu v južnej Európe. Ľud totiž tak isto ako vo Francúzsku, Anglicku alebo severných štátoch, nemal chuť k novotám. V južnej Európe ani vládcovia nemali na novotách politický záujem, preto ich ani nepodporovali a nevnucovali svojim poddaným ako inde v Európe. Ba naopak, podporovali inkvizíciu, ktorá bedlila, aby . náboženská revolúcia nerozšírila i v tejto časti Európy. A aj tí, ktorých protestantizmus zachytil, spracovali si ho ináč, ako ho podávali reformátori. Neprijali totiž dogmatické náhľady protestantov; napodobňovali ich len v ostrom kritizovaní učiteľského úradu Cirkvi a snažili sa o neobmedzenú kresťanskú voľnosť.

2. Do Španielska sa snažil protestantizmus preniknúť z Nemecka a ešte viac z Nizozemska, ktoré tiež patrilo pod žezlo Karola V. Najmä Erazmove spisy, ktoré kritizovaly a vysmievaly cirkevné obyčaje, našly v Španielsku živý súhlas. Miestami (Valadolid, Sevilla) sa utvorily aj protestantské bunky, odkiaľ novotári rozvíjali horlivú propagandu. No protestantizmus v Španielsku sa nemohol značnejšie ujať, lebo cirkevné neporiadky boli už vo veľkej miere vtedy odstránené. Pričinili sa o to vynikajúci španielski biskupi — najmä kardinál Ximenes (§ 141, 4). Aj španielska inkvizícia nemilosrdne pokračovala proti každému rušiteľovi verejného poriadku a náboženskej jednoty. Nešetrili ani najvyšších cirkevných hodnostárov, ako Bartolomeja Carranzu, toledského arcibiskupa, ktorého komentár ku katechizmu sa stal podozrivým z herézy. I keď sa dokázala jeho nevina, predsa pre istotu ostal vo vyšetrovacej väzbe najprv v Španielsku, potom v Ríme.

Zásluhou snaživých biskupov a s podporou katolícky presvedčených španielskych panovníkov (Ferdinand a Izabela Katolícka) kvitol katolícky život a Španielsko malo práve vtedy, keď inde vzbĺkla reformácia, dosť dobrý klérus. Preto v Španielsku nielen že nezakotvily náboženské novoty 16. storočia, ale práve ono sa stalo ohniskom rekatolizácie Európy.

3. Taliansko zväčša patrilo cisárovi Karolovi V. a pápežovi; menšie štáty na Apeninskom polostrove boli by sa zahrávaly so svojou existenciou, keby sa boli opovážily prijať novoty. Sami Taliani mali záujem na udržaní pápežstva, lebo im z neho plynuly rozličné výhody. Cirkevné neporiadky, pre ktoré sa inde ľahko ujal protestantizmus, v Taliansku začali vážne odstraňovať už pred vystúpením Lutherovým. Už na V. všeobecnom sneme lateránskom (1512) sa ozývaly vážne hlasy, ktoré naliehavo žiadaly reformu Cirkvi. Vynikajúci ľudia, ako Caraffa (neskorší Pavol IV.), Kajetán z Tieny, Giberti, utvorili Oratórium božskej lásky (z neho sa vyvinula rehoľa teatínov; § 177, 2b), ktorému sa aspoň v Taliansku skutočne podarilo dosiahnuť niektoré výsledky na poli cirkevnej reformy. Pavol III. r. 1536 zostavil reformnú komisiu, zreorganizoval inkvizíciu a utvoril St. Officium (§ 159, 5), ktoré malo dbať o čistotu viery a potlačovať novoty, ktoré sa nezrovnávaly s cirkevným učením.

Jednako náboženské novoty našly skoro v každom meste prívržencov. Pravda, ostali osihotení. Novoty ohrozily vážnejšie len Benátky a okolie, a aj to len za istý čas. K významnejším šíriteľom novôt v Taliansku patrí Španiel Juan de Valdés († 1541), pápežský komorník a tajomník neapolského miestokráľa. Jeho žiak Don Benedetto napísal dielo Del beneficio di Gesu Christo (preložili ho do rozličných rečí), v ktorom podával Lutherovu náuku o ospravedlnení. Tých, ktorí formálne prestúpili k luteranizmu, nebolo vera. Nemohli ostať na území Talianska, ale museli ujsť do cudziny. Peter Pavol Vergerius, bývalý nuncius, ušiel do Švajčiarska a zomrel r. 1565 ako profesor v Tubingách. Františkán a neskorší generálny vikár kapucínov Bernard Ochino sa oženil v Ženeve, bol profesorom v Oxforde a zomrel r. 1565 v Slavkove na Morave. Marek Anton de Dominis († 1604), biskup v Seni, nechcel síce opustiť katolícku Cirkev, ale popieral jej „vonkajšiu" jurisdikciu podľa Lutherovej a Kalvínovej náuky. Jeho priateľ Pavol Sarpi z rehole servitov tiež podporoval protestantizmus. Giordano Bruno sa stal panteistom. Bol dominikánom v Neapole, ale potom vystúpil a túlal sa po Európe. Vo Švajčiarsku, Nemecku, Anglicku svojimi mnohými spismi tupil katolícke učenie a cirkevný život. R. 1600 spálili ho v Ríme ako tupiteľa viery. Pretože obbajoval Koperníkov heliocentrický systém, pokladajú ho, podobne ako Galileiho, za obeta „cirkevného nepriateľstva" k vede.

4. Protestanti sa pokúsili spojiť aj s gréckou cirkvou a strhnúť ju do herézy. Melanchton poslal r. 1559 patriarchovi Jozafátovi II. preklad augsburského vierovyznania a snažil sa presvedčiť ho, že protestanti sa pridržiavajú sv. Písma, učenia gréckych Otcov a uznesení prvých všeobecných synôd. Patriarcha spočiatku ani neodpovedal. Po ďalších pokusoch novotárov poslal im odpoveď. V nej sa v podstate pridržiaval zdedenej kresťanskej náuky o ospravedlnení, siedmich sviatostiach, omši svätej, úcte svätých a rehoľných sľuboch. Každú novotu pokladal za zločin na kresťanskej veci a žiadal, aby ho novotári ďalej neobťažovali. Vážnejšie nebezpečenstvo, že protestantizmus vnikne do gréckej cirkvi, bolo za patriarchu Cyrila Lukarisa († 1638), veľkého odporcu katolicizmu. Na svojich študijných cestách po Európe zoznámil sa v Ženeve s kalvínskymi teológmi a obrúbil si kalvinizmus. Keď sa stal carihradským patriarchom, chcel ho s pomocou holandskou a anglickou uviesť v gréckej cirkvi. Zostavil Confessio fidei po latinsky a grécky, ktoré však u Grékov vzbudilo odpor a pohoršenie. Preto musel viac ráz odísť do vyhnanstva a konečne na sultánov rozkaz ho zahrdúsili a mŕtvolu hodili do mora. Z účasti na jeho zavraždení podozrievali jezuitov, čo, pravda, nie je dokázané. Carihradské synody z r. 1638 a 1642 a jeruzalemská synoda r. 1672 zavrhly Lukarisovu konfesiu a osvedčily sa za ortodoxné učenie.

Schäfer, Beiträge zur Gesch. dee span. Protestantiemus u. Inquisition im 16. Jh. 1902. — Buschbell, Reform. n. Inquieition in Italien um die Mitte dee 16. Jh. 1910. — Louis, Giordano Bruno, seine Weltauechauung u. Lebens-auffassung. Berlin 1900. — R. Janin, Lee Églises orientalee et les rites orientaux, Paris 1926. — Pichler, Der Patriarch C. Lukaris a. e. Zeit. 1862. — Kissling,, Kard. Fr. Ximenee de Cisneros. Mfflister 1917.

§ 173. VNÚTORNÝ ROZVOJ PROTESTANTIZMU. SEKTY. SNAHY O ZJEDNOTENIE KRESŤANOV.

1. Luther vo svojej náuke vychádzal z mylného predpokladu, že žiadostivosť v človeku je nepremožiteľná. Dedičným hriechom stratil človek nielen pôvodnú svätosť a spravodlivosť (nadprirodzený obraz boží), ale aj rozum a slobodná vôľa sú úplne skazené (prirodzený obraz boží). človek vôbec nie je schopný mravne konať, ale vo všetkom je odkázaný na milosť božiu. Pod vplyvom božej milosti človek koná nevyhnutne. Tým dospel Luther k absolútnemu determinizmu a absolútnej predestinácii. Ospravedlnenie človeka nie je vnútorné (premena), ale len vonkajšie a skladá sa z toho, že Boh pre zásluhy Ježiša Krista odpustí mu hriechy, keď verí. Keďže pre spasenie stačí ospravedlňujúca viera, zbytočné sú vonkajšie prostriedky spásy, t. j. sviatosti. Sviatosti podľa Luthera nie sú prostriedkami milosti, len vzbudzujú vieru. Zo sviatostí — v takomto zmysle ponímaných — uznáva krst, sviatosť oltárnu a pripadne pokánie. V oltárnej sviatosti — hovorí Luther — Kristus je skutočne prítomný (consubstantiatio), ale len vo chvíli nie však pred prijímaním a po ňom; preto sviatosti oltárnej nie je dovolené sa klaňať. Keďže popieral transsubstanciáciu, nemohol pripustiť ani obetný ráz svätej omše. Keď človek dôveruje v milosrdenstvo božie, je úplne istý, že dosiahne spásu, a nepotrebuje konať za svoje hriechy zadosťučinenie — teda dobré skutky. Písmo sv. je jediným prameňom viery. Učiteľský úrad Cirkvi je zbytočný; cirkev je neviditeľná a viditeľnou sa stáva hlásaním slova božieho. Tam je cirkev, kde sa hlása čisté evanjelium. Niet rozdielu medzi klérom a laikmi a niet ani hierarchie. Predsa však je užitočné schádzať sa na vzájomné povzbudzovanie. Zídená obec môže ustanoviť zvláštne orgány, totiž duchovných, aby kázali, krstili a rozdeľovali večeru Pána. Ale čokoľvek činia, konajú to len z rozkazu obce, ktorá im môže túto moc odňať a ľubovoľne udeliť inému. Na tomto základe je vybudované protestantské cirkevné zriadenie. V každej obci je pastor (kazateľ), pastori istého okruhu sú podriadení seniorovi; nad niekoľkými seniorátmi je superintendent. Najvyššia cirkevná moc niektorej krajiny patrí panovníkovi; vykonáva ju ním vymenované konzistórium. Táto cirkevná právomoc patrí panovníkom podľa jedných protestantských učencov preto, lebo jurisdikcia biskupov v protestantských krajinách na augsburskom sneme bola suspendovaná a prešla na svetské kniežatá (episkopálny systém, sumepiskopát kniežat). Podľa iných teológov (Thomasius, Biihme) najvyššia cirkevná právomoc — ako integrujúca časť štátnej moci — patrí hlave štátu a biskupi ju len uzurpovali (teritoriálny systém). Keďže týmito systémami sa dáva panovníkovi neobmedzená právomoc rozhodovať vo veciach svedomia poddaných (cuius regio, illius et religio) — čoho neznesiteľnosť videli aj protestanti — snažili sa iní teológovia (Pfaff) postaviť systém kolegiálny. Podľa neho nositeľmi cirkevnej moci sú zbory (collegium), ktoré mlčky preniesly svoje právo na najprednejšie údy — kniežatá.

Protestantská bohoslužba sa skladá z kázania ako hlavnej časti a večere Pána. K tomu sa poja modlitby a spevy. Pred prijímaním večere Pána je všeobecné vyznanie hriechov, ktoré nastúpilo namiesto spovede. Pastor udeľuje krst, večeru Pána chorým, koná obrady pri pohrebe a uzavieraní manželstva, ktoré nie je sviatosťou, len svetskou zmluvou. Svätenie nedele si protestanti podržali; zo sviatkov si ponechali len väčšie sviatky Pána, Veľký piatok a namiesto sviatkov mariánskych a sviatkov svätých uviedli pamätné dni: 31. október (reformácia), 24. október (vestfálsky mier), 26. august (augsburský mier).

2. Tým, že Luther zavrhol Bohom založený učiteľský úrad v Cirkvi a sv. Písmo vyhlásil za jediný prameň viery, ktoré si každý môže vykladať ľubovoľne, umožnil náboženský subjektivizmus. To spôsobilo, že protestantizmus stratil vnútornú jednotu a vznikly v ňom rozličné spory a sekty. Väčšina protestantov sa združila v troch cirkevných spoločnostiach: v luteránskej a či evanjelickej (podľa augsburského vierovyznania), kalvínskej a či reformovanej (podľa helvétskeho vyznania) a anglickej vysokej cirkvi.

Aj v jednotlivých vierovyznaniach vznikly spory. V luteranizme: spor o sviatosť oltárnu. Hoci Luther popieral transsubstanciáciu, uznával reálnu prítomnosť Krista v oltárnej sviatosti (impanatio). Karlstadt († 1541) zas podľa Zwingliho učil, že eucharistia je len spomienkou na smrť Kristovu. Luther vystúpil proti nemu, takže Karlstadt musel opustiť Sasko.

Spor antinomistický vyvolal Melanchton. Videl, že protestantizmus zavinil nábožensko-mravný úpadok. Preto žiadal kazateľov, aby povzbudzovali ľud k pokániu, a to pohnútkami zo Starého zákona. Kazateľ Agricola († 1566) videl v tom odklon od Lutherovej náuky a návrat k papizmu. Sám Luther popieral tento antinomistický náhľad Agricolov, hoci bol logickou výslednicou jeho náuky.

Spor Osiandrov vznikol tak, že Osiander († 1552), reformátor a kazateľ v Norimbergu, klonil sa v náuke o ospravedlnení človeka ku katolíckemu stanovisku, že Boh skutočne vnútorne posväcuje človeka, a nielen prikrýva jeho hriechy, ako učil Luther. Osiandrovi odporcovia boli najmä protestantskí teológovia Morlin, Chemnitz a Stankar, ktorí potlačili jeho hnutie. Spor majoristický vyvolal Juraj Major († 1574), sunperintendent v Eislebene, ktorý podľa Melanchtona učil, že dobré skutky sú potrebné na spasenie. Proti nemu sa postavili Matej Flacius a Mikuláš Amadorf, ktorí tvrdili, že dobré skutky priamo škodia večnej spáse. Melanchton bol aj pôvodcom sporu synergistického. Proti Lutherovi, ktorý popieral spolupôsobenie človeka pri ospravedlnení, tvrdil, že pri diele spásy musí človek spoluúčinkovať. Tento Melanchtonov náhľad verejne hlthal Ján Pfeffinger, profeaor v Lipsku. Jeho prudkými odporcami boli Amadorf a Flacius. Sporné stránky sa navzájom kacírovaly, sosadzovaly, ba došlo aj na popravy.

Melanchton bol pôvodcom i kryptokalvínskeho sporu a či filipizmu (podľa Melanchtonovho krstného mena). Nespokojný s Lutherovou náukou o oltárnej sviatosti - o ubikvite, klonil sa ku Kalvínovmu náhľadu o duchovnom požívaní tela Kristovho. Tento náhľad po Lutherovej smrti mal v Sasku vera prívržencov a ich vodcom bol Melanchtonov zať, Gašpar Peuzer. Kurfirst August I. († 1586), ktorý bol tuhým luteránom, vypudil kryptokalvínov zo Saska. Pritom mnohých uväznili, ba i popravili.

Časté spory ohrožovaly jednotu protestantizmu a jalovými dišputami obmedzovaly jeho výkonnosť. Preto sa protestantské kniežatá snažily ukončiť spory. Kázaly protestantským teológom vypracovať konkordiálnu formulu (formula concordiae), v ktorej sa maly stretnúť všetky sporné stránky. Z poverenia wurtemberského kniežaťa Krištofa zostavil protestantský teológ Jakub Andreä a generálny superintendent Martin Chemnitz r. 1576 spoločné vyznanie v Torgau (Torgisches Buch). Protestantskí učenci zrevidovali Torgauskú knihu v kláštore v Bergene pri Magdeburgu (Bergisches Buch alebo Solida declaratio) a r. 1580 publikovali s troma starokresťanskými symbolmi (apoštolské, nicejsko-carihradské a atanázske), s augsburským vierovyznaním a jeho apológiou, so šmalkaldskými článkami a Lutherovými katechizmami. Tieto vyznania a spisy tvoria oficiálnu konkordiálnu formulu protestantizmu. Ona je základom protestantskej ortodoxie. Väčšina nemeckých protestantov ju prijala, ale predsa niektoré štáty ju odmietly a prešly ku kalvinizmu. Konkordiálna formula vlastne nezjednotila protestantov, ba naopak, stala sa v skutočnosti „formula discordiae".

Reformovaná cirkev kalvínska neposkytovala jednotlivcom v náboženských veciach takú slobodu ako luteránska. Bola disciplinovanejšia. Jednako i v nej vznikly spory. V náuke o absolútnom predurčení došlo k nedorozumeniu medzi tzv. supralapsarii a infralapsarii. Prví tvrdili, Kalvínom a Bezom, že Boh jedných ľudí predurčil na večnú blaženosť, iných zavrhol - už pred Adamovým pádom do hriechu - vlastne bez ohradu na Adamov pád. Podľa toho Adam nevyhnutne upadol do hriechu a Boh núti hrešiť každého reprobovaného človeka, aby ho mohol nenávidieť a trestať. Infralapsarii učili, že predurčenie sa stalo len po predvídaní Adamovho pádu. V Holandsku vznikol spor arminiánsky. Arminius († 1609), kazateľ v Amsterdame, klonil sa k infralapsariom.

Podporovala ho holandská republikánska strana na čele s advokátom Jánom Oldenbarneveldom a učencom Hugom Grotiom. Proti nim prudko vystúpil profesor v Leydene František Gomar. Móric Oranžský bol k obom stránkam ľahostajný, neskoršie však armeniánov nemilosrdne potlačil. Synoda v Dordrechte r. 1619 autoritatívne sa postavila za prísnu náuku Kalvínovu. Prenasledovanie protestantov za Márie Katolíckej dalo podnet sporom v anglickej episkopálnej cirkvi (§ 167, 5). Niektorí teológovia episkopálnej cirkvi ušli na pevninu, kde sa oboznámili najmä s kalvinizmom. Keď sa za Alžbety vrátili do Anglicka, nechceli sa pripojiť k anglickej episkopálnej cirkvi, lebo vraj v nej je ešte veľa papistického. Žiadali odstrániť kríž, cirkevné rúcho, organ, sviatky a miesto toho dožadovali sa „čistého" cirkevníctva. Preto ich nazývali puritánmi. Volali ich aj presbyteriánmi, lebo miesto episkopálneho zriadenia vysokej cirkvi žiadali demokratickú cirkevnú ústavu, v ktorej synoda presbyterov tvorí najvyššie cirkevné fórum. Ešte ďalej išli independenti (alebo kongregacionalisti), ktorí zavrhli synodálne zriadenie a tvrdili, že vo veciach viery každý zbor je úplne autonómny a nezávislý od ostatných zborov. Ich vodcom bol Róbert Brown († 1631).

3. Protestantská zásada slobodného výkladu Písma sv. viedla nielen k rozličným sporom, ale aj k utvoreniu nových siekt. časť novotárov sa odklonila od zjavenej viery a upadla do racionalizmu. Do polovice 17. storočia vznikly tieto protestantské sekty: Anabaptisti a či novokrstenci (§ 156, 3, 157, 5). Podľa slov Písma sv.: „Kto

uverí a bude pokrstený, bude spasený" (Mar. 16, 16) sa domnievali, že deti nemožno krstiť, lebo nemôžu veriť. Vodcom anabaptistov bol Tomáš Mänzer. Jo jeho smrti († 1525) sekta sa rýchlo širila vo Švajčiarsku, Nemecku a Holandsku. Novokrstencom podobní rojkovia boli menoniti a schwenkfeldiáni (§ 159, 4).

Anabaptisti prišli r. 1526 i na Moravu, kde sa udržali aj za prenasledovania Ferdinanda I. a Rudolfa II. Svojou usilovnosťou a najmä pestovaním remesiel sa stali vplyvnými hospodárskymi činiteľmi. Z Moravy sa dostali novokrstenci okolo roku 1547 na Slovensko. Osadili sa okolo Holíča, neskoršie i v Trenčianskej a Nitrianskej stolici (habáni). Zaoberali sa najmä hrnčiarskym remeslom (habánska keramika). Za Márie Terézie sa stali katolíkmi. Z Moravy prešli anabaptisti i do Sedmohradska.

Antitrinitári boli odporcovia náuky o Najsv. Trojici. Vyskytli sa medzi luteránmi aj kalvínmi, ale i jedni, i druhí ich prísne prenasledovali. Spočiatku mali prívržencov najmä medzi Talianmi a Španielmi. Keď popravili ich vodcov lekára Michala Servedeho († 1553 v Ženeve) a Gentilesa († 1566 v Berne), mnohí sa uchýlili do Poľska a Sedmohradska, kde založili početné zbory unitárov. V Sedmohradsku im Juraj Blandrata, lekár Jána Žigmunda, vymohol verejné uznanie.

Antitrinitárske náhľady sostavil do náboženského systému taliansky šľachtic Lälius Socinus († 1562) a jeho synovec Faustus († 1604). Lälius Socinus prišiel r. 1547 do Nemecka, odtiaľ do Poľska, ktoré bolo vtedy útočišťom najrozličnejších siekt. Faustus zašiel do Sedmohradska, kde tiež zakladali unitárske zbory; volali ich sociniánske. Náuka sociniánov je racionalistická. Zjavenie pozbavila všetkého tajomstva. Boh Otec je jedinou božskou osobou, Kristus je nadprirodzeným spôsobom zrodený - Bohom omilostený človek. Vykúpenie je v Kristovom dokonalom zákonodarstve; milosť božia je voľačo vonkajšieho, sviatosti sú len obrady. Strediskom socinianizmu je Rakov (Poľsko) - ich symbolickou knihou rakovský katechizmus. Dnes sú sociniáni - unitári - v Sedmohradsku (asi 60.000), v Anglicku a Severnej Amerike.

Úplnému mysticizmu sa oddávali familisti (familia charitatis). Ich zakladateľom bol Henrich Mikuláš Munster († 1580). Celkom zavrhli vonkajšie cirkevníctvo. Svojím citovým náboženstvom získali si prívržencov najmä v Holandsku a v Anglicku. Im podobní sú kvakeri (ang. Quakers = trasúci sa) - „synovia svetla“. Ich zakladateľom bol obuvník Juraj Fox († 1691), ktorého neuspokojovala anglická náboženská vlažnosť. Preto chcel zreformovať verejný život. Len vnútorné svetlo, ktoré osvecuje každého človeka, je dôležité v kresťanstve. Kvakerov najviac charakterizuje náboženský entuziazmus, jednoduchosť vo viere a životná striezlivosť. Rozšírení sú v Anglicku a Spojených štátoch amerických, kde pôsobil Viliam Penna († 1718), ktorý r. 1682 založil štát Pensylvániu pod anglickou svrchovanosťou. Základným zákonom tohto štátu bola náboženská sloboda. Dnes žije asi 200.000 kvakerov.

Pietisti vznikli v Nemecku ako reakcia na prílišné dogmatizovanie Lutherových náuk. Ich vodcom bol Filip Jakub Spener († 1705), kazater v Štrasburgu. Zavrhol všetky dogmy a náboženstvo vyhlásil za vec srdca. Hernhutaniu (ochranovskí) alebo „spoločnosť bratov" vznikli pričinením grófa Ľudovíta Zinzendorfa († 1760) na jeho majetku v Hernhute (Ochranovce - Sliezsko; odtiaľ Hernhuťania), kde r. 1722 osadil z Moravy vypudených moravských bratov. Náboženský mystik Zinzendorf spojil moravských bratov s tamojšími luteránmi a kalvínmi v jednu samostatnú náboženskú spoločnosť. Hernhuťania si vybudovali aj cirkevnú hierarchiu; prvým biskupom bol sám Zinzendorf. Rozšírili sa v Európe, ba aj v Ázii a Amerike.

Menonitom (§ 159, 4) je príbuzná sekta baptistov. Vznikli v Anglicku okolo r. 1608. Zavrhujú krst dietok a udeľujú ho len dospelým, a to úplným ponorením v rieke alebo nádržkách. Sväté písmo pokladajú za jediný prameň viery a za normu života. Žijú prísnym životom a vyvíjajú značnú misijnú činnosť. Dnes je asi 12 miliónov baptistov (80 % v Severnej Amerike, v Nemecku asi 70.000). Aj na Slovensku majú zbory, a to v Batizovciach, Veľkej a Kežmarku.

Metodistov - tak pomenovaných podra presne odmeraného, pedantného života (methodus vitae) - založil r. 1729 John Wesley (čít. Vesli), študent v Oxforde. Usilovali sa úchvatnými kázňami pohnúť ľudí k pokániu a skutkami milosrdenstva pôsobili najmä medzi nižšími triedami ľudu. V Anglicku, kde boli najsilnejšou sektou, a v Amerike si získali nemalé zásluhy vyučovaním a mravno-náboženským povznesením mravne hlboko upadnutého rudu. Vo vierouke sa pridržiavajú anglikánskej cirkvi. Z dnešného celkového počtu metodistov (30 miliónov) väčšina žije v Severnej Amerike a v Írsku; majú asi 20 rozličných pomenovaní. Účinkujú charitatívne a v misiách majú značné úspechy. Pôvodcom sekty svedenborgiánov je prírodovedec Emanuel Swedenborg († 1772) zo Štokholmu. Svojimi víziami pohnutý cítil sa povolaným založiť „novú cirkev", nový Jeruzalem a vysvetľovať vnútorný i duchovný zmysel Písma sv. Swedenborgov systém je mystická teozofia s racionalistickým rázom. Ospravedlnenie podľa svedenborgiánov nie je len imputatívne, ale záleží v obnovení stratenej slobody človeka. Zo sviatostí podržali si krst a sviatosť oltárnu. Dnes je ich ešte 15.000, roztratených v Anglicku a v Amerike.

4. Ani bohoslužby neboly v jednotlivých protestantských cirkvách jednotné. Formy katolíckej bohoslužby podržala si najviac anglická vysoká cirkev a protestanti vo Švédsku. Tam nezmenili ani výzdobu kostolov a liturgické rúcha. Ani v Nemecku neodstránili razom katolícky vonkajšok, len postupne. Reformovaná cirkev

však radikálne odstraňovala katolícke obrady, obrazy, ba miestami aj organ a zvony. Z katolíckych sviatkov ponechali si skoro všetci protestanti Vianoce, Tri krále, Veľkú noc, Turíce a Nanebovstúpenie Pána, lebo ľud sa týchto sviatkov pridržiaval. Strediskom protestantských bohoslužieb sa stala kázeň, modlitby a spevy. Bohoslužobnou rečou sa stala všade reč rudu. Vplyvom protestantizmu sa nepopierateľne zdvihla úroveň kázní, cirkevného spevu a cirkevnej hudby. Naproti tomu upadlo cirkevné umenie. Jednoduché bohoslužby, zavrhnutie úcty svätých, obrazov, menšia obetavosť rudu na bohoslužobné ciele viedla k úpadku cirkevného umenia. Nábožensko-mravný život protestantov nesplnil očakávania reformátorov. Mravnosť upadla a ľudské náruživosti sa rozpútaly. Nejeden reformátor na konci svojho života to bolestne musel priznať. Protestanti si vytýčili vznešený cieľ: povzniesť každodenný občiansky život na stupeň bohoslužby. Taká myšlienka a snaha, pravda, ani katolíkom nikdy nebola a nie je cudzia. Či sa ju však podarilo protestantom lepšie dosiahnuť ako katolíkom? Protestanti nepritiahli občiansky život bližšie k zbožnosti, ale naopak, zbožnosť zosvetárčili. Vidíme to na vývine modernej kultúry, ktorá nie je veru sakrálna a nenesú ju božie myšlienky. Protestanti nielen že nevedeli spojiť modernú kultúru s Bohom, ale hatili a prekážali aj katolíkom pracovať v tomto smere. Len tak sa mohla vyvinúť dnešná beznáboženská, ba protináboženská kultúra, za ktorú iste sú viac zodpovední protestanti ako katolíci.

5. Smutné následky rozštiepenia kresťanstva a bludy, ktoré z toho vznikly, vzbudily v ušľachtilejších ľuďoch túžbu po zjednotení. V takom smere pracoval vynikajúci protestantský teológ Juraj Calixt († 1656), ktorý sa usiloval nielen zblížiť tri protestantské cirkvi, ale kliesnil cestu aj zblíženiu s katolíckou Cirkvou (synkretizmus). Zaslúžil sa o zblíženie luteránov s kalvínmi a vzbudil väčšie porozumenie pre katolíkov. Tým dosiahol to, že mnoho vzdelancov sa vrátilo do katolíckej Cirkvi. Keď pominuly nešťastné náboženské vojny, ožily synkretizmom vzbudené unionistické snahy. V mnohých krajinách doba a veľké národné snahy priam žiadaly spokojné spolunažívanie konfesií. Náboženské zjednotenie sa zdalo najvyšším národným záujmom niektorým z protestantov i z katolíkov. Na tom pracovali z protestantov holandský učenec, štátnik a teológ Hugo Grotius († 1645), veľký nemecký patriot a filozof Viliam Leibniz († 1716) a Walter Molanus († 1722), konzistoriálny direktor v Hanoveri. Na katolíckej strane za úniu horlil Bossuet, biskup v Moaux, a Krištof Spinola († 1695), biskup vo Viedenskom Novom Meste. Náboženský rozhovor v Toruni (Poľsko), na ktorom sa zúčastnil aj dobromyseľný Grotius, nemal úspech, ba vyvolal medzi protestantmi tzv. synkretistický spor a veľký odpor proti Grotiovi. Bossuet svojím dôvtipným spisom „Exposition de la doctrine catholique sur les controverses" dosiahol niekoľko vynikajúcich konverzií. Leibniz videl v rozštiepení kresťanstva porušený súlad, ktorý sa javí všade v prírode, a všetkými silami pracoval na zjednotení. Cisár Leopold I. prikázal biskupovi Spinolovi, aby rokoval s Leibnizom a Molanom. Zišli sa r. 1683 v Hanoveri. Aj na jednej, aj na druhej strane sa javila dobrá vôľa, i keď málo teologického porozumenia. Všetko sa zvrtlo na tom, že protestanti nechceli uznať tridentínum. Leibniz sa usiloval zblížiť s katolíckou Cirkvou i prostredníctvom francúzskeho dvora, ale volil si nevhodný spôsob. Lebo kým Leibniza sužovalo rozdrobenie kresťanov v Nemecku z vlasteneckých príčin, Eudoví-tovi XIV. a Bossuetovi bolo to vítané práve z politických príčin. Leibnizove unionistické snahy stroskotaly i v Anglicku.

Kolde, Hist. Einleitung in die eymbol. Bucher der evang.-luth. Kirche, 1913. — Weber, Die philos. Scholaatik des deutsch. Protestantismus im Zeitalter der Orthodoxie, 1907. — Bornkamm, Luther u. Boehme, 1925. — Brown, The Englisch Puritans, Gambr. 1910. — Hales The Puritan's Progreas. Lond. 1920. — Whiting, Studies in English Puritanism. Lon 1931. — Whitley, History of British Baptists, Lond. 1923. Krogh-Tonning, H. Grotins n. die relig. Bewe-gungengen im Protestantismus s. Zeit. 1904. — Schliiter, Die Theologie des H. Grotiue, 1919.

HLAVA III.
Katolícka reforma. Rekatolizácia odpadnutých krajov.

Keď pozeráme na deje 16. a 17. storočia pod vplyvom protestantského dejepisectva (Ranke) len ako na reformáciu, respektíve ako na defenzívnu prácu katolíkov a či protireformáciu, bez povšimnutia nechávame tretieho, niemenej dôležitého činiteľa týchto dejín — vnútornú katolícku reformu.

Vnútorná katolícka reforma vznikla, živila sa a vyrástla z vlasť, nej katolíckej pôdy. Je pozitívnym výkonom Cirkvi, a nie reakciou na protestantský útok. Splnila dávne túžby a volania po reforme in capite et membrís. Vnútorná reforma sa rozvíjala zo zárodkov, ktoré vznikly už dávno pred reformáciou (devotio moderna § 145, 5; oratórium božej lásky § 177, 2 b. — vzniklo ešte za Alexandra VI.!). Spoločnosť Ježišova (§ 176) a sv. Teréziou Ježišovou (§ 177, 3) začaté reformné hnutia vznikly na pôde, protestantizmom najmenej ohrozenej a nezávisle od reformácie. Pôsobenie týchto najdôležitejších katolíckych reformných činiteľov sa ani zďaleka nevyčerpávalo len v obrannej činnosti (tak by to bolo, keby boli vznikly len ako reakcia na reformáciu), ale malo pozitívny budovateľský program: znovuzrodenie katolíckej zbožnosti. Pritom, pravda, nepopierame, že katolícka vnútornoreformná činnosť sa neživila aj z protestantského útoku. Isté je, že to ju urýchlilo, dávalo jej stále tempo, budilo nové katolícke sily, ba v mnohom ohľade ju aj usmerňovalo. Silný útok protestantov ohrozoval existenciu katolíkov, na čo, rozumie sa, reagoval so strany katolíckej pud samozáchovy. Ten však nesiahol len k mocenským Prostriedkom, ale — ako sa stalo už niekoľko ráz v kritických chvíľach — ku vnútornému zdokonaleniu, askéze, ktorá jedine môže zdarne zaistiť jestvovanie takej ustanovizne, ako je Cirkev. Na zosvetárčenie sa reagovalo vnútorným zdokonaľovaním. Miesto neplodných, často bezbožných kritík, aké často odznely so strany plytkých humanistov, postavila sa zásada: nie iných kritizovať, ale seba zlepšiť, nie preinačit

cirkevné zriadenie, ale zmeniť ľudí. Keďže zlo vyvieralo zo zosvetárčeného kléru, najsúrnejšia bola reforma kléru.

Zosvetárčenému duchu najviac podľahol klérus i ľud na juhu. Teda Taliani viac ako Nemci alebo vôbec severania. Rímska kúria bola úplne zosvetárčená. A predsa katolícka renesancia rýchlejšie pokračovala na juhu ako inde. Vysvetľuje sa to tak, že Taliani i popri svojom svetárstve sa nedotkli Bohom založeného náboženstva, Cirkvi a jej zriadení a Bohom ustanovenej cirkevnej autority. V Nemecku zas prevládal v zbožnosti subjektívny postoj. Tam nemohli a nechceli vidieť božiu autoritu v cirkevnej vrchnosti, ktorú reprezentoval nemeckému duchu cudzí Rím. Vysvetlí nám to i cirkevné sebavedomie, ktoré bolo inakšie na juhu a inakšie na severe. Lutherov útok zastrašil nemeckých katolíkov. I keď sa mnohí nich vyznamenali príkladnou vernosťou k Cirkvi, vzmohli sa iba na obranu. Chýbalo im dostatočné sebavedomie a istota, ktorá v zápase dodáva nových síl. Celkom ináč sa maly veci na juhu. Tam až povážlivo dlho si neuvedomovali vážnosť situácie a hroziaceho nebezpečenstva. Leo X. sa díval na nemecké udalosti ako na malicherné mníšske škriepky. Neskoršie sa mu zdalo, že ich zahladí obratným politickým ťahom (poslal Fridrichovi zlatú ružu a navrhoval ho za cisára, § 155, 2). Napokon bol presvedčený, že kliatba nad Lutherom definitívne potlačí revolučné hnutie. Z celého pontifikátu Klementa VII. možno vyčítať iba to, že si nechcel uvedomovať ďalekosiahlosť náboženských nepokojov. Nazdával sa, že svojou politikou (ináč veľmi nešťastnou) vykonal všetko, čo bolo potrebné v jeho časoch urobiť. Ba nezmýšľal ináč ani Pavol III. V najkritickejšej chvíli odvolal svoje vojská so šmalkaldského bojiska, a tak nepriamo podporoval protestantov (§ 161, 1). Ľahostajnosť najvyšších predstaviteľov Cirkvi zaslúžila by si najrozhodnejšie odsúdenie. Dnes však, po istom časovom odstupe, uznávame, že s ich hľadiska bola čiastočne odôvodnená a mala aj dobré stránky. Vyvierala z akejsi slepej viery južného človeka, že Cirkvou nič nemôže otriasť. Aj v ľuďoch, ktorí ináč dobre poznali slabosť a neporiadky v Cirkvi a rozmach protestantizmu (Contarini), žilo sväté presvedčenie o nepremožiteľnosti Cirkvi. Práve toto skalopevné presvedčenie zachránilo jej život. Nasledujúce stáročia to jasne dokázaly. Reformátori Luther, Zwingli, Kalvín a iní vydali všetku svoju silu, ale ich dielo sa predsa začalo rozkladať. Tu razom vstala zdanlivo už mŕtva Cirkev v úplne obnovenej sile a svojou tvorivou prácou rozvinula taký život, aký cirkevné dejiny dosiaľ nevidely. Sila Cirkvi vyvierala práve z neochvejnej viery v jej večnosť, nepremožiteľnosť a z jej vernosti k tradíciám. Pravda, to neznamená, že ľahostajnosť a nečinnosť kúrie bola na mieste. Nie! Každý zásah v pravom čase iste by bol veľa zachránil. Predsa však neochvejná, až detská viera južného človeka v nepremožiteľnosť Cirkvi sa stala studnicou, z ktorej čerpala katolícka renesancia 17. storočia.

V stredoveku cirkevné reformné hnutia nevychádzaly priamo pápežstva, ale z nepatrných, k hierarchii nepatriacich prvkov (Cluny, cisterciáni, žobravé rehole). Tak bolo aj teraz. Tieto ustanovizne sa staly požehnaním celej Cirkvi, ale len tak mohly vyvinúť svoju činnosť, že sa daly k dispozícii pápežstvu a postavily sa pod jeho vedenie. Tak i novoveké reformné inštitúcie mohly blahodarne pôsobiť v prospech celku len tak, že sa úzko primkly k pápežstvu.

Metódy reformy sa striedaly podľa osôb a miesta. Humanisticky založený kardinál Contarini a pokojamilovný kardinál Sadolet žiadali láskavo a veľkodušne pokračovať proti novotárom; Pavol IV. bezohľadne a rigoristicky používal inkvizície. Jezuiti pôsobili dôkladnou, dobre premyslenou a plánovitou prácou. V zbožnosti badať dva smery: mystický (oratoriáni, španielska mystika) a aktivistický (jezuiti). Katolícka reformná činnosť nebola hladká. Narazila na rozličné ťažkosti. Do tela Cirkvi zažratý renesančný duch sa kde-tu značne ozýval a pôsobil reakčne. Strediskom reakcie bola predovšetkým sama pápežská kúria, jej renesančná životospráva, nepotizmus a protikoncilové náhľady. Kúria nevedela pochopiť Hadriána VI. a pričinila sa o to, že vtedy, keď už v Nemecku všetko horelo, mohol sa stať pápežom taký človek, ako bol Pavol III. Farnese. Ba ešte ani prísny Pavol IV. nevedel sa vymotať z nešťastného kuriálneho nepotizmu. Už zasadal tridentský snem, ktorý mal priniesť Cirkvi obrodu na celej čiare, ale ešte vždy mohol byť pápežom mravne nie bezúhonný Július III. a dosť svetársky založený Pius IV. Bolo tak nielen v Ríme, ale podobný duch vládol aj v biskupských rezidenciách a kapitulách Talianska, Francúzska, Nemecka, Poľska a Uhorska. Duch tridentského snemu mal ťažkú úlohu, kým vytvoril nové ovzdušie a nové zmýšľanie v najvyšších cirkevných kruhoch. Ani tieto prekážky nemohly však udusiť dobré semeno, zasiate tridentským snemom. Snem objasnil mnohé veci na vieroučnom poli a označil pevnú cestu, po ktorej svet dôjde k mravnej obrode. Prozreteľnosť dala Cirkvi vynikajúcich reformných pápežov (Pius V., Gregor XIII., Sixtus V.) a veľa svätcov a svätíc. Ich pôsobením sa stalo storočie, ktoré nasledovalo po tridentskom sneme, najskvelejším storočím v dejinách Cirkvi.

§ 174. PÁPEŽI TRIDENTSKÉHO SNEMU A PO ŇOM AŽ DO 17. STOROČIA.

1. Pápežstvo sa spočiatku — okrem Hadriána VI. (§ 157, 2) — nezúčastnilo v cirkevnej reformnej aktivite. Renesančný duch ho priveľmi oslepil; muselo prísť strašné Sacco di Roma, ktoré ho prebudilo a utvorilo potrebný predpoklad pre spoluprácu pápežstva na reforme Cirkvi (Sacco di Roma — koniec renesancie). Obrat nastal za Pavla III. (§ 159, 5). Za neho pápežstvo sa stalo najprv spolunositeľom a neskoršie aj strediskom vnútornej cirkev-. nej reformy. Vymenoval reformných kardinálov a zvolal tridentský snem. Tak premáhal starý renesančný svet a zapojil sa pozitívne do veľkého reformného hnutia. Pravda, prechod pápežstva renesančného myšlienkového sveta do nového nebol ľahký a ani nebol hneď úplný. Pavlov nástupca Július 111. — kardinál Ján Mária del Monte (1550-55) — bol ešte človek renesančných pápežských tradícií a nepotizmu. Jednako však, aj keď azda nie úplne z presvedčenia, musel pokračovať v začatom reformnom diele. Na žiadosť Karola V. znovu otvoril tridentský snem (r. 1551). Pre výchovu nemeckého kňazstva založil r. 1552 Collegium Germonieum a odovzdal ho jezuitom, ktorých hodne podporoval. Za jeho pontifikátu vrátilo sa aj Anglicko do Cirkvi (§ 165, 5), pravda, len na krátky čas.

2. Po krátkom pontifikáte Marcela II. (1555) nasledoval Pavol IV. (1555-59; Ján Peter Caraffa). Hoci bol už starec (mal 79 rokov, keď sa stal pápežom), predsa bol ešte veľmi energický a sebavedomý. Ako kedysi Inocent III., i Pavol IV. si nárokoval vládu nad všetkými národmi a panovníkmi. Panovníkov, ktorí odpadli od katolíckej viery, pozbavil trónu (pravda, bezvýsledne) a nad národmi vyslovil najťažšie tresty. O pokračovaní tridentského snemu nechcel ani počuť, ale chcel sám uskutočniť reformu. Neúprosnou prísnosťou postupoval proti cirkevným neporiadkom v pápežskej kúrii i mimo nej. Aby potlačil herézu, znovu oživil a ďalej vybudoval inkvizíciu, ktorá nemilosrdne pokračovala proti každému, kto bol čo len podozrivý z herézy. Aj takí ako kardinál Pole a Morone sa stali podozrivými; Moroneho dva roky žalárovali. Pavol IV. bol i spoluzakladateľom reformnej rehole teatínov (§ 177, 2b).

Jednako však svojou veľkou reformnou horlivosťou nedosiahol mnoho. Prekážala mu v tom najmä jeho nešťastná politika a nepotizmus. Z osobného odporu proti Habsburgovcom spojil sa s francúzskym kráľom Henrichom II., ba vítal aj pomoc Vysokej Porty. Zaplietol sa do vojny so španielskym kráľom Filipom II.; pracoval za zosadenie cisára Karola V. a zdráhal sa uznať Ferdinanda I. (pre augsburský mier z r. 1555). Politické veci kúrie zväčša ponechal svojmu synovcovi Karolovi Caraffovi, mravne veľmi plytkému, ktorý hanebne zneužíval svoj úrad. Výčiny Karolove a pápežova zveličená prísnosť vzbudily v ľuďoch veľkú nenávisť proti Pavlovi IV. Rozhorčený ľud po jeho smrti zboril palác inkvizície a potupil jeho sochu.

3. Pontifikát Pia IV. (1559-65; Angelus de Medici) bol s každej stránky šťastnejší ako Pavlov. I keď sám bol ešte svetského ducha, predsa rozumnou diplomaciou a šťastnou voľbou svojich radcov sa stal veľkým podporovateľom cirkevnej reformy. Vyrovnal sa s cisárom Ferdinandom I. a Filipom II. Španielskym, a tak ich pritiahol do záujmovej sféry svojej politiky. Zloduchov politiky Pavla IV., kardinála Karola Caraffu a jeho brata knieža z Paliana, dal popraviť. Tým sa skončil pápežský politický nepotizmus, ktorý Cirkvi tak veľmi škodil. Pravda, aj on vymenoval za kardinála svojho synovca Karola Boromejského (mal 21 rokov), ale tento nepotizmus bol napodiv veľmi šťastný a Cirkvi osožil. Karol Boromejský totiž sa stal dušou kúrie a najväčším hýbadlom reformného hnutia a ako milánsky arcibiskup dobrotivým otcom svojich veriacich. Jemu načim ďakovať, že cirkevná reforma jednako silne napredovala, hoci pápež zmýšľal ešte po svetsky. Pod vplyvom Boromejského Pius IV. ustanovil zvláštnu kongregáciu koncilu a na ochranu viery a mravov uverejnil koncilom nariadený Index librorum prohibitorum (1564). Hlavnou zásluhou Pia IV. je znovuzvolanie a slávnostné ukončenie tridentského snemu. Za neho sa začala ozajstná cirkevno-politická protireformácia.

4. Tridentský koncil položil zdravé základy ozajstnej katolíckej reformácie. Teraz išlo už len o to uviesť do života reformné dekréty snemu. Po koncile — vďaka Prozreteľnosti — nasledovali traja veľkí pápeži, ktorých účinkovanie sa harmonicky dopĺňalo. Svätý Pius V. zreformoval mravy a bohoslužbu; učený Gregor XIII. zakladal školy a geniálny diplomat Sixtus V. zorganizoval kúriu. Zaslúžili si pomenovanie veľkých reformných pápežov.

Pius V. — svätý (dominikán Ghislieri; 1565-72) stal sa pápežom pričinením Karola Boromejského. V ňom získala Cirkev opravdivého reformátora, ktorý uskutočnil reformu najprv vo vlastnej osobe; dominikánsku životosprávu zachoval aj ako pápež. Zjednodušil pápežský dvor, prísne pokračoval proti nemravnosti a znesväteniu nedele. V Ríme odstránil nedôstojné hry. Veľmi sa staral o dôstojnosť bohoslužieb, na ktorých sa aj sám zúčastňoval s veľkou poníženosťou a pobožnosťou. Pre kňazstvo, účinkujúce v dušepastierstve, uverejnil r. 1566 rímsky katechizmus, r. 1568 opravil breviár a r. 1570 misál. Od biskupov a pastoračného kléru prísne žiadal zachovávať rezidenciu; zreformoval kláštorný život rehoľníkov a v spovednej aprobácii podriadil ich biskupom. Jeho zákrok v Anglicku proti Alžbete (§ 167, 6) nebol šťastný a vyvolal reakciu. V Piovi V. znovu ožilo stredoveké panovnícke povedomie pápežov, ale v zmenenej forme. Jeho panovníctvo bolo totiž plné vedomia zodpovednosti a vyplývalo z náboženských pohnútok. Pius V. bol svätec! Uňho politika navždy prestala hrať v pápežskom programe hlavnú a samostatnú úlohu. Má v ňom miesto len natoľko, nakoľko slúži

nábožensko-cirkevným záujmom. Pius V. uskutočnil reformu v Ríme prakticky a teoreticko-zákonodarne v celej Cirkvi. Jeho príkladom povzbudení biskupi — najmä talianski — uskutočnili reformu vo svojich diecézach (u nás Mikuláš Oláh).

Pius pokračoval v starej pápežskej tradícii, keď bránil európske národy pred Turkami. Na sklonku svojho života dožil sa ešte radosti, že španielske, benátske a pápežské loďstvo pod vedením Dona Juana d'Austria r. 1571 zvíťazilo pri Lepante nad Turkami. Tým začalo upadať európske panstvo polmesiaca.

25. Pius V. (1566—1572) dáva nové knihy do vatikánskej bibliotéky. Posledný kanonizovaný pápež (1712).

5. Po náležitých prípravách za Pia V. v reformnom diele pokračoval — a to už aj mimo Talianska — Gregor XIII. (1572-85: Hugo Boncompagni). Nemal síce životnej svätosti svojho predchodcu, ale vplyvom Karola Boromejského a jezuitov sa stal vynikajúcim reformátorom, ktorý svojou vysokou učenosťou, právnickými znalosťami a organizačným talentom doplnil reformné dielo Pia V. Jeho pontifikát znamená začiatok systematickej a na celú Európu sa rozprestierajúcej protireformácie. Reformácia, ohrozujúca Cirkev, práve vtedy dosiahla svoj vrchol (kalvinizmus vo Francúzsku, Anglicku, Poľsku). Našťastie v tejto kritickej chvíli kormidlo Cirkvi mal v rukách človek, ako bol Gregor XIII. Vybadal silu a význam jezuitov a upotrebil ich ako hlavný

prostriedok na šírenie katolíckeho ducha v celej Európe. Doplňovali ich kapucíni, Teréziou zreformovaní karmelitáni a Filipom Nerejským založené oratórium (§ 177, 3a). Gregor XIII. si získal najväčšie zásluhy o povznesenie štúdií a vied. Pre dôkladnejšie vzdelanie kléru založil početné semináre, ako: Collegium Hungaricum (r. 1580 spojené s Germanikom), kolégium anglické, írske, grécke, arménske, maronické a kolégium pre obrátených židov. Ich vedenie zveril jezuitom. Zreorganizoval a bohato dotoval aj Collegium Romanum (založené Piom IV.). Preto sa po ňom, ako po druhom zakladateľovi, podnes nazýva Universitas Gregoriana. Nunciatúry, ktoré Gregor značne rozšíril, sa teraz staly stálymi inštitúciami. Presne informovaly Svätú stolicu o náboženskom stave jednotlivých krajín a pomáhaly uskutočniť reformy tridentského snemu. Trvalé zásluhy si získal Gregor i opravou juliánskeho kalendára (miesto 4. októbra počítalo sa 15. októbra 1582 — § 3, II.).

Gregorom XIII. vybudovaná systematická protireformácia, t. j. pokus politickými prostriedkami získať zpät stratené krajiny, žiaľbohu, viedla k cirkevnému partikularizmu, a tak ku vzniku katolíckeho štátneho cirkevníctva. To sa však podobalo cézaropapizmu so všetkými jeho zlými následkami. Štátne cirkevníctvo zachytilo sa najprv v Španielsku (Filip II.), v 17. storočí vo Francúzsku (Ľudovít XIV.) a v 18. storočí sa zahniezdilo vo všetkých štátoch Európy.

6. Za Sixta V. (1585-90 - Felice Peretti) pápežská stolica vnútorne zosilnela a navonok získala už dávno nevídanú autoritu. Hoci nový pápež pochádzal z najskromnejších pomerov (pastier, neskoršie františkánsky mních), mal neobyčajný panovnícky talent a bol veľmi pracovitý. Ihneď po svojom nastúpení očistil cirkevný štát od nebezpečných banditov a s príkladnou sporivosťou usporiadal financie Sv. stolice. Biskupom naložil visitatio liminum, zriadil 15 kardinálskych kongregácií pre cirkevnú správu (v takej forme fungovaly až do r. 1908, keď ich Pius X. zreorganizoval) a počet kardinálov určil na 70 (6 biskupov, 50 kňazov a 14 diakonov). Peniaze, ktoré získal obratnou finančnou politikou, obrátil na prebudovanie Ríma. Sixtus V. dal večnému mestu zväčša barokový charakter. Pritom, žiaľbohu, nemal dostatočnú pietu ku starým pamiatkam. Dal dokončiť podľa Michelangelových plánov svätopeterskú kupolu a na Svätopeterskom námestí postavil obrovský obelisk z bývalého Nerónovho cirkusu. Založil nové ulice (Via Sistina), vodovod a zväčšil vatikánsku knižnicu (r. 1932 sa čiastočne zborila). Zriadil aj vatikánsku kníhtlačiareň, z ktorej vyšlo r. 1590 opravené vydanie Vulgáty. (Keďže prenáhlená práca bola plná chýb, musela byť už r. 1592 nahradená tzv. Vulgátou klementínskou, ktorá platí dodnes. Ani tá však nie je rečovo bezchybná, preto Pius X. r. 1907 poveril benediktínov zrevidovať ju. Pracuje sa na nej dosiaľ.)

Okrem obrovského vnútorno-cirkevného účinkovania nemalá bola aj Sixtova politická činnosť, v ktorej sa dokázal ako obozretný diplomat. V pomere Cirkvi a štátu zásadne nástojil na stredovekom systéme pápežskej hierokracie (Bellarmínov prvý zväzok Disputationes de controversiis dal na index, lebo autor popieral v ňom priamu pápežovu právomoc vo svetských veciach). Ale v praktickej diplomacii vedel sa múdro prispôsobiť danostiam. Aby vzmáhajúce sa Španielsko — čo znamenalo ohrozovanie slobody a nezávislosti Sv. stolice — nenarušilo rovnováhu v západnej Európe, podporoval Francúzsko (hoci bolo hugenotské!), ktoré znamenalo protiváhu Španielska.

Ľud mu nerozumel vo všetkom a po jeho smrti rozdrúzgal jeho sochu, ako kedysi sochu Pavla IV.

7. Pontifikáty troch reformných pápežov znamenaly pre Cirkev veľkú katolícku reštauráciu. Ich nástupcom, i keď sa vo vnútornej cirkevnej reforme pokračovalo, chýbala Piova svätosť, Gregorov rozhľad a Sixtova veľkorysosť. Preto sa v cirkevnom štáte tu a tam znova zjavily sociálne a hospodárske neporiadky. Ba hlásil sa zasa i nepotizmus. Ani v sporoch, ktoré vyvolaly štátne cirkevníctva, pápeži nemali dosť sily uplatniť svoju vôľu.

Po Sixtovi V. nasledovali Urban VII., Gregor XIV. a Inocent IX. Ich pontifikáty trvaly spolu len vyše roka. Francúzske nepokoje zaujaly ich pozornosť. V politike nepodporovali, ako Sixtus V., Francúzsko, ale Španielsko.

Pravdepodobne za dlhotrvajúcej voľby Gregora XIV. (1590) vznikly tzv. heslá pápežov - alebo proroctvá, pripisované sv. Malachiášovi, írskemu arcibiskupovi († 1148). Je to 111 krátkych viet, ktoré charakterizujú pápežov od Celestína II. (1143-44) až vraj do konca sveta. Heslo Lea XIII. bolo Lumen de caelo, Pia X. Ignis ardens, Beuedikta XV. Religio depopulata, Pia XI. Fides intrepida, Pia XII. Pastor angelicus. Potom nasleduje ešte šesť hesiel. Posledným pápežom podľa nich bude Peter Rímsky. Po prvý raz ich uverejnil Ernest Wion (v Benátkach r. 1595) v zbierke legiend Lignum vitae. Dodnes však nezistili ani pôvodný cieľ proroctiev. Isté je, že ide o falzifikát. Proroctvá so sv. Malachiášom nesúvisia.

Klement VIII. (1592-1605), človek zbožný a múdry, pre slabé zdravie nemohol vyvinúť značnejšiu činnosť. Francúzskeho kráľa Henricha IV. prijal do Cirkvi a sprostredkoval mier medzi Španielskom a Francúzskom. Vydal opravenú Vulgátu (editio Clementina), do kardinálskeho zboru povolal Bellermína a oratoriána Baronia (historik, § 4, 3). Jubilejný rok 1600 pritiahol do Ríma milióny pútnikov.

Po krátkom pontifikáte Lea XI. (1605) nasledoval Pavol V. (1605-21), v náboženských veciach vážny, mecén umení, ale voči svojim príbuzným slabý. R. 1606 vyslovil nad Benátkami interdikt. Je to posledný interdikt, vyslovený nad celým štátom. Učený servita Pavol Sarpi († 1623) zastával štátne cirkevníctvo Benátčanov, kým pápežovo stanovisko bránil Bellarmín a Baronius. Benátske duchovenstvo okrem jezuitov, kapucínov a oratoriánov si nevšímalo cirkevných trestov. Francúzsko síce sprostredkovalo mier medzi Benátčanmi a Sv. stolicou, ale vypudení jezuiti mohli sa vrátiť do Benátok len r. 1657.

8. Gregor XV. (1621-23), veľký ctiteľ jezuitov, kanonizoval Ignáca z Loyoly a Františka Xaverského. Zreformoval voľbu pápeža (nariadil tajné skrutínium), ktorá ostala v platnosti až po Pia X. Staral sa o misie. R. 1622 založil Propagandu (Congregatio de propaganda fide). Vatikánsku knižnicu obohatil slávnou heidelberskou zbierkou (Bibliotheca Palatina), ktorú dostal do daru od kurfirsta Maximiliána Bavorského.

Gregor XV. zaviedol nový spôsob pápežskej voľby, ktorým sa snažil zaistiť jej slobodu a nestrannosť. Katolícke štáty aj v 16. storočí sa usilovaly ovplyvňovať voľbu pápeža. Július II. vyhlásil svätokupeckú voľbu sa neplatnú. Tým vylúčil akúkoľvek možnosť zasahovať do voľby. Ale cisár Karol V. použil pri voľbe pápeža neobyčajný spôsob. Kardinálom svojich krajín označil osobu, ktorú nechcel mať za pápeža. Proti prípadnej voľbe označenej osoby vyslovili cisárovi kardináli veto. Exkluzívne právo (ius exclusionis) sa v 17. storočí vyvíjalo ďalej a nárokovali si ho cisári nemeckí - resp. rakúski, kráľ španielsky a francúzsky. Pápeži sa proti nemu ohradzovali, ale i tak ostalo v platnosti až do najnovších čias. Posledný raz ho použil cisár František Jozef I. Pri pápežskej voľbe r. 1903 krakovský kardinál Puzyna podal na jeho príkaz veto proti Rampollovej kandidatúre. Pius X. pápežskú voľbu definitívne zreorganizoval (1904) a pod trestom exkomunikácie zakázal konklávistom podať veto.

Urban VIII. (1623-44) panoval za nešťastnej 30-ročnej vojny. Pápež sympatizoval viac s Francúzskom ako s cisárom a Španielskom (§ 164, 3). Po vymretí rodu Roverovcov pripojil kniežatstvo Urbino k cirkevnému štátu. Synovci (Barberini), ktorých bohato obdaroval, zaplietli ho do dlhotrvajúcej vojny s kniežaťom z Parmy. Tým, pravda, cirkevný štát hmotne veľmi zaťažil. Kardinálov uchlácholil tým, že im udelil titul Eminencia, ktorý dosiaľ mali len duchovní kurfirsti. Urban vyvinul bohatú staviteľskú činnosť (kolonáda svätopeterského námestia, obrovská konfesia nad hrobom sv. Petra od Berniniho). Bol aj básnikom. Opravil breviár a veľkú časť hymien zmodernizoval. žiaľbohu, často na úkor ich pôvodnej krásy. Sviatky čiastočne zredukoval (na tie, v ktoré dnes farári majú slúžiť sv. omšu „pro populo"). Za jeho pontifikátu sa skončil proces s Galileim (§ 180, 4).

Inocent X. (1644-55; z rodiny Pamfili) prísne vystúpil proti príbuzným svojho predchodcu. Ušli do Francúzska a skoro vyvolali konflikt medzi Francúzskom a Sv. stolicou. Aký však prísny bol proti príbuzným Urbanovým, taký slabý bol voči svojim. Vdova jeho brata, Donna Olympia Majdalchini, ho úplne ovládla. Inocent nesmel bez nej nič podniknúť. Dôstojnosť Sv. stolice vera utrpela. Aká nevďačná bola Olympia, ukázalo sa po pápežovej smrti, keď nechcela hradiť ešte ani pohrebné trovy svojho švagra. Inocent protestoval proti vestfálskemu mieru (§ 164, 5), zmluvné stránky si však nevšimly pápežov protest. V tom sa už začínal javiť duch štátneho absolutizmu, v ktorom katolícke štáty sa uzavieraly pred vplyvom pápežstva do vnútorných vecí a snažily sa získať nad Cirkvou nadvládu. R. 1653 zavrhol Inocent X. janzenizmus (§ 181, 4).

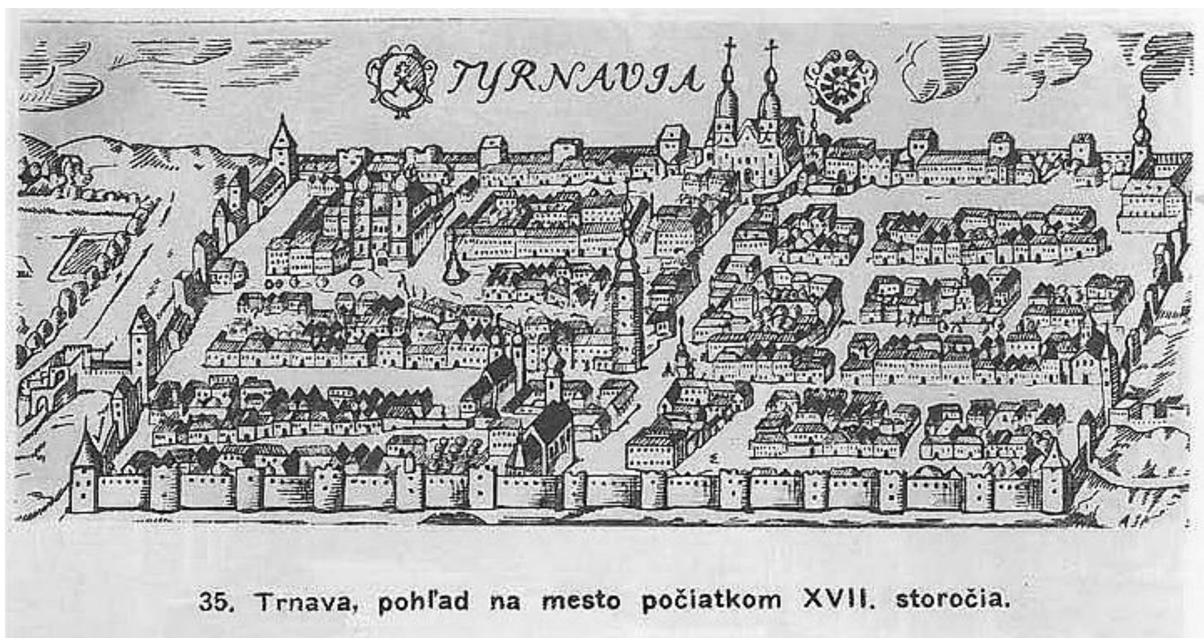
Pastor, Gesch. der Päpste, V.—XIV. — Seppelt-Liiffler, Papstgesch. 1938. — Braunsberger, Puis V. u. die deutschen Katholiken, 1912. — Hirschauer, La politique de S. Pie en France, Paris 1922. — Wynen, Die päpstl. Diplomatie geschichtl. u. rechtl. dargestellt, 1922. — Pollak, Die Kunsttätigkeit unter Urban VIII. 1927. — Coville, Étude sur Maxarin et les démaés avec le pape Innocent X. Paris 1914.

§ 175. TRIDENTSKÝ SNEM.

1. Ako vždy v dejinách, tak aj teraz Prozreteľnosť použila herézu na to, aby ňou obrátila pozornosť na čisté jadro božej náuky. Márne bolo volanie storočí po reforme Cirkvi „in capite et membris". S reformou sa stále odkladalo, kým neprišla veľká katastrofa náboženského rozštiepenia, v ktorej konečne dozrelo presvedčenie o nevyhnutnosti reformného snemu. Tridentský snem, r. 1545 zvolaný, je jedným z najdôležitejších medzníkov v cirkevných dejinách so stránky vieroučnej i reformnej. Volanie po reforme Cirkvi, ktoré odznelo na kostnickom a bazilejskom sneme (§§ 129, 130), nedalo sa už udusiť. V. lateránsky koncil (§ 134, 6) nepodnikol v reformnom ohrade nič významnejšieho. Ba neporiadky v Cirkvi sa ešte viac množily. Lutherovým vystúpením sa vynorila ešte aj vieroučná otázka, ktorú tiež len na všeobecnom sneme mohli riešiť šťastne. I sám Luther a jeho prívrženci sa spočiatku dovolávali všeobecného snemu, verní synovia Cirkvi videli zas v ňom posledný záchranný prostriedok cirkevnej jednoty. Zdalo by sa, že sa ľahko nájde spôsob snem uskutočniť, keď sa po ňom tak všeobecne túžilo. A predsa zvolanie všeobecného snemu narazilo na tisícoraké ťažkosti. Najväčšie boli so strany samých pápežov a pápežskej kúrie. Klement VII., ba ani Pavol III. sa nevedel striasť obavy, že na všeobecnom sneme znovu ožijú konciliárne idey, a to tým skôr, keďže i protestantizmus, i národne prebudené štáty (Španielsko, Francúzsko) maly protipápežské zámery. Cisár Karol V. najviac súril zvolanie snemu, a to z pohnútok ozaj čistých a náboženských, lenže svojimi opatreniami, i keď dobromyseľnými (cisárske náboženstvo, § 161, 1), vyvolal v pápežovi dojem, že chce svojvoľne zasahovať do náboženských vecí. Križovaly sa tu nielen politické záujmy cisára, Španielska, Francúzska a protestantov, ale aj s pápežskou politikou, čo, pravda, veľmi

hatilo zvolanie a priebeh snemu. Karol V. a Ferdinand I. chceli na sneme dosiahnuť zmier medzi Cirkvou a protestantmi, a preto sa usilovali dostať na snem aj protestantov. Ale protestantské kniežatá a ich teológovia pozvanie vždy odmietli. Španielsko, jediný čisto katolícky štát, sa zasa usilovalo dosiahnuť podľa želania svojho kráľa čo najväčšie obmedzenie pápežovho vplyvu na španielskych biskupov, ktorí mali závisieť len od koruny. Francúzsko chcelo robiť cisárovi ťažkosti a uplatňovalo na koncile staré zásady o zvrchovanosti koncilu nad pápežom. Už aj otázka, kde má byť koncil, dlho prekážala jeho zvolaniu a rušivo pôsobila i na jeho priebeh.

2. Konečne po dvojnásobnom nezdarenom pokuse (§ 159, 5) zvolal Pavol III. na cisárovo naliehanie snem do nemeckého mesta (ale na talianskej pôde) Tridentu. Snem otvorili 13. dec. 1545 a a s dvoma prestávkami trval do r. 1563. Dva razy ho prerušili: r. 1549 pre rozpor medzi Pavlom III. a cisárom Karolom V. a r. 1552 pre prepadnutie saského kurfirsta Móricа (§ 161, 2). Druhé ti prerušenie trvalo až 10 rokov, lebo pápež Pavol IV. staval sa k snemu nedôverčivo a najradšej by bol sám chcel uskutočniť reformu ,§ 174, 2). Hneď spočiatku nebolo zhody medzi pápežom a cisárom v otázke rokovacieho poriadku. Pápež chcel, aby sa najprv rokovalo o vieroučných otázkach, cisár zasa súril najprv reformu. Konečne (na piatom zasadnutí) sa dohodli, že otázky viery a reformy sa budú preberať súčasne. Snemu vždy predsedali pápežskí legáti, a to kardináli: del Monte (neskorší Július III.), Cervini (neskorší Marcel II.), Reginald Pole, augustinián Seripando, vynikajúci teológ Hosius a znamenitý znalec nemeckých pomerov pri kúrii Morone. Jemu sa v najkritickejších chvíľach podarilo odstrániť takmer neprekonateľné ťažkosti, ktoré sa vyskytly na konci snemu. Legáti boli v stálom styku s kúriou. V poslednej perióde tridentského snemu šťastne vplýval naňho štátny sekretár kardinál Karol Boromejský. Sekretárom snemu vo všetkých troch periódach bol jezuita Massaxelli. Pred verejnými schôdzkami boli vždy generálne kongregácie. Látku im starostlivo pripravovali teológovia a právnici. Vynikali medzi nimi dominikáni Melchior Canus, Peter de Soto, Ambróz Catharinus a z jezuitov generál Lainez a Salmeron. Keď sa v generálnych kongregáciách dosiahlo dorozumenia o dekrétoch, na slávnostnom zasadaní (sessio) sa hlasovalo podľa hláv, a nie — ako v Kostnici a v Basileji — podľa národov. Hlasovacie právo mali len biskupi a predstavení reholí. Teológovia mali len poradný hlas. Odhlasované dekréty nadobúdaly platnosť len po pápežovom schválení. Spočiatku zúčastnilo sa na sneme veľmi málo Otcov (33 Otcov, zväčša Talianov). Ani neskoršie, keď prišli hlavne Španieli, nebolo viac ako 280 účastníkov. Uhorsko zastupovali na tretej perióde snemu trnavskou synodou (1561) delegovaní čanádsky biskup Ján Kolosvári a kninský biskup Andrej Dudič. Okrem nich Ferdinand I. vyslal ešte aj svojho delegáta, päťkostolskéhe biskupa Juraja Draškoviča. Snem mal dovedna 25 slávnostných zasadaní, a to v prvom období (1546-49) dvanásť, v druhom (1551-2) dve a v treťom (1562-3) jedenásť.

35. Trnava, pohľad na mesto počiatkom XVII. storočia.

3. Látku pre vieroučné dekréty dávala zväčša protestantská náuka. Keďže bola namierená proti prameňom viery (sv. Písmo jediný prameň viery) a proti pochopu o Cirkvi (duchovné a subjektívne chápanie Cirkvi), dekréty tridentského snemu ju jasne podvrátily. Najdôležitejšie uznesenia sú: Okrem sv. Písma aj ústne podanie je rovnocenným prameňom viery. Sv. Písmo môže vykladať jedine Cirkev. Cirkev má sedem Kristom ustanovených sviatostí, ktoré sú opravdivými prostriedkami božích milostí. Hlavným prameňom milostí je sv. omša, ktorá je opravdivou obeťou. Ospravedlnenie človeka nie je len vonkajšie, ale záleží vo vnútornej premene a posvätení. Pôsobí tu milosť božia, ale spoluúčinkuje pri tom aj človek svojou slobodnou vôľou, ktorú dedičný hriech síce oslabil, ale nezničil. Kňazský stav je sviatostný a cirkevná hierarchia je božským ustanovením. V poslednom zasadaní vyhlásil snem dekréty o očistci, o úcte svätých, relikvií, obrazov a o odpustkoch.

V reformných dekrétoch položil snem základy opravdivej cirkevnej reformy. Pretože najväčšie neporiadky sa javily na poli cirkevných benefícií, pre ktoré kňazstvo nábožensky upadlo, reformné dekréty snemu venujú obročníctvu najväčšiu pozornosť. Beneficiátom - biskupom a farárom - naložily prísne zachovávať rezidenciu, zakázaly hromadiť obročie v jednej ruke (cumulus beneficiorum) a zrušily expektancie a provízie. Biskupi mali byť čím skôr (do troch mesiacov) vysvätení a boli povinní vizitovať diecézu. Diecezálne a provinciálne synody sa majú zvolávať pravidelne. Kazateľský úrad je osobnou povinnosťou biskupovou. Nijaké exempcie a apelácie nesmú hatiť biskupov pri uskutočňovaní reformy. Farári sú povinní katechizovať a každú nedeľu a sviatok kázať. Rehoľné duchovenstvo zreformoval snem tým, že sprísnil prijatie do rehole, a najmä tým, že prísne dbal o dodržanie sľubu chudoby. S odpustkami spojené milodary zbierať bolo prísne zakázané. Osobitnú pozornosť venoval snem výchove dobrého kléru, preto dekrétom o seminároch naložil každému biskupovi starať sa o zriadenie diecezálneho seminára. Univerzitným štúdiám to neškodilo.

Snem zrušil klandestinné manželstvá (dekrét Tametsi) a prísne zakázal súboj. Ale v otázke bujnejúceho čarodejníctva a povier nezaujal stanovisko.

Snem neriešil úplne otázku pápežstva, hoci po časoch a udalostiach, v ktorých pápežská autorita toľko utrpela, bolo by malo byt jeho čestnou povinnosťou posilniť pápežovu pozíciu v Cirkvi i konečným vyhlásením jeho neomylnosti. No nestalo sa to najmä pre odpor francúzskych biskupov, ktorí mali už galikánske náhľady. Pre teoretické formulovanie otázka pápežského primátu a neomylnosti ešte neuzrela. Nielen medzi právnikmi, ale aj medzi vážnymi teologmi (Tetzel, Emser, Catharinus) bola mienka, že pápež sa môže stať heretikom. V takom ovzduší sa mohla zrodiť i obava Pavla IV., ktorý vážne počítal s možnosťou, že heretik sa dostane za pápeža a heréza sa zmocní svätopeterského stolca!

Snem neriešil ani otázku reformy svetských kniežat a pomeru Cirkvi a štátu, hoci práve ony boli z veľkej časti príčinou cirkevných neporiadkov. Obával sa totiž, že reforma svetských kniežat urobila by ich nepriateľmi aj ostatných snemových dekrétov. Preto odložil túto otázku na neskoršie časy. Škoda, lebo tým sa umožnilo kniežatám miešať sa v nasledujúcej absolutistickej dobe do cirkevných vecí v takej miere ako hádam nikdy v dejinách.

Niekoľko problémov ponechal snem rozriešiť priamo pápežovi (prijímanie pod oboma spôsobmi, kňazský celibát). Katechizmus, misál, breviár, index zakázaných kníh sú čisto pápežskými vydaniami.

4. Tridentský snem sa skončil 4. dec. 1563. Dekréty podpísalo 252 Otcov a pápež Pius IV. ich bulou Benedictus Deus 26. jan. 1564 bez váhania potvrdil. Otcovia snemu pri rokovaní i pri hlasovaní mali úplnú slobodu. Priebeh rokovaní bol občas dosť najmä keď sa rokovalo o dedičnom hriechu, o jurisdikcii a rezidencii biskupov (či je juris divini alebo nie) a keď generál augustiniánov chcel okrem tomizmu znovu oživiť augustinianizmus (snem to odoprel). Pre autentický výklad snemových dekrétov ustanovil Pius IV. komisiu 8 kardinálov — Congregatio S. Concilli, ktorá sa mala starať aj o uskutočnenie dekrétov. Pápež dal zostaviť tridentské vierovyznanie (Confessio Tridentina), krátky to súhrn najdôležitejších dogmatických snemových uznesení, ktoré musí zložiť každý, kto prijíma cirkevný úrad, obročie, alebo vstupuje do Cirkvi. Uznesenia tridentského snemu bez ťažkostí prijalo Taliansko, Portugalsko, Poľsko, cisár Ferdinand (jeho zvláštne požiadavky: kalich laikov a zrušenie celibátu vid v § 170, 6, 8) a Savojsko. V Španielsku prijal ich Filip II. s podmienkou, ak „neprekážajú kráľovským právam". V Nemecku katolícke stavy s cisárom Maximiliánom II. prijaly ich na augsburskom sneme r. 1566. (Na Slovensku publikoval ich Mikuláš Oláh 23. apr. 1564 na synode v Trnave; § 170, 8.) Francúzsko prijalo vieroučné dekréty hneď, ale reformné dekréty sa zdráhalo vyhlásiť (zásah galikanizmu).

5. I keď sa snemu nepodarilo riešiť všetky naliehavé otázky a dosiahnuť všetko, čo si vytýčil (rozkol vo viere v Nemecku neodstránil), predsa jeho dielo je najdôležitejšie v cirkevných dejinách. Je iste najvýznamnejší medzi všetkými všeobecnými snemami. Už aj okolnosť, že po tridentskom sneme Cirkev viac ako 300 rokov nemusela zvolávať nový všeobecný snem, dostatočne poukazuje na dôkladnosť a šírku práce, ktorú vykonal. Hĺbka významu tridentského snemu nespočíva natoľko v jeho dogmatických dekrétoch, hoci boli základné, ani v jeho reformných ustanoveniach, hoci boli epochálne, ale skôr v tom, že je skutočným stelesnením katolíckeho pojmu o Cirkvi. Tridentský snem znamená víťazné ukončenie veľkého proticirkevného boja, ktorý sa začal v 13. storočí útokmi proti pápežstvu. Tridentský snem skutočne zvíťazil nad konciliárnymi ideami a čo z nich vyplývalo — nad protestantskou ideou o Cirkvi. Obe idey obsahovaly nebezpečné snahy rozkladného partikularizmu (nacionálne, demokraticky subjektívno-individualistické snahy). Snem proti nim zdôraznil a čiastočne aj definoval, že Cirkev je objektívnou, v pápežstve koreniacou všeobecnou ustanovizňou ľudského spasenia. Okrem vatikánskeho je tridentský snem najpápežskejší v dejinách. K teoretickému formulovaniu pápežského primátu na ňom, pravda, ešte nedošlo, lebo nacionálno-cirkevné tendencie (episkopalizmus proti papalizmu) boli ešte prisilné.

H. Swoboda, Das Konzil v. Trient, sein Schauplatz, Verlauf u. Ertrag, 1912. — Schmidt (prot.), Studien Z. Gesch. des Konzil v. Trient, 1925. — Hefner, Die Entstehungsgesch. des Trienter Rechtfertigungsdekrets, 1909. — Mumm, Die Polemik des Martin Chemnitz gegen das Konzil v. Trient, 1905.
H. Swoboda, Trient u. die Kirchl. Renaissance. 1915. — šusta, Die Riimische Kurie u. da8 Konzil v. Trient unter Pius IV. Wiea 1911. — Birkner, Das Konzil v. Trient u. die Reform des Kardinalkollegiuma u. Pius IV., Hist. Jahrb. 1932.

21. Pius IV. potvrdzuje usnesenie tridentského koncilu bulou zo 6. jan. 1564; freska v kaplnke Altemps v S. Maria in Trastevere.

22. Sv. Ignác z Loyoly, zakladateľ a prvý generál Spoločnosti Ježišovej (1541—1556).

§ 176. SPOLOČNOSŤ JEŽIŠOVA.

1. Na reformnej porade za Pavla III. r. 1538 vznikla originálna myšlienka, že treba na čas zakázať všetkým reholiam prijímať novicov, aby sa neskoršie mohla utvoriť úplne nová generácia duchovenstva — nezaťažená minulosťou, ktorá bude môcť uskutočniť reformu. Ale takým radikálnym spôsobom sa nedalo dôjsť k novej kňazskej generácii a Cirkev práve veľmi potrebovala nový kňazský dorast. Doterajšie rehole nemohly ho vychovať jednak pre malý počet členov, verných Cirkvi, hlavne však pre predsudky, nedôveru a nenávisť kresťanského ľudu, s akou sa staval vtedy ku mníchom a kňazom. čerstvá sila a nový duch, aký Cirkev vtedy potrebovala, len tak mohol šťastne pôsobiť, keď vyvieral z novej, pred kresťanským svetom nekompromitovanej ustanovizne. To bola Spoločnosť Ježišova, ktorú založil sv. Ignác z Loyoly. Katolicizmus mohol očakávať obrodu predovšetkým zo Španielska. Ono malo vtedy vedúce postavenie v politike, stálo práve na vrchole svojho kultúrneho vývinu, a čo je najdôležitejšie, protestantizmus sa ho nedotkol. Náboženská vrúcnosť a prítulnosť k Cirkvi v Španielsku bola tradičná; v dlhom boji proti maronom. malo Španielsko dobre osvedčené a povedomé duchovenstvo (§ 142). Nie je preto náhoda, že sv. Ignác z Loyoly bol Španiel a sv. Terézia Ježišova, ktorá svojou mystikou znamenala obrodu náboženského cítenia, tiež pochádzala zo Španielska. Opravdivý zbožný život sa obyčajne pohybuje medzi dvoma točňami — medzi činnou a mystickou zbožnosťou. Len tam, kde obidva smery rovnako pôsobia na vývin, môžu vzniknúť zdravé, úrodné pomery. Staré rehole sa zväčša klonily buď k jednému, buď k druhému smeru. Boli jednostranné. Spoločnosť Ježišova však šťastne vedela spojiť aktivitu s mystikou, preto sa stala rozhodujúcim faktorom v ďalších dejinách Cirkvi.

2. Sv. Ignác z Loyoly (Don Iňigo Lopez de Recaldo; 1492-1556) pochádzal z baskickej šľachtickej rodiny. Ako rytier túžil po mimoriadnych, hrdinských činoch. Vojenská služba v rytierskej forme bola v jeho rodine tradičná. Vojenská disciplína sa stala charakteristikou celého jeho životného programu a charakterizuje aj jeho nasledovateľov. Ako ročného dôstojníka ho ťažko poranili pri Pampellone v boji s Francúzmi. V dlhom liečení si uvedomil, že už nie je súci za svetského bojovníka.

Čítal životopis Kristov, legendy svätých (Františka, Dominika) a rozhodol sa, že sa stane duchovným rytierom. Chcel ísť do Palestíny, aby tam účinkoval za božiu vec. Svoj plán však ešte nevidel jasne. Ujasnil si ho až v Manreze (1523-26), kde sa pod vplyvom „bratov spoločného života" a v prísnej sebakontrole venoval duševnému cvičeniu. Tu sa zrodila jeho knižočka „Duševné cvičenia" - najvýznamnejšie dielo katolíckeho novoveku. Základ jeho programu je neustále a 80 všetkými silami pracovať na duševnej spáse blížnych, a tak dosiahnuť aj svojej spásy. Teda čo najväčšia aktivita. Pretože nebol teologicky vzdelaný, čo mu robilo ťažkosti, začal študovať. V Španielsku študoval elementárne vedy, v Paríži teológiu. Tam svojimi exercíciami získal pre svoj cieľ šesť spolupracovníkov, medzi nimi Petra Lefévra (Faber), Františka Xavera, Diega Laineza (okrem Letévra všetci Španieli). R. 1534 pri omši na Montmartri (slúžil ju Lefévre, ktorý jediný z nich bol kňazom) uzavreli s Ignácom zväzok, že sa venujú službe duší. Počiatočná spoločnosť získala v Benátkach ďalších

prívržencov. Nazvali sa španielsky „Compañia de Jesús" - vojakmi Ježišovými a dohodli sa ostať stále pospolu. Ignác jasne videl, že táto spoločnosť len vtedy bude môcť úspešne účinkovať, keď sa oprie o pápežstvo. Po dlhých poradách zostavili r. 1539 svoje rehoľné stanovy. Mnohí boli proti nim, ale pápež Pavol III. r. 1540 ich jednako schválil. V stanovách prevláda princíp vojenskej poslušnosti a pevného zriadenia. Členovia sa okrem troch obvyklých rehoľných sľubov zaväzujú i štvrtým sľubom úplnej poslušnosti pápežovi. Ich cieľom je dušepastierstvo, ktoré vykonávajú v akejkoľvek forme a kdekoľvek. Zaviazali sa, že na pápežovo slovo pôjdu všade - či medzi Turkov, či medzi protestantov. Spoločnosť Ježišova sa tak stala ozajstným, vždy pohotovým pápežovým vojskom. Za Júlia III. r. 1550 Spoločnosť Ježišovu po niektorých zmenách znovu schválili. Keď zomrel jej zakladateľ a prvý generál sv. Ignác (1556), mala Spoločnosť už 1000 členov.

3. Sv. Ignác z Loyoly sa snažil vypestovať zo svojich stúpencov silné a svojrázne osobnosti. O to sa starostlivo dbalo už pri výbere členov. K tomu smeruje aj ich mnohoraké triedenie a rozličné skúšky, ktoré jezuiti konajú. Ale, hoci jezuitským ideálom je pevná osobnosť, predsa vylučuje všetko subjektivistické. Rehoľa jezuitov je práve najväčšou reakciou na rozkladné subjektivistické snahy oných čias. Všetky sily sú sústredené v rukách jedného — doživotne voleného generála, ktorý je poslušným nástrojom pápežovým. To umožňuje využiť všetky sily v prospech plánu. Vylúčili všetko, čo by mohlo hatiť členov v ľahkej pohyblivosti a čo by prekážalo disponovať nimi. Neviažu sa k jednému miestu (stabilitas loci), nemajú chórovú modlitbu, ba ani osobitný rehoľný habit. Bolo to dobre premyslené, že sv. Ignác nevstúpil do voľaktorej zo starých reholí a nesnažil sa v nej uskutočniť svoj program. Reforma Cirkvi sa mohla uskutočniť len novými metódami, ktoré by sa boli ťažko uplatnily v starých rehoľných a mníšskych formách.

Podobne ako sv. František Asiský, i sv. Ignác pojal do svojho programu absolútnu poslušnosť, ale dal jej pozitívny a vojenský ráz. Idea poslušnosti a podriadenosti mala sa stať strediskom jezuitského zmýšľania (acsi cadaver essent; const. 6). Taký smer mal veľký význam v rozmaznanej renesančnej dobe a znamenal úplný odvrat od rozkladného kriticizmu Lutherovho a humanistov. Vytýčenému cieľu sa nesmú klásť do cesty nijaké prekážky, i keby boli oprávnené. Ako pri vojsku, tak aj u jezuitov daný rozkaz má sa jednoducho splniť. Taká poslušnosť, pravdaže, obmedzuje osobnú slobodu, ale to je pre prospech cieľa často veľmi potrebné. Už skúmať dôvody daného rozkazu znamená vzpierať sa. Cieľom takej poslušnosti je: dať sa opanovať, opanovať sa, a tak opanovať aj iných. Protestantizmus videl v tomto obetovaní vlastnej osobnosti skutok, čo sa protiví mravnosti. Pravda, podľa individualistického zmýšľania je to nepochopiteľné, ale pre pospolitosť je to priam ideálne (najprv je spoločnosť a všetko je pre ňu!). Dôležitý je princíp autoritatívny. (Podľa jezuitskej zásady napr. o cirkevných predstavených sa nemá povedať nič, čo by im škodilo. Z jednej strany je to až heroické, ale na druhej strane ľahko môže utrpieť pravdivosť. Akože sa dá napr. o Alexandrovi VI. hovoriť len dobré?) Podľa pokynov sv. Ignáca cieľ sa má jasne vytýčiť a každý sa má všetkými silami usilovať dosiahnuť ho. Hocijaké prekážky sa majú zdolať. Kto študuje, nemá sa dať vyrušovať inýmr myšlienkami, hoci by boli aj zbožné, lebo prekážajú štúdiu. Snahou sv. Ignáca bolo vypestovať z človeka muža, ktorý vie ovládnuť všetky svoje sklony, predstavy a city. Pritom však má vždy ostať katolíckym človekom, ktorého strediskom je Boh. Sv. Ignác to vyjadril zásadou: „Omnia ad maiorem Dei gloriam."

4. Najvýraznejšou známkou jezuitov je ich aktivita. Zasiahli všade, kde sa javily nedostatky v katolíckom živote, a svojou činnosťou vykonali dôkladnú prácu. Boli činní v pastorácii, misiách domácich i pohanských, vo výchove mládeže a v pestovaní vedy. Náboženským duchom presiaknutý aktivizmus sa spájal s vojenskou disciplinovanosťou a vytrvanlivosťou. Tieto vlastností im najviac dopomáhaly dosiahnuť vytýčený cieľ — získať svet pre Krista. Jezuiti sa stali najmohutnejšími činiteľmi katolíckej reformy a reštaurácie v 16. a 17. storočí. Nevznikli síce priamo preto, aby potlačovali protestantizmus — ako radi hlásajú protestantskí a liberálni spisovatelia — ale skôr okolnosti ich donútily k tomu, že sa stali najväčšími protivníkmi luteranizmu a kalvinizmu. Nezriadený a neposlušný individualizmus ohrozoval stredovekú pápežskú Cirkev; zachránila ju bezpodmienečná poslušnosť a zriadenosť jezuitov.

Pri svojej príznačnej aktivite dbali najmä na praktičnosť a na to, aby čo najrýchlejšie a najľahšie dosiahli vytýčený cieľ. Už tisíc ráz podvrátili ohovárku, že pritom nevyberali v prostriedkoch (pripisovali im totiž zásadu, že cieľ posväcuje prostriedky). Ako znamenití pedagógovia stali sa vychovávateľmi a spovedníkmi najprednejších rodín a panovníkov. Tým si získaly nemalý vplyv na formovanie verejného života. Ale ich zásah do cirkevno-politického života nebol vždy šťastný a zavinil im aj katolíckemu svetu veľa nepríjemností a trpkých chvíľ. často ťažko uznávali, že popri nich môže mať katolícky život aj iných, im rovnocenných činiteľov (preberali kláštory po starých reholiach, ktoré to ťažko znášaly). No vcelku smer Spoločnosti Ježišovej bol vždy úplne cirkevný a náboženský. Cieľom človeka je jeho večné spasenie. Konečnou pohnútkou každého ľudského činu má byť sláva božia. Kým človek žije, jeho nesmrteľná duša je v nebezpečenstve. Preto ju treba chrániť. Čas je krátky. Tu netreba hľadieť na nič, len pracovať na záchrane duší. Toto ponímanie ľudského života držalo jezuitov v stálej napätosti, v stálej aktivite. Nie div, že pritom chladno prijímali a znášali akékoľvek poznámky a mienky.

Ústava jezuitov je prísne monarchistická a centralistická. Na čele rehole je doživotne volený generál, ktorý má neobmedzenú právomoc. Určuje a rozdeľuje úrady, vymenúva provinciálov a rektorov jednotlivých domov. Prijímanie členov do rehole je veľmi prísne. Po dvojročnom noviciáte skladajú jednoduché večné sľuby (vota

simplicia) a začnú štúdium, ktoré podľa individuálneho nadania trvá 8-15 rokov. Po ukončení štúdií je vysviacka na kňaza, a kto sa osvedčil, zloží štvrtý sľub bezpodmienečnej poslušnosti pápežskej Stolici vo veciach misijných. členovia sa delia na klerikov a laikov. Klerici sú rozdelení na tri triedy: professi, ktorí majú aj štvrtý sľub (len tí sú súci pre vyššie úrady v reholi); coadjutores spirituales (kilazi) sa venujú pastorácii a vyučovaniu; scholastici, ktorí majú jednoduché sľuby, študujú a vyučujú. Jezuiti nemajú pachtiť po cirkevných úradoch a hodnostiach. (Cirkevnú hodnosť smú prijať len na výslovnú žiadosť pápežovu.)

Okrem sv. Ignáca hlavným organizátorom jezuitov bol ich druhý generál Lainez († 1565), ktorý v niektorých veciach zmiernil prísnosť zakladateľa. V teologických otázkach sa odchýlil od autority sv. Tomáša Akvinského (sv. Ignác bol za smer tomášovský). Za generála Aquavivu († 1615) dostali jezuiti svoj definitívny študijný poriadok (Ratio et institutio studiorum) na scholasticko-humanistickom podklade. Ešte sv. Ignác založil v Rírne Collegium Romanum (1551), hlavný ústav jezuitov s gymnáziom, filozofickou a teologickou fakultou. Aj Collegium Cermanicum (1552) viedli jezuiti.

5. Spoločnosť Ježišova, vďaka svojej znamenitej organizácii, sa rýchlo šírila. Ked zomrel jej zakladateľ, mala už 12 provincií a viac ako sto domov od Japonska po Brazíliu. Za druhého generála Laineza a najmä za tretieho — sv. Františka Borgiu († 1572) — sa šírila ďalej, hoci v niektorých európskych krajinách (Francúz-sko) narazila na veľké ťažkosti. V Nemecku sa osadili v Kolíne (1544), vo Viedni (1552), v Mníchove (1559) a v Trieri (1560), v Čechách r. 1556 v Prahe. Najvýznamnejším nemeckým jezuitom bol sv. Peter Canisžus († 1597; § 178, 2), organizátor, misionár, kazateľ, profesor teológie (vo Viedni a Ingolstadte) a poradca Ferdinanda I. Nazývajú ho právom „druhým apoštolom Nemecka". Na Slovensko prišli jezuiti r. 1561. V Trnave mali svoj prvý dom (§ 179, 2). Účinkoval tu medzi inými i brat Petra Canisia — Teodorich.

6. Isteže nijaká rehoľa nezasiahla tak živo do dejín Cirkvi a do verejného života ako Spoločnosť Ježišova. Ale ani jedna rehoľa nemala a nemá toľko protivníkov ako jezuiti. To už prirodzene vyplýva z ich veľkej aktivity. Boli činní všade a na každom poli ľudského života. A kto formuje verejný život, má nepriateľov, i keby každý jeho krok a opatrenie bolo úplne bezchybné. No jezuiti neraz dali aj oprávnenú príčinu pre útoky. Taký génius, ako bol sv. Ignác z Loyoly, vedel harmonicky spojiť aktivitu s blčiacou mystickou láskou. Ale jeho nástupcom nepodarila sa vždy taká syntéza. Niekde zveličovali v prísnosti, inde v povoľnosti, alebo boli príliš jednostranní. Preto sa na nich často ponosovali. Ani vnútorné rozkladné snahy, aké sa vari okrem kartuziánov vyskytly v každej reholi, neušetrily jezuitov (pokusy španielskych jezuitov za generála Aquavivu zmeniť monarchistickú ústavu rehole). Museli zasahovať aj pápeži. Ba došlo i k poľutovaniahodnému zrušeniu jezuitov za pápeža Klementa XIV. (§ 187, 5). Ale jezuiti mali vždy dosť sily s bezpríkladnou húževnatosťou a pružnosťou sa vzkriesiť a obnoviť.

Výčitka, že predstavený jezuitov môže podriadeným rozkázať voľačo hriešneho a oni to musia v mene poslušnosti splniť, zakladá sa na zle pochopenom výraze rehoľných štatútov „obligatio ad peccatum" (Const. 6, 5). Podľa stredovekého vyjadrovacieho spôsobu to znamená „povinnosť pod ťarchou hriechu", a nie „povinnosť k hriechu". Tajných pokynov jezuiti nemajú. často spomínané Monita privata Societatis Jesu alebo len Monita secreta (vytlačené v Krakove r. 1614) sú falzifikátom, ktorý zostavil poľský exjezuita Hieronym Zahorowski, aby sa pomstil na reholi.

Brucker, La compagnie de Jésus, Paris 1919. — Lippert, Zur Psychologie des Jesuitenordens, 1923. — Wiegand, Die Jesuiten. 1926. — Gundlach, Zur Soziologie der kath. Ideenwelt u. des Jesuitenordens, 1923. — Hoensbroech (exjezuita, tendenčné), Der Jesuitenorden, 1928. — Funk, Ignat. v. Loyola, 1913. — Weinhandl, Ignat. v. L., die geistl. gbungen eingel. u. iibertragen, 1921. — Bochmer, Loyola u. die Mystik, Leipzig 1921. — Zarucke, Die Exercitia apiritualia des Ignat v. L. in ihren geistesgeschichtl. Zusammenhängen, 1931. — Meszlényi, A magyar jezsuiták a 16. században, Bdpest. 1931. — Bangha, A jezsuitarend és ellenségei. Bpest. 1928. — Dr. Spirko, Ku 400. výročiu Spoločn. Ježišovej, Trnava Kultúra 1941, č. 5-6

§ 177. ĎALŠIE NOVOVEKÉ REHOLE.

1. Na začiatku novoveku najzjavnejší úpadok v katolíckom živote javil sa v rehoľníctve. Najvýbojnejší protivníci katolíckej Cirkvi vychádzali práve z kláštorov (§ 152, I. e.). Nie div, že reformná komisia za Pavla III. (§ 176, 1) navrhovala dať vymrieť všetkým starým rehoľníkom, aby mohla vzniknúť nová, nepokazená rehoľná generácia. Na šťastie však nebolo treba použiť až taký radikálny prostriedok, lebo rehoľníctvo sa samo zreformovalo prv, než zasiahla cirkevná vrchnosť. Duch zbožnosti mohol síce v reholiach časom veľmi zoslabnúť, ale úplne nevymizol. Našli sa všade Bohom omilostení ľudia, ktorí vzkriesili rehoľnícku myšlienku buď v starých, buď v novozaložených reholiach, a tak sa znovu staly požehnaním pre Cirkev a ľudskú spoločnosť. Okrem jezuitov vznikly v 16. a 17. storočí aj iné rehole a náboženské spoločnosti. Skoro výlučne sú románskeho pôvodu; charakterizuje ich aktívny život miesto stredovekého, prevažne kontemplatívneho. Venovaly sa hlavne praktickým veciam, výchove kléru; ľud vychovávaly kázňami, misiami a katechézou. Nové rehole sú zväčša kongregáciami s jednoduchými sľubmi; dosiaľ prevládaly rehole so slávnostnými sľubmi (ordo). Zriekly sa obvyklej prísnej klauzúry, aby sa mohly ľahšie venovať sociálno-charitatívnej činnosti.

2. Pred tridentským snemom vznikly alebo sa zreformovaly tieto rehole:
a) Kapucíni (OMCap). Vznikli r. 1525 ako tretia vetva rehole sv. Františka Asiského. Madiš Bascio, prísny observant v kláštore Monte Falco, snažil sa priviest františkánov k pôvodnej jednoduchosti a prísnosti. Františkáni, ktorých zreformoval Matúš Bascio, nosievali bradu a dlhú končitú kapucňu (preto kapucíni). Klement VII. schválil ich r. 1528 ako vetvu minoritov. Rehora hned zpočiatku prežila ťažkú krízu. Zakladateľ Matúš Bascio vrátil sa k observantom, druhého generálneho vikára Ľudovíta Fossombroneho odohnali pre jeho prísnosť a štvrtý generálny vikár, učený Bernard Ochino, odpadol k protestantizmu (§ 172, 3). Po tejto kríze v druhej polovici 16. storočia sa začali šíriť vo Francúzsku, švajčiarsku, Nemecku a Rakúsku. Najmä v Nemecku si získali veľké zásluhy o zachovanie katolíckej viery. Pavol V. r. 1619 povýšil kapucínov na samostatnú rehoľu. Aj dnes hodne účinkujú v pastorácii a najmä v misiách. Na Slovensku sa osadili v Pezinku (1674) a v Bratislave (1676).

b) R. 1517 vzniklo v Ríme bratstvo duchovných a laikov, zvané „Oratórium božej lásky", ktoré malo povzniesť zbožnosť medzi ľudom. Vynikajúci ľudia, ako Peter Caraffa — neskorší Pavol IV., kardinál Sadoleto, Matej Giberti — neskoršie biskup vo Verone a sv. Kajetán Tieny († 1547) boli tiež členmi Oratória. Z bratstva sa vyvinula klerická rehoľa teatínov (Caraffa bol biekupom v Chieti = Theate) alebo kajetánov po sv. Kajetánovi (Gaetano). Hlavným cierom rehole bolo vy-ehovat Cirkvi mravných, nezištných a vedecky vzdelaných kňazov. Z rehole teatínov vyšlo vera učencov a dobrých biskupov. Kláštory mali v Ríme, Benátkach a Neapole,neskoršie v Paríži,vo Viedni a v Mníchove. ženskú rehoru teatínok založila Uršura Benincasová († 1618). Rehoľnice nezbieraly almužnu, ale žily „z prozreteľnosti božej".

c) Barnabitov založili r. 1533 traja šľachtici v Miláne v kostole sv. Barnabága (odtiaľ názov). Za patróna si vyvolili sv. Pavla (preto sa nazývajú aj pavlíni). Venovali sa vyučovaniu a misiám. Okrem Talianska mali kláštory v Španielsku, Francúzsku a vo Viedni.

d) Somasci sa tak nazývajú podľa mestečka Somasca pri Bergame, kde ich založil benátsky senátor Hieronym Aemilíani († 1537). Venovali sa výchove sirôt, ošetrovaniu chorých a vyučovaniu rudu. Pius V. r. 1568 pridelil ich k žobravým reholiam.

e) Zakladateľom milosrdných bratov je Portugalec sv. Ján z Boha († 1550). Roku 1540 založil v Granade spolok pre bezplatné ošetrovanie chorých. Pius V. r. 1572 povýšil ho na rehoľu a augustiniánskymi pravidlami. členovia rehole sú laici okrem jedného kňaza, ktorý vykonáva v kláštore duchovnú službu. Rehora sa rýchlo šírila vo všetkých európskych štátoch. Na Slovensku majú kláštory a nemocnice v Spišskom Podhradí (1650), v Bratislave (1672) a v Skalici (1796).

f) Pred tridentským snemom vznikla ženská spoločnosť uršulínok, ktorú založila r. 1535 sv. Angela Merici v Brescii († 1540). Pavol III. povýšil spolok na rehoľu. Spočiatku sa venovaly skutkom telesného a duševného milosrdenstva, neskoršie len výchove ženskej mládeže. Na Slovensku prevzaly uršulínky r. 1672 kláštor klarisiek v Bratislave, r. 1687 sa osadily aj v Košiciach a r. 1724 v Trnave (filiálka v Cíferi). Od r. 1903 majú dom aj v Modre a najnovšie i v Batizovciach.

38. Vnútro univerzitného kostola v Trnave. Ranobarokový oltár z r. 1640.

3. Tridentský snem mal veľký význam pre ďalší vývin rehoľného života. Reformný dekrét (De regularibus et monialibus) prísne zakázal rehoľníkom mať súkromný majetok (peculium), nariadil vizitáciu kláštorov, sprísnil klauzúru ženských kláštorov, a najmä nedovolil udeľovať kláštorné majetky ako komendy (§ 143, 2). Snem predpísal pre prijatie do rehole potrebný vek, a to pri mužských najmenej 16 rokov, pri ženských 12 rokov.

Na základe tridentských nariadení zreformovaly sa staré rehole najmi v Španielsku a vo Francúzsku. Medzi francúzskymi cisterciánmi sa utvorila pričinením opáta de la Barriere vo Feuillans (pri Toulouse) reformná kongregácia feuillantov. Benediktíni sa združili do niekoľkých reformných kongregácií. Je to kongregácia v St. Vannes, ktorú zorganizoval prior Didier de la Cour, a kongregácia maurínov (podľa sv. Maura). Mauríni si získali svojou vedeckou činnosťou svetový význam najmä na poli cirk. dejín a archeologie (§ 4, 3). U františkánov prísnejší observanti už r. 1517 sa úplne oddelili od konventuálov. Ďalšie reformné snahy observantov viedly ku vzniku kapucínov a alkantarov (discalceati), ktorých založil sv. Peter z Alkantary († 1562) v Španielsku. Rehoľu karmelitánov, mužskú aj ženskú, zreformovala sv. Terézia Avily († 1582) so sv. Jánom z Kríža († 1591). Sv. Terézia, najväčšia predstaviteľka novovekej mystiky, uskutočnila reformu rehole po tuhých bojoch najprv v ženských a potom i v mužských kláštoroch. Reformovaní karmeliti (diecalceati, OCD) sa oddelili od nereformovaných" (calceati, OC), čo Gregor XIII. r. 1580 schválil. V duchu tridentského snemu vznikly aj početné nové rehole so slávnostnými sľubmi (ordo) a kongregácie. Sú to:

a) Kongregácia oratoriánov. Zakladateľom je svätý Filip Nerejský (1515-1595), apoštol Ríma. R. 1548 založil bratstvo sv. Trojice bez, osobitných pravidiel. Jeho členovia snažili sa skutkami milosrdenstva a modlitbou pracovať na duševnej spáse svojej a blížnych. R. 1556 sa združili v kongregáciu - oratórium - a Gregor XIII. ju schválil r. 1573. Nespájaly ich prísne reguly, ale skôr zväzky úprimnej lásky. Sv. Filipom Nerejským nadhodená myšlienka a zrealizované dielo je originálne. Ono harmonicky dopĺňa to, na čo nestačili prísni reformní pápeži a vojenská disciplinovanosť jezuitov. Aj Filip schvaľoval bezpodmienečnú poslušnosť, ale snažil sa o to, aby si ju oratoriáni uložili dobrovoľne a z lásky. To, pravda, neznamenalo, že by boli proti prísnosti reformných pápežov a jezuitov. Bez takej vojenskej disciplinovanosti sotva by sa bolo podarilo zreformoval Cirkev. No od Lutherovho „slobodného kresťana" ku kresťanovi jezuitskej, absolútnej poslušnosti bol až priveľký skok. Túto priepasť krásne preklenul sv. Filip. Nerejský. Jeho zásadou bolo: keď chceš byť dobrovoľne poslušný, nenalož si priveľa. Asketika sv. Filipa sa hodne odlišuje od stredovekej kláštornej asketiky. Zbožnosť, poníženosť a životnú pilnosť spojil s úprimnou veselosťou, radosťou zo života a oduševňovaním sa za všetko, čo je krásne. Zrealizoval modernému človekovi sympatickú zásadu, že asketika nemá nič spoločného s nehygienickou nečistotnosťou tela. Ďalším kúzlom jeho osobnosti je nenáročnosť. Nebol panovačný, ani klerikál a tak vychovával aj svojich oratoriánov. I popri svojej poníženosti, a láskavosti bol človek otvorený a smelý. Odvážil sa napomenúť i najvyššieho predstaveného Cirkvi - Klementa VIII., pravda, nie tónom Savonarolovým (ktorého ináč uctieval ako svätca), ale skôr spôsobom sv. Bernarda. Oratoriáni mali značný vplyv na kultúru a vedu. Povzniesli cirkevnú hudbu a spev (Palestrina oratorián!), obrátili pozornosť na staré pamiatky Ríma i katakomb, a najmä na cirkevnú históriu. Bosio, žiak sv. Filipa Nerejského, objavil a vedecky preskúmal katakomby. Oratorián Baronius napísal epochálne dielo: Annales ecclesiastici (§ 4, 3). Pokračoval v ňom tiež oratorián Raynald. Renesančnú zásadu „späť ku prameňom" oratoriáni uskutočnili ozaj v cirkevnom duchu. Francúzskych oratoriánov založil v Paríži r. 1611 Peter Bérulle, ktorý prehĺbil francúzsky náboženský život, obracal kalvínov, a tak si získal veľké zásluhy. V Miláne vzniklo pričinením sv. Karola Boromejského združenie svetských kňazov - obláti - ktoré sa zaslúžilo najmä o uskutočnenie tridentských reforiem v milánskej diecéze.

b) Kamiliánov a či „otcov dobrej smrti" založil v Ríme sv. Kamil z Lellis († 1614). Táto kongregácia rehoľných klerikov, potvrdená Sixtom V. r. 1584, venovala sa najmä ošetrovaniu chorých. Rozšírila sa okrem Talianska i v Španielsku, Portugalsku a v Amerike.

c) Zakladateľom piaristov alebo bratov zbožných škôl (fratres piarum scholarum) je španielsky kňaz sv. Jozef Kalazanský († 1648). R. 1597 založil v Ríme združenie pre výchovu mužskej mládeže. Gregor XV. povýšil ho r. 1621 na rehoľu. Piaristi sa osadili okrem Talianska v Nemecku, v Čechách, na Morave, v Poľsku a v Uhorsku, kde na poli školstva vykonali velikánsku prácu. Na Slovensku mali prvý kláštor v Podolínci (1642), potom v Prievidzi (1666), v Brezne nad Hronom (1673), vo 8V. Jure (1685), v Nitre (1701), v Ružomberku (1729), v Krupine (1720), v Sabinove (1740), v Trenčíne (1776), v Banskej Štiavnici (1774) a v Leviciach (1815).

d) školskí bratia vznikli r. 1680 vo Francúzsku. Ich zakladateľom je sv. Ján de la Salle, remešský kanonik. Kongregácia školských bratov s jednoduchými sľubmi je rozšírená najviac vo Francúzsku a v Amerike. Zapodieva sa výchovou mládeže. Na Slovensku majú školskí bratia domy v Urmíne (1889), v Bojnej (1901) a v Močenku (1920).

e) Lawristov (CM) alebo misijných kňazov založil r. 1624 v Paríži v kostole sv. Lazára (odtiaľ názov) sv. Vincent z Pauly. Rehoľu schválil pápež Urban VIII. r. 1632. Ich úlohou je misiami oživovať vieru medzi ľudom a starať sa o výchovu kléru. Blízko majú domy vo Viedni a v Štajerskom Hradci. Dnes má spoločnosť na Slovensku dva malé kláštory v Ladcoch a v Banskej Bystrici. Lazaristom sa podobá kongregácia sulpiciánov, ktorú založil parížsky farár Jakub Olier 1657). Venovala sa hlavne výchove kléru a i dnes vedie zväčša severoamerické semináre.

f) Zakladateľom redemptoristov (CSsR) je sv. Alfonz Ligouri († 1787). Spočiatku sa venoval právnickým štúdiám. Neskoršie sa stal kňazom a venoval sa najmä misionárskej činnosti medzi ľudom. R. 1732 s niekoľkými podobne zmýšľajúcimi duchovnými založil v Skale pri Melfi „kongregáciu najsv. Vykupiteľa" - spolok svetských duchovných. Ich hlavnou úlohou bolo konať misie a exercície medzi ľudom. Kongregáciu viedol sám Alfonz. R. 1775 sa stal síce biskupom v St. Agatha dei Goti, ale onedlho sa vzdal biskupstva a vrátil sa ku svojej kongregácii. Okrem sv. Alfonza vynikajúcim redemptoristom bol sv. Klement Mária Hofbauer († 1820; r. 1909 kanonizovaný), pochádzajúci z Moravy (Tasovice). Z pekára sa stal misionárom a s apoštolskou horlivosťou účinkoval vo Viedni („apoštol Viedne"). Na Slovensku majú redemptoristi domy v Podolínci (predtým v Stráži, 1927), Stropkove (Šariš, 1921), v Kostolnej pri Trenčíne (1923), v Michalovciach (1931), kde účinkujú medzi gréckokatolíkmi, v Bratislave a na Starých Horách. g) Ducha stredovekej asketiky a kontemplatívneho života znovu oživila rehoľa trapistov, ktorú založil Ján Bouthillier de Rancé († 1700), opát cisterciánov v La Trappe v Normandii. Po svojom svetárskom živote r. 1662 obnovil vo svojom opátstve pôvodnú prísnosť cisterciánov, ha zostril ju tým, že predpísal ťažkú telesnú prácu, zdržiavať sa mäsitých pokrmov a stále mlčať. Vedeckou činnosťou pohŕdal, lebo ju pokladal za nezrovnateľnú s rehoľným duchom. Prísna rehoľa sa spočiatku slabo šírila. Len po francúzskej revolúcii sa značnejšie ujala vo Švajčiarsku, Nemecku, Rusku a v Severnej Amerike.

h) Mechitaristi sú arménskeho pôvodu. Arménsky mních Peter Mechitar zo Sebaste († 1749) sa vrátil zo schizmy do katolíckej Cirkvi a založil v Carihrade r. 1701 kongregáciu pre misie medzi svojimi krajanmi. Pre nepriateľský postoj východniarov uchýlil sa 80 svojou kongregáciou do Benátok. Od r. 1810 majú mechitaristi

kláštor aj vo Viedni. Podržali si pri bohoslužbách svoje obrady a arménsky jazyk. Získali si veľké zásluhy tým, že sa pričinili o úniu arménskej cirkvi s rímskou, najmä však tým, že pestovali arménsku literatúru.

i) Zo ženských kongregácií výchove dietok sa venovaly najmä anglické panny. Ich zakladateľkou je Mária Wardová († 1645), dcéra anglického šľachtica. Keďže zriadenie anglických panien sa podobalo jezuitskému, nazývali ich aj jezuitkami. Svetskí kňazi sa na ne ponosovali, a preto ich Urban VIII. r. 1631 zrušil. Len r. 1703 Klement XI. povolil znovu rehoľu anglických panien s podmienkou, že Máriu Wardovú nesmú pokladať za svoju zakladateľku. Rýchlo sa šírily a blahodarne účinkovali pri výchove mládeže, najmä v Anglicku, Nemecku a Uhorsku. Na Slovensku majú dom v Prešove (1882).

j) Rehoľu kanonisiek de Notre Dame („kongregácia našej milej Panej") založil francúzsky rehoľný kanonik sv. Peter Fourier († 1640). Zapodievajú sa výchovou dievčat — najmä z lepších rodín. Rozšírená je najmä vo Francúzsku, Belgicku a Nemecku. Na Slovensku majú kláštor v Bratislave; kde ich povolala r. 1747 Mária Terézia pre výchovu inteligentných dievčat. Kongregácia školských sestier de Notre Dame uctieva ako svojho zakladateľa tiež sv. Petra Fouriera. Na Slovensku má domy v Trenčíne (1721), v Novom Meste nad Váhom (1912) a sirotinec v Kláštore pod Znievom (1920).

k) Saleziánky alebo rehoľu navštívenia Panny Márie založil r. 1610 sv. František Saleský so sv. Františkou Frémyotovou zo Chantalu. Pavol V. schválil rehoľu r. 1618. Spravujú sa podľa pravidiel augustiniánskych a venujú sa výchove dievčat.

l) Sv. Vincent z Pauly s pomocou sv. Lujzy de Marillac založil v Paríži r. 1633 milosrdné sestry alebo panie kresťanskej lásky (Dames de charité, vincentky). Ich cieľom je konať skutky milosrdenstva. Na Slovensku majú ústredný dom v Ladcoch (1922). Spravujú 21 škôl, sirotíncov a chudobíncov a 17 nemocníc. Vincentkám sa podobajú sestry sv. Karola Boromejského alebo borornejky, ktoré roku 1652 založil cisterciánsky opát Ľudovít Estival v Nancy.

m) Sestry útočiška pre polepšenie padlých dievčat založil sv. Járt Eudes († 1680, kanonizovaný r. 1925). On založil r. 1643 aj kongregáciu svetských kňazov — zvaných eudistov — pre ľudové misie a výchovu kléru.

Heimbucher, Die Orden n. Kongregationen der katii. Kirche, 1908. — Pisani, Les cornpagnies des prétres du XVI. au XVIII. s., Paris 1928. — Paschini, S. Gaetano di Thiene, G. P. Carafa e le origini dei Chierici regolari Teatini, Roma 1926. — Cuthbert-Wildliicher, Die Kapuziner, 1931. — Hoor-aaert, S. Thérése écrivain, Paris 1925. — Back, Da. myst. Eriebnis der Gottes-iiiihe bei d. hl. Theresia, 1930. — Hoornaert, L'nme ardente de S. Jean de la Croix, Paris 1928. — Szabó Gyiirgy-Pius, Ferencrendiek a magyar tiirténelem-ben. Bpest. 1901.

§ 178. OBNOVA KATOLICIZMU V NEMECKU.

1. Cirkevné neporiadky v Nemecku na rozhraní 15. a 16. storočia (§ 152) boli jednou z hlavných príčin, pre ktoré vznikla nemecká politicko-náboženská revolúcia. Dlhými rokmi vžité zlozvyky sa nedaly ľahko odstrániť. Nezamedzila ich ani taká katastrofa, ako bola pre katolícku Cirkev Lutherova reformácia. Naopak, mravnosť katolíkov, na ktorých teraz vplýval aj voľnejší duch protestantizmu, veľmi klesala až do druhej polovice 16. storočia. Veľká časť duchovenstva odpadla od Cirkvi a aj tí, ktorí ostali, nemali vlastnosti, ktoré vyžadovala vážnosť doby. Kňazského dorastu nebolo, fary boli zväčša neobsadené. Výchova nového kléru bola ťažká, lebo doterajšie ústavy sa rozpadly; bohoslovci na univerzitách a ostatní študenti žili samopašne. Duchovenstvo nemalo autority, ba ľud ho priam znevažoval a prenasledoval. V kláštoroch vyzeralo to ešte horšie. Meno „rehoľník" znelo medzi ľudom veľmi zle. Biskupi boli v náboženských veciach zväčša i naďalej nečinní; boli totiž zastrašení. Príčinlivejší zas nenašli u nižšieho kléru porozumenie, podporu a potrebnú kňazskú disciplínu. V polovici 16. storočia sa zdalo, že vymizne i posledná stopa neľudského katolicizmu.

2. V šesťdesiatych rokoch 16. storočia nastal v nemeckom katolíckom živote obrat k lepšiemu. Katolíci začali miestami pôsobiť aktívnejšie. Túto činnosť protestanti (Ranke) pomenovali „protireformáciou". Bolo by však pomýlené katolícku aktivitu vysvetľovať tak, že sa vyvíjala v násilnej rekatolizácii a získavaní stratených krajov. Rekatolizačná práca kráčala rovnobežne s vnútorným náboženským prehlbovaním a vnútornou reformou Cirkvi v duchu tridentského snemu. V takom duchu pôsobili najmä jezuiti, ktorí hneď po svojom vzniku venovali veľkú pozornosť Nemecku. Traja z prvých spolupracovníkov sv. Ignáca účinkovali v Nemecku: v Porýnsku Peter Faber, v Bavorsku Le Jay a vo Viedni Bobadilla. R. 1543 získal Faber pre rehoľu jezuitov Petra Hondta — nazvaného obyčajne Canisius (§ 176, 5), ktorý sa stal „druhým apoštolom" Nemecka. Kázňami, vyučovaním v školách a v spovedelniciach sa usilovali získavať duše pre katolícku pravdu. Cieľom jezuitov nebolo bojovať priamo proti protestantizmu, ale obnoviť cirkevného ducha medzi katolíkmi. Duševné cvičenia, ktoré jezuiti usporiadali medzi rozličnými vrstvami rudu, neobyčajne prajne pôsobily vo vyšších triedach i medzi jednoduchým ľudom. Eck častejšie prízvukoval, že proti novotárom sa nedá pôsobiť nenávisťou a pomstou. Opravdivý reformátor musí mať oddanosť a lásku k náboženstvu. To vzbudzuje úctu u poslucháčov a povzbudzuje k nasledovaniu. Jezuiti pôsobili práve svojou oddanosťou ku katolíckemu náboženstvu a nezištnou láskou k Cirkvi. Netúžili po vyznamenaniach a boli chudobní, preto si získali dôveru rudu. Iní kňazi preto nemohli reformovať, lebo ľud sa nazdával, že im ide o peniaze. Jezuitom sa podarilo exercíciami zreformovať kláštory. Vera duchovných, ktorí žili úplne svetským životom, získali pre kňazský duchovný život a ľudové masy pohli k zbožnosti. Ľud sa už nasýtil stredovekého cirkevného formalizmu a túžil po opravdivom duševnom pokrme. V nádeji, že ho nájde u Luthera, prilipol ku protestantizmu, ale nenašiel ho tam. Prijal ho ochotne, keď mu ho poskytli jezuiti. Výsledky boli skvelé. Protestanti ich pripisovali „čarodejníckym zásahom" jezuitov. Pri

každom jezuitskom kolégiu boli školy, gymnáziá, ktoré boli príkladne zariadené a vedené. V nich vštepovali jezuiti žiactvu cirkevné zmýšľanie. Zvláštnym prostriedkom, ktorým vzbudzovali zbožného ducha, boli mariánske kongregácie. Protestanti ich tiež označili za čarodejníctvo. Jezuitské školy maly takú dobrú povesť, že aj mnohí protestanti posielali do nich svoje dietky. Sv. Peter Canisius bol 13 rokov provinciálom hornonemeckej provincie jezuitov. Za pole svojho účinkovania vyvolil si najmä Bavorsko a Rakúsko. Pápež Gregor XIII. a cisár Ferdinand I. pokladali ho za svojho dôverného radcu. Účinkoval ako profesor na univerzitách vo Viedni a v Ingolstadte. Dva roky spravoval i viedenskú diecézu. Vo Freiburgu (Švajčiarsko) založil kolégium a tam aj zomrel r. 1597. Ako spisovateľ získal si nesmrteľné meno svojimi latinskými katechizmami. R. 1555 vydal Veľký katechizmus (Summa religionis christianae) pre duchovných a vyššie triedy stredných škôl. Má 211 otázok. Pre deti napísal Malý katechizmus po latinsky a po nemecky. Jeho katechizmy preložili neskoršie do všetkých európskych rečí. Podávajú katolícku náuku jasne a jednoducho a dokazujú ju bez všetkej polemiky a vášnivosti. Hoci nenapádajú protestantizmus, predsa ani jedna kniha 16. storočia nevzbudila také útoky protestantov ako Canisiove katechizmy.

3. Okrem jezuitov pri rekatolizácii Nemecka úspešne účinkovali aj kapucíni (§177, 2a). Pôsobili najmä v južnom Nemecku a v Porýnsku. Harmonicky dopĺňali priekopnú prácu jezuitov. Ba povzbudili do práce aj niektoré staršie nemecké rehole, najmä kartuziánov a benediktínov. Z pápežov Gregor XIII. venoval Nemecku v tých časoch väčšiu pozornosť. Zostavil osobitnú komisiu kardinálov, ktorá sa mala starať o udržanie nemeckého katolicizmu. Z vlastných prostriedkov bohato zaopatril Collegium Germanicum, v ktorom sa vychovávala nemecká šľachta. Pri univerzitách vo Viedni, Fulde, Ptahe, Dilingene a Braunsbergu zriadil burzy pre chudobných nemeckých študentov. Okrem viedenskej nunciatúry, určenej pre celú nemeckú ríšu, založil ešte päť nunciatúr pre jednotlivé čiastky Nemecka, aby s ich pomocou mohol ľahšie uviesť do života reformy tridentského snemu. Gregorova pozornosť k Nemecku takto rehabilitovala v očiach mnohých Nemcov znevážené pápežstvo.

4. Vzrastajúce sebavedomie nemeckých katolíkov povzbudilo do činnosti aj nemecké katolícke kniežatá, ktoré boli dosiaľ k Cirkvi indiferentné. Na svojich teritóriách použily podľa príkladu protestantských kniežat zákonom zabezpečené reformné právo (ius reformandi), a tak dopomohly katolíckemu náboženstvu uplatniť sa. Albrecht V. Bavorský (1550-79) prvý zo svetských kniežat zlomil moc protestantov a prísne zakázal potupovať katolícku Cirkev. Nariadil vizitácie, ľudové misie, prísnu cenzúru kníh a napomáľial jezuitské školstvo. Žiadal od úradníctva prísahu na tridentské vierovyznanie a tvrdošijných protestantov vyhnal z Bavorska. Podobne účinkoval aj jeho syn a nástupca Viliam V. Zbožný 1597). Z cirkevných kniežat na svojom území sa rozhodne postavil proti protestantizmu kardinál Oto Truchsess z Waldburgu, biskup augsburský († 1573). Štátnymi nariadeniami, ľudovými misiami a vizitáciami fár obnovil katolícky život. Univerzitu v Dilingene odovzdal jezuitom. Jeho príklad nasledoval knieža-opát Baltazár Dernbach na území Fuldy, ďalej Ján Hoya, biskup v Munsteri, Daniel Brendel, arcibiskup mohučský, knieža-biskup Július Echter vo Wurzburgu, Teodor z Furstenbergu na území Paderbornu. Rekatolizácia v Nemecku našla živý ohlas aj v Rakúsku, kde Rudolf II. zakázal v mestách, a najmä vo Viedni, protestantské bohoslužby (§ 169, 3). (Rekatolizáciu ostatných čiastok dedičných krajín rakúskych viď v § 169.)

5. O rekatolizáciu Švajčiarska sa pričinil sv. Karol Boromejský, arcibiskup milánsky, ku ktorého provincii patrilo sčiastky i Švajčiarsko. Pomáhali mu v tom bazilejský biskup Krištof Blarer a pápežský nuncius pre Švajčiarsko František Bonhomini. Jezuiti sa osadili r. 1574 v Lucerne, neskoršie vo Freiburgu (Canisius) a kapucíni založili tiež niekoľko kláštorov.

Droysen, Gesch. der Gegenref. 1893. — Ritter, Deutsche Gesch. is Zeitalter der Gegenreformation u. des 30 j. Krieges, 1908. — Gille, Daa Zeitalts. der Gegenref., 1930. — Dedic, Der Protestantismus in Steiermark im Zeitalter der Ref. u. Gegenref. 1930. — Schellhasz, Gegenref. im Bistum Konstana Pontifikat Gregors XIII., 1925. — Veit, Kirche u. Kirchenreform in der Endi5zese Mainz, 1920. — Weiler, Die kirchl. Ref. im Erzbist. Koln. 1931.

§ 179. REKATOLIZÁCIA SLOVENSKA. CIRKEVNÉ POMERY PO SATMÁRSKY MIER (1711).

1. Krajinské snemy v Banskej Bystrici r. 1542, v Trnave r. 1544 a najmä bratislavský snem z r. 1548 (§ 170, 7) vyniesly viac nariadení, ktoré maly zastaviť postup protestantizmu v Uhorska a upevniť katolícke náboženstvo. Nenašiel sa však človek, ktorý by ich bol uplatňoval. Až Mikuláš Oláh, keď sa stal ostrihomským arcibiskupom (1553-68), pričinil sa o to, aby sa katolícka Cirkev v Uhorsku vnútorne zreformovala a na cirkevno-politickom poli využila výhody, ktoré jej zaistily snemy, najmä bratislavský. Prvou starosťou Oláhovou bolo zistiť skutočný stav svojej diecézy, aby mal o nej jasný obraz. Nariadil vizitáciu fár v celej ostrihomskej arcidiecéze. Kánonické vizitácie od r. 1559 do 1564 ukázaly Oláhovi smutný obraz o katolíckej Cirkvi na Slovensku. Hoci vizitácie z prvých rokov našly ešte hodne katolíckych fár, posledné vizitácie z r. 1564 (keď Pius IV. odmietol Ferdinandovu a Oláhova žiadosť o zrušenie celibátu) už poskytujú taký obraz, že skoro celé Slovensko je zaplavené učením novotárov. Oláh zvolával synody (znievská, trnavské synody, § 170, 8), na ktorých poučovaním a osobným vplyvom sa snažil pohnúť kňazstvo k cirkevnej vernosti. Presvedčil sa, že najmä náboženská nevedomosť

kňazov i veriacich priviedla mnohých na mylné cesty. Preto začal tuhý boj predovšetkým proti nej. Na pomoc si povolal jezuitov, ktorým zveril školstvo a výchovu kňazstva.

2. Prvé jezuitské kolégium v Uhorsku vzniklo v Trnave r. 1561. Ferdinand I. sa postaral o hmotné zabezpečenie jezuitov a pridelil im majetky opátstva binského a széplackého. Jezuiti sa dali horlivo do práce, a to v škole, v spovedelnici a na kazateľnici. Novotári im robili veľké ťažkosti, ale finančné nedostatky ešte väčšie. Pre ne museli na čas prerušiť svoje účinkovanie na Slovensku; r. 1567 opustili Trnavu. Len keď sa podarilo získaf pre nich bývalé premonštrátske prepoštstvo v Kláštore pod Znievom, vrátili sa r. 1586 znovu na Slovensko. Pôsobením jezuitov, najmä v školách, prednejšie rodiny sa začaly prinavracať do katolíckej Cirkvi. Jezuiti založili kolégium v Kláštore pod Znievom (1586), potom v Šali nad Váhom (1598), v Humennom (1614), v Trnave (1615), v Bratislave (1626), v Košiciach (1631), v Spišskej Kapitule (1646; misiu mali už r. 1604; r. 1696 prevzali bývalý cisterciánsky majetok v Štiavniku), v Banskej Bystrici (1650), v Rožňave (1659), v Skalici (1660). v Levoči (1673) a v Žiline (1685). Pri svojich kolégiách zriadili pre výchovu mládeže konvikty (v Trnave, Banskej Bystrici, Košiciach), ktoré spravovali príkladne, starostlivo a odborne.

3. Mikulášom Oláhom začatú rekatolizačnú prácu zastavily na čas nešťastné politické pomery za panovania nábožensky vlažného Maximiliána II. (§ 170, 9). Ostrihomské arcibiskupstvo od r. 1573 za 23 roky ostalo neobsadené. Keď sa r. 1586 jezuiti znovu vrátili na Slovensko a najmä keď sa stal r. 1596 nitrianskym biskupom odchovanec jezuitov .František Forgáč, niekoľko predných rodín (medzi nimi Pázmányovci) sa vrátilo do Cirkvi. Vedenie cisárskych vojsk sa dostalo prevažne do rúk zahraničných katolíkov (Jakub Belgiojoso; cudzí žoldnieri prichádzali do Uhorska preto, aby bojovali proti Turkom). I Rudolf II. sa o nich opieral, a tak mohol rozhodnejšie vystúpiť proti protestantom. R. 1603 nariadil Košičanom, aby hlavný kostol sv. Alžbety vrátili katolíkom. Keď Turci zaujali mesto Jáger, tamojší biskup i s kapitulou sa uchýlil do protestantských Košíc a e pomocou cisárskeho kapitána Belgiojosa odňali protestantom hlavný kostol. Podobne chcel spišský prepošt Martin Pethe vrátiť katolíkom všetky spišské kostoly, ale narazil v Levoči r. 1604 na taký tuhý odpor protestantov, že sa musel vzdať svojho úmyslu. Úspechy katolíkov vzbudily závisť protestantov, ktorí sa pod vedením Štefana Bočkaya vzbúrili proti Habsburgovcom a ich katolíckej politike (§ 170, 10). Viedenským (1606), resp. bratislavským mierom (1608) dostali luteráni a kalvíni v Uhorsku takú náboženskú slobodu, ako mali katolíci. Uznesenia bratislavského snemu znamenaly víťazstvo protestantskej aktivity v Uhorsku. Ale ani katolíci neostali nečinní. Najmä keď sa stal ostrihomským arcibiskupom František Forgáč (1607-15), disciplinovaným a vedeckým vzdelaním kléru a šľachty pripravoval cestu rekatolizačnej práci veľkého uhorského protireformátora Petra Pázmánya.

4. Bratislavský mier zaistil luteránom a kalvínom náboženskú slobodu. Protestanti mohli slobodne vyznávať svoju vieru v mestách a dedinách i vtedy, keď ich zemepán bol katolík. Neplatila tu zásada: čia zem — toho náboženstvo. Snem však neriešil majetkovoprávnu otázku cirkevných objektov. Podľa uhorského majetkového práva kostoly patrily zemepánom a oni nimi voľne disponovali. Keď bol zemepán katolík, kostol dediny ostal katolícky, i keď celé poddané obyvateľstvo bolo protestantské. Uhorskí protestanti pokladali to za krivdu a čakali len na vhodnú príležitosť, aby dosiahli nápravu.

Keď protestanti začali v Česku odboj proti Ferdinandovi II. (§ 164, 1), i sedmohradský vojvoda Gabriel Bethlen sa postavil na čelo uhorských protestantských nespokojencov. R. 1619 opanoval celé Slovensko a spojil sa s českými odbojníkmi. Keď Bethlenovo vojsko pod vedením Juraja Rákócziho vniklo do Košíc, uisťovali katolíkov, že sa im nič nestane, ale kalvínski hajdúsi uväznili tam účinkujúcich jezuitov, Štefana Pongráca, Melchiora Grodeckého a ostrihomského kanonika Marka Križina. Ukrutne ich mučili, a keď nechceli zaprieť svoju vieru, 7. sept. 1619 ich zavraždili. Ich telesné pozostatky sú v Trnave v kostole jezuitov a čiastočne v kaplnke kláštora uršulínok. Cirkev ich r. 1904 vyhlásila za blahoslavených.

Šľachtic Juraj Drugeth z Humenného sa usiloval s pomocou ruských kozákov oslobodiť východné Slovensko od Bethlena, ale nepodarilo sa mu to. Ferdinand II. bol nútený uzavrieť s Bethlenom prímerie v Bratislave (1620). Hornouhorská nekatolícka šľachta vyhlásila na krajinskom sneme v Banskej Bystrici (1620) Bethlena za kráľa, ale on sa z opatrnosti nedal korunovať. Keď sa povstanie českých protestantov stroskotalo porážkou na Bielej hore, Bethlen musel uzavrieť s Ferdinandom II. mier v moravskom Mikulove (1622), v ktorom sa protestanti zriekli svojich zveličených požiadaviek. Na Slovensku ostaly cirkevné pomery tak, ako ich určil viedenský mier, resp. bratislavský snem r. 1608.

5. Bethlen neprestal bojovať proti Ferdinandovi II. ani po mikulovskom mieri. Boje boli zväčša na Slovensku. Ale ani to nemohlo zahatiť postup katolíckej reštaurácie. Jej dušou sa stal ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány (1616-37). Už ako jednoduchý jezuita priviedol niekoľko predných uhorských rodín späť do Cirkvi. Ešte lepšie sa mu to darilo, keď sa dostal na prímaský stolec.

So šľachtickými rodinami sa vrátily Cirkvi aj kostoly, ktoré boli majetkom šľachty. Poddaný ľud získavali jezuiti a mladý kňazský dorast, ktorý bol už prísne katolícky odchovaný, vedel sa za svoju vieru oduševňovať aj obetovať. Spiš bol okolo r. 1600, okrem Spišskej Kapituly, úplne protestantský. R. 1614 začaly sa aj tu obnovovať katolícke bohoslužby, spočiatku len na dedinách (Spišský Hrušov), neskoršie i v mestečkách (Spišské

Vlachy, Nová Ves, Ľubica). Protestanti napäli všetky sily, aby si podržali všetky kostoly, i keď zemepán prestúpil na katolícku vieru. Na krajinských snemoch stále opakovali túto svoju požiadavku, ale snemy im nemohly vyhovieť, lebo by boli porušily majetkové právo šľachty. Keď sa na čelo nespokojencov postavil Juraj Rákóczi I., kráľ Ferdinand III. musel uzavrieť r. 1645 s protestantmi mier v Linci, ktorý sčiastky vyhovel ich požiadavkám. Na sneme r. 1646 zvýšili svoje požiadavky. Chceli, aby všade, kde majú väčšinu, patril kostol im. Ferdinand III. chcel mat pokoj, preto zo 400 otáznych kostolov asi štvrtinu prisúdil protestantom. Kde sa však buď protestantom, buď katolíkom nedostalo kostola, mal sa im poskytnúť pozemok, aby si mohli vystavať nový. Tieto nariadenia neuspokojily ani katolíkov, ani protestantov. Ani Ferdinand III. ich nemohol dôsledne uviesť do života. Majetkovoprávna neistota, ktorú zavinil, dala podnet k mnohým a dlhotrvajúcim nesvárom medzi katolíkmi a protestantmi na Slovensku. Veľa katolíckych kňazov podstúpilo mučenícku smrť. Katolíci sa však tiež dopustili nerozvážnych činov, keď cítili za sebou štátnu moc.

6. V doterajšom boji Habsburgovcov proti Turkom katolíci boli vždy na strane katolíckych Habsburgovcov. Protestanti však robili proti nim odboj pod vedením sedmohradských veľmožov, ktorí stáli v službách Turkov. Tento stav sa čiastočne zmenil, keď nastúpil na trón Leopold I. (1657-1705). To vplývalo i na ďalší vývin náboženských pomerov na Slovensku. Cisár síce porazil Turkov pri Sv. Gotharde, ale predsa uzavrel s nimi r. 1664 v Eisenstadte (Vasvár) taký mier, ktorý znamenal poškodenie uhorských záujmov. Veľká časť južného Slovenska s Novými Zámkami ostala totiž v moci Turkov. To vyvolalo nespokojnosť proti cisárovi, a to nielen u protestantov, ale aj u katolíkov. Pod vedením uhorského palatína Wesselényiho sa sprisahali proti Habsburgovcom, čo sa však nepodarilo, ba vyvolalo absolutistickú vládu Habsburgovcov. Leopold roku 1673 zrušil krajinskú ústavu, zlomil moc uhorskej šľachty a obmedzil slobodu protestantov, lebo ich najviac obviňoval zo sprisahania. Cisárska komisia, ktorá na čele s ostrihomským arcibiskupom Jurajom Szelepchenym vyšetrovala sprisahanie, prísne pokračovala najmä proti protestantom (bratislavský delegovaný súd z r. 1673). Asi 300 protestantských pastorov sa muselo vzdať svojho účinkovania a 41 z nich odsúdili na smrť. Trest im neskoršie zmenili na doživotný žalár; 30 z nich predali do Neapola za galejníkov. Protestantom odňali aj bývalé katolícke kostoly, ktoré dosiaľ upotrebovali. Tak katolíci dostali kostoly v Košiciach, Bratislave, Bardejove, v banských mestách a v spišských mestečkách (1671-73).

Vynikajúcou postavou rekatolizácie týchto čias bol Juraj Pohronec-Szelepcheny, ostrihomský arcibiskup, rodom Slovák zo Slepčian (nar. 1595, zomr. 1685). Pochádzal z chudobnej slovenskej zemianskej rodiny. Peter Pázmány zbadal jeho mimoriadny talent. (Vynikal ako právnik, spisovateľ a aj ako grafik.) R. 1648 stal sa nitrianskym biskupom a r. 1666 ostrihomským arcibiskupom, kráľovským námestníkom a členom panovníckej rady. Bol oddaným prívržencom Habsburgovcov, no zúčastnil sa aj vo wesselényiovskom hnutí dotiaľ, dokiaľ neznamenalo revolučný postup proti panovníckemu domu. Ako dôverník panovníckeho doma snažil sa o vyrovnanie rozporov medzi povstalcami a protestantmi. Na posilnenie katolicizmu urobil bohaté základiny, založil v Trnave nový seminár a šľachtický konvikt. V Bratislave osadil rehoľu milosrdných bratov, vo Svätom Jure piaristov a v Skalici, v Levoči a v Žiline osadil a bohato obdaril jezuitov. R. 1682 zvolal krajinskú synodu a na nej sa otvorene postavil proti galikánskym článkom, ktoré vnikaly už aj do Uhorska. Szelepcheny vydal r. 1682 ostrihomský rituál.

7. Šľachta sa pre Leopoldov násilný postup vzbúrila znovu. Vodcom povstalcov bol Imrich Tököly, ktorý sa spojil s Turkami a Francúzmi (1678). Vojská Tökölyho — kuruci — a cisárske vojsko — labanci — bojovaly zväčša na Slovensku. Protestanti znova odňali katolíkom kostoly a kruto prenasledovali kňazov i rehoľníkov. Jezuitov, ktorí sa ujali najmä školstva, vyhnali z Košíc, Prešova, Levoče, Banskej Bystrice a Banskej Štiavnice. Zhabali rehoľné majetky, odstránili z verejných služieb katolíckych úradníkov a majetky katolíckych magnátov a cirkevných hodnostárov sa dostaly do nútenej správy protestantov.

V týchto nepokojoch podstúpilo 22 katolíckych kňazov a rehoľníkov mučenícku smrť. Medzi nimi sú aj traja spišskí mučeníci: Ján Simonides, jezuita, rodák z Biacoviec - protestanti ho zavraždili v Turolúke (1674); Tomáš Kovalský, ktorý pochádzal zo Spišských Vlách - ako bodického farára (Liptov) zavraždili ho r. 1679; a Ján Katunský, jezuita, ktorého protestanti zabili pri Banskej Štiavnici (1683). V Dolnom Kubíne zavraždili Jána Tranovského (1680). Cisár na zákrok Sv. stolice chcel uzavrieť s povstalcami mier a bol ochotný ísť v niektorých otázkach protestantom v ústrety. R. 1681 zvolal do Šoprona snem, ktorý povolil protestantom miernu náboženskú slobodu. Lenže Tökölyovci, ktorých posmeľovali zahraniční protestanti, sa s tým neuspokojili. Išlo im vlastne nielen o slobodu protestantizmu, ale ešte viac o to, aby sa Tököly stal samostatným pánom severného Uhorska čiže Slovenska (pod tureckou zvrchovanosťou). Keď však Turci prehrali vojnu pri Viedni (1683) a keď sa museli postupne vysťahovať z Uhorska (r. 1686 oslobodil sa Budín), zlomila sa aj sila Tökölyho povstalcov. Cisárske vojsko po viedenskom víťazstve zaplavilo územie Slovenska a veľmi prísne pokračovalo proti protestantom. Na východnom Slovensku cisársky generál Caraffa dal popraviť mnohých protestantov, ktorých podozrievali z účasti na Tökölyho povstaní (prešovská jatka).

Juraj Lányi, rektor evanjelického kolégia v Krupine, uverejnil r. 1676 text kliatby, ktorú vraj nanútili katolíci odriekať protestantom, keď sa vrátili do Cirkvi. Kto sa vrátil, mal vraj prekliať svojich heretických rodičov, učiteľov, sľúbiť kňazom skoro božskú úctu, ba aj to, že Matku Božiu bude viac ctiť ako Ježiša Krista. Lányi,

ktorého r. 1674 odsúdili na galeje, ale cestou do Neapola sa vyslobodil, z pomsty rozšíril spomínaný text. Hoci tendenčnosť textu bola zjavná, protestanti sa predsa dlho naň odvolávali v boji s katolíkmi.

8. Keď sa Tökölyho povstanie stroskotalo, protestanti sa stali prístupnejšími a prijali r. 1687 podmienky, ktoré im ponúkli na šopronskom sneme. Podľa týchto podmienok, ktoré boli skoro sto rokov smerodajné v náboženských veciach na Slovensku, protestanti mali náboženskú slobodu, ale len na miestach, vyznačených zákonom, a aj tam len bez poškodenia zemepanských práv. Zákon označil miesta v Bratislavskej, Nitrianskej, Trenčianskej, Turčianskej; Zvolenskej, Oravskej, Liptovskej stolici a vo Spiši, kde si mohli postaviť drevené kostoly (artikulárne kostoly). Aj v kráľovských mestách dostali miesto pre kostol; pravda, len za hradnými múrmi. Aj tam si mohli vystavať len drevené kostoly (kežmarský drevený kostol).

Konsolidáciu náboženských pomerov však skoro prerušilo nové povstanie Františka Rákócziho II. Bolo len politickým bojom proti Habsburgovcom a nezvrhlo sa v náboženský boj. Kňazstvo východného Slovenska (Štefan Telekessy, jágerský biskup, a za čas i Ján Sigray, spišský prepošt) bolo na strane Rákócziho; ostrihomský arcibiskup Leopold Kollonič a Ladislav Matiašovský držali zas s cisárskym dvorom. Hoci odboj proti Habsburgovcom v tomto povstaní zjednotil katolíkov s protestantmi a vylúčil z taktických príčin náboženské zrážky, predsa protestanti využili každú chúlostivú chvíľu, aby rozšírili svoje náboženské práva. Na krajinskom sneme v Sečanoch (1705) sa dohodli 8 katolíkmi, že v náboženských veciach budú platiť zákony z r. 1608. To ich posmelilo, preto zvolali r. 1707 synodu do Ružomberka, na ktorej odstránili zo svojich obradov latinský spev a všetko, čo by upomínalo na katolíckosť. Cisársky dvor sa tiež chcel na bratislavskom sneme r. 1708 dohodnúť s protestantmi. Ale zveličené požiadavky protestantov to prekazily. Keď Rákócziho povstalcov pri Trenčíne porazili (1707), Rákóczi sa utiahol do cudziny a uhorské stavy uzavrely s cisárom Karolom VI. (ako uhorský kráľ Karol III.) r. 1711 mier v Satmári, ktorý v náboženských veciach si osvojil uznesenie snemu šopronského.

9. V ustanovení uhorských cirkevných hodnostárov vznikly v tejto perióde značné zmeny. Doteraz bolo zvykom, že hodnostárov vymenúval panovník a Sv. stolica mala právo to schváliť. Pritom žiadala, aby sa vymenovaní nepokladali za biskupov a nepoužívali majetky, kým ich neschváli. Lenže uhorský biskupský zbor sa opieral o Verbócziho „Tripartitum" z r. 1517, ktoré zdôrazňovalo neobmedzené právo panovníkov pri ustanovení cirkevných hodnostárov. Preto užívali biskupské práva i pred pápežským schválením. Tento postup bol časove na mieste. Keby totiž vymenovaný hodnostár nebol prevzal cirkevné majetky hneď po vymenovaní, bola by sa ich zmocnila kráľovská komora, ktorá by ich bola neskôr ťažko vydala. Práve preto Sv. stolica dlho trpela tieto zlozvyky; pravda, keď sa jej naskytla vhodná príležitosť, protestovala proti nim. Pápežský nuncius r. 1592 a 1610 sa snažil odvrátiť uhorských biskupov od spomínaných neporiadkov. Ale uhorský biskupský zbor zvolal r. 1639 poradu do Trnavy, na ktorej sa uzniesli požiadať panovníka, aby vymohol v Ríme pre uhorského panovníka neobmedzené právo pri vymenúvaní biskupov a oslobodenie od poplatkov, ktoré mali platiť Sv. stolici. Ba r. 1644 už aj sami vyslali pre túto vec do Ríma jágerského biskupa Jakusytha. Sv. stolica značne znížila poplatky, ale práva schvaľovať vymenovaného biskupa sa nevzdala.

Vtedy vznikol aj známy falzifikát buly, pripisovanej Silvestrovi II., podľa ktorej sv. Štefan a jeho nástupcovia na uhorskom tróne dostali apoštolskú právomoc zriaďovať a spravovať uhorské biskupstvá (§ 71). Autorom falzifikátu je Ráfael Levakovich, františkán, ktorého kráľ vymenoval za biskupa v Korbave (Juhoslávia), ale pápež ho nepotvrdil. Svoj falzifikát, ktorý neskoršie viedol k mnohým nedorozumeniam medzi Sv. stolicou a Uhorskom, uverejnil r. 1644 v Inchofferovom diele „Annales ecclesiastici regni Hungariae".

Ináč uhorský biskupský dvor bol vždy verný Sv. stolici. Ukázalo sa to aj za povstania Tokolyho (napomáhali ho aj Francúzi), keď poniektorí sa usilovali rozšíriť štyri galikánske články (§ 185, 2) aj v Uhorsku. Ostrihomský arcibiskup Szelepchenyi zvolal do Bratislavy r. 1682 biskupskú poradu a na nej sa osvedčili, že neochvejne vytrvajú vo vernosti ku Sv. stolici.

10. Pri rekatolizácii Slovenska dôležitú úlohu malo školstvo. Už bratislavský snem z r. 1548 nariadil použiť opustené cirkevné majetky na podporu škôl a chudobnej študujúcej mládeže. Mikuláš Oláh — ako ostrihomský arcibiskup — pokladal za svoju prvú povinnosť zreformovať a novým potrebám prispôsobiť trnavskú školu. Podľa úmyslu tridentského snemu, ktorý naložil biskupom zriadovat pri biskupstvách semináre pre kňazský dorast, založil Oláh r. 1566 v Trnave prvý seminár na Slovensku. Po mnohých začiatočných ťažkostiach ho zväčšil a na pevnejšie základy r. 1632 postavil Peter Pázmány (seminarium rubrorum, lebo chovanci nosievali červenú reverendu). Na východnom Slovensku prvý seminár zriadili v Košiciach r. 1665. Jágerský seminár založili r. 1699. I v cudzine zakladali semináre pre výchovu uhorského kléru. Okrem rímskeho Hungarika (§ 174, 5) založil Pázmány r. 1623 po ňom pomenované Pazmaneum vo Viedni. Pre vyššiu svetskú vzdelanosť slúžily akadémie. Košická akadémia účinkovala od r. 1658. Peter Pázmány založil v Trnave r. 1635 univerzitu s teologickou a filozofickou fakultou; r. 1667 ju doplnili fakultou právnickou.

Bucko, Mikuláš Oláh a jeho doba, 1940. — Zipser, Dudith András a trienti zeinaton. Bpest. 1938. — Utiešenovič, Lebensgesch. dee Kard. Georg Utešenovic, genannt Martinusius, Wien 1881. — Swoboda, Trient u. die kirchl. Renaissance. 1915. — Pčstényi, Z minulosti Trnavy do prevratu 1918. Trnava 1938. — Pamiatky trnavskej univerzity, Trnava 1935. — Péterffy, S. concilia ecclae Rom.-Cath. in regno Hungariae. 1742. — Ortvay, Die Schlacht von Mohács, ihre Ursachen und Folgen. Ung. Rundsch. 1914. — Meszlényi, A ma-gyar jezsuiták

a XVI. sz. Bpest. 1931. — Fraknói, Pázmány Péter. Bpest. 1886. — Pirhalla, A szepesi prépostság vázl. Torténete. Levoča 1899. Dr. Harčar, Historický význam protireformácie v Košiciach z r. 1604. Bpešt 1942; V. Jankovič, Dejiny jezuitov v B. Štiavnici. Bratislava 1941.

§ 180. ROZMACH TEOLOGICKEJ VEDY.

1. V novoveku niektoré okolnosti prajne vplývaly na vývin teologickej vedy a dopomohly jej k rozkvetu. Vynález kníhtlačiarstva poskytoval jej možnosť ľahko sa šíriť; humanizmus, hoci tuho útočil na formu i obsah teologickej vedy, súčasne vzbudzoval vo vedeckom svete nové idey a námety. Útoky novotárov však priam nútily katolíckych vedcov, aby skúmali, rozoberali a bránili katolícke pravdy. Tridentský snem im poskytol pevný podklad, označil jasne smery a dodal im sebavedomia. V obnovených reholiach, u dominikánov, benediktínov a františkánov, znovu ožila túžba po vede. Jezuiti a oratoriáni vytýčili si takmer za životný cieľ venovať sa cirkevnej vede. Vedúce postavenie zaujalo Španielsko a Taliansko. Ale teologická veda prekvitala i vo Francúzsku a Belgicku; Nemecko zastupovalo len niekoľko vynikajúcich osobností spomedzi jezuitov a dominikánov. Spočiatku mala teologická veda prevažne ráz apologetický a polemický, ale potom sa v novoscholastike rozvinula i filozofia a dogmatika. Keďže novotári sa opierali hlavne o sv. Písmo, aj katolícki učenci venovali zvýšenú pozornosť jeho štúdiu. Protestantizmus obviňoval katolícku Cirkev, že odbočila od prakresťanstva. Preto sa katolícki teológovia intenzívnejšie zaoberali patristikou, cirkevnými dejinami, kresťanskou archeológiou a dejinami dogiem.

2. Biblické štúdium od čias sv. Hieronyma sa nepestovalo tak horlivo ako v 16. a 17. storočí. Okrem komplutskej (§ 136, 4) vznikla i polyglota antverpská, ktorej autorom je Španiel Montanus (1569), a parížska polyglota od Michala le Pay. Dôkladné komentáre ku sv. Písmu zložili španielsky jezuita Ján Maldonat, profesor v Paríži († 1583), holandský jezuita Kornélius a Lapide († 1637), ktorý exegetizoval celé sv. Písmo, a Augustín Cabrzet, benediktín († 1757). Svätého Pavla dôkladne vysvetľoval Vilianz van Este († 1613), profesor v Belgicku.

V dogmatickej vede, ktorá spočiatku mala ráz apologetický a polemický, vynikali okrem Ecka a Cochliia taliansky dominikán Ambró. Catharinus Politus († 1553), ermlandský biskup kardinál Hosius († 1579), Peter Canisius (§ 178, 2), Jakub Gretzer († 1625), Adam Tanner († 1632), Fridrich Staphilus. O prameňoch viery (Loci theologici) klasické dielo zostavil Melchior Canus († 1560), profesor v Salamanke. Najlepšie apologetické a polemické dielo Disputationes de controversiis adversus huius temporis haereticos napísal Róbert Bellarmin († 1621, r. 1930 kanonizovaný), jezuita a kardinál. Jeho katechizmus sa dôstojne pripojuje k podobnému dielu Canisiovmu. Dionýz Petavius, jezuita († 1652) svojím dielom De theologicis dogmatibus položil základy dejín dogiem. Medzi Francúzmi ako polemik vynikal Bossuet, biskup v Meaux († 1704).

V špekulatívnej teológii vynikali Španieli, a to i dominikáni i jezuiti. Významnú prácu na tridentskom sneme konali Peter a Dominik de Soto. Najlepšie komentáre k dielam sv. Tomáša sostavili španielski dominikáni Martin Ledesma († 1574), Bartolomej de Medina († 1581) a Dominik Baňez († 1604), veľký odporca jezuitu Molinu. Medzi jezuitami predné miesto zaujímali v tomto odbore Leonard Lessius († 1623; De perfectionibus morum divinorum), Belgičan Martinez Ripalda († 1648) a Gabriel Vasquez († 1604). František Suarez 1617) patrí k najplodnejším teológom svojich čias. Povestné sú jeho komentáre ku sv. Tomášovi a polemické dielo Disputationes metaphysicae. Jeho vedecké diela o štáte tešia sa aj dnes veľkej pozornosti. Bystrosťou rozumu a kritickým nadaním vynikal jezuita kardinál Ján de Lugo († 1660), profesor v Ríme.

Z praktickej teológie pestovali hlavne morálku. Spočiatku ju spracúvali spolu s dogmatikou, neskoršie viac samostatne. Na tomto poli vynikali teológovia: Vasquez, Suarez, Baňez, Leonard Lessius a Adam Tanner vo Viedni. Pre poľahčenie práce v spovedelniciach vydali najmä jezuiti početné kazuistiky, v ktorých označili základné morálne princípy a aplikovali ich v konkrétnych prípadoch. Španielsky jezuita a kardinál Toletus († 1596) zostavil praktickú príručku Sunzma casuum coscientiae. Tomáš Sanchez, jezuita († 1610), vydal dôkladné dielo o sviatosti manželstva. Najdokonalejšej formy dosiahla kazuistika v diele jezuitu Hermana Busenbaunza († 1668): Medulta theologiae moralis, ktoré mnoho ráz vydali a komentovali. Zakladateľom morálneho systému probabilizmu, ktorý v 17. storočí dal podnet k mnohým sporom, bol Bartolomej Medina, dominikán († 1580). Ďalší moralisti sú: Ján Azor († 1608) a Ferdinand de Castro Palao († 1633), španielski jezuiti, a Pavol Laymann († 1635), ktorý si osvojil systém probabilizmu a budoval na ňom ďalej.

V pastorálnej teológii praktické pokyny, ako uskutočniť tridentské dekréty, dali Karol Boromejský (Instructiones pro confessariis), František Saleský († 1622) a Bartolomej de Martyribus. Kazateľstvo dosiahlo tiež veľký rozkvet. Najvynikajúcejší kazatelia tých čias sú: V Taliansku jezuita Segneri († 1694), vo Francúzsku Bossuet († 1704), jezuita Bourdaloue († 1704) - ,,kazateľ panovníkov“, Massillon († 1742), vo Viedni populárny kazateľ Abraham a S. Clara 1709).

V asketickej literatúre vynikali Ľudovít z Granady († 1588), sv. Ján z Kríža, Terézia z Avily (§ 177, 3), František Saleský (Philothea), Vavrinec Scupoli († 1610), Alfonz Rodriguez († 1616), Ľudovít de Ponte († 1624) a sv. Alfonz Ligouri († 1787).

Cirkevné právo nemalo takých pestovateľov ako dogmatika a morálka. Vo Francúzsku, kde galikanizmus vyostril otázku pomeru Cirkvi a štátu, vynikajúci právnici, pravda, galikánskeho smeru, boli: Edmund Richer, Peter Dupuy, Ludovít Dupin. Pre dejiny cirkevného práva znamenitú prácu vykonal oratorián Ludovít Thomassin († 1697), Augustín Barbosa († 1641), Fagnani († 1678), Reiffenstuel († 1703) a Lambertini, ueskorší pápež Benedikt XIV.

V teológii historickej usilovne pracovali katolíci, lebo chceli podvrátiť mnohé mylné náhľady a tendenčné tvrdenia protestantov (vid § 4, 3). Belgický jezuita Ján Bollandus († 1665) položil základy rozsiahlemu a kritickému dielu Acta Sanctorum, v ktorom pokračovali G. Henschen († 1681), D. Papebroch († 1714) a po ich stopách aj neskorší jezuiti, zvaní bolandisti. Ich dielo je najlepšie spracovanou vedeckou hagiografiou.

3. I v školstve boli v tejto perióde značné zmeny. Generálne rehoľné štúdiá sa zväčša nezmenily, ale pre výchovu svetského kňazstva, podľa úmyslov tridentského snemu, sa zakladaly pri biskupstvách semináre. Univerzity vývinom moderného štátu strácaly svoju samostatnosť a stávaly sa štátnymi vedeckými ústavmi. Pápež a Cirkev nemali už na ne rozhodujúci vplyv. Postupne prestával i vzájomný styk medzi univerzitami. Keďže tridentský snem prísne naložil cirkevným hodnostárom povinnosť rezidencie, starší beneficiáti, ktorí doteraz vo veľkom počte navštevovali vysoké školy, nemali už na ne prístup. Univerzitné poslucháčstvo sa skladalo výlučne z mladých študentov.

4. Príkladná harmónia medzi vierou a vedou, akú sme videli v stredoveku, v zmenených okolnostiach sa pomaly rozpadávala. Vo vede teológia si podržala síce aj naďalej primát, ale zrážky medzi ňou a prírodovedou, ktorá sa odpútala od dovtedajšej aristotelovsko-scholastickej základne, boli čoraz častejšie. Pozoruhodné sú najmä dva prípady: Giordana Brunu a Galileiho.

Giordano Bruno (§ 172, 3), bývalý dominikán, hlásal úplnú nezávislosť filozofie od cirkevnej autority, popieral vtelenie Krista a iné dogmy, učil akýsi naturalistický panteizmus. Keď sa ani po 7-ročnom väznení nepoddal, spálili ho r. 1600 v Ríme ako nebezpečného heretika.

Ťažšie boli následky prípadu slávneho fyzika a hvezdára Galiea Galileiho v Pize († 1642). Podľa Mikuláša Koperníka (kanonik vo Frauenburgu; † 1543) učil heliocentrický systém miesto dovtedy všeobecne uznávaného Ptolemajovho geocentrického. Vec sa dostala r. 1616 pred inkvizičný súd, ktorý Galileiho učenie uznal za heretické, lebo sa protiví sv. Písmu a teológii. Keď Galilei zastával Koperníkove diela, ktoré inkvizícia dala na index, r. 1633 sa znovu dostal pred inkvizičný súd. Pohrozili mu mučením a prinútili ho odvolať svoju náuku (údajný jeho výrok „e pur si muove" a mučenie nie je dokázaný). Väznili ho do konca života.

Isteže cirkevné kruhy, keď upotrebily nátlak v sporných vedeckých otázkach, prekročily hranicu svojho práva, kompromitovaly zásadu o harmónii viery a vedy a daly podnet k podozreniu, ako by Cirkev bola nepriateľkou vedy a pokroku. Čiastočne ich ospravedlňuje len to, že Galilei nevedel svoj systém podoprieť jasnými a dostatočnými dôkazmi, ale chcel si pomôcť svojvoľným výkladom Písma. Vo výklade Písma však musela byť Cirkev vždy obozretná, čo je najmä v tých časoch pochopiteľné.

Dorholt, Der Predigerorden u. seine Theologie, 1917. — A. de Backer-Sommerovgel, Bibliotéque des ecrivaine de la Compagnie de jéu. Paria 1909. — Feret, La Faculté de théologie de Paris etses le plus célébres docteure, Époque moderne, Paris 1910. — Polman, Die polemieche Methode der ersten Gegner der Reformation, 1931. — Ehre, Grundeätzliches zur Charakteristik der neueren u. neusten Scholastik, 1918. — Eschweiler, Die zwei Wege der neueren Theologie, 1926. — Turmel, Histoire de la theologie positive du concile de Treute au concile du Vatican, Paris 1906. — Diillinger-Reusch, Gesch. der Moralstreitigkeiten in der kath. Kirche seit d. 16 Jh., 1889. — Schmitt, Zur Geschichte der Probabilismus, 1904. — Conze, Der Begriff der Metaphysik bei Suarez, 1928. — Rommen, Die Staatslehre des Fr. Suarez, 1927.

§ 181. TEOLOGICKÉ SPORY. JANSENIZMUS A KVIETIZMUS.

1. Všetky kontroverzie 16. a 17. storočia in ultima analysi sa točily okolo problému ľudského spasenia, konkrétne okolo otázky súčinnosti milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou. Novotári 16. storočia jednohlasne popierali ľudskú slobodnú vôľu a človeka vo veci spasenia vložili úplne do rúk božích. Tento náhľad vyvrcholil v Kalvínovej náuke o predurčení. Katolíckych teológov to pohlo objasniť dôkladnejšie pomer božej milosti k ľudskej slobodnej vôli. Tridentský snem síce zdôraznil zásadu, že dobré skutky, ktoré sú potrebné pre spasenie, sú súčasne dielom božej milosti i ľudskej slobodnej vôle. Neriešil však otázku, ako spoluúčinkujú tieto dva faktory, ako účinná milosť dosiahne neomylne svoj výsledok a neporuší pritom ľudskú slobodnú vôľu, a naopak. Ani starší teológovia, ktorí sa otázkou milosti dôkladne zaoberali, neobjasnili úplne súčinnosť milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou. Snaha teológov rozriešiť túto otázku viedla k dlhým a tvrdošijným sporom, najmä medzi jezuitami a dominikánmi.

2. Španielsky dominikán Baňez (§ 180, 2) hovoril: „Boh svojou milosťou tak pôsobí na ľudskú slobodnú vôľu (praemotio physica), že božia milosť neomylne dosiahne svoj výsledok.“ Bol presvedčený, že týmto učením stojí

najbližšie k náhľadom sv. Augustína a sv. Tomáša. Toto učenie si osvojili všetci dominikáni-tomisti. Jezuita Peter Fonseca († 1559) videl v Baňezovej náuke ohrozenú ľudskú slobodnú vôľu; preto teóriou „scintia media" chcel zachrániť i slobodu ľudskej vôle, i neomylnú pôsobnosť božej milosti. Tento náhľad spracoval portugalský jezuita Ľudovít Molina († 1600) v teologický systém. Osvojili si ho hlavne jezuiti-molinisti. Medzi tomistami a molinistami sa strhol prudký spor. Sv. stolica určila pre riešenie sporných otázok osobitnú komisiu (Congregatio de auxiliis divinae gratiae). Ale ani ona spor nerozriešila. Pavol V. potom povolil učiť i tomistickú i molinistickú teóriu, ale prívržencom oboch náuk zakázal sa navzájom obviňovať z kacírstva.

3. Vďaka šalamúnskemu rozhodnutiu Pavla V., spor tomistov s molinistami neviedol k väčším otrasom v Cirkvi. Menej šťastne sa vyvíjal spor o milosti božej v Belgicku a vo Francúzsku, kde došlo aj k heretickým náhľadom a ku schizme. Profesori lawenskej univerzity Michal Ba jus (de Bay; † 1589) a Ján Hessels sa neuspokojili e dovtedajšou náukou Cirkvi o milostí a chceli ju zreformovať na základe sv. Písma,

a najmä diel sv. Augustína. Snažili sa zostaviť učenie Cirkvi o milosti tak, aby bolo prijateľnejšie aj pre novotárov. Dospeli k akémusi rozriedenému protestantizmu. Bajova náuka má tieto hlavné body:
1. Dary, ktoré mal človek pred pádom do hriechu, neboly vlastne nadprirodzené, ale patrily k jeho celistvosti a prirodzenej dokonalosti. Preto Stvoriteľ bol viazaný stvoriť človeka v stave svätosti a spravodlivosti.
2. Dedičný hriech formálne sa skladá zo žiadostivosti a zničil ľudskú slobodnú vôľu natoľko, že človek v prirodzenom stave môže iba hrešiť.
3. Ospravedlnenia sa nedostáva človekovi vliatím posväcujúcej milosti vo sviatostiach, ale tým, že zachováva zákon boží a koná dobré skutky; to však je ovocím dokonalej lásky, vliatej Duchom svätým do ľudských sŕdc.
4. človek v prirodzenom stave môže len hrešiť, ale predsa je slobodný, pravda, len od vonkajšieho tlaku (violentia), nie od vnútorného nutkania (neceseitas). Bajus získal pre svoje náhľady nielen prívržencov, ale aj protivníkov. Parížska Sorbona r. 1560 vyhlásila 18 viet jeho učenia za heretické. Pius V. r. 1569 cenzuroval 79 viet a Bajus sa len po dlhom zdráhaní podrobil, a to po novom zákroku Gregora XIII. r. 1580. Zomrel zmierený s Cirkvou ako kancelár lawenskej univerzity. Bludné náhľady na lawenskej univerzite sa tým ešte neskončily; našly totiž v jansenizme silnú ozvenu. Z Bajových protivníkov jezuiti Leonard Lessius a Hamelius dali r. 1587 podnet k novým sporom. Vyvyšovali ľudskú slobodnú vôľu na úkor milosti a hovorili, že jedine slobodná vôľa je dôvodom, prečo dostatočná milosť (gratia sufficiens) u jedných sa stáva účinnou (gratia efficax), u druhých zas nie (mere sufficiens). Na Bajove naliehanie lowenská univerzita zavrhla 34 vety z Lessiových spisov. Vec sa dostala i do Ríma, ale Sixtus V. ju nerozhodol. Spor pomaly utíchol.

4. V otázke spoluúčinkovania milosti božej s ľudskou slobodnou vôľou jezuiti vo svojom aktivistickom založení silnejšie prízvukovali Ľudskú vôľu. V tomto zmysle zostavili aj svoje morálne a asketické knihy. V jednotlivých prípadoch je totiž ťažko s úplnou istotou určiť, čo je povinnosť a čo nie. V takých prípadoch, hovorili jezuiti, je dovolené rozhodnúť sa pre vec, keď sú pre ňu rozumné dôvody, i keď jej opak má hádam ešte silnejšie dôvody. Týmto systémom probabilizmu (pôvodca Medina, dominikán!; § 180, 2) sa snažili jezuiti vzbudiť v mravne slabších ľuďoch sebadôveru a odvahu, presvedčiť ich, že vec spásy nie je až taká príliš ťažká. To však i pri všetkej šľachetnej snahe jezuitov ľahko zvádzalo niektorých ľudí k mravnej vlažnosti. Takéto ponímanie spoluúčinkovania milosti s ľudskou slobodnou vôľou narazilo na tuhý odpor u jansenistov. Pomenovali ich tak podľa lowenského profesora a neskoršieho biskupa v Yperne Kornélia Jansena 1638).

Kornélius Jansen, nespokojný s jezuitskou laxnosťou a s tridentským snemom, so svojím priateľom opátom zo St. Cyranu (Ján Duvergier de Hauranne) chcel zreformovať Cirkev, obnoviť v nej pôvodnú náuku o milosti a predurčení podľa prísnych náhľadov sv. Augustína a uviesť starú ústavu a disciplínu. Svoje náhľady zhrnul v diele Augustinus, na ktorom pracoval celý život a ktoré uverejnili len po jeho smrti., V ňom okrem obnovenej Bajovej náuky hlásal, že 1. v človekovi pri konaní dobrých skutkov rozhodujú dve pohnútky: žiadostivosť (delectatio carnalis) a láska k Bohu - milosť (delectatio caelestis). Podľa toho, ktorá je pri konaní dobrého skutku silnejšia, ľudská vôľa sa nevyhnutne rozhodne (delectatio victrix). Z toho vyplývalo, že 2. človek sa nemôže protiviť dostatočnej milosti a tí, ktorí budú zatratení, nedostali, dostatočnú milosť a Kristus za nich nezomrel.

Jansenova náuka sa rýchlo šírila v Holandsku a najmä vo Francúzsku, kde ju podporoval opát cyranský. Keď Urban VIII. r. 1642 dal Jansenovu knihu Augustinus na index, jansenisti to pokladali za útok na učenie sv. Augustína. Najmä Anton Arnauld († 1694), profesor Sorbony, a cisterciánsky kláštor v Port-Royal (pri Versailles) sa usilovali brániť autoritu sv. Augustína. Pomáhali im v tom tzv. pustovníci (solitaires), ľudia z predných francúzskych rodín, ktorí sa osadili okolo kláštora Port-Royal, aby svoj život zasvätili rozjímaniu a vyšším štúdiám. Osvojili si najprísnejšie náhľady sv. Augustína o milosti a podľa nich chceli zariadiť svoj každodenný život. Boh vraj predurčil len veľmi málo ľudí na večné spasenie; človek sa môže blížiť k Bohu len s najväčšou bojazlivosťou, ku sv. prijímaniu môže len zriedka pristupovať, a to po najprísnejšej príprave (opak jezuitského probabilizmu a jezuitami odporúčaného častého sv. prijímania). Medzi jansenistami a jezuitami sa strhol dlhý spor.

Jansenistov napomáhali galikáni (§ 185), ktorým neposlušnosť jansenistov oproti Sv. stolici prichádzala vhod v ich odboji proti Rímu. Jansenisti neumĺkli ani vtedy, keď Inocent X. r. 1653 päť viet z „Augustína" zavrhol ako heretické. Ba ešte prudkejšie napádali jezuitov a Cirkev. Ich odboj bol tým nebezpečnejší, že sa kŕčovite

pridržiavali svojich heretických náhľadov, a pritom nechceli sa odlúčiť od katolíckej Cirkvi. Uznávali, že Inocentom odsúdených päť viet je skutočne heretických. No nechceli uznať, že sú naozaj Jansenovou náukou. Cirkev je vraj neomylná, keď má zistiť, či je voľačo bludné alebo nie (quaestio iuris); keď však ide o to, či niektorý autor hlása patričný blud skutočne (quaestio facti), nie je neomylná. Preto v otázkach skutku nemôže vraj Cirkev žiadať bezpodmienečné podrobenie sa a vnútorný súhlas, len nanajvýš úctivé mlčanie (silentium obsequiosum). Sv. stolici a horlivým francúzskym biskupom sa podarilo blud v 18. storočí ako-tak potlačiť, no nie úplne vykoreniť. Jansenisti mali hlavný podiel pri zrušení jezuitov (§ 187, 5). Jansenizmus svojou neposlušnosťou veľmi škodil jednote Cirkvi a náboženskej veci. Nový rozklad pôsobil v nej práve vtedy, keď po trieštení za reformácie sotva zozbierala svoje sily. Okrádal ju o vážnosť, ba zosmiešňoval ju pred tými, ktorí pri vzmáhajúcom sa osvietenstve vítali kompromitovanie Cirkvi. Menej dôležité otázky, ba malichernosti rozoberal jansenizmus veľmi vážne a dôkladne, čím nevdojak vyvolal u vážnych ľudí otázku, akú hodnotu a aký význam pre život môže mať náboženstvo, ktoré je úplne zaujaté podobnými maličkosťami. Zveličeným dogmatickým a morálnym rigorizmom jansenisti dosiahli opak toho, čo chceli. Vyvolali vlažnosť. Ľudia zvykli vo všetkom spoliehať sa na víťaznú milosť. Keď slabý človek už nemôže urobiť nič dobrého, pri príprave na prijatie sviatostí sa ani toľko nesnažili, koľko človek môže. No Cirkev vážne dokázala, že je systémom stredu. Po renesančnom zosvetárčení, v barokovej pohodlnosti, ba aj pri jezuitskom obľahčení mravného života (probabilizmus) mnohým sa mohol zdať jansenistický rigorizmus vítaným nápravným prostriedkom. Ale Cirkev vybadala jeho jednostrannosť, jeho rozkladné bunky a neprijala ho. Že jej obavy neboly bezzákladné, dokázalo sa v 18. storočí, keď jansenizmus svojou nástojčivosťou viedol k separatizmu, svojou nemilosrdnou kritikou k zrušeniu jezuitov, ba aj k útokom proti Rímu (z čoho mal veľkú radosť Voltaire). Cirkev ostala svetovou Cirkvou, v ktorej všetci ľudia môžu byť spasení. Dokázala svoje porozumenie pre ľudské slabosti. Neslobodno človeka chápať ináč, aký je. Jeho priemerná mravnosť neznesie jansenistický rigorizmus. Ako zdravo ponímala Cirkev veľkodušný spasiteľský plán boží, dokazuje i to, že odsúdila jansenistický náhľad, podľa ktorého nikto mimo Cirkvi nedostane milosť božiu. Cirkev teda zastávala presvedčenie o „mimoriadnych cestách božích" (§ 151), bez ktorého by sme neporozumeli novodobé cirkevné dejiny.

Zhubnosť jansenizmu veľmi zjavne vidno v prípade Pascalovom. Veľmi hodnotní ľudia, ktorí chceli slúžiť dobru a svojimi vynikajúcimi schopnosťami boli by mohli vera osožiť Cirkvi, práve vplyvom jansenizmu sa stali jalovými, ba škodnými. Blaise Pascal († 1662), geniálny matematik a filozof, človek hlboko zbožný a oddaný ochranca viery - iste proti svojej vôli - osudne poškodil cirkevný život. Pridal sa k port-royalským „pustovníkom" a svojím spisom „Letres provinciales" postavil na pranier nielen vtedajšiu nemravnosť vysokých francúzskych kruhov, ale i kazuistiku jezuitov. Jezuitov vo Francúzsku a aj pred verejnou mienkou celej Európy hlboko diskreditoval, ale francúzske mravy ani najmenej nenapravil. Cirkevnej veci neosožil, ba naopak, on pripravil pôdu necirkevnému osvietenstvu nasledujúceho storočia.

5. V podstate jansenistický je i spor Quesnelov. Oratoriána Paschazia Quesnela (čít, känäl; † 1719) upodozrievali v Paríži z jansenizmu, preto ušiel do Belgicka. Vo svojom diele o štyroch evanjeliách, obyčajne zvanom „Reflexions morales", ktoré viac ráz vydali, viac-menej zabalene prejavoval jansenistické náhľady. Najmä v piatom vydaní Reflexií, ktoré vyšlo so schválením chalonského biskupa Noaillesa, boli Quesnelove bludy príliš zjavné. Na žiadosť niekoľkých francúzskych biskupov na čele s Fénelonom Klement XI. zakázal r. 1708 čítať túto knihu. Ale francúzsky parlament a Noailles, ktorý sa zatiaľ stal parížskym arcibiskupom a kardinálom, nechceli uznať pápežovo rozhodnutie. Na žiadosť Ľudovíta XIV. po dlhom vyšetrovaní vydal Klement XI. r. 1713 povestnú bulu Unigenitus, v ktorej 101 viet z Quesnelovej knihy „in globo" odsúdil.

Hlavné bludy Quesnelove sú: Milosť božia pôsobí neodolateľne a je vždy účinná. Bez nej nemôže človek robiť nič, len hrešiť; je schopný všetkého zla a vôbec neschopný dobrého. Podmienkou milosti je viera. Kto nemá vieru, nemôže dosiahnuť milosti. Preto všetky skutky neveriacich sú hriešne. Cirkev sa skladá len zo spravodlivých a vyvolených.

Bulu Unigenitus prijala väčšina francúzskych biskupov, ale Noailles a sedem biskupov ju nechceli prijať bez bližšieho vysvetlenia. Počet odporcov vzrástol po smrti Ľudovíta XIV. (1715) za vlády Filipa Orleánskeho, ktorý z nenávisti proti jezuitom podporoval jansenistov. Noailles apeloval so svojimi prívržencami (Sorbona) proti pápežovej bule na všeobecný snem a francúzsky klérus sa rozštiepil na apelantov a akceptantov. Keď Klement XI. vyslovil r. 1718 nad apelantmi kliatbu, čiastka sa podrobila cirkevnému rozsudku. Pred smrťou sa poddal aj Noailles († 1728) a Sorbona tiež odvolala apeláciu. Hŕstka fanatických jansenistov ďalej odporovala, ale onedlho sa rozštiepila na konvulzionárov a antikonvulzionárov. Konvulzionári sa posilňovali vo svojom presvedčení údajnými zázrakmi, ktoré sa vraj staly na hrobe horlivého apelanta diakona Františka z Paríža. Len rázny zákrok Benedikta XIV. r. 1756 skoncoval nedôstojné škriepky.

Vo Francúzsku, i keď napätosť medzi katolíkmi a jansenistami bola veľká, predsa nedošlo k formálnemu rozštiepeniu. V Holandsku však, kde sa uchýlili mnohí jansenisti, došlo k tzv. utrechtskej schizme. V Utrechte zosadili r. 1702 apošt. vikára Petra Koddeho, lebo ho podozrievali z jansenizmu. Jeho nástupcom sa stal Teodor van Kock. Ale utrechtská kapitula, ktorá nadŕžala jansenizmu, sa s tým neuspokojila a zvolila proti právu za arcibiskupa Kornélia Steenhovena, ktorý bol tuhým odporcom buly Unigenitus. Sv. stolica voľbu neuznala, ale Steenhoven prijal biskupské svätenia od suspendovaného francúzskeho biskupa. Keď ho Sv. stolica

suspendovala, zotrval v odpore. Utrechtskí schizmatici zriadili s pomocou protestantov ešte dve biskupstvá v Haarleme a Deventri a pričlenili ich k utrechtskej metropole. Utrechtská schizma trvá dodnes a má asi 10.000 príslušníkov. R. 1889 utvorili úniu s nemeckými starokatolíkmi.

Aj v Rakúsku zastávali jansenizmus niektorí profesori viedenskej univerzity a brnenského seminára. Stavali sa proti bule Unigenitus a chovancom odporúčali jansenistické knihy. Keď brnenský biskup vec vyšetroval, profesori sa odvolali na Jozefa II., ktorý r. 1781 zakázal v rakúskych krajinách dišputovať o bule Unigenitus.

6. Jezuiti príliš prízvukovali pri spasení význam slobodnej vôle človeka, a tak vyvolali dva extrémy: na jednej strane jansenizmus, na druhej tzv. kvietizmus. Španielsky kňaz Michal Molinos (i. 1696) vo svojich početných mystických spisoch učil, že cieľom duchovného života je úplný pokoj a pasivita duše voči Bohu. Ľudská duša sa má úplne oddať Bohu, milovať Ho bez vlastného záujmu, netúžiť ani po dokonalosti, ani po spáse, ale byť trpná. Keď sa človekovi podarí dosiahnuť toto duševné „zničenie" (annihilatio), nepotrebuje konať nijaké kajúcne skutky, nijaké ústne modlitby a nehreší ani vtedy, keby zdanlivo prestupoval božie a cirkevné zákony.

Každá pravá mystika má voľačo z toho, po čom túžil kvietizmus. Stredoveká cirkevná mystika a mystika Terézie Ježišovej (§ 177, 3), Františka Saleského, Vincenta z Pauly sa snažila spočinúť v Bohu. Lenže u katolíckych predstaviteľov mystiky nikdy nedošlo ku krajnostiam a jednostrannosti. Kontempláciu nepokladali za jediný spôsob duchovného života a nezašli v nej tak ďaleko, že človek v obcovaní s Bohom nemá mat nijaké túžby — ešte ani po vlastnej spáse. Inocent XI. odsúdil r. 1687 z Molinových diel 68 viet.

Kvietizmus sa ujal aj vo Francúzsku, a to v najprednejších kruhoch. Rozširovala ho zbožná, ale k exaltácii náklonná vdova Mária de la Motte-Guyon († 1717) a jej rojčivý spovedník barnabita František Lacombe. Podľa nich človek má vypestovať v sebe taký stav, aby Boha miloval nezištne (amour désinteressé), bez ohradu na odmenu a trest a ochotne prijal aj zatratenie, keď Boh tak určí. Lacombe, doživotne väznený, vytrval pri svojej náuke až do smrti, Guyonová sa však podrobila cirkevnému rozsudku. Ich rojčenie nebolo by vzbudilo väčšiu pozornosť, keby sa neboli doň zamiešali dvaja vynikajúci ľudia katolíckeho Francúzska: biskup Bossuet z Meaux a Fénelon, arcibiskup z Cambrai. Bossuet ostro odsudzoval jednostrannú mystiku, Fénelon zas do istej miery zastával Guynovú. Neskôr sa však ponížene podrobil rozsudku Inocenta XII., ktorý r. 1699 odsúdil 23 vety z jeho spisov.

V kvietistických sporoch išlo o subjektivizmus, v modernom veku taký nebezpečný, ktorý mal nielen pozitívne hodnoty, ale i veľa rozkladného, anarchistického. Kvietizmus môže ľahko naštrbiť aj správny pojem o Bohu. Vylučuje u človeka všetky činné sily; všetko ponecháva na vôľu božiu, ktorú, pravda, mieni vidieť vo svojich predstavách.

Jansen, Baius u. die Grundlegung des Jansenismus, Louvain 1930. — Parquier, Le Jansénisme, étude doctrinale, Paris 1909. — Chaix-Rity, Le Jan-sénisme, Pascal et Port-Royal, Paris 1930. — Bourlon, Les assemblées du clergé et le Jansenisme, Paris 1909. — Laporte, La doctrine de Port-Royal, 1923. — Gazier, Histoire du monastore de Port-Royal, Paris 1929. — Deinhardt, Der Janeenismus in deutschen Landen, 1929. — Griselle, Bossuet et Fénelon, leur correspondance, Paris 1910. — Delplanque, Fénelon et la doctrine de l'amour pur, Lille 1907. — Wieser, Deutsche u. romanische Religiosität (Fénelon), 1919.

§ 182. MIMOEURÓPSKA MISIJNÁ ČINNOSŤ.

1. Mimoeurópska misijná činnosť, ktorá v 15. storočí skoro úplne prestala, v 16. storočí potešiteľne rozkvitala. Čo Cirkev stratila protestantizmom v Európe, to sa jej vrátilo, aspoň číselne, v zámorských krajinách. Už koncom 15. storočia sa náboženský duch miestami obnovoval a podnecoval ľudí šíriť kresťanskú myšlienku čím ďalej. Neposledným cieľom Kolumbových ciest bolo zanášať kresťanstvo do neznámych krajín. Objavy nových svetadielov a pomorských ciest poskytovaly misijným snahám vhodné pole pôsobnosti.

Krištof Kolumbus z Genuy objavil r. 1492 Strednú Ameriku; Portugalec Vasco da Gama našiel r. 1499 pomorskú cestu do Východnej Indie; Cabral objavil r. 1500 Brazíliu a Ferdinand Magelháes r. 1519 podnikol prvú pomorskú cestu okolo sveta.

Objaviteľov a dobyvateľov nových krajov sprevádzali vždy misionári. Španielsko, Portugalsko aj Francúzsko sa usilovaly pri svojich zámorských podnikaniach nielen rozšíriť svoje državy a obchod, ale aj pokresťančiť pohanské krajiny. Katolícki panovníci Portugalska a Španielska pokladali za svoju najväčšiu kresťanskú povinnosť starať sa o šírenie evanjelia v novozískaných kolóniách. Finančne podporovali misionárov, novozaložené biskupstvá obdarili potrebnými hmotnými prostriedkami a pomáhali zakladať kláštory a školy. Staré a novozaložené rehole pretekaly sa v misijnej podnikavosti. Najmä františkáni a dominikáni horlili za misie; pomáhali im aj jezuiti (Pavol III. ich schválil práve pre misijnú myšlienku) a kapucíni. S veľkou námahou museli prekonávať prekážky a tisícoraké nebezpečenstvá medzi divochmi, ale neodstrašilo ich ani vedomie istej smrti.

Misionári postupovali plánovite. Priekopnú prácu konal sv. František Xaverský († 1552). Svojou zriedkavou aktivitou a geniálnosťou dal pevné pokyny modernému misijnému hnutiu. Pracoval v Prednej a Južnej Indii, v Japonsku a zamýšľal preniesť misijnú činnosť aj do Číny. I keď rozličné okolnosti, krátkosť času a rozsiahlosť územia nedovolily mu jeho plán úplne uskutočniť, jednako František Xaverský ostáva priekopníkom novodobej misijnej činnosti. Podľa jeho smerníc v 17. storočí sa vyvinula krásna misijná organizácia. Gregor XV. r. 1622 založil Propagandu (Congr. de propaganda fide; § 174, 8) a tak dal misiám potrebné stredisko. Urban VIII. zriadil v Ríme seminár pre misijné kňazstvo (Collegium Urbanum) a r. 1663 založili podobný seminár pre vonkajšie misie aj v Paríži. Všetky novodobé misijné opatrenia Cirkvi sa niesly v znamení jej svetového poslania.

2. Už na začiatku misijnej činnosti sa vyskytly veľké vnútorné ťažkosti, a to u kultúrnych pohanských národov východných, aj u primitívnych, amerických národov. Misie ich nezvládly úplne a zápasia s nimi i dnes. Sv. Pavol v Aténach (Sk. Ap. 17, 19) a apologéti prvého kresťanstva prispôsobovali sa podľa možnosti myšlienkovému svetu svojich poslucháčov, aby ich ľahšie získali. Podobne postupovali i vierozvesti včasného stredoveku. Darilo sa im preto, že duchovný svet románskych, germánskych a slovanských národov nestál tak ďaleko a v takej protive ku kresťanstvu ako myšlienkový svet východných a primitívnych národov. Ba aj kresťanstvo sa ešte len začalo rozvíjať a bolo ešte pružnejšie a ľahšie prispôsobiteľné. V novoveku však už malo storočiami vybudovanú pevnú ústavu, vybrúsenú náuku, ktorá sa vykryštalizovala pri zrážkach myšlienkových prúdov západu. Kresťanstvo formovalo západnú kultúru, ale aj samo bolo preniknuté duchom západu, malo a má silný západný ráz. Toto „západné kresťanstvo" malo sa teraz presadiť medzi ľudí, duševne úplne ináč založených, ktorí mali prastarú kultúru, stá a stá rokmi vyvinuté náboženské náhľady. Misionári, najmä jezuiti, podnikli všetko možné, išli až do krajnosti, aby sa prispôsobili tamojším okolnostiam, náhľadom a zvykom. Ale ani po veľkých obetiach, i keď miestami dosiahli skvelé výsledky, dodnes nerozriešili problém Východu a Západu. Zblížiť Východ a Západ kultúrne, politicky a cirkevne ostáva ťažkou úlohou budúcnosti. Veľké ťažkosti robilo misiám aj to, že kresťanskú kultúru prinášali pohanom obyčajne európski dobyvatelia, ktorí im kresťanstvo často nanútili. V mnohých prípadoch bolo zjavné, že dobyvatelia chceli pohanské národy len vykorisťovať, a nie pozdvihnúť ich; utláčali ich, ba vo verkom vyhubili, Kresťanskí dobyvatelia žili často nemravnejšie ako sami divosi. Kresťanská kultúra sa často strašne previnila v mimoeurópskych kolóniách! Misijnú činnosť to zrejme veľmi sťažilo. Domorodci sa stali nedôverčivými voči všetkým Európanom, teda i voči misionárom. Uzavreli sa a nepripustili nijaký cudzí vplyv.

No svetová Cirkev i proti všetkým ťažkostiam znovu a znovu sa pokúšala zaniesť evanjelium do všetkých končín sveta. Videla v tom svoju úlohu, určenú jej Bohom; toto povedomie zaisťuje jej konečné víťazstvo, i keď jej námaha zdá sa miestami márna a prinesené obete neprimerané dosiahnutým výsledkom.

3. Najrýchlejšie sa šírila kresťanská viera v Novom svete — v Amerike. Už na druhej ceste do Ameriky sprevádzalo Krištofa Kolumba 12 misionárov. Keď Alexander VI. ustanovil demarkačnú líniu medzi državami španielskymi a portugalskými (§ 134, 3), súčasne naložil španielskemu a portugalskému panovníkovi starať sa o šírenie evanjelia v Novom svete. Najsamprv sa ujalo kresťanstvo na ostrovoch v Západnej Indii (Haiti, Kuba), kde už r. 1511 založili biskupstvá (St. Domingo). O pokresťančenie ostrovov sa pričinili františkáni, dominikáni a jezuiti. Cortez zaujal r. 1519— 21 Mexiko (Nové Španielsko) a už r. 1523 zakázali v ňom modlárstvo. R. 1546 zriadili už v Mexiku metropolu. S dobyvateľmi rovnomerne postupovali do Južnej Ameriky misionári, a to do Venezuely, Kolumbie, odtiaľ do Peru, Ekvádoru, Čile, Paraguaja, Uruguaja, Argentíny a Brazílie. V Južnej Amerike už r. 1610 bolo päť arcibiskupstiev, 27 biskupstiev a vyše 400 kláštorov. Z pôvodného obyvateľstva už len malá časť bola pohanská.

Pomerne ťažšie postupovala misijná činnosť v Severnej Amerike, kde pre značný odpor domorodcov a nepriaznivé klimatické pomery len po dlhšom čase dosiahla pozoruhodnejšie výsledky. V Kanade v ťažkých okolnostiach, ale so značným výsledkom účinkovali najmä jezuiti. U indiánskych kmeňov Huronov osem jezuitov podstúpilo r. 1646-49 mučenícku smrť (r. 1930 ich kanonizovali). V terajších Spojených štátoch ujalo sa kresťanstvo len v 17. stor.; uviedli ho anglickí kolonisti. Lord Baltimore († 1632) založil katolícku kolóniu Maryland. Žiaľbohu, náboženský rozkol Západu sa onedlho preniesol aj do Severnej Ameriky a proti katolíkom sa postupovalo s takou neznášanlivosťou ako v európskych krajinách.

Európania zaobchádzali s domorodými Indiánmi veľmi neľudsky. Preto Indiáni znenávideli i kresťanské náboženstvo a misionári mali ťažšiu prácu. Európski kolonisti nevideli v domorodcoch človeka a uviedli v Novom svete otroctvo. To pohlo pápeža Pavla III., že vydal r. 1537 bulu, v ktorej zakázal americké otroctvo. Poukázal na to, že aj Indiáni majú nesmrteľnú dušu a môžu prijať sviatosti. Nešťastných domorodcov sa ujal najmä dominikán Bartolomej de las Casas († 1566), ktorý ešte s Kolumbom prišiel do Ameriky a bol biskupom v Chiape v Mexiku. Sedem ráz cestoval do Európy a na španielskom kráľovskom dvore žiadal zmierniť ťažký osud Indiánov. Na jeho zákrok zriadili miestami indiánske slobodné osady - redukcie, do ktorých Európania nemali prístup. Casov zákrok dal podnet k tomu, že pri ťažkých prácach telesne slabších Indiánov zamenili africkými černochmi. No misionári zaujali sa aj černochov. Ako las Casas celý svoj život venoval Indiánom, tak za černochov sa obetoval jezuita Peter Claver († 1644) - apoštol černochov. 40 rokov účinkoval medzi nimi a mnoho tisíc ich pokrstil.

Osobitnú pozornosť si zaslúži misijné dielo jezuitov v Paraguaji. Medzi tamojšími Indiánmi už od polovice 16. storočia účinkovali františkáni, ale pre nenásytnosť európskych dobyvateľov nedosiahli väčšie výsledky. Keď koncom 16. storočia prišli do Paraguaja jezuiti, vyžiadali si od španielskeho kráľa Filipa III. dovolenie zjednotiť domorodcov v osadách - redukciách, do ktorých cudzinci nemali prístup. Asi 150.000 Indiánov žilo v 30 redukciách pod španielskou zvrchovanosťou a pod vedením jezuitov. Tak vznikol okolo r. 1610 v dejinách ojedinelý „jezuitský štát", ktorý trval 150 rokov. Okrem kráľovského námestníka a biskupa nikto nemal doň prístup. Jezuiti (asi 80) boli duchovnými správcami a aj politickými predstavenými. Domorodcov naučili obrábať zem a remeslá. Pôda a výsledky práce patrily všetkým (rehoľa jezuitov mala z toho tiež značné dôchodky). Bol to teda akýsi komunizmus na spôsob starokresťanského komunizmu lásky. Poniektorí mali aj súkromný majetok. Náboženstvo bolo stredom každodenného života.

Jezuitský štát v Paraguaji bol praktickým pokusom zriadiť teokraticko-patriarchálne spolužitie, o akom snívali vtedy niektorí utopisti (Tomáš Morus, Utópia; dominikán Campanella, Civitas Solis). Jezuitský štát sa i hospodársky, i kultúrne dokázal a patrí k najskvelejším výsledkom misijných dejín. R. 1750 portugalský minister Pombal vypudil jezuitov, a tak zanikol aj ich štát. Nešťastní Indiáni sa stali predmetom portugalského vykorisťovania.

4. V Afrike postupovalo misijné hnutie pomerne najťažšie. Až do 19. storočia ostala na misijnom poli „tmavým svetadielom". Dominikánom; jezuitom, františkánom a kapucínom už v 16. a 17. storočí sa podarilo zakotviť medzi černochmi, a to v Kongu, Angole, Mozambiku a na Madagaskare. Misionári založili v Kongu aj niekoľko biskupstiev, ale pre vražedné podnebie a surovosť černochov zaniklo onedlho vera misijných staníc. Trvácnejšie sa ujalo kresťanstvo na ostrovoch Atlantického oceána: na Azoroch, na Kanárskych ostrovoch a na Madeire.

V Egypte pôsobením jezuitov sa podarilo uviesť zjednotenú koptickú Cirkev. Podobne sa darilo i v monofyzitistickom a mohamedánskom Abesínsku, kde r. 1626 katolícke náboženstvo vyhlásili za štátne. Ale domorodé obyvateľstvo a väčšina rudu si nepriala spojenie s Rímom. Misionárov odohnali a mnoho z nich povraždili a Abesínsko sa vrátilo k monofyzitizmu.

5. Osobitnú pozornosť venovali východnej Ázii. Tu dosiahli krásne výsledky, hoci pre pohanskú reakciu nemaly všade trvácnosti. V Indii, v Japonsku a v Číne šírili evanjelium najmä jezuiti.

Najprv sa ujalo kresťanstvo na Filipínskych ostrovoch, ktoré objavili r. 1521 (patrily Španielsku). Začiatkom 17. storočia asi 700.000 domorodcov sa dalo pokrstiť. V Manile zriadili arcibiskupstvo, ku ktorému patrily tri sufragánne biskupstvá. Na Filipínach pôsobili františkáni, dominikáni a svetskí kňazi. V Prednej a či Východnej Indii boli už od pradávna tzv. Tomášovi kresťania (§ 37), pravda, nestoriáni. Keď sa jej zmocnili Portugalci, zriadili v Goe biskupstvo a seminár pre domorodé obyvateľstvo. No misionárska práca františkánov a dominikánov len pomaly postupovala pre veľké prekážky so strany domorodcov. Tento stav sa zlepšil vtedy, keď misie prevzali jezuiti pod vedením sv. Františka Xaverského. Prišiel do Indie ako apoštólský nuncius, ale skôr, ako, by bol začal pracovať na obrátení domorodého obyvateľstva, snažil sa povzniesť mravy osadených tam Európanov. To sa mu za krátky čas šťastne podarilo. Potom sa obrátil k pohanom, a to k Paravom na južnom polostrove. Zašiel aj na pobrežie Travankúru, na ostrov Ceylon, na polostrov Malaku a Moluky. Všade hlásal evanjelium s neobyčajným úspechom. Pomáhaly mu pri tom divotvorná moc a zvláštne rečové znalosti. Plánovite začatú prácu ponechal svojim pomocníkom a iným misionárom a r. 1549 odišiel do Japonska. Pohanskí kňazi — bonzovia — robili mu veľké ťažkosti. Úspech v Japonsku závisel od toho, či Čína prijme kresťanskú vieru. Preto František Xaverský po dvojročnom pôsobení v Japonsku sa odhodlal vstúpiť do Číny, hoci vstup cudzincom ta bol prísne zakázaný. Najprv navštívil ešte kresťanské osady v Prednej Indii, ale na ceste do Číny zomrel († 1552). Dali mu čestné meno „apoštol Indie". Vlastnou rukou pokrstil státisíce pohanov. Jezuiti pokračovali v jeho diele a rýchlo zakladali nové biskupstvá.

Šíreniu kresťanstva v Indii veľmi prekážal kastový systém domorodcov. Keď sa jezuiti ujali aj nižších tried (parias), vyššie triedy, najmä brahmani, s opovrhnutím sa odvracali od kresťanstva. Chceli tomu predísť, preto Róbert Nobili 1658), príbuzný kardinála Bellarmina, odhodlal sa použiť tzv. akomodačný systém. Uznal kasty za sociálnu ustanovizeň. Sám vystúpil ako brahman, oblekom i zvykmi sa prispôsobil tejto kaste a bedlivo vyhýbal styku s páriami. Z kresťanských obradov odstránil všetko, čo mohol odstrániť bez porušenia ich podstaty (malabarské zvyky) a čo sa nedalo zrovnať s brahmanskými náhľadmi. Týmto spôsobom získal pre kresťanstvo vera brahmanov. Ale i sami jezuiti a najmä iní rehoľníci veľmi odporovali Nobiliho akomodačnému systému. Gregor XV. ho však schválil. Keďže neskoršie františkáni a kapucíni vyvolali pre akomodačný systém s jezuitami spor, Benedikt XIV. ho r. 1744 s konečnou platnosťou zrušil. To veľmi škodilo ázijskému misijnému hnutiu. Portugalské kolónie postupne prevzali Angličania a Holanďania, s ktorými sa dostal do Indie protestantizmus. Po zrušení akomodačného systému a najmä po zrušení rehole jezuitov katolícke misijné hnutie v Indii katastrofálne upadlo.

V Zadnej Indii sa pokúsil hlásať kresťanstvo už sv. František Xaverský. Ale značnejšie sa ujalo len v 17. storočí. V Končinčíne a v Tonkine úspešne pracoval jezuita Alexander Rhodes († 1660), Francúz, ktorý už doma budil

záujem o misie, a jeho pričinením vznikol parížsky misijný seminár. Koncom 18. storočia bolo v Zadnej Indii 300.000 kresťanov. Ťažšie postupovaly misie v Siame.

V Japonsku sv. František Xaverský nedosiahol väčšie výsledky. Ale ním zasiate semeno nevyšlo nazmar. Jezuiti, podporovaní františkánmi, pokračovali v diele, ktoré sa tak darilo, že koncom 16. storočia v „ríši vychádzajúceho slnka" bolo skoro milión kresťanov. Ľudia z najprednejších kruhov sa hlásili ku katolíckej viere, ba boli výhrady, že aj cisár sa stane katolíkom. Po krásnom rozbehu nastalo v Japonsku kruté prenasledovanie kresťanov. Bonzovia rozšírili verejnú mienku, že misionári a vôbec kresťanstvo má v Japonsku politické ciele a chce ho vydať napospas Portugalcom. R. 1587 cisár nariadil, aby misionári opustili Japonsko. Vznikly vzbury, v ktorých zahynulo veľa kresťanov misionárov i domorodcov. V Nagasaki ukrižovali r. 1597 26 kresťanov, medzi nimi 20 domorodcov (r. 1862 kanonizovaní). Ešte prudkejšie pre- nasledovanie vzniklo r. 1614, keď protestantskí Holanďania z obchodnej závisti a náboženskej neznášanlivosti očiernili misionárov. Opakovaly sa tu udalosti, aké zažilo kresťanstvo za povestných rímskych prenasledovaní, a s malými prestávkami trvaly vlastne až do 19. storočia. Od r. 1666 žiadali od každého, koho podozrievali z kresťanstva, aby pošliapal kríž alebo obraz Matky Božej (efumi). Štyritisíc kresťanov razom potopili do mora, iných 37.000, ktorí sa postavili na obranu, najukrutnejšie stýrali. V druhej polovici 17. storočia sa zdalo, že kresťanstvo v Japonsku je úplne vyhubené. Ale i tak sa udržalo až dodnes, hoci sa časom znetvorilo (nebolo kňazov a verejnej bohoslužby). Francúzski misionári našli r. 1865 okolo Nagasaki 20.000 kryptokatolíkov, ktorých väčšia časť sa hneď pripojila k Cirkvi. Ba i r. 1924 objavili misionári nové stopy starých japonských kresťanov.

Do Číny sa dostalo kresťanstvo .vo forme nestorianizmu už v 7. storočí (§ 37). Mongolskí panovníci boli kresťanstvom dosť nadšení; udržiavali styky s pápežskou kúriou a s kresťanskými panovníkmi. Miestami účinkovaly v Číne žobravé rehole. I keď v širšom obyvateľstve kresťanstvo nenašlo ozvenu, predsa niektoré prednejšie mongolské rodiny prijaly krst. Minorita Ján de Monte Corvino na začiatku 14. storočia sa stal arcibiskupom v Číne; mal 9 sufragánnych biskupov a 50 františkánskych kláštorov. Keď upadlo panstvo Mongolov, aj kresťanstvo v Číne slablo a od 14. storočia úplne zakázali misionárom prístup.

Už sv. František Xaverský sa zaoberal plánom znovu zaviesť do Číny evanjelium, ale predčasná smrť nedovolila mu to uskutočniť. Jezuiti sa dôkladne pripravili na duchovné podmanenie „nebeskej dŕžavy", kde bola vysoká kultúra a presne vybudované náboženské systémy budhizmu, náuky Konfuciovcj a Lao tseho. Misionári najmä matematikou, umením a západnými vynálezmi sa snažili získať si dôveru Číňanov. Takto sa jezuitom podarilo už r. 1583 vniknúť do Číny a začať misionársku činnosť. Vodcom výpravy bol jezuita Matáš Ricci 1610), „apoštol Číny", vynikajúci matematik. Naučil sa čínsku reč, prispôsobil sa miestnym zvykom a svojou vedeckou činnosťou získal si dôveru cisárskeho dvora, ktorý mu dovolil hlásať kresťanstvo v hlavnom meste a v provinciách. Ešte väčší úspech dosiahli misionári Adam Schall z Kolína 1666) a Ferdinand Verbiest z Flámska († 1688). Stali sa dôverníkmi cisárovými a riaditeľmi astronomického úradu v hlavnom meste čínskom.

Jezuiti, aby čím lepšie získali kresťanstvu čínske kultúrne obyvateľstvo, prispôsobovali sa domácim zvykom ešte viac ako v Indii. Trpeli napr. občianske a národné slávnosti na počesť Konfucia a jeho predkov, dovolili Boha nazývať Tien (nebo) a Šangti (najvyšší pán, cisár), vynechali niektoré obrady pri krste a poslednom pomazaní, zmiernili niektoré cirkevné predpisy (zasvätenie nedele, pôsty) a s dovolením Pavla V. upotrebovali pri sv. omši aj čínsku reč. 'Takým spôsobom získali kresťanstvu predných Číňanov a katolícka viera sa utešene šírila, i keď miestami došlo i na prenasledovania. Koncom 17. storočia bolo už v Číne vyše milióna katolíkov s biskupstvami v Pekingu a Nankingu. Cisár Kanghi dal r. 1692 kresťanstvu úplnú slobodu. Ale s akomodačným systémom neboli spokojní ani niektorí jezuiti, a tým menej španielski dominikáni a františkáni, ktorí v 17. storočí tiež začali účinkovať v Číne. Vyvolali ostrý spor pre „čínske obrady", ktoré označovali za modloslužobné a zakazovali ich. Obidve strany však postupovaly v spore netaktne. To, pravda, vzbudilo u Číňanov nedôveru a kresťanskej veci nesmierne škodilo. Sv. stolica sa opätovne musela zapodievať touto vecou. Klement XI. vyslal legáta Tournona, aby vyšetril spornú vec. Tournon zakázal čínske obrady pod trestom exkomunikácie. Cisár Kanghi však žiadal prísne zachovať čínske zvyklosti. Ani jezuiti nedbali na pápežský zákaz a aj naďalej sa pridržiavali čínskych obradov. Hoci to vyvieralo z čistých pohnútok, predsa sa dá ťažko zrovnať s povinnou jezuitskou poslušnosťou. Podrobili sa len definitívnemu rozhodnutiu Benedikta XIV., ktorý akomodačný systém všade zakázal. Preto a najmä pre zrušenie rehole jezuitov misijné hnutie v Číne upadalo. Miestami došlo ku krvavým prenasledovaniam. V 19. storočí bolo v Číne už len asi 200.000 kresťanov.

Schmidlin, Einfbhrung in die Missionswissenschaft, 1917. — Schmidlin, Kath. Missionsgeschichte, 1924. — Huonder, Deutsche Jesuitenmissionäre bn 17. u. 18. Jh. 1899. — Huonder, Der einheimische Klerus in den Heidenländern, 1909. — Väth, Die Frauenorden in den Missionen v. 16. Jh. bis z. Gegenwart, 1920. — Valentin, Kolonialgesch. der Neuzeit, 1915. — Brou, S. Fran,is Xavier, Conditions et méthodes de son apostolat, Bruges 1925. — Jann-Schnbrer, Die kath. Missionen, 1920. Dr. Karol Kmetko, Svetové misie. Nitra 1942.

§ 183. GRÉCKA ORTODOXNÁ CIRKEV. SCHIZMATICKÁ CIRKEV RUSKÁ. ZJEDNOTENÍ UKRAJINCI.

1. Grécka cirkev dostala sa po dobytí Carihradu Turkami r. 1453 do veľmi ťažkého položenia (§ 131, 3). Ale Gréci i v najťažších pomeroch sa zväčša pridržiavali viery svojich otcov. Patriarcha, ktorého volila patriarchálna synoda, vykonával svoju juris-, dikciu, ba možno povedať, že jeho cirkevná a občianska moc aj vzrástla. Nemusel sa totiž deliť o duchovnú moc s cisárom ako dosiaľ. Turci z politickej vypočítavosti ponechali Grékom cirkevnú ústavu, kostoly, dovolili im slobodne vykonávať bohoslužby, žiadali len riadne a verne platiť daň. No náboženský život Grékov pod tureckým panstvom predsa upadal a často aj odpadli k islamu.
Duchovenstvo a ľud kultúrne upadol. Vyššieho aj nižšieho kléru sa zmocnila korupcia. Len vo vyšších triedach — a aj tam len ojedinele — sa pestovala učenosť; nižšie duchovenstvo bolo priemerne veľmi nevedomé a svoj úrad vykonávalo remeselne. Tým, pravdaže, upadlo i školstvo. Duchovné úrady sa daly kúpiť. I hodnosť patriarchu sa stala predmetom licitovania. Patriarcha si musel investitúru vykúpiť od sultána bohatými darmi. Ale predsa treba uznať, že grécka cirkev zväčša splnila ťažkú úlohu, t. j. udržala a zachovala na východe kresťanstvo a grécku národnosť. Ľud a cirkev ostaly i naďalej úzko spojené.

Okrem carihradského ekumenického patriarchu (hlava celej ortodoxnej cirkvi) sú ešte tri patriarcháty, a to alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský. Politický prevrat sa najmenej dotkol mníšstva. Sami mohamedáni si ho vážili a ponechali v kláštoroch. I vedecký život sa zväčša len tam udržal. Biskupov volili tiež spomedzi mníchov.

V náuke o bohoslužbe od zrušenia florentínskej únie (§ 131, 3) grécka cirkev nič nezmenila. Vierovyznanie, ktoré r. 1643 zostavil kyjevský metropolita Peter Mogilas a ktoré schválila aj carihradská patriarchálna synoda, zavrhuje Filioque a úzkostlivo vyhýba výrazu očistec. Pripúšťa však dvojaké peklo a z jedného z nich i vykúpenie. Akúsi prednosť rímskeho biskupa uznáva, ale zavrhuje katolícky primát. Pri omši sv. upotrebujú Gréci kvasený chlieb; ich pôsty sú prísnejšie a majú väčší počet sviatkov ako latinská cirkev. Manželstvo môže byť pre cudzoložstvo rozlúčené. Liturgickou rečou je starogréčtina; laici dostávajú kalich a kňazi môžu žiť v manželstve, uzavretom pred prijatím vyšších radov.

Pomer k rímskej cirkvi sa nezmenil; starý odpor Grékov, okrem niektorých dobromyseľných patriarchov, trval ďalej. Snahy Gregora XIII. (grécke kolégium v Ríme) a jezuitov, ktorí sa v 16. storočí pre úniu osadili v Carihrade, boli bezvýsledné. Jedine patriarchát antiochijský sa viac blížil k Rímu. Keď r. 1724 zvolili za patriarchu Serafína Tanasa, Sv. stolica ho uznala, lebo vyhovel všetkým jej požiadavkám. Ale schizmatici ho prenasledovali. Preto spolu s 10 biskupmi sa uchýlil do libanonských hôr. Benedikt XIV. mu udelil pálium a zriadil patriarchát zjednotených gréko-mechitov. Má 10 sufragánnych biskupov. Novotári 16. storočia sa snažili aj grécku cirkev zatiahnuť do protestantizmu, ale ich pokusy sa nezdarily (§ 172, 5).

2. Národná cirkev ruská, ktorej strediskom bol Kyjev a od r. 1328 Moskva, hierarchicky cez celý stredovek závisela od Carihradu. Keď sa grécka cirkev na II. Lyonskom sneme r. 1274 zjednotila s rímskou (§ 105, 1), zjednotenie prijali aj Rusi, ale onedlho ho, podobne ako Gréci, prerušili. Na florentínskom sneme r. 1439 vážne sa usiloval o úniu kyjevský metropolita Izidor (§ 131, 1), ale jeho snahy zmaril ruský klérus.

Pre politické zmeny v 15. storočí sa zmenil pomer ruskej národnej cirkvi k Carihradu. Keď byzantskú rínu zaujali Turci (1453) a Rusi sa zbavili mongolskej nadvlády (podliehali jej od r. 1250), uzrievalo v nich presvedčenie, že po páde Byzantska Rusko je ochrancom ortodoxie, a cirkevné práva Carihradu prešly na Moskvu — „tretí Rím". Absolutisticky založený Ivan IV. Hrozný (1533— 1584), ktorý dopomohol Rusku k politickej nezávislosti a sám sa nazval cárom, snažil sa aj o cirkevnú nezávislosť. Splnilo sa to r. 1589. Vtedy carihradský patriarcha Jeremiáš II. udelil moskovskému metropolitovi Hiobovi hodnosť patriarchu. Tak vznikla ruská autokefalná cirkev. Carihradská synoda r. 1591 uznala moskovský patriarchát ako piaty medzi patriarchátmi gréckej ortodoxnej cirkvi. Súčasne ustanovili, že moskovského patriarchu bude voliť synoda ruských biskupov a výsledok voľby sa má ohlásiť ekumenickému carihradskému patriarchovi, ktorý prejaví súhlas. I táto malá závislosť od Carihradu prestala za cára Alexia Michailoviča r. 1660, keď Rusi dostali právo ustanoviť nezávislého patriarchu.

Keďže moskovského patriarchu si ľud veľmi vážil a u ľudu mal i značnú politickú moc, rozhodol sa absolutistický cár Peter Veľký (1689-1725) úplne odstrániť patriarchálnu dôstojnosť. Po smrti patriarchu Hadriána (1700) za dvadsať rokov nedovolil obsadiť moskovský patriarchát. Keď ľud na to navykol, r. 1721 zrušil ho aj formálne a miesto neho za najvyšší cirkevný úrad označil „svätú synodu". Skladala sa z ruských biskupov a iných duchovných hodnostárov (12 členov) a zo svetského prokurátora, ktorý zastupoval cára. Všetkých členov „svätej synody" vymenoval cár; tak sa stal vlastne duchovnou hlavou ruskej cirkvi. Cirkevný poriadok, ktorý ustálil Peter Veľký, sa podstatne nezmenil až po revolúciu r. 1917.

Katarína II. (1762-96), ktorá bola pôvodne protestantka (princezná z Anhalt-Zerbst), len navonok sa pridržiavala ruských obradov, v skutočnosti však bola voľnomyšlienkárka. Za nej sa dovŕšila nadvláda cára nad ruskou

cirkvou. Všetky cirkevné majetky vyhlásila za majetok koruny, aby „zbavila duchovných starostí o hmotné veci"; duchovných platil štát. Za jej panovania došlo k podeleniu Poľska (1772, 1793, 1795) a niekoľko miliónov katolíkov pripadlo k Rusku. Rusi sľúbili síce katolíkom latinského obradu a zjednoteným Malorusom náboženskú slobodu, ale sľub nedodržali. Zrušili všetky biskupstvá okrem polockého a zjednotených ľsťou a nátlakom nútili odpadnúť.

Cársky despotizmus v ruskej cirkvi vyvolal početné sekty. Boli zväčša reakciou ľudu na utláčanie cirkvi a prejavom nespokojnosti s náboženským formalizmom, do ktorého ortodoxná cirkev čím ďalej, tým viac upadala. Starší sektári spoločným menom sa nazývajú rozkolníkmi. Takí sú staroverci, ktorí vznikli v 17. storočí, keď patriarcha Nikon zreformoval ruské liturgické knihy a kostolné zvyky. Niektorí to pokladali za porušenie viery, za kacírstvo a nepodrobili sa reforme. Staroverci boli najviac z ruských sedliakov. Pridržiavali sa starých cirkevných obyčají a fanaticky zavrhovali všetko, čo prinášala nová doba, ako holenie brady, požívanie kávy, fajčenie atď. Hoci ich veľmi prenasledovali, predsa sa udržali. Na začiatku 20. storočia ich bolo do 10 miliónov. Keď vymreli starí kňazi starovercov, sekta sa rozštiepila na dve skupiny. Jedna prijala kňazov zo štátnej cirkvi a utvorila sektu popovcov, druhá vyhlásila kňazstvo za zrušené a utvorila skupinu bezpopovcov. Miesto kňazov volili si laikov za starších. Obe skupiny rozdrobily sa v 18. storočí na menšie sekty, ktoré kresťanstvo spotvorily do nepoznania. Sú to blúzniví, gnostickí rojkovia; chlystovia, ktorí sa bičujú, škopci s najhoršími mravnými výstrednosťami; molokáni, ktorí v pôstnom čase proti zákazu ortodoxnej cirkvi požívajú mlieko; duchoborci zavrhujú učenie o sv. Trojici; stundisti, ktorí zmýšľajú komunisticky.

Keďže po páde Carihradu Rusko prevzalo vedúcu úlohu v ortodoxnej cirkvi, pozornosť pápežov, ktorí sa snažili o zjednotenie, tiež obracala k nemu. Leo X., Hadrián VI. a Klement VII. sa pokúsili získať Rusov, ale nič nedosiahli. Rusi sa nebránili diplomatickému spojeniu s Rímom, keď videli, že pápeži majú veľkú vážnosť na Západe a že by mohli s ich pomocou Moskvu politicky povzniesť a posilniť. Ale cirkevnému zjednoteniu moskovské kniežatá vždy rozhodne odporovaly. Ba ani Poliaci z politických príčin sa netešili prípadnému spojeniu Moskvy s Rímom. Čiastočne oni zmarili i príchod pápežských legátov, ktorí chceli pozvať Ivana IV. Hrozného na tridentský snem. Gregor XIII. poslal do Ruska jezuitu Antona Possevinu, aby sprostredkoval mier medzi poľským kráľom Báthorym a Ivanom IV. a kliesnil cestu únii; ale aj tento pokus bol bezvýsledný.

3. S Rusmi upadli do rozkolu aj Ukrajinci (Malorusi, Rusíni), Cirkevne záviseli od Carihradu, a to trvalo i vtedy, keď časť Ukrajiny v 14. storočí pripadla k Poľsku, resp. k Litve. Keď litovské knieža Jagelo prijal krst a stal sa poľským kráľom (ako Vladislav II., 1386-1434; jeho manželka Hedviga Poľská z rodu Anjouovcov; § 69, 2), nastaly priaznivejšie pomery pre zjednotenie Ukrajincov s Rímom. Poľskí králi z politických príčin podporovali úniu, lebo tým chceli oslabiť vplyv Moskvy na poľských Malorusov. Napomáhali i snahy Izidora, metropolitu kyjevského (§ 131, 3). Hoci ich úsilie narážalo na veľké ťažkosti schizmatikov, predsa v 15. storočí kyjevská zjednotená metropola mala 9 sufragánnych biskupstiev (Černigov, Smolensk, Przemyšl, Turov, Luck, Polock, Chlum, Halič). Začiatkom 16. storočia získali schizmatici v Ukrajine prevahu a potlačili úniu.

V druhej polovici 16. storočia šľachta, ktorá lepšie zmýšľala, a duchovenstvo, nasýtené ruským vplyvom, začaly znovu hľadať spásu v spojení s Rímom. V Ukrajine sa osadili jezuiti (Peter Skarga) a slovom i písmom pripravovali pôdu pre zblíženie. Poľskí králi Štefan Báthory († 1586) a Žigmund III. († 1632) podporovali úniu z náboženského presvedčenia, i z politických príčin. Na vlastnú žiadosť ukrajinských biskupov došlo r. 1595 k zjednoteniu. Sv. stolica potvrdila kyjevskému metropolitovi jeho dovtedajšie práva; mohol totiž voliť svojich sufragánov, ale mal žiadať pápeža, aby ich potvrdil. Ponechali im aj slovansko-grécke obrady. Synoda v Breste Litovskom r. 1595 úniu schválila a slávnostne vyhlásila (§ 171, 2). Pravda, nenávisť schizmatikov proti únii neprestala. Spojili sa s disidentmi (poľskí protestanti; § 171) a použili každú možnosť, aby rozbíjali zjednotených. Obeťou takých nepokojov sa stal sv. Jozafát Kuncewicz, polocký arcibiskup, ktorého schizmatici r. 1623 zavraždili (§ 171, 2). Pre tuhý nátlak schizmatikov únia slabla, ale za kráľa Jána Sobieského (1674-96), povedomého katolíka, znovu ožila. Biskupi v Przemyšli a Ľvove sa vrátili k únii a r. 1710 sa vrátilo i ukrajinské duchovenstvo.

Po rozdelení Poľska kyjevská metropola s podriadenými diecézami pripadla Rusku, ľvovská, przemyšlovská a chlumská diecéza Rakúsku. Úniu v Rusku potlačili. Len jezuiti, ktorých Katarína II. z pedagogických príčin strpela v Ukrajine, udržiavali za čas katolíckeho ducha (§ 189, 5). V Rakúsku sa však utešene rozvíjala. Pius VII. r. 1807 povýšil ľvovské biskupstvo na metropolu a pridelil mu biskupstvá v Chlume a v Przemyšli. R. 1885 zriadili biskupstvo stanislavovské.

Rusíni, ktorí bývali na východnom pohraničnom pásme Uhorska, boli tiež schizmatici. Podliehali pod jurisdikciu predstaveného mukačevského baziliánskeho kláštora, ktorý bol vysväteným biskupom (§ 135, 5). Keď r. 1595 uskutočnili brest-litovskú úniu, zjednotili sa aj uhorskí Rusíni na čele s biskupom Bazilom Tarasovičom. Sedmohradské knieža Gabriel Bethlen obsadil východné Uhorsko a nanútil Rusínom r. 1627 schizmatického biskupa. Ale už r. 1649 na trnavskej synode znovu obnovili úniu Rusínov s katolíckou Cirkvou. Upevnili ju len neskoršie, a to jezuiti pričinením baziliánov Parthena a Kosoviča. Sv. stolica vyslala k nim učeného baziliána Jozefa Rogu Camelisa v hodnosti biskupa, ktorý napísal aj svetské a cirkevné dejiny Rusínov. Za upevnenie únie Rusínov Camelis učinil najviac. Zomrel r. 1704 v Prešove. Za Márie Terézie zriadil pápež Klement XIV. r. 1771

mukačevskú gréckokatolícku diecézu. Na žiadosť Františka I. vykrojil z nej Pius VII. r. 1816 prešovské gréckokatolícke biskupstvo a obe diecézy podriadil ostrihomskému arcibiskupovi.

Podľa dohody medzi Sv. stolicou a bývalou Česko-Slovenskou republikou z r. 1928 (Modus vivendi) malo byť mukačevské biskupstvo povýšené na arcibiskupstvo. Bolo by mu podliehalo biskupstvo prešovské a biskupstvo, ktoré sa malo zriadiť v Chuste. Politické zmeny z r. 1939 zmarily tento plán.

Janin, Les Églises orientales et les rites orientaux, Paris 1922. — Janin, Les Églises separées d'Orient, Paris 1930. — Michaleescu, Die Bekenntnisse n. wichtigsten Glaubenszeugnisse der griech-oriental. Kirche, 1904. — Beck, Die russ. Kirche, ihre Gesch. u. Liturgie, 1922. — Brian Chaninov, L'Église russe, Paris 1928. — Smurlo, Le St.-Siege et l'Orient orthodoxe rmise. Praha 1928. — Schaeder, Moskau, das dritte Rom, 1929. — Karácsonyi, Magyarország egyh. tért. Nagyvárad 1906.

§ 184. UMENIE.

1. V novoveku renesančné umenie vyvrcholilo najmä v architektúre. Potom však ustupovalo novej výrazovej forme, ktorá verne odzrkadľovala vnútro človeka 16. a 17. storočia. Ako každá epocha, v ktorej sa vinily veľké myšlienky a pracovaly hlboké city, vedela si vytvoriť v umení primeranú formu, tak aj rušné 16. a 17. storočie si vytvorilo svoj sloh, svoju kultúru, ktorú dnes všeobecne nazývame barokovou kultúrou. Vo forme je barok zväčša pokračovaním renesancie. Nemá rád rovné, triezve línie, nestrpí pri svojej prekypujúcej sile nijaké prekážky, miluje svetlo, priestrannosť, vzdušnosť a veľkoleposť. Jeho podstatou je expanzívnosť a zvýšená životná vôľa. 16. a 17. storočie je dobou objavov, kolonizácií, náboženských novôt a cirkevnej obrany. Aká pohnutá je táto doba, taký nepokojný je aj barok. Plný aktivity a života.

Ale barokové umenie — podobne ako renesančné — nenapĺňa už taký idealizmus ako umenie v stredoveku. Blíži sa skôr k realizmu a materializmu. Stačí mu často bezduchový, bezobsahový vonkajšok, plytkosť, ba aj nízkosť. Barokové umenie prestáva byť imaním širokých más, slúži viac panovníckym dvorom, boháčom a ich vrtochom. Tradičnosť, ktorej sa stredovekí umelci tak dôsledne pridržiavali, ustupuje ľubovôli umelcov. Barok ešte viac ako renesancia prestáva mať špecifický náboženský ráz.

Vedúce postavenie v umení na počiatku novoveku malo Taliansko. Odtiaľ sa renesancia šírila do ostatných európskych krajín a vytlačila národné umenie. V 17. storočí viedlo zas Francúzsko a Nemecko sa mu otrocky poddávalo. Náboženskými nepokojmi nedotknuté Španielsko ostalo najsvojráznejšie a v 16. i 17. storočí dosiahlo vrchol umeleckej tvorivosti.

2. V staviteľstve triumfovala v Taliansku vrcholná renesancia (cinquecento; asi do 1550). Kým v strednej a západnej Európe náboženské nepokoje hatily architektúru, v Taliansku, vďaka umeleckým mecénom Júliovi II. a Leovi X., vedúci architekt tej doby Bramante († 1514) vytvoril plán pre svätopeterskú baziliku, najväčší kostol kresťanstva.

Stavať sa začalo r. 1506. Bramantov plán viac ráz pozmenili. Plán pre centrálnu kupolu vypracoval Michelangelo (vystavili ju len po jeho smrti r. 1590). K centrálnej stavbe pripojil Carlo Maderna († 1629) dlhú loď a predsieňou. Bronzový baldachýn nad hrobom sv. Petra a kolonádu okolo svätopeterského námestia vybudoval Lorenzo Bernini. Kostol sv. Petra, najmä jeho obrovská baroková kupola, je najkrajším dielom architektúry a dôstojne symbolizuje katolícku svetovú Cirkev. Kupola je vonkoncom náboženským dielom. Jej tendencia, smerujúca do výšin, pripomína gotiku, ktorá vyjadrovala snaživosť po nadprirodzenosti. Svojimi rozmermi zas krásne symbolizuje cirkevné sebavedomie. Spočíva ako koruna na štvorramennej stavbe; tým podľa vôle Bramanteho a Michelangelovej chce vyjadriť, že Cirkev spája všetky čiastky sveta.

Ale v polovici 16. storočia nastúpil namiesto renesancie barok. Barokový sloh, najmä v architektúre, nemá sa pokladať za úpadkový zjav. Je dôstojným umeleckým výrazom zvýšenej zbožnosti a obnoveného katolíckeho sebavedomia. Je slohom náboženskej obnovy a rekatolizácie. Podporovali ho hlavne pápeži (Sixtus V., barokový Rím) a jezuiti. Je však pomýlené nazývať barok „jezuitským slohom", lebo oni sa zásadne neviazali k nijakému slohu, ale podľa miesta a času prispôsobovali sa danostiam na poli umenia.

V cirkevnej architektúre charakterizuje barokový sloh spojenie kupoly s podlhovastou kostolnou stavbou, priestorová jednotnosť (bočné lode sa zmenia na kaplnky a oltárne výklenky), mohutná fasáda a bohatá vnútorná ozdoba. Najvýraznejším dielom barokovej architektúry je Al Gesú v Ríme od Giacoma Vignolu († 1573). Hlavnými majstrami baroku boli Lorenzo Bernini († 1680), Francesco Borromini († 1667), ktorý s obľubou upotreboval kriviek miesto rovných čiar, a jezuita Andrea Pozzo († 1709), u ktorého barok prechádza už do rokokového slohu. V Nemecku barok sa vzmáhal len po 30-ročnej vojne (kostol sv. Michala v Mníchove, dvorný kostol v Drážďanoch z 18. storočia). Významní nemeckí barokoví stavitelia sú: rodina Dientzenhoferovcov, Fischer von Erlach, Prandauer, Poppelmann, bratia Asamovci a Martin Knoller. V Anglicku kupola svätopavolského kostola sa snaží závodiť so svätopeterskou. V Španielsku barok dôstojne reprezentuje Eskuriál pri Madride, vo Francúzsku dóm invalidov a Panteón v Paríži; v Čechách kostol sv. Mikuláša v Prahe (vystavil ho Krištof Dientzenhofer), na Morave baroková prestavba velehradského chrámu. V

rakúskom mocnárstve bol barok ako by dvorným slohom. Najmä vo Viedni sa stavaly monumentálne cirkevné a svetské barokové stavby. Fischer von Erlach († 1723) postavil kostol sv. Karola Boromejského vo Viedni, Prandauer kláštorný kostol v Melku (1727).

Z Viedne sa dostala baroková architektúra na Slovensko. Prvý raz sa uplatnil barok pri prestavbe františkánskeho kostola v Bratislave a tento vzor napodobňovaly františkánske kostoly v Hlohovci, Malackách a Nižnom Šebeši. Najskvelejšou barokovou stavbou na Slovensku je invalidný kostol v Trnave, ktorý stavali talianski stavitelia rakúskeho cisárstva (1637). Kostoly piaristov v Trenčíne (1655), premonštrátov v Košiciach (1681), sv. Trojice v Bratislave (1717), piaristický kostol v Nitre a v Prievidzi, katedrálny chrám v Nitre, pútnický kostol v Šaštíne sú dôkazmi, že Slovensko živo reagovalo na rozličné cudzozemské barokové smery.

3. V plastike bol vplyv renesančného velikána Michelangela taký silný, že dlho usmerňoval aj barokovú plastiku. Plastika sa uplatňuje v barokových kostoloch ako dekoratívny prvok, najmä ako štuková ozdoba. Hlavným predstaviteľom barokovej plastiky v Taliansku bol Lorenzo Bernini, v Španielsku Juan Martinez Montane. († 1649), v Nemecku Andrej Schlutter († 1714) a Rafael Donner v Rakúsku († 1741).

Vývin barokovej plastiky na Slovensku sa pohyboval práve tak ako vývin architektúry v dielach a intenciách cudzozemských umelcov. Barokovú plastiku importovali z cudzozemska, najmä z Rakúska. Giov. Battista Rosso a Jacopo Tornini vyzdobili plastikou invalidný kostol. v Trnave. Trnavskej plastike sa podobá aj plastika v zámockej kaplnke v Kežmarku. Ján Pernegger zo Soľnohradu vyzdobil plastikou kostoly v Nitre (okolo 1660). Rafael Donner sa osadil na čas v Bratislave, kde vyhotovil epitaf arcibiskupa Eszterházyho a hlavný oltár v bratislavskom dóme s prekrásnou sochou sv. Martina na koni. Šimon Griming vyhotovil súsošie v Košiciach (1740), Martin Vogerl v Nitre (1750), Dionýz Stanetti v Kremnici (1765); Olal Engelholm zhotovil oltáre v levočskom bývalom minoritskom kostole (1675). Vývin plastiky zakončuje sochár František Messerschmidt († 1783) so svojím krucifixom v primaciálnom paláci v Bratislave.

4. Maliarstvo v 16. a 17. storočí prekvitalo. Prevládal v ňom ešte vždy náboženský námet. Velikáni vrcholnej renesancie, ako Michelangelo († 1564), Correggio († 1534) a Tizian († 1570), siahali až do periódy reformácie a rekatolizácie a tvorili už prechod do baroku. Tizianovi sú príbuzní Paolo Veronese († 1588), majster nádherných biblických scén, a Tintoretto 1594), autor dramatických náboženských obrazov. K talianskym manieristom, ktorí s obľubou napodobňovali starých veľkých majstrov, patria Giorgio Vasari († 1574), Angelo Bronzino († 1572) a Frederigo Baroccio († 1612). Talianske barokové maliarstvo malo dva smery: eklektický a naturalistický. K prvému patrili: Lodovico Caracci († 1619), Domenichino († 1641), Guido Reni († 1642) a sladkastý Carlo Dolci († 1686). Druhý smer reprezentovali Caravaggio († 1609) a Jusepe de Ribera, zvaný lo Spagnoletto († 1656).

V Nemecku po verkom majstrovi Durerovi († 1528) a Grunewaldovi nastal pre náboženské nepokoje v maliarstve úpadok. Väčšiu pozornosť vzbudil Lukáš Cranach († 1553), ktorý neprestal maľovať madony ani keď sa stal protestantom. Nemecké maliarstvo ožilo len po 30-ročnej vojne. Najmä v južnom Nemecku a Rakúsku sa stal barok ozaj ľudovým umením.

Väčší rozkvet dosiahlo maliarstvo v Nizozemsku, kde vynikal najmä Peter Pavol Rubens († 1640), jeden z najväčších maliarov vôbec. Svoju maliarsku geniálnosť postavil úplne do služieb katolíckej reštaurácie. Bol dvorným maliarom Habsburgovcov. Osadil sa v Antverpách. Bohatá fantázia, úchvatný temperament a dokonalá technika charakterizuje Rubensov severanský barok. Slávny je jeho obraz umučenia a snímania s kríža v Antverpách a jeho piety. Lyrickejší ako Rubens je jeho žiak Anton van Dyck 1641) so svojimi obrazmi umučenia a piet.

V Španielsku, kde maliarstvo dosiahlo vysoký stupeň dokonalosti, spájal barok mysticizmus s realizmom. Najprednejší barokoví maliari sú: Velasquez († 1660), dvorný maliar Filipa IV. Jeho žánrové obrazy charakterizuje silná farebnosť. Murillo († 1682), hlavný reprezentant sevilskej školy, patrí k najslávnejším cirkevným maliarom. Jeho kostolné obrazy vynikajú hlbokosťou a vrúcnosťou náboženského citu. Pozoruhodné sú najmä jeho obrazy Nepoškvrneného Počatia a Nanebevzatia Matky Božej.

Slovensko zrodilo v barokovej ére svetoznáme talenty, ako bol Jakub Bohdan z Veľkej Slatiny (pracoval na anglickom kráľovskom dvore; † 1724), Ján Kupecký († 1740), rodák z Pezinku, sochári a maliari Ján a Ferdinand Brokoff zo Spišskej Soboty (okolo 1700), Adam Maňucký († 1757), dvorný maliar Františka Rákócziho II. No všetci odišli do cudziny a pre umelecký vývin Slovenska boli bezvýznamní. Maliarske barokové produkty v 17. storočí pochádzajú od cudzích, a aj to menej významných majstrov. Významnejšie diela vznikly len začiatkom 18. storočia, keď zas Viedeň dávala i smer, i umelcov. Významnejšie kostolné stenové maľby sú v invalidnom kostole v Trnave od neznámeho majstra, klenbové maľby v piaristickom kostole v Trenčíne (príbuznosť s Pozzovými dielami!). Antonio Galli Bibbiena vyzdobil kostol sv. Trojice v Bratislave (1740). Rakúsky rokokový maliar Maulbertsch (výzdoba bohuslavickej kaplnky) a Ján Lukáš Kracker z Prahy (vyzdobil kostol v Jasove), Ján Bergl, viedenský freskár (výzdoba kostola v Lefantovciach), Anton Schmidt (fresky v Banskej Bystrici) značia v maliarstve vývin baroku na Slovensku.

5. Keďže cirkevný spev a hudba v stredoveku, najmä vplyvom Francúzska (§ 148, 6), sa zosvetárčila, tridentský snem vážne uvažoval, či by nemal polyfonný spev a hudbu vôbec vylúčiť z kostola a pripustiť len gregoriánsky spev. Uzniesli sa však len na tom, že síce ponechajú viachlasný spev, ale má sa dbať na to, aby kostolný spev a hudba boli vždy dôstojné a primerané vážnosti miesta. V takomto zmysle zostavil svoje skladby geniálny Palestrina (Giovanni Pierluigi, † 1594) a dokázal, že i polyfonný spev môže vyhovieť náboženskému a cirkevnému duchu. Bol regenschorim vo svätopeterskom chráme, kde dovtedy boli zväčša len francúzski hudobníci. Palestrina, ktorý sa sám nazval „princeps musicae", nevytvoril nový spôsob hudby a spevu, len to, čo už pred ním bolo, očistil a vysoko zdokonalil. Jeho hudbu charakterizuje sviatočná vážnosť, jasnosť na chorálovom podklade, melodičnosť a ozaj anjelská zbožnosť. Z mnohých jeho diel najvýznamnejšie sú: Missa papae Marcelli, Improperia a Stabat Mater. Palestrinov rovesník Orlando di Lasso († 1594), dvorný kapelník v Mníchove, mal síce bohatšiu fantáziu, neprevýšil ho však vo vrúcnosti a prehlbenosti. Z Palestrinových stúpencov vynikajú: Španiel Tomáš da Vittoria († 1613), Taliani Antonío Lotti († 1740) v Benátkach a Gregorio Allegri († 1652; povestné Miserere v 9 hlasoch). V Nemecku Viedeň a Soľnohrad sa staly centrami hudby. Vplyvom opery vnikaly tu do cirkevnej hudby svetské prvky. Tam sa nevedeli ubrániť ani takí géniovia, ako bol Mozart († 1791), Haydn († 1809) a Beethoven († 1827).

Na Slovensku zostavil r. 1655 trnavský jezuita a vynikajúci národný buditer Benedikt Szólosy z Rybníka († 1656) pre slovenských katolíkov spevník pod názvom „Cantus Catholici. Pýsne Katholícke. Latinské i Slovenaké". Spevník vydala trnavská univerzita. V úvode (písanom v Spišskej Kapitule!) hovorí sa o hlbokej zbožnosti slovenského národa, ktorý vždy vynikal svojimi spevmi. Pre slovenských evanjelikov zostavil Juraj Tranovský († 1631) zbierku náboženských piesní „Cithara Sanctorum", ktorú vydali v Levoči r. 1636.

6. Poézia stála ešte zväčša v službách náboženstva. Vedúce miesto malo Taliansko, kde šľachetná priateľka Michelangelova — Vittoria Colonnová († 1547) — svojimi vrúcnymi básňami sa usilovala povzniesť katolíckeho ducha. Podobný cieľ mal i Torquato Tasso († 1595) vo svojom slávnom epose „Gerusalemme liberata", v ktorom s hlbokým precítením ospieval hrdinov križiackych výprav. V Španielsku, ktorého sa protestantizmus nedotkol, dosiahla náboženská poézia výšiny, aké nikdy. Sv. Terézia Ježišova (§ 177) a sv. Ján z Kríža († 1591) patria k najvýznamnejším lyrickým básnikom všetkých čias. Lope de Vega († 1635) a Calderon de la Barca († 1681; kanonik v Tolede) so svojimi „autos sacramentales" vytvorili nesmrteľné diela mystériových hier. Vo Francúzaku Pierre Corneille († 1684) a Jean Racine († 1699), v Nemecku jezuiti Fridrich Spee († 1635) a Jakub Balde († 1668) a konvertita Ján Scheffler, zvaný Angelus Silesius († 1677), v Holandsku Ioost van den Vondels († 1679) sú majstrami náboženskej lyriky. V Poľsku jezuita Sarbiewski († 1640) bol znamenitým skladateľom hymnov.

Schnurer, Katholische Kirche a. Kultur in der Barockzeít, Paderborn 1937. — Wofflin, Renaissance u. Barock. Miinchen 1926. — Weínmann, Das Konzil v. Trient u. die Kirchenmusik, Leipzig. 1919. — Fellerer, Palestrina. Regensb. 1930. — Mayer, Gesch. der spanisch. Malerei, Leipzig 1922. — Feulner, Bayr. Rokoko, 1923. — Riesenhuber, Die Kirchl. Barockkunst in Osterreich, 1924. — Wagner Dejiny výtv. umenia na Slovensku. Trnava, 1933. — Cincík, Jakub Bohdan, angl. dvorný maliar zo Sloveneka, Turčianeky Sv. Martin. — Cincík, Barokové freská, Turč. Sv. Martin.

§ 185. NABOŽENSKOMRAVNÝ ŽIVOT.

1. Nábožensko-mravný život, v ktorom sa na konci stredoveku javily vážne nedostatky (§ 149, 2), upadol pod vplyvom náboženských nepokojov 16. storočia ešte hlbšie, najmä v severných krajinách. Ale vo všeobecnosti už v polovici 16. storočia sa javí obrat k lepšiemu. Zlepšenie dosiahlo miestami takú výšku, akú cirkevné dejiny ešte nevidely. Humanizmom a renesanciou vyvolané neporiadky zavinily hnilobu, ale tá sa premenila na kyprú pôdu, ktorá čakala len na oplodnenie, aby vydala zo seba bohaté ovocie. Oplodnili ju svätí a svätice, ktorých bolo toľko, že druhú polovicu 16. a 17. storočia môžeme pomenovať „storočím svätých". Nikdy v dejinách nebol taký veľký počet tých, ktorých by Cirkev mohla pre ich heroický čnostný život povýšiť na oltár. Z jezuitov sú to: sv. Ignác z Loyoly, František Xaverský, Alojz, Stanislav Kostka, František Borgia, Canisius, anglickí (§ 167) a misijní mučeníci (§ 182); z kapucínov: Félix z Cantalicia, Benedikt z Urbina, Fidelis zo Sigmaringenu († 1622), Inocent Marcinno z Caltagirone († 1655); františkánov: Paschal Baylon († 1590), Vavrinec z Brindisi († 1619), Michal de Sanctis († 1625), bl. Ján Sarkander († 1620), Jozafát Kuncewicz († 1623), František z Caracciola († 1608); ďalej sv. Pius V., František Saleský, Vincent z Pauly; Katarína de Ricci († 1590), Magdaléna z Pazzia († 1607), Agnesa z Puy († 1634), Rozália z Limy, Mária Anna z Paredes († 1626).

Okrem sv. Ignáca z Loyoly (§ 176, 2) a Filipa Nerejského (§ 177), sv. Terézie Ježišovej a Jána z Kríža (§ 177, 3), ktorí významne vplývali na verejný život, ešte dve osoby zasiahly do formovania svojej doby a nasledujúcich časov. Bol to sv. František Saleský a Vincent z Pauly.

Sv. František Saleský (1567-1622), podobne ako ostatní novovekí svätci, nie je univerzálnym svätcom; je typickým francúzskym a moderným svätým. Ale jeho duch jednako pôsobil široko-ďaleko. Proti kalvínskemu a jansenistickému pesimizmu hlásal radostný optimizmus. Ako dušepastier a hriešnikmi zachádzal a najväčšou láskavosťou a poslušnosťou. Pritom však nikdy nestratil s očú vytýčený cieľ a neuspokojil sa, kým ho nedosiahol. Ako kňaz a ako ženevský biskup celým svojím účinkovaním a spismi (Philothea) sa usiloval o to,

aby zbožnosť imponovala, priťahovala všetky spoločenské vrstvy, najmä však vzdelaných a zámožných svetských ľudí. Kultúru, ktorá humanizmom odbočila od Cirkvi, snažil sa znovu zapojiť do nej. On vlastne vrátil humanizmus Cirkvi. Tak sa stal ozaj kresťanským humanizmom. Hoci úplne inou metódou, no nie menej úspešne účinkoval a pôsobil na dobu sv. Vincent z Pauly (1581-1660). Činná láska medzi chudobným ľudom bola jeho životným programom. So svojimi stúpencami (lazaristi, vincentky, § 177) sa snažil ustavične dobročiniť svojim spolublížnym. Boli presvedčení, že tak spracovaní ľudia budú mat vnímavé srdce pre vôľu a hlas boží, keď sa v nich neočakávane ozve. Bol nenáročný, nikomu nič nenanucoval, preto sa nikde nestretol a protitlakom. To bolo kúzlo jeho pôsobnosti a tajomstvom jeho úspechov. S náboženskými novotármi nechcel dišputovať, lebo pri dišpute postaví sa protivník na odpor skôr, ako by sa disponoval pravdu uznať a prijať. Sv. Vincent získal pre Cirkev viac novotárov ako dišputanti.

2. Okrem mnohých kanonizovaných svätcov a svätíc veľa vynikajúcich biskupov, kňazov a rehoľníkov neúnavne a úspešne pracovalo na povznesení nábožensko-mravného života ľudu. V Nemecku: Jakub z Eltzu, Ján Schonenberg, biskupi v Trevíri, Daniel Brendel a Ján z Bickenu v Mohuči, Teodor Furstenberg v Munsteri, Oto Truchsess v Augsburgu (§ 178, 4); v Rakúsku Klesl (§ 169, 3); v Čechách a na Morave: Martin Medek, Stanislav Pavlovský (§ 169, 6); v Poľsku Stanislav Hosius (§ 171, 1); v Uhorsku Peter Pázmány (§ 179, 5) atď. Oživený rehoľný život, početné kňazské a laické združenia (§ 177), dobročinné spolky, základiny a prekvitajúca misijná činnosť (§ 182) sú skvelými dôkazmi prebudeného a intenzívneho náboženského života. Kňazstvo bolo lepšie teologicky školené, preto aj lepšie poučovalo ľud a svedomitejšie pastorovalo. Táto náboženská renesancia trvala skoro celé storočie; potom v 18. storočí, žiaľbohu, prišiel znovu úpadok. Náboženský život rudu prehlbovala pobožnosť k Božskému Srdcu. Po stopách stredovekých nemeckých mystikov založil ju vo Francúzsku sv. Ján Eudes (§ 177). Pobožnosť k Božskému Srdcu vzpružily a charakteristicky vyformovaly najmä videnia sv. Margaréty Márie Alacoque, saleziánky kláštora Paray-le-Monial pri Macone († 1690). Pobožnosti sa zaujali a šírili ju najmä jezuiti, hoci jansenisti a jozefinizmus im robili veľké ťažkosti. V 17. storočí vznikla v Taliansku májová pobožnosť na počesť Matky Božej. V 18. storočí sa šírila v španielsku a Francúzsku a na odporúčanie Pia VI. r. 1815 v celom svete. Klement XI. uviedol r. 1708 pre celú Cirkev nový sviatok Nepoškvrneného Počatia (8. decembra). Ale pre zmenené pracovné pomery všade žiadali zmenšiť priveľký počet sviatočných dní. Pápeži (Urban VIII. — § 174, 8, Benedikt XIII., Klement XIV.) tomu vyhoveli.

3. K nedostatkom tejto doby treba pripísať, že nevykynožila poveru a nešťastné procesy proti strigám. Tento smutný pozostatok stredoveku (§ 149, 2) ani za reformácie ani za rekatolizácie neprestal mátožiť, ba ako by obnovenou silou začal zúriť medzi protestantmi i katolíkmi. Procesy proti strigám viedli, okrem Španielska, obyčajne svetskí sudcovia. Na juhu sa vyskytovaly menej, častejšie však vo Francúzsku, Anglicku, Škótsku, a najmä v Nemecku. Mnoho nevinných ľudí im padlo za obeť. Prvý, ktorý sa rozhodne postavil proti bosoráckym procesom, bol v Nemecku Ján Weyer (1563). Po ňom sa už častejšie ozývaly hlasy proti čarodejníctvu a čarodejníckym procesom so strany katolíkov i protestantov. Medzi katolíkmi jezuita Fridrich Spee svojimi spismi formoval verejnú mienku proti procesom; u protestantov Thomasius, profesor v Halle († 1728), bol až taký radikálny, že popieral aj existenciu diabla.

Clarus, Leben des hl. Franz v. Sales, der hl. Franziska v. Chantal u. ihrer Ordensschwesstern, 1891. — Miiller, Die Freundschaft des hl. Franz v. S. mit der hl. Franziska v. Ch. 1923. — Leclercq, S. Fran,is de Sales, docteur de la perfection, Paris 1928. — Coste, S. Vincent de Paul et les Dames de la Charité, Paris 1918. — Richstiitter, Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen M. A. 8. 1923. — Duhr, Die Stellung der Jesuiten in den deutechen Hexenprozessen. 1900.

HLAVA IV.
Cirkev v dobe absolutizmu a osvietenstva.

1. Skoro 200 rokov pred francúzskou revolúciou vo všetkých štátoch Európy panoval štátny absolutizmus. Heslo Ľudovíta XIV. „L'état c' est moi" sa stalo dogmou všetkých panovníkov. Renesancia oživila dávne myšlienky o štátnej všemohúcnosti; podporovalo ich aj znovuuvedené rímske právo (§ 157, 5). Reformácia dala panovníkom právomoc aj nad svedomím poddaných (cuius regio; teritoriálne cirkevníctvo § 158, 2). Miesto stredovekej jednotnej Cirkvi vplyvom reformácie vznikaly v štátoch viaceré „cirkvou" sa nazývajúce náboženské spoločnosti, ktoré niekde priamo žiadaly, aby sa ich štát ujal, inde sa navzájom hašterily, a tak vynútily štátny zákrok. Panovníci uskutočnili rekatolizáciu politickou mocou. Tým „sa zaslúžili" o Cirkev, a preto si dovolili úplne ju opanovať. To viedlo k nešťastnému cirkevnému partikularizmu, ktorý oberal centrálnu Cirkev o jej vplyv, o moc až do 19. storočia. Pápežstvo bolo proti mnohým katolíckym štátom skoro bezmocné. Zásah štátneho absolutizmu do cirkevných pomerov sa javil najprv v španielskom cézaropapizme za Filipa II. (§ 166, 1). No v Španielsku bola dlhými stáročiami vybudovaná cirkevná tradícia a katolícka Cirkev sa dokázala ako ochrankyňa záujmov nielen náboženských, ale aj národných; preto španielsky cézaropapizmus sa neodvážil Cirkev úplne zotročiť. Horšie to bolo vo Francúzsku, ktoré sa v 17. storočí vyšvihlo na prvý štát v Európe. Tam štátny absolutizmus poznal len jeden záujem, a to štátny, ktorému sa všetko muselo podrobiť — teda i Cirkev (galikanizmus; žiaľbohu, tento smer podporovali i cirkevní hodnostári, ako kardináli Richelieu a Mazarin). Francúzsko sa stalo v 17. a začiatkom 18. storočia nielen hlavným dejiskom cirkevnej histórie, ale ju aj vypĺňalo, či už bezprostredne alebo svojím vplyvom na európsku kultúru a dejiny (grand siécle; Francúzi — grande

nation!). Po potlačení hugenotov a konverzii Henricha IV. (§ 165, 5) Francúzi sa stali katolíckym národom a podľa nich sa spravovaly aj iné katolícke národy. Francúzske hnutie pod inými menami (febronianizmus, jozefinizmus) prešlo do Nemecka, Rakúska, Talianska a aj tam uvoľňovalo cirkevnú jednotu a disciplínu. Že sa tieto hnutia, hroziace Cirkvi zničením, nestaly pre ňu osudnými, nie je natoľko zásluhou pápežov, medzi ktorými nešťastnou náhodou nebolo vtedy veľkej osobnosti, ako skôr obnoveného náboženského života, ktorý sa rovnobežne so štátnym absolutizmom vzmáhal vo Francúzsku a iných štátoch Európy. Účinky ducha, vzbudeného Františkom Saleským, Vincentom z Pauly, Bourdalouom a Fénelonom (náboženský galikanizmus!), boli silnejšie ako galikanizmus, jozefinizmus, febronianizmus a s nimi spojený jansenizmus.

2. Okrem cirkevného partikularizmu, ktorý vyvolal štátny absolutizmus, ohrozovalo Cirkev aj druhé, nie menšie nebezpečenstvo. Bolo to duchovné prúdenie, ktoré nazývame osvietenstvom. Vyšlo z Anglicka, zaplavilo celú Európu a dovŕšilo rozopru medzi vierou a rozumom, náboženstvom a kultúrou, ktorú začala renesancia a reformácia. Osvietenstvo znamená autonómiu duchovného života, vzrastajúce odcudzovanie sa národov zjavenej náuke a Cirkvi, sekularizovanie štátu, práva, vedy, hospodárskeho života a mravnosti. Viedlo ku všeobecnému zosvetárčeniu a k svetskému smeru celkovej kultúry. Urobilo národy zrelými pre revolúciu, ktorá vznikla koncom 18. storočia vo Francúzsku a o krátky čas prehrmela celou Európou.

§ 186. GALIKANIZMUS.

1. Galikanizmus je francúzske prílišné sebavedomie, prenesené na cirkevno-politické pole; je typickým francúzskym riešením cirkevných problémov neskorého stredoveku a novoveku. Je taký starý ako „moderné" Francúzsko. Prvý raz sa zjavuje v spore Filipa Krásneho s Bonifácom VIII. (§ 125), potom ho vidíme v postoji francúzskych panovníkov za aviňonského zajatia pápežov (§§ 126, 127), v západnej schizme (§ 128), v konciliárnej teórii, ktorú prízvukovali najviac francúzski teológovia (Peter d'Ailly, Ján Gerson; § 129, 3). Bourgeská pragmatická sankcia po ferarsko-florentínskom sneme (§ 131, 4), francúzsky konkordát z r. 1516, ktorým panovník dostal temer neobmedzené právo pri vymenúvaní cirkevných hodnostárov (§ 134, 5), a konečne rezervovaný postoj Francúzska k uzneseniam tridentského snemu (§ 175, 4) dokazujú, že Francúzsko — „najstaršia dcéra" západnej Cirkvi — si vždy nárokovalo zvláštne práva, „galikánske slobody", ktoré sa ťažko daly zrovnať so všeobecnou cirkevnou disciplínou. Galikánske slobody úplne obmedzily pápežskú moc vo Francúzsku, ba odchýlily sa od všeobecného cirkevného stanoviska nielen na poli disciplinárnom, ale aj dogmatickom (popieraly pápežskú neomylnosť). Galikanizmus je vlastne dvojaký: cirkevno-politický a dogmatický. Cirkevno-politický galikanizmus žiadal ďalekosiahlu nezávislosť francúzskej cirkvi od Ríma a rozličné privilégiá. Dogmaticky zastával konciliárnu teóriu o superiorite všeobeeného snemu nad pápežom. Keďže však konciliárnu teóriu formálne nevyhlásili za herézu, i keď ju Pius II. (§ 133, 4) a aj tridentský snem prakticky zamietol, dogmatický galikanizmus mohol sa šíriť a nemohli ho označiť za heretický. Dogmatická a ešte viac disciplinárna otázka sa vyostrila za Ľudovíta XIV. a viedla Francúzsko až na okraj schizmy.

2. Za dlhého panovania Ľudovíta XIV. (1643-1715; Roi-Soleil) Francúzsko získalo politickú a kultúrnu nadvládu v Európe a jeho dávne povedomie sa ešte viac vystupňovalo. Nielen v politike a na poli kultúrnom malo neobyčajne vynikajúcich ľudí (Richelieu, Mazarin, Molľére), ale i na poli cirkevnom, a to vedeckom i cirkevno-politickom (Bossuet, Fénelon, Bourdaloue). Dávne napätie medzi Sv. stolicou a Francúzskom v takýchto okolnostiach a pri panovníkovi, ktorý zmýšľal krajne absolutisticky, sa ľahko mohlo stať osudným. Absolutistický bol už jeho postup voči hugenotom (§ 165, 5). Ľudovít XIV., vedený zásadou „un roi, une loi, une foi", zrušil r. 1685 nantský edikt a žiadal od všetkých Francúzov priznávať sa ku katolíckemu náboženstvu. Hoci proti takému násilnému postupu protestoval i pápež Inocent XI., i biskup Fénelon, hugenoti, ktorí neprijali katolícku vieru, museli opustiť Francúzsko (Eglises du Refuges).

Medzi Sv. stolicou a Ľudovítom XIV. vznikol spor o právo regálií. Podľa dávneho zvyku a konkordátu z r. 1516 francúzskemu panovníkovi patrily dôchodky uprázdnených biskupstiev a mohol okrem niektorých provincií udeľovať cirkevné benefíciá (jus regale). Toto právo rozšíril Ľudovít XIV. r. 1673 na všetky francúzske provincie. Biskupi sa podvolili kráľovskému rozkazu. Iba jansenistickí biskupi neposlúchli, preto ich prenasledoval. Apelovali k Inocentovi XI., ktorý žiadal kráľa, aby sa zriekol regálií, a hrozil mu cirkevnými trestami. Ale Ľudovít nepopustil a väčšina francúzskych biskupov súhlasila s ním. Zvolal r. 1681 generálne zhromaždenie kléru, ktoré uznalo s niektorými zmenami právo regálií pre celé kráľovstvo. Sv. stolici poslali list, v ktorom sa odvolávali na zvykové a konkordátom zabezpečené práva francúzskej koruny, a tak ospravedlňovali svoje stanovisko. Keď to Rím neschválil, generálne zhromaždenie kléru r. 1682 vydalo na popud Ľudovíta XIV. osvedčenie v štyroch článkoch (Declaratio cleri Gallicani de ecclesiastica potestate), ktorým protestovalo proti zasahovaniu Sv. stolice do slobôd francúzskej cirkvi a proti porušovaniu konkordátu z r. 1516.

Články, ktoré zostavil biskup Bossuet, znejú: 1. Pápež a Cirkev nemá moc nad časnými vecami; panovníci nie sú v nich podriadení pápežovi, ktorý nemá právo zosadiť ich, ani poddaných zbaviť prísahy vernosti a poslušnosti.. 2. Všeobecný snem má moc bezprostredne od Krista, je nad pápežom, ako určil kostnický snem, a to navždy, a nielen na dobu západnej schizmy. 3. Pápežská moc je obmedzená kánonmi, ktoré prijala celá Cirkev. Zvyky francúzskej cirkvi však platia aj naďalej a pápež ich musí mať na zreteli. 4. Pápež má síce vo veciach viery

najvyššiu autoritu, ale jeho rozhodnutie bez súhlasu Cirkvi nie je neopraviteľné (non irreformabile), t. j. pápežské rozhodnutia vo veciach viery sú len vtedy neomylné, keď s nimi súhlasí celá Cirkev. Zásady štyroch článkov smerovaly k tomu, aby sa utvorila národná cirkev, od pápežskej stolice čo najmenej závislá. Prijal ich nielen francúzsky svetský klérus, ktorý sa vždy klonil k cirkevnému partikularizmu, ale aj jezuiti (ešte i r. 1762, teda bezprostredne pred zrušením rehole, 116 jezuitov uznávalo galikánske články — medzi nimi i článok o superiorite všeobecného koncilu nad pápežom!!). Kráľ nariadil, aby parlament a univerzity štyri články zaregistrovaly. Profesori teológie mali ich pred svojím ustanovením podpísať. Kandidáti akademických stupňov mali ich brániť vo svojich dišputách a biskupi mali vyhlásiť vo svojich diecézach. Rím to veľmi rozrušilo. Inocent XI. protestoval proti nim a neschválil kráľom prezentovaných cirkevných hodnostárov. Kráľ však zakázal vymenovaným uchádzať sa v Ríme o pápežské potvrdenie. Preto o krátky čas bolo vo Francúzsku 35 biskupstiev cirkevnoprávne nezaplnených. Alexander VIII. vyhlásil galikánske články r. 1690 za neplatné a Inocentovi XII. sa podarilo pohnúť Ľudovíta XIV., aby ustúpil. Ale po kráľ ovej smrti francúzsky parlament sa ich ďalej pridržiaval. Za Napoleona I. (§ 192, 3) sa ich dožadovali ešte väčšmi. S konečnou platnosťou odsúdil ich až vatikánsky snem (1870).

3. Napätie medzi Sv. stolicou a Ľudovítom XIV. zväčšoval ešte i spor o právo azylu. Rímske vyslanectvá rozšírily azylné právo, ktoré patrilo len palácom vyslancov, aj na susedné obytné domy. To hatilo rímskym bezpečnostným úradom udržiavať verejný poriadok. Inocent XI. zrušil azylné právo. Prijaly to všetky vlády — okrem francúzskeho vyslanca. Pápež ho preto exkomunikoval. Ľudovít XIV. prerušil nato spojenie s Rímom. Obsadil pápežské majetky Aviňon a Venaissin a apeloval proti pápežovi na všeobecný snem. Spor sa urovnal za Inocenta XII. Pápežská stolica dostala naspäť zhabané majetky. Ľudovít XIV. odvolal svoje nariadenia o galikánskych článkoch a zriekol sa azylného práva, pápež zas potvrdil kráľom vymenovaných biskupov, keď oľutovali svoje počínanie na generálnom zhromaždení kléru r. 1682. Hoci sa Ľudovít XIV. prakticky zriekol galikánskych článkov, predsa spor proti pápežovi a francúzskemu kléru skončil sa pre neho víťazne. Právo regálií, o čo hlavne išlo, platilo i nad'alej. Jadro galikanizmu — cirkevný partikularizmus — stal sa vzorom pre podobné snahy v Nemecku, Rakúsku a Toskáne. Nacionálne tendencie maly iste i kladný prínos pri vzraste Cirkvi, ale ich centrifugálne vlastnosti oslabovaly jej zozbieranosť, jednotnosť, koncentrovanosť, bez čoho Cirkev v novej a najnovšej dobe bola by jednoducho nemožná.

Platzhoff, Europäische Gesch. im Zeitalter Ludwiga XIV. u. des Gr. Kurfiirsten, 1921. — Bertrand, L011i8 XIV. Paris 1923. — Martin, Le Gallica-nisme politique et le clergé de France, Paris 1929. — M. d'Angelo, Luigi XIV. e la S. Sede 1683/93, Roma 1914. — Sévestre, Les idées gallicanes et royalistes du haut clergé á la fin l'ancien régime, Paris 1917.

§ 187. FEBRONIANIZMUS, JOZEFINIZMUS A SYNODA V PISTOJI.

1. Galikanizmom vyvolaný cirkevný partikularizmus sa usiloval onedlho uplatniť i v Nemecku. Napätie medzi nemeckým episkopátom a rímskou kúriou tlelo už od pradávna. Viedenský konkordát z r. 1448 odstránil ho len čiastočne (§ 131, 4). Za reformácie nadobudlo povážlivé rozmery (Gravamina nationis germanicae; § 157, 2) a neodstránila ho ani nemecká rekatolizácia (§ 178). Nemeckí Preláti, keď porovnali svoj stav najmä s privilégiami francúzskych a španielskych biskupov, cítili sa ukrivdení. Preto vplyvom galikanizmu vzniklo medzi nemeckým vysokým klérom hnutie, ktoré sa usilovalo obmedziť pápežské práva v prospech biskupov (nemecký episkopalizmus). Tento episkopalizmus sa snažil právnicky odôvodniť profesor cirkevného práva na lowenskej univerzite Bernard van Espen († 1728). Jeho spisy, presiaknuté galikanizmom, dostaly sa, pravda, na index, ale to už nezarazilo partikularistické snahy nemeckého episkopátu.

2. Snahám nemeckých biskupov dal konkrétnejšiu formu trevírsky svätiaci biskup Mikuláš Hontheim († 1790), bývalý žiak Bernarda van Espen. Keď protestanti z príležitosti cisárskej voľby r. 1742 (Karol VII. Bavorský) znovu predniesli sťažnosti nemeckého národa, odhodlal sa Hontheim preskúmať ich a porovnať so všeobecnou cirkevnou ústavou. Zostavil obšírne dielo: De statu Ecclesiae et de legitima potestate Romani Pontificis, ktoré vydal r. 1763 pod pseudonymom Justína Febronia (preto sa jeho systém nazýva febronianizmom). Dielo obsahuje známe zásady galikánske a belgických episkopalistov, prispôsobené nemeckým pomerom a preniknuté duchom osvietenským. Jeho jadrom je snaha dokázať, že pápežova moc nie je väčšia ako ostatných biskupov.

Febroniovo dielo, ktoré viac ráz vydali a preložili do francúzštiny, taliančiny a španielčiny, obsahuje tieto hlavné myšlienky: Všetkých kresťanov treba zjednotiť. Preto sa treba vrátiť v cirkevnej ústave k pôvodnému stavu starého kresťanstva. Kristus nedal plnú cirkevnú moc ani Petrovi, ani zboru apoštolov, ale celej Cirkvi, ktorá ju vykonáva svojimi biskupmi; medzi nimi je pápež len prvý medzi rovnakými (primus inter pares). Je podrobený všeobecnému cirkevnému snemu, má len čestný primát (primatus honoris), nie jurisdikcie a jeho primát nie je nevyhnutne spojený s rímskym biskupstvom. Môže vydávať zákony pre celú Cirkev, ale ony zaväzujú len vtedy, keď ich prijala celá Cirkev. Účelom primátu je zachovať jednotu, a to dozorom (primatus inspectionis) a vysielaním legátov do všetkých končín sveta. Biskupom treba vrátiť pôvodnú právomoc, ktorú im odňali pseudo-izidorskými dekretáliami (§ 87, 2). Prostriedky, ktorými si ju môžu zas získať, sú podľa Febronia tieto: pomoc panovníkov, preskúmať pápežské listiny, „placet", odvolanie „ab abusu", pasívny odpor, časté všeobecné

a národné synody. Ak by sa pápež nechcel podrobiť uzneseniam všeobecného snemu, treba ho zosadiť, ako sa robievalo za veľkej západnej schizmy. Febronianizmus sa len v tom líši od galikanizmu, že pápežovi odňatú moc neprenáša na svetskú vrchnosť, ale na biskupov. Hontheimove myšlienky vzbudily v Nemecku veľký rozruch. Klement XIII. vyzval nemecký episkopát, aby zakročil proti nim, Hontheimovu knihu dal na index a autora vyzval, aby odvolal svoja náuku.

Hontheim zpočiatku popieral autorstvo, neskoršie sa však priznal a bol náklonný ustúpiť. No nie všetci biskupi poslúchli Rím. 'Duchovní kurfirsti zvolali r. 1769 zhromaždenie do Koblenca, kde ich zástupcovia pod vedením Hontheimovým sostavili nové sťažnosti proti apoštolskej stolici. To posmelilo Hontheima. Zdráhal sa odvolať svoju náuku a urobil to len r. 1778, keď proti nemu zakročil trevírsky arcibiskup, kurfirst Klement Václav. Ale jeho odvolanie nebolo úprimné a pochybuje sa aj o tom, či sa na konci svojho života vnútorne spojil s Cirkvou.

3. Febronianizmus tým v Nemecku nepotlačili a o niekoľko rokov snažili sa nemeckí duchovní kurfirsti prakticky ho uviesť do života. Podnet k tomu dalo zriadenie mníchovskej nunciatúry r. 1785. Mohučský, trevírsky a kolínsky arcibiskupi, ku ktorým sa pripojilo aj knieža arcibiskup soľnohradský, sa obávali, že mníchovská nunciatúra bude zasahovat do ich jurisdikcie. Zvolali r. 1786 kongres do emských kúpeľov (pri Koblenci), kde ich zástupcovia v 23 bodoch (emské punktácie) vypracovali program nemeckej národnej cirkvi. Žiadali zrušiť nunciatúru, pápežské exempcie, pre pápežské buly a dekréty biskupský placet a iné ďalekosiahle práva, ktorými by sa nemeckí arcibiskupi rovnali skoro pápežovi. Požiadali cisára Jozefa II., aby podporoval ich snahy. Cisár sa ujal ich veci a žiadal, aby pre svoje úmysly získali svojich sufragánnych biskupov. Tí však videli, že celá akcia arcibiskupov smeruje k tomu, aby dosiahli neobmedzenú moc, preto sa vzopreli. Na čele opozície sufragánnych biskupov bol speyerský biskup Limburg-Stirum, ktorý energicky bránil práva Sv. stolice. Keď sa metropoliti odvážili dispenzovať aj od manželských prekážok, ktoré nie sú v biskupských kvinkvenálnych právach, pápežský nuncius v Kolíne, Bartolomej Pacca, proti tomu energicky zakročil a okružným listom vyhlásil udelené dispenzácie za neplatné. Metropoliti konečne nahliadli, že nemôžu uskutočniť svoje zámery, a podrobili sa r. 1789 výzve Pia VI., ktorý žiadal od nich synovskú poslušnosť. Pri nasledujúcich cisárskych voľbách (1790, 1792) znovu a znovu odznely sťažnosti arcibiskupov, ale francúzskou revolúciou vyvolaná nová politická situácia a vtrhnutie Francúzov do Nemecka zatlačily nemecké episkopalistické a národnocirkevné snahy do pozadia. Nemeckí duchovní kurfirsti podporovali partikularistické snahy a chceli rozširovať svoju moc na úkor pápežovej vtedy, keďuž stála predo dvermi veľká nemecká sekularizácia (1803), ktorá ich obrala o storočné práva a ozajstnú panovnícku moc.

4. Zvláštnu formu nadobudol cirkevný partikularizmus v Rakúsku za vlády Karola VI., Márie Terézie, a najmä za Jozefa II., po ktorom ho aj pomenovali jozelinixmom. Modernými ideami vedená — ináč osobne zbožná a Cirkvi verne oddaná — Mária Terézia (1740-80) uskutočnila v Rakúsku veľa cirkevných zmien. Sama chcela tým povzniesť náboženský život, no jej radcovia (lekár Gerhard van Swieten, jansenista a veľký nepriateľ jezuitov, benediktínsky opát Štefan Rautenstrauch, profesori cirkevného práva Riegger, Eybel, Pehem a nad všetkých všemohúci minister Kaunitz) chceli v duchu osvietenskom a absolutistickom potlačiť Cirkev.

Dôležitejšie reformné opatrenia Márie Terézie sú: obmedzenie zriaďovať nové kláštory a rozmnožovať cirkevný majetok, podriadenie správy cirkevného majetku štátnej kontrole, zákaz skladať rehoľné sľuby pred 25-tym rokom. Zrušila oslobodenie kléru od daní, zreorganizovala školstvo, pričom obmedzila vplyv Cirkvi; na pápežské buly a breviá nariadila placetum. Jej pričinením zmenšili počet sviatkov a zriadili niekoľko biskupstiev z príliš veľkých diecéz. Tak vzniklo biskupstvo brnenské (1777), v Uhorsku spišské, banskobystrické a rožňavské (1776; § 190). Mária Terézia sa snažila dohodnúť pri zmenách so Sv. stolicou; preto sa jej novoty mohly uskutočniť bez väčších ťažkostí a otrasov.

Kým však reformy Márie Terézie pochádzaly ozaj z náboženských pohnútok (povznesenie činnosti duchovnej správy v prospech ľudu), zatiaľ u jej syna a nástupcu Jozefa II. (1780-90) zvíťazily idey absolutistického štátu a osvietenského despotizmu. Osobne nezmýšľal o Cirkvi nepriateľsky a nebol neverec. No predsa jeho reformy veľmi poškodzovaly najvyššie cirkevné záujmy, i keď mnohé z nich boli dobromyseľné. Cisár zmýšľal šľachetne (i keď nepochopil poslanie Cirkvi ako vychovávateľky a vodkyne národov!), ale jeho pravá ruka, voltairovsky naladený minister Kaunitz priostril nariadenia v neprospech Cirkvi.

Jozef II. vydával svoje reformné dekréty bez ohľadu na práva a vývinové danosti, získané minulosťou. Bol presvedčený, že každý nátlak na svedomie je škodlivý, preto vydal r. 1781 tolerančný edikt, ktorým dovolil augsburskej, helvétskej konfesii a nezjednoteným Grékom súkromne slobodne vykonávať náboženstvo a udelil im všetky občianske práva. Snažil sa podriadiť Cirkev štátu, preto zaviedol štátne placetum na všetky pápežské a biskupské výnosy, zrušil osobitné cirkevné súdy, zakázal biskupom priamy styk s pápežskou kúriou a apeláciu do Ríma. Vyhlásil, že biskupi majú neobmedzenú právomoc absolvovať a dispenzovať od všetkých prípadov a manželských prekážok, ktoré boli rezervované Sv. stolici. Jednostranne usporiadal znovu manželské právo, zrušil prekážku pokrvenstva v treťom stupni, v miešaných manželstvách určil výchovu dietok. Jozef II. venoval veľkú pozornosť kláštorom. R. 1782 zrušil všetky rehole, ktoré „viedly len kontemplatívny život a ničím viditeľným neprispievaly k dobru blížneho a občianskej spoločnosti". To sa týkalo kartuziánov, kamaldulov, karmelitánov a františkánok. Ostatné rehole, najmä žobravé, zrušil čiastočne. Tretina všetkých kláštorov a

bratstiev, spolu asi 600, padla za obeť Jozefovým nariadeniam. Zo skonfiškovaného kláštorného majetku založil náboženský fond, ktorý určil cisár na rozličné cirkevné a charitatívne účely, na zriadenie nových fár v odľahlých dedinách. Kláštory, ktoré ponechal, boli vo všetkom podriadené biskupom. Jozef určil v nich počet rehoľníkov a zakázal prijímať novicov bez zvolenia vlády. Hranice biskupstiev zaokrúhlil podľa politických okresov a zriadil nové biskupstvá (Budejovice, Tarnov, Linc). Biskupom odňal právo vychovávať kňazov, zrušil biskupské a kláštorné semináre a miesto nich založil tzv. generálne semináre vo Viedni, Pešti, Pavii, Lowene a Freiburgu s filiálkami v Štajerskom Hradci, Bratislave, Olomouci, Prahe, Innsbrucku a Luxemburgu. V nich sa podávala náuka v duchu osvietenskom. Dogmatiku a exegézu prednášali racionalisticky, cirkevné právo febroniánsky, históriu v duchu protestantskom. Práve preto patria Jozefove nariadenia o seminároch k najškodnejším zo všetkých jeho nariadení. Jozef II. sa zamiešal i do čisto bohoslužobných a liturgických vecí. Preto Fridrich II. ho vtipne nezval „hlavným kostolníkom svätej ríše rímskej". Predpísal jednoduchý bohoslužobný poriadok, čím pozbavil bohoslužbu jej cirkevnej krásy a vznešenosti. Obrady, spojené s výdavkami, procesie, púte a mnohé iné, zakázal. Bulu Unigenitus (§ 181, 5) museli z liturgických kníh odstrániť, kazateľom zakázal kontroverzie na kancli, ba i štátne zákony publikovali s kazateľníc.

Značná časť rakúsko-uhorského episkopátu a kléru už dávno zvykla na podriadenosť štátu. Preto sa ochotne podrobila Jozefovým novotám. Len niekoľko biskupov sa odvážilo postaviť proti cisárovej svojvoľnosti v cirkevných veciach. Bol to viedenský arcibiskup kardinál Migazzi, ostrihomský arcibiskup, prímas Uhorska Batthyany, záhrebský arcibiskup knieža Esterházy a arcibiskup gorický gróf Edling. Ostatní biskupi boli nielen nečinní, ale mnohí z nich priamo bránili cisárovo stanovisko. Šľachetný Pius VI. osobne prišiel r. 1782 do Viedne mierniť cisára. Jozef II. ho síce prijal , slušne, ale Kaunitz prekazil rokovanie, ba správal sa voči pápežovi neslušne (prijal pápeža v športovom obleku!). Cisár zotrval pri svojich reformných plánoch, až konečne narazil na taký odpor, ktorý nevedel zlomiť ani jeho silný policajný systém. Keď totiž chcel uviesť novoty aj v Belgicku, Belgičania povstali brániť svoju slobodu a r. 1789 vyhlásili svoju nezávislosť. Jozef II. zomrel trpko sklamaný. Jeho nástupca, Leopold II., odvolal niekoľko z Jozefových dekrétov (o generálnych seminároch a bohoslužbách). Ináč jozefinizmus pôsobil v Rakúsku a Uhorsku až do polovice 19. storočia a vplýval na cirkevné pomery i v Bavorsku, Wurttembergu a Badene.

5. Príklad Jozefa II. sa snažil nasledovať aj jeho brat Leopold, vojvoda toskánsky (1765-90). Lenže on bol opatrnejší a usiloval sa reformovať spolu s biskupmi. Poruke mu išiel najmä pistojský biskup Scipio Ricci, prívrženec jansenizmu a galikanizmu. Pod jeho vedením uzniesla sa diecezálna synoda v Pistoji (r. 1786) na niektorých reformných opatreniach (štyri galikánske články, zrušiť väčšinu reholí, odstrániť pobožnosť k Božskému Srdcu, štolárne poplatky, omšové štipendiá, odpustky, ľudové misie). Leopoldovi išlo o to, aby uznesenia pistojskej diecezálnej synody si osvojil celý toskánsky episkopát; ten sa však — okrem Ricciho — vzoprel. Leopold sa snažil uskutočniť ich sám, ale pozvanie na cisársky trón r. 1790 urobilo koniec jeho reformám. Scipio Ricci sa musel zriecť svojej diecézy a neskôr sa i podrobil Piovi VI.

Feine, Zur Verfassungsgesch. des HI. RSm. Reiches seit d. Westfal. Frieden, 1932. — Vigener, Gallikanizmus u. episkopalist. Stramungen ita deutschen Katholizismus zwischen Tridentinum u. Vatikanum, 1913. — Zillich, Febronius, 1906. — Kušej, Joseph II. u. d. iiuszere Kirchenverfassung Inner-osterreichs, 1908. — Schiinsteiner, Religion u. Kirche im Josephin. Staatswesen, 1912. — Schubert, Die Generalseminarien, Th. Gl. 1916. — Deinhardt, Der Jansenismus in deutschen Landen, 1929. — Rodolico, Gli amici e i tempi di Scipione de Ricci, Firenze 1920.

§ 188. PÁPEŽI V DOBE ABSOLUTIZMU. ZRUŠENIE SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ.

1. Stav pápežstva cez celý absolutizmus bol nadmieru ťažký. Nositelia tiary v tejto perióde boli rad-radom ľudia hodní, ba niektorí aj vynikajúci (hoci ani jeden z nich nebol takou osobnosťou, akú by bola doba vyžadovala), ale pri neblahých pomeroch ich cirkevná autorita a ešte viac ich politický vplyv stále upadával. Európski panovníci exkluzívnym právom (§ 174, 8) často vplývali na pápežskú voľbu, vymkli sa vedeniu Cirkvi a pápežom neraz dali príliš pocítiť svoju politickú prevahu. Dovolili si neraz absolutisticky zasiahnuť do čisto cirkevných vecí a pápeži nemali dosť moci brániť sa proti ich prechmatom. V týchto časoch tiara nelákala a nejeden zo zvolených len po veľkom zdráhaní a so slzami v očiach prijal pápežskú hodnosť. Apoštolská stolica chcela čeliť konkordátmi snahám katolíckych dvorov obmedziť jej práva. Konkordáty sa však zväčša nedodržiavaly. Duch osvietenstva hlboko podrýval mravnosť ľudu a pápeži sa často bezmocne museli dívať na úpadok cirkevného a spoločenského poriadku. Utiahli sa od politiky a venovali sa zväčša činnosti na cirkevnom poli, najmä misiám.

2. Pápeži v 17. storočí. Po Inocentovi X. nasledoval Alexander VII. (1655-67). Za jeho pontifikátu Francúzsko začalo svojou politikou utláčať Sv. stolicu (právo azylu, § 186, 3). Ujal sa Kristíny Švédskej, dcéry Gustáva Adolfa, ktorá prestúpila na katolícku vieru (§ 166, 2). Podporoval vedu a umenie. Jeho nástupca Klement IX. (1667-69) usporiadal financie Sv. stolice, podporoval Benátky v boji proti Turkom. V spore e jansenietami nebol dosť energický. Klement X. (1670-76) mal už 80 rokov, keď sa stal pápežom. Preto nemohol byt rovnakým protivníkom Ľudovíta XIV. v spore o regálie (§ 186, 2). Spor vyvrcholil za Inocenta XI. (1676-89), ktorý bol z najvynikajúcejších pápežov tohto obdobia. Bol zbožný, spravodlivý a rázny. Finančne a morálne podporoval

Rakúsko v boji proti Turkom. Dožil sa ich porážky pri Viedni (r. 1683, Sobieski) a Budíne (1686). Z povďačnosti za víťazstvo pri Viedni nariadil sviatok Mena Panny Márie (12. sept.) v celom kresťanskom svete. Zjednodušil pápežský dvor, zreformoval rímske kláštory a duchovenstvo a zakročil proti samopašnému životu rímskej šľachty. Jeho nástupca Alexander VIII. (1689-91) získal pre vatikánsku bibliotéku bohatú knižnicu kráľovnej Kristíny Švédskej. Hodne podporoval aj svoju rodinu. Pápežskému nepotizmu, aspoň ako systému, urobil koniec Inocent XII. (1691-1700) bulou Romanum decet pontificem, ale zlozvyk sa vyskytol v jednotlivých prípadoch aj neskoršie. Ukončil dlhotrvajúci spor s Francúzskom (§ 186, 3). Vyhlásil jubilejný rok (1700); v ňom i zomrel. Celé kresťanstvo ho oplakávalo pre jeho spravodlivosť a dobročinnosť.

48. Ján Sobiesky, kráľ poľský, osloboditeľ Viedne od Turkov r. 1683.

49. Kráľovná Kristína Švédska (1626—1689, maľba od D. Becka, Viedeň, Galeria).

3. V 18. storočí prvým pápežom bol Klement XI. (kard. Albani; 1700-21). Politické udalosti, najmä vojna o španielske dedičstvo, postavily ho pred chúlostivé a nevďačné úlohy. Kurfirst brandenburský Fridrich III. prijal r. 1701 titul pruského kráľa, čím položil základ protestantskej veľmoci. Klement XI. protestoval proti počínaniu Fridricha III., keďže Prusko voľakedy patrilo reholi nemeckých rytierov. Ale nič nedosiahol. Keď Karolom II. vymrel rod Habsburgovcov v Španielsku, medzi Rakúskom a Francúzskom vznikol spor o dedičstvo. Obe sporné stránky chcely si získať pápeža. Akokoľvek sa pápež rozhodol, vždy strhol na seba pomstu protivnej strany; keď sa klonil k Bourbonovcom, cisár Jozef I. obsadil časť pápežského štátu, keď zas uznal Karola III. (brata Jozefa I.) za španielskeho kráľa, Filip V. (Bourbon) prerušil všetko spojenie s Rímom. V Taliansku sa dostal pápež do sporu pre Sicíliu so savojským vojvodom Viktorom Amadeom. Keď Amadeus nerešpektoval práva tzv. „sicílskej monarchie", pápež vyhlásil nad Sicíliou interdikt. Vojvoda ako odvetu vypudil odtiaľ celý klérus. Na konci pontifikátu potešilo ho víťazstvo Eugena Savojského nad Turkami pri Belehrade (1717) a návrat kurfirsta Fridricha Augusta Saského do katolíckej Cirkvi. — Za Inocenta XIII. (1721-24) cisár Karol VI. zabral kniežatstvá Parmu a Piačencu; ich lénnym pánom bol dovtedy Po ňom nasledoval učený, zbožný a ctihodný Benedikt XIII. (1724— 1730). Pričinil sa o povznesenie náboženského života, usiloval sa o mier so Sicíliou a Sardíniou. Mal príliš veľkú dôveru ku kardinálovi Cosciovi, svojmu bývalému tajomníkovi, ktorý však hanebne zneužíval pápežovu dôveru. Keď pápež rozšíril sviatok Gregora VII. na celú Cirkev, osvietenský svet to pokladal za atentát na panovníkov. Klement XII. (1730 až 1740) pre politické nepokoje medzi Francúzskom, Poľskom, Španielskom a Rakúskom mal veľmi pohnutý život. Záujmy Cirkvi bránil opatrne, ale rozhodne. Rím ozdobil mnohými stavbami.

4. Benedikt XIV. (Prosper Lambertini; 1740-58) bol najučenejší medzi pápežmi vôbec. S veľkou učenosťou (najmä štátnickou) harmonicky sa spájala uňho železná pracovitosť, úprimná dobrota srdca, vrúcna zbožnosť a ustavičný humor. Najprednejšie jeho premnohých diel a trvácu hodnotu má spis De synodo dioecesana. Jeho buly (o miešaných manželstvách, čínskych a malabarských zvykoch, o pokání) sú hotovými vedeckými úvahami. Vedu všemožne podporoval a mal styky B najvýznamnejšími učencami svojej doby. Pre jeho vynikajúce vlastnosti vážil si ho aj neverecký svet. Uzavrel konkordáty so Sicíliou, Sardíniou, Španielskom, Rakúskom a Benátkami. V rakúskej dedičnej vojne (1740-48) bol nestranný. Za cisára uznal Karola VII. Bavorského a po jeho smrti Františka I. Lotrinského, manžela Márie Terézie. Už za jeho pontifikátu sa vyostrovaly útoky na jezuitov. Krátko pred smrťou dal lisabonskému patriarchovi právo vizitovať a zreformovať

rehoľu jezuitov. Klement XIII. (1758-69) mal dosť sily nevyhovieť Bourbonovcom, ktorí veľmi naliehali naňho, aby zrušil jezuitov. No s bolesťou sa musel prizerať, ako ich miestami utláčajú. Márii Terézii ako kráľovnej Uhorska a jej nástupcom udelil titul „apoštolského kráľa". Klementa XIV. (1769-74), bývalého generála františkánov, zvolili hlavne vplyvom Bourbonovcov. On už nemohol odolať ich nátlaku a r. 1773 jezuitov formálne zrušil. Pius VI. (Giovanni Angelo Braschi; 1775-99) bol láskavý a jemného vzdelania. Ale najmä v druhej polovici svojho dlhého pontifikátu zažil všetky trpkosti, ktoré absolutistická a osvietenská doba pripravila vysokému pápežskému úradu. V pokojnejších rokoch zreformoval správu cirk. štátu, obohatil Rím mnohými stavbami (múzeum Pio-Clementinum) a vysušil pontské močariny. Za jeho vlády začaly sa reformy Jozefa II. a jeho brata Leopolda (§ 187, 4), emský kongres a francúzska revolúcia, ktorá vyvrátila celý štátny a cirkevný poriadok. Na konci života musel odísť do vyhnanstva, kde aj zomrel (§ 191, 4).

5. Zrušenie Spoločnosti Ježižovej. Z proticirkevných prúdov 17. a 18. storočia najnebezpečnejšie boli: cirkevný partikularizmus, episkopalizmus a proticirkevné osvietenstvo. Najviac bojovali proti nim prísne centralisticky, pápežsky a cirkevne založení jezuiti. Je preto prirodzené, že z útokov proti Cirkvi bezprostredne najviac sa dostalo jezuitom. Keď došlo k poľutovaniahodnému a v dejinách zriedkavému prípadu, že Cirkev zrušila rehoľu, načim posvietiť na okolnosti a pohnútky, ktoré si vynútily (no neodôvodnily) tento krok. Rozličné príčiny vzbudzovaly a živily nenávisť proti jezuitom. Školstvo z veľkej časti oni mali v rukách a ich školy prekvitaly. Závideli im vplyv na výchovu mládeže. Jezuiti boli vychovávateľmi a spovedníkmi viacerých panovníckych rodín. Svet sa nazdával, že oni vplývajú na politiku panovníkov a usmerňujú ju. Paraguajským „jezuitským štátom" (§ 182, 3), Lavalettovým zámorským obchodom — hoci ojedinelým prípadom — získali si nepriateľov v kruhoch hospodárskych a finančných. Paskalove kritiky (§ 181, 4) a jansenistické útoky podkopávaly autoritu jezuitov. Iných dráždila už sama jezuitská aktivita, iných popudily ich prirodzené ľudské krehkosti. Veď nie všetci dosiahli dokonalosť svojho zakladateľa. Veľa im škodili exjezuiti. Pokiaľ išlo o neodôvodnenú síce, jednako pochopiteľnú nenávisť so strany inovercov a im blízkych jansenistov, to jezuiti ľahko znášali. Keď sa však stretávali s istým chladom a až s antipatiou, hraničiacou s rezervovanosťou, aj v niektorých cirkevných kruhoch (najmä vo Francúzsku), to je ťažko pochopiteľné. Určitá dávno zakorenená žiarlivosť, ktorá jestvovala medzi francúzskymi kruhmi a rehoľou s prevažne južným, španielskym náterom, nemôže túto zdržanlivosť dostatočne vysvetliť. Sami jezuiti vysvetrujú túto danosť onou snahou rehole, ktorou sa usilovali dosiahnuť vo všetkých svojich šľachetných podujatiach maximálne výsledky (maximalizmus, viď: Bangha Béla S. A négyszázéves jézustársaság. Budapest, 1940). Duch maximalizmu sa ozýva v jezuitskom hesle: omnia ad maiorem Dei gloriam; vycítiť ho z ignácovských exercícií, vyznieva z ústavy rehole. Maximalizmus je rytmom účinkovania jezuitov a charakteristikou ich dejín. Dosiahnuté výsledky zastrašovaly nepriateľov. No aj do pocitov radosti a uznanlivosti, ktoré vzbudzovalo jezuitské účinkovanie v ich ctiteľoch, tu a tam primiešavala ľudská úbohosť istú dávku žiarlivosti a akejsi neodôvodnenej úzkostlivosti, ktorá vyvrcholila v tom, že sa ich vzdali vtedy, keď sa ich mali najviac zastávať.

Boj proti jezuitom sa začal v Portugalsku, kde ich zaťatým nepriateľom bol všemohúci minister Pombal. Nenávidel jezuitov, lebo mu prekážali v jeho egoistických a proticirkevných plánoch. Spracoval proti nim verejnú mienku, ba obvinil ich r. 1758 z účasti na sprisahaní a atentáte proti kráľovi. Niektorých jezuitov nato bez formálneho procesu popravili, ostatných pochytali a vylodili na pobreží cirkevného štátu. Portugalský príklad nasledovalo Francúzsko. Tu boli ich nepriateľmi encyklopedisti, slobodomurári, jansenisti, minister Choiseul a Pompadourová, milenka Ľudovíta XV. (jezuita jej odoprel rozhrešenie, kým ostane na dvore). Podnet k zakročeniu proti reholi dal prípad prokurátora jezuitov na ostrove Martinique, Lavalettu. Zaplietol sa do nešťastného zámorského obchodu. Stal sa insolventným a zavinil Francúzsku veľkú peňažnú škodu (pol druha milióna livres). Parlament žiadal náhradu od jezuitov. Keď sa zdráhali platiť za Lavalettu (ktorý nemal na obchod povolenie rehole), parlament zrušil r. 1761 francúzsku provinciu rehole. Nepomohol ani protest pápeža a francúzskych biskupov, ba ani to, že 116 jezuitských pátrov prijalo galikánske články. Kráľ ich chcel zachrániť a žiadal v Ríme zmenu rehoľnej konštitúcie. Ale pápež Klement XIII. odmietol návrh s odôvodnením: „sint ut sunt, aut non sint". Rehoľné majetky zhabal štát. Jednotlivým jezuitom dovolili účinkovať v pastorácii ako svetským kňazom pod jurisdikciou biskupov.

Súčasne aj Španielsko vypovedalo jezuitov a podľa portugalského spôsobu vylodilo ich v cirk. štáte (1767). To isté urobil i neapolský kráľ Ferdinand IV. a vypovedal ich aj z vojvodstva Parmského (1768). Ale nepriateľský svet sa neuspokojil s tým, že jezuitov vypudil zo všetkých románskych štátov. Chceli, aby zrušili celú rehoľu. Francúzsko a Španielsko sa pričinilo, aby sa na pápežský stolec dostal človek, ktorý bude v jezuitskej otázke povoľnejší. Keď sa stal pápežom Klement XIV., obnovily sa so všetkých strán útoky na jezuitov. Pápež myslel, že rehoľu, v ktorej veci došly už tak ďaleko, treba obetovať pre cirkevný pokoj. Spočiatku reformou rehole chcel uchlácholiť nepriateľov jezuitov. Keď sa však Bourbonovci vyhrážali schizmou, 21. júla 1773 bez predchádzajúceho vyšetrovania brévom Dominus ac Redemptor zrušil rehoľu Spoločnosti Ježišovej. Bréve, prajné vlastnosti jezuitov, nespomína, menej prajné vyzdvihuje a pripúšťa, že rehoľa spôsobuje stále nepokoje medzi národmi a Cirkev nemôže pre ňu dosiahnuť túžený pokoj. členom dovolili prestúpiť do inej rehole, alebo stať sa svetskými kňazmi. Generála rehole Vavrinca Ricciho s niekoľkými prednými jezuitami uväznili v Anjelskom hrade, kde aj zomrel r. 1775. Klement XIV. po zrušení rehole onedlho zomrel (1774). Ale dvaja panovníci nevyhoveli pápežovmu nariadeniu proti jezuitom. Katarína II. Ruská nedovolila vyhlásiť bréve v ruskom Poľsku pre veľké zásluhy jezuitov na poli školstva. Podobne i Fridrich II. Pruský (priateľ Voltairov)

žiadal pápeža Pia VI., aby ponechal rehoľu, ktorú nevyhnutne potreboval pri školstve. Pius VI. dovolil jezuitom účinkovať v Prusku ako svetským kňazom a tajne aj v Rusku. Konečne Pius VII. 7. aug. 1814 vyhovel žiadosti temer celého kresťanstva a rehoľu Spoločnosti Ježišovej pre celú Cirkev obnovil. Z Pruska a Ruska, kde sa jezuiti uchýlili práve v najkritickejších chvíľach, ich vypudili (r. 1820). Hoci zrušenie jezuitov netrvalo ani pol storočia, predsa spôsobilo reholi a katolíckej Cirkvi ohromné škody. Vera jezuitských domov zaniklo a najmä misijnú činnosť to ochromilo, ba priamo zničilo. Najväčšia vina je pritom na jansenistoch, ktorí vo svojej rigoristickej predpojatosti sa obávali o osud Cirkvi pre údajnú jezuitskú vlažnosť. Snažili sa priviesť Cirkev k jej starodávnej čistote a prísnosti, ale výsledok bol opačný — ničili ju. Hnali nepriateľom Cirkvi vodu na mlyn. Voltaire to dobre predvídal, keď škodoradostne poznamenával, že zápasiace katolícke stránky sa onedlho navzájom zničia.

Pastor. Gesch. der Plipste, XIV.--XVI. — Seppelt-Läffler, Papstgesch. 1938. — Miiller, Das Friedenswerk der Kirche in den letzten drei Jh. 1927. — Ilayward, Le dernier siécle de la Rome pontificale I. Paris 1927. — Durh, Gesch. der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, 1928. — Miller René-Fäliip, Macht u. Geheirrinis der Jesuiten, Leipzig. 1929. — Bangha, A jezsuita-rend és ellenségei. Budapest 1828. — Witte, Friedrich d. Gr. und die Jesuiten, 1901. — Pierling, La Russie et le St. Siége, Paris 1912.

§ 189. NEVERA, RACIONALIZMUS, OSVIETENSTVO.

1. Stredovek vcelku bol dobou neochvejnej a živej kresťanskej viery. Hoci reformátori v prvej perióde novoveku boli preplnení náboženským individualizmom, predsa sa tiež verne pridržiavali hlavných a základných kresťanských právd. Obrat nastal v 18. storočí, keď vyššie triedy sa oddaly buď úplne rozumovému náboženstvu, buď sa priklonily k materialistickému svetonáhľadu. Ideálom nového svetonáhľadu, nazývaného osvietenstvom, je príroda a prirodzený rozum. Sila náboženstva pred reformáciou bola v jeho jednotnosti; bola len jedna viera. Protestantizmus svojou zásadou, že človek si sám má určiť, čo má veriť, dôsledne viedol k mnohorakým konfesiám, k pochybnosti o jednotlivých náboženských pravdách, ktoré dovtedy uznávali za zjavené, a konečne k popieraniu celého zjavenia. Už okolnosť, že po reformácii bolo viac konfesií, mohla v ľuďoch vzbudiť pochybnosť, ktorá z nich je pravá. Ľudia, ktorí v náboženských vojnách toľko trpeli a náboženstvo pre nátlak museli meniť, stávali sa nábožensky ľahostajnými. Reformátori dali svetským vrchnostiam a kniežatám nad náboženstvom plnú moc. Kniežatá ju neraz zneužily pre mocenské a egoistické ciele. Tak sa ľahko mohlo zdať, že náboženstvo je len prostriedkom v rukách vrchnosti, aby ovládala ľudové masy. Humanizmus tiež smeroval dôsledne k náboženskej vlažnosti a zamietnutiu zjavenia. Podstatou náboženského systému Erazmovho a iných humanistov sú dve zásady: 1. obsahom každého náboženstva je Boh, ctnosť a pozemský život; 2. všetky náboženstvá sú v podstate totožné. Osvietenstvo si osvojilo tieto zásady a vyvodilo z nich logické a praktické následky. Moderná filozofia sa začína vlastne už nominalizmom (§ 136, 2). Occamov nominalizmus prvý rozvrátil harmóniu medzi vierou a vedou, a to sa javí i vo všetkých neskorších filozofických systémoch. Základňou všetkých nových systémov je rozum ako jediný prameň, poznania, preto zjavenie neobstojí (racionalizmus; autonómia rozumu). Na podklade tohto nesprávneho princípu niektorí prívrženci filozofie a vied došli k úplnej nenávisti kresťanstva a Cirkvi, iní zas len natoľko priznávali kresťanským náhľadom oprávnenosť, nakoľko sa daly porovnať s ich systémom. Oba smery však zavrhovaly vieru v zjavenie a žiadaly len prirodzené náboženstvo (deizmus, naturalizmus).

2. Vlasťou modernej nevery je Anglicko. Bacon Verulamský († 1626), anglický štátnik a filozof, hlásal už základy empirickej metódy. Proti scholastike rozlišoval medzi zjavením a rozumom, vierou a vedou. Bacon empirickou metódou chcel len prírodu dôkladne skúmať, aby rozšíril moc človeka (tantum possumus, quantum scimus). Ale neskorší anglickí filozofi preniesli ju i na pole náboženstva. Lord Herbert z Cherbury (čít. čerbri; † 1648), znechutený anglickými sektami, vychádzal z princípu, že len to je nepopierateľná pravda, s čím všetci ľudia súhlasia. Popieral zjavenie a tvrdil, že pravým obsahom náboženstva je len to, čo je spoločné v každom náboženstve, a to viera v Boha, uctievať Boha ctnostným životom a zbožnosťou, povinnosť oľutovať hriechy, zanechať hriešny život a odplata v tomto i v posmrtnom živote. Všetko ostatné, čo náboženstvo kresťanské alebo nekresťanské okrem uvedených právd obsahuje, je len ľudským dodatkom. Cherbury sa stal takto pôvodcom deizmu. Tomáš Hobbes (čít. hôbs; † 1619) slúčil empirizmus s deizmom a dospel k materializmu. Celý sociálny poriadok odlúčil od náboženstva a mravnosti. Za jeho základ postavil sebeckosť. Štát podľa neho vznikol v boji všetkých proti všetkým, a to na základe ľudskej zmluvy. Náboženstvo je len prostriedkom držať ľudí na uzde. Gróf Shaftesbury (čít. šaftsbari; † 1731) oddelil mravnosť od náboženstva a tvrdil, že človek môže byt mravne dobrý, a nemusí pritom veriť v Boha a mať náboženstvo. Požiadavky zmyselnosti a sebeckosti neodporujú rozumovým zákonom. John Locke (čít. lok; † 1704) vyhlásil smyslové dojmy za jediný prameň poznania, a tak viedol k úplnému materializmu. David Hume (čít. jum; † 1776) proklamoval náboženský skepticizmus. Anton Collins († 1729) nazval vyznávačov prirodzeného náboženstva voľnomyšlienkármi (t. j. v zmýšľaní nehatení autoritou zjaveného Boha). Alegorickým výkladom vylúčil zo zjavenia všetky zázraky a proroctvá, Tomáš Chubb (čít. šab; j 1747) pochyboval o nesmrteľnosti duše, o večnej odmene, popieral Prozreteľnosť Božiu a podlomil tak základy aj prirodzeného náboženstva. Bolingbroke (čít. bulinbruk; † 1751) šíril deizmus vo vyšších triedach a kresťanstvo nazval dielom bláznov a podvodníkov.

Anglickí voľnomyšlienkári sa združili v tajný spolok slobodomurárov. Prvá slobodomurárska lóža vznikla v Londýne r. 1717 zo staviteľov svätopavolského chrámu. Do nej mali prístup aj neremeselníci. Podržali si

murárske zvyky a symboly. Stanovy združenia zostavil anglikánsky kazateľ James Anderson (čít. džems andersn; † 1723) na deisticko-naturalistickom podklade. Za hlavný cieľ spolku označil pestovať humanitu a bratstvo. Tajný spolok sa rýchlo šíril v Európe i v Amerike. V Paríži založili lóžu r. 1725, v Prahe r. 1735, v Berlíne r. 1740, vo Viedni 1742, v Ríme 1735 a v Amerike (Philadelphia) 1731. Tajomnosť, do ktorej sa slobodomurárstvo starostlivo zahaľovalo, prívábila početných prívržencov z najvýznamnejších ľudí. Podľa postoja k náboženstvu rozoznávame v slobodomurárstve dva smery: anglosaský a severogermánsky smer vo všeobecnosti si zachoval vieru v Boha, i keď na deistickom podklade, ale francúzsko-románski slobodomurári (v Taliansku karbonári) sú ateisti a najtuhší nepriatelia politického katolicizmu a pápežstva, ba sú antimonarchistickí a politickí revolucionári. Ich cieľom je náboženský a štátny rozvrat. Vedeli si získať všade najvplyvnejších ľudí. Pracujú tajne, navonok ľudomilnými prostriedkami. Preto aj hoj proti nim je veľmi ťažký. Pápeži už od Klementa XII. prísne zakazovali prístup do slobodomurárskych lóží. Cirkevné tresty na slobodomurárov obnovil najnovšie Leo XIII. v encyklike „Humanum genus" (1884). V časoch osvietenstva patrilo k nim aj veľa duchovných a vysokých cirkevných hodnostárov. Dnes majú skoro päť miliónov členov v 30.000 lóžach po celom svete. Najnovšie sa postavily rozhodne proti slobodomurárom národnosocialistické a fašistické smery.

3. Z Anglicka prešiel protikresťanský a protináboženský smer do Francúzska, kde mu dobre pripravily pôdu pomery za Ľudovíta XIV. a nevážne jansenistické spory. Duchovenstvo rozdrobily teologické hádky, ba zachytil ho aj francúzsky svetársky duch. Preto mu nemohlo náležite odporovať. Réné Descartes († 1650) učil, že treba o všetkom pochybovať. Jediným pevným bodom je vedomie o sebe (cogito, ergo sum). Pierre Bayle († 1706), hugenot, vo svojom veľmi čítanom diele „Dictionnaire historique et critique" hlásal, že viera a rozum si odporujú. Barón Charles de Montesquieu († 1755) v diele Lettres persanes sa posmieva kresťanským náukám a ustanovizniam. Svojím hlavným dielom „De l'esprit des lois" je otcom moderného liberálneho štátu. Encyklopedisti, t. j. vydavatelia Diderotom († 1784) a d'Alembertom († 1783) redigovaného 28-zväzkovélio zborníka všetkých vied, hlásali čistý materializmus. Medzi nimi najviac útočil na náboženstvo a Cirkev (écrasez l'infáme — totiž Cirkev) frivolný slobodomurár Voltaire († 1778). Sebectvo je mu pohnútkou všetkých ľudských činov. V jeho očiach všetko pozitívne cirkevné je zaostalosť, tmárstvo, hlúposť. I popri svojej ojedinelej geniálnosti a ináč vyvinutom cite pre spravodlivosť patrí Voltaire k najobmedzenejším ľuďom dejín. Nenašiel v náboženstve a Cirkvi nič úctyhodného. Miernejší bol Jean Jacques Rousseau († 1778), pochádzajúci zo ženevskej hugenotskej rodiny. Priznával sa aspoň navonok ku katolicizmu. Jeho zásluhou je, že popri rozume zdôraznil v človekovi význam citových síl. Z dogiem uznal len tri: jestvovanie Boha, slobodnú vôľu a nesmrteľnosť. Podľa neho pravým náboženstvom je: milovať krásu a dobro. Vo svojich početných spisoch (La nouvelle Heloise, Emile, Confessions, Du contrat social) hlásal prirodzené náboženstvo, od „nedorozumení" očistené kresťanstvo, suverenitu rudu a demokraciu. Ním a ostatnými osvietencami hlásané heslá položily teoretické základy francúzskej revolúcie.

4. V Nemecku, ktoré sa po 30-ročnej vojne dostalo do politickej a kultúrnej závislosti od Francúzska, šírilo sa osvietenstvo, rovnobežne s francúzskym. Ale ináč sa prejavovalo medzi protestantmi a ináč u katolíkov.
a) U protestantov mu Lutherov princíp o slobodnom výklade sv. Písma dobre pripravil pôdu. Ortodoxní protestanti pridržiavali sa okrem Biblie aj symbolických kníh (§ 173, 2). Ale v druhej polovici 17. storočia javí sa u nich snaha odstrániť symbolické knihy, „ľudský to dodatok", a sv. Písmu zaistiť úplne voľný výklad („freie Bibelforschung" u Lessinga, „druhého otca protestantizmu"). Pod vplyvom anglických voľnomyšlienkárov rozum postavili nad sv. Písmo a kresťanstvo znížili na „náboženstvo humanity". Leibniz († 1716; § 173, 5), ktorého pokladajú za predchodcu nemeckého osvietenstva, snažil sa kresťanské cirkvi sjednotiť, ale robil ústupky i racionalizmu na úkor kresťanských zásad. Kristián Thomasius 1728) napádal autoritatívnu vieru. Matej Knutzen (okolo r. 1670) opovrhoval sv. Písmom ako „rozprávkovou knihou" a nazval ho kresťanským koránom. Značnejšie pokračovalo medzi protestantmi protikresťanské osvietenstvo v 18. storočí. Kristián Wolfl († 1754) postavil zásadu, že „všetko sa musí skúmať rozumom ako kameňom mudrcov", a odchýlil sa od zjavenia. Jakub Semler († 1791) tvrdil, že sv. Písmo platilo len pre prvé kresťanstvo, a nie je prameňom viery pre všetky časy. Profesor Reimarus († 1768) v diele „Wolfenbuttler Fragmente", uverejnenom Lessingom, popieral zázraky, najmä zmŕtvychvstanie Krista. Podľa Kristiána Edelmanna († 1767) kresťanstvo a Cirkev sú produktom nevedomosti a kňazského podvodu. Tieto smery podporoval najmä Fridrich II. Veľký († 1740-86), ktorého obkľúčili francúzski slobodomurári (Voltaire, Lamettrie), ba aj sám holdoval deizmu a vysmieval sa z pozitívneho kresťanstva. Vo vzdelaných kruhoch zahniezdila sa povrchná populárna filozofia, ktorú šírili hlavne berlínsky žid Mojžiš Mendelsohn († 1786) a berlínsky kníhkupec Fridrich Nicolai († 1711), vydavateľ nemeckej bibliotéky (Allgemeine deutsche Bibliothek). Vedúci duchovia nemeckej klasickej národnej literatúry, ako Lessing († 1781), Wieland († 1813), Herder († 1803), Schiller († 1805), Goethe († 1832), i keď veľmi rozdielne, boli tiež v základe prívržencami monisticko-idealistického svetonáhľadu (panteizmus), ktorý zavrhol kresťanstvo ako zjavené náboženstvo a hodnotil ho len z estetického hľadiska. Lessing v diele „Nathan der Weise" postavil židovstvo, islam a kresťanstvo na jeden stupeň a ani jedno z nich neuznal za pravé. Herdel chcel náboženstvo bez dogiem. Podľa neho náboženstvo je humanita. Emanuel Kant (ť. 1804) znamenal v nemeckej filozofii nový smer. Miesto Wolffovho racionalistického dogmatizmu postavil filozofický kriticizmus (Kritik der reinen Vernunft). Jestvovanie Boha, ľudskú slobodnú vôľu, nesmrteľnosť duše žiada sám praktický rozum. Podstatou náboženstva podľa Kanta je rozumná autonómna mravnosť. V takom smere sa majú vysvetľovať kresťanské dogmy a sv. Písmo. Mravnosť je povinná činnosť na základe „kategorického imperatívu" (tak čiň, aby maximum

tvojej vôle bolo princípom všeobecného zákonodarstva!). Kant neuznával pozitívne kresťanstvo. Ako zastanca idealizmu skvele bránil duchovný svet a jeho hodnoty, a to práve vtedy, keď vo všetkom sa zmocňovalo človečenstva materialistické ponímanie. Tým, pravdaže, i Cirkvi preukázal veľké služby.

b) Duch osvietenstva prenikol i do katolíckych kruhov a našiel ochrancov nielen u svetských, ale aj u duchovných kniežat. Febronianizmus a jozefinizmus mu pripravily pôdu. Adam Weishaupt († 1830), profesor cirkevného práva v Ingolstadte, založil r. 1776 tajný spolok „osvietencov, iluminátorov" proti „panujúcej tme a kňazskému klamu". Spolok mal meno „Spartakus" a sám zakladateľ bol jeho generálom. Patrili doň prední duchovní a laici. Mal veľký vplyv, keďže z neho vychádzali univerzitní profesori, vychovávatelia kniežat, radcovia a ministri. No katolícke osvietenstvo v Nemecku a Rakúsku nebolo jednoliate. Príliš sa menilo podľa miesta a osôb. Medzi katolíckymi osvietencami len máloktorí sa oddali proticirkevnému racionalizmu a na širšie masy rudu nemali skoro nijaký vplyv. Väčšina duchovných a vzdelaných laikov si síce osvojila ducha doby, ale pridržiavala sa Cirkvi a nadprirodzeného náboženstva, hoci svojím voľnejším zmýšľaním o dogmách a mravnosti kliesnila cestu aj náboženskému indiferentizmu. V ich výklade sv. Písma sa javí racionalizmus. Opovrhli scholastikou a opierali sa hlavne o Kanta. Boli presvedčení, že ostré rozlišovanie medzi vierou a vedou náboženstvu len osoží. (Wiener Kirchenzeitung, Wittoly, Tessler, Riegger, Pehem.)

5. Hoci osvietenstvo veľmi rozvrátilo novoveký duchovný život a zjavenej viere spôsobilo ťažké údery, predsa sa musí uznať jeho ohromný význam na poli ľudskej kultúry, ktorá by bez neho nebola, aspoň nie tak rýchlo, pokročila. Humanisticky založení osvietenci majú veľký podiel na ľudskejšom a spravodlivejšom usporiadaní života, o čo sa predchádzajúce časy márne namáhaly. Urobili koniec nešťastným procesom proti strigám, odstránili poddanstvo, zmiernili prísnosť súdnictva (odstránili mučenie), zlomili poveru a všetko, čo s ňou súviselo. Intenzívnejšia výchova a vzdelanie rudu, študijné reformy, sociálne zákonodarstvo boli by bez nich ešte dlho daly na seba čakať. Ba nielen na poli všeobecnej kultúry, ale aj na náboženskom poli má doba osvietenstva svoje hodnoty. Ani z náboženského hradiska nemáme pozerať na tento úsek dejín ako na dobu prázdnu, nehodnotnú. Sú nábožensky slabé, chudobné časy, ale niet nábožensky prázdnych periód; najmä nie v katolíckej Cirkvi. Osvietenstvom zachytení teológovia (v Mohuči, Trevíri, Bonne, Ingolstadte, Viedni) to jasne dokazujú. Nevybíjali sa len v polemike proti celibátu, mníšstvu, latinskej liturgii, ale mali aj vznešené ciele: sprístupniť Písmo sv. ľudu (preklady), čím lepšie sa oprieť oň v kázňach, v teológii (v barokových kázňach bolo málo slova božieho). Vzbudili hnutie o pretvorenie liturgie, ktoré sa snažilo odhaliť ľudu jej krásy a hodnoty. Žiadali zmenšiť počet sviatkov, lebo ľud i tak už úplne mechanicky odbavoval svoje pobožnosti. Súčasne však chceli, aby sa sviatky prehĺbili a boli ozaj dňami bohoslužby. Isteže im išlo o to, aby kresťanstvo neostalo len pri slove, ale vyrástlo ozaj v kresťanstvo činné, charitatívne. Nemá sa zabudnúť ani na to, že epochálne liturgické, historické a patrologické diela bratov Assemani, Bollandietov a Mansiho z Lucca (§ 4, 3) sa zrodily práve v tejto dobe.

Osvietenci zrealizovali myšlienku tolerancie, bez ktorej by sme si ťažko mohli predstaviť moderný život. Tolerancia je vo svojom jadre nespravodlivá, lebo rovnako hodnotí pravdu a omyl a často mylnému presvedčeniu väčšiny obetuje objektívnu pravdu. Dogmatická tolerancia znamená smrť každého pozitívneho náboženstva a diametrálne sa protiví podstate katolicizmu. Ale, nehradiac na dogmatický relativizmus, idea tolerancie obsahuje i vera zdravého. Už v kresťanskom staroveku a stredoveku rozlišovali vznešenejší duchovia (Augustín v boji s donatistami, § 41, 3; klunskí benediktíni; irenici) medzi odsudzovaním bludu a zatracovaním bludára a boli proti upotrebeniu nátlaku pri potlačovaní bludov. Bolo to iste zmýšľanie, ktoré najlepšie zodpovedalo kresťanskému ponímaniu o vnútornosti náboženstva. Také chápanie kliesnilo cestu občianskej tolerancii, ktorá sa stala nepostrádateľnou medzi ľuďmi, konfesionálne miešanými. Ona poskytuje každej náboženskej zložke okrem úplnej občianskej slobody aj právo verejne sa priznávať ku svojmu náboženskému programu a podľa neho si zariadiť život.

Pravda, občianska tolerancia pripravuje cestu dogmatickej, ale bez nej moderný život by bol veru neznesiteľný. Modernú náboženskú toleranciu uzákonili po prvý raz v Severnej Amerike, v zemi bez tradícií. Americká ústava z r. 1787 s rozlukou Cirkvi a štátu uzákonila aj slobodu všetkých vyznaní. Rozluka Cirkvi a štátu nezodpovedá ideálu Cirkvi, lebo štát bez Cirkvi nemôže dokonale splniť úlohu, ktorú mu Boh určil. Podobne aj Cirkev bez pomoci štátu je hatená v plnení svojho poslania. Ale v istých okolnostiach je to jedine možné riešenie. V Spojených štátoch amerických sa to dokázalo a dopomohlo katolíckej Cirkvi k rozkvetu. Európa sa vybíjala v občianskych a náboženských vojnách, ale v Amerike občianstvo spokojne spolunažívalo; preto sa aj katolícka Cirkev utešene vzmáhala.

6. Na Slovensku duchovný život dlho zaujal zápas reformačnej a protireformačnej scholastiky. Z reformačných scholastikov vyni-kajú Ján Bayer († 1674), Eliáš Ladiver 1686), Izák Caban († 1707), profesori prešovského kolégia. V protireformačnej scholastike viedli jezuiti z trnavskej univerzity: Martin Palkovič († 1662), Vavrinec Topolčany († 1729), František Bošanský († 1726); ďalej Krištof Akai († 1766) v Košiciach, Anton Revický a František Handerla († 1783) v Trnave. Z piaristov vynikli Alojz Klobúček († 1771) zo Zlatých Moraviec a Ján Hannulík († 1816), ktorý účinkoval v Nitre. Ich scholastická filozofia nebola síce pri-meraná duchu doby, ale boli v nej vychovaní a dobre im slúžila v náboženskom zápase medzi katolíkmi a protestantmi.

Slovenské osvietenstvo bolo zväčša nemeckého pôvodu; záviselo od filozofov od Leibniza po Kanta. Šírily ho i prvé slovenské časopisy, ako Prešpurské noviny (1783) a Staré noviny literárneho umení v Banskej Bystrici (1786). V duchu osvietenstva účinkovaly učené a literárne spoločnosti, založené v Bratislave (1761), v Trnave (Bernolák, Slovenské učené tovarišstvo, 1792), v Banskej Bystrici (1784) a v Malohonte (1767). Slovenských osvietencov môžeme rozdeliť na trojakých: ľudových, učených a sollenistov. Ľudoví osvietenci sa snažili poskytnúť plody myslenia v ľudovej reči aj neučenému ľudu (osvetová činnosť). Takí boli Hugolín Gavlovič († 1757), františkán v Pruskom, Bohumil Medzibrodský, rektor v Modre († 1765), Juraj Fándli († 1810), kat. farár, Ján Hrdlička († 1810) a Jozef Fornet († 1809), evanjelickí farári. Medzi učenými osvietencami vynikali: Ján Farbaki († 1751), Ján Karlovský († 1794), Samuel Ambrozi († 1806), kanonik Juraj Palkovič († 1835); zo sollenisto, Ján Feješ († 1823), Ján Laurentzi († 1819) a Gašpar Šulek († 1827). Títo stoja zväčša na podklade Kantovej racionálnej teológie.

Merkle, Die Kath. Beurteilung des Aufklärungszeitalters, 1909. — Merkle, Die Kirchl. Aufklärung im Kath. Deutschland. 1910. — Sägmiiller, Wissenschaft u. Glaube in der Kirchl. Aufklärung. 1910. — Taute, Die Kath. Geistlichkeit u. die Freimaurerei. 1895. — Anwander, Die allg. Religionsgesch. im Kath. Deutschland während der Aufklärung u. Romantik, 1932. — Osuský, Prvé elo-ven8ké deji, filozofie. Lipt. Sv. Mikuláš, 1939.

§ 190. CIRKEVNÉ POMERY NA SLOVENSKU V 18. STOROČÍ.

1. Satmársky mier r. 1711 určil, že v náboženských veciach katolíkov a protestantov sú smerodajné uznesenia šopronského snemu (§ 179, 7, 8). Podľa toho katolícke náboženstvo je štátne náboženstvo a protestanti majú verejnú náboženskú slobodu len na miestach, vyznačených zákonom. Súkromne však voľne môžu vyznávať svoje náboženstvo. No na krajinských snemoch i naďalej sa dovolávali práv, zabezpečených im r. 1608, resp. 1647 (§§ 170, 10; 179, 5). Ale stavy krajinského snemu bratislavského r. 1714— 15 obrátily sa proti protestantom a žiadaly úplne im odňať náboženskú slobodu. Odôvodňovali to tým, že protestanti na svojej ružomberskej synode r. 1707 (§ 179, 8) odbočili od augsburského vyznania, ktoré uhorské zákony v rámci protestantizmu povolily. Kráľ Karol III. (ako cisár VI.) nevyhovel ani katolíckym stavom, ani protestantom. Neuznal uznesenia ružomberskej synody protestantov a zostavil náboženskú komisiu, ktorá mimo snemu mala vyšetriť a riešiť náboženské požiadavky protestantov. Tým chcel predísť náboženským hádkam na ríšskom sneme. Snem r. 1715 priznal panovníkovi právo v náboženských veciach protestantov voľne rozhodovať. To malo pre nich v neskorších časoch veľký význam. Keď však na sneme r. 1728 znovu vzbĺkly vášnivé náboženské hádky, vydal Karol III. r. 1730 kráľovské nariadenie (Carolina resolutio), ktoré v náboženských veciach platilo pre protestantov až do tolerančného ediktu Jozefa II.

Podľa „Carolina resolutio" protestanti môžu súkromne voľne vyznávať svoje náboženstvo, verejne však len na miestach, povolených 36. článkom zákona z r. 1681 (artikulárne miesta). Protestantskí duchovní týchto miest nesmeli sa vzdialiť, ale veriaci ich mohli voľne navštevovať. Protestanti si mohli voliť superintendentov, ktorí mali právomoc len vo vieroučných a morálnych veciach. Vo veci vysluhovania krstu podliehali dozoru katolíkov, v manželských veciach katolíckym tribunálom, miešané manželstvá mohli uzavrieť len pred katolíckym duchovným. Detí, ktoré pochádzaly z miešaného manželstva, maly byt všetky katolíckeho náboženstva. Pravda, protestanti s tým neboli spokojní a na Slovensku (najmä na Myjave) často došlo k ruvačkám medzi nimi a katolíkmi. Opätovne sa uchádzali o pomoc v zahraničí, až kým Mária Terézia r. 1751 im vážne neoznámila, že každý zahraničný zákrok by pokladala za miešanie sa do vnútorných vecí štátu. Anabaptistov, ktorí boli vo Veľkých Levároch, Moravskom Sv. Jáne a Sobotišti (§ 173, 3), jezuiti svojimi misiami v rokoch 1760-65 prinavrátili do katolíckej Cirkvi.

2. Mária Terézia (1740-80) schválila náboženské nariadenia svojich predkov. Ako panovníčka, úprimne oddaná katolíckej viere, veľmi dbala na to, aby protestanti nelovili prívržencov spomedzi katolíkov. R. 1749 nariadila, aby katolík, ktorý by chcel zanechať svoju Cirkev, bol poučený svojím duchovným vo viere, a keby to neosožilo, treba ho na rok uväzniť. Pri opätovnom po kuse opustiť katolícku Cirkev má sa uväzniť na dva roky a väzenie sprísniť mu v stredu a v piatok pôstom o chlebe a vode. Keby ani vtedy nezmenil svoj úmysel, treba ho trestať peňažitou pokutou a vyhnanstvom. Podobné tresty nariadila i na protestantov, ktorí by sa pokúsili niekoho zvábiť. R. 1768 zakázala miešané manželstvá, v ktorých by nebola dostatočne zaistená katolícka výchova všetkých dietok. Keďže protestantskí pastori pri uzavieraní manželstva protestantských stránok dopustili sa viacerých protizákonností, nariadila r. 1759, aby aj čisto protestantské manželstvá čo do manželských prekážok, súdnictva, ohlášok podliehaly právomoci katolíckych biskupov. Podľa nariadenia Márie Terézie z r. 1756 štólu (nie však iné poplatky) katolíckemu duchovnému majú platiť aj inoverci. Keď ju však zaplatili, môžu sa obrátiť ľubovoľne pre krst, sobáš a pohreb ku katolíckemu alebo protestantskému duchovnému. Ostatné cirkevné nariadenia Márie Terézie viď v § 187, 4.

3. Absolutisticky a v osvietenskom duchu vychovaný Jozef II. (1780-90) opieral sa o uznesenie snemu z r. 1715, ktoré mu dalo právomoc rozhodovať v náboženských veciach inovercov. Preto vydal r. 1781 tolerančný edikt (§ 187, 4), ktorým pozbavil platnosti „Carolina resolutio" a protestantom dal možnosť priaznivo sa vyvíjať. Všade, kde bolo aspoň 100 protestantských rodín, mohli si protestanti budovať kostoly, ale bez veže. Ich manželské veci nepodliehaly už pod právomoc katolíkov, katolícke sviatky nemuseli svätiť, protestantskí pastori mali právo

voľne sa pohybovať. Jozef II. zmenil nariadenia svojej matky o miešaných manželstvách (§ 198, II. 3). To protestantov veľmi tešilo a z povďačnosti postavili v mnohých svojich kostoloch habsburský erb — dvojhlavého orla. Jozefove náboženské nariadenia rozrušily katolíkov. Mnohým sa zdalo, že panovníkovi nezáleží na katolíckom náboženstve, ktoré bolo štátnym náboženstvom. Táto mienka sa zmocňovala aj ľudu, a preto Jozef II. r. 1782 sa osvedčil, že si praje, aby jeho ľud ostal verný katolíckej viere, leu, nikoho nechce k nej nútiť proti presvedčeniu. Pohrozil trestami inovercom, ak by zvádzali katolíkov prestúpiť. Jednako tolerantnými zákonmi veľmi sa šírila náboženská ľahostajnosť Vznikaly tajné spolky slobodomurárov a osvietencov, ktorí pohŕdali každým náboženstvom. Mnohé iné cirkevné nariadenia vid v § 187, 4. Pred smrťou okrem tolerančného ediktu všetky nariadenia odvolal.

4. Leopold II. (1790-92) vrátil Uhorsku ústavu a náboženské veci sa znovu dostaly pred ríšsky snem. R. 1791 zvolal do Bratislavy snem, ktorý bol s náboženského stanoviska veľmi významný. Absolutizmom panovníkov katolíci veľa trpeli, preto nie div, že sa najviac usilovali zlomiť ho. Túto snahu snem náležite ocenil. Katolícke náboženstvo ostalo i naďalej štátnym náboženstvom. Pre protestantov vydal Leopold II. 7. novembra 1791 povestný ženský dekrét, ktorý im zaručil úplnú nezávislosť od katolíkov, cirkevnú autonómiu. Podobne upravil aj náboženské veci východných schizmatikov. Gréckokatolícke duchovenstvo stalo sa rovnoprávne a rímskokatolíckym. Kráľovský dekrét zrušil rozdiel medzi verejným a súkromným prejavom náboženstva. Odvtedy mohli protestanti v celom Uhorsku verejne vyznávať svoje náboženstvo, všade si mohli postaviť kostoly, v náboženských veciach záviseli len od svojich cirkevných predstavených. Štólu platili katolíckym duchovným len vtedy, keď im preukázali nejakú službu. Do štátnych služieb mal prístup každý, bez ohľadu na vierovyznanie. V miešaných manželstvách, kde bol otec protestantom, len chlapci mohli sledovať náboženstvo otca.

5. Uhorskí panovníci už dávnejšie si osvojovali titul „apoštolského kráľa" (vid falzifikát tzv. silvestrovskej buly — § 179, 9) a nárokovali si nielen povinnosť ochraňovať katolícke náboženstvo v Uhorsku, ale takmer neobmedzené práva miešať sa do cirkevných vecí. Presvedčenie „apoštolského kráľovstva" vštepoval do uhorských panovníkov najmä ostrihomský prímas Leopold Kollonič († 1707). Konečne Márii Terézii r. 1758 sa podarilo dostať od Sv. stolice titul „apoštolský" pre uhorských panovníkov. Historickú oprávnenosť tohto titulu však Sv. stolica rozhodne popierala a nezriekala sa tým ani teraz v Uhorsku práv, ktoré jedine a vždy patria jej. Už ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány zapodieval sa plánom rozdeliť rozsiahlu ostrihomskú diecézu. Celé západné a stredné Slovensko tvorilo územie diecézy, preto riadny biskupský dohľad nebol možný. Chcel z nej utvoriť štyri nové biskupstvá; k ich dotácii maly slúžiť majetky zaniknutých reholí. Tento plán v dohode so Sv. stolicou uskutočnila Mária Terézia. R. 1771 bolo založené mukačevské gr.-kat. biskupstvo (od r. 1776 so sídlom v Užhorode) a z ostrihomskej diecézy zriadila r. 1776 biskupstvá spišské, rožňavské a banskobystrické. 13 fár z ostrihomskej diecézy podľa rieky Nitry pripojila k diecéze nitrianskej. Týmto novým rozhraničením biskupské sídlo v Nitre spojila so svojou diecézou, ktorá sa rozprestierala v Trenčianskej.

Od r. 1770 vyhradila si Mária Terézia vymenúvať kanonikov sídelných a kolegiálnych kapitúl a vymenúvanie farárov v 16 spišských mestách, prinavrátených r. 1772 z poľského zálohu.

6. Podľa nariadenia Leopolda I. z r. 1704 o výživu duchovných mali sa starať patróni. Zákon z r. 1723 dovolil, aby patróni-zemepáni túto ťarchu uvalili aj na poddaných a ľud (sosyp, párbér). Karol III. r. 1733 lepšie usporiadal kňazskú dotáciu. Nariadil, aby zemepáni prenechali zo svojich majetkov istý kúsok pozemkov pre duchovného. Toho samého roku Karol III. založil náboženskú základinu, z ktorej sa maly dopĺňať (kongrua) platy duchovných, keď z miestnych príjmov nedosiahly isté minimum (150, neskoršie 300 zlatých). Náboženskú základinu doplnil Jozef II. tým, že zdanil biskupské dôchodky a majetok reholí, ktoré zrušil, daroval jej. Z majetkov r. 1773 zrušenej rehole jezuitov spravila Mária Terézia r. 1780 študijný fond.

7. Rehoľníctvo v prvej polovici XVIII. storočia sa silne vyvíjalo. Tak sa rozmnožilo, že v osvietenstve proti veľkému počtu rehoľníkov a rehoľníc často sa ozývaly hlasy. Mária Terézia ustálila najvyššie prípustný počet rehoľníkov. Jezuitom a piaristom, pretože mali svoje majetky, nedovolila zbierať milodary. Ráznejšie zakročil proti reholiam Jozef II. Zrušil všetky kláštory, ktoré podľa jeho náhľadov neboly potrebné. Boli to najmä rehole kontemplatívne. U nás sa to týkalo kamaldulov, kartuziánov, karmelitov, trinitárov, pavlínov, benediktínov, augustiniánov, premonštrátov a čiastočne aj cisterciánov, františkánov a dominikánov. Zo ženských reholí zrušil karmelitky, klarisky, kapucínky a františkánky. Kňazom-rehoľníkom zaistil plat dotiaľ, kým sa neumiestili vo voľaktorom biskupstve alebo inej dovolenej reholi, a bratom dal určité odstupné. Každá hnuteľnosť zrušených kláštorov sa speňažila a s nehnuteľnosťou pripadla náboženskej základine, z ktorej sa zakladaly na odľahlých miestach nové fary (sú to všetky fary fundus religionis). Do kláštorných budov sa nasťahovaly svetské úrady alebo vojsko, mnohé kláštory sa staly skladmi, alebo spustly. Speňaženie nehnuteľností robilo sa veľmi nesvedomite, vzácne pamiatky cirkevného umenia a vedy vyšly navnivoč. Reholiam, ktoré ostaly, znemožnil Jozef II. akúkoľvek závislosť od zahraničných predstavených. Podriadil ich dozoru biskupov alebo domácich predstavených.

8. Školstvo po satmárskom mieri, v nasledujúcich pokojných časoch, sa veľmi vyvíjalo. Cirkevní hodnostári, svetskí magnáti, mestá a bohatí občania vďačne obetovali na školy. Školy boli skoro výlučne v rukách

rehoľníkov a pod dozorom biskupov. Je prirodzené, že vyučovanie bolo v duchu náboženskom podľa úmyslu Cirkvi. Okrem mnohých ľudových a stredných škôl biskupi zakladali semináre. Tak vznikol r. 1714 v Trnave svätovojtešský seminár pre gréckokatolíkov, r. 1715 sa utvoril nitriansky seminár, r. 1747 seminár v Mukačeve, preložený r. 1777 do Užhorodu. V nových biskupstvách, ktoré vznikly za Márie Terézie, až v 19. storočí založili semináre (§ 198, II., 2).

V druhej polovici 18. storočia štátny absolutizmus všemožne sa snažil pozbaviť Cirkev vplyvu na poli školstva, ktoré patrilo Cirkvi na základe jej poslania a historického vývinu. R. 1766 kráľovská miestodržiteľská rada položila ruky na celé katolícke školstvo. „Ratio educationis" Márie Terézie z r. 1777 určilo štát. študijný plán vo všetkých školách. Po zrušení rehole jezuitov štát prevzal trnavskú univerzitu a preložil ju r. 1777 do Budína. Jozef II. zrušil diecezálne semináre, ktoré nahradil r. 1784 generálnym seminárom v Bratislave a v Jágri (miesto jágerského vznikol r. 1786 generálny seminár v Pešti).

9. Na žiadosť Márie Terézie dovolil Benedikt XIV. r. 1754, aby v dni apoštolov a svätých (okrem apoštolov Petra a Pavla) po sv. omši mohli veriaci konať služobnú prácu. Klement XIV. (r. 1770) na žiadosť kráľovnej zrušil aj povinnosť počúvať sv. omšu v dni apoštolov (okrem 29. júna), svätých, vo sviatok Navštívenia Panny Márie (2. júla) a v tretí deň výročných sviatkov. Márii Terézii išlo o to, aby bolo menej sviatkov, ale aby ich katolíci dôstojnejšie zasvätili ako dovtedy. Po satmárskom mieri v pokojnejších časoch, ktoré nastaly, vznikaly pútnické miesta, ako šaštínske (od r. 1732), v Mariatáli (najmä od r. 1742). Aj u nás sa rozšírila pobožnosť krížovej cesty (slávna kalvária v Banskej štiavnici z r. 1744). Jozef II. sa pokúsil zrušiť obrady vzkriesenia na Bielu sobotu, ale darmo. Po jeho smrti sa táto slávnosť odbavovala ešte okázalejšie.

10. Cirk. pomery Rusínov viď v § 183, 3.

Karácsonyi, Magyarorsz. egyh. tért. 1906. — Mihályfi, A papnevelés térté-nete és elmélete. Bpest. 1896. — Knauz, Monumenta ecclae Strigoniensis. Strigonii, 1874. — Hrušovský, Slovenské dejiny, Turé. Sv. Martin. 1940. — Lányi, Magyar egyh. tiirt. Esztergom 1866. — Pirhalla, A szeped prépostság tórt. Le- voča. 1899.

SIEDMA PERIÓDA.
Doba po francúzskej revolúcii do prvej svetovej vojny.

1. Francúzska revolúcia utvorila novú periódu v cirkevných aj vo svetských dejinách. Znamená koniec predchádzajúceho vývinu a začiatok nového štátneho a spoločenského poriadku. Francúzska revolúcia je úplným zúčtovaním s minulosťou. Ľudská spoločnosť po francúzsku revolúciu bola vybudovaná na feudálnom systéme, ktorý ju rozčlenil na stavy s nerovnakým právnym postavením. V ňom Cirkev a štát, duchovenstvo i panovník najužšie súviseli. Cirkev mala majetky a rozsiahlu politickú moc; vysoký klérus bol privilegovaným stavom, šľachtou, ktorá mala veľkú slobodu, veľké práva a pomerne malé povinnosti. Po francúzskej revolúcii idey demokracie, konštitucionalizmu, parlamentarizmu a nacionalizmu víťazne postupovaly celým svetom. Idea rovnosti každého človeka, ktorú teoreticky toľko ráz hlásali filozofi, sektári a reformátori, začala sa realizovať a stala sa podkladom moderného života. Preto v štáte, vybudovanom na týchto ideách, nebolo miesta pre privilegované postavenie Cirkvi a duchovenstva. Okrem toho zriadenie modernej spoločnosti sa opieralo o idey, hlásané osvietencami 18. storočia (Voltaire, Diderot, Rousseau), ktorí boli preplnení nenávisťou proti pozitívnemu náboženstvu, Cirkvi a duchovenstvu. Teda nie div, že moderné štáty a nová ľudská spoločnosť mala zásadne proticirkevný smer. Duchovný svet človeka bol zosekularizovaný, kultúra dostala prevažne svetské zameranie. Francúzska revolúcia a vôbec revolúcie 18. a 19. storočia sú ovocím a logickou výslednicou nielen osvietenských ideí, ale aj náboženských revolúcií, protestantizmu, resp. humanizmu, z ktorého vyvieraly všetky nové hnutia. Princíp individualizmu, objektivizmu, slobodného bádania, bezuzdnej kritiky viedol svet svojou logickou dôslednosťou k revolúcii.

Veľký pokrok na poli prírodovedy, medzinárodný hospodársky život viedly k imponujúcim výkonom a výškam svetskej kultúry a civilizácie. Hneď za nimi sa šíril liberalizmus, pozitivizmus, naturalizmus, socializmus a komunizmus a rozkladne pôsobily na kresťanskú ľudskú pospolitosť. Človečenstvo sa čím ďalej, tým zjavnejšie a určitejšie rozdeľovalo na dve skupiny: veriacich a neveriacich, pozitívnych kresťanov a novodobých pohanov s naturalistickým svetonáhľadom. Práve títo mali veľký, ba najväčší vplyv na formovanie moderného života. Kresťanské zásady len málo sa mohly uplatniť v štátnom, hospodárskom a kultúrnom živote národov. Moderný svet došiel tak k neslýchanej katastrofe svetovej vojny r. 1914, resp. k jej pokračovaniu r. 1939, z ktorej sa má zrodiť nové usporiadanie sveta a ľudského života. Rodí sa nová perióda svetských a cirkevných dejín, v ktorej — dúfajme — budú rehabilitované kresťanské zásady, predošlou periódou zaznávané.

2. Položenie Cirkvi v tejto perióde bolo veľmi ťažké. Ale ani v ťažkostiach a súženiach, ktoré Cirkev v najnovšej perióde zažívala, nemožno nevidieť určité prednosti. V stredoveku a novoveku až po francúzsku revolúciu bola Cirkev najužšie spojená so štátnou a svetskou mocou. Cirkevní hodnostári boli nositeľmi nielen duchovnej, ale aj politickej moci. Malo to pre Cirkev svoje výhody a pre kresťanský život svoj význam. Ale malo aj nedostatky

a veľké nevýhody. Hodnostári mali blízko k zosvetárčeniu, boli náklonní k partikularizmu, a to škodilo cirkevnej jednote. V novej perióde pozbavili cirkevných hodnostárov ich politickej moci a s ňou spojených privilégií. S tým však odpadly aj všetky príťaže, ktoré im prekážaly vykonávať ich vznešený úrad. Keďže vysoké cirkevné úrady neznamenaly svetskú moc a privilégiá, ale trudnú apoštolskú prácu, plnú starostí a ťažkostí, pohodlní a nesúci ľudia nebažili už toľko po nich. Biskupské hodnosti sa dostaly ľuďom apoštolského ducha, ako to vlastne má byť (po francúzsku revolúciu boli biskupské hodnosti rezervované šľachte). Okolo cirkevného hodnostára, ktorý mal apoštolského ducha, veriaci svet sa zomkol užšie ako predtým. Pomer predstaveného a podriadeného sa stal úprimnejším. Biskupi boli oddanejší pápežovi, námestníkovi Kristovmu, lebo nelákaly ich svetské privilégiá a nemali čo lichotiť svetským panovníkom. Francúzska revolúcia znamená teda aj koniec nebezpečného cirkevného partikularizmu. V najnovšej perióde, ktorú živí demokratický, vyrovnávajúci duch, môže sa lepšie uplatňovať základný princíp kresťanstva, že pred Bohom sme všetci rovnakí.

Pod vplyvom francúzskej revolúcie vznikly konštitucionálne štáty. Skúsenosť dokázala, že v nich i popri škodlivých reakciách (vo Francúzsku) cirkevné nároky sa mohly trvácnejšie zaistiť ako v absolutistických štátoch. Absolutizmus, nech sa javil v dejinách v akejkoľvek forme, vždy sa snažil podmaniť si všetko — teda aj Cirkev. Cirkev v konštitucionálnych pomeroch videla, že nemá čo čakať od iných, preto sa opierala o vlastné sily (spolkový život, charitatívna a misijná činnosť), a tak sa uplatnily v nej driemajúce ohromné potencie, energie. O čo bola v novej perióde mocensky slabšia, o to bola kresťanskejšia.

HLAVA I.
Francúzska revolúcia a jej ozvena v Európe.

§ 191. FRANCÚZSKA REVOLÚCIA.

1. Francúzsko pre hriechy, popáchané najmä za vlády Ľudovíta XIV. a XV. (ancien régime), dozrelo pre prevrat. Zlé hospodárenie zavinilo finančný úpadok, nemravnosť sa úžasne rozrástla, vládla sociálna nespravodlivosť, voľnomyšlienkári vyvolali neveru, slobodomurári podnecovali všeobecnú nespokojnosť. To sú bezprostredné príčiny francúzskej revolúcie. Vojny Ľudovíta XIV., jeho rozmaznaný dvor, ale najmä Ľudovíta XV., priviedly štát na okraj finančného bankrotu. Za ich panovania štátny absolutizmus sa vystupňoval do nevydržania a sprikril sa francúzskemu obyvateľstvu. Ľud stonal pod neznesiteľnými ťarchami. Začal sa oduševňovať za republikánsku štátnu formu, ktorú videl víťaziť v severo-americkej vojne o slobodu (1775-83). V Rakúsku Mária Terézia zmiernila robotu a uvalila časť bremien i na šľachtu. Vo Francúzsku však ostalo všetko pri starom. Vysoká šľachta za absolutistického režimu stratila vedúce postavenie v štáte, a preto necítila ani zodpovednosť za ľud a vykorisťovala ho viac ako dosiaľ. Galikanizmom zgniavené duchovenstvo bolo poslušným prostriedkom absolutistického kráľovstva; neodvážilo sa ozvať proti neporiadkom. Preto a pre huckanie osvietencov stratilo úplne svoju autoritu pred ľudom.

2. V takých okolnostiach zvolal šľachetný síce, ale slabý Ľudovít XVI. (1774-92) generálne stavy — šľachtu, klérus a občiansky stav — na poradu do Versailles r. 1789 rokovať o reformných možnostiach. No vláda nemala iniciatívu. Tretí stav, ktorý mal toľko hlasov (600) ako ostatné dva spolu, strhol na soba všetku moc. Na radu abbého Sieyesa vyhlásil sa za národné zhromaždenie a vypovedal kráľovi poslušnosť. Mnohí duchovní, medzi nimi aj autunský biskup Talleyrand a viacerí šľachtici na čele s grófom Mirabeauvom, vstúpili dobrovoľne do národného shromaždenia. Kráľ sa neodvážil rázne zakročiť, ale naložil prvému a druhému stavu, aby sa pridaly k národnému zhromaždeniu. Stavy sa vyhlásily za ústavodarné zhromaždenie a vytýčily si za cieľ dať Francúzsku nový politický poriadok. Tým nastúpilo Francúzsko cesta revolúcie. Nenávisť ľudu, v ktorého rukách sa sústreďovala zákonodarná moc, bola namierená proti privilegovaným triedam a z nich predovšetkým proti duchovenstvu. Náladu proti nemu pripravovali už encyklopedisti. Keďže klérus svojimi výsadami najvypuklejšie predstavoval starý znenávidený systém a jeho obrovské majetky (desiata časť všetkej pôdy!) bily do očú schudobnelého ľudu, je pochopiteľné, že ostrie revolučného hnutia sa obrátilo predovšetkým proti nemu a proti Cirkvi. Na Lafayettov návrh proklamovalo zhromaždenie podľa Rousseauvových ideí v 17 článkoch Ľudské práva: rovnosť všetkých občanov, slobodu slova a tlače a neobmedzenú slobodu náboženskú. šľachta videla blížiacu sa búrku, preto sa zriekla výsad; duchovenstvo tiež prejavilo ochotu zriecť sa štólových poplatkov, podrobilo sa daňovej povinnosti, ba biskup Talleyrand podal návrh, aby štát prevzal všetok cirkevný majetok a postaral sa o výživu duchovenstva a o bohoslužobné potreby. Talleyrandov návrh sa stal zákonom. Ústavodarné zhromaždenie postupovalo radikálne a r. 1790 zrušilo všetky rehole, ktoré sa nezapodievaly vyučovaním alebo ošetrovaním chorých. V budúcnosti zakázalo skladať slávnostné sľuby.

3. Bolo na mieste, že ústavodarné zhromaždenie zrušilo výsadné postavenie kléru. Zoštátnenie cirkevného majetku v týchto okolnostiach bolo pochopiteľné, ba ešte ani ohromné potlačenie rehoľníctva neznamenalo pre Cirkev krajné nebezpečenstvo. To nastalo až vtedy, keď ústavodarné zhromaždenie r. 1790 zrušilo starý cirkevný poriadok a namiesto neho uviedlo civilnú konštitúciu kléru. Civilnou konštitúciou kléru zredukovali 134 francúzskych biskupstiev podľa počtu departementov na 83 a z 18 cirkevných provincií ponechali len 10. Cirkevné úrady okrem tých, čo sa starajú o duchovnú správu, zrušili (kapituly, kanonikáty, priorstvá). Poradný

zbor biskupov sa má skladať z rektora seminára a 5 vikárov katedrálneho chrámu. Biskupov a farárov volí ľud na riadnych departementových zhromaždeniach, na ktorých môže každý hlasovať, teda i kalvíni a židia. Kánonické schválenie zvolenému udeľuje metropolita. Jemu zas najstarší biskup provincie. Zvolený biskup pápežovi má len oznámiť voľbu. Keby boli civilnú konštitúciu kléru dôsledne uviedli do života, bola by znamenala úplné odpojenie francúzskej cirkvi od pápežstva. Cirkev by podľa nej bola úplne schizmatická. Taká forma, akú nastolilo ústavodarné zhromaždenie, znamenalo rozbitie sviatostného kňazského stavu. Civilná konštitúcia uskutočňovala základnú myšlienku osvietenstva o rovnosti všetkých náboženstiev. Biskupi a farári sa mali nielen voliť ako hocktorý štátny úradník (demokratické tendencie; viď kostnický a bazilejský snem, § 129, 2), ale mali ich voliť všetci občania bez náboženského rozdielu. Podľa toho kresťanstvo nepokladali už za jediné správne náboženstvo a popierali autoritu kňazského stavu, vyplývajúcu z apoštolského poslania. Slabý Ľudovít XVI. pod tlakom okolností potvrdil civilnú konštitúciu kléru. Veľká časť francúzskeho duchovenstva na čele s Talleyrandom a s abbém Gregoirom (spolu asi 30.000) zložilo žiadanú prísahu na civilnú konštitúciu. Väčšina však (asi 70.000) ju odoprela. Tak sa francúzske duchovenstvo rozštiepilo na konštitucionálnych (assermantés) a neprisahaných (insermantés, réfractaires). Ľud bol zväčša na strane neprisahaných. Pius VI. r. 1791 zavrhol civilnú konštitúciu a exkomunikoval prisahaných duchovných. Všetky voľby, ktoré spravili na jej základe, vyhlásil za neplatné. Zákonodarné zhromaždenie sa pomstilo tým, že zhabalo pápežské provincie Aviňon a Venaissin, ktoré navždy odpadly od pápežského štátu. Kostol sv. Genovévy premenili na Panteón. Zákonodarné zhromaždenie (na aké sa zmenilo ústavodarné zhromaždenie), v ktorom sa dostávali k slovu čoraz radikálnejší ľudia (jakobíni; viedli ich Robespierre, Marat, Danton) usilovalo sa zlomiť odpor duchovenstva, verného Cirkvi. Kňazov hromadne väznili, podozrivých deportovali (40.000 duchovných stratilo vlasť), zrušili všetky náboženské spolky a zakázali nosiť kňazské rúcho. Ba keď ani to nezlomilo ich odpor, r. 1792 došlo ku krvavému prenasledovaniu, ktoré sa miestami už i dosiaľ často vyskytovalo. V parížskych väzniciach popravili vyše 200 kňazov a vyše 1000 iných osôb (z nich 191 r. 1926 vyhlásili za blahoslavených). Príklad Paríža nasledovaly aj provincie.

4. Národným konventom (od aug. 1792 do okt. 1795) revolúcia vyvrcholila. Konvent zrušil kráľovstvo a vyhlásil republiku. Kráľa Ľudovíta XVI. ako občana Ľudovíta Kapeta postavil pred súd a pre vlastizradu popravil (21. I. 1793). Podobný osud stihol kráľovnú Máriu Antoinettu, dcéru cisárovnej Márie Terézie, a niekoľko príbuzných kráľovskej rodiny. Člen kráľovskej rodiny, vojvoda Orleánsky (Filip Egalité), pridal sa ku krutovláde a s jej pomocou si chcel kliesniť cestu k trónu. Ale aj on skončil pod gilotínou. Všade zriadené revolučné súdy vytýčily si za cieľ očistiť verejnosť od aristokracie. Konvent rýchlo a rázne sa snažil odkresťančiť Francúzsko. Nariadil povinné civilné manželstvo, zrušil celibát. (Duchovenstvo, ktoré sympatizovalo s revolúciou, ho už jednako nedodržiavalo.) Ba 7. nov. 1793 úradne zrušili vo Francúzsku kresťanstvo a uviedli kult rozumu. Každú stopu kresťanstva chceli zahladiť. Odstránili aj kresťanský kalendár s nedeľami a nahradili ho republikánskym s dekádami.

Stredovek dal celému verejnému životu kresťanský ráz a vytvoril silnú kresťanskú tradíciu. Cirkevno-nábožensky bol podelený deň (omša, Anjel Pána), týždeň (nedeľa), rok (výročné sviatky, pôsty, cirkevný rok), a tak sa všetko točilo okolo kostola. Každodenný život človeka bol presiaknutý kresťanským duchom. Táto tradícia, ktorá pomaly rástla cez celé storočia, bola pevnou oporou katolíckeho vnútorného života. Revolúcia pudove vycítila jej dôležitosť, a preto ju chcela násilne pretrhnúť. To bolo pre náboženstvo veľmi nebezpečné. Zrušenie gregoriánskeho kalendára neznamenalo len jednoduché prebudovanie občianskeho letopočtu. Bol to z hlbokej nenávisti vyvierajúci pokus vytrieť z dejín kresťanstvo a Krista. Revolúciou sa vraj začína nový svet, preto sa od nej majú počítať roky (počnúc 22. sept. 1792). Cirkvou utvorený letopočet, ktorý sa začínal narodením Krista, nejestvuje. Doba pred revolúciou znamenala pre ľudstvo len otroctvo, kňazskú panovačnosť, preto ju treba odstrániť, zastrieť neslávnu minulosť závojom zabudnutia. Bolo prirodzeným nielen následkom, ale aj vrcholom protikresťanského blúznenia, keď v parížskej katedrále Notre-Dame postavili na oltár „bohyňu rozumu" v osobe akejsi opernej speváčky, ktorú uctievali hanebnými orgiami. Parížsky arcibiskup Gobel a konštitucionálni duchovní zložili svoj úrad a pripojili sa ku kultu „slobody a rovnosti". Cirkevná organizácia sa úplne rozpadla. Vidiek napodobňoval hlavné mesto; zneuctili tisíce kostolov. Kresťanstvo vo Francúzsku prestalo jestvovať. Cirkvi verní kňazi len v najväčšej tajnosti tu a tam slúžili sv. omšu a vysluhovali sviatosti, čo pod trestom smrti zakázali.

5. Na šťastie bohaprázdne blúznenie netrvalo dlho. Bolo oveľa nižšie a nerozumnejšie, ako môže priemerný, ale predsa nie celkom skazený človek zniesť. Robespierre zlomil r. 1794 moc extrémistov v konvente. Na jeho návrh vydali dekrét, podľa ktorého francúzsky národ uznáva jestvovanie „Najvyššej Bytosti" (deizmus) a nesmrteľnosť duše. Hoci kresťanstvo i naďalej kruto prenasledovali, predsa r. 1794 je významný vo francúzskej revolúcii, lebo znamená odklon od radikálneho štátneho ateizmu. Po Robespierrovom páde (1794) dostali sa k veslu miernejší ľudia, ktorí dovolili konštitucionálnym kňazom konať bohoslužby, spočiatku len v súkromných domoch, neskoršie i v niektorých nezhabaných kostoloch. Ba aj kňazom, ktorí nezložili prísahu, dovolili účinkovať, keď sa podrobili republikánskym zákonom, medzi ktorými však už neboly predpisy o civilnej konštitúcii kléru.

Keď vládu prevzalo päťčlenové direktórium (1795-99), katolíkov prenasledovali ďalej, i keď nie tak ako za konventu. Mnohých duchovných deportovali do Guyany a na južné francúzske ostrovy. Vláda podporovala sektu

teofiluntropov, ktorá vtedy vznikla (na základe deistickom), a ňou chcela odorávať z pôdy katolíckej Cirkvi. Spočiatku k sekte húfne pristupovali, ale o krátky čas sa z nej vysmievali. Presvedčenie, že kresťanské náboženstvo je potrebné pre blaho štátu, si nezadržateľne prebíjalo cestu. Do r. 1798 asi v 40.000 francúzskych kostoloch obnovili bohoslužby. Výslovne lepšie časy pre kresťanstvo svitly až vtedy, keď" Napoleon Bonaparte odstránil slabé direktórium a stal sa kormulom (1799-1804). Sekte filantropov odňal kostoly, znovu uviedol nedeľu, ale republikánsky kalendár odstránil len r. 1805.

Cirkevná politika francúzskej revolúcie podľa snahy osvietencov smerovala k tomu, aby odstránila kresťanstvo a nahradila ho iným náboženstvom. To sa jej nielen nepodarilo, ale súčasne sa aj ukázalo, aké je nebezpečné a škodlivé odňať štátu kresťanský podklad. Kresťanstvo vo Francúzsku síce najviac potupili, ale tam sa mu dostalo aj rehabilitácie. Pravda, údery, ktoré utrpel nábožensko-cirkevný život vo Francúzsku, sa hneď nezahojily, ba ani už úplne nikdy viac nezacelili. Sekularizáciou stratila Cirkev vo Francúzsku materiálny základ, civilná konštitúcia poškodila zas disciplínu duchovenstva a civilným manželstvom i prerušením kresťanskej tradície hlboko poklesol náboženský život ľudu.

6. Keďže Francúzsko v prvej (1792-97) a druhej koaličnej vojne (1799-1802) zvíťazilo nad svojimi nepriateľmi, revolučné idey sa dostaly aj do podmanených krajín: Holandska, Belgicka, Švajčiarska, Porýnska, severného Talianska a Neapolska. Prevrat sa citeľne dotkol aj pápežstva a cirkevného štátu. Postavenie Sv. stolice v čas francúzskej revolúcie bolo veľmi ťažké. Pius VI. uvalil na seba hnev Francúzov už tým, že zavrhol civilnú konštitúciu kléru. Napätie vzrástlo, keď odsúdil vraždu Ľudovíta XVI. Keď rímsky ľud zavraždil r. 1793 francúzskeho vyslanca Bassvilla, ktorý ho nerozumne provokoval, žiadalo už direktórium od pápeža zadosťučinenie a začalo v Taliansku organizovať koalíciu proti svetskej moci pápežovej. R. 1796 mladý Napoleon zaujal Lombardsko a napadol aj cirkevný štát. Bezmocný Pius VI. musel v bolonskom prímerí (1796) odstúpiť Francúzsku Aviňon a Venaissin (vid hore bod 2), Feraru, Boloňu, zaplatiť 20 miliónov frankov a vydať mnoho cenností a umeleckých diel. V Tolentíne uzavreli mier (1797), ktorý určil ešte prísnejšie podmienky. Francúzsky vyslanec v Ríme, Jozef Bonaparte (brat Napoleona), podnecoval revolučné hnutie proti pápežovi. Tak vznikly nepokoje, v ktorých zastrelili francúzskeho generála Duphota. Francúzi nato zaujali Rím a vyhlásili republiku (1798). Opakovaly sa udalosti, aké sa odohraly v Paríži za konventu. Pri Anjelskom hrade postavili sochu bohyne slobody. 80-ročného Pia VI. potupili, zosadili a odvliekli do zajatia (do Valencie); len smrť ho vyslobodila z útrap.

Flake, Die franz. Revolution, 1932. — Le Grand, Les aources de l'hiet. relig. de la Révol. aux archives nationales, Paris 1914. — Bourgin, Lea sources manuscripts de l'hist. relig. d la France moderne, Paris 1925. — Sicard, Le clergé de France pendant la Révol, 1917. — Gorce, Hist. relig. de la Révolu-tion fran,isse, 1923. — Gurian, Politische u. soziale Ideen des franz. Katholi-zismus 1789-1914, 1929. — Pouget, Les idées relig. et reformatricee de Gré-goire, Parie 1905. — Mathiez, La Théophilanthropie au le culte décadaire, Paris 1903.

§ 192. CIRKEVNOPOLITICKÁ REŠTAURÁCIA VO FRANCÚZSKU. PIUS VII. A NAPOLEON.

1. Napoleon nebol nábožensky hlboko založený a tým menej cirkevne zmýšľajúci človek. Ako odchovanec osvietenskej doby bol v náboženských veciach relativistom a cirkevnopoliticky stál na podklade galikánskom a absolutistickom. Keď však r. 1799 ako prvý konzul Francúzska prevzal vládu, bol presvedčený, že bez pomoci náboženstva nebude môcť obnoviť vo Francúzsku poriadok. Hoci bol nábožensky indiferentný, predsa pomýšľal len na pomoc katolíckeho náboženstva. S protestantizmom nemohol počítať, lebo sa za revolúcie neukázal mravne odolným. Nemohli mu pomáhať ani konštitucionálni biskupi a duchovní, ktorí nemali v ľude nijakú autoritu. Naproti tomu mnohí katolícki laici a duchovní sa nezdráhali obetovať svoje majetky a životy za udržanie právneho poriadku vo Francúzsku. Len na nich sa mohol Napoleon bezpečne spoliehať, keď chcel obnoviť občiansky poriadok. Ako obozretný diplomat nemohol nevidieť rastúcu mravnú silu pápežstva, ktorú nezlomila ani doba osvietenctva a ktorú nemožno obísť pri novom usporiadaní štátu. Bol o tom pevne presvedčený a svoj náhľad vyjadril slovami, ktoré povedal svojmu vyslancovi v Ríme: „Zaobchádzajte s pápežom ako s mocnosťou, ktorej stojí za chrbtom 200.000 bajonetov."

2. Po svojom víťazstve nad Rakúšanmi pri Marengu (1800) prejavil novozvolenému pápežovi Piovi VII. ochotu rokovať s ním o usporiadaní francúzskych cirkevnopolitických vecí a že chce uzavrieť konkordát. Ale chystaný konkordát narazil na ťažkosti a prekážky so všetkých strán. Mimo Francúzska žijúci Bourbonovci pokladali konkordát za uznanie Napoleonovej vlády so strany Sv. stolice a všetkými silami to chceli prekaziť. Rakúsko a Neapolsko bolo vo vojnovom stave s Francúzskom, a preto si neprialo priateľský pomer medzi Napoleonom a pápežom. Konštitucionálni biskupi a ženatí kňazi chceli sa vo Francúzsku udržať za každú cenu. Najmä Napoleonov zahraničný minister Talleyrand (laicizoval a oženil sa) bol zaťatým nepriateľom vyrovnania s Rímom. Vo Francúzsku mali ešte značný vplyv ľudia, ktorí boli proti kresťanstvu nepriateľsky naladení a nechceli pripustiť reštauráciu katolíckej Cirkvi. Sama francúzska vláda mala také požiadavky, ktoré pápež ťažko mohol splniť. žiadali od Pia VII. uznať za právny stav sekularizáciu cirkevného majetku, ponechať konštitucionálnych biskupov na ich miestach, prinútiť žijúcich právnych biskupov vzdať sa diecéz, uznať revolučné proticirkevné zákony. Pápež sa zásadne pridržiaval toho, aby katolícke náboženstvo uznali za štátne.

Napoleon sa však neopovážil povoliť to pre kruhy vo Francúzsku, Cirkvi nepriateľské. Aby sa prekonaly rozličné prekážky, poslal Pius VII. do Paríža svojho obratného štátneho sekretára kardinála Consalviho, ktorému sa podarilo r. 1801 uzavrieť konkordát.

Francúzsky konkordát sa skladal zo 17 článkov. Ním uznali katolícke náboženstvo za náboženstvo väčšiny francúzskeho národa, zaistili mu slobodu vyznania, pričom sa však žiadalo, aby rešpektovali policajné k predpisy, ktoré vláda pre udržanie verejného poriadku uzná za vhodné. Pápež sľúbil, že v dohode a vládou uskutoční ohraničenie diecéz (50 biskupstiev, 10 provincií), pohne, resp. prinúti všetkých francúzskych biskupov (assermantés a insermantés), aby sa vzdali svojich miest v záujme mieru a jednoty. O obsadzovaní biskupstiev sa dohodli, že prvý konzul vymenuje biskupov a pápež im udelí kánonickú inštitúciu podľa noriem, platných pred revolúciou. Biskupi majú zložiť prísahu vernosti do rúk konzula. Môžu zriadiť pri svojej katedrále kapitulu a seminár, obsadzujú fary, ale len duchovnými, ktorých schválila vláda. Vláda prisľúbila odovzdať Cirkvi všetky dovtedy nezhabané kostoly a zaistiť biskupom a farárom primeranú výživu. Cirkev sa však musela zrieknuť všetkých zhabaných cirkevných majetkov. Konkordát postavil francúzsku Cirkev znovu na právny podklad, ktorý sa však veľmi líšil od toho privilegovaného postavenia, ktoré mala Cirkev vo Francúzsku pred revolúciou.

Konkordátom uvedený cirkevno-právny poriadok platil až do r. 1905, keď uskutočnili rozluku štátu a Cirkvi (§ 193, 3). Francúzsky konkordát slúžil za vzor mnohým konkordátom 19. storočia. Štátom platené duchovenstvo, ako ho uviedol francúzsky konkordát, je novým zjavom v cirkevných dejinách. Podľa francúzskeho príkladu uviedli podobný spôsob v Nemecku a v mnohých európskych štátoch. Odvtedy je štátne dotovanie kléru dôležitým prvkom novodobých cirkevných dejín. Tak sa dostalo duchovenstvo do skutočnej závislosti od štátu a často sa mohlo pokúšať o cirkevný partikularizmus. Predsa však, ako svedčí skoro 150-ročná minulosť, nikde nedošlo preto ku zvláštnym výkyvom. Duchovenstvo, hoci v hmotných veciach záviselo od štátu, ostalo Cirkvi verné a oddané. Je to preto, lebo vedenie Cirkvi čoraz lepšie sa koncentrovalo v Ríme, ale hlavne preto, lebo novodobé duchovenstvo vedelo dobre rozlišovať medzi pojmom štátu a Cirkvi.

3. Pius VII. schválil konkordát, aby zachránil vo Francúzsku náboženstvo a vieru. Mnohí však pre veľké ústupky štátu (najmä pre závislosť štátom platených duchovných!) neboli s ním spokojní. Pápež poslal do Francúzska kard. legáta Capraru, aby uskutočnil konkordát. Vyzval legálnych biskupov, aby pre blaho Cirkvi rezignovali. Z nich 44 sa vzdali dobrovoľne, 36 zbavil úradu pápežský legát. Konštitucionálni biskupi rezignovali len na nátlak vlády. Francúzsky konkordát i popri všetkých svojich slabostiach a nedostatkoch mal v sebe voľačo, čo azda mimovoľne, ale tým dôraznejšie napomáhalo cirkevnú jednotu a pápežský centralizmus. Rím uskutočnil úplne nezávisle ohraničenie a zriadenie mnohých diecéz vo Francúzsku, krajine prastarých samostatných tradícií. Bez kánonického procesu, čisto centralistickým zásahom vymenil celý francúzsky episkopát a zamenil ho novou hierarchiou. Je to v dejinách ojedinelý prípad a je dobrým úvodom do storočia cirkevných dejín, ktoré na vatikánskom sneme dovŕšilo pápežský centralistický systém. Francúzske štátne cirkevníctvo a hrôzy revolúcie mimovoľne a nepriamo pracovaly pre cirkevnú jednotu. Niektorí biskupi a malá časť veriacich, najmä v diecézach Lyon a Poitiere, zdráhali sa uznať konkordát. Tak vznikla schizma tzv. malej cirkvi (Petite Église), živená jansenistickými ideami. Jej prívrženci od r. 1847 nemali kňazov a zväčša sa vrátili do katolíckej Cirkvi.

Hoci konkordát zaistil vláde ďalekosiahle práva, absolutisticky založenému Napoleonovi to nestačilo. Z konštitucionálnych biskupov 10 znovu vymenoval a ku konkordátu tajne a svojvoľne pridal 77 tzv. organických článkov. Publikoval ich spolu s konkordátom, ako by boli jeho súčiastkou a zakladaly sa na dohode s Rímom. Organické články boli presiaknuté galikanizmom, protivily sa ustanoveniam konkordátu a zásadám kánonického práva. Podľa nich pápežské buly podliehajú štátnemu placetu, národné alebo provincionálne synody závisia od schválenia vlády, profesori teológie vo svojich prednáškach sa majú pridržiavať štyroch galikánskych článkov z r. 1682, dovoľuje sa apelácia od cirkevného súdu k štátnemu (l'appel comme d'abus). Miesto definitívnych farárov ustanovili výpomocných (les succursales), ktorých riadne neplatili a ktorých biskup mohol hocikedy odstrániť z ich miest (nutu amovibiles). Vláda má určiť, koľkých môže biskup ordinovať na kňazov.

4. R. 1804 sa dal Napoleon zvoliť za dedičného cisára Francúzska. Na korunováciu pozval Pia VII. do Paríža. Pápež po dlhšom váhaní splnil jeho vôľu. Myslel, že si tým nakloní Napoleona a dosiahne azda i zrušenie organických článkov. Vo Francúzsku ho všade prijali s najväčšími poctami. Ešte pred korunováciou dosiahol, že Napoleon sa dal aj cirkevne zosobášiť s Jozefínou Beauharnaisovou, s ktorou dovtedy žil len v civilne uzavretom manželstve. Po obradoch pomazania pápež mu chcel položiť korunu, ale Napoleon mu ju vyňal z rúk a korunoval sa sám. Nádeje pápežove sa nesplnily. Cisár urobil menšie ústupky, napr. poskytol podporu duchovenstvu, zrušil republikánsky kalendár, povolil niektoré rehole (milosrdné sestry, lazaristov, otcov Ducha sv.), ale organické články nezrušil a francúzske majetky cirkevného štátu nevrátil. Ba, aby mal pápeža úplne vo svojej moci, pomýšľal ho zadržať v Paríži alebo v Aviňone. No Pius VII. na to počítal a pred svojím odchodom do Francúzska podpísal abdikáciu, ak by ho Napoleon nepustil späť. Prefíkaný Korzičan sa prepočítal. Pápež sa vrátil do Ríma.

Hneď po jeho návrate došlo k novým vážnym sporom medzi Sv. stolicou a Napoleonom. Cisár sa dal r. 1805 korunovať za kráľa talianskeho a porušil konkordát, ktorý uzavrela Talianska republika s Apoštolskou stolicou. Napätie rástlo, keď pápež nechcel podľa Napoleonovej vôle zrušiť manželstvo brata Hieronyma Bonaparta,

uzavreté a protestantkou. Cisár si nevšímal medzinárodné právo, obsadil Ankonu a žiadal od pápeža, aby jeho nepriateľov pokladal za svojich. Po víťazstve pri Slavkove (1805) detronizoval neapolských Bourbonovcov a za kráľa v Neapole ustanovil svojho brata Jozefa Bonaparta. Keď Pius VII. proti tomu protestoval, odňal Napoleon niektoré čiastky cirkevného štátu a dal ich ako léno svojmu ministrovi Talleyrandovi a svojim generálom. Ba pohrozil, že zaujme celý pápežský štát, ak sa Pius bude zdráhať uznať cisárove opatrenia v dolnom Taliansku. Korzický násilník pokladal sa za nástupcu Karola Veľkého a ako taký za „cisára Ríma" a najväčšieho pána cirkevného štátu. Keď Pius VII. odmietol splniť jeho požiadavky, ktorými by v Taliansku nastaly podobné pomery ako vo Francúzsku, r. 1808 francúzske vojsko obsadilo Rím. Keď ani to nepohlo pápeža, vydal Napoleon v Schonbrunne dekrét (17. mája 1809), ktorým „na večné časy" spojil zbytky pápežského štátu s francúzskym cisárstvom a Rím vyhlásil za slobodné cisárske mesto. Pápežovi zaistil penziu — dva milióny frankov. Nato Pius VII. Napoleona exkomunikoval a zakázal skladať prísahu vernosti uzurpátorovi. Napoleon odpovedal tým, že prepadol pápeža v Kvirináli a internoval ho v Savone. Kardinálov, okrem najstarších a chorých, dal odvliecť do Paríža, a tak chcel robiť nátlak na pápeža. No Pius VII. znášal ponižovanie s heroickou zmužilosťou, a hoci násilný cisár všelijako naňho tlačil, nezriekol sa svojho svetského panstva.

R. 1810 dal Napoleon zrušiť svoje bezdetné manželstvo s Jozefínou Beauharnaisovou a uzavrel nové s Máriou Lujzou, dcérou rakúskeho cisára Františka I. S Jozefínou sa civilne zosobášil r. 1796. Cirkevne ho zosobášil pred korunováciou ich strýc kard. Fesch; nedodržali však Tametsim predpísanú formu (bez svedkov a Fesch nehol parochus proprius). Pravda, pred sobášom požiadal Fesch prítomného pápeža o udelenie právomoci, akú pápež môže udeliť jeho úradu (dvorný kaplán). Neoznačil však pápežovi cieľ. Pretože nedodržal tridentským snemom predpísanú formu, parížsky metropolitský súd zrušil platnosť Napoleonovho manželstva s Jozefínou. 13 kardinálov na čele s Consalvim sa nechcelo zúčastniť na sobáši s Máriou Lujzou, pretože metropolitský súd nebol kompetentný rokovať o manželských veciach kniežat, v ktorých len pápež je príslušným sudcom. Napoleon im z trestu odňal purpur a majetky (preto „čierni kardináli") a internoval ich po dvoch v rozličných francúzskych mestách.

5. Ďalším despotickým činom Napoleonovým bol nacionálny snem francúzskych a talianskych biskupov, ktorý sa zišiel r. 1811 v Paríži. Na nátlak vlády sa uzniesol, že cisárom vymenovaný biskup má žiadať najprv potvrdenie od pápeža; keby mu ho pápež do 6 mesiacov neudelil, má to urobiť metropolita, resp. najstarší biskup provincie. Do Savony vyslali deputáciu „červených kardinálov", ktorá dosiahla to, že telesne a duševne zlomený Pius VII. potvrdil dekrét s podmienkou, že metropolita udelí kánonickú inštitúciu vždy v mene pápeža.

Ale Napoleonovi ani to nestačilo. Zrušil konkordát z r. 1801 a rozpustil národný snem. Za ruskej výpravy dal ťažko chorého pápeža dopraviť pre väčšiu istotu do Fontainebleau pri Paríži a nazdával sa, že osobným rokovaním bude ho môcť pohnúť ešte k väčším ústupkom. Skutočne sa mu podarilo dosiahnuť, že pápež r. 1813 podpísal 11 preliminárnych článkov, ktoré maly tvoriť základ nového konkordátu. Podľa nich sa pápež zriekol svojich svetských a z veľkej časti aj duchovných práv. Zaviazal sa i na to, že bude bývať vo Francúzsku alebo v kráľovstve Talianskom. Pápežstvo malo sa takto stať francúzskou ustanovizňou ako kedysi za smutnej doby aviňonského zajatia. Napoleon nedbal na podmienku, že preliminárne články sa nemajú dovtedy publikovať, kým sa neprerokujú v konzistóriu kardinálov, a uverejnil ich ako fontainebleauský leonkordát (1813). Pius VII. však skoro oľutoval svoju slabú chvíľu, v ktorej pod tlakom okolností dal svoj súhlas. Keď sa aj väčšina kardinálov vyslovila proti preliminárnym článkom, odvolal konkordát a Napoleona pozval na nové rokovanie. Ale k tomu už nedošlo, lebo cisára opustilo vojnové šťastie a politická situácia sa zmenila. Po bitke pri Lipsku (1813) Napoleon bol ochotný vrátiť pápežovi slobodu a časť cirkevných majetkov, ale Pius VII. odmietol rokovať s odôvodnením, že vrátiť zhabané pápežské majetky je vecou spravodlivosti. Keď nasledujúceho roku cisár stratil Taliansko a polovicu Francúzska, prepustil pápeža na slobodu. Pápež pri jasote celého kresťanského sveta sa vrátil do Ríma. Napoleon však musel r. 1814 podpísať vo Fontainebleau svoju abdikáciu a uchýliť sa na Elbu. Za „stodňového cisárstva" r. 1815 Pius VII. sa uchýlil do Janova. Keď Napoleona deportovali na ostrov sv. Heleny (kde zomrel 5. mája 1821), Pius VII. zabudol na všetky krivdy a s heroickou kresťanskou veľkodušnosťou sa staral o zmiernenie ťažkého osudu svojho veľkého utlačovateľa a bývalého pána sveta. V tuhom zápase s Napoleonom Pius VII. mravne zvíťazil. Svojou trpezlivosťou a kresťanským heroizmom položil základy mravnej autority pápežstva, ktorá tak charakterizuje novú dobu. Consalvimu, ktorého Pius VII. znovu poveril úradom štátneho sekretára, podarilo sa na viedenskom kongrese roku 1815 obnoviť pápežský štát skoro v celej jeho bývalej rozsiahlosti. Len Aviňon a Venaissin ostaly i naďalej Francúzsku a časť Ferary pripadla k Rakúsku.

Feret, La France et le Siége sous le premier Empire, la Restauration et la monarchie de Juillet, Paris 1911. — Constant, L'Église de France souti le Consulat et l'Empire, Paris 1928. — Liiffler, Papstgesch. von d. franz. Revol. bis z. Gegenwart 1911. — Welschinger, Le pape et l'empereur, Paris 1905. — Madelin, La Rom de Napoléon, Paris 1906. — Rinieri, Napoleone e Pio VII. Torino 1906. — Cassi Il Card. Consalvi ed i primi anni della Restaurazione Pontificia, Milano 1931. — Meurthe, Histoire de la négociation du Concordat de 1801, Tours 1920. — Latreille, L'opposition religieuse au Concordat, Paris 1910.

§ 193. NÁBOŽENSKÉ POMERY VO FRANCÚZSKU V 19. STOROČÍ. ROZLUKA CIRKVI A ŠTÁTU.

1. Politické dejiny Francúzska v 19. storočí sú veľmi pestré a preto aj cirkevné dejiny sú bohaté na rozmanité udalosti. Po Napoleonovom páde nastúpili na francúzsky trón znovu Bourbonovci, ktorí sa usilovali obnoviť predrevolučný cirkevný poriadok a tak priviesť krajinu i k občianskej konsolidácii. Ľudovít XVIII. (1814-24; brat Ľudovíta XVI.) konštitúciou z r. 1814 povýšil katolícke náboženstvo na náboženstvo štátne a začal rokovať so Sv. stolicou o nový konkordát. R. 1817 došlo k dohode, ktorá odstránila Napoleonov konkordát z r. 1801 i s organickými článkami a obnovila konkordát z r. 1516. Kráľ však dohodu neuskutočnil, lebo svetské i cirkevné kruhy francúzske boli proti nej a Napoleonom uvedený cirkevný poriadok v podstate platil i naďalej. Dočasnou zmluvou medzi kráľom a Sv. stolicou z r. 1822 zvýšili počet biskupstiev na 80 so 14 arcibiskupstvami a uznali niektoré rehole. Hmotné postavenie Cirkvi sa zlepšilo a Cirkev dostala právo prijímať zbožné základiny.

Karol X. (1824-30; brat Ľudovíta XVIII.) bol Cirkvi verne oddaný a snažil sa, aby si francúzsky národ úprimne osvojil katolícke náboženstvo. Preto vydal niekoľko nariadení, ktorými chcel potlačiť zvyšky revolucionárskeho a proticirkevného ducha. Tým popudil proti sebe v duchu Voltairovom a Rousseauvovom odchovaných liberálov, ktorí v júlovej revolúcii r. 1830 Karola odstránili a zvolili „občianskeho kráľa" Ľudovíta Filipa Orleánskeho (1830 až 1848; syn Filipa Égalité). Nový kráľ spočiatku sa nepriateľsky staval k náboženstvu a Cirkvi, lebo na trón mu dopomohly proticirkevné kruhy. V novej ústave neuznal už katolícke náboženstvo za štátne, len na náboženstvo väčšiny francúzskeho národa. Vláda sľubovala síce slobodné vyučovanie náboženstva v školách, ale v skutočnosti dovolila to len v školách ľudových. Nenávisť liberálov za vlády Ľudovíta Filipa bola namierená proti reholiam, hlavne proti jezuitom. Dosiahli, že jezuitské kolégiá rozpustili (1848) a jezuiti mohli ostať vo Francúzsku len ako svetskí duchovní.

2. Februárová revolúcia r. 1848 zvrhla Ľudovíta Filipa s trónu a zriadila sa druhá republika (1848-52). V pouličných bitkách smrteľne zranili parížskeho arcibiskupa d'Affra, ktorý chcel sprostredkovať mier medzi republikánmi a rojalistami. Keďže duchovenstvo, ktoré za panovania Ľudovíta Filipa nemalo prajné postavenie, nadržiavalo viac strane republikánov ako rojalistov, cirkevné pomery v druhej republike sa čiastočne zlepšily. Keď prezident Napoleon (synovec Napoleona I.) ako cisár Napoleon 111. prevzal vládu (1852-70), nastaly pre Cirkev dosť pokojné časy. Rehole mohly nehatene účinkovať, katolícky spolkový život sa vzmáhal, pri menovaní biskupov mal cisár ohľad na blaho Cirkvi, takže za jeho panovania stali sa biskupmi ľudia súci a činní. Jeho zmýšľanie a postoj k Cirkvi sa zmenil, keď sa r. 1858 dorozumel s Viktorom Emanuelom II., kráľom Sardínie (§ 199, 3). Zmenené cisárovo zmýšľanie sa javilo v niekoľkých proticirkevných opatreniach. Vystúpil proti spolkom sv. Vincenta, proti pápežskej encyklike a sylabu z r. 1864. Vláda prekážala biskupom pri vykonávaní ich úradu, nečinne sa správala, keď sa Viktor Emanuel zmocnil pápežského štátu atď. Francúzsko-pruská vojna r. 1870 urobila koniec cisárstvu Napoleona III.

Náboženský život vo Francúzsku v prvej polovici 19. storočia sa vo všeobecnosti vzmáhal, ale aj Voltairom a Rousseauvom zasiate semená prinášaly svoje ovocie. Náboženská ľahostajnosť, ba bezbožný a protináboženský duch sa šíril nielen medzi meštiactvom (bourgeoisie), ale i medzi jednoduchým obyvateľstvom mesta a dediny. Pre náboženstvo to bolo veľmi povážlivé. Na šťastie našlo sa vera oduševnených ľudí, laikov i duchovných. Oni sa slovom a perom snažili rehabilitovať v očiach rudu skompromitované kresťanstvo, zblížiť a zmieriť kultúru s náboženstvom a oživiť cirkevné zmýšľanie. Miestami však nerozumne prepínali. Romantik Chateaubriand († 1848) vo svojich dielach (Génie du christianisme) vyzdvihoval citovú stránku katolicizmu, povzbudzoval sebavedomie katolíkov a Rousseauvom hlásené citové náboženstvo uviedol do sfér katolíckych. Šíril romantický katolicizmus, ktorý sa síce dotýkal nebezpečného subjektivizmu, ale bol živý, bezprostredný a práve tým pôsobil. Gróf Jozef de Maistre († 1821) sa oduševňoval za cirkevnú tradíciu a jednotu. Vo svojich dielach (Du pape, De l'Église gallicane) dokazoval, že Cirkev je nepostrádateľná pre štát a spoločnosť, že dogmy majú nielen teologickú cenu, ale majú aj svoju sociálnu pravdu. Učenie o neomylnosti pápežovej - i keď ho teologicky a historicky slabo podložil - spopularizoval, pripravil náladu a vytvoril potrebné ovzdušie pre jeho definovanie na vatikánskom sneme. Abbé Lamennais († 1854) je typickým vzorom prepínajúceho teológa, ktorý v kritických chvíľach neobstojí. Odsudzoval najmä indiferentizmus, a to politický (náboženstvo je pre ľud), filozofický (všetky náboženstvá sú v podstate jednaké) a protestantský. Skvelo a dôvtipne dokazoval potrebu katolíckeho náboženstva. V časopise L'Avenir, ktorý redigoval s Lacordairom a Montalembertom, vytvoril vo Francúzsku opravdivú katolícku atmosféru. No v prepiatom oduševnení za politickú slobodu národov dokazoval potrebu rozluky Cirkvi a štátu. Keď to Gregor XVI. odsúdil, Lamennais sa rozišiel s Cirkvou, apostatoval, stal sa socialistom a voľnomyšlienkárom. Štátnik a filozof Luis de Bonald († 1840) bol rozhodným obrancom trónu a oltára. Biskup Frayssinous († 1841), jezuita Ravignan († 1858), Gerbet, biskup v Perpignane († 1864), literárny historik Fridrich Ozanam († 1853), orleánsky biskup Felix Dupanloup († 1867) a Louis Venillot v časopise L'Univers nadšene bránili katolícku vieru a budili v národe sympatie pre náboženstvo a Cirkev.

3. Po krátkej vláde divých komunistov, za ktorej zavraždili parížskeho arcibiskupa Darboya so 40 kňazmi a mníchmi, vyhlásili vo Francúzsku tretiu republiku (od 1871). Republikánska vláda bola spočiatku Cirkvi dosť priaznivá. Katolíci si mohli zakladať univerzity a biskupi dostali právo získavať majetky pre svoje kostoly.

Lenže proticirkevná strana rástla so dňa na deň. Protináboženskú náladu šíril najmä historik a orientalista Ernest Renan († 1892; Vie de Jésus, Histoire des origines du christianisme) a románopisec Alexander Dumas svojimi frivolnými spismi. Republikánska strana, vedená Leom Gambettom, vydala heslo: „Le clericalisme, voile l'ennemi!“ Keď sa stal ministrom vyučovania Jules Ferry, začal sa proti katolíckej Cirkvi kultúrny boj, ktorý ju chcel úplne potlačiť. R. 1880 odňal jezuitom právo vyučovať, zavreli 261 mužských kláštorov, v ďalších rokoch zlaicizovali štátne školy, cintoríny a súdy. Zrušili vojenskú duchovnú správu a oslobodenie duchovných od vojenskej služby, uviedli rozluku manželstva a r. 1886 vylúčili náboženstvo zo štátnych škôl. Na nešťastie katolíci v týchto kritických chvíľach neboli jednotní. Veľká časť šľachty, vysokého kléru a mníšstva nesúhlasila s republikánskou štátnou formou. Preto ich republikáni pokladali za nepriateľov vlasti a pomstili sa tak, že napádali Cirkev. Márne sa snažil Leo XIII. svojimi encyklikami z r. 1884, 1890 a 1892 (éra „Ralliement") pohnúť duchovenstvo, aby bolo lojálne k republikánskej štátnej forme; ono zväčša zotrvalo pri svojom protivnom stanovisku. Keďže však školstvo bolo zväčša v rukách reholí a kongregácií (školskí bratia), vplyv Cirkvi na výchovu a verejný život bol ešte vždy dosť značný. Preto sa útoky nepriateľov skoncentrovaly proti školám. Zákony z r. 1901 a 1904 odňaly právo vyučovať štátom uznaným i neuznaným kongregáciám. Kláštorné majetky skonfiškovali (roztratily sa zväčša v rukách likvidátorov; štát nedostal očakávanú „miliardu z kláštorov"). Zo škôl a súdnych miestností odstránili kríže. Školské opatrenia boli len prípravou na zrušenie konkordátu a na chystanú rozluku Cirkvi a štátu, ktorou sa Francúzsko chcelo zbaviť všetkej závislosti. Napätie medzi republikou a Sv. stolicou rástlo, hoci Rím bol povoľný a zmierlivý. Keď prezident Loubet r. 1904 navštívil talianskeho kráľa, Pius X. proti tomu protestoval. Nato francúzska vláda Combesova zrušila konkordát a prerušila diplomatické styky so Sv. stolicou. R. 1905 odhlasoval francúzsky parlament (341 hlasmi proti 233) zákon o rozluke Cirkvi a štátu. Márne boli protesty pápeža, francúzskych biskupov a občianstva, verného Cirkvi. Rozlukový zákon zaručil všeobecnú slobodu náboženstva a kultu, ale zrušil akýkoľvek príspevok štátu a obcí na náboženské potreby. Naložil zriadiť do roka kultové spoločnosti (associations culturelles), ktorým štát bezplatne odovzdal „do úžitku" — ale pod štátnym dozorom — kostolné budovy, a na niekoľko rokov ponechal biskupom, farárom a seminárom obytné domy. Poslucháči teológie boli oslobodení od vojenskej služby.

Rozlukový zákon pozbavil Cirkev charakteru verejnoprávnej spoločnosti a znížil ju na úroveň súkromného spolku. časť francúzskych katolíkov bola ochotná podrobiť sa rozlukovému zákonu a zariadiť sa podľa neho. Ale Pius X. encyklikou Vehementer nos r. 1906 zavrhol francúzsky rozlukový zákon. Zakázal tvoriť kultové spoločnosti takým spôsobom, ako žiadala vláda, lebo sa to protivilo kánonickému právu. Biskupom nariadil utvoriť potrebnú cirkevnú organizáciu. Nato francúzska vláda začala proti Cirkvi bezohľadný boj. Biskupov, farárov a seminaristov donútila opustiť ich príbytky, teológov povolala do vojenskej služby. Katolíkom však ponechala kostoly a bohoslužbu, lebo sa obávala reakcie ľudu. Postavenie katolíkov vo Francúzsku pre právnu neistotu, ale najmä pre finančné nedostatky a nedostatok kňazského dorastu bolo veľmi ťažké. No katolícka Cirkev napäla všetky sily, aby sa udržala i v takom položení. S príkladnou obetavosťou Cirkvi verných katolíkov zriadila početné charitatívne ustanovizne. Niektoré kongregácie (školskí bratia) mohly znovu otvoriť svoje školy, pravda, ako svetské a privátne. Na teologicko-vedeckom poli sa začalo usilovne pracovať. Výsledky zvýšenej katolíckej aktivity vo výchove mládeže, medzi jednoduchým ľudom a najmä medzi inteligenciou boli a sú pozoruhodné. Po rozluke biskupov vymenúva Sv. stolica nezávisle od štátu; farárov vymenúvajú biskupi. Katolícky politik Marc Sangnier založil r. 1895 spolok „Sillon" pre francúzskych katolíkov. Jeho cieľom bolo zmieriť pápežstvo s francúzskou demokraciou. Keď neskoršie nechcel privoliť cirkevný vplyv do politiky — Pius X. Sillon r. 1910 zakázal (§ 200, 6). Mnohosľubné bolo aj hnutie „Association catholique de la jeunesse franaise" a sám Pius X. ešte r. 1913 vera dúfal od neho pre Cirkev a Francúzsko. No pod vedením pozitivisticky založeného Karola Maurrasa zvrhlo sa v „Action franaise" s prepiatym rojalistickým a nacionalistickým programom, a preto ho Pius XI. r. 1927 pre katolíkov zakázal. Katolícke záujmy vo Francúzsku bráni r. 1879 založený časopis „La Croix" v Paríži. Vychádza denne v 750.000 exemplároch. Je najväčším katolíckym časopisom vôbec.

O1ivier, L'Empire libéral, Paris 1909. — Weill, La France sous la monarchie constitutionelle, Paris 1902. — Guirand, Le christianisme de Chateau-briand, Parie 1928. — Narfon, Montalembert et Veuillot, Paris 1914. — Ta-vernier, Cinquante aue de politique, l'oeuvre d'irréligion, Paris 1925. — Las-sere, La jeunesse de Renan, Paris 1932. — Calippe—L'attitude sociale des catholiques fran,is au XIXe siécle, Paris 1911. — Pion, Le ralliement, son bistoire, Paris 1928. — Narfon, La séparation des Églises et de l'État, Paris. 1912. — Geigel, Die Trennung von Kirche u. Staat in Frankreich, 1908.

HLAVA II.
Cirkev a štát v Nemecku.

Napoleona, ktorý rozvíril hladinu Európy, deportovali na Ostrov sv. Heleny (1815). Viedenský kongres (1814-15) znovu usporiadal Európu. Francúzsko vtlačil do jeho predrevolučných hraníc. Panovníci, ktorých zosadila revolúcia a Napoleon, znovu zaujali svoje tróny. Pápežský štát okrem niektorých provincií obnovili (§ 192, 5) a Nemecko sa stalo spolkovým štátom. Protikresťanským duchom vyvolaná revolúcia a jej ťažké následky poučily panovníkov, že si neslobodno zahrávať s kresťanskými zásadami, lebo len na ich podklade môžu národy dôstojne a blažene spolunažívať. Preto na viedenskom kongrese traja panovníci, a to rakúsky, ruský a pruský, uzavreli „svätú alianciu". Dohodli sa, že zanechajú pohanskú politiku a v budúcnosti sa budú spravovať vo vnútornej i medzinárodnej politike kresťanskými zásadami, ktoré prikazujú vidieť v každom brata a všetky národy pokladať za jeden ľud boží. Svätá aliancia znamenala obrat vo verejnom zmýšľaní a odčinila urážky, ktorými osvietenský duch potupil kresťanstvo. Pravda, len teoreticky, lebo prakticky svätá aliancia, hoci pristúpili k nej skoro všetci európski panovníci, bola len peknou myš. lienkou bez vnútornej životnej sily. Protivy medzi kresťanskými smermi, ktoré predstavovali traja spolčení monarchovia (katolícky, grécko-schizmatický a protestantský), boli oveľa väčšie, ako sa zdalo na prvý pohľad. Nebolo jasnosti v základných otázkach, preto sa nedorozumeli ani na spoločnom postupe. Svätá aliancia bola mŕtva idea. Protikresťanský duch osvietenstva a revolúcie sa ďalej vzmáhal a uplatňoval. Štáty sa vyvíjaly ateisticky.

Osvietenstvo, sekularizácia a ožobráčenie nemeckej Cirkvi mohutne pôsobily na jej vnútorný život a vonkajší vývin. Jej sloboda a samostatnosť bola skoro úplne zničená. Štát sa miešal do vnútorných vecí Cirkvi, i do tých najintímnejších, a to v takej miere, ako ešte nikdy v dejinách. Pravda, taký stav nemohol trvať dlho. Katolícke sebavedomie sa prebudilo, katolícke sily sa zoskúpily a v revolučných časoch r. 1848 zvrhly so seba jarmo otroctva. Oživený katolicizmus bol dosť silný vzdorovať aj najtuhšiemu náporu kultúrneho boja.

§ 194. OZVENA FRANCÚZSKEJ REVOLÚCIE V EURÓPSKYCH ŠTÁTOCH.

Sekularizácia v Nemecku.

1. Francúzska revolúcia otriasla poriadkom celej Európy a vyvolala ťažké politické a cirkevné následky vo všetkých štátoch. Všade sa tvorily revolučné bunky a slobodomurári pracovali na tom, aby pováľali tróny a jestvujúci poriadok. Francúzske revolučné heslo „slobody a voľnosti" všade prijali s nadšením. Ale výstrednosti revolúcie otvorily oči veľkej časti európskeho obyvateľstva. Začalo sa brániť proti radikálnym živlom a snažilo sa, aby sa revolučné hnutie nedostalo za hranice Francúzska. R. 1792 skoro všetky európske štáty sa spojily proti Francúzsku a vypovedaly mu vojnu. Bola však pre spojencov nešťastná. Belgicko a ľavá časť Porýnska sa dostala do rúk Francúzov. Prusko a Španielsko uzavrelo r. 1795 mier v Bazileji. Rakúsko a Taliansko bojovalo proti Francúzsku ďalej, ale Napoleon zvíťazil (mier v Campo Formio pri Udine r. 1797). Koalícii (Rusko, Rakúsko, Anglicko, Portugalsko, Neapol a Vysoká Porta) sa nepodarila ani druhá vojna (1799-1801). Nemecko mierom v Lunéville (1801) muselo odstúpiť Francúzsku ľavé pobrežie Rýna. Holandsko a Švajčiarsko sa stalo republikou. Na území, ktoré pripadlo ku Francúzsku, a v novoutvorených republikách uviedli onedlho ten istý cirkevný poriadok, ako bol vo Francúzsku. Keď Francúzi obsadili ľavé pobrežie Rýna, prestalo na tomto území panstvo duchovných kniežat, a to kurfirsta kolínskeho, trevírskeho a mohučského, ako i knieža-biskupa speyerského a wormského. R. 1802 vyšiel sekularizačný dekrét, ktorý sa týkal štyroch porýnskych departementov. Podľa neho zrušili rehole, kongregácie, ktoré sa nezapodievaly ošetrovaním chorých a vyučovaním, a všetky cirkevné ustanovizne, okrem biskupstiev, fár a kapitúl. Na celý cirkevný majetok položil ruku štát a duchovným zaistil štátny dôchodok. Cirkevným majetkom ostaly len kostoly, obytné budovy biskupa, kanonikov, farárov a seminár so záhradami. Neskoršie vrátil štát čiastočne tie majetky, ktoré boli potrebné na udržovanie kostolov (fabrica ecclesiae).

2. Pri okupovaní ľavého pobrežia Rýna stratili svoje územia nielen duchovní kurfirsti, ale aj svetské dedičné kniežatá. Dedičným kniežatám hneď sľúbili náhradu v nemeckej ríši, a to z teritórií duchovných kniežat. Hoci Cirkev stratila reformáciou veľkú časť majetkov, predsa si zachránila štátne majetky, okrem troch porýnskych kurfirstiev v Augsburgu, Bambergu, Bazileji, Brixene, Chure, Eichstätte, Freisingene, Fulde, Hildesheime, Konstanzi, Luttichu, Miinsteri, Osnabriicku, Paderborne, Pasove, Regensburgu, Sornohrade, Speyeri, Štrasburgu, Triente, Wormse a Wurzburgu, kde arcibiskupi, resp. biskupi boli panovníkmi. Okrem toho ostalo po reformácii ešte hodne opátstiev a štiftov, ktoré bezprostredne podliehaly ríši (reichsunmittelbare Stifter). V 18. storočí malo cirkevné územie asi 1800 štvorcových míľ so 4 miliónmi obyvateľov a dávalo 21 miliónov zlatých ročného dôchodku. Už r. 1793 skrsla myšlienka (Fridrich II. Pruský) odňať cirkevným hodnostárom tieto územia a urobiť z nich svetské panstvá (od vestfálskeho mieru nazývalo sa to sekularizovať). Vtedy sa to nepodarilo, lebo cisár, ktorý mal v duchovných kniežatách spoľahlivú oporu, si to neprial. Keď však Prusko v bazilejskom mieri (1795) znovu navrhovalo sekularizovať duchovné kniežatstvá, našlo ochotný súhlas vo

francúzskej republike. Vec takto pripravili a lunevillský mier r. 1801 ju definitívne rozhodol. Podľa neho dedičné kniežatá, ktoré stratily svoje teritóriá na území, odstúpenom Francúzsku, maly dostať náhradu zo sekularizovaných majetkov duchovných a slobodných ríšskych miest na území nemeckej ríše. Mala to uskutočniť osobitná komisia — ríšska deputácia, ktorej dával pokyny Napoleon a jeho minister Talleyrand. Nemecké svetské kniežatá používaly rozličné nedôstojné prostriedky, a tak sa snažily zaistiť si čím väčší prídel cirkevného majetku. Ríšska deputácia v Regensburgu sa definitívne rozhodla pre sekularizáciu. Jej uznesenie r. 1803 schválil aj cisár František II. Išla ďalej, ako sa plánovalo v lunevillskom mieri, a vyvlastnila skoro celý majetok nemeckej cirkvi. Určila, že všetky duchovné kniežatstvá, opátstva a kláštory sa majú odovzdať k slobodnej a úplnej dispozícii svetským kniežatám. Kniežatá sa však majú postarať o náklad na bohoslužbu, vyučovanie a o ústavy, ktoré slúžia všeobecnému dobru. Maly sa postarať o katedrálne chrámy a o plat sekularizovaných duchovných.

Nemecká cirkev, ktorá bola najbohatšia na svete, stratila sekularizáciou z r. 1803 majetky troch porýnskych kurfirstiev, soľnohradského arcibiskupstva, 18 biskupstiev, 80 štiftov a opátstiev a 200 kláštorov. Pre osobné dôvody ponechali dočasne dve kniežatstvá: územie nemeckých rytierov, lebo ich veľmajstrom bol arcikniežа Anton Viktor Rakúsky, a územie biskupstva regensburského (povýšené r. 1805 na arcibiskupstvo), ktoré dali osvietensky orientovanému Teodorovi Dalbergovi, Napoleonovmu miláčikovi. ako náhradu za mohučské kurfirtstvo. V Rakúsku František II. spojil len tridentské a brixenské biskupstvo so svojimi dedičnými krajinami; majetky kláštorov a štiftov ponechal.

Sekularizáciu cirkevného majetku uskutočňovali v Nemecku veľmi bezohľadne a vo všeobecnosti sa v ničom nelíšila od francúzskeho revolučného vyvlastňovania cirkevných majetkov. Surovo ju uskutočňovali najmä v Bavorsku za ministra grófa Montgelasa. Mníchov bezohľadne porozháňali a zo sľúbenej penzie sa ušlo len máloktorým. Cenné cirkevné paramenty, nádoby, knihy a rukopisy ľahkomyseľne rozšantročili a starodávne kostoly sprofanizovali, nádherné budovy premenili na kasárne a väznice, alebo ich ponechali prázdne a tak spustly. Podľa zásady lunevillského mieru svetské kniežatá mali len odškodniť za straty v Porýnsku. V skutočnosti však dostaly oveľa viac z cirkevného majetku. Miestami štyri, päť ráz toľko, koľko stratily.

3. Následky sekularizácie v Nemecku boli veľké a zväčša sú dodnes citeľné. Sekularizácia bola najväčším úderom, ktorý okrem reformácie zasiahol nemecký katolicizmus. Okrem straty hmotného majetku znamenala úplný rozvrat cirkevnej organizácie. Tisíc rokmi vyvinutý zväz diecéz sa rozpadol, kapituly zanikly a cirkevná správa sa rozvrátila. Katolícka Cirkev v Nemecku stratila okrem menších beneficií skoro všetok svoj majetok a vo svojom ďalšom živote bola odkázaná na milosť a nemilosť vlád. Duchovní sa stali vlastne úradníkmi, platenými štátom. Nemecké štátne cirkevníctvo sekularizácia značne posilnila. Vlády síce prevzaly s cirkevnými majetkami aj povinnosť starať sa o kultové výdavky a náboženské vyučovanie, lenže ich neplnily, ako by boli povinné, a to nielen v protestantských, ale i v katolíckych štátoch. Cirkev nemala takú slobodu, ktorá je nevyhnutne potrebná pre normálny cirkevný vývin. V protestantských štátoch nepripustili katolíkov k vedúcim štátnym službám, ale aj tam, kde katolíci mali väčšinu, protestanti si vedeli zaistiť vedúce miesta. Katolícke sebavedomie na celej čiare ubíjali. Veľmi trpela katolícka Cirkev aj tým, že nedostatok hmotných prostriedkov veľmi obťažoval výchovu kňazského dorastu. Sekularizáciou stratila Cirkev 18 univerzít a početné kláštorné gymnáziá a výchovné ústavy. Ožobráčená Cirkev nemohla už ďalej tak napomáhať vedu, umenie a charitatívnu činnosť ako dosiaľ. Nemecké kniežatá sa staly poslušnými prostriedkami Napoleonovej politiky. Zánikom duchovných kniežatstiev a vylúčením Rakúska z Nemecka na ríšskom sneme dostali prevahu protestanti a katolícke cisárstvo bolo tak veľmi oslabené. „Das Heilige Romische Reich Deutscher Nation" stratilo svoj význam ako ochranca pápežstva a Cirkvi. Preto nie div, že František II. zložil 6. augusta 1806 dôstojnosť rímskeho cisára. Po tisícročnom najužšom spolunažívaní, z ktorého plynulo veľa dobrého, ale i veľa horkosti a sú-ženia, pápežstvo a cisárstvo sa rozišly. Rímske cisárstvo zaniklo teda aj formálne; veď skutočne už dávno nejestvovalo. František II. Rakúsky prijal r. 1804 názov dedičného cisára rakúskeho (ako František I.). 4. Sekularizácia v Nemecku mala popri neblahých následkoch aj dobré, a tie — pozerajúc s vyššieho stanoviska — boli oveľa významnejšie a dôležitejšie. Prestal politický katolicizmus a na-miesto neho nastúpil prehĺbenejší, vnútornejší katolícky život. Biskupstvá a vysoké cirkevné hodnosti, keďže nemaly majetok a politickú moc, prestaly byť lákavým objektom v očiach vysokej šľachty, ktorej nešlo o cirkevný a kresťanský záujem, ale o politický vplyv. V Nemecku vznikol nový ideál biskupa, ktorý nemal príčiny kloniť sa k episkopalizmu a galikánskym náhľadom, ale snažil sa o cirkevnú jednotu a úzko sa primknúť k pápežstvu. Nižšie duchovenstvo sa viac venovalo ľudu (demokratické orientovanie), snažilo sa pohnúť ho k opravdivej zbožnosti a prebudiť v ňom driemajúce sily a hodnoty, ktoré pre dovtedajší politický katolicizmus sa nemohly dostatočne uplatniť. 0 čo bola katolícka cirkev v Nemecku sekularizáciou hmotne chudobnejšia, o to bola mravne bohatšia, zbožnejšia. Táto vnútorná prehĺbenosť jej bola potrebná, lebo v blízkej budúcnosti ju čakaly ťažké úlohy.

Kiszling, Gesch. d. Kath. Kirche in Deutschland im 19. Jh. 1908. — Seeberg, Die kirche Deutschlands im 19. Jh. 1909. — Steinhausen, Der Auf-schwung der deutschen Kultur vom 18. Jh. bis zum Weltkrieg, 1920. — Frei- sen, Verfassungsgesch. der kath. Kirche Deutschlands in der Neuzeit. 1916.— SligmbIler, Der Rechtsanspruch der Kath. Kirche in Deutschl. auf finanzielle Leistungen des Staates 1913. — Schmitt, Staat u. Kirche, burgerlich-rechtl. Beziehungen infolge von Säkularisation, 1919.

§ 195. ŠTÁTNA CIRKEV V NEMECKU. CIRKEVNÁ REORGANIZÁCIA. KONKORDÁTY.

1. Katolíci, ktorí bývali na územiach bývalých duchovných kurfirststiev a opátstiev, ktoré bezprostredne podliehaly ríši (reichs-unmittelbare Abteien), dostali sa sekularizáciou zväčša pod panstvo protestantských kniežat. Protestantskí panovníci použili voči svojim novým katolíckym poddaným tie isté metódy ako voči protestantským. Podľa protestantského cirkevného práva štát má mravne vychovávať ľud. Cirkev a štát sú jedno a panovník má aj v duchovných veciach najvyššiu právomoc. Takéto náhľady maly nielen protestantské kniežatá, ale osvojili si ich zväčša i katolícki panovníci, vychovaní v duchu jozefínskom. Boli obkľúčení alebo protestantským úradníctvom, alebo katolíckym, ktoré sa však klonilo k osvietenským a jozefínskym náhľadom. (Podľa nich štát má absolútne právo i nad cirkvami a náboženstvom.) Tak sa v celom Nemecku ujal systém štátnej svrchovanosti nad Cirkvou (jus circa sacra, Kirchenhoheit), ktorý si nárokoval tieto práva: Jus reformandi, t. j. právo určiť, ktorá cirkev a pri akých podmienkach môže jestvovať v štáte; Jus inspectionis, t. j. štátna kontrola nad celým cirkevným účinkovaním; Jus cavendi, t. j. mocenskými prostriedkami znemožniť také cirkevné opatrenia, ktoré by štátu mohly byť škodlivé alebo nepríjemné (právo exkluzívy, placetum regium, apellatio ab abusu). Jus advocationis znamenalo poručníctvo nad Cirkvou. Podľa toho Cirkev nespravovala jej vrchnosť, ale štátni úradníci. V cirkevnom majetku nárokoval si štát najvyššie vlastnícke právo a na tomto základe aj neobmedzený dozor nad jeho správou.

Prisilný zásah štátu do cirkevných vecí vyvolal rozvrat cirkevnej organizácie. Panovníci neplnili povinnosti, ktoré vzali na seba pri sekularizácii, a nerokovali so Sv. stolicou o novej organizácii cirkevných pomerov. Keď vymreli starí biskupi, Sv. stolica musela zveriť správu diecéz apoštolským vikárom, ktorí, pravda, nemali dostatočnú autoritu, aby zabránili ľubovôli kniežat. Obsadzovanie fár si podržala miestami vláda (Bavorsko, Wurttembersko). Cirkevný majetok spravovali štátni úradníci, ktorí určovali, koľko možno venovať na bohoslužobné ciele, sviečky, omšové víno a liturgické rúcha. Vlády uviedly podľa osvietenských zásad „očistenú a dôstojnú" bohoslužbu. Odstránily večné svetlo pred oltárom a Sviatosťou oltárnou ako zbytočné, predpísaly, koľko sviečok môže horieť pri omši atď. Najmä Bavorsko v tom vynikalo. Tam štátne úrady určily, ako dlho sa má zvoniť pred bohoslužbou, v ktoré dni sa treba postiť, odstránily vo Verkom týždni svätý hrob, na Vianoce jasličky. V Hesensku museli kňazi z kanclov ohlasovať vojenské odvody. Štátmi uvedená parita, podľa ktorej všetky náboženské vyznania majú rovnaké právne postavenie v štáte (paritné štáty), osožila protestantom, nie však katolíkom. Protestanti sa mohli všade voľne osadzovať, dostali sa do vedúcich štátnych úradov i v čisto alebo prevažne katolíckych štátoch, ale katolíci sa v protestantských štátoch nemohli uplatniť. V Badene a v Prusku nestrpeli katolíka na vedúcom mieste. Manželské právo zostavili podľa protestantských zásad a slúžilo na zosilnenie a rozšírenie protestantizmu. Dispenzácie udeľovaly štátne úrady. V Badene a v Bavorsku vyhlásili manželstvo katolíka s rozvedeným protestantom za platné a dovolené. Vo všetkých nemeckých štátoch dovolili miešané manželstvo bez dispenzácie. Náboženstvo dietok určily štátne zákony, pravda, ináč a ináč. V niektorých štátoch zakázali rodičom miešaného manželstva slobodne sa dohodnúť o náboženstve detí. Určili to zákonom: podľa pohlavia maly nasledovať náboženstvo rodičov. Sekularizáciou stratila katolícka Cirkev 18 univerzít a veľa kláštorných stredných škôl. Katolícke gymnáziá sa staly skoro všade paritnými. Ľudové školy ostaly zásadne konfesionálne, kde však bola v katolíckych školách aj menšina evanjelických detí, pravidelne im prideľovali učiteľa evanjelického náboženstva.

2. Pius VII. hneď po sekularizácii (1803) sa snažil uzavrieť s Nemeckom celoríšsky konkordát, aby zachránil, čo sa ešte dalo zachrániť. O to sa usiloval aj cisár František II., ba za celoríšsky konkordát pracoval aj knieža-prímas Dalberg, pravda, s úmyslom, aby dosiahol od Ríma skoro nezávislú nemeckú národnú cirkev a on sa stal jej hlavou. Ale pre roztržky medzi jednotlivými panovníkmi a zánik rímsko-nemeckého cisárstva (1806) na uzavretie celoríšskeho konkordátu nedošlo. Na viedenskom kongrese kardinál Consalvi sa znovu pokúsil obnoviť v Nemecku starý cirkevný poriadok, alebo uzavrieť konkordát s celou ríšou. Ale jeho námahy boli bezvýsledné (podarilo sa mu reštaurovať len pápežský štát; § 192, 5). Ani prímas Dalberg, ktorý sa snažil prostredníctvom svojho poverenca Ignáca Henricha Wessenberga, kostnického generálneho vikára († 1860), odtrhnúť nemeckú cirkev od Ríma a založiť nemeckú národnú cirkev, nenašiel pochopenie pre svoje plány.

3. Keď sa Sv. stolici nepodarilo usporiadať cirkevné veci v Nemecku celoríšskym konkordátom, snažila sa uzavrieť konkordáty s jednotlivými štátmi. Najskôr sa dohodla s Bctvorskom, ktoré bolo od r. 1806 suverénnym kráľovstvom. Bavorský konkordát z r. 1817 zaisťoval katolíckej Cirkvi v celom kráľovstve „práva a výsady, ktoré sa zakladajú na božskom a kánonickom zriadení". Bavorsko rozdelili na dve provincie (mníchovsko-freisingská a bamberská) so šiestimi biskupstvami. Kráľ Maximilián Jozef I. a jeho katolícki nástupcovia dostali právo vymenúvať biskupov, ktorým pápež mal udeliť kánonickú inštitúciu. Biskupi mohli v duchovných veciach slobodne viesť svoje diecézy. Hmotné prostriedky, ktoré slúžily na dotáciu biskupstiev a seminárov, maly byť uložené v nehnuteľnostiach alebo v pevných fondoch, ktoré podliehaly biskupskej správe. Semináre mohli slobodne spravovať biskupi. Štát sa zaviazal vydržiavať kláštorné stredné školy pre výchovu kňazského dorastu. Ale proti konkordátu ozvaly sa vážne hlasy so strany protestantov i liberálnych katolíkov. Na ich uspokojenie vydala vláda r. 1818 spolu s konkordátom náboženský edikt, ktorý sa však čiastočne protivil uzneseniam konkordátu. Také počínanie Sv. stolicu veľmi zarazilo a bavorské duchovenstvo odoprelo prísahu na štátnu

ústavu. Po dlhom rokovaní vydal kráľ r. 1821 osvedčenie v Tegernsee, podľa ktorého prísaha duchovných sa vzťahuje len na občianske povinnosti a konkordát má byť uskutočnený vo všetkých čiastkach. Nedorozumenie tým odstránili, ale len teoreticky. Prakticky sa vláda pridržiavala viac smerníc náboženského ediktu ako predpisov konkordátu.

4. Prusko podelením Poľska, sekularizáciou a viedenským kongresom získalo značné katolícke provincie. Skoro polovica obyvateľstva bola katolíckeho náboženstva. Katolíci, najmä v Po-rýnsku, nedôverovali pruskému byrokratickému úradníctvu, ktoré očividne nadržiavalo protestantom a katolíkov utláčalo. Po dlhom rokovaní (protestantský historik Juraj Niebuhr s kardinálom Consalvim) došlo r. 1821 k dohode medzi Piom VII. a Fridrichom Viliamom III., podľa ktorej v Prusku zriadili dve provincie (kolínsku a hnezdniansko-poznanskú) so štyrmi biskupstvami. Vratislavská a ermlandská diecéza ostala podriadená priamo Rímu. Právo voliť biskupa dostaly kapituly, ktorým Sv. stolica prikázala nevoliť „kráľovi nemilú osobu". Dotovanie biskupstiev, seminárov a iných katolíckych ustanovizní vláda síce veľkodušne prisľúbila, ale v skutočnosti málo dodržala.

5. V kráľovstve hanoverskom, ktoré do r. 1837 bolo v personálnej únii s Anglickom (r. 1866 ho obsadilo Prusko), cirkevné pomery usporiadal pápež Leo XII. Podľa konkordátu z r. 1824 obnovili biskupstvo v Hildesheime a Osnabrucku a podriadili ho priamo Sv. stolici. Pri voľbe biskupa priznali kráľovi tzv. írske veto, podľa ktorého z predloženej listiny kandidátov mohol prečiarknuť osoby nepríjemné — okrem troch; pri tomto počte kánonická voľba je ešte možná. Katolíkov v juhozápadnom Nemecku, totiž vo Wurttembersku, Badensku, Hesensku, v Nasausku a v slobodnom meste Frankfurte spojili v hornorýnsku cirkevnú provinciu so sídlom vo Freiburgu, ku ktorej patrilo päť biskupstiev. Pri voľbe biskupov vláda mala írske právo. Hoci bol konkordát, predsa všade sa pokračovalo podľa zásad absolutistického štátu. V kráľovstve saskom, ktoré bolo skoro úplne protestantské (ale dynastia katolícka), zriadili r. 1816 apoštolský vikariát so sídlom v Drážďanoch. V ostatných protestantských štátoch pridelili katolíkov susedným štátom alebo zvláštnym apoštolským vikárom, resp. prefektom.

6. Hoci sa konkordátmi nepodarilo cirkevné pomery v každom štáte uspokojivo usporiadať, predsa majú veľký cirkevnopolitický význam. Postavily katolícku Cirkev v príslušných štátoch znovu na právny podklad, takrečeno znovu ju uviedly do verejného života. Druhý, nie menej dôležitý význam konkordátov je v tom, že nimi moderné porevolučné štáty uznaly pápežstvo za zvrchovanú mocnosť. To sa zaštepilo do povedomia národov a v budúcich medzinárodných stykoch bolo veľmi dôležité. Zvrchovanosť Sv. stolice uznávali nie ako dosiaľ — pre jej svetskú moc (veď jej už teraz nemala), ale predovšetkým uznávali Sv. stolicu ako čisto duchovnú mocnosť. Štáty začínaly rešpektovať morálnu váhu pápežstva, ktorá tým viac rástla, čím sa viac vymotávala z čisto svetsko-mocnárskych zápletiek.

Srbik, Das Osterreich. Kaisertum u. das Ende des Hl. Riim. Reiches, 1927. — Bierbaum, Das Konkordat in Kultur, Politik u. Recht, 1928. — Konig, Pius VII, die Säkularisation u. das Reichskonkordat, 1904. — Doeberl, Max. v. Montgelas u. das Prinzip der Staatssouveränitiťt, 1925. — Scharnagl, Bayr. Staatskirchenrecht, 1915. — Kaas, Die geistl. Gerichtsbarkeit der kath. Kirche in Preussen in Vergangenheit u. Gegenwart, 1916. — Die Diäzese Rottenburg u. ihre Bischťife, 1928.

§ 196. ROZVOJ KATOLÍCKEHO ŽIVOTA V NEMECKU. ODBOJ PROTI ŠTÁTNEJ CIRKVI.

1. S vonkajšou reorganizáciou nemeckej cirkvi rovnobežne kráčalo v prvej polovici 19. storočia vnútorné obrodenie katolíckeho života, ktoré pre svoju intenzívnosť patrí k najskvelejším zjavom cirkevných dejín. Osvietenstvo a ním vyvolaná duchovná a politická revolúcia sa ťažko previnily proti náboženstvu a tradícii. Miesto sľúbeného raja priniesly človečenstvu duševnú prázdnotu a pre stále vojny nesmiernu sociálnu biedu. To, rozumie sa, vyvolalo reakciu. Ožila túžba po časoch a pomeroch, aké boli pred revolúciou. Začínali uznávať náboženstvo ako nevyhnutný podklad štátneho a spoločenského nažívania ľudí. Obdivovali najmä stredovek — klasickú dobu Cirkvi — v ktorom vraj národy pod ochranou Cirkvi žily spokojnejšie ako teraz. Nový vzťah a náhľad na náboženstvo bol spočiatku len vnútornou vecou jednotlivcov a tu a tam sa prejavil i v literatúre. Ale onedlho si razil cestu aj v politike a spoločenskom živote. Viedol k tzv. romantizmu a romantizmus ku katolíckej reštaurácii. Romantizmus je duchovné hnutie na začiatku 19. storočia, ktoré vo viacerých európskych štátoch (vo Francúzsku vid § 193, 2), najmä však v Nemecku, sa snažilo uplatniť kresťanské zásady na poli kultúrnom, politickom a sociálnom. Vzniklo ako protiklad na prúd osvietenstva. Spočiatku nebolo špecificky katolíckym hnutím, ale všeobecným náboženským snažením dať v živote miesto mystériu, ktoré osvietenstvo vo svojej povýšenosti a duševnej prázdnote zaznávalo. Anglický metodizmus a pozostatky pietizmu (§ 173, 3), Rousseauvovo citové náboženstvo, Kantom hlásané mravné a náboženské kategórie, Herder, Klopstock a Goethe vplývali na vznik romantizmu. Neskoršie uberal sa romantizmus smerom výlučne katolíckym. Novalis-Hardenberg († 1801) a po ňom mnohí iní otvorene hlásali, že len vtedy sa vráti pokoj do ľudských sŕdc a spoločnosti, keď sa postaví na základy večnej a k nadprirodzeným hodnotám smerujúcej Cirkvi. Spôsob, ako sa dá spomôcť prítomnosti a budúcnosti - hovorili romantici - treba hľadať v minulosti. Tam je osvedčený kresťanský stredovek, ktorý treba oživiť. Romantizmus s cirkevno-náboženského hľadiska mal ohromný význam. Vytvoril pevný podklad pre náboženskú a cirkevnú obrodu tým, že vzbudil túžbu po náboženstve. Jeho

pôsobenie bolo až zázračné. Keď sa svet nazdával, že Cirkev je už úplne potlačená, mŕtva, romantizmus priniesol obrat. Cirkev sa zjavila vo svojej plnej sile ako mocnosť, ktorú nemožno obchádzať, s ktorou verejný a súkromný život musí počítať. A predsa nemecký romantizmus, i keď sa pre kresťanstvo tak sľubne začal, neovládal svet natrvalo. Azda nebol dosť domyslený a nepočínal si dosť reálne. I protestantizmus sa silou-mocou bránil proti tomu, aby Rím udával v Nemecku duchovný smer. Preto v druhej polovici 19. storočia zmocnily sa más a verejného života iné idey (liberalizmus, kapitalizmus a socializmus), a nie kresťansko-katolícke.

2. Vo Francúzsku spôsobily obrat v zmýšľaní literárne diela vynikajúcich ľudí, ktoré podvrátily osvietenské osočovanie kresťanstva (§ 193, 2). Nositeľmi katolíckej obrody v Nemecku sa staly zas „kruhy", skladajúce sa z duchovných a laikov. Pestovala sa v nich katolícka veda a asketicko-mystická snaživosť. Členovia rokovali úprimne, bez konfesionálnej predpojatosti o možnostiach oživiť zbožnosť v nemeckom národe. Taký kruh (familia sacra) sa utvoril v Munsteri okolo šľachetne zmýšľajúcej grófky Amálie Gallitzinovej († 1806). Doň patrili: generálny vikár von Furstenberg, konvertita gróf Fridrich Leopold Stolberg, básnik Fridrich Schlegel a jeho manželka Dorota, znamenitý pedagóg a katechéta Bernard Overberg a cirkevný historik Katerkamp. V Bavorsku vznikla na obranu katolíckeho náboženstva r. 1814 „konfederácia"; viedol ju wurzburský svätiaci biskup Juraj Zirkel († 1817). Podobné družina vznikla na mníchovskej univerzite. Jej vodcom bol vynikajúci profesor pastorálky a neskorší biskup v Regensburgu Ján Michal Sailer 1832). Popri ňom najoduševnenejším priekopníkom katolíckej obrody v Bavorsku, ba vôbec v Nemecku, bol profesor histórie, publicista a veľký vlastenec Jozef Gdrres († 1848; laik). V Mohuči za katolícku obrodu pracovali biskup Eudovít Colmar (1818), profesori teologie Liebermann a Räsz (zakladateľ časopisu „Der Katholik", 1821). O šírenie katolíckeho svetonáhľadu proti osvietenskému najviac sa zaslúžila tzv. tubinská katolícka škola, ktorú založili Adam Mahler († 1838), Drey a Hirscher. Romantici Novalis-Hardenberg, Brentano, Arnim, Schleger, Tieck, Eichendorf a iní sa snažili oživiť stredovekú nemeckú katolícku poéziu. Priekopníkov katolíckej obrody v Nemecku viedla snaha činne zasiahnuť na každom poli verejného života a pritom zachovať najväčšiu prítulnosť ku Sv. stolici. Sú to začiatky nemeckého politického katolicizmu, nazvaného neskôr ultramontanizmom. Je pozoruhodné, že v hnutí sa zúčastnili vo verkom počte laici. Hoci mnohí z nich boli konvertiti, nejavil sa u nich obvyklý renegátsky fanatizmus. Najcharakteristickejšou postavou nemeckého romantizmu bol bezpochyby Ján Michal Sailer. Kresťanstvo nielen teoreticky hlásal, ale aj prakticky uskutočňoval. Nebol géniom, a predsa mohutne a dlho pôsobil na široké kruhy. Tajomstvom jeho úspechov bolo, že stále zachovával kontakt so skutočným 'životom (takto robil i Muhler a v Anglicku Newman). Jeho náhľady sú: Cirkev má vyhýbať najmä jednostrannosti. Má byť vodkyňou kultúry. Renesančná doba však dostatočne poučuje o tom, že nemá byť len vodkyňou kultúry. Cirkev bola veľká, kvitla a stala sa vodkyňou národov vtedy, keď vnútorne zvládla kultúru. Jej úlohou je i teraz stáť na výške doby, zvládnuť kultúru a postaviť ju do svojich služieb. Rozličné prúdy, ktoré hýbu človečenstvom, treba kresťanstvom oplodniť a postaviť do služieb šírenia kráľovstva božieho na zemi. Sailerovo úsilie smerovalo ku spojeniu všetkých kresťanov, bez konfesionálneho rozdielu, na obranu zjavenia a potlačenie nevery, uvedenej osvietenstvom. To neznamenalo indiferentizmus. Jednako niektorí z jeho prívržencov mu nerozumeli a odpadli k protestantizmu.

3. Nemeckí romantici boli verne oddaní katolíckej veci. Svojím účinkovaním sa snažili predovšetkým brániť zjavené náboženstvo proti „aufklärerskej" nevere, ale nechceli vyvolať v Nemecku konfesionálny boj. Onedlho však sa museli rozhodne postaviť aj proti protestantom, ktorí nielen že nebránili spoločne s katolíkmi všeobecné kresťanské zásady, napádané osvietencami, ale pri každej príležitosti porušili požiadavky náboženskej znášanlivosti. Svoj opravdivý postoj ku katolíkom prejavili pri oslavách reformácie r. 1817. Túto príležitosť zneužili na útoky proti katolíckej Cirkvi, a to takými nízkymi spôsobmi, ktoré poštvaly prebúdzajúcich sa katolíkov. Nato uverejnil Jozef Gorres r. 1818 svoj slávny spis „Deutschland und die Revolution", v ktorom poukázal na otročenie katolíckej Cirkvi v Nemecku a žiadal pre ňu slobodu. Jeho ohnivé slová vzpružily a naplnily sebavedomím katolíkov najmä vo Vestfálsku a Porýnsku. Pod dojmom jeho ‚slov vznikly katolícke časopisy „Katholik" (1821) a „Tubinger Theologische Quartalschrift" (1819). Ešte vyzývavejšie sa javila povýšenosť protestantov v tzv. kolínskych zmätkoch (Kôlner Wirren) pre miešané manželstvá. Protestantizmom úplne ovplyvnený pruský štát tak si dovoľoval miešať sa do katolíckych vecí, že to prebudení katolíci nemohli ďalej znášať, zomkli sa a zvrhli so seba okovy štátnej cirkvi. Fridrich II. († 1786) odňal Rakúsku Sliezsko - väčšinou katolícke a pripojil ho k Prusku. Zaplavili ho pruskí protestantskí úradníci. R. 1803 vyšiel zákon, ktorý určil, že v miešaných manželstvách všetky deti majú nasledovať náboženstvo otca; nedovolili nijaké odchýlky od zákona. To zrejme prospievalo len protestantom, lebo do Sliezska katolíckych úradníkov neposielali. Hoci zákon urážal katolíkov, pre náboženskú ľahostajnosť nenarazil v Sliezsku na značnejší odpor. To posmelilo pruský kabinet, ktorý rozšíril r. 1825 spomínaný zákon i na Vestfálsko a Porýnsko. Ale tamojšie katolícke duchovenstvo odoprelo požehnávať miešané manželstvá, v ktorých podľa kánonického práva nebola zabezpečená katolícka výchova dietok. Rím schválil postup katolíckych duchovných a dovolil katolíckym farárom nanajvýš pasívnu asistenciu pri uzavieraní miešaných manželstiev; kde nezaručili katolícku výchovu dietok. Pruský vyslanec pri Sv. stolici, rytier Jozias Bunsen, snažil sa pohnúť kúriu, aby odvolala tieto nariadenia. Keď sa to nepodarilo, uzavrel r. 1834 s kolínskym arcibiskupom grófom Spieglom tajnú zmluvu. Podľa nej duchovenstvo sa nemalo pridržiavať v miešaných manželstvách spôsobu, predpísaného Sv. stolicou, ale malo vyhovieť pruskému štátu. K tajnej dohode pristúpil aj munsterský, trevírsky a paderbornský biskup. Kecr sa Rím o nej dozvedel, rytier Bunsen popieral jej jestvovanie, ale trevírsky biskup pred svojou smrťou opísal Rímu skutočný stav vecí, a tak odhalil Bunsena. Keď sa stal kolínskym arcibiskupom Klement August

Droste-Vischering 1845), na nátlak Ríma naložil duchovenstvu v miešaných manželstvách postupovať podľa kánonického práva. Potom ho pruská vláda vyzvala, aby sa vzdal arcibiskupstva. Vischering to neurobil, preto ho uväznila r. 1837 v pevnosti Minden. O dva roky podobný osud stihol i poznanského arcibiskupa Martina Dunina. Násilný a nesprávny postup pruskej vlády hlboko zapôsobil v katolíckom svete. Droste-Vischering predtým nemal veľkú popularitu ani vo vlastnej diecéze, teraz však stal sa v očiach katolíckeho Nemecka dávno očakávaným vodcom, ktorý mal vyviesť utlačených katolíkov z poroby. Gregor XVI. v alokúcii ku kardinálom slávnostne odsúdil pruské násilnosti, Jozef Gorres zas v diele „Athanasius" ostro bičoval náboženskú neznášanlivosť Pruska. V tomto čase sa začal rodiť povedomý katolícky nemecký ľud, ktorý jasne videl, že sa mu deje na celej čiare náboženská krivda, a bol pevne odhodlaný netrpieť to ďalej. Biskupi kolínskej provincie odvolali svoj súhlas s tajnou zmluvou a len vratislavský arcibiskup gróf Sedlinitzky ostal verný pruskej vláde. Ale onedlho sa musel biskupstva vzdať (neskoršie sa stal protestantom). Vláda zostrila svoje opatrenia proti katolíkom, ale onedlho sa dôkladne presvedčila, že policajným aparátom sa náboženské presvedčenie nedá natrvalo udusiť. Preto zmiernila svoje protikatolícke nariadenia a zastavila súdne pokračovanie proti duchovným, ktorí odo-preli asistenciu pri miešaných manželstvách (1840).

4. Podstatnejší obrat v cirkevnej politike Pruska nastal, keď nastúpil na trón Fridrich Viliam IV. (1840-61), ktorý bol spravodlivejší ako jeho predchodcovia („romantik na tróne"). Nechcel, aby od jeho poddaných žiadali to, čo podľa svojho svedomia nemôžu splniť. Arcibiskupovi Duninovi povolil vrátiť sa do svojej diecézy. Droste-Vischering dostal slávnostné osvedčenie vlády o svojej nevine. Panovník sa zriekol placetu, v ministerstve kultu zriadili osobitné oddelenie pre katolícko-cirkevné veci a katolíci dostali značnú samostatnosť. Aby si čím lepšie získal katolíkov, žiadal rozhodne dobudovať kolínsky dóm. Ústava z r. 1848-50 zaručila vyznaniam úplnú slobodu a samostatnosť. Katolícka Cirkev mohla sa v Prusku vyvíjať nehatene. Záujmy katolíkov v parlamente bránila „frakcia katolíkov", ktorá vznikla r. 1852; nazývali ju „Centrom". Kolínskymi zmätkami vyvolaný boj skončil sa víťazstvom katolíkov. Bol však len predohrou ešte tuhšieho boja, ktorý vyvolal proticirkevný liberalizmus r. 1871.

5. V Bavorsku, hoci náboženský edikt z r. 1818 ostal v platnosti, kráľ Ľudovít I. (1825-48; odchovanec Sailerov) bol Cirkvi prajne naklonený. Na mníchovskú univerzitu povolal najvynikajúcejších katolíckych učencov Nemecka: Gorresa, Phillipsa a Dollingera, čím sa Mníchov stal ohniskom katolíckej vedy. Staval kostoly; nádherne dal reštaurovať regensburský, speyerský a bamberský dóm; zakladal a bohato dotoval kláštory. Jeho ministerský predseda Karol Abel napomáhal katolíkov vo všetkom. Pre výchovu katolíckeho kléru zakladal panovník lýceá a bol protektorom misijného hnutia (Ludwig-Missionsverein). No liberáli nepozerali dobrým okom na vzmáhajúci sa katolicizmus a čakali len na vhodnú príležitosť, aby sa zbavili „ultramontánskej" vlády. Príležitosť sa naskytla, keď sa Ľudovít I. zaplietol do aféry so španielskou tanečnicou Lolou Montéovou. Vláda sa musela vzdať a Ľudovít I. sa zriekol trónu v prospech svojho syna Maximiliána II. (1848-64). Niektoré opatrenia jeho liberálneho ministerstva katolíctvo veľmi poškodily. Odstránili z univerzity katolíckych profesorov, do seminárov postavili štátnych komisárov, misiám a kňazským exerciciám robili všemožné ťažkosti.

6. Pomerne najmenšie prebudenie katolíkov sa javilo v strednom a južnom Nemecku. Duchovenstvo, vychovávané v jozefínskom duchu, bolo poslušným nástrojom vlády (proticelibátne hnutie v Badene a Wurttembergu!). Cirkevná pragmatika, ktorú r. 1830 uverejnili v jednotlivých štátoch, zaisťovala vládam poručníctvo nad Cirkvou. Len tu a tam sa ozvaly hlasy za cirkevnú autonómiu, pravda, bez výsledkov. Obrat nastal až po revolučnom roku 1848. Biskupi hornorýnskej provincie podľa inštrukcií prvej biskupskej konferencie vo Wurzburgu (1848) podali vládam memorandá, v ktorých rozhodne žiadali pre Cirkev slobodu a zákonité usporiadanie cirkevných vecí. Keď si to vlády nevšímaly, niektorí biskupi začali postupovať via facti a zbavovali sa štátnych pút (Herman Vicari, arcibiskup freiburský). To pohlo vlády a začaly rokovať. Vo Wurttembergu (1857) a v Badene (1859) došlo aj ku konkordátu.

Funk, Von der Aufklärung sur Romantik, 1925. — Vigener, Drei Ge-stalten aus dem modernen Katholisismus: Mähler, Diepenbrock, DiAinger, 1926. — Lippert, Biechof Sailer u. Chr. A. Daun, 1928. — Kallen I. v. Garres u. d. deutsche Idealismus, 1926. — Reisse, Die weitanschaul. Entwicklung des jungen Garres, 1926. — Schrkirs, Die Kälner Wirren, 1927. — Vigener, Kette-ler, 1924. — Brauer, Ketteler, der deutsche Bischof u. Sosialreformer, 1927.

§ 197. SPOLKOVÝ ŽIVOT V NEMECKU. LIBERALIZMUS, KULTÚRNY BOJ A JEHO NÁSLEDKY.

1. Katolícka Cirkev v Nemecku v revolučnom roku 1848 zvrhla so seba putá policajného štátu, ktorý si trúfal miešať sa i do najvnútornejších náboženských vecí. Nastávajúca demokratickejšia éra poskytovala katolíckym silám viac možností uplatniť sa; Cirkev tieto možnosti plne využila. Nemeckí biskupi z konferencie vo Wurzburgu (1848) a Freiburgu (1853) poslali svojim veriacom spoločný pastiersky list, v ktorom ich napomínali k pokoju a poslušnosti oproti svetskej vrchnosti. V memorande však súčasne žiadali vlády, aby poskytly náboženstvu takú slobodu, aká mu patrí. Dožadovali sa svojich práv najmä na poli školstva a tlače, v spolkovom a rehoľnom živote. I keď vládam ťažko padlo vžiť sa do nových pomerov a niekde (Baden) došlo ešte k vážnym

konfliktom medzi Cirkvou a štátom, predsa musely zväčša vyhovieť spravodlivým požiadavkám katolíkov. Nato sa rozvinul v Nemecku utešený katolícky život. V Prusku, ktoré bolo smerodajné i pre ostatné štáty, kráľ Viliam I. (1861-1888) r. 1866 mohol právom hovoriť o usporiadaných cirkevných pomeroch vo svojom štáte. Tento stav trval do r. 1871. Slobodu, ktorú konštitucionálne štáty v Nemecku poskytovaly katolíkom, použila Cirkev na rozvinutie dušepastierskej činnosti a na bohatý spolkový život. Kňazské exercície prehlbovaly zbožnosť duchovenstva (v Bavorsku narazily na menšie ťažkosti; § 196, 5), ľudové misie, ktoré veľmi horlivo konali jezuiti, kapucíni a redemptoristi, nábožensky povzbudily ZE18 široké masy ľudu. I časté generálne zhromaždenia nemeckých katolíkov budily ich sebavedomie. Najmä spolkový život bol bohatý a zachytil všetky vrstvy katolíkov. Kanonik Lennig založil r. 1848 v Mohuči „Piusverein", ktorého cieľom bolo brániť cirkevnú a náboženskú slobodu. Podobné spolky vznikly v celom Nemecku a maly státisíce členov. O dobročinnosť medzi chudobným ľudom sa staraly „Vinzenz-Verein" (podľa francúzskeho vzoru) a „Elisabethen-Verein". Kaplán Kolping založil r. 1848 „Gesellenverein" — Tovarišský spolok, ktorý sa skoro rozšíril po celom svete. Ako protiváhu evanjelického Gustav-Adolf-Vereinu založil profesor Difilinger „Bonifatius-Verein", ktorý sa staral o katolícke kostoly a školy v diasporách. „Raphael-Verein" sa ujal katolíckych vysťahovalcov, „Borrontäus-Verein“ sa staral o ľudové knižnice a politická strana „Centrurn" sa borila za katolícke záujmy v parlamentoch. V Nemecku skoro nebolo katolíka, ktorý by nebol býval organizovaný vo voľaktorom spolku.

2. No oživený a vzmáhajúci sa katolicizmus nebol po chuti ani protestantom, ani stúpencom „aufklärerského" svetonáhľadu — liberálom. čakali len na vhodný čas, aby zastavili víťazný postup ultramontanizmu, pozbavili Cirkev vydobytých práv, rozbili jej organizáciu a vtlačili ju znovu pod štátnu zvrchovanosť. Liberalizmus je výplodom subjektivizmu (najmä na poli výchovy a hospodárstva), ktorý sa inštinktívne protiví akejkoľvek autorite. Uznáva len jednu autoritu — štát, pravda, i ten len potiaľ, kým mu neprekáža v slobodnom hospodárskom živote. Je materialisticky, po-zemsky, svetsky (v protive k cirkevnému) založený. Preto sa snaží základné ustanovizne ľudstva: rodinu, manželstvo, výchovu a školy usporiadať v svetskom duchu. Liberáli v Nemecku spojili sa v politickú pokrokovú stranu (Nationalliberale Partei), ktorá sa stala dôležitým činiteľom nemeckého života a bola najtuhšou nepriateľkou sebavedomého katolicizmu.

3. R. 1871 po víťaznej prusko-francúzskej vojne vzniklo nemecké cisárstvo (Rakúsko po boji pri Hradci Králové r. 1866 vylúčili zo spolku nemeckých štátov). Nová ríša na čele s Viliamom Hohenzollernom — sta druhým Gustávom Adolfom — chcela byt protestantskou veľmocou. Vytvoril ju geniálny Bismarck, vedený svojou hlavnou zásadou nemeckej ríšskej jednoty. Rozhodne sa postavil proti všetkému, čo by ju mohlo narušiť. Keďže nová ríša bola prevažne protestantská a chcela si zachovať ozaj protestantský charakter, Bismarck nemohol počítať s dôverou katolíkov. Neobával sa natoľko „zväzu katolíckych kniežat" južného Nemecka (tých prinútil poddať sa), ale skôr vzmáhajúceho sa katolíckeho hnutia, ktoré svojou príkladnou organizovanosťou a cieľavedomou prácou znamenalo silu a ktorého srdce bolo v Ríme. Nechcel trpieť, aby nemeckí katolíci záviseli od Ríma, ale usiloval sa vybudovať takú katolícku Cirkev, ktorá, ako v prvej polovici 19. storočia, bude úplne podrobená štátnej moci. Cieľom jeho i jeho nacionálno-liberálnej strany, o ktorú sa hlavne opieral, bolo zlomiť moc katolíkov. Podnet k otvorenému boju štátu s katolíkmi dalo vyhlásenie „štátu nebezpečnej" dogmy o pápežskej neomylnosti a uverejnenie sylabu (§ 208, 2; 209), ktorý odsúdil pokrokový liberalizmus. Liberáli vydali heslo, že pápežom „gniavených" katolíkov treba vyslobodiť z ultramontánskeho jarma. V skutočnosti však chceli pozbaviť katolíkov v Nemecku možnosti slobodne sa vyvíjať. Tak vznikol „kultúrny boj" (podľa prof. Virchowa: boj Cirkvi proti kultúre), ktorý znamenal pre katolíkov dlhotrvajúce a neslýchané utrpenie, ale skončil sa ich víťazstvom.

4. Hneď na prvom ríšskom sneme (1871), keď zostavili novú ríšsku ústavu, zástupcovia katolíkov podali žiadosť, aby články pruskej ústavy, ktoré chránily slobodu Cirkvi, pribrali aj do celoríšskej ústavy. Snem návrh neprijal. Miesto toho schválil bavorským ministrom Lutzom (bol naklonený starokatolíkom) navrhnutý zákon o kazateľnici (Kanzelparagraph, „Maulkorbgesetz"). Podľa neho trestali väzením až do dvoch rokov každú cirkevnú osobu, ktorá verejne pri vykonávaní svojej služby alebo v budove, určenej pre bohoslužbu, a pred zhromaždeným ľudom sa zmienila o štátnych veciach. Nasledujúceho roku (1872) prijal ríšsky snem zákon proti jezuitom, podľa ktorého ich a im príbuzné kongregácie (lazaristi, redemptoristi, otcovia Ducha sv. a rehoľnice „Sacré Coeur") vypovedali z celého územia nemeckej ríše. Ešte krutejší bol ríšsky zákon z r. 1874 (Expatriierungsgesetz). Podľa neho duchovný pod trestom vyhnanstva z ríše nesmel vykonávať kňazské funkcie, keď ho štát pozbavil cirkevného úradu alebo keď sa k nemu dostal proti štátnym predpisom.

5. Okrem týchto zákonov, ktoré platily pre celú ríšu, vydala pruská vláda ešte zvláštne zákony, ktoré smerovaly k úplnej roztržke medzi Cirkvou a pruským štátom. R. 1871 zrušili katolícke oddelenie pri ministerstve kultu. Katolícke veci vybavovali jedine štátni úradníci, pravda, prevažne protestanti. Z vojska odstránili duchovnú správu a povestný minister kultu Falk zakázal činnosť rehoľníkov vo verejných ľudových školách a odstránil náboženské združenia pri vyšších školách. Zúrenie proti katolíckej Cirkvi dosiahlo vrchol v tzv. štyroch májových zákonoch z r. 1873. Prvý z nich sa týkal výchovy kléru. Len ten mohol spravovať cirkevný úrad, kto študoval teológiu aspoň tri roky na štátnej univerzite a s dobrým výsledkom zložil vedeckú skúšku (Kulturexamen) pred štátnou komisiou. Študovať v teologických seminároch povolil len vo veľmi výnimočných prípadoch a pod štátnym dozorom. Druhý májový zákon určil kráľovský súdny dvor za kompetentný rokovať v poslednej inštancii o cirkevných veciach. Jemu patrilo aj právo zosadzovať duchovných. Tretí zákon zakázal

cirkevným predstaveným upotrebovať iné tresty ako duchovné (vylúčiť z Cirkvi), ale ani tie nesmeli verejne vyhlásiť. Duchovný nesmel v spovedelnici odoprieť absolúciu. Podľa štvrtého májového zákona k vystúpeniu z Cirkvi stačí oznámiť to svetskému úradu a hneď prestávajú pre dotyčného všetky povinnosti k Cirkvi. Nemeckí biskupi sa spierali spomínaným zákonom, ale minister Falk nariadil úradníctvu každý odpor trestať peňažitou pokutou a väzením. Keď ani to nezlomilo katolícke duchovenstvo, r. 1875 vyhlásil za uprázdnené cirkevné úrady, keď proti ich doterajším správcom štát zaviedol trestné pokračovanie. Pius IX. encyklikou Quod numquam z r. 1875 vyhlásil tieto zákony za neplatné, lebo odporovaly cirkevnej ústave. Nato pruská vláda vydala nemravný zákon, ktorým zastavila platy duchovným dotiaľ, kým neprisľúbia, že budú štátne zákony presne dodržiavať (Brotkorbgesetz). Vypovedala z Pruska všetky rehole okrem tých, čo sa zaoberaly ošetrovaním chorých, uviedla povinné civilné manželstvo a civilné matriky, odňala cirkvám správu kostolných majetkov a vyučovanie náboženstva na ľudových školách zverila laikom. Kým však pruská vláda odňala katolíkom možnosť slobodne dýchať, starokatolíkom (§ 208, 5) dala neobmedzenú slobodu a pridelila im niektoré zhabané katolícke kostoly.

6. Ríšsky snem i pruská vláda z taktických príčin si tak počínaly, aby sa nezdalo, že prenasledujú kresťanov. Ich nariadenia nie sú vraj proti kresťanom, ale proti neposlušnej Cirkvi, aj to nie proti katolíckemu rudu, len proti nepoddajnému kléru. V skutočnosti kultúrny boj prenasledoval nielen duchovenstvo, ale aj nemecký katolícky ľud, ba bol aj ozajstným prenasledovaním kresťanstva. Katolíkom odopreli zo štátnych prostriedkov povinnú podporu; nadržiavali starokatolíkom (nariadili spoločne užívať kostoly, cintoríny, odovzdať cirkevný majetok), vyvolali nedostatok kňazstva (zrušili semináre) a odohnali rehoľníkov — oporu svetského kňazstva (zákon proti jezuitom a iným reholiam). To sa citeľne dotklo nielen duchovenstva, ale aj nemeckého katolíckeho rudu, ktorý to všetko pocítil i hmotne, i duševne. Pre tento zákon biskupi, farári, rehoľníci museli nastúpiť do žalárov, zanechať svoju vlasť (vyhnali ich, hoci boli štátni občania!). Niekoľko tisíc fár bolo neobsadených a nebolo slobodno v nich ani vysluhovať sviatosti (ani umierajúcim). To už bolo priame prenasledovanie kresťanov! Šesť biskupov štát pozbavil úradu (Posen-Gnesen, Kolín, Vratislava, Paderborn, Munster, Limburg) a uväznil. Vyhnal vyše 1200 farárov, ich miesta nezaplnil a pod ťarchou ťažkého trestu zakázal cudzie-mu duchovnému odbavovať v nich služby božie a udeľovať sviatosti. Ľud pozbavili všetkej náboženskej útechy, na mnohých miestach mali laickú bohoslužbu. V kultúrnom boji padlo 500 kláštorov, 130 detských útulní, 150 chudobincov a mnoho katolíckych škôl. Počet bohoslovcov klesol na 220.

7. Ale kultúrny boj nezlomil ani nemeckých duchovných, ani katolíckych veriacich. Zo 4000 farárov len 24 zložili žiadanú prísahu a stali sa „štátnymi". Katolícky ľud, a najmä šľachta s príkladnou obetavosťou sa starali o živobytie duchovných, ktorých pozbavili dôchodku. Hlavnou snahou kultúrneho boja bolo odvrátiť ľud od jeho duchovných pastierov. Ale práve to sa mu najmenej podarilo. Ľud sa pohoršil nad počínaním vlád a zomkol sa okolo svojich duchovných ešte užšie ako dosiaľ. Bol to zápas silnejšieho so slabším, boj s nerovnými zbraňami, čo nezaujatému človekovi nemohlo imponovať. Spolkový život katolíkov, ktorý vlády pre ľud sa neopovážily napadnúť, dostal nový vzlet. I politická organizácia — Centrum — zosilnela. Jej vodcovia Windhorst, Reichensperger, Mallinckrodt s bezpríkladnou húževnatosťou bránili katolícke záujmy v ríšskom a krajinských parlamentoch. Okrem dobre vybudovaného spolkového života Centrum sa najviac zaslúžilo o to, že katolicizmus v Nemecku šťastne prekonal i ťažkú skúšku kultúrneho boja a že v Nemecku nedošlo k tomu, k čomu došlo vo Francúzsku r. 1905 (§ 193, 3).

Z Windhorstovej iniciatívy vznikol v Nemecku r. 1890 ľudovýchovný, vedecký a kultúrny spolok „Volksverein fur das katholische Deutschland" (r. 1932 mal 400.000 členov) a pre katolícke ženy „Frauenbund". Za cieľ si vytýčily obranu kresťanského spoločenského poriadku a sociálne školenie katolíkov v Nemecku. Pre pestovanie vedy založili roku 1876 „Gorresgesellschaft" (v Rakúsku r. 1892 „Leogesellschaft"). Bismarck, hlavný strojca kultúrneho boja, sa takto presvedčil, že boj bol úplne pomýlený. Katolícku Cirkev v Nemecku v podstate neoslabil, i keď ju vážne poranil; ríša však nič nezískala, ale hodne utrpela na svojej autorite. Vnútorný pokoj ríše bol povážlivo narušený. Materialisticko-anarchistický duch sa hrozivo vzmáhal (atentát na cisára r. 1878) a sociálna demokracia, ktorú Bismarck nijako nevítal, sa nebezpečne šírila. K tomu sa Bismarck politicky rozišiel s liberálmi, ktorým na kultúrnom boji najviac záležalo. Presvedčil sa, že utláčanie náboženstva štátu neosoží; preto sa snažil zmierniť napätie medzi ríšou a Cirkvou. Vhodnú príležitosť k tomu mu poskytla zmena na pápežskom tróne r. 1878. Po „hašterivom" pápežovi, ako Nemci nazvali Pia IX., nasledoval „pokojamilovný" Leo XIII. Jeho programom bolo získať moderný svet Cirkvi. Nemohol a nechcel mať vzmáhajúcu sa nemeckú ríšu proti sebe, preto podal ruku na zmierenie. Bismarck odstránil ministra kultu Falka, ktorý najviac prekážal pri dorozumení, a po dlhších rokovaniach so zástupcami Sv. stolice začal zrušovať zákony kultúrneho boja. Troma cirkevno-politickými novelami z r. 1880-83. umožnil znovu cirkevnú správu, pastoráciu a štátne dotovanie duchovenstva. Keď v spore medzi Nemeckom a Španielskom o Karolínske ostrovy r. 1885 Leo XIII. ako zmierny sudca (o čo ho sporné stránky požiadaly na návrh Bismarckov!) vyniesol spravodlivý rozsudok, ktorý obe stránky uspokojil, stal sa Bismarck ešte ústupčivejším a povoľnejším. Ďalšími novelami zákona zrušil štátny súdny dvor pre cirkevné veci a kultúrnu skúšku teológov. Poslucháči teológie v čas mieru boli oslobodení od aktívnej vojenskej služby a niektoré rehole sa mohly znovu vrátiť do Nemecka. No zákon proti jezuitom a o starokatolíkoch platil i naďalej. Len r. 1904 povolili jednotlivým jezuitom slobodne účinkovať; ako rehoľa mohli sa tam osadiť až r. 1917. Hoci Cirkev v Nemecku kultúrnym bojom veľa trpela a veľa stratila, čo vlastne cíti podnes, predsa vo všeobecnosti vyviazla neho morálne víťazne. Skvele obstála v druhej ťažkej skúške (prvá:

kolínske zmätky). Štátna moc sa tak dôkladne poučila, že i štátu je osožnejšie, keď môže v pokoji nažívať a duchovnou mocou — Cirkvou (víťazný národný socializmus sa snažil najprv urovnať veci s Cirkvou; Tretia ríša už r. 1933 uzavrela so Sv. stolicou konkordát!).

8. Tridsaťročné panovanie Viliama II. (1888-1918; † 1941) znamenalo pre katolícku Cirkev celkove obdobie pokoja a vývinu. Dobrý pomer medzi Nemeckom a Sv. stolicou narušila na čas encyklika Pia X. z r. 1910 (Boromejská encyklika), v ktorej pápež použil ostrejšie slová o nemeckej reformácii a jej stúpencoch. Ale to sa pomerne ľahko napravilo. Skôr vnútorné nedorozumenia medzi nemeckými katolíkmi daly podnet Sv. stolici svojou autoritou tu a tam zasiahnuť. Na začiatku 20. storočia vzniklo napätie medzi nemeckým klérom a vedúcimi Centra. Wacker, vodca Centra, zastával náhľad, že Centrum, ako svetské združenie nemeckých katolíkov, nepodlieha dozoru cirkevnej autority. Jeho kniha, ktorá obsahovala tieto myšlienky, sa dostala na index (1914). Keď vzniklo nedorozumenie medzi krídlom berlínskych a mníchovsko-gladbašských katolíkov pre interkonfesionálne kresťanské robotnícke organizácie, Pius X. r. 1912 rozhodol, že ich treba trpieť. Benedikt XV. zakročil r. 1914 proti tzv. integralizmu (protiva modernizmu, § 217, 1), ktorý zatracoval akékoľvek prispôsobenie sa katolíkov moderným pomerom. Moderná industrializácia vyvolala „sociálnu otázku". Nemecký katolicizmus venoval jej od počiatku veľkú pozornosť. Snažil sa ju riešiť zvýšenou charitatívnou činnosťou (charitatívne rehole, vincentínske a alžbetínske spolky, študentské sociálne hnutie Dr. Sonnenscheina), organizovaním remeselníctva a robotníctva. Adolf Kolping († 1865) organizoval remeselnícku mládež na obranu stavovských záujmov, biskup Ketteler († 1877) svojou ostrou kritikou sociálnych pomerov obrátil zas pozornosť katolíkov na robotnícku otázku. Zaujímala ho nielen duševná stránka robotníctva, ale v mene spravodlivosti sa energicky dožadoval aj slušnej pláce pre robotníkov a ľudského zaobchádzania s nimi. Tak vzniklo v Nemecku katolícke robotnícke hnutie, ktoré sa od počiatku uberalo dvojakým smerom. Jedni prízvukovali hlavne mzdovú otázku, druhí mravnú. Katolícki biskupi žiadali, aby sa tvorily čisto katolícke robotnícke organizácie; iní zas, aby mohli ľahšie čeliť silným „červeným" robotníckym organizáciám, domáhali sa interkonfesionálnych kresťanských organizácií. Rím podľa Leovej encykliky Rerum novarum uznal i samostatnosť hospodárskeho boja, i dôležitosť spoločného frontu kresťanov proti marxistickému robotníckemu hnutiu a povolil v Nemecku aj čisto katolícke robotnícke organizácie, aj interkonfesionálne kresťanské.

Schnutgen, Da. Elsasz u. die Erneuerung dee Kath. Lebens in Deutsch-land, 1913. — Ahreua, Lamennais u. Deutschland, 1930. — Stutz, Die kath. Kirche u. ihr Recht in den preusz. Rheinlanden, 1915. — Wegener, Die vor-parlamentarische Zeit Peter Reichenspergers, 1930. — Steinhausen, Deutsche Geistes- u. Kulturgesch. vom 1870 — bis z. Gegenwart, 1931. — Duhr, Daa Jesuitengesetz, sein Abbau u. s. Aufhebung, 1919. — Baumgarten, Bismarcka Glaube n. Religion, 1922. — Schweitzer, Bismarcks Stellung zum chriet. Staate, 1923. — Hankamer, Das Zentrum, 1927. — Heckel, Die Beilegung des Kulturkampfes in Preuszen, 1930. — Hermelink, Katholizismus n. Protestan-tismus in der Gegenwart, 1926.

§ 198. CIRKEVNÉ POMERY V RAKÚSKO-UHORSKU V 19. STOROČÍ S OSOBITNÝM ZRETEĽOM NA SLOVENSKU.

I.

1. V Rakúsku Cirkev sekularizáciou pomerne najmenej stratila (§ 194, 2). Preto tam ani nevznikol zmätok v cirkevnej organizácii. Len tu a tam bolo treba uskutočniť nové ohraničenie diecéz. Ale jozefinizmom uvedená štátna zvrchovanosť nad Cirkvou držala sa v Rakúsku dlhšie ako kdekoľvek inde. Leopold 11. (1790-92) zrušil síce najkriklľavejšie Jozefove zákony o generálnych seminároch, ale ostatné jeho zákony ostaly v platnosti. Neodstránil ich ani František I. (1792-1835), hoci bol Cirkvi úprimne oddaný (po zrušení rímskonemeckého cisárstva ochrancom katolíckej Cirkvi a pápežstva bol rakúsky cisár!). Všemohúci štátny kancelár knieža Metternich, ktorý za Františka I. i za Ferdinanda I. Dobrotivého viedol ríšu, kŕčovite sa pridržiaval štátnych práv nad Cirkvou. Keďže František I. bol osobne hlboko zbožný, usiloval sa na biskupské stolce dosadiť ľudí hodných. Redemptoristom (1816) a jezuitom (1820) dovolil sa osadiť v Rakúsku. Náboženské spolky maly tiež širokú slobodu. Zakladal diecézne semináre a pre vyššie vzdelanie kléru založil (r. 1816) na radu svojho dvorného farára Jakuba Frinta vo Viedni ústav Frintaneum (Augustineum). Ná- rodné, stredné a vyššie školstvo podriadil dozoru biskupov. R. 1807 zriadil pre Ukrajincov fvovskú metropolu. Za jeho panovania cirkevný život v Rakúsku sa pekne vzmáhal. Vo Viedni sv. Klement Mária Hoffbauer (§ 177, 3f) a konvertiti Fridrich Schleger (literárny historik) a Zachariáš Werner (básnik) sa zaslúžili o povznesenie náboženského života. Frintom založený časopis Theologische Zeitschrift (1808) a v Čechách Časopis katolíckeho duchovenstva (1828) vzbudzoval najmä v mladšom duchovenstve lásku a vernosť k Cirkvi. František I. zamýšľal uzavrieť so Sv. stolicou konkordát, to sa neuskutočnilo. Pred smrťou naložil svojmu synovi Ferdinandovi I., aby zrušil zákony, ktoré utláčajú katolícku Cirkev, a snažil sa usporiadať cirkevné veci v duchu tridentského snemu.

2. Za Ferdinanda I. Dobrotivého (1835-48) sa cirkevné pomery v Rakúsku celkove nezmenily. Biskupi sa domáhali zrušenia placetu, ale márne. Pod tlakom nemeckých udalostí (kolínske zmätky, § 196, 3) povolil cisár r. 1843 — v dorozumení so Sv. stolicou — rodičom v miešaných manželstvách učiť náboženstvo dietok (podľa jozefínskych zákonov všetky deti maly byt katolícke, keď otec bol katolík; ináč podľa pohlavia nasledovaly

náboženstvo rodičov). Duchovného nemožno nútiť k aktívnej asistencii pri miešaných manželstvách, kde nie je zaručená katolícka výchova dietok.

3. Revolúcia r. 1848 odstránila v Rakúsku policajný jozefínsky štát, čo znamenalo i pre Cirkev väčšiu slobodu. Biskupi na konferencii vo Viedni (1849) dôrazne žiadali usporiadať cirkevné veci. Zákonodarstvo z r. 1850 čiastočne vyhovelo ich žiadosti (zrušili placet). Ukázalo sa však, že len konkordát môže natrvalo riešiť sporné otázky. František Jozef I. (1848-1916) začal s Rímom rokovať a r. 1855 skutočne došlo k uzavretiu konkordátu medzi nunciom Vialem-Prelom, zástupcom Sv. stolice, a viedenským arcibiskupom kard. Rauscherom, zástupcom rakúskej vlády. Rakúsky konkordát zúčtoval s jozefinizmom a uznal Cirkev za samostatnú, štátu koordinovanú moc. Biskupi sa mohli slobodne stýkať s Rímom a štát im nemal prekážať pri spravovaní diecéz. Ľudové školy podliehaly vedeniu Cirkvi a na stredných školách len katolíci mohli byt profesormi. Biskupom uznali právo cenzúrovať knihy a právo kánonickej misie. Vedenie seminárov patrilo biskupom a beneficiá mohli obsadzovať podľa kánonického práva. Manželské veci katolíkov patrily výlučne pred cirkevný súd. Panovník dostal právo vymenúvať biskupov a kanonikov. Pri patronátnych beneficiách patrón mal voliť troch kandidátov, ktorých mu biskup navrhol (ius terni).

4. Konkordát neznamenal síce pre Cirkev zvláštne výsady a neurážal iné náboženské spoločnosti, ale predsa židovská a slobodomurárska tlač začala proti nemu ostro útočiť. Natoľko spracovala verejnú mienku, že aj sami katolíci pochybovali o jeho časovosti. Úplne ho nikdy neuskutočnili. Po porážke Rakúska v Taliansku (1859) žiadali liberáli revíziu konkordátu. Židovskoliberálne útoky zosilnely, keď Rakúsko prehralo vojnu s Pruskom (1866). Cisár podľahol nátlaku liberálov a zákony z r. 1868 zmenily uznesenia konkordátu, najmä o školstve a miešaných manželstvách. Pius IX. protestoval proti jednostrannému porušeniu konkordátu. Lincký biskup Jozef Rudigier v pastierskom liste mužne sa zastal práv Cirkvi; preto pastiersky list zhabali a Rudigiera odsúdili na 14 dní do väzenia (cisár mu trest odpustil). R. 1870 po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti zrušila vláda jednostranne konkordát s odôvodnením, že jeden z paciscentov (pápež) sa podstatne zmenil. Májové zákony z r. 1874 (podľa pruských) určily nový pomer Cirkvi k štátu a vôbec nevzaly do úvahy konkordát. No biskupi podali vláde pamätný spis, v ktorom vyhlásili, že pokladajú konkordát i naďalej za platný a májovým zákonom sa podrobia len natoľko, nakoľko sa zhodujú s konkordátom. Cisár síce schválil májové zákony, ale súčasne žiadal ich mierne uskutočňovať, aby nedošlo v Rakúsku ku kultúrnemu boju. Novela zákona z r. 1883 o národných školách zaistila Cirkvi väčší vplyv v školstve a kongruový zákon z r. 1885 znesiteľnejšie upravil dôchodky duchovenstva.

5. V posledných rokoch predošlého storočia vzniklo v Rakúsku hnutie „Los von Rom", podporované liberálmi, starokatolíkmi a protestantmi z Nemecka, ktoré sa snažilo zviesť rakúskych katolíkov k apostáze, aby tým ľahšie dosiahlo svoj opravdivý cieľ — pripojiť Rakúsko k nemeckej ríši (do svetovej vojny vystúpilo asi 70.000 rakúskych katolíkov z Cirkvi). V prvých rokoch 20. storočia začaly sa niektoré kruhy dožadovať reformy manželského práva. Chcely, aby sa katolícke manželstvá mohly rozlúčiť a ich katolícke stránky mohly uzavrieť nové manželstvo. Iní žiadali slobodnú školu, z ktorej malo byť vyučovanie náboženstva vylúčené. Ale ani katolíci neostali nečinní. Náboženské spolky (sv. Bonifáca, Pia; v Čechách sv. Vojtecha) povzbudzovaly ľud, aby bol verný Cirkvi. R. 1892 založili spolok „Leogesellschaft", ktorý blahodarne pôsobil na vedeckom poli. Politicky združili sa katolíci v kresťansko-sociálnej strane, ktorá najmä za vedenia Luegera († 1910) a neskoršie za preláta Seipla († 1932) bránila katolícke záujmy v parlamente. Charitatívne spolky, kresťanské stavovské organizácie, študentské korporácie, katolícke zjazdy (viedenský eucharistický kongres r. 1912) budily a udržiavaly v rakúskom ľude katolícke sebavedomie pred svetovou vojnou.

II.

1. V Uhorsku po absolutizme Jozefa II. znovu platila krajinská ústava. Cirkevné veci riešil krajinský snem, ale výsad uhorského kráľa sa nedotkol (naposledy ich potvrdil Klement XIII. cisárovnej Márii Terézii ako uhorskej kráľovnej; § 188, 4). Samo-vládou Jozefa II. najviac trpela katolícka Cirkev a práve duchovenstvo svojím mužným správaním pomohlo odstrániť absolutizmus. Preto bolo pochopiteľné, že na najbližšom krajinskom sneme v Bratislave r. 1791 katolícky klérus mal rozhodujúce slovo. Katolícke náboženstvo sa znovu stalo štátnym, ale aj iné štátom uznané náboženské spoločnosti dostaly širokú samosprávu. No správu náboženského fondu, ktorý po zhabaní rehoľných majetkov za Jozefa II. značne vzrástol (§ 187, 4), podržal si i naďalej štát. Za napoleonovských vojen cirkevné majetky veľmi odanili. Interkalárne dôchodky 12 rokov nezaplneného ostrihomského arcibiskupstva a 8 rokov neobsadeného jágerského biskupstva pripadly tiež kráľovskej pokladnici. Devalváciou z r. 1811 katolícka Cirkev majetkove veľa stratila.

2. František I. i v Uhorsku sa snažil povzniesť cirkevný život. Pričinil sa r. 1804 o rozdelenie rozsiahlej jágerskej diecézy; vzniklo z nej košické a satmárske biskupstvo. Pius VII. ich pridelil so spišským a rožňavským novoutvorenej jágerskej provincii. Rozdelením priveľkej gréckokatolíckej diecézy mukačevskej vzniklo r. 1816 gréckokatolícke biskupstvo prešovské, ku ktorému patrili grécko-katolíci Šariša, Spiša, Gemera, Abauja a severného Zemplína. Prešovské biskupstvo s mukačevským patrilo k provincii ostrihomskej. Keďže jozefovské generálne semináre zrušili, František I. sa staral aj o výchovu kňazského dorastu. Zakladal a budoval diecezálne semináre. Namiesto bratislavského generálneho seminára znovu ožily diecezálne semináre v Trnave a Nitre. R. 1804 založil seminár v Košiciach a Satmári, r. 1807 v Banskej Bystrici, r. 1815 v Spišskej Kapitule, r. 1814 v

Rožňave a pri viacerých uhorských biskupstvách, ktoré dosiaľ nemaly vlastné semináre. Grécko-katolícky seminár v Prešove vznikol r. 1880. Kráľovské nariadenie z r. 1803 určilo štvorročné štúdium v diecezálnych seminároch a biskupský zbor r. 1856 vypracoval študijný plán, podľa ktorého sa vyučovalo až do vydania nového kódexu (r. 1918). Kódex ho čiastočne zmenil.

3. Osvietenstvo a mimoriadne cirkevné pomery absolutistickej éry značne porušily cirkevnú disciplínu duchovenstva a veriacich. Aby tomu odpomohol, Alexander Rudnay, ostrihomský arcibiskup a prímas uhorský, zvolal r. 1822 národnú synodu do Bratislavy. Uhorský biskupský zbor sa na nej uzniesol na niektorých opatreniach, ktorými sa snažil povzniesť náboženský život, sprísniť disciplínu svetského kňazstva a rehoľníkov a usporiadať školské pomery. Žiaľbohu, vláda bola ešte vždy absolutisticky naladená a nedovolila uznesenia synody vyhlásiť. V 1830-tych rokoch vznikol v Uhorsku tuhý boj medzi katolíkmi a protestantmi pre zákon o zmene vierovyznania a o miešaných manželstvách. Zákon z r. 1791 zakázal prestúpiť s katolíckeho náboženstva na iné. Len vo výnimočných prípadoch kráľ dovolil prestúpiť, a to len tým, ktorí mali aspoň 18 rokov a preň zmenou náboženstva sa podrobili šesťtýždňovému katolíckemu náboženskému vyučovaniu. Odstúpiť od katolíckeho náboženstva tak skoro úplne znemožnili. Neboli s tým spokojní ani protestanti, ani z katolíkov tí, ktorí si chceli zmeniť náboženstvo, aký tak ako protestanti mohli uzavrieť druhé manželstvo. Po dlhých sporoch dosiahli novelizáciu zákona: kráľovské povolenie nebolo potrebné á šesťtýždňové predbežné katolícke vyučovanie tiež odpadlo. Miesto toho prestupujúci sa mal v prítomnosti dvoch svedkov v štyroch týždňoch dva razy hlásiť pred katolíckym duchovným a oznámiť mu svoj úmysel. Potom mu vydal katolícky farár alebo prítomní dvaja svedkovia osvedčenie, že sa bol odhlásiť, a vtedy ho mohla prijať iná náboženská spoločnosť. Podľa jozefínskych zákonov miešané manželstvo mohli uzavrieť len pred katolíckym duchovným, ktorý mu však nesmel klásť nijaké podmienky. Náboženstvo dietok určil zákon takto: Keď je otec katolík, všetky deti budú katolícke, ináč nasledujú náboženstvo rodičov podľa pohlavia. Protestanti neboli s týmto zákonom spokojní. Nevyhovoval však ani katolíkom. Keď totiž žena bola katolíčka, nebolo možno zabezpečiť katolícku výchovu všetkých dietok, ako žiadalo kánonické právo. Pod dojmom nemeckých udalostí (§ 196, 3) niektorí uhorskí biskupi žiadali v miešaných manželstvách dodržiavať kánonické predpisy; ináč povolili len pasívnu asistenciu duchovného. Ale protestanti na sneme r. 1840 žiadali, aby sa miešané manželstvá mohly uzavierať aj pred protestantským pastorom. Katolícku pasívnu asistenciu pokladali protestanti i liberálni katolíci za ponižujúcu a svetské úrady kde-tu pre ňu duchovných prísne trestaly. Uhorský biskupský zbor, aby vyhol zrážkam, vyslal do Ríma čanádskeho biskupa Jozefa Lonoviča vyjednávať so Sv. stolicou. Po dlhšom rokovaní dosiahol pre Uhorsko v miešaných manželstvách výnimočné ustanovenia. Sv. stolica povolila pasívnu asistenciu, ba uznala v Uhorsku za platné, i keď nedovolené, tie miešané manželstvá, ktoré neboly uzavreté formou, predpísanou Tametsim (t. j. uznala za platné miešané manželstvá, uzavreté pred protestantským pastorom). Uhorský snem r. 1843 44 zmenil jozefínsky zákon o miešaných manželstvách v tom zmysle, že katolícku výchovu všetkých dietok z miešaného manželstva možno zaručiť i vtedy, keď len matka je katolíčka. Tým vyhovel žiadosti katolíkov. Protestantom vyhovel zas tým, že povolil uzavrieť miešané manželstvo i pred pastorom. Protestantizmus v Uhorsku blížil sa takto ku svojej dávnej túžbe, aby bol postavený na úroveň katolíckeho náboženstva.

4. Revolučný rok 1848 zásadne odstránil v Uhorsku systém štátneho cirkevníctva a parlament si osvojil stanovisko úplnej rovnoprávnosti všetkých recipovaných náboženstiev. Hnutie za nezávislosť Uhorska od Habsburgovcov malo silnú ozvenu i v cirkevnom živote. Uhorská vláda dosadila na uprázdnené biskupské stolice svojich ľudí, a to: v Ostrihome Jána Háma, vo Spiši Vincenta Jekelfalussyho; do Jágra Lonoviča, do Banskej Bystrice Rudnianskeho. Nemaďarské národy v Uhorsku postavily sa na stranu cisárovu, lebo dúfaly, že splní ich národné požiadavky. Keď maďarské povstanie potlačili (1849), cisár odstránil nespoľahlivých cirkevných hodnostárov a vymenoval za biskupov zväčša Nemaďarov, na Slovensku Slovákov. Ostrihomským arcibiskupom sa stal Ján Scitovský, jágerským Vojtech Bartakovič, banskobystrickým Štefan Moyses, spišským Ladislav Zábojský, rožňavským Štefan Kollárčik, košickým Jozef Kunst, diakovským Jozef Juraj Strossmayer. Menovaní biskupi boli verní nielen cisárovi a svojmu národu, ale aj cirkevne stáli na výške svojho povolania. Záhrebské biskupstvo povýšil František Jozef I. na arcibiskupstvo.

5. Konkordát, ktorý uzavreli r. 1855 medzi Sv. stolicou a habsburskou monarchiou, platil aj v Uhorsku — ako v súčiastke monarchie — a aspoň za desať rokov vplýval na usporiadanie cirkevno-politických pomerov v Uhorsku. Pravda, keďže vznikol v čas habsburského absolutizmu, uhorskí biskupi (najmä maďarskej národnosti) sa zdráhali uznať ho. Ostrihomská provinciálna synoda r. 1858 ho však slávnostne uznala. Po uhorskom vyrovnaní (1867), podobne ako v Rakúsku, vlády ho nerešpektovaly, biskupi sa ho nedovolávali, hoci Sv. stolica sa ho pridržiavala až do zániku rakúsko-uhorskej monarchie (1918).

Utvorením dualizmu r. 1867 obnovili v Uhorsku ústavu. Liberálny duch, ktorý sa zmocnil väčšiny uhorského parlamentu, ukázal sa onedlho i v zákonodarstve. Zákon z r. 1868 dal obciam právo určiť, či školy majú byť rázu konfesionálneho alebo obecného. Tým stratila katolícka Cirkev mnoho škôl. V manželskom práve zákon z r. 1868 uznal kompetenciu cirkevných súdov len v čisto katolíckych manželstvách. V miešaných manželstvách dával možnosť obrátiť sa aj na nekatolícke cirkevné súdy. To dalo podnet k mnohým apostázam, lebo kto chcel uzavrieť druhé manželstvo, stal sa protestantom. V miešaných manželstvách zákon nariadil, aby deti nasledovaly náboženstvo rodičov podľa pohlavia. Márne sa snažil minister kultu barón Jozef Eotvos zaistiť rodičom právo

slobodne sa dohodnúť na náboženstve dietok. Liberálni poslanci ho prehlasovali. Po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti uhorský parlament postupoval proti katolíckej Cirkvi ešte radikálnejšie. Obnovili placetum a len na energické zakročenie ostrihomského arcibiskupa Šimona nepublikovali odhlasovaný zákon. Keď však rožňavský biskup Juraj Schopper vyhlásil vo svojej diecéze uznesenia vatikánskeho snemu, uhorský parlament žiadal ho prísne potrestať. Ba František Deák podal návrh na rozluku Cirkvi od štátu, uvedenie civilného manželstva a štátnych matrík. Ale pre vnútorné spory o návrhu predbežne nerokovali. R. 1883 stredné školy podriadili bezprostrednému dozoru ministerstva kultu a niektoré rehoľné školy, najmä školy františkánov a minoritov, zanikly. Pre manželský zákon z r. 1868 boli medzi katolíkmi a liberálmi stále škriepky. Konečne r. 1894 sa podarilo liberálom uzákoniť civilné manželstvo a štátne matriky s platnosťou od 1. okt. 1895. Odvtedy uznával uhorský štát len civilne uzavreté manželstvo a štátne matriky. Cirkevným tribunálom vynesené manželské rozsudky nerešpektoval. Zákon určil, že rodičia pred uzavretím civilného manželstva sa môžu dohodnúť o náboženstve dietok pred štátnym úradom. Židovské náboženstvo vyhlásili za recipované (občiansku rovnoprávnosť dostali r. 1867), ba zákon dovolil aj vystúpiť z cirkevnej spoločnosti a žiť bez vyznania.

6. Katolíci v Uhorsku — duchovní i laici — oddávna túžili po katolíckej autonómii (protestanti ju mali od r. 1791), ktorá by mala usporiadať pomer Cirkvi k štátu. Najmä bola by prevzala práva (voliť cirkevných hodnostárov, školské a majetkové veci), ktoré namiesto kráľa, ako najvyššieho patróna, vykonávala miestodržiteľská rada, resp. neskoršie ministerstvo kultu. Keďže po rakúsko-uhorskom vyrovnaní vláda sa tomu neprotivila a ochota bola aj v biskupskom zbore, zostavili r. 1869 prípravný výbor, ba nasledujúceho roku zvolili aj autonómnych členov (240 svetských a 68 duchovných), ktorí mali vypracovať stanovy pre katolícku autonómiu. Porady sa dlho ťahaly, ale neviedly k cieľu. Nebolo pre vec dostatočného porozumenia ani v cirkevných kruhoch (biskupi sa obávali o vplyv svetských na cirkevné veci), ani vo vláde, ktorá sa kŕčovite pridržiavala najmä spravovania katolíckeho fondu a vplyvu na vymenúvanie hodnostárov. Katolícku autonómiu si vzala do programu aj ľudová strana, založená grófom Ferdinandom Zichym (1894). Jej cieľom bolo zoskúpiť uhorských katolíkov na obranu svojich práv a odrážať útoky liberálov. Ale ani ona nič nedosiahla a otázka autonómie r. 1897 definitívne padla.

7. Katolícke duchovenstvo v Uhorsku do r. 1848 pokladali za šľachtu a ako také malo veľké výsady. Neplatilo daň a clá, nepodliehalo vojenskej povinnosti a verejnému súdnictvu. Vyšší hodnostári sa zúčastňovali na ríšskych snemoch, farári hlasovali na župných zasadnutiach, i keď rodom neboli šľachtici. Nižšie duchovenstvo živilo sa z príspevkov veriacich (lectica, párbér, ktorý platili len poddaní), miestami z desiatkov a z vlastných cirkevných majetkov. Keď to nestačilo, dostávali doplnok (kongruu) z náboženského fondu. R. 1848 uviedli v Uhorsku všeobecnú daňovú a r. 1868 aj všeobecnú vojenskú povinnosť. Bohoslovci dostali na obdobie štúdií odklad aktívnej služby, ale po vysviacke zaraďovali ich do zoznamu poľných kurátov. Keďže hmotné postavenie nižšieho kléru bolo dosť biedne, vzniklo r. 1885 hnutie pre usporiadanie farárskych a kaplánskych platov. Po dlhom rokovaní r. 1909 uskutočnil sa kongruový zákon, ktorý zaistil nižšiemu kléru minimálny dôchodok.

8. Rehoľníctvo opatreniami Jozefa II. (§ 187, 4) veľmi preredlo. František I. r. 1803 čiastočne vrátil majetky benediktínom, cisterciánom a premonštrátom (s povinnosťou vyučovať na gymnáziach v Levoči, Užhorode, Rožňave a neskoršie v Košiciach). Ostrihomský arcibiskup Ján Scitovský r. 1853 znovu osadil v Uhorsku jezuitov. Na Slovensku im dal miesto v Trnave a r. 1855 v Bratislave. Scitovský sa snažil presadiť z Poľska aj pavlínov, ale to sa mu nepodarilo.

Náboženský život veriacich v 19. storočí pre veľké politické nepokoje a ešte viac pre vzmáhajúci sa liberalizmus bol dosť slabý. Intenzívnejší spolkový život sa začal len v druhej polovici 19. storočia. 0 šírenie katolíckej tlače sa zaslúžil r. 1853 v Budapešti založený Szent-István Társulat a o slovenskú katolícku spisbu roku 1870 Andrejom Radlinským založený Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Medzi Slovákmi vzpružila náboženský a súčasne i národný život r. 1863 oslava pamiatky príchodu sv. Cyrila a Metoda na Verkú Moravu. Politicky bránila katolícke záujmy Zichyho ľudová strana, ktorú podporovali aj Slováci.

Mayer, Gesch. Osterreichs mit bes. Rucksicht auf das Kulturleben, 1909. — Hussarek, Grundrier des Staatskirchenrechtes 1907. — Bahr, Rudigier, 1917. — Fraknói, Magyarország egyh. és polit. Oserekiittetései a róm. szent-székkel. Bpest 1903. — Hóman-Szekfii, Magyar történet. Bpest 1938. — Karácsonyi, Magyarorezág egyh. tiirt. 1906. — F. Hrušoveký, Slovenské dejiny, 1940. — Rapant, Sloveneké povstanie. Turč. Sv. Martin. — Lukae Filip, Strossmayer i Hrvatstvo. Zagreb, 1926.

HLAVA III.
Katolícka Cirkev v ostatných štátoch.

§ 199. POMERY V TALIANSKU. ZÁNIK PÁPEŽSKÉHO ŠTÁTU.

1. Keď sa Pius VII. r. 1814 vrátil do Ríma, čakala ho ťažká úloha. Mal usporiadať revolúcion a Napoleonovým panovaním rozhárané pomery v cirkevnom štáte i v ostatných štátoch Talianska. So štátmi, ktoré rozhodnutím viedenského kongresu znovu dostaly samostatnosť, snažil sa pápež uzavrieť konkordáty. S talianskou republikou (Lombardskom), kreatúrou Napoleonovou (§ 192, 4), ešte roku 1803 uzavrel konkordát, podobný ako s Francúzskom. S Viktorom Emanuelom I., kráľom Sardínie a Piemontu, uzavrela Sv. stolica konkordát r. 1817 a podobne i s kráľovstvom sicílskym (1818). Tak nastaly v celom Taliansku znesiteľné cirkevné pomery, hoci stopy Napoleonovho poručníctva nad Cirkvou bolo všade badať. Ale politicky prežívalo Taliansko ťažkú krízu. Bolo rozdrobené na malé štáty, zväčša s cudzími dynastiami (francúzska, španielska, rakúska), a zápasilo s neznesiteľnými hospodárskymi a sociálnymi ťažkosťami. Preto nie div, že sa v celom Taliansku uvažovalo o spôsoboch, ako zlepšiť položenie. Vznikol tajný spolok karbonárov, ktorý sa dožadoval všade konštitucionálnej vlády. Vytýčil si za cieľ vypudiť z Talianska cudzincov — najmä Francúzov a Rakúšanov (Tedeschi) — a konečne zjednotiť celé Taliansko. Národné hnutie zachytilo nielen civilov, ale našlo silnú ozvenu aj v duchovenstve (Gioberti, Rosmini). Išlo hlavne o dve veci: uviesť všade duchu doby primerané konštitucionálne vlády a odstrániť cudzincov. Keďže pápež mal značný štát, hnutie sa týkalo predovšetkým jeho.

Viedenským kongresom (1814-15) reštaurovaný pápežský štát so svojím zastaralým vnútorným zriadením bol jediný, ktorého panovníkom bola duchovná osoba. Už táto okolnosť pôsobila anachronicky. Bolo zjavné, že cirkevný štát sa v zlaicizovanom a zosekularizovanom svete dlho neudrží. Doba žiadala demokratickejšiu vládu, Taliani sa chceli zjednotiť a vypudiť z krajiny cudzincov. Pápežskému štátu sa zdalo, že nemôže splniť ani jednu z týchto požiadaviek. Svetský panovník ťažko sa delil so svojimi poddanými o panovnícku moc. Tým ťažšie to išlo pápežstvu s jeho stredovekou absolutistickou tradíciou a konzervatívnymi zásadami. Na cirkevnom poli išlo pápežstvo dobudovať svoj dogmatický absolutizmus (primát, neomylnosť), čo vplývalo aj na jeho politické zmýšľanie. Ťažko chápalo demokratické myšlienky o konštitucionálnej vláde, najmä preto, lebo vychádzaly z nepriateľského liberalizmu. Ďalej pápežstvo malo pomáhať vytlačiť z Talianska cudzincov, teda i katolícke Rakúsko, ktoré bolo jeho najpevnejšou oporou po zaniknutí rímsko-nemeckého cisárstva (§ 198, 1). Talianske národné prebudenie bolo by pohlo Inocenta III. (§ 102, 4) alebo Júlia II. (fuori i barbari), ale pápežom 19. storočia bolo neprijateľné.

2. Europské veľmoci opätovne radily pápežovi uskutočniť potrebné reformy v cirkevnom štáte. Ani Leo XII., ani Gregor XVI. (najmä nie ich štátni tajomníci Bernetti a Lambruschini) nedali sa k tomu pohnúť. Najmä nechceli pribrať do dôležitejších štátnych úradov civilov a nedovolili samosprávu obcí. Ba v cirkevnom štáte zakázali uviesť moderný premávkový prostriedok — železnice a plynové svetlo. Keď nastúpil na trón Pius IX. (1846-78), vyhovel moderným požiadavkám, ale bolo už neskoro. R. 1847 zriadil konštitucionálnu monarchiu s dvoma komorami. Ministerstvá, okrem štátneho sekretariátu, sprístupnil aj laikom. Národné hnutie prijalo novú ústavu veľmi nadšene. Onedlho však žiadalo pápeža, aby sa postavil na čelo celonárodného hnutia a pomohol vytlačiť cudzincov, najmä Rakúšanov. Pius IX. po krátkom váhaní to odoprel. Radikálna strana „Mladotalianov" (La Giovane Italia; Risorgimento) sa od pápeža odvrátila a hľadala nového vodcu. Obrátila sa ku Karolovi Albertovi, panovníkovi Sardínie a Piemontu, ktorý už oddávna nenávidel Rakúsko a pápeža. Pius IX. razom stratil svoju popularitu, ktorú si získal tým, že dal cirkevnému štátu konštitucionálnu vládu. R. 1848 sa strhla i v Ríme revolúcia, ktorá sa snažila zbaviť sa „klerikálneho otroctva". Pápežského ministerského predsedu grófa Pellegrina Rossiho povstalci zavraždili. Pápež sa zachránil len útekom do Gaety v Neapolsku. Generál Garibaldi zaujal Rím. Národné zhromaždenie vyhlásilo rímsku republiku a zhabalo celý cirkevný majetok. Pius IX. vo svojom ťažkom položení žiadal Francúzov a Rakúšanov o pomoc. Talianskych nacionalistov tým ešte viac podráždil. Francúzske a rakúske vojská zachránily pápežské panstvo (1849) a povstanie nemilosrdne potlačily. Pravda, ukrutnosti, ktoré pritom popáchaly, pripísaly sa na účet pápežovi. Pius IX. o konštitucionálnej vláde nechcel potom ani počuť a veľmi prísne obnovil starý absolutizmus. Bol to základný omyl a neopatrnosť, ktorá len urýchlila blížiacu sa katastrofu. Ľud začal nenávidieť v Piovi IX. nielen panovníka, ale aj pápeža. Márne sa snažil amnestiou a reformnými opatreniami hojiť rany revolúcie. Do ľudového povedomia sa hlboko vžilo presvedčenie, že pápež je nepriateľom pokroku a slobodného Talianska. Tajné spolky karbonárov maly tak fahkú prácu. Poriadok mohly udržať len cudzie vojská, ktoré sa natrvalo osadily v pápežskom štáte.

3. Kým v cirkevnom štáte pri asistencii francúzskych a rakúskych bajonetov vládol krutý absolutizmus, v Sardínii a v Piemonte nový panovník Viktor Emanuel II. (1849-79) vedel utvoriť moderné, talianskemu ľudu imponujúce politické pomery. Hlavný podiel na tom mal jeho geniálny ministerský predseda Cavour, ktorého podporovaly tajné spolky karbonárov. Piemont sa stal útočišťom všetkých politických zbehov a strediskom hnutia za „zjednotené Taliansko". Zákonodarstvo Piemontu bolo presiaknuté nielen duchom nacionálnym, ale aj proticirkevným. R. 1848 vypovedali jezuitov, zrušili kňazské výsady a všetky kongregácie, ktoré sa nezaoberaly vyučovaním alebo ošetrovaním chorých. Konečne r. 1866 zosekularizovali všetok cirkevný majetok a duchovným dali plat zo štátnej pokladnice.

Minister Cavour sa tajne dohodol s Napoleonom III. vytlačiť Rakúšanov z Talianska. Lombardsko pripadlo r. 1859 Piemontu, a keď rakúske vojsko opustilo obsadené čiastky pápežského štátu, tamojší občania sa hneď vzbúrili a pripojili sa k sardínsko-piemontskému kráľovstvu. R. 1860 pripojily sa k nemu i Parma, Mondena a Toskána. Sardínsko-piemontský kráľ Viktor Emanuel II. prijal r. 1861 názov „kráľa Talianska". R. 1860 zaujal Garibaldi kráľovstvo neapolské, Rakúsko stratilo r. 1866 benátske kráľovstvo, ktoré sa tiež dostalo talianskemu kráľovi. Ostal len o dve tretiny svojho bývalého rozsahu zmenšený pápežský štát (Rím a najstaršia časť dedičstva sv. Petra; § 73). Ináč celé Taliansko bolo zjednotené pod žezlom Viktora Emanuela II. V pripojených čiastkach všade uviedli taký cirkevný poriadok, aký bol v Piemonte. Zhabali cirkevný majetok, uviedli civilné manželstvo a štátne školy.

4. Pápežský štát bránila ešte malá posádka Francúzov, ktorá niekoľko ráz zmarila pokusy Garibaldiho zmocniť sa aj ostatku cirkevného štátu. Viktor Emanuel II. prisľúbil síce Napoleonovi III., že ostatok štátu ponechá pápežovi, ale nemienil to vážne. Okyptený pápežský štát mal znášať všetky bývalé ťarchy. Tak sa ľahko zahniezdila v ňom nespokojnosť. Celkove pápežský štát už nebol životaschopný. Keď Francúzsko za prusko-francúzskej vojny r. 1870 odvolalo svoje vojsko z cirkevného štátu a Napoleon III., ktorý už len jediný držal nad ním ochrannú ruku, musel odstúpiť, piemontské vojsko vtrhlo do Ríma a po krátkom boji ho obsadilo (20. sept. 1870). Rímsky ľud napochytre urobeným plebiscitom sa osvedčil za pripojenie Ríma a ostatku pápežského štátu ku kráľovstvu talianskemu. Viktor Emanuel sa osadil v Kvirináli. Pápežovi ponechali Vatikán, Laterán a vilu Castel Gandolfo.

Pius IX. protestoval proti neprávosti, a tak vznikol medzi Sv. stolicou a talianskym kráľovstvom dlhotrvajúci trápny spor. Pápež sa stal „vatikánskym väzňom" (pápeži po Pia XI. po svojej voľbe neopustili už budovy Vatikánu) a tzv. „rímska otázka", ktorú si osvojil celý kresťanský svet, bola otvorenou ranou na tele talianskeho kráľovstva. Garančným zákonom z r. 1871 poskytla talianska vláda pápežovi 3 a milióna frankov ročne ako odškodnú rentu, dovolila slobodne užívať vatikánsky a lateránsky palác a vilu Castel Gandolfo, zaručila práva a pocty suveréna, neporušiteľnosť osoby, telesnú stráž, vlastný poštový a telegrafný úrad, slobodné spojenie s vyslancami cudzích mocností a iné. Ale Pius IX. ponuku talianskej vlády neprijal, aby týmto nepriamo nesúhlasil s bezprávím, ktoré na ňom spáchali. Výdavky cirkevnej správy hradil z milodarov veriacich celého sveta, z tzv. „svätopeterských halierov". R. 1874 potvrdil dekrét Penitenciárie „Non expedit", podľa ktorého katolíkom talianskeho kráľovstva zakázali zúčastniť sa na politických voľbách (r. 1876 povolili im zúčastniť sa na obecných a provinciálnych voľbách). Katolícky svet pri každej príležitosti protestoval proti násilenstvu talianskeho štátu. Leo XIII. r. 1887 bol ochotný vyrovnať sa s talianskym kráľovstvom s podmienkou, „aby pápež nebol podriadený svetskej moci a mal opravdivú slobodu". Ale kráľ Humbert odpovedal svojím kategorickým „Roma intangibile". Cirkevno-politické zákony, ktoré boli platné v Piemonte a ostatných pripojených štátoch, vláda rozprestrela aj na cirkevný štát, takže v celom zjednotenom Taliansku postup oproti Cirkvi bol jednotný. Cirkevné majetky — nevynímajúc ani majetky Propagandy — všade zhabali. Vo všeobecnosti vládol v Taliansku až do svetovej vojny liberálny duch so silným protináboženským a proticirkevným zahrotením. Leo XIII. a najmä Pius X. sa všemožne pričinili o povznesenie talianskeho náboženského života, pravda, takým spôsobom, aký bol v nových pomeroch možný. Ich snahy nevyšly nazmar. Vytvorilo sa ovzdušie, v ktorom vláda po svetovej vojne uznala za dobré vyrovnať sa so Sv. stolicou (lateránska zmluva r. 1929) a konkordátom urovnať cirkevné pomery v Taliansku. V novom konkordáte zriekol sa taliansky štát svojej dovtedajšej politiky, utlačujúcej Cirkev, a katolícke náboženstvo uznal za štátne. Biskupom zaručil úplnú slobodu pri vykonávaní úradu, zaviazal sa chrániť kresťanské manželstvo, školy a náboženské ustanovizne. Svetskému a rehoľnému duchovenstvu je účasť na politike zakázaná. Štát sa snaží s Cirkvou ruka v ruke pracovať na ozdravení verejného života. Na Kapitole postavili kríž, ktorý symbolicky hlása, že v Taliansku sú dané možnosti, aby sa začala nová náboženská éra a vytvoril sa „katolícky národ".

5. Pápežský štát po svojom vyše tisícročnom jestvovaní zanikol 20. sept. 1870, teda niekoľko týždňov po vyhlásení dogmy o pápežskej neomylnosti a primáte (18. júla 1870; § 209, 3). Nápadne sa tu stretly na prvý pohľad nesúvisiace dejinné udalosti. V skutočnosti však úzko súvisely. Pápežský politický štát nemohol mat cieľ sám v sebe; bol len prostriedkom, potrebným lešením vo vývine a dobudovaní pápežskej duchovnej moci. Keď ju dogma o neomylnosti a primáte dovŕšila, pápežský štát stratil (aspoň vo forme politickej) svoj smysel a bol zbytočný. Politický štát v takej forme, v akej bol v stredoveku a v novej dobe, nielen že by nebol napomáhal duchovnú moc, ale priamo by jej bol prekážal uplatniť sa vo svete s každej stránky. Strata politického pápežského štátu Cirkvi priamo osožila. Zrušením politickej moci pápežovej odpadly všetky balasty, prestaly všetky príkoria, ktoré kresťanstvo v stredoveku a novoveku muselo znášať len preto, lebo pápežstvo bolo aj politickou mocou. Pápež sa vyslobodil z krážov politiky, vymanil sa z myšlienkového sveta svetských politikov (často veľmi podivného a nemravného). Nebol suverénom ako ostatní panovníci, a predsa bol ním úplne zvláštnym a jedinečným spôsobom. Jednotlivcom a národom, ktorí často pre politického pápeža nemali prístup k duchovnému pápežovi, teraz už nič nestálo v ceste k ich otcovi a námestníkovi Kristovmu. To, že ho bez práva obrali o jeho politickú moc, že bol „vatikánskym väzňom", neodňalo mu autoritu, ba naopak, ešte zvyšovalo jeho príťažlivosť. Medzi pápežom a veriacim svetom vznikol znovu duchovný srdečný pomer, ktorý má byt medzi otcom a dietkami. Rokom 1870 sa začala nová, čisto cirkevná doba v dejinách západného kresťanstva. Pravda, to všetko nič nemení na skutočnosti, že spôsob, akým odňali pápežovi jeho štát, bol nedôstojný a uponižujúci. Preto

pápežstvo sa spočiatku pridržiavalo — zodpovedne svojej tradícii — reštitúcie cirkevného štátu ako podmienky sine qua non zmierenia s Talianskom. Ale už Leo XIII. diplomaticky geniálne zredukoval svoje požiadavky na teritoriálne minimum (kuriálne kruhy sa však kŕčovite pridržiavaly celistvosti pápežského štátu a niektorí prihorliví teológovia sa usilovali odôvodniť to aj dogmaticky, čo pravda, bolo nemúdre). Čas pomaly ochladil jednu i druhú stránku. Kúria nahliadla, že nie je možné, ba ani radné, aby sa vzkriesil starý pápežský štát (úplne nábožensky založený Pius X. málo dbal na politiku!). Talianska vláda zas pochopila, že pápež — hlava celého kresťanstva — nemôže podliehať svetskej moci. Hľadal sa teda na oboch stranách spôsob, ako riešiť rímsku otázku, a konečne sa i našiel. Fašistické Taliansko na čele s Mussolinim, liberalizmom nezaťaženým, a ďaleko do budúcnosti hľadiaci Pius XI. v lateránskej zmluve z 11. februára 1929 našli pre obe stránky prijateľné riešenie. Vznikol reálnopoliticky bezvýznamný Vatikánsky štát (Cittá del Vaticano), ale so všetkými atribútmi suverénnosti. Tým prestalo 60-ročné napätie medzi Talianskom a Sv. stolicou.

Lateránska zmluva medzi talianskym kráľovstvom a Sv. stolicou (bez medzinárodnej garancie!), o ktorú sa v medzinárodnom práve opiera pápežský štát, zaistila suverénnosť vatikánskeho mesta, exteritoriálnosť troch hlavných bazilík (Laterán, S. Maria Maggiore, Sv. Pavol), kuriálnych úradov a vily Castel Gandolfo. Pápež sa zriekol cirkevného štátu v jeho starej rozsiahlosti a uznal talianske kráľovstvo na čele s dynastiou Savoyovcov so sídlom v Ríme. Taliansky štát sa zaviazal splatiť pápežovi odškodné 1750 miliónov lír (miliardu v cenných papieroch, ostatok v hotovosti).

Cittá del Vaticano meria 44 hektárov a má asi tisíc obyvateľov. Je teda najmenším štátom sveta. Jeho ročný rozpočet je asi 180 miliónov lír, čo sa kryje z úrokov, ktoré podľa finančnej dohody platí Taliansko a z milodarov celého katolíckeho sveta (obulus s. Petri). Americkí a kanadskí katolíci sa dobrovoľne zaviazali raz navždy, že budú hradiť chybujúci ostatok v pápežskom rozpočte. Poloúradným orgánom Vatikánu je „Osservatore Romano" (založ. r. 1861), ktoré pritom, že bráni záujmy kat. Cirkvi — podáva spoľahlivé správy o Vatikáne celému svetu.

Orsi, L'Italia moderna, Milano 1900. — Rinaudo, 11 risorgimento ita-liano, 1911. — Gay, Un siecle d'-histoire italienne, Paris 1931. — Sternfeld. Die nationale Einigung Italiens im 19. Jh., 1920. — Ruffini, La vita religiosa dí Al. Manzoni, Bari 1931. — Padovani, V. Gioberti ed il Cattolicismo, Mi- lano 1928. — Rinaldi, Gioberti e il problema del Resorgimento, Firenze 1930. — Paléologue-Baudisch, Cavour, 1928. — Salata, Per la storia diplomatica della questione romana, Milano 1929. — Lecanuet, Les dernieres années du pontificat du Pie IX., Paris 1931. — Heiner, Der Syllabus, 1905. — Stefenelli, Die Warheit iiber die riimische Frage, 1928.

§ 200. PAPEŽOVIA V 19. STOROČÍ A PRED SVETOVOU VOJNOU.

1. Keďže po smrti Pia VI. Francúzi obsadili Rím, zišla sa konkláva v Benátkach pod rakúskou ochranou. Zvolili kardinála Chiaramontiho z rehole benediktínov ako Pia VII. (1800-23), človeka láskavého a poníženého, pritom pevného a prezieravého. Napoleon sa snažil dohodnúť s novým pápežom, ale onedlho urobil ho svojím väzňom. Pius VII. prežíval ťažké chvíle pokorovania, kým sa neskončila Napoleonova sláva. Po svojom návrate do Ríma (1814) snažil sa pápež usporiadať Napoleonovým panovaním rozhárané pomery v cirkevnom štáte. Odstránil Napoleonov kódex a reformnými zákonmi uviedol v pápežskom štáte novú organizáciu. Jeho pravou rukou bol štátny sekretár kard. Consalvi. Usporiadal financie štátu a čiastočne súhlasil s vyvlastnením majetku Francúzmi. R. 1814 obnovil rehoľu jezuitov (§ 188, 5). Konkordátmi usporiadal cirk. pomery v Bavorsku, Prusku a niektorých talianskych štátoch. Napoleonovej rodine poskytol v Ríme azyl.

2. Leo XII. (1823-29), kard. Hanibal della Genga, človek zbožný a rozhodný, pokračoval v reštauračnom diele svojho predchodcu. Usporiadal v cirkevnom štáte školstvo, založil Congregatio Studiorum, ktorá mala dozerať na katolícke školstvo, jezuitom vrátil Collegium Romanum, podporoval írske a nemecké kolégium. Ostro vystúpil proti šíriacej sa nemravnosti a proti tajným spolkom slobodomurárov. Obnovil inkvizíciu! I keď bol vysoko učený, nebol dosť prezieravý. Neuhádol vždy to, čo doba vyžadovala, a nebol dosť šťastný ani vo voľbe svojich spolupracovníkov (jeho štátnym sekretárom bol 80-ročný kard. Della Somaglia!). Indiferentizmus, ktorý ničil pozitívnu vieru, a protestantské biblické spoločnosti, ktoré v ohromnom množstve šírily skomolené preklady sv. Písma, rozhodne odsúdil. R. 1825 veľkolepo slávil „svätý rok", ktorý priviedol do Ríma státisíce pútnikov. Bola to od dávnych rokov prvá medzinárodná manifestácia katolíkov, ktorá dokazovala, že Cirkev i pri všetkých pohromách poslednej doby žije a chce žiť. Leo XII. vážne odporúčal biskupom, aby sa menej miešali do vrtkavej svetskej politiky a miesto nej aby sa starali o vnútorné prebudovanie človeka. Tejto zásady sa pridržiaval aj vtedy, keď videl, že mnohým biskupom sa nepáči. Leov nástupca Pius VIII. (1829-30) bol stále chorý a panoval sotva 20 mesiacov. Obnovil nariadenia svojho predchodcu proti tajným spolkom a zasiahol do nemeckého sporu pre miešané manželstvá (§ 196, 3).

3. Gregor XVI. (1831-46), kard. Bartolomej Cappellari z rehole kamaldulov, bol teologicky a právnicky vysoko vzdelaný a skromný. Zmýšľal prísne cirkevne, ale neskúsil svet a v politike sa vôbec nevyznal. Za neho sa vzmáhalo národné hnutie, ktoré chcelo zjednotiť celé Taliansko a vytlačiť Rakúšanov z Apeninského polostrova. Ani pápež, ani jeho štátni sekretári Bernetti a Lambruschini nezaujali však k hnutiu primerané stanovisko (§ 199, 2). V cirkevnom štáte uviedol niektoré novoty na podporu obchodu a priemyslu, čím sa blahobyt poddaných

zvýšil, ale o demokratickejšom vládnom zriadení nechcel ani počuť. Každý pokus o to s pomocou Rakúšanov potlačil. Tým popudil proti sebe a proti pápežstvu vôbec prívržencov „Mladého Talianska". Revolucionári advokát Mazzini a lekár Turini ešte odhodlanejšie pracovali za zjednotenie Talianska. Na cirkevnom poli rozvinul Gregor XVI. rozsiahlu činnosť. Vo svojich encyklikách vystúpil proti náboženskej ľahostajnosti, racionalizmu, tradicionalizmu a neobmedzenej slobode svedomia (encyklika Mirari vos z r. 1832). Odsúdil mylné náuky Hermesa, Bautaina a Lamennaisa. Podporoval misijné hnutie, umenie (egyptské múzeum v Lateráne) a vedu. Do kardinálskeho sboru povolal veľkého znalca rečí Meolantiho († 1849) a polyhistora Angela Maia († 1854).

4. Pius IX. (1846-78), gróf Ján Mastai-Ferretti, zo všetkých pápežov panoval najdlhšie (32 roky; Annos Petri non videbis!?). Bol pokojamilovný, ale okolnosti ho zatiahly do najprudkejšieho politického boja tak v Taliansku, ako i v Nemecku a inde. V cirkevnom štáte vyhovel žiadosti ľudu a r. 1848 zriadil konštitucionálnu vládu (§ 199, 2). Keď sa však nechcel postaviť na čelo hnutia za zjednotenie Talianska, a najmä keď nechcel vypudiť Rakúšanov, vznikla revolúcia a musel utiecť do Gaety v Neapolsku. Po svojom návrate obnovil absolutizmus, čím urýchlil zánik cirkevného štátu (§ 199, 4). Pre Sylabus (§ 208, 2) a dogmu o pápežskej neomylnosti dostal sa do sporu s panujúcim liberalizmom. Tak na konci jeho pontifikátu nebolo v Európe vlády, ktorá by bola mala priateľské styky s Vatikánom. Najcharakteristickejším znakom jeho pontifikátu bola centralizácia duchovnej moci v Ríme a v osobe pápežovej. Je to ovocie dlhého vývinu, ktoré dozrelo za panovania Pia IX. Sekularizáciou biskupi stratili svoju politickú moc a tak viac záviseli od pápeža. Konkordáty 19. storočia ako zmluvy štátnych vlád so sv. stolicou a moderné premávkové prostriedky, ktoré umožnily Rímu stýkať sa ľahko aj s najodľahlejšou cirkevnou jednotkou, prajne pôsobily na cirkevnú centralizáciu. Cirkevná činnosť Pia IX. je veľkolepá a zasluhuje obdiv. Konkordátmi s európskymi a americkými štátmi urovnal všade cirkevné pomery. V Anglicku (r. 1850) a Holandsku (1853) obnovil hierarchiu. Zriadil 29 nových arcibiskupstiev, 132 biskupstiev a 33 apoštolských vikariátov. Štyri razy zhromaždil okolo seba biskupov celého sveta, a to r. 1854 (dogma o Nepoškvrnenom Počatí Matky Božej), r. 1862 (kanonizovanie japonských mučeníkov), príležitosti výročia mučeníckej smrti apoštolských kniežat — (1867) a vatikánskeho koncilu (1870). Encyklikami vyzýval biskupov k bedlivosti, katolíckych svetských činiteľov horlive a neohrozene brániť cirkevné práva. Pius IX. všemožne napomáhal filozofické hnutie novoscholastické, ktoré malo tlmiť prílišný vplyv modernej antimetafyzickej filozofie na katolícky duchovný život. Sylabus a encyklika Quanta cura z r. 1864 sa snažily čeliť týmto prúdom doby (indiferentizmus, socializmus, komunizmus), ktoré chcely vytlačiť Cirkev z verejného života. Pre Sylabus liberálny svet sa osopil na pápeža, ale pre katolíkov znamenal maják, ktorý bezpečne ukazoval cestu cez úskalia moderných bludov. Počet beatifikácií a kanonizácií za Pia IX. je väčší ako za posledných 150 rokov spolu. Najslávnejším pápežovým činom bol vatikánsky všeobecný snem r. 1869-70 (§ 209), na ktorom vyhlásili dogmu o primáte a o neomylnosti rímskeho biskupa. Čím viac útočil naňho liberálny svet, tým oddanejší mu boli katolíci, čo skvele dokázali pri jubileu jeho 25-ročného pápežstva (1871) a 50-ročného biskupstva (1877). Zomrel 86-ročný. Keď r. 1881 prenášali jeho telesné pozostatky do kostola San Lorenzo, hlúčok talianskych nacionalistov chcel hodiť jeho rakvu do Tibera.

5. Leo XIII. (1878-1903), rodinným menom Joachim Pecci, zdedil po svojom predchodcovi rozhárané pomery v celej Cirkvi („vatikánsky väzeň"). Ale s neobyčajnou múdrosťou a pevnou rukou sa mu podarilo na mnohých miestach zlepšiť stav Cirkvi alebo nedovoliť ho aspoň zhoršiť. Len v Taliansku ani pri najlepších snahách nemal úspech. Bol ozajstným „učiteľom národov". Za hlavný cieľ svojho pontifikátu si vytýčil uskutočniť dorozumenie medzi Cirkvou a modernou kultúrou. Už Leo XII. konštatoval, že slabosť Ríma je v tom, že sa mu odcudzily národy. Leo XIII, získal ich späť dôkazom, že Cirkev je matkou kultúry a stĺpom spravodlivosti. Vo svojich mnohých encyklikách dokazoval, že svet na poli vedy a vynálezov nadmieru pokročil, ale súčasne sa odcudzil aj Bohu. preto je vo svojich sociálnych základoch otrasený. K ozdraveniu sveta odporúčal pobožnosť k najsv. Srdcu Ježišovmu, ktorému zasvätil celé ľudstvo, ďalej pobožnosť k najsv. sviatosti oltárnej (eucharistické kongresy), úctu Kráľovnej sv. ruženca a sv. Jozefa. Staral sa o obnovu kresťanského života rodinného, o mariánske kongregácie, katolícku tlač a spolky.

Leo XIII. a podivuhodnou istotou zaujal stanovisko k mnohým otázkam svojej doby. Encyklikou Aeterni patris (1879) otázke viery a vedy poukázal na syntézu prirodzeného a nadprirodzeného vo filozofii sv. Tomáša. Tomizmus odporúčal za základ filozofických štúdií (sv. Tomáš, patrón kresťanských škôl). Biskupom naložil starať sa o náležité vedecké vzdelanie a asketickú výchovu kléru. V encyklike Immortale Dei (1885) poučoval kniežatá a národy o potrebe kresťanského zriadenia štátu a o pomere Cirkvi k štátu. Katolíkom kázal byť dobrými vlastencami, nech je štátna forma akákoľvek, keďže Cirkev nemá záujmu na jej akosti (encyklika Libertas, 1888). Preto odporúčal aj francúzskemu kléru neprotiviť sa republikánskej štátnej forme (encykl. Sapientiae christianae, 1890). V srdciach všetkých Slovanov postavil si pomník nehynúcej vďačnosti encyklikou Grande munus (1880) o slovanských apoštoloch sv. Cyrilovi a Metodovi, ktorých sviatok uviedol v celej Cirkvi (navrhol mu to djakovský biskup Strossmayer). Najväčší ohlas v kresťanskom svete vzbudila jeho sociálna encyklika Rerum novarum (1891). Podal v nej kresťanské smernice, ako riešiť pálčivú robotnícku otázku. Ani Cirkev, ani štát ju nemôže riešiť osobitne, ale obe spoločnosti si musia podať ruky pri usporiadaní sociálnych pomerov. R. 1883 sprístupnil vatikánsky archív vedeckému bádaniu celého sveta, pričom naznačil práva a povinnosti historika: nepísať nepravdu, nezamlčať pravdu ani vtedy, keby bola Cirkvi a pápežstvu nepríjemná.

Aj biblickým štúdiám ukázal správne cesty (encykl. Providentissimus Deus, 1893). R. 1903 zriadil osobitnú biblickú komisiu pre štúdium biblických otázok.

Ako jeho predchodca, aj Leo XIII. zriaďoval hierarchiu v rozličných štátoch (spolu 248 arcibiskupstiev a biskupstiev), medzi nimi v Bosne a Hercegovine, v Bulharsku, Škótsku, Japonsku a v Afrike. Jeho múdrosť a spravodlivosť uznal nielen katolícky svet, ale aj inoverci. Nemecko a Španielsko mu zverilo rozriešiť spor o Karolínske ostrovy (§ 197, 7). Láska katolíkov a úcta panovníkov katolíckych aj inovereckých prejavila sa vo vrúcnych blahoželaniach a bohatých daroch, ktoré mu posielali z príležitosti jeho zlatého a diamantového kňazského jubilea, a najmä keď slávil 25. výročie svojho pápežstva (1903).

Leo XIII. až do poslednej hodiny svojho vysokého veku (94 roky) bedlivo pozoroval život a usiloval sa kladne rozriešiť jeho spletité problémy. Hoci pápežstvo pozbavili svetskej moci, predsa za jeho pontifikátu získalo nový lesk a Cirkev sa stala vplyvnejšou a váženejšou ako predtým.

6. Kým Lea XIII. pokladali „za pápeža diplomacie, kráľov, cisárov a biskupov", jeho nástupca Pius X. (Jozef Sarto; 1903— 14) bol „pápežom teológie, chudobných a farárov" (Fevre), ozaj „pápežom pastorácie". Pochádzal z chudobnej roľníckej rodiny. Prešiel všetkými stanicami pastoračného života a bezprostredne pred svojím pontifikátom bol benátskym patriarchom. Svoj program označil slovami sv. Pavla k Efezanóm „Instaurare omnia in Christo". Uskutočnil ho tak, že ho môžeme pokladať za najväčšieho reformného pápeža od tridentského snemu. Cez celý svoj pontifikát rozhodne bojoval proti modernizmu — súhrnu to moderných bludov (dekrét „Lamentabili", encykl. „Pascendi") a proti talianskej (Romolo Murri) a francúzskej (Sillon; § 193, 3) kresťanskej demokracii, ktorá bola spočiatku dobre myslená, ale sa zvrhla. Keďže práve pri jeho voľbe došlo k smutným neprístojnostiam (exkluzíva cisára Františka Jozefa I. proti Rampollovi, podaná krakovským kard. Puzynom), konštitúciami „Commissum nobis" a „Vacante Sede Apostolica" z r. 1904 znovu zriadil pápežskú voľbu a pod trestom exkomunikácie zakázal svetskej moci miešať sa do nej. R. 1908 zreorganizoval rímsku kúriu (Sapienti consilio), súdny dvor oddelil od kongregácií, správnych to orgánov, presne vymedzil ich agendu a kompetenciu. Založil „Acta Apostolicae Sedis" ako úradný orgán pápežskej kúrie. Motu propriom „Arduum sane" (1904) nariadil nové kodifikovanie cirkevného práva (Codex juris canonici), čo samo v sebe stačí, aby jeho pontifikátu dalo epochálny význam. Pre dôkladné biblické štúdiá zriadil pri gregoriánskej univerzite „Pontificium Institutum Biblicum" a benediktínov poveril zrevidovať text Vulgáty (do r. 1940 vyšlo: Pent. Jos., Jud.). Zreformoval bohoslužbu, liturgiu, cirkevnú hudbu a spev (gregoriánsky), breviár, sviatky a semináre (1911). Úctu k oltárnej sviatosti dvíhal odporúčaním každodenného sv. prijímania a svetovými eucharistickými kongresmi. Uskutočnil vera kanonizácií a beatifikácií. Menej šťastný bol Pius X. vo svojej cirkevnej politike. Ani sa o ňu veľmi nestaral. No nie dosť šťastne si vybral za štátneho sekretára sotva 38-ročného kardinála Merryho del Val († 1930). Pomer k talianskemu kráľovstvu spočiatku ostal taký ako za Lea XIII. Neskoršie pri určitých podmienkach dovolil katolíkom zúčastniť sa na parlamentných voľbách. Veľmi bolestne sa ho dotkla francúzska (§ 193, 3) a portugalská (§ 203, 2) rozluka Cirkvi od štátu. Dožil sa vypuknutia prvej svetovej vojny, ktorú už dávnejšie predvídal. Zomrel 20. aug. 1914. Proces o jeho kanonizáciu sa začal r. 1923.

Seppelt-Loffler, Papstgesch. 1938. — Hartmann, Hundert Jahre italie-nischer Gesch. 1916. — Crispolti, Pio IX, Leone XIII, Pio X, Benedetto XV, Milano 1932. — Schilling, Die Staats- u. Soziallehre des Papstes Leo XIII, 1925. — Soderini, Il Pontificato di Leone XIII. Milano 1932. — Cigala, Vie intime de Pie X, Paris 1926. — Grohmann, Die wichtigsten Reformen Pius X, 1916. — Vercesi, Tre Segretari di Stato: Consalvi, Rampolla, Gasparri, Venezia 1932.

§ 201. CIRKEV VO ŠVAJČIARSKU, BELGICKU, HOLANDSKU A ŠKANDINÁVII.

1. Francúzska revolúcia viedla aj vo švajčiarsku k politickému a cirkevnému rozvratu. Keď ho r. 1798 obsadili Francúzi, zriadili v ňom „nerozdeliteľnú helvétsku republiku" a cirkevné majetky zosekularizovali. Proti novej vláde vznikla vzbura, a preto Napoleon — ako protektor — zmenil Švajčiarsko na federatívnu republiku (1803). Cirkevné majetky sa zväčša prinavrátily a v náboženských veciach podľa novej ústavy mala rozhodovať spolková rada väčšinou hlasov. Pius VII. r. 1815 a Leo XII. dali Švajčiarsku nové cirkevné podelenie, podľa ktorého má 5 biskupstiev. Do r. 1830 neudialy sa vo Švajčiarsku v cirkevnom živote zvláštne výkyvy. Odvtedy však protestanti a liberáli prudko útočili proti Cirkvi a len v najnovších časoch sa pomery miestami zlepšily. Radikálni vyslanci niektorých kantónov zostavili na schôdzke v Badene r. 1834 tzv. 14 badenských článkov, ktoré zväčša prijaly všetky kantóny. Podľa nich je Cirkev vo Švajčiarsku úplne podriadená štátu. V kantónoch, kde mali väčšinu protestanti, zrušili všetky kláštory (1841) a len keď ľud prejavil svoju nevôľu, povolili tri ženské rehole. Nato sa začali katolíci organizovať a snažili sa dosadiť v kantónoch katolícku vládu. Keď lucernský kantón povolil jezuitom osadiť sa vo Freiburgu, radikáli sa vzbúrili proti „jezuitskej vláde" a aj v iných kantónoch sa snažili odstrániť katolíkom prajné vlády. Na obranu svojich práv utvorilo sedem katolíckych kantónov Zvláštny spolok (Sonderbund; r. 1845). Ale švajčiarsky spolkový snem žiadal ho rozpustiť. Keď katolíci tomu nevyhoveli, r. 1847 sa strhla vojna, v ktorej Zvláštny spolok podľahol. Katolíci museli zaplatiť 6 miliónov frankov odškodného; víťazi zrušili asi 50 kláštorov a vo Švajčiarsku nastalo všeobecné utláčanie katolíckej Cirkvi. Podľa ústavy z r. 1848 a 1874 jezuitom a im príbuzným reholiam je zakázané osadiť sa vo

Švajčiarsku a účinkovať v kostoloch a vo verejných školách. Zrušené kláštory nie je dovolené obnoviť a cintoríny podliehajú správe civilných úradov. Po vatikánskom sneme proticirkevné opatrenia vo viacerých kantónoch ešte zostrili. V bernskom kantóne odňali katolíkom kostoly a pridelili ich starokatolíkom. V Berne zriadili r. 1874 starokatolícke biskupstvo s teologickou fakultou. Len v 80-tych rokoch predošlého storočia dosiahli katolíci v niektorých kantónoch väčšiu slobodu. Vo freiburskom kantóne r. 1889 zriadili katolícku univerzitu (ostatné švajčiarske univerzity sú protestantské). V kantóne ženevskom (1907) a bazilejskom (1910) došlo k rozluke medzi Cirkvou a štátom.

2. Belgicko sa odtrhlo od Rakúska r. 1790 (patrilo k nemu od r. 1714) práve pre pomýlenú cirkevnú politiku Jozefa II. (§ 187, 4). Na viedenskom kongrese utvorilo s Holandskom samostatné Nizozemské kráľovstvo pod žezlom kalvínskeho panovníka Viliama I. Hoci kalvíni tvorili len tretinu obyvateľstva, utláčali katolíkov. Ústava z r. 1815 mala výslovne protikatolícky ráz. Napoleonove organické články prijali do ústavy, dôležitejšie štátne úrady rezervovali kalvínom a liberálom, školstvo úplne pozbavili katolíckeho rázu. Rozhorčenie najmä medzi belgickými katolíkmi viedlo k vzbure. Kráľ sa preto odhodlal v dohode so Sv. stolicou usporiadať kat. cirk. pomery. R. 1827 uzavretú dohodu s Rímom však nedodržal. Preto nespokojnosť katolíkov trvala ďalej a viedla k revolúcii r. 1830, v ktorej sa Belgicko odlúčilo od Holandska. a) V samostatnom Belgicku ústava z r. 1831 zaistila náboženskú slobodu. Katolícka Cirkev .použila túto príležitosť a založila katolícke školy a semináre; r. 1835 založili belgickí biskupi povestnú katolícku univerzitu v Livene. Rozprúdil sa aj rehoľný a spolkový život. Náboženský život rudu prehlbovaly časté ľudové misie a duševné cvičenia. No liberáli a slobodomurári závideli katolíkom tieto úspechy a začali tuhý boj proti Cirkvi a kresťanstvu vôbec. Zakladali ateistické spolky a snažili sa vytlačiť duchovenstvo zo škôl. Keď sa r. 1877 dostali k veslu (Frére Orban), zriadili štátne nekonfesionálne školy a prerušili diplomatické styky so Sv. stolicou. To povzbudilo katolíkov k väčšej aktivite. Všade zakladali slobodné katolícke školy, politicky sa organizovali, tak pri voľbách r. 1884 sa znovu dostali k vláde a odstránili proticirkevné zákony. Rehoľníctvo a spolkový život sa utešene vzmáhal. Katolíci, ktorí do r. 1919 mali stále väčšinu v parlamente, snažili sa podľa pokynov arcibiskupa Merciera († 1926), prímasa Belgicka, riešiť hlavne sociálne otázky v kresťanskom duchu. Najnovšie sú belgickí katolíci politicky rozštiepení na konzervatívnych a kresťanských demokratov, čo iste nevplýva prajne na ich náboženský život. b) V Holandsku ostaly cirkevné pomery tak, ako boli pred rozlukou, s Belgickom. Len revolučný rok 1848 priniesol katolíkom väčšiu slobodu. Pius IX. obnovil r. 1853 hierarchiu. Zriadil v Holandsku jednu provinciu so štyrmi sufragánnymi biskupstvami. Náboženský život počal kvitnúť a počet katolíkov sa vzmáhal. Keď podľa zákona z r. 1863 vylúčili za škôl náboženské vyučovanie, katolícki biskupi vyzvali ľud zakladať súkromné školy. Príkladne organizovaní holandskí katolíci dosiahli začiatkom 20. storočia pre svoje školy štátnu podporu. Málokde tak prekvitá charitatívna činnosť, spolkový život a katolícka tlač ako v Holandsku. c) Veľkokniežatstvo Luxembursko (r. 1940 obsadené Nemeckom), skoro úplne katolícke, do r. 1890 bolo s Holandskom v personálnej únii. Od r. 1870 tvorí jednu diecézu. Zo škandinávskych štátov Dánsko prvé vrátilo r. 1849 katolíkom väčšiu slobodu, o ktorú ich obralo za reformácie (§ 166, 2). Pius IX. zriadil v Dánsku apoštolskú prefektúru, ktorú Leo XIII. povýšil r. 1892 na vikariát. Katolíci, najmä po konverzii slávneho básnika Joergensena (1892), začali sa vzmáhať, ale i dnes ich je len so 30-tisíc (0,7 % celkového obyvateľstva). Na Islande zriadili r. 1923 nezávislý apoštolský vikariát. Ešte menej katolíkov je vo Švédsku (0,07 %), kde len r. 1860 zrušili krutý protikatolícky zákon (vyhnanstvo, strata majetku). Zákaz tvoriť samostatné farské obce trvá i naďalej. I rehole sú zakázané. V Štokholme je apoštolský vikariát.

V Nórsku majú katolíci (0,1 %) slobodu od r. 1873. Rehoľníkom, okrem jezuitov, povolili prístup r. 1897. Podarilo sa im získať aj niektoré šľachtické rodiny. Od r. 1892 je v Oslo apoštolský vikariát. Vo Fínsku r. 1920 pre tamojších asi 15.000 katolíkov zriadili apoštolský vikariát. Katolícke hnutie v Škandinávii je ešte len v plienkach, ale usilovnosť tamojšieho duchovenstva a vážnosť škandinávskeho obyvateľstva sľubuje peknú budúcnosť.

Lampert, Kirche u. Staat in der Schweiz 1929. — Der Jesuitenorden in der Schweiz, 1923. — Moreau, Le Catholicisme in Belgique, Liége 1928. — Brom, Romantick en Katholicisme en Nederland, Groningen 1926. — Basedow (protest.) Der ram. Katholizismus in den nord. Reichen, 1908. — Assarssols, L'Église catholique en Suéde, Paris 1926.

§ 202. KATOLÍCKA CIRKEV V RUSKO-POĽSKU A NA BALKÁNE.

1. V Rusku boli katolíci obidvoch obradov len v tých provinciách, ktoré podelením Poľska koncom 18. storočia (§ 183, 2) pripadly k Rusku. Ich život až do prvej svetovej vojny bol ťažkou kalváriou. Cárovná Katarína II. (1762-96) sľúbila síce katolíkom latinského rítu a zjednoteným náboženskú slobodu, ale sľub nedodržala. Zjednotených Ukrajincov nútila do schizmy a katolíkov latinského obradu sa snažila Rímu čo najviac odcudziť. Okrem arcibiskupstva v Polocku zrušila všetky biskupstvá zjednotených Ukrajincov. Slepým nástrojom absolutistickej cárovnej pri praktikovaní jej cirkevnej politiky bol biskup latinského obradu Stanislav Siestrzelicewič z Mogileva. Katolíckej Cirkvi oboch obradov urobil viac škody ako sami schizmatici. Cárovná sa všemožne usilovala zničiť úniu. Úplne sa jej to síce nepodarilo, ale predsa 8 miliónov zjednotených odpadlo ku schizme. Katarína zhabala katolíkom 10.000 kostolov a 150 kláštorov.

2. Za vlády Pavla II. (1796-1801) prestalo prenasledovanie katolíkov. Zjednoteným vrátil dve biskupstvá (lucké a brestské) a niekoľko kláštorov; katolíkom latinského rítu obnovil alebo znovu vyznačil 5 biskupstiev (Vilno, Minsk, Luck, Kamenec, Samogit). Zriadil mogilevské arcibiskupstvo (so sídlom v Petrohrade) a r. 1798 varšavské biskupstvo. K Piovi VI. bol veľmi úctivý. Ba keď ho Napoleon sužoval, ponúkol mu vo svojom štáte útočište. Povolil účinkovať kapucínom, ba aj jezuitom(!), ktorých povolal i do Petrohradu. Tam zriadil aj „rímskokatolícke kolégium" ako najvyšší cirkevný úrad pre katolíkov. Rím však neuznal túto ustanovizeň, lebo boli v nej zväčša svetskí ľudia, ba aj schizmatici. Pavlov syn a nástupca Alexander I. (1801-25) bol celkove ku katolíkom spravodlivý. Klonil sa k náboženskému mysticizmu („svätá aliancia" bola hlavne jeho myšlienkou). Mal vážny úmysel konvertovať (či na smrteľnej posteli konvertoval, nie je isté). Za neho varšavské biskupstvo povýšili na arcibiskupstvo a pridelili mu sedem latinských biskupstiev. Neskôr však vplyvom Siestrzeúcewiča zakázal biskupom spojenie s Rímom a jezuitov vypudil nielen z Petrohradu (1815), ale i z celého Ruska (1820).

3. Položenie katolíkov sa podstatne zhoršilo za Mikuláša I. (1825-55), ktorý kráčal v šľapajach Kataríny II. Použil všetky prostriedky, aby do schizmy vnútil nielen zjednotených, ale aj katolíkov latinského obradu. Miesto mogilevskej metropoly zriadil v Petrohrade „gréckokatolícke kolégium", zrušil 4 zjednotené biskupstvá a zriadil dve eparchie (metropoly) pre Malorusko a Litvu. Poľské povstanie r. 1830 poskytlo cárovi vhodnú príležitosť pre nové násilnosti proti katolíkom. R. 1832 zrušil rehoľu baziliánov a ich majetky použil na schizmatické ciele. Vydal 5 ukázov, ktorých cieľom bolo zničiť úniu a zjednotených prinútiť k rozkolu. Podľa nich deti miešaného manželstva maly byť vychované v schizmatickom náboženstve. Kňazi latinského obradu ani v prípade nevyhnutnosti nesmeli vysluhovať zjednoteným sviatosti. Všetky zjednotené školy zrušili a gréckokatolícki bohoslovci malí študovať v schizmatických seminároch. Cirkevný majetok zosekularizovali, hierarchiu zrušili a miesto nej postavili „cirkevné kolégium". Jeho predsedom bol k schizme naklonený litovský biskup Jozef Semiačko. Každé protivenie sa cár kruto potlačil. Po takýchto prípravách vyhlásil Semiačko s dvoma zjednotenými biskupmi na synode v Polocku r. 1839, že sa odlučujú od katolíckej Cirkvi, a žiadali cára o prijatie do schizmatickej. 1300 gréckokatolíckych duchovných a pol druha milióna veriacich opustilo katolícku Cirkev. Zo zjednotených diecéz ostala iba chlumská, ale aj tá len do času. Niektorí rím. katolíci nevydržali nátlak a prestúpili tiež k štátnej cirkvi. Pápež Gregor XVI., keď ho r. 1845 navštívil cár Mikuláš I., vážne mu vyčitoval prenasledovanie katolíkov. Cára to dojalo a prisľúbil nápravu. R. 1847 uzavreli konkordát, ktorý zaisťoval katolíkom latinského obradu náboženskú slobodu. Ale cár ho nedodržal, ba ani nepublikoval.

4. Keď nastúpil na trón Alexander II. (1855-81), sľúbil pápežovi chrániť katolíkov. V skutočnosti však pokračoval v politike svojho otca, Mikuláša I. Publikoval konkordát, ale sfalšovaný, a aj ten ostal len mŕtvym písmenom. Snažil sa poruštiť aj latiniakov. Poľské povstanie r. 1863 prinieslo katolíckej Cirkvi ešte väčšie prenasledovanie. Varšavského arcibiskupa Feliúského vyhnali, mnohých kňazov uväznili, mnoho kláštorov zrušili a veľa poľských katolíckych šľachticov odvliekli na Sibír. Spojenie s Rímom prísne zakázali a ruštinu nanútili za bohoslužobnú reč. R. 1875 zrušil cár aj poslednú gréckokatolícku diecézu chlumskú a pripojil ju k štátnej cirkvi. Vnútorné nepokoje v Rusku pohly cára hľadať dorozumenie s Rímom, ale nedošlo k tomu, lebo nihilisti ho r. 1881 zavraždili. Alexander III. (1881-94) uzavrel so Sv. stolicou konkordát (1882), ktorý mal aspoň čiastočne zmierniť ťažký osud katolíkov. Vláda ho však sfalšovala a katolíkov, najmä Poliakov, utláčala ďalej. Neznášanlivý ruský cézaropapizmus zakončila revolúcia r. 1905. Mikuláš II. (1894-1917) zrušil aspoň najkriklavejšie protikatolícke nariadenia a nová konštitucionálna ruská ústava zaistila poddaným slobodu svedomia. Tým padla samovláda ortodoxnej cirkvi. Svätá ruská synoda sa snažila zúžiť náboženskú slobodu katolíkov, ale ich počet rýchlo rástol (od 1905 do 1910 bolo 250.000 konverzií). R. 1903 vznikla medzi katolíkmi v Rusko-Poľsku sekta mariavitov. Jej zakladateľkou je Mária Kozlowská a kňaz Ján Kowalski. Sekta uctieva Kozlowskú (pre jej údajné videnia) ako „najsvätejšiu matku" a chce čo najdokonalejšie napodobňovať život Matky Božej (odtiaľ pomenovanie). Po smrti Kozlowskej (1922) vedenie prevzal Kowalski. R. 1909 spojil sa so starokatolíkmi a v Utrechte sa dal vysvätiť za biskupa. Základom učenia mariavitov je kvietizmus. Všetko možno dosiahnuť bez učenia a modlitbou k Duchu svätému. Sociálne sú činní. Novšie sa uberali príliš poľským národným smerom, preto starokatolíci pretrhli s nimi styky (1924). V Poľsku a v Litve r. 1910 ich bolo do 200.000. Pius X. r. 1906 prívržencov sekty exkomunikoval.

4. V balkánskych štátoch ortodoxná cirkev je všade štátnou cirkvou. Začiatkom 20. storočia sa javila značná snaha po zjednotení. Na unionistickom zjazde na Velehrade (Morava) r. 1907 a 1909 sa zúčastnili aj zástupcovia ruskej, bulharskej, chorvátskej, dalmátskej a bosniackej ortodoxie, aby uvažovali o možnosti zjednotenia. Najmä v Bulharsku bola nádej, že únia sa uskutoční. Ale svetová vojna utvorila nový stav. Medzi kresťanskou mládežou Balkána je unionistická snaha, lenže nie smerom k Rímu, ale k Carihradu.

V Bulharsku (po prvej svetovej vojne) žije asi 50.000 katolíkov obradu latinského a staroslovienskeho. Katolíci latinského obradu majú biskupstvo v Nikopolise a apoštolský vikariát v Sofii. Kapucíni a školskí bratia (z Francúzska) zdarne účinkujú, ale ortodoxné duchovenstvo žiarli na nich a sťažuje im prácu. Rumunsko pred prvou svetovou vojnou bolo misijným územím. Pripojením Sedmohradska počet katolíkov vzrástol na pol druha milióna. Preto rumunská vláda zaistila zákonom z r. 1923 všetkým vyznaniam rovnoprávnosť. R. 1929 uzavrela so Sv. stolicou konkordát, podľa ktorého Rumunsku mala sa utvoriť cirkevná provincia so sídlom v Bukurešti. Najnovšie udalosti však tieto plány zmarily.

V Srbsku pred prvou svetovou vojnou ortodoxná cirkev mala samovládu. Keď po prvej svetovej vojne vznikol juhoslovanský štát, pripojením Chorvátska, Slovinska, Dalmátska, Bosny a Hercegoviny dostalo sa doň päť a pol milióna katolíkov so 4 arcibiskupstvami, 13 latinskými a jedným zjednoteným biskupstvom. R. 1929 zaistili náboženstvám rovnoprávnosť a r. 1935 uzavrela Juhoslávia so Sv. stolicou konkordát. Srbská ortodoxná cirkev proti nemu fanaticky protestovala. Napätie medzi ortodoxnými Srbmi a ostatným katolíckym obyvateľstvom (najmä Chorvátmi) neprestalo, ba sa ešte zväčšilo. Vláda r. 1938 zriekla sa konkordátu. Neusporiadané cirkevné veci boli jednou z viacerých príčin rozpadnutia sa Juhoslávie r. 1941. Tohože roku vzniklo samostatné Chorvátsko ako kráľovstvo s dynastiou savoyovskou. V Grécku je asi 25.000 katolíkov, ktorí majú tri arcibiskupstvá a päť biskupstiev. Asi milión katolíkov v Albánsku má dve arcibiskupstvá (Durazzo, Skutari) a 4 biskupstvá. Carihradský patriarchálny vikariát, ku ktorému patrí Macedónsko, Trácia a severná časť Malej Ázie, má asi 40.000 katolíkov. Rehole, účinkujúce v tureckých misiách, majú sídlo v Carihrade.

Boudou, Le St.-Siege et la Russie, leurs relations diplomatiques au XIX.e sicle, Paris 1925. — Gondal, Der Katholizismus in Ruszland, 1906. — Haase, Die Kath. Kirche Polens unter russ. Herrschaft, 1917. — Korczok, Die griechisch-kath. Kirche in Galizien, 1921. — Gajkowski, Mariawitensekte, Krakov 1911. — Algermissen, Konfessionskunde, 1930. — Kalié Lovre, Pregled povijesti Hrvata. Zagreb, 1938. — Šišié F., Pregled hrv. naroda. Zagreb 1916.

§ 203. CIRKEVNÉ POMERY V ŠPANIELSKU A PORTUGALSKU.

V oboch štátoch Pyrenejského polostrova zahniezdily sa za vlády Bourbonovcov galikánske náľrady, a tak vzniklo aj štátne cirkevníctvo, ktoré s malými prestávkami utláčalo katolícku Cirkev až do najnovších čias. Slobodomurárstvo rozvrátilo štátny a cirkevný poriadok. Revolúcia za revolúciou rúcala tróny a oltáre, oberala Cirkev o slobodu a majetky, vyvolávala medzi katolíkmi, ba i medzi kňazmi, zmätok, takže neraz stála španielska a portugalská cirkev na okraji schizmy.

1. V Španielsku vplyvom osvietenstva vyvinulo sa koncom 18. storočia silné štátne cirkevníctvo, ktoré často napomáhal aj vysoký klérus. Keď sa r. 1808 zmocnil trónu Napoleonov brat Jozef Bonaparte, uviedol cirkevné pomery, podobné francúzskym. Španieli s pomocou Anglicka donútili r. 1814 Francúzov odísť a trón zaujal legitímny panovník Ferdinand VII. (1814-33). Proticirkevné zákony čiastočne odstránil. Ináč však vládol despoticky, čo viedlo k revolúcii r. 1820. Liberáli sa zmocnili vlády a boli k Cirkvi otvorene nepriateľskí. Keď Ferdinand VII. s pomocou Francúzov potlačil revolúciu, zrušil proticirkevné zákony, ktoré vznikly za revolúcie. Po jeho smrti vznikol dlhý spor o španielsku korunu medzi jeho dcérou Izabelou (1833, resp. 43-68) a jeho bratom Donom Carlosom. Španielsko sa rozdvojilo. Došlo k občianskym vojnám, v ktorých katolícka Cirkev veľa trpela. Izabela hľadala pomoc u liberálov, ktorí však v jej kráľovstve Cirkev úplne potlačili. Mužské kláštory zrušili. Zo ženských ponechali len niektoré. Cirkevný majetok poštátnili, kňazom nedovolili kázať a spovedať bez štátneho schválenia. Biskupov ustanovovala vláda bez pápežského potvrdenia. R. 1836 Španielsko prerušilo aj diplomatické styky so Sv. stolicou. Revolúcia r. 1840 prinútila Izabelu vzdať sa trónu. Vlády sa ujal minister generál Espartero. Postavil sa ešte otvorenejšie proti Cirkvi, ba snažil sa zatiahnuť Španielsko do schizmy. Tomu zabránilo len mužné vystúpenie niektorých kňazov a štátnikov. Taký bol učený Jakub Balmes († 1848) a Donoso Cortés († 1853). R. 1843 generál Narváez odohnal Espartera a Cirkev mohla si aspoň na čas vydýchnuť. Biskupov povolali z vyhnanstva späť a so Sv. stolicou uzavreli konkordát (1851), podľa ktorého katolícke náboženstvo bolo v Španielsku panujúcim náboženstvom. Cirkev znovu dostala právo nadobúdať majetky a duchovenstvu zaistili štátne platy. Revolúciou progresistov r. 1854 znovu sa dostal ku vláde Espartero a hneď obnovil prenasledovanie Cirkvi. Ale Narvaez ho r. 1856 premohol. Obnovil konkordát, ba doplnil ho niekoľkými bodmi, ktoré zabezpečovaly Cirkvi slobodu. Revolúcia r. 1868 pozbavila Izabelu trónu. V nasledujúcich revolučných časoch Cirkev zas prenasledovali. Pokojnejšie časy sa začaly len vtedy, keď nastúpil na trón Izabelin syn Alfonz XII. (1875-85). Španielska ústava z r. 1876 uznala katolícke náboženstvo za štátne a ostatným náboženským spoločnostiam poskytla miernu náboženskú slobodu (verejnú len r. 1910). Podobné cirkevné pomery boli za regentky Márie Kristíny Rakúskej (namiesto maloletého Alfonza XIII.) a podstatne sa nezmenily ani za Alfonza XIII. (1902-31). Ne- usporiadané sociálne pomery podnecovaly stále vnútorné nepokoje, ktoré maly vždy proticirkevný ráz. Vzmáhajúca sa liberálna strana (minister Canalejas, 1910-12) sa domáhala revízie konkordátu z r. 1851, ba aj rozluky Cirkvi od štátu, čomu sa len horko-ťažko dalo zabrániť. Vyrútila sa najmä proti reholiam, ktorých, pravda, v Španielsku bolo viac, ako bolo treba. Nedorozumenie medzi biskupmi a kňazmi v politike hnalo ešte vodu na mlyn nepriateľov.

2. V Portugalsku boli cirkevné pomery ešte nepriaznivejšie. Za francúzskej invázie r. 1808 utláčali Cirkev podobne ako v Španielsku. Kráľovská rodina odišla do Brazílie a tam ostala do r. 1821. Keďže najstarší syn kráľa Jána VI., následník trónu Dom Pedro, ostal v Brazílii, stavy zvolily za kráľa jeho brata Doma Miguela, ktorý bol Cirkvi úprimne oddaný. Dom Pedro si však nárokoval trón pre svoju dcéru Máriu (1834-53) a s pomocou Francúzov a Angličanov odohnal r.1833 Miguela. Keďže duchovenstvo stálo na strane Miguela, hnev víťaza sa obrátil proti nemu. Odstránil biskupov, dosadených Domom Miguelom. Ich miesta zaujali ľudia z liberálnych a slobodomurárskych kruhov. Rytierske rehole zrušili, jezuitov r. 1834 vyhnali a zhabali všetky rehoľné majetky. V Portugalsku zavládlo najtvrdšie štátne cirkevníctvo. V 60-tych rokoch predošlého storočia sa už zdalo, že portugalská cirkev upadne do schizmy. Pius IX. vážne vyčítal biskupskému sboru jeho slabosť a

vlažnosť. Od tých čias sa pomery aspoň čiastočne zlepšily. Za kráľa Doma Carlosa I. (1899-1908) Leo XIII. dal Portugalsku nové hierarchické zriadenie (tri arcibiskupstvá s deviatimi biskupstvami). Slobodomurári vyvolávali stále nepokoje a snažili sa pováľať oltáre a trón. R. 1908 zavraždili kráľa Carlosa I. i následníka trónu a r. 1910 vyhlásili republiku, ktorá bezohľadne prenasledovala Cirkev. R. 1911 došlo k rozluke medzi Cirkvou a štátom, ktorá bola oveľa horšia ako vo Francúzsku a porušila slobodu a najživotnejšie záujmy Cirkvi. R. 1913 prerušilo Portugalsko diplomatické styky so Sv. stolicou.

Pastor, Weltanschauung u. geistiges Lebeu in Spanien (nemecky od Henninga) 1931. — Feezler, Handbuch der Spanienkunde, 1932. — Giacometti, Quellen zur Gesch. der Trennung vom Staat u. Kirche, 1926. — Koch, Re-volution n. Kulturkampf in Spanien, 1933.

§ 204. KATOLÍCKA CIRKEV VO VEĽKEJ BRITÁNII.

1. Postavenie katolíkov na britských ostrovoch do konca 18. storočia bolo veľmi ťažké (§ 167, 9; 168). Len pod vplyvom severoamerickej vojny za slobodu a francúzskej revolúcie sa im trocha uľavilo. Najmä v Írsku dosiahli katolíci aktívne volebné právo a prístup do nižších štátnych úradov. Keď r. 1800 írsky parlament sa spojil s anglickým, katolíkom sľúbili rovnoprávnosť s protestantmi. Katolíci museli však ešte tvrdo bojovať za skutočnú rovnoprávnosť. Vláda bola ochotná poskytnúť katolíkom emancipáciu, ale len za cenu tzv. „írskeho práva", ktorým si chcela zaistiť vplyv na voľbu biskupov (§ 195, 5). Katolíci Anglicka boli náklonní prijať podmienku, ba aj Sv. stolica sa tým uspokojovala, ale írski katolíci chceli bezpodmienečnú náboženskú slobodu. Vedení advokátom Danielom O'Connelom († 1847), začali tuhý boj. Vybojovali pre katolíkov úplnú rovnoprávnosť nielen v Írsku, ale aj v celej britskej ríši. Dovtedy pracovala O'Connelom založená „Catholic Association" spočiatku len medzi ľudom, neskoršie i v parlamente. Pracovala zákonitým spôsobom a dotiaľ, kým vláda nevydala r. 1829 emancipačný zákon. Ním získali katolíci občiansku rovnoprávnosť a prístup ku všetkým štátnym úradom a hodnostiam, okrem úradu lorda kancelára Anglicka a Írska a vicekráľa Írska. Otroctvo katolíckych Írov tým úradne prestalo, ale nesplnily sa ešte všetky ich oprávnené požiadavky. Minulosť ich obrala o majetok a možnosť získať si ho. Íri boli teda veľmi chudobní. Pritom museli ešte platiť desiatky protestantským duchovným. R. 1838 sa zbavili tejto povinnosti a vláda im zo štátnej pokladnice prispievala na kultové výdavky. Len r. 1845 dostala katolícka Cirkev právo získavať v Írsku majetky. R. 1845 bola v Írsku veľká neúroda (vyhnily zemiaky), čo zavinilo hlad. Vyše milióna Írov v ňom zahynulo a pol druha milióna sa vysťahovalo do Spojených štátov amerických, Anglicka a Austrálie. S biedou spolu kráčalo aj opilstvo, najmä v nižších vrstvách. Kapucínsky páter Teobald Mathew († 1856) zakladal proti nemu spolky striezlivosti, a tak zachránil svoj ľud od tejto skazy. (Podobné „spolky miernosti" na popud Štefana Závodníka, farára vo Veľkej Divine (1844), vznikaly po celom Slovensku.) Anglická vláda využila hmotnú tieseň Írov a obrala ich o získané náboženské práva. Biskupom ponúkla hmotnú pomoc zo štátnej pokladnice, ak jej za to priznajú vplyv na ich voľbu. Ale Íri to odmietli. Neprijali ani návrh vlády, podľa ktorého vláda chcela zriadiť tri vysoké školy, ale bez náboženského vyučovania. Z dobrovoľných príspevkov si sami založili slobodnú katolícku univerzitu v Dubline (jej prvým rektorom bol Newman). Vláda videla, že proti katolíckym Írom nič nedosiahne, preto zrušila r. 1869 vysokú cirkev v Írsku a jej majetok čiastočne pripadol katolíkom. Týmto sa stav katolíkov značne zlepšil. Centrálny seminár v Maynooth dostal štátnu subvenciu. R. 1908 zriadila vláda írsku národnú univerzitu (katolícka univerzita pre nedostatok hmotných prostriedkov zanikla) s troma kolégiami v Dubline, Corku a Galway. Maly prevažne katolícky charakter. Národná synoda r. 1900 a r. 1932 svetový eucharistický kongres (obidvoje v Dubline), na ktorom sa zúčastnil celý írsky národ, skvele dokázaly, že Íri sú najvernejší synovia katolíckej Cirkvi. Írsko má 4 cirk. provincie s 24 sufragánnymi biskupstvami a asi 3,700.000 katolíkov.

2. V Anglicku emancipáciou katolíkov z r. 1829 nastala pre katolícku Cirkev nová epocha. Počet katolíkov prisťahovaním Írov a konverziou mnohých Angličanov stále rástol. Namiesto predošlej utiahnutosti nastúpila sebavedomá katolícka zmužilosť a čerstvý náboženský život. V nemalej miere ho napomáhalo teologické hnutie anglikánskej vysokej cirkvi, ktoré sa snažilo zblížiť s katolíckou Cirkvou. Vyšlo z Oxfordu (1833), kde prední protestantskí teológovia, ako Newman (čít. ňumen), Pusey (čít. piusi) a Palmer hlbším teologickým štúdiom dospeli k presvedčeniu, že náuka katolíckej Cirkvi sa zhoduje s učením starej cirkvi (traktarianizmus, puseyzmus, ritualizmus). Prestala stará predpojatosť voči katolíkom, blížili sa k nim, ba niektorí, medzi nimi Newman, Manning (čít. mening), aj konvertovali. Newman († 1890), Manning († 1892) s apoštolským vikárom v Londýne Mikulášom Wisemanom (čít. vaismen; † 1865) sa stali stĺpmi anglického katolíckeho života. Svojím vedeckým a dušepastierskym účinkovaním zmenili protikatolícku verejnú mienku, ktorá sa za stá rokov ustálila v anglickej duši. Dovtedy bolo Anglicko misijným územím. Pre zmenený stav Pius IX. obnovil v 16. storočí zrušenú cirkevnú hierarchiu. Zriadil vo Westminsteri (Londýn) arcibiskupstvo s 12 sufragánnymi biskupstvami (1850). Parlament síce protestoval svojím fanatickým „no popery", ba zakázal katolíckym biskupom titul biskupa a kňazom nosiť cirkevné rúcho, ale to už nezarazilo katolícky postup. Prvým westminsterským arcibiskupom sa stal kard. Wiseman. Po ňom bol kard. Manning, ktorý zriadil v Londýne katolícku akadémiu a uviedol do Anglicka niektoré rehole. Pre svoje sociálne účinkovanie mal najmä v anglických robotníckych kruhoch veľkú úctu. Keď Leo XIII. vyhlásil anglikánsku ordináciu za neplatnú (1896), spôsobilo to v Anglicku rozruch, ale len prechodne. Kard. Vaughan (čít. vaon, † 1903) dobudoval westminsterskú katedrálu a jeho nástupca Bourne (čít. born, 1935) častými katolíckymi zhromaždeniami dvíhal katolícke povedomie. Pius X. r. 1911 zriadil dve nové provincie (Birmingham, Liverpool) a Benedikt XV. štvrtú pre Wales (Newport-Cardiff);

od r. 1916 westminsterský arcibiskup má hodnosť prímasa Anglicka. Pri nastúpení kráľa Juraja V. r. 1910 zmenili v kráľovskej prísahe miesta, ktoré urážaly katolíkov. V posledných 25 rokoch prestúpilo 320 anglikánskych duchovných ku katolicizmu. Katolíkov sú 2 milióny.

Najcharakteristickejšou postavou anglického katolicizmu, ba hádam aj celej kat. Cirkvi v druhej polovici 19. storočia, je John Henry Newman (1801-90). Veľké problémy Lea XIII. (príroda, nadpríroda; viera a veda; Cirkev a kultúra) sa u neho synteticky spájaly a prekonával ich tvorivou geniálnosťou. K takej syntéze určil ho už aj jeho rasove a nábožensky miešaný pôvod (po otcovi bol holandsko-židovského a po matke francúzsko-kalvínskeho pôvodu). Veľkým problémom a základnou chorobou 19. storočia bol relativizmus. Vedecké skúmanie zistilo v mnohých filozofických systémoch a vierovyznaniach hodnoty, ktoré hlboký mysliteľ nemôže ľahko obísť a nevšimnúť si ich. Človek, obklopený týmito ťažkosťami, je ľahko náklonný veriť, že niet absolútnej pravdy; je len relatívna pravda (relativizmus). Tieto ťažkosti nik neskusoval tak ako Newman. Nepopieral ich, ba naopak, uznal ich a snažil sa ich vnútorne premôcť. Pohnútky a dôvody, ktoré hovoria proti katolíckemu stanovisku a za protivnú mienku, Newman dobre poznal. Prekonal ich však v sebe a v tom je vzorom pre každého, kto je rozorvaný a vnútorne bojuje. Výslednicou jeho vnútorného zápasu bolo vážne a mužné presvedčenie: nič nie je také isté ako existencia Boha; sú len dve cesty, po ktorých človek môže kráčať; a to cesta k ateizmu a cesta vedúca do Ríma. Newman r. 1845 konvertoval, odišiel do Ríma, stal sa kňazom a zakladateľom anglického oratória (prvý dom zriadil v Birminghame r. 1847). Ale v katolíckych kruhoch mu dlho neverili, hoci bol otvorený a úprimný, a dokonca ho aj upodozrievali. Tak isto ani vo vysokej cirkvi, ktorú opustil, neverili v úprimnosť jeho rozhodnutia. Leo XIII. ho však predsa povýšil r. 1879 na kardinála. Svoj vnútorný zápas opísal v diele „Apologia pro vita sua", ktoré sa podobá Augustínovým Vyznaniam. Vôbec Newman sa v mnohých veciach podobá sv. Augustínovi.

3. V Škótsku konverziami, ale najmä prisťahovaním sa Irov počet katolíkov stále rástol. Preto Leo XIII. obnovil r. 1878 katolícku hierarchiu. Zriadil glasgowské a edinburské arcibiskupstvo s 5 sufragánnymi biskupstvami. Konverzie v prospech katolíkov sú i teraz časté. Katolíkov je pol milióna. Kanada sa dostala r. 1765 pod moc Anglicka (dovtedy bola francúzskou kolóniou). Hoci protestantizmus odporoval, katolícka Cirkev sa rýchlo vzmáhala, a to čiastočne veľkou populáciou francúzskych kolonistov, čiastočne prisťahovaním sa Írov. Z Indiánov sa však len málo obrátilo ku kresťanstvu. R. 1819 povýšili biskupstvo v Kvebeku na arcibiskupstvo. Pius IX. zriadil tri provincie a Leo XIII. ďalšie štyri, Pius X. a Benedikt XV. po jednej. Dnes má Kanada 12 arcibiskupstiev, 28 biskupstiev, 8 apoštolských vikariátov a prefektúr. Katolíkov sú asi 4 milióny. časté synody bedlia, aby náboženský život neupadol. Cirkev a štát, podobne ako v Spojených štátoch (§ 205), sú rozlúčené. Do Austrálie, patriacej k britskému impériu, vysielalo Anglicko v prvej polovici predošlého storočia len svojich zločincov. Medzi nimi boli aj katolíci a nejedného z nich jedinou vinou bola práve jeho katolícka viera. Boli tam aj dvaja kňazi, ktorí začali účinkovať prechodne aspoň medzi väzňami. R. 1834 zriadili v Austrálii apoštolský vikariát a zásluhou benediktínov Ullathorna a Poldinga rozprúdil sa katolícky život v Austrálii. R. 1842 založili dve biskupstvá (Sydney a Adelaide). Dnes má Austrália šesť arcibiskupstiev, 14 biskupstiev a 4 apoštolské vikariáty s celkovým počtom katolíkov 1,3 milióna (protestantov je 5 miliónov). Kresťania v Austrálii sú výlučne vysťahovalci, resp. ich potomci. Misijné výsledky medzi domorodcami sú dosť slabé. Popri štátnych školách (medzi Cirkvou a štátom je rozluka) majú katolíci svoje vlastné, ktoré sú v každom ohrade vzorné. Katolíkov si vo verejnom živote veľmi vážia. R. 1928 bol v Sydney svetový eucharistický kongres.

V Oceánii, ostrovoch, patriacich k anglickému impériu, je zriadené arcibiskupstvo s dvoma biskupstvami na Novom Zélande, kde sú podobné cirkevné pomery ako v Austrálii. Na ostatných ostrovoch Oceánie, patriacich k Austrálii, sú apoštolské vikariáty a prefektúry. Katolicizmus sa všade vzmáha. V Oceánii je dnes asi 300.000 katolíkov. Protestantské misie sú silnejšie.

Gardner, Englisch Catholicism in the preitent day, Lond. 1920. — Bol-ten, Katholisches aus England, 1920. — Arns, Katholisches England, 1928. — Pokorny, Irland, 1916. — Bonn, Irland u. die iriache Frage, 1918. — Phillips, The Revolution in Ireland, Lond. 1926. — Thurean-Dangin, Le Card. Vaug-han, Paris 1911. — Wolf v. Dewall, Der Insel d. Heiligen. Frankfurt a. Main. — Filip Lukas, Zapadna Evropa, Zagreb 1935 — Jos. Andrié — Ctibínek, Irsko. Bratislava 1943.

§ 205. KATOLÍCKA CIRKEV V AMERIKE.

1. Amerika, svet „neohraničených možností", i v náboženstve dosiahla v predošlom storočí najväčší pokrok (najmä Severná Amerika). Z 10 miliónov obyvateľov Kanady je 36 % katolíkov a 56 % protestantov. Náboženský život obyvateľstva, o ktorý sa starajú zväčša rozličné rehole, je veľmi čulý. Katolícke univerzity v Kvebeku, Montreale a v Otave sa snažia udržiavať medzi katolíkmi potrebnú kultúrnu výšku. Eucharistický kongres r. 1910 poskytol verný obraz príkladného spoludržania kanadských katolíkov, i keď sú národnostne veľmi miešaní (cirk. zriadenie: § 204, 3).

2. Najmohutnejší vývin z amerických štátov dosiahla Cirkev v Spojených štátoch. severoamerických. Keď katolícky konvertita lord Baltimore založil kolóniu Maryland (§ 182, 3), počet katolíkov bol minimálny a aj tých protestanti prenasledovali podobne ako v Anglicku. Americká vojna za slobodu (1775-83), v ktorej sa zúčastnili

katolíci aj protestanti, doniesla úplnú náboženskú slobodu. Dovtedy panovala v Spojených štátoch anglická vysoká cirkev a svojou náboženskou neznášanlivosťou sužovala nielen katolíkov, ale aj rozličné protestantské sekty. Spoločné utrpenie ich neurobilo nábožensky ľahostajnými, ale tolerantnými, čo vyjadrili v novej ústave z r. 1787. Podľa nej Cirkev a štát sú rozlúčené a americký kongres sa zaviazal nikdy nevyniesť taký zákon, aby voľaktorá cirkev bola panujúcou. Naproti tomu ústava zaistila úplnú slobodu samostatného rozvoja každej náboženskej spoločnosti, ale okrem právnej ochrany odoprela akúkoľvek inú podporu. Duchovných všetkých vyznaní oslobodila od vojenskej služby a cirkevný majetok od daní.

Neobmedzená náboženská sloboda bola protestantizmu na skazu. Viedla k veľkému množstvu siekt, ba aj k nevere. No katolíckej Cirkvi poskytovala pevnú základňu utešeného rozvoja. Katolíkov v Spojených štátoch koncom 18. storočia bolo sotva 30.000 (zo 4 miliónov celkového počtu obyvateľstva). Podliehali Propagande v Ríme. Pius VI. zriadil prvú diecézu v Baltimore. Na začiatku 19. storočia prisťahovalectvom (paroplavba!) sa počet obyvateľstva Spojených štátov rýchlo dvíhal a tým aj počet katolíkov. Od r. 1829 veľa Írov, Nemcov, Poliakov, Talianov, Cechov a Slovákov hľadalo lepšie živobytie za morom a osadilo sa v Spojených štátoch. Počet biskupstiev vzrástol na 10. Patrily k arcibiskupstvu v Baltimore, ktoré zriadil Pius VII. (1808), a v Cincinnati (č. sinsinati), zriadenom r. 1833. Pri ohromnej rozsiahlosti sporadicky obývaných krajov a miešanosti obyvateľstva budovanie hierarchie narážalo na veľké ťažkosti a vyžadovalo najväčšiu obetavosť duchovenstva i veriacich. Ale prisťahovaní katolíci sa skoro prispôsobili americkému demokratickému duchu a s príkladnou obetavosťou prekonali také ťažkosti, ktoré by sa podľa európskej miery zdaly nemožnosťou. R. 1850 bolo už 6 cirkevných provincií s 27 biskupstvami, r. 1900 14 provincií, 69 biskupstiev a r. 1940 už 18 arcibiskupstiev so 115 sufragánnymi biskupstvami. Dnes je v Spojených štátoch 20 miliónov katolíkov (16 % zo 122 miliónov celkového počtu) a na amerických ostrovoch Filipínach, Porto Rico a Havaji je 12 miliónov katolíkov. Baltimorský arcibiskup r. 1858 dostal hodnosť prímasa Severnej Ameriky. Leo XIII. zriadil v Baltimore stálu apoštolskú delegatúru. Newyorský arcibiskup John Closkey a po ňom veľmi obratný James Gibbons (č. gibns; † 1921) holi prví Američania v kardinálskom zbore. Dnes majú Spojené štáty štyroch kardinálov. Skoro niet rehole, ktorá by nebola v Severnej Amerike zastúpená. Najmä ženských reholí je neprehľadné množstvo. V predošlom storočí bol veľký nedostatok kňazstva, čím pastorácia značne trpela, a americkí biskupi opätovne pýtali z Európy pomoc. Dnes majú 150 seminárov doma a v Európe americké kolégium v Lowene (od r. 1853) a Ríme (od 1860). Biskupov pre celú Severnú Ameriku vymenúva pápež z kandidátov, predostretých každé dva roky provinciálnymi synodami. Provinciálne synody zostavujú kandidačnú listinu z kandidátov, predostretých jednotlivými diecézami. časté provinciálne a plenárne synody sa starajú, aby katolícki veriaci ani pri zvláštnom americkom živote nestratili spojenie s Cirkvou. Otázky, ktoré sa na nich pretriasavajú, týkajú sa praktického života: tlače, spolkov, miešaných manželstiev, cirkevnej disciplíny, konfesionálnych škôl, zakladania nových fár a biskupstiev a prijímania cudzích kňazov. Keďže štátne školy sú nábožensky neutrálne, americkí katolíci vydržiavajú vlastných prostriedkov vyše 8.000 ľudových, 2.000 stredných škôl, niekoľko sto akadémií a 16 katolíckych univerzít na čele s univerzitou vo Washingtone (založená r. 1889). Náboženský život amerických katolíkov je celkove dobrý. Pravda, treba ho posudzovať z amerického zorného uhla. Tamojší katolík ako by mal dve duše: jednu pohrúženú do tohto sveta a druhú naplnenú katolíckym ideálom. Hoci majú príliš vyvinutý zmysel pre blahobyt a pohodlie, sú organizovaní aj v najrozmanitejších náboženských spolkoch a príkladne konajú náboženské povinnosti (sv. omša, hromadné pristupovanie ku sviatostiam). Pomer medzi duchovnými a veriacimi je srdečný. Kňaz (Father) a farníci sú najužšie spojení. Katolíci sa sami odaňujú, a to primerane veľmi vysoko. Z toho udržiavajú svoje početné náboženské inštitúcie, školy, sociálne a charitatívne ustanovizne a napomáhajú aj cudzo-zemské misie (Američania ich vydržujú najviac) a prispievajú najväčšou sumou na udržiavanie pápežskej kúrie. Na eucharistický svetový kongres v Chicagu r. 1926 sa zišlo vyše milióna účastníkov. Bol imponujúcou prehliadkou sily amerického katolicizmu.

V druhej polovici 19. storočia sa vysťahovalo do Spojených štátov amerických aj veľa Slovákov (r. 1940 ich bolo asi 670.000, z toho 80 % katolíkov). Osadzovali sa najmä v západnej časti USA, kde pracovali ako baníci a továrenskí robotníci. Spočiatku sa pridružovali cirkevne k Poliakom a Čechom. Neskoršie však prisťahovavší sa slovenskí kňazi alebo takí, ktorí už v Amerike vyštudovali, zorganizovali slovenské katolícke farnosti, vybudovali kostoly a postavili si svoje katolícke školy. Slovenský kňaz Štefan Furdek v Clevelande založil r. 1889 „Prvá slovenskú katolícku jednotu", ktorá sa starala o náboženský život a o národnú výchovu a kultúrne povznesenie amerických Slovákov. Slovenskí kňazi založili aj osobitnú slovenskú rehoľu sestier sv. Cyrila a Metoda, ktorej zverili výchovu slovenskej mládeže.

Katolícka Cirkev mala v Amerike zákonom zabezpečenú slobodu a pri nej sa utešene rozvíjala. No súkromne hodne trpela od neznášanlivých tajných spolkov. Už okolo r. 1830 vznikol politicko-náboženský tajný spolok fanatických protestantov. Jeho ostrie bolo namierené hlavne proti katolíkom. Niekoľko kostolov, ba aj vera katolíckych životov padlo mu za obeť. Okolo r. 1860 síce zanikol, ale miesto neho založili fanatici ateistický spolok „American protective Association", ktorý sa snažil poškodzovať katolíkov na poli literárnom a sociálnom. Ba aj medzi samými katolíkmi došlo k sporom. Pri ich miešanosti, rýchlom vzraste bez tradičnosti a najmä pri ich zvláštnom cirkevno-majetkovom systéme niet sa tomu čo diviť. Podľa amerického zvyku cirkevný majetok bol prepísaný na niekoľkých laikov (Trustels), ktorí mali právo dozerať na cirkevné objekty a dôchodky. Dovolili si však miešať sa i do cirkevnej správy, najmä dosadzovať a odstraňovať duchovných. Do jednotlivých

biskupstiev patrily rozličné národnosti, a tak ťažko našly spôsob pokojne spolunažívať. Najmä v druhej polovici 19. storočia vznikly dlhé trápne procesy a novinárske vojny.

V posledných rokoch predošlého storočia silne sa vzmáhalo medzi katolíkmi hnutie tzv. amerikanizmu. Zvláštny americký život, rýchle tempo a beztradičnosť pôsobily na zmýšľanie tamojšieho katolíckeho človeka, preto nie je div, keď tu a tam odbočili od prísnych katolíckych smerníc. Američanovi, vychovanému v demokratickej slobode, bolo ťažko pochopiť katolícky autoritatívny princíp; i v zbožnosti chcel mať nedotknutú svoju individuálnosť a osobnosť. Amerikanizmus žiadal, aby sa katolicizmus úplne vyrovnal s modernou kultúrou, prispôsobil sa americkým zvláštnostiam, viac cenil prirodzené ctnosti: aktivitu, snahu po blahobyte a neobmedzenú znášanlivosť s inovercami. Žiadal zmierniť v Cirkvi modernému demokratickému človekovi neznesiteľný autoritatívny systém. Hlavnými šíriteľmi amerikanizmu boli Izák Tomáš Hecker († 1888), zakladateľ kongregácie pavlistov (1858), ktorej cieľom bolo obrátiť protestantov, ďalej arcibiskup John Ireland († 1918) a kardinál Gibbons. Leo XIII. r. 1899 uznal veľké zásluhy amerického katolicizmu, pritom však duchovenstvo otcovsky napomenul, že katolícku vierouku a mravouku pre nikoho nemožno meniť. Potom amerikanizmus pomaly zapadol.

R. 1865 založený tajný politický spolok Kuklux-Clan (č. kjuklaxklan), spočiatku namierený bol proti černochom, po prvej svetovej vojne bojuje proti prisťahovalcom, katolíkom a židom. Slabou stránkou amerického katolicizmu je pomerne malý záujem o misie medzi tamojšími Indiánmi a černochmi. Indiáni rýchlo vymierajú. Z 200.000 celkového ich počtu je 100.000 katolíkov (protest. 36.000). Černochov zas pribúda. Domáhajú sa ako americkí občania svojich práv vo verejnom živote. Katolíci im však venujú málo pozornosti. Z 12 miliónov černochov je len 300.000 katolíkov. Ujaly sa ich protestantské sekty metodistov a baptistov. K nim patrí 6 miliónov černochov. Od r. 1898 Spojeným štátom americkým patria Filipíny. Majú 14 miliónov obyvateľov, z nich 11 miliónov katolíkov. Keďže španielski mnísi (ostrovy patrily predtým Španielsku) sa museli r. 1903 vysťahovať, nastal veľký nedostatok duchovenstva. Medzi Cirkvou a štátom je rozluka. Pius X. znovu usporiadal cirkevnú hierarchiu. Podľa toho v Manile je arcibiskupstvo, ku ktorému patrí 8 diecéz a jedna apoštolská prefektúra. Dominikáni majú v Manile univerzitu. Dosiaľ sa katolíkom podarilo založiť 60 stredných škôl. 33. svetový eucharistický kongres r. 1937 v Manile bol prvý na ďalekom Východe. Vzpružil tamojší katolícky život, najmä na poli školskom. (Najnovšie sú Filipíny obsadené Japoncami, ktorí vzhľadom na tamojších katolíkov hľadajú styky so Svätou stolicou.)

3. V latinskej a či románskej Strednej a Južnej Amerike bolo katolícke náboženstvo dovtedy štátnym náboženstvom, kým patrily Španielsku, resp. Portugalsku (§ 182, 3). Cirkevné pomery išly rovnobežne s pomermi materských štátov. Domorodcov v Južnej Amerike neprenasledovali tak ako v Strednej; ale snažili sa získať ich pre kresťanstvo a civilizáciu. Bieli sa miešali a domorodcami (mestizo — kríženec), čo zavinilo mravný a kultúrny úpadok. Materské štáty, žiaľbohu, sa veľmi nestaraly o svoje americké kolónie, vykorisťovaly ich a nedaly im vôbec alebo len veľmi málo politických práv. To vyvolalo začiatkom 19. storočia mohutné hnutie za slobodu (Šimon Bolivar, „el Libertador"). V boji za slobodu Južnej Ameriky Sv. stolica držala so Španielskom a Portugalskom, preto nové štáty boli k Cirkvi rezervované, ba aj otvorene nepriateľské. V boji za nezávislosť Južnej a Strednej Ameriky (1808-24) vzniklo 18 republík. V nich žije dnes so 100 miliónov katolíkov popri nepatrnom počte protestantov (700.000) a 2-3 miliónoch pohanov. V latinskej Amerike je dnes 46 arcibiskupstiev so 152 biskupstvami a 26 apošt. vikariátmi. Ľud je zväčša náboženskej veci oddaný, ale vlády vo všeobecnosti vplyvom liberalizmu a slobodomurárstva nie sú Cirkvi priaznivé. Stále revolúcie znemožňujú konsolidačnú prácu Cirkvi. Severoamerická protestantská propaganda pracuje v latinskej Amerike čulo a s bohatými prostriedkami, ale dosiaľ nikde nedošlo k značnejšiemu a hromadnému odpadu od katolíckej Cirkvi. Skoro vo všetkých štátoch je rozluka Cirkvi a štátu. Celkove je v latinskej Amerike málo duchovenstva, a aj čo je, nestojí na výške svojho povolania.

a) Mexiko sa r. 1821 vyhlásilo za republiku. Stálymi vzburami, nepriateľským postojom liberálov a slobodomurárov Cirkev veľa trpela a trpí aj dnes. Za prezidenta Benita Iuareza (1861-72) štát zhabal všetok cirkevný majetok, biskupov vyhnal a duchovenstvu zakázal nosiť kňazské rúcho. Napoleonom III. zriadené cisárstvo trvalo veľmi krátko. Cisára Maximiliána Rakúskeho (1864— 67) povstalci popravili. R. 1874 uskutočnili veľmi prísnu rozluku Cirkvi a štátu a zakázali vyučovať náboženstvo na verejných školách. Diktátor Porfiris Diaz (1877-1911) bol síce trochu miernejší k Cirkvi, ale zákony z kultúrneho boja platily aj naďalej. Po Diazovom páde vznikly občianske vojny a za prezidenta Carranzu (1915 —20) došlo znovu k otvorenému boju proti katolíkom. Prenasledovanie s menšími prestávkami trvá podnes. I teraz má Cirkev najsmutnejšie položenie v Mexiku — okrem Ruska. Čiastočne to zavinili sami katolíci, ktorí tvoria síce 95 % celkového obyvateľstva, ale nevedeli sa vo vhodnom čase dostatočne postaviť za uspo-riadanie rozháraných politických, sociálnych a cirkevných pomerov. Ústava z r. 1917 (Querétaro) katolícku Cirkev v Mexiku nielen zotročila, ale priam ohrozila jej existenciu. Všetky kostoly a akékoľvek objekty sú štátnym majetkom. Bohoslužobné obrady mimo kostola sú zakázané. Rehole a rehoľné sľuby nie sú povolené. Kňazov cudzieho pôvodu vykázali a domácich pozbavili občianskych práv (aktívne a pasívne volebné právo, dedičné a majetkové právo). Po prvej svetovej vojne postavili sa katolíci na odpor. Ale keď sa ujal vlády radikálny socialista Calles (1924-28), začal prísne uskutočňovať všetky proticirkevné zákony. Veľa kostolov, škôl a seminárov zatvorili a len 330 kňazom (z 3000) povolili účinkovať. Tí mali obslúžiť 15 miliónov katolíkov v Mexiku! Cirkev miestami interdiktom, veriaci zas

so zbraňou v ruke sa snažili pohnúť vládne kruhy k ústupu, ale pomery sa nezmenily. Mnohí biskupi, kňazi a laici podstúpili mučenícku smrť. R. 1929 uzavrela Sv. stolica s mexickou vládou modus vivendi, ktorým bohoslužba mala byť znovu povolená. Keď sa však r. 1935 stal prezidentom Lazaro Cardenas, znovu vzbĺklo prenasledovanie katolíkov. Jeho cieľom je úplne vyhubiť katolícku Cirkev v Mexiku. Vo svojom pláne postupuje úlisne, chce budiť zdanie, že nie je proti náboženstvu, ale proti spiatočníckemu a nesociálne zmýšľajúcemu kléru. Mexické udalosti vzbudily nielen v katolíkoch, ale aj v nevereckom svete veľké pohoršenie. V Mexiku aj dnes je 9 arcibiskupstiev a 33 biskupstiev. Pravda, teraz 81Í zväčša neobsadené.

b) V Strednej Amerike päť provincií (Kostarika, Guatemala, Honduras, Nicaragua a Salvador) sa odtrhlo r. 1823 od Španielska a spojilo sa v republiku Spojených štátov stredoamerických. Konkordátom z r. 1853-61 cirkevné pomery v jednotlivých štátoch sa usporiadaly. V Guatemale vplyvom liberalizmu už r. 1871 sa začal kultúrny boj; r. 1922 sa vermi Rehorníkov a duchovných vyhnali, katolícke školy pozatvárali. R. 1926 sa katolíci postavili na odpor, a tak r. 1928 došlo k uspokojivej dohode medzi Sv. stolicou a republikou Guatemalou. V Strednej Amerike žije dnes asi 6 miliónov katolíkov (140.000 protestantov), ktorí majú 6 arcibiskupstiev, 7 biskupstiev a 4 apoštolské vikariáty.

c) Na ostrovoch Veľkoantilských a Maloantilských (Kuba, Portoriko, Jamaika), obývaných zväčša katolíkmi, sú cirkevné pomery dosť uspokojivé. Podľa severoamerického spôsobu medzi Cirkvou a štátom je rozluka. 8 miliónov katolíkov (popri 1,8 miliónov nekatolíkov) má 4 arcibiskupstvá, 14 biskupstiev a 1 apošt. vikariát. Najnovšie je silné prisťahovalectvo na Antily z Ázie, čím sa dostala do popredia misijná otázka.

d) Kolumbia (predtým Nová Granada) má 8 miliónov obyvateľov (36 % bielych, 5 % Indiánov, 43 % mesticov, 16 % černochov a mulatov); skoro všetci sú katolíci. V 19. storočí bol tu tuhý boj medzi konzervatívnymi a liberálmi. Ústava z r. 1886 vyhlásila katolícke náboženstvo za štátne. Dohodou medzi vládou a Sv. stolicou z r. 1893 sa cirkevné pomery uspokojivo upravily. I keď teraz Cirkev so štátom dosť dobre spolupracuje, nábožensko-mravný život neuspokojuje. Kolumbia má dnes 4 arcibiskupstvá, 12 sufragánnych biskupstiev, 4 apošt. vikariáty a 8 prefektúr. Arcibiskup v Bogotá je prímasom krajiny. Dohodou medzi Sv. stolicou a Kolumbijskou republikou z r. 1942 zaviazal sa štát ročne prispievať na udržiavanie kňazských seminárov, aby napomáhal výchovu národného kňazského dorastu.

e) Venezuela má 3 milióny obyvateľov, takmer výlučne katolíkov. V častých revolúciách zborili kláštory a zhabali cirkevné majetky. Pius IX. konkordátom z r. 1862 usporiadal cirkevné pomery, ale za diktátora Blanca r. 1870 vznikly nové nepokoje. Uviedli civilné manželstvo, jezuitov vypovedali, kláštory a školy čiastočne použili na svetské ciele. Duchovným zakázali vyučovať v školách, kostolom získavať majetky, ba konečne vyhlásili venezuelskú, od Ríma nezávislú cirkev. V novších časoch je vláda k Cirkvi priateľskejšia. Hierarchickým zriadením z r. 1907 má dnes Venezuela 2 arcibiskupstvá s 8 biskupstvami.

f) V republike Ekvador, ktorá sa osamostatnila r. 1830, vplyvom liberálov boli cirkevné pomery veľmi biedne. Obrat nastal za prezidenta Garcia Morenu, ktorý bol katolíckej viere úprimne oddaný. R. 1863 uzavrel so Sv. stolicou konkordát, povolal späť jezuitov, zriaďoval nové biskupstvá a zakladal školy. Slobodomurári ho zavraždili z pomsty r. 1875. Arcibiskupa Ignáca Checa otrávili (1877). Tým dali znamenie na otvorený kultúrny boj, ktorý ešte trvá. Domáce duchovenstvo nestálo veľmi o katolícku vec. Biskup z Guayaquil Peter Schumacher, človek apoštolského ducha, musel väčšinu tamojšieho duchovenstva suspendovať a nahradiť ho európskym. R. 1904 uskutočnili rozluku Cirkvi od štátu. R. 1927 vláda zakázala cudzozemským duchovným účinkovať v Ekvádore a tým domácim, ktorí v cudzine študovali, nepovolila návrat do vlasti. 1,8 milióna katolíkov je zadelené do 6 biskupstiev na čele s arcibiskupstvom v Quito, 3 apošt. vikariátov a dvoch prefektúr.

g) V Peru je asi 6 miliónov obyvateľov; spolovice sú domorodci, ostatok bieli a kríženci. Sú skoro všetci katolíci. Katolícke náboženstvo podľa novej ústavy nie je síce panujúce, ale má prednostné právo pred inými, len trpenými vierovyznaniami. Arcibiskupstvo je v Lime. Patrí k nemu 10 biskupstiev. Podľa dohody so Sv. stolicou z r. 1928 voľba biskupov sa koná tak, že biskupi predostrú svojich kandidátov prezidentovi, ktorý jedného z nich odporúča Sv. stolici, aby ho vymenovala. Najnovšie je medzi tamojším duchovenstvom intenzívne hnutie o povznesenie náboženského života. Patrónkou krajiny je sv. Rozália z Limy. († 1617).

h) Čile má 4,5 miliónov obyvateľov, zväčša krížencov a skoro všetkých katolíkov. Spod španielskej nadvlády sa oslobodilo r. 1810. Časté revolúcie škodne vplývaly na Cirkev a náboženský život. Ústava z r. 1926 proklamovala rozluku Cirkvi od štátu, ale cirkevný majetok nesekularizovala. Ba štát sľúbil i mierne prispievať na kultové výdavky. Cirk. hierarchia sa skladá z jedného arcibiskupstva, 10 biskupstiev, 3 apoštolských vikariátov a jednej prefektúry. Katolíci majú dve vysoké školy. Nedostatok kléru je značný.

i) Bolívia bola pomenovaná podľa osloboditeľa Južnej Ameriky, Šimona Bolivara. Má 3 milióny obyvateľov, z väčšej polovice Indiánov, potom krížencov a bielych. Obyvatelia sú okrem 200.000 divých Indiánov všetci katolíci. Katolícka Cirkev je štátnym náboženstvom, ale častými revolúciami veľmi trpí. Jedno arcibiskupstvo so 6 biskupstvami, 2 apošt. vikariátmi a 1 prefektúrou tvoria cirkevnú hierarchiu. Hoci školská dochádzka je povinná, predsa 80 % obyvateľov je negramotných.

j) V Argentíne, Paraguaji a Uruguaji je 13 miliónov obyvateľov, ktorí sú skoro všetci katolíci. Liberalizmus, slobodomurárstvo a náboženský indiferentizmus spôsobily Cirkvi nemalé škody. Domáce duchovenstvo nekonalo svoju povinnosť vždy tak, ako bolo treba. Prezident Rosas (1835-52) uviedol diktatúru a kultúrny boj. Ústava z r. 1860, resp. 1893 upravila cirkevné pomery podľa vzoru Spojených štátov severoamerických. Hierarchia sa skladá z 1 arcibiskupstva (v Buenos Aires) a 10 biskupstiev. R. 1910 zriadili katolícku univerzitu. Svetový eucharistický kongres v Buenos Aires r. 1934 sa konal v znamení spolupatričnosti národov Južnej Ameriky a ich príbuznosti s materským katolíckym štátom Španielskom, ktorý práve vtedy vera trpel občianskou vojnou.

k) Brazília sa r. 1825 odtrhla od Portugalska. Bola cisárstvom, od r. 1889 konfederatívnou republikou 20 provincií. Má 40 miliónov obyvateľov (40 bielych, 32 % krížencov, 15 černochov). Z nich je 95 % katolíkov. Majú 16 arcibiskupstiev s 50 biskupstvami a 18 misijnými okruhmi. Stredné školy vedú rehole. 80 % obyvateľstva je negramotných. Ústava z r. 1881 odňala rehoľnému duchovenstvu aktívne a pasívne volebné právo; ináč poskytuje všeobecnú náboženskú slobodu. Medzi Cirkvou a štátom je rozluka (1891), ale cirkevný majetok nezhabali. Novšie prisťahované duchovenstvo sa všemožne pričiňuje o náboženské povznesenie Brazílie. Najnovšia štátna ústava (1937) čiastočne zrušila proticirkevné zákony, rehoľníkom vrátili volebné právo, no náboženské vyučovanie v školách ľudových a stredných nie je dosť zaistené.

Garrison, Catholicism and the American Mind, Chicago 1928. — I. Ire- land, The Church and modern Society, Paris 1897. — Houtin, L'América-nisme, Paris 1904. — Akers, A History of South America, Lond. 1930. — George-Kaufmann, Garcia Moreno, 1891. — Elener, Die deutschen Franzis-kaner in Brasilien, 1912. — Divinie Les phases de la persécution en Mexique, Paris 1929. — Milller, Das relig. Leben in Amerika, 1911. — Haupt, Staat u. Kirche in den Ver. Staaten, 1909. — Tardivel, La situation relig. aux États-Unis, Brux. 1900. — J. Cíger-Hronský, Cesta slovenskou Amerikou, Turč. Sv. Martin 1940. — K. Kiirper, z Bratislavy do Chicaga, Trnava 1941. — K. čulen, Slováci v Amerike. Turč. Sv. Martin 1938.

§ 206. KATOLÍCKE MISIE V 19. A 20. STOROČÍ.

1. Misijná činnosť 18. storočia revolúciami, zrušením reholí — najmä jezuitov — skoro úplne zasekla. Európske štáty, ktoré si dovtedy pokladaly za povinnosť šíriť kresťanstvo vo svojich zámorských kolóniách, previnily sa proti kresťanskej viere aj doma a o misie nedbaly. Počet misionárov poklesol a nebolo ani potrebných hmotných prostriedkov. Ale v 19. storočí sa náboženský život vzkriesil, s ním ožila i misijná podnikavosť a dohnala to, čo sa zameškalo v búrlivých časoch koncom 18. a začiatkom 19. storočia. Pius VII. po svojom návrate zo zajatia znovu zriadil Propagandu a bohato ju zaopatril potrebnými hmotnými prostriedkami. Pius IX. utvoril v Propagande popri latinskom oddelení sekciu pre misie východného rítu (1862). Benedikt XV. povýšil ju r. 1917 na samostatnú kongregáciu (Congregatio pro Ecclesia Orientali). Staršie rehole uvoľnily časť svojich členov pre misie, vznikly aj nové kongregácie len pre misie. V niekoľkých európskych štátoch zakladali nové misijné semináre, spolky, noviny, misijnú myšlienku šírili kalendármi a letákmi. Odpadly síce bohaté podpory štátov, ale nahradily to milodary veriacich celého sveta. Duchovenstvo celej Cirkvi v určité dni má kázňami poučovať ľud o misiách a povzbudzovať veriacich, aby sa modlili za misie a hmotne ich podporovali. Nové premávkové prostriedky, najnovšia koloniálna politika európskych veľmocí (získať čím viac záujmových sfér!) a svetový obchod poskytujú modernému misijnému hnutiu vhodné okolnosti a príležitosť dostať sa i do najodľahlejších krajín. Je rozdiel medzi postupom dávnejších a novších misií. Do 19. storočia sa mohlo zdať, ako by misie boli len prostriedkami politických a hospodárskych ašpirácií európskych štátov. Misie 19. a 20. storočia 811 zas samostatnejšie. Nebudia v domorodcoch podozrenie, že misionári prichádzajú s európskymi dobyvateľmi vykorisťovať ich a politicky utlačiť. K hromadným obráteniam teraz neprichádza. Misionári pôsobia viac individuálne, duchovne. Preto výsledky sú pomalšie, ale zato trvácnejšie ako voľakedy. Akomodácia k miestnym zvykom, zmýšľaniu a mravom je i teraz prepotrebná, najmä v Číne, Japonsku a Indii. No miesto predošlých akomodačných systémov (§ 182, 5) misionári sa teraz snažia priberať domorodých rehoľníkov a kňazov. Im domorodci viac dôverujú. Najnovšie sú aj domorodí biskupi. Príprava katechumenov je dlhšia a dôkladnejšia. Hlavným misijným prostriedkom je Ona žiadala pribrať do misií aj rehoľnice. Vzniklo veľa ženských kongregácií, ktoré v školách a dobročinných ústavoch konajú neoceniteľnú misijnú prácu.

Veľkú účasť v misiách malo Francúzsko, ktoré bolo protektorom všetkých východných misií. Túto úlohu — aspoň do r. 1880 — dobre vykonávalo. I dnes dodáva, najmä východným misiám, najviac ľudí a značné hmotné prostriedky. Zmenený cirkevný postoj Francúzska vplýva však aj na misie a namiesto ochrany robí neraz misionárom značné prekážky. Okrem Francúzska Taliansko sa intenzívne zúčastňuje na misijnej činnosti. Spojené štáty americké poskytujú bohaté hmotné prostriedky. Misijná podnikavosť Španielska a Portugalska v porovnaní s minulosťou veľmi upadla. Číselný výsledok katolíckych misií medzi pohanmi (podľa štatistiky z r. 1939) vid v § 218, 11. Moderné misijné hnutie má aj nové problémy a ťažkosti. Vnáša sa doň národný princíp. Misijnú myšlienku často zatieňujú krížiace sa politické a hospodárske záujmy zainteresovaných námorných mocností. Moderné štáty sa snažia uplatniť svoj vplyv široko-ďaleko a získať čím viac záujmových sfér. Na to používajú aj misijné hnutie. To síce na jednej strane podnecuje obetavosť katolíkov, ktorí ochotnejšie a bohatšie podporujú misie vo „svojich kolóniach" ako v cudzích. Ba aj samy vlády, hoci by boli proticirkevne založené, z

národných príčin podporujú misie. Ale na druhej strane má to povážlivé následky. Tratí sa u katolíkov nezištné, čisto kresťanské oduševnenie šíriť všade kráľovstvo Kristovo. Je nebezpečné spájať univerzálny katolícky princíp s národnými prvkami. V misijnom hnutí ľahko to môže viesť k pohanskej reakcii proti kresťanstvu. Štáty z politických príčin nechcú povoľovať cudzím misionárom pôsobiť vo svojich kolóniách. Toto pletenie politiky s náboženstvom, rozumie sa, veľmi škodí misijnému hnutiu. (Anglicko sa najnovšie tejto zásady nepridržiava.) V prípade politického sporu automaticky sa prenáša nenávisť sporných stránok aj na misijné dielo (africké nemecké misie po prvej svetovej vojne). Ešte väčšie ťažkosti robia katolíckym misionárom protestantské misie. Šírily sa už v 19. storočí, ale najnovšie v 20. stor. značne napredujú. (Víťazstvo Anglicka a Ameriky v prvej svetovej vojne osožilo protestantským misiám a škodilo katolíckym.) Treba uznať, že aj protestanti dosť hodne vykonali na tomto poli (metodisti, baptisti). Aj oni plnia Kristom naloženú úlohu hlásať evanjelium každému stvoreniu (dnešný výsledok protest. misií je asi 12 mil. duší). Aj oni šíria kresťanskú dobročinnosť, hoci veľká časť protestantských misionárov sa odváži pôsobiť len tam, kde misijná činnosť nie je nebezpečná životu. No „dvojaké kresťanstvo" vnáša do misií zmätok. Pohania sú v pomykove, ktoré z nich je pravé, pre ktoré sa majú zriecť svojich pohanských zvykov. Stávajú sa povrchnými a často chcú zo ziskuchtivosti vyhovieť obom (ráno idú na katolícku omšu, popoludní na protestantskú kázeň, aby mohli požívať hmotné výhody i jednej, i druhej konfesie!). Dvojakými misiami sa rozštiepenie kresťanstva ďalej šíri a nádejné zjednotenie sa tak sťažuje. Protestantskí misionári sú zväčša neznášanliví a nežičliví a hmotnými prostriedkami (sú bohatšie vystrojení ako katolíci) často vedia zmariť obetavú prácu katolíckych misionárov, ktorým vážne a úprimne ide o to, aby získali pohanské duše pre Krista.

Okrem misijného seminára v Ríme a v Paríži (§ 182, 1) vznikly v 19. storočí nové misijné semináre v Miláne (1850), v Lyone (1856), v Anglicku (Mill-Hill, 1866), v Spojených štátoch severoamerických (Maryknell, 1911) a inde. Misijné hnutie prestalo byt len vecou reholí a zachytilo celý kresťanský ľud, ktorý sa združoval v rozličných misijných spolkoch. Také boli: Spolok na rozšírenie kat. viery v Lyone (1822), Spolok sv. Františka Xaverského v Áchene (1832), Spolok 8V. Leopolda v Rakúsku (1829), Misijný spolok Ľudovítov v Bavorsku (1839), Detinstvo Ježišovo v Nancy (1843), Apoštolát modlitby (1844), Spolok sv. Petra v Paríži (1889), Spolok sv. Bonifáca v Paderborne a Sodalita sv. Petra Claverského (1894). R. 1916 vznikol v Miláne kňazský misijný zväz (Unio cleri pro missionibus), ktorý sa rozšíril v celej Cirkvi. Pápež Pius XI. preniesol do Ríma francúzsky misijný spolok a pod názvom „Pápežské dielo šírenia viery" rozšíril ho na celý svet. (Na Slovensku jestvuje misijná organizácia od r. 1929 s ústredím v Nitre.)

V misionárskej práci sa horlivo zúčastnily nielen staršie rehole jezuitov, františkánov, kapucínov, lazaristov, trapistov a benediktínov, ale aj nové kongregácie, založené najmä pre misijné ciele. Sú to: Spoločnosť Ducha sv. alebo čiernych otcov (1848), Kongregácia Nepoškvrneného Srdca Panny Márie v Belgicku (1863), alžírskym arcibiskupom Lavigeriem založená Spoločnosť bielych otcov (1868) a Spoločnosť Božieho Slova (Verbi Divini), ktorú založil r. 1875 zbožný nemecký kňaz Arnold Janssen († 1909) v Steyle (Holandsko). Táto spoločnosť má veľký dom v Madlingu pri Viedni. Na Slovensku má domy v Nitre, Štiavniku a vo Vidinej pri Lučenci.

2. Na Východe, obývanom mohamedánmi a prívržencami gréckej schizmy, má misijná činnosť veľmi ťažkú úlohu. Pre fanatizmus Turkov a neznášanlivosť schizmatikov činnosť katolíckych misionárov sa obmedzuje na udržanie doterajšieho stavu a opatrovanie posvätných miest. Vysoká Porta po krymskej vojne poskytla kresťanom občiansku rovnoprávnosť s mohamedánmi (1856), ale aj tak došlo ku krvavým prenasledovaniam maronitov v Damašku a Libanone (1860) a masovým popravám Arménov r. 1895-96 a r. 1909. V prvej svetovej vojne Mladoturci 600.000 Arménov, medzi nimi 30.000 zjednotených, s neslýchanými ukrutnosťami deportovali a mnohých z nich stýrali. Katolíkov a zjednotených bolo za svetovej vojny v ázijskom Turecku 750.000 a asi 800.000 na Balkáne, hlavne v Bosnii a Hercegovine. R. 1904 sa vrátilo do Cirkvi asi 50.000 nestoriánov v Kurdistane. Na Balkáne vplyvom Ruska bolo pred prvou svetovou vojnou medzi zjednotenými (najmä mládežou) značné hnutie za orientálnu schizmu. Leo XIII. sa všemožne snažil získať Východ pre Cirkev. Pritom sa veľmi dbalo o zachovanie východného obradu. V Ríme založil niekoľko kolégií pre výchovu orientálnych kňazov. Aj francúzski jezuiti založili na to v Beyrute v Sýrii univerzitu sv. Jozefa. V Malej Ázii položenie kresťanských menšín sa po prvej svetovej vojne značne zhoršilo. Po porážke Grécka (1922-23) kresťanstvo v Malej Ázii skoro úplne vymizlo. Palestínu rezervovalo Anglicko r. 1918 židom za domovinu; vyvinulo sa tam židovsko-národné hnutie — sionizmus. Národné hnutie Arabov sa mu však postavilo na odpor. Vo Svätej zemi je dnes 600-tisíc mohamedánov, 170-tisíc židov, 31-tisíc katolíkov a 55-tisíc iných kresťanov.

3. Afriku si v 19. storočí európske námorné mocnosti skoro úplne rozdelily. Prisťahovaním Európanov katolicizmus zosilnel, ale u domorodcov misijné hnutie postupovalo pomerne veľmi pomaly. Keď sa Francúzi zmocnili Alžírska (1830), Pius IX. zriadil tam arcibiskupstvo s dvoma biskupstvami. Arcibiskupom sa stal Lavigerie († 1892), predtým biskup v Nancy, ktorý sa veľmi zaslúžil o scivilizovanie severnej Afriky. Keď sa Tunis dostal pod francúzsky protektorát (1881), Lavigerie sa stal arcibiskupom aj v Kartágu a prímasom Afriky. V Kartágu bol r. 1930 svetový eucharistický kongres.

V Maroku (od r. 1911 pod francúzskou svrchovanostou) zriadili biskupstvo v Ceute. V Tripolise (od r. 1912 patrí Taliansku) založil Pius XI. r. 1926 biskupstvo. Počet katolíkov je nepatrný. V Egypte, pod anglickou

zvrchovanosťou, bola náboženská sloboda a kvitol bohatý rehoľný život i školstvo. Z monofyzitických Koptov asi 20.000 sa zjednotilo s Rímom a Leo XIII. zriadil pre nich patriarchát v Alexandrii s dvoma biskupstvami. Abesínsko bolo až do vojny s Talianmi (1887) katolíckym misiám neprístupné. Po uzavretí mieru s Talianmi neguš Menelik povolil katolícke misie, a tak vznikol apošt. vikariát v Erytreji (17.000 katolíkov) a v Abesínsku (20.000 katolíkov). R. 1936 Taliani okupovali Abesínsko. Nasťahovalo sa ta vera katolíkov a katolícka Cirkev mala tam nádejné položenie. Od výsledku terajšej vojny závisí osud katolíckej Cirkvi v Abesínsku. Strednú a južnú Afriku v druhej polovici 19. storočia podelily si európske veľmoci a odvtedy sa tam vzmáha aj misijná činnosť. Prajne vplývalo na ňu kardinálom Lavigeriem uvedené hnutie za zrušenie otroctva. Pravda, vražedné podnebie, surovosť a nemravné zvyky černochov a islamská protipropaganda robia misijnému postupu takmer neprekonateľné ťažkosti. Zdarne tam pracujú otcovia Ducha svätého a bieli otcovia. Najlepšie sa im darí v Ugande (britská kolónia), „perle afrických misií", kde r. 1932 bolo 270.000 pokrstených. Benedikt XV. r. 1920 beatifikoval 22 mladých černochov z Ugandy, ktorí r. 1885-6 podstúpili mučenícku smrť. Prvá svetová vojna misijnému hnutiu nesmierne škodila. Vera misijných staníc zaniklo. Rozšírenie prvej svetovej vojny aj na Afriku a najmä to, že domorodcov hromadne hnali na európske bojiská, vzbudilo v nich nenávisť ku všetkému, čo pochádzalo z Európy. Medzi domorodcami vzniklo národné hnutie (etiópizmus), ktoré misiám iste nebude prajné. Na Madagaskare od r. 1820 sa šírily protestantské misie, ale r. 1834 ich vyhnali („mučeníci" z Madagaskaru). V polovici 19. storočia sa ujali s pekným výsledkom misijnej práce jezuiti, ale onedlho sa dostal Madagaskar pod anglickú zvrchovanosť a protestantizmus sa stal štátnym náboženstvom (1868). Pre fanatizmus protestantov misijná činnosť narazila na veľké ťažkosti. Odkedy je Madagaskar pod francúzskou zvrchovanosťou (1895), katolícke misie majú väčšiu slobodu a vykazujú pekné výsledky, hoci Francúzsko im nedáva nijakú hmotnú podporu. Teraz je v strednej a južnej Afrike asi 180 miliónov obyvateľstva, z toho len 4 milióny katolíckych pohanokresťanov (protestantov 3 milióny). Majú vyše 100 apoštolských vikariátov a prefektúr. V celej Afrike spolu s ostrovmi je asi 8 miliónov katolíkov (5 miliónov protestantov).

4. Predná India sa dostala v 18. storočí do rúk Angličanov a dovtedajší páni Indie — Portugalci — okrem územia Goa stratili všetok vplyv. I Ceylon získali Angličania od Holanďanov. Portugalsko malo v Prednej Indii už od 16. storočia patronátne právo a pridržiavalo sa ho i vtedy, keď územie pripadlo Angličanom. Keď Sv. stolica zriadila r. 1832 na britskom území Prednej Indie apoštolské vikariáty a vyňala ich spod právomoci portugalského arcibiskupa v Goa, Portugalsko nechcelo tieto zmeny uznať. Svoje patronátne povinností však nijako neplnilo. Došlo k portugalsko-indickej schizme, ktorú len Leo XIII. horko-ťažko odstránil uzavretím konkordátu s Portugalskom (1886; doplnenie r. 1928). Len vtedy bolo možno znovu zriadiť indickú hierarchiu. Portugalsko sa zrieklo patronátneho práva v britskej države, ale arcibiskupa v Goa povýšili na titulárneho patriarchu, ktorý mal právo predsedať na národnom koncile celej Prednej Indie. V britskom cisárstve Prednej Indie zriadila Sv. stolica sedem cirkevných provincií. Dnes je v Prednej Indii (spolu s Ceylonom) 11 arcibiskupstiev a 38 biskupstiev s 3,4 miliónmi katolíkov; celkový počet obyvateľstva je 355 miliónov. Pre zjednotených Tomášových kresťanov (§§ 37; 182, 5) zriadila Sv. stolica r. 1923 vlastnú hierarchiu (arcibiskupstvo v Ernakolame s troma biskupstvami). Sýrsko-malabarské obrady si však podržali. Zjednotených Tomášových kresťanov je 450.000 a schizmatických ešte vždy asi 400.000. Hoci anglická vláda dodržiava svoj sľub náboženskej slobody Indie, predsa misijná činnosť pre rasovú, rečovú a náboženskú miešanosť obyvateľstva je veľmi ťažká. Obrátení Indovia patria zväčša k nižším sociálnym triedam. Len novšie sa podarilo jezuitom získať pre kresťanstvo prednejších brahmanov. Misionári pôsobia na Indov hlavne vyučovaním a charitatívnou činnosťou. Roku 1869 založili nemeckí jezuiti v Bornbay kolégium sv. Františka Xaverského, ktoré je na vysokej úrovni. V prvej svetovej vojne museli jezuiti svoje účinkovanie v Indii prerušiť, čo, pravda, misiám veľmi škodilo.

5. V Zadnej Indii, v Aname, v cisárstve, spojenom roku 1802 s Tonkingom a Kočinčínou, kresťanov v 19. storočí veľmi prenasledovali. Prenasledovania vyvolal zväčša odboj domorodcov proti dobyvačnej politike Francúzov. Ale aj tak v polovici 19. storočia bolo v Aname ešte vždy asi pol milióna kresťanov. Staral sa o nich parížsky misijný seminár. V 80-tych rokoch predošlého storočia znovu vzbĺkly prenasledovania a trvaly dotiaľ, kým sa Francúzi (1884) a Angličania (1885) nezmocnili územia. Odvtedy je v Aname náboženská sloboda, ale francúzsky nepriateľský postoj k Cirkvi pociťujú aj indické misie. Dnes je v Aname 1.2 milióna katolíkov. Starajú sa o nich zväčša domorodí kňazi. V Siame, v Britskej Malake a v Indonézii (Jáva, Sumatra, Celebes, Borneo) je spolu sotva pol milióna katolíckych pohanokresťanov. Do Indonézie Holanďania pripustili katolíckych misionárov len začiatkom 19. storočia. Cirkev na Filipínach — viď § 205, 2.

6. V Číne koncom 18. a v prvej polovici 19. stor. kresťanstvo všeobecne prenasledovali. Čína sa bedlivo uzavierala pred cudzím vplyvom. Lepšie časy pre kresťanstvo nastaly až po ópiovej vojne (1840-42). Po nej si európske mocnosti vynútily prístup do „nebeskej ríše". Misijná činnosť sa rozprúdila. Po druhej ópiovej vojne (1857-60) donútili Angličania a Francúzi Čínu k mieru v Pekingu r. 1860, ktorým zrušili všetky čínske zákazy proti kresťanstvu a misionárom zaručili voľný prístup a ochranu. Ale aj takto sa vzmáhala v Číne nenávisť proti cudzincom, a tak aj proti misionárom. Miestami došlo ku krvavým prenasledovaniam (masakra v Tieneine r. 1870), a najmä pri boxerskom povstaní (1900) zahynulo vera misionárov a tisíce kresťanských Číňanov. Od r. 1911 je Čína republikou a nová ústava zaisťuje všeobecnú náboženskú slobodu. Ale stále politické otrasy a živelné pohromy (povodne, hlad, choroby) hatia misijnú činnosť. Ruská boľševická propaganda a západná neverecká literatúra tiež škodia misiám. Ale aj tak ročný prírastok kresťanov je vyše 100.000 a Čína je

najnádejnejším misijným územím. Zvýšenú pozornosť venujú misionári školstvu. Americkí benediktíni v Pekingu majú univerzitu (1925) a francúzski jezuiti pri Šanghaji. Značný je aj počet domorodého duchovenstva. R. 1926 vysvätil Pius XI. šiestich čínskych kňazov na biskupov. Dnes je v Číne 3,5 mil. katolíkov (protestantov pol milióna). Biskupstvo v Makao patrí k arcibiskupstvu v Goa. R. 1922 zriadili pre Čínu apoštolskú delegatúru, ku ktorej patrí 75 apošt. vikariátov a 25 prefektúr. R. 1924 bol prvý čínsky plenárny koncil v Šanghaji.

7. V Japonsku po vyše 200-ročnej prestávke (§ 182, 5) v druhej polovici 19. storočia sa znovu otvorily brány náboženstvu kríža. Podľa dohody Japonska s Amerikou, Anglickom a Francúzskom z r. 1856 Japonci povolili v niektorých prístavoch prístup cudzincom, resp. kresťanom. Misionári objavili r. 1865 na okolí Nagasaki potomkov starých japonských kresťanov. V 70-tych rokoch predošlého storočia znovu vznikly prenasledovania kresťanov, ale na naliehanie západných mocností konečne odstránili protikresťanské zákony. Ústava z r. 1889 poskytla všeobecnú náboženskú slobodu. Japonsko rýchlym tempom si osvojuje európsku civilizáciu a stáva sa kultúrnym štátom. Ale jeho pokresťančenie postupuje oveľa pomalšie. Hatí ho prílišné rasové a národné sebavedomie Japoncov, ktorí vo svojom pohanskom náboženstve (šintoizmus = kult predkov) vidia čiastku národnej histórie. Sú materialisticky založení. Najnovšie sa príliš oddali západnej pozitivistickej filozofii, a tak je práca misionárov značne sťažená. R. 1891 zriadil Leo XIII. arcibiskupstvo v Tokiu s troma biskupstvami (Nagasaki, Osaka, Hakodate). V Tokiu je katolícka univerzita. Misionári v Japonsku účinkujú školami, tlačou a rádiom. Asi zo 102 miliónov obyvateľstva je len 100.000 katolíkov (protestantov 180.000). Pius XI. vysvätil r. 1927 prvého japonského biskupa. Do kráľovstva Kórey vniklo kresťanstvo z Číny, ale v 19. storočí ho veľmi prenasledovali. Mnohí podstúpili mučenícku smrť. (Pius XI. kanonizoval r. 1925 82 kórejských mučeníkov z r. 1839 až 1846.) R. 1910 anektovalo Kóreu Japonsko. Odvtedy má katolícka viera väčšiu slobodu. Ale z 23 miliónov obyvateľov je dnes len 138.000 katolíkov (protestantov 328.000). O katolíkov sa starajú tri apoštolské vikariáty a jedna prefektúra.

8. Misie v Austrálii a Oceánii — viď § 204, 3. Misie v Severnej Amerike — viď § 205, 2. V Strednej a Južnej Amerike zaobchádzali katolícki kolonisti s Indiánmi oveľa šetrnejšie ako v Severnej Amerike. I dnes je tam asi 15 miliónov Indiánov. Sú z prevažnej väčšiny katolíci (i keď zväčša len navonok). Nepokrstených Indiánov v Strednej Amerike je pol milióna a v Južnej Amerike dva milióny. Na ich obrátení pracujú európski misionári, ale ich práca pre územnú rozsiahlosť a vražedné podnebie je veľmi ťažká.

9. Pohanské misie trvajú už stáročia, obetujú sa pre ne mnohé ľudské životy, zdravie, námahy a ohromné majetky, ale výsledok je pomerne dosť malý! Už Leo XIII. spomínal skromné misijné výsledky, najmä medzi kultúrnymi východnými národmi. Často odznejú ponosy so strany netrpezlivých, či sa to rentuje, či dosiahnuté výsledky stoja za prinesené obety a námahy. Na to načim poznamenať, že misijné hnutie nie je budované na princípe rentability. Vyviera z kresťanskej lásky a povinnosti hlásať Kristovo evanjelium každému stvoreniu. Tu odpadá otázka dosiahnutého výsledku. Nič nevychádza nazmar. Cirkev je mystickým telom Kristovým, ktoré živí kresťanský duch sebazaprenia, žertvovania, ba aj mučenícka krv! Ťažkosti v misijnom hnutí môžu a musia byt. Veď tu sa stretávajú dva úplne odlišné duchovné svety. Sv. Pavol zamieril s kresťanstvom na Západ. A ono je vo svojom nepodstatnom, de aj podstatnom vystrojení prispôsobené západnému duchu, myšlienkovému svetu gréckorímskemu. Tento je však úplne cudzí národom čínskym a indickým. Túto myšlienkovú rozdielnosť ako misijnú prekážku misionári dávno zbadali (najmä jezuiti), a preto sa snažili akomodačným systémom ju zvládnuť. Most na Východ sa musí budovať i pri všetkých obetiach. Azda na Východe sa kresťanstvo občerství a vzpruží vo viere aj Západ, Európu. Je vôbec otázka, či a dokedy kresťanská Európa bude viesť svet, či sa neblíži doba, keď znovu Východ bude učiť Západ. Možno, že budúce dejiny Cirkvi budú prevažne dejinami Východu, ako dosiaľ boli skoro výlučne dejinami Západu. Cirkev si všíma aj túto možnosť a primerane k univerzálnosti a svetovému poslaniu sa podľa toho aj zariaďuje. Dosiaľ mali domorodí duchovní len podradnú úlohu pri európskom misijnom klére. Ale Cirkev čím ďalej, tým viac sa dáva uplatniť tamojšiemu čínskemu, indickému kléru, lebo len domorodý klérus môže zdarne využiť všetky misijné možnosti. Preto svätenie čínskych a japonských biskupov Piom XI. má epochálny význam. Pravda, nielen kresťanský Západ sa snaží dostať na Východ, ale aj východné pohanské náboženstvá sa vtierajú do Európy, čo predošlé časy nepoznaly, ba boli by pokladaly za absurdné. Mohamedánske mešity sú skoro v každom väčšom európskom meste. Náboženská lyrika Rabindranatha Tagoreho vzbudila živý ohlas u Európanov. Na európskych vysokých školách študujúci početní čínski, japonskí a indickí študenti oboznamujú tunajší svet s budhizmom a ich vplyv sa javí v moderných myšlienkových prúdoch (teozofia, antropozofia), životospráve a moderných zvykoch. Kresťanstvo v budúcnosti bude mať do činenia nielen e európskymi bludmi, bude sa musieť vyrovnať a dohodnúť nielen s kultúrou európskych národov, ale aj s pestrou kultúrou Východu.

Schmidlin, Kath. Missionsgeschichte, 1925. — Schwager, Die Kath. Hei-denmission der Gegenwart, 1909. — Brou, Les Jésuites missionaires au XIX.. siecle, Brux 1908. Goyau, Les prétres des Misaions Étrang'éres, Paris 1932. — Huonder, Der Verein der Glaubensverbreitung, 1913. — Arens, Die Kath. Missionsvereine, 1922. — O'Brien, The dawn of Catholiciam in Auetralia, Lond. 1930. — Dr. K. Kmeťko, Svetové misie. Nitra 1941. — E. Bindáč, Výidady východných misií v súčasnom politickom vare. Kultúra 1942, č. 8-9.

HLAVA IV.
Vnútorný život Cirkvi.

Začiatkom 19. storočia ujal sa v širokých kruhoch vplyvom osvietenstva racionalizmus a nevera. Cirkev im čelila tak, že ujasnila pomer rozumu a viery, prírody a milosti, vzťah filozofie k teológii, prírody k nadprírode. Musela presne určiť, pokiaľ siaha vo vieroučných pravdách prirodzené poznanie a čo ľudský rozum nemôže poznať bez nadprirodzeného zjavenia. V zápase s neverou aj niektorí katolícki učenci dospeli vplyvom modernej filozofie k mylným náhľadom, ktoré protivníka nielen nepremohly, ale ho priamo podporovaly. Vo Francúzsku vznikol tradicionalizmus, v Belgicku ontologizmus. V Nemecku Hermes a Gunther úplne alebo čiastočne podriaďovali vieru ľudskému poznaniu. Pápeži Gregor XVI., Pius IX. a rímske kongregácie svojimi rozhodnutiami upravovali teologickú vedu na správnu cestu. Keďže liberalizmus sa snažil zlaicizovať, odpútať vnútorný a vonkajší život človeka od nadprirodzených noriem, Cirkev sa usilovala zdôrazniť právo nadprirodzeného vplyvu a poriadku na spoločenský a štátny život. Materializmom a kapitalizmom vyvolaný socializmus svojím úplne tuzemským zameraním snažil sa odviesť od Cirkvi široké masy, vzbudzovať v nich stálu sociálnu a cirkevnú nespokojnosť. Moderná filozofia a zmechanizovaný život urobily ľudí nielen indiferentnými, ale priam nepriateľmi náboženstva a Cirkvi. No Cirkev i pri týchto ťažkostiach sa všemožne snažila udržiavať v človečenstve nadprirodzenú vieru. Toto úsilie vyplňuje jej vnútorný život v 19. a 20. storočí.

§ 207. CIRKEV V OBJATÍ MODERNEJ KULTÚRY.

1. 19. storočie a hlavne jeho druhá polovica (asi od 1850) vytvorilo pomery, v ktorých ešte aj dnes žijeme a menujeme ich „modernými". Ich hlavným prvkom je realizmus a naturalizmus. Veda 19. storočia dôkladne preskúmala svet okolo nás, nad nami (prírodoveda: fyzika, chémia, biológia, astronómia, fyziologia) a za nami (história). Zvládla prírodné sily a postavila ich do služieb človeka. Človek do istej miery stal sa ozaj pánom prírody a sveta. Moderná veda spôsobila v ľudskom živote veľký obrat. To vplývalo i na duchovný svet človeka a na jeho svetonáhľad. Moderná veda viedla prakticky k podivuhodnému vývinu techniky (stroje, paroplavba, železnice, telefón, telegraf, gramofón, rádio), teoreticky k naturalizmu a materializmu. Vo filozofii vznikol pozitivizmus, ktorý preceňoval prírodovedu, popieral zjavenie a metafyziku. Uznáva iba empirické poznanie. Založil ho Francúz August Comte († 1857), d'alej vyvíjal Angličan John Stuart Mill († 1873) a Nemec Herbert Spencer († 1903). Pozitivizmu podľahol Erneet Renan († 1892) a Emil Zola († 1902) a svojimi dielami (Renan: La vie de Jésus, Histoire des origines du christianisme; Zola svojimi naturalistickými románmi) vniesli ho medzi široké masy ľudu. Darwinov († 1882) biologický evolucionizmus sa fanaticky popularizoval a agnosticimus (Dubois Reymond: Ignoramus et ignorabimus) sa stal svetonáhľadom učencov, najmä prírodovedcov a lekárov. Kriticizmus, evolucionisticky a relativisticky založený historizmus (všetko je dejinne podmienené), nepoznajúc večné normy v práve, mravnosti, náboženstve a nadprirodzené hodnoty, vyvolal anarchiu v kultúrnom svete. Ľudovítom Feuerbachom († 1872) hlásaný materializmus znížil Boha a posmrtný život na ľudské predstavy („homo homini deus est"). Protestantský teológ Dávid Fridrich Strauss (1844) uznáva, že moderný svetonáhľad už vôbec nie je kresťanský (Wir eind keine Christen mehr). Podľa svojich panteistických náhľadov hovorí, že nie sme a nemáme byť kresťanmi v starom zmysle slova (kresťanstvo; kult chudoby, opovrhuje svetom a vzdelanosťou), ale nové náboženstvo má byť citom závislosti od univerza a má uskutočniť ideál človeka, ľudskosti a humanity. Materialistický svetonáhľad dovŕšil Ernest Haeckel († 1919) svojím monizmom (niet Boha, Boh je príroda). Ostrými útokmi na kresťanstvo (v hlavnom diele Weltrutsel) obral široké ľudové masy o kladnú vieru. Myšlienkový zmätok ešte zväčšovala pesimistická a úplne proticirkevná filozofia Artura Schopenhauera († 1860) a jeho nasledovníka Eduarda Hartmanna (1906). Fridrich Nietzsche († 1900) nazval kresťanskú morálku morálkou otrokov (Sklavenmoral). Kresťanstvom „skazenému" ľudstvu vytýčil nový ideál v „nadčlovekovi" (Ubermensch), ktorý pevnou a mocnou vôľou zveľaďuje svoju moc a ostatní mu slúžia. Kresťanstvo vraj treba odstrániť a pokračovať v začatých ideáloch pohanstva. šíritelia ateizmu pod vedením Haeckela a neskoršie Viliama Ostwalda († 1932) sa zomkli v monistické spoločenstvá (Monistenbunde) a utvorili tzv. voľnú myšlienku. Voľnomyšlienkárske občianske a proletárske organizácie vznikly vo všetkých štátoch. Sú však medzinárodne spojené a napádajú kresťanstvo, predovšetkým katolícku Cirkev. Protivníkmi pozitívneho kresťanstva sú najnovšie aj teozofické, antropozofické a okultistické hnutia, ktoré svojim prevažne budhistickým mysticizmom odcudzujú ľudí náboženskému životu a cirkevnému zmýšľaniu. Vplyvom modernej filozofie svetonáhľad väčšiny európskeho človečenstva sa natoľko odklonil od kresťanstva, že Európa začiatkom 20. storočia bola kresťanská skôr len podľa mena ako v skutočnosti. Ľudstvo je rozdvojené na veriacich a neveriacich, ktorí zápasia o bytie a nebytie. Nečudo, že pod vplyvom takýchto zjavov niektorí predpovedali blížiaci sa zánik západnej kresťanskej kultúry (Spengler: Untergang des Abendlandes, 1918).

2. Moderná kultúra sa stala teda naturalisticko-materialistickou a odklonila sa od kresťanstva a Cirkvi. Pravda, materializmus by nebol natoľko zachytil široké vrstvy rudu a tak katastrofálne rozkladne pôsobil, nebyť sociálnej biedy a neporiadkov 19. storočia. Ľud v biede sa chytal všetkého, od čoho čakal zmenu svojho zúfalého stavu. Moderného človeka obklopuje technika, ustavične prichádza do styku so strojmi, zázračnými to vynálezmi ľudského umu, a tak pomaly sa aj zmechanizuje. Jeho pozornosť sa sústreďuje len na pozemskosť, na to, čo je

výtvorom jeho rúk a jeho umu. Tvoria sa veľké mestá, vznikajú továrne, kde na malom priestore zoskupené robotníctvo deň po deň koná tú istú prácu bez rozmýšľania — mechanicky. Ovocie práce však nepatrí jemu. Dostáva len zlú plácu, zisk patrí kapitalistom. Moderný človek stratil spojenie s pôdou a ľudovou tradíciou. Jeho rodinný život je rozháraný, byt malý a nezdravý, strava chudobná. Vo svojom rodinnom kruhu sa necíti dobre, bočí od neho, stráca zmysel pre vyššie životné hodnoty, vo chvíľkových pôžitkoch a alkohole sa snaží zabudnúť na svoj smutný stav. Odumiera v ňom indivíduum a stáva sa nepatrnou zložkou masy. Moderný človek už nerozmýšľa. Myšlienky preberá z dennej tlače, ktorú však majú v rukách liberáli a neverci. Takýto stav veľmi zaťažuje vychovávateľskú prácu, ba úplne ju znemožňuje. Človek, ktorého pozornosť sa sústreďuje na techniku, na stroj, ktorý musí denne bojovať o svoje živobytie, ťažko chápe slovo božie. Náboženský život, ako vždy, aj teraz sa môže točiť okolo kostola. Ale v moderných veľkomestách je nedostatok kostolov. Moderný človek sa stále sťahuje, a to znemožňuje jeho riadnu a plánovitú pastoráciu. Aj duchovné ovzdušie, ktoré ho obkľučuje, je preniknuté neverou. Je zmechanizovaný, pastorácia ho nemôže dostatočne zachytiť a k tomu periodická tlač ho stále štve a udržiava v politickej, sociálnej a náboženskej nespokojnosti. Dozrel pre veľkú sociálnu revolúciu, ktorú si vytýčila vo svojom programe sociálna demokracia. Socializmus nevznikol nečakane. Je logickou výslednicou predchádzajúceho myšlienkového a hospodárskeho vývinu. Utláčaný štvrtý stav (proletariát) urobil z liberalistickej náuky dedukciu, ktorú potreboval on. Liberalizmus neobmedzenou konkurenciou a bezohľadným vykorisťovaním ľudských síl sa ťažko previnil proti spravodlivosti. Proletariát sa musel brániť. Kým sociálna demokracia (politická strana socialistického systému) žiadala pre proletariát len primerané životné podmienky, dotiaľ mala s kresťanstvom podobné stanovisko. Ale hospodárske požiadavky socializmu sú spojené s určitým svetonáhľadom, s materializmom, ktorý má tuzemské zameranie. Ani prostriedky a spôsoby, akými chcel svoj cieľ („Zukunftstaat") dosiahnuť, nezrovnávajú sa s kresťanskou morálkou (komunizmus násilia miesto starokresťanského komunizmu lásky). Keďže základom socialistického systému je historický materializmus (všetko, i duchovný svet, právo, mravnosť, náboženstvo sú derivátmi hospodárskeho života), stal sa hlavným nositeľom protikresťanského a proticirkevného hnutia novej doby (agitácia za vystúpenie z Cirkvi). Už pred prvou svetovou vojnou, najmä však po nej, sociálna demokracia si získala v mnohých štátoch vedúce politické postavenie alebo značné zastúpenie v parlamentoch, tým rozhodujúci vplyv na verejný, a tak aj náboženský život. Pôvodcom socializmu je Francúz gróf Henrich de Saint-Simon († 1825), ktorý z kresťanských pohnútok žiadal zlepšiť postavenie nižších tried a spravodlivo rozdeliť tuzemské majetky. Radikálnejší socialisti boli Peter Jozef Proudhon († 1865, „súkromný majetok je krádež"), v Anglicku Róbert Owen († 1858) a v Nemecku Karol Marx († 1883), tvorca vedeckého socializmu (hlavné dielo: Das Kapital), ďalej Fridrich Engels († 1895), Ferdinand Lassalle. Socialisti sa neskoršie rozštiepili na miernejších socialistov (revizionisti) a na radikálnych komunistov. Medzinárodné vedenie komunistov prevzalo r. 1919 Rusko (tretia internacionála), ktoré už dávnejšie bolo hniezdom extrémnych anarchistických hnutí (Michal Bakunin, pôvodca ruského nihilizmu).

Ictl, Wandlungen der Weltanschauung, 1929. — Przywara, Ringen der Gegenwart, 1929. — Kesseler Die relig. Bewegung der Gegenwart, 1921. — Jaspers, Die geistige Situation der Zeit, 1931. — Heussi, Die Krisis des His- torismus, 1932. — Ruggiero, Gesch. des Liberalismus in Europa, 1930. — Stammler, Die materialist. Geschichtsauffassung, 1927. — Briefa, Der Unter-gang dett Abendlandes, Christentum und Sozialismus, 1941. — Naumann, Sozialismus und Religion, 1921. — Heitmann, Groszstadt u. Religion, 1925.

§ 208. TEOLOGICKÉ SPORY. SEKTY.

1. Niektorí katolícki učenci v snahe brániť vieru a Cirkev proti moderným bludom racionalizmu, materializmu a panteizmu opustili cirkevnú vedu minulosti a vedome alebo nevedome sa postavili na pôdu filozofie svojej doby. Tým upadli do rozličných bludov, ktoré sa týkaly hlavne pomeru viery a vedy. Hlavnejšie bludy 19. storočia sú:

a) Hermesianimus, ktorého pôvodcom je Juraj Hermes († 1831), profesor dogmatiky v Bonne. Bol učený, nábožensky hlboko založený a snažil sa zmieriť katolícku teológiu s nemeckou filozofiou. Vplyvom Kantových a Fichteho spisov zostavil teologický systém, ktorý bol v podstate racionalizmom. Viera podľa Hermesa nie je prijatím zjavených právd pre autoritu zjavujúceho Boha, ale výsledkom ľudského rozumu. Rozum mu je hlavnou normou pravdy a jediným prostriedkom, ktorým človek môže poznať nadprirodzené pravdy. Opovrhol scholastikou, nepoznal charakter zjavenia kresťanských právd a preceňoval ľudský rozum. Mal vera prívržencov, najmä na nemeckých univerzitách. Po Hermesovej smrti Gregor XVI. zavrhol r. 1835 jeho náhľady a jeho spisy dal na index. Hermesianizmus pomaly unaĺkol.

b) Podobne ako Hermes preceňoval ľudský rozum vo veciach viery i viedenský kňaz a filozof Anton Gunther († 1861). So sv. Klementom Hoffbauerom sa zaslúžil o katolícku reštauráciu Rakúska, ale vo filozofii opovrhoval scholastikou a pod vplyvom Descartesovým (metodická pochybnosť) sa snažil rozumove vysvetliť všetky tajomstvá viery. V Rakúsku a Nemecku mal početných prívržencov. Pius IX. r. 1857 zavrhol jeho náuku a Gunther sa hneď poslušne podrobil.

c) Hermes a Gunther v zápase s racionalizmom a materializmom preceňovali ľudský rozum vo veciach viery. Do opačného extrému padol abbé Ľudovít Bautain († 1867), profesor filozofie v Štrasburgu. Po stopách filozofa a štátnika Bonalda (§ 193, 2) popieral, že by ľudský rozum mohol poznať Boha, a všetky ľudské znalosti na náboženskom a mravnom poli pripisoval zjaveniu a tradícii (tradicionalizmus). Gregor XVI. zavrhol jeho učenie

a Bautain sa r. 1840 poddal. Tradicionalistom bol aj Augustín Bennetty († 1879), profesor filozofie a redaktor časopisu „Annales de philosophie chretiénne" v Paríži. Kongregácia indexu predložila mu r. 1855 štyri vety, ktorými odsúdili tradicionalizmus. Sú to: Medzi vierou a rozumom nemôže byť rozpor. Ľudský rozum môže dokázať jestvovanie Boha. Duchovnosť duše a slobodnú vôľu človeka, používanie rozumu predchádza viera. Filozofia sv. Tomáša a scholastikov nevedie k racionalizmu a materializmu. - Bonnetty predostreté vety podpísal.

d) Ontologizmus sa snažil dokazovať, že bezprostredná intuícia je prameňom a princípom všetkých rozumových poznaní. Idey ponímal ako večné reality v Bohu (odtiaľ pomenovanie). Stúpencom ontologizmu v Taliansku bol kardinál Gerdil († 1802), Gioberti († 1852) a Anton Rosmini-Serbati († 1855), z ktorého spisov Leo XIII. r. 1887 zavrhol 40 viet. Vo Francúzsku ho šírili Fabre, profesor Sorbony v Paríži, sulpicián Branchereau a Hugonin, biskup v Bayeux. V Belgicku hlásali ontologizmus Laforet a Ubaghs, profesori v Lowene. Kongregácia sv. Offícia r. 1861 označila sedem viet ontologizmu za nebezpečné pre čistotu viery.

e) V Amerike snahou získať protestantov pre katolícku Cirkev vznikol tzv. amerikanizmus. Jeho pôvodcom je konvertita Izák Tomáš Hecker († 1888; § 205, 2), zakladateľ spoločnosti pavlistov. Nazdával sa, že protestanti sa ľahšie vrátia do Cirkvi, keď sa v nej bude viac prízvukovať osobná sloboda, zvláštne pôsobenie Ducha sv. v duši človeka a vôbec subjektívny prvok miesto príliš zdôrazňovanej cirkevnej autority. Pre blaho Cirkvi dá sa vraj viac očakávať od dobrovoľnej činnosti jej členov ako od autoritatívneho vedenia biskupov a kňazov (minimizmus). V morálke treba viac prízvukovať aktívne a prirodzené ctnosti (vytrvanlivosť, organizačnú schopnosť, pohotovosť), pre ktoré americký človek má viac porozumenia, ako tzv. pasívne (poslušnosť, poníženosť). Pre ľahší prístup protestantov treba vraj zmierniť katolícku disciplínu a odsunúť niektoré menej významné dogmy. Tieto nálgady, ktoré viedly k liberálnemu katolicizmu, Leo XIII. odsúdil r. 1899 ako mylné a necirkevné v liste kardinálovi Gibbonsovi v Baltimore.

f) V Nemecku sa snažili zblížiť katolicizmus s modernou kultúrou a pozdvihnúť katolíkov z vedeckej a sociálnej inferiórnosti. Tak vznikol tzv. reformný katolicizmus. Jeho prívrženci (Fr. Kraus, H. Schell, A. Ehrhard, Joz. Muller; v Taliansku básnik Fogazzaro s románom „Il Santo"; v Anglicku Fridrich Hagel) bičovali neporiadky v Cirkvi a v teológii chceli uviesť nové metódy, aby sa teológia viac prispôsobila modernému duchovnému smeru. Ale ich návrhy neboly dosť jasné a v kritike pomerov zašli priďaleko. Najvynikajúcejší medzi nimi bol Herman Schell († 1906), profesor teológie vo Wurzburgu, ktorý svojimi apologetickými spismi preukázal Cirkvi veľké služby, poukázal na nové úlohy teológie, ktoré sú aj dnes smerodajné. Ale jeho teologický systém, najmä náuka o Bohu (Deus causa sui), nebol bezchybný. Niektoré jeho spisy sa dostaly na index. Schell sa poslušne podrobil učiteľskému úradu Cirkvi. Nepridal sa k nijakému modernému filozofickému systému, ale so stanoviska aristotelovsko-scholastickej filozofie sa snažil vniknúť do hlbšieho porozumenia dogiem.

2. Učiteľský úrad Cirkvi pri vzniku každého bludu a teologickej kontroverzie zaujal hned potrebné stanovisko a označil veriacemu svetu správny smer. Poblúdenia doby opätovne shrnul a odsúdil Gregor XVI. svojou encyklikou „Mirari vos" z r. 1832 a Pius IX. svojím Sylaborn z r. 1864. Gregor XVI. hlavnú príčinu filozofických poblúdení a spoločenských neporiadkov videl v náboženskom indiferentizme a z neho vyplývajúcej neobmedzenej slobode svedomia. Indiferentizmus by bol chcel zdegradovať Cirkev na úplne ľudskú ustanovizeň. Gregor XVI. označil hranice slobody svedomia, urobil markantný rozdiel medzi filozofiou, v ktorej sa vždy dá dišputovať a zjavením, ktoré viaže vždy a bezpodmienečne. Ostro odsúdil aj neobmedzenú tlačovú slobodu.

Proti bludom „svojej doby" vydal Pius IX. encykliku Quanta cura (8. dec. 1864), ku ktorej pripojil Sylabus (zoznam) 80 téz, týkajúcich sa hlavne panteizmu, racionalizmu, naturalizmu, socializmu, komunizmu, nekresťanského nacionalizmu, štátneho cirkevníctva a autonómnej morálky. Sylabus sa končí slovami: „Rímsky pápež sa nemôže a nesmie zmieriť s pokrokom, liberalizmom a modernou civilizáciou." Celý Sylabus, najmä však jeho posledná veta, vyvolala v liberálnom svete veľký rozruch, hlavne vo Francúzsku, Taliansku a Rusku. Pokladali ho zo otvorený útok Cirkvi na modernú kultúru a civilizáciu. Pravda, neprávom, lebo Pius IX. len natoľko zavrhol modernú kultúru, nakoľko sa odklonila od nadprirodzeného zjavenia a stala sa heretickou. Sylabus v pôvodnej forme pochádza od biskupa Pecciho z Perugie, neskoršieho pápeža Lea XIII. Už táto okolnosť dostatočne podvracia domnienku, ako by Sylabus bol proti kultúre a civilizácii vôbec. Veď nikomu tak nezáležalo na vyrovnaní pomeru medzi Cirkvou a modernou kultúrou ako práve Leovi XIII. (§ 200, 5).

3. Prispôsobovanie sa katolíckej filozofie a teológie k modernej vede neprestalo. Najmä koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa snažili niektorí teológovia a laici vo Francúzsku (exegéta Alfréd Loisy, historik Albert Houtin, apologéta Móric Blondel), v Nemecku (Joz. Schnitzer, Hugo Koch, Fr. Wiegand, Engert), v Anglicku (exjezuita Tyrrell), v Taliansku (Romolo Murri, Minocchi, Umberto Fracassini) vniesť do teológie racionalistické prvky. Vplyvom novokantizmu (agnosticizmus), historizmu a Schleiermacherovej imanentistickej alebo citovej teológie chceli „zreformovať" Cirkev. Pritom oslabovali jej nadprirodzený charakter a vychovávali k citovému náboženstvu. Nepopierali učiteľský úrad Cirkvi a ich náuku bolo ťažko označiť za heretickú. Skôr spôsob ich zmýšľania bol heretický. Vplyvom historizmu pripúšťali časovú menlivosť dogiem. Pius X. pomenoval nové hnutie v teológii modernizmom a zaviedol proti nemu ako „súhrnu všetkých bludov" najtuhší boj. Sv. Oficium

dekrétom Lamentabili r. 1907 zavrhlo 65 téz modernizmu (nový sylabus), pozbieraných najviac zo spisov Loisyho. Pius X. vydal hneď nato encykliku Pascendi (1907), v ktorej tieto tézy odsúdil ako heretické. Niekoľkých autorov, ktorí zotrvali pri svojom stanovisku, exkomunikoval (Loisy, Tyrrell, Murri, Schnit-zer, Koch, Wiegand). R. 1910 nariadil (motu proprio Sacrorum antistitum) všetkým kňazom, ktorí účinkujú v pastorácii a na katedrách, zložiť antimodernistickú prísahu. Majú ju zložiť aj klerici pred prijatím vyšších radov. Aby nedošlo k sporom, antimodernistickú prísahu nežiadali od nemeckých profesorov teológie, účinkujúcich na štátnych univerzitách. Vo všeobecnosti len málo kňazov odoprelo prísahu. Hnutie modernizmu upadá. Loisy a Houtin sa odvrátili nielen od Cirkvi, ale aj od pozitívneho kresťanstva. Ako modernisti boli exkomunikovaní profesori teológie Jozef Wittig (1925) vo Vratislave, Ján Hehn 1932) vo Wurzburgu, Ernesto Buonaiuti (1924) v Ríme a abbé Jozef Turmel (1930) v Rennes. Medzi teológmi, ktorí bojovali proti reformnému katolicizmu a modernizmu, vznikol tzv. integralizmus, ktorý zazlieval akékoľvek (i metodické) prispôsobenie sa katolíkov k modernej kultúre. Benedikt XV. odsúdil ho ako zveličený r. 1914.

4. R. 1844 vzniklo v Nemecku sektárske hnutie tzv. nemeckého katolicizmu. Keď trevírsky biskup Viliam Arnoldi obnovil púť k rúchu Krista Pána, ktorá sa už dosť dlho nekonala, suspendovaný sliezsky kňaz kaplán Ján Ronge († 1887) použil túto príležitosť a demonštroval proti trevírskemu biskupovi a proti úcte pozostatkov vôbec. Liberálny svet ujal sa Rongeho a zveleboval ho ako druhého Luthera. Onedlho sa pripojil k nemu druhý sliezsky kňaz Ján Czerski (ý 1893) a iní odpadlíci. Na viacerých miestach Sliezska založili náboženské obce, nezávislé od Ríma, a nazývali sa nemeckými alebo kresťanskými katolíkmi. Našli prívržencov i v Berlíne, Lipsku a Drážďanoch. R. 1845 mali v Lipsku „prvý nemecko-katolícky koncil", ktorý vyhlásil Písmo sv. za jediný prameň viery, odstránil ušnú spoveď, úctu svätých, relikvií, pôsty, púte, celibát, zo sviatostí nechal len krst a sviatosť oltárnu, ktorú vysluhovali pod dvoma spôsobmi. Liturgická reč bola nemecká. Nemecké vlády ich spočiatku podporovaly, ale neskoršie pre radikálnosť a revolučného ducha snažily sa ich zbaviť. R. 1850 malí nemeckí katolíci asi 60.000 prívržencov a 260 cirkevných obcí. Odvtedy postupne upadali. Väčšina sa pripojila „k voľnonáboženským" protestantom (Lichtfreunde). Pozostatky nemeckých katolíkov sa udržaly v Sasku až do r. 1918.

5. V súvise a vyhlásením dogmy o pápežskej neomylnosti (§ 209, 4) vznikla schizma starokatolíkov. Už pred vatikánskym snemom sa začala prudká opozícia, najmä medzi nemeckými profesormi teológie, proti pripravovanej dogme o pápežovej neomylnosti. Na čele opozície stál slávny mníchovský profesor Ignác Nemecký biskupský zbor, hoci na sneme nebol za dogmu, poslušne sa podrobil rozhodnutiu a spoločným pastierskym listom vyzval nemeckých veriacich, aby urobili podobne. Ale Dollinger a niektorí profesori teológie (vo Vratislave Baltzer, Reinkens, Weber; v Bonne Hilgers, Langen, Knoodt, Reusch; v Braunsbergu Michelis a Menzel; v Prahe Schulte) odopreli podrobiť sa, preto ich exkomunikovali. Odporcovia neomylnosti na mníchovskej porade r. 1871 sa rozhodli, hoci ich Dollinger vystríhal, odlúčiť sa od „neomylnej Cirkvi" a založili cirkevnú organizáciu starokatolíkov. Najviac sa pritom exponoval kánonista Fridrich Schulte z Prahy (neskoršie v Bonne, ý 1914). Na druhom kongrese starokatolíkov v Kolíne zvolili si za biskupa profesora Huberta Reinkensa z Vratislavy. R. 1873 sa dal jansenistickým biskupom v Holandsku ordinovať, a tým schizmu dovŕšili. Schizmatická cirkev starokatolíkov v nemeckom kultúrnom boji (§ 197, 6) prichádzala viacerým vládam vhod, preto ju podporovaly, aby tým oslabovaly katolíkov. V Prusku, Badene a Hesensku povolily vlády starokatolíkom spoluužívať katolícke kostoly a cintoríny. Keď to Sv. stolica zakázala, pripadly im úplne. Hnutie sa onedlho rozštiepilo na dva smery. Jeden chce ostať katolíckym a neprijíma len dogmu o pápežskej neomylnosti, druhý sa vlastne blíži protestantizmu. Zrušil povinnú spoveď, pôstnu disciplínu a povinný celibát kňazov. Pri omši spočiatku čiastočne, neskoršie úplne povolil nemeckú reč. Tieto novoty vzbudily u niektorých, najmä z lepších tried, nevoľu. Sám Dollinger sa utiahol (zomrel však v exkomunikácii r. 1890). Sekta po kultúrnom boji stratila v očiach Nemcov svoj zmysel. Sama v sebe nemala dosť vnútornej sily udržať sa. Preto upadá. Pokusy zjednotiť sa s gréckou schizmatickou, resp. anglikánskou cirkvou ostaly bezvýsledné. Iba s holandskými jansenistami sa jej podarilo r. 1889 uzavrieť úniu. Sídlo cirkevnej správy je v Bonne. Okrem Nemecka starokatolíckej podobná „kresťansko-katolícka" cirkev sa utvorila aj vo Švajčiarsku, kde ju podporovaly viaceré protestantské kantóny. V Berne majú starokatolíci teologickú fakultu. V Rakúsku dostali povolenie založiť starokatolícku cirkev r. 1877. Hnutie „Los von Rom" (§ 198, 5) ich podporovalo. Dnes má starokatolicizmus sotva 200.000 prívržencov (z toho v Nemecku asi 55.000, vo Švajčiarsku 35.000, v Severnej Amerike 40.000). Pokusy po vatikánskom sneme utvoriť národné cirkvi v Taliansku (gróf Ricciardo a apostati Panelli, Giurleo, Trabucco) a vo Francúzsku (Église catholique gallicane na čele s apostatom Hyacintom Loysom) nenašly ozvenu.

Ehrhard, Der Katholizismus u. daa 20. Jh. 1902. — Kiefl, Herm. Schell, 1907. — Hennemann, Schell im Lichte zeitgeniiss. Urteile, 1909. — Heiner, Der neue Syllabus Pius X, 1907. — Kiibel, Gesch. des Kath. Modernienaus, 1908. — Petre, G. Tyrrell's Lettres, London 1921. — Buonaiuti, Le Moder-nieme cath., trad p. R. Monnot, Parie 1927. — Kopp, Altkatholizismu. u. Protestantismue, 1925. — Demmel, Gesch. des Altkatholizismus in Osterreich, 1914.

§ 209. VATIKÁNSKY SNEM: DOBUDOVANIE CIRKEVNEJ ÚSTAVY.

1. Tridentský snem objasnil mnoho vieroučných otázok a usporiadal disciplínu tak, že Cirkev dlho necítila potrebu nového koncilu. Ale za 300 rokov po tridentskom sneme prežila Cirkev také prevraty, nakopilo sa toľko nových problémov, že bolo na čase, aby sa znovu zišla učiaca Cirkev a zaujala k nim potrebné stanovisko. Hoci iné neriešené otázky boli by sa daly odložiť na neskorší čas, otázka pápežského jurisdikčného postavenia a jeho osobnej neomylnosti, ktorej riešenie (dogmatické definovanie) bolo časové na tridentskom sneme (ale z oportúnnych príčin sa jej nedotkli; § 175, 5), sa už nedala odďaľovať. Predsa však, keď Pius IX. oznámil katolíckemu svetu, že zamýšľa zvolať všeobecný snem, okrem veľkej oduševnenosti vzbudila táto zvesť aj prekvapenia a obavu. Príčinou vzrušenia bola čiastočne okolnosť, že sa nevedelo určite, o čom bude budúci snem rokovať (vatikánske kruhy to neprezradily), ale zväčša zavinil to nekatolícky svet. Už Piov Sylabus pokladal za neslýchaný útok na modernú kultúru. Keď sa dopočul, že na budúcom sneme sa má rokovať o neomylnosti pápeža, ponúkol „klerikalizmom gniaveným" katolíkom svoju nežiadanú pomoc. Bavorský ministerský predseda knieža Hohenlohe sa pokúsil zorganizovať európske vlády, aby odvrátily „nebezpečenstvo", ktoré hrozí svetu na budúcom koncile.

2. V takom ovzduší nie div, že aj medzi samými katolíkmi sa našli ľudia, ktorí boli proti chystanému dogmatickému definovaniu pápežskej neomylnosti. Jedni z vecných príčin (v Nemecku profesor, biskupi Ketteler, Hefele; vo Francúzsku Maret), druhí zas preto, lebo to nepokladali za časové a obávali sa reakcie vlád, ba aj schizmy medzi katolíkmi. Keď uvážime veľký morálny tlak, aký vedel v tých časoch vyvinúť na verejné zmýšľanie liberalizmus, iste že takáto obava nebola bezzákladná. Ale otázka pápežskej neomylnosti bola oveľa zrelšia, aby také obavy boli mohly zmariť jej dogmatické definovanie. O čo tu vlastne išlo? O to, či je pápež aj osobne, t. j. bez opýtania sa Cirkvi, resp. všeobecného snemu, vo veciach viery a mravov neomylný. Teologická veda (sv. Augustín, koncily, scholastika, sv. Tomáš atď.) sa už dávno rozhodla pre pápežovu osobnú neomylnosť. V 12. a 13. storočí, keď pápežstvo stálo na vrchole svojej moci, už len-len že nedošlo aj k dogmatickému definovaniu tejto pravdy (§ 98, 4). Neskoršie konciliárna teória, teritoriálne cirkevníctvo, galikanizmus a episkopalizmus zatlačily ju do pozadia. Ale romantici v 19. storočí (De Maistre, Lamennais; § 193, 2) ju spopularizovali natoľko, že ani liberalizmus, ani ním zastrašený klérus nemohol prekaziť jej dogmatizovanie. Vhodnou predohrou vatikánskeho snemu, na ktorom sa mala dogmatizovať pápežská neomylnosť, bolo slávnostné vyhlásenie dogmy o Nepoškvrnenom počatí Matky Božej r. 1854. Hoci biskupi celého sveta podali o nej svoju mienku a publikovali ju v prítomnosti asi 200 cirkevných hodnostárov, predsa pápež sám, bez opýtania sa cirkevného snemu, tézu vyšetril a ju aj definoval. Tento spôsob vyhlásenia dogmy, ktorý predpokladal pápežskú osobnú neomylnosť, katolícky svet prijal bez váhania, čo bolo znakom, že učenie o osobnej neomylnosti pápežovej bolo v Cirkvi všeobecne uznané.

3. Po dôkladných prípravách Pius IX. bulou Aeterni Patris Unigeniti z 29. júna 1868 zvolal snem. Pozvali aj schizmatikov a protestantov, ktorí však s pohoršením pozvanie odmietli. 8. dec. 1869 pápež otvoril synodu vo svätopeterskom chráme. Zúčastnilo sa na nej asi 700 prelátov s hlasovacím právom (276 Talianov, 84 Francúzov, 41 Španielov, 17 Nemcov, 28 z Rakúska, 20 z Uhorska). Štyri deputácie otcov (pre otázky viery, disciplíny, rehoľníctva a misií) pracovaly na návrhoch, o ktorých neskoršie rokovali všetci otcovia na generálnych zasadnutiach. Verejné hlasovanie a publikovanie dekrétov bolo na slávnostnom zasadnutí. Už na treťom verejnom zasadnutí (24. apr. 1870) otcovia jednohlasne prijali dogmatickú konštitúciu De fide catholica, ktorá obsahovala základné náuky kresťanstva (o Bohu Stvoriteľovi, o viere a prameňoch viery, o pomere medzi vierou a rozumom) a zavrhla bludy ateizmu, racionalizmu, materializmu, panteizmu, tradicionalizmu atď. Skôr, ako by boli otcovia snemu prikročili k porade i schéme De Ecclesia Christi, ktorej 11. hlava obsahovala náuku o ustanovení, podstate a trvaní primátu, 480 biskupov podalo návrh, aby sa súčasne s primátom rokovalo aj o neomylnosti rímskeho pápeža. Tento návrh rozdvojil otcov na zástancov a protivníkov pápežskej neomylnosti. Tábor zástancov mal prevažnú väčšinu. Na strane protivníkov bolo 13 nemeckých biskupov (Ketteler, Hefele z vecných, ostatní z oportúnnych príčin), z rakúskych dvaja (Rauscher, Schwarzenberg), z uhorských najmä Šimon, ostrihomský, Haynald, kaločský, a Strossmayer, djakovský, z francúzskych tretina (hlavne Dupanloup, Darboy, Maret) a niekoľko severoamerických biskupov. Oba tábory sa usilovne schádzaly, debatovaly a svoje stanovisko propagovaly. Protivníkom nešlo natoľko o samu dogmu pápežskej neomylnosti, ale skôr o jej nečasovosť. Obávali sa totiž pre ňu útokov na Cirkev a pápežstvo. Na 85. generálnom zasadnutí, ktoré síce nebolo definitívne, ale predsa rozhodujúce, zo 601 prelátov hlasovalo 451 „placet", 88 „non placet" a 62 podmienečne (placet juxta modum). Pred slávnostným zasadnutím pokúsila sa opozícia ešte raz urobiť všetko možné, ba 6-členná deputácia (medzi nimi aj Ketteler) sa snažila aj pápeža odvrátiť od definovania neomylnosti. Pius IX. ostal neochvejný. Nato 57 biskupov z protivného tábora požiadalo pápeža o dovolenie odcestovať, aby nerušili hladký priebeh snemu. Na štvrtom slávnostnom a poslednom zasadnutí (18. júla 1870) hlasovalo za neomylnosť 533 a dvaja proti (tí sa však hneď podrobili väčšine). Pius IX. schválil a v dogmatickej konštitúcii „Pastor aeternus" proklamoval náuku o primáte rímskeho biskupa a o neomylnosti pápeža.

Vatikánska definícia obsahuje dve veci: 1. plnosť jurisdikcie rímskeho pápeža a 2. neomylnosť.

Ad 1. Pápež má najvyššiu riadnu bezprostrednú právomoc v celej Cirkvi nad všetkými biskupmi a všetkými veriacimi vo všetkých cirkevných veciach, a to nielen vo viere a v mravoch, ale aj v disciplíne a cirk. správe (sumepiskopát).

Ad 2. Keď rímsky pápež hovorí „ex cathedra", t. j. keď vykonáva úrad najvyššieho pastiera a učiteľa všetkých kresťanov (keď upotrebuje najvyšší stupeň učiteľskej autority), v náuke o viere a mravoch prisluhovaním Ducha svätého je neomylný. Jeho rozhodnutia sú ako také nezmeniterné (ex sese irreformabiles), a nie hádam preto, že s nimi súhlasí kresťanský svet (non ex consensu Ecclesiae). Vatikánsky snem konštitúciou De Ecclesia skončil len dve schémy z vytýčených 51. Pre francúzsko-nemeckú vojnu a pre obsadenie Ríma (20. sept. 1870; § 199, 4) nemohol pokračovať v práci. Pápež ho preto odročil 20. okt. 1870 na neurčitý čas.

4. Význam vatikánskeho snemu s historického, dogmatického, ústavnoprávneho a cirkevno-politického stanoviska je nezvyčajne veľký. Ním sa končí, resp. začína nielen menší úsek cirkevných dejín, ale vlastne celá dovtedajšia cirkevná história dospela k dôležitému, ba vrcholnému bodu. Definovanie pápežského „sumepiskopátu" a jeho neomylnosti ukončilo veľkolepý vývin, ktorý sa začal primátom sv. Petra a jeho rímskym biskupstvom v prvom storočí. Za dlhé storočia dostal sa do všelijakého položenia (najmä v stredoveku), ale vždy sa ho pridŕžali s bezpríkladnou dôslednosťou. Snaha Gregora Veľkého a Gregora VII. pripútať jednotlivé národné cirkvi k Rímu sa úplne splnila koncentrovaním všetkej cirkevnej moci v rukách pápeža. Ďalšie stupňovanie je už nemožné. (Kodifikovanie cirkevného práva za Benedikta XV. je zrealizovanie plánu vatikánskeho snemu.) Všetky hnutia, rozdrobujúce Cirkev, a centrifugálne tendencie (partikulárne cirkvi), ktoré ju v 14. a 15. storočí, za reformácie a najmä v 17. a 18. storočí (galikanizmus, episkopalizmus), priviedly skoro na okraj zániku, sú nabudúce definitívne odstránené. Dogmou o pápežovej neomylnosti dostal cirkevný učiteľský úrad pevné ohnisko, ktoré s konečnou platnosťou a rýchlo (nie je viazané na zriedkavé a zdĺhavé všeobecné snemy) rozhoduje, čo je katolíckou náukou. V budúcnosti sa takmer nemôže vyskytnúť prípad dlhotrvajúcej neistoty a naťahovania vo vieroučných a mravoučných otázkach, aký sa vyskytol napr. za reformácie.

Vatikánskou definíciou dosiahnutá väčšia vieroučná istota je spojená, pravda, aj s väčšou viazanosťou, ba do istej miery zúženosťou katolicizmu. Povatikánsky katolicizmus je síce ten istý, ktorý bol pred snemom, ale v dogmatických veciach iste nemá takú pomerná neviazanosť, akú mal v predošlých storočiach. Táto viazanosť môže viesť k určitej skostnatelosti a jednostrannému výkyvu. Teológovia a katolíci vôbec majú použiť všetky dovolené tvorivé a činné možnosti, aby Cirkev nezmeravela. Neobmedzený primát rímskeho pápeža značne obmedzuje skutočnú moc biskupov a odstraňuje veľa cenných a dlhým historickým vývinom dobre vybudovaných svojrázností. Ale oproti týmto relatívnym stratám nepomerne hodnotnejšie sú výhody a zisky, ktoré plynú kresťanskému náboženskému životu z cirkevnej centralizácie. Na Cirkev nemáme pozerať s úzkeho národného alebo západo-kultúrneho stanoviska. Katolícka Cirkev vo svojich úlohách a snahách bola síce vždy svetová, ale skutočne a doslovne svetovou Cirkvou stala sa len teraz, keď geografické objavy, moderné technické vymoženosti umožnily jej objať celý svet. Rýchlo a podľa dobre premyslených plánov musí rozprestierať svoju sieť a budovať diecézne organizácie i v krajinách ohromných rozmerov (Amerika, Ázia, Afrika), ktoré vôbec nemajú cirkevnú tradíciu. Túto prácu by nemohla vykonať nijaká menšia ustanovizeň. úspešne ju môže zvládnuť len taká centrálna vláda, ako je pápežstvo, ktoré má dvetisícročné bohaté skúsenosti a ktoré víťazne prekonalo všetky možné partikularistické odpory a snahy. Jednota je podstatou Cirkvi. Ale jednota pri terajšej územnej rozsiahlosti, rasovej, národnej a kultúrnej rozmanitosti je bez neomylnosti a univerzálneho episkopátu (sumepiskopát) rímskeho pápeža nemysliteľná. Dogmu o primáte a pápežskej neomylnosti všade riadne vyhlásili (i tí biskupi, ktorí či už z vecných alebo oportúnnych príčin boli proti nej). Obavy, že pre ňu katolíci hromadne opustia Cirkev, boli prepiate. Dallingerova akcia a starokatolícka cirkev (§ 208, 5) znamenajú ozaj minimálnu stratu. Práve keď na vatikánskom sneme bola dobudovaná cirkevná ústava, keď pápežstvo dosiahlo vrchol svojej duchovnej moci, stratilo svoju svetskú moc a pápežský štát (§ 199, 5). Podivný zásah Prozreteľnosti! Vo svojej duchovnej moci neobmedzené, neomylné pápežstvo, zbavené politických a svetských starostí, mohlo sa úplne venovať cirkevným a náboženským povinnostiam.

Granderath, Gesch. des Vat. Konzils, 1906. — Butler, The Vatican Coun-cil, Lond. 1930. — Monret, Le Concile du Vatican d'aprče dee documents inedits, Parie 1919. — Karl Manning-Bender, Die wahre Gesch. des Vat. Konzils, 1877. — Hiirmann, Zur Wiirdigung des Vatikan. Kirchenrechts, 1917.

§ 210. CIRKEVNÁ VEDA.

1. Vývin cirkevnej vedy začiatkom 19. storočia narazil na značné ťažkosti. Revolúciou a sekularizáciou zaniklo vo Francúzsku a Nemecku vera katolíckych univerzít a kláštorných škôl. Moderné univerzity, ktorých vedenie všade prevzal štát, vymkly sa spod vplyvu Cirkvi a prestaly byť ohniskami kresťanského svetonáhľadu. Teologické fakulty, i keď ich v tom-ktorom štáte ponechali pri univerzitách, boli prislabé na to, aby formovaly ducha celej univerzity. Čoraz viac sa im dávalo pociťovať, že sú cudzím a trpeným telesom v organizme

moderných univerzít. No predsa teologické fakulty pri štátnych univerzitách, najmä v Nemecku, pomaly sa vyvinuly na znamenité ohniská teologickej vedy. V Nemecku ostalo niekoľko zo starých slávnych fakúlt (Freiburg, Vratislava, Wurtzburg, Landshut, Mníchov) a viaceré vznikly v 19. storočí (Tubingen, Bonn, Munster, akadémia v Braunsbergu). Okrem fakúlt vzniklo v Nemecku, a to hlavne v Bavorsku, niekoľko filozoficko-teologických vysokých škôl (philos.-theolog. Hochschulen, dnes ich je 8). V románskych krajinách a v Rakúsko-Uhorsku vychovávalo sa duchovenstvo zväčša v biskupských semenároch (na Slovensku teologická fakulta vznikla r. 1936 so sídlom v Bratislave), kde nešlo natoľko o pestovanie teologickej vedy, ale hlavne o praktickú výchovu kňazského dorastu. Teologické fakulty na štátnych univerzitách dostaly sa do úzkeho styku s modernou vedou, ba aj s protestantizmom (v Nemecku), čo miestami viedlo ku prispôsobovaniu, zväčša však prajne pôsobilo na teologickú vedu a vyvolalo živú literárnu a polemickú činnosť (najmä v historickej teológii, v cirkevných dejinách, patrológii, v dejinách dogiem, v symbolike). Nový Codex jur. can. upravil teologické štúdium a od všetkých kandidátov kňazského stavu žiada 2-ročné filozofické a 4-ročné teologické štúdium (can. 1365), čo však ešte nie je všade uskutočnené. Pius XI. konštitúciou Deus scientiarum Dominus (1931) predpísal nový študijný plán pre všetky univerzity a bohoslovecké školy, čím sa má dosiahnuť jednotný postup vo filozoficko-teologických štúdiách všade.

Keďže univerzity vo všetkých krajinách staly sa štátnymi a neobmedzenú vedeckú voľnosť viaceré z nich zneužily na to, že sa staly ohniskami nevery, veriaci čoraz viac cítili potrebu katolíckych univerzít. Tak došlo v 19. storočí na založenie 17 katolíckych univerzít v Európe, Ázii a v Amerike, ktoré, pravda, katolíci museli udržiavať z vlastných prostriedkov. Prvá a najslávnejšia medzi nimi je katolícka univerzita v Lowene (1835). V 20. storočí založili katolícku univerzitu v Španielsku (Madrid, 1908), v Japonsku (Tokio, 1913), v Číne (Peking, 1924), v Poľsku (Lublín, 1918), v Holandsku (Nijmegen, 1923), v Taliansku (Miláno, 1920). Svätá stolica nalieha na katolíkov jednotlivých krajín, aby všade zakladali katolícke vysoké školy.

2. Teologická veda po zdolaní rozličných prekážok v prvej polovici 19. storočia najmä po vatikánskom sneme značne rozkvitala. Nadviazala na cirkevnú vedu minulosti, na scholastiku, najmä na sv. Tomáša (tomizmus), ktorou osvietenstvo pohŕdalo a zatlačilo ju. O renesanciu scholastiky - novoscholastika - pričinil sa už Pius IX. Vatikánsky snem vo svojej dogmatickej náuke (zjavenie, viera a rozum, dôkazy o jestvovaní Boha) opieral sa úplne o učenie sv. Tomáša. Leo XIII. encyklikou Aeterni Patris (§ 200, 5) označil sv. Tomáša za smerodajného teológa, urobil potrebné opatrenia, aby v Cirkvi, najmä vo výchove kléru, uplatnily sa zásady sv. Tomáša (C. J. C. can. 1366, § 2).

Priekopníkmi novoscholastiky v Taliansku boli najmä jezuiti Perrone, Franzelin, Liberatore, Palmieri, svetský kňaz Sanseverino a dominikán Zigliara. V Ríme žijúci nemecký jezuita Kleutgen presadil ju za Alpy, kde duševných prívržencov vo Freiburgu, Munsteri, Bonne (Schäzler † 1880, Fr. Clemens † 1862), v Mohuči (Kr. Moufang † 1890, J. Heinrich † 1891, P. Haffner † 1899), v Eichstätte (A. Stockl † 1893), v Kolíne (J. Scheeben † 1888), vo Wurzburgu (J. Denzinger † 1883). Gňatherovo počínanie (§ 208, l b) a rezervované stanovisko tubinskej školy (A. Erhard) nevedelo zaraziť jej postup. Dorozumenie medzi dvo-ma smermi márne sa snažil sprostredkovať mníchovský profesor ger (mníchovská schôdzka učencov r. 1863; kontroverzia tubinského dominikána Kuhna s Clemensom a Schitzlerom o filozofii a teológii). Ak novoscholastika vzbudila u niektorých teológov odpor, zavinila to okolnosť, že priekopníci novoscholastiky oživili - okrem správnej scholastickej metódy - v prvom rade jej suchý, jednostranný doktrinársky systém, hoci ani Pius IX., ani Leo XIII. nechceli jednoduché zopakovanie 13. storočia, ale to, aby v duchu rehoľnej scholastiky sa ďalej budovalo vo filozofii a teológii. Len koncom 19. storočia lepšie pochopili intencie pápežov, a to najmä lowenská škola, ktorá pod vedením profesora Désirého Merciera (neskoršie prímasa Belgicka a kardinála; 1926) sa snažila o zdravý ďalší vývin tomistickej filozofie. Po dôkladnom historickom preskúmaní scholastiky (Werner † 1888, Fr. Ehrle, kard. † 1934, Denifle O. Pr. † 1905, Grabmann, Mandonnet, Fr. Šanc [Chorvát], Št. Zimmermann [Chorvát], Mik. Russnák [Rusín], laici filozofi Hertling # 1919, Bäumker † 1924) došlo sa k terajšiemu nádejnému rozkvetu tomizmu zásluhou najmň dominikánov (Garrigou-Lagrange, Roland-Gosselin, Sertillanges), jezuitov (Przywara, Maréchal, Boyer, Tonquédec), františkánov (Gemelli, Minghes), svetských kňazov (Steinbuchel, Meyer, Masnovo) a civilov (Jacques Maritain, J. Geyser). A ako v minulosti nebolo to náhodou, keď pri vrcholnej scholastike i pápežstvo bolo na vrchole svojej slávy (13. st.) a jej úpadok znamenal aj klesanie pápežskej autority (15. st.), tak aj dnes vidíme medzi scholastikou a pápežstvom túto rovnobežnosť.

Medzinárodné kongresy katolíckych učencov (r. 1888 a 1891 v Paríži, 1897 vo Šv. Freiburgu, 1900 v Mníchove) poskytly krásny obraz obrovskej práce, ktorú katolicizmus koná na každom poli duchovného a kultúrneho života. V mnohosľubných kongresoch katolíckych učencov sa nepokračovalo. Bolo by žiadúce, aby sa obnovily, a iste by nemálo prispely k upokojeniu v nedorozumeniach sa svíjajúcej Europy a celého človečenstva.

3. V jednotlivých odboroch teologickej vedy vynikli títo:

V biblickej vede: P. Schanz († 1905), J. Belser († 1916) v Tubingen, Fr. Kaulen v Bonne, netneckí jezuiti R. Cornely († 1908), Knabenbauer († 1911), Fr. Hummelauer († 1890), vo Viedni H. Zschokke 1918), Fr. X. PalzI († 1915), v Taliansku Bernardo de Rossi († 1832), Fr. Patrizi S. J. († 1881), Ubaldo Ubaldi († 1885), vo Francúzsku F. Vigouroux († 1915), Louis Claude Fillion († 1927), v Uhorsku Jozef Dankó (prof. vo Viedni †

1895), Mich. Kmoško, v čechách Sušil († 1868), Hejčl; v Chorvátsku P. Vlašié; na Slovensku Št. Zlatoš, J. Búda, A. J. Šurjanský.

V apologetike a dogmatike: V Taliansku kard. Joz. Franzelin 1885), Dominico Palmieri S. J. († 1909); v Nemecku Hettinger († 1890), H. Schell († 1906), Alojz Schmid († 1910), K. Gutberlet († 1928), Kristián Pesch S. J. († 1925), Stanislav Dunin Borkowski, H. Hurter; vo Francúzsku Théodore de Regnon S. J. († 1893), v Belgicku Lambrecht (r 1889), Dechamps († 1883); v Holandsku J. V. de Groot († 1922); v Anglicku Wiseman († 1865), John H. Newman († 1890); v Spojených štátoch Fracis Patrick Kenrick († 1863), Martin John Spalding († 1872); v Španielsku Juan Donoso Cortés († 1861), Ceferino Gonzales y Diaz Tuňón († 1904); v Uhorsku Juraj Fejér († 1851; od neho je aj codex dipl. Hungariae), nitriansky biskup Aug. Roskovány († 1892), Ján Dudek (prof. v Nitre), Otokar Proházzka († 1927); v Čechách a na Morave M. Procházka (1. 1889), Borový († 1897), Eugen Kadefavek († 1922); v Poľsku Stanislav Chotoniňski (1846), Piotr Semenenko (1886), Štefan Pawlicki († 1916); v Chorvátsku H. Boškovie; v Slovinsku Fr. Grivec.

V morálnej a pastorálnej teologii: Hirscher († 1865), Sailer († 1832), Fr. Linsenmann († 1898), Schuch († 1893), Lehmkuhl S. J. († 1918), Noldin († 1922), Prňmmer O. P. († 1931), Cathrein († 1931); v Talian-sku Antonio Ballerini S. J. († 1881), Pietro Scavini († 1869); vo Francúzsku Pierre Gury S. († 1866), Joseph Carriere († 1864); v Belgicku E. Génicot († 1900); v Anglicku John Dobree Dalgairns († 1876); v Uhorsku J. Simor († 1891), Gieszwein († 1923), Mihályfy. Zo Slovákov Štefan Radlinský († 1889, farár v N. Lipnici, Theologia Pastoralis III) a Frant. Jehlička († 1938), A. Speez, Št. Faith.

V cirkevnom práve: v Nemecku Phillips († 1872), Vering († 1896), Scherer († 1918), Wernz S. J. († 1914); v Taliansku Camillo Tarquini († 1874), Cappello S. J.; vo Francúzsku Michal Bargilliat († 1926); v Belgicku F. Moulart († 1904), H. Feije († 1894), Vermeersch S. J. († 1936); v Čechách Borový († 1897), Jirák († 1907); na Slovensku E. Funczik.

V cirkevných dejinách, patrológii a archeológii sa dosiahol v 19. a 20. storočí pomerne najväčší pokrok. V Nemecku vynikali Dollinger († 1890), Hefele († 1893), Hergenrather († 1890), Fr. X. Funk, Denifle († 1905), Kraus († 1901), L. Pastor († 1928), H. Grisar († 1932), A. Ehrhard († 1940), I. P. Kirsch († 1941), S. Merkle, Lortz; v Talianeku B. Pacca († 1844), Angelo Mai († 1854), G. B. Rossi († 1894); vo Francúzsku Louis Duchesne († 1922), Pierre Batiffol († 1929), kard. I. B. Pitra († 1889), I. P. Migne († 1875), I. Tixeront († 1925); v Španielsku Vicent, de la Fuente 1889), Marcelino Menéndez y Pelayo († 1912); v Anglicku Joz. Stevenson S. J. († 1895), James Spencer Northcote 1907); v Belgicku Fr. X. de Ram († 1865), G. Kurth († 1916), V. Buck 1876), Ch. de Smedt († 1911); v Uhorsku K. Lányi († 1856), I. Fejér, V. Fraknói († 1924), Karácsonyi; v Čechách Dobrovský († 1829), Fr. Krasl († 1917), A. Podlaha († 1931), A. Naegle 1932), Fr. Stejskal, Ráček S. J.; v Poľsku M. Buliúski († 1877), S. Martinov († 1894); v Chorvátsku J. P. Bock.

Vynikajúcim prostriedkom pestovania teologickej vedy sú rozličné časopisy a encyklopédie, na ktoré je 19. a 20. storočie veľmi bohaté. V Nemecku vychádzajúci v Tubingen, Theologische Quartalschrift (od 1819), v Mohuči, Katholik (od 1821), Stimmen aus Maria-Laach (1869), ich pokračovanie Stimmen der Zeit, v Linci Theologisch-praktische Quartalschrift (1847), v Innsbrucku Zeitechrift fur katholische Theo logie (1877), Hochland (1903), Gral (1906), Das Neue Reich (1918), Die Schňnere Zukunft (1925). Gorres-Gesellschaft (Mníchov) a Leo-Gesellschaft (Viedeň) združujú katolíckych učencov Nemecka. Z teologických lexikonov najlepšie sú Grosser Herder, Lexikon fur Theologie u. Kirche a pre historickú vedu Staatslexikon. V Taliansku vyniká Bulletino di Archeologia cristiana (1863), Civiltá cattolica (1850). Vo Francúzsku Revue des questions historiques (1866), Revue d'histoire et de literature réligieuses (1896), Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne (1896), Dictionnaire de droit canonique, Dictionnaire toire et de géographie ecclésiastique, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. V Belgicku Revue d'histoire ecclésiastique (1900), Analecta Bollandiana (1882). V Anglicku The catholic Encyklopedia (New York 1907 sq). V Severnej Amerike týždenník America (1909), v Južnej Amerike A Ordem. V Uhorsku Religio és Nevelés (1841), Hit-tudományi Folyóirat (1890), Uj Magyar Sion (1870), Katholikus Szemle (1887). Na Slovensku Duchovný Pastier (1917), Kultúra (1920), Filozofický sborník (1940), Smer (1940), Svetlo (1940), Theologica cath. slovaca (časopis Slovenskej učenej spoločnosti). V Čechách Časopis katolického duchovenstva (1828), Vlasť (1882), Sborník historického kroužku (1899), nád (1933). Na Morave Hlídka (1896), Filosofická revue (1928), Na Hlubinu, český slovník bohovčdný (vydal Podlaha a Tumpach, 1909 a n.). V Porsku Przeglad Powszechny, Przeglad Biblijny, Przeglad Teologiczny. V Chorvátsku a Slovinsku Bogoslovka Smotra (1912), Bogoslovni Vestnik (1920), Život, Slovenec.

4. I vo svetskej literatúre je značný počet diel, písaných v duchu kresťanskom a katolíckom. Medzi najvynikajúcejšími duchovnými tvorcami všetkých národov v blízkej minulosti a dnes sú katolícki učenci a literáti zastúpení v hojnom počte a svoj svetonáhľad vnášajú a rozširujú v duchovnom a kultúrnom svete. Takí sú v Nemecku K. Muth, Herm. Babr, Richard v. Kralik († 1933), Pet. Wust, Hans Eibl, H. Liitzeler, J. Bernhardt, T. Haecker, J. Eberle, Gertrud von le Fort. Vo Francúzsku básnik P. Claudel, P. Bourget, Mauriac, Bernanos, Francis Jammes, Green, Cocteau, Jacques Maritain, Gilson, Léon Bloy, Le Roy, M. Blondel, historici Hanotaux, De la Gorce Madelin; v Spanielsku Benavente, Marquina, Azorín, Muňoz Pabón, Coloma; v Taliansku Papini,

Borghese, Fogazzaro, Arturo Farinelli; v Anglicku Chesterton, Belloc, Evan Morgan, Villa Cather, Maurice Baring; v Nórsku Undsetová; v Poľsku H. Sienkiewicz, Rostworowski, Staff a lyrička Kossaková-Szczuczká; v Čechách Jaroslav Durych, Zd. Kallista, Rud. Vožíšek; v Chorvátsku Djuro Arnold, Josip Andrié; u Slovincov Silvin Sardenko; v Maďarsku historici Hóman, Szekfű, z románopiscov Zoltán Nyisztor, Belo Just, Boris Balla. Katolícki učenci, literáti a umelci (hnutie „katolícka moderna") vo všetkých oblastiach ľudskej tvorby postupne prekonávajú dlhými rokmi vžitú antipatiu proti katolíckym vedeckým a literárnym produktom („catholica non leguntur"). Jednako - i keď dosiahli všeobecne uznané výsledky - bolo by ešte priskoro hovoriť dnes o triumfe katolicizmu v europskej literatúre. R. 1936 založil Pius XI., po prípravách za Pia IX. a Lea XIII., Akadémiu vied (Pontificia Academia Scientiarum). Jej cieľom je pestovanie vied prírodných, matematiky, fyziky a histórie. členov (70) volí pápež učencov celého sveta, pričom sa nehradí ani na konfesiu. Predsedom teraz je Aug. Gemelli.

Schrurs, Gedanken uber die zeitgemiisse Erziehung u. Bildung der Geietlichen, 1910. - Haring, Das Lehramt der Kath. Theologie, 1906. - Baudrillart, Les univereités catholiques de France et de l'etranger, Paris 1909. - Ehrle, Die Scholastik u. ihre Aufgaben in userer Zeit, 1933. - Adam, Glaube u. Glaubenswissenschaft im Katholizibinus, 1923. - Messer u. Pribilla. Katholizismus u. modernes Denken, 1924. - Przywara, Ringen der Gegenwart, 1929. Grabmann, Gesch. d. Kath. Theologie, 1933. - Faith, Probabilizmus, Bratislava 1939.

§ 211. REHOĽNÍCTVO.

1. Druhá polovica 18. storočia bola pre rehoľníctvo priam katastrofálna. Už pred francúzskou revolúciou došlo miestami k radikálnemu zrušovaniu kláštorov (v Rakúsku a Uhorsku, § 187, 4), no po revolúcii zrušili rehoľníctvo vo Francúzsku, Nemecku, Belgicku úplne, v Taliansku, Švajčiarsku aspoň sčasti. I keď tu a tam kláštory znovu ožily, stále opakujúce sa vzbury a nepokoje znovu zničily čiastočne alebo úplne, čo sa medzitým vybudovalo. No rehoľnú myšlienku ani táto najväčšia pohroma v dejinách rehoľníctva nezabila, ba naopak, vzpružila ju a viedla k novému rozkvetu kláštorného života, nie menej slávnemu, ako bol v stredoveku. V druhej polovici 19. storočia počet kláštorov a rehoľníkov rýchlo rástol, v 20. storočí, najmä po prvej svetovej vojne, skoro možno hovoriť o „novej jari" mníšstva. Zmechanizovaný, vnútorne prázdny moderný život vzbudil reakciu a vyvolal väčšie porozumenie pre rehole, pestujúce vnútorný život; kultúru ničiace novodobé vojny vnukly človečenstvu viac úcty a sympatie pre rehoľníkov, prvotriednych to pionierov duchovnej kultúry. Stúpajúca ľudnatosť a väčšia voľnosť pohybovania, ktorú si rehoľníci v rozličných krajinách vydobyli, prajne pôsobila na rehoľníctvo. A sama Cirkev sa starala, aby vhodnými opatreniami, reformami a predpismi udržala rehoľný stav na potrebnej výške a nedala mu upadnúť do chýb, pre ktoré svet v minulosti stratil úctu k rehoľníkom. Pius IX. nariadil r. 1862, že v mužských reholiach po noviciáte možno zložiť najprv len jednoduché a len po troch rokoch slávnostné sľuby. Pius X. venoval zvýšenú pozornosť rehoľnému stavu (motu proprio z r. 1906). Konečne nový cirkevný zákonník (can. 487— 672) priniesol dôležité predpisy, týkajúce sa disciplíny, teologického štúdia a duševného života rehoľníkov. Staré, veľké rehole obnovily svoju tradičnú vedeckú a duše-pastiersku činnosť. Početné nové kongregácie venujú sa hlavne vyučovaniu a skutkom lásky k blížnemu. Pôsobenie kongregácií, ktoré sa venujú ošetrovaniu nemocných, je také veľkolepé, že si vynucujú uznanie a úctu aj u nekatolíkov a neveriacich.

2. Staršie rehole:
a) Rehora benediktínov (OSB) združená je od r. 1893 do 14 kongregácií na čele s opátom prímasom, sídliacim v medzinárodnom benediktínskom kolégiu Sant' Anselmo v Ríme. Touto centralizáciou dosiahla sa v benediktínskej reholi väčšia jednota, pritom samostatnosť jednotlivých opátstiev nebola dotknutá. Z kongregácií vyniká hlavne francúzska, zriadená r. 1837 solesmeským opátom Guérangerom, a kongregácia beuronská (Bavorsko), ktorú založili r. 1863 bratia Maurus a Placidus Wolterovci. Beuronská kongregácia vytýčila si za hlavný cieľ pestovanie liturgie, chorálneho spevu a cirkevného umenia. Benediktínske opátstvo v Maria-Laach (Porýnsko) stáva sa duchovným centrom nielen Nemecka, ale aj širšieho okolia. Celá benediktínska rehoľa má dnes 187 kláštorov a asi 10.000 členov.
b) Rehora cisterciánov (O. cist.), ktorú Pius X. zreformoval (1905), má dnes len 37 kláštorov. Cisterciáni prísnej observancie, čiže trapisti, tvoria od r. 1892 osobitnú rehoľu so 60 kláštormi.
c) Františkáni observanti, obsahujúci štyri rodiny (observanti, reformovaní, rekolekti, diskalceati), boli Leom XIII. spojení v jednu spoločnosť pod menom Ordo Fratrum Minorum. Konventuálom (minoriti) a kapucínom dal Pius X. tiež nové úpravy. Nariadil, aby tieto vetvy synov sv. Františka spoločným menom sa označovaly ako „menší bratia" a Leom XIII. spojené rodiny ako „O. Fr. Min. de unione Leonina", minoriti „O. Fr. Min. Conventualium" a kapucíni „O. Fr. Min. Capucinorum". Medzi sebou sú tieto tri rehole úplne rovnaké.
d) Jezuiti (S. J.). Po obnovení rehole Piom VII. (§ 188, 5) snažili sa znovu zakotviť v krajinách, z ktorých boli vypudení. Pod cieľavedomým vedením svojich generálov, najmä Beckxa (1853-84), Wernza (1906-1914) a Wl. Ledóchowského († 1942), rozvíjajú rozsiahlu činnosť v misiách, pastorácii, vede a vyučovaní. Dnes sú najväčšou rehoľnou rodinou katolíckej Cirkvi. Majú 26.500 členov (12.600 kňazov), zadelených do 8 asistencií a 50 provincií (štat. z r. 1942). Na Slovensku je 180 jezuitov (44 kňazov) v 7 domoch (Bratislava, Trnava, Ružomberok, Spišská Nová Ves, Piešťany, Levoča a Banská Bystrica).
e) Z reholí podľa regúl sv. Augustína premonštráti (O. Praem.), augustiniáni eremiti (OESA) a serviti (OSBMV) v predošlom storočí počtom veľmi upadli. Premonštráti majú 42 kláštorov, aug. eremiti asi 200 a serviti 64. Zo žobravých reholí dominikáni (OP) stratili v revolúcii skoro všetky kláštory, ale v 19. storočí znovu sa osadili

takmer vo všetkých krajinách (na Slovensku od r. 1939 v Trenčíne). Piaristi sú najviac rozšírení v Španielsku, Taliansku a strednej Európe. Trinitári, zreformovaní kanonikom Olivierim, venujú sa od r. 1853 hlavne misijnej práci medzi černochmi. (O misijných reholiach pozri § 206, 1.)
f) Z kongregácií pomerne najšťastnejšie prežili revolučné časy školskí bratia. V 19. storočí stali sa najrozšírnejšou mužskou kongregáciou a na poli výchovy mládeže získali si všeobecné uznanie. Redemptoristí (CSsR) svojou misijnou a dušepastierskou činnosťou dosiahli skvelé výsledky v európskych štátoch a Severnej Amerike. Domácimi a zámorskými misiami vynikajú aj lazaristi (dnes je ich asi 4000).
g) Zo ženských reholí počtom silne upadly klarisky. Rehora anglických panien, konečne potvrdená r. 1877, rozšírila sa najmä v strednej Európe a Východnej Indii. Najsilnejšou ženskou kongregáciou sú v nových časoch milosrdné sestry sv. Vincenta. (Stav rehoľníctva na Slovensku pozri v § 177.)

3. Počet kongregácií, ktoré vznikly v 19. a v 20. storočí, je hodne vyše 400. Skoro v každej krajine vznikla nejaká nová kongregácia, no najviac vo Francúzsku. Novodobé rehole venujú sa misiám, výchove a vyučovaniu. Charakterizuje ich všeobecne veľká pohyblivosť, zmysel pre duchovnú kultúru a snaha odpomôcť duševným a sociálnym biedam. Z mužských kongregácií významnejšie sú:
a) Spoločnosť a Picpus (pomenovaná podľa ulice v Paríži, kde mala prvú osadu) alebo kongregácia najsv. Srdca Ježišovho a Márie. Založil ju kňaz Joz. Coudrin r. 1805. Má i ženské oddelenie. Venuje sa výchove mládeže a misiám.
b) Kongregácia oblátov nepoškvrnenej Panzty Márie (P. M. J.) Založil ju marseillský biskup Eugen Mazenod r. 1816. Zaoberá sa domácimi a pohanskými misiami.
c) Sp. maristov alebo kňazov Márie. Založil ju kňaz Ján Claude Colin v Lyone r. 1824. Rehoľné pravidlá sú podobné jezuitským. Venujú sa vyučovaniu a misiám.
d) Spoločnosť Božieho Slova (Soc. Verbi Divini, SVD) aaložsl roku 1875 v Steyle nemecký kňaz Arnold Janssen účinkuje v misiách vo všetkých svetadieloch. Na Slovensku v. § 206, 1. Podobná je i misijná spoločnosť palotínov alebo kongregácia kat. apoštolátu (PSM), založená Vincentom Palottim († 1850) v Ríme.
e) Spoločnosť saleziánov alebo oratórium sv. Františka Saleského. Založil ju sv. Ján Bosco († 1888) v Turíne r. 1859. „Apoštol opustenej mládeže". Venuje sa nábožensko-mravnej výchove mládeže, najmä sirôt, a misiám. Veľmi rýchlo sa šíri v európskych a amerických štátoch a rozvíja všade požehnanú činnosť. Saleziáni majú dnes 40 provincií, asi 700 domov a asi 12.000 členov. Na Slovensku osadili sa doteraz v Šaštíne (1924), v Hronskom Sv. Beňadiku (1929), v Bratislave, Trnave, Žiline, Michalovciach, Topoľčanoch a v Nitre.
f) Spoločnosť salvatoriánov (S. D. S.) založil r. 1881 v Ríme badenský kňaz Ján Tordan, aby slovom a písmom bránili vieru. Podobný cieľ má i kongregácia asumpcionistov, založená r. 1840 generálnym vikárom v Nimes, d'Alzonom.
g) Spoločnosť tešiteľov Božského Srdca z Getsemani — slovanskú to rehoľu — založil r. 1922 kňaz biskupstva pražského, Jozef Litomiský. Jej cieľom sú misie medzi Slovanmi a pastorácia chudobných vo veľkých mestách. Generál kongregácie sídli vo Viedni. Na Slovensku má kláštor v Mariatáli, Pajštúne, Bratislave a v Lome n/Rim.

Významnejšie ženské kongregácie:
a) Dames du sacré coeur, sestry najsv. Srdca Ježišovho, založila r. 1800 sv. Žofia Baratová v Paríži pre výchovu dievčat lepších rodín. Spoločnosť je rozšírená v Európe a v Amerike.
b) Kongregáciu sestier sv. Kríža založil r. 1852 Teodos Florentini, kňaz rehole kapucínov vo Švajčiarsku. Cieľom kongregácie je výchova dietok, ošetrovanie chorých a misijná činnosť. Slovenská provincia tejto kongregácie utvorila sa r. 1927 so sídlom v Biskupiciach pri Bratislave a má dnes 24 pôsobísk (10 ľud. škôl, 6 nemocníc, 6 chudobincov).
c) Kongregáciu dcér Božskej lásky založila vo Viedni roku 1869 zbožná Františka Lechnerová. Jej cieľom je výchova ženskej mládeže a opatera slúžok. Na Slovensku má ľudové školy vo Veľkých Levároch, v Dolnej Krupej, detské útulne v Prievidzi, gazdinskú školu v Spišskej Sobote a v Trnave sirotinec.
d) V Bratislave má svoj materinec kongregácia salvatoriánok alebo dcér najsv. Spasiteľa, založená r. 1914. Cieľom jej je výchova mládeže, opatera chrámov (oprava kostolného šatstva). Na Slovensku má 8 domov, v Maďarsku 3 a v Nemecku 8. Druhá vetva tejto kongregácie, zvaná „Spoločnosť dcér Božského Vykupiteľa", s provinciálnym sídlom v Nových Zámkoch, má na Slovensku 16 domov. Zaoberá sa ošetrovaním chorých (nemocnice v Prešove, Spišskej Sobote, Bardejove), vedením ústavov (Charitas v Bratislave a v Spišskej Kapitule) a škôl (Spiš. Nová Ves, Dobšiná).
e) Slovanského pôvodu je kongregácia sestier nep. počatia Bl. P. Márie, založená v Přerove na Morave r. 1851. Jej hlavným cieľom je výchova dievčat, najmä z tried chudobnejších. Na Slovensku má domy v Spiš. Vlachoch a v Levoči (ženský učit. ústav).
f) V Amerike založili slovenskí kňazi rehoľu sestier sv. Cyrila a Metoda pre výchovu slovenskej mládeže. (Staršie ženské kongregácie na Slovensku viď § 177, 3 i—m.)

Schutz, Das segensreiche Wirken der Orden u. Kongregationen der Kath. Kirche in Deutschland. 1926. — Molitor, A. der Rechtsgeschichte benediktinischer Verbiinde, 1933. — Mehler, Don Boscos soziale Schapfungen, 1893. — Amadei, Il servo di Dio Michele Rua, Torino 1932. — Liithen, Die Ge-sellechaft des Giittlichen Heilandes, 1911. Záhorec, Almanach Spoločnosti Ježišovej, Trnava 1940. — Heimbucher, Die Orden u. Kongregationen der Kath. Kirche, 1933. — Brannsberger, Ruckblick auf das Kath. Ordensweaen in 19. Jh., 1901. — Katolícke Slovenako, Trnava 1933. — P. Xav. Stan. Čík C. C., Dejiny Mariatálu. Marianka 1942. — P. Arnold Janssen (životopis), Nitra 1943 — P. Alberti — J. Koza Matejov, Don Bosco. Bratislava 1942.

65. Vchod ku katedrálnemu kostolu v Nitre cez bránu protitureckej pevnosti.

66. Trnava, katedrálny kostol.

67. B. Bystrica, katedrálny kostol, interiér z konca XVIII. storočia.

§ 212. CIRKEVNÉ UMENIE.

1. 18. storočie charakterizuje úpadok viery a oduševnenia za náboženské ideále. Na poli umenia prejavilo sa to v slohu rokokovom (ak ho vôbec možno pomenovať slohom), ktorý sa vzdal prísnych umeleckých pravidiel a vyžíval sa v duchovne prázdnej dekoratívnosti a mäkkých vonkajškovostiach. Jeho kolískou je Francúzsko (za Ľudovíta XV.). Vplýval aj na nemecké umenie (draždiansky Zwinger) a u nás zjavil sa za Márie Terézie (výzdoba premonštrátskeho kostola v Jasove, kostol v Šaštíne, piaristické kostoly v Nitre a Prievidzi a mnohé profánne stavby). Oživenie náboženského života v 19. storočí viedlo aj v umení k väčšej intenzívnosti a prehĺbenosti. No, žiaľbohu, 19. storočie nevzmohlo sa na originálny, svojrázny sloh. Napodobňovalo minulosť, a to buď tak, že sa snažilo o znovuzrodenie tvarov staroklasických (na základe štúdií Jána Winckelmanna, † 1768), čo viedlo ku klasicizmu a či empíru, buď oživovalo stredoveké umenie (romantizmus). Oba smery boli len prípravou k eklekticizmu, smeru pred prvou svetovou vojnou, ktorý použitím všetkých historických slohov a moderných technických vymožeností staval svoje veľké, no duchovne prázdne objekty. I keď časy pred prvou svetovou vojnou nevytvorily nový, originálny sloh, jednako sú s cirkevno-umeleckého stanoviska veľmi dôležité. V nich sa zrodil potešiteľný, živý záujem o umenie nielen u málo vyvolených, ale aj v širších ľudových kruhoch. Pre rozvoj umenia vznikly všade umelecké akadémie, spoločnosti pre kresťanské umenie (Beuron, Mníchov, Dusseldorf, Praha, Budapešť) a početné umelecké múzeá. Na ochranu umeleckých pamiatok vo všetkých štátoch vznikly pamiatkové úrady. Rozličné umelecké odborné časopisy, ktorých dnes už má nadostač každý vzdelaný národ, šírily záujem o umenie a snažia sa zdokonaľovať umelecký vkus. Najviac snaživosti v tomto ohľade vykazuje Nemecko; radostný umelecký ruch sa rozvinul aj v Taliansku, vo Francúzsku, v Anglicku, v Čechách, Poľsku a iných štátoch. Už pred prvou svetovou vojnou, najmä však po nej, sme svedkami rodenia sa nového, moderného cirkevného umenia (iniciatíva vyšla z beuronskej umeleckej školy benediktínov), ktoré je ešte neurčité, ťarbavé, ešte prepína, no v jadre je neodškriepiteľne zdravé a sakrálne. Používa modernú techniku a nový stavebný materiál, prísne hľadí na účelnosť cirkevných stavieb, na jednoduchosť vo formách a vecnosť, čo úplne zodpovie zmýšľaniu moderného človeka. Oživené liturgické hnutie novej doby bedlivo sprevádza a usmerňuje moderné umenie, aby sa neskĺzlo s cesty sakrálnosti. V maliarstve (najmä v maľbe na sklo) a v staviteľstve dosiahlo aj niekoľko osvedčených vzorov. Pravda, po takej dlhej prestávke (od baroku podnes) nemožno žiadať, aby moderný sloh bol hneď hotový a s každej stránky vyvretý. Treba mu dať čas a voľnosť, aby dozrel. Čím viac sa prehĺbi náboženský život moderného človeka — o čo sa Cirkev v terajších časoch tak intenzívne stará — tým konkrétnejšie formy dostane moderné cirkevné umenie, aby bolo verným odzrkadlením vnútra moderného katolíckeho človeka.

2. Architektúra. V Nemecku po klasicizme, ktorý s obľubou pestoval Karol Schinkel († 1841), obrátila sa pozornosť na stredoveké slohy, najmä na gotiku, ktorú chceli mať za jediný kresťanský sloh. Významnými staviteľmi tohto smeru sú Augustín Reichensperger († 1895), ďalej dobudovatelia kolínskeho dómu Zwirner a Voigtel. Vo Viedni Muller, Ferstel, Statz, a najmä Schmidt († 1898), ktorý reštauroval katedrálu sv. Štefana. Kostol sv. Víta na pražskom hrade reštauroval Mocker († 1899). Na Slovensku reštaurovali gotické chrámy architekti Storno (Kremnica, Hronský Sv. Beňadik, Nová Ves, Spišská Kapitula) a Šulek (Bardejov, Bratislava). Vo Francúzsku tento smer zastával Viollet-le-Duc (I' 1879), ktorý reštauroval parížsku a amiensku katedrálu. Prvý pokus s moderným slohom urobil Dezider Lenz, benediktín, r. 1870 pri kaplnke sv. Maura v Beurone. Krok ďalej zašiel Oto Wagner vo Viedni (Steinhofkirche). Z kostolov, postavených po prvej svetovej vojne v modernom slohu, zmienku si zasluhujú najmä kostol sv. Bonifáca vo Frankfurte n. M. (architekt Martin Teber), kostol sv. Antona v Bazileji (od Karola Mosera), v Čechách chrám sv. Václava v Prahe (Vršovice, od arch. Jána Gočára), na Morave kostol v Hejčíne pri Olomouci.

3. Náboženská plastika je v týchto časoch pomerne chudobná. Sochári obracali pozornosť na náboženské predmety len ako na veci vedľajšie, bez hlbšieho náboženského citu a nadšenia pre kresťanské ideále. Takí boli Antonio Canova († 1822; pomníky pápežov), Bertel Thortvaldsen († 1844; žehnajúci Kristus v Kodani), Ľudovít Schtvanthaler v Mníchove († 1848), Ján Dupré zo Sieny († 1882) a Achtermann († 1883) z Munstera, ktorý žil v Ríme. V Uhorsku bratislavský rodák Viktor Tilgner († 1896; pôsobil vo Viedni) a Fadrusz, zo Slovákov Vavrinec Dunajský z Ľubietovej († 1833). Zo žijúcich slovenských majstrov cirkevnému sochárstvu zvýšenú pozornosť venujú: Ihriský, Štefunko, Gibala, Koniarek. V Poľsku vyniká Stanislav Szukalski.

4. V maliarstve významnejší stúpenci klasicizmu boli Anton Rafael Mengs († 1779), Henrich Fuger a Jozef Bergler († 1829). Neplodný klasicizmus vyvolal onedlho odpor na viedenskej maliarskej škole, ktorej zakladateľ Fridrich Overbeck († 1869) prestúpil s protestantizmu na katolícku vieru, uchýlil sa do Ríma, kde so zakladateľom mníchovskej maliarskej školy, Petrom Corneliom († 1867) a niekoľkými talianskymi majstrami utvoril maliarsku školu vrúcneho náboženského smeru (zvanú nazaréni alebo bratia Lukášovi), čerpajúcu zo stredovekých talianskych majstrov. V tomto smere pokračovali Viliam Schadow († 1860) v Dusseldorfe. židovský konvertita Filip Veit (j 1877) vo Frankfurte n. M., Móric Schwind v Mníchove, ďalej Eduard Steinle, Jozef Fuhrich, Henrich Hesz, Július Schnorr, Kaulbach, Deger a iní. V Čechách k tomuto smeru patril Eudovít Kohl a František Tkadlík († 1840), v Poľsku Ján Matejko († 1893). Neskoršie uplatňoval sa v cirkevnom maliarstve realizmus a impresionizmus a v najnovších časoch i expresionizmus a neraz prekročil cirkevno-liturgickú objektívnosť. Proti týmto smerom beuronská maliarska škola, založená Deziderom Lenzom († 1928), prísne sa pridržiavala liturgických zásad a evojou vznešenou monumentálnosťou a mystickou obsažnostou v

katolíckych kruhoch urobila hlboký dojem, i keď nie vždy vedela vyhnúť nebezpečenstvu istého zúženia a strnulosti.

V Uhorsku najslávnejšími majstrami 19. storočia boli: Michal Munkácsi († 1900; obrazy: Kristus pred Pilátom, Ecce homo), Július Benczúr († 1857). Zo Slovákov vynikali Jozef B. Klemens († 1883), Peter Bohúň († 1879) a ich pokračovateľom je realista Jozef Hanula. Z mladších slovenských majstrov i cirkevnému umeniu sa venujú, Martin Benka, Fulla, františkán Teker. V Chorvátsku vyniká Ivan Meštrovié, v Čechách Urban, Felix Jene-vein, v Poľsku Mecina Krzesz, Stan. Tyspiaríski, Wlastimil Hofman, Jacek Malczewski.

5. Náboženská poézia v 19. storočí sa tiež utešene rozvíjala. V Nemecku romantickí básnici boli Fridrich Schlegel († 1829), Klement Brentano († 1842), Jozef Eichendorff († 1857), biskup Diepenbroch († 1853). Zo ženských grófka Hahn-Hahn († 1880) a Amália Ringseisová. Z neskorších Richard Králik. Vo Francúzsku Choteaubriand a Larnartine, v Taliansku Alexander Manzoni († 1873), Silvio Pellico a Giacomo Leopardi († 1837). U nás Ladislav Pyrker 1847), spišský biskup a neskorší jágerský arcibiskup (biblický epos: Perlen der hl. Vorzeit, Tunisias). Náboženské hry miestami udržaly sa i v nepriaznivej dobe racionalizmu. Najznámejšie sú pašiové hry v Oberammergau (Bavorsko), ktoré od r. 1634 opakujú sa každých 10 rokov a privábia cudzincov z celého sveta.

6. Cirkevná hudba za Hšndla († 1759), Bacha († 1750), Haydna 1809), Mozar. († 1791) a Beethovena († 1827) slávila svoju klasickú periódu. I ked' spomínaní majstri boli veriaci Tudia a i keď vo svojich oratóriách a omšiach (Mozartove omše, jeho Ave verum; Beethovenova omša C-dur a D-dur, 9. symfonia) dosiahli vrchol hudobno-kultúrnej výšky, jednako ich kompozície nie sú katolícko-náboženské v užšom zmysle slova. Preto v polovici 19. storočia vzniklo zdravé hnutie (Mníchov, Regensburg) obmedziť, keď nie úplne vytlačiť inštrumentálnu hudbu, oživiť smer palestrinovský (§ 184, 5) a vrátiť sa k chorálu, už skoro zabudnutému. V tomto smere účinkoval bavorským farárom Frant. X. Wittom r. 1868 založený „Ceciliánsky spolok" a onedlho podobné hudobné spolky vznikly v celom katolíckom svete. Benediktínsky opát Guéranger zo Solesmes († 1875) znovu uviedol gregoriánsky chorál a beuronskí benediktíni sa najviac zaslúžili o jeho spopularizovanie. Pius X. nariadil všeobecnú reformu cirkevného spevu (1904), ktorej úpravou poveril francúzskych benediktínov zo Solesmes. Z majstrov modernej hudby, ktorí majú aj cirkevno-náboženské kompozície, vynikajú: František Liszt (pochádzal z Uhorska, † 1886) so svojou korunovačnou omšou, oratóriom „Kristus" a „Rekviemom", mysticky založený Anton Bruckner († 1896) a Max Reger († 1916), Po Bachovi najväčší komponista pre organ. Priekopníkom slovenskej cirkevnej hudby je Mikuláš Schneider-Trnavský (Jednotný kat. spevník) a Mikuláš Moyzes at. V Čechách ako praktický reformátor cirkevnej hudby vynikal Jozef Foerster († 1907).

Hildebrandt, Die Kunst des 19. u. 20. Jh., 1931. - Heise, Overbeck u. sein Kreis, 1928. - Kuhn, Cornelius, 1921. - Scheffler, Die europ. Kunst dee 19. Jh. - 1927. - Kreitmaier, Beuroner Kunst, 1923. - Schwind, Desid. Lenz, 1932. - Wieschebr,nk, Die Kirchl. Kunstbewegung in der Zeit des Expreeionismus, 1932. - Gr6ber. Kirche u. Kunstler, 1932. - Liitzeler, Fiihrer zur Kunst, 1940. - Wagner, Dejiny výtv. umenia na Slovensku, Trnava 1933. - Cinclk, Barokové freská, Turč. Sv. Martin 1938. - Dr. L. Hanus, úvaha o cirk. umení v Sborniku spišského eeminára. Spišská Kapitula. 1943. - I. Kresánek, Dejiny hudby. Turč. Sv. Martin, 1941. - K. Lyka, Magyar muvészet 1800-1850. Bpest 1942.

§ 213. PRÁVNE POMERY, CIRKEVNÁ ÚSTAVA, DISCIPLÍNA A BOHOSLUŽBA. NÁBOŽENSKO-MRAVNÝ ŽIVOT.

1. Revolúciami a sekularizáciou Cirkev iste mnoho trpela a veľa stratila v hmotných veciach, no mravne veľa získala. Mnohé neporiadky v Cirkvi, ktoré ani reformy tridentského snemu nevládaly odstrániť, teraz sa odstránily. Konfiškáciou kláštorných majetkov prestaly komendy (prepožičiavanie opátstiev svetským kňazom alebo laikom), ktoré najmä vo Francúzsku i po tridentskom sneme sa ešte dlho zachovaly. Keďže cirkevní hodnostári najmä vo Francúzsku, Nemecku a Taliansku stratili politické výsady a cirkevné privilégiá, vysoké cirkevné úrady prestaly byť lákavým objektom pre šľachtu a dostali sa na ne ľudia ozaj apoštolského ducha (v Rakúsko-Uhorsku starý stav v tomto ohľade zväčša potrval až po svetovú vojnu). Demokratický duch doby a moderné ústavy štátov odstránily stavovské privilégiá. Klérus stratil oslobodenie od daní a privilégium fori. Desiatky boli všade zrušené alebo zamenené štátnymi platmi, resp. prídavkami pre duchovenstvo (ako náhrada za zosekularizované cirkevné majetky) odstránená bola, aspoň čiastočne, krikľavá majetková nerovnosť medzi klérom. Sv. stolica, i keď zásadne trvala na nezávislosti kléru od štátu, vzhľadom na zmenené okolnosti (temporum ratione habita) v uzavretých konkordátoch podrobila sa novým opatreniam. I v inom ohľade, kde sa kánonické právo nedalo uplatniť pre štátne zákony, pomohla si Cirkev tolerovaním právneho stavu („tolerari posse") a disimulovaním, len keď jus divinum nebolo ohrozené.

2. Cirkevná ústava na vatikánskom sneme dosiahla svoj vrchol (sumepiskopát rímskeho pápeža a jeho neomylnosť, § 209, 4). Centralizovaním cirkevnej moci a správy v Ríme odstránilo sa nebezpečenstvo cirkevného partikularizmu a episkopalizmu. Blahodarné účinky sústredenia cirkevnej správy sa prejavily onedlho na každom poli cirkevného života. Svätá stolica, hoci prestala byť svetskou mocou, tešila sa po

vatikánskom sneme takej mravnej moci a mala takú autoritu, akú predošlé storočia nepoznaly. Laický svet sa užšie zomkol okolo pápeža, biskupov a kňazov a začal vo verejnosti smelšie brániť záujmy a práva Cirkvi.

3. Cirkevnú disciplínu dôrazne napomáhaly vo všetkých krajinách často usporadované provinciálne a diecézne synody. Biskupi jednotlivých krajín od polovice 19. storočia sa pravidelne schádzali na biskupské konferencie. Epochálny význam pre cirkevnú disciplínu má nové kodifikovanie cirkevného práva — Codex juris canonici (platný od 19. mája 1918). Kodifikovať ho nariadil Pius X. (1904) a publikoval ho Benedikt XV. (1917). Kodifikovanie robil pri spolupráci najvýznamnejších juristov Cirkvi slávny kánonista Pietro Gasparri († 1934). Nový cirkevný zákonník znamená praktické uplatnenie pápežského plnomocenstva, uskutočneného na vatikánskom sneme. I keď obsahuje zväčša staré cirkevné právo a pri jeho kodifikovaní aj biskupi celého sveta mali veľkú možnosť predostrieť svoje návrhy, predsa je kódex formálne a exkluzívne „pápežským právom". Kódex čiastočne zmiernil, čiastočne sprísnil cirkevnú disciplínu. Zrušil tortúru a trest smrti herézu, odstránil niektoré manželské prekážky a iregularity a zmiernil pôstnu disciplínu. Cirkevným funkcionárom dal ďalekosiahle dispenzačné práva od manželských prekážok v určitých prípadoch. Sprísnil trestné predpisy pre podozrenie z bludu, porušenie spovedného tajomstva, zneuctenie sv. hostie atd. Prísnejšie sú aj jeho predpisy o teologických štúdiách (triennálky) a kňazskom duševnom živote (exercície). Nový cirkevný zákonník je vzorom zákonodarnej dokonalosti. Popri základnej konzervatívnosti neznemožňuje zdravý pokrok; zosilňuje cirkevnú jednotu a podporuje vývin cirkevného života.

4. V bohoslužbe a liturgii sa v 19. storočí dosiahla väčšia jednota odstránením partikularizmu, ktorý sa i po tridentskom sneme udržal na mnohých miestach. Guéranger, benediktínsky opát zo Solesmes, vo svojich „Institutions liturgiques" ostro vystúpil proti zvláštnym liturgiám a ním vyvolané hnutie viedlo k prijatiu rímskej liturgie vo Francúzsku aj v iných štátoch. Len Lyon si podržal starý rítus, ambroziánska liturgia udržala sa v Miláne a mozarabská v Tolede. Na základe liturgických reforiem Pia X. vzniklo pred prvou svetovou vojnou najprv v Nemecku (benediktínske opátstvo v Maria Laach) a podľa jeho príkladu i v iných krajinách mnohosľubné liturgické hnutie, ktoré sa usiluje uskutočniť starokresťanskú ideu spoločnej bohoslužby, klérus a ľud lepšie zapojiť do obradov sv. omše (misál vo forme modlitbovej knižky v ľudovej reči!). V počte sviatkov bola v jednotlivých krajinách veľká rozdielnosť pre zvláštne nariadenia Sv. stolice. Najviac boli zredukované vo Francúzsku a Nemecku. Úprava sviatkov bola potrebná aj v iných krajinách pre rozličné novodobé sociálne a hospodárske pomery. Pius X., všímajúc si zmenených pomerov doby a chtiac odstrániť nerovnosť v rozličných krajinách, r. 1911 (motu proprio: Supremae disciplinae) zredukoval počet zasvätených sviatkov okrem nedieľ pre celú Cirkev na 8 (Vianoce, Nový rok, Tri krále, Nanebovstúpenie Kr. P., sviatok Petra a Pavla, Nanebovzatie P. 14I., Všetkých svätých a sviatok Nepoškvrneného počatia). Kódex pripojil k nim sviatok Božieho tela a sv. Jozefa (can. 1247), ale výslovne podotkol, aby sa bez povolenia Sv. stolice nič nemenilo na tom, ak by voľakde niektorý z týchto 10 sviatkov bol zrušený alebo preložený. R. 1925 uviedol Pius XI. sviatok Krista Kráľa na poslednú októbrovú nedeľu. Benedikt XV. r. 1915 rozšíril na celú Cirkev španielske a portugalské privilégium: slúžiť tri sv. omše v deň Dušičiek, podobne ako na Vianoce.

5. Nábožensko-mravný život vplyvom neblahých pomerov za osvietenstva na začiatku predošlého storočia bol plytký. Ale romantizmom sa kresťanské povedomie posilnilo a obnovilo sa rozhodnejšie cirkevné zmýšľanie u duchovenstva aj u laikov. Prejavovalo sa to v častejšom pristupovaní ku sviatostiam, v ľudových misiách, duševných cvičeniach, púťach, zakladaní náboženských spolkov a väčšej obetavosti na charitatívne ciele, kostoly a katolícke školy. Výsledkom intenzívnejšieho náboženského života je aj veľký počet konvertitov v 19. storočí, a to najmä medzi inteligenciou (gr. Stolberg, Overbeck, Fr. E. Hurter, Newman, Manning, R. Brentano). Rehabilitovaním katolicizmu vo verejnom živote nastala v nábožensky miešaných krajoch plodnejšia spolupráca prívržencov rozličných konfesií na poli sociálnom a kultúrnom. Pravda, miešanie sa katolíkov s inovercami postavilo Cirkev, najmä v liberálnej ére, pred nové, doteraz neznáme ťažkosti (miešané manželstvá a školy). Znovu dovolené rehole jezuitov a redemptoristov, novozaložené kongregácie (§ 211, 3), ktoré sa špecializovaly na určitý cieľ a maly porozumenie pre sociálne potreby doby, získavaly katolicizmu úctu v širokých masách rudu. Lepšie vzdelaný klérus sa uplatnil najmä v školách (intenzívnejšie katechizovanie). Autorita duchovenstva rástla, a tým aj autorita Cirkvi. Laický a zámožnejší svet sa teraz živšie zaujímal o náboženstvo a zastával záujmy Cirkvi vo verejnom živote. No v modernej dobe liberalizmus zindustrializované veľkomestá, neusporiadané sociálne pomery, moderné zábavy (kino, divadlo, rádio) vyvolaly veľký náboženský indiferentizmus a neveru, ktorá sa zahniezdila nielen vo vyšších kruhoch, ale v nemalej miere sa šírila a šíri i v nižších ľudových vrstvách (robotníctvo) a opanúva modernú spoločnosť. Neverecká tlač, spolky, politické a stavovské hnutia sa snažia odkresťančiť manželstvo, školy a celý verejný život. Ľudská spoločnosť je rozdvojená na tábory veriacich a neveriacich. Kresťanstvo a protikresťanstvo, viera a nevera tuho zápasia. Cirkev sa usiluje čeliť týmto moderným nebezpečenstvám prehĺbenejším pastoračným a spolkovým účinkovaním. Katolícka akcia svojimi laickými apoštolátmi sa snaží pomáhať duchovenstvu v modernej ťažkej pastorácii. Ľudové misie, a najmä duševné exercície pre rozličné stavy vychovávajú spoľahlivo katolícky zmýšľajúcich a ozaj po kresťansky žijúcich jednotlivcov, ktorí svojím príkladom majú získavať indiferentných pre katolícku vec. Eucharistické svetové kongresy (od r. 1881, posledný tridsiaty štvrtý v Budapešti r. 1938) sú zas impozantné manifestačné prejavy náboženskej jednoty a viery v centrálne tajomstvo kresťanstva. Podobný cieľ majú aj krajové eucharistické kongresy a katolícke dni. Katolícka ľudová a výchovná literatúra, usilovne šírená medzi ľudom (hoci obsahove v mnohých prípadoch dosť plytká), dosahuje svoj cieľ. Intenzívnejšia pastoračná práca prináša

svoje dobré ovocie. Javí sa živšie a vrúcnejšie uctievanie eucharistie, Božského Srdca Ježišovho a Matky Božej, čo tak vrele odporúčali Leo XIII. a Pius X. (ruženec, májové pobožnosti, mariánske kongregácie, púte do Lourdes od r. 1858). Zvýšená pozornosť sa venuje v pastorácii aj robotníkom a vysokoškolskej študujúcej mládeži. Pomerne najmenej riešeným problémom modernej pastorácie je, ako získať Cirkvi inteligenciu. Ťažkosti čiastočne robí aj okolnosť, že katolícke duchovenstvo dnes obyčajne pochádza z jednoduchších spoločenských tried, a preto, i keď má vysokú vzdelanosť, ťažšie sa dostáva do vyšších kruhov (predsudky na jednej i druhej strane), ako by sa dostávali tí, ktorí by pochádzali z vyšších kruhov. Dnes sa kňazský dorast nedopĺňa z vyšších kruhov pre ich náboženskú indiferentnosť (v minulosti šľachta posielala synov za kňazov, pravda, zväčša z vypočítavosti). Katolícky spolkový život (spolky: náboženské, charitatívne, kultúrne a sociálne), využijúc modernými demokratickými a parlamentárnymi pomermi poskytovanú slobodu, v najnovších časoch sa všade veľmi vzmohol. Skoro by sa dalo hovoriť o istom spolkovom a organizačnom presýtení katolíckeho života na úkor tichej, zbožnej dušepastierskej práce. Ale kultúrne boje v minulosti a aj dnes v rozličných krajinách dokázaly ohromný význam a dôležitosť konfesionálneho zomknutia pre Cirkev a jej práva. (Pravda, spolkami dostáva sa náboženstvo často nielen do sociálnych, ale aj stranícko-politických krútňav. Popri mnohých výhodách pre náboženstvo spolky poskytujú aj istú možnosť nebezpečného pletenia politiky s náboženstvom.) Všetky katolícke spolky majú slúžiť veľkej, Piom XI. vzbudenej myšlienke: Katolíckej akcii, ktorej cieľom je všade, vo verejnom i súkromnom živote, uplatniť kresťansko-katolícke zásady a vrátiť ľudskú spoločnosť Kristovi.

Dôležité katolícke spolky na Slovensku:
Nábožensko-cirkevné: Spolok ružencový, Božského Srdca, škapuliarsky, Mariánske kongregácie, oltárne spolky „Veronika", misijné spolky („Pápežské dielo šírenia viery", „Detinstvo Ježišovo", „Unio cleri pro missionibus"), Apoštolát združenia mužov B. Srdca (1923; s odbočkami: Sbor eucharistických križiakov a pre mládež Légia Božského Srdca), Katolícka jednota žien (založená 1920, má 70.000 členiek, časopisy „Katolícka jednota", „Listy rodičom", „Veniec"), Unionistický spolok „Apoštolát sv. Cyrila a Metoda" (1922).

Spolky pre mládež: Sdruženie katolíckej mládeže (SKM- zahrňuje v sebe bývalú Omladinu, členov Orla a Katolíckych skautov), Legio angelica (pre miništrantov), Ústredie slovenského katolíckeho študentstva (založené 1919). Slovenskí vysokoškoláci v Brne mali spolok „Tatran", v Prahe „Považan", v Bratislave „Moyses". Pre katolíckych vysokoškolákov je založený internát „Svoradov" (1922; iniciátor Dr. E. Filkorn; časopis „Svoradov").

Charitatívne spolky: Ústredná charita na Slovensku so svojimi odbočkami v jednotlivých farnostiach (časopisy: Caritas, Srdiečko, Ústredný dom Charitas v Bratislave), Chlieb sv. Antona, Rafael (pre vysťahovalcov), spolky katolíckych slúžok, Domov katolíckych vojakov (v Bratislave vedú saleziáni), spolky miernosti, pohrebné spolky.

Ľudovýchovné a literárne spolky: Spolok sv. Vojtecha, založený Dr. Andrejom Radlinským r. 1870. Dnes má vyše 110.000 členov. Okrem množstva kníh vydáva časopisy: Kultúra, Pútnik, Duchovný Pastier, Katechéta, Plameň. R. 1940 utvorila sa pri Spolku sv. Vojtecha Katolícka akadémia. čítacie kruhy, katolícke domy, katolícke kruhy a katolícke tovarišské spolky sú skoro v každej farnosti na Slovensku šíria sa katolícke spevokoly, verejné katolícke knižnice, katolícke kiná a divadelné spolky, najnovšie i katolícke športové kluby.

Sociálne a stavovské spolky, úradníci, učitelia, železničiari, poštári, remeselníci, obchodníci, roľníci a robotníci sú organizovaní v kresťanských odborových združeniach, ktoré sú odbočkami všeodborového združenia Hlinkovej slov. ľud. strany.

Ľudové náboženské časopisy: Posol B. Srdca J., Sv. Rodina, Kráľovná mája, Serafínsky svet, Hlasy z domova a misií, Náš priateľ, Priateľ Dietok, Nová žena, Mladý katolík, týždenník Katolícke noviny a i.

Americkí slovenskí katolíci sú združení v spolkoch: Prvá katolícka slovenská jednota (zal. 1890), Kat. slov. ženská jednota (zal. 1890), Pensylvánska rímsko- a gréckokatolícka jednota (zal. 1893), Slov. kat. Sokol (1905), Rímsko- a gréckokat. slov. bratstvo (1909), Slov. kat. kadetská jednota (1911). Kultúrne spolky: Sdruženie slov. katolíkov v Amerike (1911), Sdruženie slov. kat. študentov (1921). Najväčšie katolícke slovenské časopisy v Amerike: Jednota (45.000 exempl.), Katolícky sokol (25.000 exempl.), ženská jednota (40.000 exempl.).

6. Svätý život členov je najlepšou apológiou Cirkvi. Aj 19. a 20. storočie má veľa ľudí zo všetkých stavov, vynikajúcich v kresťanských ctnostiach, ktorých Cirkev uznala za hodných poctiť oltárom, alebo ktorí, i ked nie kanonizovaní, ostávajú večnou pýchou katolíckej Cirkvi a ľudskej spoločnosti. Takí sú: Alžbeta Setonová († 1821), prvá milosrdná sestra v Severnej Amerike, Anna Mária Taigi, Alžbeta Canori Mori († 1825), obe z tretej rehole sv. Františka, Mária G. Rossellová († 1880, blahorečená 1939), Mária Mazzarellová (f 1881, blah. 1939), Žofia Baratová († 1865), jezuiti P. Pignatelli († 1811), Alojz Solari († 1829), P. Ginhac († 1895), zakladateľ saleziánov sv. Ján Don Bosco († 1888, kanoniz. 1934), neúnavný farár z Arsu sv. Ján Vianney († 1859, kan. 1926), Roza Pelletier († 1868, kanoniz. 1940), Karol Antoniewicz († 1852), pravý apoštol Poľska a Sliezska, T. Florentini († 1859), dobrodinec Švajčiarska, Fr. J. Rudigier († 1884), biskup v Linci, Terézia Ježiškova z Lisieux

(† 1897, kan. 1925), pápež Pius X. († 1914, kanonizovanie v príprave). Ako nerozriešené záhady pre materialistickú a ateistickú spoločnosť 19. a 20. storočia ostávajú početné e- nadprirodzené (cirkevne však nepreskúmané) zjavy doby, a to extázy a stigmatizácie Kataríny Emmerichovej z Dulmenu († 1824), Dominiky Lazzari z Tirolska, Gemmy Galgani († 1903, kanoniz. 1940), žijúcej ešte Terézie Neumannovej z Konnersreuthu (Bavorsko), zjavenie Matky Božej konvertitke Márii Ratisbonne v Ríme (1842), sv. Bernardetke v Lourdes (1858), zázračné a početné uzdravenia na týchto miestach, zázrak s krvou sv. Januára v Neapole, kríž v Lympias (Španielsko) atď.

Vynikajúce náboženské postavy 19. a 20. storočia sú: Klement é Mária Hoffbauer (§ 198, 1), apoštol Viedne, Adolf Kolping (§ 197, 1), regensburský biskup Sailer (§ 196, 2), ľudový spisovateľ Alban Stolz († 1883) a jezuita Peter Lippert († 1936), ktorého význam dnešná doba ešte nadostač neocenila. O duševnej a telesnej biede našej doby hovoril rečou nám dosiaľ neznámou. Vo Francúzsku Dominik Lacordaire († 1861), Fréderic Ozanatn († 1853), profesor v Paríži, ktorý neúnavne pracoval na riešení problému: Cirkev a vzdelanie. V Taliansku Ján Don Bosco (§ 211, 3c), šľachetný Anton Rosmini († 1855). V Anglicku Wiseman, Newman a Manning (§ 204, 2), v Maďarsku biskupi Otokar Prohászka († 1927), Tihamér Tóth († 1938). Na Morave Anton Cyril Stojan († 1923). Na Slovensku Ondrej Radlinský († 1879; Spolok sv. Vojtecha, Nábožné výlevy!), A. Duchnovič († 1865), gr. kat. kanonik v Prešove, Fr. Richard Osvald († 1926, Kazateľňa!) a svätého života košický biskup Augustín Fischer-Colbrie († 1925).

Statz, Der Geist des Codez juris can. 1918. — Birnbaum, Die Kath. litur- gische Bewegung, 1926. — Schulte, Die Kirche n. die Gebildeten, 1919. — Heiler (protest.), Der Katholizismus, 1923. — Adam, Das Wesen des Katholizismus, 1924. — Bertram, Im Geist u. Dienst der Kath. Aktion, 1929. — Kempf, Die Heiligkeit der Kirche im 19. Jh., 1928. — Monti, Internationales Handbuch der Kath. Organisationen, 1924. — Retzbach, Das moderne Kath. Vereinswesen, 1925. — Naumann, Die Presse u. der Katholik, 1932. — Katolícke Slovensko, Trnava 1933. Fridrich Vašek, Dejiny kresf. charity. Olomouc 1941.

HLAVA V.
Kresťanstvo mimo katolíckej Cirkvi.

§ 214. GRÉCKO-ORTODOXNÁ A RUSKÁ CIRKEV. BOĽŠEVIZMUS.

1. Carihradskí patriarchovia podržali si síce vo veciach cirkevných a svetských svoju moc, akú mali v predošlej dobe (§ 183, 1), ale územie, nad ktorým vykonávali svoju jurisdikciu, v 19. storočí sa značne zmenšilo. Národy Balkánskeho polostrova vplyvom politických udalostí sa odtrhly od carihradského patriarchátu a proti všetkým jeho protestom sa vyhlásily za autokefálne cirkvi. Carihradskí patriarchovia boli nútení uznať skutočný stav. A keďže aj ostatní grécki patriarchovia: alexandrijský, antiochijský a jeruzalemský, skoro úplne sa osamostatnili, carihradský ekumenický patriarchát stratil svoj význam a v gréckej ortodoxnej cirkvi prestala dávnejšia jednota a uzavretosť. Je konglomerátom nezávislých patriarchátov a krajinských cirkví, ktoré s carihradským patriarchátom a medzi sebou udržiavajú len akési zdvorilostné spojenie na spôsob diplomatického spojenia štátov.

2. Grécko — Helada s pomocou Ruska, Anglicka a Francúzska dosiahlo r. 1830 politickú nezávislosť od Turkov. Ortodoxná cirkev helénska na ruský spôsob (§ 183, 2) sa odtrhla od carihradského patriarchátu a ako autokefálna cirkev sa spravovala stálou synodou (metropolita v Aténach a 4 biskupi) pod kráľovskou zvrchovanosťou. Carihradský patriarchát uznal jej autokefálnosť r. 1850. Po rusko-tureckej vojne (1877-78) na berlínskom kongrese sa oslobodilo spod tureckej nadvlády Rumunsko, Srbsko a Čierna Hora, neskoršie i Bulharsko a podobne ako Helada sa osamostatnily. (Rumunsko r. 1881, Srbsko 1882, Bulharsko 1908 a Čierna Hora 1910 staly sa kráľovstvami.) Rumunsko r. 1885 (resp. už 1865), Srbsko r. 1879 staly sa autokefálnymi cirkvami, ktoré úplne opanoval štát. Bulharsko stalo sa samostatným exarchátom (1870). Anexiou Bosny a Hercegoviny Rakúskom (1908) stratil carihradský patriarcha jurisdikciu i na tomto území. V Juhoslávii, vzniklej po prvej svetovej vojne, utvoril sa r. 1921 vlastný patriarchát, r. 1925 prisľúbili titul patriarchu aj metropolitovi v Bukurešti (k nemu patrili aj orient. Rumuni zo Sedmohradska). R. 1922 stala sa autokefálnou aj albánska ortodoxná cirkev. Z územia Malej Ázie nacionálna turecká vláda v Ankare neľudsky vyničila ortodoxných Grékov (1922-23), takže carihradský ekumenický patriarcha skutočne môže vykonávať jurisdikciu len asi nad 400.000 veriacimi. Grécka orientálna a či anatólska cirkev, v ktorej carihradský patriarcha má už len akési čestné prvenstvo, počíta okrem Ruska asi 30 miliónov veriacich v 20 autokefálnych cirkvách. Živší duchovný život je len v helénskej cirkvi, ktorá má aj akú-takú teologickú vedu, čiastočne závislú od nemeckej a anglickej protestantskej teológie. Klérus, účinkujúci v dušepastierstve, je zväčša nevzdelaný; má iba prakticko-liturgické vedomosti. Pomer gréckej ortodoxnej cirkvi ku katolíckej je nepriaznivý. Pokusy Lea XIII. o úniu ostaly bez výsledku. V Bulharsku bola nálada pre zjednotenie (1861 a 1907), ale sa bezvýsledne pominula. Pozostatky ostatných heretických národných cirkví Východu (asi 100.000) sú v úbohom stave. Nestoriánov v Kurdistane v prvej svetovej vojne a najmä r. 1933 mohamedáni z Iraku neľudsky prenasledovali. Tomášovi kresťania v Prednej Indii (a8i 550.000) sú dnes skoro všetci zjednotení s Rímom. Sýrska cirkev (jakobitská, asi 80.000), roztratená v Sýrii, Kurdistane a v Mezopotámii, má svojho patriarchu v Jeruzaleme. Koptská cirkev (900.000) v Egypte má patriarchu v Káhire. Abesínsku (asi tri milióny veriacich) vedie metropolita v Addis Abebe, ktorý je

podriadený koptskému patriarchovi v Káhire. Najsilnejšia z nich bola arménska (gregoriánska) cirkev, ktorú však Turci prenasledovali najviac. Dnes má asi tri milióny veriacich, roztratených v Egypte, Europe a Amerike. Všetky tieto národné cirkvi sú monofyzitické. O zjednotených vid §§ 38; 202; 206; 2, 3.

3. Ruská cirkev, ktorá je druhá hlavná vetva východnej ortodoxnej cirkvi, má s gréckou cirkvou spoločnú vierouku a bohoslužbu, ale od r. 1589 je úplne samostatná (§ 183, 2). Hlavou ruskej cirkvi bol autokratický cár a „sv. synoda" bola jeho poslušným nástrojom. Pri tomto tlaku cirkevný život nemohol prekvitať, hoci ruský národ je od prírody hlboko nábožensky založený. Náboženské utláčanie, s ktorým rovnobežne kráčalo aj sociálne, vyvolalo vera horkosti, rozsiahle sektárstvo, anarchistické hnutie (nihilizmus) a krvavé revolúcie. I keď tu a tam urobili ruskí cári voľajaké ústupky cirkvi a národu (cár Alexander II. r. 1861), vcelku pomery sa do konca 19. storočia nezmenily.

V 19. storočí malo Rusko niekoľko spisovateľov svetového mena, ktorých vplyv i s náboženského bradiska zanechal v ruskom človekovi hlboké stopy. Fedor Dostojevskij († 1881) zveleboval rustvo a ortodoxiu oproti „západnej skaze". Gróf Lev Tolstoj (t1910), spočiatku slávny románopisec, stal sa neskôr rojčivým sociálnym reformátorom. Propagoval myšlienky proti každému pozitívnemu náboženstvu, proti vojne, proti štátu a súkromnému majetku. Pripravoval cestu ruskému komunizmu. Náboženský filozof Vladimír Solovjev († 1900) dôvtipne písal o cirkvi a o poslaní Východu na bezbožnom Západe. Roku 1896 stal sa katolíkom a usilovne pracoval na zjednotení celého kresťanstva pod rímskym pápežstvom.

Značnejšia zmena nastala v ruských vnútorných pomeroch len r. 1905, keď cár Mikuláš II. poskytol ruskému národu konštituciálnu ústavu a slobodu svedomia. Lenže tieto opatrenia, ktoré i tak neboly dosť úprimné, nezabránily už blížiacej sa katastrofe. Roku 1917 zrútil sa carizmus a s ním padla aj štátna cirkev. Všeobecná ruská synoda obnovila moskovský patriarchát, ktorý Peter Veľký zrušil r. 1721 (§ 183, 2). Patriarchom sa stal Tychon, moskovský metropolita. V revolúcii r. 1917 komunistická strana robotníkov strhla na seba všetku moc a pod vedením Lenina († 1924) zaujala proticirkevné stanovisko. Ľudový komisariát vyhlásil r. 1918 rozluku cirkvi a štátu, a zhabal majetok všetkých ruských konfesií. Kresťanstvo zažilo v Rusku ťažké navštívanie, ktoré bolo o torko povážlivejšie, keďže na ruské pomery živo reagoval aj proletariát mimo Ruska (kominterna). Pre svetové kresťanstvo vznikla bolestná situácia. Pius XI. v encyklike Divini Redemptoris z roku 1937 (De communismo atheo) poukázal na nebezpečenstvá, ktoré ohrozujú kresťanský svet. Predsa však veriaci svet prechováva nádej, ktorú podporujú určité príznaky. Prevalivšia sa svetová kataklizma má v božích plánoch svoj zmysel. Myslíme, že tento ťažký operatívny zákrok Božej Prozreteľnosti donesie svetu trvalejšie uzdravenie. čakáme, že nastane väčšie vyrovnanie na poli hospodárskom a sociálnom a všeobecná renesancia na poli náboženskom (Fatima).

4. Pápeži sa vždy starali o zjednotenie východných schizmatických cirkví. Po prípravách za Leva XIII. (§ 206, 2) a Benedikta XV. (Congregatio pro Ecclesia orientali) venoval sa únii najmä Pius XI., ktorý v jozafátskej encyklike z r. 1923 vážne napomenul orientálne cirkvi, katolíkom však v okružnom liste „Rerum orient. studiis" z r. 1928 naložil usilovne študovať kresťanský Východ. aby boli pripravení na prácu, keď príde očakávaná hodina zjednotenia. R. 1929 nariadil pápež kodifikovanie východného cirkevného práva, pričom upozornil, aby sa dbalo na privilégiá, tradície a najmä rečové zvláštnosti východných národov. K orientálnemu inštitútu, zriadenému Benediktom XV., pripojil oddelenie rusko-slovanské a pridelil ho Gregoriane (publikácie „Orientalia Christiana"). Pre výchovu orientálneho kňazstva zriadil v Ríme kolégiá, a to Russicum r. 1929 a rumunské 1930. Sýrskeho patriarchu Tappuniho vzal do kardinálskeho kolégia r. 1935 (od dávnych čias prvý východný cirkevný hodnostár v kardinálskom zbore), čím dal výraz svojmu živému záujmu o Východ. Roku 1924 založený spolok „Catholica unio" modlitbami a milodarmi napomáha unionistickú myšlienku. Potrebné je, pravda, aby aj katolícke národy pracovaly v intenciách Vatikánu a pomáhaly Rusku, ináč zas by mohly vzniknúť odstredivé náhľady, hlásajúce, že katolíctvo je v rozpore so životnými záujmami, vlasti. (Porovnaj: Vilinskij, Unionizmus. Trnava 1932, str. 350.)

Na Velehrade na Morave vznikly r. 1907 unionistické kongresy, ktoré sa usilujú o dorozumenie medzi katolíkmi a východnými Slovanmi (r. 1936 bol VII.). R. 1910 bola založená „Academia Velehradensis", ktorá sdružuje všetkých slovanských vynikajúcich teologov, pracujúcich za úniu. Podobné unionistické konferencie boli v Lubline, Vilne, Benátkach, Paríži a Lille.

Constantinides, The Orthodox. Church, London 1931. — M. d'Flerbigny, L'Anglicanisme et l'Orthodoxie gréco-slave, Paris 1922. — Holinsteiner, Die Union mit den Ostkirchen, 1928. — Dr. Valerij S. Vilinskij, Unionizmus. Trna-va, 1932. — Adorjan Boudou S. J., Stolica švigta a Rosja. Kraków,. 1930. -- M. d'Herbigny, Aprés la mort du patriarche Tychon, Rom 1925. — Emhardt, Religion in Soviet Russia, Milwaukee, 1929. — Ziegler, Die russ. Gottlosenbewe-gung, 1932. — Aufhauser, Asien am Scheideweg, Christentum, Buddhismus, Bolschewismus? 1933. — Acta Conventuum Velehradensium. Olomucii. 1908-36.

§ 215. PROTESTANTIZMUS.

1. Vnútorný rozklad v protestantizme sa javil hneď po jeho vzniku (§ 173, 2). Pod vplyvom osvietenstva nadobudol hrozivé rozmery. Nevera a náboženský indiferentizmus sa šíril medzi vzdelanými ba zachytil aj pospolitý ľud. Romantizmus vzbudil aj u lepšie cítiacich protestantov snahu po náboženskej obrode (v Nemecku pietistické a konfesionálne hnutie, v Anglicku traktarianizmus), ale táto snaha nenašla vážnejšiu ozvenu. Ba svoj cieľ nedosiahla ani „evanjelická aliancia", založená r. 1846 v Londýne preto, aby vnútorne posilnila protestantizmus a usmerňovala jeho jednotný postup v jednotlivých štátoch. Protestantský svet je rozdelený dnes na tri skupiny: a) na veriacich, cirkevne zmýšľajúcich, ktorí sú v menšine, b) na liberálnych, ktorí sa ešte aspoň za kresťanov pokladajú, a c) na indiferentných racionalistov, ktorí nestoja ani o cirkev, ani o náboženstvo; a tých je najviac. Kým náboženská sloboda a sloboda svedomia, ktorú zaistily moderné ústavy štátov svojim občanom, slúžila katolicizmu v mnohých štátoch na obrodu a zosilnenie, zatiaľ u protestantov viedla ešte k väčšej rozdrobenosti a bezuzdnému sektárstvu. Z charakteristického súvisu protestantizmu a štátu vyplýva rozličnosť jeho stavu a dejín podľa rozličnosti štátov.

2. V Spojených štátoch severoamerických, kde sa štát nezaviazal nijakej konfesii, mohol protestantizmus dokázať, aký je životaschopný bez štátnej opory a podpory. No a jeho stav v Amerike je na poľutovanie. Kým na východe Spojených štátov sa pridržiavajú ako-tak kresťanských zásad, na západe je väčšina protestantov neverecká, ba ani nepokrstená. Ostatní, najmä dospelí, sú nábožensky indiferentní. Chudobné triedy, ktoré nemôžu prispievať na udržiavanie cirkevnej správy, sú z nej skoro vylúčené. Bohaté triedy sú združené v rozličných sektách. Spojené štáty americké sú semeniskom najrozmanitejších siekt (denominácií), ktorých je vyše 220. Najsilnejšia je sekta metodistov, rozštiepená na 11 denominácií. Po nej nasleduje sekta baptistov. Príznačná je pri americkom protestantizme nadvláda laikov, silné sociálno-praktické zameranie (boj proti alkoholizmu, otroctvu, prechmatom kapitalizmu; vnútorné a pohanské misie) a až epidemicky vystupujúca náboženská rojčivosť (revivals). I keď protestantizmus v Amerike je nábožensky veľmi slabý, v národnom a verejnom živote vôbec má ešte vždy dôležitú úlohu a veľkú moc. Keď ide o meranie sa s neprotestantmi (najmä katolíkmi), cíti sa jednotný, hoci je rozdrobený. Ba najnovšie sa spájajú rozličné protestantské denominácie vo väčšie zväzy (Y. M. C. A. a Y. W. C. A. = Young Men's resp. Women's Christian Association, spolok kresťanských mladých mužov, resp. žien). V prvej svetovej vojne a po nej organizovaním pomocných akcií v prospech trpiaceho človečenstva v Európe a Ázii veľa vykonaly.

3. V Anglicku, keď tolerančným ediktom z r. 1828 dostalo katolícke náboženstvo a sekty slobodu, anglická vysoká cirkev veľmi upadla. Ostala cirkvou bohatej triedy, ktorej duchovní úplne podľahli materializmu (simónia, zastupovanie cirkevných úradov najatými kurátmi), ľud náboženskému indiferentizmu. Nie je už vlastne ustanovizňou zbožnosti a jej úplný rozklad je len otázkou času. Zosvetárčenie vysokej cirkvi vyvolalo u čiastky anglického protestantizmu silnú reakciu v tzv. oxfordskom hnutí. Profesori oxfordskej univerzity (Eduard Pusey, John Henry Newman, § 204, 2) silne prízvukovali dogmy, sviatosti, apošt. sukcesiu hierarchie, nezávislosť cirkvi od štátu, teda to katolícke v anglikánskej cirkvi (traktarianízmus, puseizmus). Jedni z prívržencov traktarianizmu žiadali oživenie starokresťanskej viery a cirkevnej poslušnosti (Newman, Manning spojili sa s katolíckou Cirkvou). Druhí, tzv. ritualisti, videli záchranu v obnovení katolíckych obradov (krásne kostoly, ozdobené oltáre, slávnostné bohoslužby), v zavedení ušnej spovede, rehoľníctva a celibátu. Toto hnutie narazilo na prudký odpor najmä strednej triedy (low-church), ba vznikol i tretí smer (broad-church = nízka cirkev), ktorý sa usiloval chápať kresťanstvo v duchu nemeckej racionalistickej filozofie. Ritualizmus alebo anglokatolicizmus nedal sa udusiť, i keď ho prísne prenasledovali. Konverzie ku katolicizmu sú časté, ale hromadná konverzia sa teraz nedá očakávať. V Škótsku sa utvorila r. 1843 „škótska cirkev", nezávislá od presbyteriálnej, štátnej cirkvi, ale r. 1929 sa znova s ňou spojila.

4. V Holandsku, kde bol voľakedy kalvinizmus najsilnejší, neskoršie skoro úplne odstúpili od neho. Je tam náboženský chaos. Každý káže a verí, čo chce, a jednota medzi kazateľmi je vlastne len v tom, že sú platení zo spoločnej pokladnice. Krajinská synoda žiadala už len „úctu ku sv. Písmu a vieru v Spasiteľa hriešnikov". V severných štátoch škandinávskych je luteranizmus úradným náboženstvom. V Dánsku a Nórsku sa racionalizmus silne ujal. Vo Švédsku sa luteranizmus zachoval najčistejšie, no duchovní sú dosť zaostalí, vedecká činnosť nijaká. Náboženský život ľudu je povrchný a suchý. Vo Francúzsku medzi protestantmi sa silne ujal racionalizmus a tí, ktorí sa pridržiavajú pozitívnej viery, stále sa hašteria. Prakticky nežijú náboženským životom. Vo Švajčiarsku na začiatku 19. storočia prevládal medzi protestantmi racionalizmus. Pod vplyvom kázní rojčivej ženy Krudenerovej († 1824) vzniklo vera pietistických zborov (Mormiers), proti ktorým štátna moc ostro vystupovala. Alexander Vinet († 1847) založil vo francúzskom Švajčiarsku „slobodnú cirkev". Kalvínova náuka nemá skoro vôbec prívržencov. Protestantizmus vo Švajčiarsku zostúpil na najnižší stupeň vnútorného rozkladu.

5. V Nemecku, ktoré si osvojilo vedúcu úlohu v protestantizme, prevládal začiatkom 19. storočia tiež racionalizmus. Neskoršie rovnobežne s patriotickou národnou obrodou sa javila aj istá náboženská renesancia, väčší záujem o vieru, ale medzi teológmi a laikmi, medzi ortodoxne cirkevne zmýšľajúcimi a liberálnymi racionalistami boli príliš veľké protivy. Staroprotestanti sa snažili zachovať vieru, „dedičstvo reformátorov", novoprotestanti však, ako sa liberálni nazývali, pokladali protestantizmus len za akýsi kultúrno-duchovný smer,

ktorým sa majú líšiť od katolíkov a pozitívne veriacich staroprotestantov. Pre vieroučnú nevyjasnenosť oddala sa menšia časť pietizmu a rozličným sektám, väčšina však prepadla úplnej nevere a indiferentizmu. V posledných rokoch pred prvou svetovou vojnou odcudzili sa mnohí, najmä z robotníckych tried, protestantizmu a buď vystúpili z cirkvi úplne, buď sa uspokojili len vonkajším príslušenstvom k nej. Najnovšie vzniklo národnosocialisticky zamerané hnutie „nemeckých kresťanov", ktorého postoj ku kresťanstvu ešte nie je dosť vyjasnený (§ 218, 2c).

Spojiť rozličné protestantské konfesie v Nemecku sa snažila r. 1817 utvorená únia, o ktorú sa neskoršie veľmi staral v Prusku Fridrich Viliam IV. No nedosiahlo sa ňou nič, podobne, ako sa nepodarilo zjednotiť všetkých protestantov sveta v Londýne utvorenej „evanjelickej aliancii" (1846). Diferencie medzi nimi rástly a vyostrily sa najmä v rokoch 1860-tych. Kazateľ Bluntschli v Heidelbergu sa pokúsil r. 1863 zjednotiť konfesie utvorením spolku protestantov (Protestantenverein). Keďže však popieral nadprirodzený ráz kresťanstva, protestantské cirkevné úrady ho zakázaly. Rudolf Kogel († 1896) a Adolf Stocker († 1909) založili „pozitívnu úniu", profesor Beyschlag v Halle „Evangelische Vereinigung" (1875, s ostrým zahrotením proti katolicizmu), liberálni protestanti smeru Ritschlovho (p. n. 7. c.) sa organizovali v spolku „Freunde der christlichen Welt" (1903), resp. ešte v liberálnejšom združení „Freunde evangelischer Freiheit". Prísne konfesionálne smýšrajúci protestanti utvorili v Lipsku r. 1908 zväz „Lutherischer Bund". R. 1911 vznikol „Deutscher evang. Volksbund"; na podporu protestantov, osadených medzi katolíkmi, vznikol ešte r. 1842 v Lipsku „Gustav Adolf-Verein". Ale všetky pokusy nevedely a nevedia sceliť protestantov. Jediné, v čom sa všetci stretávajú, je ich neznášanlivosť a spoločný postup proti Rímu a katolíkom. Nemecký protestantizmus sa spravoval krajinskými cirkvami. Prevrat r. 1918 priniesol v tomto ohrade základné zmeny. Odstránením monarchie zanikol podklad, na ktorom boli vybudované nemecké krajinské cirkvi (Landeskirchentum, sumepiskopát kniežat, § 158, 2). Weimarská ústava (1919) zrušila úzke spojenie štátu s cirkvou, a preto protestantské štátne cirkvi maly sa premeniť na ľudové cirkvi s demokratickým zriadením. Do r. 1925 z 28 nemeckých krajinských cirkví 27 zmenilo svoju ústavu a uzavrelo na spôsob konkordátov zmluvy so štátom, ktoré riešily ich právne a finančné otázky. Správcovia jednotlivých krajinských cirkví prijali titul „biskup". Nemecké krajinské cirkvi sa spojily v „Deutscher evang. Kirchenbund", utvorený vo Wittenbergu r. 1922, ktorý, ponechajúc jednotlivým krajinským cirkvám vieroučnú, ústavnú a správnu samostatnosť, bránil len ich spoločné záujmy oproti štátu a iným náboženským korporáciám. No tu a tam javila sa snaha utvoriť v Nemecku namiesto prežitých krajinských cirkví celoríšsku cirkev. Keď r. 1933 zvíťazil v Nemecku národný socializmus, ožila snaha po utvorení ríšskej cirkvi. „Deutscher evang. Kirchenbund" sa zmenil na „Deutsche evangelische Kirche". Doterajšie krajinské cirkvi čo do vierouky a bohoslužby ostávajú samostatné, spoločnú majú len správu a pomer ku štátu. Na čele nemeckej evanjelickej cirkvi stojí s ďalekosiahlou právomocou ríšsky biskup. V zákonodarnom a správnom účinkovaní napomáha ho „ministerstvo" (traja duchovní pre luteránske, reformované a zjednotené vierovyznanie a jeden právnik) a zo 60 členov sa skladajúca národná synoda, ktorá sa schádza raz do roka. Prvým ríšskym biskupom sa stal r. 1933 pruský krajinský biskup Ľudovít Muller.

6. V Uhorsku sa protestanti v 18. storočí vymanili spod zahraničnej (nemeckej) nadvlády a zákonom z r. 1791 dostali samosprávu. Superintendentom a pastormi uhorských miest sa mohli stať len príslušníci uhorského štátu. Protestantskí duchovní študovali obyčajne na nemeckých vysokých školách, a tak ostal i naďalej živý kontakt medzi uhorským a nemeckým protestantizmom. Slovenskí protestanti študovali alebo v cudzine, alebo na bratislavskom evanjelickom lýceu (dnes ev. teologická fakulta). Bohoslužobnou rečou je čeština (biblická, podra Kralickej biblie). Najnovšie majú preložené sv. Písmo i do slovenčiny a je medzi nimi hnutie za slovenskú bohoslužobnú reč. Slovenskí protestanti zatracujú moderné protestantské prúdy a sú ešte starého razenia, iba menšia časť je racionalistická. Zadelení sú do dvoch dištriktov (západný a východný) a r. 1940 nemeckí protestanti na Slovensku utvorili osobitný dištrikt. Nábožensko-kultúrnou ustanovizňou slov. protestantov je spolok Tranoscius v Lipt. Sv. Mikuláši. Unionistické snahy pre katolicizmus so strany protestantov sú minimálne (Vajanský, Sládkovič, Kukučín — katolizoval, Hroboň). Vynikajúce protestantské postavy boli Michal Hodža († 1870) a superintendent K. Kuzmány († 1866).

7. Protestantská teológia v 19. storočí sa horlivo pestovala a stála pod vplyvom súčasnej filozofie. Najmarkantnejšie vplýval na ňu Heglov panteizmus a filozofia Schleiermacherova († 1834). Ďalekosiahly vplyv na protestantskú teológiu mal aj Kant, zvaný „protestantský filozof". Vedeckú protestantskú teológiu (hlavne nemeckú) možno zadeliť do troch tried (nakoľko pri protestantskom bezuzdnom individualizme také tvorenie skupín je možné!): a) Racionalistická trieda má mnohé smery. Dávid Strauss (§ 207, 1) zavrhol zjavenie a vieru v osobného Boha. Tubinská škola v súhlase s hegelianizmom v otázke sv. Písma postavila sa na stanovisko historicko-kritické. Jej hlavným predstaviteľom bol Ferdinand Kristián Baur († 1860), podľa ktorého len štyri väčšie listy sv. Pavla a Apokalypsa pochádza od apoštolov, štyri evanjeliá však vznikly neskoršie, a to v zápase cirkvi pavlovskej s petrovskou. K tomuto smeru patrili teologovia Schwegler, Zeller, Kustlin a iní. Liberálny teologický smer mal hlavne spolok „Unia". K nemu patrili Karol Bunsen († 1860), Schenkel († 1885), Lipsius, Hilgenfeld, Pfleiderer a i. Kritike podrobili najmä knihy Starého zákona. b) Trieda konfesionalizmu, zastupovaná Klausom-Harmsom, delí sa na staroluteránov a novoluteránov. Prví sa usilujú pridržiavať sa symbolických kníh (§ 173, 2), novoluteráni namiesto kázne vidia vo večeri Pána stredobod bohoslužby, žiadajú svätenie kňazstva, ušnú spoveď (nemeckí puseyisti). K nim patria teologo-via Vilmar († 1868), Thomasius († 1875), Kahnis, Stahl a iní. Konfesionalisti sa zaslúžili najmä o exegézu. K vynikajúcim exegétom patria Tholuck v Halle († 1877),

Tischendorf († 1874) a Mayer († 1873). Konfesionalisti boli aj Keil († 1888), Oettingen († 1905), Delitzsch († 1890) a Zackler († 1906), cirkevný historik Albert Hauck († 1918), exegéta a patrológ Teodor Zahn († 1933). Vodcom modernej pozitívnej teológie je Reinhold Seeberg v Berlíne. c) Takzvaná sprostredkujúca teológia sa snaží dosiahnuť vyrovnanie kresťanstva s modernou neverou. Neuznáva síce úplne nadprirodzený ráz kresťanstva, ale nechce ho ani bezpodmienečne zavrhnúť. Hlavnými zástupcami tohto smeru sú Ullmann († 1865), Dorner († 1884), Julius Miiller († 1878), Nitsch, Hase, Beyschlag, v Dánsku Kierkegaard († 1855) a čiastočne aj Albrecht Ritschl 1889), profesor v Bonne, najvplyvnejší protestantský dogmatik od čias Schleiermacherových. Jeho systém (ritschlianizmus), ktorý je vlastne historicko-kriticky a biblicky prehĺbeným systémom Schleiermacherovým, získal v boji s cirkevnou ortodoxiou a extrémnou školou Baurovou vera prívržencov. K tomuto smeru sa pridal aj najväčší protestantský teológ nových čias, Adolf Harnack († 1930). Bol váženou autoritou najmä na poli cirkevných dejín .a dejín dogiem. Karol Holl († 1926), tiež toho smeru, vynikal v patristike. Koncom predošlého storočia v súvise s ritschlianizmom vznikla nábožensko-historická škola (Pavol de Lagarde, † 1891), ktorá odvádza kresťanstvo zo židovstva a helenizmu a usiluje sa vysvetľovať ho naturalisticky s pomocou modernej filozofie. Zastupoval ju hlavne Ernest Troeltsch († 1923). Začiatkom 20. storočia ujal sa medzi nemeckými protestantmi smer „bezdogmového kresťanstva". ktorý nechce uznať nijaké dogmy v kresťanstve, len morálne predpisy, ale i tie len podľa ľubovôle. Medzi najnovšími protestantskými teológmi (Karol Barth v Bonne, Fridrich Gogarten vo Vratislave a Emil Brunner v Zurichu) sa javí živší záujem o metafyzické a špekulatívne otázky, čomu sa možno s katolíckeho stanoviska len tešiť.

8. K rozličným starším protestantským sektám (§ 173, 3), ktoré sa ešte udržaly, pristúpily v 19. a v 20. storočí početné nové, zväčša smeru chiliasticko-rojčivého. Najviac vznikaly v Severnej Amerike a Anglicku. Známejšie sú:

a) Irvingiáni, ktorých založil presbyteriánsky kazateľ Eduard Irving 1834) v Londýne. Hlásal blízky príchod Kristov, zjavenie Antikrista a potrebu novej apoštolskej cirkvi (nazývajú sa aj: cirkev apoštolsko-katolícka). O Kristovi učil, že mal dedičný hriech, ale premohol ho úplnou svätosťou. Podobne môže i každý človek s pomocou Ducha svätého zvíťaziť nad hriechom. Hierarchia sa skladá z 12 Bohom bezprostredne povolaných apoštolov, ktorí sú učiteľmi celého sveta. Na čele jednotlivých cirkevných zborov stoja apoštolmi ustanovení anjeli (biskupi), šesť presbyterov a šesť diakonov. Bohoslužba je podobná katolíckej. Irvingiánom sa podobajú darbysti alebo „bratia z Plymouthu", ktorých založil anglikánsky duchovný John Nelson Darby 1882) v Plymouthe. Irvingiáni sú v Anglicku, Amerike, vo Švajčiarsku a voľačo ich je aj v Nemecku. Dovedna ich je asi 50.000, ale upadajú.

b) Chiliasticky založených mormonov alebo „svätých posledných dní" založil nevzdelaný, blúznivý Američan Jozef Smith. Vraj našiel r. 1827 spis z konca 4. storočia, ktorý napísali prorok Mormon a jeho syn Moroni, potomci židov, ktorí sa v dobe babylonskélio zajatia vysťahovali do Ameriky. V skutočnosti bol to kazateľom Spaldingom napísaný román, ktorý Smith uverejnil pod názvom „Book of Mormon". Pokladal sa za povolaného založiť cirkev „svätých posledných dní". Prívržencov našiel v štáte Ohio. R. 1844 zavraždili Smitha pre fanatizmus a náboženskú neznášanlivosť mormonov. Sekta pod vedením nového proroka Brighama Younga sa osadila v krajine Utah pri Slanom jazere, kde založili teokraticky zriadený štát. Náuka mormonov je miešaninou panteistických a polyteistických náhľadov. Komunizmus a mnohoženstvo je náboženskou povinnosťou. Americká vláda opätovne ostro vystúpila proti nim. Dovedna ich je aj dnes 600.000. Prívržencov majú aj v Európe, vo Švajčiarsku a v Nemecku.

c) V Amerike vznikla aj sekta adventistov. Farmár Viliam Miller († 1849), bývalý baptista, hlásal druhý príchod Pána na deň 22. októbra 1844. Hoci jeho predpovede sa nesplnily, získal mnohých prívržencov pre svoje náhľady. Sviatočný deň je u nich sobota. Krst udeľujú dospelým požívanie alkoholu a tabaku je zakázané. Voľným výkladom sv. Písma a najmä bezohľadnými útokmi proti katolíkom získali medzi zaostalejšími ľuďmi veľa prívržencov. Rozštiepení sú na šesť denominácií. Je ich asi 200.000 (v Nemecku 30.000).

d) Zvláštnym zjavom anglického metodizmu je armáda spásy (Salvation Army), ktorú založil v Londýne r. 1878 kazateľ Viliam Booth († 1912), aby zachránil zúfalých a zvrhlých v ľudskej spoločnosti, na ktorých už neúčinkuje nijaké náboženstvo. Booth sa stal generálom armády a r. 1880 vyslal svojich „dôstojníkov a vojakov" do Ameriky, Francúzska, Nemecka a iných štátov zachraňovať ľudí. Armáda spásy má dnes asi 16.000 skupín v 85 štátoch, 160.000 dôstojníkov a asi 150.000 pomocných síl. Ich rovnošata a neobyčajný spôsob vystupovania (hudba, prápory, niekoľko frapantných slov, povedaných na uliciach, v parkoch), i keď tu a tam vzbudí posmech, na mnohých predsa pôsobí. Vierouka je u nich vedľajšia, náuka o sviatostiach podceňovaná. Hlavná vec je obrátenie hriešnika, čo dosahujú psychologickými a citovými prostriedkami a dobrou organizáciou („Angstbank"). Rozsiahlou charitatívnou a sociálnou činnosťou (boj proti opilstvu a nemravnosti, starostlivosť o nezamestnaných a ľudí bez prístrešia) najmä vo veľkých mestách si veľmi zaslúžili sympatie verejnosti. Potrebné finančné prostriedky získavajú usilovnou industriálnou prácou a z darov najmä nimi zachránených ľudí.

Špiritizmus, ktorý vznikol v Amerike v polovici predošlého storočia a rozšíril sa aj v Európe, nestojí vlastne na kresťanskej pôde a má len natoľko náboženský náter, že presvedčil široké kruhy, ktoré upadly do nevery a materializmu, o nesmrteľnosti duše. Charles Russel († 1916) založil v Amerike r. 1872 racionalisticko-rojčivú sektu: „medzinárodnú spoločnosť vážnych skúmateľov Biblie". Je chiliastická. Príchod Krista očakávala r. 1874, 1914 a 1925. Voľným výkladom Písma a svojím proticirkevným a pacifistickým zameraním získala najmä po prvej svetovej vojne vyše 100.000 prívržencov po celom svete.

9. Misijná činnosť. Rozšírenej náboženskej ľahostajnosti a nevedomosti usilovali sa horlivejší protestanti čeliť vnútornými misiami, ktoré vznikly v prvej polovici predošlého storočia. Zakladali medzi ľudom rozličné spolky, aby sa ľahšie žilo prakticko-kresťansky. Otcom vnútorných misií v Nemecku je kazateľ J. H. Wichern († 1881), ktorý založil v Horne pri Hamburgu dom na záchranu a výchovu detí („Das rauhe Haus"). Podobné domy zakladali onedlho v celom Nemecku a aj v zahraničí. Na poli sociálno-charitatívnom rozvíjal úspešnú prácu pastor Teodor Fliedner († 1864), ktorý založil v Kaiserswerthe (pri Dusseldorfe) dom ošetrovateliek, diakonisiek. Dnes patrí k tomuto zväzu asi 25.000 sestier (majú dom aj v Bratislave). Podobnú ustanovizeň založil aj pastor Fridrich Bodelschwingh († 1910) v Betheli pri Bielefelde. Dvorný kazateľ Adolf Stocker a Adolf Wagner († 1917) v Berlíne založili r. 1878 kresťansko-sociálnu robotnícku stranu, ktorá úspešne čelila šíriacej sa sociálnodemokratickej strane medzi protestantmi. Budiť a upevňovať sociálny a kresťansko-politický cit protestantov snažil sa r. 1929 vzniklý „Christlicher Volksdienst". Všetky tieto protestantské ustanovizne, čo do výkonnosti a významu, ďaleko sú za podobnými katolíckymi ustanovizňami. O pohanské misie sa protestanti až do konca 18. storočia skoro vôbec nestarali. V Londýne založili r. 1795 protestantskú misijnú spoločnosť a onedlho podobné spoločnosti vznikly medzi protestantmi v každom európskom štáte, a hlavne v Amerike. V obetavosti pre pohanské misie protestanti prevyšujú katolíkov, ale čo do oddanosti, vytrvanlivosti misionárov, i keď sa aj protestantským uzná veľká námaha, predsa sa nevyrovnajú katolíckym (§ 206, 1). Druhom protestantských vnútorných misií sú i biblické a traktátové spoločnosti. V Londýne vznikla r. 1804 „Britská všeobecná biblická spoločnosť", ktorej cieľom bolo čo najlepšie sprístupniť rudu sv. Písmo. Onedlho podobné spoločnosti založili i v Bazileji (1804), Štutgarte (1812), Berlíne (1814) a v New Yorku (1816). Britská spoločnosť sama vydala sv. Písmo, resp. jeho čiastky v 385 miliónoch exemplárov v 610 rečiach, resp. nárečiach (text je uverejnený bez vysvetliviek). Je otázne, či taký ohromný náklad a námaha dosahuje primeraný praktický výsledok. Na spôsob biblickej spoločnosti vzniklo v Nemecku vera traktátových spoločností, ktorých cieľom je šíriť náboženskú literatúru vôbec.

10. Americký protestantizmus už pred prvou svetovou vojnou sa snažil o zblíženie rozličných protestantských cirkví, i keď nie na teologickom podklade (YMCA, YWCA). Keď sa prvou svetovou vojnou zväčšila priepasť medzi anglosaským a nemeckým protestantizmom, vzniklo „ekumenické hnutie" zblížiť protestantské národy, ba zjednotiť celé svetové kresťanstvo. Z iniciatívy amerických teológov a najmä protestantského arcibiskupa z Upsaly Nathana Soderbloma († 1931) zišla sa r. 1925 v Štockholme „svetová konferencia praktického kresťanstva" (World Conference for Life and Work), na ktorej sa zúčastnilo asi 600 zástupcov kresťanských cirkví celého sveta, medzi nimi aj zástupcovia gréckoortodoxnej cirkvi. Rokovalo sa na nej o pomere cirkví k sociálnym a hospodárskym pomerom prítomnosti, o výchove mládeže a o spolupráci cirkevných spoločností. Rezultáty rokovania publikovali vo forme „Posolstva celému kresťanstvu". Druhú konferenciu usporiadali r. 1937 v Oxforde, na ktorej sa zúčastnilo 45 národov. Ortodoxná cirkev bola zastúpená. Rozoberali otázky cirkvi, národa a štátu. Predsedal canterburský arcibiskup Lang, ktorý veľmi ľutoval neprítomnosť katolíckej Cirkvi, lebo jej spoluprácu pokladal za nepostrádateľnú. Na popud anglikánskych teológov vznikla aj druhá ekumenická organizácia, „svetová konferencia pre vierouku a ústavu" (W. C. Faith and Order), ktorá mala svoj prvý svetový kongres r. 1937 v Lausanne. Zúčastnilo sa na nej 400 delegátov. Medzi účastníkmi boli nezrovnateľné diferencie o podstate cirkvi, sviatosti, vierouky a cirkevnej ústavy. Preto sa nevzmohla na konkrétne rezultáty. Zástupcovia orientálnej cirkvi opätovne prízvukovali svoje zvláštne postavenie v súvislosti s vieroukou a cirkevnou ústavou. Katolícka Cirkev, ktorú tiež pozvali, zo zásadných príčin sa nezúčastnila na konferencii ani v Štokholme, ani v Oxforde, ani v Lausanne. Rozumie sa, víta a teší sa túžbe kresťanských sŕdc po únii, ba jej celé účinkovanie smeruje ta, aby sa splnily slová Spasiteľa „Ut omnes unum sint" a aby zrealizovala ideu o jednom ovčinci a pastierovi. No Pius XI. v encyklike „Mortalium animos" z r. 1928 naznačil jedinú cestu k opravdivej jednote, a to „vrátiť sa k matke, katolíckej Cirkvi". Privátne rozhovory o možnosti únie boli aj v rokoch 1921-25 medzi menšou skupinou katolíkov a anglikánov. Vodcami týchto boli kard. D. Mercier, arcibiskup z Mechelnu a anglický lord Halifax. Rokovanie malo veľmi zdvorilý priebeh, ale nedošlo k praktickým výsledkom. Veľkú ťažkosť robilo uznať pápežský jurisdikčný primát. No veľká časť anglikánskeho duchovenstva a veriaceho ľudu úprimne túži po únii s katolíckou Cirkvou. Ku katolicizmu sa mierne blížiaca časť nemeckých protestantov utvorila r. 1924 pod vedením teológa Fridricha Heilera z Marburgu sväz „Hochkirchlicher ókumenischer Bund", ktorý sa usiluje dosiahnuť akési ,,evanjelické katolíctvo". Keďže účasť katolíkov v ňom je zakázaná, zmenil sa sväz na „Oekumenische Arbeitsgemeinschaft".

Jurgensen-Wentz-Fleisch, Die lutherischen Kirchen der Welt in unseren Tagen, 1930. — Rieder, Zur innerkirchl. Krisis des heutigen Protestantismus, 1910. — Rost, Der Protestantismus nach protest. Zeugnissen, 1920. — Harnack, Protestantismus u. Katholizismus in Deutschland, 1907. — Tillich, Die reli-gibse Lage der Gegenwart, 1926. — Beth, Die Krisis des Protestantismus, Werdermann, Das relig. Angesicht Amerikas, 1926. — Sasse, Amerikanisches Kirchentum, 1927. — Barnáš, Filozofia v modernej protest. teologii, Sp. Kapitula, 1938.

NAJNOVŠÍ VEK.

Cirkevné dejiny od prvej svetovej vojny podnes.

Prvá svetová vojna so svojím pokračovaním — dnešnou druhou svetovou vojnou — je najväčšia katastrofa, aká sa odohrala v ľudských dejinách. Je ukončením starého a začiatkom nového sveta. Je mohutným medzníkom v histórii. Preporod, ktorý sa deje pred našimi očami, je zúčtovaním a reakciou na duchovné prúdy a faktory, ktoré utvorily novú dobu a až po prvú svetovú vojnu ju stvárňovaly a opanúvaly. Vidíme začiatky výstavby nového sveta. V tejto výstavbe badať záblesky rozhodne zdravších, spravodlivejších a konštruktívnejších prvkov, ako mala minulosť. To budí v človečenstve optimizmus a nádej v lepšiu budúcnosť. No v tomto preporode sa javia aj prvky rozkladné, deštruktívne, aké poznáme z minulosti, najmä z 19. storočia, ktoré svet ešte v sebe neprekonal. To napĺňa ľudstvo vážnou obavou. Príznaky zdravej výstavby sa javia predovšetkým v tom, že svet sa presvedčil o klamlivosti kultúrneho optimizmu predošlej periódy a ožila túžba po pevných večných hodnotách. Vo filozofii badať odklon od skepsy, kriticizmu, historizmu, subjektivizmu a príklon k väčšiemu objektivizmu (fenomenologia Schelerovej školy; † 1928) a k metafyzike (novoidealizmus). V etike sa svet vracia od bezuzdnej voľnosti k autorite; egoizmus individualizmu dáva miesto záujmu o pospolitosť. V politike razia si cestu demokratické idey, ktoré — keď sa dobre pochopia a zrealizujú, najlepšie vyhovujú kresťanskému ponímaniu o zriadení verejného života (viď vianočnú alokúciu Pia XII. z r. 1944 o demokracii). Čo sa týka špeciálne budúcnosti náboženstva a Cirkvi, časy po prvej vojne boli a aj dnešné ešte sú príliš nepokojné, kolísavé, takže sa nedá ustáliť, čo i len približne, pravdepodobný smer budúceho vývinu. Ešte je všetko vo vare. Jednako sú isté fixné body, o ktoré sa pri určení smeru môžeme bezpečne opierať, sú isté zjavy, ktoré nám dávajú tušiť, akým smerom sa bude uberať náboženská budúcnosť. Sú asi takéto:

Morálna moc pápežstva nikdy nebola taká veľká, ako je dnes. V povojnovej politickej a sociálnej trme-vrme, keď sa všetko zakolísalo, pápežstvo, ktoré sa neopiera o nijakú svetskú moc, bolo jedinou mocou sveta, ktorá stála neochvejne, príkladne zozbieraná a zjednotená. Neopiera sa o teritórium, pre ktoré by sa mohlo dostať do konfliktov so svetskými mocnosťami. Svoju suverénnosť má šťastne riešenú (lateránska zmluva), čo mu umožňuje nehatený styk s celým svetom. Keď stojí pevne pápež, ktorý ako námestník Kristov drží v rukách kormidlo, možno sa úfať, že dobre povedie Cirkev a šťastne ju vyvedie i z najväčšieho vlnobitia, keby sa prípadne doň dostala. Dogmou o primáte a pápežskej neomylnosti (§ 209, 4) je zredukovaná na minimum možnosť vnútorných rozkolov a separatizmu v Cirkvi. Kódexom (§ 213, 3) je upevnená disciplinovanosť kléru a veriacich. Akú autoritu má pápežstvo v jednotlivých štátoch, vidieť z rozmnožených diplomatických zastúpení Sv. stolice (dnes v 37 štátoch), z úcty, ktorá sa dostáva pápežovým zástupcom všade (prednostné postavenie nunciov v dipl. zboroch), z mnohých uzavretých konkordátov, zo vzrastajúceho zdvorilého postoja ku Sv. stolici i takých štátov, ktoré uskutočnily rozluku Cirkvi a štátu (Francúzsko, Portugalsko). Je príznakom vzostupujúceho náboženského smeru, že vo svetovej literatúre sa čoraz častejšie rozoberajú náboženské idey (§ 210, 4). Na to poukazujú aj konverzie vynikajúcich literátov a filozofov (Bourget, Claudel, Bernanos, Papini, Maritain, Langbehn, Chesterson a iní). Pekné nádeje nám vlieva živé liturgické hnutie (najmä medzi .inteligenciou), vzmáhajúci sa rehoľný život so svojím sociálnym zameraním, teologická veda so svojím vyrovnaným novo-scholastickým smerom. Medzinárodné katolícke zjazdy, svetové eucharistické kongresy svojím imponujúcim priebehom, medzinárodné hnutie katolíckych študentov (Pax Romana), žien, robotníkov, katolíckych pacifistov vyjadrujú dôveru ľudí ku katolíckym smerniciam a že ich pokladajú za súce, aby formovaly budúci život človečenstva. Veľké jubilejné slávnosti najnovších čias (Dante, Tomáš Akv., František Asiský, Augustín, založenie Spoločnosti Ježišovej) poskytly svetu príležitosť lepšie uvažovať o životnom diele týchto hérosov človečenstva, ktorí boli všetci katolíci, a svet s uznaním kvitoval ich zásluhy pre ľudský život a kultúru. Po dlhom rozpore medzi náboženstvom, a kultúrou predošlých storočí ako by sa začínal uskutočňovať Leom XIII. vytýčený program vyrovnania kultúry s náboženstvom a Cirkvou. Dnes sa všeobecne ochotnejšie pripúšťa možnosť, aby sa na kresťanských základoch budoval celý náš verejný život. Uznáva sa, že náboženstvo nemá byť len osihotenou nečinnou zložkou ľudského života, ale že svojimi kresťansko-katolíckymi ideami a zásadami má oplodňovať každý životný prejav. Veľká časť človečenstva sa vážne zasadila za odstránenie alebo otupenie faktorov verejného života, ‚ktoré najviac prekážaly uplatneniu sa kresťansko-katolíckych princípov (tajné spolky, protináboženské štvanie). Pravda, to sú len slabé príznaky obratu k lepšiemu. Ale ani nemožno očakávať rýchly obrat. Od 13. storočia sa pomaly odvracalo človečenstvo od náboženstva a Cirkvi. Nemožno očakávať, aby 700-ročnú rozkladnú procedúru zmenilo niekoľko rokov alebo desaťročí. Storočia budú na to potrebné. Popri konštruktívnych príznakoch vidieť, že mravná a náboženská deštrukcia sa nezadržateľne valí ďalej. Veľká časť vzdelaných katolíkov podlieha ešte stále subjektivizmu. Je príliš náklonná vykladať si cirkevné zákony podľa svojich náhľadov a ľahkomyseľne sa spod nich sama dišpenzuje (hlavne v manželskom živote). A čo je najhoršie, také chápanie sa prenáša od vzdelaných do širokých más ľudu. Vidiek, dedinský ľud, ktorý bol vždy rezervoárom kresťanských tradícií a mravnosti, pomaly tratí svoj kresťanský ráz, osvojuje si zvyky a mravy veľkých miest. Nebezpečne sa rozrastajú rozličné okultistické a teozofické sekty, v ktorých sa subjektivizmus môže nehatene vyžívať. Vzdelaní a nevzdelaní nahrádzajú si nimi kresťanskú a cirkevnú zbožnosť. A nacionalizmus, ktorý je dnes takým závažným, ba rozhodujúcim faktorom života, prijíma vlastnosti nanajvýš povážlivé. Neraz už znížil náboženstvo lásky na služobnicu nenávisti. Nacionalizmus všade, kde vedie k zbožňovaniu štátu (Nemecko!), je nebezpečný, ba je naturalizmom, a tak heretický. Nemá nič spoločného so

zdravým patriotizmom, prúdiacim z kresťanskej lásky. — To sú mraky, ktoré prekážajú slnečným lúčom brieždiacej sa kresťanskej jari.

§ 216. SVETOVÁ VOJNA, JEJ NÁSLEDKY A VÝZNAM.

1. Strašná katastrofa — prvá svetová vojna, ktorú Pius X. predvídal a pre ktorú sa obával o národy sveta — vzbĺkla v lete r. 1914. Právom sa nazýva svetovou, lebo proti centrálnym mocnostiam (Nemecko, Rakúsko-Uhorsko a ich spojenci) Dohoda (Antanta [Francúzsko, Anglicko, Rusko]) strhla do vojny skoro všetky štáty sveta, ba pritiahla na európske, bojisko aj černochov, Indiánov, Maročanov a Austrálcov. Keď sa do nej zaplietla aj Amerika (1917), centrálne mocnosti po 4-ročnom boji sa zrútily. Ich pádom sa zmenila tvárnosť Európy. Prvá svetová vojna, keď skúmame príčiny jej vzniku, priebeh alebo následky, je prelomom a rozhraním vo svetových a cirkevných dejinách. Je zrelým ovocím osudného vývoja 19. storočia; v nej prepukly duchovné a sociálne krízy, ktoré sa vliekly už oddávna. Jej následky zasiahly a zmenily politický, sociálny, hospodársky, kultúrny a nábožensko-cirkevný život celého sveta. Náboženstvá a konfesie ako také nemaly účasť na jej vzniku, no jej hlbšie príčiny sú predsa svetonáhľadové. Štáty a národy v novších a najnovších časoch odvrátily sa od Boha, od kresťanských ideálov a od ducha ľudskej spolupatričnosti; namiesto toho preceňovaly hmotné dobrá a oddaly sa zveličenému, nekresťanskému národnému egoizmu. V konečnej príčine toto zavinilo svetový požiar. A ako z bezbožných príčin vznikla táto katastrofa, taký strašný bol aj jej priebeh: nemilosrdná a bezohľadná snaha zničiť nepriateľský národ a jeho jednotlivcov, zničiť vyspelú technickú kultúru. A výsledok prvej svetovej vojny: 10 miliónov mŕtvych, 20 miliónov ranených, všeobecné schudobnenie človečenstva, hlad, mor a mravné zosurovenie. Základy ľudskej spoločnosti sa zatriasly, národy zahorely bezuzdnou nenávisťou proti sebe, snahou po pomste, a neminulo ani 20 rokov, keď tie isté národy potom v druhej svetovej vojne viedly najtragickejší zápas dejín na život a smrť.

Na počiatku prvej svetovej vojny paralelne s národným oduševnením a prebudenou rodoláskou javila sa aj zvýšená zbožnosť a cirkevná aktivita u všetkých národov. Usilovnejšia bola návšteva kostolov a častejšie pristupovanie ku sviatostiam, zvýšená obetavosť a konanie skutkov milosrdenstva. Vojenskí kňazi na bojiskách a v lazaretoch konali bohumilú a v mnohých prípadoch misionársku prácu. Medzi politickými stranami a konfesiami nastalo na čas prímerie. No čím dlhšie trvala, vojna, čím väčšie obete žiadala od jednotlivcov, tým hlbšie klesal náboženský život. Ľudí sa zmocnila náboženská ľahostajnosť, nenávisť proti cirkvám a náklonnosť k prevratom. Svedomie ľudí otupelo, tratily sa pojmy „moje a tvoje", využíval sa núdzový stav spolublížneho, vojnoví zbohatlíci vykorisťovali ľudí a ľud sa oddal pôžitkárstvu a nemravnosti.

2. Hoci cieľom Dohody bolo len štátne, vojenské a hospodárske zoslabenie Nemecka, výsledok 4-ročného zápasu bol oveľa rozsiahlejší a viedol k oveľa vážnejším zmenám. V Rusku vypukla r. 1917 revolúcia, ktorá detronizovala cára Mikuláša II. (r. 1918 ho popravili s celou rodinou). Toho istého roku vznikla pod vedením Leninovým diktatúra proletariátu (soviety). Boľševizmus nastolil v Rusku čo do náboženstva novú situáciu, ktorá sa týkala predovšetkým pravoslávnej cirkvi, ale dotkla sa aj katolicizmu ruského i zahraničného. Zrútila sa aj rakúsko-uhorská monarchia a z nej vznikly samostatné ľudové štáty: rakúsky, maďarský, česko-slovenský, poľský, juhoslovanský (so Srbskom). Mladý cisár monarchie Karol I. (ako uhorský kráľ Karol IV., † 1922), ktorý nastúpil po cisárovi Františkovi Jozefovi I. († 1916), stratil trón. V Maďarsku vypukol komunizmus (1919), Rakúsko a Taliansko (hoci posledné bolo medzi víťazmi) bolo ním tiež vážne ohrozené. Socialistická revolúcia v Nemecku r. 1918 vyhlásila spolkové republiky, cisár Viliam II. sa zriekol trónu a utiahol sa v Holandsku do vyhnanstva († 1914). Nemecko s versaillským, Rakúsko so st.-germainským a Maďarsko s trianonským mierom nebolo spokojné. Porazené štáty dožadovaly sa revízie mierových zmlúv a začaly sa pripravovať na odvetu. Benedikt XV. 16. decembra 1919 poukázal na slabiny mierových zmlúv a upozorňoval svet na možnosť novej katastrofy. Dojímavo napomínal národy víťazné i porazené, aby nestratily so zreteľa kresťanské princípy, o ktoré jedine sa môže opierať spokojné spolunažívanie národov. Vyzýval svet, aby uzavrel spravodlivý a trvalý mier, taký, v ktorom si národy môžu navzájom odpustiť a zblížiť sa. V turíčnej encyklike z r. 1920 znovu upozorňoval Benedikt XV., že len náboženská obnova sveta a prehĺbená láska ku Kristovi môže priniesť znepriateleným národom spásu a ukázať východisko z chaosu.

3. Z iniciatívy prezidenta USA Wilsona vznikla r. 1919 Spoločnost národov so sídlom v Ženeve, podobná ustanovizeň, ako mala byť Svätá aliancia z r. 1815 (viď úvod k hlave II.). Mala zabezpečiť svetu trvalý mier a riešiť miernou cestou nedorozumenie, ktoré by vzniklo medzi národmi. Ale úplne sklamala. Spočiatku patrily k nej len víťazné národy a išlo jej len o udržanie stavu, vzniklého mierovými zmluvami. Neskoršie pristúpily k nej skoro všetky štáty, aj sovietske Rusko, okrem USA. No Spoločnosť národov sa ani tak neosvedčila a nevedela vyviesť svet z politického a hospodárskeho chaosu, ktorý vznikol v tridsiatych rokoch. Národy 8a vzájomne podozrievaly a kým v Ženeve hovorily o mieri, doma sa ustavične ozbrojovaly a Spoločnosť národov nevedela to prekaziť. Ak mala byť Spoločnosť národov ozajstnou ustanovizňou svetového mieru, mala mať v nej prvé miesto Sv. stolica, ktorá už i tak je najideálnejším reprezentantom opravdivej spoločnosti kresťanských národov a za mierový program pracovala jej vždy najvážnejšie išlo, lebo prirodzene vyplýva z jej poslania. Ale Sv. stolica v Spoločnosti národov nebola zastúpená, a to nie z vlastnej viny. Pravda, pri takom složení a ideologii Spoločnosti národov účasť Sv. stolice sotva by aj bola bývala možná.

Schrars, Der Krieg u. der Katholiaismus, 1915. — Dreiling, Das relig. u. sittl. Leben der Armee unter dem Einfluss des Weltkrieges, 1922. -- Ehrhard, Weltkrieg u. Nachkriegazeit in relig. Beleuchtung, 1924. — Kreba,
Die Kirche u. daa neue Europa, 1924. — Pribilla, Kulturwende u. Katholi-stismus, 1925. — Steffes, Religion u. Religiosität im Zeitalter des Hochkapi-talismus, 1933. — Algermissen, Die Gottlosenbewegung der Gegenwart u. ihre Cberwindung, 1932. — Peka'ř, Svétová válka, 1921. — T. G. Masaryk, Svétová revoluce, 1925.

§ 217. PONTIFIKÁT BENEDIKTA XV. A PIA XI.

1. Už zúrila prvá svetová vojna, keď po smrti Pia X. zišla sa konkláva v septembri 1914 na vorbu nového pápeža. Ťažká svetová situácia vyžadovala, aby sa pápežom stal človek skúsený, zbehlý a obozretný v diplomacii. Ním sa stal bolonský arcibiskup kard. Jakub della Chiesa, diplomat zo školy rampollovskej, ako Benedikt XV. (1914-22). Za svojho štátneho tajomníka vymenoval slávneho kanonistu kardinála Gasparriho. Hlavnú úlohu jeho pontifikátu diktovala svetová vojna, t. j. usilovať sa zmieriť bojujúce národy a vrátiť svetu mier. Aby mohol v tomto smere zdarne pracovať, zachoval najprísnejšiu neutralitu, hoci stránky, najmä Dohoda, všemožne sa usilovaly dostať pápeža na svoju stranu. Hneď po svojej voľbe a aj neskoršie viackrát klopal na svedomie zodpovedných činiteľov, aby upustili od brato-vražednej vojny, ba r. 1917 odhodlal sa vystúpiť ako sprostredkovateľ medzi bojujúcimi a poslal stránkam mierovú nótu s konkrétnymi návrhmi. Podľa nich Nemci mali vyprázdniť obsadené Belgicko, privoliť korektúru hraníc v Alsasku a Lotrinsku v prospech Francúzska, Dohoda mala vrátiť Nemecku kolónie, reštaurovať sa malo Poľsko, Srbsko, zaistiť sloboda na mori a iné. Pápežova mierová akcia bola bezúspešná. Keď sa Benediktovi nepodarilo sprostredkovať mier, snažil sa aspoň mierniť vojnové ukrutnosti, utrpenie zajatých (vzájomná výmena zajatých) a biedu civilného obyvateľstva, trpiaceho blokádou. V tomto smere pracoval i po uzavretí mieru, zriaďoval zbierky, peniazmi a inými milodarmi sa usiloval pomáhať v ukrutnej biede najmä porazeným národom. Inoverci a i predpojatí protivníci museli uznať jeho veľké zásluhy v dobročinnosti a mierových snahách. Anglicko, Holandsko a Francúzsko nadviazalo užšie diplomatické spojenie so Sv. stolicou. Východ uznal jeho zásluhy pomníkom v Carihrade, ktorý má nápis: „Veľkému pápežovi tragických čias, Benediktovi XV., dobrodincovi národov bez rozdielu národnosti a viery — postavil Orient." Jeho postavenie sa sťažilo, keď r. 1915 Taliansko vstúpilo do vojny. Vyslanci Pruska, Rakúsko-Uhorska, Bavorska pri Sv. stolici a nemeckí cirkevní hodnostári v Ríme boli nútení opustiť Rím. Sv. stolica mohla komunikovať s katolíkmi centrálnych mocností len cez neutrálne štáty. Teraz sa prakticky dokázala nedokonalosť a nedostatočnosť garančného zákona (§ 199, 5) a neriešená rímska otázka dostala sa do popredia svetovej pozornosti. Benedikt sa však hneď osvedčil, že si nepraje, aby ju riešily zbrane svetovej vojny, a odmietal aj každú medzinárodnú garanciu. Apeloval jedine na svedomie talianskeho národa. Na mierovú konferenciu, hoci toľko pracoval v prospech mieru, ho nepozvali. Zavinilo to vtedajšie Taliansko z obavy, aby sa tam nenastolila otázka pápežského štátu. Nepozvali ho ani do Spoločnosti národov (§ 216, 3). Benedikt vzhľadom na zmenené okolnosti a aby prispel k zblíženiu národov, zmiernil prísne predpisy svojich predchodcov o návšteve cudzích vladárov v Ríme. Do istej miery zrušil Piovo „non expedit" (§ 199, 4), dovolil kňazovi Don Sturzovi založiť taliansku ľudovú stranu, ktorá onedlho získala hodné zastúpenie v parlamente. Tým kliesnil cestu vyrovnaniu medzi Sv. stolicou a Talianskom. Pre rušnosť doby nemohol sa venovať vnútorným reformám Cirkvi v takej miere, v akej účinkoval v diplomacii a v charite. Jednako i s tejto stránky sa viažu k jeho pontifikátu vážne udalosti. Dokončil a uverejnil Piom X. začatý Kódex cirkevného práva (§ 213, 3), zasiahol v spore integralizmu (§ 197, 8), prispel k ďalšiemu vybudovaniu pohanských misií, pozdvihol úroveň teologických štúdií založením kongregácie pre semináre a univerzity (1915). O úniu sa zaslúžil založením kongregácie pre východnú cirkev a orientálneho inštitútu (§ 214, 4). Zomrel po krátkej nemoci neočakávane 22. januára 1922 v 67. roku svojho života.

2. Leo XIII. bol pápežom diplomacie, Pius X. pápežom duše-pastierstva, Benedikt XV. bol znovu viac diplomatom, a preto sa žiadalo, aby po ňom prišiel pápež, ktorý sa venuje viac vnútornej reforme Cirkvi. Ale povojnové ťažké medzinárodné položenie vyžadovalo, aby nový pápež bol aj obozretným diplomatom. Voľba kardinálov padla na milánskeho arcibiskupa, bývalého prefekta ambroziánskej a vatikánskej bibliotéky a bývalého nuncia v Poľsku — Achilla Rattiho, ktorý prijal meno Pius XI. (1922-39). Pius XI. harmonicky spájal v sebe obe vlastnosti, ktoré vážne časy vyžadovaly rovnako. Vynikal hlbokou učenosťou, bol naplnený aktivistickým optimizmom, vrúcnou zbožnosťou, a tak sa stal veľkým reformátorom na poli cirkevno-náboženskom. A bol aj obozretným, hladkým diplomatom, ktorému sa podarilo rozriešiť ťažké cirkevno-politické zápletky. Prvé svoje pápežské požehnanie „urbi et orbi" udelil s balkóna svätopeterského chrámu (od r. 1870 udeľovali ho pápeži vo vnútri kostola), čím krásne symbolicky naznačil, že si žiada riešiť nielen „rímsku otázku", ale aj ostatnému svetu chce venovať zvýšenú pozornosť. Program svojho pontifikátu vyjadril slovami: „Pax Christi in regno Christi." Svoj program už určitejšie formuloval v prvej svojej encyklike „Ubi arcano", v ktorej zjavne rozoberá pojem „kráľovstva Kristovho". V nej sa jednoducho, ale jasne hovorí, že pápežstvo je mravným činiteľom, ktorý chce, a na to má aj suverénne právo, formovať život celého sveta. K uskutočneniu tohto programu plánovite pristúpil v ďalších encyklikách. V encyklike „Quas primas" (o sviatku Krista Kráľa z r. 1925) povedal, že Kristus je kráľom človečenstva. Nielen život Cirkvi, ale aj život celej ľudskej spoločnosti je kráľovstvom Kristovým. Na uskutočnení kráľovstva Kristovho má pracovať nielen cirkevná hierarchia, ale do tejto apoštolskej práce sa majú aktívne zapojiť aj katolíci laici každého veku, pohlavia a stavu (Katolícka akcia). Základnou bunkou ľudskej spoločnosti je rodina, ktorá však bola vážne napadnutá moderným zmýšľaním o

manželstve. Preto pápež v encyklike „Casti connubii" z r. 1930 dôrazne upozornil na sviatostný ráz manželstva a povinnosti z toho vyplývajúce. Neodcudziteľné právo Cirkvi na výchovu mládeže prízvukoval v encyklike „Divint ilhus Magistri" z r. 1924. V záujme spravodlivého usporiadania hospodárskych vecí a riešenia sociálnej otázky potrebné smernice dal v encyklike „Quadragesimo anno", vydanej r. 1931 z príležitosti 40. výročia Leovej encykliky „Rerutn novarum". Ako otec celého kresťanstva zhromaždil okolo seba ľudí z celého sveta vo svätých rokoch 1925, 1929 a 1933. Uskutočnil vera kanonizácií a beatifikácií (Terézia Ježiškova, Baratová, Ján Eudes, Vianney, Ondrej Bobola, Bellarmin, Albert Veľký, Don Bosco a i.).

Za jeho pontifikátu sa zbehlo veľa cirkevných jubileí, ktoré použil na slávnostné prejavy, aby poukázaním na slávnu minulosť vzpružil prítomnosť a budúcnosť (300 rokov od smrti Františka Saleského, 700 r. Tomáša Akv., 700 r. Františka Asiského, 300 r. mučeníka z Plocku, Jozafáta, 200 r. kanonizácie sv. Jána Nepomuckého, 1500 r. sv. Augustína, 700 r. sv. Antona Paduánskeho, 1000 r. sv. Václava, 900 r. sv. Imricha a sv. Štefana, kráľa uhorského, 1600 r. snemu nicejského a 1500 r. snemu efezského).

Najväčším úspechom jeho diplomatickej činnosti je rozriešenie „rímskej otázky" uzavretím lateránskej zmluvy a konkordátom s talianskym štátom r. 1929 (§ 199, 5). Podporovaný svojím štátnym sekretárom Gasparrim a neskoršie Pacellim (Pius XII.), urovnal cirkevno-politické veci konkordátmi s Lotyšskom (1922), Bavorskom (1924), Poľskom (1925), Litvou (1927), Rakúskom (1933), Nemeckom (1933). Modus vivendi uzavrel s československou republikou (1928), priaznivejšie vzťahy vznikly medzi kúriou a Francúzskom i Portugalskom a po nešťastnej občianskej vojne aj so Španielskom. Len v Mexiku a Rusku nemohol dosiahnuť usporiadanie cirkevných pomerov. Založil vera nových arcibiskupstiev, biskupstiev, apošt. vikariátov a prefektúr a zriadil nunciatúry. Zvýšenú pozornosť venoval misiám (§ 206, 1) a únii (§ 214, 4). Ako vynikajúci učenec na pápežskom tróne pamätal najmä na cirkevnú vedu a umenie. Založil v Ríme početné kolégiá (Nepomucénum!), katolícke univerzity (Nijmegen, Peking), teologické fakulty (r. 1935 trnavská so sídlom v Bratislave) a konštitúciou z r. 1931 základne zreformoval filozoficko-teologické štúdiá na celom svete (§ 210, 1).
K ťažkým telesným bolestiam, ktoré ho navštívily na konci života, pristúpila aj najväčšia, že videl, ako človečenstvo sa rúti znovu do svetovej vojny. Predvídal to hneď na začiatku svojho pontifikátu, keď v encyklike „Ubi arcano" poznamenal, že versaillskou zmluvou nie je zaistený opravdivý mier medzi národmi. On, ktorý mal v programe pracovať za „pokoj Kristov v kráľovstve Kristovom", ťažko to znášal a často upozorňoval, že zmluvy, ktoré ukladajú voľaktorej stránke neznesiteľné ťarchy, majú sa zavčas modifikovať (konštitucionálna alokúcia 1. IV. 1935). Krátko pred svojou smrťou v mierovom posolstve 29. septembra 1938 ešte posledný raz úpenlivo prosil svet, aby lojálnym rokovaním o náprave mierových smlúv predišiel katastrofe. Ba svoj život obetoval Pánu Bohu, keď tým môže zachrániť svetu mier. Verme, že Pán života a smrti láskavo prijal túto jeho obetu. Zomrel 10. jan. 1939. 3. Po neobyčajne krátkej konkláve (22 hodiny; od Gregora XV. r. 1621 nebolo takej krátkej voľby) stal sa pápežom 2. marca 1939 štátny sekretár Pia XI. Eugen Pacelli ako Pius XII. Hlboká zbožnosť (harmonicky spojená s krásnou asketickou postavou) a široký svetový rozhľad (bol pravou rukou Benedikta XV. v sprostredkovaní mieru z r. 1917; dlhoročný nuncius v Nemecku) ho predurčily na najvyššiu hodnosť Cirkvi v nových historických časoch. Svoj prvý apoštolský pozdrav a požehnanie poslal Nemecku a nemeckému národu, chtiac ho i týmto odvrátiť od jeho osudných úmyslov. Jeho heslo „Opus justitiae pax" vyjadruje, akým smerom sa mieni uberať jeho pontifikát. V prvej encyklike „Summi Pontificatus" z r. 1939 za hlavnú príčinu novej svetovej katastrofy označil odkresťančenie sveta, zlaicizovanie spoločnosti a odpojenie sa od Krista. Trvalý svetový mier možno budovať len na pevných základoch spravodlivosti. Nech mu ho pomôže vybudovať dobrotivý Boh!

Arnauld d'Agnel, Benoit XV. et le conflit européen, Paris 1916. — Struker, Die Kundgebungen Benedikts XV. zum Weltfrieden, 1917. — Quirico-Simeon, Das Wirken P. Benedikts XV. im Weltkrieg, 1919. — Lama, Papst u. Kurie in ihrer Politik nach dem Krieg, 1926. — Hoeber, Der Papst u. die Ramische Frage, 1915. — Maesarette, Neu-Italien u. die piipstl. Souveränität, 1920. — Bierbaum, Pius XI. 1922. — Will, Die kath. Aktion, 1931. — Olgiati, La questione romana e la sua solueione, Milano 1929. — Hagen, Die Rechts-stellung des Hl. Stuhles nach den Lateranverträgen, 1930. — Schmidlin, Papsttum u. Päste im XX. Jr., Munchen 1939.

§ 218. STAV CIRKVI PO SVETOVEJ VOJNE V JEDNOTLIVÝCH ŠTÁTOCH

1. V Taliansku tradičný liberálny duch (§ 199, 4) po prvej svetovej vojne slabol. Smierna politika Benedikta XV. a vážne vystupovanie talianskej ľudovej strany (Partito popolare Italiano, § 217, 1), založenej Eudovítom Sturzom, kliesnily cestu dorozumeniu medzi Cirkvou a Talianskom. R. 1922 zvíťazil v Taliansku fašizmus a vlády sa ujal „Duce" Benito Mussolini. Nový režim od počiatku sa obrátil proti demokracii (totalitný štát), proti liberalizmu a slobodomurárom, ale k Cirkvi sa staval priateľsky, vážil si Cirkev ani azda nie natoľko ako náboženskú ustanovizeň, lež viac ako dôležitý národnokultúrny faktor. Uviedol do ľudových škôl povinné náboženské vyučovanie, zo súdnych siení, škôl a nemocníc odstránené kríže znovu postavili na ich miesta, čiastočne sa vrátily kostoly a kláštory a cirkevné sviatky sa uznaly zákonne. Priateľské zmýšľanie vlády o Cirkvi vrcholilo v lateránskej zmluve, uzavretej 11. febr. 1929 medzi Vatikánom a Kvirinálom (§ 199, 5). Súčasne s tým uzavretý konkordát medzi Sv. stolicou a talianskym štátom určil katolícke náboženstvo za štátne

náboženstvo Talianska; štát zaistil biskupom úplnú slobodu vo vykonávaní ich úradu, katolícke školy, náboženská spolky, katolícke manželstvá vzal pod svoju ochranu. Svetské a rehoľné duchovenstvo však sa muselo zriecť politizovania. (Sturzova strana musela likvidovať.) Jednako vzniklo r. 1931 nemalé nedorozumenie medzi fašizmom a Cirkvou pre Katolícku akciu a katolícke spolky mládeže. Onedlho nastalo dorozumenie v tom zmysle, že činnosť katolíckych spolkov sa v budúcnosti obmedzí na veci čisto duchovné, ináč mládež sa môže organizovať len v národných spolkoch. 2000 kaplánov sa stará o duchovné potreby národne organizovanej mládeže, pre ktorú nedeľné bohoslužby boli povinné. Opätovné uisťovania Mussoliniho (r. 1935), že vláde ide vážne o to, aby medzi Cirkvou a talianskym štátom bol dobrý pomer, oprávňovaly dúfať, že taliansky národ je na ceste stať sa ozaj „katolíckym národom".

2.

A) Nemecko odstúpením Alsaska a Lotrinska Francúzsku a Poznanska Poľsku s prevažne katolíckym obyvateľstvom stratilo 4 1/2 milióna katolíkov a 1.9 milióna protestantov. Tým tábor katolíkov v Nemecku značne oslabol. (Katolíci z 37 % celkového obyvateľstva pred prvou svetovou vojnou klesli po nej na 32 %.) Prehratá vojna uvalila Nemecko do biedy, čo, pravdaže, znášala i katolícka Cirkev v Nemecku. Ale i pri všetkých ťažkostiach katolícka Cirkev v Nemecku po prvej svetovej vojne si vydýchla. Katolícke Centrum vedelo zabezpečiť vo weimarskej ríšskej ústave (z 11. aug. 1919) pre Cirkev v porovnaní so starým stavom v Nemecku značné výhody. Štátne cirkevníctvo, ktoré nadržiavalo protestantizmu a vo viacerých spolkových štátoch utláčalo katolíkov, sa novou ústavou odstránilo.

Podľa weimarskej ústavy v Nemecku niet nijakej štátnej cirkvi. Všetci občania majú v Nemecku nehatenú náboženskú slobodu a náboženské spoločnosti v rámci ríšskych zákonov bez štátneho vplyvu samostatne spravujú svoje vnútorné veci a so strany štátu majú rovnakú ochranu. Štát uznáva zákonité a zmluvné záväzky oproti jednotlivým náboženským spoločnostiam. Náboženské ustanovizne majú neobmedzené majetkové právo. Nedeľa a štátom uznané sviatky sú zákonom chránené ako dni pokoja a duševného povznesenia. Občanmi vydržiavané ľudové školy sú podľa obyvateľstva konfesionálne s povinným vyučovaním náboženstva. Teologické fakulty na vysokých školách ostávajú i naďalej. Novou ústavou získala katolícka Cirkev väčšiu slobodu a v plnej miere ju využila. Vznikly alebo obnovily svoje účinkovanie viaceré rehole a kongregácie, ktoré dovtedy neboly dovolené. Okrem mníchovskej nunciatúry vznikla r. 1920 nová nunciatúra v Berlíne pre celé Nemecko (nunciom bol Eugen Pacelli, neskorší pápež Pius XII.). Na viacerých pruských univerzitách zriadili svetonáhľadové profesúry (v Berlíne profesor Guardini) a príkladne zorganizovali katolícku vysokoškolskú mládež. Sv. stolica obnovila pre Sasko meissenské biskupstvo (1922) a v Danzigu založila exemptné biskupstvo (1925, sídlo Oliva). Novouzavreté konkordáty s Bavorskom r. 1924, s Pruskom 1929 a Badenskom 1932 uspokojivo riešili pomer medzi Cirkvou a štátom v dotyčných krajinách. V Prusku biskupstvá v Paderborne a vo Vratislave boli povýšené na arcibiskupstvá, pričom sa zmenilo dovtedajšie cirkevno-provinciálne zadelenie. Biskupov vymenúva Sv. stolica, a to z kandidátov, navrhnutých biskupským zborom, resp. kapitulami jednotlivých krajín. Štát má podať svoju mienku o politickej spoľahlivosti kandidáta, ale bez vylučovacieho práva. Nový právny stav katolicizmu v Nemecku onedlho prejavil svoj prajný vplyv na celý verejný život, najmä na vedu, literatúru a umenie. Ťažké, položenie Nemecka vzbudilo v dušiach túžbu a väčšie porozumenie pre náboženské hodnoty. Znovuzrodený katolícky život imponoval aj inovercom. a hoci k masovým konverziám, ako niektoré kruhy očakávaly, nedošlo, jednako katolíci sa početne zveľaďovali a vnútorne

B) R. 1933 prevzal vládu Nemecka národný socializmus a tým sa dostala aj katolícka Cirkev do úplne nového položenia. Podobne ako taliansky fašizmus, i národný socializmus uskutočňoval „totalitný štát", bol výslovným nepriateľom demokracií, parlamentarizmu, liberalizmu, marxizmu a nepriateľom židovstva. Princíp národného štátu (volkisch) a germánsko-rasovú ideu staval nado-všetko. Pod vedením Adolfa Hitlera začala nová vláda „gleichschaltovanie" celého verejného života podľa národnosocialistických zásad. Komunistickú a sociálnodemokratickú stranu rozpustili, ostatné politické strany, medzi nimi aj katolícke Centrum, pod tlakom okolností zlikvidovaly. Nemecký biskupský zbor a duchovenstvo stavalo sa k národnosocialistickému hnutiu rezervovane, ba negatívne. Ale keď Adolf Hitler vyhlásil na sneme strany (23. marca 1933), že národný socializmus pokladá kresťanské konfesie za naj-dôležitejšie faktory ľudovosti štátu, že novej vláde záleží na priateľskom pomere so Sv. stolicou, a keď národný socializmus zdôraznil, že stojí na základe „pozitívneho kresťanstva", biskupský zbor, dúfajúc, že to myslí úprimne, zmiernil svoj zamietavý postoj k nemu. Nemecká vláda dala sa do styku so Sv. stolicou a pričinením vicekancelára Fr. Papena a štátneho sekretára Pacelliho (zaslúžil sa o to najmä prelát Dr. Ľudovíť Kaas, býv. predseda Centra) uzavrelo Nemecko so Sv. stolicou 20. júla 1933 ríšsky konkordát.

Nový konkordát tak, ako znie, je dôležitým mierovým dielom a od viedenského konkordátu r. 1448 (§ 131, 4) je prvým celoríšskym konkordátom. Cirkvi zaisťuje ešte väčšie práva ako weimarská ústava, a keby ho boli dodržali, mohol byť pevným základom harmonického spolu- nažívania Cirkvi a štátu. Uzavreté konkordáty s Bavorskom, Pruskom a Badenskom nezrušuje, ale ich doplňuje. Je dôležitý najmä pre tie krajiny Nemecka, ktoré doteraz nemaly konkordát. Podľa neho Nemecko na celom svojom území zaručuje katolíckemu náboženstvu úplnú slobodu vyznania. Sv. stolica sa môže nehatene stýkať a korešpondovať so všetkými biskupmi a príslušníkmi katolíckej Cirkvi v Nemecku. Dovtedajšia diecezálna organizácia a cirkumskripcia ostáva i naďalej. Zriaďovanie nových diecéz a cirkevných provincií sa deje v dorozumení s príslušnou krajinskou vládou. Nové

cirkevné úrady môže Cirkev zriaďovať voľne, pokiaľ nežiada pre nich štátnu subvenciu. V obsadzovaní cirkevných úradov je zásadne úplne slobodná a len pri obsadzovaní prelatúr má sa spýtať príslušného štátneho úradu, či nemá proti kandidátovi námietky rázu všeobecne politického. Rehole a kongregácie čo do usadzovania, majetkového práva, účinkovania v dušepastierstve, vyučovaní, ošetrovaní nepodliehajú zvláštnemu obmedzovaniu. Náboženské vyučovanie v školách ľudových, stredných a vysokých je zaistené. Teologické fakulty ostávajú. V ríšskej armáde je postarané o pastoráciu. Náboženské a charitatívne spolky stoja pod ochranou štátnych zákonov. Sv. stolica sa zaväzuje, že zakáže svetskému a rehoľnému duchovenstvu stranníckopolitickú činnosť, vláda sa však zaväzuje dať podobný zákaz aj duchovenstvu iných konfesií.

Nemecký katolicizmus do uzavretia konkordátu bol vo veľmi chúlostivom položení. Kolísal sa medzi povinnosťami, ktoré mu nakladala katolícka Cirkev s jednej strany, a povinnosťami, ktoré žiadal splniť vlastný národ a štát. Po uzavretí konkordátu si vydýchol. A ako Svätá stolica dúfala v úprimnosť a dobrú vôľu druhej zmluvnej stránky, i nemecký katolicizmus nesmel neveriť, že vláda jeho národa mohla by mať s konkordátom iné úmysly, ako čestne dodržať medzinárodné dohody. Preto nemecký episkopát a nemeckí katolíci po uzavretí konkordátu čiastočne upustili od svojho rezervovaného stanoviska proti vláde.

C) Dnes, keď národný socializmus ako prekonaný fakt patrí už histórii, i jeho zástoj v cirkevných dejinách možno posúdiť lepšie. Národný socializmus mal dvojakú tvár i oproti náboženstvu a Cirkvi. Úradný program národného socializmu hovorí: Strana ako taká stojí na základe pozitívneho kresťanstva. To sú slová ďalekosiahleho významu, a strana, ktorá si nárokovala pojať celý nemecký národ, smela používať tieto slová len s patričnou serióznosťou a pocitom zodpovednosti pred celým kresťanským svetom. Pozitívne kresťanstvo znamená vieru v osobného, transcendentného, všemohúceho Boha. Znamená vieru v Ježiša Krista, v Jeho synovstvo božie, vykupiteľské dielo a spásu skrze Jeho meno (Sk. ap. 4. 12). Kto by týmto pojmom dával iný obsah, nie je pozitívnym kresťanom., Okrem uisťovania vodcov národného socializmu o pozitívnom kresťanstve mal vlastný program národnosocialistický aj iné klady, ktoré podčiarkuje prirodzený zákon a ktoré môže akceptovať aj kresťanstvo. Pokiaľ program je na stanovisku súkromného majetku, ktorý má sociálne poslanie, pokiaľ hovorí, že súkromný záujem má ustúpiť verejnému záujmu, pokiaľ prízvukuje, že úlohou národného hospodárstva je kryť spotrebu, a nie starať sa jedine o rentabilnosť kapitálu, pokiaľ nepozná v národe rozličné triedy, ale ochraňuje a pestuje ľudovosť — je zrejmé, že dotiaľ môže s ním súhlasiť aj katolícky sociálny program. Svätá stolica, vedená starosťou o katolícke duše v Nemecku a „majúc súčasne aj úprimnú snahu prospieť pokojnému vývinu a blahobytu nemeckého národa", i keď s istými obavami, uzavrela s národnosocialistickým Nemeckom konkordát r. 1933 a tým umožnila nemeckým katolíkom aktívne sa zapojiť do práce za blaho svojho štátu. No iné je, ako presadzoval národný socializmus svoj program v skutočnosti. Nemecký biskupský zbor po uzavretí konkordátu pozorne sledoval vývin vecí, a keď po 4-ročných skúsenostiach r. 1937 podával pápežovi Piovi XI. správu o položení katolicizmu v Nemecku, musel i pri kvitovaní určitých faktov pospomínať skutočnosti, ktoré boli trpké. Z týchto pohnútok vydal Pius XI. okružný list k nemeckému episkopátu Mit brennender Sorge, v ktorom po-ukázal na úžasný rozpor, javiaci sa medzi uzneseniami konkordátu a skutočnosťou v Nemecku. Upozornil nemeckých veriacich, aby zachovali čistotu viery a nedali sa pomýliť nikým, lebo „veriaci nie je ten, kto slovo Boh rečnícky upotrebuje, ale kto s týmto vznešeným slovom spája opravdivý a vlastný pojem Boha". Kto by rasu, ľud, štát alebo štátnu formu pokladal za najvyššiu normu všetkých hodnôt, i náboženských, nie je kresťan. Pápež s bolesťou poukazuje na vládne zásahy, ktorými sa znemožňuje náboženská výchova mládeže, svätenie sviatkov a hlásajú sa zásady, ktoré sa protivia prirodzenému zákonu (napríklad: právo je to, čo národu osoží).

Vedúce kruhy v Nemecku nepovšimly si týchto vážnych napomenutí pápežových. Kým sa rad-radom zatváraly katolícke ustanovizne alebo hatily vo svojom účinkovaní, zatiaľ voľne vznikaly hnutia, ktoré poprely celú kresťanskú tradíciu nemeckého národa. Všimnime si len nekresťanské, ba priam pohanské „nemecké náboženské hnutie" („Deutsche Glaubensbewegung“, Hauer, Reventlow, Bergmann) a náboženské náhľady Alfréda Rosenberga, vedúceho národnosocialistického ideológa. V jeho knihe „Der Mythus des 20. jahrhunderts" uložené myšlienky sú nekresťanské, pohanské (§ 6, 1; 8, 2). Touto apoteózou germánskej rasy malo byť prekonané kresťanstvo s celou jeho tradíciou. Jeho náboženské vývody (Welt—Gott—Einheit = monizmus), ako v knihe sám podotýka, nechcú byť síce úradným náhľadom národného socializmu, no v skutočnosti predsa ním boli. Nemecký národ bol na ceste utratiť svoju kresťanskú postať, premrhať svoje kresťanské dedičstvo. Umierajúci Hindenburg ako by na závet nemeckej budúcnosti povedal Hitlerovi slová: „Sorgen Sie dafur, dass Christus verkundet werde!" No celé dielo Hitlerovo je popretím tohto závetu. Na skazu vlastnú a svojho národa!

3. Po rozpadnutí sa rakúsko-uhorskej monarchie vznikla samostatná Rakúska republika s počtom obyvateľov 6 1/2 milióna, ktoré bolo z 90% katolícke. Mala dve cirkevné provincie: viedenskú (sufr. bisk. Linc a St. Pälten) a soľnohradskú (sufr. bisk. Gurk, Seckau). Pomery po prvej svetovej vojne boli podobné nemeckým: hospodárske zruinovanie, zdivenie mravov. Sociálna demokracia („austromarxizmus") chopila sa vlády a uplatňovala svoj proti-cirkevný vplyv najmä v školstve a manželskoprávnom zákonodarstve. Voľnomyšlienkári najmä vo Viedni plánovite pracovali za vy-stupovanie z Cirkvi. Keď sa stal spolkovým kancelárom vodca kresťanskej sociálnej strany prelát Ignác Seipel († 1932), podarilo sa mu usporiadať vnútorné pomery v Rakúsku a zastaviť proticirkevný prúd. R. 1933 uzavrelo Rakúsko konkordát so Sv. stolicou, ktorý zaisťoval Cirkvi všetky predpoklady šťastného vývinu., Pre Tirolsko malo sa zriadiť biskupstvo v Innsbrucku a pre Burgenland prelatúra nullius v

Eisenstadte. Prezident Viliam Miklas a spolkový kancelár Engelbert Dollfuss (zavraždený r. 1934) po úplnom odstránení austromarxizmu sa usilovali vybudovať z Rakúska ozajstný kresťanský štát na stavovskom základe podľa smerníc pápežských encyklík (najmä Quadragesimo ano). Na prehĺbenie katolíckeho života v Rakúsku mala slúžiť znovuoživená soľnohradská katolícka univerzita. Nádejný katolícky rozbeh sa však zastavil pripojením Rakúska k Nemecku roku 1938. Viedenský arcibiskup kard. Teodor Innitzer, aby uľahčil postavenie Cirkvi v nových pomeroch, vyzval katolíkov lojálne prijať národno-socialiatický smer. Revolúcii v obeť padly viaceré katolícke inštitúcie (jezuitské kolégium Kanizianum v Innsbrucku) a pre Cirkev nastaly pomery ako v Nemecku.

4. Francúzsko v prvej svetovej vojne veľa trpelo. Morálna sila katolicizmu pri povojnovej reštaurácii štátu sa zdala nepostrádateľná. Katolíci svojím patriotizmom vo vojne získali si všeobecnú úctu, a preto i na katolícku Cirkev sa hľadelo priateľskejšie. Štát neforsíroval „laické zákony" tak ako pred vojnou. Veľká časť re-horníkov sa mohla vrátiť do Francúzska a účinkovala v súkromných školách a nemocniciach. Kanonizovanie Jeanne d'Are (1920) a viacerých Francúzov a Francúzok (§ 213, 6) prijala verejnosť s veľkým oduševnením. Francúzska vláda obnovila r. 1921 oficiálne diplomatické styky so Sv. stolicou. Namiesto zakázaných „kultových spoločností" (§ 193, 3) zriadili diecézne združenia, ktoré sa maly starať o kultové veci. Sv. stolica schválila tieto združenia (1924) a uznala ich i francúzska vláda, a tým sa položenie Cirkvi i pri rozlukovom zákone trocha zlepšilo. Vláda povolila r. 1929 osadzovanie ďalších reholí a kongregácií. (R. 1942 vrátila im aj majetky, ktoré ešte neboly zlikvidované.) Veľa starostí dalo Sv. stolici rojalistické hnutie „Action franaise" pre svoje zveličené nekresťanské nacionálne snahy, ktoré podporovali aj mnohí duchovní. Pius XI. ho r. 1926-27 katolíkom zakázal (§ 193, 3). Misijné hnutie vo Francúzsku i teraz je najsilnejšie. Katolícka veda sa sľubne vyvíja a Kat. akcia, najmä medzi inteligenciou, je na silnom postupe. Mládež sa začína zriekať liberalizmu a laicizmu otcov. V Alsasku-Lotrinsku, pripojenom po prvej svetovej vojne ku Francúzsku usilovali sa slobodomurári uviesť laicizmus, čomu sa však tamojší katolíci vzopreli. R. 1935 úradne navštívil minister zahraničia Pierre Laval Svätú stolicu (prvý prípad od 70 rokov), čo znamenalo obrat vo francúzskej cirkevnej politike. Katastrofa druhej svetovej vojny uvrhla aj francúzsky katolicizmus do biedy a zavinila nesmierne mravné a hmotné škody.

5. Staré katolícke Španielsko, hoci ostalo ušetrené pred svetovou vojnou, popri Rusku a Mexiku zavinilo Cirkvi v najnovších časoch najviac starostí. Nezriadené vnútorné pomery viedly k ťažkým politicko-sociálnym krízam a nešťastnej občianskej vojne, v ktorej Cirkev zažila osudné časy. Po vojenskej diktatúre generála Prima de Rivera (1922-30) stalo sa Španielsko revolúciou r. 1931 republikou a Alfonz XIII. († 1941) musel ísť do cudziny. Pádom monarchie stratila Cirkev svoju najpevnejšiu oporu. R. 1932 zrušila vláda rehoľu jezuitov, zhabala ich majetok a členov vypovedala zo Španielska. Nová ústava uskutočnila rozluku Cirkvi a štátu, zvláštne nariadenia pozbavily Cirkev verejnoprávneho charakteru. Cirkevné budovy, kláštory, semináre vyhlásili za národný majetok, všetkým reholiam zakázali nielen verejné, ale aj súkromné účinkovanie vo všetkých školách. Na verejné procesie a cirk. pohreby bolo treba dovolenie štátnych úradov. Prímas Španielska, kardinál Segura, toledský arcibiskup, pre údajné protirepublikánske zmýšľanie musel odstúpiť. Pius XI. encyklikou „Dilectissima nobis" z r. 1933 protestoval proti španielskemu prenasledovaniu kresťanstva a vyzval katolíkov na obranu. Nový prímas Španielska Tomáš Goma nariadil katolíkom pasívnu rezistenciu, čo donútilo ministerského predsedu Azaňu k demisii. Pod vedením Gila Roblesa vzniklo politické hnutie (Accion Popular) na ochranu katolíckych záujmov a súženie katolíkov na čas poľavilo. Pričinením katolíckych členov kabinetu sa už pomýšľalo na revíziu ústavy a na obnovenie diplomatických stykov so Sv. stolicou, ale voľby r. 1936 priniesly náhly obrat k horšiemu. Ľavičiarske strany, združené v „ľudový front", dostaly väčšinu, mierny štátny prezident Alcal Zamora musel odstúpiť a jeho nástupcom sa stal radikálny ľavičiar Manuel Azaňa. Po zavraždení monarchistického vodcu Calva Salvetu (14. júla 1936) povstal v španielskom Maroku generál Franco proti vláde, a tým vznikla španielska občianska vojna, ktorá trvala skoro tri roky a bola predo-všetkým náboženskou vojnou. Po občianskej vojne nová vláda snažila sa reštaurovať Španielsko na základe katolíckych tradícií. R. 1939 odstránili proticirkevné zákony, vyvesili znovu kríž v školách, rehoľníkom a rehoľniciam dovolili vyučovať a zhabané cirkevné majetky vrátili. Medzi Sv. stolicou a španielskou vládou sa pripravuje konkordát. Duchovenstvo a vláda ruka v ruke sa usilujú o náboženskú reštauráciu Španielska a odstránenie stôp trojročnej občianskej vojny, najsmutnejšej v španielskej histórii.

6. V Portugalsku nastal po prvej svetovej vojne obrat k lepšiemu. Vláda zanechala kultúrny boj (§ 204, 2), zmiernila roz1ukový zákon a obnovila diplomatické styky so Sv. stolicou. Benedikt XV. napomenul katolíkov, aby boli lojálni k republike a spolu-pracovali vo verejnom živote s republikánmi. Za prezidenta Carmonu došlo r. 1928 k dohode medzi Portugalskom a Vatikánom o novej cirkumskripcii diecéz, menovaní biskupov a ich jurisdikcii. Keď sa stal r. 1933 ministerským predsedom praktický katolík Oliveira Salazar, pričinil sa o kultúrne a náboženské povznesenie Portugalska. Opatrne vyhýba politickému katolicizmu, lebo je presvedčený, že by škodil náboženskému životu. Náboženský život v Portugalsku je na vzostupe. časť kléru je kultúrne veľmi zaostalá, čo do istej miery hatí užšie spoluúčinkovanie štátu a Cirkvi. Rozluka Cirkvi od štátu ešte trvá.

7. V Anglicku odstránili r. 1926 pozostatky výnimočných zákonov, namierených proti katolíkom (zákaz procesie, kléru bránili nosiť cirkevné rúcho mimo kostola). Len z nástupníctva trónu a úradu lorda kancelára sa katolíci zákonom vylučujú. Náboženský život katolíkov, ktorých počet konverziami sa vzmáha (za posledných 25 rokov 500 anglikánskych duchovných prestúpilo na katolicizmus), je všeobecne uspokojivý. Medzi

anglikánmi vzmáha sa túžba po únii s kat. Cirkvou (§ 215, 10). Katolícky biskupský zbor má veľkú úctu a autoritu u katolíkov i u inovercov. Írsko vydobytím nezávislosti od Anglicka (1921) získalo i v náboženskom ohrade, lebo írsky národ, ktorý je skoro celý katolícky, môže nehatene zriaďovať svoj štát podľa katolíckych zásad. Cirkev v Írsku je úplne slobodná. Svetový eucharistický kongres v Dubline r. 1932 poukázal na vernosť Írov ku katolíckej Cirkvi. Severná časť Írska (Ulster) s prevažne protestantským obyvateľstvom patrí i naďalej k Anglicku a katolícka menšina je utláčaná. Hierarchické rozdelenie viď § 204, 1.

8. V Belgicku voľbami z r. 1919 stratili katolíci dlhoročnú prevahu v parlamente. Príčinou úpadku bolo to, že sa na sociálnom poli neusilovali dostatočne vyhovieť požiadavkám doby. Pri voľbách r. 1925 získali prevahu v parlamente socialisti. Na záchranu robotníckej mládeže založil abbé Jozef Cardyn r. 1925 spolok J. O. C. (Jeunesse Ouvrière Catholique), ktorý za krátky čas získal v Belgicku 100.000 členov. Jocisti sa šírili aj vo Francúzsku, Anglicku, Holandsku a Španielsku. Prevažná väčšina belgického obyvateľstva je i teraz nielen podľa mena, ale aj prakticky katolícka. Je to zásluhou duchovenstva, stojaceho na výške svojho povolania. Vzhľadom na prekvitajúci katolicizmus r. 1930 dva medzinárodné kongresy si volily Belgicko za miesto zasadania, a to prvý medzinárodný liturgický kongres v Antverpách a prvý svetový kongres katolíckej tlače v Bruseli, na ktorom sa zúčastnilo 45 národov. R. 1940, podobne ako v prvej svetovej vojne, stalo sa bojiskom a bolo obsadené nemeckým vojskom.

V Holandsku (z 8 miliónov celkového obyvateľstva 37 % katolíkov) katolíci po prvej svetovej vojne príkladne pracovali na poli nábožensko-cirkevnom, cirkevnopolitickom a sociálnom. Katolícka akcia je tam najlepšie organizovaná. Z vlastných prostriedkov postavili si katolíci na stá škôl a v Nijmegen kat. univerzitu (1923). V posledných rokoch fašistické a národnosocialistické hnutie vnieslo nedorozumenie aj medzi katolíkov a biskupský zbor sa namáha urovnať medzi nimi diferencie. Holandsko veľa trpelo vojnou r. 1940 a bolo obsadené nemeckým vojskom.

Vo Švajčiarsku, odkedy spolkovým prezidentom je praktický katolík Motta (od r. 1915), cirkevné pomery sa zlepšujú. R. 1920 bola Mottovou zásluhou zriadená apoštolská nunciatúra v Berne. Jezuiti, ktorí sa r. 1938 odsťahovali z Innsbrucku, našli útulok vo Švajčiarsku (pravda, sekularizovaní).

9. Vzkriesenie samostatného Poľska už v prvej svetovej vojne (1916 centrálnymi mocnosťami) sa vyhovelo dejinnej spravodlivosti a katolícka Cirkev získala v ňom silnú baštu proti proti-cirkevným prúdom, hroziacim od východu, i proti západnému protestantizmu. Mierovými zmluvami po prvej svetovej vojne reštituované Poľsko sa skladalo z troch čiastok, ktoré dlhé roky stály pod cudzími vládami a ovplyňovaly ich rozličné smery. Galícia (Halič) patrila ku katolíckemu Rakúsku, východná časť k Rusku a trpela od ruskej ortodoxie, severozápadnú časť pruská vláda germanizovala a protestantizovala. Ale i pri ťažkých úderoch osudu poľský národ ostal verný katolíckej viere. Ústava nového Poľska z r. 1921 zaistila katolíckej Cirkvi slobodu, ba výsadné postavenie. Konkordát z r. 1925 zadelil poľských katolíkov latinského obradu do 5 provincií so 6 arcibiskupstvami (poznanské a hnezdnianske arcibiskupstvo len personálne zjednotené) a 15 sufragánnymi biskupstvami (nové biskupstvá v Lodži, Lomži, Čenstochovej a Katoviciach). Zjednotení gréckokatolíci mali arcibiskupstvo vo Ľvove s dvoma sufragánnymi biskupstvami. Tam bolo aj arménske biskupstvo. V nových pomeroch sa rehoľný život veľmi vzmáhal, vznikaly nové kláštory, šírila sa Katolícka akcia (najmä pričinením krakovského arcibiskupa Sapiehu a kard. Kakowského [§ 1938] z Varšavy). Kardinál Hlond z Poznane horlil najmä za misie. V Lublíne zriadili katolícku univerzitu (1918), vo Varšave, Lublíne a Vilne nové teologické fakulty. Teologická veda najlepšie kvitla spomedzi slovanských štátov v Poľsku. Duchovenstvo venovalo zvýšenú pozornosť vysokoškolskej mládeži. Medzinárodný kongres Krista Kráľa r. 1937 v Poznani niesol sa v znamení odhodlanosti poľského národa bojovať proti bezbožníctvu a novopohanstvu. Len sekta mariavitov (§ 202, 3), ako aj v Spojených štátoch vzniklá a aj do reštaurovaného Poľska vovlečená „národná poľská cirkev" narušovala sľubný vývin nábožensko-cirkevného života.

Šesťročné obsadenie Poľska za druhej svetovej vojny, ukrutné zaobchádzanie s duchovenstvom a vôbec poľským obyvateľstvom (katynská masakra) vzbudilo súcit celého sveta. Kardinál Hlond opustil Poľsko, aby v zahraničí pracoval v prospech svojho národa a štátu. Z baltských republík, ktoré vznikly po prvej svetovej vojne, Lotyšsko (z dvoch miliónov obyvateľov pol milióna katolíkov) uzavrelo r. 1922 konkordát so Sv. stolicou. V Rige sa r. 1918 obnovilo biskupstvo a r. 1923 povýšili ho na arcibiskupstvo. V Litve, ktorá je skoro úplne katolícka (85 % z 2.2 mil. obyv.), zriadili r. 1926 cirk. provinciu (Kovno) so 4 biskupstvami s exemptnou prelatúrou pre krajinu v Memeli (Kleipeda). R. 1927 uzavretý konkordát so Sv. stolicou usporiadal cirkevné pomery v Litve, ale pre obsadenie Vilna Poliakmi (1920) vznikaly časté konflikty aj s Vatikánom. Na náboženskom poli Litva ostala verná svojmu historickému pomenovaniu „Lituania devota".

10. Maďarsko po prvej svetovej vojne stratilo 2/3 svojho územia a obyvateľstva. Po rozpadnutí rakúsko-uhorskej monarchie za éry politického dobrodruha Michala Károlyiho a kňaza Jána Hocka stalo sa na čas republikou. Časť revolučným duchom zachyteného maďarského kňazstva utvorila „kňazskú radu", ktorá chcela radikálne zmeniť cirkevnú disciplínu. Zakročením Ríma a ostrihomského arcibiskupa kard. Jána Černocha podarilo sa udusiť nebezpečné hnutie. 21. marca 1919 vypukol v Maďarsku komunizmus, ktorý, i keď sa vedel udržať len tri mesiace, vyžiadal si veľa obetí duchovných a veriaceho rudu. Revolúcia vyvolala reakciu v duchovenstve, a

najmä v maďarskej inteligencii, presiaknutej liberálnym duchom. Záchranu hľadali v tradičnej vernosti ku kresťanskej viere. Dobrým biskupským zborom povzbudzované kňazstvo príkladne sa venovalo dušepastierstvu, a najmä starostlivosti o výchovu mládeže. Plánovitou vytrvanlivou prácou sa mu podarilo ozaj reštaurovať maďarský katolicizmus. Veľké slávnosti z príležitosti deväťstoročného výročia smrti sv. Imricha r. 1930 a ešte viac 34. svetový eucharistický kongres v Budapešti r. 1938 (deväťstoročné výročie smrti sv. Štefana kráľa) dokazovaly, že praktický katolicizmus základne premiesil všetky vrstvy maďarského rudu. V r. 1938-41 časť južného a východného Slovenska a územia z Rumunska a Juhoslávie dočasne pripadly k Maďarsku. Slovenskí katolíci prešli za ten čas ťažkou kalváriou. Cirkevné pomery v balkánskych štátoch viď § 202, 4. Stav kat. Cirkvi po prvej svetovej vojne mimo Európy vid §§ 205, 206.

11. Misijné dielo v pohanských krajoch ťažko poškodila svetová vojna, ba miestami ho úplne zničila (§ 206). Veľká časť misionárov musela nastúpiť vojenskú službu, národná nenávisť a neznášanlivosť Európanov votrela sa aj do misií, čím upadla autorita bielej rasy pred pohanmi. Európske vlády navzájom vyháňaly misionárov z okupovaných zámorských kolónií a na dlhý čas zahatily misijnú činnosť v týchto územiach. Anglicko-americké protestantské misijné hnutie využilo po svetovej vojne vzniklý politický stav a okupovalo katolícke misijné stanice. Benedikt XV. misijnou encyklikou „Maximum illud" z r. 1919 povzbudzoval katolícky svet k obnoveniu vojnou zastaveného misijného diela, dal praktické pokyny a smernice, ako ho vybudovať, a ostro odsúdil do misijného hnutia sa vtierajúce nacionálne snahy. Veľkú pozornosť venoval pohanským misiám Pius XI. (§ 214, 4). Nacionálnym hnutiam, ktoré poškodzovaly misijné dielo, čelil tak, že sa usiloval o výchovu domorodého kléru. R. 1926 vysvätil na biskupov šesť Číňanov a jedného Japonca. To má epochálny význam v misijnom postupe. R. 1926 vydal misijnú encykliku „Rerum Ecclesiae gestarum", v ktorej za jednu z najvričších povinností biskupov, kňazov a veriacich označil starať sa o pohanské misie. Misijnú myšlienku mohutne pozdvihol medzinárodný katolícky misijný kongres v Ríme (1922), potom misijné výstavy vo Vatikáne v r. 1925 a 1937, v Lateráne založené (1927) stále misijné múzeum a misijnovedecký inštitút v kolégiu Propagandy a gregoriánskej univerzity (1932). Najnovšie dobre slúži misiám lietadlo (organizácia Miva). Číselný výsledok pohanských misií podľa štatistiky z roku 1939 je asi 18 miliónov duší, o ktoré sa stará 14.000 zahraničných, 7000 domorodých kňazov, 11.000 zväčša domorodých rehoľných bratov a 55.000 misijných sestier. Benediktom XV. a Piom XI. začatá akcia, aby sa čím viac domorodých kňazov postavilo do misijných služieb, sa dobre darí. Roku 1939 v misijných oblastiach sa pripravovalo 16.000 domorodých mladíkov na kňazský stav. Veríme, že táto okolnosť aspoň čiastočne' zachránila v druhej svetovej vojne misijné dielo od takých otrasov, aké zažilo pred 25 rokmi. Ako v prvej svetovej vojne, aj v druhej veľká časť zahraničných misionárov musela nastúpiť vojenskú službu (z francúzskych misionárov 2000). Ale keďže bol už veľký počet domorodých misionárov, možno dúfať, že ľahšie zdolali vojnou zavinené ťažkosti ako v minulosti. Stále sa zosilňujúci domorodý element v pohanských misiách dokazuje, že kresťanská idea si nezadržateľne razí cestu v dušiach pohanských ľudí. Národy pociťujú silu, ktorá vyžaruje z Krista!

Giannini, I concordati postbellici, Milano 1929. — Schneider, Die kon-fessionelle Schichtung der Bevlilkerung Deutschlands, 1928. — Ehrle, Neu-Dentschland u. der Vatikan, 1919.— Ebers Staat u. Kirche im neuen Deutschland, 1930. — Schneider, Das Konkordat zwischen dem Hl. Stuhl u. dem Deutschen Reich, 1933. — Gehl, Die nationalsocialist. Revolution, 1933. — Eibl, Vom Sinn der Gegenwart, 1933. — Lortz, Katholischer Zugang zum National-sozialismus, 1934. — B6hm, Kath. Glaube u. deutsches Volkstum in osterreich, 1933. — Maritain, Ch. Maurras et le devoir des catholiques, Paris 1926. — Hatzfeld, Religiliser Aufbruch im geistigen Frankreich von heute, 1933. — Volker, Kirchien-gesch. Polens, 1930. — Koch, Revolution u. Kulturkampf in Spanien, 1933. — J. Šima, Právo konkordátní a konkordáty po své.tové válce, Praha 1934.

§ 219. CIRKEVNÉ POMERY V ČEKOSLOVENSKEJ REPUBLIKE A V SLOVENSKOM ŠTÁTE.

1. Z rozpadnuvšieho sa Rakúsko-Uhorska vznikla 28. októbra 1918 Československá republika, ku ktorej sa r. 1919 pripojila ako samosprávny celok Podkarpatská Rus. Zo 141 miliónov obyvateľov (štat. z r. 1930) mala Republika 3.2 mil. Nemcov, 2.2 mil. Slovákov, 0.6 mil. Maďarov, 0.5 mil. Rusínov. Národnostná pestrosť od počiatku vyžadovala veľmi obozretné štátne vedenie. Katolícke náboženstvo mohlo byť šťastným spojivom medzi rozličnými národmi, lebo sprvoti patrilo k nemu 85 % obyvateľstva Republiky. Pravda, Republika práve oproti katolíckej Cirkvi hneď na začiatku svojho dejstvovania nebola dosť šetrná. Pomýlené kroky zasadily hlboké rany do sŕdc veľkej časti obyvateľstva, ktoré sa viac zaceliť nedaly a maly pre ňu vážne následky. Sv. stolica prvá uznala novú Čsl. republiku, už i preto, lebo videla v československom katolicizme šťastlivo spojujúci most medzi katolíckym západom a schizmatickým východom. Tieto nádeje vzbudzovaly velehradské unionistické kongresy (ako vyhovel československý katolicizmus tým-to nádejam Sv. stolice, vid § 214, 4). Sv. stolica vyslala do Republiky svojho nuncia Micaru. Značná časť českého národa už pred prvou svetovou vojnou veľmi zvlažnela vo viere. Inteligencia, odchovaná na pražskej univerzite, bola nielen nábožensky ľahostajná, ale Cirkev priam nenávidela a pohŕdala ňou, lebo ju obviňovala spolu s habsburským dvorom, a to neprávom, zo svojej dlhoročnej národnej poroby. Široké vrstvy českého robotníctva presiakly materializmom. Kultúrny boj, ktorý sa snažil vyvolať slobodou opojený český národ, začal sa hneď 3. novembra 1918, keď pražskí socialisti strhli a zneuctili mariánsku sochu na Staromestskom námestí. Hlboký bôľ naplnil všetkých verných katolíkov v Republike, najmä Slovákov. Svetom preletela zvesť, čo sa deje v Prahe a na čo zneužíva český národ svoju

slobodu. R. 1919 odstránili pražskí učitelia zo škôl kríže a ich príklad nasledoval i vidiek. Zneucťovali kríže, sochy a svätostánky. U Slovákov vzbudilo to hlboký odpor. Českí katolíci, pamätajúc sa z dejín, že bohorúhanie neostáva bez trestu — Deus non irridetur! — bohoslužbami sa usilovali urazenej Velebnosti Božej zadosťučiniť a odvrátiť hroziaci trest od národa. V kritických chvíľach práve české duchovenstvo, ktoré zdvojnásobenými silami by bolo malo zachraňovať vieru, zlyhalo. V časti českého kléru už pred prvou svetovou vojnou sa javilo povážlivé vrenie. Po vojne českí kňazi, združení v „Jednote", začali celé kňazstvo nebezpečne poburovať. Vedúci hnutia boli kňazi (Zahradník-Brodský, Farský, Pavlík a iní), ktorých cirkevné zmýšľanie z rozličných príčin už dávno odumrelo. Pod vplyvom revolučného ducha a zle vysvetľovaných demokratických zásad väčšina kňazov, organizovaných v „Jednote", vyslovila sa hlasovaním za radikálnu cirkevnú reformu (zdemokratizovanie cirk. ústavy, česká liturgická reč, zrušenie celibátu a iné). Ba najradikálnejší z nich založili 8. januára 1919 schizmatickú „československú cirkev". Nový pražský arcibiskup František Kordač ráznou rukou zasiahol proti revolučnej kňazskej Jednote a Rím dekrétom z 18. januára 1919 exkomunikoval všetkých prívržencov národnej cirkvi. Sv. stolica vyhovela niektorým prípustným liturgickým požiadavkám českých katolíkov (§ 70). Proticirkevným duchom presiaknuté štátne vedenie ochotne sa ujalo odštiepencov a všemožne ich podporovalo. Odpadlí duchovní (počtom 288) spolu so socialistami začali heslom prezidenta Masaryka „Rím musí být souzen a odsouzen" veľmi agitovať proti katolíckej Cirkvi. V Čechách a na Morave 1.4 milióna rudí opustilo r. 1921 Cirkev. Z nich čiastka sa hlásila k čsl. cirkvi, ostatní ostali bez vyznania. (R. 1930 bolo v ČSR 793.000 prívržencov čsl. cirkvi a 853.000 bez vyznania.)

„Čsl. cirkev vznikla z motívov nízkych, vonkajších, a nie z hlboko precítenej a zažitej potreby vnútornej," — hovorí historik Pekař. Svoj ideový smer vlastne určite nikdy nepodala. Od počiatku bol v nej chaos, myšlienková nevyjasnenosť. Sprvoti chcela byt vieroučne pravo-slávna s podmienkou neobmedzenej slobody svedomia a slobodného náboženského vývinu podľa českých národných tradícií. Klonila sa ku pravoslávnej autokefálnej cirkvi srbskej, ktorá jej vysvätila za prvého biskupa Gorazda-Pavlíka. Keď radiká1ne reformné krídlo, vedené zvoleným patriarchom čsl. cirkvi Farským, vydalo svoj „československý katechizmus", vznikol medzi pravoslávnym a radikálne reformným smerom tuhý zápas, ktorý sa skončil víťazstvom smeru Farského. Čsl. katechizmus nestojí na základe pozitívneho kresťanstva, popiera objektívne nadprirodzené zjavenie a kloní sa k panteizmu. Kristus nie je Boh. Je popredným prorokom medzi ostatnými, akí boli Mojžiš, Sokrates, Mohamed, Zaratustra, Budha, Konfucius, z českých Cyril a Metod, Hus, Komenaký. Neskoršie svoj bohorúhavý smer trocha miernili, ale aj tak ostal úplne racionalistický. Čsl. cirkev ponechala síce sedem sviatostí, ich pojmy však vyprázdnila a zbavila nadprirodzenej reality. Prameňom viery je Biblia, vykladaná voľne. Československá cirkev v Čechách, na Morave a v Sliezsku bola zadelená do troch diecéz.

Slovenský národ so svojím duchovenstvom, hoci v Uhorsku tiež prešiel érou liberalizmu, pri prevrate nezakolísal sa vo viere a vo vernosti ku katolíckej Cirkvi. Duchovenstvo pozorne sledovalo cirkevné udalosti v Čechách a na Morave, ale len nepatrná čiastka duchovenstva budila náladu pre radikálnu cirkevnú reformu. Prevažná väčšina však toto hnutie onedlho zahlušila. Je to tým chválitebnejšie pre slovenský klérus, lebo v tých časoch nemal vlastne ani arcipastierov, ktorí by boli bedlili nad cirkevnou disciplínou. Dvoch biskupov, nitrianskeho Battyániho a banskobystrického Radnaiho, politická moc vykázala zo Slovenska, spišský biskup Alexander Párvy zomrel v Pešti r. 1919 a onedlho i rožňavský Ľudovít Balás (1920). Košický biskup Augustín Fischer-Colbrie, hoci už za Maďarska bol ochrancom slovenských kňazov, v nových 'pomeroch nemohol nadostač uplatniť svojho apoštolského ducha. Slovenské duchovenstvo v prevratových časoch sa častejšie schádzalo, ba vznikla r. 1918 aj „kňazská rada" (predsedom bol Andrej Hlinka), ale jej reformné snahy sa vybíjaly najviac v tom, aby slovenský katolicizmus dostal Slovákov za biskupov. Dňa 22. januára 1919 v Žiline zhromaždené kňazstvo protestovalo proti „česko-slovenskému" pomenovaniu schizmatickej cirkvi českej, keďže v nej Slováci neboli. Na Slovensku k nej patrili len niekoľkí prisťahovaní Česi (zbory mali v Michalovciach a v Nových Zámkoch) a r. 1925 násilným spôsobom vznikla v Liptovskej Osade. R. 1939 bola čsl. cirkev na Slovensku zlikvidovaná, v Čechách a na Morave prijala meno „českej národnej cirkvi".

2. Slovensko malo v Uhorsku katolícke gymnáziá. Po prevrate 21 katolíckych gymnázií poštátnili (evanjelické ostaly) a ľudové konfesionálne školstvo, na ktoré sa stále číhalo, podarilo sa katolíkom udržať len s vypätím všetkých síl. Sám prezident Masaryk povedal, že „katolíci budou mít tolik práv, kolik si jich uhájí". Na ochranu cirkevných a národných práv vznikla pod vedením Andreja Hlinku († 1938) Slovenská ľudová strana. V Čechách a na Morave bránila katolícke záujmy Šrámkom vedená strana lidová a u Nemcov a Maďarov kresťansko-sociálna strana. Na ústavodarnom zhromaždení čsl. republiky (1918-20) bol podaný návrh na rozluku Cirkvi od štátu, ale pre odpor katolíckych zástupcov, a hlavne vzhľadom na Slovensko, nebol prijatý. Zaviedli fakultatívne civilné manželstvo. Štát uznáva cirkevne i občiansky uzavreté manželstvo, ale oboje pokladá za rozlučiteľné. Kňazský stav neuznal za manželskú prekážku. Fakultatívne civilné manželstvo do istej miery znamenalo na Slovensku nápravu (kde podľa uhorských zákonov bolo civilné manželstvo povinné, § 198, 5), ale v historických krajinách zrušilo dovtedajšie pre katolíkov povinné cirkevné manželstvo. Ústavný zákon zrušil povinné vyučovanie náboženstva vo všetkých školách. Ale vzhľadom na veľké pobúrenie medzi katolíkmi onedlho ho pozmenili v tom zmysle, že v Čechách a na Morave do 12. roku dieťaťa je náboženstvo povinným predmetom (nebolo povinné vtedy, ak rodičia bez vyznania písomne požiadali o oslobodenie od vyučovania náboženstva), na Slovensku však ostalo náboženstvo povinným predmetom vo všetkých školách. Pozemková reforma a dávka z majetku, i keď sa uznáva jej veľký sociálny význam, značne poškodila Cirkev v ČSR.

Pre usporiadanie cirkevných pomerov v Republike veľký význam malo obsadenie biskupských stolcov ľuďmi, rodom Čechmi, respektíve Slovákmi, ktorým štátny režim z národného stanoviska nemohol nič vyčítať. Na uprázdnený arcibiskupský stolec pražský sa dostal František Kordač (po vykázanom Huynovi), na olomoucký (po kard. Skrbenskom) Ant. Cyril Stojan, ľudia vysoko vzdelaní a opravdivého apoštolského ducha. R. 1920 na uprázdnené biskupské stolce v Banskej Bystrici, Nitre a vo Spiši vymenovala Sv. stolica prvých slovenských biskupov (Mariána Blahu 1943], Karola Kmeťku, Jána Vojtaššáka) a slovenská časť ostrihomskej arcidiecézy dostala apoštolského administrátora v Trnave (Pavla Jantauscha). Apoštolským administrátorom v uprázdnenom rožňavskom biskupstve sa stal biskup Jozef Čársky, resp. po jeho odchode za apoštolského administrátora do Košíc biskup Michal Bubnič. Veľké náboženské nepokoje vznikly na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi medzi gréckokatolíkmi. Do prevratu nebolo tam pravoslávnych cirkevných obcí (§ 183, 3). Ruskí (Alexej Kabaljuk) a srbskí (biskup Dositej) agitátori a z čsl. cirkvi smer Gorazda-Pavlíka rozvírili medzi rusínskym obyvateľstvom boj proti karpatoruskému uniatstvu a po prevrate 90 gréckokatolíckych obcí prestúpilo na pravoslávie v Podkarpatskej Rusi a na východnom Slovensku. Juhoslovanský biskup Njáradi, prešovský gréckokatolícky apoštolský administrátor, jeho nástupca Pavol Gojdič a v užhorodskej diecéze biskup Peter Gebej († 1932) obozretnou a vytrvanlivou prácou zastavili šírenie pravoslávia.

3. Opätovné proticirkevné nariadenia vlády na poli školstva (malý školský zákon) donútily slovenský episkopát, s ktorým sa solidárne stotožnil aj biskupský zbor český, vydať r. 1925 ostrý pastiersky list, v ktorom pod ťarchou ťažkých cirkevných trestov zakázal veriacim účasť v takých spolkoch a politických stranách, ktoré vo svojom programe majú zlaicizovanie škôl. Pastiersky list obsahoval aj iné vážne nariadenia a úpravy. V dušepastierstve účinkujúce kňazstvo, ktoré prečítalo s kancľov pastiersky list, vystavilo sa dlhým súdnym nepríjemnostiam. R. 1925 .odhlasoval pražský parlament zákon o úprave sviatkov. Mariánske sviatky (2. febr., 25. marec, 8. sept.) a druhý deň výročitých sviatkov, ktoré kódex nepredpisuje, sa zrušily. V Čechách zrušil zákon krajinský sviatok sv. Jána Nepomuckého, ale sviatok sv. Cyrila a Metoda a sv. Václava rozšíril aj na Slovensko. 6. júl, deň Husovho spálenia, zaviedli ako pamätný deň v celej Republike. Keď však r. 1925 úradne oslavovali tento deň pri účasti prezidenta a vlády, pričom došlo k urážlivým prejavom proti katolíckej Cirkvi, nuncius Marmaggi demonštratívne opustil Prahu. Diplomatické styky medzi Čsl. republikou a Vatikánom úplne sa síce neprerušily, ale napätie medzi nimi sa stupňovalo. Nato vláda zmiernila do istej miery svoj postoj ku katolíckej Cirkvi. R. 1926 vyšiel kongruový zákon, ktorý, i keď veľmi skromne, predsa upravil dôchodky duchovenstva. Vláda sa chcela dorozumieť so Sv. stolicou, a keďže na oboch stranách sa javila dobrá vôľa, došlo r. 1928 k uzavretiu zmluvy: Modus vivendi. Modus vivendi obsahoval okrem ohraničenia diecéz (§ 193, 3) hlavne dohodu o zrušení nanútenej štátnej správy cirkevných majetkov. Pri vymenovaní cirkevných hodnostárov Sv. stolica sa zaviazala oznámiť vláde kandidáta, či nemá proti nemu námietky politického rázu. R. 1929 slávila Republika s veľkou pompou 1000. výročie smrti sv. Václava a r. 1933 1100. výročie posviacky prvého kresťanského kostola v Nitre. Keď aj bol medzi štátom a Sv. stolicou uzavretý Modus vivendi, predsa jeho uskutočnenie úmyselne odkladali. Až r. 1935 pristúpila vláda k jeho realizovaniu a odvtedy vznikol ozaj srdečnejší pomer medzi ČSR a Sv. stolicou. V takomto ovzduší bol v Prahe r. 1935 celoštátny eucharistický kongres, na ktorom pápežským legátom bol parížsky arcibiskup kard. Verdier. Eucharistický deň zjednotil všetky národy národnostne pestrej Republiky. V tom istom roku poctila Sv. stolica pražského arcibiskupa Kašpara († 1941) purpurom a v Trnave zriadila teologickú fakultu so sídlom v Bratislave.

A práve, keď sa pomery začaly šťastlivo upravovať v ČSR, vypukla druhá svetová vojna, ktorej prvou obeťou sa stal tento štát. Vojna uvrhla Republiku do národnej poroby a veľa škody narobila aj katolíckej Cirkvi. Po okupovaní Sudet Nemecko zaujalo celé Čechy a Moravu a český národ zažil za tejto vojny najsmutnejšie roky svojich dejín (Lidice, Ležáky). Drakónske opatrenia Nemecka na poli českého vysokého školstva týkaly sa aj teologických fakúlt v Prahe a Olomouci, čím bola výchova kléru a rehoľníckeho dorastu obmedzená. Nie menej trpela výchova kňazského dorastu aj pre všeobecnú pracovnú povinnosť. Zrušením mnohých kláštorov a kat. ustanovizní, deportovaním mnohých duchovných do koncentračných táborov, v ktorých viacerí podstúpili mučenícku smrť, ochromilo riadne pastorovanie duší vtedy, keď ťažko navštívenému národu jedinou potechou mohla byť jeho viera a kostol. Kňazstvo však, ktoré ostalo, s príkladnou horlivosťou konalo svoje povinnosti a poslúžilo tým najlepšie svojmu národu. Slovensko okyptené o južné kraje, stalo sa pričinením Nemecka samostatným štátom, ktorého prezidentom bol katolícky kňaz Dr. Jozef Tiso. Slovenská republika nadviazala diplomatické styky s Vatikánom, ktorý vyslal sem chargé d'affaires Msgr. Burziu. Školstvo bolo zreformované na spôsob holandský. Štátne ľudové školy prestaly, ostaly len konfesionálne a obecné školy. Vzniklo niekoľko nových kat. stredných škôl. Teologickú fakultu včlenili do bratislavskej univerzity. Na povznesenie vedy vznikla roku 1940 pri Spolku sv. Vojtecha Katolícka akadémia.

Slovenský štát v zmysle svojej ústavy chcel sa spravovať kresťanskými princípmi a večným božím zákonom. Keď však vplyvom nemeckým, ktorý bolo možno vycítiť na každom poli verejného života, vyskytly sa prípady a chystaly sa opatrenia, protiviace sa kresťanským zásadám a porušujúce prirodzený zákon (obmedzovanie osobnej a majetkovej slobody, židovský zákon), slovenský biskupský zbor pozdvihol svoj rozhodný a vystríhavý hlas proti týmto opatreniam. 8. marca 1943 vydal obežník, ktorý nariadil prečítať vo všetkých kostoloch. V ňom, poukazujúc na ústavu, podľa ktorej „všetci obyvatelia bez rozdielu pôvodu, národnosti, náboženstva a povolania požívajú ochranu života, slobody a majetku", protestoval proti opatreniam, „ktorými sa masove, bez náležitého

zistenia viny každého jednotlivca postihujú naši spoluveriaci a iní naši spoluobčania na ich osobnej, rodinnej a majetkovej slobode". Národ, ktorý už raz žil v demokracii, túžil po nej. Aj katolíci. Zriadenie verejného života podľa demokratických zásad — keď je demokracia správne pochopená a dôsledne uplatňovaná — aj katolicizmu najlepšie vyhovuje (vid vianočnú alokúciu Pia XII. z r. 1944). Po prevládaní Nemecka Spojencami obnovená bola česko-slovenská republika.

Raček, československé déjiny, Praha 1933. — Pekaš, Svétová válka, 1921, Pekaš, Smysl českých déjin, 1929. — Neuman, Katolictví a naše národní mvobmení, 1922. — Cinek, K nábošenské otázce v prvních letech naší sa-mostatnosti 1918-25, Olomouc 1926. — T. G. Masaryk, Svétová revoluce, 1925. — Freimler, Der Zerfall Osterreichs bis zum tschechoslowakischen Staat, 1921. — Steffler, Die neuen Nationalkirchen der Tschechoslowakei, 1931. — Medvecký, Slovensky prevrat, 1930. — Chaloupecký, Staré Sloven,ko, 1923. — Seton-Watson, Slovenako kedysi a term, 1931. — Chmelač, Podkar-pateká Rus, 1923. — F. Hrušovský, Slovenské dejiny, 1940.

DOSLOV.

Za nami je skoro dvetisícročná minulosť katolíckej Cirkvi. Bezmála dvadsať storočí pracovala Cirkev na ľudskom spasení, mravnom povznesení a zdokonalení človečenstva. A čo dosiahla doteraz? Isté je, že tí, ktorí sú spasení, s jej pomocou dosiahli spasenie. A tých nie je málo. „.. videl som zástup veľký, ktorý nikto nemohol spočítať, zo všetkých národov a pokolení, a ľudí i jazykov stáť pred trónom a pred tvárou Baránka, oblečený do bielych šiat, a palmy v ich rukách ." (Apok. 7, 9.) - I pozemský život človečenstva urobila Cirkev bezpochyby dokonalejším, mravnejším, ľudskejším. O nej možno povedať to, čo o Spasiteľovi: pertransiit benefaciendo. Prechádzala stáročiami medzi rozličnými národmi a štátmi, plným priehrštím deliac kultúru, civilizáciu a ozajstnú humanitu každému, kto sa jej blížil, počúval ju a jej pokyny prijal. Ani okolnosť, že práve tam, kde účinkovala najintenzívnejšie - v Európe - prelievalo a prelieva sa najviac ľudskej krvi a sĺz (svetové vojny!), nesvedčí proti nej. život kresťanského človeka v riadnych okolnostiach je iste mravnejší a usporiadanejší ako život nekresťanov. Pravda, vystupňované nároky európskeho človeka - nie vždy správne chápanou civilizáciou opojeného - žiaľbohu, temer nevyhnutne vedú ku zrážkam a výkyvom. No a corruptio optimi pessima. Ináč proces pôsobenia kresťanstva ešte nie je ukončený. A napokon - keď je svet pri dobrotivom pôsobení kresťanstva taký, aký je, akýže by bol bez neho?

Žijeme v prelomových časoch. I v cirkevných dejinách stojíme na prahu novej veľkej periódy. Aká bude pre Cirkev? Kto by to vedel s istotou povedať? Katolícka Cirkev na začiatku tejto novej periódy stojí iste lepšie pripravená ako hocikedy v minulosti. Jej viditeľný kormidelník - pápež - zbavený svetských, politických starostí, môže sa nehatenejšie venovať duchovným veciam ako v minulosti. I biskupi a kňazstvo majú pomerne menej zápletiek so svetskými vecami ako voľakedy. Môžu oddanejšie slúžiť svojmu povolaniu. Preto mohlo by sa dúfať v lepšiu budúcnosť. - Jednako - Cirkev i v budúcnosti bude musieť kráčať po ceste nie menej tŕnistej ako v minulosti. Pretože tak to musí byt. Kristus mal svoju krížovú cestu, i Cirkev ju mala a bude mat. Tajomstvo utrpenia - to mysterium crucis - je zakalkulované do života každého človeka, a tobôž do života Cirkvi, mystického tela Kristovho. Utrpenie nielen bolí, ale aj oživuje. Cirkev v ňom iste nepodľahne. Kristus je s ňou až do konca sveta . . . preto ani brány pekelné ju nepremôžu.

DOSLOV K DRUHÉMU VYDANIU.

Cirkevné dejiny v prvom vydaní prešly ohňom skúšky. Vcelku boli prijaté prajne a ukázaly sa byt užitočnými, i keď, ako to býva osudom najmä priebojnej knihy, nevyhly nedorozumeniam na viacerých stranách. Medzitým sa ukázala potreba druhého vydania. Dielo sa nepretlačilo celé, iba osem hárkov úplne alebo čiastočne (4, 8, 9, 10, 19, 28, 29, 30). V ostatných hárkoch kniha predbežne ostáva nezmenená. Ale, aby sa vyhlo ďalším nedorozumeniam, aj dovtedy, kým bude môcť byť pretlačené a opravené celé dielo, pokladám za potrebné formulovať alebo vysvetliť ináč aspoň niektoré vety, prípadne výrazy: „Rímsku kúriu" možno chápať v užšom a širšom zmysle slova. V užšom zmysle znamená osoby a úrady, ktoré pomáhajú pápežovi pri vykonávaní jeho povinností, vyplývajúcich z primátu. V širšom zmysle „rímska kúria" obsahuje aj rozsiahly politický aparát na spravovanie cirkevného štátu. Kým jestvoval pápežský štát, „rímska kúria" ponímala sa obyčajne v širšom zmysle.

V Cirkevných dejinách upotreboval som výraz „rímska kúria" v širšom zmysle a činil som posudky, ktoré sa na ňu nehodia keď ju chápeme v užšom zmysle. Výrazy: pápežská moc, pápežská politika, pápežstvo na vrchole svojej moci a p. upotrebujem v zmysle mravnom, nie politickom. Z tenoru a ducha celého diela láskavý čitateľ vybadá sám pravý zmysel súdov, s to niekde aj príkro formulovaných. Keď sa čítaj ú v kontexte a v širších súvislostiach (ten istý fakt na rozličných miestach diela hodnotím s viacerých strán, ktoré treba spojiť), ukážu sa jasne moje najvlastnejšie intencie. Hoci v detailoch dá sa ešte miestami čo-to opraviť (veci ktoré ľudské dielo je dokonalé?), na celkovej koncepcii diela trvám i naďalej. V historických chvíľach, ktoré dnes prežívajú národy, ale aj Cirkev. cirkevné dejiny presvedčujú o lakte Prozreteľnosti, ktorá napokon spravuje osudy sveta. Preto kresťan, náležite oboznámený s dejinnou skutočnosťou svojej Cirkvi, tajomného tela Kristovho, i v týchto apokalyptických časoch je optimistom viery a života. Spišská Kapitula 30. marca 1947.

AUTOR.

PÁPEŽI.

(Kurzívou písaní sú protipápeži.)

1. Sv. Peter +67 (?)
2. Sv. Linus 67—79 (?)
3. Sv. Anaklét 79—90 (?)
4. Sv. Klement 90—99 (?)
5. Sv. Evarist 99—107 (?)
6. Sv. Alexander 107—116 (?)
7. Sv. Sixtus (Xystus) 116—125 (?)
8. Sv. Telesfor 125—136 (?)
9. Sv. Hyginus 136—140 (?)
10. Sv. Pius 140—154/5 (?)
11. Sv. Anicet 154/5—166
12. Sv. Soter 166—174
13. Sv. Eleuter 174—189
14. Sv. Viktor 189—198
15. Sv. Zefyrin 198—217
16. Sv. Kalixt 217—222

Sv. Hipolyt 217—235

17. Sv. Urban 222—230
18. Sv. Poncián 230—236
19. Sv. Anter 235—236
20. Sv. Fabián 236—250
21. Sv. Kornel 251—253

Novacián 251—258 (?)

22. Sv. Lucius I. 253—254
23. Sv. Štefan I. 254—257
24. Sv. Sixtus (Xystus) II. 257—258
25. Sv. Dionýz 260—268
26. Sv. Felix I. 269—274
27. Sv. Eutychián 275—283
28. Sv. Kájus 283—296
29. Sv. Marcelín 296—304
30. Sv. Marcel 307—308
31. Sv. Euzebius 308
32. Sv. Miltiades (Melchiades) 311—314
33. Sv. Silvester 314—335
34. Sv. Marek 336
35. Sv. Július I. 337—352
36. Sv. Libérius 352—366

Felix II. 355—365

37. Sv. Damaz 366—384

Urzín 366—367

38. Sv. Siricius 384—399
39. Sv. Anastáz I. 399—402
40. Sv. Inocent I. 402—417
41. Sv. Zozimus 417—418
42. Sv. Bonifác 418—422

Eulalius 418—419

43. Sv. Celestín I. 422—432
44. Sv. Sixtus III. 432—440
45. Sv. Leo I. 440—461
46. Sv. Hilár 461—468
47. Sv. Simplicius 468—483
48. Sv. Felix II. *(III.)* 483—492
49. Sv. Geláz 492—496
50. Sv. Anastáz II. 496—498
51. Sv. Symachus 496—498

Vavrinec 498—505

52. Sv. Hormizdas 514—523
53. Sv. Ján I. 523—526
54. Sv. Felix III. (IV.) 526—530
55. Sv. Bonifác II. 530—532

Dioskor 530

56. Ján II. (Merkúr) 533—535
57. Sv. Agapét I. 535—536
58. Sv. Silver 536—537
59. Vigil 537—555
60. Pelagius I. 556—561
61. Ján III. 561—574
62. Benedikt I. 575—579
63. Pelagius II. 579—590
64. Sv. Gregor I. 590—604
65. Sabinián 604—606
66. Bonifác III. 607
67. Sv. Bonifác IV. 608—615
68. Sv. Deusdedit 615—618
69. Bonifác V. 619—625
70. Honorius I. 625—638
71. Severín 640
72. Ján IV. 640—642

73. Teodor I. 642—649
74. Sv. Martin I. 649—653
75. Sv. Eugen I. 654—657
76. Sv. Vitalián 657—672
77. Adeodatus 672—676
78. Donus 676—678
79. Sv. Agato 678—681
80. Sv. Leo II. 682—683
81. Sv. Benedikt II. 684—685
82. Ján V. 685—689
83. Konon 686—687
Teodor 687
Paschal 687—692
84. Sv. Sergej 687—701
85. Ján VI. 701—705
86. Ján VII. 705—707
87. Zizinius 708
88. Konštantin I. 708—715
89. Sv. Gregor II. 715—731
90. Sv. Gregor III. 731—741
91. Sv. Zachariáš 741—752
Štefan II. 752
92. Štefan II. *(III.)* 752—757
93. Sv. Pavol I. 757—767
Konštantín II. 767—768
Filip 768
94. Štefan III. *(IV.) 768—772*
95. Hadrián I. 772—795
96. Sv. Leo III. 795—816
97. Štefan IV. *(V.)* 816—817
98. Sv. Paschal 817—824
99. Eugen II. 824—827
100. Valentín 827
101. Gregor IV. 827—844
Ján 844
102. Sergej II. 844—847
103. Sv. Leo IV. 847—855
104. Benedikt III. 855—858
Anastáz 855
105. Sv. Mikuláš I. 858—867
106. Hadrián II. 867—872
107. Ján VIII. 872—882
108. Marínus I. 882—884
109. Hadrián III. 884—885
110. Štefan V. *(VI.)* 885—891
111. Formozus 891—896
112. Bonifác VI. 896
113. Štefan VI. *(VII.)* 896—897
114. Roman 897
115. Teodor II. 897
116. Ján IX. 898—900
117. Benedikt IV. 900—903
118. Leo V. 903
119. Krištofor 903—904
120. Sergej III. 904—911
121. Anastáz III. 911—913
122. Lambert 913—914
123. Ján X. 914—928
124. Leo VI. 928
125. Štefan VII. *(VIII.) 929—931*
126. Ján XI. 931—935
127. Leo VII. 936—939
128. Štefan VIII. *(IX.)* 939—942
129. Marínus II. 942—946
130. Agapét II. 946—955
131. Ján XII. 955—964
132. Leo VIII. 936—965
133. Benedikt V. 964
134. Ján XIII. 965—972
135. Benedikt VI. 973—974
Bonifác VII. (Franco) 974
136. Benedikt VII. 974—983
137. Ján XIV. 983—984
138. Bonifác VII. 984—985
139. Ján XV. 985—996
140. Gregor V. 996—999
Ján XVI. 997—998
141. Silvester II. 999—1003
142. Ján XVII. 1003
143. Ján XVIII. 1003—1009
144. Sergej IV. 1009—1012
145. Benedikt VIII. 1012—1024
Gregor 1012
146. Ján XIX. 1024—1032
147. Benedikt IX. 1032—1044
148. Silvester III. 1045
149. Gregor VI. 1045—1046
150. Klement II. 1046—1047
151. Damaz II. 1048
152. Sv. Leo IX. 1049—1054
153. Viktor II. 1055—1057
154. Štefan IX. *(X.)* 1057—1058
155. Benedikt X. 1058—1059
156. Mikuláš II. 1058—1061
157. Alexander II. 1061—1073
Honorius II. 1061—1072
158. Sv. Gregor VII. 1073—1085
Klement III. 1084—1100
159. Viktor III. 1086—1087
160. Urban II. 1088—1099
161. Paschal II. 1099—1118
Teoderich 1100—1102
Albert 1102
Silvester IV. 1105—1111
162. Geláz II. 1118—1119
Gregor VIII. 1118—1121

163. Kalixt II. 1119—1124
164. Honorius II. 1124—1130
Celestín II. 1124
165. Inocent II. 1130—1143
Anaklét II. 1130—1138
Viktor IV. 1138
166. Celestín II. 1143—1144
167. Lucius II. 1144—1145
168. Eugen III. 1145—1153
169. Anastáz IV. 1154—1154
170. Hadrián IV. 1154—1159
171. Alexander III. 1159—1181
Viktor IV. 1159—1164
Paschal III. 1164—1168
Kalixt III. 1168—1179
Inocent III. 1179—1180
172. Lucius III. 1181—1185
173. Urban III. 1185—1187
174. Gregor VIII. 1187
175. Klement III. 1191—1198
176. Celestín III. 1191—1198
177. Inocent III. 1198—1216
178. Honorius III. 1216—1227
179. Gregor IX. 1227—1241
180. Celestín IV. 1241
181. Inocent IV. 1243—1254
182. Alexander IV. 1254—1261
183. Urban IV. 1261—1264
184. Klement IV. 1265—1268
185. Sv. Gregor X. 1271—1276
186. Inocent V. 1276
187. Hadrián V. 1276
188. Ján XXI. 1276—1277
189. Mikuláš III. 1277—1280
190. Martin IV. 1281—1285
191. Honorius IV. 1285—1287
192. Mikuláš IV. 1288—1292
193. Sv. Celestín V. 1294
194. Bonifác VIII. 1294—1303
195. Benedikt XI. 1303—1304
196. Klement V. 1305—1314
197. Ján XXII. 1316—1334
Mikuláš V. 1328—1330
198. Benedikt XII. 1334—1342
199. Klement VI. 1342—1352
200. Inocent VI. 1352—1362
201. Bl. Urban V. 1352—1370
202. Gregor XI. 1370—1378
203. Urban VI. 1378—1389
Klement VII. 1378—1394
204. Bonifác IX. 1389—1404
Benedikt XIII. 1394—1423
205. Inocent VII. 1404—1406
206. Gregor XII. 1404—1415
207. Alexander V. 1409—1410
208. Ján XXIII. 1410—1415
209. Martin V. 1417—1431
Klement VIII. 1423—1429
Benedikt XIV. 1423—?
210. Eugen IV. 1431—1447
Felix V. 1439—1449
211. Mikuláš V. 1447—1455
212. Kalixt III. 1455—1458
213. Pius II. 1458—1464
214. Pavol II. 1464—1471
215. Sixtus IV. 1471—1484
216. Inocent VIII. 1484—1492
217. Alexander VI. 1492—1503
218. Pius III. 1503
219. Július II. 1503—1513
220. Leo X. 1513—1521
221. Hadrián VI. 1522—1523
222. Klement VII. 1523—1534
223. Pavol III. 1534—1549
224. Július III. 1550—1555
225. Marcel II. 1555
226. Pavol IV. 1555—1559
227. Pius IV. 1559—1565
228. Sv. Pius V. 1566—1572
229. Gregor XIII. 1572—1585
230. Sixtus V. 1585—1590
231. Urban VII. 1590
232. Gregor XIV. 1590—1591
233. Inocent IX. 1591
234. Klement VIII. 1592—1605
235. Leo XI. 1605
236. Pavol V. 1605—1621
237. Gregor XV. 1621—1623
238. Urban VIII. 1623—1644
239. Inocent X. 1644—1655
240. Alexander VII. 1655—1667
241. Klement IX. 1667—1669
242. Klement X. 1670—1676
243. Inocent XI. 1676—1689
244. Alexander VIII. 1689—1691
245. Inocent XII. 1691—1700
246. Klement XI. 1700—1721
247. Inocent XIII. 1721—1724
248. Benedikt XIII. 1724—1730
249. Klement XII. 1730—1740
250. Benedikt XIV. 1740—1758
251. Klement XIII. 1758—1769
252. Klement XIV. 1769—1774
253. Pius VI. 1775—1779
254. Pius VII. 1800—1823
255. Leo XII. 1823—1829

256. Pius VIII. 1829—1830
257. Gregor XVI. 1831—1846
258. Pius IX. 1846—1878
259. Leo XIII. 1878—1903
260. Pius X. 1903—1914
261. Benedikt XV. 1914—1922
262. Pius XI. 1922—1939
263. Pius XII. 1939 - 1958
264 Jan XXIII 1958-

RÍMSKÍ A BYZANTSKÍ CISÁRI.

Augustus 30 pr. Kr. — 14 po Kr.
Tiberius 14—37
Cajus Caligula 37—41
Claudius 41—54
Nero 54—68
Galba, Otho, Vitellius 68—69
Vespasián 69—79
Titus 79—81
Domitián 81—96
Nerva 96—98
Trajan 98—117
Hadrián 117—138
Antoninus Pius 138—161
Markus Aurélius 161—180
Kommodus 180—192
Pertinax 193
Septimius Severus 193—211
Karakalla 211—217
Makrinus 217—218
Elagabal 218—222
Severus Alexander 222—235
Maximinus Thrax 235—238
Pupienus a Gordiánus 238
Gordiánus III. ml. 238—244
Filip Arabs 244—249
Décius 249—251
Gallus a Volusiánus 251—253
Valerián 253—260
Gallienus 260—268
Klaudius II. 268—270
Aurelián 270—275
Tacitus 275—276
Probus 276—282
Karus 282—284
Diokletián 284—305
Maximianus Herkuleus 286—305
Konštantius Chlorus 305—306
Galerius 305—311
Konštantín Veľký 306—337
Maximinus Daza 307—313
Licínius 308—323
Konštantius 337—361
Konštantín II. 337—340
Konštans 337—350
Julián Apostata 361—363
Jovián 363—364
Valentinián I. 364—375
Valens 364—378
Gracián 375—383
Valentinián II. 383—392
Theodosius I. Veľký 379—395
Honorius 395—423
Ján Tyrannus 423—425
Valentinián II. 425—455
Avitus 455—456
Majoriánus 457—461
Severus 461—465
Ricimer 465—467
Anthemius 467—472
Olybrius 472
Glycerius 473
Július Nepos 474
Romulus Augustulus 475—476

*

Arkádius 395—408
Theodoius II. 408—450
Marcián 450—457
Leo I. 457—474
Leo II. a Zeno 474—491
Basiliskus 475—476
Anastásius 491—518
Justin I. (Slovan) 518—527
Justitián I. (Upravda, Slovan) 257—565
Justin II. 565—578
Tibérius II. 578—582
Maurícius 582—602
Phocas 602—610
Heraklius 610—641
Konštantín III. a Herakleonas 641
Konstans II. 641—668
Konštantín IV. Pogonatus 668—685
Justinián II. 685—695
Leontius 695—698
Tiberius III. 698—705
Justinián II. (po druhý raz) 705—711
Philippikus Bardanes 711—713
Anastásius II. 713—716
Theodosius III. 716—717
Leo III. Isaurský 717—741

Konštantín V. Kopronymus 741—775
Leo IV. 775—780
Konštantín VI. 780—797
Iréna 797—802
Niceforus I. 802—811
Michael I. Rhangabe 811—813
Leo V. Armenský 813—820
Michael II. Balbus 820—829
Theofilus 829—842
Theodora 842—856
Michael III. Pijan 842—867
Basilius I. Macedonský 867—886
Leo VI. Filozof 886—912
Konštantín VII. 912—959
Alexander 912—913
Romanus I. 919—944
Romanus II. 959—963
Niceforus I. Phokas 963—969
Ján I. Tzimisces 969—976
Basilius II. 976—1025
Konštantín VIII. 976—1028
Zoe 1028—1050
Romanus III. 1028—1034
Michael IV. 1034—1041
Michael V. 1041—1042
Konštantín IX. Monomachus 1042—1054
Theodora 1054—1056
Michael VI. 1056—1057
Izák I. Komnenus 1057—1059
Konštantín X. Dukas 1059—1067
Romanus IV. Diogenes 1067—1071
Michael VII. Parapinakes 1071—1078
Niceforus III. Botaniates 1078—1081
Alexius I. Komnenus 1081—1118
Ján II. Komnenus 1118—1143
Emanuel I. Komnenus 1143—1180
Alexius II. Komnenus 1180—1183
Andronikus I. Komnenus 1183—1185
Izák II. Angelus 1185—1195
Alexius III. 1195—1203
Alexius IV. 1203—1204
Alexius V. Murzuflus 1204

Latinskí cisári.

Balduín I. 1204—1206
Henrich z Anjou 1206—1216
Peter z Courtenay 1216—1217
Jolanta 1217—1219
Róbert z Courtenay 1219—1228
Balduín II. 1228—1261
Ján z Brije 1230—1237

Trapezunt a Nicea.

Theodor I. Laskaris 1204—1222
Ján III. Vatatzes 1222—1254
Theodor II. Laskaris 1254—1258
Ján IV. Laskaris 1258—1261
Michael VIII. Paleologus 1261—1282
Andronikus II. 1282—1328
Andronikus III. 1328—1341
Ján V. Paleologus 1341—1391
Ján VI. Kantakuzenus 1347—1355
Matej 1354—1356
Emanuel II. Paleologus 1391—1425
Ján VII. Paleologus 1425—1448
Konštantín XI. Paleologus 1448—1453

ZÁPADNÍ, RESP. NEMECKÍ CISÁRI A KRÁLI.[1]

Karol I. Veľký 800—814
Ľudovít I. Pobožný 814—840
Lotar I. 840—855
Ľudovít II. 850—875
Karol II. Holý 875—877
Karol III. 881—887
Gvído Spoletský 891—894
Lambert Spoletský 892—898
Arnulf 896—899
* Ľudovít III. Dieťa 900—911
Ľudovít III. Provensálsky 901—902
* Konrád I. 911—918
Berengár Furlandský 915—924
* Henrich I. 919—936
Oto I. Veľký 936—973
Oto II. 973—983
Oto III. 983—1002
Henrich II. Svätý 1002—1024
Konrád II. 1024—1039
Henrich III. 1039—1056
Henrich IV. 1056—1106
Henrich V. 1106—1125
Lotar II. Saský 1125—1137
* Konrád III. 1138—1152
Fridrich I. 1152—1190
Henrich VI. 1190—1197
* Filip Švábsky 1198—1208
Oto IV. Braunšvajský 1198—1215

[1] Nemeckí králi, ktorí neboli súčasne i cisármi, sú označení *.

Fridrich II. 1215—1250
* Henrich Raspe 1246—1247
* Viliam Holandský 1247—1256
* Konrád IV. 1250—1254
Interregnum (Richard Kornvaliský, Alfonz Kastilský) 1256—1273
* Rudolf Habsburský 1273—1291
* Adolf Nasavský 1292—1298
* Albrecht I. Rakúsky 1298—1308
Henrich VII. Luxemburský 1308—1313
* Ľudovít IV. Bavorský 1314—1347
* Fridrich Rakúsky 1314—1330
Karol IV. Český 1346—1378
* Václav Český 1378—1400
* Ruprecht Falcský 1400—1410
Žigmund Uhorský 1410—1437
* Albrecht II. 1438—1439
Fridrich III. 1440—1493
Maximilián I. 1493—1519
Karol V. 1519—1556
Ferdinand I. 1556—1564
Maximilián II. 1564—1576
Rudolf II. 1576—1612
Matej 1612—1619
Ferdinand II. 1619—1637
Ferdinand III. 1637—1657
Leopold I. 1657—1705
Jozef I. 1705—1711
Karol VI. 1711—1740
Karol VII. 1742—1745
František I., manžel M. Terézie 1745—1765
Jozef II. 1765—1790
Leopold II. 1790—1792
František II. 1792—1806

Rakúski cisári.

František I. 1806—1835
Ferdinand I. 1835—1848
František Jozef I. 1848—1916
Karol I. 1916—1918

Cisári nemeckej ríše.

Viliam I. 1870—1888
Fridrich I. 1888
Viliam II. 1888—1918

FRANCÚZSKI PANOVNÍCI.

Karlovci.

Karol II. Holý 840—877
Ľudovít II. Koktavý 877—879
Ľudovít III. 879—882
Karloman 879—884
Cisár Karol III. 885—887
Oto (Eudes) 887—898
Karol III. 893—923
Robert I. 922—923
Rudolf 923—936
Ľudovít IV. 936—954
Lotar 954—986

Kapetovci.

Ľudovít V. le Fainéant 986—987
Hugo Kapet 987—996
Róbert 996—1031
Henrich I. 1031—1060
Filip I. 1060—1108
Ľudovít VI. 1108—1137
Ľudovít VII. 1137—1180
Filip II. August 1180—1223
Ľudovít VIII. 1223—1226
Ľudovít IX. Svätý 1226—1270
Filip III. 1270—1285
Filip IV. Krásny 1285—1314
Ľudovít X. 1314—1316
Ján I. 1316
Filip V. 1316—1322
Karol IV. Krásny 1323—1328

Dom Valois.

Filip VI. 1328—1350
Ján II. Dobrý 1350—1364
Karol V. Múdry 1364—1380
Karol VI. 1380—1422
Karol VII. 1422—1461
Ľudovít XI. 1461—1483
Karol VIII. 1483—1498
Ľudovít XII. 1498—1515
František I. 1515—1547
Henrich II. 1547—1559
František II. 1559—1560
Karol IX. 1560—1574
Henrich III. 1574—1589

Burbonovci.

Henrich IV. 1589—1610
Ľudovít XIII. Spravodlivý 1610—1643

Ľudovít XIV. Veľký 1643—1715
Ľudovít XV. Obľúbený 1715—1774
Ľudovít XVI. 1774—1793

*

Prvá republika 1792—1804
Konvent 1792—1795
Direktorium 1795—1799
Konzulát 1799—1804
Cisár Napoleon I. 1804—1814
Ľudovít XVIII. 1814—1824
Karol X. 1824—1830
Ľudovít Filip Orleánsky 1830—1848
Druhá republika 1848—1852
Cisár Napoleon III. 1852—1870
Tretia republika 1870—?

ŠPANIELSKÍ PANOVNÍCI.

Ferdinand Katolícky Aragonský 1479—1516
Izabela Katolícka Kastilská 1474—1504
Janka a Filip I. Kastilskí 1504—1507
Karol I. 1516—1556
Filip II. 1556—1598
Filip III. 1598—1621
Filip IV. 1621—1665
Karol II. 1665—1700
Filip V. Burbonský 1700—1746
Ferdinand VI. 1746—1759
Karol III. 1759—1788
Karol IV. 1788—1808
Jozef Bonaparte 1808—1813
Ferdinand VII. 1814—1833
Izabela II. 1833—1868
Don Karlos V. 1833—1845
Regentstvo Seranovo 1869—1871
Amadeus Savojský 1871—1873
Republika 1873—1875
Don Karlos 1869—1876
Alfonz XII. 1875—1885
Alfonz XIII. 1885—1931

ANGLICKÍ PANOVNÍCI.

Anglosasi.

Egbert 800—837
Etelvolf 837—856
Etelbald 856—860
Etelbert 858—866
Etelred 866—871
Alfred Veľký 871—900
Eduard I. 900—924
Atelstan 924—940
Edmund I. 940—946
Edred 946—955
Edwy 955—959
Edgar 959—975

Dáni a Anglosasi.

Eduard II. Mučeník 975—978
Etelred II. 978—1016
Sweya (Suanon) 1014—1015
Knut Veľký 1015—1036
Edmund II. 1016—1017
Harald I. 1036—1040
Knut II. 1040—1042
Eduard III. Vyznávač 1042—1066
Harald II. 1066

Normani.

Viliam I. Dobyvateľ 1066—1087
Viliam II. Červený 1087—1100
Henrich I. 1100—1135
Štefan z Blois 1135—1154

Plantagenet.

Henrich II. 1154—1189
Richard Levove Srdce 1189—1199
Ján Bezzemok 1199—1216
Henrich III. 1216—1272
Eduard I. 1272—1307
Eduard II. 1307—1327
Eduard III. 1327—1377
Richard II. 1377—1399

Dom Lankasterský.

Henrich IV. 1399—1413
Henrich V. 1413—1422
Henrich VI. 1422—1461

Dom Yorský.

Eduard IV. 1461—1483
Eduard V. 1483
Richard III. 1483—1485

Dom tudorovský.

Henrich VII. 1485—1509
Henrich VIII. 1509—1547

Eduard VI. 1547—1553
Mária Katolícka 1553—1558
Alžbeta 1558—1603

Stuartovci.

Jakub I. 1603—1625
Karol I. 1625—1649
Republika 1649—1660
Karol II. 1660—1685
Jakub II. 1685—1688
Viliam III. a Mária II. 1689—1702
Anna 1702—1714

Dom hanoverský.

Juraj I. 1714—1727
Juraj II. 1727—1760
Juraj III. 1760—1820
Juraj IV. 1820—1830
Viliam IV. 1830—1837
Viktoria 1837—1901
Eduard VII. 1901—1910
Juraj V. 1910—1936
Eduard VIII. 1936
Juraj VI. 1937—?

PANOVNÍCI VEĽKOMORAVSKEJ RÍŠE.

(Na Slovensku Pribinovo kniežatstvo do r. 836)
Mojmír 836—846
Rastislav 846—870
Svätopluk 871—894
Mojmír II. 894—906

UHORSKÍ PANOVNÍCI.

A. Arpádovci.

Sv. Štefan 1000—1038
Peter (po prvý raz) 1038—1041
Aba Samuel 1041—1044
Peter (po druhý raz) 1044—1047
Ondrej I. 1047—1061
Bela I. 1061—1063
Šalamún 1063—1074
Gejza I. 1074—1077
Sv. Ladislav 1077—1095
Koloman 1095—1114
Štefan II. 1114—1131
Bela II. Slepý 1131—1141
Gejza II. 1141—1161
Štefan III. 1161—1173
Ladislav II. 1161—1162
Štefan II. 1162—1163
Bela III. 1173—1196
Imrich 1196—1205
Ladislav III. 1205
Ondrej II. 1205—1235
Bela IV. 1235—1270
Štefan V. 1270—1272
Ladislav IV. Kuman 1272—1290
Ondrej III. 1290—1301

B. Panovníci z rozličných dynastií.

Václav 1301—1304
Oto 1304—1308

Anjouovci.

Karol Róbert 1308—1342
Ľudovít I. Veľký 1342—1382
Mária 1382—1385
Karol Malý 1385—1386

*

Žigmund Luxemburský 1387—1437
Albert Habsburský 1437—1439
Vladislav I. Jagelovec 1440—1444
Ladislav V. Habsburský 1445—1457

Huňadyovci.

Ján Huňady (Vojvoda) 1446—1452
Matej Huňady 1458—1490

Jagelovci.

Vladislav II. 1490—1516
Ľudovít II. 1516—1526

C. Habsburgovci.

Ferdinand I. 1526—1564
Ján Zápoľský 1526—1540
Maximilián 1563—1576
Rudolf 1576—1608
Matej II. 1608—1619
Ferdinand II. 1619—1637
Ferdinand III. 1637—1657
Leopold I. 1657—1705

Jozef I. 1705—1711
Karol III. 1711—1740
Mária Terézia 1740—1780
Jozef II. 1780—1790
Leopold II. 1790—1792
František I. 1792—1835
Ferdinand V. 1835—1848
František Jozef I. 1848—1916
Karol IV. 1916—1918

ČESKÍ PANOVNÍCI.

Bořivoj 870?—894?
Spytihnev 894—912?
Vratislav 912—921
Václav Svätý 921—935
Boleslav I. 935—967
Boleslav II. Pobožný 967—999
Boleslav III. Ryšavý 999—1002
Boleslav Chrabrý Poľský 1002—1004
Jaromír 1004—1012
Oldrich 1012—1034
Břetislav 1034—1055
Spytihnev II. 1055—1061
Vratislav II. 1061—1092
Břetislav II. 1092—1100
Bořivoj II. 1100—1107
Svätopluk 1107—1109
Vladislav I. 1109—1125
Soběslav I. 1125—1140
Vladislav II. 1140—1173
Soběslav II. 1174—1178
Fridrich 1178—1189
Konrád Oto 1189—1191
Václav 1191—1192
Henrich Břetislav 1193—1196
Vladislav III. 1196—1197
Přemysl Otakar I. 1197—1230
Václav I. 1230—1253
Přemysl Otakar II. 1253—1278
Václav II. 1278—1305
Václav III. 1305—1306
Rudolf Habsburský 1306—1307
Henrich Korutánsky 1307—1310
Ján Slepý Luxemburský 1310—1346
Karol I. 1346—1378
Václav IV. 1378—1419
Žigmund 1419—1437
Albrecht II. Rakúsky 1437—1439
Interregnum 1439—1452
Ladislav Pohrobok 1452—1457
Juraj Poděbradský 1458—1471
Vladislav II. Jagelovec 1471—1516
Ľudovít 1516—1526
Ferdinand Habsburský 1526—1564

POĽSKÍ PANOVNÍCI.

Piastovci.

Mečislav I. 960—992
Boleslav I. Chrabrý 992—1025
Mečislav II. 1025—1034
Kazimír I. Obnoviteľ 1040—1058
Boleslav II. Smelý 1058—1080
Vladislav I. Herman 1080—1102
Boleslav III. Krivoústy 1102—1138
Vladislav II. 1138—1146
Boleslav Kučeravý 1146—1173
Mečislav III. Starý 1173—1177
Kazimír Spravodlivý 1177—1194
Vladislav Lieskonohý 1202—1206
Leško I. Biely 1206—1227
Henrich I. Bradatý 1233—1238
Henrich II. Pobožný 1238—1241
Boleslav V. Stydlivý 1243—1279
Leško II. Čierny 1279—1288
Henrich Pohrobok 1288—1290
Premyslav 1290—1296
Václav, kráľ český 1300—1305
Vladislav Lokietok 1306—1333
Kazimír III. Veľký 1333—1370
Ludvik, kráľ uhorský 1370—1382
Jadviga 1384—1386

Jagelovci.

Vladislav Jagelo 1386—1434
Vladislav Varnenčik 1434—1444
Kazimír IV. Jag. 1447—1492
Ján Olbracht 1492—1501
Alexander 1501—1506
Žigmund I. Starý 1506—1548
Žigmund II. August 1548—1572

Volení panovníci.

Henrich Valois 1573—1574
Štefan Báthory 1576—1586

Žigmund III. Vasa 1587—1632
Vladislav IV. 1632—1648
Ján Kazimír 1648—1668
Michal Korybut 1669—1673
Ján III. Sobieski 1673—1696
August II. Mocný 1697—1733
Stanislav Leszczyński 1704—1709
August III. Sas 1733—1763
Stanislav August Poniatowski 1763—1795

